

આવૃત્તિ ૧ લીઃ
વીર સંવત ૨૪૮૬

વિક્રમ સંવત ૨૦૧૬

નકલ ૧૦૦૦
સને ૧૯૬૦



: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ : મહેસાણા [ઉ. ગ.]

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ : પાલીતાણા [સૌરાષ્ટ્ર]

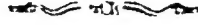
પહેલા ભાગની કિંમત રૂ. ૭-૦૦ } બન્નેય ભાગ સાથે લેનારને
બીજા ભાગની કિંમત રૂ. ૬-૦૦ } રૂ. ૧૬-૦૦. અર્થઃ અલગ.



: સુદ્રઢ :

મહેતા અમરચંદ બહેચંદાસ,
શ્રી બહાદુરસિંહજી પ્રિ. પ્રેસ,
પા લી તા ણા (સૌ રા ષ્ટ્ર).

ચિત્ર પરિચય



૧ ટાઇટલ પેજ પહેલાં ઉપરના ચિત્ર પહેલાનો પરિચય પ્રથમ ભાગમાં આપવામાં આવેલ છે, ત્યાંથી જોઈ લેવો.

૨ બીજું ચિત્ર (ટાઇટલ પેજ ચોથા પર)

૧ ગુણુશ્રેણી

૧ મનુષ્ય વગેરે સચેતન પ્રાણીઓના જાત-સમજણ વગેરે ગુણોમાં વ્યક્તિવાર વધતા ઓછાપણુ અથવા એક જ વ્યક્તિમાં કાળલેદે ને અવસ્થાલેદે વધતા-ઓછાપણુ સર્વના અનુભવમાં આવતું હોવાથી, તેમાં થતા વિકાસો અને હ્રાસોનો સ્વીકાર નાસ્તિકમાં નાસ્તિકને પણ કરવો પડે છે.

આત્મવાદી કોઈપણ વિકાસો તો તેનો સ્વીકાર કરતા જ હોય છે બલે તેની પરિભાષા, ક્રમ, શરૂઆત અને અંતિમ પરિણામો વગેરેના નિરૂપણમાં કાંઈક કાંઈક લેદો જણાતા હોય

૨ જૈનશાસ્ત્રમાન્ય આદ્યામિક વિકાસ ક્રમ ખૂબ જ વ્યવસ્થિત હોવા ઉપરાંત, વ્યવસ્થિત. સાર્થક અને સૂચક પારિભાષિક શબ્દો દ્વારા સમજાવાયેલ છે.

૩ પ્રત્યેક સમયે આત્મામાં થતા ચડ-ઉતર પરિણામોને અધ્યવસાયો કહેવામાં આવે છે. ચડતા અધ્યવસાયો અસંકિલ્પ કહેવાય છે, અને ઉતરતા સંકિલ્પ કહેવાય છે.

૪ મોક્ષાનુકૂળ અધ્યવસાયસ્થાનો ચડતા-અસંકિલ્પ અધ્યવસાયસ્થાનો કહેવાય છે, અને સંસારને અનુકૂળ ઉતરતા-પડતી હાલતના સંકિલ્પ અધ્યવસાયસ્થાનો કહેવાય છે.

૫ બન્નેય પ્રકારના અસંખ્ય-અસંખ્ય હોય છે.

૬ પ્રત્યેક અધ્યવસાય સ્થાનકોમાં અસંખ્ય-અસંખ્ય અધ્યવસાયો હોય છે.

૭ તેમાં સર્વ પ્રાણીઓના સારા અને નરસા સર્વ સંકલ્પોઃ વિકલ્પોઃ વિચારોઃ લાગણીઓઃ મનના અને આત્માના પરિણામોઃ વગેરેનો સંપૂર્ણ સમાવેશ આવી જાય છે. સર્વની ૧૪ (ચૌદ) ગુણુસ્થાનક સુધીમાં બહેંચણી થયેલી છે ચડતા-ઉતરતાપણુ મુખ્યપણે ૧૧ માં સુધી જ છે. પછી તો ચડતાપણુ જ હોય છે.

૮ આત્માના અધ્યવસાયો અને તેના સ્થાનોમાં જુદાપણાના મુખ્ય નિમિત્તો કર્મો છે. યોગસ્થાનો, સ્થિતિબંધ અને રસબંધના અધ્યવસાયો, તેના સ્પર્ધકો, કંડકો અને

સ્થાનો એ સૂક્ષ્મ નિરૂપણ છે, અને ચૌદ ગુણસ્થાનક, સંવર અને નિર્જરા તથા ણંધ, આશ્રવ, પુણ્ય એ સારી અને ખોટી મન-વચન-ક્રિયાની પ્રવૃત્તિઓની સ્પષ્ટ વ્યવસ્થા છે. સામાન્ય સમજથી વિચારતું વાહન મન કહેવાય છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે મન તો જડ છે. તેની પાછળ આત્મા છે તેમાં થતા અધ્યવસાયો અને પ્રવૃત્તિઓ માનસશાસ્ત્ર, ચૈતન્ય વિજ્ઞાન, આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર વગેરેનું મૂળ છે. જેનો જૈનદર્શનમાં મોટા પાયા ઉપર પદ-તિસર વિચાર મળે છે.

૯ છેલ્લું તો એક શુદ્ધ અધ્યવસાય સ્થાનક હોય છે.

૧૦ આ રીતે જૈન પરિભાષા પ્રમાણે માનસશાસ્ત્રના મૂળ તત્ત્વનો અતિસંક્ષેપમાં ઉપર નિર્દેશ કરવામાં આવેલો છે.

ચિત્રની સમજ

૧ પાછળના પુંઠા ઉપર ત્રણ ચિત્રો છે. 'પહેલું' ચિત્ર: ગુણશ્રેણિનું છે. તેમાં કાળો ભાગ આત્માને ઘેરનાર દોષોનો છે સફેદ ભાગ આત્માની ક્રમિક ખીલવણીનો-વિકાસનો છે.

૨ તે ઉપર ધ્યાન આપી સામેની બન્નેય આકૃતિઓના નામ પ્રમાણે આંકડા વાંચતા જવું.

ઘોળો ભાગ ઉપર ઉપર વધતો જાય છે, તેની સાથે જ કાળો ભાગ ઉપર ઉપર ઘટતો જાય છે.

૪ ગુણશ્રેણિની પહેલી આકૃતિમાં વપરાયેલા આંકડાઓની સમજ ગુણશ્રેણિની પહેલી આકૃતિ સમજાવવા માટે ચિત્ર ખીજા: અને ત્રીજા: માં આપેલી છે.

૫ ખીજી આકૃતિમાં વચ્ચે આત્મા બતાવેલો છે. તે આત્માવાળો ભાગ સફેદ બતાવેલો યોગ્ય હતો, પરંતુ ભૂલથી કાળો બતાવાઈ ગયો છે. તે ભૂલ સુધારીને આગળ વધવું.

૬ નિર્મળ આત્માની આબુખાબુ ચડેલા ૧૮ (અઠાર) દોષોના પડો આંકડા સાથે કાળા રંગથી બતાવેલા છે.

૭ જેમ જેમ દોષનું એક એક પડ દૂર થતું જાય છે, તેમ તેમ એક એક ગુણ ખઠાર આવતો જાય છે ગુણોમાં વિકાસ વધતો જાય છે અને ઉપરનું પડ દૂર થતાં તેની નીચેનું ઉપરનું પડ ખુદ્દું ધાય છે, તે ત્રીજા ચિત્રમાં એકથી પંદર સુધી ઘોળા રંગથી ખઠાર આવતા ગુણો બતાવેલા છે.

૮ અધ્યાત્મીઓએ અઠાર દોષોના ઉપરાઉપર લાગેલા પડો અને એક એક પડ દૂર થવાથી ખઠાર આવતા ગુણોના નામો યાદ કરી લેવા જોઈએ. જેથી ગુણશ્રેણિ બતાવતી પહેલી ગુણ્ય આકૃતિ સમજવામાં સરળતા થશે.

૯ પહેલી ગુણશ્રેણિની આકૃતિ પૂરી સમજવાથી શ્રી જૈનશાસનમાં બતાવેલા વિકાસ-ક્રમના ગુણ્ય ગુણ્ય દરજ્જાથી આત્માનો સપૂર્ણ વિકાસ-ક્રમ નજર સામે આવે જાય છે.

૧૦ દોષોના ઉતરતા ક્રમથી અને વિકાસ ભૂમિકાઓના ચડતા ક્રમથી આંકડા સામસામી બાબતથી ચડતા-ઉતરતા બતાવાયેલા છે.

૧૧ આત્મા સાથે સૌથી પહેલું નીચેનું લાગેલું કર્મ દોષનું પડ છે, તે સૌથી છેલ્લે પૂરેપૂરું જાય છે. તેથી તે પૂર્ણ સુક્ષ્મતાના ૧૫ આંકડાથી નીચેની ચૌદમા આંકડાવાળી વિકાસ ભૂમિકા સુધી થોડા પ્રમાણમાં પણ વિદ્યમાન હોય છે. તે પણ જાય છે, કે પૂરી સુક્ષ્મતા થાય છે. જે પંદરમા આંકડાથી બતાવાયેલ છે. ઉપરની આકૃતિમાં સંપૂર્ણ સુક્ષ્મ આત્મા પાસે ૧૫ લખવાનું રહી ગયેલ છે, તે સુધારી લેવું.

પહેલી આકૃતિમાં દોષો અને શુભોના વિકાસના નામ લખી શકાય તેટલી જગ્યા ન હોવાથી બુદ્ધી બુદ્ધી આકૃતિઓમાં છે. ૨ જીમાં આત્મા ઉપર ઉપરાઉપર કર્મોને લીધે ચડેલા પડો બતાવ્યા છે ૩ જામાં વિકાસક્રમના એક એક ઉધડતા પ્રકાશપડો બતાવાયેલા છે. પહેલી આકૃતિનો અભ્યાસ કરતી વખતે આંકડા પ્રમાણે સામેની બન્નેય આકૃતિઓમાં ભેતા જવું.

૧૩ હવે તદ્દન નીચેની ૧૮ મા આંક વાળી તદ્દન ગોળ ને કાળી પહેલી આકૃતિથી સમજવાની શરૂઆત કરો—

૧ તે તદ્દન કાળોભાગ હોવાથી આત્મા ઉપર ઘણું ઘણું દોષોના પડ ચડી ગયા છે. અને તે અનાદિકાળથી ચાલી આવતી નિગોદાવસ્થારૂપ અવ્યવહાર રાશિમાં ગોંધાઈ રહેવાપણું બતાવેલ છે.

છતાં તેમાં વચ્ચે અક્ષરના અનંતમા ભાગ જેટલા શ્રુતજ્ઞાનના ઉધાડા અંશથી આત્મા સચેતન રીતે જીવે છે. તદ્દન જડ બની ગયેનથી હોતો. તેટલો અંશ બતાવવા સામાન્ય જ્ઞાન પ્રકાશના કિરણોથી ઘેરાયેલો આત્મા વચ્ચે બતાવેલો છે. અવ્યવહારરાશિની અવસ્થાના દોષનું પડ ૧૮ મા આંકડાથી બતાવેલ છે.

૨ અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન કાળ વીત્યે કોઈ જીવ તથાભવ્યતાને થોડો વ્યવહાર-રાશિના પ્રાથમિક થોડા પ્રકાશમાં આવે છે. તે (૧) થી બતાવેલ છે.

છતાં તેની આબુબાબુનું જે દોષપડ બહાર આવ્યું છે તે પણ ગાઢ સંમૂઢપણું છે—તદ્દન અજ્ઞાનરૂપ છે. તે ૧૭ ના આંકડાથી બતાવેલ છે.

૩ સકૃત્બંધકપણાથી થોડો આત્માનો પ્રકાશ વધે છે. તે (૨) થી બતાવેલ છે. મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મની ૭૦ કોડાકોડિ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ઠસ્થિતિ આજ સુધી આત્મા ઘણીવાર બાંધતો હતો, તે હવે છેલ્લે એક જ વાર બાંધી ચૂકેલ છે. ફરીથી હવે તે બાંધશે જ નહીં. માટે, તે સકૃત્બંધક કહેવાય છે. તેવી સ્થિતિ મળવી તે પણ એક બતનો વિકાસ છે. તે પણ ઘણું સંમૂઢપણું ફર થાય, ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે.

છતાં, તે વખતે ભવાભિનન્દિતા-સંસાર તરફ તીવ્ર પ્રેમરૂપી મોટો દોષ તો હોય છે. તે ૧૬ ના આંકડાથી બતાવાયેલ છે.

૪ ત્યારપછી આત્મામાં અવ્યક્ત મોક્ષની અભિલાષાનું બીજ જાગત શાય છે ને થોડો પ્રકાશ વધે છે. તેને (૩) ના આંકડાથી મોક્ષ બીજ તરીકે બતાવેલ છે તે અવસ્થાની પ્રાપ્તિના આદિ ધાર્મિકપણું: અપુનર્બંધક: વગેરે નામે જાણી શકાય છે

છતાં તે વખતે મિથ્યાત્વ હોય છે. દુરાગ્રહવૃત્તિ પણ હોય છે, તે ૧૫ ના આંકડાથી બતાવેલ છે

૫ અપુનર્બંધક ભાવમાં આવેલો આત્મા કોઇપણ ધર્મપથનો સ્વીકાર કરીને જ માર્ગાનુસારીપણું પામે છે કોઇ જીવ જૈનધર્મના આચારો પાળવા સુધી પણ આવી પહોંચે છે. એ વિકાસ (૪) થી બતાવેલ છે.

છતાં, તે વખતે પણ મિથ્યાદર્શન મોહનીયપણુનો દોષ વિદ્યમાન હોય છે તે દોષ હજી સદંતર ગયો નથી હોતો. તે ૧૪ ના આંકડાથી બતાવેલ છે જો કે અવ્યવહાર રાશિમાં અને તેનાથી બહારની ત્રણ સુધીની અવસ્થાઓમાં જે મિથ્યાત્વ હતું, તેમાંથી ક્રમે ક્રમે ઘટાડો તો થયેલો જ હોય છે.

આ રીતે અહીં સુધી મિથ્યાત્વ નામનાં પહેલાં શુભસ્થાનકની જુદી જુદી મુખ્ય અવસ્થાઓ પાંચ આકૃતિઓથી બતાવેલી છે.

૬ પછીની આકૃતિમાં ૨ અને ૧૩ ના આંક છે તે એમ સૂચવે છે કે-ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પડતાં ને ફરીથી મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં કાંઈક તેના સ્વાદરૂપ પ્રકાશ અનુભવે છે, તે સાસ્વાદન શુભસ્થાનકની કાંઈક વિકસિત અવસ્થા ૨ ના આંકડાથી બતાવેલ છે.

છતાં તે વખતે જો કે મિથ્યાત્વનો ઉદય નથી હોતો, પરંતુ તેના નાનાભાઈ જેવા અનંતાનુબંધીય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કષાયોનો તો ઉદય હોય જ છે પડની સ્થિતિ ૧૩ થી બતાવેલી છે

૭ આ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ કરતાં વધારે એટલે લગભગ અરધા સમ્યગ્દર્શન જેટલો વિકાસ થયેલો હોય છે તે ૩ થી બતાવેલ છે

છતાં તે વખતે સાથે જ અર્ધમિથ્યાત્વ અને કાંઈક હલકા પ્રકારના અનંતાનુબંધીય કષાયોના પડ ઉપર આવી ગયેલા હોય છે. તે ૧૨ થી બતાવાયેલ છે ત્યારપછી આવી સીધી લીટીથી એક ખાસ ઉન્નત ભૂમિકા બતાવવામાં આવી છે તે મહા (આર્હત) શાસનની પ્રાપ્તિ થવાથી-જૈનશાસનની પ્રાપ્તિ થવાથી ત્યાથી સમ્યગ્દર્શન: વગેરે ઉંચી ભૂમિકાઓમાં આગળ વધવાની વેગબંધ શરૂઆત થાય છે એટલે કે જૈનશાસનની પ્રાપ્તિ તેમા પ્રબળ નિમિત્તભૂત થાય છે

૮ મોક્ષમાં જવા પહેલાં લગભગ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન કાળ બાકી રહે ત્યારે અવશ્ય સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે તે ૪ થી બતાવેલ છે

છતાં, તે વખતે વિરતિ પરિણામ ન હોવાથી પ્રથમના અવિરતિના પરિણામનું પડ ખુલ્લે ખુલ્લું બહાર દેખાઇ આવે છે તે ૧૧ થી બતાવેલ છે. અવિરતને યોગે તે આત્મા જરાપણ ત્યાગરૂપ ત્રણ ધારણ કરી શકતો નથી.

૬ ત્યારપછી પદ્યોપમ પૃથક્ત્વ સુધીમાં દેશવિરતિ શુભ વિકસિત થાય છે અને તેમાં રહેલો આત્મા ભાવથી થોડોઘણો પણ ત્યાગ કરે છે, ને થોડોઘણો ત્યાગ બતાવનારા મતો લે છે તે ૫ થી બતાવેલ છે.

છતાં તે વખતે તેને સંસાર છોડી મુનિ થવાની ઇચ્છાને અમલમાં મૂકી ચક્રવાની માનસિક અશક્તિ હોવાથી સંસારીપણે ઘરમાં રહી, ઘર ચલાવે છે. તે ૧૦ થી બતાવેલ છે.

૧૦ સંખ્યાતા સાગરોપમે તે જીવ સર્વ-વિરતિ-પાંચ-મહાવતરૂપ, મુનિજીવનરૂપ પ્રકાશ ભાવથી પ્રાપ્ત કરે છે. તે ૬ થી બતાવેલ છે.

છતાં, તે વખતે પાંચ-પ્રમાદત્તુ પડ તો ઉપર તગતગતું હોય જ છે. તે મુનિને પ્રમાદોમાં પાડે છે તે ૬ થી બતાવેલ છે.

૧૧ મુનિપણું સારી રીતે વિશુદ્ધ થાય છે, તે વખતે પ્રમાદ જરાપણ ન હોવાથી અપ્રમત્ત ભાવયુક્ત સંયમ પ્રાપ્ત થાય છે. તે અવસ્થા ૭ થી બતાવેલ છે.

અપ્રમત્તભાવમાં રહેલા મુનિને (૧) અનન્તાતુળધીય કષાયોની વિસંયોજના થાય છે. દર્શનત્રિકથી વિયોગી થઇને નષ્ટ થાય છે. (૨) દર્શનમોહ જાય, કર્મોનો ક્ષય થાય છે. (૩) અને ૨૮ માંની અનેક લઘ્વિઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

છતાં, એ ભાવ વધારે વખત ટકતો નથી. તે થોડા વખત પછી પ્રમત્ત ભાવમાં આવી જાય છે. વળી ચડે છે, ને અપ્રમત્ત ભાવમાં જાય છે. વળી પડે છે, ને પ્રમત્ત ભાવમાં આવે છે. આમ વારંવાર ભાવોમાં પરિવર્તન થાય છે. તે ૮ થી બતાવેલ છે.

૧૨ ઉપશમ કે ક્ષપકશ્રેણિ માંડવા ઉપર ચડવાની પૂર્વ તૈયારીરૂપે અપૂર્વકરણ અવસ્થાનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય છે. તે ૮ થી બતાવેલ છે.

છતાં, તે વખતે એકીસાથે અપૂર્વકરણ ઉપર ચડેલા જીવોના દર સમયના અધ્યવસાય-સ્થાનોમાં નિવૃત્તિ-ફેરફાર, ચડ-ઉતરપણું હોય છે; અનિવૃત્તિ-સરખાપણું નથી હોતું. (સરખાપણું પછીની અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થાય છે.) તે અણ-સરખાપણું-નિવૃત્તિ ૭ થી બતાવેલ છે.

૧૩ ઉપશમશ્રેણિથી ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મોનો ઉપશમ શરૂ થાય છે. અથવા ક્ષપકશ્રેણિથી ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મોનો ક્ષય શરૂ થાય છે. તે ૬ થી બતાવેલ છે.

છતાં, તે વખતે સ્થૂલ સંજ્વલન કષાયોના ઉદયતું પડ તો ઉપર હોય જ છે. તે ૬ થી બતાવેલ છે.

૧૪ ઉપશમ શ્રેણિથી ચારિત્રાવરણીય કર્મો તદ્દન ઉપશમ પામવાની તૈયારીમાં હોય છે. અને ક્ષપક શ્રેણિથી ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મો તદ્દન ક્ષય પામવાની તૈયારીમાં હોય છે. તે ૧૦ થી બતાવેલ છે.

છતાં, તે વખતે સૂક્ષ્મ સંજ્વલન લોભ કષાયતું પડ ઉપર હોય છે. તે ૫ થી બતાવેલ છે.

૧૫ તે પડ ઉખડી જતા, ઉપશમ શ્રેણિ ઉપર ચડેલા આત્મા ઉપશાંતિમોહ અવસ્થામાં પહોંચી જાય છે. તે ૧૧ થી બતાવેલ છે.

છતાં-ઉપરથી-મોહ જરાપણ ઉદયમાં ન હોવાથી ઉપશાંતિમોહ વીતરાગતા હોવા છતાં-સત્તામાં વધુમાં વધુ ૨૮ (અદ્ભૂત) મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓ જેટલી મેલ વિદ્યમાન હોય છે, તે ૪ થી બતાવેલ છે. તેને લીધે આત્માનું ત્યાગી પતન થાય જ છે. તે નીચા મુખવાળા બાણોથી બતાવેલ છે.

પતન દશમે, નવમે, આઠમે, સાતમે કે છઠ્ઠે સુધી ચે થાય છે ને ફરીથી પાછ ચડે. અથવા, તેથી પણ નીચે ઉતરી ચોથે સ્થિર રહે. કદાચ તેથી પણ પડીને બીજેથી પહેલે જાય. અથવા ત્રીજે આવીને પહેલે જાય. ને પાછો ચડે જ. આ બધું નીચા મુખવાળા ઉતરતા બાણોથી બતાવેલ છે.

૧૬ પરંતુ જે આત્મા ક્ષપકશ્રેણિ પૂરી કરીને મોહનીય કર્મોનો સર્વથા કાય કરે છે, તે ૧૨ મે ક્ષીણમોહ વીતરાગ શુભસ્થાનકે પહોંચી જાય છે તેને સર્વજ્ઞ થવાની હવે બહુ વાર નથી હોતી. તે ૧૨ થી બતાવેલ છે.

છતાં, હજી તે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં હોય છે. તે ૩ થી બતાવેલ છે.

૧૭ મોહનીય નામના મુખ્ય ઘાતીકર્મોનો નાશ થવાથી અને બાકીના ત્રણેય ઘાતી-કર્મોનો સર્વથા નાશ થવાથી સર્વજ્ઞ-વીતરાગ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. તે ૧૩ થી બતાવેલ છે.

છતાં, એક યા બીજી રીતે મન, વચન, કાયા એમ ત્રણેય યોગોની ઓરછે-વધતે અંશે પ્રવૃત્તિ ત્યાં હોય છે. એ આશ્રવને લીધે સાત્તા વેદનીયરૂપ એક કર્મપ્રકૃતિ પણ ત્યાં બંધાય છે, જેથી સયોગિતા ૨ થી બતાવેલ છે.

૧૮ મેરુપર્વતના જેવી સ્થિરતા-તે શૈલેશિતા-શૈલેશિ અવસ્થા: તે પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્મા ઘણું જ પડોથી મુક્ત થઈ ગયો હોય છે. યોગો પણ રૂંધાઈ ગયા હોય છે. શરીર અને કર્મો પણ છૂટી જવાની તૈયારીમાં હોય છે એટલો બધો મહા પ્રકાશ હોય છે. તે ૧૪ થી બતાવેલ છે.

છતાં, અઘાતી કર્મોની ૧૨ કે ૧૩ કર્મપ્રકૃતિઓ સત્તામાં તથા ઉદયમાં ચાલુ હોય છે જે નષ્ટ થવાની તૈયારીમાં જ હોય છે. છતાં એટલું પડ હજી આત્મા ઉપર હોય છે. તે ૧ થી બતાવેલ છે.

૧૯ મુક્ત આત્મા જે ભાગની અવગાહનામાં ૧૫ થી બતાવેલ છે તે અવસ્થા કેાઈ-પણ પ્રકારના દોષના પડથી સર્વથા રહિત જ હોય છે

! આવી લીંટીથી આત્માનો સામાન્ય વિકાસ કર્યો બતાવ્યો છે.

! આવી ઉભી ત્રણ લીંટીઓથી રત્નત્રયીનો વિકાસમાર્ગ બતાવ્યો છે

પછી મોક્ષમાર્ગની નિશ્ચયનયની અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતાં થતાં આત્માની રત્નત્રયી એક-અલેદરૂપે-બની ગયેલી હોય છે, તે ૬ આ આકૃતિથી બતાવેલ છે.

ત્યારપછી ધ્યાનમાર્ગના એકાકારની રત્નત્રયી] જડી લીંટીથી બતાવેલ છે.

ઃ સ્ફુલ્લગતિથી સુક્તિસ્થાનમાં સિદ્ધ આત્માનું ગમન જણાવેલ છે.

વિશેષ:—૧ પહેલે શુભસ્થાનકેથી ત્રીજે કે ચોથે સીધા જવાય છે.

૨. પહેલેથી બીજે ન જ જવાય.

૩ તેમજ બીજેથી ત્રીજે ન જ જવાય.

૪. ત્રીજેથી બીજે પણ ન જ જવાય.

૫. ચોથેથી ત્રીજે: ને ત્યાંથી પહેલે: જવાય છે.

૬. ચોથેથી બીજે ને ત્યાંથી પહેલે જવાય છે.

૭ ચોથેથી સીધા પહેલે પણ જવાય છે.

૮. પહેલેથી ત્રીજે ને ત્રીજેથી પહેલે જવાય છે, આમાં-ચડવામાં—સાદી લીંટીઓ બતાવેલ છે. અને ઉતરવામાં પડતાં બાણોથી બતાવેલ છે. આ બરાબર કાળજીથી સમજવું.

ફોપોના પડો આકૃતિમાંથી પૂરા વાંચી શકાય તેમ છે. પરંતુ શુભ વિકાસના ક્રેટલાંક નામો સાકડા હોવાથી ટુંકા અક્ષરોમાં આપવા પડ્યા છે. તેના આખાં નામો નીચે પ્રમાણે છે:—

શુભસ્થાનક પહેલું (૧) વ્યવહાર રાશિસ્થિતા (૨) સકૃત્ અંધકતા (૩) મોક્ષળીજ. (૪) માર્ગાનુસારિતા.

શુભસ્થાનક	બીજું:—	સાસ્વાદન.
”	ત્રીજું:—	મિશ્રદર્શન
”	ચોથું:—	સમ્યક્દર્શન.
”	પાંચમું:—	દેશવિરતિ.
”	છટ્ઠું:—	મહામતો.
”	સાતમું:—	અપ્રમત્તતા (૧) અનંતાનુબંધીય વિસંયોજના.
		(૨) દર્શનમોહક્ષય.
		(૩) લબ્ધિઓ.
”	આઠમું:—	અપૂર્વકરણ
”	નવમું:—	મોહ ક્ષય: મોહોપશમ:
”	દશમું:—	મોહ ક્ષય: મોહોપશમ:
”	અગ્યારમું:—	ઉપશાંત મોહ.
”	બારમું:—	ક્ષીણ મોહ.
”	તેરમું:—	વીતરાગ-સર્વજતા.
”	ચૌદમું:—	શૈલેશિતા અને
”	પછી—	સુક્તિ માને મોક્ષ

તત્ત્વાર્થ ૦ ૯-૪૮ મા સૂત્રમાં શુભશ્રેષ્ઠિતું વર્ણન છે તેના ઉપરથી આ આકૃતિ સ્થિત થયેલી છે.

મોક્ષમાર્ગની વેગબંધ શરૂઆત સમ્યગ્-દર્શનથી થાય છે તેથી સમ્યગ્દષ્ટિથી જિન સુધી ૧૦ શુભશ્રેષ્ઠિઓ તેમાં સૂચવેલી છે.

તેમાંથી, સયોગિ જિન અને અયોગિ જિન એમ બન્નેયને જુદા પાડવાથી ૧૧ થાય. તથા ૧-૨-૩ શુભસ્થાનકો પણ અંશથી શુભસ્થાનકરૂપ હોવાથી તે ભેગવતાં કુલ ૧૪ ની સંખ્યા અહીં બતાવી છે.

પહેલા શુભસ્થાનકમાં પણ ૧-૨-૩-૪ અવસ્થાઓ, સમજવા માટે બતાવવામાં આવેલી છે.

જગ્યા ઘણી જ થોડી હોવાથી પહેલી આકૃતિમાંથી ૧૮ આકૃતિઓ માત્ર નાના રૂપમાં બતાવી શકાઈ છે. નહીંતર, હાલના માનસને સમજવામાં અતુલ પડે તે રીતે રોકેટોના રૂપમાં પણ બતાવી શકાત. એક એક આવરણરૂપ-રોકેટ છટું પડતું જાય, તેમ તેમ આત્મા રત્નત્રયીના બળતણના જોરથી ઉંચે ને ઉંચે પ્રેરાતો જાય. જનશાસનના સ્ટેડ-શિબર ઉપર સ્થિર થઈ ત્યાંથી વેગબંધ ઉંચે ગતિ કરે છે. ને અવિરત વગેરે પડો-રોકેટોના ખોખાં જલદી જલદી છુટા પડતા જાય છે. આત્મા શીઘ્ર શીઘ્ર ઉંચે ને ઉંચે પ્રેરાતો જાય છે. તેમ તેમ રત્નત્રયી બળતણ વધારે ને વધારે સતેજ થતું જાય છે અને ઓમ્છા ઓમ્છા દોષાવરણોરૂપ રોકેટમાં બેઠેલા આત્મા બપાટાબંધ ઉપર ને ઉપર પ્રેરાતો જાય છે. અને છેવટે, તમામ આવરણોથી છુટીને સુક્તિસ્થાનમાં પહોંચી જાય છે, રત્નત્રયી વગેરે અનંતગુણો સંપૂર્ણ વિકાસ પામી ગયા હોય છે. ત્યાં સુક્તિસ્થાનમાં અનંતકાળ સુધી આત્મા પોતાનો વાસ કરે છે અને અનંત આનંદમાં-સુખમાં લીન રહે છે, આ સાચું ભોવ ઉદ્ધવન છે, ઉર્વગમન છે.

બાળ જીવોને સમજવા આ કલ્પના અહીં સુકી છે.

વિજ્ઞાપિ-ચિત્રની, કે શાસ્ત્રીય હકિકતોની અશુદ્ધિ વગેરે હોય, તો તે સુધારીને વાંચવા તથા નિહાળવા નમ્ર વિજ્ઞાપિત છે.



“ બન્ને ચિત્રો એકંદર સુંદર અને ભાવોત્પાદક બન્યા છે. ”

“ શ્રી તત્ત્વાર્થોધિગમ સૂત્ર વાળા ચિત્રમાં એક ત્રિપદીના ઢોરનું અનુસંધાન સૂચવાયું હોય તો તે વિશેષ સ્ફુરણજનક થાત. ”

“ શ્રી તત્ત્વાર્થોત્ત્વ પ્રથમ સૂત્ર પણ જે શ્રી તત્ત્વાર્થોધિગમ સૂત્ર છે તે સ્થળે ચિત્રમાં લખાયું હોય તો સારું લાગત. ”

સિં ૫. કુરંધરવિજય ગણી

પ્રકાશકીય નિવેદન

પહેલા ભાગ પછી થોડાક જ મહિના બાદ શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર જેવા અધિકૃત અને સર્વત્ર પ્રતિષ્ઠિત જૈનશાસનના મહા શાસ્ત્રગ્રંથ ઉપરના વિવેચનનો બીજો ભાગ વાચકોના હાથમા પહોંચ્યો કરવાથી અમારો અંતરાત્મા પ્રમોદ અનુભવે એ સ્વા-વિક છે હકીકત એ છે, કે-આખો ગ્રંથ સળંગ એક જ પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કરવાના વિચારથી પૃષ્ઠોના અંકો સળંગ રાખવામાં આવેલા છે. પરંતુ વજનહાર થવાથી વાંચનારાં એની અનુકૂળતા જળવાશે નહીં. અને સંભવ છે, કે-વાંચતાં-વાંચતાં જ બાઇન્ડીંગ તૂટી જાય, તેથી જો ભાગમાં બંધેથી નાંખવામાં આવેલ છે. પહેલા ભાગમાં આઠ અધ્યાય અને બીજા ભાગમાં વિસ્તારથી છેલ્લા જો અધ્યાય આપવામાં આવેલા છે આથી કિંમત કાંઈક વધારે પડવા જાય છે, પરંતુ પુસ્તકનું રક્ષણ થાય છે, એ લાભ છે.

શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રની મહત્તા વિષે કાંઈપણ લખવું: એ અમારે માટે અનધિકાર થેણા સમાન છે. પ્રસ્તાવના વગેરેમાં પ્રાતઃસ્મરણીય પૂજ્યપાદ મહાત્માઓએ તથા અન્ય વિદ્વાનોએ જે જે નિર્દેશો કરેલા છે, તેથી સંતુષ્ટ રહેવાની વિનયિત કરવી એ જ અમારા માટે સમુચિત છે. ઉપરાંત પઠન-પાઠન, ચિંતન-મનન વગેરે દ્વારા ગ્રંથનું સાદ્યંત અવ-લોકન જ ગ્રંથની 'અદ્ભુતતા' વિષે હૃદયમા જે પ્રકાશ પાડશે, તે જ તેની મહત્તાનો સંચોટ પૂરાવો બની રહેશે, હાથકંઠણુને:આરસી આથી વિશેષ શું કહી શકીયે ?

આપણા વડિલોના હૃદયમાં ઉઠે ઉઠે એવી કાંઈક ચિંતા પ્રવેશી હતી અને કાંઈક ખટકતું હતું, કે-“વિશ્વવત્સલ જગદ્ગવન્ધ મહાપુરુષોએ વિશ્વોપકારી એવો એક મહા-માર્ગ પ્રવૃત્ત કરેલો છે, કે-જેને લીધે આધિ-બ્યાધિ-ઉપાધિથી ભરેલા સાંસારિક જીવનમા પંજી શાંતિની લહરીઓ અનુભવી શકાય છે. અને સાચી વિશ્વશાંતિનો એકધારો પ્રવાહ વિશ્વમાં સદા બહેતો રહે છે. ભયંકર ગંદગીમાં પોણી વિના જેમ માંછલા તરફડે તેમ તેના વિના સંસારસ્થ જીવો અશરણભાવે નિરવધિ દુઃખાનુભવોથી તરફડતા હોત. જગત્માં તે મહામાર્ગના સદા પ્રવર્તનની મુખ્ય જવાબદારી ભારતની આચાર્ય મહાપ્રજ્ઞા: ને તેમા જે જૈન શાસનના મુખ્ય સંચાલનો ઉપર ચાલી આવે છે.

તેમાં આજે ક્યાંક ક્યાંકથી મોટી ખામી થઈ થઈ છે. ક્યાંકથી કોઈ ને કોઈ રીતે અનિષ્ઠ, પરિણામે મહાહાનિકર કોઈ ને કોઈ તરવો પ્રવેશ કરી રહ્યા છે. ધરાદાપૂર્વક પ્રવેશ ક્યાંકથી કરાવાતા હોય, એવો ભાસ થાય છે, જે ખુદ ભારતના મહામહાજનોના

વારસદાર અને તેઓના પ્રતિતિધિ જેવા મહાજનોને પણ સામાન્ય જનતાની સાથે માથે ધીમે ધીમે પણ મહામતાપૂર્વક પથભટ્ટ કરે છે, જીવનનાવને ક્યાંક ભીજી તરફ-પાતક ખડક તરફ ઘસડી જવાતી હોય છે.

આ બધું કેમ અને કેવી રીતે બને છે ? તે ઘણે ભાગે વૃદ્ધાના અને નદીના મૂળની જેમ સામાન્ય રીતે અદૃશ્ય અને અગમ્ય જેવું છે. પરિણામે શું બનશે ? તે કહેવું અશક્ય છે કેમકે-ભાવિના ગર્ભમાં શું છુપાયેલું છે ? તે તો વિશિષ્ટ જ્ઞાની ગમ્ય છે, એટલે અરી રીતે તો મહાજ્ઞાનીઓનું દીકું જ બનશે.

એક તરફ તેની ભલક અને ચમક સર્વ કોઈને કાંઈ ને કાંઈ રીતે આકર્ષે છે, ત્યારે બીજી તરફ પ્રજાના જીવન ઉપર થતી તેની ગૃહ અને ઘાતક અસર દિવસે ને દિવસે હિતસ્તિવિઓને સચિંત બનાવે છે, એટલું જ નહીં પરંતુ હતાશ અને ઉદ્વિગ્ન પણ બનાવે છે. કેમકે-તે મહા કલ્યાણ માર્ગના અસ્તિત્વ અને પ્રકાશકતા ઉપર પણ કાતિલ અસર કરે છે કેમ બહુયે કે વિશ્વરણક્ષેત્રમાં પ્રકાશ અને અંધકારનું અગમ્ય રીતે ખૂનખાર દ્વંદ્વ યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હોય !

તેનાથી રક્ષણ આપનાર તે મહાસન્માર્ગને સદા સ્થિરપણે પ્રવૃત્ત રાખવા માટે વિશિષ્ટ પ્રયત્નો કરવાની પરમ આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે તેથી મહામાર્ગના ગહન-ગહનતમ રહસ્યો જેમ બને તેમ અધિકૃત પાત્રો દ્વારા સદા અધિગત રહ્યા કરે, તેનો પ્રકાશ પ્રસંગે પ્રસંગે પોતાનો અદ્ભુત પ્રભાવ બતાવ્યા કરે, તો જ તે મહાકલ્યાણમાર્ગની અભાધિત અવિચ્છિન્ન પરંપરા જીવંત અને જાગૃત્ ભાવે ટકી રહી શકે, અને તો જ ભવિષ્યમાં પણ વિશ્વ પ્રાણીગણ અવાર-નવાર કલ્યાણમિત્રોનો સંસર્ગ પ્રાપ્ત કરી મહા આત્માસન મેળવવા ભાગ્યશાળી બની શકે.”

એવી કોઈ ગૃહ દરગામી મહા આશાઓના બળે મહેસાણા નિવાસી સદ્ગત શેઠ વેણીચંદ સુરચંદે પોતાની યથાયોગ્ય સમજ અનુસાર પોતાના મહામૂલા માનવજીવનનો મોટો ભાગ સહૃદયતા અને ઉલ્લાસપૂર્વક સમર્પિત કરી દીધાનું વિદિત છે.

તે મહા ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને તેના અનુસંધાનમાં—

“સહરાના અક્ષાટ રણમેદાન સમાન અનેકવિધ તાપથી ધીખતા સંસારરણુમાં શીળી છાંયડી યુક્ત રણસ્થળેટ સમાન નિદોષ અને શુણ્ણનિધાન જૈનશાસનનું અસ્તિત્વ સમગ્ર વિશ્વનું મહાશરણુમૂલ છે, નિષ્કામ વિશ્વ હિતાકાંક્ષાઓ અને તેના સચોટ ઉપાયોના મહામૂલા બળનાઓથી ભરેલું સૂર્ય કરતાં ચે અતિશય મહાતેજસ્વી અને ગંભીર તેજઃ પૂર્વ રૂપે તે સદા ચમકતું કહે છે. તેની ઉપેક્ષા ન થતાં, તેની અગાધતાનો કાંઈક ખ્યાલ આવી શકે તેવા શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર દ્વારા કરાયેલા રહસ્યોદ્ઘાટનોનો પથ્ય અને સ્વાદિષ્ટ રસવતીનો મનોહર રસધાળ તથાપ્રકારના અધિકારી આત્માઓ સન્મુખ યથાશક્તિ પીરસી શકવા બદલ અમે અમારી બતને સદ્ભાગ્યશાળી માનીયે, એ સ્વાભાવિક છે અમારી કલ્પનામાં પણ જે નહોતું, તે સામે નિહાળી અમારું માનસ આહલાદ

અનુભવી આનંદ પુલકિત થાય, તેમાં અભ્યાસીઓ અને વાચકોને પણ સહભાગીદાર બનાવવાની અમારી ભાવના રોડી શકતા નથી કેમકે આટલા મોટા કદમાં અને વિદ્વાનોમાં વિચારોનો પ્રેરક એકપણ ગ્રંથ આજ સુધીમાં અમારી સંસ્થાદ્વારા બહાર પડ્યો નથી.”

અમારા હિલમાં મોટામાં મોટું એ જ આશ્વાસન છે, કે—

“ જગત્માં ગમે તેટલા વિચારોના વાવંટોળોની ભલે ગમે તેટલી અંધકારમય આધીઓ ચડે, અને કદાચ એક વખત ગાઢ અંધકારેય છવાઈ જતો પણ જણાય, માનવોના જીવન નાવ કદાચ કોઈ વખત ગમે તેટલા માર્ગભ્રષ્ટ થઈ પણ જાય, તો પણ સ્થિર એવા દિવ્ય પ્રકાશથી જળહળની જૈનશાસનરૂપી દીવાદાંડી સન્માર્ગે લાંબા વિના રહે તેમ નથી ગભરાયેલા જગત્ને તેને શરણે આવ્યા વિના રહેવાનું નથી. અને ભારતની મહા મહાજનોની વફાદાર મહા આર્ય પ્રજાનું વિશ્વનેતૃત્વ સદા અસ્પષ્ટિત રહેવાનું છે x

તેથી અમારી સદા મનોકામના એ જ રહે છે, કે—“ થોડા પણ અધિકૃત આત્માઓ મહાપુરુષોના એ મહાજીવન માર્ગને યથાયોગ્ય સાચી સમજપૂર્વક નિખાલસ વફાદારી સાથે સચોટપણે વળગી રહેનારાઓનો વારસો જગત્માં ચાલુ રહેવાથી ક્વચિત્-ક્વચિત્ વચ્ચે પસાર થતી અંધકારમય કાળરાત્રિઓ પછી પ્રાતઃકાળના મનોહર બાળસૂર્યના કિંજ્વળના ચેતનવંતા પ્રકાશનો અને આહ્લાદક ખુદ્દી હવાનો અનુભવ જગત્ને થતો રહેશે. કેમ કે તેને માટેનું અદ્ભુત સાધન જૈનશાસન જગતમાં સ્ફૂરાયમાન કલ્પવૃક્ષ સમાન જગત્માં અસ્તિત્વ ધરાવે છે ” અમને અમારા સર્વ પ્રયાસોમાં એ જ ખ્યાલ અદ્ભુત ઉત્સાહ પ્રેરે છે, અને તેથી આ પ્રકારની સંસ્થા ચલાવી તદ્દયોગ્ય પ્રયાસોમા સદા જીવંત રસ રહ્યા કરે છે.

“ જુદા જુદા અન્ય શાસન આંગો દ્વારા અને સ્વતઃ શ્રી જૈનશાસન જગત્ ઉપર પોતાના પ્રકાશની સુખદ પ્રભા પાથરી સર્વને સુખ-સ્વપ્નાઓમાં કેવી રીતે આરામમાં રાખી શાંતિ અનુભવાવી શકે છે. ” તેનો આ ગ્રંથના તલસ્પર્શી અભ્યાસ બાદ દશમા અધ્યાયને અતે મૂળગ્રંથકારશ્રીના અંતિમ ઉપસંહારના અનુસંધાનમાં જે કાલ્પનિક પણ ભવ્ય ચિત્ર દોરવામા આવેલું છે, તે ઉપરથી એક મહાશ્રમણ જગત્ને કેવી રીતે સન્માર્ગે દોરવવામા પુરૂષાર્થ પાથરી શકે છે ? તેનો તથા વિશ્વવંદ્ય જગદ્ગુરુ યુગપ્રધાન શ્રમણ ભગવંતોની વિશ્વોદ્ધારકતાનો ચત્કિચિત્ ખ્યાલ વાચકોને આવી શકશે.

સાચી વિશ્વશાંતિ કેવી હોય ? આજનું જગત્ બ્રામક વિશ્વશાંતિની પાછળ દોડી રહી કેવી રીતે અને કેટલી હદ સુધી અટવાઈ રહ્યું છે ? તેનો પણ તુલનાત્મક ખ્યાલ આવી શકશે

x “ ભાવિ ભારત કેવું હશે ? ” તેની અનેકવિધ કલ્પનાઓ ઘણા લેખકો કરતા રહે છે. પ્રસિદ્ધ ઔદ્ધ વિદ્વાન રાહુલ સાકૃત્યાયનજીએ પણ પોતાના ‘ ભાવીસર્વો સદી ’ પુસ્તકમાં ભાવિ ચિત્ર દોર્યું છે. પરંતુ તે સર્વ ભારતના અન્તરાત્માના આતરિક પૂરા ખ્યાલ વિના દોરાયા હોવાનું જણાઈ આવશે.

પ્ર. બે. પારેખ

એ સઘળો મહિમા અને મહાપ્રભાવ ત્રિલોકપૂજ્ય સર્વસ તીતરંગ તીર્થંકર પરમાત્માઓના આત્માઓમાં સહજભાવે અનાદિકાલીન તથાભગ્યતારૂપે વહેતી-‘ સુવિ જીવ કરૂં શાસન રસી ’ એ વિશ્વવત્સલ મહાભાવનારૂપી ચન્દ્રની ચારેય તરફ ફેલાયેલી નિર્ભંગ અન્દ્રિકા સમાન અપ્રતિહત જૈનશાસનરૂપ વિનિયોગ-મહાવિષ્ણુના હોય છે

શ્રી તીર્થંકરોના મહાપ્રણિધાનની સિદ્ધિનો એ મહાવિનિયોગ-જૈનશાસન-અલોકિક વિમા સંસ્થા છે. જગતની એક સ્થાયિ મૂડી છે. [પ્રથમરતિ પ્રકરણ ૩૧૩] જે આજે પણ વિજયવંત છે. અને દીર્ઘકાળ પર્યંત વિજયવંત રહેશે.

પાંચ મહામતોના અલેષ કિલ્લામાં સુરક્ષિત રહી, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મિંસા, અસત્ય, ચોરી, મમતા, માયા, અસતોષ, દંભ, પ્રપંચ, લુપ્ત, ખુન, વ્યભિચાર વગેરે સર્વ પ્રાણીઓને પીડતા મહાદોષ યત્નુઓને ધ્રુજવી દઈ નેઓના આક્રમણોને ફેક બનાવી દેવા સાથે સાથે તન-મન-ધન અને જીવન સર્વસ્વને સર્વ પ્રકારે તે મહાશાસનની વફાદારીમાં સમર્પી દેવાપૂર્વક સ્વ-પર-હિતકર રતનત્રયીના વ્યાપારમાં જે સદા રચ્યા-પરચ્યા હોય છે, તે મહાનુભાવ મહાત્માઓ તે વિનિયોગના અસાધારણ પીઠબળથી નિર્ભય અને નિરપેક્ષ રહી જ્યાંસુધી શુદ્ધોપદેશરૂપ સિંહગજનાઓથી અનિષ્ટો અને ઉન્માર્ગો તરફ ઘસડી જનારા હુદ્દ જગલી પશુઓ જેવાં દુષ્ટ તરવોને જનતાથી દૂર ને દૂર નસાડી મૂકે છે, ત્યાં સુધી અશરણુ જગત્ અનન્ય શરણુયુક્ત અને સનાથ છે. ભલે અંદર પ્રવેશવા દૂર દૂરથી એ દુષ્ટ તરવો છિદ્રો શોધતા હોય !

સૂત્રકારશ્રીએ નવમા અને દશમા અધ્યાયમાં વર્ણવેલા વિષયો જૈનધર્મની સ્વતત્ર અદ્ભુત સંપત્તિ છે. ૧૦ મા અધ્યાયમાં જીવનના અનુત્તર ફલનું વર્ણન છે. ત્યારે નવમા અધ્યાયમાં એવા જ અચૂક અનુત્તર કારણોનું વર્ણન છે. બન્નેય વચ્ચે નિકટનો કારણ-કાર્યભાવ સંબંધ છે. માટે સહજ રીતે તેનો વિસ્તાર જૈનધર્મની ખુબી જ માંગી લે છે. જૈનધર્મ સાગરના અગાધ તળમાં ભરેલા રત્નો ખરેખર ! આહ્લાદક બની રહે, તેમા કશું ‘આશ્ચર્ય’ નથી.

છતાં, આશ્ચર્ય તો એ છે, ‘કે પોતાની પાસે અજ્ઞતા કોઠારો ભર્યા પડ્યા છતાં તેનાથી અભણ ભારત અને જગજગનતા ભૂખના દુઃખથી મુંબય છે, અને સુખ-શાંતિ મેળવવા દોડાદોડી કરી અન્યત્ર ફાંફા મારે છે.

તન, મન અને વાણીને પવિત્ર કરનાર પ્રસ્તુત સ્વરૂપનો આ ગ્રંથ વાચકોના હસ્તનો શણગાર બનતાં પહેલાં તેના નિમોણમાં કોનો કોનો કેવી કેવી રીતે સહકાર પ્રાપ્ત થયો છે, તે વિષેનો નિર્દેશ પ્રથમ ભાગના અમારા નિવેદનમાં સ્પષ્ટ કરવામા આવેલ છે, જેથી અહીં પુનરુક્તિ કરવાનું અરથાને ગણ્યું છે.

ત્રીજો અને સ્પષ્ટતાઓ વિષે લક્ષ્ય એ ચવાથી બીજી આવૃત્તિમાં ઘટતું કરવા પ્રયામ થયે

શકાં-સમાધાનો તજ્ઞો તથા સારજોષિનીકાર મારફત મેળવવા પુનઃ વિચિંત્રિ કરવામાં આવે છે.

કાગળો, છપાઈ વગેરેની વધતી જતી અસહ્ય મોંઘવારીને લીધે કિંમતમાં પૂરતી રાહતે આપવાની અમારી ભાવના જોઈએ તે પ્રમાણમાં બર લાવી શકાતી નથી. તે વિષે અમારા દિલમાં ઘણો અસંતોષ રહ્યા કરે છે, પરંતુ તેનો ખીજો ઉપાય નથી તો પણ જૈનશાસનની સર્વોત્કૃષ્ટતાની ઝાંખી કરાવનાર એક વસ્તુ શ્રી સંઘને અર્પણ કરવા બદલ ખીજી, તરફ કાંઈક આહુલાદક આશ્વાસનથી સંતોષ અનુભવાય છે.

“ વિશ્વોપકારી મહર્ષિઓની વિશ્વકલ્યાણકારી ઉદાત્ત ભાવનાઓ એક યા ખીજી રીતે સંકળ થાઓ. ” એ પરમ આશા સાથે વિરમીએ છીએ.

લિ૦ શ્રી સંઘસેવકો,

ડૉ. મગનલાલ લીલાચંદ શાહ
વકીલ ચિમનલાલ અમૃતલાલ શાહ
ઓ. સેક્રટરીઓ

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા અને
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણા

મહેસાણા

વીર સં. ૨૪૮૬

વિ. સં. ૨૦૧૬

ફા. સુ. ૧૫



સકલ-લઙ્ગિ-સંપન્નાય શ્રો-ગૌતમ-સ્વામિને નમઃ

પ્ર સ્તા વ ના



વિદ્યમાં સમ્યગ્ જ્ઞાન અને મિથ્યાજ્ઞાન હોવાની વસ્તુસ્થિતિ:—

જ્ઞાન: અને અજ્ઞાન:નું મુદ્દ સનાતન છે. અજ્ઞાન: યદ્યપિ જ્ઞાનને દબાવે છે. પરંતુ, તેને નિ:શ્ચિત નષ્ટ કરી શકતું નથી. ત્યારે, જ્ઞાન: અજ્ઞાનને નિ:શ્ચિત નષ્ટ-સર્વથા નષ્ટ કરી પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિ પ્રગટાવી શકે છે. એથી જ્ઞાન: અને અજ્ઞાન:માં જ્ઞાન' નિર્વિવાદ બળવત્તર છે.

જ્ઞાન ચેતનનો શુભ-સ્વભાવ છે. “ પોતાનો એ શુભ ખીલવવો.” એ પણ ચેતનનો ધર્મ છે-સ્વભાવ છે-સમ્યગ્ ધર્મ છે.

જ્ઞાન એ સામાન્ય શબ્દ છે. અર્થાત્-બધાયે અવબોધોને જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. તે વિશેષ સમજણ કેળવવા માટે તે જ્ઞાનને બે વિભાગમાં વહેંચવું જરૂરી છે.

૧. સમ્યગ્જ્ઞાન: અને (૨) મિથ્યાજ્ઞાન:

૨. ઉત્તમ: અને કનિષ્ઠ: જીવનના આધાર સ્તંભો—

સર્વ જ્ઞાનો' જ્ઞાનસ્વરૂપ હોવા છતાં—જે પદાર્થ જે સ્વરૂપમાં છે, તેને તે સ્વરૂપમાં ન જાણવો' ને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જાણવો: એ મિથ્યાજ્ઞાન: અને જે પદાર્થ જે સ્વરૂપમાં હોય તેને તે સ્વરૂપમાં જાણવો એ સમ્યગ્જ્ઞાન: આ સામાન્ય વ્યાખ્યાઓ છે.

સમ્યગ્જ્ઞાન: આત્માના શ્રેય માટે થાય છે, માટે પણ તે સમ્યગ્જ્ઞાન: કહેવાય છે અને મિથ્યાજ્ઞાન: આત્માના અશ્રેય. માટે થાય છે. માટે પણ તે મિથ્યાજ્ઞાન: છે. મિથ્યાજ્ઞાનમાં અટ-વાયેલા અનંત આત્માઓ અનંતકાળથી પીડાયા કરતા હોય છે. તે પીડામાંથી મુક્ત થઈ સમ્યગ્જ્ઞાન' પ્રાપ્ત કરવું' એ આત્માનું પરમ કર્તવ્ય છે. 'સમ્યગ્જ્ઞાનની સ્થિતિની પરાકાષ્ઠા પરમાત્મા સર્વદા વીતરાગ ત્રિશુવનપૂર્વક તીર્થ કરે દેવો' અને કેવળજ્ઞાની ભગવતોને હોય છે. તેથી, સાપેક્ષભાવે કહીએ તો— “ પરેખર સંપૂર્ણ સમ્યગ્જ્ઞાન: તેઓને જ હોય છે.”

કમશ નિર્મળ થતો આવતો આત્મા સમ્યગ્જ્ઞાન મેળવવાની ન્યારે સમ્યગ્ રુચિ ધરાવતો થાય છે; ત્યારે પરમાત્મા શી જિનેશ્વર દેવોએ કથિત ભાવો રુચિપૂર્વક સમજવા તે પ્રયત્નો કરે છે. સમજ્યા બાદ આદરપૂર્વક યથાર્થ પોતાના જીવનમાં તેને ઉતારવા તે ઉચ્ચત બને છે. તેથી જીવન સમ્યગ્ થાય છે ઉચ્ચત થાય છે, તે સિવાય જીવન કનિષ્ઠ-જઘન્ય રહે છે સમ્યગ્ આચરણ અને કનિષ્ઠ આચરણ: જીવની ઉત્તમતા અને કનિષ્ઠતાના આધાર સ્તંભો છે—પરીક્ષાઓ છે—ક્રમોટીઓ છે

૩. શ્રી જિનાગમેની મહત્તા. અને પરંપરાગત ચાલ્યો આવતો અવિચ્છિન્ન પ્રવાહ—

શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ અર્થથી કથિત ભાવો શ્રી ગણધર ભગવંતોએ યથાવચ્ચિત સ્વરૂપે શ્રી અંગ-આગમ સૂત્રોરૂપે જે ગૂંથ્યા છે, તે અંગે બાર છે. તેથી એ અંગ-સૂત્ર-આગમો દ્વાદશાંગી કહેવાય છે. અર્થાત્ પૂર્ણશ્રુત બાર અંગોમાં બહેંચાયેલું છે.

દ્વાદશાંગી એટલે શ્રુતગ્રાનનો મહાસાગર

પૂર્વશ્રુતના સ્વરૂપનો જેને થોડો પણ પરિચય હોય છે, તે તે સ્વરૂપને જેણે પોતાના વિતર્કજન્ય વિકલ્પોથી વિરૂપણે પરિણુત કર્યું નથી, તેવા કોષપણુ સુચ સંજ્ઞન વિશ્વને સમોધીને દાદશાંગી શ્રુતને માટે નિઃસંદેહ ઉદ્ઘોષણ કરી શકે તેમ છે, કે—“ શ્રી દ્વાદશાંગીમાં શ્રુતગ્રાનવિષયક જે કાષ્ઠ નથી, તે વિશ્વના કોષ પણ ખીજ શાસ્ત્રો કે સાહિત્યમાં નથી, અને વિશ્વના કોષ પણ ખીજ શાસ્ત્રો કે સાહિત્યમાં હોય છે, તે દાદશાંગીમાં હોય જ છે. ”

અનંત અર્થોથી ભરેલી શ્રી દ્વાદશાંગી અગાધ ગંભીર છે. પ્રત્યેક સૂત્રની અતુરનુયોગમયતા મહત્ત્વ કરવા માટે ધીરતાપૂર્વકની અજબ આત્મ-સ્ફૂર્તિ આવશ્યક હોય છે. ન્યા સુધી એ સર્વ સામર્થ્ય તરતે અખંડિત સ્વરૂપે ચાલ્યા આવતા હતા, ત્યાં સુધી દાદશાંગીની અખંડ સ્થિતિ ચાલુ રહી હતી. તેમાં કાળદોષે ખામીઓ પ્રવેશતાં જ શ્રી દ્વાદશાંગીની અખંડ સ્થિતિ ખંડિત થતી ચાલી હતી. ધીરે-ધીરે ઉતરતા કાળમાં ખંડિત બારમાં અંગનો અને બાકીના અગિયાર અંગનો પણ યથાર્થ અવબોધ દુષ્કર થવા લાગ્યો, ત્યારે “ અંગસૂત્રોના પ્રમાણભૂત અર્થો સમજવા સરળ પ્રકારે. ” માટે નિર્ચુકિત ભાષ્યઃ ચૂર્ણિઃ વૃત્તિઃ ટીકાઃ આદિ રચાયા.

આમ થવા છતાં, શક્તિ ધરતાં, અંગ સૂત્રોના અર્થો પરિપૂર્ણ સમજવા સુકર ન રહ્યા. અંગ-સૂત્રોનું અવગાહન દુષ્કર થવાને કારણે શ્રી આચરક્ષિતસૂરિજી મહારાજને અનુયોગોનું પૃથક્કરણ કર્યું. પ્રત્યેક સૂત્રોમાંથી યદ્યપિ ચાલે અનુયોગોમય અર્થો પ્રાપ્ત થાય છે, તેને તે-પ્રધાન અનુયોગના સૂત્રોને તે તે એક અનુયોગમાં વ્યવસ્થિત કર્યાં. તેઓશ્રીનો આ પ્રયાસ ભાવિ પ્રજાને મિથ્યાગ્રાનમાં અટવાઈ જતી બચાવવામાં અતિશય ઉપયોગી ને ઉપકારક બન્યો. જે એ મુજબની વ્યવસ્થા કરવામાં ન આવી હોત, તો લિન્ન લિન્ન અનુયોગોના અર્થોની શું ચંપણો એટલી બધી વધી જાત અને તથાપ્રકારની જ્ઞાન-શક્તિ વિના તેના ઉકેલ ને શોધી શકાવાથી અનેક આત્માઓ આગમ-શ્રુત ઉપર અશ્રદ્ધા ધરાવતા થઈ જાત

૪. શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રનો મૂળ આધાર શ્રી જિનાગમે—

આમ કરવા છતાં, કાળની કારણતા દિનાનુદિન આગળ વધતી જ જતી હતી, તેથી “ આગમ-શ્રુતાનુસારિ ભાવોનો બોધ ભવ્યાત્માઓમાં સ્થિર થાયઃ અને સ્પષ્ટાર્થ યુક્ત સમજાયઃ એ માટે કોષક પ્રાયમિક સાધન હોવું જોઈએ. ” એવી ઈચ્છા જન્માવનારા સંજ્ઞેગો કાળક્રમે આવી રહ્યા હતા. એવા સમયમાં ભગવાન શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચક મહારાજ ઉત્પન્ન થયા, ને તેમણે “ શ્રી તત્ત્વાર્થ-ધિગમ સૂત્ર ”ની શ્રી આગમેને આધારે રચના કરી.

૫. શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચક મહારાજનો ટુંક પરિચય—

(૧) જેમનાં વંશઃ અને કુળઃ બન્નેય, બન્નેય પ્રકારે વિશુદ્ધ હતા.

(૨) જેમનો જન્મઃ ન્યમોધિકાઃ નગરમાં થયો હતો.

(૩) જેમનું ગાત્રઃ કુલીપણુઃ હતું.

(૨) જેમના પિતા: નામે “ સ્વાતિ ” હતા.

(૫) જેમના માતા: નામે “ વાત્સી ” હતા.

(૬) જેમના પ્રચુર (ગુપ્તના ગુરુ:) ઉચ્ચવળ યશસ્વી વાચકપ્રવરશ્રી ગિવશ્રી હતા.

(૭) જેમના ગુરુ: એકાદશાગતા જાણી “ શ્રી ધોધનન્દિશમાક્ષમણ ” હતા.

(૮) જેમના જ્ઞાન-ગુરુના ગુરુ: વિખ્યાત કીર્તિવાળા વાચકગાર્ય શ્રી મૂળ હતા.

(૯) જેમણે કુસુમપુર [પાટલીપુત્ર] નગરમાં એ જ્ઞાનગુરુ પામ્યાં જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

એ જ્ઞાન: સમ્યગ્ હતું.

એ જ્ઞાન: આહુત્ હતું.

એ જ્ઞાન: સમ્યગ્ ગુરુપરંપરાથી પ્રાપ્ત થયું હતું.

(૧૦) જેઓની શ્રમણ શાખા ઉચ્ચનાગરી હતી

(૧૧) જેઓ પોતે. સ્વયં વાચક હતા.

૫૪ ૧૦૭૩ પ્રશસ્તિ.

આ પ્રમાણેનો તેઓશ્રીએ સ્વયં પોતે જ પોતાનો પરિચય અંતે પ્રશસ્તિમાં આપ્યો છે. તે ૫૪ ૧૦૭૩ ઉપરથી જાણી લેવો.

ઉપર જણાવેલા પરિચયમાં આવતા વિશેષ નામાલિધાનોનો વિશેષ પરિચય પ્રામાણિક પ્રમાણોથી શુદ્ધ અને સ્પષ્ટ કરવો એ ખાસ મહત્ત્વનું કર્તવ્ય છે. પરંતુ તે બીજા કોઈક પ્રસંગ ઉપર રાખીશું.

૬. જાણવા જેવો ઐતિહાસિક ખાસ મુદ્દો:—

પરંતુ અહીં જાણવા જેવો એક ખાસ ઐતિહાસિક મુદ્દો છે. તે એ છે, કે—શ્રી તત્ત્વાર્થકારે પોતે જ આપેલા પોતાના આ પરિચયમાંથી એ સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત થાય છે, કે—“ તેઓના સમયમાં અગિયાર અગોત્રું શ્રુત તો વિદ્યમાન હતું જ. પરંતુ “ પૂર્વધરને વાચક કહેવામાં આવતા હતા. ” એ પ્રમાણ ઉપરથી વાચક શબ્દનો પ્રવૃત્તિનિમિત્તક અર્થ જે રીતે પૂર્વધર: હોવાનો જણાવવામાં આવે છે, તે ઉપરથી પૂર્વજીવિત પણ તે વખતે પૂર્ણ નહીં તો અમુક અંશે પણ વિદ્યમાન હતું. ”

આથી, દિગંબર સંપ્રદાય તરફથી કહેવાય છે, કે “ પ્રથમની બાર દુકાળીમાં બારેય અગો વિચ્છે: પામ્યા હતા. ” આ વાત અપ્રામાણિક દરી જાય છે. (કારણ કે ઉચ્ચનાગરી શાખાની શરૂઆત અને પ્રથમની બાર દુકાળી વચ્ચે ઓછામાં ઓછા રહેજે ત્રણસો થી ચારેસો વર્ષોનો ગાળો સંભવે છે.)

૭. તત્ત્વાર્થ સૂત્ર રચવાનું મહત્ત્વનું પ્રયોજન:—

તેઓશ્રીના સમયમાં આગમોના સાચા જોટા અનેક પ્રકારે અર્થો કરવાનું ચાલુ થઇ ચૂક્યું હતું. તેની લોકોમાં વ્યામોહ પ્રસરતો જતો હતો. “ આ પર્વસ્થિતિમાં લખ્યાત્માઓને પ્રામાણિક અર્થો સમજાવવાનું કાર્ય મહા-ઉપકારક થાય તેમ છે. ” એ પ્રકારની ઉચ્ચ ભાવનાથી પ્રેરાઈ તેઓશ્રીએ “ સભાષ્ય શ્રી તત્ત્વાર્થધિગમ સૂત્ર-શાસ્ત્રની રચના કરી એ હકીકત તેઓશ્રીના જ નીચે પ્રમાણેના શબ્દોથી

* “ દુઃખા-ડડત્તં ચ દુરા-ડડગમ-વિહત-મતિં લોકમડવલોક્ય ॥ ૪ ॥

ઇદમુચ્ચૈર્નાગર-વાચકેન સત્ત્વા-ડડુકમ્પયા દૃઢધમ્ ।

તત્ત્વા-ડડર્થ-ધિગમા-ડડહ્યં સ્પષ્ટમુમા-સ્વાતિના ગાત્રમ્ ॥ ૫ ॥ ”

આપણી હાલની જાણ મુજબ એમ કહી શકાય કે:—

“ શ્રી મહાવીર પરમાત્માના શાસનમાં સંસ્કૃત ભાષામાં સુત્રબદ્ધ સ્વતંત્ર રચનાઓમાં શ્રી તત્ત્વા-ર્યાધિગમ સૂત્રનું સ્થાન પહેલું આવે છે. ”

૮. શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રની ખૂણીઓ:—

આ એક અજબ પ્રકારનો સંગ્રહગ્રંથ છે. આમાં શ્રી જિનશાસનસમ્મત લાવોનો શક્ય એટલો બધો જ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. છતાં “ ગ્રંથનું કહેવર-કદ વધી ન જાય. ” એ માટે પૂરતી સાવચેતીઓ રાખવામાં આવી છે. છતાં “ અનતઅર્થભર્યા શ્રી આગમોની અપેક્ષાએ આ ગ્રંથમાં અતિ-અદ્ય સંગ્રહ થયો છે ” આ પ્રમાણેની ગ્રંથકારશ્રીની માન્યતા સત્ય: અને તથ્ય: છે. પરંતુ “ વર્તમાન કાળના જીવો માટે તો ગ્રંથમાં આત્મહિત માટે જરૂરી ખૂબ ખૂબ ભર્યું છે. ” એ પણ એટલું જ સત્ય: અને તથ્ય: છે.

“ આ ગ્રંથની રચનામાં ગ્રંથકારે પોતાની અનુગ્રહબુદ્ધિના સામર્થ્યનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કર્યો છે. ” એમ કહેવામાં લેશ માત્ર અતિશયોક્તિ નથી. આ ગ્રંથ વાચકપ્રવર શ્રી ઉમાસ્વાતિ મહારાજનું વિશ્વવત્સલ હૃદય: છે.

કાગક્રમે જૈન-શાસનમાંથી અનેક આત્માઓ છુટા પડ્યા અને પોતપોતાના મતબ્ધ પ્રમાણે તંત્ર (સંગ્રહાય) ઉમા કરી ચલાવવા લાગ્યા. એ દૃષ્ટિ તંત્રમાં આ ગ્રંથની પ્રતિષ્ઠા એક સરખી જળવાઈ રહી છે. એ સ્થિતિ પણ એક અપેક્ષાએ આ ગ્રંથ અને ગ્રંથકારશ્રીનું વિશિષ્ટ પ્રકારનું ગૌરવ વ્યક્ત કરે છે.

જૈન-દર્શન જૈન-શાસન જૈન-ધર્મ: જૈન-શાસ્ત્રો: નું હાર્દ સમજાવનાર શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રની વિશેષતાઓ બતાવતી હોય, તો નીચેના પાચ મુદ્દાઓ ઉપરથી કાંઈક બતાવી શકાય.—

(૧) ભારતીય સર્વ આસ્તિક દર્શનોમાં મોક્ષ પુરુષાર્થ ધ્યેય તરીકે સર્વત્ર સ્વીકૃત થયેલ-સ્વીકારાયેલ છે તેની પ્રાપ્તિ માટે જે જે સફળ ઉપાયો આવશ્યક છે, તેના નિરૂપણથી શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રની શરૂઆત થાય છે. તે ઉપાયોમાં પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન છે. તે પ્રગટ થવાથી આત્માની એતના શક્તિને સદ્જ્ઞાન સન્ના પ્રાપ્ત થાય છે. તે પહેલાનું જ્ઞાન મોક્ષમાર્ગ તરીકે ઉપયોગી ન હોવાથી અજ્ઞાન-સંજ્ઞાને પ્રાપ્ત થયેલું હોય છે.

જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના યથાર્થ ઉપયોગને જ સમ્યગ્-જ્ઞાન: અને તેથી વિપરીત ઉપયોગને મિથ્યાજ્ઞાન: કહેવાય છે. એ પહેલા જ જણાવ્યું છે.

(૨) તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં પૂર્વપક્ષ અને ઉત્તરપક્ષ: રૂપે વાદ-વિવાદની દાર્શનિક શૈલીમાં ખાસ કાંઈ લખાયું નથી. પરંતુ ભગવાનની વાણીરૂપ દાદશાગીના સાર તત્ત્વોનું મીઠેમીઠું સંક્ષેપમાં નિરૂપણ છે.

(૩) તત્ત્વાર્થ સૂત્ર પ્રમાણુ પ્રમેય કે જ્ઞાન: જેય ની સમજાવતી આપનાર કેવળ દર્શન શાસ્ત્ર જ નથી; અથવા માત્ર જીવનની શુદ્ધિ બતાવનાર ચારિત્ર-શાસ્ત્ર-ચરણાનુયોગ શાસ્ત્ર: જ નથી. એ સર્વ

* દુરાગમ-વિહત-મતિ પદનો અર્થ “ ઇતર ખોટા શાસ્ત્રોથી ગુચ્ચવાયેલી બુદ્ધિવાળો લોક ” એવો પણ સમજી શકાય, પરંતુ, પાચમાં મ્લોકમાં વપરાયેલા “ સ્પષ્ટ ” શબ્દ ઉપરથી ઉપર જણાવેલી અર્થ વ્યાખ્યાની પરિસ્થિતિ પણ સમજી શકાય છે.

સાચ માક્ષમાર્ગના સર્વ અંગ-પ્રત્યગોત્તુ ગદ્યગોત્તુ ગીતે મહત્તર સુખમળી અનુકાન્ત તત્ત્વની માક્ષા પ્રતીતિ તેમા કરાવવામા આવી છે. અર્થાત્-તેના નામ પ્રમાણે -અનેકાત દષ્ટિથી મંપૂર્ણ વિષ-માત્રાનો સંક્ષેપમા વ્યવસ્થિત નિર્દેશ છે.

મૂળ તત્ત્વોમા જીવ અને અજીવ ૩૫ કેવળ જ્ઞેય તત્ત્વનાં જ નિરૂપણ ન કરતાં આત્મ-અપર-જ્ઞેય તત્ત્વનું સંવર-નિર્દેશરૂપ ઉપાદેય તત્ત્વનું અને ગોણરૂપ આદર્શ જ્ઞેય-પારતંત્ર-જ્ઞેય તત્ત્વનું સાક્ષાત્ નિરૂપણ કરવામા આનું છે.

પહેલા અધ્યાયમા પ્રમાણ-પ્રમેયનું સ્વરૂપ બીજા ત્રીજા અને ચોથા અધ્યાયમાં જીવતત્ત્વ, પાંચમા અધ્યાયમા સાથે જ અજીવ-તત્ત્વ, છઠ્ઠા અને સાતમામા આત્મતત્ત્વ, આઠમામા અધિતત્ત્વ નવમામાં સંવર અને નિર્દેશતત્ત્વ, અને દશમામા મોક્ષતત્ત્વ નિરૂપાયેલા છે. એ રીતે સંસાર-મુક્તિ પ્રથમની અદ્ભુત રચનાનો મુંઢર પરિચય મળે છે.

(૪) પહેલા અધ્યાયમા-સત્ સંજ્ઞા સ્પર્શના ક્ષેત્ર કાળ અંતર; ભાવઃ અદ્ય-અદ્યુત્ય (૧-૮) તથા નિર્દેશ સ્વામિત્વ સાધનઃ અધિકરણ સ્થિતિ અને વિધાન (૧-૭) જેમ જે રીતે અનુયોગ પ્રકારો બતાવેલા છે તથા દશમા અધ્યાયમા-ક્ષેત્ર કાળ ગતિ લિંગ તીર્થઃ સારિત્ર પ્રત્યેક બુદ્ધઃ બોધિત જ્ઞાન અવગાહના અંતર સંજ્ઞા, અદ્ય-અદ્યુત્યઃ (૧૦-૭) આદિ દ્વારે બતાવેલા છે.

એ સર્વ અનુયોગો અને દ્વારો દ્વારા સર્વ દર્શનો કરતા વિવેકજ્ઞ એવા જૈન-દર્શનને માન્ય ને સુસંગતઃ આત્મ-તત્ત્વનું વિશિષ્ટ પ્રકારનું નિરૂપણ કરેલું હોવાનું જોઈ શકાય છે.

દા૦ ત૦ “સત્” કહેવાથી - “આત્મા અસત્ છે-આત્મા નથી જ.” એવી વ્યર્થિક દર્શનની માન્યતા ખોટી હરી જાય છે

“સંજ્ઞા” કહેવાથી - “અભિરૂપ એક જ આત્મા છે.” એ વેદાંતદર્શનની એકાત માન્યતાનો નિરાસ થઈ જાય છે.

“ક્ષેત્ર” શબ્દથી:-“આત્મા એકાન્તે નિરાકાર છે.” કે “સર્વ વ્યાપક છે.” એ મત ખોટા હરી જાય છે

“સ્પર્શના” શબ્દથી-આત્માની નિષ્ક્રિયતાનો નિરાસ થાય છે.

“કાળ” થી:-“આત્મા કટસ્થ નિત્ય છે.” એ એકાત મત ટકી શકતો નથી.

“અંતર” ઘટાવવાથી-આત્મા કેવળ નિત્ય જ છે.” કે “કેવળ ક્ષણિક જ છે.” એ બન્નેય એકાત માન્યતાઓ આપોઆપ લુપ્ત થઈ જાય છે.

“ભાવ” થી - એકાન્ત કટસ્થ નિત્યવાદ ટકી શકતો નથી.

“અદ્ય-અદ્યુત્ય” થી “આત્મા એક જ છે.” કે “અનૈક જ છે.” એવા એકપણ એકાત-વાદ ઉભો રહી શકતો જ નથી.

મત્તાદિ રીતે અનેક દષ્ટિ-બિન્દુઓથી આત્મા અંગેની જૈન-દર્શનની વિશિષ્ટ આત્મવિચારણા અને તત્ત્વવ્યવસ્થા વિષે અદ્ભુત ખ્યાલ આપે છે.

(૫) કોઈ પ્રશ્ન કરે, કે-“જેમ વેદાન્ત દર્શનમાં ૧. ઉપનિષદો ૨. બ્રહ્મસૂત્ર અને ૩. મંદૂકીયા પ્રસ્થાનત્રયી પ્રમાણગ્રંથ મનાય છે. તે પ્રમાણેનું સ્થાન જૈન દર્શનમાં ક્યા

ત્રથોતુ' છે ' ' ત્યારે સામાન્ય રીતે કહી શકાય, કે—“ અનુક્રમે ૧. આગમ સૂત્રો ૨. તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર અને ૩. વ્યાવશ્યક સૂત્ર છે. ”

પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો—સાગોપાગ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનની નિશ્ચય વ્યવહારદર્શી સચોટ વ્યવસ્થાનુ સ્યાદ્વાદ પૂર્વકનું નિરૂપણ એ ત્રથોતી પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલી વિશિષ્ટતાઓ છે. જગત્માં નાની સંખ્યા હતા જૈનધર્મના અનુયાયિઓના જીવનની વિશિષ્ટતા અને સન્માનનીયતા અનેાખી ચાલી આવે છે, તેનું કારણ તેને માન્ય શાસ્ત્ર ત્રથોતી વિશ્વમા અતિ વિશિષ્ટતા છે. કેમકે—શ્રી આગમ—સૂત્રો: તત્ત્વાર્થસૂત્ર અને વ્યાવશ્યકમૂત્રો શ્રી સર્વજ્ઞકચિત્ત પદાર્થોના સત્ત્વરૂપ હોવાથી; તથા પૂર્વધરોની રચનારૂપ હોવાથી. ‘પોતપોતાનું’ સ્વતંત્ર વિલક્ષણ વૈશિષ્ટ્ય વિશ્વ સાહિત્યમા ધરાવે છે તે તે શાસ્ત્રોના ઉંડા મનન અને ચિંતન ઉપરથી સમજ શકાય તેમ છે. તો પણ સામાન્ય પ્રકારની એ સરખામણી સામાન્ય જિજ્ઞાસુની જિજ્ઞાસાને કાંઈક સંતોષવાની દૃષ્ટિથી કરવામાં આવેલી છે એમ સમજવું

૯ તત્ત્વાર્થ સૂત્ર ઉપરના વિવેચનો-વિવરણો:—

આ ગ્રંથ ઉપર ટીકાઓ વિવરણો વગેરે રૂપે પુષ્કળ સાહિત્ય રચાયું છે. એ સર્વમા-ગ્રંથકારના હૃદયનું પ્રતિબિંબ પાડતા વિવરણો ગણુત્રીના છે. બાકીના વિવરણોમા ગ્રંથકારને નામે નિજમતાભિ-નિવેશો પુષ્ટ કરવાના પણ પ્રયાસો કરાયા છે.

શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર ઉપરના સર્વ વિવેચનો જોતા જે વચનો તેઓશ્રીએ શ્રી આગમોને ઉદ્દેશીને ઉચ્ચાર્યા છે, તે વચનો આપણે તત્ત્વાર્થના વિવરણો વિષે પણ ઉચ્ચારી શકીએ, કે:—

“ દુઃખા-ડડનં ચ દુરા-ડડગમ-વિહત-મતિં લોકમડવલોક્ય ॥ ૪ ॥ ”

અર્થાત્—“ તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર ઉપર પ્રામાણિક વિવરણો કરતા અપ્રામાણિક વિવરણોની સંખ્યા એટલી બધી છે, કે—એથી અનેક વાતમાઓ દુઃખાર્ત: ને દુરાગમ-વિહત-મતિ: થાય છે, ને થયા છે. ”

થયેલા અને પ્રાપ્ત વિવરણોમા તથા પ્રચલિત લોકલાપામાં થયેલા વિવેચનોમાં કેટલાક સંક્ષિપ્ત છે, કેટલાક દિગંબર સંપ્રદાયની માન્યતાઓ ને પુષ્ટ કરવા માટેના છે, કેટલાક નિશ્ચયનયની એકાંત વિચારણા તરફ ખેંચી જનારા છે, તો કેટલાકના કર્તા અપ્રામાણિક હોવાને કારણે દૂષિત છે.

૧૦ સારઓધિની: વિવરણુધી થતી પૂર્તિ:—

એવા એક વિવરણુની ખાસ જરૂર હતી, કે—“ જે નૃણકારના આશયને પોતાના અસદાગ્રહથી હહોળ્યા વગર જેમ અને તેમ પ્રામાણિકપણે ને યથાથોગ્ય રીતે ગ્રંથના લાભ સરળ લાપામાં સમજાવે. ”

“ પ્રસ્તુત વિવરણુ એવા પ્રકારના પ્રયતનનું કળ છે તેથી તત્ત્વાર્થ સૂત્રના અધ્યયનમા આ વિવરણુ અભ્યાસીઓને ખૂબ ઉપયોગી થઈ શકશે. એ નિ.સંદેહ છે ”

પ્રસ્તુત વિવરણુની વિશેષતા હુંકમા સમજાવવી હોય તો નીચેના પાંચ મુદ્દાઓથી સમજાવી શકાય.

૧ પ્રસ્તુત વિવરણુમાં શ્રી જૈનશાસનમાના કદિન એવા નયવાદને શક્ય તેટલી સરળમાં સરળ શૈલીએ સમજાવવાની ખૂમિકા રચી છે.

૨. જે વિષયો સંક્ષેપમા સૂચિત કરાયા છે, તેને લગતી વિશેષ હકીકતો તે વિષયના અન્યાન્ય ગ્રંથોમાંથી લઈ સારી રીતે સમજાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હોય છે. ને સાથે સાથે તે તે વિષયના ગ્રંથોનું સૂચન પણ ઘણે ક્રેકાણે કરેલું છે.

શો તો અધનત્વને લગતી હકીકત '૦ કર્મગતિના માર કો ૩ કામા આપણ પાત્રોય' થશે ?

૩. મૂળ અથવા નિરૂપણને આધ ન પહોંચે તે રીતે આર્થ-મંત્રિની મદના નિષ્કર્ષમાં તેની ઉપયોગિતા તેમજ શ્રેષ્ઠતા જ્ઞાતવા અથાગ પ્રયામો એવાયા છે. ને નિષ્કર્ષમાં ૧૦ પર્યાયની ગિર-તાની મૂખ્ય ભૂમિકાએ-મુખ્ય પ્રાણુએ છે.

૪. સર્વાધાર જૈનદર્શનની-જૈનશાસનની વાસ્તવિક સર્વોન્નૃપતા: અનેક મિત્ર ગમાણ પુર મર સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

૫. શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્ર જેવા ગહન અથને અચકારના આશયને સંગ્રાહપણે ગમગી રાખીને મારી, મળ્યા અને ધર-ગથ્યુ: ભાષામાં સમજાવવા લેખકે કશી કમીના રાખી નથી.

૧૧. આ વિવરણકારનો સામાન્ય પરિચય—

આ વિવરણકાર પડિત શ્રી પ્રભુદાસભાઈ જૈન સાહિત્યના ઉડા અભ્યાગી ગિંતક અને ગાંધીવા ધાર્મિક-સાહિત્યના કાર્યમાં સતત રત: રહેલા છે.

૧૨ આ વિવરણમાં ધ્યાન ખેંચનારી વિશેષતાઓ—

ભારતવર્ષની આર્થ મહાપ્રજ્ઞની ચારેય પુરુષાર્થની ભૂમિકાઓ ઉપરથી ઉત્તરોત્તર થતી જતી પડતી માટેના કારણોમાં પશ્ચિમની લયંકર ને ઝેરી: હવા આતરિક તત્ત્વો તોડવા માટે યોગનાબદ્ધ રીતે દેવી દેવી રીતે ને. કેટલી બધી હદ સુધી પ્રસારવામાં આવી છે? એ સંબંધી એમની સ્વતંત્ર વિચાર સરણિ છે.

એ વિચારસરણિ રજુ કરવા પાછળ તેમની ખાસે પૂરતા કારણો છે પશ્ચિમની હવાથી રંગાયેલું માનસ એમના એ કારણોને બલે ઉપેક્ષાભાવે તત્કાળ હસી કાઢે, પરંતુ એમની કેટલીક તર્કણાઓ તો મૂત્ સ્વરૂપ પકડતી જાય છે. એ રીતે “તેમની વિચારણા હસી કાઢવા જેવી નથી.” એ મતવ્ય ધીરે ધીરે પણ જાગતું થયું છે.

ખીલ રીતે કહીએ, તો—આર્થવર્તની આર્થ મહાપ્રજ્ઞના જીવન-તત્ત્વોની ઉચ્ચતમતા દર્શાવવાનો એમનો સદાશય એટલો બધો પ્રબળ છે અને આર્થ સંસ્કૃતિમય જીવનમાં આવતી ઉણપો અને પ્રવેશતા દોષો થી આવવાના ભાવિ પરિણામો લક્ષ્યમાં લઈ એમને એટલા બધા પીડાકારક થાય છે, કે તે સંબંધિત પોતાનું સ્વતંત્ર ચિંતન: આર્થ-પ્રજ્ઞના ભાવિ હિતોને ઉદ્દેશીને-તેઓ ગમે ત્યાં: ગમે તે રીતે રજુ કર્યા વગર રહી શકતા નથી. તેમનો એ એક સ્વતંત્ર પણ જરૂરી નાદ: (પડકાર, અવાજ, ઘોષણા) છે.

આ વિવરણમાં પ્રસંગે પ્રસંગે સચમપૂર્ણ પણે એવા વિચારોનું દર્શન થશે, ને તેથી કોઈને એમ પણ પ્રત્ય થશે, કે અહીં આ વિચારો શી રીતે આવશ્યક છે? ” પરંતુ સાપેક્ષભાવે વિચાર કરે-નાથી એની આવશ્યકતા જાણવા વગર રહેશે નહીં સાથે એટલું તો નક્કી જ છે, કે—“આવા કોઈ વિચારોની રચનાતથી મૂળકારના આશયને ધક્કો ન લાગવો જોઈએ.” તે વિશેની સંપૂર્ણ કાળજી સાથે મજાકાગના પ્રામાણિક અર્થોના અવબોધ માટે આવા ઉદ્દેશો યુક્ત આ વિવરણની જાપાદ્યતા મદન પણ ધટતી નથી. અહીં પ્રસંગે એક હકીકત જાણવી દેવી જરૂરી છે, કે “એમની એ વિચાર-સરણિને કારણે શ્રી તત્ત્વાર્થધિગમ સૂત્રના અર્થો પ્રાપ્ત કરવા માટે આ વિવરણનું અધ્યયન કરવામાં ગાંધી સંકાય રાખવાની જરૂર નથી.”

૧૩. મૂળ તત્ત્વાર્થ સૂત્રની મૂખ્ય વિશેષતા:—

તત્ત્વાર્થ સૂત્રની મૂખ્ય ખૂબી “કુક્રમાં બહોળો અર્થ સમાવી દેવો” એ છે. શ્રી સૂત્રકારે તે ખૂબી કયા કયાં ને કેવી કેવી રીતે વાપરી છે? તથા કોઇ વિષય અમુક સ્થળે કહેવો પ્રકરણથી સંગત નહોતો હોય છતાં, તે ત્યાં ન કહેતાં અન્યત્ર કહેવો અને એ રીતે અર્થનું દળ વધી ન જાય અને શૈલિનો ભંગ ન થાય એની કાળજી કેવી કેવી રીતે રાખી છે? તે શ્રી અન્યકારની રચનાશૈલીની ખુબીઓ પ્રસંગે પ્રસંગે આ વિચારણામાં જોવા મળે છે.

આ વિશિષ્ટતાઓને કારણે તો કલિકાવસર્વશ્રી શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે “ઉપોમાસ્વાર્તિ સમગ્રહીતાર.” અર્થાત્ “સંક્ષેપમા સંગ્રહ કરવાની ખૂબી ધરાવનારાઓમા શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાયક મહારાજનું” સ્થાન સર્વોપરિ છે.” એ વચન શ્રી સૂત્રકાર માટે યથાર્થ ઘટમાન ઉચ્ચાયું છે.

૧૪. વિવરણમાંના કેટલાક ખાસ મુદ્દાઓ:—

શ્રી આગમોની પરંપરાથી પ્રાપ્ત થતા અર્થોથી ભિન્ન અર્થો પણ સૂત્રકારે કોઈ કોઈ પ્રસંગે જણાવ્યા છે. છતાં “તે આગમ વિરુદ્ધ નથી.” એ પણ યથાશક્ય આ વિવરણમાં સમજાવ્યું છે.

દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર પ્રમાણુ. નયઃ લોકસ્થિતિ નારકઃ દેવ તિર્થંચઃ મનુષ્યઃ પદ્મનયઃ સત્ સપ્તભંગી બંધ બંધતત્ત્વઃ આસ્ત્રવઃ સંવરઃ નિર્જરાઃ ને મોક્ષઃ ધ્યાદિ મુખ્ય વિષયોનું વિશદ સ્વરૂપ-દર્શન આ ગ્રંથમાં છે. એ સર્વ સૂક્ષ્મ રીતે મનનીય છે. એનાપર જેટલું મનન કરવામાં આવે એટલું જ્ઞાનુ છે, આ શાસ્ત્ર ને આ વિવરણ પ્રાથમિક અભ્યાસ માટે જેટલું ઉપયોગી છે, તેટલું જ ઉપયોગી ઉચ્ચતમ કક્ષાના અભ્યાસ માટે પણ છે.

૧૫. તત્ત્વાર્થ સૂત્રની અખંડિત અપૂર્વતા:

જૈન દર્શન સમજવા માટે જિજ્ઞાસા અનેકને જાગે છે. એ માટે વારંવાર પૂછવામાં પણ આવે છે, કે “એવો કોઈ ગ્રંથ છે ખરો? કે જેથી જૈન-દર્શન જૈન-શાસ્ત્ર જૈન-ધર્મઃ જૈન-શાસન ના મંતવ્યો સહેલાઈથી સમજી શકાય ”

ત્યારે કેટલાક “એવો કોઈ ગ્રંથ નથી.” એમ કહે છે. તો કોઈ વળી લગતા ગ્રંથોના નામો આપે છે. ત્યારે કેટલાક “એવો ગ્રંથ રચવો જોઈએ.” એવી પણ સૂચનાઓ વારંવાર કરે છે, પરંતુ શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર જોયા પછી “એ ગ્રંથ સ્વ-દર્શનીયોને અને અન્ય દર્શનીયોને જૈન પદાર્થોના અવબોધ માટે પર્યાપ્ત છે ” એ સમજાતાં વાર નહીં લાગે.

આ કક્ષાના ખીજા સંકડો ગ્રંથો છે. પરંતુ તે ગ્રંથો આ ગ્રંથની સર્વ-સંગ્રાહકઃ વિશદઃ સરળઃ અને પ્રસન્ન શૈલીને પહોંચી શકે તેમ નથી.

આ ગ્રંથ ત્યાં સુધી જન્યવંત છે, ત્યાં સુધી એની ખરોખરી કરી શકે એવી કોઈ રચના કરવી એ આવાસમાત્ર જ છે.

૧૬. લેખક અને પ્રકાશકની નિઃસ્વાર્થ પ્રવૃત્તિ.

જગતમાં અનેક પ્રકારના લખાણો લેખકો લખે છે અને પ્રકાશકો તેનું પ્રકાશન કરે છે. પણ તેમાનો મોટો ભાગ ઐહિક વ્યર્થને પ્રધાન રાખીને પ્રવૃત્તિ કરે છે. અને એ રીતે લખાણુમા અને પ્રકાશનમાં અનેક અક્ષન્તવ્ય દોષો પ્રવેશે છે, કે જે દોષો એ લેખન જે લાભ આપે છે તે કરતાં વિશેષ નુકશાન કરે છે

આ લેખન અને પ્રકાશનમા લેખક અને પ્રકાશક એ માટેના જોડાણમાં આપણા નથી રહ્યાં એ પ્રશંસનીય, અનુમોદનીય અને અનુકરણીય છે.

ઉપસંહાર:—

આગમ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન સર્વને માટે મુક્ત્ય નથી તે વિનિષ્ઠ માન્યતા અને વિનિષ્ઠ માનતાની અપેક્ષાઓ રાખે છે. તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર એક એવો મહા-અમરગ્રંથ અસ્તિત્વ મેળવે છે, જે જેનું અભ્યાસ સર્વ કોઈને સુલભ છે તેના અધ્યયનથી આગમોક્તિ ધણા સરળતાથી મળી જાય છે. તેથી થકા વિશુદ્ધ અને છે. તથા આચરણમા મકાતી પંચાચારની ક્રિયાઓમા મોટા ભાગે માર્ગ જતાન મામલો સહજ ઉત્પન્ન થઈ વિકાસ પામે છે.

તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રના પદન-પાદનથી જ્ઞાન પદ્ય પ્રખ્યાત અને છે. તે તે પ્રખ્યાત માનસથી આત્માર-વ્યવહારમાં અધિક શુદ્ધિ અને તેજ પ્રગટે છે. તેમ થવાથી "વત્તમ નામ તમો દમ્ભ" અને "જ્ઞાન-ક્રિયામ્યા મોક્ષ" વગેરે સૂત્રોનું મહત્ત્વ સુંદર રીતે પ્રગટ થાય છે, જે દર માન્ય છે. એ કારણે મને જાણની જેમ શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રના સ્વાધ્યાયનો-પદન-પાદનનો મને મને પ્રચાર થયો આત્મરમક છે. એ પ્રચાર સદાશય અને યોગ્ય રીતે જેમ જેમ વધતો જશે, તેમ તેમ મુલ્ય અર્થ. અને તદુભાવના સંમિલિત અંત. પ્રકાશમા આત્માર્થી ભવ્યાત્માઓનો જીવનરથ મોક્ષ-નગર તરફ વેગથી દોડતો મને તેમાં લેશમાત્ર સંદેહને અવકાશ નથી.

"પ્રસ્તુત વિવરણ આ કાર્યમાં ઘણું અંશે સહાયક થાઓ." એવી મદ્ભાવનાપૂર્વક આ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરીએ છીએ.

પં. ભદ્રંકરવિજય ગણી
પં. કુરંધરવિજય ગણી



કાંઈક પ્રાસંગિક



નમોત્યુ ણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ ।

શ્રી જિનમુખે ગણધર લગવંતોએ સાંભળેલા અર્થસમૂહને આધારે ત્રિપદી ઉપરથી રચાયેલી શ્રી દ્વાદશાંગીના સંક્ષિપ્ત પ્રતિબિંબરૂપ વાચકવર્ચ શ્રી ઉમાસ્વાતિજી મહા-રાજશ્રીએ રચેલા શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ-સૂત્રની મહત્તાનો પૂરો ખ્યાલ આપવો, એ ઘણું જ મુશ્કેલ કાર્ય છે. તો પણ યથાશક્તિ કંઈક શુભ પ્રયાસ અહિં કરવામાં આવે છે.

શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ-સૂત્ર પરંપરાગત [શ્વેતામ્બર] પરંપરા અને દિગંબર સંપ્રદાય એમ બન્નેયમાં માન્ય છે. લાખ્યસહિત ૩૪૪ મૂળસૂત્રો ગ્રંથકારકૃત છે. દિગંબર સંપ્ર-દાયમાં લાખ્ય વિના ૩૫૭ સૂત્રો માન્ય છે. કારણ કે-કેટલાક સૂત્રો નવા ઉમેરાયા છે. કેટલાક કમી કરવામાં આવ્યા છે. કેટલાકને સાથે જોડવામાં આવેલા છે. કેટલાકને યોગ-વિભાગ કરી છૂટા પાડવામાં આવેલા છે. આ સ્થિતિ લાખ્ય સાથેની તુલનાથી સારી રીતે જાણી શકાય તેમ છે. ૩૪૪ મૂળ સૂત્રો ૧૯૮ શ્લોક પ્રમાણુ છે. અને સ્વોપજ્ઞ લાખ્ય ૨૨૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ છે.^૧

દશ અધ્યાયમાં રચાયેલા આ ગ્રંથમાં જૈનશાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ નવતત્ત્વોને સાત તત્ત્વોરૂપે સંક્ષિપ્તમાં અને કાંઈક વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે.

દ્વંકામાં-વિશ્વના મૂળભૂત-તત્ત્વભૂત પદાર્થોનું જ્ઞાન કરાવી અધિગમ સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરવામાં સહાયક થઈ મોક્ષની સાધનામાં સહાયક થવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સફળ થાય, તે રીતે ગ્રંથનું પ્રતિપાદન હોવાથી તત્ત્વાર્થાધિગમ-સૂત્ર નામ સાર્થક છે. તત્ત્વઃ અર્થઃ અને અધિગમઃ એ ત્રણેય શબ્દોનું નામમાં જોડાણ સહેતુક છે.

સ્વલ્પાક્ષરમસંદિગ્ધં સારવદ્ વિશ્વતોમુલ્લમ્ ।

અસ્તોમમનવચ્ચં ચ સૂત્રં સૂત્રવિદો વિદુઃ ॥

સૂત્રની રચનાના આ સર્વ ગુણો આ સૂત્રોમાં જરાબર ઘટે છે. કારણ કે-આ ગ્રંથમાં અદ્ય અક્ષરોમાં ઘણા અર્થોના સંગ્રહો કરેલા છે. એ ચીવટપૂર્વક અભ્યાસ કરવાથી સમ-

૧ મૂલ-સૂત્ર-પ્રમાણં હિ દ્વિ-શતં કિચ્છિદ્વનકમ્ ।

માખ્ય-શ્લોકસ્ય માર્ગં ચ દ્વા-વિંશતિઃ શતાનિ વૈ ॥

—શ્રી સિદ્ધસેનગણિ કૃત ટીકાની પ્રશસ્તિ.

બીજો. આ ગ્રંથના અભ્યાસથી જૈનદર્શનનું ઘણુંખણ જ્ઞાન બહુ સારી રીતે થઈ શકે છે. જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના જિજ્ઞાસુ જૈન કે યોગ્યપાત્ર જૈનેતરના હાથમાં પહોંચી શકાય તેવો આ ગ્રંથ છે.

આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી, આ. શ્રી વાદિદેવસૂરિજી, કલિકાલસર્વજ્ઞ આ. શ્રી હેમચંદ્ર-સૂરિજી, આ. શ્રી મહિષપેશસૂરિજી વગેરે પાછળના સંખ્યાબંધ આગામીઓએ સ્વ-ગ્રંથોમાં તત્ત્વાર્થોધિગમ સૂત્રના અવતરણો ટાંકેલા છે.

આ ગ્રંથનું મહત્ત્વ વિચારી પૂર્વના વિદ્વાનોમાં એ પ્રસિદ્ધ હતી, કે—“ આ સૂત્રનો એકવાર પાઠ કરવાથી એક ઉપવાસનું ફલ મળે છે. ” ૨

શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચક મહારાજનું તત્ત્વપ્રતિપાદન શાસ્ત્રીય પદ્ધતિપૂર્વકનું હોવાથી સહજ રીતે જ બુદ્ધિગમ્ય થઈ શકે છે. આધુનિક વૈજ્ઞાનિક શ્રી પ્રફુલ્લચંદ્ર રોયે History of Hindu chemistry Vol 2 p. 174 માં આ ગ્રંથના અવતરણો લઈ તેના ઉપર વિચાર કર્યો છે. તેથી દરેક પ્રકારના વિદ્વાનોના ચિત્તને આ ગ્રંથ સારી રીતે આકર્ષે છે.

આ ગ્રંથની ઉપર સંસ્કૃત, હિંદી, ગુજરાતી, કણ્ઠોટકી, અંગ્રેજી, જર્મન, વગેરે ભાષાઓમાં અનેક ભાષ્યોઃ ટીકાઓઃ વૃત્તિઓઃ સારાંશોઃ વિવેચનોઃ સૂત્રાર્થોઃ વગેરે સારા પ્રમાણમાં રચાયા છે. એ ગ્રંથની ઉપાદેયતાના ખાસ પૂરાવા છે.

શ્વેતામ્બર શાસન અને દિગંબર સંપ્રદાયમાં નીચે મુજબ સંસ્કૃત ભાષામાં ટીકાઓ રચાયેલી છે.—

શ્રી શ્વેતામ્બરાચાર્યો આદિ કૃત ટીકાઓઃ આદિઃ

૧ તત્ત્વાર્થ સૂત્ર ભાષ્યઃ ૨૨૦૦ શ્લોક પ્રમાણ. કતાં-વાચકપ્રવર શ્રી ઉમાસ્વાતિજી મહારાજ. ભાષ્યમાં સૂત્રોનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે. ભાષ્યની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે—

સૂત્રાર્થો વર્ણ્યંતે યત્ર વાક્યૈઃ સૂત્રાનુસારિભિઃ ।

સ્વ-પદાનિ ચ વર્ણ્યંતે ભાષ્યં ભાષ્ય-વિદો વિદુઃ ॥૧॥

અર્થ—“ સૂત્રાનુસારિ વાક્યોનો ઉપયોગ કરીને જ જેમાં સૂત્રનો અર્થ સમજવાય ઉપરાંત સૂત્રના પદોનું વર્ણન કરવામાં આવે તેને ભાષ્યની વ્યાખ્યા સમજનારા ભાષ્ય કહે છે. ”

૨ દશ-અધ્યાય-પરિચ્છિન્ન, તત્ત્વાર્થે પઠિતે સતિ ।

ફલં સ્યાદુપવાસસ્ય, ભાષિતં મુનિ-પુણ્ણવૈઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ મહામુનિઓએ કહ્યું છે, કે—” દશ અધ્યાય પ્રમાણના આ તત્ત્વાર્થોધિગમસૂત્રનો માત્ર પાઠ કરવાથી પણ એક ઉપવાસનું ફલ મળે છે. ”

[આ શ્લોક ઘણે ભાગે દિગંબર સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે.]

ઉપરોક્ત ભાષ્યમાં ભાષ્યના ઉપરોક્ત લક્ષણો ખરાબર ઘટે છે. બહારનાં અને અંદરના પ્રમાણોથી આ ભાષ્ય સ્વોપજ્ઞ હોવાનું સ્વયં સિદ્ધ છે.

ભાષ્ય શ્રી સિદ્ધસેનગણિની ટીકા સાથે દેવચંદ લાલભાઈ પુરતકોદ્ધાર ફંડ સુરત તરફથી, ને શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ તરફથી છપાયેલા છે. માત્ર ભાષ્ય સાથે સૂત્રગ્રંથ મોતીલાલ લાધાજી પુના તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

૨ ગન્ધહસ્તિ મહાભાષ્ય: હાલમાં ઉપલબ્ધ નથી.

૩ શ્રી દિગ્ગણિ ક્ષમાશ્રમણના શિષ્ય શ્રી સિંહસૂરિના પ્રશિષ્ય: શ્રી ભાસ્વામિના શિષ્ય શ્રી સિદ્ધસેનગણિ કૃત ભાષ્યાનુસારિણી ૧૮૨૮૨ શ્લોક પ્રમાણુ^૩ ટીકા છે. આનો રચનાકાળ વિક્રમની આઠમી-નવમી સદીનો છે.

૪ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ પ્રણિત ભાષ્યાનુસારિણી ૧૧૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા. આ વૃત્તિ સાડા પાંચ અધ્યાય સુધી આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી રચિત છે ત્યાર પછીનો ભાગ આ શ્રી યશોભદ્રસૂરિજી રચિત છે. દશમા અધ્યાયના અંતિમ સૂત્ર ઉપરના ભાષ્યની ટીકા આ. શ્રી યશોભદ્રસૂરિજીના શિષ્યે બનાવી છે. આ ટીકા શ્રી ઋષભ-દેવજી કેસરીમલજી સંસ્થા રતલામ તરફથી છપાયેલી છે.

૫ ન્યાયવિશારદ-ન્યાયાચાર્ય-મહામહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી વાચક વિરચિત ભાષ્યતર્કાનુસારિણી ટીકા: આ ટીકાનો માત્ર પ્રથમ અધ્યાય મળે છે તે શેઠ માણેકલાલ મનસુખલાલ અમદાવાદ તરફથી છપાયેલો છે ઉપલબ્ધ પ્રથમ અધ્યાય પર્યંતની ટીકામાં પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે સમ્યક્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનાં દોષ રહિત લક્ષણો: બ્યાખ્યાઓ: જીવાદિ સાત તરવોનું યુક્તિપુરસ્સર વિવરણ: નિરોપાઓનાં સ્વરૂપ: તથા અનુગત લક્ષણો:-નયોનાં અનુગત લક્ષણોપૂર્વક વિવેચન: પ્રમાણુ અને નયોનો લેહ: નયના લેહ-પ્રલેહો આદિ અનેક બાબતો ઉપર અદ્ભુત વિવેચન કરેલું છે. પૂ. ઉપાધ્યાય મહારાજ વિક્રમથી સત્તરમી શતાબ્દીમાં જન્મ્યા છે અને ૧૮ મી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધ સુધી વિદ્યમાન હતા.

૬ શ્રી મલયગિરિસૂરિકૃત ટીકા: આ ટીકા ઉપલબ્ધ નથી^૪ શ્રી મલયગિરિજી મહારાજ વિક્રમના ખારમા-તેરમા સૈકામાં થયા છે. કલિકાલસર્વજ્ઞ આં શ્રી હેમચન્દ્ર-સૂરિજી મ. ના સમકાલીન છે. તેઓશ્રીની ઘણી કૃતિઓ વિદ્યમાન છે.^૫

૩ અષ્ટાદશ-સહસ્રાણિ દ્વે શતે ચ તથા પરે ।

અશીતિરઽધિકા દ્વાભ્યાં ટીકાયાઃ શ્લોકસંગ્રહ: ॥ ૧ ॥

શ્રી સિદ્ધસેનગણિકૃત ટીકાની પ્રશસ્તિ

૪ પૂ૦ શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે શ્રી તત્ત્વાર્થશૂત્ર ઉપર ટીકા લખી હતી, તે તેમની જ્ઞાપના સૂત્રની વૃત્તિમાંના “યથા ચ પ્રમાણવાધિતત્વ તથા તત્ત્વાર્થટીકાયાં ભાવિતમિતિ તત્તોઽવધાર્યમ્ ।” ॥ ઉલ્લેખ ઉપરથી સમજાય છે.

૫ જુઓ ‘ધર્મસંમહાણી’ ની પ્રસ્તાવના.

૭ તત્ત્વાર્થ ટિપ્પણુ: કર્તા-ચિરંતન સુનિ: તેઓશ્રી વિક્રમની ચૌદમી સદી પછી થયેલા છે કારણ કે-તેઓશ્રીએ ૫-૩૧ સૂત્રના ટિપ્પણમાં જ્ઞાન્યું છે, કે—

“ અત એવ હેમચન્દ્રાચાર્યવાદ:—

અ-પર્યયં વસ્તુ-સમસ્યમાન-મદ્રવ્યમેતજ વિવિન્નમાનમ્ ।

આદેશ-મેદોદિત-સમ-મ-મજ્જદીદશત્વં: નુવ-ત્ત-વેગમ્ ॥

इति स्याद्वादमञ्जर्याम् ॥ ”

આથી તેઓ કલિકાલસર્વજ્ઞ આં શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મં રચિત અન્યથોગ વ્યવસ્થેદિકા દ્વાત્રિંશિકાની સ્વાદ્વાદમંજરી નામની ટીકાના રચયિતા આં શ્રી મહિષેશ્વરસૂરજી પછી થયા છે. આ ટિપ્પણુ શેઠ માણેકલાલ મનસુખ-ભાઈ અમદાવાદ તરફથી છપાયેલું છે.

૮ તત્ત્વાર્થ વિવરણુ ગૂઢાર્થ દીપિકા: કર્તા-ન્યાયવાચસ્પતિ શાસ્ત્રવિશારદ આ. શ્રી વિજયદર્શનસૂરીશ્વરજી મહારાજ. પૂં ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી વાચક કૃત-તત્ત્વાર્થસૂત્રના પ્રથમ અધ્યાયની ટીકા ઉપર ૧૭૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ આ ટીકા છે. પૂં ઉપાધ્યાયજી મહારાજના વિવરણુનો ભાવ અત્યંત સ્પષ્ટકરી બતાવ્યો છે. આ દીપિકા છપાઈ ગયેલી છે

૯ ગણી યશોવિજયજી વિરચિત-ગુજરાતી ટપો: આમાં સર્વાર્થસિદ્ધિમાન્ય દિગંબરીય સૂત્ર-પાઠ લઈને તેના ઉપર સૂત્રના અર્થ પૂરતો જ ટપો લખેલો છે. જ્યાં જ્યાં શ્વેતાંબર અને દિગંબર માન્યતા અંગે મતભેદ આવે છે, ત્યાં શ્વેતાંબર-પરંપરાને અનુસરીને અર્થ કરેલો છે. ટપાની ભાષા જોતાં વિક્રમના ૧૭-૧૮ માં સેકાની જણાય છે. પૂં ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી વાચકથી આ ગણિ યશો-વિજયજી બુદ્ધ છે. પૂં શ્રી યશોવિજયજી ગણિએ દિગંબર માન્ય સૂત્ર-પાઠ લીધો પણ તેઓ શ્વેતાંબર હતા, તે ટપાના અંતના ઉદ્દેશ ઉપરથી જાણી શકાય છે.^૧

આ સિવાય, ૫૦ ઠાકુરદાસ શર્માકૃત હિંદી અનુવાદ, ડૉ. જેકોબી કૃત જર્મન-ભાષાનુવાદ તથા ગુજરાતી વગેરે ભાષાઓમાં બીજા ઘણા અનુવાદો, વિવેચનો અને સંક્ષેપમાં અર્થો વગેરે બહાર પડ્યા છે.

શ્રી દિગંબરાચાર્યો આદિ કૃત ટીકાઓ:

૧ શ્રી સમન્તભદ્રસ્વામિકૃત ગન્ધહસ્તિમહાભાષ્ય: ૮૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ હોવાનું કહેવાય છે. આ કૃતિ હાલમાં ઉપલબ્ધ નથી.

૬ इति श्वेताम्बराचार्य-श्री-उमास्वामिगण (णि) कृत-तत्त्वार्थसूत्रं, तस्य बालावबोध: श्री यशोविजयगणिकृत: समाप्त: ।

—પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મ. ના શાસ્ત્રસંગ્રહમાંની લિખિત ટપાની પોથી.

૨ શ્રી પૂજ્યપાદસ્વામિ વિરચિત-સર્વાર્થસિદ્ધિ ટીકા: ૫૫૦૦ શ્લોક પરિમાણ: આ ગ્રંથ મુદ્રિત છે. ટીકાકાર વિક્રમના ૫-૬ ઠ્ઠા સૈકામાં થયેલા છે.

૩ શ્રી અકલંકદેવ વિરચિત-તત્ત્વાર્થ રાજવાર્તિક: ૧૬૦૦૦ શ્લોક, આ ટીકા પણ મુદ્રિત છે. આનો રચના સમય વિક્રમની આઠમી-નવમી શતાબ્દિ છે. આ ટીકાની અંદર ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયના વિદ્વાનોએ અનેકાંતવાદ ઉપર મૂકેલા આક્ષેપો અને અનેકાંતવાદની જે ત્રુટીઓ બતાવેલી તે બધાનું નિરસન કરવામાં આવેલું છે. અને અનેકાંતવાદનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

૪. શ્રી વિદ્યાનંદસ્વામિ વિરચિત-તત્ત્વાર્થ શ્લોકવાર્તિક: ૧૮૦૦૦ શ્લોક. આ ટીકા પદ્યબંધ છે. આ ટીકામાં તેઓશ્રીએ મીમાંસકોએ નૈનદર્શન ઉપર કરેલ પ્રચંડ આક્રમણનો સબળ ઉત્તર આપેલ છે. તેઓશ્રીએ અષ્ટસહસ્રી ટીકા વગેરે ઘણા ગ્રંથોની રચના કરી છે.

૫ શ્રી શ્રુતસાગરસૂરિ કૃત શ્રુતસાગરી ટીકા: ૮૦૦૦ શ્લોક. તેઓ વિક્રમની સત્તરમી સદીમાં થયેલા છે. તેમણે યશસ્વિતલકચમ્પૂ કથાની યશસ્વિતલકચદ્રિકા નામની ટીકા કરી છે.

૬ શ્રી શ્રુતસાગર નામના દિગંબર પંડિતે તત્ત્વાર્થસૂત્ર ઉપર સુખબોધિની ટીકા રચી છે.

૭ શ્રી વિષ્ણુધસેનાચાર્ય કૃત-તત્ત્વાર્થ ટીકા: ૩૨૫૦ શ્લોક પ્રમાણ છે.

૮ શ્રી યોગીન્દ્રદેવ કૃત તત્ત્વપ્રકાશ ટીકા:

૯ શ્રી યોગદેવ કૃત તત્ત્વાર્થવૃત્તિ.

૧૦ લક્ષ્મીદેવ કૃત તત્ત્વાર્થ ટીકા.

૧૧ શ્રી અભયનંદિસૂરિ પ્રણીત તાત્પર્ય તત્ત્વાર્થ ટીકા: તેમણે જૈનેન્દ્રવ્યાકરણની મોટી ટીકા રચી છે.

૧૨ તત્ત્વાર્થસાર: આ ગ્રંથ શ્લોકબદ્ધ છે.

આ સિવાય શ્રી લક્ષ્મીસેન ભટ્ટારકે કરેલ વિવેચન કણોટકી ભાષામાં છે. તેમજ જુગમંદરલાલ જૈનીએ, અગ્રેજી ભાષામાં કરેલ વિવરણ છે. તે સિવાય હિન્દીભાષામાં પણ ઘણા વિવેચનો બહાર પાડેલા છે.

સ-ભાષ્ય સૂત્રકારશ્રીનો સંક્ષિપ્ત પરિચય

વાચક-મુખ્યસ્ય શિવ-શ્રિય: પ્રકાશ-યશસ: પ્ર-શિષ્યેણ ।

શિષ્યેણ ઘોષ-નન્દિ-ક્ષમણસ્યકાદશાઙ્ગ-વિદ: ॥ ૧ ॥

વાચનયા ચ મહા-વાચક-ક્ષમણ-મુળપાદ-શિષ્યસ્ય ।

શિષ્યેણ વાચકાઽઽચાર્ય-મૂલ-નામ્ન: પ્રથિત-કીર્તિ: ॥ ૨ ॥

ન્યગ્રાધિકા-પ્રસૂતેન વિહરતા પુરવરે કુમુમ-નામ્નિ ।

કૌમ્બીપણિના સ્વાતિ-તનયેન વાત્સી-સુતેનાઽર્ધ્યમ્ ॥ ૩ ॥

અર્હદ્-વચનં સમ્યગ્ ગુરુ-ક્રમેણા-ઽઽગતં સમુપભાર્યં ।

દુઃસ્વા-ઽઽર્ત્તં ચ દુરા-ઽઽગમ-વિહત-મર્તિં લોકમવલોક્ય- ॥ ૪ ॥

ઇદમુચ્ચૈર્નાગર-વાચકેન સત્ત્વાનુકમ્પયા દૃઘમ્ ।

તત્ત્વાઽર્થાઽધિગમાઽઽસ્ત્ય સ્પષ્ટમુમા-સ્વાતિના શાસ્ત્રમ્ ॥ ૫ ॥

વાચક મુખ્ય શિવશ્રીના શિષ્ય ઘોષનન્દિ ક્ષમણુના શિષ્યઃ અને મહાવાચક (પૂર્વધર) ક્ષમણુમુંડપાદના શિષ્ય વાચકાચાર્ય મૂળ નામના આચાર્યના વાચના શિષ્યઃ

ન્યગ્રોધિકામાં કૌલીપણુ ગોત્રમાં સ્વાતિના અને વાત્સીના પુત્ર તરીકે જન્મેલાઃ ઉચ્ચૈર્નાગર શાખાના ઉમાસ્વાતિ વાચકે કુમુમપુર (પાટલીપુત્ર) માં વિચરતા શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ નામનું સ્પષ્ટ શાસ્ત્ર રચ્યું. અથવા ભાષ્યરૂપ સ્પષ્ટીકરણ સાથે શાસ્ત્ર રચ્યું અથવા શાસ્ત્ર રચ્યું કે જેને પોતે જ ભાષ્યદ્વારા સ્પષ્ટ કર્યુંઃ વગેરે મુખ્ય હકીકતો તરી આવે છે.

અંથના અંતે અંથકારશ્રીની આ પ્રશસ્તિ અતિમહત્વના એક પ્રામાણિક દસ્તાવેજ સમાન છે. તે ઉપરથી કેટલાંક સત્યો તરી આવે છે, કે—

- ૧ (૧) અંથકારશ્રીનું નામ ઉમાસ્વામિ નહીં, પરંતુ ઉમાસ્વાતિ જ હોવાનું નક્કી થાય છે.
- (૨) સ્વોપજ્ઞભાષ્ય દ્વારા વ્યાખ્યાન કરાયેલા સૂત્રો જ અંથકારશ્રીના જ છે. તેનાથી વધઘટ પ્રામાણિક નથી.
- (૩) સ્પષ્ટમુમાસ્વાતિના—એ શબ્દો પણ ‘ ભાષ્ય પોતે જ રચેલું છે. ’ એમ નક્કી કરી શકાય છે. ભાષ્યને બહુ વજનદાર મનથી માનીને રાજવાર્તિકામાં ભાષ્યના ઉલ્લેખો કરાયા છે.
- (૪) અ. અંથકાર વાચક શ્રી દિગંબરાચાર્ય શ્રી કુંદકુંદસ્વામિના શિષ્ય નથી પરંતુ ઉચ્ચૈર્નાગર શાખાના શ્રી ઘોષનન્દિક્ષમણુના શિષ્ય છે.
આ ઉચ્ચૈર્નાગરશાખા શ્રી તીર્થંકરપ્રભુ સ્થાપિત જૈનશાસન-તીર્થ-સંસ્થાની મૂળ શ્રમણપરંપરાની એક શાખા છે.
હ જે મૂળ શ્રમણ પરંપરાએ દિગંબર શબ્દના પ્રચાર પછી અંબર શબ્દ ઘટિત પોતાનું શ્રેતામ્બર એવું નામ ધારણ કરેલું છે. તેથી સભાષ્ય તત્ત્વાર્થ-સૂત્રમાંના વિધાનો કોઈક અતિસામાન્ય અપવાદ સિવાય લગભગ મોટેભાગે શ્રેતામ્બર પરંપરાની માન્યતા પ્રમાણે છે.
- (૫) અ ઉચ્ચૈર્નાગરશાખા લગભગ વિક્રમ સંવત્ની શરુઆતમાં નીકળેલી હોવી

જોઈએ. જેથી તેમાં થયેલા શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચક મહારાજ લગભગ વિક્રમ સંવત્સરા પહેલા કે બીજા સૈકામાં વિદ્યમાન હોવા જોઈએ.

આ “ શ્રી માદરગોત્રના આર્યશાંતિશ્રેણિક આચાર્ય મહારાજથી ઉચ્ચ-નાગર શાખા નીકળી ” એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ શ્રી પર્યુષણા કલ્પસૂત્રની સ્થવિરાવલીમાં છે.

૩ ઉચ્ચનાગરશાખા સ્વેતામ્બર પરંપરાની એક શાખા છે. તેથી તેમાં થયેલા આચાર્ય પોતે પોતાને મૂળ પરંપરાના હોવાનું પાંચમા શ્લોકથી બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે. તેથી તે વિષેની બીજી ચર્ચા નકામી કરે છે.

૬ ભલે દિગંબર સંપ્રદાય ઉત્પન્ન થયા પહેલાં વાચકશ્રી થયા છે, પરંતુ તે મૂળ પરંપરાની શાખામાં થયા છે, કે જેનું જ નામ પાછળથી સ્વેતામ્બર પર્યુષું છે.

આ ઉપરથી વાચકશ્રીની મૂળ શ્રમણપરપરા નિર્વિવાદ રીતે નક્કી થાય છે.

૨ (૧) પોતાના શ્રુત-વિદ્યા-શુરુ તરીકે શ્રી મૂળ નામના વાચકને વાચકાચાર્ય તરીકે જણાવે છે. તે પોતે પણ વાચકાચાર્ય હોવા જોઈએ. પાછળના ઘણા આચાર્યોએ તેઓને આચાર્ય તરીકે જણાવ્યા છે.

(૨) પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણ પછી ૬૮૦ વર્ષે શ્રી આગમોને પુસ્તકારૂઠ કરનારા શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ એકપૂર્વધર હોવાના ઉલ્લેખો પ્રસિદ્ધ છે. તેા તેમની પહેલા બસો-ત્રણસો વર્ષ પહેલા થયેલા વાચકશ્રી સવિશેષ પૂર્વોના જ્ઞાતા હોવાનું સંભવિત છે. તેમ જ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન પ્રમાણે “ હા પૂર્વ ઉપરાંતનું જ્ઞાન ધરાવનારાઓના સૂત્રો અવશ્ય પ્રામાણિક ગણાતા હોય છે. ” તેથી શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્રના રચનારની પ્રામાણિકતા સાધાનવ પૂર્વ ઉપરાંતના જ્ઞાની તરીકે માનીને, તેમને દશ પૂર્વધર માનવામાં આવતા હોય. એ વિષે ચોક્કસ સંશોધન કરવું જરૂરી ગણાય.

(૩) આમ છતાં વાચકશ્રીના સત્તા સમય વિષે ચોક્કસ વર્ણનો નિર્ણય બહારના કે અંદરના કોઈપણ પૂરાવાથી હજી નક્કી થઈ શકતો નથી.

મૂળ સૂત્રો ઉપરના ભાષ્ય પછી મૂળ સૂત્રો ઉપરની દિગંબરાચાર્ય શ્રી પૂજ્ય-પાદસ્વામિની સર્વાર્થસિદ્ધિ ટીકા પાંચમા-છઠ્ઠા સૈકાની આસપાસ રચાયેલી ચોક્કસ રીતે નક્કી છે. એટલે તેના પહેલા તત્ત્વાર્થસૂત્રની રચના થયાનું નક્કી જ છે.

એટલે લગભગ વિક્રમ સંવત્સરા પહેલા અને બીજા સૈકાની આબુબાબુનો વાચકશ્રીનો સત્તાસમય નક્કી થાય છે ન તેનાથી પહેલાનો કે ન તેનાથી પછીનો છે. આમાં વિશેષ શોધને હજી અવકાશ છે.

વાચક શ્રી ઉમાસ્વાતિ મહારાજની કૃતિઓ

૧ શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર

૨ „ ભાષ્ય

૩ પ્રશમરતિ પ્રકરણ

૪ જ'બૂદ્ધીપસમાસ પ્રકરણ.

૫ પૂજાપ્રકરણ

૬ શ્રાવક પ્રજ્ઞાપ્તિ

૭ ક્ષેત્રવિચાર (આના ઉપર શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજની ટીકા છે.)

શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકવર્યે પાંસસો પ્રકરણ રચ્યાનો ઉલ્લેખ શ્રી જિન-અભસૂરિ કૃત તીર્થકલ્પમાં અને ગૂજરાતના રાજા સિદ્ધરાજજયસિંહના સમયમાં થઈ ગયેલા આ. શ્રીહરિભદ્રસૂરિ કૃત પ્રશમરતિની ટીકામાં છે. તેમજ આ વાદિદેવસૂરિ વિરચિત રૂપાદ્વાદરતનાકરના પ્રથમ પરિચ્છેદના ત્રીજા સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે—

“ પચ્ચશતી-પ્રકરણ-પણયનપ્રવીણૈરડત્ર-મવન્નિરુમાસ્વાતિ-વાચકમુરુયૈઃ ”

આથી શ્રવેતાગ્રંથ પરંપરામાં તેઓશ્રીની ૫૦૦ પ્રકરણના પ્રભુતા તરીકેની પ્રમિદ્ધિ છે તેઓશ્રીના ગ્રંથોના કેટલાક અવતરણો પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથોમાં મળે છે શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રની શ્રી અભયદેવસૂરિ કૃત ટીકામાં, પંચાશકની શ્રી અભયદેવસૂરિ કૃત ટીકામાં, શ્રી ભાવવિજયજીકૃત ઉત્તરાધ્યયનની ટીકામાં, શ્રી શાન્ત્યાચાર્યકૃત ઉત્તરાધ્યયનની ટીકામાં તેમજ તત્ત્વાર્થાધિગમની સિદ્ધસેન ગણીકૃત ટીકા વગેરેમાં કેટલાંક અવતરણો જોવામાં આવે છે, તે તેઓશ્રીના ઉપલબ્ધ ગ્રંથોમાં આવતા નથી ત્રો હીરાલાલ રસીકલાલ કાપડીઆ જણાવે છે જે મુજબ ઉપલબ્ધ શિવાયના અનુપલબ્ધ ગ્રંથોની સૂચના મળે છે, પરંતુ નામનિર્દેશ વગરના અવતરણો ઉપરથી ગ્રંથો નક્કી કરી શકાતા નથી.

સારબોધિનીની ઉપયોગિતા

સારબોધિની વિષે કાંઈપણ લખવું અસ્થાને છે. કારણ કે તે વાચકોના હાથમાં જ છે. ગૂજરાતી ભાષામાં થયેલા શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર ઉપરના વિવેચનોમાં વિસ્તૃત અને ઘણી રીતે જુદાં પડતું વિવેચન છે ઘણી ઘણી મુખ્ય બાબતો આગળ કરીને જોઈ.

૭ ધર્મરત્ન પ્રકરણકાર શ્રી શાન્તિસૂરિજીએ તે પ્રકરણની ગાથા ૧૦૩ ની રચેપસૃષ્ટિમાં કહ્યું છે કે—
પૂર્વગતેવેદિના ચોમાસ્વાતિવાચકેન પ્રણીતપ્રવચનોન્નતિ-હેતુ-પ્રશમરતિ તત્ત્વાર્થાધિગમેકમહાશાલેષા.

૮ ધર્મખિન્દુની શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિકૃત ટીકામાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે—

“ ઉમાસ્વાતિ-વિરચિત શ્રાવકપ્રજ્ઞાસૌ તુ “ અતિથિ ” શબ્દેન સાધ્વાદયથ્થવારો ગૃહીતા, “ તતસ્તેવા સવિભાગ કાર્ય ” ઇત્યુક્તમ્ । તથા ચ “ તત્પાઠઃ ” અતિથિસંવિભાગો નામ અતિથય સાધવ સાધ્યઃ પારત્ત આવિકાર્યેતેષુ મત્સ્યાડમ્બુત્પાનાસનદાનપાદપપ્રમાર્જન-નમસ્કારોડડિભિરડવંચિત્વા યથાવિભવશક્તિ અન્ન-પાન-વસ્ત્રોપધાડલયાદિપ્રદાનેન સવિભાગ કાર્યે ઇતિ । ”

શાસન, જૈનદર્શન, જૈનતત્ત્વજ્ઞાન અને જૈન જીવનની અત્યુત્કૃષ્ટ મહત્તાઓ તરફ લક્ષ્ય ખેંચ્યું છે. તે વિષેની ઘણી ગેરસમજાતીઓ અને અજાણપણું દૂર કરવાના સચોટ પ્રયત્નો થયા છે. અભ્યાસકેની મુશ્કેલીઓ ધ્યાનમાં રાખીને જુદા જુદા દૃષ્ટાંતો અને સ્પષ્ટીકરણો સમજવાની સરળતા કરી આપી છે. સૂત્રની રચના, ક્રમ અને ખાસ સ્થાન પરત્વે સાર-ખોધિનીમાં પ્રસંગે પ્રસંગે જે આકર્ષક ચર્ચાઓ કરી છે, તે સૂત્રકારની રચનાની ખુશીઓ સમજવામાં બહુ રસપ્રદ જણાશે. વિવેચનમાં ભાષ્ય અને ટીકાને ઘણે ઠેકાણે સામે રાખ્યાનું સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે.

સારખોધિનીમાં ગુથેલાં કેટલાક વિચારવા યોગ્ય વિષયોનો ટુંકામાં ખ્યાલ આપવામાં આવેલી ખાસ અનુક્રમભણિકા ઉપરથી આવી શકશે.

દશમા અધ્યાયને અંતે-વિશ્વકલ્યાણકુર મહાશાસન ધર્મ વ્યવસ્થાના સાતમા પ્રકરણમાં-ચાર પુરુષાર્થના પાયા ઉપર રચાયેલી માનવજીવન સંસ્કૃતિનું સ્થાયિ મહત્ત્વ સમજાવવા માટે ભાવિમાં થનારા મહાપુરુષના પ્રતિનિધિ આચાર્ય શ્રમણ મહાત્માની કલ્પના કરી વિવિધ વાર્તાવાપો ચોલ ૪૦૦ વર્ષોથી જગત્માં સંસ્કૃતિની છિન્ન-ભિન્નતા કેવી રીતે કરાતી આવી છે? અને ભવિષ્યને માટે કેવી રીતે ગોઠવણો કરાય છે? તેનો ખ્યાલ આપવા સાથે તેના પુનરુત્સંધાનમાં માર્ગદર્શનો આપેલાં છે, જે કે તેથી અંતરું કદ વધ્યું છે, પરંતુ ભવિષ્યમાં ઉપયોગી થાય તેવા સત્યોની સમજ તત્વાર્થોધિગમ સૂત્રના મુખ્ય ઉદ્દેશ અને વિષયના અનુસંધાનમાં આપવામાં આવેલ છે. જે વિચારકોએ અને હિતચિંતકોએ ખાસ વિચારવા જેવી છે.

જુદા જુદા વિદ્વાનોના અર્થોમાંથી અહિં મેં લીધેલા કેટલાક અવતરણો વિષે આ તકે તે સર્વનો આભાર માનું છું.

અત્રે એ નોંધ લેવી જરૂરી છે, કે—છાપકામમાં પ્રેસના માલીક શ્રી અમરચંદભાઈ ખેચરદાસ મહેતાની પૂરતી સહાનુભૂતિ વિના આ અંથના બન્નેય ભાગો આટલા વખતમાં બહાર પડવાની શક્યતા જ નહોતી.

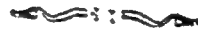
કલકત્તા જેટલા દૂરના સ્થળેથી લેખકશ્રી તરફથી આવતા મેટર તથા પ્રૂફ્સ વગેરે તપાસી છપાઈ જવા સુધીની તમામ જવાબદારી મારે શિરે સંસ્થાએ રાખેલી હતી. એટલે સંભવિત છે, કે-આટલા મોટા અંથમાં ઘણી સ્ખલનાઓ રહી જવા પામે, તેથી લેખકશ્રી, સંસ્થા, શાસ્ત્રકારો વગેરેના આશયથી વિરુદ્ધ જે કાંઈ આવી જવા પામ્યું હોય તથા સબગંપણે કાળજી રાખવા છતાં પણ ખીલ જે જે સ્ખલનાઓ રહી જવા પામી હોય, તે સર્વની નસ્રભાવે સમા યાચી વિરમું છું.

પાલીતાણા
ફાગણ સુદિ ૧૫
વિ. સં. ૨૦૧૬

વિ. સંઘસેવક
કપુરચંદ રણછોડદાસ વારૈયા
અધ્યાપક,
શ્રી જૈન ગ્રેયસ્કુલ મંડળ.

ભૂ મિ કા

૧ તત્ત્વઃ અર્થઃ અધિગમઃ



[૧] વિશ્વઃ જગત્ :

૧ બહાર નજર ફેંકતા જ અનંત અનત નાના-મોટા પદાર્થો આપણી ઓની નજરે ગરે છે. ગઈકાલના કેટલાયે આજે જોવામાં આવતા નથી. ત્યારે કેટલાક આજે જ નવા-સવા જોવામાં આવતા હોય છે. છતાં તેઓનાયે દેખાવમાં-સ્વરૂપમાં કંઈ ને કંઈ ફરક નજરે દેખાતો હોય છે.

૨ કેટલાક કોઈના બનાવેલા હોય છે, ત્યારે કેટલાક વાદળો વગેરે પોતાની મેળે જ એટલે કે આજુબાજુના પવન-હવા-પ્રકાશ વગેરેના સંયોગને લીધે જુદા જુદા આકારો ધારણ કરતા હોય છે. એ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે.

[૨] સચેતનઃ અચેતનઃ વિશ્વ

૧ જ આપણી નજરે ચડતા પદાર્થોમાયે કેટલાક હિંદુશૂન્યક-હૈતુશૂન્યક-સમજાણુશૂન્યક-પોતાની હિલચાલ કરતા હોય છે.

આ ત્યારે કેટલાક એમ ને એમ પડ્યા હોય છે, ક્યારેક તેમાંના પણ સીધી રીતે કે આડકતરી રીતે અન્યની પ્રેરણાથી હિલચાલ કરતા હોય છે, તેમા હિલચાલ ચાલતી હોય છે.

[૩] સચેતન-વિશ્વ

૧ સમજાણુશૂન્યક હિલચાલ કરનારાઓમાં સુખ-દુઃખની લાગણી જણાતી હોય છે, તે ઉપરાંત બીજી પણ ઘણી જાતની લાગણીઓ હોવાનું ચે જણાતું હોય છે. આવા પદાર્થો-સચેતન પદાર્થો કહેવાય છે કેમ કે-બહારથી જગતમાંના તમામ પદાર્થોમાં એક જાતનું સરખાપણું જણાવા છતાં, કેટલાકમા સચેતનતા-લાગણી હોવાની પ્રતીતિ-ખાત્રી થાય છે. તેથી, તે ખીજા પદાર્થો કરતાં જુદી જ જાતના પદાર્થો હોવાની સૌ કોઈને ખાત્રી થાય છે. જો કે સચેતન પદાર્થો પણ પાછા કોઈવાર અચેતન થઈ જતા જોવામાં આવે છે. પછી તે કદી સચેતન રૂપમા દેખાઈ શકતા જ નથી. કરોડો-અબજો-વર્ષો પણ તે પ્રથમ જોવામા આવી શકે જ નહીં કારણ કે તેની લાગણીઓ અનુસાર પ્રેરણા કરનાર પ્રેરકતત્ત્વ-ચેતનતત્ત્વ તેમાંથી ચાર્ડુ ગયું હોય છે. તેથી એક વખતનું સચેતન શરીર અચેતન જણાય છે.

૨ અચેતનનું દર્શન-આત્મા વિનાનું ઘડિયાળ, પુસ્તક, કપાટ.

૩ ખીજાની પ્રેરણાથી હિલચાલ કરનાર અચેતન. સચેતન માણસે આવી આપેલું ઘડિયાળ સ્વયં મંચાલિત શસ્ત્ર વગેરે.

૩ સચેતન સ્વયં હિલચાલ કરનાર માણસો પશુ પક્ષી કીડી મચ્છર વગેરે.

૪ ચેતન રહિત શરીર:-ગાય-માણસ વગેરેના શબો.

[૪] આત્મા

૧ અ સચેતન શરીરમાંથી ચેતન પદાર્થ જન્ય છે, ને શરીર પડ્યા રહે છે.

આ તથા, નવા નવા સચેતન પદાર્થો રોજે રોજ જન્મ લઈ જગતના પ્રવાહમાં દાખલ થતા જોવામાં આવે છે. એટલે કે-નવા નવા સચેતન શરીરો હાજર થાય છે, ને તે શરીરો મોટાં થાય છે.

૨ આ બે ઘટનાઓ પણ થતી આપણે સૌ જોઈ શકીએ છીએ. અજ્ઞાનપણથી ભલે કોઈને તે ન સમજાય પરંતુ “ એમ બન્યા જ કરે છે.” એમાં સંદેહ રાખી શકાય તેવું કોઈપણ કારણ નથી. “ એમ કેમ બને છે ? ” તે ભલે ઘણાં ન સમજી શકે. પરંતુ આ જગતના બનાવો બને છે, એ તો નિર્વિવાદ જ છે.

૩ આ સચેતન પદાર્થો. પ્રાણીઓ-જીવો કહેવાય છે. અને દરેક વ્યક્તિ પ્રાણી: કે જીવ: કહેવાય છે. પ્રાણીઓનું જગતમાં અસ્તિત્વ ક્યારથી શરૂ થયું ? અને ક્યારે એ પ્રવાહ ખૂંધ પડશે ? તેનો ખીજ કોઈની પાસે આજે તો ચોક્કસ જવાબ જ નથી. “ અનાદિકાળથી એ પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે, અને અનંતકાળ સુધી સદાને માટે તે પ્રવાહ ચાલતો જ રહેશે.” આ તેનો સાચો જવાબે ય ચાલ્યો આવે છે.

૪ કેમ કે-“ તેની શરૂઆત અમુક વખતથી થઈ છે.” એમ કહેવા જતાં “ તેની પહેલાં એ પદાર્થો કેવા સ્વરૂપમાં હતા ? ” “ કોઈ ને કોઈ સ્વરૂપમાં હતા.” તો ‘ એ સ્વરૂપે પણ વિવિધમાન તો હતા. ’

‘ અમુક વખતે અંત આવી જશે ’ એમ કહેવા જતાં-‘ પછી શું થશે ? ’ ‘ આ બધા પદાર્થો ક્યા જશે ? ’ ‘ કેવું સ્વરૂપ પામશે ? ’ ‘ જે સ્વરૂપ પામશે, તે સ્વરૂપે તેઓ વિવિધમાન રહેવાના જ કે ? ’ અર્થાત્ તેનો ‘ પ્રવાહ અટકવાનો તો નહીં જ ને ? ’ માટે ‘ અનંત ભૂતકાળ અને અનંત ભવિષ્યકાળની જેમ પ્રાણીઓના ઉત્પત્તિ નાશ અને જીવંત સ્થિતિ હોવાનો પ્રવાહ કદી અમુક જ વખતે શરૂ થયો નથી. અને કદી વિરામ પામવાનો નથી. ’ આ સિવાય ખીજે કોઈ તેનો સાચો જવાબ નથી.

૫ સચેતન શરીર અચેતન-શબરૂપે-મૃતક તરીકે જ્યારે બની જાય છે, ત્યારે-શરીર વિવિધમાન હોવા છતાં તે હીલચાલ કરતું નથી. તેથી નક્કી થાય છે, કે-“ તેમાંથી કાંઈક ચાલ્યું ગયું. ” ‘ કાંઈક ચાલ્યું ગયું ’ છે, એટલે કે ચેતના જ ચાલી ગઈ છે. ’ શિવાય તો બધું એમ ને એમ છે.

૬ “ ચેતના ગઈ છે. ” ચેતના-લાગણીઓ અનેક પ્રકારની હોય છે. તે સર્વ ચાલી ગઈ છે. તે સર્વનો સમૂહ ચાલ્યો ગયો છે. તે સર્વના સમૂહાત્મક એક પદાર્થની સંજ્ઞા-આત્મા રાખીએ, રાખેલી છે, તે ચાલ્યો ગયો છે.

૭ આત્મા પદાર્થની કદી જગતમાં નવી આવક થઈ નથી; તેમાંથી કદી એક પણ આત્મા નથી ઘટતો. જેમ જગતમાં જેટલા પરમાણુઓ-અણુઓ છે, તેટલા જ સદાને માટે કાયમ હોય છે. તેમાં એક પણ નવા અણુની કદી વૃદ્ધિ ન થાય, ન તો કદી એક પણ અણુનો ઘટાડો થાય. જેટલી સંખ્યા છે, તેટલી કાયમ જ હોય છે. કેમ કે-વધે તો આવે ક્યાંથી ? અને ઘટે તો જન્ય ક્યાં ? આ પ્રશ્નના ઉત્તર અનુત્તર રહી જાય છે, માટે ‘ ઘટવધ ન જ થાય ’ એ જ નિર્ણય અપાય છે.

૮ તે પ્રમાણે-આત્માઓમા પણ ઘટવધ જતી જ નથી. દરેક આત્મા-ઓ નવા નવા જીવિત પામીને નવા નવા સ્વરૂપો ધારણ કરતા દેખાય, અને તેથી વિવિધ પ્રકારની પાણીગણિ આપણને પતાવ પણ થાય.

[૫] માનવો

૧ તેમા પણ-માનવજાતિના પ્રાણી સૌથી કામક જુદા જ તરી આવે છે. ને તે પણ ખીજાઓની જેમ અનાદિકાળથી જ પોતાનું અસ્તિત્વ ધરાવતા આવે છે ખીજા કેટલાક વિદ્યોતના આ આપનમાં ભલેને ગમે તેટલા મતભેદો-વિચારભેદો હોય, છતાં અદી જાણવે-ની દૃષ્ટીકન તદ્દન નિષ્પિન અને અનુ-સ્વરૂપે છે. અને સિદ્ધ હકીકત રૂપે છે. ખીજા વિચારભેદો એક વિચારજાતરૂપે છે. નિર્જંગરૂપે નથી.

૨ સચેતન જાણતા શરીરમાંથી મુખ્ય સચેતન આત્મા ચાલ્યો જાય છે, ત્યારે અચેતન શરીર અચેતન સ્વરૂપમા પડ્યું રહે છે મારે શરીરમા એક ખીજો કોઈક સ્વતંત્ર પદાર્થ છે, કે નો સચેતન છે.

૩ તે જ સચેતન આત્મા પોતાની કોઈ પણ શક્તિઓથી અચેતન પરમાણુઓ જે-મીને તેનું પોતાનું શરીર બાંધે છે, ને જન્મ લે છે. ને તે જ શરીર છોડીને ચાલ્યો જાય છે, ત્યારે તે જ શરીર શય રૂપે રહી જાય છે.

૪ પરમાણુઓ અને તેના જત્યા એટલા બધા સૂક્ષ્મ હોય છે, કે-આપણી ઇન્દ્રિયો તેનું પણ જ્ઞાન સીધી રીતે કરી શકતી નથી.

૫ પરંતુ જ્યારે-આત્મા-જીવ-તેને જે-મીને પોતાના શરીરરૂપે બનાવે છે, ત્યારે તેને જુદા જુદા રંગ સ્વાદ ગંધ સ્પર્શ શબ્દ આકાર. વગેરે રૂપે આપણી ઇન્દ્રિયો દીક રીતે ઓળખી શકે તે રીતે પ્રગટપણમાં આવે છે. કોઈ પણ પદાર્થોને દૃષ્ટાત તરીકે લઈને આ વાતનો બરાબર સૂક્ષ્મતાથી વિચાર કરી જુઓ.

૬ આત્માએ શરીરરૂપે ગ્રહણ કર્યા પછી, આત્મા સહિત કે આત્મા રહિત તે પદાર્થોના કે તેના જત્યાનો જુદો જુદો ગમે તે ઉપયોગ કરે, તેને અનેક રૂપો ધારણ કરાવે તે જુદી વાત છે. પરંતુ, તેનું અસ્તિત્વ ખાસ કરીને મોટા ભાગે આ પ્રમાણે જ આત્માદ્વારા થયું હોય છે. આત્મા: પરમાણુ-ઓને ગ્રહણ કરીને પોતાનું શરીર બનાવે છે અને એ રીતે બાહ્ય પદાર્થો જગત્મા દેખાય છે.

દા.ત ૧૦ કપડું જે સુતરમાંથી અને સુતર ને રમણી બન્યું છે, તે ૩ કપાસના છોડરૂપ શરીરમાના કોઈ પણ આત્માએ તે જેતરમાંથી રસકસરૂપે પરમાણુઓથી જે-મીને છોડ અને છેવટે કપાસના છોડમાંથી સફેદ પરમાણુનું ૩ રૂપે પોતાનું શરીર બાંધ્યું હોય છે, સુતર: અને તેમાંથી કપડું. બને થયું હોય. ધડીયાળનો કાટો ને લોખંડમાંથી બન્યો, તે લોખંડ પૃથ્વીકાયના કોઈ જીવે જમીનમાં પોતાનું શરીર લોદા રૂપે બાંધ્યું, તેને જુદું પાડીને તેમાંથી જિતરોતર આં કાટો બન્યો છે. હજી પણ તેમાંથી બને રૂપાંતર થયા કરે, પરંતુ લોખંડની મૂળ ઉત્પત્તિ જીવે બાંધેલા પરમાણુઓના જત્યારૂપ શરીરમાંથી થાય છે. આ નક્કી છે.

૭ ને આત્માઓએ ૩ કે લોદા રૂપે પોતાનું શરીર બાંધ્યું હતું. છતાં, “તે છોડી દીધા પછી છોડેના તે શરીરને તે કે ખીજા આત્મા કદી ધારણ કરતા જ નથી. કેમ કે-દરેક આત્મા પોતાનું નવું નવું જ શરીર બાંધે છે ” આ નક્કી છે. પાણીમાં પોરા જુદા જીવોરૂપે હોય છે તે તેના સ્વતંત્ર શરીર હોય છે પાણી તો તેઓને રહેવાનું સ્થળમાન હોય છે મનુષ્યના શરીરમાં કરમીયા જુદા જ જીવો રહી જાય છે

[૬] આત્મા: અને તેની હિલચાલો:

૧ ‘અમુક સચેતન પદાર્થ છે-પ્રાણી છે’ એમ આપણે તેની સચેતન તરીકેની હિલચાલો ઉપરથી ઓળખી શકીએ છીએ. સચેતન-શરીર ચેતન વિના-આત્મા વિના બંધાઈ જ ન શકે. આત્માએ પોતાની ધણી ચેતનાઓનો શરીર બાધવામા ઉપયોગ ક્યો હોય છે. તે ઉપરથી “તે શરીર પદાર્થ સચેતન છે, એટલે કે તેમા આત્મા છે” એમ જાણી શકાય છે. જો તે આત્મા પોતાની શક્તિઓનો ઉપયોગ ન કરે, તો આપણાથી શરીરમા આત્માની જુદી જુદી થતી હિલચાલો ઉપરથી જુદા આત્માને તે રીતે જાણી શકાય જ નહિં.

૨ તેમજ, ખીજને જાણનાર આપણે પણ, આપણામા રહેલી ચેતનાનો-લાગણીઓનો ઉપયોગ ન કરીએ, તો આપણે પણ ‘શું છીએ’ તે ખીજ પણ કાઢ ન જ જાણી શકે. ન જ જાણી શકાય.

૩ એટલે કે ચેતન ઓળખવાની નિશાની પોતાની ચેતનાનો તેણે (આત્માએ) કરેલો ઉપયોગ જ છે. અને જાણનાર પણ પોતાની ચેતનાનો ઉપયોગ ખીજને જાણવા માટે કરે છે. તેથી, તે દ્વારા જ જાણી શકે છે અર્થાત્ પોતાની ચેતનાનો જાણવા માટે ઉપયોગ કરનાર-જાણનાર પણ સચેતન છે, અને જાણનારા સચેતનો પણ પોતાની ચેતનાનો ઉપયોગ કરતા હોય છે, ત્યારે જ જાણતા હોય છે, જાણી શકાતા હોય છે. એટલે કે આપણે જાણનારા-તેને જાણી શકીએ છીએ માટે ચેતનાનો ઉપયોગ એ ચેતનને-આત્માને ઓળખવાની, મુખ્ય નિશાની છે.

૪ ચેતના-લાગણીઓ ઘણી જાતની હોય છે. તેમાં જ્ઞાન મુખ્ય છે. માટે જ્ઞાનનો ઉપયોગ એ ચેતનને ઓળખવાનું મુખ્ય સાધન છે. જ્ઞાન ભલે સામાન્ય કે વિશેષ એમ બે પ્રકારમાં વહેંચાયેલું હોય તે બન્નેય પ્રકારનું આત્માને ઓળખવાનું સાધન છે. “ચેતનાનો ઉપયોગ કરતા આત્માને ચેતનાનો ઉપયોગ કરતો આત્મા ઓળખી શકે છે.” આમ સામાન્ય સમજની ભાષામા કહી શકાય.

[૭] આત્મામાં થતા વિકાસ:

૧ દરેક પ્રાણીઓના-ખાસ કરીને માનવોના ચોગ્ય કે અચોગ્ય કર્તવ્યનો-પણ વિચાર કરી જોતાં આપણને ઘણો સચોટ બોધ મળી જાય તેમ છે.

૨ કારણ કે-ઇન્દ્રિયાદિકના વિકાસની સાથે પ્રાણીઓના શરીરમાં રહેલા આત્માઓમા થતા આધ્યાત્મિક વિકાસ કે હાસ પણ થતા હોવાનું દેખાઈ આવે છે.

૩ જેમ-ઘાતકી પ્રાણીઓ કે માણસો જેવામા આવે છે, તે પ્રમાણે-નિર્દોષ કે સ્વાર્થવૃત્તિ વિનાના પણ ખીજ કાઢતી તરફથી પ્રાપ્ત થતા કષ્ટ સહન કરનારા લોકો પણ મળી આવે છે. કષ્ટ આપનારા કે અપકાર કરનારા તરફ પણ દોષ ન કરતા-દેવ ન રાખતાં-ઉલ્ટો તેઓના ઉપર ઉપકાર કરનારાયે મળી આવે છે. એટલું જ નહિં, પરંતુ ખીજો ઉપર ઉપકાર કરવા માટે ‘ઇરાદાપૂર્વક’ પોતાની જાત ઉપર કષ્ટ વેઠનારાયે મળી આવે છે. જો કે તેવા માનવો. કે પ્રાણીઓ. બહુ જ વિરલા હોય છે.

૪ માદા પ્રાણી-માતારૂપે, બાળક-અચ્ચા-નામના ખીજ પ્રાણી ખાતર કષ્ટ વેઠતી હોય છે. તેના હિતને માટે-તેના રક્ષણ માટે અનેક બોગો આપીને પ્રયત્નો કરતી હોય છે અરે! ઘણી વખત તો તેને માટે પ્રાણ પણ આપી દેતી હોય છે આ તો લગલગ ઘણાની જાણમાં છે. ને સામાન્ય બાબત છે. પરંતુ તેથી પણ આગળ વધીને કેટલાક માનવો નિઃસ્વાર્થપણે કષ્ટ-ઉદાવીને પણ પરોપકાર કરતાં જોવામાં આવે છે અને નિઃસ્વાર્થપણે પ્રાણપણ કરી દેતા હોય છે.

૫ આ સઘળી વિચિત્ર પરિસ્થિતિઓ આત્મામાં શતા આપાતિમં નિકામનો પરિણામ આપે છે. જેનો કોઈથીયે ઈન્કાર કરી શકાય તેમ નથી.

૬ અચાન બાળક હોય, તે ઉમ્મરમા આવતા મહામાની બનતો જોવાય છે ત્યારે કેટલાક માન્યમાં છ'દ્ગી પર્યાંત મહામૂર્ખ અને જડ જ રહે છે. અગે આની એક આદ્યને જોવેલી છે, કે-જેની જડતા અજબ છે. કેટલાક સારા સમજદાર પણ પાછળથી ગાંડા અને જડ બની જાય છે, સન્નજન ગણાતાંયે દુર્જન બની જાય છે, દુર્જન જણાતા સન્નજન બની જાય છે.

૭ એમ જ્ઞાન-શક્તિનો પણ જેમ એમ્ને વધતે અગે વિકાસ ને આર્થિકાસ જ્ઞેનામાં આવે છે, તે પ્રમાણે ખીજી ઘણી લાગણીઓમાં પણ વિકાસ-આણુવિકાસ જોવામાં આવે છે. સ્વાર્થગતિ અને પરીપકરવૃત્તિમા પણ વધવટ થાય છે. એક વખતનો આગ સ્વાર્થો કે ભયંકર શુરો મહાપરોપકારી અને સંત બની જાય છે. એમ પ્રયત્નો વિના-કુદરતી રીતે થતું ઘણી વખત જાણમાં આવે છે. કદાચ કોઈને નાતું કે મોટું ભલે નિમિત્ત મળી ગયું પણ હોય.

૮ પરંતુ, જે આત્મા નામના પદાર્થમા મૂળથી જ શુભો કે દોષો ન હોય અને તેઓના વિકાસ કે હાસને સ્થાન જ ન હોય, તો એ જાતના દાખલા મળી શકે જ નહિ, કદી પણ એવા દાખલા સંભવે જ નહિં.

૯ એ દાખલા મળે છે, એ આત્માના શુભાના ફાસ અને વિકાસના સામોજતા સચોટ પૂરાવા છે.

[૮] નાના: મોટા: અને અન્તિમ મોક્ષ:

૧ આ વિકાસો: નાના: મોટા: એમ વિવિધ પ્રકારના દરજ્જાના હોય છે. અને અન્તિમ વિકાસ રૂપે પણ હોય છે. એમ અનેક પ્રકારના વિકાસો હોય છે.

૨ જ વિકાસનો અર્થ જ આણુવિકાસમાંથી મુક્ત થવું વિકસિત થવું.

જા મુક્ત થવું: એટલે મુક્તિ પામવી.

૩ છુટા થવું મોક્ષ પામવો-વગેરે શબ્દોના અર્થ સરખા જ છે. અથવા કોઈ કોઈ વિદ્વાનોએ એ જ પદાર્થને લક્ષ્યમા રાખીને, તેના જુદાં જુદાં ગમે તે નામો ભલે આપ્યા હોય, તે નામ-ભેદથી ઘણીવાર પદાર્થ જુદો થતો નથી હોતો.

૪ અર્થાત-નાના: મોટા: અનેક મોક્ષોનો અતિમ સરવાળો: તે સંપૂર્ણ મોક્ષ. મુખ્ય મોક્ષ. અત્યન્ત મોક્ષ. કે મહામોક્ષ: મોક્ષ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. સામાન્ય રીતે-મોક્ષ શિવ: નિર્વાણ: મુક્તિ. વગેરે શબ્દોથી તેનો વ્યવહાર થાય છે.

૫ પૂર્ણ મોક્ષ. એ આત્માની અતિમ અને સંપૂર્ણ વિકસિત અવસ્થા છે. ઘણી બાબતોથી નાના: મોટા: મોક્ષો થાય છે. માટે તે સર્વના સરવાળારૂપ એ અતિમ મોક્ષ પણ થાય છે, હોય છે, સંભવિત છે જ.

[૯] ધર્મો: મોક્ષો: તથા અતિમ મોક્ષ:

૧ કોઈ પણ એક આત્માનો તે વિકાસ જ્યારથી યોગ્ય સ્વરૂપમા શરૂ થાય છે, ત્યારથી તે ઉત્તરોત્તર ઉંચા ઉંચા ખીજા નવા નવા વિકાસના કારણ તરીકે બનતો જાય છે, ને નવા નવા વિકાસો થતા જાય છે વધતા જાય છે, વિશાળ બનતા જાય છે. ચોથી ચોપડીમાં પાસ થયેલો પાંચમી માટે લાયક બનવાથી આગળ આગળ તેનો વિકાસ વધતો જાય છે. પહેલો થતો જાય છે, તેવું જ્ઞાન વિકાસ પામવું જાય છે, તેનો આત્મા અચાનમાંથી છુટો થતો જાય છે, મુક્ત થતો જાય છે.

૨ એ પ્રમાણે કારણ તરીકે બનતી જતી વિકાસની પહેલીવહેલી ભૂમિકાઓનું નામ “ ધર્મ ” રાખવામા આવેલું છે. પ્રથમની વિકાસભૂમિકામાથી ઉત્પન્ન થયેલી ખીજ ઉપરની વિકાસભૂમિકા પછીના વિકાસનું કારણ બને છે. તેથી પહેલીવહેલી દરેક ભૂમિકાનું નામ ધર્મઃ અને પછીપછીનીનું નામ વિકાસ એટલે મોક્ષઃ

૩ આમ ધર્મો અને મોક્ષો ની પરંપરા ચાલતી હોય છે. એમ નાના નાના ધર્મોમાથી નાના નાના મોક્ષો થતા જાય છે. અને છેલ્લે અંતિમ સંપૂર્ણ ધર્મથી અંતિમ મોક્ષ થાય છે.

૪ ધર્મઃ શબ્દનો આ વાસ્તવિક અર્થ છે.

૫ એટલા માટે નય-ભેદે જુદી જુદી અવસ્થાઓને ધ્યાનમા લઇને સ્વાદ્વાદી-શાસ્ત્રોમા ધર્મના ઘણા ઘણા અર્થો કરવામાં આવેલા છે. અને અપેક્ષાવિશેષોને આધારે તે સઘળા સુસંગત છે. [પ્રતિ-માશતક ટીકા]

૬ ઉપચારથી તે ધર્મમા સહાયક સંસ્થાઓ. આચારો સંચાલકો. શાસ્ત્રોઃ અનુદાનો અનુદા-નોની ક્રિયાઓ તેના અનેક વિધિઓ તેમાં ઉપયોગમાં આવતા સાધનોઃ ઉપકરણોઃ મિલ્કતોઃ સ્થાવર જંગમ તીર્થો. વગેરે સર્વકાંઈ તદ્દુપયોગી હોય-તેમાં સહાયક હોય, તે સર્વ ધર્મ શબ્દથી વાચ્ય થાય છે.

[૧૦] અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર

જ્યારે આત્માનો વિકાસ થાય છે, એમ નક્કી છે, તો તે વિકાસ અને અણુવિકાસ કેવી રીતે અને કેવા કેવા સ્વરૂપે થાય છે? વગેરે જાણનાર શાસ્ત્રનું નામ આત્મવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર છે, અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર છે. એટલે કે આત્માના વિકાસનું શાસ્ત્ર-આત્માના વિકાસને ઉદ્દેશીને-અનુલક્ષીને રચાયેલું શાસ્ત્ર તે “ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર ” કહેવાય છે. અથવા તેનું જ ખીજું નામ ધર્મશાસ્ત્ર પણ છે. જેમાં સર્વ પ્રાણીઓના વિકાસની જુદી જુદી ઠેક સુધીની ભૂમિકાઓનો પદ્ધતિસર વિચારસંગ્રહ કરવામાં આવેલો હોય છે. તથા તે ભૂમિકાઓ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો અને ક્રમ બતાવેલા હોય છે.

૨ આત્મા સાથે કર્મ તેની સાથે મનઃ જ્ઞાનતંતુઓ મગજ. ઇન્દ્રિયોઃ શરીરઃ વાચાઃ આરોગ્ય. ભાષા શબ્દ વિચારો. ઘર કુટુંબ ધંધાઃ વિષયોપભોગ જ્ઞાતિ. સમાજઃ પ્રજાઃ રાજા. શિલ્પ. ન્યોતિષઃ કળા સંગીત. ભૂમિ મિલ્કતોઃ કૃષિ વાણિજ્ય અર્થતંત્ર. નાણા પ્રકરણ વગેરે વગેરે ઘણા ઘણા પ્રકારના પદાર્થોના સંબંધ હોય છે. તેથી તે સર્વના જ્ઞાનો કરાવનારાં ખીજ પણ સખ્યાબંધ શાસ્ત્રો હોઈ શકે છે. અને છે. અને તે સર્વ પરપરાએ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સાથે જોડાયેલા હોય છે.

૩ તે સર્વમા અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સર્વોપરિઃ સૌથી વધારે ઉપયોગી. સૌથી વધારે મહત્વનું અને સૌથી વધારે હિતકર છે માટે જીવનના તમામ પ્રકારોમાં તે સુખ્ય અને કેન્દ્રસ્થ શાસ્ત્ર છે.

૪ આ વિકાસક્રમ પણ વિશ્વમા અનાદિ-અનંત-કાલીન છે. તેથી તેને લગતું અધ્યાત્મશાસ્ત્ર પણ અનાદિ અનંત-કાલીન છે. છે. છતાં તે તે વખતે તેના જુદા જુદા પ્રણેતાઓ- ઉપદેશકો વગેરે હોવાથી, તે જુદા જુદા અને નવા નવા પણ ગણાતા હોય છે. ખરી રીતે તો એક અપેક્ષાએ તે એક સનાતન શાસ્ત્ર છે.

[૧૧] મોક્ષઃ અને ધર્મઃ

૧ મોક્ષ અનાદિ-અનંતકાલીન શાશ્વત પદાર્થ છે. તેના કારણભૂત ધર્મ પણ અનાદિ-અનંત-કાલીન શાશ્વત પદાર્થ છે.

૨ તે બંનેય કર્યાંથી નવા આવતા નથી તે બંનેય કદી નષ્ટ થતા નથી. તે બંનેયનો કદી

અભાવ હોતો નથી. તે જન્મેયને કાષ્ટ ઉત્પન્ન કરતા નથી માટે અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર પણ અનાદિ-અનંત કાલીન છે. તેનો પણ કદી અભાવ હોતો નથી.

[૧૨] જિનોપદિષ્ઠ ધર્મ :

૧ સંપૂર્ણ-વિકસિત સંપૂર્ણ વિજ્ઞાની. આત્માઓ જિન કહેવાય છે કર્મોદ્ધિ અંદરના અને બહારના બંધનો ઉપર વિજ્ય મેળવનાર તે જિનઃ અર્થાત્ રાગ દ્રેષ મોહઃ વિગત. કાયા વગેરે ઉપર સંપૂર્ણ વિજ્ય મેળવનાર હોય, તે અધ્યાત્મશાસ્ત્રની પરિગામને આપાને સાચા વિજ્ઞાની કહેવાય છે. તેનો ખીન્ને શબ્દ જિન પણ છે.

૨ ઉપરોક્ત શાશ્વતઃ સનાતન સદાતનઃ ધર્મ જિને બતાવેલો હોવાથી. ઉપરોક્તો હોવાથી જિનો-પદિષ્ઠ ધર્મ કહેવાય છે. કુકાર્મ-જિનોક્ત-જિનોએ કહેલો તે જિન અને જિન એવો ધર્મ તે-જિન ધર્મ એ પ્રમાણે એ શબ્દ બને છે.

૩ અર્થાત્ એ ધર્મને જિનો નવો બનાવતા નથી. નવો રચતા નથી પરંતુ અનાદિ-અનંત-કાલીન મોક્ષની શાશ્વત સીડીરૂપ-નિઃસરણિ ૩૫ ધર્મને માત્ર ઉપદેશ છે. બતાવે છે. માટે જૈન-ધર્મ કહેવાય છે. “ તે ધર્મ તેઓની માલિકીની કાષ્ટ યીજ છે ” એમ નથી. તેઓ બનાવતા નથી પણ બતાવે છે.

૪ તેઓ વસ્તુતઃ અને અધ્યાત્મશાસ્ત્રના પાયાઉપ વિશ્વનું સમગ્ર સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે જાણીને ખીજ, પણ, વિજ્યેશ્વર આત્માઓ સમજી શકે, તે રીતે તેના જે નિર્દેશ કરે છે, ને તે નિર્દેશ અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં પ્રતિબિમ્બિત હોય છે. માટે તે શાસ્ત્રનું નામ-દ્વાદશગી-બાર અંગમાં વહેચાયેલું છે.

૫ એ પરમ શાસ્ત્રમાં બતાવેલો વિશ્વના સમગ્ર પદાર્થોઃ તેના પરસ્પરના સંબંધો કાર્યકારણ ભાવો વગેરેથી માંડીને કોઈપણ આત્માના વ્યક્તિગત આધ્યાત્મિક વિકાસના ક્રમોઃ વગેરે તેમાં સમગ્રગ્રંથ હોય છે, એટલે કે તે જિનોપદિષ્ઠ ધર્મને વ્યાપકપણે સમજાવે છે.

[૧૩] તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર

૧ વિશ્વમાં અનંત પદાર્થો છે. છતાં તે દરેકના જૂળજૂત તત્ત્વજૂત-પદાર્થો કયા કયા છે ? તે તત્ત્વનો વિચાર આ સૂત્રમાં છે.

૨ તે દરેક તત્ત્વનું અર્થ-ક્રિયાકારિત્વ શું શું છે ? અર્થાત્ તે દરેક તત્ત્વો વિશ્વમાં શા શા ભાગ ભજવે છે ? તે અર્થો પણ તેમાં બતાવેલા છે.

૩ ગમે તેટલાં તત્ત્વો હોય, અને ગમે તે પ્રયોજનો-અર્થક્રિયાઓ તે સફળ કરતા હોય, તેથી શું ? તેનો પ્રત્યેક આત્માને ઉપયોગ શો ? તે જાણવાનીઃ સમજવાની તેને જરૂર પણ શી ? ભલે જેમ હોય, તેમ વિશ્વ અને વિશ્વના પદાર્થો હોય, તેમાં આપણે શું ? પરંતુ તે પદાર્થો આપણા આત્માના વિકાસ વગેરેમાં કેવી રીતે ઉપયોગી કે નિરુપયોગી થાય છે ? એટલે કે કયારે અને કેવી રીતે ઉપાદેય અને હેય હોય છે ? તે વિચાર વાસ્તવિક તત્ત્વાર્થ છે માટે તત્ત્વોના અર્થ પ્રયોજનો-અર્થક્રિયાત્વ જાણવાની જરૂર રહે છે

૪ કેટલાક આત્માઓને કુદરતી રીતે ખાસ બાહ્ય નિમિત્તો વિના અને કેટલાકને બાહ્ય નિમિત્તોની સદાયથી તત્ત્વબોધ થાય છે. તત્ત્વબોધ થયા વિના તેઓનો મોક્ષ માર્ગજ પ્રવૃત્ત થઇ શકતો નથી. જેમ કેટલાકના કેટલાક રોગ ખાસ ઔષધ કર્યા વિના ઉપશાન્ત થતા જ નથી, તેમ કેટલાક જીવોના કર્મોજ એવા હોય છે, અથવા તેઓની તથાભવ્યતા એવી હોય છે, કે ખાસ પ્રયત્ન વિના તેના કર્મો તુટી શકતા નથી તેઓની તથાભવ્યતા વિકાસ પામી શકતી નથી. તથાભવ્યતાનો પરિપાક થઇ શકતો નથી.

૫ તેના આત્માઓને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરતા પહેલા તત્ત્વોના અર્થોનો બોધ મેળવવો પડે છે. તેવો બોધ હુંકામા મેળવવાનું સાધન આ તત્ત્વાર્થાધિગમ શાસ્ત્ર છે.

૬ અધિગમ એટલે બોધ બાહ્ય નિમિત્ત ઉપદેશ: વાચન. મનન: વગેરે તેના અર્થ થાય છે. અધિગમોરૂપે પરિણમીને મોક્ષની સાધનામા ઉપયોગી થાય, તેવો તત્ત્વાર્થબોધ કરાવે તે અધિગમ કહેવાય છે.

૭ ભલે તમામ તત્ત્વોનું અને તેના અર્થોનું જ્ઞાન થાય પરંતુ તે જ્ઞાન અધિગમ રૂપ ન બને ત્યાંસુધી મોક્ષ તરફ પ્રયાણ થઈ શકતું નથી, એથી આ સૂત્રના નામમા અધિગમ શબ્દ જોડવામા ખાસ સંકેત છે.

૮ એટલે આ ગ્રન્થ તત્ત્વો અને અર્થોનો બોધ કરાવે છે. તે થવા ઉપરાંત, અધિગમ પણ કરાવે છે. “તન્નિર્ગાદધિગમાદ્વા” ૧-૩ આ સૂત્રમાં મોક્ષમા પ્રધાન બીજભૂત સમ્યગ્દર્શનની ઉત્પત્તિનું કારણ અધિગમ બતાવેલ છે.

૯ તે અધિગમ કરવાનું સામર્થ્ય આ ગ્રંથ ધરાવે છે. તે માવ બતાવવા માટે પણ આ ગ્રન્થના નામની સાથે અધિગમ શબ્દ ખાસ જોડવામા આવેલો છે.

૧૦ તત્ત્વજ્ઞાનના ગણાતા બીજ ધણી ગ્રંથોના નામોમા આ જાતની વિશિષ્ટ ખુબી હોતી નથી. તત્ત્વજ્ઞાન: તત્ત્વબોધ: વગેરે નામો હોય છે. પરંતુ “જ્ઞાન કે બોધથી અધિગમ થાય જ એમ જોઈએ કહી ન શકાય.” અને અધિગમ વિના તેના ગ્રંથોની રચનાનું પ્રયોજન સિદ્ધ ન થાય.

૧૧ પરંતુ “આ ગ્રંથ એ પ્રયોજનની સફળતા માટે રચવામા આવેલો છે” તેથી તથાપ્રકારના જીવો માટે જેમ બને તેમ આબાદ રીતે પ્રયોજન સફળ કરી આપનાર છે તે સૂચન કરવા માટે ગ્રંથના નામમા અધિગમ શબ્દ ખાસ કરીને જોડવામાં આવેલો છે.

૧૨ મહાઅધ્યાત્મશાસ્ત્ર અને સકળ વિશ્વજ્ઞાન દ્વાદશાગીના સંક્ષિપ્ત પ્રતિબિમ્બરૂપ હોવાથી આ ગ્રંથ પણ અધ્યાત્મ અને વિશ્વજ્ઞાનમય શાસ્ત્રનો ગ્રંથ છે. આ રીતે નામમાં ગોઠવાયેલા તત્ત્વ: અર્થ: અને અધિગમ ત્રણે શબ્દો સંપૂર્ણ રીતે સાર્થક છે

[૧૪] અન્ય ધર્મો અને તેનાં ધર્મશાસ્ત્રો:

૧ આ ઉપરથી એ પણ સમજવાનું છે, કે-આ જગત્મા બીજા પણ જે જે એક યા બીજા શબ્દમાં મોક્ષ માનનારા અને એક યા બીજા શબ્દમાં આત્મા પદાર્થનો અને તેના વિકાસનો સ્વીકાર કરનારા ધર્મો-એટલે ધાર્મિક પરંપરાની સંસ્થાઓ છે, તેને માન્ય ધર્મશાસ્ત્રો પણ થોડેધણે અંશે-સ્પષ્ટરૂપે કે અસ્પષ્ટરૂપે-પણ તે તે ભૂમિકા ઉપર રહેલા આત્માઓના વિકાસમા થોડેધણે અંશે સહાયક થઈ મોક્ષના માર્ગ સુધી લાવવામા સહાયક થતા હોય છે. અને પછી તે આત્મા પોતાની શક્તિથી બીજા સાધનોની મદદથી મોક્ષ સુધી પહોંચી જાય છે. માટે તેઓના ધર્મશાસ્ત્રોના પણ સમાવેશ સામાન્ય-રીતે અધ્યાત્મશાસ્ત્રમા થતા હોય છે.

૨ તેથી-તે ધર્મશાસ્ત્રો ભલે મુખ્ય અધ્યાત્મ વિજ્ઞાનમય શાસ્ત્રો ન જણાય-એટલે કે ઓચ્છ-વધતે અંશે જણાય, કે મિશ્રરૂપે જણાય, છતાં-તેનો પણ મુખ્ય ઉદ્દેશ તો આત્માઓને આત્મવિકાસ તરફ દોરવવાનો હોય છે. અને એ રીતે દરેક ધર્મોમાં આ એક જાતની સમાનતા પણ હોય છે. જનાં ઘણી બાબતોમાં જુદાપણું પણ હોય છે

[૧૫] હાલના કેવળ ભૌતિક વિજ્ઞાને માનવોને કહેલી ભગંકર હાનિ:

૧ ઉપર વૃથાવ્યા પ્રમાણે-આત્મા અને તેના વિનામ વિધમના સમાપ્ત અને વિનામ પદિ પ્રમેય મુખીની જે ઉત્તમ વિચારણાઓ થયેલી છે, તેના અન્ય પાનમાં-(૧) વિદ્યા જોનો અને વિજ્ઞાનમાં ન કરતા, હાલના વિજ્ઞાને (૨) તે સર્વને આનુભવ રાખીને-તેનીને-અન્ય રીતે વિજ્ઞાનો વિજ્ઞાન કરવાની શરૂઆત કરી છે (૩) અત્યંત રીતે જ ભૌતિક અને વિજ્ઞાની આ તમામ નવા નાણે રચના માધ્યા છે (૪) ત્યા મુખી તે કદાચ કદ પાશુ (૫) તે અપૂર્ણ અને અધારી જોનોના આધાર ઉપર (૬) માનવી જીવન વ્યવસ્થાએ મદદ છે, (૭) ને મર્ત્યાવસ્થા અને (૮) તેનો મોટા પાયા ઉપર મોટા ખર્ચે પ્રચાર કરાય છે. (૯) કરાવાય છે એટલેથી ન અટકતા- (૧૦) આત્માના ઉપરના-કાષ્ટ કાળથી રૂઢ થયેલા-પરપરાગત આત્મા આવતા-જીવનધોરણોને માનવોના જીવનમાંથી (૧૧) મળી ન આવતા- (૧૨) અખળે રૂપિયાનો ખર્ચ કરવામાં આવે છે. અને (૧૩) તે કાળે કરોડો માનવીઓને તે કાળે મોકલામાં આવેલા છે. તથા (૧૪) ખીલ અનેક પ્રયોગમય સાગા-મોટા આકર્ષક અને ભયનીત કરાવનારા કે લલચાવનારા પ્રયામોએ કરવામાં આવે છે (૧૫) ને જ નવા જીવનધોરણો (૧૬) અન્યથા (૧૭) ઉપયોગી અને (૧૮) પ્રાગતિક કહેવામાં આવે છે. (૧૯) તેને શિક્ષણ કાળના રાજ્યનત્રો. શોષો યત્રો વગેરેનું પીડાળ આપવામાં આવે છે. (૨૦) લોકશાસન ગણતંત્ર (૨૧) ધારામતો (૨૨) ચુંટણી (૨૩) બહુમતવાદ (૨૪) બહુમત પ્રાપ્ત કરવા-મત્યામત્યમિત્ર વત્તામાનપત્રોનો બહુજો ફેલાવો (૨૫) મતાધિકારની પદ્ધતિ ઉભી કરવી- (૨૬) નાટક-ગીતો-મનોરંજન-વગેરે પ્રચારક સાધનો: (૨૭) સત્યાસત્ય મિશ્રિત ભાષણો-વક્તવ્યો ફેલાવવા ને (૨૮) તેનું જોટી રીતે પ્રવચન નામ આપવું વગેરે ધમધોકાર ચાલે છે (૨૯) ખીજ અનેક લાલચો દ્વારા જનતાને તે તરફ આકર્ષવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ (૩૦) ધધા અને આજીવિકા: તથા આર્થિક મુશ્કેલીઓ મા મૂકી તે દૂર કરવા માટે જનતાને ન છૂટકે લલચાવું પડે (૩૧) તેની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવા માટે (૩૨) જુદા જુદા નિમિત્તોથી (૩૩) વંશપરંપરાગત ધધાઓ તોડાતા જાય, (૩૪) લોકો મુશ્કેલીમાં મૂકાના જાય, (૩૫) પ્રાગતિક જીવન-ધોરણને પાટે ને લોકો ન ચડે ત્યા મુખી તેઓને નવા ધધા કે આર્થિક સગવડો આપવામાં ન આવે. અથવા અતિ કરકસરથી અપાય, અથવા ઢીલ કરવામાં આવે (૩૬) મોઢવારી (૩૭) કરો વધારાય (૩૮) પરંપરાગત સાધનોનો અનેક અલાવ કે દુર્લભતા ફેલાવાય (૩૯) નવાજીવના વિચારોના ધર્ષણો (૪૦) ધર્મ (૪૧) અર્થ- (૪૨) કામ પુરપાથના સાસ્કૃતિક સાધનો અને (૪૩) તેના આધાર ઉપરના જીવનધોરણોમાં (૪૪) જુદી જુદી દિશાએથી (૪૫) મુધારા- (૪૬) પરિવર્તન (૪૭) યુગાનુસારતા (૪૮) બાળવિકાસ (૪૯) સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય (૫૦) પ્રજા સ્વાતંત્ર્ય (૫૧) દેશનો ઉદય (૫૨) જીવનવાણીને વિદાય વગેરે જુદા જુદા નિમિત્તો આગળ કરીને કાષ મૂકવાની યોજનાઓ કરાય. (૫૩) નવનિર્માણને અનુરૂપ (૫૪) પ્રજાના રોજીદા વેશમાં પરિવર્તન (૫૬) તોલ-માપમાં પરિવર્તન (૫૭) સિક્કા-પરિવર્તન (૫૮) કાળ અને વખતના પારિભાષિક શબ્દોમાં અને (૫૯) વ્યવહારોમાં પરિવર્તન (૬૦) શિલ્પમાં અને પદનિર્માણ પરિવર્તન. માત્ર શારીરિક જ ચિકિત્સા પદ્ધતિનો આશ્રય. (૬૧) શારીરિક ચિકિત્સા પરિવર્તન- (૬૨) માલિકી હક્કોમાં પરિવર્તન (૬૩) રાજ્યનીતિ (૬૪) અને તેના આદર્શોમાં પરિવર્તન (૬૫) મોટા મોટા ઝરખાના (૬૬) બહારના ધન અને માલિકો દ્વારા ન ખાવવાથી (૭૦) સ્થાનિક ધધા-યદ (૭૧) ઝરખાનાઓને કમે કમે નહર્યાત પ્રમાણે દેશમાંની પ્રજાના ધન-શુદ્ધિ-કુશળતા અને આનંદના પ્રમાણે હલા કરવાને જદે, એકદમ આગળ વધવાના ખજાના નીચે જદી-જદી મોટા

પાયા ઉપરના વિદેશીય બુદ્ધિ ધન સંચાલકો નિષ્ણાતો ને આધારે બહારનાઓની સલાહ અને યોજનાઓથી પરિણામે તેઓના જ મુખ્ય હિત માટે જ સ્થાપિત કરી દેવા. (૭૩) ભારતના આર્યો પોતાનું બીજું પ્રસિદ્ધ નામ “હિંદુ” શબ્દ પણ ન વાપરી શકે, તેવા ઉપદેશનો પ્રાથમિક પ્રચાર જેથી એક વિશિષ્ટ પ્રજા પોતાનું વ્યક્તિત્વ અને અસ્તિત્વ ભવિષ્યમાં ટકાવી ન શકે (૭૪) પ્રજાકીય ઇતિહાસની વ્યવસ્થાની મૂળભૂમિકાએ વહીવટીની જાતિઓ અને તેના ચોપડાઃ રહેવા ન પામે. તેથી તે જાતિઓના કાર્યને નિષ્ફળ બનાવી દેવામાં આવેલ છે. (૭૫) એકંદર આત્મવાદ ઉપરની જીવન-સંસ્કૃતિ (૭૬) સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકેનું અસ્તિત્વ વગેરે ઉપર અસાધારણ માઠી અસર ઉત્પન્ન કરનારા અને (૭૭) બહારની પ્રજાને ભવિષ્યમાં આ દેશના વતની તરીકે સ્થાયિ વસવાટ મળે, તેને માટે સેંકડો પ્રાગતિક દૃષ્ટિથી રચનાત્મક અને સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિથી મંડનાત્મક આજ્ઞા શરૂ કરવામાં આવેલી છે. (૭૮) અણવિકસિત દેશ કહીને સંતતિ નિયમન મારફત ભવિષ્યમાં એક સરકારી પ્રજાને ક્રમે ક્રમે ઉચ્છિન્ન કરવાની કાર્યેલી ગોઠવણ ધીમે ધીમે આગળ વધતી જાય છે. (૭૯) અને વિકસિત દેશોને મોટી સંખ્યામાં પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનો હક્ક હોવાનો માની લઈને તેના સંતાનોને, બીજા દેશોના વિકાસમાં આર્થિક વગેરે મદદ કરવાને બહાને વિકસિત કરી ત્યાં ત્યાં (૮૦) બીજા નિમિત્તોથી મોકલી. વસાવી: (૮૧) સ્થાયી નાગરિક તરીકે-કાયમ વસવા માટેના (૮૨) સ્થાનિક કાયદાઓ કરાવી લેવાવવામાં આવ્યા છે. (૮૩) એક પત્નીપણનો કાયદો વગેરેથી પરંપરાગત જીવનમાં સયમ વગેરે ઉપર કાપ ઉત્પન્ન કરીને, વસતિ વધવાનો માર્ગ ખુલ્લો કરી આપીને (૮૪) તેના ઉપર પછી કાયદાથી અંકુશ મૂકવાની અને (૮૫) સ્ત્રી-પુરુષના જનન અવયવોને કપાતી નાંખવાની ગોઠવણને વેગ આપવામાં આવે છે. (૮૬) જન્મ થાય તેના ઉપર કર કે ફી કે દંડ નાખવાની ગોઠવણના પ્રયાસો (૮૭) પરિણામે સ્વતંત્ર અને વિશિષ્ટ વ્યક્તિત્વવાળી એક પ્રાચીન પ્રજાને વિનાશ તરફ ધકેલવાની ગોઠવણને વેગ આપાઈ રહ્યો છે. જો આ જાતના મહા-પરિણામ તરફ પ્રજાને ન ધકેલવી હોય, તો પ્રજાહિતનો કાંઈ જોઈ શકાય તેવો કાયદો થાય, તેમાં વાધો લેવાને કારણ હોતું નથી. (૮૮) પ્રજાને મોટો ભાગ-સાધુ-સંત-ત્યાગી બનતો હતો. તેની આજીવિકા યદ્યપિ “બીજા ઉત્પાદકો ઉપર નિર્ભર છે.” એમ કહી, તેની સંખ્યા પર કાપ મૂકવામાં આવે છે. પરંતુ તે વર્ગમાના લાખો ત્યાગી સ્ત્રી-પુરુષોના સંતાનો ૫૦ વર્ષમાં કરોડોની સંખ્યામાં આવી જાય અને તેનો બોલો બીજાના ધધાઓ ઉપરના કામમાં-ભાગ પડાવવામાં કે પ્રજા ઉપર બીજી રીતે આવે તેને ધ્યાનમાં લીધા વિના તે વર્ગને ઘટાડવાના પ્રયાસો થાય, અથવા તેમાં લોકો દાખલ ન થાય, તેવા પ્રયાસો થાય. પરિણામે-વસતિના વિશેષ વધારાને એક તરફથી મદદ આપો, અને પછી બીજા તરફથી વસતિ વધારા ઉપર નિયમનો યોગ્યયોગ્ય રસ્તો મૂકવામાં આવે (૮૯) સ્ત્રીજાતિના જન્મના સ્વાભાવિક વધારાને લીધે એક પુરુષને અનેક સ્ત્રીઓ હોવાથી પણ વસતિના વધારા ઉપર અંકુશ રહી શકતો હતો. કારણ કે-સયમનું તત્ત્વ મુખ્ય હતું. દશ સ્ત્રીઓ જુદા જુદા પુરુષ પતિઓ મારફત-૫ ને હિમાને અંદાજ ૫૦ સંતાનોને જન્મ આપી શકે ત્યારે એક પુરુષ પાસેની ૧૦ સ્ત્રીઓ ૧૦ થી ૧૫ સંતાનોને કે થોડાઘણા વધારેને કદાચ જન્મ આપી શકે, ૫૦ ને જન્મ ન આપી શકે એમ સંયમદ્વારા પણ સતતિ નિયમન ભારતમાં જળવાતું હતું. વિધવા વૈધવ્ય પાળતી હતી, જેથી સતતિ નિયમન મહેતુ હતું. તે દરેકને છૂટ આપીને સંતતિ વધે, તેવા માર્ગ ખુલ્લો કરીને હવે તેના ઉપર અંકુશો ખાનપાનની તગીનું નિમિત્ત આગળ કરીને, ઓપરેશનની સગવડ કરી આપીને વિકૃત સંજોગો હલા કરવામાં આવે છે. જેમ બને તેમ સ્ત્રી-જાતિને છૂટ આપીને, સતતિ વધવાના માર્ગો ખુલ્લા કરવામાં આવે છે. ને સંયમને તોડવામાં આવે છે. (૯૦) ને પછી તોડાતું આરોગ્ય અને જીવનમાં આર્થિક મુશ્કેલીઓ વધારીને પરિણામે પછી પ્રજા જ ધીમે ધીમે ઘટી જાય, તેવા પ્રયત્ન શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. આવી આવી નાની-મોટી બનતેય તગતી (સાંસ્કૃતિક તત્ત્વોને અદૃશ્ય કરવા. અને પ્રાગતિકને વિકસાવવા) હજારો બાબતો છે. પ્રથમ પ્રવેશેલી નવી બાબતો આને પરાકાષ્ટાએ પહોંચતી જાય છે કેટલીક મધ્યમ હદે પડેલી છે. કેટલીક શરૂ થઈ છે.

કેટલીક હવે પછી પ્રવેશાવવાની છે. ને દિગ્ગે ને દિગ્ગે નહીં પરીણી જાત છે. (ગ) બહારની પાખાઓના સંતાનો વધતા જાય અને (જા) ધ્યાનિક પ્રજનના મતાનોને ખેડવાના જ આ રેલમા રહેવાં બારે પડવાં જાય. સાસ્કૃતિક જીવન જીવવું ભારે પડતું જાત. અને તેટલે વિનાય તરફ પડેલાની જ આત્મ-પરેણી જ જાય. (૬૧) માત્ર કૃત્રિમ લાકચોથી અને “બહારની ચાતુર્ય-ગાનની” આત્મોપદેશ પામવાનાં જીવંત અને સુખી માનતી રહે, ને વાસ્તવિક રીતે ખગચિત્ત રહી જાત. “નખાના કચોળી પખાનાં” જીવનમા કેટલી ભય કર અસર થશે.” તેનો ખ્યાલ આવવા જાત, તે દુઃખ ન બરતાં તેના ઉપાગ તરીકે સાથે જ “ગરીબ પ્રજા માટે સસ્તી ચીજો મળે, તેની દુકાનો મરકારે જાતગાતી” બાળાઓ સ્પષ્ટ સંદેશમા થતી રહે છે. તે ઉપરથી ગરીબો તરફ ધારાસભ્યોની સદાનુમતિ દેખાતી આવે, પરંતુ તેમાં એક દોષ મોટામા મોટો એ દાખલ થતો હોય છે, કે-પ્રજા આગળ પાતાઓ ઉપર જીવતા એક માનવમુદ્દ જોઈ બનતી જાય છે-અનાવાતી જવાય છે. પોતાના જનમહેનનના મંત્રા ઉપર પ્રજા મુકો રોટકો ખાવ તોજીવ તેનું ખમીર ટકી શકે છે પરંતુ જેમ જેમ આશ્રયો ઉપર જીવન જીવતી ગાય, તેમ તેમ તેનો નાશ વહેતો જ થાય. એટલે કે પ્રજાને એક તરફથી નિર્જાળ બનાવીને બીજી તરફથી સદાય આપીને આશ્રયે જીવતી રાખવાની તો પરદેશીઓની મૂળભૂત નીતિ છેજ. તેને ધારાસભ્યો રોકે આપતા હોય છે. એ પ્રજાના અહિંતમા જતું હોય છે. બહારથી ભલે પ્રજા તરફ દયા અને મહાનુમતિ દેખાતા હોય આનાથી બીજી કંઈ ઘટના ભય કર હોઈ શકે? જુદા જુદા નિમિત્તો આગળ કરીને કામ હાથ સરકારી અંકુશો દરેક બાબતોમા નિયંત્રણ અને બીજી તરફથી વિશાળ પાયા ઉપર આશ્રયપાતાઓના ઉદ્દેશાનો આ પ્રક્રિયા જ પ્રજાના ખમીરના નાશની સ્પષ્ટ રીતે જ નિશાની કેમ ન ગણી શકાય? દુનિયાભરનું નાણાકેન્દ્ર હોવાથી ભારતમાં પ્રાચીન કાળમા પ્રજા પાસે ધન ધણુ દેખાતું નહોતું. પરંતુ દરેક પોતાના રજેલા રોટલા ઉપર કુટુંબના જીવનનો પાયો ટકાવતા હતા. કોઈના ઓશીયાળા રહેવાનું પસંદ કરતા જ નહીં. એટલે પ્રજાનું જીવન સાદું સંયમી હતા આશ્રયો હવું. આજે તે તત્ત્વ તુટતું જાય છે. (૬૨) બોડીંગો જેલો હોસ્પીટાલો: આશ્રમો અનાથાશ્રમો. હોસ્પીટાલો. સસ્તા અનાજની દુકાનો સ્ત્રીઓના આશ્રમો. વગેરે રૂપે આશ્રયસ્થાનો વધતા જ જાય છે, વધતા જ જાય છે. એ એક સ્વતંત્ર ને શક્તિશાળી પ્રજાની અવનતિના સચોટ પૂરાવા છે. ક્યારેય એવા સાધનો હોય, તે જુદી વાત છે. પરંતુ તેમા વધારો થતો જાય, એ મહાહોય વધતા જવાનો સચોટ પૂરાવો છે. (૬૩) ભારતની સ્થાનિક પ્રજા ધંધા દેશમા ન મળવાથી બહાર તેને જતું પડેજ. અને બહારનાઓને કારખાના કરવાની-ધંધા કરવાની-મટી રોકવાની-નિષ્ણાતતા બતાવવાની સગવડ અહીં વધતી જાય છે. ને કોઈ કોઈ અહીંના વતની બનતા જાય છે. બહાર ખેડાઈ જવાની આતરરાષ્ટ્રીય યોજનાના બીજરૂપે અમેરિકાએ પ્રથમ ૧૦૦) સો ભારતીયોને વસાવવાનો નિયમ ગણ્યો હતો. હવે પ્રેમ આઈકે તે સંખ્યામા વધારો કરવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી છે. એ ભારતની આર્થિક પ્રજાને વેરવિખેર કરવાની યોજનાના બીજો છે. (૬૪) વળી આશ્રમ શબ્દે ભારે ગોટાળો ઉભો કર્યો છે. આશ્રમ શબ્દ પ્રાચીન ઋષિઓના તપોઆશ્રમોનો અથવા જીવનની ચાર કૃમિક આધ્યાત્મિક વિકાસની કક્ષાઓને પશુ-પક્ષીયઆશ્રમ: ગૃહસ્થાશ્રમ: વાનપ્રસ્થાશ્રમ. અને સન્યસ્તાશ્રમ નો સૂચક છે. તે શબ્દ આજના આશ્રયસ્થાનની સંસ્થાઓને લાગુ પાડીને તેની પ્રતિષ્ઠા ઉભી કરવામા આવી છે. (૬૫) મુખ્ય કચકતા કરાચી: અને મદ્રાસ આ ચાર પશ્ચિમની પ્રજાની પ્રગતિના તથા ધંધાના કેન્દ્ર શહેરોએ દેશના ગામડા અને બીજા શહેરોના સંગઠિત સાસ્કૃતિક જીવનનો કમ્પરિસન કાઢી નાખ્યો છે. અને બીજા તરફ મોટા શહેરો રચવાની ગોઠવણો ચાલુ થઈ ગઈ છે ગામડા નવેસરથી વસાવી ત્યાં પશુ પાશ્ચાત્ય પ્રગતિ લઈ જવા માટે આધુનિક પ્રાગતિક આદર્શના આયોજારની વાતો કરવામા આવે છે. (૬૬) પ્રથમની મહાનન સંસ્થાની આગળ પંચાયતને ઉત્તેજન આપવાને બદલે તેને સ્થાને કહેવાતા લોકશાસનની ખરી રીતે મરકારી કાયદા મુજબની પચાયતો સ્થાપી દીધી છે. ને તેઓ મારફત આધુનિક પ્રગતિને આગળ વધારવા સત્તાઓ. અને સગવડો આપવામા આવેલ છે. ને તેમા વધારો કરાતો જશે. જેથી ગામડા-

ઓના સાંસ્કૃતિક સ્વાશ્રયી જીવન તટશે અને પરાશ્રિત તથા બહારના ધનથી પ્રાગતિક પરાશ્રિત જીવન ખૂબ વિકસિત થશે મોસાળ વિવાહ અને મા પીરસનારઃ જેવા ઘાટ થયો છે.

આમ હરેક રીતે આત્મવાદના પાયા ઉપરનું જીવન ધોરણ તોડાઇ રહ્યું છે, જે આપણી પ્રજાના અણવિકાસઃ અવનતિ' પાછળપણા વગેરેના કારણરૂપ છે. અને એ જ વિદેશીઓના વિકાસ' ઉન્નતિઃ આગળ વધવાપણા ના કારણરૂપ છે. એવા નાના મોટા હજારો પ્રયાસો ચાલુ થયા છે. તે સર્વને યોજનાનું રૂપાણું નામ અપાયું છે. અને મોટી મોટી યોજનાઓમાં બીજી રીતે નાની મોટી હજારો યોજનાઓનો સમાવેશ થતો હોય છે. આનું નામ ક્રાંતિ મહા પરિવર્તન' નવસર્જન છે. આથી વિશેષ અહીં લખવાને સ્થાન નથી

[૧૬] સ્વાર્થઃ અન્યાયઃ અને અપ્રામાણિકતાઃ વગેરે

૧ અહીં ખાસ વિચારવાનું તો એ છે, કે-આ રીતે એક જ પ્રજાની ખાસ ઉન્નતિઃ અને બીજી મુખ્ય ત્રણ મોટી પ્રજાઓની અવનતિ માટે આધુનિક વિજ્ઞાનને ઉત્તેજિત કરવામાં આવે છે. અને તે રીતે તેનો ઉપયોગ કરવા ને કરાવવામાં આવે છે. તેમાં ન્યાયઃ કે પ્રામાણિકતા કંઈ રીતે સંભવી શકે? તેને સત્ય પણ કેમ કહી શકાય? સારો કે મોટો કોઈ પણ બનાવ બને, બની જાય, તેને સત્ય કહી શકાય?

૨ “આત્મા” નથી જ. અને “તેના હાસ કે વિકાસ કે મોક્ષ નથી જ.” એમ નહોતો થઈ ગયા પછી, કેવળ ભૌતિકવાદના આધાર ઉપર જીવનધોરણ ઉપસ્થિત કરવામાં પ્રામાણિકતા હતી. પરંતુ, તે નહોતો થયા વિના જ, કેવળ ભૌતિક વિજ્ઞાનના આધાર ઉપર રચાયેલા જીવનધોરણો શરૂ કરી પ્રચારવામાં આવે છે. તે બળ ધન તથા યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી માનવોના જીવનમાં ઉતારવામાં આવે છે. માટે તે “ધરાદાપૂર્વકના સ્વાર્થ પ્રયુક્ત છે” એમ પૂરવાર થાય છે.

૩ કારણ કે-વૈજ્ઞાનિકો પણ “કેવળ ભૌતિક જ જગત્ છે.” જાતી ઠોડીને પૂરવાર કરી શકતા નથી. કરી શકવાના નથી. એમ પ્રો. ૩૦ આર્થનસ્ટાઈન જેવા સમર્થ વૈજ્ઞાનિકને પણ એ ભાવાર્થનું કહેવું પડ્યું છે, કે “ભૌતિક વિજ્ઞાન કદી સારી કીડી બનાવી શકશે નહીં.” તેથી રાજ્યદારી લોકો મારફત જ ભૌતિકવાદનો પ્રચાર પણ કામચલાઉ રીતે માત્ર બીજી પ્રજાઓના શાત જીવનની આધાર શિલારૂપ જ આત્મવાદ અને તેના જીવનધોરણો તેની સંસ્થાઓ અને બીજા સાધનોને તોડવા માટે કરાવવામાં આવે છે. માટે એ વધારે ભયંકર બનાવ આજે જગતમાં ચાલી રહ્યો છે. તે મુખ્ય વાદા-ભરેલી બાબત છે. તેમાં જ્યાં સુધી ધરમજથી પરિવર્તન ન થાય, ત્યાં સુધી સાચી શાંતિની આશા આદાશ-કુસુમ સમાન છે.

[૧૭] હાલના વૈજ્ઞાનિકો અને આત્માઃ

અ મગજ અને આત્માનો સંબંધઃ એક જર્મન વિજ્ઞાનીની માન્યતાઃ

આધુનિક તબીબી વિજ્ઞાનમાં હવે મનુષ્યના આત્મા તરફ તબીબી વિજ્ઞાનીઓ ધ્યાન આપવા લાગ્યા છે, કારણ કે તબીબો હવે માને છે, કે “રોગો માનસશાસ્ત્રીય રીતે મટાડી શકાય છે, અને માનસિક કારણોને લીધે રોગો ઉત્પન્ન થાય છે” આ કારણો વિષે વિજ્ઞાનીઓ મગજ અને આત્મા વિષે વધુ ઉંડા વિચાર કરવા લાગ્યા છે.

મગજ. અને આત્મા વિષે અનેક સિદ્ધાંતો પ્રવર્તે છે. પરંતુ જ્યારે પ્રયોગો કરી સાબીતી મેળવવા પ્રયાસો થાય છે, ત્યારે જણાય છે, કે—“આવા ઘણાખરા મિદ્ધાંતો પોષક છે.”

અહીં સુધી તેઓની બુદ્ધિ પહોંચેલી છે. અર્થાત્ તેઓ પણ માત્ર “ બુદ્ધિ સુધી જ પ્રાણી-ઓના વ્યક્તિત્વનું મૂળ છે ” આટલેથી અટકી જઈ, ત્યાં જ સ્થિર થઈ શકતા નથી. પાછી અનેક શંકાઓ તેઓને ઉદ્ભવે છે આત્મા શબ્દનો ઉપયોગ કરીને “ તે એક સ્વતંત્ર પદાર્થ છે. ” એમ સ્પષ્ટ હજી બોલતા નથી. અને તેથી આગળ વધીને “ દરેક આત્માઓ અને વિશ્વના ખીજ પદાર્થોની વચ્ચે પણ પરસ્પર કોઈ સંબંધો છે, તથા ઉત્પાદક ગ્રંથિતિ અને વ્યયાત્મક એક મહાસત્તા વિશ્વવ્યાપક સંચાલનના કારણભૂત છે. ” ત્યાં સુધી પહોંચેલા નથી. આખું આખું “ કાંઈક ” તેઓની વિચારણામાં લામે તો છે જ. પરંતુ કાંઈ સ્પષ્ટ કહી શકતા નથી તેઓએ વિચારણાઓ ઘણી ઘણી કરી છે, ને કરે છે, તેના અનેક રીતે વિશ્લેષણો કરે છે પરંતુ હજી બધું અદ્ધર બાજીએ-કામચલાઉ વિચારણાએ-અચોક્કસ સ્થિતિમાં ચલાવે છે, ચલાવે રાખે છે.

“ આજના વૈજ્ઞાનિકો હજી આત્મા-પદાર્થ વિષેના જ્ઞાનમાં ખાસ કરીને આગળ વધી શક્યા નથી. પરંતુ ભૌતિક પદાર્થોમાં ઘણું ઘણું શોધી શક્યા છે ” એમ આજના ઘણા સામાન્ય સમજના માનવો બોલી રહ્યા છે. પરંતુ કુદરત એટલી બધી અગાધ છે, કે-“ હજી પાશોરામાં પહેલી પૂણી પણ કંતાઈ નથી. ” એમ ખુદ વૈજ્ઞાનિકો જ માને છે, ને લખે છે. વૈજ્ઞાનિકો આજે લગભગ સો જેટલા (કાંઈક ઓછા) જગતના મૂળભૂત પદાર્થો માને છે. પરંતુ તે તો સર્વ પુદ્ગલ-પરમાણુઓના જુદા જુદા સ્વરૂપના સંખ્યાતીત પરિણામોમાં જ સમાવેશ પામી જતા હોય છે. એટલે આધુનિક વિજ્ઞાનના સર્વ તત્ત્વોનો માત્ર પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં જ સમાવેશ થઈ જાય છે. કારણ-ભૌતિક પદાર્થો પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં જ સમાય એ સ્વાભાવિક છે.

[૧૮] પ્રાચીન આત્મજ્ઞાનીઓ: અને શાસ્ત્રો:

ત્યારે ભારતના સર્વજ્ઞ મહાજ્ઞાની પુરુષોએ “ આત્મા ” ધન્વિયોથી અગ્રાણ પરંતુ સ્વાત્માના સ્વસંવેદનથી ગ્રાણ પદાર્થ છે. તથા અન્ય આત્માઓ જે સંવેદનો: કરતા હોય છે, અને તત્પ્રયુક્ત ચેષ્ટાઓ કરતા હોય છે, તે ઉપરથી તે ખીજ આત્માઓ પોતાના જ્ઞાનાદિકનો ઉપયોગ કરે છે, જ્ઞાનાદિકને આધારે પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ કરે છે. તેના જ્ઞાનરૂપ હેતુની મદદથી એટલે કે જ્ઞાનના સ્વઉપયોગની સહાયથી અનુમાન કરીને અન્ય આત્માનું પણ અસ્તિત્વ હોવાનું સમજી શકાય છે ” એમ કહ્યું છે. તથા-“ પ્રત્યેક પ્રાણીના જ્ઞાન શ્રદ્ધા સારા-ખોટા વર્તન ધન્વિયોના જુદા જુદા વપરાશ: મનની જુદી જુદી સ્થિતિ: બુદ્ધિમાં થતી જુદી જુદી અસરો વગેરે ઉપરથી પ્રત્યેક આત્મા પણ પોતપોતાના જુદા જુદા શુણો ધરાવે છે ” એમ બતાવ્યું છે. તે સર્વમાં બાહ્ય વધ-ઘટ કરનાર કર્મનું “ સાંચા કામ ” કેવી રીતે કામ કરી રહ્યું છે? તે પણ વિસ્તારથી બતાવેલું છે.

“ તેને આધારે આખી જીવન વ્યવસ્થા ચાલે છે અને તેના સારા યા નરસાપણાના વિકાસ તથા હાસના પૃથક્કરણો સમજી શકાય, તેવો વિકાસ-હાસ કરી શકાય છે ” વગેરે સદ્ભૂત વસ્તુગ્રંથિતિઓ બહુજ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે. ”

રતનચી-સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રમય-વ્યવસ્થા, હેયોપાદેય વ્યવસ્થા તથા કહલોક પરલોક. પરમાત્મતત્ત્વ ” વગેરે સમજાવ્યા છે. એ જ વિચારણાઓને વધારે ઉડી લઈ જઈ “ જડ-ચેતન પદાર્થો. તેઓનો પરસ્પર સંબંધ તે સર્વમાં ઘણી ઘણી વિષમતાઓ છતાં ઘણી ઘણી સમાનતાઓ: દ્રવ્યત્વ. શુણ્ણત્વ પર્થાયવત્ત્વ નિત્યત્વ અનિત્યત્વ એકત્વ અનેકત્વ પરિણામિત્વ અપરિણામિત્વ સ્વ-સ્વામિત્વ: પર-સ્વામિત્વ મૂર્તત્વ અમૂર્તત્વ વ્યાપકત્વ અવ્યાપકત્વ લિપ્તત્વ અલિપ્તત્વ અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ ચેતનત્વ: અચેતનત્વ: પૃથક્ત્વ અપૃથક્ત્વ અન્યત્વ અનન્યત્વ: વગેરે ” સમજાવેલ છે. તેથી આગળ

વધીને ઉત્પાદ-વ્યય-સ્થિતિત્વ અને તેથી ૧૨ આત્માના વધારે માટે મામાના મહામતા મળીની તિય-
સ્થિતિ સમજવી છે. આ બધું જ્ઞાન માનવ જનને ૩૦ વર્ષે તેથી અગત્યના આપી આપે છે. આ
આજના વૈજ્ઞાનિકો કાફા મારે છે. અને ધન-અર્થ તથા સમયનો વેતપગોળોને નાનો મધ્ય કાર્ય કરે
છે, ને માનવજાતને હેરાન કરે છે, હિંસામાં વધારે કરે છે.

[૧૯] આત્મા હોવાની અમૂક પ્રતીતિઓ:

૧ ગમે તેવું નાસ્તિકમાં નાસ્તિક માનસ ધરાવતી વાસ્તવિક ગોમાનુભવ-આત્માના આધ્યાત્મિક
વિકાસનો અનુભવ-આત્મા પદાર્થનું અસ્તિત્વ કયુત કરતા નિતા રહે તેમ નથી જ. " શરીરમાં
આત્મા નામના સ્વતંત્ર પદાર્થના અસ્તિત્વ વિના આધ્યાત્મિક જ્ઞાન-વિજ્ઞાન પેગ રહેતું પરોપકાર
રાગ-દ્વેષ: રાગ-દ્વેષાભાવ. સંતોષ-સંકન કરવાની પ્રતિ તાગ તથા નિતન-મનન-ફનની રમણીય
નિરપેક્ષતા. વગેરે: કાષ્ઠપણ રીતે સંભવિત નથી જ. " આ નિર્ણય મળ્યો છે. આત્માને ન માનનારા
બાહ્ય સમજથી જ વિશિષ્ટ અનુભવ કર્યા વિના જ આત્માના અસ્તિત્વનો પ્રકાર કરતા હોય છે. અદા-
રથી જ " તે ન હોવાના " યુવજાગો હોડાડતા હોય છે. ઘણા અમાન જીવો તેઓની જાગમાં ફમાર્ક
પણ જાય છે. કારણ કે આત્માઓ પણ કમોની યાત્રિક નેની નાગમાં મુકાયેલા મોઢાથી જ્ઞાન અને
અજ્ઞાન અવસ્થાઓમાં પ્રસાર થતા હોય છે તેથી અજ્ઞાન અવસ્થાની જગા મોટી વાતોને પણ માગી
મનાવી દેવા તરફ તેઓને લલચાવી જાય છે, ને ફસાવી દે છે.

૨ આત્માને સ્વતંત્ર પદાર્થરૂપે દરેક આત્મવાદી દર્શનોએ માનેતા છે શિવાય કે બૌદ્ધદર્શન
આત્મવાદી છતાં, તેણે આત્માને પાંચ સ્કંધોમય સાયોગિક પદાર્થ માન્યો છે. સર્વ આત્માઓને રચાને
એક પરમ બ્રહ્મની માન્યતા ધરાવનારા વેદાંતિઓને અલગ અલગ જીવનવ્યવસ્થા ઘટાવવા પાછા ભેદો
તો કદપચા પડે જ છે. સાંખ્યાદિક ૨૫ (પચ્ચીશ) તત્ત્વો માને છે. તેમાં પુરુષ અને પ્રકૃતિ વિશે ઘણી
ઉત્કૃષ્ટ-સુલટી કલ્પનાઓ કરવી પડે છે, ને અસંગતિઓની ખીણમાં ઉતરી પડે છે.

જેમકે-તેમણે માનેલા પાંચ જૂથોમાં (૧) પૃથ્વી, (૨) પાણી, (૩) તેજો, (૪) વાયુ, (૫) આકાશ-
માંના પહેલા ચાર તો જીવેલા પુદ્ગલદ્રવ્યના જ શરીરરૂપે જુદા-જુદા પરિણામો છે. મૂળ દ્રવ્ય તરીકે
જુદા જુદા નથી. આકાશ સ્વતંત્ર વિશ્વના આધારજૂત પદાર્થ છે.

૩ " અનુક્રમે ગતિસહાયક અને સ્થિતિસહાયક ધર્મોસ્તિકાય અને અધર્મોસ્તિકાય એ બે લોક
વ્યવસ્થાના હેતુજૂત છે. " જૈન શાસ્ત્રકારોએ ખીજ સર્વ દર્શનો કરતા વધારાના પદાર્થો માનેલા છે.
શિવાય જુદા-જુદા દર્શનકારોએ કે તત્ત્વચિંતકોએ માનેલા તમામ પદાર્થોના આત્મદ્રવ્ય અને પુદ્ગલ-
દ્રવ્યના વિવિધ સ્વતંત્ર કે સાયોગિક સ્વરૂપોમાં સમાવેશ પામી જાય છે.

૪ ધર્મોસ્તિકાય, અધર્મોસ્તિકાય મારે ઘટતર વૈજ્ઞાનિકોએ નીચે પ્રમાણે સમ્મત થાય છે

" પ્રથમ Parmenides Zeno વગેરે દાર્શનિક ધર્મ અથવા Principle of motion સ્વીકાર
નહી કરતે એ. પરંતુ રૂપકે વાર ન્યૂટન જેણે વિદ્વાનોએ ગતિતત્ત્વકા સિદ્ધાંત સ્થાપિત કર્યા. *પ્રોસેક

* પ્રોસના સોફીસ વગેરે તત્ત્વજ્ઞાની ગણાતા વિદ્વાનો આરદ્ધિકમતના વિદ્વાનો ગણાય છે ભાર-
તના જૈન વેપારીઓના પરિચયથી સભન છે કે તેઓ આર્દ્ધત્ત્વનું તત્ત્વજ્ઞાન જાણી શકવા હોય,
આર્દ્ધતિત્વનું જ આરદ્ધિક શાબ્દિક રૂપાન્તર કેમ ન હોય? હેલ્લા તીર્થ કર લગવાન મહાવીર વર્ધમાન-
સ્વામી પછી થોડાક જ દરકા બાદ ગ્રીક તત્ત્વજ્ઞાની સોફીસ થયાનો ઇતિહાસ છે. સમભાવ અને
આત્મભોગમાં આનંદ પામવાનું ઉત્ત્વ શિક્ષણ મળ્યા વિના ઝેરનો પ્યાલો પી જવો એ સહેલું કામ

Heraclitus જેસે દાર્શનિકને અર્થમં તત્ત્વ માનેસે ઇનકાર કિયા । principle of rest ઇનકો માન્ય નહીં થા । પરંતુ ઇસકે વાદ Perfect equilibrium મે અર્થમંતત્ત્વ નામાન્તરસે મી માન્ય હુઆ ” “ પરંતુ ઇસકે વાદ રસેલ જેસે આધુનિક દાર્શનિકને space કી તાત્ત્વિકતા માન્ય કી । આકાશ એક સત્ કી મોતિ સત્ય પદાર્થ હૈ । ઇસ વાત કો અધિકતર rinst ein મી માનેતે હૈ । ”

—હરિસત્ય મદ્વાચાર્ય કા “જૈનકથા” નિવંધકા શ્રી ઋષભદાસ ઢાગાકૃત “જૈન વિજ્ઞાન” હિન્દી અનુવાદ.

કાળની બાબતમા તત્ત્વાર્થકાર સ્વતંત્ર દ્રવ્ય તરીકે માનવામા સમ્મત નથી. કેમકે પાચમા અધ્યાયના બીજા સૂત્રમાં દ્રવ્યો ગણાવતી વખતે કાળને દ્રવ્ય તરીકે ગણાવ્યો જ નથી. છતાં ભાષ્યમાં છ દ્રવ્ય શબ્દનો પ્રયોગ કરીને કાળદ્રવ્ય માનેલ છે તે ઉપરથી તે પર્યાય છતાં તેને ઉપચારથી દ્રવ્ય માની લીધું છે. કેમકે આગમોમાં બન્નેય માન્યતા છે. અને તે જણાવવા કાળના ઉપકારો બતાવ્યા છે. તથા કાલધેત્યેકે સૂત્ર કહીને મતાન્તરથી પણ તેની દ્રવ્યતા ઉપચારથી સ્વીકારી છે. “ગુણપર્યાયવદ્ દ્રવ્યમ્” એ સૂત્રમાં સૂચિત લક્ષણ કાળમાં ઘટતું નથી. એ સ્પષ્ટ જ છે. તેથી જુદું સૂત્ર રચવું જ પડ્યું છે, દિગંબર સંપ્રદાય માન્ય સૂત્રોમાં પણ કાલલ્લ એવું સૂત્ર રચીને દ્રવ્યપણું સૂચવ્યું છે. બે ઉપરના સૂત્રથી લક્ષણ ઘટતું હોત તો જુદું સૂત્ર રચવાની જરૂર હતી જ નહીં. તથા દ્રવ્યની ગણના કરાવતા ૫-૨ સૂત્રમા પણ કાલ શબ્દ નથી. આગમોમાં કાળને જીવ-અજીવરૂપ કહેલ છે. તેથી તે બન્નેયના પર્યાય છે. એ વાસ્તવિક સ્થિતિ છે તો પણ બીજા દર્શનકારો કાળને એક જુદા પદાર્થ તરીકે માને છે, તેમજ વ્યવહારમાં જુદા પદાર્થ તરીકે હોય તેવી રીતે તેનો ઉપયોગ કરાય છે, માટે કાળને અપેક્ષાએ દ્રવ્ય તરીકે ગણાવેલ છે.

ફ્રાન્સકે એક સુપ્રસિદ્ધ દાર્શનિક Bergson ને તો યહા તક કહ દિયા હૈ કિ-કાલ વાસ્તવ મેં Dynamic reality હૈ.

ઉપરોક્ત “જૈન કથા” નો “જૈન વિજ્ઞાન” હિંદી અનુવાદ.

૫ જીવસૃષ્ટિ આ પૃથ્વી સિવાય બીજે પણ હોવાનું હાલના વૈજ્ઞાનિકો માનતા થયા છે.

“વિજ્ઞાનીઓ કહે છે, કે—વિશ્વના જીવનને પેલી શકે એવા ઓછામાં ઓછા દશ કરોડ ગ્રહો છે. અને તેમાંથી ઘણામાં માણસ જેવા જ કે એનાથી ચડિયાતા જીવંત અને વિચાર કરતા જીવો વસતા હોય એવો સંભવ છે.”

પૃષ્ઠ ૮. “મુખ્ય સમાચાર” સાપ્તાહિક ૩-૪-૬૦

આ રીતે દૈનસૃષ્ટિ માનવા મુખી વૈજ્ઞાનિકો પહોંચતા જણાય છે.

૬ આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો કહે છે, કે—“વિશ્વ ત્રણ નિહારિકાઓથી વ્યાપ્ત છે. દરેકે દરેકમા ગ્રહો તારાઓ વગેરે દેખાતા આ સૂર્ય કરતાયે ઘણું મોટા હોય છે વગેરે.” જૈનદર્શને પણ ઉર્ધ્વલોકઃ અધોલોકઃ અને તિર્યંગલોકઃ એ ત્રણ ભાગમાં વિશ્વને વહેંચે છે

૭ અલોકમાં લોક-વિશ્વ એક બિન્દુ સમાન છે. અલોકમા માત્ર આકાશ જ છે. કેમકે-અભાવરૂપ પદાર્થ તો સંભવી શકે જ નહીં. લોક-વિશ્વની-બહાર જે કાંઈ છે, તે ભાવાત્મક પદાર્થ છે. અને તે માત્ર આકાશ જ છે.

નથી. બહુ જ મજબૂત મનોબળથી એ કામ બની શકે છે આરદ્રિક મતના મંદિરમાં તે વખતે પણ હિંસા બંધ હતી. તેમના શિષ્ય પ્લેટોના નિબંધમાં સખતભંગી એટલે કે સ્વાદ્વાદના સિદ્ધાંતો મળે છે. અને પેથોગારસના લખાણમાં પ્રતિક્રમણ જેવા અનુદાનની સ્થિતિ મળી શકે છે.

૮ લોકમા અનંત પદમાનુષ્ઠા અનંત માત્રાઓ અને તે 'ત્રોત્તમ' મોતીની તિલાંત ગણે
અનંત શરીરાત્મક પદાર્થો એ શરીરનાં મોતીઓની ૩ વિભાગોની ૩ વિભાગોના મોતીઓની તિલાંત
થયેલા અનંત પદાર્થો છે. એમ અનંત પદાર્થાત્મક પેલોગર ૧૫ વિધ ને તેની માત્રે પદાર્થાત્મક
અધ્મસ્તિકાય અને આકાશસ્તિકાય એમ ૨૫ પદાર્થ પદાર્થો ને ને મિત્રાની તિલાંત ગણે

હ વિશ્વ કેવડું છે? તે વિશે શ્રીમત કોન દાનુ ક્યા શરેા નથી. " રંગાગી ગણિ કરતા વિષ ધણુ વિશાળ છે. " એમ તો પ્રાચીન અવાંગીન દરેક તત્ત્વાચાર્યને પડેા જ પડે છે. તેથી મદન તીર્થકરે કથિત ચોક્કસ સ્વરૂપ-યુક્ત વિષને માન્ય. એ જ પચાસે પામાણિક હો છે. કેમ કે તેઓ વિશ્વની વ્યવસ્થા ચોક્કસ શપ્તદશા ગણિતપૂર્વક કરે છે. " નૌદ રજ્જુતોક પમાણુ વિષ દં. અને કયા કયા પદાર્થો કયાં કયાં છે? તે અગતર ગણિતના દિમાપપૂર્વક કરે છે. ત્યારે મીન અનોડકમ રિચનિમા એ વાતો કરે છે. તીર્થકરેની ધણી વાતો લાગે આપણને ન મગમગી દોષ તે અનસાનેગ છે. પરંતુ તેમણે જે અને જે રીતે ચોક્કસાઇપૂર્વક વિગતથી ક્યું છે તે અને તે પ્રમાણે કામગીરી કર્યાં નથી અને કોઇ કહેતા પણ નથી

૧૦ (૧) આત્મા વિષે પણ જૈન-દર્શન ચોક્કસ જ મમજીની આપે છે. સમૂહાત્મક તમારે આત્માઓમાં અમુક-અમુક સમાનતાઓ તો હોય જ છે. છતાં દરેકનું વ્યક્તિત્વ-તથાભવ્યતા અલગ-અલગ હોય છે. (૨) આત્મા રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ રહિત છે. શરીરની આકૃતિ પ્રમાણે નારી મોટી આકૃતિ ધારણ કરનાર છે, વધારેમાં વધારે ચૈદ્ર રંગનું લોકમાં વ્યાપક થઈ શકે છે. સાક્ષીન અઘોષાની માફક તેના પ્રદેશો કદી છુટા ન પડે તેમ જ્ઞેયયેજ્ઞ રહે છે. નાનો-મોટો થઈ શકે છે સંકોચાઈ શકે છે પહોળો થઈ શકે છે. તેમાં જ્ઞાન, ક્ષમા, ત્યાગ, સંયમ, સુખ-દુઃખ, શરીર ધારી કરવું, ક્રોધાદિક રૂપે પરિણમવું, તેથી મુકન થવું વગેરે બધાંયો છે.

(૩) સંસારમા રહેતી વખતે અનાદિકાળથી પ્રત્યેક જીવ, જે જે પરિસ્થિતિનો અનુભવ કરતે પસાર થાય છે, તે સર્વ પરિસ્થિતિઓમા પસાર થવાના અને તેના અનુભવ કરવાના તેમા અનંત સ્વભાવો હોય છે જેથી અનંત વિવિધ સામાસારિક સ્થિતિમાં તે પસાર થઇ શકે છે. ઉપરાંત, મોક્ષ અવસ્થાના વિકસિત સ્વભાવોનો અનુભવ કરવાના અનંત સ્વભાવો તેમા હોય છે. નહીતર, તે તે અવસ્થાઓનો અનુભવ આત્મા કદી કરી શકે જ નહીં. આધ્યાત્મિકદૃષ્ટિથી ૧ વૈભાવિક સ્વભાવો, ૨ સ્વાભાવિક સ્વભાવો એમ જુદા જુદા નામો છે.

(૪) આત્મા માનવ જીવનમાં વિકસિત અવસ્થાની પરાકાષાઓ મુખી પહોંચી શકે છે તેનાથી ઉતરતી કક્ષાઓમાં ઝાંઝો વધતો વિકસિત હોય છે, પરંતુ પશ્ચિમ દીકરી: દીકરા જન્મીઓની અવસ્થામાં અડવિકસિત હોય છે, તેથી નીચી કક્ષાના પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિ: જીવો: અને જીવ સમૂહો ધણાં જ અજીવિકસિત ગિચિતમાં હોય છે

(પ) તેથી પણ વધારે સૂક્ષ્મ જીવો હોય છે. તેથી પણ વધારે અણુવિકસિત સ્થિતિવાળા સૂક્ષ્મ બાદર નિગોદના જીવો હોય છે.

(૬) એ રીતે વિશ્વ સમગ્ર સર્વાત્ર જીવ સુશ્રિય વ્યાપક છે. આ વસ્તુસ્થિતિ જૈન-દર્શન સિવા કોઈપણ તત્ત્વચિંતકોએ કહી નથી. તેમજ કહી છે, તે પણ વ્યવસ્થિત રીતે સમજાવેલ નથી.

(૭) મરડો, નક્ષત્રો, તારાઓ, દેવવિમાનો, આવાસો, નરકો વિગેરે પણ એક યા બીજી રીતે જ સ્પષ્ટ થા છે. નેમજ તે ધ્યાનોમા પણ જીવે રહેતા હોય છે.

૧૧ આ રીતે વિશ્વઃ જીવસૃષ્ટિ અને આધ્યાત્મિક વિકાસરૂપ વ્યવસ્થિત જીવન-ધોરણ અને તદ-ગુણ વ્યવહારો વગેરેથી જૈન-દર્શન ત્રૈકાલિક વ્યવસ્થિત અને સંપૂર્ણ વિશ્વનું દર્શન કરાવે છે. આ તેની વિશેષતાઓ છે.

૧૨. જૈનધર્મે સભ્ય જીવનધોરણો જગતમાં સ્થિર કર્યા છે.

ચાર પુરુષાર્થની જીવન-સંસ્કૃતિમાં સભ્ય માનવોના સર્વ પ્રકારના જીવન વ્યવહારો વ્યવસ્થિત કરવામાં આવેલાં છે. જેમાં સામાજિક, આર્થિક, ધર્માદારી, રાજકીય, પ્રજાકીય, વ્યક્તિગત, કૌટુંબિક, સ્ત્રી-પુરુષને લાયકના જીવનધોરણો વગેરે સર્વ સદ્વ્યવહારોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એ દરેક સદાચાર નીતિઃ ન્યાયઃ અને ધાર્મિક-તત્ત્વોથી ગુચાચેલા હોય છે, તે સર્વે જોઈએ-વધતે અંશે આધ્યાત્મિક વિકાસમાં મદદગાર થાય, તેવી રીતે વ્યવહારુ સ્વરૂપમાયે ગોઠવાયેલા હોય છે. તેની સાથે સબંધ ધરાવતા વિજ્ઞાનોના શાસ્ત્રો અને વિજ્ઞાનો પણ ગોઠવાયેલા હોય છે. જેના સંક્ષિપ્ત અને વિસ્તૃત સૂચનો દાદશાગી-આગમોમાં હોય છે.

આટલું વ્યાપક જૈન-શાસન છે

[૨૦] પ્રાચીન શાસ્ત્રોનાં મંતવ્યો સાથે મળતાં

બીજા પણ કેટલાંક પ્રમાણો

મોક્ષમા જનારા મનુષ્યના શરીરની અવગાહના (ઉચાઇ) પાંચરો ધનુષ્ય ઉપરાંતની બે-ત્રી-નવ ધનુષ્યની ઉચાઇના મનુષ્યો મોક્ષે જવાની વાત શ્રી મરુદેવા માતાનો દાખલો આપીને બતાવી છે. [પૃષ્ઠ ૭૫૪] એ તો ઘણા જ પ્રાચીન કાળની વાત છે.

૧

“ મનુષ્યની આવડી મોટી અવગાહના (ઉચાઇ) સંભવે કે ? ” એમ સામાન્ય રીતે શંકા આવે કરવામાં આવે છે પરંતુ, જગન્નાથપુરી પાસેથી ૭૫ ફૂટનું મનુષ્યનું હાડપિંજર મળ્યાની હકીકત “ અમૃત બજાર પત્રિકા ” માં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. (તેનું અવતરણ ક્યાંક ગૂમ થઈ ગયેલ હોવાથી અહીં આપી શકાયું નથી.)

૨

તેનું ન “ અમૃત બજાર પત્રિકા ” નવેબર ૧૯૫૯ નું એક અવતરણ નીચે પ્રમાણે છે—

“ 100 Feet Long Dinosaurs, Bones Found in Gobi Desert ”

Hangkong, November 24

Bones of the Giant dinosaur and the Sauropod the largest land animals known th have lived on the earth have been faund in the Gobi Desert by a Sino-Soviet scintific expedition, the new China news agency reportad from Peking.

The largest sauropod was about 100 fit long and weighed abovt 50 tons The dinosaurs were estimated to have lived about ten million years ago.

(Reuter)

અર્થ:—

“ એકસો દુઃ સાંભો ડીનોઝર્મ: ગોળી પ્રદેશમાંથી
મળી આવેલાં હાડકાં. ”

ન્યુ યાઇના ન્યુઝ એજન્સીએ પેરીમ્પી નદીને કાંઠે જે. કે.ની ગાંધીજી મેમોરિયલ ટ્રસ્ટીને ડીનોઝર્મ અને સોરોપોડ નામના ગદ્દરથી પ્રાપ્તિઓ કે જેને ગોળી કે જે મેમોરિયલ પાળી દેતા એમ કહેવાય તે તેઓના હાડકાંઓ ગોળી પ્રદેશમાંથી મળી આવ્યા છે.

સૌથી મોટા એ પ્રાપ્તિ સોરોપોડની લંબાઈ ૧૦૦ (સે.) લાંબી હતી, અને વજનમાં ૫૦ (પગ્રામ) હતું હતો. તે લગભગ એક કરોડ વર્ષ પૂર્વે ડીનોઝર્મ દેશના નેપાળ, એવી અટકળ શાય છે. (૨૨૨)”

૩

“ દશ લાખ વર્ષનું જીનું મળી આવેલું હાથીનું હાડપિંજર. ”

માસ્કો, તા. ૧૬ નવેમ્બર, ૧૯૫૬

“ પૂર્વ જ્યોર્જિયામાં દશ લાખ વર્ષનું જીનું હાથીનું હાડપિંજર મળી આવ્યું છે. તે ૫૨ ફીટ લાંબું છે, એ ૮૦ વજનનું છે. ”

(મુખ્ય-સમાચાર)

૪

બહુચિસ્તાનમાંથી મળી આવેલ કેટલાક હાડકા ઉપરથી તેની કલ્પિત રચના મનુષ્ય કરતા છ મળી ઉંચાઈની કલ્પનામાં આવી છે. જેનું નામ બહુચી થેરીયમ પાડવામાં આવ્યું છે.

(કુમાર-માસિક ઉપરથી તોષ)

૫

“ પૃથ્વી સૂર્યથી જીદો પડેલો દુકડો છે ” આ વિજ્ઞાનની એક સમયની દૃઢ માન્યતાનો આજે વૈજ્ઞાનિકોમાં વિરોધ થઈ રહ્યો છે.

“ પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ સંબંધી કોઈ ચોક્કસ સિદ્ધાંત ઉપર હજી વિજ્ઞાન આવ્યું નથી. ”

૬

“ આજે એવું મનાય છે, કે-આશ્ચર્યમાં આશ્ચર્ય દશ લાખ પૃથ્વીઓ એવી હશે, કે જેના પ જીવનનું અસ્તિત્વ (Life) સંભવિત છે ”

૭

“ વૈજ્ઞાનિક શોધો માન્યતા છે પ્રમાણ નથી. એક દષ્ટિબિન્દુ છે. સંપૂર્ણ સત્ય નથી. ”

૮

“ It will indeed be interesting to see how of the many thing which astronomers have learned during this last century, will have to be unlearned in the next ”

R L. Waterfield

(A hundred years of Astronomy)

અર્થ:—

“ અર્વાચીન ખગોળશાસ્ત્રીઓએ, આ સદીમાં જેટલી માન્યતાઓ રચી છે, તેમાંથી ન જાણે કેટલીયે માન્યતાઓમા, ધરમળનો ફેરફાર, આણતી સદીમાં કરવો પડશે. ”

Dr. Harlow Shapley

૯

“ છેલ્લા વીશ વર્ષમાં ખગોળ સંબંધી આપણું જ્ઞાન કદાચ બમણું થયું છે. પરંતુ આપણા પ્રશ્નો (problems) ત્રણ-ચાર ગણા બન્યા છે. અને આ રીતે, અપેક્ષાએ, આપણું અજ્ઞાન પહેલા કરતાં વધુ છે. ”

(કલ્યાણ-તા. ૧૬-૯-૫૯ પૃષ્ઠ ૭૨૧-૭૨૨)

૧૦

એક અમેરીકન વિદ્વાને, મી. ડાર્વિનની વાદરામાંથી માણસોની ઉત્પત્તિની પ્રક્રિયા ખોટી પાડી છે. અને જણાવ્યું છે, કે—“ કોઈપણ પ્રાણીની ઉત્ક્રાન્તિ તેની સમતીય જાતિમાંથી થઈ શકે છે. વિભત્તી-યમાંથી થાય નહિ. ” એ મતલબની વાત ધણા પ્રમાણથી સિદ્ધ કરી છે. તે વાત “ હજી આરામાં મનુષ્યો-વૈતાલ્ય પર્વતના બિલોમાં આશ્રય લઈને રહે છે, ને પાછા ઉત્સર્પિણીકાળે તેમાંથી જ વિકાસ પામીને—બધી જાતિઓના માનવો—ખુલ્લામાં રહેતા અને વસતા થાય છે. તથા સંસ્કારી બની, ધર્મપ્રધાન સાર્વજનિક જીવન જીવતા થાય છે. ” એ શાસ્ત્રીય વાત સાથે મેળ ખાય છે.

[૨૧] કલિનતાની પરાકાષ્ઠા

યદ્યપિ આ હિતકારી રહસ્યો માંભળવા આજે કોઈ તૈયાર નથી. તો સમજવાની તો વાત જ શી ? કદાચ કોઈ સમજે, તો તેને અમલમાં મૂકવાની અશક્યતા ઓચ્છી થતી જાય છે. કેમકે કરોડો: ને અબજો: માનવોના ધધા અને આજીવિકાનો આધાર નવા અર્થતંત્ર અને આર્થિક સાધનો ઉપર ગોઠવાઈ ગયો છે ને ગોઠવાતો જાય છે. કોઈ સારો વક્રિય કદાચ આ સમજે. પરંતુ પોતાનો ધધો શી રીતે છોડી શકે ? કોઈ શુદ્ધિશાળી મિલમાલિક સમજે, પરંતુ તેને તે શી રીતે છોડી શકે ? મોટર અને બગલા શી રીતે છોડી શકે ? આ પરિગ્થિત છે. તેથી સંસ્કૃતિ જેટલી અક્ષત રહી છે, તેનું એટલેથી પણ રક્ષણ કરવાને બદલે અથવા રક્ષણ કરવાને બદલે પણ જમાનાને અનુસરવાને નામે પ્રગતિમાં આગળ વધવાની વાતને જ સૌ ટેકા આપે છે. કેટલાક ધર્મશુરોએને પણ તે વિચારના શૂંઘ્યોને અનુસરવું પડે છે અને આજે ત્રીજી ચોથી પેઢીના ધર્મશુરોના ખ્યાલમાં પણ મૂળ વસ્તુઓ રહી હોવાની સંભાવના ઓછી થતી જાય છે. કદાચ ગદી હોય, તો તેવી પણ કોઈક જ વ્યક્તિ મળી શકે આમ વિપક્ષતા વધી ગઈ છે. આરેય તરફ પ્રાગતિ તરફનો યેગ ધલાયેલો છે આ અસાધારણ કલિનતા છે. કુલે ભાંગ પડી છે.

ભારતના નવા બધારણમાં પરંપરાગત અને શાસ્ત્રોક્ત આરેય પુરુષાર્થોનો જીવન-આદર્શ હુલ્લ કરવામાં આવ્યો છે. તેને સદતર દૂર કરવા માટે ગૂઢરીતે જમાનાને નામે પ્રાગતિક જીવન વ્યવહારના આદર્શને તેમાં સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે. ને તેને જીવનમાં દાખલ કરવા માટે સામૃતિક જીવન જીવતા લોકોના જીવનમાં મૃગચી ટોચ સુધીના પરિવર્તનો કરી નાખવા માટે તમામ પ્રકારે નવરચના કરાઈ રહી છે અને તદનુકૂળ કાયદા કરવામાં આવ્યા છે. “ પછી તે ગમે તેવું, કિંમત તત્ત્વ કેમ ન હોય. પરંતુ તેમાં પરિવર્તન ધ્રુવ જ નોંધ્યો, આ જનનો આજે આગ્રહ સેવાય છે.

યા 'જૈન' શબ્દ આવે ત્યાં 'ખોદ-વિગે' એવું નામ પડે છે. તેથી જાણી શકાય છે કે જૈન ધર્મનો મૂળ તો આઝા દેશવાદ ગયા હતા પણ તેના પાછળ જે પાશ્વત્યના મતો માનવામાં આવ્યા તે જૈન ધર્મ એક સ્વતંત્ર તત્ત્વજ્ઞાન ધરાવતો ધર્મ છે. એમ જાણે કે તે પાશ્વત્યના મતોમાં જૈન ધર્મની બાબતમાં ઘણું અશે ધણી ધણી અમૂલ્યતા તેવો ખ્યાલ છે તથા જાણી જાણી સમજાઓ તેઓએ પણ ફેલાવી છે. તેનું પરિમાન જન મન નથી નથી 'શિવ-ધર્મ' અને 'જૈન-સમાજ' એ બે શબ્દો પકડી રાખી અન્વેષ કરીને અને આખી દિન-પણી અભ્યાસ પણ કરીને રહેલ છે. ઉપરાંત,

(૧) "જૈનધર્મના અનુયાયીઓ નાની મંત્રાલયમાં જે-વડાં પૂજારીઓ, માટે જામણીના ધર્મને ઉમેરી શકીના પ્રવાહમાં જીવવાનો અધિકાર નથી." એમ એક મા પીજી રીને જાહેર કરાયા છે.

(૨) "જૈનધર્મ સર્વ ધર્મનું મૂળ છે. તેનો મન અને તેની મનનાત્મા ભારતની હિન્દુ-પ્રજાની મહાજન સંસ્થા આ જગતમાં એક કદાચાકર તોરડા મંડળ તરીકે જાણી આવે છે. તેથી તેને નિર્બળ બનાવ્યા વિના પાશ્વત્ય પ્રજાના અર્થો આ દેશમાં મૂકવામાં આવે નથી." એમ તેઓ જાણે છે. એટલે જૈન અને તેમ તે વર્ગની શક્તિને તોડવાના પ્રયાસો થઈ રીને મનનાત્મા થાય છે. તેની કામ વગ આર્થિક શક્તિ કાર્યકુશળતા પ્રજા ઉપરનો પ્રભાવ: આમપ્રત્યમાં આગળ પડતો ભાગ: તેનું જગતમાં મુખ્ય નેતૃત્વ વગેરે તોડવાની પ્રક્રિયા તેઓએ ચાલુ કરેલી છે.

(૩) એટલા જ માટે-ખીજ તેનાથી નીચેના બંધાને: તેનાથી જુદા પારીને: તેની સામેના પણ તરીકે. ગોઠવવામાં આવે છે અને બહુમતને નામે શિક્ષિતોને નામે ને બંધાને આગળ આવવા દઈ જગતની સર્વ પ્રજાઓના હિતચિંતક અને વ્યાવહારિક રીતે આગળ પડતી શક્તિ ધરાવનાર આ વર્ગને નિર્બળ બનાવવામાં આવે છે. જેમાં જગતનું અદિત સમાયેતું છે.

(૪) આમ છતાં-ભારતમાં કોઈપણ નવીન યોજના કે ભાવના મૂકના પહેલા-ખીજ લોકોને પણ પ્રથમ જૈનધર્મના ઘણા આગેવાન અનુયાયીઓને રાજ રાખવા પૂર્વકની આકર્ષક યોજનાઓ મારફત દેશવામાં આવે છે. અને તેને માટે જૈનધર્મની સાથે સ્વતંત્ર રીતે કામ લેવામાં આવે છે.

(૫) ખ્રીસ્તી ધર્મને વિશ્વનો એક ધર્મ બનાવવા માટે જૈનધર્મને નબળો પાડ્યા વિના, એ શક્ય ન હોવાનું જાણીને; તેને પણ પ્રચારની હરિશ્ચંદ્રમાં દોડાવીને-બહુ સખ્યા કરવાની લાલચમાં પાડીને તેમાં યુરોપ-અમેરિકાના તથા ખીજ લોકોને દાખલ કરી દઈ છેવટે-વિશ્વધર્મ કરવાની ભાવી સમાજ લઘુમતી તરીકે હાર કબુલ કરી, તેને અદશ્ય કરવાની આવી રહેલી તરફીને વેગ આપવા જૈનધર્મના મિશનરી પદ્ધતિના પ્રચારને દૂર દૂરના દોરી સંચારથી વેગ આપવામાં આવે છે. અને સાથે જ તેને લઘુમતી તરીકે ખીજ ધર્મમાં ભેળવી દેવાની ગોઠવણો પણ ચાલુ કરવામાં આવી છે. જેથી તેનું અસરકારક વ્યક્તિત્વ ખ્રીસ્તીધર્મને વિશ્વનો એક ધર્મ બનાવવામાં આડખીલી રૂપ ન થઈ શકે.

આ બધા સંલેગોથી જૈનધર્મ વિષે બહુ વિચાર કે શોધ થઈ નથી. અને જે થઈ છે, તે ઘણી જ વિકૃત સ્વરૂપમાં થઈ છે. એટલે આજે પ્રામાણિક ઐતિહાસિક ઘણા પ્રમાણો ચાલુ સાહિત્યોમાં આપણા જોવામાં ન આવે, તેથી આશ્ચર્ય પામવાને કારણ નથી.

ઉપરાંત, જૈન પ્રમાણોની બહુ સૂક્ષ્મતા હોય છે. તેટલી સૂક્ષ્મ સમજ સુધી જૈન-જૈનેતર ભારતીય તથા ભારતીયેતર સંશોધકો પકડી શક્યા પણ નથી.

૧૦ વર્ષી, વૈદિક સાહિત્યના ચાલુ વાચનમાં એટલા બધા ઘણા પૂરાના લોકોના વાચકોમાં ન આવે, એ પણ સ્વાભાવિક છે. અને તેથી સામાન્ય જનસમાજ માટે ભાગે તેથી અચાત હોય, એ

સ્વાભાવિક છે. ભારતમાં બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોની મોટી સંખ્યા છે તેથી નિશાળોના પાઠ્યપુસ્તકો વગેરેમાં પણ સરકારી અમલદારોમાં મોટી સંખ્યાને લીધે વૈદિક સાહિત્યને લગતી બાબતો: અને તેના દર્ષિ-બિંદુઓની બાબતો: મુખ્યપણે આવે અને જૈનધર્મને નજીવું સ્થાન અપાય એ સ્વાભાવિક છે.

૧૧ છતાં-જો કેાઇ વૈદિક સાહિત્યનો. ખીજા તેની ખહારના અનેક સ્વતંત્ર પ્રમાણોનો: વિચાર કરવામાં આવે, તથા જૈનધર્મની અંદરના પ્રમાણોનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કરવામાં આવે, તો એટલી બધી સામગ્રી વિદ્વાનોની સામે રજુ થાય તેમ છે, કે-જૈનધર્મને જગતનો વ્યાપક પ્રાચીનતમ ધર્મ: મૂળ ધર્મ શ્રેષ્ઠ ધર્મ: ને વ્યાપક વિશ્વ ધર્મ: તરીકે સ્વીકાર્યો વિના કેાઇનોય છુટકો થાય તેમ નથી. અર્થાત્-વૈદિક સાહિત્યમાંથી પણ જૈનધર્મને માટે પુષ્કળ પ્રમાણો મળી આવે છે. જે કાંઇ મળી આવ્યા છે, તેના કરતાં હજી ન મળી આવેલા પણ ઘણા ઘણાં પ્રમાણો છે. જૈનધર્મની પ્રાચીનતમતા વિષેની આ વાત અમે જ કહીએ છીએ એમ નથી. પરંતુ ભારતીય-ભારતીયેતર-જૈનેતર વિદ્વાનો પણ કહે છે તેમાંના થોડાકના જ વાક્યો અહીં અતિ સંક્ષેપમાં ટાંકીએ છીએ.

(૧) “ સ્યાદ્વાદ પૂરી રીતે ઉપયોગી તથા સાર્થક છે. ”

સ્વ. પ્રો. આનંદશંકર કુવ

(૨) “ મોહન-જે-ડેરો: પ્રાચીન શિલાલેખો: ગુફાઓ: અને ખીજા અનેક અવશેષો: ના સંશોધનથી જૈનધર્મની પ્રાચીનતા જ સિદ્ધ થાય છે. સૃષ્ટિના પ્રારંભકાળથી જ જૈનધર્મ પ્રચલિત થયો છે. મારી માન્યતા છે કે-જૈન ધર્મ વેદાંત [વૈદિક ?] દર્શનથી પણ વધારે પ્રાચીન છે. ”

સ્વામી રામભિશ્વજી શાસ્ત્રી

પ્રો. સંસ્કૃત મહાવિદ્યાલય-બનારસ

(૩) જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ અને તેનો ઇતિહાસ સ્મૃતિશાસ્ત્રો અને દીકાઓથી પણ વધારે છે. જૈનધર્મ હિંદુધર્મથી [વૈદિક ધર્મથી ?] સર્વથા અલગ અને સ્વતંત્ર છે. ”

શ્રી કુમારસ્વામી શાસ્ત્રી

પ્રધાન ન્યાયાધીશ-મદ્રાસ

(૪) “ જૈનધર્મ સર્વ આદિ ધર્મોમાં પોતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માંગ્યો છે. ”

પ્રો. સી. વી. રાજવાડે

એમ. એ. બી. એસ. સી.

(૫) “ ઉચ્ચ આચાર અને ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા જૈનધર્મમાં છે. જૈનધર્મનો પ્રારંભ જીજ્ઞાસુઓ અસંલવ છે. ”

મેજર ફેરલાંગ

(૬) આધુનિક ઐતિહાસિક શોધોથી એ પ્રગટ થયું છે, કે-ખરી રીતે બ્રાહ્મણ ધર્મ સદ્ભાવ: અથવા એના હિંદુધર્મરૂપમાં પરિવર્તન પામ્યો તેનોય ઘણા પૂર્વે જૈનધર્મ આ દેશમાં વિદ્યમાન હતો. ”

ન્યાયમૂર્તિ શ્રી રાંગલુકર

(૭) “ જૈનધર્મ ખડું જ ઉગી પડેલો છે. એના મુખ્યત્વે નિમાનશાસ્ત્રના આધાર ઉપર રચાયેલા છે.

ડા. એલ. પી. ડેસિગેરી. મહાત્મીયન વિદ્વાન.

(૮) “ પ્રાચીન ધર્મ પરમધર્મઃ સત્યધર્મ. રંગો હોય, તો જૈનધર્મ હતો, જેના પ્રકાશનો નાગ કરવા માટે વૈદિક ધર્મ, છ શાસ્ત્રો અને મંથકરો ઉગ્યા થયા હતા. વૈદિક નાનો કળાકૃત્કાંક એ કોશમાં આવી છે, કે જે જૈન શાસ્ત્રોમાંથી નમુના એકઠા કરીને પીળી છે એવા માંદે નથી. ”

ગોડી જીવાનંદ પરમહંસ

(૯) “ જૈનધર્મ એક એવો પ્રાચીન ધર્મ છે, કે જેની ઉત્પત્તિ તથા મતિદાસનો પત્તો ક્યાડવો એક ઘણી જ દુર્લભ વાત છે. ”

મી. કનુલાલ એકપુરી.

(૧૦) “ ઈર્ષ્યાઃ દ્વેષઃને કારણે ધર્મનો પ્રચાર રોકનારી મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં, પણ જૈનશાસ્ત્ર ક્યારેય પણ પરાજિત થયા વિના સર્વત્ર વિજયી જ રહેતું આવ્યું છે.

ઉપરોક્ત અહંત પરમેશ્વરનું વર્ણન વેદોમાં પણ મળી શકે છે. ”

સ્વામી વિરૂપાક્ષવલ્લિયર
ધર્મભૂષણઃ પંડિતઃ વેદતીર્થઃ વિદ્યાનિધિ એમ. એ
બ્રાહ્મસર, સંસ્કૃત કોલેજ, ઇદાર સ્ટેટ.

(૧૧) “ જૈનો અવૈદિક ભારતીય આર્યોનો એક વિભાગ છે. ”

ડી. પી. કૃષ્ણસ્વામી શાસ્ત્રી. એમ. એ.

(૧૨) “ અમારા હાથથી જીવ-હિસા ન થઈ ગય, એમ જૈનો જોટલા ડરે છે, તેટલા બૌદ્ધો ડરતા નથી. ”

એક સમય હિંદુસ્થાનમાં જૈનોની ખુબ જ ઉન્નત અવસ્થા હતી, ધર્મ, નીતિ, રાજકાર્યમાં ધુર-ધરપણું, શાસ્ત્રદાન, સમાજની ઉન્નતિ વગેરે બાબતોમાં એનો સમાજ બીજા લોકોથી ઘણો જ આગળ હતો. ”

વાસુદેવ ગોવીંદ આપ્ટે, બી. એ.

(૧૩) “ જૈનદર્શનમાં જીવનતત્ત્વની એવી લાંબી વિચારણા છે, કે એવી બીજા કોઈપણ દર્શનમાં નથી ”

અમ્બબક્ષ સરકાર, એમ. એ. એલ. બી.

(૧૪) “ જૈનધર્મનો અભ્યાસ કરવાની મારી હાદિક ધમ્મા છે. કેમ કે-હું ખ્યાલ કરી શકું છું કે—આવહારિક યોગાભ્યાસને માટે એ સાહિત્યમાં સૌથી-પ્રાચીન છે.

એમા હિંદુધર્મ [વૈદિક ધર્મ : ?] થી પહેલાની આત્મિક સ્વતંત્રતા વિષ્ણુમાન છે.”

રાયબહાદુર પૂર્ણેન્દુ નારાયણસિંહ, એમ. એ.

(૧૫) સ્વાદ્વાદ એ જૈનધર્મનો અભેદ કિલ્લો છે. વેદાંત [વૈદિક ?] આદિ ખીખ દર્શન-શાસ્ત્રોની પહેલા પછુ જૈનધર્મ વિષ્ણુમાન હોતો. એ બાબતમાં મને રતિભાર પછુ મંદેહ નથી.”

પંડિત રામભિશ્વજી આચાર્ય.

(૧૬) “ જૈનધર્મનો પહેલો પ્રચાર શ્રી ઋષભદેવે કર્યો.”

શ્રી વરદકાંતજી એમ. એ.

(૧૭) “ જૈનસંસ્કૃતિ એ માનવીય સંસ્કૃતિ છે જૈનદર્શન દૈવી દર્શન છે.”

“ ભારતીય દર્શનોમાં જૈનદર્શનને અતિગૌરવમય સ્થાન પ્રાપ્ત છે ”

“ જૈનધર્મ આ સંસારનો પ્રાચીનથી પ્રાચીન ધર્મ છે.”

“ ભારતવર્ષની જે સંસ્કૃતિ પુરાતત્ત્વના શાસ્ત્રોએને આશ્ચર્યથી ચક્રિત કરે છે, તે સંસ્કૃતિનો સંપૂર્ણ અને સાચો ઇતિહાસ બાણુવો હોય તો તે જૈન સંપ્રદાય [જૈનશાસન] ના અભ્યાસ વિના બની શકશે નહિ.”

પ્રોફેસર-હરિસત્ય ભટ્ટાચાર્ય,
એમ. એ એલ. એલ. ખી. પી. એચ. ડી.

(૧૮) જૈન ધર્મની સ્થાપના—શરૂઆત—જન્મ ક્યારે થયો તેનો પત્તો લગાડવો અસંભવિત છે. હિન્દુસ્થાનના ધર્મોમાં જૈનધર્મ સર્વથી પ્રાચીન છે.”

જે. જે. આર. ફરલાંગ.

(૧૯) “ આ વાતથી જૈનધર્મની પ્રાચીનતા સિદ્ધ થાય છે.”

રવ. લોકમાન્ય ટિળક.

(૨૦) “ અહિંસાધર્મના સૌથી મોટા પ્રચારક મહાવીરસ્વામી હતા.”

સ્વ. શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી.

(૨૧) વૈદિક સાહિત્યમાં—વૃષભઃ—નેમિ. વગેરે નામ સુપરિચિત છે.”

ડૉ. વિમલચંદ હીસ્તોરીકલ સ્લાનીઝ.

(૨૨) “ ઈરી સનની પડેલા ઝાઝાદેવના અર્ચન વિષયકે બધા એ જાણે માનીત કનક અનેક પ્રમાણે મળી શકે છે. ખાસ યજુર્વેદમાં પણ ઈર્ષ્યકોની જાનાના રસમા સ્વારેણી જે ભાગવત પુરાણમાં તેની પુષ્ટિ મળે છે. આગળના મારા પુસ્તકમાંથી જેનામાં આવ્યો આવે છે.”

ડૉ. રાધાકૃષ્ણન ઉપ-રાષ્ટ્રપરુષ, ભારતચંદ્ર.

(૨૩) “ વેદાત (વૈદિક) દર્શનથી પડેલા જ જૈનમાં પ્રચારમા હતો. એ આપતોમા મળે મનમા જરા પણ શકા નથી. તદ્દિના આરંભથી જૈનધર્મ પનારમા જે જૈનમાં આવે શકિત એની શક્યાત એક સાથે જ થઈ

ડૉ. સતીશચંદ્ર પ્રી-રીપાલ, રાંગૃત કોલેજ, કલકત્તા.

(૨૪) “ મનુષ્યની ઉન્નતિ માટે જૈન ધર્મનું આગિન બધું જાગ્રતી છે. આ ધર્મ બહુ જ અસલી, અતંત્ર, સાદો, બહુ કિંમતી તથા આત્મજોના મતોથી મુદો છે.”

ડૉ. એ. ગિરનાટ ધેરિસ

(૨૫) “ જૈનધર્મ પૂરી રીતે સ્વતંત્ર ધર્મ છે. આ ધર્મે કોઈ ધર્મનું અનુકરણ કે નકલ કરી નથી.”

ડૉ. હર્મન યાકોબી એમ. એમ. પી. એચ. ડી. (જર્મની)

(૨૬) “ હું મારા દેશવાસીઓને બતાવીશ, કે—કેવા ઉચા નિયમો અને ઉચા નિયમો જૈન-ધર્મ અને જૈનમાર્ગમા છે ? જૈનોનું સાહિત્ય બૌદ્ધો કરતા ઘણું ચડીયાતું છે.”

ડૉ. જોન્સ હર્લે જર્મની.

ઉપર જણાવેલા વિદ્વાનોના અભિપ્રાયોમાથી અમેએ પૂ. પં ૦ મ ૦ શ્રી સુશીલમિજયજી ગણિ કૃત “ જૈનધર્મ ઔર ઉસકા પ્રાચીનત્વ ” એ પુસ્તકમાથી હિંદી ઉપરથી ગુજરાતી ભાષાંતર કરીને જરૂર પૂરતા જ કેટલાક વાક્યો લીધા છે.

અહીં [] આવા કૌંસમા લખાયેલા શબ્દો અમારા પોતાના સમજવા.

હવે આપણે વૈદિક સાહિત્યના થોડાક જ એવા પ્રમાણે આપીશું કે—જેથી વૈદિક ધર્મ કરતાયે પહેલાનો જૈનધર્મ હોવાનો વાયકોને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવી શકે. એ પુસ્તકમા વૈદિક ધર્મગ્રંથોના ૨૬ પ્રભાસ-સ્કન્દ-નાગ-અગ્નિ વગેરે પુરાણો, યોગવાશિષ્ઠ વગેરેના અવતરણોનો સમાવેશ થાય છે. તે ઉપરાંત, પદ્મ-પુરાણ વગેરેમા પણ જૈનધર્મને લગતા ઘણા અવતરણો છે.

ઋગ્વેદમાં-વૃષભ અને ઋષભ નામ વાર વાર આવે છે. ઉપરાંત અહિંનુઃ અહિંતો અહિંતો. રાબ્દો પણ વાર વાર આવે છે.

(१) अर्हन्ता ये सुदानवो नरो.....अ. ४ अ. ३ वर्ग ७ (ऋग्वेद) ।

(२) अर्हन् विभर्षि सायकानि धन्वार्हन्निष्कं यजतं, विश्वरूपं अर्हन्निदं दयसे* विश्वं भवसुवं”—इत्यादि स. अ. २-अ. ७. ५-२७ ऋग्वेद.

(३) “ इम स्तोम अर्हते जातवेदसे ”—इत्यादि

१० ऋ. प. ८६. १-६-३०

(४) ॐ नमो अर्हतो ऋषभो ॐ ऋषभः पवित्रं पुरुहूतमध्वरं यज्ञेषु नग्नं परमं माह संस्तुतं वरं शत्रुं जयतं पशुरिन्द्रमाहुरिति स्वाहा ॥

ॐ ज्ञातारमिन्द्रं ऋषभं वदन्ति अमृतारमिन्द्रं हवे सुगतं सुपार्श्वमिन्द्रमाहुरिति स्वाहा ॥

ॐ नग्नं सुवीरं दिग्वाससं ब्रह्मगर्भं सनातनं उवेमि वीरं पुरुषं महातमादित्यवर्णतमसः पुरस्तात् स्वाहा ॥

याजस्यन्तु प्रसव आवभूवेमा च विश्वभुवनानि सर्वतः । स नेमिराजा परियाति विद्वान् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मै स्वाहा ॥

यजुर्वेद अ. १९ मंत्र २५

(५) आतिथ्यरूपं मासरं महावीरस्य नग्नहु ॥ रुपामुपास दामेत तित्यौ रात्रौः सुरा सुताः ॥

यजुर्वेद अ. १९ मंत्र १४

(६) स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः-। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्ट-नेमिः वृहस्पतिर्दधातु ॥

यजुर्वेद अ. २५ मंत्र १९

(७) ॐ त्रैलोक्यप्रतिष्ठितान् चतुर्विंशतितीर्थकरान् । ऋषभाद्यावर्धमानान्तान् सिद्धान् शरणं प्रपद्ये ।

ॐ पवित्रनग्नमुपविप्रसामहे एषा नग्नता (नग्नये) जातियेषां वीरा । येषा नग्नसुनग्नं ब्रह्मसुब्रह्मचारिणं उदितेन मानसा अनुदितेन मनसा देवस्य महर्षयो महर्षिभिर्जहेति याजकस्य च सा एषा रक्षा भवतु शान्तिर्भवतु तुष्टिर्भवतु शक्तिर्भवतु स्वस्तिर्भवतु श्रद्धा भवतु निर्व्याजं भवतु (यज्ञेषु मूलमन्त्र एष इति विधिकन्दल्याम्)

(८) ऋषभं पवित्रं पूरुहूतमध्वरं यज्ञेषु यज्ञपरमं पवित्रं श्रुतधरं यज्ञं प्रतिप्रधानं ऋतुय-जनपशुमिन्द्रमाहवेति स्वाहा ॥

ज्ञातारमिन्द्रं ऋषभं वदन्ति अतिचारमिन्द्रं तमरिष्टनेमि भवे भवे सुभवं सुपार्श्वमिन्द्रं हवेतु शक्रं अजितं जिनेन्द्रं तद् वर्द्धमानं पुरुहुतमिन्द्रं स्वाहा ।

—वृहदारण्यके,

(९) ऋषभ एव भगवान् ब्रह्मा भगवता ब्रह्मणा स्वयमेवाचीर्णानि ब्रह्माणि तपसा च प्राप्तः परं पदम् ॥

—भारण्यके.

*आ वाङ्मयं विनोयाभावेऽपि वेदेऽश्रुता नैतधर्मानी प्राप्नीतताना पुरावा तर्गिडे आस शोकेतुं छे. आ पाडेना अर्थे अश्रवाथी प्राप्ताश्रुति दृष्टीकृत समञ्ज श्रुताय.

બીજા પુરાણો વગેરેના અવતરણો લખાવવાના ભાગની વાતે આપના નથી. આ પુરાણોમાં તીર્થંકરો સર્વજ્ઞ કહેવામાં આવ્યા છે નાભિરાજ અને મરુત્તીના પણ તરીકે જી સ્વપ્નને અપવાનન વર્ણન છે. ભરત ચક્રવર્તીની હકીકત આપે છે રવિનાથસ અને નેમિનાથ પ્રભુના નામો આપે છે વિમલાચલ શત્રુજય તીર્થનું નામ પણ આપે છે. મનુરમ્ભિમાં માત્ર ૩ ખરના નામો આપે છે. વગેરે.

આ પ્રમાણે વૈદિક સાહિત્યમાં જૈનધર્મના ઘણા ઉપોદ્ગો અજ્ઞ રીતે આપે છે.

[૨] આંતરિક બીજા પ્રમાણો :

વેદનો અને આગમનો શબ્દાર્થ લગભગ સરખો છે. વેદ એટલે જ્ઞાન આપનાર અને આગમ એટલે પણ જ્ઞાન આપનાર એવો પણ અર્થ થાય છે. ભગવાન મહાતીરપ્રભુને વેદવિદ્-વેદવિદ્ તરીકે ઓળખાવવાના પ્રમાણો શ્રી આગમોમાં મળે છે

છતાં, તે બન્નેય ધર્મોની રચના અને ઉદ્દેશ માં ઘટ્ટ જુદાપણ છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી પોતાના વીશવીંશી ગ્રંથમાં ધર્મોધર્મ જણાવે છે ત્યારે આગમોને પરમાર્થ સાધના તરીકે કબુલ રાખે છે.

ધણી વિદ્યાન બ્રાહ્મણની માન્યતા છે, કે “ મોક્ષાભિલાષી ઋષિઓ દેવ, તેઓના રચેલા વેદોમાં આ રીતે હિંસાને ઉત્તેજન આપનારી વાતો કેમ હોય ? માટે ઋષિઓના શાંતરસપ્રધાન અધ્યાત્મ-પ્રધાન ધર્મશાસ્ત્રોનો જુદો જ કોષ ભાગ હોવો જોઈએ, ને તે આપણા જ્ઞેવામાં આવતો નથી. કદાચ હુત થયો હોય.”

તેથી, વેદનાયે જુદા જુદા પ્રાચીન દર્શનો જુદા જુદા અર્થો કરે છે એ જ પ્રમાણે-આચાર્યસમાજશ્રી અને શ્રી અરવિંદ ધોપ વગેરે પણ કેટલેક અંશે જુદા જ અર્થો કરવાના અભિપ્રાયો ધરાવે છે. ને તે પ્રમાણે અર્થો કરે છે. જૈન કથાઓ પ્રમાણે-વર્તમાનના વેદોનો પ્રચાર નવા અને દશમા તીર્થંકરોના શાસનની વચ્ચે થયો. ત્યારથી કેટલાક રાજકુટુંબોમાં પણ માંસાહાર વગેરેનો પ્રવેશ શરૂ થયો. તે જ તીર્થંકરોના વચ્ચે ઘણા લાંબો વખત પસાર થવાથી જૈનશાસન લગભગ હુતપ્રાય સ્થિતિમાં મૂકાઈ ગયું હતું. તે પહેલા માંસાહાર વગેરે રાજકુટુંબોમાં નહોતો. શ્રી આદીશ્વર પ્રભુના ઉપદેશ પ્રમાણે શ્રાવકો માટે ભરત ચક્રવર્તીએ શ્રાવકોના કર્તવ્યો સમજાવનારા આગ શ્રાવકપ્રજ્ઞપિત્ર વેદ રચેલ, અને તેમાં નામો.- (૧) સંસારદર્શન (૨) સંસ્થાપન પરમર્શ (૩) તત્ત્વાવબોધ (૪) વિદ્યાપ્રબોધ હતા. તેમાં શ્રાવકોને લગતું આચારજ્ઞાન હોવાથી તેને વેદ એવી પણ સજા હતી. જેમાં દેશવિરતિ, સમ્યક્ત્વ ધારી અને માર્ગાનુસારીના કર્તવ્યો સાથે ધર્મનિષ્ઠિત અર્થ કામ પુરુષાર્થ રાજ્યનીતિ: વગેરે ધર્મપ્રધાન છતાં શુદ્ધચિત્તવનને ઉપયોગી બીજી ઘણી આખતોનો વ્યવસ્થિત સમાવેશ કરવામાં આવ્યાની સંભાવના ઘણે અંશે માની શકાય છે-કેમકે જુદા જુદા પ્રકારના શુદ્ધચિત્તા જીવનની અનેક જરૂરિયાતો-માર્ગાનુસારી માર્ગનું દર્શન આપનારું સાહિત્ય તો હોયું જ જોઈએ અને તે વેદ શબ્દ પાછળથી નવા નવા વેદોએ પણ ધારણ કર્યો હોય બીજું કેટલાકની એ પણ ધારણા છે કે-જૈનધર્મ ભારતમાં આવ્યું હતો અને વૈદિક ધર્મના અનુયાયીઓ વેદો સાથે બહારથી આવ્યા અને અહીં રહેતા થયા. પહેલાં પ્રાચીન ભારતમાં જુદા વખતથી હતા અને વૈદિક આચાર્ય પાછળથી આવ્યા.

જૈન કથાઓ પ્રમાણે-ભારતના જુદા જુદા દેશોના અંગ-અંગ-કલિંગ વગેરે નામો શ્રી ઋષભ-દેવ પ્રભુના એ પુત્રોમાંના પુત્રોના નામો પ્રમાણે હતા તેઓને પ્રભુએ જુદા જુદા દેશો પ્રથમ વડે આપ્યા હતા ત્યારે તેઓના નામો ઉપરથી તે તે દેશના નામો થે પડ્યા હતા જેમાંના કેટલાક હુત થયા છે અને હજી યાદુ છે તે પ્રમાણે-ઓમા એક પુત્રનું નામ દ્રવિડ પણ હતું. જેના વશને પ્રાચીન કહેવાના હતા તેમાંના કેટલાક શ્રી શત્રુજય તીર્થ પર મોકલે ગયા તે વાત જૈન શાસ્ત્રોમાં

આવે છે. દ્રાવિડ ને વારિખીલ્યજી એ વાક્યમાં-દ્રવિડના પુત્ર દ્રાવિડનો ઉલ્લેખ છે. ભરત ઉપરથી ભારત નામ પડ્યું. એ તો પ્રસિદ્ધ જ છે.

આ ઉપરથી પણ જૈનધર્મ ભારતનો અને જગતનો સૌથી પ્રાચીનતમ ધર્મ હતો, એમ કહી શકાય તેમ છે. વિદેશીય શોધોની દરમ્યાનગીરી વિના તેને લગભગ દૂર રાખીને, સ્વતંત્ર રીતે ભારતીય પ્રામાણિક શોધ-પદ્ધતિ શરૂ થવી જોઈએ અને તેના અનુસંધાનમાં ભલે તેઓની પાસેના પણ ઉપયોગી પૂરાવાઓનો પ્રમાણ તરીકે ઉપયોગ કરાય તો તે વાધા ભરેલું નથી. પરંતુ તેઓએ ઇતિહાસને યથુંચવી જ નાખ્યો છે. કેમકે-પોતાના હેતુઓની દૃષ્ટિથી દુનિયાભરના ઇતિહાસમાં ઘણી ઘણી અવ્યવસ્થા અને ઉન્માર્ગ: દાખલ કરી દીધા છે. જેથી સત્ય તારવવું વધારે મુશ્કેલ બન્યું છે.

[૩] જનધર્મ-નામ: અને કારણ:

વાસ્તવિક રીતે-કોઇપણ નામ વગરનો મોક્ષાનુકૂળ આધ્યાત્મિક વિકાસ-માર્ગરૂપ શાશ્વતધર્મ તો અનાદિ અનંતકાલીન છે. તેની રચના કોઇએ કરી નથી માત્ર તે શાશ્વત ધર્મ જ તે તે વખતે જિનોપદિષ્ટ થાય છે. કેમકે-એમ ને એમ તે જનતાની જાણમાં આવી શકતો નથી. તેમજ તેને માટેની જિનસ્થાપિત અનુશાસનયુક્ત સંસ્થાદ્વારા તેનું પાલન જ્યારે જ્યારે સુલભ થવાનું શરૂ થાય છે, આરાધના પ્રથમથી સુલભ થવા માટે છે, ત્યારથી “ જૈનશાસન સ્થપાયું ” ને ધર્મ શરૂ થયો. ” એમ કહેવાય છે. તેથી શાસનસંસ્થા શ્રી સઘ શાસ્ત્ર અને ધાર્મિક સંપત્તિઓ પણ જળવાનું સહાયક હોવાથી ધર્મ કહેવાય છે.

એ શાશ્વત ધર્મ જિનોપદિષ્ટ હોવાથી જ જૈન-ધર્મ કહેવાય છે. જૈનધર્મ નામ પડવાનું બીજું કોઇપણ કારણ નથી કોઇ વ્યક્તિના નામ સાથે તેને સંબંધ નથી. એ દૃષ્ટિએ તેની શાસનસંસ્થાની પ્રાચીનતા મૌલિકતા વગેરે કહેવામાં આવે છે.

ત્રિલોકપૂજ્ય યથાર્થવક્તા અને વિપય-કપાયો, રાગ-દ્વેષ વગેરે ઉપર સર્વથા વિજય મેળવનાર-વિજયી-જિન પોતાના સર્વગુણથી જાણીને, વિશ્વના કલ્યાણ માટે તેનો ઉપદેશ આપે છે. માટે તે જિનોપદિષ્ટ હોવાથી જિન-ધર્મ કે જૈન-ધર્મ નામ પામેલ છે. બીજું કોઇ કારણ નથી.

એટલા જ માટે-જૈનધર્મની આગધના દ્વારા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળાઓ માટે દેવ-શુર અને ધર્મ:ની આગધના કગ્વી એ દુઃકામાં દુઃકા-બાળક પણ સમજી શકે તેવો ઉપાય છે. તેમાં—

૧. દેવ તરીકે—તદનં રાગ-દ્વેષ-મોહ વગરના સર્વગ્ન ત્રિલોકપૂજ્ય: વિશ્વવત્સલ. અને યથાર્થ ઉપદેશ આપનારા તીર્થંકર લગવાનને જ ઉપાસ્ય દેવ તરીકે-માનવા અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના ઉદ્દેશથી પોતાના આત્માને વીતરાગ કરવા માટે જ તેની સાલંબન ઉપાસના કરવાની હોય છે.

૨. ત્યાગી તપસ્વી. સંયમી શુદ્ધ રૂપક જીવેય જીવનિકાયોના રક્ષક: ઉપર જણાવ્યા તે દેવના વક્ષાદાર ભક્ત ધરખાર કુટુંબકખીલા-લાડી-વાડી-ધન-સંપત્તિ-નોકરચાકર વગેરે વગરના જેમ અને તેમ દોષરહિત ભિક્ષા ઉપર જીવન ચલાવનારા વાહન-જોડા વગેરેનો ઉપયોગ ન કરનારા અમઘમાસાદી પાત્ર મહાવ્રતધારી; રાત્રિભોજન કદી ન કરનાર. મુનિવેશધારી હોય, તેને શુરુ તરીકે માનવા.

૩. પાપનો જેમાં ત્યાગ કરવાનો હોય, અને સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રની જેમાં આરાધના કરવાની હોય, એવો ધર્મ અને ધર્મસંસ્થા પસંદ કરી, તે આશ્રયે તેનું આચરણ કરવું. તે ધર્મની આરાધના છે. આ ત્રણેય તત્ત્વોની આરાધના મોક્ષનો ઉપાય છે. એમ દુઃકામાં સમજાવી શકાય. પાપો એટલે પાપસ્થાનક: તે અદર છે. (૧) દિસા (૨) વ્રુઃ (૩) ચોરી (૪) મૈથુન (૫) પરિગ્રહ (૬) ક્રોધ (૭) માન (૮) માયા (૯) લોભ (૧૦) ગગ (૧૧) દેવ (૧૨) ક્વલ (૧૩) અબ્યાખ્યાન (વ્રુઃ) આજી

દેવું') (૧૪) વૈશુન્ય (ચાહી ખાતી) (૧૫) રત્ન-ચન્દ્રિ (પાણી-નાખાતી) (૧૬) પગરિલા (પાગલ નિંદા) (૧૭) માયા મૃધાવાદ (કપટ માથે 'દુઃખ') (૧૮) મિત્રાત્મકતા (મદદ માઃ અજાનઃ સંસાર પર ખુબ મમતાઃ નારિતકતાઃ વ્યાગોહ- પાપચિન્તા પરે)

આ અદાર પાપરથાનક જેમ જેમ છુટતા જાય તેમ તેમ રત્નચન્દ્રિની આરાધના વધતી જાય, અને તે વધુ ને વધુ પ્રકાશમાં આવતા જાય.

૧૫. વ્યવહારમાં—**જૈનધર્મ**: એ નામ જૈનશામન્ય છે. અને એમાં તેના તિરેશના સંપ્રધાયી જિનોપદિષ્ટ શાસ્ત્ર ધર્મતુ' નામ પણ **જૈનધર્મ** ધરી ગયે છે. અગ્રેષ્ઠ તિરેશે 'ખન્તેય' નામ ગૌણ સુખ્યતાએ વપરાય છે. ખીજા ધર્મોના નામો પણ તે તે શાસન-ગ્રાંથાની અગ્રેષ્ઠાએ દોષ છે. અન્ય તૈર્થિક શબ્દનો અર્થ પણ અન્ય ધર્મશાસનો એવો સાચ છે. તેથી તેજે પસંદ કરેલી તરત અપરગા, આખા-ત્મિકવિકાસ અને આચાર વ્યવસ્થાઃ પણ તે તે ધર્મને નામે જાળખાતાય છે.

૧૬. અદાર પાપરથાનકમાંની હિંસા અને તેની વિરોધિ અહિંસાનો વિસ્તૃત વિચાર આગળ કરીશું.

૩ ધર્મતત્ત્વોનો અભ્યાસ

[૧] પ્રાચીન ધર્મોના અભ્યાસની દૃષ્ટિઓ:

આજે પ્રાચીન ધર્મોના અભ્યાસ ચારેક દૃષ્ટિથી કરવામાં આવતો હોવાના દાખલા મળે છે.

૧ કેટલાંક પોતાના આત્માની ઉત્તિ માટે અતુલ્ય માર્ગ શોધવા ખાતર, જુદા જુદા ધર્મોના અભ્યાસ કરતા હોય છે. ને આત્મકલ્યાણમાં તેના ઉપયોગ કરવાના હોય છે. ને કદાચ પણ એક ધર્મને માને- પાળેઃ આદરેઃ તે અંશથી પણ સર્વ ધર્મોને માનતો પાળતો અને આદરતો હોય છે. આ મનોવૈજ્ઞાનિક સત્ય છે.

૨ કેટલાક દરેક ધર્મના માત્ર મંત્રો જાણવાની બુદ્ધિથી ધર્મોનો અભ્યાસ કરતા હોય છે.

૩ કેટલાક પોતે માનેલા સંપ્રદાય અથવા પરંપરાગત ધર્મતુ' આવશ્યક ઉંડું જ્ઞાન મેળવવાની દૃષ્ટિથી ખીજા ધર્મોના પણ અભ્યાસ કરતા હોય છે.

૪ કેટલાક અભ્યાસકો-જેમની સંખ્યા આજે ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં સરકારી તંત્રની શાળાઓ તેમજ લેન્ડેમાં વધતી જાય છે. તેઓ તુલનાત્મકદૃષ્ટિથી સર્વ ધર્મોનો અભ્યાસ કરવાના આદર્શ નીચે તે તે ધર્મમાંથી સ્વમતિ-કલ્પના અનુસાર દૈવો શોધી કાઢી તે તે ધર્મના અગ્ર અનુયાયીઓને તે તે ધર્મ તરફ શક્તિ ખનાવીને ધર્મ-માર્ગથી ચૂત કરવા માટે ય (સર્વ ધર્મો) અભ્યાસ કરતા હોય છે. કેમ કે તેઓને તે રીતે આજે અભ્યાસ કરાવતો ય હોય છે. " સર્વ ધર્મને માનવાતું કહેનાર ખરી રીતે એકે ય ધર્મને માનનાર નહીં " એટલે કે— " ધર્મને જ-ધર્મ જેવી વસ્તુને જ માનનાર નથી હોતા. " આ વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ હોય છે.

[૨] આજના ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક શિક્ષણની અનિષ્ટતા

આજે એક તરફથી ભૌતિકવાદી વ્યાવહારિક શિક્ષણ ખૂબ વ્યાપકરૂપે અપાય છે. તેથી જાહેર-જીવનમાં ધર્મની પ્રધાનતા ઘટતી જવાની સાથેસાથ કુન્યવી અને ભૌતિક જીવનની પ્રધાનતા સુખ્ય-તપા વધતી જ જાય છે. તેથી ધાર્મિક જ્ઞાન પણ હવે 'ભૌતિક સ્વાંગ ધરતું' જાય છેઃ ધાર્મિક પાઠશા-ળાઓને એક સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ માનીને તે દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના પ્રવાસઃ સંવાદોઃ અને ખીજી પ્રવૃત્તિઓ

જોડીને તે તરફ માનસ વાળવામાં આવે છે, કારણ કે—“ ધાર્મિક સૂત્ર-પાઠો માત્રથી ધાર્મિક જ્ઞાન સંતોષકારક ન મળે, ” એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ આજીવન-આજીવની પૂર્તિ શાસન અને સંઘની પ્રવૃત્તિઓ કરતી હોય છે, જેથી તે પૂરેપૂરું સૌંદર્ય ધારણ કરતું હોય છે. તેનું અસ્તિત્વ હવે પછીના વખતમાં વિષમાન રહેવાનું કબુલ ન રાખીને ધાર્મિક પાઠશાળાઓમાં રહેતી ખામીઓની પૂર્તિ કરવાના ખીજ પ્રયાસો થાય છે. તેના સ્વતંત્ર ફંડો, જીવન સ્વતંત્ર મેળાવડાઃ આધુનિક રીતે સ્વતંત્ર સંચાલનઃ ગુરુઓ કરતા શિક્ષકોની મહત્તા વધારવાના પ્રયાસો વગેરે ધર્મના પ્રભાવની ધાતકતાના મૂળમાં જણાવ્યા પ્રમાણેની ગૂઢ પ્રક્રિયાઓ શરૂ કરાયેલી છે.

[૩] મહાજીવન સંસ્કૃતિના બે ચીરા

ધાર્મિકઃ અને વ્યાવહારિક શિક્ષણને જીદ પાડીને, ધર્મના પાયાવાળા ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિના જ આજે સુદ્ધિકૃત બે ભાગ-બે ચીરા કરવામાં આવ્યા છે.

શરૂઆતમાં વ્યાવહારિક રૂપ પહેલા એક ચીરાને મોટા પાયા ઉપર ખીલવવામાં આવેલો છે. પરંતુ “ વ્યાવહારિક ચીરાનું ” શિક્ષણ કે જે આજે વધતું જાય છે તે ભારતીય આદર્શો અને તત્ત્વો ઉપર વિકાસ પામે છે ” ક્રાંતિ એમ સમજી લેવાની ભૂલ ન કરે. એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું. પરંતુ તે પણ આધુનિક ભૌતિક આદર્શોને સર્વથા અનુરૂપ રીતે આર્થ માનવોને ખીજી રીતે ઘડવાની-આર્થત્વ ભાંગી નાંખવાની-વ્યાવહારિક જીવનમાં સમગ્ર પ્રજાની ખીજી પ્રજાની ગુલામી સર્જવાની દૂર દેશીભરી ચાલ મુજબ જ અપાય છે અને ધાર્મિક જાહેર જીવનને બદલે જાહેર જીવન પણ તે જ જાતનું ગોઠવાતું જાય છે. એટલે વર્તમાનકાળે અપાતા વ્યાવહારિક જ્ઞાનમાં આશા રાખવી, તે રીતીમાથી તેલ કાઢવાની આશા સરખી જ ગણાય.

ધાર્મિક ચીરાના શિક્ષણમાં-

ધર્મ અને વ્યવહારમય અહિંસક સંસ્કૃતિથી ધર્મને છૂટા પાડી દબને તે દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે પોતા-પોતાના ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસમાં ધાર્મિક શિક્ષણને વેગ અપાય છે. પરંતુ, તે ચીરા સંસ્કૃતિથી છૂટા પડી જવાથી તેમજ આધુનિક વ્યવહારથી વિપરીત હોવાથી તેની અત્યારે વધતી જતી નિરતેજતા પ્રતિ અવારનવાર આગળી ચીધવામાં આવે છે. જેના મુખ્ય ઉદ્દેશ તો-એ ચીરાને પણ પ્રતિષ્ઠિત બનાવવા માટે ભૌતિક આદર્શોમાં ફેરવીને છેવટે ધાર્મિક શિક્ષણ ઘટાડી દઈ, ધર્મથી કલિત ન થતું જીદ જ પ્રકારનું નૈતિક શિક્ષણ આપવાનો છે. જેની શરૂઆત પણ થઈ ગઈ છે. કેમકે ભારતના નવા ગણતા બંધારણમાં ન્યારે ધર્મ અને મોક્ષ તો માનવજીવનના આદર્શ તરીકે સ્વીકાર થયો નથી, એટલે ભૌતિક જીવનમાં પણ વ્યવસ્થાની દૃષ્ટિથી માત્ર નૈતિક શિક્ષણ આપવાનો જ આદર્શ ખાટી રહે છે. ધાર્મિકને આજે થોડો ટેકો છે, પણ તે ભારતની પ્રજાને માત્ર બ્રમણમાં નાખવો પૂરતો જ છે. એટલા જ માટે ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની છૂટ રાખીને પ્રજાના ખર્ચે નિશાળોઃ કન્યાશાળાઓઃ બોર્ડિંગો ઠાકરકુલોઃ વગેરે વ્યાવહારિક સંસ્થાઓ પહેલા કઢાવી ને તે કાઢવા પણ દીધી બોળા શ્રીમંતોએ ધાર્મિક શિક્ષણની લાલચે કાઢી પણ ખરી. પછી માટે લેની શાળાઓમાં ધાર્મિક શિક્ષણ બંધ કરવાનો હુકમ કરી બંધ કરાવ્યું છે. હવે સર્વ ધર્મોનું ધાર્મિક શિક્ષણ સરકારી શાળાઓમાં આપવા સરકારે કમીટી નીમી છે. પરંતુ તેનો ઉદ્દેશ તો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પરિવર્તન કરી અથવા ઘટાડી નાંખવાનો જ છે. શરૂઆતમાં એટલા જ માટે હાલની ફેગવણીને વેગ આપવા પાઠશાળાઓઃ સંસ્કૃત પાઠશાળાઓઃ મંડસાઓ વગેરે કઢાવેલા હોવાનો ઇતિહાસ મળે છે. કેમકે તે પગથિયાનો આશ્રય લીધા વિના ભારતની પ્રજા એકાએક હાલનું શિક્ષણ લેવા દોરવાય તેમ નહોતી.

આપણી પણ પાઠશાળાઓ પહેલાં તે સુધી નહીં. પણ સામાન્યતા અને પદ્ધતિ ગેમાળા ગરેમાં શરૂ થયેલ છે. કેમકે તે વખતની ધર્મશાસ્ત્ર પદ્ધતિ અને સમયમાં પરિવર્તન આવતો એ જ ધાર્મિક ઉપાય હતો. અને તે વખતના ધાર્મિકોમાંના પણ જે પોતે કામચલાઉ નિવારના હતા, તેઓ એ કામમાં આગળ પડતા થતા હતા. તેને અસાધ્ય ગાઢકરો અરધરી જેમ પણ હતા. અને તે વખતના પરંપરાગત ધર્મતંત્રના સંચાલકોનો અને સાચાનોનો એ જ વિચાર પડતો હોવાનો પ્રમાણ મળે છે “કેવું કેવું પરિણામ આવશે?” તેની અષ્ટ કંપના ને વિચાર કરનારાઓને, અને નહોતી જ, પરંતુ “કામક વિપરીત અને અનિષ્ટતા તરફ જવાય છે” એવા મોટા મોટા વિચારોનો સમ્મન અને પ્રામાણિક વિરોધ હતો જ.

[૪] નિશાળોમાં નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ

હમણા હમણા નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ રૂઢવોમાં આપવાની નીતિ નક્કી કરવા માટે સરકારે એક સમિતિ નીમી હતી. તેનું નિવેદન અદાર પડી ગયેલ છે. તેનો ઉડાણથી અભ્યાસ કરનારને સ્પષ્ટ રીતે સમજાય છે, કે-જે તેનો અમલ થશે તે તેથી સાચી નીતિ અને ધાર્મિક જીવન જોખમમાં મૂકાઈ જશે જ.

જે કે-સીધી રીતે વાચતા “નીતિ અને ધર્મને ઉત્તેજન આપવાનું જ તેમાં જણાઈ આવે છે તથા ભારતના જુદા જુદા ધર્મોની સમજ અને સમન્વયનો લાભ દેખાઈ આવે છે. તેમજ નીતિ અને ધાર્મિક શિક્ષણ વિના ભાવિ પ્રજાના જીવન વિષે ચિંતા વ્યક્ત કરવામાં આવેલી છે. તેમજ ભારતની પરંપરાઓ તરફ કશોયે કટાક્ષ કરવામાં આવેલો નથી પરંતુ ગર્ભિત રીતે સદાનુભૂતિ ખતાવાતી હોય તેવી રચનાત્મક અને પ્રોત્સાહક ભાષા રાખવામાં આવેલી છે” એમ જણાવે. પરંતુ ભારતના મહાત્માઓની આ બાબતમાં કેવી સુદૃઢ રચના ચાલી આવે છે? અને તેની સચોટતા કેટલી હિતકારક છે? તેની સાથે બરાબર ઉંડાણથી તુલના કરી જોતા તે નિવેદનની પોકળતા બરાબર તરી આવે તેમ છે.

૧. દારકા શારદાપીઠના શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજના જણાવ્યા પ્રમાણે “ધર્મ વિના નીતિ ક્યાંથી હોય?” એ વાત સાચી છે. નીતિ ધર્મમાંથી જન્મેલી છે. તેમાંથી જન્મે છે. તેનું મૌલિક ઉદ્ભવસ્થાન તે છે. ત્યારે આજે ધર્મરહિત માત્ર વ્યવસ્થા પડતી કાયદાની નીતિને સ્થાન આપવા માટે નીતિનું શિક્ષણ આપવાની સરકારી નીતિ છે નહીંતર, નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ એ શબ્દમાં નૈતિક શબ્દને જુદો પાડવાની જરૂર જ નહોતી. જે કે તેના સમાધાનમાં કેટલાક ધાર્મિકોની અનીતિમત્તાને આગળ કરીને દલીલો કરી શકે તેમ છે, પરંતુ એ દલીલો વાસ્તવિક નથી હોતી. કેમકે ધાર્મિકોને કૃત્રિમ રીતે અનીતિમાન બનાવવાના પ્રયાસો થતા હોય છે. પરંતુ લંબાણના ભયથી તેની ચર્ચા અહીં કરીશું નહિ.

૨. ધાર્મિક શિક્ષણમાં પણ પ્રચલિત ધર્મોને-ધર્મ-સંસ્થાઓને હુલ્લ કરવાના આતરરાષ્ટ્રીય ઉદ્દેશની સફળતા કરવાના ધોરણે શિક્ષણ આપવાની નીતિને એવી ખુબીથી સ્થાન આપવામાં આવેલું છે, કે-જેથી કરીને ધાર્મિક શિક્ષણ લેતી જાય તેમ ભાવિ પેઢી પોતા-પોતાના પરંપરાગત ધર્મોથી અને તેની સંસ્થાઓથી દૂર દૂર જ થતી જાય.

જે કે શરૂઆતમાં—

અ દરેક ધર્મને માન્ય સિદ્ધાંતો, આચારોનું જ્ઞાન આપવાની ગોઠવણ એક જ જાતના પાશ્વ-પુસ્તકોમાં રહેશે

બા તથા દરેકના મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રો શિખવવાને પણ સ્થાન રહેશે. પરંતુ તે એવી રીતે હશે કે જેનું જ્ઞાનમાત્ર થશે પરંતુ જીવનમાં પ્રયોગ પ્રેરકરૂપે બનશે નહીં. ને તે જ્ઞાન જીવનમાં અમલી બનશે નહીં. એટલે તે વિના પરંપરાગત ધર્મો પોતાની જવાહોરી ટકાવી શકે જ નહીં. અને મહાપુરુષો

તેના મૂળ ઉદાત્ત સ્થાને ન રહેતા એક સારા અને સદ્ગુણી માનવો તરીકેની યાદીએ રહેશે. ભગવાન પરમાત્મા તરણુ-તારણુએ ભાવિ પ્રજાના ખ્યાલમાંથી ઉતરી જશે અને ખીજા જ લોકોના નામે તે ધર્મ પ્રવર્તકોને સ્થાન લોકોના મોદામાં મૂકાઈ ગયા હશે.

૩. ધાર્મિકશિક્ષણ શબ્દને બદલે હામ હામ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ શબ્દો નિવેદનમાં મૂકવામાં અદ્ભુત ખુબી છે. આધ્યાત્મિક જ્ઞાનમાત્રથી કે દરેક ધર્મોને માન્ય આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનોના સંગ્રહના જ્ઞાનમાત્રથી ધાર્મિક કે ધર્મોત્તમા થઈ શકાતું નથી. આધ્યાત્મિક જ્ઞાનને જુદા જુદા આચારો મારફત જીવનમાં ઉતારવા માટે જુદા જુદા નામે પરંપરાગત ચાલી આવતી ધર્મ સંસ્થાઓએ વ્યવહાર સાધનોરૂપ ધર્મોની ને સંપ્રદાયોની આવશ્યકતા પડે છે. તો જ જુદા જુદા સંપ્રદાયોમાં રહેલા લોકોને ધર્મનું સેવન સુલભ રથાયે અને રસમયઃ બની શકે છે. એટલા માટે ધાર્મિક ઉત્સવોઃ પર્વો ધર્મસ્થાનો પ્રતોઃ નિયમો વગેરેની ગોઠવણ હોય છે, પરંતુ આધ્યાત્મિક વિકાસનું જ્ઞાન આપવાની વાતને આગળ કરવામાં પરંપરાગત ધર્મોને હુત કરવાની ગંભીર ગોઠવણને શૂદ્ર રીતે છુપાવવામાં આવતી હોય છે. આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનું કોરું જ્ઞાન આપવાનો આદર્શ એ જ પરંપરાગત ધર્મોને હુત કરવાનું હથિયાર. આ વસ્તુ સૂક્ષ્મદષ્ટિ વિના સમજાશે નહીં.

૪. એક તરફ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન આપવાની વાત આગળ કરવામાં તો આવે છે. ત્યારે બીજી તરફથી “ ધર્મની ક્રિયા વિના તો ચાલે નહીં. ” ત્યારે ધર્મનો ક્રિયાઓ પણ શિખવવાનો ક્રમ તેમાં સ્થિત કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં પ્રાર્થના, જ્ઞપ તથા ધ્યાનને સ્થાન આપવામાં આવેલું છે. એ ત્રણેયને મુલોમાં શિખવવામાં આવે એટલે પોત-પોતાના ધર્મસ્થાનોમાં જઈ, પોત-પોતાના ધર્મની ક્રિયા કરવાનું ભાવિ પેઢીને રહે જ નહીં. એ રીતે તે તે ધર્મની ક્રિયાઓ હુત થતી બન્ય, ધર્મસ્થાનો શન્ય બનેતા બન્ય, પછી પરંપરાગત ધર્મો શી રીતે જગતમાં પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકે ? કેમકે આચરણ-ક્રિયા જ ધર્મને ટકવાના જીવનપ્રાણ છે. તે જ રૂંધાઈ બન્ય.

પ્રાર્થનાક્રિયા એ મુખ્યપણે ખ્રીસ્તીધર્મની છે તેને આજે વ્યાપક કરાતી જવાય છે. અને તે સ્કુલો મારફત વ્યાપક થવાથી તેને વિશાળ સ્થાન મળી ગયા પછી “ પ્રતિક્રમણ-સંધ્યા કોણ કરે ? ” નિમાજ કોણ પઢે ? દેવદર્શન-પૂજન-ગુરુવદન-ભક્તિ વગેરેને ક્યાં સ્થાન રહે ? આ બધું આપણે વિચારવાનું છે. ”

૫ ગુરુઓને સ્થાને શિક્ષકો મૂકવાના છે. અને ત્યાગી તપસ્વી ગુરુઓના જેવું જ તેઓને માન આપવાનું અને તેઓનું મહત્ત્વ વધારવાની ભલામણ તો એ સમિતિના નિવેદનમાં ૨૫૯ શબ્દોમાં જ છે.

૬. કહો દેવ-ગુરુ-ધર્મની આરાધના, શાસન, સંઘ, સાતક્ષેત્રાદિકને ભવિષ્યમાં ક્યાં સ્થાન રહે તેમ છે ? સર્વ કાઈ કુલ-કુલા સરકાર, શિક્ષણસંસ્થા, શિક્ષકો અને ધાર્મિક તરીકે નક્કી કરેલા આધ્યાત્મિક જ્ઞાન આપનારા પુરતકો સિવાય કઈ વસ્તુને સ્થાન છે ?

૭. અને “ નિશાળોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ આપણા બાળકોને મળે છે ” એમ સમજીને મા-આપો અને ધર્મગુરુઓ સંતોષ પકડીને બેસી બન્ય. ધર્મો ધર્મો સરકારી કાયદાઓના અંકુશો મારફત ધાર્મિક સંસ્થાઓ વગેરેના કબજા લેવાઈ તેના ઘટતો બીજા ઉપયોગ કરવાની ગોઠવણ ચાલતી હોય. ધર્મનું શિક્ષણ આપવાની સચોટ યોજનાઓ ૩૫ પર્વો ઓછાઓઃ મહોરજોઃ તીર્થયાત્રા વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાનો પ્રતિષ્ઠાઓઃ વગેરે હુત થતા બન્ય, તેમાં થતો ખર્ચ ગંભીર દુર્ઘટ્ય ગણાતો બન્ય પાઠશાળાઓ અને તેના શિક્ષકો સ્કુલના અનુસંધાન સાથે જોડાતા બન્ય, આ બન્ય અને મુખ્ય જન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ સ્થાપતી વખતે સૂચ્યો હતો પરંતુ જે વાણીયાઓ એક વખત અગમશુદ્ધિ ગણાતા હતા, તે હવે પશ્ચિમશુદ્ધિ અથવા તરતશુદ્ધિ થતા બન્ય છે. કોનો દોષ કાઢવો ?

આ રીતે નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણની સરકારી નીતિનું અચૂક પરિણામ છે. આ ગિનિગા શ્રી દુષ્પસહસ્રિ મહારાજ સુધી નૈનશાસન ચાલુ ગી રીતે રાખી શકીયું ? એ પણ છે. પરંતુ કામકે તો રહેતું જશે. તેથી તેમા શકા નથી.

આ નીતિ કાંઈ ભારત સરકારે ઘડી છે, એમ માનવાને કારણ નથી. આ નીતિના સૂચન યુનસ્કો કે એવી બહારની કોઈપણ સંસ્થા વ્યક્તિ કે તત્ત્વો તરફથી ગીની રીતે કે સરકારી દફતર મારફત પ્રાપ્ત થયેલ હોવામાં કશી શંકા રાખવાને કારણ નથી. કેમકે ૧૯૪૨ માં ૯ ગિન રાજ્યોના શિક્ષણખાતાના પ્રધાનોએ મળીને ઇંગ્લાંડમાં આ વિષે ચર્ચા-વિચારણાઓ કર્યાની હકીકત મળે છે. જેમાં ભારતના નવા બંધારણની મૌલિક નીતિ ઘડવામાં અગ્રેસર ભાગ લેતા લોર્ડ્સ સ્ટેફર્ડ્સ સ્કીમના પૂરેપૂરા સહયોગ હતા. એમ એક અહેવાલ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે કહી શકાય તેમ છે. અને ભાગતની કેન્દ્ર સરકારે નીમેડી સમિતિના હેવાલ ઉપરથી આ અગ્ર શિક્ષણ ખાતા સાથે જોડવાનો હોવાનું સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે. અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપનારી દરેક ધર્મની છેલ્લા ૧૦૦ વર્ષમાં સ્થપાયેલી દરેક નાની-મોટી સંસ્થાઓને સરકારી શિક્ષણ ખાતા સાથે લવિષ્યમાં જોડી દઈ તેના અગ તરીકે તે ખાતા તરફથી તેના ઉપર નિયમન રહેશે. આ વાત આજથી ૨૦ વર્ષ પહેલાં અમુક સંસ્થાના સંચાલકોને જણાવી હતી, જે આજે પ્રત્યક્ષરૂપે સામે આવી છે.

આપણી સરકાર જે હોય અને તે જે કરે તેમાં વાધો લેવાને કારણ ન જ હોય, પરંતુ આજે તો વિદેશીઓએ આપણા ઉપર લોખંડી ચોકું ગોઠવ્યું છે. અને તેની પાછળ ત્યાંના હેતુઓને ખીલવવાના ચક્રો ગતિમાન હોય છે. તેના અમલ કરાવવા માટે આપણા જ દેશમાંધેવાને આગળ રાખવામાં આવ્યા હોય છે. એટલે તેમના હુકમ માથે ચડાવવાનો લાભ પાછળવાળા મેળવી જઈ આપણી પ્રજા, ધર્મો અને સંસ્કૃતિ વગેરેને ભયંકર તુલકાનો પહોંચી જાય, તેવી સ્થિતિ શરૂ થઈ ગઈ છે. તે અતિ વિચારણીય અગ્ર છે.

આથી મહા છવનસંસ્કૃતિના કરવામાં આવેલા બે ચીરાનું રહસ્ય વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજશે.

૧ વ્યાવહારિક ચીરાનું પરિવર્તન તો પ્રત્યક્ષ થઈ ચૂક્યું છે અને તેનો વેગ આગળ ને આગળ વધતો જઈ સર્વથા પરિવર્તન તરફ ધસી રહેલ છે.

૨ ત્યારે ધાર્મિક ચીરામાં પરિવર્તનનાં ખીજ અને આકૂરા તો ફટી નીકળ્યા છે તેનો સર્વથા પરિવર્તન થવાની દિશા તરફ વેગ કેવી રીતે વધી જશે ? તે હવે બિરાખર સમજશે.

સ્કુલોમાં સરકારી નીતિ મુજબ નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ દાખલ કરવામા આવે અને ધાર્મિક સંસ્થાઓના સંચાલન તથા હિસાબોની ચોખ્ખવટ વગેરેને આગળ કરીને અંકુશ સ્થાપિત કરવામાં આવે એટલે પછી ધણું કરવાનું રહેતું નથી.

[૫] એક સૂચક પ્રસંગ

ગુજરાતનું નવું રાજ્ય થતા તેના વડાપ્રધાને પોતાના શરૂઆતના કોઈ પ્રસંગના ભાષણમાં “ ધર્મોધતા ” ન રાખવાની લલામણ કરી છે. ધર્મોધતા સારી નથી તે જ રીતે અધાર્મિકતા પણ સારી નથી. પરંતુ ધર્મોધ તો કોઈક જ વ્યક્તિઓ હોય. ધાર્મિકો બધા જ ધર્મોધ કહેવાય એવો જો વડાપ્રધાનશ્રીનો ખ્યાલ હોય તો આશ્ચર્ય થાય છે અને ધર્મોધતા છોડવા દ્વારા તેઓ ધર્મ છોડવાની બનામણ કરતા હોય એમ જણાઈ આવે છે.

વળી-નીતિ અને આધ્યાત્મિકતાના વિકાસની ખુલ્લા શબ્દોમાં હિમાયત કરી છે. તે ધર્મોને જગતમાંથી વિદાય આપવાની રામબાણ દ્વા છે. એમ સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યું છે. પાંચ અંગોમાં ધર્મ-

સંસ્થા અંગ આધ્યાત્મિકતાના વિકાસ માટેનું પાત્ર છે. તેના વિના આધ્યાત્મિકતા ખીણે કે ન ખીણે, પરંતુ ધર્મોને વિદાય આપવાનો એ ઉપાય છે.

વળી શ્રી ગાંધીજીએ ખતાવેલા ધર્મની હિમાયત કરી છે, તેમજ ‘ધર્મ’ શબ્દને વ્યાપક અર્થમાં ઘટાવવાની લલામણુ કરી છે. પરંતુ ગાંધીજીએ કાષ્ઠ ધર્મપંથ શરુ કર્યો નથી. પરંતુ તે હોય કે ન હોય, પણ તે શિવાય ખીણે ધર્મ નથી એમ સૂચિત થાય છે. ધર્મના તો બહોળા અને મર્યાદિત દરેક અર્થો ઘટતા સંયોગોમાં સૌને માન્ય હોય છે.

તેમના વક્તવ્ય ઉપરથી ધ્વનિ એ સમજાય છે કે-પરંપરાગત દરેક ધર્મો ઉપર ભય ઉત્પન્ન થયાનું સમજાય છે. જો કે સીધા આક્રમણનો ભય રાખવાને કારણુ નથી. પરંતુ ધર્મસહિતતાને અનુત્તેજન અને ધર્મરહિતપણુને ઉત્તેજન એ જાતની રાજ્યનીતિ તો રહેવાની જ. રાજ્યે તો પોતે જ આધુનિક આદર્શોની સામાજિક અને આર્થિક ઉન્નતિ કરવાની ભાવના ખતાવી છે. રહી વાત ધાર્મિકની. તેને વિશે પહેલેથી જ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણુ નિર્દેશ કરવામાં આવેલ છે.

[૬] સાચો રસ્તો:

સાંસ્કૃતિક વ્યાવહારિક જીવન સાથે ધાર્મિક જીવન અવિચ્છિન્નપણુ ગૂંથાયેલું રહે, એ જ મોક્ષના આદર્શવાળા જીવનનો સાચો રસ્તો છે.

સાંસ્કૃતિક વ્યાવહારિક જીવન સાથે ધાર્મિક જીવન ગૂંથાયેલું રહેતું હવું, તેમાં પરસ્પરની પૂરતી શોભા હતી. ઉભય જીવન બનતાં હતાં. વ્યાવહારિક જીવન ધર્મનિયંત્રિત હોવાથી શોભી ઉઠતું હવું, ત્યારે ધાર્મિક-જીવન વ્યાવહારિક જીવનમાં આગળ પડતાં લોકો પણ જીવતા હોવાથી તે પણ શોભી ઉઠતું હવું. અને એ રીતે ચાર પુરુષાર્થમય અર્હિસક જીવન સંસ્કૃતિ પણ શોભી ઉઠે, ને પ્રજા પણ શોભી ઉઠે, એ સ્વાભાવિક છે.

ધાર્મિક શિક્ષણ અને વ્યાવહારિક શિક્ષણ એમ બે ચીરા થયા પછી ધાર્મિક ચીરાનું શિક્ષણ ગમે તેટલું વધવા છતાં, ધર્મનું બળ અને પ્રભાવ ઘટતાં જ જાય છે. તેનું મૂળ કારણુ ઉક્ત વિધાતક નીતિનો અમલ છે. આ રહસ્ય પરંપરાગત મહાધર્મ પરંપરાઓના ધુરંધર રક્ષકોએ ખૂબ ધ્યાનથી સમજી, વિચારી, ધર્મની રક્ષાના સક્રિય સદૃષાપો વહેલામાં વહેલી તકે કામમાં લેવાની જરૂર છે.

ધર્મપ્રધાન જીવન સંસ્કૃતિના પક્ષપાતી સર્વ ધર્મોના આગેવાનોએ: ને ધર્મના પેટા સંપ્રદાયોના આગેવાનોએ પોતાના: અને ખીજના એમ દરેક ધર્મના પ્રવાહને રક્ષણુ આપવાની ઘડી આવી ગઈ છે. પોતાના ગામ ઉપર ધાડ આવે ત્યારે દરેક ઘરવાળા એકસંપે તે ધાડનો ઉપાય કરે છે. તે રીતે ભૌતિકવાદી જીવનધોરણોની આજે સર્વ ધર્મો ઉપર જો ધાડ આવી છે, તેનો પરંપરાગત મહાધર્મપરંપરાઓના ધુરંધરોએ-રક્ષકોએ એકસંપે ઉપાય કરવો જોઈએ. અને તેનો સાચો ઉપાય એ છે, કે-દરેક ધર્મના અનુયાયિ પોત-પોતાના ધર્મનું યથાશક્ય ધર્મશાસ્ત્રોની આરા મુજબનું ધર્મનું પાલન આગ્રહ અને દટનાપૂર્વક કરે. બસ એમાં ધર્મનો સર્વ પ્રકારનો વિજય છુપાયેલો છે, તેમ કરવાથી આજના કાયદાની ડખલનો ગળ બહુ વાગી શકશે નહીં. આ શિવાય અંદરના અને બહારના એમ બન્નેય વિદ્વો ઉપર વિજય મેળવી શકાશે નહીં. ધાર્મિક આચારો ઉપર પ્રહાર: એ આજનો આદર્શ છે. તેથી બચવું એ ધર્મ-રક્ષણુ છે.

[૭] શોચનીય મનોદશા

જૈનધર્મ. વિશ્વના સમગ્ર પ્રાણીયાના કુલાણુ માટેની વસ્તુ છે, માટે તેના વાતસલ્યનો પ્રવાહ નાનામાં નાના સૂક્ષ્મ જંતુ સુધી પહોંચવો જોઈએ. એટલા માટે ત્રિધ્યાદિષ્ટિ પણુ જો મદપનિહિામી જીવ દોષ નો

તેનામાં સમ્યગ્-દર્શનનો આરોપ કરીને પણ ચીતરાગર્ભની ત્રિશા આપતા સંપીની ભવામણ જીન-શાસ્ત્રીમા છે.

૨. તેની જ સાથે ધર્મ જેવી ઉત્તમ ગીતનો દુરપયોગ થાય. તે મદા ચપનઈ થાય. માટે આગળે અને ધર્મનાં રહસ્યો જેમ અને તેમ ચુપ્ત રાખવા, પાત્રની પરીક્ષા વિના આપવા નથી. આપવામા આવે તો તેના પ્રાયશ્ચિત્તો બતાવેલા છે, કારણ કે ઉત્તમ વસ્તુનો દુરપયોગ એ તેનું અપમાન છે અને તેથી સ્વ-પર ધણા જીવોને નુકશાન થાય તેમ હોય છે, ન આપવામાં સમગ્રિત દષ્ટિ માનવી યોગ્ય નથી, ઉત્તમ વસ્તુઓનું અનેક ભોગો આપીને પણ એવી સારી રીતે રક્ષણ કરવું જોઈએ, કે-જેથી કરીને સુપાત્રોને તે મળી શકે, સારી રીતે મળી શકે, અને તેઓ દ્વારા પણ વિશ્વના પ્રાણીઓનું કલિત થવું રહે માટે તેમ કરવામાં ઉદારતા છે, સંકુચિતતા નથી.

૩. પરંતુ આજની પરિસ્થિતિ જ જુદી છે, પૂર્વકાળમા અન્ય ધર્મોઓનું કે નારિતકોનું આક્રમણ આવે, અને તે ધર્મના કોઈક ભાગને નુકશાન કરી જાય, એટલે કે ધર્મનું તેજ ઝાંખું પડે, અથવા કેટલાક અનુયાયિઓનું મન ફેરવી ધર્મથી વિમુખ કરે, પરંતુ-તેથી વધારે નુકશાન થવાનો અવકાશ નહોતો, કારણ કે માનવ-જીવનના તમામ વ્યવહારો વ્યાપક રીતે સર્વત્ર અમલમા હોવાથી તે દ્વારા ધર્મનાં મૂળ ધણું જ ઉંડા હોવાથી તેના ઉપર ખાસ મહત્વની કોઈ અમર થતી નથી. તમામ વ્યવહારો “આત્મા છે” ઇત્યાદિ છ સ્થાનક ઉપર રચાયેલાં છે.

૪. ત્યારે આજે ધર્મના મૂળ જ ઉપેડી નાખવા માટે માનવ-જીવનના તમામ વ્યવહારો “આત્મા નથી” વગેરે વિપરીત છ સ્થાનોની માન્યતા ઉપર રચવામા આવ્યા છે, તે પ્રાગતિક વ્યવહારો જેમ-જેમ વ્યાપક થતા જાય તેમ તેમ આત્મવાદના વ્યવહારો અદૃશ્ય થતા જાય, તેની સાથે આત્મવાદ જ તુટી પડતો જાય છે, આ રહસ્ય છે.

૫. તે પ્રાગતિક વ્યવહારોનો આશ્રય આપણે આપણા ધર્મની ઉન્નતિ માટે લેતા હોઈએ છીએ. એમ કરીને ધર્મકલ્પવૃક્ષને ખોદી નાખવાના આકર્ષક ઉપાયોને ધર્મની ઉન્નતિ કરનારા માનીને તેની લશ્કરી હાવણીમા આપણે જ ભરતી થઈએ છીએ, આપણે જ તેમાં ભળીએ છીએ; આપણે જ તેને આવકારીએ છીએ. જે ધર્મકલ્પવૃક્ષના મૂળ ઢીલા કરી તેમાં નિર્બળતા દાખલ થાય છે તે જોઈ કાઢીને મછી વ્યવસ્થા કાયદો વગેરે જોઈને જ્ઞાના-મોટા ખુલ્લા આક્રમણોનો કાર્યક્રમ શરૂ છે તે આગળ વધતો જાય છે.

૬. આજે એમ કહેવાય છે, કે—“અમેરિકામાં ભારતના ધર્મોનો અભ્યાસ કરવાનો ભારે રસ જાગ્યો છે.” વાત તદ્દન સાચી છે. પરંતુ “એ રસ શા માટે જાગ્યો છે ?” તેની જાણ તપાસ કરવી જોઈએ શું આત્મકલ્યાણ માટે એ રસ જાગ્યો છે ? કે જુદી જુદી પ્રજાઓની સ્પર્ધાના કાર્યક્રમ તરીકે એ રસ જાગ્યો છે ? જે આત્મકલ્યાણ માટેના રસથી એ અભ્યાસ થતો હોય, તો તેમા જે આપણે મેળવવા આક્રમક પ્રવૃત્તિમાં સહાય મળે માટે જે પ્રજા ઉપર આક્રમણ કરવું હોય, તેના જાણ અભ્યાસ મેળવી લેવી, એ ઉડા અભ્યાસીઓ કદી આક્રમણ ન કરે એ નીતિનું રક્ષણ કરવામા આવે, તે પાર્ટી રાખી હોય છે, બહાર પડેલા હેવાલો બહાર પાડે, પરંતુ સાથે જ બીજી પાર્ટી તૈયાર પાડીએને તૈયાર કરનાર ત્રીજી જ શક્તિ હોય છે. આ સ્થિતિ જે સાચી હોય, તો અમેરિકામાં જાગેલા

ભારતના ધર્મના રસને ઉત્તેજન આપ્યા બાદ તેમાંથી જન્મતાં આક્રમણના પ્રસંગો જ્યારે આવે, ત્યાર પછી તેનાથી ગભરાવાની કે આક્રંદ કરવાની સ્થિતિમાં ન મૂકાયું જોઈએ.

૭. ખરી વાત એ છે, કે-ખ્રીસ્તી યુરોપીય પ્રજાઓના સંતાનો એક તરફથી નમ્રતાપૂર્વક ઊંડો અભ્યાસ કરતા હોય છે, અને બીજી તરફથી તેના ઉપર પોતાની સરસાઇ જમાવવાના પ્રયત્ન ચાલુ હોય છે. આ પ્રમાણેનો તેઓનો કાર્યક્રમ ઘણો જ જુનો છે.

૮. પરંતુ ખ્રીડીશો ભારતમાંથી બહાર જવા છતાં તેમણે જે ભૂમિકા રચી છે તેને આગળ વધારવાનું કામ અમેરિકાને સોંપાયું છે અને અમેરિકાએ તે હાથ ધર્યું છે, ભલે સ્વરાજ્યની સરકાર ચલાવનારા આ દેશના લાઇઓ છે, પરંતુ મુદ્દાની બાબતોમાં અમેરિકાની ઈચ્છા પ્રમાણે થતું હોય છે. ને સરકાર તેમના લાવિ આદર્શોની સફળતા યાચ તેવી તેઓના આદર્શ પ્રમાણેની અહીં ગોઠવાય છે.

એટલા માટે તે દેશ પોતાના મોટા લોકશાસનવાળા ભાષ્ય ધને વધારે મદદ આપે છે, અને તેના વિકાસમાં વધારે રસ લે છે. આ વાત આપણે આટલે વખતે પણ ન સમજી શકીએ, તો આપણી બુદ્ધિ કુદૃષ્ટિ થઇ ગઇ છે, એમ જ માનવાનું રહ્યું.

૯. આથી એ દેશના લાવિ આગેવાનોને આ દેશમાં પ્રજાજીવનના અશેષમાં કાણુ જમાવવો હોય તો આ દેશના ધર્મોનો ઉગામો ઉંડો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. કારણ કે હાલમાં ખેતી અને ધર્મમાં પરિવર્તન કરાવવાનો આંતરરાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમ છે.

૧૦. જો કે હાલમાં તો જૈન સિવાયના બીજા ધર્મોનો અભ્યાસ કરવામાં તેઓ પડ્યા છે. કેમકે જૈનધર્મ માનવજીવનની સર્વ બાબતોમાં દૂર-દૂરનું કેન્દ્ર છે. તેમાં એકાએક હાથ નાંખવો આજે શક્ય નથી. તેમ જ જોખમ પણ છે. એમ સમજીને હાલમાં બીજા ધર્મોનો અભ્યાસ કરી આજુબાજુની પરિસ્થિતિ હાથમાં આવ્યા પછી કેન્દ્રભૂત જૈનધર્મ હસ્તગત કરી શકાય, માટે હજી તેને હસ્તગત કરવાનો કાર્યક્રમ દૂર છે. તેથી તેના તરફ ઉપેક્ષા છતાં ધીમી શરૂઆત તો ઘણા વખતથી થયેલી છે. તેને વેગ તો અપાઇ રહ્યો છે.

૧૧. તેની સાથે તેઓ રાહ એ જુએ છે, કે-“જૈનો આમંત્રણ આપે, તેઓ આપણે માટે સગવડો કરે, આપણને સાધનો આપવા દોડી આવે તો જવું, ત્યાંસુધી ખામોશ રાખવી.” કેમકે તેઓ સમજે છે, કે-કેટલાક જૈનો. કેટલીક સંસ્થાઓ અને કેટલાક મુનિઓ પણ એટલા ઉતાવળીયા છે, કે-ઉપર પ્રમાણે કરવા દોડાદોડી કર્યા વિના રહેવાના નથી.

૧૨. આપણા લાઇઓનો સહકાર મળવાથી પ્રવેશ સ્થાપિ ગાઢ અને મજબૂત બની જાય એ સ્વાભાવિક છે. બરાબર પ્રવેશ થયા પછી તે જાતનું પરિવર્તન કરવું-કગવવું હોય તે સુલભ થઇ પડે છે.

૧૩. જો કે કોઇક પણ માર્ગાનુસારી આત્માર્થી જીવે તેમાં ન હોય, એમ માનવાને કારણ નથી. કોઇ જીવ તેના હોય પણ ખરા. પરંતુ તેનું ગૌણ ગ્યાન હોય છે. તો તેટલા ખાતર આપણે આપણા ધર્મશાસનને જોખમમાં મૂકવું ? પાછા લાલ માટે રૂપીયો ગુમાવવો ? કેમકે આજે તો પ્રજાએ પ્રજાની હરીફાઇની રેસમાં વિજય મેળવવા માટે અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. ને તેમાં સાધનો આપવા દોડી જવું !

૧૪. જો એ પ્રજાની કાર્યનીતિ એ જાતની ન જ હોય તો આપણે દોડી જવું તે ઉત્તરને માટે હિનકર છે. પરંતુ તે પ્રજાની કાર્યનીતિ એ જાતની છે તેમાં શકા રાખવાને કારણ નથી જ. માટે સાચવેન રહેવા જેવું છે નહીં તો તેની સાથે મહામાનવીકિંસા અને ઘણા જીવોનું અદિત સંક્રાંતિયું છે.

૧૫. સદંતર રહેણાં આપવાનું આને સર્વને માટે જાન કરવામા શાસનની સત્તામી છે. કારણ કે તેને હાનિ પહોંચાડવામાં કુન્યવી સ્વાર્થો સફળ થવાનો ખ્યાલ આવવાથી તેમ કરવાની તૈયારી છે. માટે સાવચેત રહેવાની પૂરી આવશ્યકતા છે. તે સિદ્ધિમા તાંત્રી પશ્ચિતના પ્રાચીન સમજના વિના આજના ધણા આગેવાનો અને લાઇઓ તેઓના માયાવી રોગક વર્તનથી આત્મિક શક્તિ મનાપરવાની ઉત્તમ વસ્તુઓ આપવા બિનજવાબદાર રીતે લાભાવાગનો વિચાર કર્યા વિના દેડી જતા હોય છે, અને શાસનના અગ્રેસર વિરુદ્ધરૂપે એ બાબત તરફ ખ્યાલ નથી આવતા તેથી મનમા દુષ્ણ મારણ કરતાં હોય છે. તે ખરેખર તેઓની શાંત્યની મનોદશા છે. શાસનનું ક્ષિત વિચારનું જાન્યો.

૪ ભારત અને બહારના ધર્મો:

[૧] ધર્મનું દ્યેય:

જે કે ધર્મ તે આધ્યાત્મિક વિકાસમાર્ગરૂપ હોવાથી શાશ્વત છે, તેના કદી નાશ થતો નથી, થવાનો નથી, થયો નથી. પરંતુ તે શાશ્વત ધર્મમાથી તે તે માનવ-પ્રજાઓને પાળવાના શક્ય સિદ્ધાંતો અને તદ્દનુકૂળ આચારો ગોઠવી લઈ, ધર્મના પાલનને મુગ્ધ બનાવનારી: મતામતો-મતાત્માઓ વગેરેએ તે તે કક્ષાના જીવોનું કલ્યાણ કરનારા આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે રચાયેલી. જુદી જુદી ધર્મસંસ્થાઓ જ જુદા જુદા ધર્મોને નામે ઓળખાતી આવે છે. જેમકે જૈન ધર્મ=જૈનશાસન: વૈદિકધર્મ=વૈદિક શાસન: બૌદ્ધધર્મ=બૌદ્ધશાસન: વગેરે. એમ દરેક વિશે સમજ લેવું. દરેક ધર્મસંસ્થાઓના સિદ્ધાંતો આચારો: વગેરે બહારથી ગમે તેટલા જુદા જુદા દેખાવા છતાં, મોક્ષને માનનાર દરેક આત્મવાની ધર્મોનો સ્વાદુવાદની મદદથી યોગ્ય સમન્વય થયેલો છે, તેથી બિનબિન નયની દૃષ્ટિથી તે તે અપેક્ષાએ દરેકની યોગ્ય ધાર્મિકતા સંગત હોય છે.

ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિને માનનારી ઠાંઈપણ પ્રજા ધર્મને માનતી જ હોય છે. માટે તે આત્મે-વધતે અંશે માર્ગોત્સારી હોય છે. એ રીતે માર્ગને અનુસરવાપણું પણ મોક્ષના માર્ગ તરફ અને તે દ્વારા મોક્ષ તરફ: ધીમે ધીમે કે જલદી લઈ જતું હોય છે.

ધર્મ માનવામાં આવ્યો એટલે “આત્મા અને તેના વિકાસને-મોક્ષને માની લીધો જ હોય છે.” એમ સમજવું જ જોઈએ. પણ તેના સ્વરૂપના ઉલ્લેખોમાં લગે ગમે તેટલી શાબ્દિક વગેરે ભિન્નતાઓ કેમ ન હોય ?

[૨] ધર્મના આધારભૂત મુખ્ય તત્ત્વજ્ઞાન

હાલ તો બૌદ્ધ-દર્શન આત્માની માન્યતા વિશે બહુ સ્પષ્ટ નથી જતા “ (૧) કુખ્ય છે, (૨) તેના કારણ છે, (૩) તેનાથી મોક્ષ-મુક્તિ-છુટાપણું થાય છે, તેના (મોક્ષનો) ઉપાય છે. ” એ ચાર આર્થ સત્યો માને છે. પરંતુ “ એ ચાર આર્થ સત્યો શામાં છે ? તે ચારેયનું એક સ્થાયિ અધિષ્ઠાન કાણ છે ? ” તેનો જવાબ તેઓની પાસે બરાબર નથી. એવું તેઓને પણ પાચ સ્કંધમય આત્માને માનવા પડે છે. ત્યારે જૈનધર્મ “ ૧ આત્મા છે અને ૨ તે નિત્ય પરિણામી છતાં નિત્ય: સ્વતંત્ર: પદાર્થ છે. ” એ બે સત્યો વધારે બતાવે છે. જેથી એ ચારનું અધિષ્ઠાન મળી રહે છે. અને છ સત્ય તરફ વ્યવસ્થિત વસ્તુસ્થિતિ પૂરી પાડે છે.

એ રીતે છ-આર્થ સત્ય: કે સમ્યગ્દર્શનના છ મૂળ આધારભૂત સ્થાનો: ભૂમિકા: તત્ત્વ: સિદ્ધ થાય છે. તે પાયા ઉપર આધ્યાત્મિક વિકાસ માર્ગની: અને તેની સંસ્થાની: ધમારતો-ખડી છે.

જેમાં (૫) મોક્ષ છે: અને (૬) તેના રત્નત્રયીમય ઉપાય છે. એ બે સત્યો તો ઔદ્ધોની સાથે શબ્દ સામ્યથી પણ મળતા આવે છે. વચ્ચા બે “ (૩) આત્મા સ્વકર્મનો કર્તા છે અને (૪) તેના સારા-નરસા ક્રોધોનો ભોક્તા પણ તે જ છે. ” તે ઔદ્ધોના પહેલા બે સત્યો “ (૧) દુઃખ છે. (૨) દુઃખના કારણો છે. ” તેની સાથે મળતા આવે છે. અર્થાત્ “ આત્મા સ્વતંત્રપણે રહી શકતો પણ નથી. તેથી તેને કર્મના કળરૂપ દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. તેથી તે દુઃખરૂપ કળનો ભોક્તા છે. ” એ એક સત્ય થયું. અને “ તેના કારણરૂપ-આત્મા સ્વકર્મોનો કર્તા છે. ” એ ત્રીજું (આશ્રવ અને બંધ:) આમ છ શુદ્ધ સત્યો સ્વાભાવિક રીતે જ તરી આવે છે. આ છ વસ્તુઓ વિષેની માન્યતા વધતે-ઘટતે અશે કે રૂપાંતરથી જગતના કાર્ષ્ણ્ય પણ આત્મવાદી-મોક્ષવાદી ધર્મની માન્યતાના મૂળમાં હોય જ છે. તેથી જ દરેક ધર્મ-સંસ્થા ઓગળે-વધતે અશે આત્મ-વિકાસમાં સહાયક થાય છે. નહીંતર, ધર્મનું અસ્તિત્વ જ અસંલિપિત, ફરી જાય છે.

[૩] એ ધર્મ સંસ્થાઓની વિશિષ્ટતાનો ક્રમ:

આત્મવિકાસમાં સહાયક થતી હોવા છતાં, ખીજી ઘણી બાબતોમાં ધર્મસંસ્થાઓ વિષે મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં જીવને સહાયબૂત થવાની તેમની વિશિષ્ટતાઓ અંગેનો ભેદ પણ હોય છે.

દા૦ ત૦ એક શહેર તરફ લઈ જનારા-ગાડું. થોડાગાડી મોટર રેલ્વે. વહાણ વિમાન: વગેરે, વાહનોના વેગ અને સગવડો વગેરેમાં ભેદ હોય છે તેવી જ રીતે એક આખી કાપડ બજારમાં કાપડની દરેક દુકાનેથી કાપડ મળતું હોય છે, પરંતુ ક્યાકથી જડું તો ક્યાકથી પાતળું: ક્યાંકથી ગેશ્મી: તો ક્યાંકથી જરીયન. અને ક્યાકથી વળી દરેક પ્રકારનું. એમ જુદી-જુદી દુકાનેથી જુદું-જુદું કાપડ મળતું હોય છે ઉપરાંત, દરેક દુકાનના દેખાવ રીત-રીવાજ પ્રતિષ્ઠા સગવડ વગેરે જુદા જુદા હોય છે. છતાં, તે સર્વ કહેવાય છે કાપડની જ દુકાનો. અથવા પ્રાથમિક-શાળા માધ્યમિકશાળા: ઉચ્ચ શિક્ષણની શાળા અને કોલેજ એ ચારેયનું સામાન્ય રીતે શિક્ષણ આપવાનું જ સમાન કાર્ય હોય છે અને ચારેય શાળાના નામથી જ ઓળખાય છે. તેમ છતાં પ્રાથમિકશાળામાં પ્રાથમિક શિક્ષણ જ મળે, માધ્યમિક શાળામાં માધ્યમિક શિક્ષણ જ મળે, ઉચ્ચ શાળામાં ઉચ્ચ શિક્ષણ જ મળે, અને કોલેજમાં તેનાથી પણ ઉચ્ચ શિક્ષણ મળે. એ રીતની વ્યવસ્થા હોય છે. તે રીતે, કેટલીક ધર્મ-સંસ્થાઓ આધ્યાત્મિક વિકાસની પૂર્વ ભૂમિકારૂપ-પ્રાથમિક કોટિના માર્ગાનુસારી ગુણોના વિકાસનું શિક્ષણ માનવાને આપે છે. કેટલીક તેનાથી સહેજ ઉચ્ચ નૈતિક પ્રકારના આધ્યાત્મિક સ્તરોનું અને કોલેજરૂપી મહા-ધર્મ-સંસ્થાઓમાં દાખલ થયા પછી જ માનવાને મોક્ષની છેલ્લી પદવીના આત્મવિકાસના ઉચ્ચમાર્ગો મળી શકે છે.

બીજી ધર્મ-સંસ્થાઓ ધર્મ સહાયક તરીકે સમાન: સરખી: છતાં વિશિષ્ટ વિશિષ્ટ વિશેષતાઓને લીધે જુદી જુદી વિશેષતાઓથી પણ ભરપૂર હોય છે. તે રીતે, જીવની મોક્ષમાર્ગની સાધનામાં સહાય-બૂત થવાની ક્ષમતા અનુસાર ધર્મસંસ્થાઓની વિશિષ્ટતાઓનો ક્રમ મૂકી રીતે તો ગોઠવાયેલો છે. ઘણા અથવા ઓછા અનુયાયિઓની સંખ્યાને આધારે બહુમતી કે લઘુમતીને આધારે. ધર્મોની યોગ્યતા ગોઠવાયેલી નથી.

આ રીતે ભારતની બહાર ઉત્પન્ન થયેલ ધર્મોનો પણ મુખ્ય આધાર ભારતમાન્ય આત્મવાદી સંસ્કૃતિ હોવાથી તેઓને પણ અમુક અપેક્ષાએ આત્મવાદી ધર્મો કહેવામાં વાંચો નથી.

[૪] ધર્મસંસ્થાની લાયકાતની કસોટી

ધર્મ સંસ્થાઓની લાયકાતોનો પુરો નિર્ણય નીચે જણાવ્યા મુજબ ચાર રીતે કરી શકાય છે—

(૧) જે ધર્મસંસ્થાની પાસે “ જીવનમાં શું કરવા યોગ્ય છે અને શું કરવા યોગ્ય નથી? એટલે કે શું કરવું? તે શું ન કરવું? ” તેની વાતચિત્ત જુદીવાળી અને ચિંતનપૂર્ણ. આપણા હોય જેમ કે—“ હિંસા ન કરવી” શુદ્ધ ન જોવાનું જોઈ. ખૂન, અભિચાર, કપટ, વગેરે ન કરવા યોગ્ય છે. અને દયા, દાન, સત્ય, સરળતા, પરોપકાર, મનોબલ વગેરે કરવા યોગ્ય છે તે બંનેની તા નિમોની સુવ્યવસ્થિત નોંધ ધરાવતી હોય, તેમાં પરસ્પર વિરોધ અગત્યના અનુચિતતા અગત્યના અર્થ દોષો ન હોય તે ધર્મ પહેલી કસોટીમાં લાવી શકાય, પાસ થયો ગણાય. તેમાં અગત્યના એટલે અર્થ હોય તેટલે અર્થ ન લાવી શકાય. પાસ થયો ન ગણાય.

(૨) “ કરવા યોગ્ય વિધિઓ અને ન કરવા યોગ્ય નિષેધો ” એવી પાત્ર જો આચારણી કરી શકે અમલ કરી શકે તે રીતે દ્રવ્ય દેન કાળ અને ભાન વગેરેના વિધિમાં ઉત્સર્ગ-અપવાદની વ્યવસ્થા બરાબર હોય, તે જ પ્રમાણે નિષેધોમાં પણ ઉત્સર્ગ-અપવાદની વ્યવસ્થા બરાબર હોય.

દા.તો “ કોઈ પણ જીવની હિંસા ન કરી. ” એ ઉત્સર્ગ નિષેધ થયો પરંતુ “ મુનિએ એક જ સ્થળે રોકાઈ ન રહેતા વિધિપૂર્વક વિહાર કરવો જોઈએ. તેથી હિંસાદિ સાથે, પરંતુ બીજા શુભો વધતા હોવાથી તે હિંસાદિક દોષરૂપ નથી. ” એ તેનો અપવાદ થયો. “ વિધિપૂર્વક વિહાર કરવો. ” તે ઉત્સર્ગ પરંતુ “ વૃદ્ધ, ગ્લાન માંદા: મુનિ વિહાર ન કરી શકે, તો યોગ્ય અર્થને શાસ્ત્રીક વિધિ પ્રમાણે નિયતવાસ કરીને રહે. ” તે અપવાદ ને સાથે ઉત્સર્ગ. પરંતુ નિયતવાસ કરના છતાં “ મકાનનો ખૂણો બદલીને પણ માસકર્ય સાચવવો. ” એ અપવાદ. “ માસકર્ય સાચવવા અન્ય વિહાર કરવો. ” તે ઉત્સર્ગ, પણ શારીરિક અશક્તિને કારણે તે જ મકાનનો છેવટે ખૂણો પણ બદલવો. ” એ અપવાદ. એમ ઉત્સર્ગના અપવાદ અને અપવાદના પણ ઉત્સર્ગ રૂપ અપવાદ. ઉત્સર્ગ અને તેના પણ અપવાદ એ પ્રકારની વિવિધ વ્યવસ્થિત વ્યવસ્થા ધરાવતી હોય તે બધું જ વ્યવસ્થિત ધર્મસંસ્થા ગણાય.

(૩) પરંતુ, આ વિધિ-નિષેધો અને તેના ઉત્સર્ગો અને અપવાદો વગેરે વ્યવસ્થાની પાછળ પદ-થોડું વ્યવસ્થિત વિદ્યાન. વિશ્વવિદ્યાન: તત્ત્વજ્ઞાન હોવું જોઈએ. જગતની સદ્બૃત વ્યવસ્થા સાથે જો તે સર્વ વિધિનિષેધો વિગેરેનો સંબંધ સંગત રીતે ન હોય, તો તે માત્ર આકાશ ઉપરના ચિત્રામણ સમાન ગણાય. હવાઈ મહેલ ગણાય. માત્ર શાબ્દિક ચિત્રો ગણાય. વિશ્વ વ્યવસ્થાની ભૂમિકા ઉપર આધ્યાત્મિક વિકાસ અને તેમાં ઉપયોગી થાય તેવા વિધિ-નિષેધો ને તેના ઉત્સર્ગ-અપવાદો હોવા જોઈએ.

(૪) જેમ સોનાની પરીક્ષા પહેલાં કસોટીથી થાય છે, પછી કાનસ કે છીણીથી કાપ-છેદ ચૂકીને થાય છે. અને તે પછી વિશેષ પરીક્ષા અગ્નિમાં તપાવવાથી થાય છે. અને છેવટે દીપનાથી થાય છે. તે પ્રમાણે ધર્મ-સંસ્થાઓની પણ પરીક્ષા ચાર રીતે કરી શકાય છે. ત્રણ રીતો ઉપર બતાવી છે, તે. અને ચોથી શક્ય રીતે તર્ક અને હેતુવાદની કસોટી ઉપર ધર્મસંસ્થાઓની બાબતોને ચડાવવી, તે તાડન-દીપનાવું થાય.

એ ચારેય કસોટીમાંથી પૂરી સફળતાપૂર્વક પસાર થાય, તે ધર્મ-સંસ્થા જીવી કક્ષાની સમજી શકાય.

આ કસોટીઓ ઉપર ધર્મ-સંસ્થાઓની એટલે ધર્મોની પરીક્ષા કરવાથી, તેમના ચડતા-ઉતરતા દર-અ દરની શકાય તેમ છે. જેમ-કપ. છેદ તાપ: અને દીપ પછી સોનાના જુદા-જુદા દર નીકળી શકે છે, તેમ.

ધર્મના આચારો અચૂક રીતે, અચૂક પરિણામ, આપનારા હોવા જોઈએ. જેમકે દશ રૂપિયાની કિંમતનો ઘોતીજોરો ખરીદવો હોય, તો જેની પાસે દશ રૂપિયા પૂરા હોય, તે જ તે ખરીદી શકે. નવ રૂપિયા અને પંદર આનાવાળાથી તે ન ખરીદી શકાય. એક શહેરથી બીજા શહેર સુધી પહોંચાડનારા વાહનનું ભાડું રૂપિયા પંદર થતું હોય, તો ચોદ રૂપિયા ને પંદર આનાવાળો પણ તેમાં ન જોડી શકે. તે પ્રમાણે દરજ્જાવાર જેના આચાર-સ્થાનો-ભૂમિકાઓના અમુક પ્રમાણો અમુક જ ફળ આપે જ. તે જ વ્યવસ્થિત ધર્મ-સંસ્થા કહેવાય. એ પ્રમાણે, જે ધર્મ-સંસ્થાની વ્યવસ્થા અને સાધના ઠેઠ મોક્ષ સુધી અવશ્ય સીધી રીતે લઈ જવાની શક્યતા ધરાવે, તે ઉચ્ચ કક્ષાની સંગઠોવાળી ધર્મ-સંસ્થા કહેવાય. ધર્મ કહેવાય.

[૫] શ્રદ્ધા અને પ્રજ્ઞા

જૈનધર્મના વિધિ-નિરૂપણો મોક્ષને ઉદ્દેશીને ખરાબર વ્યવસ્થિત છે. તથા ઉત્સર્ગ-અપવાદની તેની વ્યવસ્થા પણ એટલા જ ઊંચા પ્રકારની છે. તેનું તત્ત્વજ્ઞાન સંપૂર્ણપણે સુવ્યવસ્થિત છે. ચોગ્ય તર્કવાદની કસોટી પર પાર ઉતરવામાં તે અનન્ય છે. કારણ કે-તેની અંદર યથાવસ્થિત સદ્ભૂત પદાર્થો નિરૂપણરૂપી સંપૂર્ણ શુદ્ધ સુવર્ણ જ છે.

તેમ છતાં, આરાધક પાત્ર જીવોને ઉદ્દેશીને તર્ક અને શ્રદ્ધા ઉભયના આધાર ઉપર ધર્મની વ્યવસ્થા રહેલી છે. કેટલાક શ્રદ્ધાથી ધર્મ કરતા હોય છે, કેટલાક પ્રજ્ઞા-સમજૂતી કરતા હોય છે, ત્યારે કેટલાક તે બંનેયથી કરતા હોય છે.

જૈન-ધર્મનો નયસાપેક્ષ તર્કવાદ અજોડ અને અનન્ય છે. ઉત્તરતી કક્ષાની શક્તિ ધરાવતા પાત્ર જીવો માટે શ્રદ્ધાગમ્ય રીતે કહેવાયેલી બાબતો પણ વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિ ધરાવનારાઓને પ્રજ્ઞાગમ્ય-તર્કગમ્ય કરવામાં વાધો આવતો નથી. અને એટલા જ માટે ચોદ પૂર્વધરોમાં છ સ્થાનો પડી જતા હોય છે, ઉપરાંત આ વિષયમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રીએ પૂર્વાચાર્યોના વિધાનોને વધુ ગ્રંથ કરવા સાથે ખૂલાસો કર્યો છે. જે નીચે મુજબ છે —

૧. “ સંસારના કારણો સામાન્ય રીતે જાણવા: ને તે કારણો દૂર કરવા માટે મહાગુણી, -મહા-પુરુષની આરાધના કરવી જોઈએ. સંસારથી છૂટા પડી કલેશોથી મુક્ત થઈ શકાય. બસ તેથી લાંબા-લાંબા વિચારોની સાધકોને જરૂર નથી. ” પ્રાચીન કાળના કાલાતીત નામના વિદ્વાન્ના મતનો એ વ્યવસ્થિત આશય છે.

૨. આ મત વિશેષ વિચાર કરવાને અશક્ત આત્માને પ્રાથમિક કક્ષાના સામાન્ય ધર્મ-માર્ગમાં-યોગમાર્ગમાં-પ્રવેશાવતા પહેલાં તેણે પકડેલાં દુરાગ્રહોને તેના મનમાંથી દૂર કરવા પૂરતો ઉપયોગી છે. અને તેથી અમારા પૂર્વાચાર્યોને તે સમ્મત પણ છે.

૩. પરંતુ, તેનો એ અર્થ નથી, કે-“ તત્ત્વસંબધી વિશિષ્ટ વિચાર કોઈએ પણ ન જ કરવો. ” પરંતુ દુરાગ્રહ વગરની આત્માર્થી વ્યક્તિ સંસાર તેના કારણો. મોક્ષ અને તેના કારણો: વગેરે વિશે શાસ્ત્રાનુસારે વિશેષ અને સૂક્ષ્મ વિચારો કરે, તો તેથી તેના કર્મોની ઉચ્ચ પ્રકારની નિર્જરા થાય છે. ને તેથી તે પ્રયાસ સફળ થાય છે. “ તે પ્રયાસ તદ્દન નકામો છે ” એમ સમજવું બૂઝ ભરેલું છે. કારણ કે-એવા જીવો વિશિષ્ટ ગુણવંત પુરુષવિશેષના-બગવાનના-ઉચ્ચ પ્રકારના ઉપાસકો હોય છે. તેથી તેઓને અશ્રદ્ધારૂપી મેલ તો ઘણો જલ્દીથી કપાઈ ગયો હોય છે, તથા મોક્ષની સાધનાની ભૂમિકા-રૂપી તેમનો વેરાગ્ય દુષ્કર્મ કે મોહગર્ભિત હોવાને બદલે આત્માનુભવરૂપ, તત્ત્વજ્ઞાનગર્ભિત-જ્ઞાનગર્ભિત વેરાગ્યથી સુવસિત હોય છે. માટે તથાપ્રકારના વિશિષ્ટ સાધકોને માટે વિશેષ વિચાર સફળ થાય છે. ” આત્માર્થી જીવોએ આત્મકલ્યાણના ઉદ્દેશથી અભ્યાસ કરવો એ ઉત્તમ પ્રકાર છે.

[૬] જૈનધર્મ સમજવાની આવશ્યકતા

યદ્યપિ જૈનધર્મઃ જૈનશાસન નૈનદર્શન નૈનવિજ્ઞાન નૈનમત્ત નૈનમાર્ગો જૈનજ્ઞાનારો જૈન
સ્થાવર અને જંગમ મીઠ્ઠનો જૈનધર્મના પાદરો નૈનમત્તના અનુભાવો જૈનધર્મના પાંચ પરમેશ્વરો
જૈનધર્મના આદર્શો. જૈનધર્મના મિદાનો જૈનીયકિમ્બા જૈનભગિનિ વિગતવાર જૈનધર્મમુક્તિ
જીવનવ્યવસ્થા વગેરે, અને તે દરેકના અંગ-પ્રતંગો, વગેરેની પૂર્ણ સમજ મેળવવી તે જાણ કરીને કામ
છે. ગમે તેટલો વિસ્તાર કરવામા આવે, તો પણ જૈનધર્મનાં મહત્ત્વ સમજનારું તે બીજા કોઈપણ
વિષયનું જ્ઞાન કરવા-કરાવવા કરતા ઘણી રીતે અસાધ્ય તે અજાણ અને અસ્પષ્ટ છે.

અ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી:

તેનું કારણ એ છે, કે-આ જગત્સાના અન્ય મહત્ત્વ દર્શનો શાસ્ત્રો અને ખગોલી માન્યતાઓ
સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવાં છે, જ્યારે જૈનધર્મ એક જ એવી વસ્તુ છે, કે-જે સમજામાં મીઠ્ઠી
અધિકે કહણ પડે તેમ છે. જ્યાં બરાબર કાષ્ટ વિરવાને જ સમજના છે. તેથી જ તેને સમજવામા
પણ એ જ મુશ્કેલી નડે છે જેનો અંધકારથીએ પણ શરૂઆતની ૨૩ થી ૨૬ સુધીની ચાર કારિકાઓમા
ઘણા જ ભવ્ય શબ્દોમા એજ વાતનો બીજી રીતે નિર્દેશ કરેલો છે.

તેનું કારણ એ છે, કે બીજા દર્શનોના વિષયનિર્દેશો અમૂક પરિમિત પદાર્થોથી કરેલા હોય છે.

હાલ તો વેદાંત:-તે એક પરબ્રહ્મનો સ્વીકાર કરે છે.

વૈશેષિકદર્શન: છ પદાર્થો માને છે.

- નૈયાયિકો-સોળ: સાંખ્ય:-પચ્ચીશ. યોગ-આઠ યોગો. હાલનું વિજ્ઞાન સોની આદર અમક
મૂળ પદાર્થો માને છે. તે તે દર્શનના તે તે પદાર્થોના વિવેચનની સાથે જ તે તે દર્શનનું જ્ઞાન પૂરું
થઈ જાય છે, જ્યારે જૈનદર્શન જ એવું છે, કે-જેને વિષે એમ નથી.

તે વિશ્વનું પૃથક્કરણ એક એ ત્રણ ચાર: પાંચ છ વગેરે અનેક રીતે કરે છે. તે દરેકમાં પણ
જુદા જુદા ચિકલ્લો હોય છે. જેમકે-

૧. જગત્ એક સત્ત્વ છે.

૨. અ જીવાજીવરૂપ. આ શબ્દ અને અર્થરૂપ ૬ રૂપ અને જ્ઞાનરૂપ. ૬ લોક અને અલોકરૂપ: ૧
નિત્ય અને પરિણામિરૂપ. ૬ દ્રવ્ય અને પર્વાયરૂપ ૬ રૂપી અને અરૂપીરૂપ: ૮ જડ અને ચેતનરૂપ. વગે
એમ બધા પ્રકારમા પણ અનેક ચિકલ્લો છે.

૩. ત્રણ પ્રકારનું પૃથક્કરણ:-અ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્યરૂપ: આ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્વાયરૂપ ૬ જ્ઞાન
રૂપ-ચારિત્રરૂપ

૪. ચાર પ્રકારનું પૃથક્કરણ:-અ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવરૂપે. આ રૂપ-હેય-ઉપાદેય ૪
ઉપેક્ષરૂપે

૫ પાંચ પ્રકારનું પૃથક્કરણ:-અ પાંચ અસ્તિકાયરૂપે: આ ઔપશમિકાદિ પાંચ ભાવની અ
ક્ષાએ પાંચ પ્રકારે.

૬. છ દ્રવ્યરૂપે છ પ્રકારે, નવતત્ત્વરૂપે નવ પ્રકારે, એ રીતે વિશ્વવ્યવસ્થા અનેક પ્રકારે સમજ
છે. એમ અનેક પ્રકારે વિશ્વનું દર્શન કરનાર-કરાવનાર એ એક જ દર્શન છે.

તે દરેકના વિગતવાર જુદા જુદા ગ્રંથો અને પ્રકરણો છે. જેમકે જ્ઞાન માટે શ્રી નંદીસૂત્ર: જીવ
જીવરૂપે મા જીવાભિગમસૂત્ર.

તેમ જ દરેકના પારિભાષિક શબ્દો અને ભેદ-પ્રભેદો: પણ ઠેક સુધી વ્યવસ્થિત રીતે હોય છે. તેમ જ તે દરેકનો પરસ્પર સમન્વય પણ હોય છે. એ રીતે એ દર્શનની નાની કે મોટી કોષપણ વાત સમજવામાં સ્વાદ્વાદની વ્યવસ્થાનો ઉપયોગ ક્યાં વિના ચાલી શકે તેમ હોતું જ નથી. જરાક તેને દૂર રાખો એટલે સાચી વાત બરાબર સમજાય જ નહીં. જુદાણું જ આગળ આવી જાય. સાચી લાગતી વાત પણ જુદી હોય.

આથી જગત્માં એક જ જૈનદર્શન સંપૂર્ણ તત્ત્વજ્ઞાનમય દર્શન છે. તેથી તેને એક જ ગ્રંથથી કે એક રીતે સમજવું કે સમજાવવું અશક્ય છે.

ખીજ દર્શનો જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અંગરૂપ છટા છટા વિદ્યાનોરૂપે છે, ત્યારે જૈનદર્શન સર્વ વિદ્યાનોના સરવાળારૂપે વિશ્વવ્યવસ્થાના સાગોપાંગ વિજ્ઞાનરૂપ અને તેમાંથી હોયોપાદેય તત્ત્વની તારવણીરૂપે તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ છે. તેથી તત્ત્વજ્ઞાનદર્શન તરીકેનું તે એકને જ નામ આપી શકાય તેમ છે. તે એક જ તત્ત્વજ્ઞાન જગત્માં છે. માટે તે સર્વથી ગહન છે. અનણ્ય વાચકોને આ નિરૂપણને અતિશયોક્તિરૂપ ન સમજી ખેસવા ખાસ લલામણ કરવી તે અસ્થાને નથી.

હેયં ઉપાદેય જ્ઞેય અને ઉપેક્ષ્ય તો વિચાર અને હાન ઉપાદાન. જ્ઞાન અને ઉપેક્ષા તત્ત્વજ્ઞાનનો મેરદંડ છે. કેમકે જીવનમાં ઉતારી મોક્ષપ્રાપ્તિનો તેની સાથે સીધો સંબંધ છે.

આ આચારોની દૃષ્ટિથી:

આ પ્રમાણે જૈનધર્મમાં ખતાવેલી આચાર વ્યવસ્થા પણ એક બે: ત્રણ: ચાર: પાંચ: છ સાત આઠ નવ: દશ. અને એમ અનેક રીતે સ્વતંત્ર સ્વતંત્ર અને પોત-પોતાના ભેદ-પ્રભેદો સાથે છે. તે દરેકનું વિવરણ કરતા સ્વતંત્ર ગ્રંથો અને પ્રકરણો પણ સ્વતંત્ર સ્વતંત્ર મળી શકે છે.

૬ સ્વાદ્વાદ વિના સમજવું-સમજાવવું અશક્ય:

ઉપરાંત તે દરેકનો પરસ્પર સમન્વય સ્વાદ્વાદની મદદથી જ નિરૂપિત થઈ શકતો હોય છે.

[૭] સ્વાદ્વાદની સામાન્ય સમજ

આથી “ તે અનિશ્ચિત અવ્યવસ્થિત ડામાડોળ દર્શન છે ” એમ માનવાની કોઈએ કદી પણ મૂલ કરી ભ્રમણામાં પડવાની જરૂર નથી. કેમકે અપેક્ષાઓના દૃષ્ટિભેદે એ સઘળી વ્યવસ્થા સુસંગત હોય છે.

દા૦ ત૦ એક માણસ બાપ છે અને તે જ દીકરો પણ છે. બાપ પણ નથી ને દીકરો પણ નથી. જેનો બાપ છે તેનો જ તે બાપ છે, ખીજનો નથી. બાપ ખીજનો છે ત્યારે એ જ માણસ દીકરો ખીજનો છે. જેનો બાપ છે તેનો દીકરો નથી. ખીજનો દીકરો છે. એમ જ્ઞાન એ જ આચાર, અને આચાર એ જ જ્ઞાન એમ અનેક અપેક્ષાએ પણ પદાર્થો નિરૂપાયેલા હોય છે.

આ વિશ્વમાં આવું આ અતિગહનતમ દર્શન છે, શાસ્ત્ર છે, શાસન છે, ધર્મ છે કેમકે ગિમ્મની વસ્તુસ્થિતિ પણ આ પ્રકારની છે.

આ જૈનદર્શન સર્વ દર્શનોનો સર્વ જ્ઞાનમાત્રાઓનો સમન્વય કરનાર છે તેમજ તેમાંના નિર્દોશી સંપૂર્ણતાનો અને પરસ્પર સંબંધોનો ખ્યાલ પણ બરાબર આપનાર છે કોઈએ તે સમજી જવાનું: જલ્દી જલ્દી સમજી લેવાનું અભિમાન કરવું નહીં. પડાઉ ઉપર ચડનારા શસ્ત્રાનમાં દોડતા માણસ પડે છે. પશું માદણી સુધીના ચડાણ આવતા પછી ધીમે ધીમે પગ માંડવા પડે છે.

નૈનધર્મ આધ્યાત્મિક વિકાસની તમામ સાધનાઓને તેને જે આધારિક પોષનાઓને મળે છે. સર્વોપરિ જીવનધોરણને પરાકાષ્ટાએ પરાવર્તનાની મધ્યસ્થિ જાણે તેનામાં જે તે સર્વ ધર્મોનો આત્મા છે. સર્વ ધર્મોનો મૂલમૂલ આધાર છે. તે આધ્યાત્મની મધ્યસ્થિ પરાવર્તનમય શક્ય છે.

[૮] પ્રો. આઇન્સ્ટાઇનનો સાપેક્ષવાદ :

તે માત્ર ફેટલાક ભૌતિક પદાર્થોમાં ઘટાટો છે ત્યારે નૈનધર્મનો સાપેક્ષવાદ ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક : એમ દરેક પદાર્થોમાં ને દરેક જીવનધોરણોમાં અપરિચિત રીતે ઘટાટો છે. કંઈક કંઈક સિદ્ધતા છતાં સાપેક્ષવાદ અનેકાતવાસ : વગેરે સામાન્ય નામો પમિદ છે. તેના વિના કોઈપણ વ્યવહાર પણ ચાલી શકતો નથી. આળકો ઓળો : અને જંગમમાં રહેતા માનવો : અનન્યતા પણ તેનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. તે વિના આજેજ નહીં ને.

૫ જમાનાને નામે તદ્દન આંધળી દોટી

[૧] યુગ : જમાનો એટલે શું ?

આજે જમાનાને નામે, યુગને નામે ઘણી ઘણી બાજોમાં કહેવામાં આવે છે. પ્રાચીન ગ્રામ્યોની જમાનાની સાથે તુલના કરીને સમજવાની લગામણ કરવામાં આવે છે. જ્યારે આજના જમાનાવાદીઓ કોઈ દલીલ કે તર્કમાં સ્થિર થઈ શકતા નથી, અને ઘટતો યથાર્થ જગત આપવાની શક્તિ યુગની એસી ગભરાટ અને મુંઝવણ અનુભવતા હોય છે, ત્યારે ચૂક દઈને “ જમાનાને અનુસરો, યુગને અનુસરતી સમાજને અનુસરો ” વગેરે વગર-વિચારે માત્ર ગતાનુગતિકતાથી પોપટની માફક એ શબ્દો બોલી નાખે છે, ને છૂટકારાનો દમ ખેંચે છે. પરંતુ તેઓને ખબર નથી, કે “ જમાના ” જેવી કે “ યુગ ” જેવી કોઈ વસ્તુ યા સીજ જ આ જગત ઉપર અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી. મૂલ નાસ્તિ કુત. શાસ્ત્ર ? એ ન્યાયે જમાનો જ કાઢ કરતો નથી, તો પછી તેને અનુસરવાની વાત જ ક્યાં રહે ?

જગતના ખોસ્તી ગોરા મુત્સદ્દીઓએ પોતાના સ્વાર્થો સાધવા માટે ખૂબ વ્યાપક જે ઇન્દ્રજળ ખીછાવી છે, અને “ તેને પરિણામે જગતના અન્ય માનવ બધુઓને જે નુકશાનો થઈ રહ્યાં છે, તેના દોષોનો ટોપલો પોતાને માથે ન આવે, ને કુદરતી કાળને માથે બંધ ” માટે પોતે ખીછાવેલી જગત વ્યાપી ઇન્દ્રજળ ઉપર “ જમાનાનું ” “ યુગનું ” લેખલ તેઓએ લગાડ્યું છે. તેને અગાની લોકો સાચું માની લઈ તેની પાછળ પડે છે, દોડે છે. જેને પરિણામે જગતમાં છેલ્લા સાડાચારસો વર્ષથી ચાલી રહેલા મોટા પાયા ઉપરના પરિવર્તનોને જગતના અન્ય માનવો “ કુદરતી-યુગ-બળ-જનિત ” સમજીને અનુસરે છે અને મુશ્કેલીઓમાં ફસાય છે તે મુશ્કેલીઓના મૂળ યોજકો તે ગૌરાંગ મુત્સદ્દીઓ પ્રત્યે તેઓને જરાપણ હંમેશા કે અવિશ્વાસ આવતો નથી. જેથી પડતા પાછળ રહી, તેઓ પોતાના પડ્યત્રો નિરાતે ચલાવી શકે છે. “ જમાનાને અનુસરો ” એ એક વાક્ય જ તે પડ્યત્રનું હેડલ-હાથો છે. “ જમાના ” “ યુગ ” વગેરે શબ્દોનો આજની રીતનો પ્રયોગ કરવામાં વાસ્તવિક રીતે આપણા “ ગાદ અગાન ” અથવા વધુ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો એક જાતની “ નરી મૂખતા ” સિવાય ખીજી શું છે ?

[૨] તો પડતા કુદરતી કાળને ઉત્પત્તિનો કાળ કેમ કહેવાય ?

શાસ્ત્રોમાં કલા પ્રમાણો ચાલી રહેલો અવસર્પિણી કાળ : કલિયુગ- કુદરતી રીતે આધ્યાત્મિક સુસાક્ષિઓ અને સુસામર્થોના ધાસનો પડતો કાળ છે. એ રીતે વિચારતા “ સમગ્ર માનવોની પડતી થાય છે ” એ વાત બરાબર છે. પરંતુ તે પડતી બધું જ ધીમે ધીમે થતી હોય છે. ત્યારે આજે તો એકદમ મોટા મોટા પરિવર્તનો થાય છે, જે કૃત્રિમ : ને માનવકૃત : છે. છતાં તે “ જમાનો ”

શબ્દને આગળ કરીને કરાય છે. માટે ભયંકર છે. લોકોને ભ્રમણામા પાડીને નુકશાનીમાં ઉતારે છે. આ ફેંકાણે ભગવાને પડતો કાળ કહ્યો છે ” આ વાતને લાગુ ન કરાય. ભગવાને પડતો કાળ કહ્યો છે, તે વાત બરાબર છે, પરંતુ એક પ્રજા વિકાસ પામે અને બીજી પ્રજાઓ અણવિકસિત બને એ રીતિમાં તે લાગુ ન કરાય.

આજના કાળને તો “ પ્રાગતિક કાળ ” “ પ્રગતિનો-ઉત્તરનો કાળ ” કહેવામાં આવે છે, તો પછી પડતા કાળને ઉત્તરનો કાળ કેમ કહેવાય ? તેને “ ગોરી પ્રજાના વર્તમાન ભૌતિકવાદી પ્રાગતિક જીવનની અપેક્ષાએ તેઓની ભૌતિક ઉત્તરનો કાળ છે ” એમ જરૂર કહી શકાય. કેમકે-બીજી પ્રજાઓની અવનતિ: અને તે પ્રજાની ઉત્તરિ. વધતાં જતા રપટ દેખાય છે. એટલે કે-ગૌરાંગ સિવાયની પ્રજાઓ માટે તો વધુ ને વધુ “ પડતી ” ચાલી રહી છે. બહારથી જે ઉત્તરિ દેખાડાય છે, તે પણ તેઓને આશ્રયે રહેલાઓની કામચલાઉ ઉત્તરિ પણ તેઓની પોતાની જ ઉત્તરિ માટે છે. સ્થાનિક અગૌરાંગ પ્રજાઓની તો પરિણામે અવનતિ જ છે. તો એક પ્રજાની ખૂબ ઉત્તરિ અને બીજી પ્રજાઓની ખૂબ અવનતિ. કરનારને કુદરતી કાળ: યા જમાના: અથવા યુગ: કેમ કહી શકાય ? આ દરેકે ખાસ વિચારવા જેવું છે.

જમાનાને અનુસરતા ગણાતા આજના વ્યવહારો પણ વાસ્તવિક રીતે ખોટા વ્યવહારો છે. કૃત્રિમ વ્યવહારો છે. અરે સાચા વ્યવહારો છે જ નહીં. કુવ્યવહારોમાં વ્યવહારો આરોપ કરી જનતાને ભ્રમણામા નાખવામા આવેલ છે.

શબ્દ માત્ર જમાનાના આ જનદુએ ભારતના ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં પણ મૂળ પરંપરાઓની સામે પણ એક એક આધુનિક નવી પરંપરાઓ દરેક ધર્મમા ઉભી કરી છે. તેને આધારે તેને “ ધાર્મિક ” ને નામે પ્રગટ થતું જમાના-મિશ્રિત સાહિત્ય પણ લોકોને ખૂબ ખૂબ આડે રસ્તે દોરવી જાય છે. તેઓ ઉત્પન્ન કરી પ્રચારમા મૂકે છે, અને પછી દેશીઓ તેને ઉપાડી લે છે, ને તેને પ્રતિષ્ઠિત બનાવે છે. પડદા પાછળના પ્રેરકો લોકોની નજરે ચડતા નથી.

[૩] શાસ્ત્રોમાં આવતા દ્રવ્ય: ક્ષેત્રાદિ: ને અનુસરવાનું રહસ્ય:

કોષપણુ ધર્મસંસ્થા પરંપરાગત પોતાના સાધક દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર કાળ. અને ભાવ:ના સંગ્રહને આધારે, અને તેને બાધક દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર કાળ: અને ભાવ ને જેમ બને તેમ દૂર ગાળીને ચાલે, તેમાં જ તેની સલામતી છે.

જૈનશાસ્ત્રોમાં સમ્યક્ત્વના આધારમાં સમ્યક્ત્વને પોષક દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકનો સંગ્રહ કરવાનું ઉચ્ચવર્ણના શબ્દથી જણાવ્યું છે. આમ ભેદ પાડેલો છે. જે દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિક સામે આવે તેને વળગી પડીને તેને અનુસરવાનું કથન છે જ નહીં.

[૪] ‘ જમાના ’ શબ્દના પ્રચારનો હેતુ:

ન્યારે આજે તેની સામે જમાનાને નામે બાધક એવા દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર: કાળ અને ભાવો ને પણ સાધક તરીકે વર્ણવીને અથવા સાધક તરીકે ભામે તેની સહ-મૂલામણી ઉભી કરીને, મળમૂળ પરંપરાગત ધર્મસંસ્થાએ ધર્મને નષ્ટ કરવાના ભળતા જ રીવાજો પાડવામાં આવેલા છે. અને તે હેતુને લક્ષ્યમાં રાખીને, તે ને ધર્મના તત્વોના આજની દૃષ્ટિથી રાખાઓ ને કોયેતરમાં ઉંડા અભ્યાસો કરવા-કરાવવામાં આવે છે તે તે ધર્મના રીત-રીવાજોના જે ત્યાં ઉંડા અભ્યાસો કરવા-કરાવવામાં આવે છે. અને પછી, તેમથી ચાલુ પરંપરાને મળતાં અને આજના આજનો નવર દળના એવા પ્રયોગો ને તે

ધર્મના કોઇ ને કોઇ વિદ્વાનો: કે સંસ્થાઓ' ને પ્રતિનિધિ રીતે-આપણે જીને તેની માગણી રીતમા ધાર્મિક કવરમા આધુનિકતા વીટીને તેને ફેલાવવામા આવે છે. જેનું લક્ષ્ય તે તે ધર્મના અનુયાયીઓને તે તે ધર્મને જ નામે, તે તે નવા રિવાજો તરફ દોરવી જવા માટે. તે રિવાજોને આપણે ફરવામા આવે છે. તે દ્વારા દોરવાયેલા લોકોને આડે રમ્તે દોરવી જઈ, મળવા પરંપરાથી દૂર પાડી દેખ, તે મળખૂત પરંપરાને કાયદાઓ વગેરે દ્વારા અદૃશ્ય કરી દેવાનું શ્રેષ્ઠ પાર પાડવા તરફના પ્રયાસો કરતા હોય છે. અને ભવિષ્યમાં છેવટે એ નવી દોરવણીને બદલવાનું શ્રી રીતે તેમા કંઈ તેમા ગાંધિવારો અને મોજવા ઓમાં મેળવી દઈ પરંપરાગતને છેવટે હુપ્ત કરી દેવાનું લક્ષ્ય હોય છે આથી શ્રેષ્ઠ બાબત માની આ પ્રક્રિયાના સંકટો ગમે સચોટ દાખલા આપી શકાય તેમ છે. તેનો અંતિમ નિર્દેશ અતી કરામા આવેલો છે.

અર્થાત્-“આજના જમાનાને અનુસરણુ: એટલે મહાવિનાશ તરફ જાયું.” આ તેનો પ્રવૃત્તિ-નિમિત્તક પ્રામાણિક અર્થ છે. જે અર્થ દ્વિતમે ને દ્વિતમે વધુ ને વધુ આપણે માટે પણ અદૃશ્ય થતો જાય છે.

[૫] ત્યારે લોકોને આજે જમાનાની વાત કેમ ગમે છે ?

તેમા લોકોના તાત્કાલિક સ્વાર્થો યુગાયેલા છે. કેમકે મંકડો વર્ગના શોષણને પરિણામે બુટાઈ ગયેલા ધંધા: અને જીવનમા મૂકાયેલી મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ વિદેશીયો લગતક જ જમા પડેલો છે. તેઓ સ્ટીલ ફેમની સત્તાઓ મારકત પ્રજના જીવનના પ્રત્યેક અંગે ઉપર પડે જમાનીને પોતાના ભાવિ હિતો અને સ્વાર્થો માટે પોતાની રીતે અનેકોને ધંધા અને સ્વાર્થો આપે છે. અનેકોને મુશ્કેલીઓમાંથી છૂટા કરવાની યોજનાઓ બહેલી મૂકે છે, જેમાં ભાવિનો લાભો વિચાર કર્યા વિના જનતા ગોઠવાઈ જાય છે. તેની પ્રગતિ-જમાનાનું અનુસરણુ-વ્યવહારતા-સમયની ઓળખ વગેરે રૂપાળા નામે આપવામા આવે છે અને પ્રશંસા કરી કૃલાવવામા આવે છે. આ રહસ્યો આતરરાષ્ટ્રીય મુત્સદ્દીઓ બરાબર જાણતા હોય છે. ગરજવાન લાજુ ભાવિ વિચારી શકે નહીં માટે ‘જમાનો’ શબ્દ લોકોને માટે લાગે છે. જમાનાનું આ રહસ્ય છે. તેઓની ઈર્ષ્વળ લાભો રૂપે ફેલાયેલી છે. તેમાંથી સામાન્ય પ્રજા છુટી શકે જ નહીં. વિદ્વાનો અને ધનવાનો: રાજાઓ અને ધર્મગુરુઓ. સામાન્ય મધ્યમ અને મજૂર પ્રજા: સૌ કસાયેલા છે.

યુગે ભવતિ યુગમાં થાય છે. આજના બનાવો વિદેશીઓ ઉલા કરે છે. અને તે યુગમા-કાળમા-જમાનામા થાય છે. એ વાત ખરી છે.

પરંતુ યુગે ભવતિ “યુગવડે થાય છે” એ સમજ ખોટી છે. યુગ કરતો નથી. માણસો કરે છે. માણસો યુગમાં કરે છે. તેથી દોષતા પાત્ર માનવો છે, યુગ નથી. કેમકે તે કાંઈ ખાસ કરતો નથી. તેમાં થાય છે. મકાનમાં ચોરી થાય તો તે ચોરી માણસ કરે છે. મકાનમા થઈ, માટે મકાન કરી એમ ન કહેવાય.

નાટક જેવા બેડેલાની સામે યુદ્ધના દૃશ્યો આવે છે, અને લકવા ઉતરી પડવાનું શરાતન ચડી આવે છે. તે શરાતન તે વખતમાં થાય છે. પણ તે વખત કરતો નથી. નાટક બજવનારા પાત્રોનાં શબ્દો વિભાવો. અનુભવો: અને અભિનયો લડના ઉતરી પડવાની પ્રેરણા ઉભી કરે છે. પરંતુ નાટક પૂરું થતા નાટકશાળામાંથી ઉલા થતાં ને બહાર નિકળતા રણૂમિનો ભાસમાત્ર પણ જોવામા આવતો નથી. આ પ્રમાણે ગૌરાંગ પ્રજાએ ધન-વિચાર-યાત્રિક સગવડો: પરંપરા અદૃશ્ય દરની એક્સપી: સમગ્ર ગોરી પ્રજાના સ્વતંત્ર સ્વાર્થો વગેરેના બળથી વિશ્વવ્યાપક ઈર્ષ્વળ ખીલાવી છે. ખીલાવી શકેલ છે. પરંતુ તે વાસ્તવિક કુદરતી કાળ નથી. જે તેમ હોય તો જે જે ત્યાં થાય, તે જ વખતે ખીલા દેશની પ્રજાઓમા

પણ તે પ્રમાણે થવું જોઈએ તે બધું તેઓની પ્રેરણાથી કાળાંતરે બને છે. એજ સાબિત કરે છે, કે-
“કુદરતી કાળ કે યુગની અસર નથી. તે કાંઈ કરતો નથી.”

[૬] કેટલીક નંધી સંસ્થાના યુગને અનુસરવાના વાક્યો

૧ અંશલંડારોનો નવા યુગની દષ્ટિએ ઉદ્ધાર-કરવો.

૨ નવા યુગની માંગણી પ્રમાણે મહાવિદ્યાલયો અને વિશ્વવિદ્યાલયોમાં ઉપયોગી થઈ પડે...વગેરે.

૩ સમાજમાં પ્રચલિત કુપ્રથાઓને દૂર કરવી અને સમયને અનુરૂપ આચાર-વિચારની દિશામાં
૧ લોકમત બદલત કરવો.

૪ નવાયુગની માંગણીને...યથાશક્તિ પૂરી પાળુ કરી શકે છે.

૫ આજ વિશ્વના પ્રયાણની સાથે ભારતવર્ષ નવનિર્માણના માર્ગ પર પગલા માડી રહેલ છે.

આ નમુના ઉપરથી જોઈ શકારો કે-નવયુગ: નવનિર્માણ. વિશ્વનું આજનું પ્રયાણ. સમયને અનુરૂપ: વગેરે શબ્દો વ્યાપક થતા બધા છે અને તે માત્ર શબ્દોએ જ રહ્યા નથી. તેને લાયકની રચનાઓ: વગેરે મોટા પ્રમાણમાં ચાલે છે.

પરંતુ થોડાક જ વિચાર કરતાં તે યુગ: નવયુગ: નવરચના: શું છે? પશ્ચિમીય લોકોએ કરેલી બાબતોના અનુકરણ સિવાય બીજું શું હોય છે? તેઓ એક રચના કરે, તેને યુગનું નામ આપવામાં આવે તેનું અનુસરણ કરવું તેને યુગાનુસરણ કહેવામાં આવે છે. એ કેટલું મોટામાં મોટું જુદાણું છે? તે અમે અહીં સમજાવવા ઇચ્છીએ છીએ. પરંપરાગત સંસ્કૃતિ પ્રમાણે વર્તનારા ઇન્ડિયન અને આધુનિકતા પ્રમાણે આંધળું અનુકરણ કરનારા સુધારક: ક્રાંતિકારી: પ્રગતિશીલ: આ જ માત્ર વસ્તુસ્થિતિ છે. યુગ: જમાનો: વગેરે શબ્દો તો વચ્ચે ધાલવામાં આવેલા છે.

એટલે કે શાસ્ત્રોક્ત કાળ પણ નથી. અને તેના સિવાયનો કોઈ જુદો કાળ પણ નથી. માનવોની કૃત્રિમ કૃતિને યુગનું નામ આપવામાં આવેલું છે, અને આપણા લોકો પડી ગયેલી ઇન્ડિય ‘યુગ’ શબ્દ વાપરતા થયા છે. તે ઝેર કેટલી હદ સુધી હોંડે ઉતર્યું છે? તેના ઉપર પ્રમાણે દૃષ્ટાંત આપ્યા છે.

૬ પ્રવૃત્તિ: નિવૃત્તિ:ની આજની જ્ઞાંત સમજ

સાવધ યોગીથી સુનિવૃત્તિમાં સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યમ ક્ષમાદિક ક્ષાયિક ધર્મોમાં સુપ્રવૃત્તિરૂપ સત્પ્રવૃત્તિમાં: તથા દુનિયાદારીમાં રહેલી જનતા માટે પાશવતા કે જંગલીપણાની અસત્પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્તિરૂપ માર્ગાનુસારી એવા ન્યાય નીતિ અને સદાચારયુક્ત અનુક્રમે રાજ્યતંત્રયુક્ત અર્થ. અને કામ પુરુષાર્થ પ્રધાન સત્પ્રવૃત્તિમાં: માર્ગદર્શક અને નિયામક પણ એજ મહા જૈનશાસન છે. આથી કરીને પ્રવૃત્તિ: અને નિવૃત્તિ ની યોગ્ય રીતે સાચી સમજૂતી બળવનાર જૈનશાસન હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે છતાં આજની ઉન્નતમાર્ગાનુસારી અસત્પ્રવૃત્તિના પ્રેરક તરીકે ધર્મપ્રધાન ચાર પુરુષાર્થની સંકુલિતતા આદિ દર્શક એવા શ્રી આદિ-દમ્બર-શ્રી ઋષભદેવસ્વામિ અને તેના સન્માર્ગના પ્રચારક તેના પુત્ર સ્વરત-ચંદ્રીના દર્શનો આગળ કરવા દારા આજની ઉન્નતમાર્ગાનુસારી અસત્પ્રવૃત્તિઓના પ્રેરક તરીકે શ્રી જૈનશાસનને ગણાવીને, આધુનિક વ્યવહારી વ્યવહારોની પ્રવૃત્તિના પ્રેરકની ક્રાંતિમાં મુકીને તે શાસનને બેશક્રમ મહાદિસેક આધુનિક પ્રગતિની પ્રવૃત્તિના દર્શન તરીકે સ્થાપવાની ચેષ્ટાએ કરવામાં આવે, એટલે કે-દરદાપૂર્વક આ બાબતનું પાપ ધોર પાપ કરવામાં આવે તો તે કેટલું ભયંકર ગણાય?

માર્ગને અમાર્ગ: દરેકને અદરેક: સત્યને અસત્ય: અને અસત્યને સત્યરૂપે સ્થાપિત કરવું. મહાપુરોના કાર્યોને ઉલટા સ્વરૂપમાં મુકવા: તેઓના નામને દુરુપયોગ કરવો. એ ભયંકર દિવસ વગેરે

મહાપાપ કરતા પણ અતિથોર મહાપાપ નથી કે તેના જેવા મહાપાપીને મરિ-સંતપુરુષોએ જે પ્રમાણે તેને સત્તર પાપના પિતા તરીકે ગણાવે છે, તેવા પ્રમાણે પાપ કરનારા અને પ્રચારનારાઓને જી રીતે સમજવી સકાય તેઓની વ્યાખ્યાના મિત્તા મનજનો પામે ખીજે ઉપાય જ નથી.

એ વાત સ્પષ્ટ છે, કે—સર્વ માનવો, ધર્મોત્તમ, ત્યાગી, અને મનપાત્રી તરીકે જનતાનો સભવ નથી. આજીવિકા માટે ધધા અને ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગો કરવાના છે. ન કાળો તેઓ ભોગ્ય રીતે કરે, તેના કરતાં ન્યાય. નીતિ અને સદાચારને આધીન રીતે કરે, તેની વાતમાં શું ખોટું છે? જેથી નિયંત્રિત અર્થ નામના પુરુષાર્થની પ્રવૃત્તિઓને એકાંગી નિગતિ કરી નિર્ધારમાં આવે છે? તેને પણ અશયી સત્પ્રવૃત્તિ કહેવામાં શો વાવો આવે છે? અને અનિયંત્રિત અર્થ કામને પ્રવૃત્તિ કરી જિર દાવવામાં આવે છે? તેનું કારણ સમજી શકાતું નથી નિયંત્રિત અર્થ—કામમાં પણ ઉદ્યોગ, ધધા, યુદ્ધ, સ્પર્ધા, આત્મભોગ, પરીપકાર, સેવા ભક્તિ, દાન, માન, સત્કાર વગેરેને આસાપારણ રીતે ભોગ્ય સ્થાન હોય છે જ છતાં તેની નિદા શા માટે? તે પ્રવૃત્તિઓમાં અમર્યાદ ભેદામયનું નથી હોતું, એ જ તેનો હોય છે? કે ખીજે કોઈ? માત્ર અજ્ઞાન, દષ્ટિદોષ અને દ્વેષ વ્યાગોલ સિવાય અગને ખીજું કોઈ મહત્ત્વનું કારણ જણાતું નથી.

ન્યાય નીતિ સદાચાર રહિત તથા ધર્મથી અનિયંત્રિત ઉન્માર્ગોનુમારી આજ્ઞની પ્રવૃત્તિની હિમાયત કરવામાં માનવજાતનું એકંદર અનિષ્ટ થઈ રહ્યું છે, તેને બદલે તેના ભદ્રાની તેમાં શી શક્યતા છે? ક્ષણિક લાલચ સિવાય તેમાં શું રહસ્ય છે? તે તપસીને ભદ્રામય થવી હોય તો ફીક, માત્ર એક બોલે એટલે તેનું અનુકરણ ખીજાએ કરવું, આ સિવાય તેમાં ખીજું કોઈ વસ્તુ જ જણાતી નથી.

આવી હિસક અને ઘાતક વિચારશ્રેણીથી બચવા—બચાવવામાં શ્રેય છે.

૭ શ્રમણ પ્રધાન શ્રી ચતુર્વિધ સંઘ

[૧] શ્રી તીર્થ કર્ત્રેના પ્રતિનિધિ

શ્રી તીર્થ કર્ત્રેએ પ્રાપ્ત કરેલા ઉત્તમાર્થની પ્રાપ્તિ ખીજા આત્માઓને કરાવવા માટે પોતે પ્રાપ્ત કરેલા ઉત્તમાર્થનો ખીજાઓમાં વિનિયોગ કરવા માટે ખીજાઓમાં લ્હાણી કરવા માટે. તીર્થરૂપ-જૈન-શાસનરૂપ, મહાવિશ્વસંસ્થા પ્રથમ સ્થાપીને તેના સંચાલન માટે પોતાના અનુયાયિઓમાંથી પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે શ્રમણપ્રધાન ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરે છે. પોતાનું મુખ્ય પ્રતિનિધિત્વ મુખ્ય ગણધર પ્રભુથી માડીને ઉત્તરેતર ઠેઠ ગામના સ્થાનિક સંઘપતિ સુધી ધાર્મિક પ્રતિનિધિત્વ અનુસાધિત હોય છે. શ્રી ગણધરો અને પ્રધાન આચાર્યો દ્વારા રાજ્યતંત્રનું પ્રતિનિધિત્વ ચક્રવર્તિમાં જંગલ શેઠ દ્વારા સ્થાનિક મહાજનના આગેવાનમાં અર્થ પુરુષાર્થમાં ધંધાવાર નીતિના નિયમોના રક્ષણ માટે પ્રતિનિધિત્વ શરદ સુધી અને કામ પુરુષાર્થમાં સદાચારના રક્ષણ માટેનું પ્રતિનિધિત્વ વૃણ, જાતિ, રાતિ, કુટુંબ અને માર્ગોનુસારી વ્યક્તિ સુધીમાં ગોઠવાયેલું રહે છે. ખીજા દેશો અને તેમાં રહેલી માર્ગદર્શિકા જીવન જીવની માર્ગોનુસારી પ્રજાઓમાં પણ જુદા-જુદા ધર્મના ધર્મચરુઓ પ્રતિનિધિ તરીકે હોય છે. આ રીતે હાલના કૃત્રિમ લોકશાસન પહેલાં જગતમાં ન તો પ્રજાશાસન હતું; ન તો રાજા-રામન હતું પરંતુ વિશ્વ-વંતસલ મહાસંત મહાજન પુરુષોનું જ શાસન આખા જગત ઉપર હતું અને ભારત તેનું કેન્દ્ર હોવાથી ભારતમાં ખાસ કરીને તે શાસન કેન્દ્રભૂત હતું. આજે પણ ધણાં અશે નાનું જ છે અને તેઓનું પ્રતિનિધિત્વ ઉપરથી નીચે-નીચે કેવાયેલું રહેતું આવેલું છે. અર્થાત્ સૌએ

યથાશક્ય તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનું હોય છે. જેથી સન્માર્ગથી રચ્ય થઇ ઉન્માર્ગે જનતા ન થકી જાય એ તેનો પરોપકારી હેતુ છે.

[૨] મહા-મહાજનોની મહાજન સંસ્થા

તીર્થંકર મહાજનોના પ્રતિનિધિ ધર્મશુરુ મહાજનોના સ્થાનિક આગેવાન મહાજનો પણ પરંપરાએ તેઓના જ પ્રતિનિધિઓ હોય છે.

સમગ્ર મહાજન સંસ્થાનું કામઃ પ્રણિધાનપૂર્વક તીર્થંકરોએ કરેલા ઉત્તમાર્થનો-ઉત્તમ જીવન તત્ત્વોનો-સર્વત્ર વિનિયોગ કરવો જગતને તે ઉત્તમાર્થનું દાન આપવું એ હોય છે. તેથી તેમાના આગેવાનો પણ પોતાની જાતે ધર્મની આરાધના કરે, અને ખીજાઓને ધર્મ પ્રાપ્ત કરાવે, ધર્મમાં સ્થિર રાખે, તેઓના ધર્મમાના વિદ્વો દૂર કરે-કરાવે, અર્થાત્ આજ્ઞાપૂર્વક ધર્મારાધનઃ અને ધર્મોનો વિનિયોગઃ એ બે મુખ્ય ફરજો તેઓનીયે હોય છે, સર્વના કલ્યાણ માટેના ઉત્તમ જીવનતત્ત્વોના વિનિયોગ માટે જ સ્થાનિક મહાજન સંસ્થામાં પણ તીર્થંકરોના સઘર્મના અનુયાયિઓનું મુખ્યપણું આગેવાનીપણું ચાલતું આવ્યું છે. કારણ કે—તે વિના, નિસ્વાર્થ ભાવે હિતશુદ્ધિ કરેણુશુદ્ધિથી. અન્ય આત્માઓનું હિત કરવાનું બની શકે જ નહીં. આ ઉત્તમ શુદ્ધિ જ તેઓ સ્થાનિક શ્રી સંઘ જાતિઃ જ્ઞાતિઃના મુખ્ય આગેવાનો તરીકે રાજ્યોમાં મંત્રીઓ તરીકે રહેતા આવ્યા છે. જેથી સર્વના ધાર્મિક, સામાજિક, ગાંધ્યકીયઃ આર્થિકઃ કૌટુંબિક સ્ત્રી-પુરુષના વ્યક્તિગતઃ શારીરિકઃ વગેરેને લગતાં હિતો કરી શકાય છે. અહિંતોથી બચાવી શકાય છે, જેથી હિંસા, વ્યર્થ, આપઘાત, અવ્યવસ્થા, શાન્તિનો ભંગ, અનારોગ્ય, પરાશ્રિતપણું, નિરાધારતા, વગેરે ઉપર રીતસર અકુશ રહેતા આવ્યા છે. ખીજા દેશોમાના અન્ય ધર્મના ધર્મશુરુઓ અને તેની સાથે બેઠાયેલા ખીજા નીચે નીચેના બજો પણ એક યા ખીજા રીતે મહા મહાજનોના વિશ્વકલ્યાણનો જ યથાશક્ય વિનિયોગ કરનારા પ્રતિનિધિઓ સમજવા બેઠ્યા. “તે રક્ષકતત્ત્વો વિષ્ણુમાન નથી; અથવા તેની શક્તિને હત-પ્રહત કરવાપૂર્વક આજે સત્તાતંત્ર હિંસા વગેરે ઉપર જણાવેલા વિધાતક તત્ત્વોથી સત્તા રક્ષણ આપે છે.” એવો ભાસ ઉભો કરવામાં આવ્યો છે.

[૩] તંત્ર વ્યવસ્થાઃ

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પંચાસ, મુનિ, ગ્રામિ-સામી, વગેરે રીતે ધાર્મિક પ્રતિનિધિઓ ઉપર ઉપરથી નીચે નીચેના ગોઠવાયેલા છે. તીર્થંકરના પ્રતિનિધિ ગણુધરો અને તેના ગમ્મપતિ શાસનપતિ મુખ્ય આચાર્યની આજ્ઞામાં સર્વ ધાર્મિક તંત્ર હોય છે.

સામણ-સ્વામિની, સાધ્વીજી, પ્રવર્તિનીજી દ્વારા મુખ્ય આચાર્યથીની આજ્ઞામાં સર્વ ધર્મારાધિકારો હોય છે.

પટેલ, શેઠ, નગરશેઠ, જગતશેઠ દ્વારા મુખ્ય પૂં આચાર્યોની આજ્ઞામાં સર્વ સ્થાનિક મહાજનોના પ્રતિનિધિઓ હોય છે. તેની આજ્ઞામાં રાજ્ય તંત્ર, આર્થિક તંત્ર, સામાજિક તંત્ર વગેરે હોય છે. તે ધર્મના પણ તે સેવકો હોય છે. રાજ, માંડલિક, ચક્રવર્તીની આજ્ઞામાં સર્વ રાજ્ય તંત્રના સર્વ પ્રતિનિધિઓ હોય છે. જે પરંપરાએ પૂં આચાર્યોની આજ્ઞામાં હોય છે. રાજ્યની રાજ્યતંત્ર પૂરતી આજ્ઞામાં જ પ્રજા હોય છે. વર્ણના પ્રતિનિધિઓની આજ્ઞામાં જાતિ પ્રતિનિધિઓ, તેની આજ્ઞામાં કુટુંબપ્રતિનિધિઓ, અને તેમની આજ્ઞામાં કુટુંબની વ્યક્તિઓ હોય છે. વગેરે વગેરે રીતે ઉપર ઉપરથી નીચે નીચે પ્રતિનિધિત્વ ગોઠવાયેલું હોય છે. અને દરેક મુખ્યવસ્થિત હોય છે. ઉપર ઉપરની આજ્ઞાઓ નીચે નીચેનાઓને પાળવાની હોય છે. દરેકના અધિકારો નિયત છે. દરેકની નિમણૂંકો ઉપર ઉપરથી કરવાના નિયમો છે. અને નીચેવાળાઓએ આજ્ઞામાં કેમ

રહેણું? તેનાથે નિયમો છે. વ્યક્તિઓને દિનકારી અગિયારો આપવાનાથે નિયમો હોય છે. કોઈને મતાધિકાર નથી હોતો. નીચે નીચેથી પ્રતિનિધિત્વ નથી હોતું. કોઈને મરજી પમાણે વર્તમાનો અધિકાર નથી હોતો. કોઈને પણ બહુમતથી કોઈનુંથે અધિકાર કરવાનો અધિકાર નથી હોતો. દિન કરવાની જ જવાબદારી અને જોખમદારી સૌના ઉપર વ્યાપી તરીકે હોય છે સંજોગ વિશેષમાં કેમ વર્તવું? તેને માટે ઉપર ઉપરના જવાબદારોની આગ્રા માન્ય કરી હોય છે. આગળ વધીને છે તે તે વિષયના નિષ્ણાતોની સલાહ. તેના ઉપર ધર્મશાસ્ત્રાનુસારની આગ્રાઓના અનુભવીઓની સલાહ હોય છે. છેવટે ધર્મીઓની આગ્રા મુખ્ય હોય છે.

તેઓને શાસ્ત્રો માર્ગદર્શન આપતા હોય છે. શાસ્ત્રો મહાત્માગી અને શુદ્ધિશાળી પુરોહિતો આગ્રાધ જ્ઞાન અને અનુભવથી રચેલા હોય છે. તેઓ પણ મહાત્માની નીર્ગંકરો જેવા સર્વોચ્ચ તરફથી ઉપદેશ અને પ્રેરણાઓ મેળવીને શાસ્ત્રો રચવામાં તત્પર થયા હોય છે. તેથી શાસ્ત્રો તેઓના સર્વોચ્ચ પણાને આધીન હોય છે. સર્વોચ્ચ તીર્થ કરોએ પોતાના અનિબદ્ધ અને ઉદાત્ત ચારિત્રા તથા સર્વ-કલ્યાણકારક વિશ્વવત્સલ ભાવનાથી શાસન આપ્યું હોય છે. ઉપદેશ આપ્યો હોય છે. માર્ગદર્શન આપ્યું હોય છે. માર્ગદર્શન કરાવ્યું હોય છે. અર્થાત્ સર્વજ્ઞની આગ્રામાં વિશ્વના સર્વ પ્રાણીઓના હિતો ગોઠવાયેલા હોય છે. તે દરેક આગ્રાવાનો માલીક કે સત્તાધીશ હોતા નથી. પરંતુ વાલી-હિતચિંતક-હિતકર, વાતસલ્ય યુક્ત જ હોય છે. આ સ્થિતિમાં મતાધિકાર વગેરેની જરૂર પડતી નથી. એ તો વાસ્તવિક રીતે એક ઉલટો રસ્તો છે.

આ રીતે ભારતમાં સુવ્યવસ્થા તે આદર્શ પ્રમાણે બીજા દેશો અને તેની પ્રજાઓમાં પણ સુવ્યવસ્થા ચાલુ રહેતી આવેલી છે. દરેક કાર્ય મર્યાદાથી જ ચાલતું હતું.

રાગદ્વેષમય સાસારિક જીવનમાં કોઈ કોઈ તોફાની તરવો ઉભા થઈ જતા, તો દરેકને કાણુમાં લેવાની વ્યવસ્થિત ગોઠવણ હોય છે. યુદ્ધો પણ નીતિપૂર્વક અને મર્યાદાપૂર્વક ચલા હતા. દરેકની નીમણૂકો કરવાના નિયમો અને વિધિઓ આચાર દિનકર-વગેરે ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી જોઈ શકાય છે. આ રીતે ધર્મ માનવોની ઉપર મહા ઉપકાર કર્યો છે, ને કરી રહેલ છે, તથા કરશે. જે કાંઈ તેમાં વચ્ચે કોઈ તરફથી ખરાબી થઈ હોય, તો તેમાં વ્યક્તિના કે વ્યક્તિઓના રાગદ્વેષ કારણભૂત હોય છે. ધર્મ તો નહીં જ. એ જગવાદને પોતાના સ્વાર્થો ખાતર આગળ લાવવા ધર્મ ઉપર ખોટા આરોપો મૂકાય છે. જે તર્કિત ખોટી રીતે છે.

[૪] બહુમતની ચુંટણીની ઘાતક પ્રક્રિયા

આજે એમ કહેવામાં આવે છે, કે-“ બહુમતના આધાર ઉપર ચુંટણી એટલા માટે કરવામાં આવે છે, કે-આગ્રાવાનો શી રીતે પસંદ કરવા? અને તેઓના અધિકારો શી રીતે નક્કી કરવા? માનવો રાગ-દ્વેષથી ભરેલા છે. પક્ષાપક્ષથી ભરેલા છે. તેથી હિતાહિતનો નિષ્કર્ષ કરવાનું બીજું કોઈ સાધન જ નથી. આ સંજોગમાં બહુમત અને નીચેથી ચુંટણી એ સિવાય બીજો ઉપાય જ નથી. રાગદ્વેષ રહિત સર્વજ્ઞ હોય, તો આવી ચુંટણી વગેરેની જરૂર ન રહે. પરંતુ તે નથી. માટે તે સિવાય બીજો ઉપાય નથી.”

આ દલીલ ખોટી છે. કેમકે-સર્વોચ્ચ વીતરાગોની વ્યવસ્થા જ સર્વ મંગળમય છે. જગતભરમાં એ જ દેલાયેલી છે. પરંતુ જગતની ગોરીપ્રજાએ બીજી પ્રજાઓ કરતા જુદા પડીને ઇ. સ. ૧૪૯૨ થી ત્યારે પોતાના જ વિશિષ્ટ સ્વાર્થો માટેની યોજનાઓ અમલમાં લાવવાની ગોઠવણ કરવા માંડી ત્યારથી પોતાને ત્યાં તે આતરિક રીતે આગ્રાપ્રધાન પરંપરા ચાલુ રાખવા સાથે, બીજી પ્રજાઓમાંથી આગ્રા-પ્રધાન વ્યવસ્થાને નકામી કરી નાખી ઉઠાડી દેવા માટે બહુમત અને ચુંટણીનો પ્રચાર કર્યો છે. તે પહેલાં પોતાને ત્યાં બહારથી દેખાતું પૂરતા ને કામચલાઉ બહુમત અને ચુંટણીપ્રધાન વ્યવસ્થા તો

દેખાવ રાખી ખીજ દેશોની પ્રજામાં તે ફેલાવવામાં આવેલ છે. કેમકે—એ શસ્ત્રથી આઝાદપ્રધાને વ્યવસ્થાને છિન્ન-છિન્ન કરી નાંખવા બહુમત, ચુંટણી મતાધિકાર: વગેરેના મોટા મોટા ગટ્ટો ઉભા કરવા-કરાવવામાં આવ્યા છે. પછી તો—આઝા-ઝોર્ડને તેઓ પણ પ્રાધાન્ય આવે છે. જ્યાં સુધી મહાપુરુષોની આજ્ઞાનું તત્ત્વ તુટે ત્યાં સુધી જ મતાધિકાર વગેરે છે. તેમાં સ્થાનિક વકિલવર્ગ વગેરે કે જે તેને તેઓ દ્વારા અનુસરતા કાયદાઓનાં નિષ્ણાત છે, એ વર્ગને જોરદાર બનાવી, આઝાદપ્રધાન આગેવાનો: સંસ્થાઓ: તેના બધારણીય તરફો વગેરેને નકામા જેવા બનાવી દેવામાં આવતા જાય છે. તે સંસ્થાઓના સમ્મેલનોમાં ચે આડકતરા અંતરાયો નાંખાવી, હવે તો લગભગ તેને બંધ જેવા જ કરાવી નાંખાતા જાય છે. જેથી આગળની પેઢીઓ તેને તદ્દન બૂલી જ જાય, તથા તેના વિદ્વાન અને પરંપરાગત અનુભવથી વંચિત થતા જાય. ઉલટા મતાધિકારની પદ્ધતિથી પરિચિત થતી ગઈ હોય. કારણ કે—તેના અનુભવ આપવા માટે નાના નાના મંડળો: સલાઓ. સોસાઈટીઓ: એસોસીએશનો: સમિતિઓ: વગેરે સ્થાપવાને વેગ આપ્યો હોય છે. તેના કાયદેસરપણાનો ટેકા ઉભો કર્યો હોય છે. તે નવી સંસ્થાઓ અન્યાયી રીતે પણ મૂળભૂત સંસ્થાઓ સામે શિંગડા મારે, તેને આડકતરા મુગો ટેકા હોય છે. આવી આવી વિરુદ્ધ પ્રક્રિયાઓથી પરસ્પર ધર્ષણ કુસંપો દરેક વર્ગોમાં વધતા જતા હોય છે. અને છેવટે સત્તાના ટેકાથી નવી સંસ્થાઓને ઉત્તેજન અને પ્રધાનતા આપવામાં આવતા હોય છે.

પ્રથમની પરંપરાગત સંસ્થાઓને જુદા જુદા ખંડોનાથી નિયંત્રણમાં લઇને તેના ઉપર કાયદાના દબાણો અને આડકતરી સુરક્ષાઓ મૂકાતી: અને પછી ક્રમે ક્રમે વધારતા જવાતી: હોય છે. આ બધા પ્રજાની ધર્મભાવનાની અને ધાર્મિક સામાજિક બળોની નિર્બળતાના મુખ્ય કારણો છે. આર્થિક અને પ્રજાકીય બળોની પણ એ જ દશા છે.

[૫] ઘાતકરૂપે પરિણમતી કેટલીક વિચાર-સરણીઓ

(૧) યદ્યપિ પ્રાચીન ધર્મોના એટલે ધર્મશાસનના અંગભૂત જુદા-જુદા ધર્મ શાસનોના, ધર્મ સંસ્થાઓના, પાયા એટલા બધા દૃઢ અને ઉંડા છે, કે-તેઓને કેવળ ઝનુન કે સીધા બળથી ઉખેડી શકાય તેમ નથી. કારણ કે-લોકોના જીવનમાં તે એટલી બધી રીતે, એટલી બધી હદ સુધી વણાઈ ગયેલા હોય છે, કે-જન્મતાંની સાથે જ-અરે! ગર્ભથી જ નવી પેઢીના જીવનમાં ચે તે થોડાઘણા વણાતા જતાં હોય છે.

(૨) તેને ઢીલા કરવા માટે પ્રથમ આડકતરા વિવિધ પ્રયામો આદરવા પડે છે. તે તરફ જનતાને આકર્ષીવી પડે છે. તેમાં અનેક ચોજનાઓ મોટા મોટા ખર્ચે, અનેક લાલચો અને સાથે જ પરંપરાગતથી નુકશાનો થવાની ધમકીઓ, અનિષ્ટ અસરો અને તેના નાશથી લાભો: વગેરે બતાવવા પડે છે. તેને અનુકૂળ કાયદા કરવા અને લોકમતના ટેકા લેવા પડે છે. અને એ રીતે નવરચના તુટી પડતાં, ધર્મો તુટી પડે એ સ્વાભાવિક છે. થાલલાને ટેકા ખમી જતા ગમે તેવી મજબૂત ઈમારત પણ કટકબૂસ કરતી તુટી પડ્યા વિના રહેતી નથી.

આજના આ પ્રયામોના લગભગ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે —

અ સૌથી પહેલા મળ પરંપરાઓને “રૂઢીચુસ્ત” નામ આપી તેની નિંદનીયતા પ્રચલિત કરી હોય છે.

જા નવી પરંપરાને “પ્રગતિશીલ” નામ આપીને તેની ભવ્યતા અને પ્રશંસનીયતા ઉની કરવામાં આવી હોય છે.

દ વર્તમાન શિક્ષિતોના મગજના આ બે બાજુને સ્વિકાર સાથે જ ફસાવી દેવા હોય છે. અને તેઓ અંધપ્રહારી તેને વળગી રહેતા હોય છે

હૈં જો કે આ બંનેય શબ્દોનો વપરાશ ખોટા માર્ગમા કરાવામાં આવ્યો છે. દમને-કર્મીઓની કૃતતા પાછળ ચાર પુરુષાર્થની અર્થિક મંદા મંદકૃતિ અને નેતાનિત્ત આધાર છે તેને ગદિચુસ્તતાના નામ આપવું એ જ સૂચને અંધકારનું નામ આપવા પરાયર છે એ જ પમાલું એક પત્રના માર્ગમા માત્ર અદ્ધર બાજુએ અને અવ્યવસ્થિત રીતે કેવળ શૈલિક નિમાનના આધાર ઉપર સંચેતન આપમા ઓના ચે જીવન માટે ઉભી કરેલી નવી વ્યવસ્થાને પ્રગતિશીલન નામ આપવું એ પણ એટલું જ બેહુકું અને વસ્તુસ્થિતિ સાથે અણુએસતુ છે. માત્ર તે કવચના ઉપર રવાને છે આ સત્તા ઉંડા ઉત્તર પછી કોઈને પણ સમજાય તેમ છે.

હ આ રીતે ખોટા અર્થમા વપરાયેલા બીજા વાગ્વા શબ્દોની માફક લોકોને ઉન્નમોગે દોરાવા છે સોમલને સાકર માનીને લોકો ખાય છે અને સાકરને મોમન માનીને છોડી દે છે.

હ એટલે કે “ નવી પેઢી નવી નવી બદલાતી ગંગાઓમાં દાખા થાય. પોતાની પરપરાગત સંસ્થાઓમાં દાખલ તો ન થાય, પણ તેનાથી છૂટવા મહેનત કરે. ” તેની તેના તરફ દૃષ્ટિ ઉતાર કરવામાં આવી હોય છે.

હ આમ પ્રજામા જ મૂળથી જ એ લાગ પડતા જાય. પ્રજા જે વિચાર બાજી. અને જે પ્રકારના સંસ્થા જીવોમાં બહેંચાતી જાય. ઠીવાડ એન્ડ રૂલની જેવી તેની નીતિ નથી બારે અસરકારક નીતિ છે.

[૪] પ્રગતિશીલ નામધારી નવી ધર્મપરંપરાઓ ઉભી કરાઈ છે.

હ તે તે ધર્મસંસ્થાઓના મળ ઉમેડી નાંખવા તે તે ધર્મને નામે-પોતાના આદર્શો મુજબની નવી નવી ધર્મ સંસ્થાઓ: તે તે ધર્મના અનુયાયિઓ પામે જ તે તે ધર્મની આધુનિક દમે ઉત્તરિતે નામે ધણા વખતથી ઉભી કરાવી છે હજુ પણ તે પ્રવાહ ચાલુ છે.

હ તેને વ્યાપક અને લોકપ્રિય બનાવવા માટે તે તે ધર્મની ઉત્તરિતની વાતો પ્રથમ આગળ રાખવામાં આવવાથી, ધણા ધણા અજ્ઞાન લોકોમાના કેટલાક બૂલથી: કેટલા માનવાતથી કેટલાક સારી આશાથી નિસ્વાર્થભાવે: કેટલાક ખીજ અનેક રીતે તેમા દાખલ થયે જતા હોય છે. ને તેની સાથે તેઓનું મહત્ત્વ બધાનું જાય છે. પછી તેના અનિષ્ટો જાણવા છતા પણ તેનાથી તેઓ છૂટી શકતા નથી. ઉલટા તેના વિરોધીઓની સામે લડવા મેદાને પડતા હોય છે.

તે સંસ્થાઓના શિક્ષિત ગણાતા આગેવાનોની મહત્તા વધારવા તેઓની માગણીથી કેટલીક સગવડો અને કામો કરી આપવામાં પણ આવતા હોય છે. તેથી તે સંસ્થાઓની પ્રતિષ્ઠા વધતી જાય અને તે સંસ્થામા લોક સંખ્યાનું જીવ વધતું જાય-ત્યારે સામા પક્ષમાં ઘટતું જાય

હ નિશાળો, કોલેજોમા બહુને ડીગ્રીધારીઓ મોટે ભાગે તેમાં જ દાખલ થતા જાય. જેમ જેમ આધુનિક શિક્ષણનું ક્ષેત્ર વધતું જાય, તેમ તેમ એ વર્ગની નવી સંસ્થાઓમા સંખ્યા વધતી જાય ને તે સંસ્થાઓ પુષ્ટ થતી જાય છે.

હ આમ થવાથી નવી સંસ્થાઓને વેગ આપી સહાય કરી આધુનિક પ્રગતિને માગે ધસડાતી જવાય છે જેમ જેમ વખત જતો જાય, તેમ તેમ ઉચ્ચરની પ્રજાને બધેએસતી નવી નવી લાવનાઓ, નવા નવા કાર્યક્રમો ઉમેરાતા જાય, જુના સુધારકો જુનવાણી ગણાઈને તે છૂટા પડતા જાય, ને નવા નવા વધુ પ્રગતિશીલ તેમાં દાખલ થતા જાય એમ પરિવર્તન થતું જાય, પરંતુ સંસ્થા તો અખંડ રી વધુ ને વધુ પ્રગતિશીલ હવા તરફ જાય, આ ગોઠવણ હોય છે.

એ મજબૂત બનાવ્યા પછી પરંપરાગત સંસ્થાઓને તોડી પાડતા કે અદ્યક્ષ કરતાં શી વાર લાગે ? કેમકે અનુયાયિઓનો મોટો ભાગ મૂળ સંસ્થાઓથી જીવે પડી દૂર દૂર ધકેલાતો ગયો છે.

જ કાર્યક્રમ આજે સર્વ ધર્મના પ્રચારને કાયદેસરની છૂટ આપવાથી વધારે વેગપૂર્વક અમલમાં રહ્યો હતો. એ નવી સંસ્થાઓ એ કાયદાનો લાભ લેવા દોડાદોડી કરી ચૂકે છે. પોતાના ધર્મના લાભિ અહિંતો થવાનો તેઓને ખ્યાલ જ રહેતો નથી.

જ પ્રથમ-તે તે ધર્મના પ્રાચીન-શાસ્ત્રોના અભ્યાસીઓ યુરોપ-અમેરિકામાં પોતપોતાના દેશોમાં ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા તે તે ધર્મની પરંપરામાં સીધી રીતે તો પ્રવેશ મળી શકે તેમ નહોતો જ, તે તે ધર્મોમાં નવી રીતના અભ્યાસીઓ ઉભા કરવાની લાલચ આપવા દ્વારા નવી પરંપરાના પાયા નાખી, તેને ઉત્તમ કરીને તેને નવી સંસ્થાઓ દ્વારા વેગ આપવામાં આવ્યો.

જ પ્રથમ ઐતિહાસિક સંશોધનોને નામે યુગ-જમાનો સમય-સમયધર્મ-કાળ: ને નામે: પરિવર્તનને નામે તેનો પાયો નાખવામાં આવ્યો છે. નવી સંસ્થાઓ યુગને અનુસરીને વર્તવાનો પોતાનો ઉદ્દેશ ધરે. એમ મળથી જ પરંપરાગત સંસ્થાઓથી સ્વતંત્ર રહે.

જ ઈ. સ. ૧૮૫૯ પછી બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટે સીધી રીતે પોતાનો રચનાત્મક સાર્વત્રિક કાર્યક્રમ ભારતમાં અમલી બનાવવાની જાહેર રીતે શરૂઆત કર્યા પછી એ જાતના પ્રયાસોનો અમલ વેગ પકડતો ગયો જેમાં પ્રો. દર્મન જેકાબી: પ્રો. લોયમેન: પ્રો. ગ્લાઝેનાપ. મી. હર્મન ચોરન અંગાળ એશિયાટિક સોસાયટીના એક વખતના સંચાલક અને શ્રી ઉપાસક દર્શાંગ સૂત્રના સંપાદક યુરોપીય રોકાણ મી. હોનલી સાહેબ વગેરેએ તે નવી જન પરંપરાનો પાયો નાખ્યો છે. બીજા ધર્મોમાં બીજાઓએ નવી પરંપરાઓ શરૂ કરાવવાના પ્રયાસો છે. તેમાં મીસીસ એનીબેસેન્ટ, મેડમ બ્લેવેસ્કી, સિસ્ટર નિવેદિતા દેવી (યુરોપીયન બહેને હીંદી નામ ધારણ કર્યું હતું.) વિગેરે નામે પ્રસિદ્ધ છે.

જ એ સંસ્થાઓ આજના પાયા ઉપર નહીં પરંતુ બહુમતવાદના પાયા ઉપર ડોગમેટીના દૃઢિમ પાયા ઉપર ઉભી કરવામાં આવી છે

૫ “ નવી પરંપરાના જાહેરમાં પાયા રોપનાર યુરોપીય રોકાણરોએ માત્ર પોતાના વિચારો જ બતાવ્યા છે. ” એમ નથી. તેઓએ સંસ્થાઓ ઉભી કરી છે, ઉપરાંત આડકતરી રીતે રાજ્યસત્તાની સહાયથી પ્રચાર દ્વારા સંસ્થાઓ ઉભી થવા દષ્ટિબિંબમાં તે આદર્શો ઉપર કાર્યો થાય અને પોતે માન્ય રાખેલી ઉત્તરિને વેગ આપી શકાય. તે રીતે લોકો તેમાં દાખલ થાય. તેના પ્રયાસોને પણ વેગ મળવાના બીજા રોપ્યા છે. જે આજે દાલીલ રહ્યા છે.

તે એ જ આદર્શો ઉપર શિક્ષણ આપીને તૈયાર કરાયેલો શિક્ષિત વર્ગ તેવું સંચાલન કરે માટે શિક્ષણ અને ડીગ્રીઓ આપી તેને સપત્તિ અને પ્રતિષ્ઠાસંપન્ન બનાવતા રહે છે. તેમાં પણ વક્રીલ-વર્ગને વધારે ઊંચું મ્યાન પ્રાપ્ત કરાવાતું રહ્યું છે. જેના બળથી પ્રભાવના જાહેર જીવનમાંથી પરંપરાગત વર્ગને દૂર દર્શાવવાની શકાય, નવા ધર્મધર્મી સંપન્ન થયેલ વ્યાપારી વર્ગ પણ વક્રીલ વર્ગની દોરવણીમાં આકર્ષિતો રહે તે તેના ટેકાથી પણ પરંપરાગત આગેવાનોને સ્થાન બ્રહ્મ કરી શકાય. પરંપરાગત નગર-રોડનું મ્યાન તોડી પાડવા મિલમાલિકો કે મોટા શહેરના શિદ્ધોગપતિઓને વધારે મહત્તા મળે તેના પ્રયત્નો થતા રહ્યા છે.

જો વક્રીલ વર્ગનું માનસ અધુરું ભારતીય ને અધુરું વિદેશીય આદર્શોથી વાસિત કરવામાં આવેલું હોય છે. ભારતીય સંસ્કારો પણ મોટે ભાગે ભારતની જીવન પ્રણાલીના અભ્યાસી યુરોપીય રોકાણરોના એક તરફી વિધાનોથી ઉત્પન્ન થયેલા અર્ધદૃષ્ટ સારિત્વમાંથી લેવામાં આવેલા હોય છે. તેથી તેઓના વિચારોમાં પણ અર્ધ-દૃષ્ટતા હોય એ ગ્રાન્ડિસ ટે હર્મનએ ખરે ધર્મશાસ્ત્રોનું બળ હતું, તેમ વર્ગને કાળના અનુકૂળ અપવામાં આવ્યું છે.

વધીલ વર્ગ વિદેશીય સત્તા સામે ગમે તેટલો વિરોધ દાખવે તેનો વિરોધોત્તેજ વાગે ન હતો જ તેથી તે વર્ગની લોક-પ્રિયતા વધતી હતી અને તે લોક-પ્રિયતાને કીને તે વર્ગનું 'ગળ વધતું' જતું હતું. જે પરંપરાગત વ્યવસ્થા: સંસ્થાઓ: અને તેના અસ્થાવરતાને અડેરમાર્ગી દૂર હડએ તમામ વિદેશી યોને બહુ જ સહાયક થતું હતું. વિદેશીયોનું આ મુખ્ય લક્ષ્ય નાશિક્ષિતો દારા સારી રીતે મિલ થતું હતું. નોવેલોની રચનાઓ: જાહેર કાર્યો વગેરે તેઓની આગેવાની નીચે કાળનાકાળના રહે છે

ઔ સાથે જ વધીલ વર્ગનું માનસ આધુનિકતાથી વાગિત તો હતું જ તાત્કાલમાં તે યુરોપ અમેરિકા અને ઇંગ્લાંડના દાખલા આપતા રહેતા હોય છે. ગમે તેઓ બહારથી તેનો વિરોધ કરતા હતા પરંતુ માનસ તો તેઓના તે આદર્શથી જ ભરપૂર રીતે મેરાયેલા હતા. તેથી તેઓના વિરોધનો વાન વિક અર્થ તો એ હતો, કે—“ ભારતમાં બહારના આદર્શોને દાખમાં જે અપકરણ રજાન વિદેશીયો તરફથી અપાય છે, તેને અદલે વધારે સારી રીતે ધ્યાન આપવું જોઈએ તો જ જડી પ્રગતિ કી શકાય. બરાબર પ્રગતિ કરી શકાતી નથી. ” તે આગતનો વિરોધ તેઓ કરતા હતા. જે વિરોધ વિદેશીયોને ધ્રષ્ટ હતો અને એ વિરોધ પ્રજાની સામે તેઓ એ રીતે બતાવતા હતા, કે—“ પરદેશીયોને આપણે બરાબર આદર્શો પૂરા પાડતા નથી. માટે આપણે આપણા ભાગીય આદર્શો વિકસાવવા જોઈએ. ” એ વાતોથી પ્રજા તેઓ તરફ આકર્ષાતી હતી. પરંતુ વાતો માત્ર ભારતીય આદર્શોની ચતી હતી. પ્રજાને લક્ષમાં લેવા પુરતી જ. અને પ્રજા બ્યારે ભારતીય આદર્શો વિકસાવવાનો પંથી આગ્રહ કરતી હતી ત્યારે “ જીનવાણી રૂઢિચુસ્ત કયા સુધી રહેશે ? સમયાનુસાર પ્રગતિ કરો, તે ખાતર મેલા કરો, અને સેવા ખાતર પ્રાણ પાથરો ” એમ કહેવાય છે.

“ આમ બેવડી રીતે બળવાન થયેલા તે વર્ગનો ઉપયોગ કરીને તે ભવિષ્યમાં પ્રાગતિક આદર્શોને વેગ આપી શકાશે. ” એવા વિદેશીય આદર્શોના પાયા રોપનાર ને વિકસાવનાર વિદેશોને ખૂબ વિશ્વાસ હતો. કેમકે તે જાતની તૈયારી કરાવતા આવતા હતા. કેમકે-તેની પાછળ શ્રીડીશ પાર્લામેન્ટ: ત્યાની પ્રજા: અને સમગ્ર યુરોપ અમેરિકાની ગૌરાંગ ખ્રીસ્તી પ્રજાનો ટેકો હોવાનું તેઓ જાણતા હતા, કેમકે-તે પ્રજાની ઉન્નતિના નવા આદર્શો જગતભરમાં આગળ વધે, તેમાં પોતાપોતાના રાજ્યના બેદો છતાં, સમગ્ર રીતે એકમંતમાં તે પ્રજા હતી, અને છે.

ક પ્રગતિશીલ ગણતંત્રી નવી ધર્મ પરંપરાના શિક્ષિતવર્ગ પાસે નવી નવી બહુમતના ધોરણની સંસ્થાઓ સ્થપાવી. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, આરિય અથવા પાત્ર આચારોની નવી નવી ક્રિયાઓ કરાવી તેનાં પ્રચાર માટે પાઠશાળાઓ મારફત શિક્ષણ પણ શરૂ કરાવ્યું: પ્રથમ તો-સામાન્ય રીતે પરંપરાગત દરેક બાબતોને વધારે સારા આંકાર અપાતો દેખાય, પેરંતુ આગળ જતા બન્નેયના સ્પષ્ટ રીતે પ્રવાહ બેદો પડતા જ જાય, ને આધુનિક આદર્શોને જ ટેકો આપવાની કરજ તે નવી સંસ્થાઓ બળવતી જાય.

જ તેમાં કોન્ફરન્સો: યુવક મંડળો: યુવક સંઘો: સ્વયંસેવક મંડળો: નવી નવી પુસ્તક પ્રકાશક સંસ્થાઓ શ્રી મહાવીરસ્વામિના જન્મકલ્યાણકના ધાર્મિક પર્વને જયંતીને નામે રાષ્ટ્રીય જાહેર પર્વ બનાવવું

૧ [જોને તા. ૨૬-૩-૬૦ સામાયિક સ્કૂરણ પૃષ્ઠ-૧૪૮ નું નીચેનું અવતરણ વાંચો.

“ તે પહેલાં આ પર્વની રાષ્ટ્રીય પર્વ તરીકે ઉજવણી કરવામાં આવે એ રીતે અથવા તો મહાવીર જયંતિ એ કોઈ એક પંથ કે ધર્મનો નહીં પણ આખા દેશનો અહિંસાની પૂજા અને પ્રશંસા કરવાનો વિશિષ્ટ તહેવાર છે. એમ જનતાના લાગે એ રીતે કરવાનો કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકાર આપણે શોધી કાઢવો જોઈએ.] એટલે કે આધુનિક ‘ અહિંસા ’ શબ્દનો પાછળ હિંસાને મળતાં છુટા દોરના રૂપમાં જોન અહિંસાને પણ ફેરવી નાંખવાની ભલામણ આ સચનમાં છે. આ રીતે ધાર્મિક-શુદ્ધ ધાર્મિક પર્વને રાષ્ટ્રીયપર્વમાં ફેરવી નાંખી અન્યથા યોજનાપૂર્વકનો ઉપયોગ શરૂ કરાવ્યો છે. જેમ અન્યગૃહીત પ્રતિમા-

તથા બીજા પર્વેને પણ એ આકાર આપવાની પ્રવૃત્તિ: પર્વનો ઉપયોગ કરીને ગમે તે વિષયોની કરાતી વ્યાખ્યાનમાળાઓ આધુનિક ધોરણની સ્વતંત્ર પાઠશાળા-સંસ્થાઓ: ધાર્મિક શિક્ષણ સંસ્થાઓ: શ્રી સાંવત્સરિક પર્વને વિશ્વમૈત્રી દિવસ બનાવી દઈ તેમા પણ પરદેશીઓએ એ બહાને ધુસવાનો તોરપંથ સ્થાનકવાસી: દિગંબર ભાષ્યો તથા કેટલાક આપણા ભાષ્યો મારફત મેળવવાની તરફી કરવી. જીવ-દયા મંડળી: શાકાહાર પ્રચારક સંસ્થાઓ: વૈશાલીને પ્રભુ મહાવીરદેવનું જન્મસ્થાન મનાવવું. ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરનારા ને કરાવનારા સંખ્યોની આયોજ્યશાળાઓ સિદ્ધચક્ર આરાધક: નવપદ આરાધક મંડળો વગેરે વગેરે શ્રી સંઘ કરતા સ્વતંત્રપણે ચલાવાતી સંસ્થાઓ વગેરે છેલ્લા ૧૦૦ વર્ષોમા હળવે હાથે પણ સારી રીતે પ્રચારમા મૂકાયેલ છે. અને તેમાં વધારો થતો જ જાય છે. અખિલ ભારતીય જૈન મહા-મંડળ. જૈન ધર્મ પ્રચાર મિશન: પોસ્ટ સમિતિ સામાયિક સમિતિ: એન્લુકેશન બોર્ડ. વગેરે વગેરે સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ ઉભી થઈ છે. જેનો શ્રી સંઘ અને શ્રી શાસન સાથે બંધારણીય રીતે કોઈ સંબંધ નથી, છતાં શ્રી સંઘના ચાલતા આવતા વહીવટમાં હરેક પ્રકારે સૌની બનતી રીતે ડબલ હોય છે. અને બીજે પાટે શ્રી સંઘના વહીવટને ચડાવી દેવામાં સહાયક થાય છે. જેથી તેનું અનાત્મવાદી આદર્શો પ્રમાણે રૂપાંતર થતું જાય.

બહારથી ધાર્મિક જણાતા અને નામ ધરાવતા જુદા જુદા નિમિત્તોનો આશ્રય લઈ તે સંસ્થાઓ ઉભી કરાતી હોવાથી, ધાર્મિકો પણ તેમા નિ સંકેતપણે ધર્મની ઉન્નતિની આશાથી જોડાઈ જતા હોય છે. પરિણામમા તો દિવસે ને દિવસે અવનતિ જ જોતા હોય છે. ને નિરાશ થતા હોય છે. ત્યાં તો નવી પેઢીના યુવાનો જુદા-જુદા ઉદ્દેશો આગળ કરીને નવી નવી સંસ્થાઓ કાઢતા હોય છે. અને પૂજ્ય પુરોહો પણ તેના નામધારી ઉદ્દેશોથી લલચાઈને કે પોતાની ધારણાના કાર્યોને વેગ આવશે, એવી આશાથી નવી નવી સંસ્થાને પ્રોત્સાહન પણ આપતા હોય છે, કે-સ્વયં સ્થપાવતાયે હોય છે. રનાત્ર-સમિતિ ને લક્ષિત સમિતિ જેવી શુદ્ધ ધાર્મિક દેખાતી બાબતો દારા પણ એ તત્ત્વો ધુસતા હોય છે. તેનો ખ્યાલ ન રહે એ સ્વાભાવિક છે. વળી, તેવી સંસ્થાઓથી આજે કામ કરવાની અનુકૂળતા વધતી હોય છે, અને સરકારી: અર્ધ સરકારી: તત્ત્વોનો મીઠો કે આડકતરો તેને ટેકો પણ હોય છે. કેમકે-તે ઉદ્દેશથી તો આડકતરી રીતે એવી સંસ્થાઓ કંઠાવાતી હોય છે. આકર્ષક ગોઠવણો ખુરશી: ટેબલ પંખા: બત્તીની સગવડો આકર્ષક જાહેરાતો: યુગબળ: જમાનાને અનુસરીને વિગેરે આકર્ષક શબ્દો પણ વેગ આપતા હોય છે

આમ “કોયલનાં ઈંડા કાગડી સેવતી” હોય છે. પરંતુ જ્યારે પાખો આવ્યા પછી કોયલના બચ્ચાં ઉડી જાય, ત્યારે બિચારી કાગડી મો વિકામીને માથું હલાવતી બેઈ રહે છે. ને નિરાશ થાય છે. પરંતુ પછી શો ઉપાય ?

જ હવે તો શ્રી તીર્થ કરોએ સ્થાપિત જૈનશાસન અને શ્રી સંઘના બંધારણોથી જુદા પડતા આધુનિક દબ્બા પોતાના સ્વતંત્ર નવા નવા બંધારણો ધરીને તેનાથી કેટલાક ગામના મધો પોતાના સંઘોને આધુનિક દબ્બા બનાવીને તદ્દન સ્વતંત્રપણે શ્રી સંઘસંઘથી જુદા પાડી રહ્યા છે. તીર્થંજક છનો ત્યાગ થાય, તેમ મિથ્યા બનતા પર્વનો ત્યાગ કેમ ન થાય ? તેમા રાત્તના અમલદારો વગેરે પ્રમુખસ્થાને આવે છે, અને બોલાવવાનો રીવાજ પડતો જાય છે. કેમકે-તેને વર્તમાન રાત્તના કાર્યક્રમોમાં સ્થાન છે. મારે તે ફેરવવામાં રાત્તને રસ છે. અને તેનું સુખ્ય બીજા ૧૮૯૨ પછી બહારથી મેપાયું છે. વિસ્તારભયથી તેનો દતિદાસ અમે અહીં આપના નથી. આ ધર્મને એક ઘાતક પગલું બહારની પ્રેરણાથી શરૂ થયું છે. એમ અમે ઘણા વખતથી કહેતા આવ્યા છીએ પરંતુ ને તરફ લક્ષ્ય જતું નથી. હવે દેગ અપાય છે.

મોટી સમિતિ બોર્ડો જુદી જુદી ધાર્મિક પ્રતિનિધિતી રજીસ્ટ્રેશન નામે પાસ થઈ પશ્ચિમી સાગી રી છે, અને પૂજ્ય પુરોહિત પણ તેમાં વાધો લેતા નથી. કારણ કે તેઓ પણ તે દાગ કામ માં શકતા હોવાનું જોઈ આંતરિક સહાનુભૂતિ પ્રદાનના હોય છે.

જ બહારથી મુંદરતાથી લગભગ જના પરિણામે બાંકર પરિણામે નિપજાનારી આ નીતિરીતિ પરંપરાગત ધર્મની પરંપરાના મૂળભૂત પ્રતીકો તોડનાના મોઝમ મેનુઓ પૂર્ણની છે. તેને જોડે રીકો તેડલો મૂળભૂત વસ્તુઓને અચૂક ધક્કો છે કેટલાક કહે છે કે—“ માન પોલીમી તરીકે ઉપયોગ કરીએ છીએ. પછી તેને છોડી દેવાના હોય છે. તેથી ધાર્મિક કાર્યો અને ઉત્તિ મળળળળળી કરી શકાય છે. પરંતુ મૂળ પ્રતીકો અને બાળ્યોને કશો વાધો આવવા દેવાનો નથી એ અમારું લાગ છે.” આ પણ સ્વાર્થી વિદેશીયોની જ દલીલો છે, જે આપણા લોકોને મોટેથી બનાર પડે છે, તેમજે જ માડી કાઢીને આપણે મોઢે ચડવા દીધી છે. પરંતુ મૂળમાં જ આગ ચાપવા માટે જ આખી નવી પરંપરાઓ ઉભી કરવામાં આવી છે. માટે જ વાધા ભરેલી વસ્તુ છે. મળને ધક્કો ન લાગતો હોય, અને લાગ મળતો હોય, અથવા થોડો મળતો હોય, અથવા લાલ ન મળતો હોય, પરંતુ ગેરલાભ ન થતો હોય તો પણ તેનો વિરોધ કરવાનું કાંઈપણ કારણ નથી. માટે નવી પરંપરાની સંસ્થાઓ અને કાર્યોથી: ધાર્મિક શિક્ષણની પરીક્ષાઓ વગેરેથી શાસન ધાર્મિક શિક્ષણ: અને ધર્મની ઉત્પત્તિ દેખાતી હોય છે, તે તદ્દન કઠારી અને બામક વસ્તુ છે. પરિણામે તે કાંઈ ને કાંઈ મૂળમાં નુકશાન જ કરે છે. આ માત્ર કટપના કે મનની ધૂન નથી પરંતુ વાસ્તવિક સત્ય છે.

જ જમાનાને નામે દરેક બાળ્યો કરવામાં આવે છે. વાસ્તવિક રીતે જમાના જેવી કોઈ ચીજ જ નથી. બહારના આદર્શો ઉપર જમાનાનું લેખલ લગાડવામાં આવ્યું છે. “દવાનું પાસલ” એવા લેખલ મારકત રામપુરીયા જરાઓનો પ્રચાર એક વખત થતો હતો. તેવું આમાં છે. જમાનાને અનુસરવાની વાતના પ્રચાર દ્વારા યુરોપીય આદર્શોને અનુસરવાની યુક્તિમાત્ર છે. જમાનો એક કલ્પિત વાત છે. એ અમે આગળ સ્પષ્ટ કરેલું છે.

જ પ્રથમના વખતમાં ધર્મોમાં નવા નવા સંપ્રદાયો નીકળ્યા છે પરંતુ તે તો અમુક અમુક બાળ્ય તમાં અમુક અમુક મતભેદ કે વિચારભેદ થી ઉત્પન્ન થયા છે, ત્યારે આજે તો તીર્થ કરોતી રચના સામે જ તદ્દન જુદા પ્રકારની રચનાનો ફેલાવો કરવાની તૈયારી માટે સંસ્થાઓ ઉભી થઈ હોય છે તે જ જુદે જુદે વખતે ધીમે ધીમે જીવનમાં ગોઠવાતી જાય છે, અને તેને વેગ મળતો જાય છે. હજી આટલેથી જ અટકે તો પણ કીક છે, પરંતુ ધીમે ધીમે તદ્દન મૂળ ઉખેડી નાખવા સુધી આ પ્રક્રિયાને ૧૦૦ વર્ષોમાં પહોંચાડવાનું ધ્યેય છે. અર્થાત્ જમાનાને અનુસરવું એટલે જ બહારના આદર્શોને વેગ આપવો આ વાસ્તવિક રહસ્ય છે.

જ આટલા જ માટે પબ્લીક ટ્રસ્ટ એક્ટ વગેરે ધાર્મિક બાળ્યોના કાયદા કરતાં પહેલાં આવી પ્રગતિશીલ ગણ્યાની સંસ્થાઓના અભિપ્રાયો લેવાનું પાસ રાખવામાં આવ્યું હોય છે. અને હમણાં કેન્દ્ર તરફથી નીમાયેલ ધાર્મિક વહીવટ તપાસ કમીશને (પચે) પણ તેવી સંસ્થાઓને નિવેદન કરવા આમ ત્રણ આપ્યું છે. કેમકે-તે સંસ્થાઓ તેમની જ છે. તેથી “અરધુ-પરધુ” કે તેથી વધારે તેમના તરફથી તેવું જ વચણ લેવાનું હોય છે.” એમ વર્તમાન સ્ટીલ ફેમની સરકાર બાજુ જ છે. એટલે શ્રી સઘ નામદાના વિરોધમાં રહે, છતાં આવી સંસ્થાઓના નામ આગળ કરીને પણ પોતાની ધારણા બર લાવી શકાય, તેમ હોય છે. આવી સંસ્થાઓ તરફથી કરવામાં આવતાં નિવેદનોમાં વકીલ, બેરીસ્ટરોની સલાહ મુખ્ય હોય છે. એટલે તેઓ કાયદાના મૂળમાં રહેલી સરકારી સત્તાઓને ખ્યાલમાં રાખીને સલાહ આપતા હોય છે પરંતુ, શામન અને ત્રી સંઘના મૂળભૂત બધારણીય તત્ત્વો: આદર્શો. વગેરેથી તો લગભગ

સર્વથા તેઓ અજ્ઞાત જ હોય છે. તેથી “ મૂળમાં ક્યા આગ ચંપાય છે ? ” તેનો તો તેઓને લેશમાત્ર ખ્યાલ રહી શકતો જ નથી. ધંધાના લાભનો સંબંધ બાળુએ રાખનારા સેવાભાવી ધાર્મિક વૃત્તિના વક્રીલ-આરીસ્ટરોની પણ મનોદશા લગભગ આ જતની હોય છે. તેથી તેઓના ધાર્મિકપણથી પણ ઘણી વખત ભ્રમણા તરફ દોરવાઈ જવાય છે. શેઠ આ. ક. અને જૈન એસોશીએશન ટ્રસ્ટી ઇન્ડિયા: જેવી જુના વખતમાં સ્થપાયેલી સંસ્થાઓ પણ એ દુષિત તત્ત્વોથી સારી રીતે વાસિત છે. માટે જ આજના વાતાવરણમાં તેની મહત્તા ટકી છે. અને રાજ્યતંત્ર દ્વરેક બાબતમાં તેને ધરાધાપૂર્વક આગળ રાખવાની તક લે છે. જો કે-તેમાં એ તત્ત્વો બહુ જ ઓછા રૂપમાં શરૂઆતમાં હતાં, પાછળથી ક્રમે ક્રમે વધતા ગયાં છે. છતાં ખીજ સંસ્થાઓ કરતાં ઘણાં ઓછાં છે વિદેશીયોએ એ રીતે પ્રાથમિક શરૂઆત કરાવી છે. નહોતર, શ્રી સકળ સંઘની સંમતિથી ખાસ ખાસ ગૃહસ્થો જ તીર્થો વગેરેના વહીવટો પૂર્વના વખતમાં કરતા હતા. તેને બદલે પેટીઓ સ્થપાવીને, દુકાનીઓ ઉભા કરાવીને, શરૂઆતમાં આધુનિકતાનું રૂપ આપવાની એ રીતે વિદેશીયોએ આડકતરી રીતે શરૂઆત કરાવેલી છે. અને નવી છતાં પ્રથમ નીકળવાથી જુની થયેલી સંસ્થાઓને વધારે મજબૂત રાખે છે. જેથી કરીને ધર્મશુરુઓ તથા પરંપરાના ગૃહસ્થ આગેવાનો વગેરેને દૂર રાખી શકાય છે. આવી સંસ્થાઓ અને સરકાર જ પરસ્પર સંબંધમાં રહી શકે, ને શ્રી સંઘને અધારામાં રાખી “ કુલડીમાં ગોળ ભાંગી-ભંગાવી ” શકાય છે * એટલે “ મૂળને ધક્કો લાગતો નથી. ” એ માત્ર વાહિયાત વાતો છે અણસમજથી લાવેલી છે. આ વાસ્તવિક રહસ્ય છે.

જેવી સંસ્થાઓ મારફત ધાર્મિક સ્થાનોના વિવાદો ઉભા કરાવીને તેના સમાધાનો અને કે સલામોમાં સરકાર ત્રીજી પાર્ટી તરીકે-તેમાં માલિક તરીકે અને સત્તાધીશ તરીકે-ધુસી શકે, તેવી ગોઠવણ કરી લીધી હોય છે. કેમકે-બન્નેય પક્ષો પોતપોતાના હેતુઓ સકળ કરવા માટે અરજીઓ જ એવી કરે, અને વકીલ, બેરીસ્ટરો અરજી જ એવી ધરે, કે જેથી છપ્પાપૂર્વક બન્નેય પક્ષોએ ત્રીજી પાર્ટીના ધર્મ-ગ્યાનો ઉપર પણ અધિકારો કબ્જા રાખેલા હોય તટસ્થ પંચ તરીકે સમાધાનો, કરારો કે ફેસલા અપાયેલા નથી હોતા. આ વસ્તુ સૂક્ષ્મતાથી અભ્યાસ કરનારને બરાબર જણાઈ આવે તેમ છે જ. તે વખતના આપણા આગેવાનો એટલું સૂક્ષ્મ વિચારી શક્યા નથી. કેમકે-વિદેશીયોની ૧૦૦ વર્ષો બાદ ખુલતી કરવાની ગૃહ યુક્તિઓની કલ્પના પણ કેમ કરી શકાય ? એટલા જ માટે એ આગેવાનોને શ્રી સંઘમાં પ્રતિષ્ઠિત બનાવી રાખવામાં આવતા હતા. કેમકે-સરકાર તેમની મારફત કામ લેતી હતી અને “ તેઓ સરકારની સામે હિતો માટે બરાબર લડે છે ” એવો દેખાવ પણ થવા દેવાતો હતો. જેથી શ્રી સંઘ તેઓ ઉપર અટલ વિશ્વાસુ બનતો હતો. પછી સરકારી તંત્ર અધકચરા નિર્ણયો એવા આપે, કે ન પૂરતો સતોષ લઈ શકાય, ન પૂરતો અસતોષ જાહેર કરી શકાય, અને લવિષ્યમાં વધારે વડત્ત અધારી સતોષકારક નિર્ણય લેવાની આશામાં “ મેરી ખી ચૂપ અને તેરી ખી ચૂપ ” નલાવી લેવાની આવતી હોય છે.

વળી, નવા નવા પ્રસંગો ઉભા કરીને લડત ઉપડે ને મૂળથી જ બધો પૂરો સતોષ લેવાની હીલચાલ ઉગાડાય, પરંતુ પરિણામે સરકાર પોતાના હેતુઓમાં એક ડગલું આગળ વધી ગઈ હોય તે રીતે સમાધાન થાય. આમ વખતો વખત ઉપડતી હિલચાલો મરકારને આશીર્વાદરૂપ બનતી ગઈ હોય છે. અને હવે તો એ સ્થિતિ ધણી જ આગળ વધી રહી છે સુખ્ય આગેવાનો ભૂતકાળમાં મળેલા થોડા આલ લાભોથી

* એટલા જ માટે લવિષ્યમાં સત્તાની ધારણા પ્રમાણેની શરતો કબ્જા કરાવી શકાય, માટે ભૂતકાળની સરકારે જેવી સંસ્થાઓ સ્થપાવીને તેને લોકપ્રિય અને વિશ્વાસપાત્ર બનાવી છે, કે તેની સાથે એકાંતમાં ખાનગી વાત કરીને દસ્તાવેજો ઉપર સહી કરાવી શકાય અને શ્રી સંઘમાં બહુ જ જાહેર કરવાની વચ્ચે ન પડે, ને યોગ્ય વિશ્વાસમાં રહે.

દયાબ રહી, યોગ્ય પ્રયત્ન કરી શકતા જ નથી હાથીના કોરેરમાં મામની માથે પનેગે ॥ કાગડાની છેવટે થઇ તેવી ભાવિદશા તરફ શ્રી સંઘ આજે ભેંગાને જાણે ॥

છ આપણા બાઇઓની કુદિ જાધમિક દિનેને દાનિ પડેલાડાની નેત્રી નથી. એ તદ્દન ખર છે. પરંતુ, એ સંસ્થાઓ વગેરે સાધનો જ વિદેશીઓએ આપણને કોરેર ॥ મામે પનાડીને એકા ઉચા કરાવી લીધા છે, કે-તેને ટેકા એ જ ધાર્મિક દિનેને પડારણ હોય ॥ તે મંચાઓ જ આપણી મંચુનિને ઉમેડી નાખવાની તેઓની બિનશરોની કંડી લગ્ગરી નાખીએ છે. તેમા જ આપણા બંધુઓ બગી થઇને સીધી રીતે નહીં, પરંતુ આડકતરી રીતે ધાર્મિક દિનેને દાનિ પડેલાડે છે. આ એક એક કોયડો ગોઠવાયો છે, કે-બધુ ઉડાણથી ચમનના સિરામ ચમનના તેમ નથી.-૧- આપણે પોતે જ આપણને બેસવાની ડાળ લાંગી રવા છીએ. "

જ આ ઘાતક પ્રક્રિયા દરેક ધર્મો, સમાજો વગેરે માથે બેડવામા આવેલી છે. પરંતુ સર્વના કેન્દ્રનું જૈનધર્મ સાથેનું તેનું બેડાણ અશક્ય હતા બુખીથી શક્ય બનતું હોવાથી ખુબ જ ભયંકર ગણાય, ગણાયું બેઢએ. તેઓ જૈનધર્મમા થતા નવીન પરિવર્તનોથી ભીથી વિરોધ બુખી હોય છે. કેમકે-કેન્દ્ર ઉપરના ધા વધારે કાયદાકારક તેઓને જણાય, એ આધારિક છે.

જાને કે જૈનધર્મને નવીન પરંપરાની ચોજનાઓ ધીમે ધીમે શાન્તિથી રચનાત્મક રીતે અને ધબ્બીજ ખૂબીથી લાગુ કરાય છે. સહાનુભૂતિપૂર્વક લાગુ પડાય છે. અજબ કુનેડપૂર્વક લાગુ પડાય છે. પૂર્વ પરંપરાથી રંગાયેલા પુરુષો જેમ જેમ પરચોકવાસી થતા જાય, તેમ તેમ એક પછી એક ગોઠવણો બહાર મૂકાતી જાય છે. તેમા સહકાર આપનારાઓને યુગચઃ યુગબળ પીછાણનારા વગેરે વિશેષજોથી નવાજના જવાય છે.

જ "તીર્થ"કર ભગવતો વીતરાગ સર્વજન ન હોતા. તેઓ માત્ર તે વખતના હિતકારી સાધુ-પુરો હતા. તેઓ પણ ચાર: કે બે: જ થયા છે. બાકી બધી કલિપત કથાઓ છે. " એવા એવા પ્રચારોને વેગ આપણામાના તરફથી જ મળતો જાય છે. તેથી ત્યા તીર્થ"કરોને નામે પણ મૂળભૂત રક્ષણ કરવાની નીતિ ઉપર ફટકો પડતો જાય છે. તથા એ આદર્શ ઉપરના શ્રી તીર્થ"કરોના ચરિત્રો પણ લખાતા જાય છે. ત્યારે સામેથી આધુનિકતાપ્રિય આજના પુરુષોને એટલું બધું મોટું સ્થાન આપવામા આવે છે, કે જેથી પાછળનો ઇતિહાસ અને તેની ભવ્યતા ભાવિ પ્રજા ભૂલી જાય. માટે વર્તમાનયુગના પુરુષોને સીમા પુરુષો તરીકે પ્રતિષ્ઠિત કરવા-કરાવવામા આવે છે. આ બધાં અતિ સૂક્ષ્મ રહસ્યો છે.

અલબત્ત, જૈન-દર્શન સૂક્ષ્મ વિચારક હોવાથી તે આવા વિચારો કરવામા અને સમજવામા સદા યક થઇ શકે છે, બીજાનું તો શક્તિ બહારનું આ કામ છે.

[૫] શ્રી સંઘમાં ગૂઢ રીતે પડી રહેલા જુદા જુદા વર્ગો:

જ શ્રી સંઘમાં નીચેના મુખ્ય વર્ગો પડે છે —

૧ હો વર્ગ:—આપણા શ્રી સંઘમાં આજે પણ મૂળ પરંપરાને જેમ ને તેમ વળગી રહી, તેના મૂળભૂત સ્થાયિ પ્રતીકો તરફ વક્ષદારી રાખી, ધર્મમા સહાયક એવા કુદરતી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવો અનુમાર વર્તવામાં અને બાધક દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળભાવોને દૂર રાખવામા ધર્મનું રક્ષણ કરવામાં માનનારો એક ખાસ કેન્દ્ર જેવો મુખ્ય વર્ગ વિદ્યમાન છે. પરંતુ તેય કમશ. આજે થતો જાય છે. ને તેવો મજબૂત નવો વર્ગ ઉત્પન્ન થતો નથી. એ જગતને, માનવ જાતને, ભારતની પ્રજાને, મોટામા મોટી દાનિ થતી જાય છે, ને તે મોટામાં મોટી કમનસીબી છે.

૨ જો વર્ગ:—આને જે વિષય સંજોગો બહારથી ગોઠવાતા જાય છે. તેમાંથી માર્ગ મેળવવા માટે—

અ કેટલાક આત્માઓ વધારે ઉંચા પ્રકારના ધાર્મિક પ્રતીકોનું પાલન કરતા થાય છે. અને—
આ કેટલાક ચાલુ સ્થિતિમાં ઉંચા પ્રકારે પાલન કરવાનું અશક્ય માનીને તેના કરતા કાંઈક ઉતરતા પ્રકારનું પાલન કરતા હોય છે.

એક પક્ષ વધારે ધાર્મિક શુદ્ધિની અને ખીજો પક્ષ ચાલુ ધાર્મિક પ્રતીકોના પાલનની અશક્યતાની કલ્પના કરીને બન્નેય જુદી જુદી દિશા તરફ દોરવાય છે. જૈનશાસનના જાહેર પ્રતીકોમાં પણ એ જાતના ફેરફારો બન્નેય ઇચ્છના અને અમલમાં મૂકતા હોય છે.

વાસ્તવમાં કુદરતી રીતે વર્તમાનકાળે પ્રાપ્ત જે મધ્યમ સ્થિતિ છે, તેનાથી અ અને આ બન્નેય અચૂત થતા હોય છે. એક જાબડું બહુ ઊંચે જતું હોય છે ત્યારે એક વધારે નીચે જતું હોય છે. સમતુલા ન જળવાતા શ્રી સંધમાં બુદ્ધિભેદ અને વિષમતા થાય છે. એક ઉંચા પ્રકારને લાગે વખત અમલમાં ટકાવી શકે તેમ હોતો નથી કેમ કે—ઉંચો પ્રકાર આને અશક્ય છે: ત્યારે ખીજો વર્ગ નાહક ઉતરતી કક્ષામાં ઉતરી પડવાનો દાખલો ખેસાડે છે. એ રીતે બન્નેય શક્ય સ્થિતિને હરકત પડોંચાડવામાં મદદગાર થાય છે. જે કરવાની વિદેશીયોની પોલીમી છે. એક કહે છે, કે—“ જે ઘડીમાં પ્રતિક્રમણ પુરું કરતાં શુદ્ધ. વિધિ મુદ્રાઓ: રાગ અને દુષ્સર સૂત્રો બોલવા વગેરે સચવાતા નથી તેથી પ્રતિક્રમણ વધારે વખત લગાડીને પણ શુદ્ધ કરવું નોંધએ ” ખીજો કહે છે, કે—“ આને જે ઘડી નેટલો પણ વખત કાટવાની ફરસદ દોને છે? માટે જોમ અને તેમ દુઃકમાં થોડીક જ માનીટામાં પતે તેવી ગોઠવણ શોધી કાઢવી નોંધએ. ” એક કહે છે, કે—“ પ્રભુનું જન્મકલ્યાણક શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક બરાબર ઉજવવું નોંધએ ” બ્યારે ખીજો કહે છે, કે—“ હવે ધર્મની વાત કાઢ સાંભળવાનું નથી. માટે તેને ધાર્મિકતા છોડીને રાષ્ટ્રીય આદર્શોથી ઉજવવું નોંધએ ” ઇત્યાદિ.

ત્યારે પૂર્વાચાર્ય મહારાજાઓ જણાવે છે, કે—“ જોમ અને તેમ શક્ય રીતે વિધિનો અપ કરવો પરંતુ સાફ પણ અશક્ય હોય તે રીતે પકડવું નહીં. તેમજ શક્ય હોય તેટલી તો ઉપેક્ષા ન જ કરવી. ” આ વચ્ચે આજનો માર્ગ છોડીને તેને ચુંથવામાં વિદેશીયોને પોતાના હેતુઓની સફળતા દેખાય છે કેમ કે—ઉંચી કક્ષા ટકવાની નથી જતા મધ્યમ કક્ષાને તોડવામાં સહકારી અને છે. અને નીચી કક્ષાના દાખલાથી દિવસે દિવસે વધારે ને વધારે નીચે લઇ જવાના પ્રવાહને ટેકા મળે છે. એટલે પતન તરફ જવાનું સુલભ અને છે. એમ બન્નેય રીતે તેઓને લાભ મળે છે ને યુગાનુરૂપ બન્નેયની પ્રવૃત્તિઓ ગણાય છે

૩ જો વર્ગ:—એકદમ જમાનાને અનુસરતા ગણાતા સંજોગો સાથે બધેએસતો થવા ધસમસતો હોય છે. તેમાં દેખાતા ક્ષણિક લાભોને તે સારી એવી ઉન્નતિ માની લેતો હોય છે, કે જે વધારે અવનતિરૂપે અગ્નિભવાની છે. તેનો તેને ખ્યાલ રહેતો નથી.

૪ યો વર્ગ:—(બહારની દૃષ્ટિથી) બહારના દૃષ્ટિનિહિતોથી તાત્કાલિક મોટા મોટા પરિવર્તનો કરી નાખવા ઇચ્છતો હોય છે. ત્રીજો વર્ગનો કેટલોક ભાગ તેની વધારે નજીકમાં અને સહાનુભૂતિમાં હોય છે. તેથી કાષ્ટક પરપરાગન અને વધારે ભાગ આધુનિક પ્રાગતિક. એમ ઉલ્લેખના મિશ્રણપૂર્વક ધર્મની આરાધના અને જન-સાસન નથા સંપત્તિ સંચાલન કરવામાં માનના હોય છે અને શક્ય તેટલું પરિવર્તન એ દિશામાં કરવાના આમકવાળા હોય છે. આવી મૂળ વસ્તુના ખ્યાલથી પણ તેઓ ઘણે ઘણે દૂર નીકળી ગયા હોય છે. જતા “ પોતે નળને જ મદદ પહોંચાડે છે ” એને પ્રામાણિકપણે માનવી માનતા હોય છે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ તેમ હોતી નથી

આજે શ્રી સંઘમાં ધર્મારાધનની પ્રવૃત્તિઓના સંગ્રહનો તથા ત્રી સામન અને ત્રી ગંગના તપીત્રી સંચાલનો મુખ્યપણે ત્રીજા વર્ગના હાથમાં સંવિશેષ છે. એમના ગર્વ બાળિકામાં તમામને જોવાની તક ખેંચી જવા માટે તેના સહકારમાં રહે છે. અને ત્રીજો વર્ગ ગોળા અને ગણપત મળવાથી યુક્તી રહે છે. મોટા ભાગના વહીવટ કરનારાઓ દૃઢી વગેરે આજે આ ત્રીજા વર્ગના છે. હવેથી ગોળા વર્ગના તેમાં દાખલ થતા જાય છે. જેથી પાંચમા વર્ગની પારખાઓ જેને મહત્ત્વ મળ શકે. આ જાનના સંક્રમણો આવી રહ્યા છે.

પાંચમો વર્ગ:—પ્રચારમાં મુકાયલા બહારના જ ગાદીઓમાં મર્મને મર્યાદા હોવાથી તેના જ ચોકઠામાં ધર્મને બધેએ સતો કરવામાં માનનારો વર્ગ વધતો જાય છે. જે જગતનાને અનુભરતા દરેક પ્રકારના પરિવર્તનમાં માને છે. હજી તે તે વર્ગની માત્ર ગ્રંથ તૈયારી જ આવે છે. તેના આંકડો ફરી ચૂક્યા છે. તે વર્ગ બહાર આવતો જાય છે.

“દરિદ્રનારાયણની પૂજા એ જ ભગવાનની પૂજા” “માનવતા ધર્મ એ જ સાચો ધર્મ.” “આપણા હાથ જગત્પાથ” “માનવોને ભોગે ખીજ પ્રાપ્તિઓને બચાવી શકાય નહીં.” “નવી પેઢી સારી ઉપજ કરવા માટે સંતાનોની સંખ્યા ન વધારતા ઉત્તમ આળસો જ જન્મે તેવા પ્રયાસો કરના જોઈએ.” વગેરે વગેરે ઘણી બાબતો છે. તેથી “ભગવાનની પૂજા કરવામાં વખત અને ખર્ચ કરવો નકામો છે.” “ગરીબોના-ગરીબ માનવોના રક્ષણમાં ધર્મ છે. ખીજ ધાર્મિક ક્રિયા કરવાની જરૂર નથી” “હાથથી મહેનત-મજૂરી કરો, એ જ ભગવાન છે. તે જ રોટલો આપજો. ખીજ કોઈ ભગવાન બગવાન નથી.” “અણુવિકસિત પ્રજાની સંતતિ ઘટાડવી અને વિકસિત દેશોની પ્રજાની સંતતિ વધવા દેવી.” એ પ્રમાણે ઉત્તમ આર્થ પ્રજાની સંતતિ ઘટાડી નાખી તેના વ્યક્તિત્વને અટકાવવા અને નષ્ટ કરવા તરફ ગતિ કરાવાતી જાય છે. જેથી વિકસિત દેશોના સંતાનોને લાવિષ્યમાં સરળતાથી વસવાટ કરવા માટે પ્રદેશો મળી રહે.” વગેરે વગેરે તત્ત્વો ગૂઢ રીતે ગોઠવાયેલા હોય છે. એવી હવા કોષ ને કોષ ભારતીય આગેવાન કરાયેલી વ્યક્તિઓ તરફથી પ્રથમ પ્રચારમાં મુકાય છે અને આ વર્ગ તેને શિક્ષક તરીકે અપનાવી લે છે. નાટક. સીનેમા: મનોરંજન વર્તમાન પત્રો. વગેરે આમાં પ્રેરક હોય છે. ધર્મના પ્રચાર ખાતર ધાર્મિક કથાઓના અભિનયો લખવા માટેના સ્થાયી રંગમંચ પણ ઉભા કરાતા હોય છે. આ વર્ગને માત્ર આડકતરો ટેકો જ આપવા પૂરતું કામ બહારનાઓએ કરવાનું હોય છે. તથા નવી નવી બહારની હવા વખતે વખતે આપીને જાહેરમાં ફેલાવી જવાનું હોય છે. પછી તે આ પાંચમો વર્ગ તેના પ્રચાર માટે તૈયાર જ હોય છે. દેશની સમાજની ધર્મની ઉન્નતિ તેમાં તેને દેખાડવામાં આવી છે. જેમ જેમ આ પ્રતીકો બહાર આવી વેગ પકડતા જાય તેમ તેમ પરપરાગત સારા પ્રતીકો અદૃશ્ય થતા જાય પરંતુ તે આ પાંચમો વર્ગ સમજી શકતો નથી.

આ રીતે પાંચમો વર્ગ ચોથાને ઘડવામાં, ચોથો ત્રીજાને ઘડવામાં, ત્રીજો બીજાને ઘડવામાં અને બીજો પહેલાને ઓગળા કરવામાં ઉપયોગી થતા હોય છે. ને એ રીતે નુકશાન થતું જાય છે. એટલે કે પહેલાથી ચોથા સુધીનાનું બધું ઓગળું કરવામાં પછી પછીના વર્ગો મદદગાર થતા હોય છે. અને શિક્ષણમાં તે તે જાતનાં તત્ત્વો ઉમેરાતા જતાં હોય છે. પ્રથમ પ્રથમ તે વધારે સાંસ્કૃતિક હોય છે અને પછી પછી તે વધારે પ્રાગતિક હોય છે.

આ આ જાતનો ગોઠવણથી આવનારા પલટાઓને બહારના અભ્યાસીઓ બરાબર જાણતા હોય છે. તે જાતની સહાયક સંસ્થાઓ અહીં અને ત્યાં એમ બનેલ ટેકાણું હોય છે, તે મારફત જાણી શકતા હોય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ ગતિમાન તેના દરેક ચક્રો ઉપર મોટર ડ્રાઇવરની નજર જેમ સ્ટીઅરીંગ ઉપર દર રીતે સ્થિર હોય છે, તેમ તેઓની નજર બરાબર સ્થિર અને સાવચેતી ભરી હોય છે. તેથી

ફેક્ટરી યોજનાઓ બંધબેસતી થઈ, સ્થિર થતા થતામાં તે ખીજી નવી યોજનાઓ ગતિમાં મૂકાવી દે છે. એમ એ ક્રમથી ઉત્તરોત્તર ભારતીયતા તોડાતી જવાતી હોય છે. કોગઝમઃ અનોપમંડળ' કે આગળ આગળના ક્રાંતિકારી તત્ત્વો બહાર આવે, અદ્વય થાય પાછા બહાર આવે. એમ લાંબે કાળે પચી જવા જેવા બહેરમા રોજીંદા બનતા જાય આ જાતનો ઇતિહાસ પહેલેથી મળશે. એ જ રીતે તેઓ આજ સુધી કામ કરતા આવ્યા છે ક્રમે ક્રમે ભારતીય માનસને બંધબેસતી થાય તેવી રચનાનું ગૂઢ રીતે પ્રથમ ઘડતર કરીને સ્થાયી પરિવર્તનો કરાવી નાંખવાની અજબ ખૂબીઓ તેઓ વાપરતા હોય છે. જેને આપણા લોકો “સ્વાભાવિક રીતે થતા ફેરફાર” તરીકે ઓળખતા હોય છે. “કાળને લીધે ફેરફારો થતા હોય છે” એમ માનતા હોય છે. એમ મનાવવામાં પણ તેઓની કુશળતા હોય છે. આના સરળ દાખલામાં—સ્ત્રીઓના વેશ-પહેરવેશ ને કામગીરીમાં થયેલા અજબ ફેરફારો મકાનોના બાંધકામમાં થયેલા ફેરફારો મનોરંજનના પ્રકારોમાં રોજબરોજ થતાં જતાં ફેરફારો વાહન-વ્યવહારો શિક્ષણ: વગેરેમાં થતા ક્રમિક ફેરફારો. ને બતાવી શકાય તેમ છે.

૬ આ સ્થિતિમાં:—

પહેલા વર્ગ ઉપર એક તરફથી સત્તાતંત્ર તરફથી: દરેક ધાર્મિક બાબતોમાં મદદની લાલચ: અને ખીજી તરફથી અંકુશોને ધોરણે કેટલાક કાયદા લાગુ કરાતા: હોય છે. જેથી તેઓની: અને ધર્મની ધાર્મિક સ્વતંત્રતા: નોખમમાં મૂકાતા હોય છે તે વર્ગ ન છુટકે તાબે થાય છે. તે તાબેદારીનો વારસો પાછળના વર્ગોને મળે છે એક તરફથી: ચોથા કે પાંચમા વર્ગના આક્રમણોથી બચવા-બચાવવા પહેલાં વર્ગને કાયદાઓની મર્યાદાઓ સ્વીકારવા લલચાવતા હોય છે. ત્યારે ખીજી તરફથી ચોથા ને પાંચમા વર્ગની એવા કાયદા કરવામાં સહાનુભૂતિ લેવાતી હોય છે. ખીજો ને ત્રીજો વર્ગ મૌન રહે છે. આ વિચિત્ર ખુબી એવા જેવી છે. જેના પ્રતિકે તરીકે પગલીક ટ્રસ્ટ એક્ટ, કોઈપણ ગ્વરૂપના પૂજા બિલનો કાયદો, ધાર્મિક મિલકતોના રક્ષણનો ખાસ કાયદો. હિન્દુ કોડ બિલ વગેરે વગેરે ધણીને ગણાવી શકાય તેમ છે. જો કે—તે કાયદા કરવામાં જે નિમિત્તો આગળ કરવામાં આવતાં હોય છે, તે બધાં ખરા જ હોય છે, તેમજ તદ્દન ખોટા જ હોય છે. એમ નથી હોતું, પરંતુ તેવા કાયદાને બદલે ખીજી જાતની યોજનાઓ કરવા યોગ્ય હોય છે, તે ન કરતાં, જુદી જ જાતના કાયદા કરવામાં આવે છે. કેમ કે—ધાર્મિક સામાજિક: મળભૂત રક્ષક પ્રતીકોને ને સિદ્ધાંતોનો હલબલારી ઢીલા કરી નાખવાનો ઉદ્દેશ હોય છે કાયદા તો પ્રાચીન કાળમાં પણ હતા. પરંતુ તે ધાર્મિક સિદ્ધાંતો અને પ્રતીકોને દરકન કરનારા નહોતા, ત્યારે આજે વ્યક્તિઓની ભૂલોના રીપોર્ટો લઈ તેને આગળ કરી, સિદ્ધાંતો વગેરેને દરકન કરે તેવા કાયદા થતા હોય છે.

આ ઉપરાંત એક છઠી વર્ગ પણ ગર્ભમાં પોપાઇ રહ્યો છે, કે—જે એમ સમજાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હોય છે, કે—“જે આજના કેવળ ભૌતિકવાદી આદર્શો પ્રતીકો વગેરે છે, તે જ આત્મવાદી પ્રાચીન શાસ્ત્રકાર પુરુષોના આદર્શો અને પ્રતીકો છે, એમ કહીને બન્નેયનો આકાશ-પાતાળ નેટલો બેઢ છે, તે શૂલાવી દેવા દેવે છે એ તેની અજબ ખૂબી છે. અર્થાત્—આજના મિશ્રણને પણ મટારી દઈ ઉંચકે જે પરિણામ લાવવાનું છે, તેની જ પૂર્વદ્રષ્ટિ રચનામાં તે વર્ગ તન્મય થતો જાય છે. પછી કોઈ વર્ગ જ જુદા નહેવા ન પામે. બધું એકાદર જ જણાય.

[૬] સર્વોપરિ સત્તાધારી ધર્મ: તેના ઉપર અને તેના મૂળમાં જ સચોટ આધારો:

ઉક્ત પ્રશ્નના પગલીક ટ્રસ્ટ એક્ટ આદિ કાયદાઓ કરી માન્ય કે સન્માન આજે પોતાની માધી સત્તા ધર્મદેવતા આગ-પત્તે ગો સુધી ન સ્પર્શતે તે રીતે પહોંચાડી દે છે. તેથી તોફાં ફોડો બેધિન

૧૩ > પ્રજામાંથી દરેક ધર્મના ધર્મગુરુઓના પવિત્રિગોના હાથ નીચે એક આજ્ઞાપત્ર લખાવવામાં આવ્યું હોત, તો હજુ કાંઈ મોટા મુદ્દા ન હોત. પરંતુ અત્યંત મહત્વના રાજ્યના વિરુદ્ધ છે. રાજ્યતંત્રનું એ અંગ જ નથી તેવી અપેક્ષા કે જે “તેની ચીની આજ્ઞા રાજ્યના મોજ, કામમાં ને ખર્ચવાનું” દરાવ્યું છે.”

૧૪ બ્રીટીશોએ પોતાની હયાતી સંધી ધર્મના દાનપ્રેા ન કરાવતી નીતિ ઉપર-ઉપરથી અને ખહારથી કામચલાઉ રીતે જાળવી હતી પરંતુ જતા જતા પોતાનું દગિવાર છેડી પડીએ ‘મોં ઉરે’ કેંકતા ગયા, અને તેમના વિચારના દેશીગોના દાખા ને મક્કા ગયા. જેઓના માનમને શિક્ષણી પહેલેથી જ ધર્મની સામેના વિરોધ પક્ષમાં રી જનની ‘પનાવામાં’ આવી પડતા જ તેઓ ધર્મની વાત આવતાં જ તેની સામે ધૂણાદટ્ટિયી બોના હોય. અને તેને માટે મંચ ફરત પડે, તો તેઓ આગતી જેમ સજાગી ઉઠતા હોય છે.

૧૫ છેલ્લા હજાર વર્ષોમાં વિદેશીઓએ ‘દરાદાપૂર્વક’ બારતના ‘મોંને’ જિજ્ઞાસ કરવામાં ભાગ લખ્યો છે, તેથી ધર્મેને વ્યવસ્થિત અને શિશ્નતંત્ર થવામાં મદાનુભૂતિપૂર્વક સલાયક થઈ, દરેક વર્ષની મુદત રાખવી જોઈએ. તેમ ન કરતાં, ઇતિહાસ શિશ્નની ગ્રિયતિમાં જ આવા કાયદા વચ્ચે ન દાખલા કરવામાં આવ્યા, જે ધર્મક્ષેત્ર તરફની અસહનુભૂતિ જ ચુચવે છે. ને તેવું આતરિક વચ્ચે હાલના રાજ્યતંત્રનું ન હોત તો, આ જાનના કાયદા કરવાનો અવકાશ જ ન હતો. કેમકે-દરેક પોતા પોતાના ધર્મો માટે રક્ષણ: પ્રચાર: શુદ્ધ વાતાવરણ: પ્રતિષ્ઠા: વગેરે કમ્મલતા જ હોય છે. અને વયાશક્તિ કરતા પણ હોય છે. તેમાં ધણી આત્માઓ પોતાના હાર્દિક ભોગો પણ આપતા હોય છે. તો જ તે તે ધર્મો જગતમાં ટકીને અસ્તિત્વ ધરાવી રહ્યા છે. તેથી માત્ર કોઈ વિદ્વસંતોપીઓ ધાર્મિક હિતોમાં ડબન કરે, અને ધાર્મિક તથા સામાજિક બળોથી અંકુશમાં ન આવે, ને છેવટે રાજ્ય પાસે બાલ્યગ્રોથી રક્ષણ કરવાની માંગણી કરવામાં આવે, ત્યારે જ ધર્મસેવક રાજ્ય સેના આપી શકે છે. શિવાય દરમ્યા નગિરી કરવાની જરૂર જ હોય નહીં. ત્યારે હાલના કાયદા મીધી જ દરમ્યાનગિરી કરે છે. ગંભીર ગેર સમજણુ તો ત્યાં છે, કે ધાર્મિક ક્રિયા વિનાની બાજતોને તેઓ ધર્મ કે ધર્મના અંગ તરીકે માનતા જ નથી, એ જ મોટામાં મોટી ન્યાયવિરુદ્ધની વસ્તુ છે. પાચેય અંગોમય ધર્મ છે. માત્ર એક જ અંગને ધર્મ માનવો અને બીજા ચાર અંગોને ધર્મ ન માનવો એ કેટલું અયોગ્ય છે ?

દા૦ ત૦ “કોટ” એટલે શું ? મકાન ? કાયદા ? ન્યાયાધીશ ? યોદ્ધા ? ન્યાયતંત્ર ? તેને લગતું નાણા પ્રકરણ ? કામ ચાલતા દિવસો ? કોટના કામકાજનો વખત ? વાસ્તવિક રીતે-તે અને બીજા અનેકરૂપે કોટ છે. “સવારે કોટ બંધ હતી.” ત્યાં મકાન: “કોટ કેસ ન લીધો.” ત્યાં લેવાનો કાયદો ન હોવાથી કોટના કાયદો ન લીધો. “કોટ લય માટે ઉઠી” મુખ્યપણે ન્યાયાધીશ લય માટે ઉભા થયા: “આખી કોટ હસી પડી.” ત્યાં-કોટના મકાનમાં બેઠેલા હજારો માણસો. “કોટમાંથી દડની રકમ પાછી મળી.” ત્યાં તેના નાણા ખાતામાંથી પાછી મળી. “કોટ આગળ કાંઈ ચાલી શક્ય નહીં.” ત્યાં ન્યાયતંત્ર પાસે કાંઈ ચાલી શક્ય નહીં વગેરે જુદા જુદા સંબંધ અને અભિપ્રાયોથી “કોટ” શબ્દ જુદા જુદા મુખ્ય અને લાક્ષણિક અર્થો ધરાવે છે. તે જ પ્રમાણે ધર્મની બાજતમાં છે તેથી એક-બીજાના નામો એક-બીજાને લાગુ પડે છે એમ ૨૫ બેદો થઈ જાય છે.

* જે અંગત વ્યક્તિનું ન હોય, તે પબ્લીકનું. એવો અર્થ કરીને, તેને સરકાર પોતાના હતક કેમ લઈ શકે ? તેને માટે પબ્લીક-અફેર પ્રજા ગોઠવણુ કરે પબ્લીક ઉપર માત્ર રાજ્યતંત્રને લગતી આમતો શિવાય રાજ્યનો અધિકાર શી રીતે સ્થાપિત થાય છે ? તો તો પછી અંગત પણ રાજ્યનું જ ગણવું રહ્યું ? અને ધર્મક્ષેત્રમાં ધર્મગુરુઓ પબ્લીકનું સાચવે. રાજ્ય શા માટે દરમ્યાનગિરી કરે ?

૧૬. સત્તાને નાણા જોઈએ છે ? માટે આવા કાયદા કરે છે ? કે-ધર્મતંત્રમાં સુવ્યવસ્થા સ્થાપવી છે. માટે આવા કાયદા કરે છે ? એ બેમાંથી એકેય આશય આજના રાજ્યનો હોવાનો નિર્બાધ રીતે કાઠપણુ રીતે પૂરવાર કરી શકાય તેમ નથી. પરંતુ “ જુદા જુદા નિમિત્તો આગળ કરીને પ્રજાના સ્થાયિ ટકાવના પ્રાણુજૂત ધર્મક્ષેત્રમાં પ્રવેશી, તેના ઉપર ધીમે ધીમે કબ્જો મેળવી, તેને છિન્નભિન્ન કરવાની વિદેશીયોની ઈચ્છા એક યા બીજા રૂપે અમલમાં આવી રહેલી છે, તેને ટેકા આપવો. ” એ સુખ્ય રહસ્ય છે. તે શિવાય વાસ્તવિક રીતે બીજી કાંઈપણ સાબિત કરી શકાય તેમ નથી.

૧૭. જૈનધર્મના દેવદ્રવ્યાદિક ક્ષેત્રો: તેની વહીવટી ગ્રીણુવટ: વપરાશ -બિનવપરાશ વગેરેની એટલી ગ્રીણુવટ છે, કે-લલલલા વટીલોનાં મગજ તેમાં ચાલી શકે તેમ નથી. માત્ર નિષ્ણાત જૈન ધર્મીઆર્થ શિવાય બીજા માટે તેમાં માર્ગદર્શન પામવું જ લગભગ અશક્ય જેવું છે. તેને સદંતર બાકાત જ રાખવાની જરૂર છતાં તેના ઉપર પણ નિયંત્રણ અને શિષોને બાદ રાખ્યા છે. જેના ધાર્મિક-નાણા-પ્રકરણમાં કશી ખાસ બહુ બારીકીઓ નથી. ત્યારે જૈનધર્મમાં સંખ્યાબંધ બારીકીઓ છે.

આવા આવા મેંકડો દોષો અને ધાર્મિક હિતોને નુકશાનો જેમાં સંકળાયેલા છે તે જાતના કાયદાથી ધર્મને કેટલી હાનિ થાય ? તેનો વિચાર કરવામાં આવતો જ નથી. હજી તો શરૂઆત છે અને કાયદાનો અંમલ પણ આજે સરકાર તરફથી ઘણા ધીમે અને હજી ઉપરચોટીયો હળવે હાથે જ થાય છે. ત્યારે કલમવાર સંગીન રીતે અમલ થવા માંડશે, ત્યારે અસાધારણ ફટકા ધર્મક્ષેત્રને થશે. કદાચ તે વખતના ધાર્મિકોના ધ્યાનમાં તે આવશે નહીં. છતાં, ધર્મને થવાની હાનિ તો થયા વિના રહેશે જ નહીં. જેને પરિણામે તેઓનાં આર્થિક નૈતિક ધાર્મિક પવિત્ર જીવન વગેરે આજ કરતાં યે ઘણી જ કંડોડી રિથિતિમાં મૂકાઈ જ ગયા હશે. તેમાં શંકા જ નહીં.

૧૮. ધાર્મિક ખાતાઓના વહીવટદારો નીમવાની પરંપરાગત અને મુયોગ્ય રીત એવી છે, કે-અનુભવી જે ધાર્મિકો વહીવટ કરતા હોય, અને તેઓની સાથે જોડાઈ લાક્ષિણ્યથી જેઓ વહીવટમાં સહકાર આપતા હોય, નવા નવા અનુભવીઓમાંથી પસંદ કરીને, નવા વહીવટ કરનારાઓ તેઓ તરફથી નીમવામાં આવતા હોય છે. જેથી ઉત્તરોત્તર તે આખતના અનુભવી વહીવટદારોના હાથમાં વહીવટ સમજ-પૂર્વક સલામત અને સંતોષકારક રહેતા આવે આ મૂળ પદ્ધતિ હવે વધારે વખત ચલાવવામાં ન આવવાથી વહીવટો ખર્ચાળ અને તુમારી પદ્ધતિના તથા કલાર્કોમય બની જવાના જ. જેથી તે બેક: કે મ્યુનિસિપાલિટી: જેવો એક સરકારી વહીવટ બની જાય. જેથી ધાર્મિક આરાધનાના તત્ત્વો નજીવ જ રહેવા પામે. તેને પોપણ મળે જ નહીં. વહીવટ ખર્ચમાં જ આવકનો મોટો ભાગ ખર્ચાઈ જાય.

૧૯. ખૂબ સૂક્ષ્મતાથી ઉંડા ઉતરીને અભ્યાસ કરી જોતા કોઈનેય માલુમ પડે તેમ છે, કે- “ બ્રીટીશોએ ધર્મપ્રધાન સંસ્કૃતિને નષ્ટ કરવાના ઉદ્દેશથી, હવે તેના આધારભૂત ધર્મને પણ છિન્ન-ભિન્ન કરવા માટે ધર્મ સાથે અણુબંધમેસતા પારિભાષિક શબ્દો ઉભા કર્યા છે. તેના આધાર ઉપર કાયદા રચ્યા છે. તેવી રીતે સરકારી તત્ત્વના દફતરોની અને રીપાર્ટમેન્ટની રચના કરી છે. તેમજ માહિતીઓ અને હેવાલોના સંગ્રહ રાખેલા છે. એક જ વાતમાં લોકો સમ્મત થાય તો આખી મચીનરી ખેંચાઈને લાગુ પડી જાય, પાડી દેવાય. આ જાનની ખુબી ગોઠવી છે. જેનો ખીનઅનુભવી સચાલકો કાયદાશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરી કડક હાથે અમલ કરે હરીફ માનીને એક નેકે અનુભવનાં પોતાના દીકરાનું જ કાટણું દાદી નાંખી હાલું તેમ ચર્ચ રહ્યું છે.

[૭] જૈનાચાર્યો વિષેની વિકૃત સમજ:

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ ચતુર્થમ પુસ્તકમાં બૌદ્ધભિક્ષુ તરીકે ગણાતા ધર્માનંદ શ્રીશંખીશ્ચએ જૈન સંપ વિશે કેટલક આગતેમ વગર સંગત્વે લખેલું છે. અને કેટલાક મહાન આચાર્યોની ગંભીર

(૪) તેમ છતાં, પ્રજાના લગભગ તમામ તત્ત્વોમાં એકંદર પ્રવેશેલા દોષો અને શિથિલતા પણ પોતાનું કામ કરતા જ હતા. પુરોહિતનું તેજ નમળું પડતું જતું હતું. આ સ્થિતિમાં-જૈનાચાર્યોએ નૈતિક અને આદર્શોનું ઉચ્ચ ધોરણ જોઈ અને તેમ પોતાના પ્રભાવથી ટકાવી રાખી મહાઉપકાર કર્યો છે. છતાં, તેને દોષરૂપ જણાવવામાં દૃષ્ટિની વિકૃતિ અથવા અગાન શિવાય ખીજું કાંઈ નથી.

ઇતિહાસ ને તાત્કાલીન પરિસ્થિતિ વગેરેના ઉંડા અભ્યાસથી આ વસ્તુસ્થિતિ બરાબર સમજાશે.

(૫) મુસલમાની રાજ્યકાળે પણ જે જે દેશી રાજ્યો પોતાનું ખમીર ટકાવી રહ્યા છે, તેની ઉંડી તપાસ કરવામાં આવશે તો તેમાં પણ ! (૬) જૈન મંત્રીઓ, જૈન યતિ-મુનિઓ, મહાજનના જૈન આગેવાનો: જૈન વેપારીઓ વગેરે પ્રબળ તરવાની સલાહ દોરવણી ધનની સહાય: મંત્રણાશક્તિ: વગેરે હોવાના સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવશે.

૪ (૧) ક્ષીટીશોએ એ સઘળા તત્ત્વોને રાજ્યોની આજુબાજુથી ધીમે ધીમે હડાવી દીધા અને ભારતીયતાના ખીનઅનુભવી જેવા ખી એ. એલ. એલ. ખી. વિગેરે ડીઝીધારી દિવાનો અને અમલદારો મોકલી તથા ખીજી રીતે ગોઠવતા જઈ પોતાના આદર્શો પોષવાના ખીજરોપણ કર્યો. જેને પરિણામે એકે એકને અયોગ્ય હતી, ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ દરેકે દરેક દેશી રાજ્યોને સદંતર ઉડી જતું પડ્યું. તે તો ઠીક. પરંતુ ઋષિમુનિપ્રણીત ભારતની સર્વોપરિ પરંપરાગત રાજ્યનીતિ પણ તેની સાથે ઉડી ગઈ. ધર્મશુરુ મહાજનનું અને સ્થાનિક મહાજનનું બળ હડાવવા દેશનેતાઓ: અને કોંગ્રેસ સંસ્થાને તેઓએ નટરથ રહીને ઉત્પન્ન કર્યા. ને તેઓએ જ તેને આડકતરો વેગ આપ્યો. જેથી તેઓના આદર્શો જ મુખ્ય કર્તવ્ય તરીકે આજે બની ગયા છે. તેથી આજે એકછત્રીય વ્યાપક સ્વરાજ્ય સિદ્ધ થયું છે.

(૨) તે પણ શ્રી કૌશાંખીજીના મન ઉપર થયેલી તાત્કાલીન અસરનું પરિણામ છે. વાસ્તવિક રીતે “ક્ષીટીશોની સ્ટીલ ફ્રેમ જ એક છત્રરૂપ ગોઠવાઈ ગઈ છે. અને પાર્લામેન્ટ કાયદો કરીને સ્વરાજ્ય આપ્યું છે. તેથી તેનું સાર્વભૌમત્વ ગયું નથી. આ હેગની અદાલતના તાજેતરના ચુકાદા પછીના પોર્ટુગલના વિદેશપ્રધાન મી. નિગોરાના નિવેદનથી સ્પષ્ટ થાય છે. અલબત્ત આ સહમતો પૂર્વે રફાટ હજી નજીકના ભવિષ્યમાં ગોરી પ્રજા કરવાની નથી.

“આપણે તદ્દન સ્વતંત્ર થયા છીએ” એવો જ ભાસ ભારતની પ્રજાના મનમાં રહેવા દેવાનો તેઓને ઇરાદો છે. કેમકે ચોજનાઓ અમલી બનાવી લેવાનો તબક્કો હજી પસાર થાય છે. તે પછી રફાટ કરી શકાય. મોટે ભાગે તે જાતના દમ્તાવેજ પૂરાવા ઉભા કરવામાં હેગનો ચુકાદો તેઓને ઉપયોગી છે. કામનવેલ્થ સંસ્થામાં ભારત યુ. એન. ઓ. નું સભ્ય ભારત: તેહાર આટલાંટિક ચાર્ટર અને તેની મજા ઉત્પાદક ક્ષીટીશ પાર્લામેન્ટ વગેરેનો તથા પરંપરાએ ઇ. સ. ૧૪૬૨ ના બુલ્લોનો વિચાર કરી જોતાં, ભારત-ભારતની પ્રજા વિદેશીયોનું આર્થિક: સામાજિક, ધાર્મિક, રાજ્યકીય, ઔદ્યોગિક વગેરે રીતે પ્રથમ કરતા વધારે શુભામ થયેલ છે

(૩) સ્ટીલ ફ્રેમનું તત્ત્વ સ્વરાજ્યને નામે આપવાની પૂર્વ તૈયારી કે જે જ પાર્લામેન્ટે અધ્યાત્મિક કોંગ્રેસ સંસ્થાદ્વારા સ્વરાજ્યની માગણી પ્રજા પામે કરાવવામાં આવી હતી. અને એવી માંગણી કરનાર નેતાઓ તેઓને પ્રજાને સાહ મેળવી આપવા ભલે જેટલા લઈ જવાનો દિબાવ કરવામાં આવતો હતો, પરંતુ જેવો તેમના જ હાથમાં પોતાના જાવિ હિતોનું તત્ત્વ સોંપીને જવાની શુભ પૂર્વ તૈયારી તેઓએ કરી રાખી હતી, તે પ્રગણે બહુ દીને સાધ્યા ગયા જેથી, જી અમમસાદ સુદ્ધાના કલ્પ પ્રમાણે “હવે બહારની પ્રજાઓ મોટે ભાગે આજે બહુત જાણુ છે, અને દેશીઓ મોટે ભાગે હાજીશુદ્ધ બનતુ જાય છે.”

(૪) આથી સ્વરાજ્ય આપ્યા પછી તેની માગણી કરનાર અને સહજેન સ્વરાજ્ય માંગવાની હાલ.

આલ ઉપારી પ્રજા પાસે તેની માંગણી કરાવનારાઓની વિરોધીઓને અને આરે મદદના હતી. અને તે માન્ય સ્વરાજ્ય આપ્યા બંધી જૂતકાળના. અને નવા નેતાઓ તરફ તેઓ પરા મનમાની અને છે

(૫) આ પરિવર્તનમાં હિંસામયક-અધિસા શાસનો પસાર કરી પાળને રીતી અંગારામાં સાથ વામાં આવી છે? તે તો આ જૂમિકાનો હિંસા અધિસાનો વિભાગ નાનામાંથી પરાગ સમજાવે

(૬) શ્રી કૌશાંબીજી થોડાક દીર્ઘાંબુથી રતા હોત તો તેમની નિષ્ણાગ્ય શુદ્ધિ જાગ્યાં આ સત્ય જાણી શકત, કે-“ કદી ન બનેલી એવી રીતે ભારતની પજા આજે શામળ મળી છે. ” ભારતના ‘ન અને વૈજ્ઞાનિક સાધનોથી ભારતની પ્રજાની શાન્તિ અપાકારી’ જનારા વિષે શંકા નથી. પરંતુ તે વધ પરાશ્રિતતાનું પ્રતીક હોવાથી, રાજ થવા જેવી ન જ ગણાવા.

૫ આજની અપેક્ષાએ મહાવિચક્ષણ જૈનાચાર્યોએ ભારતની પ્રજાના નવા સંસ્કૃતિ માગી અહિંસા વગેરેનું ખૂબ રક્ષણ કરેલું છે. ત્યારે કોઈ ઉતરીને જોતાં આજે જાગળ મદંતર તે ખું આપણે શુભાવી બેઠા છીએ ને તે મહાત્માઓના પ્રતાપે ઘણા આગળને પાગમામા મળ્યું છે, તે રત્ન સહુ પછુ શુભાવરાવવાના પ્રયત્નોથી શુભાવવાની તૈયારીમાં છીએ. કારણ કે આજની આખી મશીન રીના ચક્રો ઉલટી ગતિથી જ ચાલે છે. તેનો ઘણા વિચારકો જાહેરમાં બળાઓ પણ કરતા હોય, તેમ જાણી શકાય છે.

શ્રી કૌશાંબીજી સેવીયેટ નીતિ: તથા વિશ્વશાન્તિની આજની નીતિ થી પ્રભાવિત થયેલા જાણી આવે છે. તેમાં પણ ખાસ કાંઈ તથ્યતા નથી. કેમકે તે પણ કૃત્રિમ અને એકપક્ષીય છે. શ્રી પાર્શ્વનાથના ચાર વામને પણ તેઓ વિકૃત અર્થમાં સમજ્યા હોવાનું સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે.

[૮] આજનું મોટામાં મોટું કર્તવ્ય:

જુદી જુદી વિચારસરણીઓથી વિચાર સ્વાતંત્ર્યને આજે વેગ મળવાનું માનીને બંને કુટલાક અધીર્ષ-વિચારી ખંધુઓ ખુશ થતા હોય, પરંતુ જુદા જુદા વર્ગો પડી જવાથી શ્રી સંઘ કુસંપતો અપાડો બની જાય, એ જોવું તેવું નુકશાન માની શકાય તેમ નથી.

આ પરિસ્થિતિ જૂતકાળના કાંઈપણ વખત કરતા વધારે જાગ્રત લાવે. વધારે કર્તવ્યનિષ્ઠા વધુ આત્મભોગ: શાસન ખાતર વધુ સમર્પણની તૈયારી. વગેરે માંગી લે છે. જૈનધર્મના પૃથ્વીચર્યોએ રોપેલા મૂળજૂત પ્રતીકોનો ઉડાણથી અભ્યાસ તેના રક્ષણની હાર્દિક અને સમજપૂર્વક પરિણામજનક તત્પરતાઓ. મહા જૈન-શાસનના પરંપરાગત સાચા હિતો સમજવા: તેમાં વ્યામોહ ન થાય: શાસનને પરિણામે હાનિકર બાબતો શાસનપ્રભાવનાની ન ગણાઈ જાય, તેની સાવચેતી. જૈનધર્મની રક્ષામાં સર્વ ધર્મોની રક્ષા સમાયેલી છે વગેરે સમજ: વગેરેની પૂરતી આવશ્યકતા છે. ધર્મારાધન કરતાં પણ શાસનરક્ષા વધારે મહત્વની છે.

સમ્યક્ત્વ ચુલને લાવનાર: સ્થિર કરનાર: સતેજ કરનાર: તે છે. દર્શનબ્રજને ધર્મની પ્રાપ્તિ થતાં વાર લાગે છે, ત્યારે દર્શનમા દૃઢ ભલે કદાચ પાપોદ્યે ચારિત્રથી બ્રજ થાય, તો પણ જલદી આરાધના પ્રાપ્ત કરી શકે છે. કદાચ બહારથી આરાધના ચાલુ હોય અને બીજી રીતે શાસનના પ્રતીકો છિત્તભિન્ન થતા જતા હોય, ને તેમાં સાથ અપાતો હોય તો તેના પરિણામો આવે, ત્યારે એકાએક આરાધના અટકી પડવાના પ્રસંગો આવી જાય. કદાચ આરાધના ચાલુ રહે, છતાં, એ સ્થિતિમાં તેના મૂળ અંદર ઉતરતા નથી. આ શાસ્ત્રસિદ્ધ: અનુભવસિદ્ધ: અને સદ્ગુણિ ગમ્ય: હકીકત છે. છેલ્લા ૫૦ (પચાસ) વર્ષોમાં મોટા પાયા ઉપર થતી આરાધનાઓ વધતી જતી જોઈ આપણને આનંદના ઉમળકા આવે, એ

સ્વાભાવિક છે. કેમકે-તે જ ધર્મના ટકાવનો પ્રાણ છે. પરંતુ પાછલે પારભૂથી *આગમોઃ ધર્મશુરોઃ ધર્મસ્થાનો* પરંપરાગત રક્ષક પ્રતીકો સાતક્ષેત્રોઃ વગેરે મૂળભૂત બાબતોમાં આડકતરા આક્રમણો આવતા જાય છે, નવા આવવાની પૂર્વ તૈયારી થતી જોવાય છે. ને ભાવિમાં નજર નંખાય છે, ત્યારે મન ચિંતાથી ઘેરાઈ જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

॥ શ્રી શ્રમણસંઘસ્ય જ્ઞાતિર્મવતુ ॥

૮ અનન્યતમ શ્રી દ્વાદશાંગી પરમ મહાશાસ્ત્રઃ

[૧] અપૂર્વ મહત્તા

૧ સદ્ભૂત ગહન તાત્ત્વિક અર્થોથી ભરપૂર શ્રી દ્વાદશાંગી અનન્યતમ મહાશાસ્ત્ર છે. આ જગતમાં તેની એક વખત ચોક્કસ વિઘ્નમાનતાના ઘણા સચોટ પૂરાવા અને પ્રમાણો મળે જ છે. છતાં હાલમાં તે શાસ્ત્ર પૂરેપૂરાં વિઘ્નમાન નથી.

૨ દ્વાદશાંગીનું સામાન્ય સ્વરૂપઃ

અ તે ખુદ વીતરાગ સર્વજ્ઞ અરિહંત પરમાત્માના શ્રીમુખે ઉપદેશાયેલ છે.

આ પ્રભુમુખે સાક્ષાત્ સાલળવા ઉપરથી શ્રી ગણધર ભગવંતોએ તેની રચના કરેલી છે. માટે તે શ્રુતગ્રાન્થ પણ કહેવાય છે.

૩ તે અતિ વિશાળ બાર ભાગોમાં-બાર અંગોમાં રચાયેલ છે. માટે દ્વાદશાંગી કહેવાય છે.

૪ તેની રચનાપદ્ધતિ જગતના ખીજા કોઈપણ ગ્રંથ કરતા અત્યદ્ભુત અને અતિવિલક્ષણ છે. જેની રચનાની પદ્ધતિ સમજાવવા માટે શ્રી અનુયોગદ્વાર જેવો સ્વતંત્ર સૂત્રગ્રંથ છે.

૫ તેમાં ઘણા ઘણા પદાર્થોઃ વિષયોઃ અને અનુયોગોઃ ની વિશિષ્ટકોટિની સ્પષ્ટતા છે. તે અનંત જ્ઞેયપદાર્થોની અગાધ ખાણ છે. આપણી તો કદપનામાંયે ન આવી શકે તેવા વિસ્તૃત જ્ઞાનાં, ઘણા જ સંક્ષેપ ધરાવે છે.

૬ આ ગહન શાસ્ત્ર કોઈ ત્યાગી તપસ્વી સંયમી મહામુનિવરો જ લખી શકે તેમ હોય છે. અર્ધગીભરના યે પરિશ્રમથી કદાચ કોઈ કોઈ મહાનુભાવો યાદ રાખી શકે છે. યાદ રાખીને તદનુસાર યથાશક્તિ વર્તન કરી શકે છે ખીજાનું ગળુ નથી હોતું.

૭ તે મોક્ષનગરમાં પ્રવેશ કરવાના મુખ્યમાં મુખ્ય દ્વાર સમાન છે. અધિગમ સમ્યગ્દર્શનનું યે મહત્ત્વનું કારણ છે.

૮ તેના પરિણત જ્ઞાનનું કળ પ્રતો અને ઉચ્ચ પ્રકારના આદિત્રમય જીવનરૂપે આગ્યા વિના રહેતું નથી. તે પ્રકારના જ્ઞા પ્રાપ્ત થાય, તેવી અનુપમ પ્રભાવકતા તેના શ્રવણની છે.

૯ સંગીતઃ વ્યાયામ અને યોગસાધના ના શાસ્ત્રોની માફક તે મુખ્યપણે વર્તન શાસ્ત્ર છે. મન-વચન અને કાયાની સુપ્રવૃત્તિની તાલીમનું શાસ્ત્ર છે આગિશાસ્ત્ર છે. દર્શિદાસ. કે દાવ્ય ની

૧૦ શ્રી લેસલમેરના લેન સંપના રાતભંગને વિષે “આમ વ્યવસ્થા કરવી અને તેમ વ્યવસ્થા કરવી” વગેરે જોડવણો કરવાને અધિકાર મળ્યાના સરકારને શી નીતિ પ્રાપ્ત પાવ છે? તેમની યોગ્યતા વાત વિચાર કરતા યોગ્ય લાગે તો લેન સ્વ યોગ્ય જણાય તો ખેતારની નીતે તે પ્રમાણે વર્તવું કરે. એ જુદી વાત છે અને મળવડાન સરકારને તેના ઉપર અધિકાર હોય અને તે કમ્પ્લે રાખે એ જુદી વાત છે આ આપણા પૂર્વજોના ભાવિ સંસ્કૃતિ માટેના અદ્ભુત મહત્ત્વના અને મુદ્દાના પ્રશ્ન છે.

અંથો ઉચ્ચા ઉચ્ચ અભ્યાસક્રમોમાં યોગ્ય છે. તે પછી તેમાં રહેલા અભ્યાસક્રમોમાંથી રહેલી મરે નત ? વગેરે કરવા પડે છે ?

૩ ખાસ મહાત્માઓનો જ તેના ઉપર અધિકાર છે, ને તેઓનો જ તેના ઉપર અધિકાર હોયો જોઈએ. ખીજનો નહીં. તેઓનું જ તેના ઉપરોગ ઉપર નિર્ધારિત નથી. આને છે, 'અને હોય' જ જોઈએ. ને સદા ચાલુ રહેવું જોઈએ. તેની રક્ષા અને મદ્દપોષ કરવાનો બાર પણ તેઓની જ ઉપર છે. વિષ વત્સલ ખુદ મહાપુરુષોએ તેઓને જ તે ગ્રામે છે. તેનો મર્મ આપનોનો બાર તેઓની ઉપર જ તેઓએ મૂકેલો છે.

૪ ખીજોને માટે તો માત્ર તે પદ્ધતિના વર્તનીય મતદારગણી છે. ઉપરોક્ત, પાણીય, અને યથાશક્તિ તદ્દુક્ત આચરણીય છે તેના દરેક પકાગના રક્ષણ કરવાના મહાત્માઓના પવત્રોમાં મર્મ પ્રકારનો હાર્દિક સહકાર અને સહયોગ ખીજોએ-દરેક માનવોએ પદ્ધતિશી આપવાનો હોય છે. પ્રાણાપ્તિ સર્વસ્વ સુધી પણ તેના રક્ષણને માટે ભોગ આપવાની સૌના ઉપર કબજા છે.

૫ શ્રી તીર્થંકર સ્થાપિત શ્રમણપ્રધાન અતુર્વિધ મંથના રક્ષણ પદ્ધતિ. માર-સંભાળ મંથનનીયે જ તે રહેલા જોઈએ કેમકે—શ્રી તીર્થંકરશ્રમણસ્થાપિત ગાંધાશામન સંસ્થાની તે પરંપરાગત અનન્ય મિલકત છે જ્યારથી તેની ઉત્પત્તિ થઈ છે, ત્યારથી તે જૈનશાસનની મિલકત છે, માટે તેના સંચાલક શ્રી સંઘના સર્વોધિકારમાં જ તેનું સર્વ પ્રકારનું વર્તવટી સંચાલન પણ હોય, ને રહેવું જોઈએ. આ સ્વભાવિક છે.

૬ આજ કારણે તે શાસ્ત્ર સાથે સબધ ધરાવતું જે કાઈ કોઈની પાસુ પામે જગતમાં બધા કોઈ પણ કોઈએ હોય, તો તે ન્યાયસર તો જૈનશાસનની જ અનન્ય મિલકત છે, માટે તે તેને જ મોપાણું જોઈએ એ જ ન્યાય છે. ખીજનો તેમાં અધિકાર નથી, ને હોઈ શકેય નહીં. એ સમજી શકાય તેવી સીધી અને સર્વગ્રાહ્ય બાબત છે. ખીજને તેમાં દરમ્યાનગિરી કરવાનોએ અધિકાર નથી હોતો. જેમ જૂલાઈ ગયેલી, ચોરાઈ ગયેલી, બોલાઈ ગયેલી, કોઈનીયે કોઈ પણ ચીજ-વસ્તુ. કોઈનેય પણ મળે, કે કોઈના પણ હવાલામાં ગઈ હોય, કે વેચાણથી લેવાયેલી હોય, તો પણ તે જેમ મૂળ માલિકની જ છે, તેની જ ગણાય છે, તેને જ છેવટે ન્યાયને ધોરણે સોંપાય છે, ને મોપાઈ જવી જોઈએ. તે જ પ્રમાણે શ્રી આગમે અને તદ્દનુસારિ શ્રુતચાનના શાસ્ત્ર પુસ્તકો શ્રી સંઘને જ સોંપાઈ જવા જોઈએ. ભલે, ખીજોએ મૂલ્ય આપીને તે ખરીદેલું હોય, પરંતુ ખીજોએ ખરીદવા લાયકની તે વસ્તુ જ નથી. તેથી ખીજની માલિકી નિષ્ફળ ગણાવી જોઈએ. કદાચ તે રીતે તેનું રક્ષણ કરવાનું મહેનતાણું માંગે, તે સન્માન સુદ્ધિથી આપવું ઠીક છે. આ રીતે જોતાં, શ્રી આગમે વગેરે ગમે ત્યાં હોય, પરંતુ, શ્રી જૈન સંઘના સંચાલન નીચેની શ્રી જૈનશાસનની અનન્ય માલિકીની જ મિલકત ગણાય. એ પ્રમાણે સર્વ ધર્મોના પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્રો વિષે પણ સમજવું જોઈએ. ન્યાય સર્વત્ર સમાન જ રીતે લાગુ પડે. આ શિવાય જે કાઈ ચાલતું હોય તે સર્વ ન્યાય અને પ્રામાણિક વ્યવહારથી વિરુદ્ધ ચાલે છે. એમ સ્પષ્ટ રીતે સમજવું જોઈએ.

૭ આ ઉપરથી એ પણ સમજવાનું સહેલું થઈ પડશે કે શ્રી આગમે શુરુ-આરા શિવાય વાચના લાગુવા તે પણ એક જાતની ચોરીમાં જ ગણાય, તો પછી શુરુઆરા વિના તેને કયળે પણ કેમ રાખી શકાય ? સ્થાનકચાસી તેરાપથી: સંપ્રદાયો કે જે પરંપરાગત શુરુઆરા વિના જુદા પડ્યા છે, જુદા પડીને જોઈએ પરંપરાગત શ્રી શાસનમાં બેદ: અને પરંપરાગત શ્રી સંઘમાં બેદ ઉત્પન્ન કર્યા છે, અથવા જેણે જેણે તેમ કરેલું હોય, તથા પરંપરાગત શુરુઆરા વિના આગમેની પ્રતો વેચાણથી કે લખાની લઈને મેળવી હોય, તો તે સર્વ એક પ્રકારની શ્રુતની આશાતના જ ગણાય, અને શ્રુતચાનનું

જૈન્ય ગણાય તો પછી “ આટલા જ આગમે માનવા આ પ્રમાણે અર્થ ન કરવો ” વગેરે બોલવાનો અધિકાર કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? ન જ થાય. એ ન્યાયસરની વસ્તુસ્થિતિ છે. સુવિહિત ગીતાર્થ પૂર્વાચાર્યોએ માન્ય કરેલા આગમે અને તદનુસારી શાસ્ત્રોને માન્ય રાખનાર સાથે તેમને માન્ય આગ-મેમાથી પ્રમાણ આપીને વાત કરવામાં પણ ૩૨-૩૩ શિવાયના શાસ્ત્રગ્રંથોનું અપમાન કરવા બરાબર થાય છે. તેથી પાછળથી નીકળેલા સંપ્રદાયોની અસ્ત-વ્યસ્ત માન્યતાઓની ચર્ચા પણ શાસનની અપ્ર-તિષ્ઠાકર થાય. તે જવાબદાર પૂજ્ય પુરુષો માટેય સમજવી જોઈએ.

“ પરંપરાગત પુરુષો દુરુપયોગ કરતા હતા. માટે સદુપયોગને માટે અમોએ તે હાથમાં લઇને ઉત્કૃષ્ટ સાધુપણું પાળવાના પ્રયાસો કરીને શ્રી આગમે તરફ અમે વધારે લક્ષિત બતાવી છે ” આ બચાવ પણ પ્રામાણિક ન ગણાય, કેમકે પરમાત્માનું શાસન હજી વિચ્છેદ પામ્યું નથી, ચાલુ છે. આથી કાંઈપણ સુવિહિત શુદ્ધ રૂપક સત્યચારિત્રી મહાત્મા પરંપરાગત હોય જ. તેમની આજ્ઞા મેળવી હોત, તો પણ કાંઈક બચાવ રહી શકત. પરંતુ આજ્ઞા વિનાના ગમે તેટલા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની કે ચારિત્રપાત્રની જૈનશાસનમા કિંમત ગણાતી નથી. તેને પણ એક જાતની શાસનની આશાતના ગણવામાં આવેલી છે. છે. અને ત્યાં ભૌતશુરને હજુનાર બિલ્લરાજની શુરને પણ ન લાગવા દેવાની સાવચેતીનું દૃષ્ટાંત અપાયેલું છે પરંતુ આ વિચાર જૈનશાસનના ન્યાયને અનુસરીને તેની વક્ષાદારીપૂર્વક વિચાર કરે, તેને સમજાય તેમ છે. ખીજાને રહસ્ય સમજાય તેમ તથી મૂળ પરંપરામા રહીને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવામાં દૃશ્યે નિષેધ નથી હોતો. આજ્ઞાનુસાર વર્તન રાખીને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપાત્ર જીવે તો જૈનશાસનમાં આદરપાત્ર ગણાય છે. જૈનશાસનના શણગારરૂપ-શોભારૂપ ગણાય છે જુદા પડીને ખાસ કાંઈ વિશેષતા કરી શકાતી નથી. થોડો વખત ચમક દેખાડાય છે, પરંતુ વધારે વખત એ સ્થિતિ ટકતી નથી. ને પછી તો અનાજકતા દેલાય છે કેમકે નિરકૃશતા વધે છે.

૮ અહિં એક પ્રશ્ન એ વિચારવો જોઈએ, કે-“ ગમે તે વ્યક્તિ લલીઆઓ તથા ખીજા શુદ્ધગ્રંથો. વગેરેના ધરમા શ્રી જૈન આગમે વગેરેના પુસ્તકો હોય, અને તેઓ તેને વેચતા હોય, તો પૂર્વની કિંમત આપીને ખરીદા પછી કે તેની નકલ કરાવી લીધા પછી પોતાની માલિકીના થયેલા શાસ્ત્રગ્રંથો વાંચવામાં ગો ફાય ? વળી સરકારી સંગ્રહાલયો. યુરોપ-અમેરિકાની સરકારી સંસ્થાઓમા જે પુસ્તકો ગયા છે. તે તેઓની માલિકીના જ ગણાય છે ને ? ”

એ વિદેશીય લોકોને માખણો લેવો વ્યાજબી નથી. કેમકે તેઓ તો આખી દુનિયામા જમીન જતા આકાશ. ખતીજો માનવો વગેરે પ્રાણીઓ જંગલો પહાડો વગેરે જે કાંઈ છે, તે સર્વ પોતાની માલિકીના જ ગર્ભિત રીતે માની બેસા છે. ૪૫૦ વર્ષોથી તેઓએ આ નિર્ણય લીધેલો છે. એટલે તેઓની વાત પ્રામાણિક અને ન્યાયસર ન હોવાથી તેઓના માખણ આપવા ન્યાયી લોકોને માટે થોડા નથી

તેમ છતાં વેચાણની કિંમત તરીકે નહી, પરંતુ ગણ કરવાની દૃષ્ટિથી કાંઈક આપીને તે વસ્તુ-ઓને આપણે શ્રી સંપ અને શાસનના હવાલામા લાવીને રાખવી જોઈએ. યુરોપ અમેરિકા તથા ચીન નિમેટ સિલોન વગેરે જે જે દેશોમા જેની જેની ખાતે “ દાદરાગીને અનુસરતું કાષ્ઠિય પૂર્વાચાર્ય વિચારિત મારિત્ય હોય તે તમામ મેળવી લેવ જોઈએ હવે તેની નકલો કરાવીને પણ મેળવી લેવું લેવાય. ગતવને અનિષ્ટો અને સન્માનો તેમ જ ભાષાસાહિત્ય પણ શ્રી આગમના જ એક નદનના અર્ધા અને ગદ્યરૂપ સાધનો હોય છે માટે તે પણ મેળવી લેવામા મર્યાદા ન કરવો જોઈએ

૧૦ શ્રી આગમે અને આગમનુસારી સાહિત્યનું સંગ્રહન તેના ઉપર કીકા કીપવું વિવેચન પાત્રોની અપેક્ષાએ સહેજ કે વિ તાર વગેરે સર્વ કામ શ્રી કમલ મહાત્માઓની આજ્ઞા નહી જ ને સંપત્તી મર્યાદામા જ માખણ જોઈએ આજ્ઞાની મર્યાદામાં છે ને, અને જે મહાત્માઓને જાન વિવેચના

વેદાનોની આવશ્યકતા પડે, તો તેઓ તેઓની જગત ને જાણી જાય છે. પરંતુ દરેક જાતો તો જાણી હોવા છતાં તેઓને હોય જ થાય, અને તેઓની કોઈપણ જાતના અભિપ્રાયો કોઈની મોટી ભાવના પ્રવર્તક જ થાય, તે જ યોગ્ય અને નિમિત્ત છે. આથી આપણે એવું કહી શકીએ છીએ કે દરેક જાતો તેમના દ્વારા રજૂ થયેલા જોડાણો વડે.

૧૧ "તમામ જ્ઞાનમહારો કે પદ્ય પ્રત્યેક દર્શકના પદ્યનો જાણી પદ્યગ્રાપિત મત્તાશમની મિલકત છે. અને તેના ઉપર પણ ચમત્કાર્ય પદ્યના અભિપ્રાય સંતોષી અને મંજૂર છે." એવું સમજીને કોઈપણ સ્થાનિક સદ્ય કે ત્યાગી કે ગ્રંથકાર જેનામાં અભિપ્રાયો પોતાની દરજ્જા પ્રમાણે શાસ્ત્રોના ને શાસ્ત્રલક્ષણોના ગમે તેમ ઉપયોગ કરાવે છે કે કરાવેલાનો અધિકાર નથી. રાજ્ય કે સામાજિક બળોના પણ વાર્તાવિદ્ય રીતે અનિવાર્ય મંત્રોગોમા મત્તા તરીકે ગણાવે કરાવેલા અધિકાર છે, નહિ કે પોતાની માલિકી માનીને ક્યારે લેવાનો, અને ગણાવેલાને ક્યારે ક્યારે લીધા પછી તેના ઉપર પોતાનો માલિક હક્ક કે સર્વોપરિ સત્તા સ્થાપિત કરી દે, ગમે તેમ ઉપયોગ કરાવે છે કે કરાવેલાનો અધિકાર છે તેવા કોઈ અધિકાર છે જ નહીં. પોતાની આજ્ઞા કરે, કે ગણાવે માટે કામચલાઉ વખત માટે કોઈ વસ્તુ કબજે ગણે, માટે તેની માલિકી કે ગમે તેમ તે વિશે કરવાનો અધિકાર તેને થતો નથી. તેમ ચુરુઆદાનિષ્ઠ શ્રમણ ભગવતો સિવાય બીજાઓમાં આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. શ્રી શ્રમણ ભગવતો પણ ગીતાર્થમાન્ય આદાવિરુદ્ધ વર્તવાનો ઉપયોગ કરવાનો કે વળીવટ કરવાનો અધિકાર ધરાવતા નથી. આ ન્યાયપૂર્વકની વ્યવસ્થા છે.

૧૨ જુદા જુદા નયની અપેક્ષાએ જ્ઞાનદ્રવ્ય. જ્ઞાનક્ષેત્ર. જ્ઞાનધર્મદ્રવ્ય. આદિથી એક જ થયેલું દ્રવ્ય, આ દ્વાદશાગીના રક્ષણ વર્ધન વહીવટ: વગેરે કાર્યોને માટે જ છે. જિનદેવ તત્ત્વ સિવાય બીજા કોઈપણ કામમા આ દ્રવ્યનો ઉપયોગ થઈ જ ન શકે. એટલે દ્વાદશાગી શાસ્ત્ર-જ્ઞાન: અને દેવનત્ત્વ: એ બેમાં જ ઉપયોગ થઈ શકે. બીજા ઉપયોગ કરવાથી કે તેની સારસંભાળ ન રાખવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે. અને જ્ઞાનાચારના અતિચારો લાગે છે. ઉપરાંત જો આ જ્ઞાનક્ષેત્ર મજબૂત કરવા જેવું હોય, ને તે પ્રમાણે ન કરવામાં આવે, તો અતિથિ સંવિભાગ વતના અતિચાર લાગે છે. ઉપરાંત દર્શનાચાર તપાચાર તથા વીર્યોચારના પણ અતિચારો લાગે છે આ સિવાયનું કે તેની સાથે અનુસંધાન ધરાવતું ન હોય, તેવું કોઈપણ જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ નથી. આધુનિક શિક્ષણ તો અજ્ઞાન અને ઉન્માર્ગગામી જ્ઞાન છે.

૧૩ કોઈ કહેશે, કે- "માત્ર શ્રમણ ભગવતો જ વાચે, વિચારે, સુધારે, સંશોધન કરે. બીજા તો આગમોને સ્પર્શ પણ કરી શકે નહીં, વાચી શકે નહીં, વિચારી શકે નહીં, તે વિષેના સંશોધન કરી શકે નહીં, માત્ર પૂજન-સંસ્કાર જ કરે, એ કેટલી બધી સંકોચિતતા કહેવાય ? કેટલી બધી અનુદાર મનોવૃત્તિ ?"

આ પ્રશ્ન ગાંઠ અજ્ઞાનમાંથી જન્મેલો ગણાવે જોઈએ. અશક્ત કે અયોગ્ય પાત્રને હોય ચર્કિતે વિશ્વના કલ્યાણ માટેની ઉત્તમોત્તમ ચીજોનો દુરુપયોગ ન થાય, ન કરાય, ન કરવા દેવાય. પરંતુ તેનો સદુપયોગ જ થાય. અથવા જેવું રક્ષણ તો થાય જ. જે વિશ્વના કલ્યાણમાં કાંઈપણ ઉપયોગને માટે ટકી રહેવા પામે આ મુખ્ય હેતુ છે. તેની પાછળ અનેક ભોગો આપવા પડે છે. અનેક જાતની જાળ તંત્ર રાખવી પડે છે. તપ અને કષ્ટો સહન કરવા પડે છે. એ મહાઉદારતા: અને હૃદયની મહાવિશાળતા છે. ઉગાડ કે બાળક પુત્ર થી પિતા તેજુરીમાનું ધન સુરક્ષિત રાખે, અને તેનો ઘટતો જ ઉપયોગ કરે જેથી સુપાત્ર ડોરીયાર પુત્ર તેનો સદુપયોગ કરી ભવિષ્યમાં તે ધનને વધારી શકે, અથવા યોગ્ય ઉપયોગ કરી તેનો લાભ કુટુંબને અને જગતને આપી શકે, તે માટે કરકસર અને રક્ષણ માટે પ્રયાસો કરવા તેને ઘણો માણસ તે સંકોચિતતા કે અનુદારતા ન કહેતા, મહાઉદારતા અને વિશાળ મનોવૃત્તિ કહી શકાય. તે ન જ રહે વ્યસની પુત્ર ધનનો દુરુપયોગ કરે અને મૂર્ખ કશીયે કિંમત સમજ્યા વિના ગમે તે વસ્તુ નાખે. તે ન થવા દેવામાં સંકોચિતતા ?

રબારીને મળેલો હીરો બકરીની ડોકે બાધે છે, કે પથરો સમજીને કાગડો ઉડાડવાના કામમાં ફેંકી દે છે. માટે યોગ્યના હાથથી યોગ્ય ઉપયોગ અને ગ્રંથમાં મહાવિશાળતા અને ઉદારતા છે. કદ વસ્તુનો ક્યારે ને કેવો ઉપયોગ કરવો ? તે તેના નિષ્ણુતો જ જાણતા હોય છે. પરપરાગત મુનિ-મહાત્માઓ કે જેઓ ગીતાર્થનિશ્ચિત હોય, કે પૂર્વના ગીતાર્થ મહાપુરુષોના વકાદાર અનુયાયિઓ તરીકે વર્તતા હોય, તે જ ખાસ કરીને તેના ઉપયોગ. તથા વ્યવસ્થા વગેરેમાં નિષ્ણુત હોય છે. અપેક્ષાએ વિચાર કરતા શ્રી આચારાગ સૂત્રના કોઈ સૂત્ર ઉપર માત્ર વિવેચન કરનાર ગૃહસ્થ કરતા એક દિવસ તો ધુ ? એક ઘડીનું પણ જીવનનિકાયનું રક્ષણ કરનાર ચારિત્ર પાળનાર ચડી જાય તેમ હોય છે. સરકારી અમલદારની આજ્ઞા વિના કોઈપણ યોગ્ય કામ કયું હોય, તો પણ તે કાંઈ ગણવામાં આવે છે. માત્ર ધાર્મિક કાયદાનો ભંગ કરવાની-તેનું અગ્નિત્વ જ નથી તેમ માનવાની સૌને છૂટ અને તેની સામે વાંધો લેવાય તો તેમાં અનુદારતા અને સંકેચિતતાની ખૂંસો ! વાહ !

૧૩ આ શાસ્ત્રો સાર્વજનિક લાભધેરીના વિષયમૂલ કે જડેર જ્ઞાનમંદિરના જ્ઞાનલંકારના વિષયમૂલ પણ નથી તેના સગ્રહ ઉપાશ્રય આદિ ધર્મસ્થાનોમાં જ રહેલો જોઈએ. જેમ અને તેમ તે શ્રમજ્ઞાના નિષ્ઠ નિયંત્રણમાં રહેલો જોઈએ તે જડેર પ્રજાની વસ્તુ નથી સર્વ કોષના લક્ષ્ય માટે જ છે. પણ યોગ્ય અધિકારીઓ સિવાય સર્વ કોષના નિયંત્રણમાં રાખી શકાય નહિં. હિતોનું વિશાળ ક્ષેત્ર હોવું : એ જુદી વસ્તુ છે, અને વહીવટી સચાલન ક્ષેત્ર એ જુદી વસ્તુ છે. જેમ અને તેમ તે ખાસ વ્યક્તિઓના હાથમાં જ રહેવું જોઈએ. રાજ્ય સૌના હિત માટે હોવા છતાં, તેનું તંત્ર સંચાલન અમુક જ નિષ્ણુત વ્યક્તિઓના હાથમાં જ રાખવામાં આવવું જોઈએ. આગમે એ “ ગોડીબામણીનું ખેતર ” નથી, કે ગમે તે તેની સાથે ગમે તે પ્રકારના ચેડા કરી શકે. કાંઈપણ બહુ વિચારપૂર્વક જ થવું જોઈએ.

[૩] આજે શ્રુત ઉપર આક્રમણો :

આપણું અજ્ઞાન : અને વ્યામૃદ્ધપણું : એ અંદરના આક્રમણ છે.
બહારનાઓનું રવાર્ધીપણું આક્રમણ છે.

૧ યુરોપ : અમેરિકા ના લોકો અને તેઓના વિચારોના અનુયાયિઓ હોય તેવા આ દેશના લોકો તેઓની દેખાદેખીથી આપણા દેશના શાસ્ત્રો અને ધાર્મિક તથા ખીજા જુદા જુદા પ્રકારના સાહિત્યની લક્ષેને ગમે તેટલી પ્રશંસા કરતા હોય, તેનાથી જરાપણુ આપણે દુઃખાવાની કે દોરગાથ જવાની જરૂર નથી. કારણ કે તે પ્રશંસા તો માત્ર ઉપરછલી અને ગ્રાધર્ પૂરતી કામચલાઉ જ હોય છે.

૨ ૧૮ મી સદી ૧૯ મી સદીમાં કેટલાક યુરોપીય મોલનેએ પણ ઘણી ઘણી પ્રશંસાઓ કરી છે. આપણા સાહિત્યના પ્રધેને જોણી કાદવામાં અને તેના સમોધન પાછળ ઘણી ઘણી મહેનત દર્શાવેલી છે. અને તેમ કરીને એક જુદી જ તે વિશેની સ્વતંત્ર પરંપરા પણ ઉભી કરી લીધી છે. પરંતુ તેના મુખ્ય હેતુ તો એ વખતે એ રહ્યો હતો, કે-તેઓ પોતાના ભાવિ ગ્રાધર્ માટે આપણી દેશ દેશી જોમાડવાની વરીવટી ટીલવેગ તૈયાર કરતા હતા. તેને તૈયાર કરી મળજૂત બનાવી લેવાને વખત મેળવી લેના માટે આપણી પ્રજાનું લક્ષ્ય ખીટું બાજુ ફેરવેલું કરના આક્રમણ જમાવવાના પ્રયાસોમાં હતા. આપણે આ મેળવવાનો હતો અને ક્યારેક પગલે લેવો.

૩ ધર્મશાસ્ત્રો ધર્મશાસ્ત્રો ૨૫૦૦ સરકારના નામનો વગેરેની પ્રજાની કરીને અનુદારતાનું વાતાવરણ સર્જી, માત્ર તે વખતના પ્રજાના આગળ પડતા આગે જેને બનાવી અનુદારતા વધુ કરી, ખીટું બાજુ ફેરવી પ્રજાના જીવનના કંઈક દેખે દરેકના સંજોગને નજરે રાખી જુદી જુદી વસ્તુના ભવિષ્યની વિચારણા કરવામાં આવેલી કે જે તે વસ્તુને નુકસાન કરવાની અનુદારતા નહોતી.

પહેલા હતા. જે ચોક્કસ તૈયાર થઈ મનુષ્ય રીતે જાતના જેવી થાય પછી, રાજાના નામે તેને આગળ વધારવાનું કામ મોખાને આપવા હોય છે.

૪ બ્યારે હવે તો વાસ્તવમાં ધર્મ વગેરેની પતિ પાસે રહેવાની જેને આગતના નામ હવે ધોરણથી પ્રતિકૂળ વિચારનો અને પ્રાગતિક ઇવનવેલ પોતે પડવાની જાણની રીતો છે. અને બીજા જ બાબતથી ધર્મ વગેરે ભારતની પ્રજાના ઉપર અજ્ઞાને જ મનુષ્ય પાસેને કોઈ હાસો પાતા પચામે તેવી સાથે જ ગોઠવાયેલા છે. તથા સાથે તૈયાર કહેવાની ઋત્વીકૃતિના સારાનાની ગોટા પાયા ઉપર માંખી પણ બાબતોએ તટસ્થ રહી તેઓએ જ ભારતીયો પામે કરાવી પા. અને એ જ વખત જે માંખણી કરનારો માટે હાડીચાન્ડ અને જેવના સળિયા તૈયાર હતા, તેઓને જ કૂવાડાર પડેલા હતા અને તેઓની ચિતાના સ્થાન વગેરે ઉપર ભાવપૂર્વક ફૂલ ચડાવવામાં આવે તેઓ આનાં માને છે. ફેરે લાગીચાન્ડ અને જેઓ દેખાવ પૂરતા હતાં. તથા ઋત્વીકૃતિના છુટા છુટા અંગ્રાહા જેવા પ્રથમ પ્રથમ છુટા છુટા કાળાઓ હતા, તેને પછી એક કહીમા બેઠી દેવા માટે વાદસરોય લોહ વેવેને ભારતીયો પામે જ પોતાના આદર્શના સ્વરાજ્યનું ભારતનું નવું બધારણ ઘડાવી લીધું. જેમાંથી ચાર પ્રમાણના માનવજીવનના મનુષ્ય બધાબધાર પ્રજાના રક્ષક તત્ત્વોને પણ નિરૂપયોગી જેવા-નિરૂપક જેવા બતાવી દઈ, દૂર દુઝેની દેવતા ગૃહ ગોઠવણો પણ સાધી લીધી છે, જેથી ભારતની પ્રજાનું મનુષ્ય માનવિક બાળ સમાને માટે નિર્ભય થતું બન્યું છે. કેમકે ધર્મશુરો. રાજાઓ. મહાજનો. આદિઓ વગેરેને નિત્યે અને નકામા હરાતા બધાય છે. તેને બદલે અપોચપ બહારની વસ્તુઓ આદર્શો ઇવનધોરણો વગેરે વિકસિત જીવનમાં ઉપયોગી સામગ્રીઓ તરીકે ગણાવીને ગોઠવાતા બન્યું છે. અને તેના કરતા અનેકમણા ભવિષ્યમાં ગોઠવાતા બશે. માટે જ દેશનેતાઓ વગેરેને ખૂબ ખૂબ ઉચ્ચ સ્થાન પરદેશીયો દેશી પામેથી પણ અપાયે છે.

એ પ્રજાની રીતજ-ઘોડવેથી કામ કરવાની વિશાળ માર્ગોની સફળતાઓ મેળવી લેવાની હોય છે. જેની ખીબથી કલ્પના પણ ન કરી શકાય. તેઓની ક્ષણતા એ છે, કે-જે હોડી કાઢવાની હોય, તેમાં જ તેમાંના કેટલાક સૌની સાથે પ્રથમ બેસીને તેને હંકારવામાં જતે જ સહાય કરવા લાગી ગયા હોય છે. અને કૂબાડતી વખતે પોતે ખૂબીથી ખસી જાય છે, ને એમ પોતાના ભાવિ હેતુઓનો વિચાર કરી લે છે પરંતુ:—

૫ આપણે તેથી ફૂલણી થઈ ફૂલાઈ જઈ તેઓની પ્રશંસાથી “આપણો વિજય થાય છે” એમ માની લઈ, તેમાં એટલા બધા ચક્રુર થઈ જઈએ છીએ કે-ભાવિ હિતાહિતનો વિચાર કરવાનું ભાન જ બૂધી જઈએ છીએ. આને આપણી ભારોભાર મખોઈ નહીં તો બીજું શું કહી શકાય ?

૬ જેની તેઓ એક વખત ભારોભાર પ્રશંસા કરતા હોય છે. ખુશામત કરતા જણાતા હોય છે. તેની શક્તિથી ચકિત થવાનો દેખાવ કરતા હોય છે પરંતુ કામ પૂરું થયે આપણે જ હાથે દૂર બેઠા બેઠા તેને જ દેંકાવી દેવાની કળા તેઓ જાણે છે. અને તરત જ નવી જ રચના નવા જ કાર્યક્રમો નવી જ ભાવનાઓ: નવા જ આગેવાનો અને નવા જ કામ કરનારાઓ [ત્યાં તો] જાહેરમાં આવી જતા હોય છે. જેની પૂર્વ તૈયારી ચુપ્તપણે તેઓએ કરી રાખેલી જ હોય છે. અહીં પણ ૫૦ વર્ષે ભારતમાં કેવા આગેવાનોથી કામ લેવાનું છે ? તેની તૈયારી તેઓએ આજથી જ શરૂ કરેલી છે. આજના આગેવાનો તો જૂતકાળની મહેનતનું ફળ છે.

૭ દા.૦ ત.૦ આતરરાષ્ટ્રીય પોતાના હસ્તકનો મૂળ વેપાર ખીલવવા ભારતના દેશી વેપારીઓને દેશ-દેશાવરોમાં અને મોટા શહેરોમાં આકર્ષી એટલે અને બંધલાવાળા કોડાધિપતિ પણ બનાવ્યા. પરંતુ સાથે જ આ દેશનો મૂળભૂત સમગ્ર વેપાર સમગ્ર વેપારનીતિ: નાણાતંત્રીય ભારતીય મૂળભૂત નીતિ

વગેરે દેશી વેપારીઓના હાથમાંથી સરકાવી ગયા છે. સરકારની લીધા છે. જે કાંઈ રહ્યા-સહ્યા બાકી છે, તે પણ મોટી મોટી આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક પરિપક્વો બરી, તેમાં આપણી સરકારનો સહકાર લઈ, સરકારવાઈ રહ્યા છે, ને આપણે સાબળવું પડે છે, કે—“ કલાણી વિદેશીય વ્યાપારી કંપની સાથે કે સરકાર સાથે આપણી સરકારે વેપારી કાલ-કરાર કર્યા ” શું દેશના વેપારીઓ મારફત એ કામ ન લઈ શકાય ? ખરી રીતે દેશી વેપારીઓને દેશની મૂળભૂત વ્યાપારી નીતિ મુજબ પગલર કરીને તેનાથી કામ લઈ શકાય તેમ હોય છે. અને તેમજ કરવું જોઈએ. પરંતુ ગ્રીલકેમનું તંત્ર તેમ કરવા દે જ શી રીતે ?

એક વખત દેશી વેપારીઓની જરૂર હતી, તેથી માનપાન. મુખ્ય મગવડો પૂર્વક તેઓને દેશાવગેમાં પણ ત્યાના વેપારો હાથ કરવામાં ઉપયોગી બનાવવા લઈ જવામાં આવતા હતા. ભારતના વેપારીઓ એટલે કે શી વાત ? જે વ્યાપારીઓ એક વખત ગળ્યા સાકર જેવા લાગતા હતા, તે ભારતના દેશી વેપારીઓ આજે કહ્યા ઝેર જેવા ગણાય છે. આજના કાયદાથી કલિત થવા છતા કાળાખજાર ચલાવનાર કાળાખજારીયા હુઠાગાઃ લય કર સળને પાત્રઃ ગણાવા લાગ્યા છે. શુંહા કરવા પ્રેરાય તેવી પગિથિતિનું સર્જન તેઓ પાસે શુંહા કરાવે જ ને પછી દોષારોપણ દેશી વેપારીઓ ઉપર થાય. હલકુ લોહી હવાલદારનું, કેટલાક અજ્ઞાનભાવે ભારે શુંહા કરી પણ બેએ તેના દાખલા સર્વત્ર આપાય. પરંતુ તેઓને ઉત્તેજવાની આજે નીતિ જ રાખવાની નથી, નહીંતર, ગામડા અને નાના નાના શહેરોના આજુ વેપારમાંથી દેશી વેપારીઓને ઓચા થવાનું પગિણામ આવે જ કેમ ? તેઓના સત્તાને મોટા શહેરો તરફ ધધા મારે ધસારો કેમ લઈ જવો પડે ? પરંતુ તેમ કર્યા વિના વેપારના ક્ષેત્રમાંથી દેશી વેપારીઓના મોટા ભાગને ઓચા કરવાનું પગિણામ શી રીતે લાવી શકાય ? એ અધુનું પૂર્વચોજિત છે. વર્તમાન સંચાલકોના અજ્ઞાન શિવાય, તેઓને હોપ દેવો વધારે પડતું છે. અથવા આપણું અજ્ઞાન છે

એ જ ગિથિતિ અમલો મધિયા ધીરીને ખેતીનો વિકાસ કરી, ખેતીના ક્ષેત્રમાંથી દેશી ખેતી અને દેશી ખેડૂતોને કમી કરવાના લઘ્યો સફળ કરવાના શરૂ થયા છે. પરંતુ દેશી ખેડૂતો પાસે તેને લગતી પ્રાથમિક ચોજનાઓ કબુલ કરાવવાનો ખેતીના તત્ર ઉપર કબજો કરવાનો તેથી શરૂઆતમાં તેઓને ખુશી રાખવાનો ને તેઓમાના કેટલાકને ત્યા મોટર બગલા થાય તે જતનો કાર્યક્રમ ચાલુ થયો છે, ગોરી પ્રજાના તથા તેમના સહમરી નાના-મોટા અનેક રાષ્ટ્રો ભારતને નાણાંની મદદ આપવા દોડી આપવા લાગ્યા છે, આ બધી ગચનાત્મકતા આપણી પ્રજાની રચનાત્મકતાની ખડનાત્મકતાએ વિરતરી રેલી છે. તે સૂક્ષ્મતાથી આપણે સમજવું જોઈએ.

ઉદાહરણ રૂપ પચ્ચીસ વર્ષમાં હજારો-અમલો મધિયા અમલના પ્રશ્નમાં નવાયત થયા ખેતી ખાડગા આપણા દેશમાંથી ખસાવા છતા, મોટા પાયા ઉપર “ શાંતિ અલ ” આપીને, ભારતને હાલનું સ્વરાજ્ય આપવામાં ખાસ સહાયક અમેરિકા ખુશી થાય છે (તે) કલ્પના કરો, કે ભારતને માટે તેઓએ કેવી ગૂંદ ચોજનાઓ અમલમાં આણી હશે ?

આવી મેંકડો, સરખાતમાં આકર્ષક અને પગિણામે જાનક નિવરણની ખામતો છે. વિદેશી-ખાત્યદારી નીતિઓ સંપિરવો જોઈએ પત્તેઃ વિશ્વગિતિ અહમગિતિ. પચ્ચીસ, અમનિયંત્ર વગેરે કિયર્ષો હોય તે અને તેના લખના-ગગતા આગામ્ય રજાદો દાગ નવી નીતિ અને નવી છુઆનુ-નીતિનો અપરલ ધતો હોય તે, આ સાચી વસ્તુચિતિ આપણે ન સમજી શકીએ, તે આપણી ને-નગીમી શિવાય ખીજી કંઈ નહીં. ઉત્તરાદતી દેશના નેટી લઈ, આપણી જોઆપણે ને તે આપણી ને વીકે તે, કે ખીજી દેશને ખીજી ખીજી અમલની અમલચરુત્ત ઉત્તરાદતી વગરના અપરલ દોષ-વાતા આપણી ખાત્યદારી ને નેટી શી રીતે ને નેટી હિરગગી આપણી પડી દેટાદ સર

તેવામાં નવી દલા અને નમ દુરમે તે ૩૫ મે ૧૯૭૦ થયે જાણે તેમ પાન વિચીયો તેમ
પાસે એવાવતા હોય. આમ કમ ગાન અને તે ૩૫

૭ એ જ પ્રમાણે આપણે માહિત્ય તેઓને પામવું નહીં પડે. તો પણ તેઓને આજે હવે કામનું નથી. કેમકે તે સારિતર અને તેની પેર પાંચ નાના બપોરના સમયે જાતે જાતે માનસિક માન્યતાઓ તેઓની પ્રતિભા આડે આડે છે કે સોજામ હાથના છે. એટલે તેના હાથ તેઓની આંતરિક સહાનુભૂતિ ખૂબ ન જ દેખા. એ આગામિક છે કેમકે

૮ તેઓએ જે આધુનિક સાહિત્ય ઉત્પન્ન કર્યું છે, અને જે નવું જિવન કરાવ્યું છે, તેનો ફેલાવો છેવટે મક્કત પશુ દુનિયાભરમા મેર મેર કરવા તેઓ ૧૨૭૦ છે ૧૨૬૬ જેનાની ભાષામા અને ફરકને સમજ પડે તે રીતે: અને તેમની પસંદગીની ભાવનાઓ પમાણે છે તે તે જિજ્ઞાસા પસિદ્ધ લેખકોને આકર્ષીને તેઓ દ્વારા તૈયાર કરાવીને પચેગાડવા ૧૨૭૦ છે. અને તેની પાશ્વર્મિક શાસ્ત્રાત તો મનુષ્ય પાયા ઉપર ધણા વખતથી શરૂ થઈ ગયેલી છે. તે હાજર પૂરૂં જ ત્યારે જ સકળ માનવ જે બાગવતુ સારકૃતિક પ્રાચીન સાહિત્ય વચ્ચે નડે છે, તે જો દૂર થાય. તેને ગત કરવાની પ્રાથમિક અને આકર્ષક રચનાત્મક જે તરફથી છે, તેને આપણે આપણા માર્ગિક સાહિત્યની ઉદાત્તતા કારણો તરીકે માની લઈએ છીએ. “પરદેશીયો પણ આપણા સાહિત્યના વખાણ કરે છે” એમ માની લઈને તેઓએ જિવિધ્યમાં તેના નાશ માટે ઘડેલી યોજનાઓની વળગના ચોકાઓમા આપણે આપણા મૂળભૂત સાહિત્યને પણ કસાવી દઈએ છીએ. સુંદર હણાઈ વિ. આકર્ષક કાર્કાઓ ઝેટવા માટે રાખે છે કે-“કપડો કરતા રોકનાર બળોનો વિરોધ પ્રજામાંના જ કેટલાક કરે” ઝેટવા માટે ડોળ છે

૯ આપણા શાસ્ત્રમાંથી આપણા ભક્તિભાવ પૂર્વકના જેવા તેવા પાપ દાર્શિક રદાણામાંથી ખેંચી લેવા વખત જતા જેમ અને તેમ આપણાથી તેને દૂર દૂર લઇ જવા અને તેના પાપ ચોતાના હેતુઓમાં ઉપયોગ થાય તો કરી લેવા; અને છેવટે બિન જરૂરી દસાવી દષ્ટ, નકામું નિરુપયોગી ગણાવી તેને જગતમાંથી અદૃશ્ય કરવા ખંડનામકતા-અર્જિત રચનાત્મક ચોજનાઓ આપે એવી મુકાયેલી છે. જેને આપણે હોશિ-હોશ અપનાવીએ છીએ.

આધુનિકદમથી-છપાવવા: વિવેચન કરવા: જ્ઞાનમંદિરો વગેરે બંધાવીને રક્ષણ કરવા સંગ્રહોનો કરાવવા આપણે ખર્ચે પ્રયત્નો કરીએ છીએ.

[૪] સ્થાનિક સાહિત્યનું ભાવિમાં વિસર્જન કરવાનો કાર્યક્રમ.

૧. પહેલું પ્રાચીન શોધખોળોનું આતું ભલકઅધ શરૂ કર્યું.
૨. ઐતિહાસિક પ્રાચીન સાધનોની લોકપ્રિયતા વધારવા હાદિક પ્રશંસા, પ્રચાર ને તેને કબજે લેવાના કાયદા કરવા.
૩. ખોદાણુકામ. શિલાલેખો વગેરેનો સમ્રહઃ વાચન પ્રાચીન ગ્રંથોની તપાસ તેના સૂચિસંગ્રહો-લિસ્ટો તૈયાર કરાવવા.
૪. પોતાની માલિકીના ગર્ભિત રીતે માનેલા હોવાથી આડકતરી રીતે કબજે મેળવવાના તદ્દન હળવા અને લોકપ્રિય થાય તેવા પ્રયાસો કરવા અને થોડોધણુ કબજે મેળવવો.
૫. સરકાર છપાવવાની શરૂઆત કરી આદર્શ ઉભો કરે દેશી રાગ્યો પાસે પણ પોતાના દેશના સાહિત્ય તરફના હાદિક પ્રેમથી છપાવવાના પ્રયાસો શરૂ કરાવવા. અને એ ધોરણે ધર્મો અને સંપ્રદાયોના લોકો પણ નવી નવી પ્રકારો સંસ્થાઓ ઉભી કરીને ધર્મધોઝાર છપાવવાના પ્રયાસોને વેગ આપે.

૬. હામ હામ વાચનાલયો અને લાઘ્યેરીઓ ઉભી કરાવવી. જેથી તે ક્ષાત્ર છપાયેલા પુસ્તકોના વેચાણને ઉત્તેજન મળે તથા પ્રાચીન તથા અર્વાચીન એમ બન્ને પ્રકારના વાચન કરવાની મિશ્ર સગવડ લોકોની સામે પ્રથમ ઉપસ્થિત થાય, અને પ્રજાના મનમાં શુદ્ધિભેદ શરૂ થાય. લાઘ્યેરીઓ શુદ્ધિભેદ ઉભું કરવાનું પ્રયત્ન સાધન છે.

૭ પછી અઘતન પદ્ધતિથી છપાવવાના ક્રમ સાથે અઘતન હેતુઓ અને આદર્શને અનુકૂળ પરિવર્તનો વિચારો વગેરે પ્રાચીન સાહિત્યોમાં જ દાખલ થતા જાય.

૮ પ્રતોના ફોટા લેવાય અનેક નકલો કરાવાય.

૯ તેમાંથી શાળા કોલેજોમાં પાઠ્ય પુસ્તકો તરીકેની પસંદગી. અને અઘતન દૃષ્ટિથી પૂર્વ-પાશ્વ તેમાંથી જનતાની શુદ્ધિમાં ભેદ કરનારા સંશોધનો થાય.

૧૦ પછી-ભાષાતરો કરવા કરાવવાનો ક્રમ શરૂ થાય. જેથી મૂળ વસ્તુઓ જનતાની નજરથી દૂર થતી જાય.

૧૧ પછી, સારાશો તારવવાના પ્રયાસો કરાવાય.

૧૨ પછી. વિષયવાર સમગ્ર અર્થસંગ્રહક નિર્માણ તૈયાર કરાવાય, કરાય.

૧૩ છેવટે, અઘતન આદર્શોના સાહિત્યના બહોળામાં બહોળા પ્રચારથી ભાષિ ઉચ્છરતી પ્રજા એમ એમ પ્રાચીન ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક સાહિત્ય તરફ જરૂર રીતે ઉદાગમી બનતી જવાથી મૂળમૂલ સાહિત્ય લગભગ પ્રજાના તે વખતના આણુ જીવન સાથે અસંબંધ થતું થાય. ને તેથી તેના નિરપયોગી ગણવાના વિચાર-વાતાવરણનો પ્રચાર થતો જાય. તેમાં સુધારા વધારા પરિવર્તન જમાનાને અનુસાર ઘટવધ ના સૂચનો થાય.

૧૪ અને છેવટે-વિસર્જન જગત્સાથી અદર્શ કરવાનો કાર્યક્રમ દરેક પ્રાચીન સાહિત્ય સાથે જોડાયેલો છે. પ્રાચીન ગ્રામ્યજાણ ખાતાની વસ્તુઓ તરીકે રાખવાનો અર્થ જ એ છે, કે—“ આજુ જીવનમાં તે ઉપયોગી નથી થવાનું કે કરવાનું. ”

૧૫ આ કાર્યક્રમના પ્રાથમિક પ્રચાર વખતે રાજ્ય તરફથી મોટો સારો એવો અર્થ કરવામાં આવે, લોહો પણ અર્થ કરે છે.

૧૬ લાઘ્યેરીઓ અને જ્ઞાનમંદિરો વગેરે કંપે તે પ્રાચીન સાહિત્ય જાહેરમાં મુકાવું થાય, અને જાહેર સંસ્થાઓ તરીકે પબ્લીક રીડિંગ એક્સ અને એવા ખીન કાયદાઓને આધારે તેના ઉપર સરકારી કબજો ખુબીથી વધતો જાય ભવિષ્યમાં સંપૂર્ણ કબજો થાય.

૧૭ હમણા વ્યક્તિઓ પાસે કે પ્રાચીન સંસ્થાઓ પાસે પડી રહેલી પ્રાચીન સાહિત્યની હજાર-લખિત પ્રતો અને પુસ્તકો વગેરેનો છેલ્લે છેલ્લે પરનો મંચન કરી લેવા માટે કેન્દ્ર સંસ્થા તરફથી પબ્લીક આર્કાઈવ જાહેરાત થઈ છે. તેથી ઘણા લોકો પોતાની પાસેના જંગલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકો બારી કિન્નત મળવાની લાલચે એમના તૈયાર થાય પણ છેવટે ‘ તમારું પ્રાચીન સાહિત્ય સત્તાની માલિકીનું થઈ જાય ’ તેવા પ્રયાસો દરેક થઈ છે તેનો અર્થ આને નો એવો સંમતિ, કે “ દેશની સરકારે દેશના પ્રાચીન સાહિત્યનો ઉત્તર ઉકારે નહીં. હિન્દુ ઉકારે સરકારે હિન્દુ ઉકારે ઉન્નિદિ હિન્દુ ઉકારે પ્રચાર કરે એ ખાસ કર્તવ્ય તરીકે હિન્દુ હજારો ” આને લેવા માટે જ મુકાવું છે. પરંતુ પછી.

૧૮ એમ તરફથી “ સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિમાં સ્વચ્છતા અને નિષ્ઠા, જ્ઞાનદેવર, રાજા અને તેના કર્મી વગેરેના પ્રવૃત્તિશીલ દુનિયાના હામ સુદે હામ વિનિયમ અને તેના સંસ્કરણના પ્રયત્નો.

[illegible][illegible]

આ ધર્મશુદ્ધિ મુનિશ્રી અને તમામ સાધુ સંન્યાસીઓના સહયોગે આ કાર્યકરમ ચાલુ રાખવામાં આવેલું છે. આ કાર્યકરમને આગળ વધારવા માટે આપનો સહયોગ અત્યંત જરૂરી છે. આ કાર્યકરમને આગળ વધારવા માટે આપનો સહયોગ અત્યંત જરૂરી છે.

હ એ પરિસ્થિતિ બગાડે જ નહીં પણ મને તો બગાડે મ'મ... બગાડે પ્રકારના બગાડે રહે,
વજરે ચાલુ રાખવાનો કાર્યક્રમ ચાલુ ગણવાની નીતિ જે પાલી ન હોય પરંતુ, છેવટે વિચારનું શિલાબ
બીજો ઉપાય જ ન રહે.

ખીન્ને ઉપાય જ ન રહે.

૬૬૫૮ નો ખર્ચો જગાડી દેલી સુનંદા સૈનિકોનું વિસર્જન કંપની સરકારનું વિમર્શન બાગવતી લડન વાળા જ્વાળામાં કેટલાક વર્ષો પાશ્વરી ભારતીય ઐતિહાસિક માધ્યમોનું લગભગ સન ૧૯૯૨-૯૩ કે તેની આસપાસના સમયના કેટલાકનું વિસર્જન થયાનું સાલજી છે. તપાસ કરવાથી વિરોધ ખાતરી થશે.

હ જે કાંઈ ખચેલ છે, તેને ત્યાંથી ખસેડવાની નીતિ શરૂ છે.

ક દેશી રાજ્યોનું વિસર્જન

ॐ व्यापारना क्षेत्रमाथी देशी बेपारीआनी मोटी स प्यानु विसर्जन

નથી. જગજગદેર છે ભવિષ્યને મારે પણ એ કાષ્ટ નવીન તરીકે રહેવાનું નથી.

લ બહુમતને ધોરણે એક વિશ્વધર્મ કર્યા પછી લઘુમતી ધર્મોનું વિસર્જન પણ આજના પ્રાગતિક કાર્યક્રમમાં ગોઠવાયેલ છે જ

જે એ વિસર્જન માટે જ આજે ભલકાખંધ સંગ્રહ કરવાનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે. “દમડે ઉટ” ની કહેવત આજે ખીજી ધણી રીતે લાગુ પડાઈ રહી છે “લોકો પાસે એક પછી પૈસા ન રહેવો નેધએ.” એ દષ્ટિથી કોઈ લોભી બાદશાહે ઉટને સોનારૂપાના સાજીથી શણગારીને એક પૈસામાં વેચવા માટે ગામડે ગામડે જહેરમા ફેરવવા માંજો. પરંતુ કોઈની પાસે પૈસો જ નહીં, કોપુ લે? પરંતુ એક છોકરાએ હા કરવાથી તેની માએ બતાવ્યું કે-“ તારા બાપા મરી ગયા, ત્યારે તેના મોઢામાં એક પૈસો મૂકેલો હતો તે કબરમાંથી ખોદી લાવે તો તને આ ઉટ મળી શકે.” છોકરે તેમ કહ્યું. ઉટ મળી ગયો. પરંતુ છોકરા પાસેથી કબરમાંથી પૈસો મળવાની બાતખી અમલદારો દ્વારા બાદ

શાહને મળવાથી તમામ કબજો કદાવી તેમાંથી પણ મળતા પૈસા-ધન બાદશાહે એકઠું કરાવી લીધું.” આ એક વાત ચાલી આવે છે. તે પ્રમાણે આજના દરેકે દરેક વલણ મૂળ વસ્તુઓનું પરિણામે વિસર્જન કરવા-કરાવવાના ઉદ્દેશથી હોય છે. તો જ દેશ અને પ્રજાનું નવસર્જન સફળ કરી શકાય તેમ હોય છે.

૨૦ આ ભાવિ રહસ્ય આજે આપણા કેટલાકે ઉત્સાહી. અને વ્યુદ્ધગ્રાહિત કોડાધિપતિઓને શી રીતે સમજવી શકીયે ? કેટલાયે પુસ્તકો છપાયા છે અને સરળ ભાષાતંત્રે પણ છપાયા છે, તેમાંના તેમણે અને તેમના કુટુંબીજનોએ કેટલા વાચ્યા ? વિચાર્યાં છે ? તેની પરીક્ષા લેવા એમીયે તો કાષ્ટક જ અપવાદ સિવાય લગલગ મોટા ભાગ નોવેલો અને એવું જ સાહિત્ય વાંચતો હોય છે. એકાદ પણ પૂર્વાચાર્યાના ઉત્તમ ગ્રંથનું રીતસર વાચન કે કોઈની સહાયથી સાંગોપાંગ શ્રવણની તો આશા જ શી ? અરે ! પ્રતિક્રમણ સૂત્રોના મુખપાદ પણ મધ્યમ વર્ગ સિવાય કુર્લભ બનતા જાય છે.

૨૧ પ્રાચીન સાહિત્યના સંગ્રહ અને પ્રકાશનની હિમાયત કરતા આપણા રાષ્ટ્રપ્રમુખને પણ આપણે પૂછીએ કે—“ ટગલાબધ બહાર પડતા પ્રાચીન શાસ્ત્રગ્રંથોમાના આપ નામદારે કેટલા વાચ્યા-વિચાર્યા ? અને તેમાંના ઉપદેશ અનુસાર પ્રજામાં વર્તન કરાવવા શા શા પગલાં લીધાં ? ” પગલાં ભરવાની તો વાત જ શી ? પરંતુ પ્રજામાંના કેટલોક ભાગ તે પ્રમાણે વર્તે તો હોય, તેને પણ પ્રગતિમાં આગળ વધવા અને જીવનવાણીપણું છોડવાનો ઉપદેશ અપાતો હોય છે, પરંતુ સંગ્રહ કરનારા સરકારી ખાતાને લોકપ્રિય બનાવવા અને જાહેરાત આપવા માટે આવા મોટા અધિકારગ્રાંથોથી કાષ્ટક ભોલવા ખાતર તેઓને ભોલવાનું હોય છે. લોકો સમજે કે, ‘ સરકારી મોટા કેન્દ્રથી અમલદારોને લારતના પ્રાચીન ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક સાહિત્ય પ્રત્યે કેમ જણ્યે કે હાર્નિક પ્રેમ ઉત્સાહ જતો હોય ! ! પરંતુ વસ્તુ-ગિતિમાં એવું કાંઈ હોતું નથી

સરકારી ખાતાઓ ગોઠવાયેલી રીતે પોતાના કામકાજ ક્રમેક્રમે કરતા હોય છે. સારા વર્ગીય તરીકે કાષ્ટપણુ વાતને સરસ રીતે દસાવવાની બાબતુપદ્ધતિનો તેઓને સારો અભ્યાસ હોય છે એટલે કાષ્ટપણુ વિષય ઉપર બોલી શકતા હોય છે. અને પ્રજામાંના પણ એ વિચારના ત્યાગી કે ગૃહસ્થો એવી વાત ઉપાડી લે જે તેમ જ સરકારી ખાતા તરફથી સારો અર્થ થતો હોય છે. તેમાં ઘણાને એ કામની કૃદ્ધગના માટે આર્થિક સગવડો પ્રાપ્ત થતી હોય છે. પ્રતિષ્ઠા પણ મળતી હોય છે. બસ

જો જગતમાં-આધુનિક પ્રગતિનો જન્મ ન થયો હોત, તે દેલાવવાનો આદર્શ ન ઉઠેો થયો હોત, તેમાં પ્રજા ન લલચાઈ હોત, તો એ જ ઘટનાઓ કદાચ પ્રાચીન સાહિત્ય માટે આશીર્વાદ નનત. તેમાં બાફ શકા રહેતી નથી દેગકે-તો તો એ જ આદર્શો અને તેને સમજવનાગ તે જ સાહિત્ય સિવાય જગતને માટે બીજો કાષ્ટ આધાર જ નથી માટે પ્રાણુની નેમ તેની રક્ષા સદાકાળ કરવા સિવાય બીજો ઉપાય જ જગતને માટે નથીતો પરંતુ સામે તેને માટે પ્રગતિનો દાવાનગ કેવલ રહ્યો છે માટે ચિંતાને વિષય છે

[૫] જૈન શાસનની દૃષ્ટિથી માણં પરિણામે

૧. જી સંપત્તા અને શાસનના હવાલામાંથી બહાર થતી ચીજો કોને ? ક્યાં ? અને ક્યાં રીતે ? આપણે કે ન અપાણી ? તેના નિર્ણયે કબજામાં આવે છે ને હોય તેમજે પરંતુ જી મ અને પ નેથી તમે પાત્રી ન ગણી શકો, તેવા પ્રતિષ્ઠાના લાણુ થો ત્યાંજે શુ અનુજનું ? ને પ્રતિષ્ઠા જી મધ કને દનો. તેવા પ્રતિષ્ઠા જી સંપત્તે માટે પડુ લાણુ પડવા લાગે. કેમકે-જી મ અને પડેને તે વસ્તુ પાત્રી કરતી બનાવી દેવાની બધા છે

• આધુનિક સંસ્કૃતિ માટે નો દિષ્ટિ ૨. કને, કેવલે પડુ અવાલ, પરંતુ નિર્ણયના

ચારિત્રના વિકાસ માટે તેની ઉત્પત્તિ ૩ પ્રકારની થાય છે. ૧. તે તેની માતા તે મળી મળે છે નહીં ? એ પ્રશ્ન દિવસે દિવસે થેજે અને તેના નિર્ણય અને જવાબ મળે છે. તે જાણી મળે છે નહીં.

૩ સ શોધનોતે નામે માન આધુનિક આશ્ચર્યના મનને પાતે માટે જ. તેની આત્મજ્ઞાનને જ નહીં પરંતુ વારસામાં જન્મેલા જેનો કે જેની વિદેશીય જેનો રોગ કે જેના પાયા પાયા અપ્રકાશ હશે, કે, ત્યાં ખીજો અવકાશ મળવો જ દુર્લભ અને -

૪ શોધો એવી રીતે થશે ને પધારે મકાની હશે, કે નારિત અને મળે માટે તે સાધના વિશિષ્ટ ઉપયોગ કરતા, તેની વધારે મદદના જાહેરમાં મળતા નહીં.

૫ માતા-પિતા અને મનમાનનીય પુરોના માન-મનમાન જાતકારક માનવામાં આવતા હોય છે પરંતુ જરૂરથી માનસની દૃષ્ટિમાં પુનઃ કે મનમાનનીય વ્યક્તિઓના શરીરો-શબો-મનકો પણ એક સામાન્ય પ્રાણીના જેવા જ હોય છે. તેનું પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આધુનિક તબીબોને પણ લાગતી નથી. કોઈ મહાત્મા દીર્ઘ કે ટૂંક જીવન હોય તેના પંગતમાં છોડવાના દર્શન કરી પાવન થાઓ આધ્યાત્મિક લાભ ઉઠાવતો હોય છે. કેમકે તે લાભ ખીજી રીતે મળતો નથી પરંતુ, “આદત” રીતે જીવન જીવનારના શરીરમાં તે પ્રમાણે જીવાડનારા એવા કયા તરતો છે ? તેની તપાસ માટે તેની કાપ કૃપ કરી, તપાસીને છેવટે, તે ટુકડા કે કાપી દેવામાં આવે ને તે જ્ઞાનથી કદાચ જનતાને થોડો લાભ લાભ થતો મનાય કે લાભ ન થાય. પરંતુ લક્ષ્ય એ રીતે પોસ્ટમોર્ટમ કરવા લાગેલી રૂપિયાની લાલચે થયું એ શરીર સોંપે કે ? ન જ સોંપે. એ સમજી શકાય તેવી બાબત છે.

૬. એ જ પ્રમાણે પૂજ્યતમ આગમો વિગેરે પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્રોનું ગોધોળાને નામે ભૌતિક દૃષ્ટિથી શોધખોળ એ એક જાતનું પોસ્ટમોર્ટમ છે. તે કરનારા ભૌતિકવાદીઓને ભૌતિક આદર્શની શોધખોળ કરવા શ્રી આગમો આપી શકાય કે ? ન જ આપી શકાય. તે રીતે તેને ચુથે ફેંદે, તપાસે પૂછકરણ કરે તેમાં પૂજ્ય આગમોનું અપમાન છે. પૂજ્યના શરીરના નિદ્યશરીતે કરાતા પોસ્ટમોર્ટમ જેનું એ લખકર કામ છે. આજે તે કરાવવામાં આપણામાના કેટલાક રાજ હોય છે.

૭. તેમ થવાથી તેની આધ્યાત્મિક પ્રેરણા-શક્તિ હણાઈ જાય છે. વિશ્વકલ્યાણકારકતા છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે. કેમકે તેનો તે અન્યથા ઉપયોગ છે. સત્શાસ્ત્રોના અન્યથા ઉપયોગને પણ જન શાસ્ત્રોમાં તે શાસ્ત્રોને મિથ્યા શાસ્ત્રો બનાવી દેવાના પ્રયત્ન સમાન કહેવામાં આવે છે. રોગ દૂર કરવા માટે જરૂરી સારી રીતે ઓપરેશન થઈ શકે તેવી તીક્ષ્ણ છરી જે કોઈ ખુનીના હાથમાં જાય તો તે તેનાથી જરૂરી ખૂન કરી નાંખી શકે. તેથી તે છરીનો એ અન્યથા ઉપયોગ ગણાય અને યોગ્ય રીતે ઓપરેશનમાં તે છરી વાપરનાર ડોક્ટર પ્રશ્ન સાપાત્ર ગણાય. એ તેનો યોગ્ય ઉપયોગ ગણાય. કેટલો બધો દરકાર ?

૮ તે મહાશાસ્ત્રોનો પ્રભાવ નષ્ટ-બ્રષ્ટ થયા પછી ભૌતિક સાહિત્ય અને જીવનધોરણને જગતમાં ફેલાવવા માટેના ખૂબ છુટો દોર મળે છે. અને આત્મવાદના પાયા ઉપરનું જીવન નષ્ટ કરવાની સરળતા વધે છે. ત્યાગી તપસ્વી: દ્વારા આગમોના પદ્મ-પાદન ઉપદેશ, વાચન, મનન: વિના ખીજની મારફત તે સર્વ થાય, તે સર્વ શ્રી આગમોનો અન્યથા ઉપયોગ છે. અને અન્યથા ઉપયોગથી તેની મૌલિક શક્તિ અને સામર્થ્ય વિકાસ પામી શકે જ નહીં. અસર બિપજનવા જગતમાં તેનું અસ્તિત્વ છે. તે અસર ઉત્પન્ન કરી શકે જ નહીં અને તેનું અસ્તિત્વ નિષ્ક્રમ જાય. જગતનું કલ્યાણ કરનારા મહાત્માઓ પછી તો તે ઉત્પન્ન કરી શકે જ નહીં.

૯. વળી, દરેક પૃથ્વીક દેશ તેના કાયદા અને તેના ખીજા નિયંત્રણો. વગેરે એવા વિચિત્ર છે. કે પરિણામે શ્રી આગમોની લાગે કાળે દુર્દશા શિવાય ખીજું પરિણામ કદાપી શકાતું નથી. પરંતુ-

૧૦ તેઓને ક્યારે લેવા માટેની પ્રાથમિક ભૂમિકા એટલી બધી આકર્ષક હોય છે, તે આકર્ષણથી પ્રભાવિત થયેલા ભાવિક ભક્તો પણ એક તરફથી શ્રી આગમેને પૂરે, કેમકે-તેના તરફ તેઓની ભક્તિ હોય છે. તેને મુંદર કપાટે દાસગાઓ. ખંધનો. ખાસ મકાન વગેરેમાં સુગૃહિત. જોઈને ખુશી થવાય તેમ હોય છે. જ્ઞાનની ભક્તિ થતી જોઈ તેઓનું હૃદય પ્રકૃષ્ટિત થતું હોય છે. પરંતુ પછી ? વિસર્જન વિગેરે તો ક્યારે આવ્યા પછીના કાર્યક્રમો છે અને ખીજને ક્યારે હોય તેને માટે તેમને ધાવે તેમ કરે, તેમાં ખીજ કાઈ પણ કેરકા કરાવી શકે નહીં.

૧૧ આનો અર્થ એ નથી, કે “ તેના ઉપર સંશોધનો. વિવેચનો. વગેરે ન થાય, તેના ગહન તરવોની શોધો ન થાય, તેનો અભ્યાસ ન થાય.” એ બધું જરૂર થાય એ બધું થવું જ જોઈએ. શ્રી શાસ્ત્ર અને શ્રી સંઘની મર્યાદા મુજબ તેના સંચાલન નીચે ચોગ્ય પાત્ર ત્યાગી જીવે. મારકત મુખ્ય મુખ્ય મહાત્માઓના સંચાલન નીચે ભણે; સર્વ કાઈ થાય.

૧૨ તે શિવાય, તેના તરફ કુદરતી અવિદ્ય પ્રેમ ધરાવતા આજના ભક્ત લોકોના સંતાનો પણ શક્તિ થક, તેની નિદા કરતા જશે. ઘણા યુવાનો બોલે છે, કે-“ જૈનશાસ્ત્રોમાં છે શું ? દેહસલા શાસ્ત્ર છે દેહસલા ” આવી ભાષા જૈન ધર્મ પાળતા કૃપામાં જન્મેલા યુવકો બોલતા થાય, પછી શું બાકી રહે છે ?

૧૩. ભવિષ્યની પ્રગતના માનસમાંથી શાસ્ત્રોનું ગ્યાન કાઢી નાખવાના લક્ષ્યને સફળતા મળી જાય, પછી શું થઈ શકે ?

કારણ કે ત્યાગી, મહાત્માઓ મારકત તેનો બોધ મળે તો જ તેના તરફ સન્માન ટપી રહે તેમ હોય છે અને ત્યાગી વર્ગ પણ જગતમાં ત્યારે જ ઉત્પન્ન થતો ગયે, કે, આગમેનો ઉપયોગ પોતાની ગતિ ખરે ઉપયોગ થાય. માટે ત્યાગી વર્ગને દૂર રાખીને પ્રૌઢેમરો: સંશોધકો: અતિદામિકોને વધારે વળન અપાય છે તે જ આગમેની શક્તિ નષ્ટ કરવાની પ્રક્રિયા સમજવી જોઈએ.

[૬] ઘરમાંથી ઉઠતા ઘાનો શો ઉપાય ?

૧. જેઓ પશિષ્ટામે ખડનાત્મક હતા વર્તમાનમાં રચનાત્મક જગ્યાની ચેલનાઓથી આકર્ષાઈને શ્રી આગમે અને શાસ્ત્રો માટેની આકર્ષક ચેલનાઓમાં દસાઈને આલુઆલુના સંવેગોનો વિચાર કર્યા વિના “ ધર્મ ” સમજીને, શાસ્ત્રો તરફની ભક્તિ સમજીને, શુભેચ્છાથી સારી ભાવનાથી પોતાના નાણાં મોટી સંખ્યામાં તેની પાછળ આજે વાપરી રહ્યા છે, જો કે તેઓનો દોષ દુર્ગાચ નથી, પરંતુ અજ્ઞાન નહાદોષો તરફ ધસડી જાય છે તેઓને શી રીતે સમજવી શકાય કે-“ તમારી ભાવનામાં દોષ નથી. પરંતુ દોષી જગ્યાની દેશ્વથી તમે મદામની ગાડીમાં બેસી જાઓ છો. માટે દોષીની ગાડીમાં બેસી નહીંતર, પૂર્ણ દેશન થો ”

૪. વર્તમાનના અમાર્ગાનુસારી ધર્માગ્રેષી મને ૧૨ માસની મરતિન દેવા છે "તે મનમાં તરફ જવામાં વિઘ્ની નાખે, ને સન્માર્ગે જવા ન દે" એવા વાનનો સાચવતરોના આગ્રા છે. તેથી તે ધન પણ એવા જ કર્તવ્યો તરફ દોરવી જતા.

૩. સલાહકારો પણ-પર-પ્રચ્ચ-મેર-રુદ્ધ દેવા છે એટલે કે-તેઓ પણ ખીજાઓની ખુદિથી દેરાતા હોય છે. તેઓએ સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી લાભાકામનો અને પરિણામોનો વિચાર પોતે નથી બોલતા. એટલે તે સલાહકારોને પણ સમજવવાનું અશક્ય જ હોય છે.

૪. ધનવાનોના એ સલાહકારો-તેઓના પ્રભાવથી દેરાતા છે, તેઓના માનમ પણ પચારનાઓની વિચારસરણિથી દોરવાયેલા હોય છે. અને—

૫. બહારવાળાઓની દુરગામી રચનાઓને સમજવી તો મુશ્કેલ હોય છે જ કેમકે-તેઓ પોતાના ચૂદ આદર્શો ને આશયો કદી સીધી રીતે ખુલ્લા કરતા નથી. મીઝ રીતે ખાતા જરૂર કરતા હોય છે, પરંતુ તે તરફ કોઇક અપવાદ સિવાય કોઇનું મેં લક્ષ્ય બેંચાનું નથી.

૬. ને પરિણામ આવ્યા પછી "રાજા પડીનું" ડાખાવું" ત્યાં કામનું ? જુના વખતના રાજ-મહારાજાઓ પોતરી: અગરખી. પાવડી: અને દેશી બેડા પડેરતા હતા. ત્યાંપછી તેમના કુમારો શ્રીન્સ તરીકે જાહેર થયા તેઓને માટેના તોપોના માન-પાન નક્કી થયા અચકન. અગરખા: સુરવાળ સમ અમતા ખૂટ. ફગફગતા છોગવાળા ઝરીયન સાકા: મોટર બંગલા ધરાવતા થયા હતા ઉપરાંત, હાકોર કે હાકોરસાહેબને બદલે રાજ-મહારાજો. હિઝ હાઇનેસ તરીકે: તથા બીજી બાબી ડીઝીઓ ધરાવનાર તરીકે: પ્રસિદ્ધ થતા રહેતા હતા. મોટા મોટા અંગ્રેજ અમલદારો ઝુકી ઝુકીને સલામો કરતા હતા. ને પોતે સત્તાના કેશમાં ચકચૂર રહેતા હતા. હતા માર્મિક લોકો અન્યકત રીતે સમજ ગયા હતા, કે- "આ બધી ચમક એક દિવસ ભારે પડી જવાની છે." અને થયું પણ એવું જ. કેમકે-તે અવાસ્તવિક ચમકમા જ વાસ્તવિક હાનિ છુપાયેલી હતી. હવે ગમે તેટલી સમજ આપે, તોપણ શું વળે તેમ છે ? તે સારું થયું ? કે ખોટું થયું ? તેની ચચો અહીં કરવાની નથી પરંતુ જેઓ ટકી રહેવા માંગતા હતા. તેઓને ટકવા ન દેવાના તરવો આ રીતે જ તૈયાર થતા હતા. ઉપરની ચમક બધી ક્ષણિક: થોડા દશકા પુરતી જ. હતી. પરંતુ આ બધું તે વખતે તેઓને કોઇએ સમજવવા કોશીય કરી હોત, તો તેઓ તે વખતે માનત ? ન જ માનત.

૭. તે પ્રમાણે આજે આપણા મામતોને સમજવી શકાય તેવી સ્થિતિ નથી. આજે તેઓ પોતાના મનમાં આવ્યા પ્રમાણે કરવાના આગ્રહવાળા હોય છે. અને પોતે પોતાને બહુ સમજદાર માનતા હોય છે

૮ જે લોકોની અર્ધદગ્ધ સલાહ ઉપર તેઓ ચાલતા હોય છે, તે સલાહકારોને પણ સમજવનું મુશ્કેલ છે. કેમ કે-તેઓ પોતાની દેશ-વદેશોમાં આતરરાષ્ટ્રીય વિદ્વાનો તરીકેની ખ્યાતિ યુમાવવા નેટલી હિમ્મત ધરાવતા નથી હોતા, અને એક વખત સાચી માનીને આપેલી સલાહ 'ખોટી હતી' એટલી હદ સુધી સત્ય કમ્બલ કરવાની પણ હિમ્મત ભાગ્યે જ ધરાવતા હોય છે. બૂલ કમ્બલ કરવામાં ઘણી ઘણી નિખાલસતાની જરૂર પડે છે. તેની આધુનિક વિચારસરણીના લોકોમાં આશા રાખવી આજે વધારે પડતી છે.

૯ અહીં એક પ્રશ્ન એ થાય છે, કે- આજે પ્રેસો વગેરેની વૈજ્ઞાનિક સમગ્રડો વધી ગઇ છે, તેથી ઉપાવવા વગેરેથી વધારે અનુકળતા અને વધારે લાસ લઈ શકાય છે. જ્યારે તે સાધનો ન હતા ત્યારેની વાત જુની હતી '

૨ જો કે, વર્તમાનમાં કેટલાક નાગરિક મંદિરોમાં જોવા મળે છે. તેઓને ઉદ્દેશીને અર્પિત કરી વિશિષ્ટ પૂર્વાચાર્યોદિત સંક્ષિપ્ત ઉદ્દેશો ૩૫ પાસે તેથી મળે છે. તેને તદ્દ-વિષયના આધારે આજીવન ધણી ધણી વિશિષ્ટ આપવાનો દોષી દેખી પડી શકે છે. એ નાગરિક છે. તેથી તેના વિષયના અનુસંધાનો આપણને પૂરા ન પડે સમજાતા. જેથી કીકાપરાને પૂર્વિકા મંદિરના પાનાના ઉપેક્ષા લખવું પડે છે. એટલા જ માટે ગીતાચંદ્ર શુર અને ગીતાચંદ્ર નિર્મિત નાના મંદિરોએ તે શાષ્ટ્ર ન વાંચવાની મર્યાદાઓ અનર્થના નિવારણ માટે મળી પડેલી છે. આથી આગમો નિર્મિત કેટલીક આપતોથી ચકિત; અને શકિત થયા વિના, તેના તરફનો સફળતા જરાપણ આપણે ન જાણી શકીએ. કેમ કે, જગતમાં સામૃતિક સુવ્યવસ્થાનો તે જ મળે છે અને મદદના આધાર રત્ન છે.

૩. શી છેદ શાસ્ત્રોનું લક્ષ્ય-સયમ-ચારિત્ર-શુભની હેતુ સામાન્ય છે. તે સુધીની હુદ્દા આપી શકાય ત્યાં સુધી લક્ષ્ય જવાનું હોય છે. તેમ જ્ઞાતા-મર્યાદાની દેખી દે ન આગમના સામાન્ય દેહ હોય છે. છેલ્લી હદ-સીમા તુટી કે અનાચાર. એ જ પ્રમાણે જેમ અને તેમ તેમની ગિતિ દેખી શકાય સુધીનો તેમાં આગ્રહ હોય છે. ઉચી ગિતિમાં દેખી ન શકનાર માટે તેને વાચકની સમજપૂર્વકની નીચી કક્ષા ગોઠવી આપી હોય છે. એમ કરતા કરતા કેટલાક લક્ષ્ય જવાનું મેળ છે. ત્યાં સુધી પ્રસ્તુત શુદ્ધ સંયમ-ચારિત્ર વગેરેને અક્ષત ગણવામાં આવે છે; કાંઈ ન આવે, પરંતુ એકદો ધુન્ટતા આવડે. ત્યાં સુધી પણ તેને વિદ્યાર્થી માનવાને હરકત ગણવામાં ન આવે. અર્થાત્ છે તેના દત્તના પ્રાયશ્ચિત્તની લાભાન સુધી વ્યક્તિને પ્રસ્તુત શુભ-પ્રસ્તુત શુભધારક માનવામાં દરકન લેવામાં આવતી નથી. તેથી પણ આગમ વધી જાય, તો પછી તે વ્યક્તિ તે શુભની કક્ષામાંથી બહાર ગળાઈ જાય છે એકદર, જેમ અને તેમ ધર્મ; અને ચારિત્ર ના રક્ષણ કરાવવાનો તે શાસ્ત્રોના ઉદ્દેશ હોય છે. એ જ પ્રમાણે, શાસનને શી સંધ.ની મર્યાદાઓના રક્ષણ માટે પણ છેલ્લામાં છેલ્લી કેટલી હદ સુધી જઈ શકાય? તેની વ્યવસ્થા બતાવીને માર્ગદર્શન આપવાનો ઉદ્દેશ હોય છે.

ચુરકેલીના અસાધારણ પ્રસંગોમાં-અનિવાર્ય સંજોગોમાં-ચારિત્રના પાલનની અપેક્ષા રાખીને કેટલી હદ સુધી આપવાદિક પાલન કરી શકાય? તેના ઉપાયો બતાવ્યા હોય છે.

એકદર આધ્યાત્મિક વિકાસ પામવાની અપેક્ષાવાળા આત્માના ગોઘિખીજનો નાશ ન થાય, અને તે દેખી રહે, સાથે સાથે વૃદ્ધિ પામવાનો પાછો અવકાશ રહે, એવા લક્ષ્યથી બંધી વિચારણા તેમાં આપવામાં આવી હોય છે માટે આગમના કોઈપણ ભાગ ઉપર અણગમો એ પોતાને માટે, બીજાને માટે, લેવાલવને માટે, વંશપરંપરા માટે, જૈન-શાસન માટે, સંસ્કૃતિને માટે, જગતને માટે, સન્માર્ગને માટે, વિશ્વના કલ્યાણ માટે પણ મહા-મહા અનર્થનું કારણ છે.

એક પણ પદ ઉપરનો અવિશ્વાસ રાખનારની દષ્ટિ મિથ્યા; વિકૃત હોવાનું શાસ્ત્રોમાં કહેવું છે છેદસૂત્રના વિષયો શાશ્વત ધર્મની મૂળ ધારાત સાથે સંગત સંબંધ ધરાવતા હોય છે

[૮] છેવટે:—

૧ અમારું કહેવું એટલું જ છે, કે—“સર્વજ્ઞ વીતરાગ પ્રભુએ વિશ્વના કલ્યાણને માટે જે ઉપદેશ આપ્યો છે, અને આગમોદિક ઉપે તેના જ અવશેષો આપણી પાસે છે, તે જગતનો એક અસાધારણ ચમત્કારિક વસ્તુ છે.” તેના રક્ષણમાં—“સાહિત્ય અને પુસ્તકોનું જ રક્ષણ માન્ય છે.” એમ નથી. તેની પાછળ મહાઅહિંસક સંસ્કૃતિનો જીવન પ્રાણ ધબકે છે. એ તેની અતિ મહાન મહત્તા છે. ભલે તે મર્યાદા હદ નાના છે, ભલે તેના ગભીર વાક્યો નાના હશે, પરંતુ તે વિશ્વકલ્યાણનું મહાસાધન છે. તેથી પાત્ર હોવાના જ ક્યારેક તે રહેવા જોઈએ. પાત્ર હોવાનો જ તે મળવા જોઈએ. અને તેની

મર્યાદામાં જ તેના પદ્મ-પાદ્મ થવા જોઈએ. અને જગતને ત્યાગી સંયમી મહાત્માઓ તેના બળથી સતત મળતા રહે, અને તે દ્વારા જનતાના જીવનનું ઉચ્ચ સંસ્કારી ધોરણ જળવાઈ રહે, તો જ જગતનું કલ્યાણ છે. અન્યથાજનથી-જુદી રીતે જ તેનો ઉપયોગ કરવાથી તેનું અપમાન છે. સંસ્કૃતિ નાશ છે. વિશ્વકલ્યાણમાં મોટામાં મોટા વિધો છે.

૨ જ્યારે વિશ્વના એક મહાન ધર્મની મળ પરંપરાના અનુયાયિ શ્રીમંતો અને કેટલીક વ્યક્તિઓને પણ જ્યારે સમજાવી શકાતું નથી. તો જેની પાસે યોગ્ય પરંપરા નથી “ પૂર્વના પુરુષોએ શાસનઃ ધર્મઃ સંઘઃ શાસ્ત્રોઃ અને ખીજા ધાર્મિક પ્રતીકોના રક્ષણ માટે કેવા-કેવા ઉડા મૂળ નાખ્યા છે ? અને તે મૂળોનો ઉડા અભ્યાસ કરી તેને ઉમેરી કેટલી દેવા માટે પશ્ચિમની ચોરી પ્રજા કેવા-કેવા ખંડનાત્મક છતાં રચનાત્મક જણાતા પ્રયત્નો આપણી જ મારફત અમલમાં મૂકાવી રહેલ છે ? તેમાં ભારતની પ્રાચીન રાજ્યકીય પરંપરાનો પણ કેવી કેવી રીતે તેઓ ઉપયોગ કરે છે ? ખીજા કયા કયા સાધનોનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે ? આજની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવામાં ભૂતકાળના પાશ્વર્ય વિદ્વાનોએ અને તેઓની સરકારોએ કેવા કેવા દીર્ઘદષ્ટિભર્યા પ્રયત્નો કર્યા છે ? તેને માટે કયા કયા તેઓએ કષ્ટો સહન કર્યા છે ? ” તેની કલ્પના આનંદકર્મી કે તેરાપથી ભાષ્યોને તો યા રીતે આવી જ શકે ? જેથી તેઓમાંના આગળ પડતા ગણાતા ત્યાગી કે શુદ્ધોને સમજાવવાનું તો ઘણું ઘણું જ અશક્ય બની ગયું છે. તેઓને એ ખબર નથી, કે “ આપણી આગમ તરફની ભક્તિને એવી રીતે વહેવડાવાય છે, કે જોગા તેના જ અપમાન અને પ્રાણહરણ થાય. ”

તે વિદેશીઓએ પોતાનું હિન સમજીને જે પરિપાટી પાડી છે, તેનું આપણે ખીજા ધર્મી બાળ-તોમાં જેમ આપણું અનુકરણ કરવા લાગી ગયા છીએ અને એ રીતે “ આપણે જ ઉભી કરેલી સંઘાઓને સાવજનિક કે પબ્લીકની કાયદાથી ગણી લઈ તેના ઉપર કબજો કરી ભવિષ્યમાં તેના મનમાનતા ઉપયોગ કરવાના પોતાના અધિકારની પૂર્વજૂમિકા તૈયાર કરાવે છે. ” તે આપણે ખ્યાલમાં જ લેતા જ નથી.

૩ આજે માત્ર જ્ઞાન અને આચારભયઃ શાશ્વત ધર્મનો આદર વધતો જાય છે, વધારાનો જવાબ છે, પરંતુ તે એવી રીતે વધતો જાય છે, ને વધારાનો જાય છે, કે જેથી તે શિવાયના તેના ખીજા મુખ્ય અંગો નેવા કે-પ્રભુનું આપણે શાસન પ્રભુનો આપણે ધી સંઘ, શાસ્ત્રના મુનિ-સંઘાની સર્વોપરિ પ્રતિષ્ઠા તીર્થો તથા ખીજા ધાર્મિક પ્રતીકો અને ચાર પુરુષાર્થની જીવન સંસ્કૃતિની ભૂલો ઉપેક્ષા વધતી જાય છે, એટલું જ નહીં, પરંતુ તે સર્વના મૂળમાં આપણે જ હાથે આગ ચાંપી જાય એટલી તદ્દ મુદી પરિસ્થિતિ પહોંચી છે. બહારનાઓને કરોડો-અબજો રૂપિયા ખર્ચવામાં એ પ્રયત્નો રસ રહે, કે કેન્દ્રીય ભારતીય પ્રતીકોને તણખા નેટલો પણ ધસાવે પડેએ, તો તે કરોડો અને અબજોના ખર્ચને તેઓ આનંદપૂર્વક સંજ્ઞા માનતા હોય છે અને તે સર્વને આને પોતાની મનાઈના દાખલ કાગળો હોય છે આ તેઓના માનસનું ગૂંદમ મહત્ત્વ છે

૪ તે આગમે કાગળો ઉપર નહીં પરંતુ મહાત્માઓએ લખેલા પુસ્તકોએ જવાબ પડે, તે જ તે જગતના કલ્યાણના અનન્ન સાધનરૂપે બની રહે તેમ છે તેઓના જીવનરૂપે આગમેની જીવન આકૃતિઓ જગત આગમેરૂપે જગતનું કલ્યાણ પ્રમાણ રીતે કરી રહે છે

૫ ધર્મની કે દેવ-ધર્મની જાણ સંપ્રદાય પૂર્વ કરે એ આજ સુધી આગમેના કાગળો માટે, તેની બાજુ દેવા કે ના જોગ. આજે તો કેવું કેવું કલ્પવૃક્ષોને કેવું કેવું તેને આગમે તેના સુવિદિત આગમેના કેવું સ્વરૂપ નેપાડે

૬ જો તુલ્ય સવાદો નાટક મેટ્રોસ ચેર હોય અને પામનેલી ન પામ અને સંજનિ ટકવાના હોત, તો જગતની કોટપત્ર માન્યતા પામતા વિદ્યાર્થીના પાસેથી સ્વયં અને અનિયમ શ્રમણ મુનિઓની પરંપરા તીર્થ કર અગત્ય તો આપણે ન જાણીએ એને આપણે નામક મેટ્રોસ જાનનારા ઓના ટોળાંના ટોળા હોવા ક્યાં હોત માટે જમણે મહાનિઓના પાસે મહાન આગમો તેમના જ હવાલામાં રહેવા લેઈએ. આગમો મેટ્રોસોના મહાનિઓના પાસેથી મહાનિઓની જીવન રીતે શણગારવામાં તેનું અપમાન છે. સાચી રીતે શણગારવાની કરજી.

૭ રૂપસંપત્ત અને શુદ્ધિકૃતજાનાવાળા પૂજ્ય માધ્વીએ મહારાજને મોર્નિંગ ચેરમાં નાટક કે સીનેમાની એક્ટ્રેસ બનાવવા લાગેો મું કરોડો કલિત આપે, તો પણ પાપાણે તેમને કહી જવા દ્યો કે ? જાતને બોલે પણ તેમનું શ્રમણપદમાં મટી રહેવા માટેનું મહાન કરીનાં તે પ્રમાણે પૂજ્ય આગમો વિષે પણ સમજવાનું છે.

૮ દ્રષ્ટ કરવા પૂર્વક આપણે આધુનિક દબની મંજ્યાનો ઉપી રીતે, ખાસી રીતે તો આપણે પૂજ્ય આગમોને પરંપરાએ બીજાને જ હવાલે કરીએ છીએ. કપાયગમાંના મુનિઓ મહત્ત્વના જ્ઞાનમંદારો અને કપાટો પબ્લીક દ્રષ્ટ એક્ટના દબાણથી વગીરદાગેને માંગી દેવા પડે, અને તે મારફત પબ્લીક કમીશનરનો તેના ઉપર અધિકાર થાય, તેથી એ જ્ઞાનમંદાર મૂળ નોખમદારોના હાથથી છુટી જાય છે, અને પબ્લીકની મિલકત બનાવી દેવાય છે. એ રીતે પરિમલ રહિત થવાની બાવનાથી જે પૂજ્ય પુરોહો એવી રીતે મોંપી દેવામાં સંમત થાય છે, તેઓ આગમો તરફની પોતાની જવાબદારી અને નોખમદારીથી છુટા થયા છે એ બિનવકાદારીનો મહાદોષ તેઓને માથે ન આવી પડે, તે બાનમાં ખાસ લેવાની આવત ઉપેક્ષા કરવા જેવી નથી જ.

આગમ શાસ્ત્રો અને તેના પુસ્તકો સાચા ત્યાગી મુનિઓ માટે પરિમલ નથી, પણ તેના આસ્થિતા જીવન પ્રાણ છે. તેને ભણવા; પાત્રોને ભણાવવા જ રાખવા; સાચવવા. એ શાસનની રક્ષાનું મહાન કાર્ય છે. જગતના કથ્યાણનું અદ્ભૂત કર્તવ્ય છે. આ તેનું સાચું રહસ્ય છે. પ્રભુએ તે તે વર્ગને જ મોખ્યા છે. શ્રાવકો તેની વતી રક્ષણ કરે છે.

૯ મદિરોમાના પ્રતિમાજીના દર્શન બે રીતે થાય છે—(૧) ભાવિક ભક્ત તેની આધ્યાત્મિકતામાં પ્રેરણા આપવાની શક્તિથી રાજ થાય છે. (૨) દ્યારે આધુનિક શોધકો તેની આકૃતિ શિષ્ય વગેરેથી રાજ થાય છે.

બન્નેય બહાર આવીને પ્રતિમાજીની અદ્ભૂતતાના વખાણ કરે છે. પરંતુ બન્નેયની દૃષ્ટિમાં મોટા ફરક હોય છે. અને તે વખાણની પાછળના હેતુ તથા પરિણામોમાં પણ મોટા ફરક હોય છે. શિષ્યના વખાણ કરનારાઓ તેના મસ્તક કપાવીને પણ તે ખરીદતા હોય તેવા દાખલા બહાર આવતા હોય છે ત્યારે ભાવિક ભક્ત તેને પોતાના વસ્ત્રોને છેડે પણ સ્પર્શી જાય, તો કપી ઉઠતા હોય છે. વિરહ-કાતર-પ્રેમી પત્નીની સાડીના કકડાને કે કાગળની ચખરખીને પણ પ્રાણ સમાન ગણી છાતીએ લગાડતા હોય છે તેમ પ્રભુની હાજરી વિનાના કાળમાં આગમો અને પ્રભુપ્રતિમાને વિરહ-કાતર-ભક્ત, પ્રાણ-કરતા પણ અધિક માનતા હોય છે.

તે પ્રમાણે આગમો અને શાસ્ત્રોની પ્રશંસા અને વખાણમાં તથા પ્રસિદ્ધિમાં પણ આજે બે હેતુઓ કામ કરી રહ્યા છે તે સમજવું લેઈએ આજે વાહવાહથી દીર્ઘદૃષ્ટિ વિના આપણે ગમે તે કરી ખેસીએ અને તેના ભાવિ પરિણામો ત્યારે વિપરીત આવવા લાગે, ત્યારે કોણ તેને રોકી શકે ? આપણા સત્તા-નોમાં એ નાકાન ભાગ્યે જ રહી હશે. અને તે પહેલાં તો તેના ઉપર બીજાઓનો સાક્ષાત્ કબળો થઈ ચૂક્યો હશે. અને તેનો આધુનિક દૃષ્ટિથી જે ઉપયોગ કરવો હશે તે ચાલુ થઈ ગયેલ હશે. માટે આજથી જ

હલકો રસો ન લેવાઈ જાય, તેની કાળજી આજના જ વિદ્યેશીઓએ અને આગભોના સાચા ભક્તોએ રાખવાની છે.

૧૦ મોટી મોટી લાઈબ્રેરી કે પુસ્તકાલયો પાછળ ખર્ચ કરી લાખો પુસ્તકો સાચવવા જતાં, મૂળ વસ્તુઓ જ નો આવી રીતે ભવિષ્યમાં આવી જાય, કે તે જોખમમાં મૂકાઈ જાય, તો આપણે બધું જ ગુમાવ્યું ગણાય. મોટે લાખો સાચવવા કરતાં મૂળભૂત સોને જ બરાબર સાચવવામાં વધારે હિત છે. આ રહસ્યમય બાબતો છે. ઉપર-ઉપરથી વિચારવાથી સમજાય તેમ નથી.

૧૧ જેઓ કેવળ ભૌતિકવાદના જ અંદરથી ભક્તો છે, તેઓ આવી આજની બાબતોને ઉત્તેજે, તેમ કરવાની સલાહ આપે, તેમાં તો તેઓનો ઉદ્દેશ સફળ થાય છે, કે—“આત્મવાદ એક વખત મરે અને ભૌતિકવાદ જીવે” તેથી તેની બાબતોની પેટ ભરીને પ્રશંસા કરે અને સલાહ આપે, તેમાં તેઓનું શું જાય ? તેઓના ઉદ્દેશોની તો સફળતા થાય. પણ તે આપણને કેમ પોસાય ?

૫૪વી ચપટી અને વિશાળ હોવાના પ્રમાણો

આધુનિક પ્રચારથી પ્રભાવિત થયેલા કેટલાક જન વિદ્વાનો પણ જનશાસ્ત્રોમાં ખતાવેલા ભૂગોળ અને ખગોળના વિષયોમાં શક્તિ થઈ ગયા હોય છે. એ વાત ખરી છે, કે—આ વિષયમાં સતોપકાંક ખુલાસા આ વિષયના તલસ્પર્શી અભ્યાસીઓ જ આપી શકે.

એ તો નક્કી છે, કે—આજની શોધો ગિયર નથી. લગભગ માત્ર અભિપ્રાયો જ હોય છે તેમાં ફરફાર થતા જ રહે છે. જેમ કે—

૫૪વીઓ એકને બદલે લાખો હોવાનું આજે જણાવાય છે પાંચ કરોડ પ્રકાશ વર્ષના માપન નેટલા તારા દર હોવાના હેવાલો બહાર આવ્યા છે. વગેરે ઘણું ઘણું આવતું જાય છે. કેટલાક પ્રમાણો આ જુમિકાના ૫૪ ૪૫થી ખતાવેલા છે.

ઉપરાંત, કેટલીક વિશેષ બાબતો જાણવામાં આવવાથી અભ્યાસીઓની જાણ મોટે કેટલાક વિદેશ પ્રમાણો સૂચિત કરવામાં આવે છે.

[૧]

“ ઓરો લોલકલ મેગેજીન ” ના ૧૯૪૬ ના જુલાઈ અને ઓગસ્ટના અંકમાં મેક્સીકોના નામના એક અમેરિકન વિદ્વાને લખેલા “ ૫૪વી ગોળ નથી પણ ચપટી છે ” એ વિનંતિ પર હાજરો અને પ્રમાણોથી ભરપૂર એક લેખ પ્રસિદ્ધ થયો છે.

૫૪વીનો વ્યાસ લગભગ ૨૫૦૦૦ માઈલનો છે, તે વાત ખોટી ફાર્સી છે ને જરૂરનું છે કે—

૧ જ કેપ્ટન જી. રાસ ઇ. સ. ૧૮૩૮ માં કેપ્ટન ફોર્સીસની સાથે દક્ષિણ ટર્કી એટલાન્ટિક સર્કલ સુધી ગયા અને ત્યાં તેમને ૪૫૦ થી ૧૦૦૦ ફૂટ સુધીની ઉંચી એક બરફની દિવાલ મળી આવી અને તેની ઉપરના સપાટ ભાગ ઉપર ૪૦૦૦૦ ચાલીસ હજાર માઈલ સુધી ચાર ૯૫૦ સુધી ચાલ્યા.

આ વાત “ લાન્સેટ ” ની એક દિવાલ-કેટ નેની નોન-સ્ટ્રક્ચરલ નોન-સ્ટ્રક્ચરલ એ ૧૯૪૬ ના ૧૨મી જુલાઈના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

આ દિવાલ હોવાનું થીજી ન્યાયનિક પ્રમાણ

એસ્ટ્રોલોજીકલ વૈજ્ઞાનિક સર હાબર્ટ વિન્સેન્ટ મન, ૧૮૨૮-૨૮ માં સ્વિસ ક્લબની સફરે ગયાં ત્યારે ૨૦૦૦ ફૂટની ઉંચાઈએ ઉડતા વાનાનેડું અને હિમવર્ષા થવાથી ૫૦૦ ફૂટની ઉંચાઈએ નીચે આંખે અને ત્યાં તેની સાથે જાતી ફીનાટા જેવાઈ અને ગરુડમાળ થતાં બચી ગયો. ”

જન્મભૂમિ-પ્રવાસી ૨૫ ૪-૧૯૦૦ ૦ ૫૪ ૧૬
આપ જાણતા જાણતી તોંભાળી

૨ પૃથ્વીને ગોળ સાબિત કરવા માટે “ગરુડમા દુર જતા પાણીનું તળીયું” ન દેખાતાં તેને ઉપરનો ભાગ દેખાય છે. માટે પૃથ્વી ગોળ છે. ” એમ જણાવે છે. તેના પાછાગામ જાણીતું છે, કે “જેમ રેલ્વેના સમાન્તર બે પાટા આગળ જતા માકડા રમ જતા બાગે છે, તે જેમ નિષ્ક્રિય છે, તે પ્રમાણે આમા પણ દષ્ટિભ્રમ થાય છે. દરખીનથી નેતા જાણના તળીયું” પણ દરખીને દેખાતું હોય છે. તેથી પૃથ્વીના ગોળાકારની પાછળ ટંકાતો વદાગતો નીચેનો ભાગ દરખીનથી પણ કેમ દેખાય. ”

૩ “ ૩૦-૮-૧૯૦૫ થયેલું સૂર્યચંદ્રણ પશ્ચિમીય અને ઉત્તર આફ્રીકા, ઉત્તર અંધ મહાસાગર, ગ્રીનલેન્ડ, આઇસલેન્ડ, ઉત્તર એશિયા, સાઇબીરીયા, બ્રીટીશ અને અમેરિકાના સંપૂર્ણ ભાગોમાં સ્પષ્ટ દેખાયું હતું ”

જો અમેરિકા પૃથ્વી પાછળની બાજુમાં જ હોય, તો એક જ સૂર્યનું પ્રત્યક્ષ એકી સાથે બન્ને દેશોમાં કેમ દેખાય? આવા આવા ઘણા પ્રમાણો અને સ્તીતો આપેલી છે. આ લેખ “ અહિંસા-વાણી ” ચર્ચ ૫ અંક ૭ માથી વાચી શકાશે.

[૨]

મી. કાર્પેન્ટર વિદ્યમે “ વન હેડેડ પુફસ એટ ધી અર્થ નોટ એ ગ્લોબ ” “ પૃથ્વી ગોળ નથી તેના એકસો પૂરાવા એ નામનું પુસ્તક લખેલું છે.

[૩]

“ ભૂ-ભ્રમણ-ભ્રાંતિ ” પુસ્તકના ૧ થી ૪ ભાગ અત્રીગટથી ૧૯૮૦ માં પ્રસિદ્ધ થયા છે. તેમાં ૮૦ વૈજ્ઞાનિકોના મંતવ્યો બતાવીને હુકિતપૂર્વક ભ્રાંતિ સાબિત કરવામા આવી છે.

[૪]

૨-૫-૧૯૪૮ ના “ સન્ડે ન્યૂઝ ઓફ ઈન્ડીયા ” માં હેન્રી કેસ્ટરના “ હાઉ રાઉન્ડ ઇઝ ધી અર્થ ? ” એ લેખમા વિશ્વમ એડગલ વૈજ્ઞાનિકના મત પ્રમાણે પૃથ્વીના અપટાપણું સિદ્ધ કર્યું છે.

—પરમપૂજ્ય એક વિદ્વાન મુનિમહારાજશ્રીની નોધયોથીમાંથી.

[૬] હિંસા: અહિંસા: સત્ય: અસત્ય: વગેરેનું રહસ્ય:

૧૮ પાપસ્થાનકમાંના પહેલા હિંસાપાપરથાનક અને તેના ત્યાગની ગંભીર વિચારણા:

૧ જન્મ-જનતથી ભરેલા આ સચરાચર વિશ્વમા સર્વથા હિંસાથી રહિતપણે જીવવું. એ યોગિએને માટે પણ દેખીતી રીતે સર્વથા અશક્ય જ છે. અને જો એમ જ હોય તો પછી-અહિંસાને ક્યાયેય સ્થાન સંભવી શકે જ નહીં. અહિંસાની વાત કરવી તે પણ નકામી અને વાહીયાત જ ગણાય. પરંતુ એમ નથી અહિંસાની અનેક રીતો સંભવિત છે.

૨. અહિંસા એ રીતે સંભવે છે -૧. વ્યવહાર નયથી અને નિશ્ચય નયથી:

વ્યવહાર નયથી—જેમ અને તેમ શુદ્ધ લેક્ષ્યાની અભિમુખ જીવન જીવવું: એટલે ત્યાગ: તપ: મંયમ પૂર્વક દીર્ઘાયુજીવન જીવી શકાય તેવું જીવન રાખવું: તે પણ અહિંસા છે.

નિશ્ચય નયથી—આત્મભાનમાં પરમ જગૃતિ અરખાલિત જગૃતિ માટેની સાવચેતી: તે પણ અહિંસા છે. એટલે કે-રતનત્રયીની સાધના એ મુખ્ય અહિંસા છે. તેનાથી નિરપેક્ષ એવા જીવનમા-દિંસા પણ હિંસા અને અહિંસા: પણ હિંસા રતનત્રયી (સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર) ની સાધના સાપેક્ષ જીવનમા-હિંસા પણ અહિંસા અને અહિંસા પણ અહિંસા છે. એ જ પ્રમાણે-તેથી નિરપેક્ષ જીવનમા-સત્ય અને અસત્ય બન્ને ય અસત્ય છે. અને તેથી સાપેક્ષ જીવનમા-સત્ય તે પણ સત્ય અને અસત્ય પણ સત્ય છે. એ પ્રમાણે બીજા દરેક શુદ્ધો વિષે સમજવું. આ એક સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી સમજવા યોગ્ય નત્તર છે. માટે, તથા-પ્રકારના અધિકારી પુરુષો પાસે હિંસા-અહિંસા તથા સત્ય-અસત્યનું રતન્ય સમજવું જોઈએ. માત્ર-આધુનિક શબ્દોથી દોરવાઈ ન જવું જોઈએ.

પ્રમત્ત-ચોગાત્ત પ્રાણ-વ્યવરોષણ દિના-૪-૮ । મુત્રમા વ્યવહાર નયની: અને નિશ્ચય નયની એમ બન્નેય પ્રકારની હિંસાનું વર્ણન થયું છે. પ્રાણવ્યવરોષણ પ્રાણવિયોગ એ વ્યવહારથી હિંસા છે. અને પ્રમત્ત યોગ એ નિશ્ચયથી હિંસા છે. દેખીતી રીતે હિંસા ન કરવા જતા પ્રમત્તયોગ-હિંસાએ પરિણમે છે. અને હિંસા થઈ જાય, છતાં અપ્રમત્તયોગ: અહિંસાપણે પરિણમે છે. આ રહસ્ય છે.

૩ આ વિચાર કરવાની અર્હી આજે એ મુદ્દા ઉપર જરૂર છે, કે-આજે માનવીઓની અને માનવજન પ્રાણીઓની હિંસા છોડ્યોક અમાધારણ મોટા પાયા ઉપર વધી રહી છે. અસત્ય અને અપ્રમાણિકતા વધી રવા છે. માનવતા અને સરળતાનો ધાત વધી રહ્યો છે. માયા: પ્રપચ વગેરે એક રોજીંદા માન વ્યવહાર જેવા બનતા જાય છે કેમકે-આજની પ્રગતિ એ પાયા ઉપર જ ચલે છે. જતાં અહિંસા સત્ય માનવતા પ્રમાણિકતા નિખાલસતા એવા: દયા નીતિ પ્રેમ વગેરે શબ્દોનો વપરાશ અને પ્રચાર ખૂબ ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં વધતો જ જાય છે. જો કે-આજે વાત્સલ્ય રીતે અનુભવિત જતાં રમનાત્મક રીતે એવા ધણા ધણા નૈતિક અને ધાર્મિક શબ્દોનો છુટવી ઉપયોગ થાય છે. પરંતુ, તેના અર્થની પરિભાષા આજે નાન જુદી જ ધડામા આવી હોય છે. તેથી, શબ્દો તેજ દેવાય, અને અર્થથી તેના જુદા અર્થો વ્યવહારમાં ને દળદળે પ્રચારમાં આવતા જાય, ને પરિણામે પણ વ્યવહારમાં જુદા જ આવતા જાય, તેથી મોટા પાયા ઉપર ગોઠવણો થઈ છે. આવી રીતે ચિપરીત અર્થના હજારથી વધારા એટલે કે-હિંસાથી રીતે વપરાતા શબ્દોનો એક નાનકડો મોડ થાય તેમ છે. પરંતુ ને ચિન્તાથી સમજાવવાનો અર્થ અવગણ નથી, તેથી **પંચશીલ**: વગેરે રમનાત્મક અને નુક: શબ્દોથી જગત સમજાવવા વિના મેંએ માનિશ પડવાની ગરજ નથી.

છે. નીતિ: અને સદાચાર: વિનાની નાનકિમ પાતિ અને વિચોપગેગો તે અર્થ અને કામ કહેવાય. પરંતુ તેને પુરુષાર્થનું નામ ન જ આપી શકાય. *

જો કે એ બન્નેય અવતર રીતે વાસ્તવિક રીતે પુરુષાર્થ નથી. પરંતુ મોટા સખા પુરુષાર્થ છે. તેનું સાધન ધર્મયુક્ત જીવન. છે. માટે, મોક્ષના કામ્ય તરીકે-ધર્મને પુરુષાર્થનું નામ આપામાં આવેલું છે. અને નીતિ સદાચાર: પણ ધર્મના અંગો હોવાથી પરંપરાએ ધર્મ ગણિના કામ્યરૂપ હોવાથી, તે યુક્ત અર્થ: કામ: ને પણ પુરુષાર્થનું નામ ઉપચારથી આપવામાં આવેલું છે નહીંતર, આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી તો તે કુટ: અને પાશવતા: ગણાય ઉપદેશ: અવગ્રિત જાહેર સહચારદારો: ગંગેરથી તેને નિયંત્રણમાં રાખવા છતાં, ઉદ્ધામ માનસિક વૃત્તિઓ પ્રસાદની વ્યક્તિઓ જાહેર અર્થ: અને કામ પર પાર્થની વ્યવસ્થાના નિયમોમાં અવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરે, ત્યારે તેના સંગેઓમાં જાહેર તેને કામ્યમાં લાવવાના ખીજ કોમળ: અને રચનાત્મક: ઉપાયો. ન રહે, ત્યારે તેને નિયંત્રણમાં લાવી, ધર્મપુરુષાર્થને મધ્ય કરવા ન્યાયના પાયા ઉપર રાજ્યવ્યવસ્થાની ગોઠવણ અદિ'સક મહાપુરુષોએ મોટી આપી છે. જેનો સમાવેશ મુખ્યપણે અર્થ: પુરુષાર્થમાં કરવામાં આવેલો છે. અર્થાત્-ચાર પુરુષાર્થની જીવન સંસ્કૃતિની મર્યાદામાં રહીને જીવવું: તેનું નામ પણ અદિ'સા છે. આ અદિ'માનો મુખ્ય પાયો છે. તે સિવાય જીવવું: એ પણ જાહેર હિંસા છે.

આ અદિ'સા કાયમ માટે જાહેર રીતે યોગ્ય બુમિકા ઉપર ટકી રહે, માટે મોક્ષાનુકૂળ ધર્મોનુક્રાનેતી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે, તે પણ અદિ'સાને જગતમાં ને વ્યક્તિના જીવનમાં ટકાવવા માટેનું એક મોટામાં મોટું સાધન છે. માટે તે પ્રવૃત્તિઓ પણ અદિ'સારૂ છે. ને ચાલુ રહે, તો જ જગતમાં અદિ'સા પોતે પણ વ્યાપક રીતે જીવી શકે, અર્થાત્—

(૧) અદિ'સક મહાપુરુષોની મહાદયામાંથી ચાર પુરુષાર્થની જીવનવ્યવસ્થા જન્મી છે. તેથી તે અદિ'સાત્મક કહી શકાય છે.

(૨) “ તેની છાયામાં રહેલા આત્માઓની જેમ બને તેમ હિંસા ઓછી થાય. ” તેવી તેમાં ગોઠવણ છે. માટે અદિ'સાને વેગ મળે છે. તેથી તે પણ અદિ'સા છે.

(૩) તેની છાયામાં રહેલા લોકો જેમ બને તેમ સાદું: સ્વાભાવિક. અને તપ: ત્યાગ: સંયમ: ને ઓછી જરૂરીઆતોથી જીવી તો શકે છે, છતાં તેના આરોગ્ય. અને દીર્ઘાયુષ્ય: ઉપર ખોટી અસર ન થતાં ઉઘટી સારી અસર થાય, તેવું જીવન જીવે. જેથી ખીજ જીવોની જેમ બને તેમ ઓછી હિંસાથી-શુદ્ધલેશ્યાની અભિમુખ મનોવૃત્તિથી-જીવી શકાય. તેથી પણ અદિ'સા જ પળાય છે. માટે, તે પણ અદિ'સા છે. અને—

(૪) જેમ બને તેમ ખીજ જીવોનું રક્ષણ કરવાની અદિ'સક લાવનાથી રક્ષણ કરવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે: જાહેરમાં તે જાતનું વાતાવરણ રાખવામાં આવે. જાહેર જીવન તે જાતનું ગોઠવવામાં આવે. તે પણ અદિ'સા છે.

(૫) આમ ધર્મપ્રધાન માનવી જીવન-સંસ્કૃતિ સાથે ચાર પ્રકારે અદિ'સા શુભપણે-ગૂઢપણે જોડા વેલી છે. પ્રથમ તીર્થ:કર પ્રભુઓ: તેનો પાયો રાખે છે, અને પછીના તીર્થ:કરોએ તથા તદ્દનુસારી ખીજ સખ્યાતીત મહાત્માઓએ તેને વખતોવખત વેગ આપીને ટકાવેલી છે. જેને પરિણામે-કરોડો વર્ષ

* પરિત્વજેદડર્થ-કામો ચૌ સ્વાતા ધર્મ-વર્જિતો ।

“ ધર્મ વિનાના અર્થ: કામ:નો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ”

પણ જેમ અને તેમ સદાચારપર્વકે જીવનારો અને ખીજાઓને દાખલા રૂપ અને તેવો એક નાનો પણ આદર્શ અદિસક વર્ગ જગતમાં અસ્તિત્વ ધરાવતો આવે છે. એટલે કે-જૈનધર્મના અનુયાયિઓ જેમ અને તેમ અદિસક રીતે જીવન જીવતા હોય છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ તેઓની આનુયાયીઓ પણ તેઓની એવી અસર પડી છે, કે-ખીજા લોકો પણ જેમ અને તેમ અદિસક તરીકે જીવવા કોશીય કરે છે. કચ્છ કાઠિયાવાડ ગૂજરાત મારવાડ માળવા: મેવાડ ના પ્રદેશોમાં આ પરિસ્થિતિનાં સાક્ષાત્ દર્શાતો છે. અને ખીજા પ્રદેશોમાં પણ મહાજનના આગેવાન તરીકે રહી જેટલી અસર પહોંચાડી શકાય તેટલી અદિસાની અસર પહોંચી હોય છે. જ્યારે જગતમાં આગે તરફ હિંસા-હિંસા જ દેખાય તેમ છે, ત્યારે ઉપર જણાવેલા પ્રદેશો અગાધ હિંસાના ખારા સમુદ્રમાં શીતળ મીઠા પાણીના ખેટો જેવા જણાશે. એ સંઘળો અદિસાનો વિજય છે. ને હિંસા ઉપર નિયંત્રણના પ્રતીક છે. આથી ગૂજરાત: સૌરાષ્ટ્ર ના માનવોના જીવન સંસ્કારને તોલે દુનિયાના કોઇપણ માનવોનું જીવન આવી શકતું નથી. તેનું મુખ્ય કારણ આ છે છતાં, જગતના પ્રામાણિક અને સખળ નેતા ગણાતા જૈનોમાં છેલ્લા ૧૫૦ વર્ષોથી ફેટલાક લોકોમાં જે ગિચ્છિતિ થઈ છે, તે તો જહારની હિંસાવૃત્તિ અને મ્યાર્થવૃત્તિના સંપર્કનું પરિણામ છે.

(૬) આણું સાંસ્કૃતિક જાહેર જીવન ગમવાથી પ્રભ: અને પ્રજામાના વિશિષ્ટ લોકો જ્ઞાન. ધ્યાન. તપ: મ્યાધ્યાય ત્યાગ: પરીપકાર ચિંતન મનન મા લાગેલા રહે છે. મનમાર્ગને શુદ્ધ કરે છે સંમૃત્તિના એવા આદર્શ પ્રતીકો જેવા ધ્યેય ક્ષેત્ર કાળ ભાવો ઉત્પન્ન કરવાનો અવકાશ મેળવી શકે છે. તે મોટામાં મોટી અદિસા: અદિસક સંસ્કૃતિનું મોટામાં મોટું ફળ જગતને પ્રાપ્ત થાય છે

(૭) ખીજા પ્રદેશોમાં પણ “ જેમ અને તેમ હિંસક જીવન ન જીવવું.” એવો માનસિક સંસ્કાર તો કોઈપણ ધર્મના સંપર્કને લીધે હોવાથી, ઓછા-વધતા પ્રમાણમાં અદિસક ભાવના જગતભરમાં જીવતી જગતી મુદ્રાયમાનપણે રહેતી હોય છે.

(૮) હિંસાથી જીવવામાં ઘણાને સંકેત: લગ્ન માનસિક ક્ષોભ પણ રહેતા હોય છે. “ હાંડી ગીતે કે નદરપણા શિવાય, હિંસા વિના જીવી લેવાય તો સારું.” એવી મનોવૃત્તિ જાહેરમાં નાની હોય છે તે પણ અદિસાનો ઘોડાઘણો પણ વિજય તો સચવે જ છે

૧ યદ્યપિ હિંસાથી જીવનારાઓની મંથ્યા જગતમાં કાયમ મોટી હોય છે અને મોટી હોય, એ મ્યાભાવિક છે. છતાં તેઓની મનોવૃત્તિ ઉપર એ જાતની મોટી ભાગે અસર રતા કરતી હોય છે, કે-“ આપણે જે કરીએ છીએ તે સારું નથી. સારું લોકો તે પસંદ કરતા નથી તેઓની દૃષ્ટિના આપણું કામ “ નિર્દોષ છે ” અને વાસ્તવિક રીતે પણ આપણું કામ નિર્દોષ છે.” એવા જાત કે અવ્યક્ત સંદેશ મનમાં ભીને મોટે ભાગે મળતા કરતા હોય છે એનેય અદિસાનો વિજય તો હિંસા-હિંસા સમજાવે તેમ છે અને મદાવિશ્વવત્સલ મદાવિશ્વોની અદિસા ભાવનાનો પડોય પણ એને મનમાં મળે છે.

મર્યાદાઓમાં પ્રવર્તતા હોવાથી અર્થશક્તિઓ ૧૨૫૫ અને ૧૨૫૬માં નક્કી કરવામાં આવી છે. હોવાથી જોયે અને તેમ અહિંસાને વેગ મળે તે જાણવું છે, અને ૧૨૫૭માં નિર્ધારિત રીતે આપ્યું છે.

૬ આ રીતે જૈનશાસન એ વિશ્વનાથકે મહારામનને આજીવ પપ્પ મળે કે ગામ પીતે પોતાનો વિજય ડાકો બળવતું આવે છે. આથી વાતી ૧૧૧ જિતે પી તેને એકમે-મહારામનને મર્મ સદ્ શાસનોના મૂળ કેન્દ્રક કહેવામાં આવે છે.

૧૦ ભારતની બહાર પણ ધર્મપ્રધાન પરમોની સંસ્કૃતિની મહાનિર્માણ પાત્ર આપવાને અને થતું હોવાથી અહિંસાનો જ વિજય આપુ રહેતો આવ્યો છે. તે એ કારણે તેમાં ભારતની જ પદ્ધતિ નેતૃત્વ મનાવું આવ્યું છે.

અને ભારતની પ્રજામાં નાની સંખ્યામાં જના કેન્દ્રમૂળ જૈનશાસનના અનુયાયિઓની મુખ્ય અસર અને મહાજનના અગ્રેસર તરીકે તેઓનો જાહેર જાન ઉપર કામુ રહેતો આવ્યો છે. એ રીતે પણ જૈનશાસન સર્વોપરી રીતે માર્ગદર્શક તરીકે પાષો-દિંસા ઉપર શામન અને નિયંત્રણ કરતું આવ્યું છે. માત્ર ધર્મોધ વૃત્તિમાંથી કે પક્ષપાત વૃત્તિથી. જૈનશાસનના વિશ્વનાથકે પાળાની આ અમર વર્ણકમાં નથી આવતી. વસ્તુસ્થિતિ જ આ જાતની જગતમાં આવી આવે છે. મુમવમાન ગામનાકાળમાં પણ ધીમે ધીમે તેઓના માનસ ઉપર પણ જૈનશાસનની અહિંસક ભાવનાએ સવારી કરી દેવાના નણા પ્રણ દાખલાઓ અને પુરાવા મળે છે. જેમાંના ઘણાખરા જગત્કે છે, નેથી આજે પણ પરંપરાગત રીતે તરવો અખંડ રીતે ટકી રહ્યા છે.

૧૧ પરંતુ ઇ. સ. ૧૪૯૨ પછી આજની નવી પ્રગતિનો પાષો નખાષો ત્યારથી અદલાયેલી પરિસ્થિતિએ ધીમે ધીમે કેન્દ્રમાં પણ માડી અસર ફેલાવી જગતમાં દિંસા: ભયંકર હિંસા શક થઈ, અને તેનો જીવાણ વધતો વધતો ભારત દેશમાં આયર્પ્રજામાં: અને છેવટે જૈન જેવા કેન્દ્રક છાનતા કિલ્લામાં: એ પ્રવેશતો જાય છે. અર્થાત્ જોને આધુનિક નવસર્જન ક્રાન્તિ યુગપણટો: કહેવામાં આવે છે, તેની જ્યાં જ્યાં જેટલી જેટલી અસર પહોંચી છે, ત્યાં ત્યા તેટલી ચુપ કે પ્રગટ રીતે હિંસા પ્રશેષી છે. તે વધુ હિંસા ફેલાવવાની પૂર્વ તૈયારીઓ થઈ રહી છે. જેમાં ભવિષ્યમાં પ્રજાઓની પ્રજાઓના ઉચ્ચ દોની મહાહિંસા ગોઠવાયેલી છે-માનવી મહાહિંસા ગોઠવાયેલી છે.

૧૨ તેમાં પણ હજારો: લાખો કેટલાક અનાર્થ માનવોની હિંસા કરતા એક પણ સંસ્કારી આર્થ માનવની કૃત્રિમ હિંસા વધી જાય તેમ હોય છે એ રીતે ભારતીય શ્રેષ્ઠ આર્થ માનવની હિંસા બીજાની હિંસા કરતા વધી જાય તેમ હોય છે. જૈન શાસ્ત્રમાં નીચેના ભાવાર્થનો લગભગ ઉલેખ આવે છે, કે-

‘હજાર મિથ્યાદષ્ટિ કરતા એક સમ્યગદષ્ટિ શ્રેષ્ઠ છે. હજાર સમ્યગદષ્ટિ કરતાં એક દેશવિરતિધર શ્રેષ્ઠ છે. હજાર દેશવિરતિધર કરતાં એક સર્વવિરતિધર, હજાર સર્વવિરતિધર કરતા એક આચાર્ય, હજાર આચાર્ય કરતા એક ગણધર મહારાજ અને હજાર ગણધર મહારાજનો કરતા એક તીર્થંકર-પ્રભુ શ્રેષ્ઠ હોય છે.’

આ જ વસ્તુને બીજી રીતે વિચારીએ તો નીચી કક્ષાની ઘણી વ્યક્તિઓ કરતાં ઉચ્ચ કક્ષાની એક વ્યક્તિની હિંસા વધી જતી હોય છે. સામાન્ય સુદ્ધિથી પણ સમજાય તેવી વાત છે, કે-ઘણા સ્વયં-મેવકો કરતાં એક નેતાની હિંસા મોટી ગણાય છે અને છે પણ તેમ. જો કે ગોરી પ્રજાની દષ્ટિમાં ભારતીય આર્થ માનવની કૃત્રિમ હિંસા: અને તે સિવાયના માનવની હિંસામાં ભેદ ગણાતો નથી. પરંતુ એક ગૌરાંગ માનવની હિંસા સર્વથી વધારે ગણાતી હોય છે.

આ જ ધોરણે એકેન્દ્રિયાદિની હિંસા કરતાં અધિક વિકસિત જીવોની હિંસા વધારે મોટી હોય છે. એટલા જ માટે પંચેન્દ્રિય જીવની હિંસામાં મોટી હિંસા વ્યવહારનયથી જણાવી છે.

“તો પછી કંદમૂળના જીવો નિગોદના જીવો હોવાથી ઘણા જ ઓછા વિકસિત હોય છે. તેથી તેની હિંસા સીધી ઓછામાં ઓછી ગણાવી લેઈએ ?”

“આ વાત બરાબર છે, છતાં તેની હિંસા ખીજા એકેન્દ્રિય જીવો કરતા વધારે છે. તેનું કારણ એ છે, કે-તેમાં એક નાના શરીરમાં અનંત અનંત જીવો હોય છે. તેથી તેની હિંસા વધી જાય છે. માટે તેનો ત્યાગ સૌથી પ્રથમ કરાવાય છે. સર્વ પાપોમાં પ્રધાન હિંસારૂપ પાપનો પ્રાર્થમિક ક્ષાનો ત્યાગ અનંતકાયનો કરાવીને ધર્મમાર્ગમાં બાળજીવોને પ્રવેશ કરાવાય છે. અને સર્વ આરાધનાઓમાં પ્રાર્થમિક આરાધના શ્રી જિનદેવના દર્શન-પૂજન દ્વારા શરૂ કરાવાય છે.

આજની પ્રગતિ ભવિષ્યમાં ભારતીય આર્ય મહાપ્રજ્ઞના માનવોની કૃત્રિમ હિંસામાં પરિણમે. તો તે કેટલી બધી વાસ્તવિક મહાહિંસા ગણાય ? તે વાચક મહાશયો વિચારશે. કરોડો વર્ષ અને કરોડોના આત્મબોધે ધણેલા સંસ્કારોથી સંપન્ન એક પણ પ્રજાજનની હિંસા કેટલી બધી હિંસા ગણાય ?

૧૩ “આથી મહાહિંસા ભવિષ્યમાં મોટા પાયા ઉપર પ્રવર્તે, છતાં જનતામાં અને ભારતમાં મોટા કોલ ન થાય ” માટે દરેકથી જુદા જ ગૃહ રીતે રાજેલા અર્થમાં અહિંસા શબ્દનો વ્યાપક પ્રચાર કરવામાં આવ્યો છે. જેથી જાહેરમાં અહિંસા શબ્દનો રણકાર થયા જ કહે અને તેના પડા પાછળ હિંસા અમત્ય વિગેરે ખૂબ ખૂબ જોરદાર રીતે આગળ આગળ વધતા જ જાય. સાચી અહિંસા સત્ય વિગેરેની દાગી મશકરી થતી ગયે, તેની અપ્રતિષ્ઠા થતી રહે છે. સત્યજોગ અનુસાર હિંસા પણ અનિવાર્ય રીતે અદિસારૂપે મનાતી જાય માટે તેના મત્તેજો પણ આર્થિક મોળાણ વિગેરે દ્વારા કેટલા વાતા જવાય છે. કેમ કે શોષિત જનતા આઝાદિકા અને ખીજા જીવન વ્યવહાર મુશ્કેલ બનતા અનિવાર્ય મત્તેજોમાં તે હિંસાને પણ અહિંસા માનતા થાય

૧૪ એટલું જ નહીં, પરંતુ “સાચી અહિંસાના પ્રણેતાઓ મી ભગવાન મહારાજે પ્રભુ વિગેરેની પણ અહિંસા અને આજની અહિંસા એક જ છે ” એવો ભ્રમ લોકો કહીને તેઓના નામે પણ આજની અહિંસાને વ્યાપક કરવાના પ્રયાસો થાય છે એ તો અસત્યની ગળખની પગથાપા જ નહીં. અર્થાત્ “તે મહાપુરુષોને નામે પણ આજની જ હિંમામય અહિંસા પેશવું પામે ” તેની બદલાઈ લેવામાં, શોષણી લેવામાં પાશ્ચાત્યોની વ્યવસ્થા કમિટીની પગથાપા ગણી શકાય. તે અસત્ય-ભ્રમજનના સમિતના વખાણુ વ્યાપણુ એટલા માટે મરી શકતા નથી કે તેના પશ્ચિમો આદિ મહાહિંસા ભેદ-વેદી છે એ જ શક્તિ તેઓએ જો મહાપુરુષોની ઉપદેશી સાચી અહિંસાના પેશવુંમાં દાખવી દેતા તો આને ભગત ખંખર અર્થમાં અહિંસા સ્વીકારે હોત.

આને સલામો મોટે ભાગે અત્યંત મિત્ર ભાવે પેશવું કરવાની સંપત્તી જુદા પડીને કમિટી ને વળાવવાને નામે મોળાના હોય છે તેમ. વર્તમાન માન્ય-વત્તા અંગેના અસ્પષ્ટતાને કમિટી નહીં મોટાદે છે તેઓ પણ મહારાજે દેખી અહિંસાને અનિવાર્ય અહિંસાના અસ્પષ્ટ મતને છે અને તે પ્રમાણે પ્રભુને પાસે નાહીને તેઓને એ અહિંસાને જીવનના કિન્ન-દોષ દિધે આને છે કેમ કે અહિંસા અહિંસાના તે ઉપદેશો, પ્રવેશ કમિટીને છે અને અસત્ય-ભ્રમજનના દોષ છે અસત્ય-ભ્રમજનના તેઓને દિધે. એ રીતે તેને જ અસત્ય-ભ્રમજનના દોષ છે તેઓને એ મોળાને તે મોળાને ઉપદેશ અહિંસા હોય તે

૧૫ આ અધિકારી સમજના વચ્ચેના સંબંધોના આધારે પાત્રતા ને તેના અધિકારો પમાં દિવ્યદર્શન કરાવવું આને જરૂરી ને કે જેથી તેના નિર્ણયોના આધારે સમાજમાં જો છે, તે તે આનિચિન્તારૂપરૂપક ન સરખાવી શકાય.

૧૬ આધુનિક પ્રગતિ એ એક સ્વતંત્ર સંસ્કૃતિ છે. આ પ્રગતિ આને આને અલગ આખો કાયદો દ્વારા પ્રજા ઉપર મેળવેલા છે. તેથી તેની વિશિષ્ટતા નથી.

પ્રકરણ ૩ જી : પ્રગતિની આમક કુટુંબના :

“ એગ્રીસમાં સંક્રાંતિ અધ્યયન યુરોપની વિનિમિત્તિ નિ : સમાજ માં સંપન્ન આજીવ, અને તે સમાજના નેતાઓના મન જરા ડગરગરા વાગતા, પરંપરા ના વિશિષ્ટતામાં નથી એવો એકપણ રીવાજ જગતમાં અજાણ નહીં, પણ વિદ્યમાનમાં ને તે રીતરીવાજો આનિચરિત્રોને તીવ્ર કોઈ એક વિવક્ષિત અંગે દેખાય છે, સાર્વજનિક રીતે નથી વિદ્યમાનમાં આપાત્ત પાત્રતા દેખાયી અને વિદ્યમાનમાં સર્વસાધારણ નિયમો ભૌતિક નહીં પણ આધ્યાત્મિક દોષાથી વિવક્ષિતતાના પર પરાથી માન્યા આવેલા આચાર જુદા જુદા છે. તેથી અથા આચારો ઉપર એકમાત્ર આપાત્ત નથી અપાયો નહિ પણ હિંદુના જોટલા શ્રેષ્ઠ તે અભિજાત આચારો મનાયા હતા, તેના પર આપાત્ત થવા વાગતા ”

“ હિંદુએ પોતાની સમાજરચના જાતિ અને સમજના અવગણના બનાવી છે તેવી રચના કિંદુ સિવાય બીજા કોઈપણ સમાજમાં દેખાતી નથી તેથી “ નતિએવરો વિદ્યમાનમાં નાશ થયો ” એવી અકવા ફેલાવા લાગી શ્રેષ્ઠ આચારમાં “ વિધવાવિવાહનો નિષેધ ” કચેલો જોયો. ત્યારે નિષ્ઠા પુનર્વિવાહનો કાયદો પસાર કરાવી લીધો. કનિષ્ઠ આચારોમાં જીવિધવા-પુનર્વિવાહ થતા ન હતા !

“ શારીરિક માનસિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ અત્યંત દિનકારક [આ સિદ્ધાંત અમે ભરપૂર પૂરાવા આપી સિદ્ધ કરવાના છીએ] એવું સ્ત્રીવિવાહનું વય તે સાહેબજોડાના સમાજમાં દેખાયું નહીં. ” તેથી આ એ બાબતો પણ જંગલી છે, એમ નક્કી થયું.

“ વિવાહિત સ્ત્રીએ અગર કોઈપણ શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીએ ન્યા એકાતમાં કે લોકોમાં પરપુરુષ સાથે સંબંધ આવતો હોય, તેવા કેસો કોઈપણ પ્રકારનું કામ કરવા ધરની બહાર જવું નહીં. ” એવો હિંદુઓનો કડક નિયમ હતો ત્યારે સ્ત્રીઓના આભાસિક હક્કોનો આશ્રય લઈ, તે નિયમ પર પણ આવત કરવામાં આવ્યો

આવી રીતે બ્રાહ્મણોના નૈતિક મૂલ્યો બધે ત્યાંથી મનાયા, અને શત્રોના નૈતિક મૂલ્યો પ્રધાન મનાયા લાગ્યા અને તેનો ધીમે ધીમે પ્રસાર થવા લાગ્યો. હાલે-સ્પર્શસ્પર્શ ભક્ષ્યાભક્ષ્ય પેવાપેય વગેરે એકેએક બાબતોમાં શત્રોના અનિર્બંધ આચારો સમાજમાં પ્રધાન મનાયા લાગ્યા છે અને “ આનેજ સમાજસુધારણા કહેવી ” એમ સમાજસુધારક નામનો ગ્રાણીવર્ગ આજ અમને કહેવા લાગ્યો છે

અડિયલ મુસલમાનો માટે જે અશક્ય બન્યું, તેજ અંગ્રેજોએ માયાનો હાથ ફેરવી શક્ય કરવાની ગતિચાલ કરી. અંગ્રેજોને ‘ધૂર્ત’ છે “ ન્યાસુધી સમાજ નીતિશાસ્ત્રને છોડતો નથી, ત્યાસુધી તે સમાજ અંગ્રેજ છે. ” એ બાબત અંગ્રેજો સારી રીતે જાણતા હતા. તેથી “ તેમના વિશેજ શકા ઉત્પલ કરો, પછી એકવાર તેમના માનસ સંશયગ્રસ્ત થયા, કે એકપણ આચાર સ્થિર રહી શકશે નહિ અને સમાજનું વિધટન પોતાની મેળે થશે. તદ્દનારથી શરીરો છૂતી શકાય છે, પણ મનો છૂતી શકાતા નથી, તેથી મનો તે આ પ્રકારે છત્તવા જોઈએ. ”

૧ યોગ્ય ૨ નાશ થયો જ નથી માત્ર અકવા ફેલાયેલી છે.

પરંતુ, અંગ્રેજ થયો, તેથી શું થયું ? એના દેશમાં જે નીતિનો કલ્પનાઓ પ્રચલિત હોય, તે જ રૂઢિ આપેને ? તે વખતે યુરોપના તત્ત્વજ્ઞોના મગજમાં પ્રગતિની કલ્પનાઓનો સંચાર થયો હતો, તે જ પ્રગતિની કલ્પના તેઓ અહિં લાવ્યા અને અહિંના સ્વયં મન્ય નેતાઓ-એટલે સર્વથી વધુ ખૂમરાણુ કનનાગઓએ તે કલ્પના માન્ય કરી, અને હવે પણ કરે છે ! પ્રગતિ શબ્દ યજ્ઞાની છંદ પર નાચવા લાગ્યો. અને હજુપણ નાચે છે. પરંતુ એ “ પ્રગતિ ” શબ્દથી આગળ કોઈએ વિચાર કયો જણાતો નથી”

“ પ્રગતિ થવાની છે તે ઠાની ? ” “ ધ્યેય કયું ? ” કે “ એકસરખી પ્રગતિ જ થતી જવાની ? ” આને જે પ્રગતિના વાતો થઈ રહી છે, તેને નથી દિશા કે નથી ધ્યેય ‘ તે પ્રગતિનો માર્ગ કયો ’ તે માર્ગથી હટસિદ્ધિ થશે જ, એનું પ્રમાણ શું ?

“ નેટલું” યુરોપની સમાજરચનાની પદ્ધતિને મળતુ, નેટલું દ્વિતકાગ્રહ સુધરેલું : અને પ્રગતિકારક ”
એવું સંલખાવા લાગ્યું.

“સમાજના પ્રવાહમાં ને તણાતો જાયે, તે પ્રગતિપ્રિય.” તેની આગળની પરિસ્થિતિ છે અને “તે પ્રવાહનો ને વિરોધ કરે તે રૂઢિચુસ્ત.” અથવા અર્થસૂચક દ્રવ્યગુણ મનાયેલા રાષ્ટ્રમાં કૃત્રિમે તે “સનાતની છે.”

“મનુષ્ય મુખર્થો” એટલે શું થયું? “શું એ શારીરિક દૃષ્ટિએ વધુ મુદત અને મુદત બનેલો? ના” એના મગજની વૃદ્ધિ થતી? શું એની નીતિકલ્પનાઓની શક્તિ વધુ છે?” વગેરે સર્વ દૃષ્ટિથી માનવનું પરીક્ષણ થયું જોખએ તેની સાથે “પ્રગતિ કોને કહે છે?” “તેની કલ્પના શી હતી? અને શી છે? તે તત્ત્વચિંતકો પણ જાણે છે ખરા?” એ બધું સમજી લેવું જોખએ ખરેખર તે માનવના અમાનવતા જોખએ તે દોષ પણ વિવચના એ ચાર જગી અને લાગ્યાભામિ શબ્દો વાપરવા સિવાય બીજું વિચાર દોષએ કંઈ લખ્યું નથી.

“ મેઘ શારીરિક દૃષ્ટિએ પણ ” આગનો માનવવંશ ૨૦૦૦૦ વર્ષો પહેલાં એમ ૨૦૦૦ માનવવંશ
 હતા પણ સુદૃઢ છે અને નુદર છે ” એમ કહી રાકશે નહીં ”

‘લૌતિક સધાગ્રામી અલંકૃત યગ્નેલા માનવની પાંચે પ્રિયોતી શક્તિ આપણના માનવજાતીમાં શક્તિ દરતા દેખીતી રીતે ગ્રાહ્ય છે ’

“ બૌદ્ધિક શક્તિ વિશે પાપુ તેવ જ છે બૌદ્ધિક વિષયોની સાથે અમુક ક્ષેત્રના જ્ઞાન (additive knowledge) ની જરૂર અમોની રોખાય છે પણ મૂળભૂત શક્તિઓનો વિકાસ કરીને કાગે નવા જ્ઞાન રોચાગા અવલોકાનના પ્રાથમિક સ્તરે જીવિતાના પાંચે અંશ ગણા, ત્યારે અહીં જરૂર નથી ને, તેની જગે : કે કોઈ સોમ સ્વાનતના સમાવેશ રોખાગા જોઈએ.”

[illegible][illegible]

એકદરે જોઈશું તો હજાર ગણેના ગમેં મળી મળી મળાજી પડેને પન્માર્ગે ગાળી દે તેણે એક પણ અર્થ નિર્માણ કરવાનું માર્ગ. આપણા અગત્યના રંગે નથી જાણી એણે તો તર પક્ષપાત અતાવનારા લોકો ગમે તે કરે.

“ નૈતિક દૃષ્ટિએ જોતાં પણ એની એ જ સિદ્ધિ દેખાતી છે. મનુષ્ય નીતિકાંતરનાઓથી બેરહિષ સુશોભિત દેખાય, પરંતુ મનુષ્ય અમારને ગાળી રહેતા નથી પામે (૧) અત અતે દબાવવાને માટે ચોરી, (૨) કામશાંતિ માટે અગત્યકારે મંગલ, અને (૩) પોતાના અતિ-અધિકારને માર્ગમાંથી ફેરવાવું આત્મિક (Extreme) અવસ્થા-પૂર્વક એ જ માર્ગ ગણાય છે. ”

“ એકદરે ખીજતા દ્રવ્યનો અપવાદ કરવાની ગતિ કામ મોટી રાખ નથી આપણે લોકો આગળ જે રીતે સ્ત્રી-વર્ગ તરફ દૃષ્ટિ નાખતા હતા, તેજ પામતી પ્રગમ નાખે તેના જ લોકો “ સ્ત્રી-સમાજ પોતાની નજર નીચે કેમ વિરેલ રહે ? ” એનો જવાબ કરી રહ્યા છે. “ જગતને એ સમાજની વહુ-દીકરીઓને પોતાની જેમના નીચે લાવતા માટે જોઈ ગયાં છેવળ અનાવવાની માગણી છે. ” એટલે સુધારો શોધ્યો ? ”

“ શુ શુન્હાનું પ્રમાણ એટલું થયું છે ખરું ? માનવીમનની ગુનાઓ કરવાની જે મુખ્ય પ્રગતિ છે, તેમા જરા પણ ફેરફાર થયો નથી. ”

છતાં—“ મનુષ્યની નૈતિક સુધારણા થઈ છે, ” એમ કહેવું. એ કેવળ નિર્જનતા છે. જુદા જુદા તત્ત્વજ્ઞાનોના નામાભિધાન હેઠળ આ શુન્હાને “ શુનો જ કહેવાનું ” માંડી વાળી એ તો પછી રહેજે સમાજમાંથી શુના નિર્મળ થઈ જવાના અને પછી લોકોની પથુ શી વાત કે તેઓ ગુનાઓ કરી શકે ? ”

આવી રીતે “ સમાજમા શુન્હાઓ ઓછા થાય છે. ” એ વાત ઘણી જ સહેલાઈથી મિલક કરી શકાશે.

હવે “ સુધરેલો મનુષ્ય આજ સુધી કેમ વર્ત્યો ? ” તે જોઈએ —

જ્યારે જર્મન રાષ્ટ્રોએ ફૂર અત્યાચાર કર્યો ત્યારે જર્મની વિરુદ્ધ દ્વેષ ઉત્પન્ન કરવાની શુદ્ધિ થોડી અતિશયોક્તિ થવી સંભવિત હતી. પરંતુ લોડ પ્રાઈસના અધ્યક્ષપણા હેઠળ તપાસ કરવા માટે નીમેલા કમીશને અત્યંત વિચારપૂર્વક અભિપ્રાય આપ્યો છે, કે—“ જર્મનીએ ફાસને અને બેદરશીમીને ને પ્રકારના અત્યાચારો કર્યા છે, તે પ્રકારના અત્યાચારો યુરોપમા છેલ્લા ત્રણસો વર્ષમા બન્યા નહિ હોય ? ”

“ ત્યાં જ્યાં સુધારણા શબ્દ વપરાયો છે, ત્યાં ત્યાં અને તે તે દેશોમાં માનવ-વંશની અત્યંત અધોગતિ દેખાય છે. ”

“ પ્રગતિ જેવી અર્થશૂન્ય કલ્પનાની પાછળ લાગી સમાજ અસ્થિર કરવો એ માનવહિતની દૃષ્ટિએ સાદું તો નથી જ. પછી તો નવમતવાદીઓ ગમે તે રીતે લગાવે. ”

હિંદુ સમાજરચના શાસ્ત્ર

ગોવિંદ મહાદેવ જોશી એમ. એ. ના મરાઠી હિંદુ જે સમાજરચના શાસ્ત્ર ના લીલાધર જીવન રામ યાદવના ગુજરાતી ભાષાંતરમાંથી ૫૦ ૪૦ થી ૫૬ સુધીમાંથી ખાસ અવતરણો.

* ભાષાંતરમા ૫૦ ૪૦ થી ૬૨ સુધીમા અન્યકારે આધુનિક પ્રગતિનું ભ્રમકપણું ઘણા પ્રમાણે અને દાખલા-દલીલથી સ્પષ્ટ રીતે વિસ્તારથી સમજાવેલું છે. વિસ્તાર ભયથી આસપાસ સૂચક અવતરણો જ અને લીધા છે.

સાર એ નીકળે છે, કે—લગે થોડા વર્ષો સુધી મોટી મોટી લાલચો અને મુખ્યાભ્યાસી સુખો પ્રગળે મળે, પરંતુ આધુનિક પ્રગતિની પાછળ દોડવું એટલે પરિણામે તો આપણી પ્રગતિએ પોતાના જ આપ-લાલચો સાધનોની પાછળ દોડવું એ અર્થ છે.

પરંતુ ખીજી પ્રગતિના દિનમાં હવે આપણી પ્રગતિ આપલાત કરે, તે ઇષ્ટ હોય, અને તેમ કરવાનો જેનો આદર્શ હોય, તો તેને સફળ કરવાનો ઉપાય આધુનિક પ્રગતિ છે. તેનો આશ્રય લેવો જ. તેઓને માટે એ કર્તવ્ય હોય છે. નહીંતર તે ત્યાગ્ય છે.

૧૭ “આજની પ્રગતિ એક બચકર વસ્તુ છે મહાદિસાની પ્રયોજક છે ?” એ વાત અમે એકલા જ કહીએ છીએ. એમ નથી. ઉપરના અધિકારે પણ બંધ જ સુંદર રીતે તે સમજાવેલ છે.

૧૮ આજની પ્રગતિ માનવો માટે કેવળ આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞાનઃ અને યંત્રવાદના આધાર ઉપર નફન નવી જ જીવનરચના નવેસરથી કરી ગઈલી છે. પરંપરાગત જીવનમાં સુધારો નથી જ. “સુધારો” શબ્દ તો શરૂઆતમાં વિશ્વાસ પમાડના પરંતો વપરાયો છે. જો કે તે જીવનના પ્રચારના પ્રયોજનો “માનવોના મુખ માટે છે.” એમ જણાવીને “પ્રગતિના પ્રચારમાં પણ હેતુ અલિસા છે.” એમ જણાવે છે તે એક જ પ્રગતિના મુખ માટે પશિષ્ટમવાની હોવાથી ખીજી માનવોની હેતુ-લિસાઈપે બની ગઈ છે તેમ અને તેમ સુલેહ સંપ શાંતિ વ્યવસ્થા વિગેરે શબ્દો પ્રચાર દ્વારા જેવી ખુબીથી ને લિસા જળવાય છે, કે—વ્યવસ્થા પણ અલિસા દેખાય એ મર્વ કામચલાઉ હોય છે, કેમ કે—તે દ્વારા જીવનને વિશ્વાસમાં લઈ, તેના પર કાણુ મેળવ્યા પછી, જે પવટ લાવવાના હોય છે અને તેથી જાણ્ય વ્યવસ્થા પણ જો લિસા દેખાવની હોય છે તેની સાથે તુલના કરી જોતા વ્યવસ્થા લિસાના પ્રચાર માટે જ—વ્યવસ્થા અલિસાનો દેખાવ માત્ર આજે કરાવેલો હોય છે.

જો પશિષ્ટમ માનવી-મહાદિસાની પણ સંભાવના તેમાં ગોઠવાયેલી હોવાથી, અન્યથા જો જીવન સમૃદ્ધિ સંગવડાણ જીવન ધોરણુ બિંચુ જીવનધોરણુ વિગેરે દર્શાવેલા અલિસાની ; જોગી લાલચો અપાતી હોવા છતાં, માત્ર એક જ પ્રગતિ શિવાય ખીજી કંઈક પ્રગતિને લાગે તેવામાં અન્યથા પણ આધુનિક પ્રગતિ લિસાઈપ છે. લિસા-અલિસાના સુખ અભ્યાસીઓએ આ મુદ્દામાં જો જો સુદ્ધ અભ્યાસથી સમજવું તેમજો તેથી આજની પ્રગતિના પ્રચાર-મોચસનો ગાદીના સુખ જાણ્ય માગવાદ સર્વોચ્ચવાદને આજનો વિશ્વપ્રતિવાદ અનુકરે વધારે ને વધારે લિસાના પ્રચાર હોય અને વાસ્તવિક રીતે પરંપરા એક ખીજીના પુરુષ જે કોનેસ આગળ આગળના વાદના કેનાના મોચની પૂર્વ ભૂમિકા અને મજબૂત સમ્યાનુભાવ પૂરું પાડે છે. અને આગળ આગળના મોચી કોચની પ્રગતિને આપવાનો આદર્શ સ્થાપે છે.

૧૯ અર્થાત—એક તરફ લિસાને છોડી દેવું અને તેની ગોઠવણો મોટા પાના ઉપર આવી જાય, તે વધતી જાય છે. ત્યારે ખીજી તરફથી અલિસા શબ્દનો પ્રચાર અને તેની આગળ વિજ્ઞાન દેવો આપના જીવનધોરણુ માત્રા જરૂર જીવન દરવાજા પ્રગતિ દાવ છે તેને “મહાદિસા” નિર્માણ ખીજી, ખીજી, ખીજી.

૨૦ હુકમ—

૧. આજની પ્રગતિ એક બચકર વસ્તુ છે મહાદિસાની પ્રયોજક છે ? એ વાત અમે એકલા જ કહીએ છીએ. એમ નથી. ઉપરના અધિકારે પણ બંધ જ સુંદર રીતે તે સમજાવેલ છે.

૨. આજની પ્રગતિ માનવો માટે કેવળ આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞાનઃ અને યંત્રવાદના આધાર ઉપર નફન નવી જ જીવનરચના નવેસરથી કરી ગઈલી છે. પરંપરાગત જીવનમાં સુધારો નથી જ.

માટે અને ન્યાય નીતિ સંસ્થાઓને તે સંસ્કૃતિના સ્વરૂપને અનુસરવાની જગ્યાએ નિમ્ન ૧, યુક્ત જીવન બનાવી દેવાની રાખવા માટે સંસ્કૃતિના સ્વરૂપને અનુસરવાની જગ્યાએ નિમ્ન ૨, સામે જ પ્રગતિની નવી રચના શરૂ કરી છે તે સ્વરૂપની રચનાને જ નવાની પાયાના આધાર પ્રયાસો આપી રહ્યા છે તેવી અવિરુદ્ધ સંજોગોને અનુસરવાની જગ્યાએ નિમ્ન ૩, પ્રગતિને ગોટાળાઓ હિંસા છે. "તેના મૂળમાં પાયામાં જ વિના પરતોડી પડે" એમ રહેતો મગજના તેમ જ આજના નવસર્જન ક્રાંતિ પરિવર્તન મુદ્દાઓ કે મહાપ્રત્યક્ષ રચના માટેનો જ ગોટાળો તેમાં જ ક્રાંતિ-તેને ઉચ્ચતરી પાઠવાળી ધમ્માને આપી જગદાપી કરી પડે નથી તે આને ૪૨૦ વર્ષથી બની રહ્યું છે. માટે "જગતના પ્રગતિ સંસ્કૃતિના પાયા નીચે મહાહિંસા યજ થઈ છે" એમ માન્યા શિવાય બીજા ઉપાય જ નથી મહાજન મગજના અવિરુદ્ધતા તેમજ સંયોગ અકાંક્ષા તેને જ હીલો કરાવવા જીવદયાને નામે કામ કરનારી આધુનિક ટકાવી જતી જતી અનેક મગજોએ ઉઠાવવામાં આવી છે. વાસ્તવિક રીતે તે દારા હિંસાને ઉત્તરજન નવાપાડું છે.

આ સંસ્કૃતિની છાયામાયી: જીનવાળીમાયી માનવાનો ઉત્તર જગતને બદલે જગત કાદા" તે ખીછ મહાહિંસા.

૬ પ્રગતિની પાછળ રેતીના રણમાં માત્ર પોતાના જ જગત માટે લોકોને ખૂબ ખૂબ દોડાવીને, પરી પાછળ પાડી દઈ, રખડતા રાખવાની મનોવૃત્તિ અને પોતે આગળ વધી જઈ પોતાની ભૌતિક ઉત્તરિ કરી લેવી એ મનોદશા. અને તેનો અમલ એ ત્રીછ મહાહિંસા.

૭ એ જ માટે પ્રજાઓના પરંપરાગત સાર્વજનિક જીવન બધારણોને રૂંઠા કરી આધુનિક નવા બધારણોના આધાર ઉપર "પ્રાગતિક સ્વરાજ્યો" આપવામાં આવે છે તે નવા બધારણોમાંથી ચાર પુરપાઈની સંસ્કૃતિને રદ-આતલ કરવામાં આવેલ છે. માત્ર ધર્મ નિર્ગળ ન થાય, ત્યાં સુધી ધાર્મિક માન્યતાઓને ઘણા ઘણા પ્રતિબંધો સાથે કામચલાઉ અને વર્તમાન પ્રવૃત્તિના ક્ષણિક, સંતોષ માટે થોડુંક સ્થાન આપ્યા વિના ચાલે તેમ નથી, માટે આપવામાં આવેલું છે વાસ્તવિક રીતે તો, તે ખૂબ જામણા ઉત્પન્ન કરીને, પ્રજાને પોતાના રક્ષણમાં બેદરકાર રાખવા માટેની યુક્તિ પણ કેમ ન હોય? તે રીતે "ધાર્મિક સ્વતંત્રતાના" બ્રામક મથાળા નીચે તે યુક્તિ ગોઠવી રાખેલી છે. આ ચોથી મહાહિંસા

૮ આથી કરીને સાર્વજનિક એવા પરંપરાગત આર્થિક સામાજિક રાજ્યતાત્રિક રચનાઓ પણ પલટાઈ રહેલી છે. નીતિ: સંસ્થાઓ ધર્મ, ન્યાય વિગેરેમાં પણ પલટા લેવાઈ રહ્યા છે. શબ્દો તે જ રહે છે, પરંતુ, તેની વ્યાખ્યા બદલાઈ: અને પરિણામો ઘણે અંશે બદલાવાઈ ગયા છે. અને બદલાવાઈ રહ્યા છે આ અજબ ખુબી છે. તે આધાર ઉપર નવા શાસ્ત્રો પણ ગ્રંથાઈ ગયા છે આ પાંચમી મહાહિંસા.

૯ આથી કરીને, વ્યવસ્થા સુલેહ શાન્તિ વિશ્વશાન્તિ. શસ્ત્ર નિયંત્રણ આર્થિક સહાય: સતતિ નિયમન ધર્મને નામે થતી બધી વગેરેની હિંસાની કરાતી રોકાવટ માસાહાર વિરુદ્ધ-શાકાહાર પ્રચાર જીવદયાની આધુનિક સંસ્થાઓ ધાનકીપણે મારવા ઉપર પ્રતિબંધને નામે યાત્રિક કતલખાનાઓથી જતી મારનારી યોજનાઓના અધાતકીપણે મારવાને નામે અમલ: પોલીસતંત્ર: લશ્કરીતંત્ર. કાયદા: આરોગ્યાલયો: અનાયાદયો શિક્ષાલયો. પાસંમેન્ટો. ધારાસભાઓ સુખ-સગવડો આધુનિક દયા-દાનના ક્ષેત્રો વિગેરે સ્વતંત્ર અહિંસાના પ્રતીકો જાણતાં છતાં હિંસાના પોપકરૂપે ગોઠવાયેલા છે. કેમકે એ રીતે અનુબંધમાં વ્યાપક હિંસાને વેગ મળી રહ્યો છે. કેમકે જનતાનું સાચી અહિંસા તરફનું લક્ષ્ય ચૂકવવામાં એ સર્વે સહાયક થાય છે આ છઠ્ઠી મહાહિંસા.

ઉપર નિયંત્રણો લાવવાના માર્ગો પુરુષો કરતાં મહિલાઓ કરતાં વધુ સારા હોય છે એવું બીજા ઘણા ધણાં સૂત્રમંત્રણોમાં મુદ્દા છે તેવા છે. આમાં મહાદિસા છે.

હ આ પ્રમાણે માનવો અને હવે નાના-મોટા મનુષ્યોના અભિમાનના અભિમાનના પાત્રો વચ્ચે વૃદ્ધ વૃદ્ધા નિમિત્તોથી મોટા પાપા ઉપર ગમે તેટલી દિમા પાડવામાં આવે તો પછી, તેની અને કોઈપણ આવી શકે જ નહીં.

માંસાહાર પૂરો પાડવા માગ મચ્છી દ્વારા પગે પશુઓના અપાત્રોમાંથી પનારો મેળવવા ઉપયોગી સાધનો: પ્રજાને અત્યંત પૂરું પાડવા, ખેતીની રમ માટે ગિરનારી જગ્યાઓ બીજા પાણીના પદાર્થો: દવાઓ વગેરેના વેપાર માટે-ધંધા માટે પરવાના આપવા તેમાંથી દવાઓ પનારની જ સુખાકારી માટે કુતરા મારવા વગેરે માટે મૂળ અનિકાન રહે, અને એ મને ગમે તેટલી દિમા થાય, પરંતુ કોઈ સુ કે આ ન કરી શકે, તેની મોટાવળો આવી રહી છે. આ નથી મહાદિસા.

આ પ્રાગતિક રચનામાં તો સાચા અદિસા-સંગમ-તપ-તાપ વગેરેને મામાન્ય કીતે પણ રજા નથી. ઉલટામાં-“ મનુષ્યોને સંકલિતનામાંથી છોડાવવા માટેના બદનામાં તે મુજબ તોડવાના ” આ છે. આ સ્થિતિમાં-હિંસક બાજતો ઉપરના નિયંત્રણો પણ વાતવિદ્ય કીતે, દિમામાં મેકામ રીતે આવી વધવામાં સહાયક રીતે કેરવી નાંખવાના લાવિ ઉદ્વેગપૂર્વકના હોય છે આ અગત્યની મહાદિસા છે.

યાત્રિક ધંધા વધવાથી નકામ થયેલા પશુઓને કતલખાને જઈ જવા સિવાય બીજો ઉપાય નથી રહેતો. તેજ પ્રમાણે પ્રગતિ પાછળ પડીને જાહેર જનતામાં નકામ પડનારા જોતજોત થનારા માત્ર વૈની પણ લવિષ્યમાં બીજી શી દશા થવાની હશે તે તો જાની જાણે ભલે કદાચ ઘોડાઘણા માનવો આશ્રય ખાતાઓથી છવી શકે, પરંતુ એ રીતે કેટલાકને જીવતા રાખી ગામડે? આલ કાટચે થીગડ ક્યા દેવાશે? એટલે માનવી હિંસા તરફ પણ જગતની મનોવૃત્તિ ક્રમે ક્રમે નિર્મૂલ જતની જાય છે. એક જ કુટુંબમાં પરસ્પરના પ્રેમ ઘટતો જાય છે. તે આ પાપા ઉપર હોવાનું જણાય છે. આ પણ એક મહાદિસા નથી શું?

જે છતાં, આ બધું અહિંસામાં અપાવવામાં આવે છે. “ તેથી લોકોને પ્રાણીજન્ય પદાર્થોના માન સરતા મળે: હુડીયામણુ બચે: દેશી માલને ઉત્તેજન અપાય: તેનો બહાર નિકાસ કરવાથી દેશમાં ધન આવે: અને દેશબંધુઓની ગરીબી જાય. ” પશુઓને ખવરાવવાથી ખાદ્ય પદાર્થોની વધતી અછત અટકાવીને માનવોને તે આપીને તેનાથી તેઓને જીવાડી શકાય માનવોને હરકત કરતા પશુઓ-જંતુઓ-વગેરેનો નાશ કરવાથી માનવોને આરામ-શાન્તિ અને સુખ આપી શકાય દવાઓથી રોગો દૂર કરી શકાય ખેતીમાં હરકત કરતા જગલના પશુઓનો અને જંતુઓનો નાશ કરવાથી લોકોને ખાદ્ય સામગ્રી સમતામાં આપી શકાય: ” “ વિના પ્રયોજને પાદડું પણ તોડવામાં પાપ આપણા વૈદ્યક શાસ્ત્રકારોએ પણ કહ્યું છે. માટે જગલો: અને વનસ્પતિઓ ઉપર પણ સત્તાનું નિયંત્રણ મૂકાવું જોઈએ. આવી દલીલોથી તેમાં અહિંસા સમજાવાય. પાર્થિવ ખનીજો: પવન અગ્નિ, વીજળી પાણી પણ કિંમત પરચ્યા વિના કોઈને ન મળી શકે તેવા નિયંત્રણો ગોઠવાય પખાની ખરીદી અને વિજળીનો ચાર્જ લઈ વિના તેમને પવન પણ ન મળી શકે. હવા ખાવાના મ્યુનિસિપાલિટીએ બાંધેલા બાગ વિગેરેની રચનામાં પણ દર વર્ગે મ્યુનિસિપાલિટીને ગમે તે દ્વારા સારો એવો કર આપવો પડતો હોય અને બીજા પણ સુખાકારીના આધુનિક સાધનો રાખ્યા ઉત્પન્ન કરે, તેમાં ખર્ચ ભારતની રીતે નહીં પણ આધુનિક રીતે કરવા માટે પ્રજાએ મોટા પ્રમાણમાં કરો આપવા જ પડે “ કેટલાક વ્યાપારો હાથ કરીને પણ ધણું ધન પ્રાપ્ત કરી લોકોની સુખાકારી વધારવી પરંતુ તેથી લોકોના ધંધા જાય અને હિંસા થાય તેનો વિચાર કરવાનો નહીં. કેમકે-” મનુષ્યો માટે દેશી-પરદેશી મૂડીના આધાર ઉપર કારખાનાં જોડવાની

દ્વિગ-મન્ન-મત્તપિના-રિયા પતેનાળીં ।

સર્વોદ્ધ-વર્ગિયુઃ તન્ પમાર્થં વિન-શામનમ્ ॥

અ પાત્મગાર-સમ્યક્તાનિદાનં પદં

અર્થ:—“ આવી મેંકે વિદ્યોથી યુક્ત અદિમાની મમ વી જેમા માપતમા આવી ૩
(અને યથાશક્ય રીતે અમલમા મુકાય છે) ને મર્મ રીતે પરિવર નેતનામત જ પમામમ છે

અ પાત્મગાર-સમ્યક્તાનિદાનં પદં

૨૫ જગતમા કહેવાય છે, કે—“ જ્ઞેનોના જેવું અદિમાનું પાતન કોઈથી પણ થઈ શકે નહીં.”
એ વાત સંપૂર્ણ સાચી છે, છતાં આજે તેના ઉપર અનેક આક્ષેપો કરીને, તેને અવ્યવસ્થિત તથા
અનુપયોગી કરાવવાના પ્રયત્નો થાય છે. તેથી યદ્યપિ મમજ જગતને મળા ગેરલાભ સમાયેલો છે. હિંમા
ઉપરતું ખરૂં નિયત્રણ ચાલ્યું જતા કે કમી થતા, મહાદિમાઓ કેવી રીતે કાવતી-કૂચતી થઈ ગઈ
છે? તેની હજી તો શરૂઆત છે, તે વધીને ભવિષ્યમા કેવું બગડેલું સ્વરૂપ ધારણ કરશે? તેનો ચિતાર
અમે ઉપર આપ્યો જ છે.

ખરી વાત તો એ છે, કે જ્ઞેન-અહિંસા સમજવામા જ મોટી બૂઝ-વાય ખવાય છે. તે એટલી
બધી ગહન છે, કે-બલભલા વિદ્વાનો પણ તેની વાસ્તવિક સમજ મેળવી શકતા નથી. અને “ તેની
લોકપ્રિયતા ઘટાડવાથી જનતા માટે કેવા કેવા માહા પરિણામો આવશે? ” તેની તો કદપના પણ કરી
શકતા નથી હોતા કોઈ અહિંસાનો કાંઈ અર્થ કરે છે, અને કોઈ વળી કાંઈ અર્થ કરે છે એમ
કરીને અહિંસાના સાચા સ્વરૂપને ચુકી નાખવામાં આવે છે.

ભારતમાંના વૈદિકદર્શનોના વિદ્વાનો અહિંસામા માનતા છતાં, જ્ઞેની અહિંસાનું રહસ્ય ખરાબ
ન સમજી શકવાથી તથા યજ્ઞદિની હિંસા તરફ જ્ઞેનોનો વિરોધ હોવાથી પરસ્પર સામાન્ય પ્રભમા પણ
ચર્ચાઓ વાદ-વિવાદ: સામાન્ય રીતે ચાલતા હોય છે. તેનો લાભ લઇને આધુનિક હિંસામય અહિં
સાના પ્રચારકોએ જ્ઞેનેતરોને પક્ષમાં લઈ જ્ઞેન અહિંસાના વિરોધને મજબૂત બનાવી લેવાની તક સાંધી
લેવાની સગવડ મેળવી લીધી છે. અને ભારતના જ્ઞેનેતર વિદ્વાનો જ્ઞેનો તરફના વિચારમેદને લીધે વર્ત-
માન મહાહિંસામય અહિંસાને અજાણતાં ટેકા આપવામાં સહાયક થઈ ગયા હોય છે. ને એ રીતે
વર્તમાન અહિંસાના પ્રચારક બની બપ છે.

૨૬ તેના યોગ્યક દાખલા નીચે આપીશું.—

જ મહુમ કિશોરીલાલ ઘનશ્યામ મશરૂવાળા જેવી શાન્ત પ્રકૃતિની ને સમજદાર ગણાતી
વિદ્વાન વ્યક્તિને પણ જ્ઞેન-અહિંસાની સમજ ન પડવાથી, તેમણે ગમે તેમ લખી નાખ્યું છે. અને
જ્ઞેન અહિંસાની ગંભીર ટીકા કરી છે, તેમા “ જ્ઞેન અહિંસાની ગેરસમજણ જ મુખ્ય કારણભૂત છે.”
એમ જ્ઞેન-અહિંસાને ખરાબર સમજ્યા પછી કોઈનેય જણાયા વિના રહેશે નહીં

(૧) એ વાત ખરી છે, કે—“ જગતમા એવું કોઈ સ્થાન નથી, કે જ્યાં છવો ન હોય અને છવનની કોઈ/ણુ કોઈનીયે એવી પ્રવૃત્તિ નથી, કે—તેમા કોઈ ને કોઈ છવની હિંસા ન જ થતી હોય, તેમજ એવો પણ ક્ષણ નથી, કે જો તદ્દન હિંસા વિના જ પચાર કરી શકાય. તો પછી ગમે તેવા જૈન મુનિ પણ ખાન-પાન જવું-આવવું: ગોઝવુ એસવું-ઉઠવુ વિગેરેમા અહિંસાનું સર્વધા પાલન ની રીતે કરી શકે ? ” આ પ્રશ્ન ગંદે-જ કોઈને થાય તેમ છે.

(૨) તેઓ જ્ઞાન-પાન. ભણે શિક્ષાથી મેળવતા હોય. જાતે સંધીને ખાતા ન હોય પરંતુ ખીજ ગમે, તેમણે દિસા તો થાય જ ને? ખેતીથી મળતા અન્ન વિગેરે પણ દિસા વિના તો ઉત્પન્ન થાયજ નહીં તો પછી “મન વચન કાયાથી દિસા સર્વથા કંઠી નહીં. કંગાવવી નહીં અને અનુમોદવી નહીં” એ જાતની અદિસાનું પાત્રન શી રીતે શક્ય થાય?” આ સકામા જ શ્રી મહારાજાના શુચ્યાર્થ ગયા. તેની પાછળની સુદમ વિચારણા તેમના સમજવામા આવી હોત, તો એ શુચ્યણુ મળેત જ નહીં. ખીજનું કાગળ એ છે, કે તે વખતે તેમનું માનસ ને વખતના નવા કેલાવાતા દિસામય વર્તમાન અદિસા સમજના પ્રચારની ધૂનમા હતું તેથી તેના ચિન્ત્નની કાદપણુ ખાળનનું નિરૂપન ક્યાં વિના તેમા સફળતા તેમને મળ તેમ નહોતી.

(૨) માનસશાસ્ત્ર અને વ્યક્તિત્વશાસ્ત્ર ની દૃષ્ટિથી વિચાર કર્યો હોત, તે તેમણે જે હાથ છે, તે લખવા ક્ષમ જ ન હોયત

(૪) એક વ્યક્તિ ' શુઃ' ગોલધુ જ લેખકો." એમ મગલને ક્ષત્રી મગલને શુઃ માટે નામે બીજી વ્યક્તિ એમ માનતી હોય કે " શુઃ" ગોલાય જ નહીં " એમ માને પંચુ માટે મનિયા" નાંદેગમા ન હુટે તેને શુઃ ગોલધુ પરે પરંતુ તેના મનમાં તે વાતનું દુષ્કારે તે તે મનિયા" મનગમા શુઃ ગોલધુ ગળાય એટલે કે " આપશ્યક કૃતિવ્ય " અને " મનિયા" સંદેશ માં પંચુ, માટે કૃષ્ણ " એ બન્નેય પ્રકારની મનોહારામાં શંકાપ્રકાર-માતાબાળનું અત્તર નથી?

(પ) વ્યવહારમાં ઈન્ટર ગ્રાદિમાં સમજાવવા માટે જનશુ ખાદ્ય ભાગ્ય મટાડવા હેતુ તરીકે મંત્રા સત્તિ-લેખા-વાળા ૧૦ જનશુ ખાનારાઓને દણાત બાદ ૧૪ આભેષજ હે

તેનું પાપ જુદું જ મટાડવા માટે—

(੧) ਪਟੇਲੋਂ ਕੁਲਾਹਲੀ ਗਾਥੁ ਅਤੇ ਕਾਪੀ ਨਾਮਨਾ ਤੇਰੇ ਖਾਣੇ ਦੇ

(૧) ખીન્ન નાની મોટી ડાળીઓ માખી નાખવા તૈયાર થાય છે

(૨) ગાંધી નાની નાની ઇચ્છાઓ ઇષ્ટના તૈયારી થાય :

(४) बोधो लोभेना दुग्गम्याने दुग्गम्या तोहना तेहं धाव न

(4) ସାଥୀରେ ସା. ନମ୍ବର ୧୫୫୩ର ଲେଖାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

(1) $\forall x$. $\neg \exists y$ ($x \neq y$) \rightarrow x is a unique object .

[illegible]

11) $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$ (The probability of getting a head in the first toss and a tail in the second toss is $\frac{1}{4}$.)

(૭) જૈન મુનિ હરેય કાતા હોયની વિમાના માર્ગ તાગળ આ જા ગણના પાત્ર છે, અને તે પણ રત્નત્રયીની આરાધનામાં આત્માને પરાધાના દેવની તમ ના એ આરાધનામાં માનવ શરીરનો સતત ઉપયોગ કરતા માટે તેને ટૂંકી ગણના માટે ગણનાઈ સંભોગમાં વિધિવિધિ અને નિર્દોષ આહાર લે છે. એ રીતે તેની મનોવૃત્તિ અત્યંત પવિત્રતાની નથી પરંતુ સાંચા અધિક બુદ્ધિ ઉપર ગ્રિયર હોય છે, ન છુટકે નિર્વાંદ પૂરતો જ અત્યંત દોષ થતો માત્ર દેખાતો છે પરંતુ શરીરનો ઉપયોગ રત્નત્રયીની આરાધનામાં લગાડવાનો હોવાથી તે પણ મહાઅભિમામાં ગણાય જાય છે. એ રહસ્ય છે. તે પણ જેમ જેમ સંયમઅળ વધારે વધારે સિદ્ધ થતું જાય, તેમ તેમ, પાપદોષ પણ ઘટતો જાય છે. બાહ્યરૂપે પણ રહેવા પામતો નથી. ઓરગમાં ઓરગી જરૂરીઆતોથી જીવન ચલાવતું તે પણ સંયમ છે. કંડો આ જાતના જીવનમાં હિંસાનો સભવ છે? કે જેમ અને તેમ અહિંસાનો? જગતના કોઈપણ વિચારકો શાંતિથી વિચારો.

(૮) બીજાઓને છકાયના છવોનો જ ખ્યાલ નથી “તેની હિંસા કેવી કેવી રીતે થાય? અને તેનાથી કેવી કેવી રીતે બચાય?” તેનો પણ ખ્યાલ હોતો નથી. અહિંસાના પાલન માટે સયમ અને તપની પણ મજબૂત તાલીમ નથી હોતી. એટલું જ નહીં પરંતુ, “ગીધી રીતે જાતે હિંસા ન કરતા છતાં, પણ હાર્દિક મજબૂત ત્યાગશુદ્ધિ વિના જગતમાં બીજાઓ દ્વારા થતી હિંસાનો પણ ભાગ આવે છે” એ વાતનો પણ ખ્યાલ નથી હોતો. ત્યારે, જૈન મુનિ સર્વ રીતે અપ્રમાદપણે-અપ્રતભાવે વર્તે છે. તેથી અનિવાર્ય સંભોગમાં બહારથી-સ્વરૂપથી કદાચ અત્યંત હિંસા દેખાય છતાં-અનુબંધમાં અહિંસા હોય છે. કોઈપણ જીવની હિંસા કરવાની તેની મનોવૃત્તિ હોતી નથી. તેથી હિંસા તેમને સ્પર્શી શકતી નથી.

(૯) જેમ ચોરી ન કરવા છતાં ચોરીનો માલ ખરીદનાર પણ ચોર ગણાય છે પરંતુ ધૂષી પોલીસનો અમલદાર ચોરી કરાવવામાં ભેગો ભળવા છતાં ચોર ગણાતો નથી. કેમકે તેની મનોવૃત્તિ ચોરને પકડીને ચોરી ઓચ્છી કરાવવાની હોય છે. તે અમલદાર છળ: કપટ પ્રપંચ કરે તો પણ તે નિર્દોષ ગણાય છે. એ બધું બહારથી હોય છે. અનુબંધરૂપ નથી હોતું. તેથી તેના માફા પરિણામે તેને સ્પર્શતા નથી. આ ઉપરથી—“ધૃષ્ટિ વિના અભણતા થઈ જતી હિંસાને હિંસા ન ગણવી.” એ બૌદ્ધ માન્યતાવું બ્યાજબીપણુ આ દાખલાથી ન ઘટાવવું.

(૧૦) માટેજ જૈનશાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ કર્યું છે, કે—“અપ્રમત-સદા જાગરુ. મુનિથી હિંસા થઈ જાય, તો પણ તેને હિંસાનો ડાવ લાગતો નથી હિંસાનું પરિણામ સ્પર્શતું નથી. ત્યારે પ્રમત-પ્રમાદી-આત્મભાવમાં અજાગરુ. જીવ બહાર હિંસા ન કરે, તોપણ ક્ષણે ક્ષણે તે હિંસા કરતો હોય છે. કેમકે તેનું મન વગેરે એક યા બીજા રૂપે તેમાં લાગેલા જ હોય છે. રાગનું ખૂન કરવા શત્રુ તરફનો મારો કપટથી તે જ રાગને ત્યાં વધારીપૂર્વક નોકરી કરવા સાથે ખૂન કરવાનો જ લાગ જોતો હોય છે. તેથી તેનું માનસ સદા હિંસામય જ બન્યું રહે છે તેને પકડવા ધ્વજોતો ધૂષી પોલીસનો અમલદાર ખન અટકાવવા અને ખૂનની પરપરા અટકાવવા પ્રયત્નશીલ હોય છે. આથી બન્નેયની મનોવૃત્તિમાં આકાશ-પાતાળનું અંતર હોય છે. જૈન-મુનિજીવનનું રહસ્ય સમગ્રતા વિના ને તે પ્રમાણે વર્તવું વિના નહીં આગે બીજા જીવો માટે તે જાતની અહિંસાના પાલનની ઓચ્છી સંભાવના હોય છે. એ જ રીતે

મહાઅજ્ઞાની-મદની અદિસા ને દિમા. પશુ દિસામાં ભળે છે અને જ્ઞાત્ર મહાસંયમી જ્ઞાનીની દિસા: અને અદિસા: અન્તેય અદિસા રૂપ હોય છે. આ રહસ્ય છે. એ જ પ્રમાણે સત્ય વગેરે વિષે પાનુ મમન્તયુ

(૧૧) આ રીતે હેનુ. ગ્વચ્ચ અનુષ્ઠ દિસાઃ અદિસાઃ દ્રવ્ય ભાવ દિસા અદિસાઃ વગેરે સેક્ટો વિકસ્યા છે. તે સમજવાથી દિસા અદિસા. નું સ્વસ્મતમ વિજ્ઞાન-તત્ત્વજ્ઞાન સમજાય તેમ છે. ઉપર ઉપરથી કાષ્ઠ એમ સમજાય તેમ નથી. આ કારણે ધણા ધણા વિદ્વાનો આ આશ્ચર્યમાં ગભીર બદલાવ ખાઈ જાય છે

(૧૦) આજ કાગણુ-ઉપાધ્યાય મહારાજશ્રીએ એક મ્યંથે જણાવ્યું છે, કે-“ જૈન ધર્મે આચારોના નમામ વિધિઓ અને અનુષ્ઠાનો. અસિમાને અમલમાં મકયાના પ્રતીકો છે, કેમકે-સ્વેચ્છા અર્પિત સા વળાયેલી ધોય છે

(૧૩) તે કે- દરેક ધર્મો અને દર્શનો મા અદિના સત્ય વગેરે સમન્વેષા છે જ. પરંતુ જેન શાસ્ત્રોમાં અદિમાનું સર્વ બાબતનું માર્ગોપાગ નિરૂપણ પાત્રનપદ્ધતિ અને હિપ્તો બતાવ્યા છે તે ખીને નથી. મારે ઈતેનોતી પગદાણએ પહેલેથી અદિમા વખણાતી આવી છે અને તેઓના મંદીથી ખીજાએ હપર પણ એ અદિસાની અમર પ્રવાયી ધાનુ લોકો જેમ અને તેમ દિમાથી દુઃખના પેા ને મારે અદિસાની મર્વોલકૃષ્ટ માત્રા ત્યા જ છે

(૧૪) આર પુરુષાર્થની જીવન ચક્રની પાળુ અહિંમામાથી વળેલી છે અહિંમાનુ પાન કર્યું છે. તે ગોપાલા ગોપાલી દિમા યવા દ્વિ, દિસા ઉપર અમાધારણુ અકૃષ્ણ ગણે છે હૈન અહિંમાના ગામા ભાગનો વિચાર પણ ખીને ત્વેદ શકાય તેમ નથી. આ પતિગિયન છે સ્વામી અહિંમા પાદ્ય પાળે, તે બાપત ઈનદર્શન વધારે વાધા ન લેતા, અહિંમાની વ્યાખ્યા દેવી વળતને ઉદ્ધે મને કે મના આગે ઈનદર્શનનો સખતમા સખત વાધા છે શ્રી મહાવાળા આ રદ્ધ્યા સમવતા લેત તે નેન નેન નેન વિપતા તેમના ખાટા ખ્યાલ-આણુમઠાણુ-ફર વાં ગા' લેત ગુજરાત મોના' ના ૩૦ ખરે નેન નેન પળુ ઈન અહિંમા વિષે થોડા ઘણુ બાબતો લેાય છે પરંતુ આધુનિક શિક્ષિતો ૧૧ી મીને અહિંમા નેનના આયતો લેવાથી અનેક પ્રકારની સાગી જૂલો મીને ૧૧૧૧૧ વાળતા લેાય છે આ નવી નેનના વધી ૧૧ આને નેન અહિંમા ૧૧૧૧ હોય કરી, અહિંમા સરવતિને ઉદ્ધવાની વાળી શિક્ષક ૧૧ નિતે લેગ આપવા માટે અહિંમા ૧૧૧૧ પ્રકારને જૂળ લેગ આપવામાં આવે છે નેન ૧૧૧૧ની અહિંમા ૧૧ નામ આપવામાં આવેલું છે એક સાબિત કરે છે, કે તે કારણે અહિંમા ૧૧ નામની છે

[illegible][illegible]

આ (૧) આ નવી અહિંસામાં પરિણમે માનવે, અને માનવે ની નિર્મિત ગોરાપોને છે. તેના બનાવેલા હેવાલો અહિંસા પ્રચારક વર્તમાન પત્રમાંથી જાણી શકાય છે. ગોરા ગોરા કક્ષાના કંતલખાના કરવાની પ્રથમ કક્ષાના શરૂઆતમાં અગ્રણી થઈ ગયા હતા અને નીચે નબરના શહેરોમાં શરૂ થતા-છેવટે-થી પાલીના પુરના-સાથેના નવા પત્રો મામ મંત્રી પરેલી જતાં શી વાર ? તેને શી રીતે બચાવી શકાય ? કેમકે-અગ્રણી નિર્મિત કરતા અગ્રણીમાં પ્રથમ જૈનોનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે

(૨) નિશાળો-શાળા-કોલેજોના પાઠ્યપુસ્તકોમાં પણ નવા પાઠ્ય પુસ્તકોમાં ગિરિ માથેના મામ મંત્રી ઇંગ્લેન્ડના આહારને પોષક પોષકારા ધમધમકારા શિક્ષણ આપાય છે તથા તે ગાંધીના શિક્ષણ ઉપર પણ ભાર દેવાની શરૂઆત થઈ છે. બૃજાળના પાઠ્યપુસ્તકોમાં તેને લગતી ઉત્પત્તિ: આપાત-નિકામ-કારખાના વપરાશ: વગેરેની વિશાળ પાયા ઉપર માહિતીઓ આપાતી હોય છે. દુધના પાઉડર: અને વનસ્પતિ ઘીનો વપરાશ. યાત્રિક ખેતી: અને વાહન વ્યવહાર. પશુઓની આરોગ્યતા નટાકે, એ સ્વાભાવિક છે

(૩) તેથી એક વર્તમાનપત્રમાંના હેવાલ પ્રમાણે-છે તેના કરતાં પણ-૩૦ થી ૫૦ ટકા પશુપત્તિ ભારતમાં આવું કરી નાંખવા માટેના પ્રયાગ કરવા અંગ્રેજ વર્તમાન પત્રોને-ફોર્ડ ફાઉન્ડેશન-ગોળના તરફથી સહાય તરીકે રકમ આપવાની. " હકીકત ઉક્ત છાપામાં જણાવી હતી.

(૪) એટલે હાલની વધતી જતી હિંસા ધરાદાપૂર્વક આતરરાષ્ટ્રીય દોરી સંચારથી અહિંસાના પડકાર પાછળ પદ્ધતિ થતી જાય છે શ્રી મહાશ્વજીને કે શ્રી ગાયકવાડ સરકારને તે વખતે આ જાતની હિંસા વધી જવાની કલ્પના પણ નહીં હોય. લોખંડી ચોકમાંના વડીલમાં જ તેને માટેની ગોઠવણ અંગ્રેજો પહેલેથી જ ગોઠવતા ગયા છે, આજે વિકાસ પામી રહી છે.

૩ (૧) શ્રી ધર્માનંદ કૌશાંભીજીએ " ભગવાન યુદ્ધ " નામના પુસ્તકમાં પણ વગર સમજાવે જૈન અહિંસાની ટીકા કરી છે, ને " માસાહાર " ના તે જ પ્રકરણમાં સ્વકારોના આશયો સમજાવ્યા વિના જૈન મુનિઓ ઉપર ચાલુ રીતે માસાહાર કરવાના અયોગ્ય રીતે આરોપો મૂક્યા છે.

(૨) ખરીરીતે, નવીન જાતના અહિંસાના શબ્દની પ્રસિદ્ધિ સને ૧૯૧૫ પછી ખૂબ ખૂબ થઈ, એટલે બૌદ્ધ સાધુ એવા તેમના મનમાં અહિંસાનો વિજય થતો ભાર્યો, અને " શ્રી યુદ્ધ ભગવાને પણ ભારતમાં અહિંસા ફેલાવી હતી. " તે જાતની ચાલતી આવતી વાત આગળ કરવાની ઇચ્છા તેમને થાય, એ સ્વાભાવિક હતું. પરંતુ તેમના મનમાં શ્રી સિદ્ધાર્થ યુદ્ધ યુદ્ધના માંસાહારની તથા તેમના સાધુઓના માસાહારની: વાત ખટકે એ સ્વાભાવિક હતું. આથી જૈનધર્મની સૂચ જોવી તેજ સ્ત્રી પરંપરાગત વિશુદ્ધ અહિંસાની ભારતભરમાં પ્રસિદ્ધિ ચમકે ગુજરાત વગેરેમાં પ્રબળ સ્વરૂપની તેમની સામે હતી જ આ સ્થિતિમાં જૈન અહિંસા કરતા બૌદ્ધ અહિંસા ઉતરતી નથી. " એ હસાવવા જૈન આગમોમાંની માંસને લગતી બાબતો તેમને બીજાઓ પાસેથી જાણવા મળી. તેથી યુદ્ધ ધર્મ તરફના અધિક સન્માનથી પ્રેરાઈને " જૈન સાધુઓ પણ બૌદ્ધ સાધુ જેવા માંસાહારી હતા. " એમ લખવામાં તેમને સંકોચ ન થયો છ કાયદા રક્ષક જૈન સાધુઓ ક્યાં ? મન, વચન કાયાથી કરવા, કરાવવા અને અનુગ્રહતાદેય હિંસાનો ત્યાગ કરનારા જૈન સાધુઓ ક્યાં ? તથા છ કાયદો જેને ખ્યાલ નથી તથા માન મનથી કરેલી હિંસાને હિંસા ન માનનારા અને મન વિના માત્ર શરીરથી હિંસા થઈ જાય, તે

પણ તેમા દિસા ન માનનાર ઓદધર્મની અદિમાની માન્યતા કયા ? પરંતુ ઓદધર્મ તરફની અનિશ્ચિતતા તેમણે જોય અને જોય ને મર્યાદા કરી નાખ્યા આ સદૃશ કોણ સમજાવે ? કેમકે-તેમની જાણ પ્રમાણેના જન પંડિતો તો તેમને આ મત વળતુ સમજાવી શકવાને અશક્ત હતા, કે જેઓએ કૌશાલીયને જનમાએના પાદો બતાવ્યા હતા. કૌશાલીય તો આ આચનમાં ખરી રીતે અજાણ હતા.

(૩) કાદ પણ પ્રસિદ્ધ જ્ઞાનાચાર્યોને નજીને સત્ય અમજાવાની કોશીયેર કરી નથી જે જ્ઞાનકવાની જેજ જન મુનિઓને મળ્યા, તેમાના એક વિદ્વાન મુનિએ આ જનતા લખાણ માટે તેમને કૃષ્ણ જ આપ્યો છે, ત્યાં જીવન એક મુનિએ “આવા પાદો જન આગમોમા આવે છે” એમ કહીને કાદક અમરન કયું. હતા. એક ઉપરથી કૌશાલીયએ અનેક જન મુનિઓને પોતાના કથનમા સમજાવવાની લીધા ને પોતાના એ પુસ્તકના અદ્યતન વાપર્યું છે. હવે તેને કોણ સમજાવે ?

(૪) ખરી રીતે, જન આગમો ત્રણવિક અને ચર્ચાઓ માટેની દૃષ્ટિકોણ આપના હોય છે તેથી ત્રણવિક દૃષ્ટિથી. તેમા અનેક વાતો આવે, એ ગ્રામાવિક છે. પરંતુ તે કયા આનંદથી છે ? કયા સંદર્ભમાં છે ? તે નયમાપેક્ષપણે અમત્યા વિના ઘણા સોમની ગળી રીતે ગેરસમજાવેલા થાય જ છે નયમાપેક્ષપણે અમત્યા વિના જન આગમોમા ગેરસમજાવેલા થાય તેમા કામકામ નથી છે. કેમકે-તેની એ નથી છે એક જ વાત એક કાળે એક નયની અપેક્ષાને અનુકૂળ રીતે હોય છે ત્યાં જીવન નયની અપેક્ષાએ એ જ વાત ખીન્ને કેકાળે ખીન્ન રીતે હોય છે. તો પછી, કૌશાલીય જેવાનું તો ને અમજાવાનું ગણુ જ નુ ?

(૫) એ પાદોના મળધમા શ્રી મહાપાદ્યાય શ્રી યજ્ઞોવિજયયશ મહારાજને “પદાનો” માની ધર્મદાત્રિશિક્ષામાં સ્વયં વિગાર કર્યો છે. અને તેનું વ્યવસ્થિત અમરપાત આપને “જન મુનિઓનું સ્વરૂપ” અમરપાતમાં “અમરપાતમાં” નીકળે છે. તે બરાબર છે કેન “પદાનો” અમરપાતમાં છે આ ગ્રંથના કૌશાલીયએ અમરપાતથી જોયું હોય તો પણ આ જનતા “પદાનો” અમરપાતમાં ને દાર્થે પ્રમથ ન આવત.

અને ભવોત્તમમા તેઓના આત્માને કેટલા વખતના બાળકોના પાપો તે તે આત્માના પાપ-પુણ્યને જ ન માનતા હોય, સર-સમાન્તર ન માનતા હોય તે આત્મા તેમને પ્રાણી કેડાનું રહેતું નથી હાથો મહાત્યાગીઓના આત્મચેત્તોને પરિણામે અર્ધિમાન' કેટલો અંગે પણ જે ઘડતર થયું છે, તે આમ નાની જૂઠ્ઠાને પરિણામે કેડાનું જા નાને તેનો પાપોનો ન જાય, તે માનમ કેડુ ગણાય ? અસ્તુ.

(૮) હજી પણ તેઓના આત્મા આપા પાપની પ્રગતિ દોડ તેમ જતાતું નથી, એ દુખનો વિષય છે. નહિતર, તેઓની લાગવગ એવી છે, કે તેઓ આ અપામાનિકતા ધરાવતી પદ્ધતિ સરકાર પામેથી સરળતાથી કદાવી નાખી શકે તેમ છે.

(૯) વર્તમાન સરકારને કાવતી આ વસ્તુ છે માટે તેને તબીબી રહેતાનો આમન તે છોડી શકી નથી. નહીતર, વાધા ભરેલા પુસ્તકને ધ્યાન ન આપના તેના ઉપરથી ના' પુસ્તક તૈયાર કરાવીને બુદ્ધ ચરિત્ર તરીકે છપાવી શકે છે પરંતુ ખાનગી સંસ્થાઓ છપાવે, તો તે જુની વાત છે. મરકાર એ જાહેર સંસ્થા છે. તેણે આવા વિસંવાદી પુસ્તકો ન છપાવવા નિર્ણય એમ મરકાર મમને પણ છે પરંતુ પોતાનો હેતુ સરે છે. માટે આપ આડ કાન કરે છે. પુસ્તક સાગં હોય, તો તેમાંથી વિમંભાવી ભાગ બાદ રાખીને કે સ્વતંત્ર ઉતારો કરાવીને કે નવું લખાવીને સ્વતંત્ર પુસ્તક તરીકે છપાવી શકે છે. જેથી મૂળ ગ્રંથકારના સદર્ભમાં તોડતાડ કરવાનો આરોપ પણ સરકાર ઉપર ન આવે, અને કામ મેં પરંતુ માંસાહારની જૈન શાસ્ત્રોને લગતી ચર્ચા પૂરતું તે પુસ્તકનું સરકારને મન ધાનું જ મહત્ત્વ છે.

વળી, કૌશાભીજીએ એ પ્રકરણમાં જેટલે અર્થ એ વિષેની લ'બાણ ચર્ચા ઉપાડી છે, તે પણ તે પુસ્તકના સંદર્ભ પ્રમાણે વધારે પડતી છે. એમ કાર્ષ્ણ્ય અવગચનાના નિષ્ણાતો ને જણાયા વિના રહે તેમ નથી. કે " વિસ્તાર વધુ પડતો છે. " તેની દૃષ્ટા માત્ર બૌદ્ધ-ધર્મની અહિંસાને તીવ્ર ન પડવા દેવાની હતી. તેથી તે પ્રકરણ વિના પણ ખીન્ને ઉતારો કરાવી સરકાર બુદ્ધ ચરિત્ર તરીકે સ્વતંત્ર પુસ્તક બહાર પાડી શકત, પરંતુ આજે તો સાચાને નામે ખોટું કરવાનો પ્રવાહ છે. તેમાં કોને રાક્ષી શકાય ?

વિસ્તાર ભયથી અમે તે શાસ્ત્રપાઠો ઉપર ચર્ચા કરી નથી તે શ્રી બત્રીશીની ટીકામાં જોઈ લેવી.

૬ (૧) શ્રી ભગવતી સૂત્રમાંના ભગવાન મહાવીર સ્વામિના ઔપધ વિષેના પાકોના ભાઈ શ્રી ગોપાળદાસ પટેલે જે અર્થ કર્યો છે તે તો ઘણે કેકાણે તદ્દન ખોટો જ છે, કે જે 'ભગવાન બુદ્ધ' ના પુસ્તકમાં મૂકવામાં આવ્યો છે.

(૨) તેમજ, ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજીના કરેલા અર્થનો તો જરાપણ નિર્દેશ કર્યો વિના તેનો તો સદંતર ત્યાગ જ કરવામાં આવેલો છે. શા માટે એકતરફી અર્થ ટીકાકારથી જુદા પડીને કરવામાં આવ્યો ? ને છેવટે ટીકાકારનો અર્થ પણ સાથે સાથે બતાવી દેવો જરૂરી હતો, તે પણ કેમ નહીં બતાવ્યો હોય ?

(૩) શ્રી ટીકાકારે " કાર્ષ્ણ્ય યથા શ્રુત પ્રમાણે અર્થ કરે છે " એવી ટુકડી નોંધ લીધી છે. તેનેજ પટેલે બારે મહત્ત્વ આપી દીધું છે હવે, તે રીતે 'યથાશ્રુત પ્રમાણે' અર્થ કરનાર કોણ છે ? જો પ્રાચીન ટીકાકાર હોત તો શ્રી અભયદેવસૂરિજી તેવો ઉલ્લેખ કરત જ. અથવા 'પ્રાચીન ટીકાકાર' એવો કાઠજ ઉલેખ કરત જ. તેવું કાંઈ પણ ટીકાકારે કરેલું નથી દિગંબરાચાર્ય શ્રી પૂજ્યપાદ સ્વામિજી એ પ્રમાણે અર્થ કરીને પરપરાગત આગમોને એ જાતના પાકોને બહાને લોકોત્તર મિથ્યાશ્રુત તરીકે ભગવાની તક સર્વાર્થસિદ્ધિ ટીકામાં લીધી છે પ્રસિદ્ધ આગમોને પ્રમાણભૂત ન માનનાર દિગંબરાચાર્ય તો એવું વક્ષણ ગણે, તે સદજ છે. તેમની એ રીતે અર્થ કરવાની રીતની શ્રી ટીકાકારે શ્રી

અસ્યદેવસુરિષ્ઠએ તોય કેમ ન લીધી હોય ? તેની ઉપેક્ષા કરીને પરંપરાગત મળેલો અર્થ સ્પષ્ટ અને સચોટ રીતે કેમ ન કર્યો હોય ? કેમ કે આચાર્ય પરંપરા દેહથી ચાલી આવે છે, અને ભગવતી સૂત્રનો એ પ્રસંગ ઔપધગ્રહણના અર્થમાં ચાલ્યો આવતો હોય, તે બતાવ્યો. વ્યાખ્યાકાર કદાચે પ્રાચીન યોગ્ય પ્રમાણુ વિના તો એ પ્રમાણુનો અર્થ ન જ કરે. એટલે તો એ પ્રામાણિક દીકારાર તો છે જ, છેવટે ‘તત્ત્વ કેવળીગમ્ય’ એમ તો લખે જ. તેમ છતાં ગોપાળદાસ પોતે દીકારારનો અર્થ પણ પ્રામાણિકતાની દૃષ્ટિથી પણ સાથે આપવાની જરૂર તો હતી જ તે આપેલ નથી માત્ર પોતે માનેલો અર્થ આપી દીધો છે.

(૪) શ્રી ભગવતી ગ્રન્થના મૂળ પાઠનો અર્થ શ્રી ગોપાળદાસસાહેબે કરેલો બધા બેસતો જ નથી. ધણી રીતે તે વિસંવાદી રહે છે.

અ “આયુ યુદ્ધ ધ્વ્ય પ્રભુના ઉપયોગ માટે વહેરાવવા બદલ તે દેવતી ગાથાપતિનીને દેવલોકનું આયુષ્ય બધાયના (તેણે દલ્લ-સુદ્ધેણ જાવ દેવાલય નિરઢે) “તે જ ઉદ્દેશમાં આગળ ઉપર મૂળ સૂત્રમાં જ બતાવેલું છે. જન-શાન્તિમા માસાદાને નારકના આયુષ્યના મુખ્ય કારણોમાં શ્રી ગાનાગસૂત્ર વિશે કેમ ગણાવેલ છે. અને મોટે ભાગે એમજ અને છે ત્યારે અહીં “દેવનું આયુષ્ય બધાયના” કાણુ છે, તેને કે- નારકનું જ આયુષ્ય બધાય.” એમ એકાત નથી કેમ કે- સાથે અધ્યવસાયમાં તરનમન હોય, તો તે મિથ્યાયના પાણુ આયુષ્યો બધાય.” એટલે ને વાત જવા દેજો તો પાણુ-

આ ગાથાપતિની તે સખન્ન પત્ની વાળી મામ શા માટે ખાય ? વળી, ગિલાડીન કે- નારક સદર્શ મળે ? તેને જ્યાં જોખણે ત્યારે પેમા ખર્ચીને માસ લાવી મારે તેમ છે. કેમ કે-સખન્ન ને ગાથાપતિની સ્ત્રી છે. ભગવાન માટે તો રાખી મૂકે જ નહીં, તેને રાખી મૂક્યું નથી તેને મોટે ને રાખ્યું હોત, તો ભગવાન તે લેવાનું કહેત જ નહીં. કેમ કે-પોતાને માટે રાખેલી વસ્તુ ન લેવાની ને સહચારમાં જ સ્પષ્ટતા કરી જ.

તે પ્રાચિન પ્રભુની ભક્તિ છે તેથી તો તેમને માટે પદાર્થ બનાવી મળેલ તે જે કે- નારક બનાવેલા પદાર્થને ન લાવવાની સર્વજન પ્રભુ શ્રી શિવે અભુગારને રચના કરે તે માટે ને કે- નારક પ્રભુની ભક્તિ પ્રાચિન માસાદાની હોય ? એ કદા રીતે સભવિત રાખે રહે તેના કારણે ને. અધિક રાનનો દાખલો કદાચ કદા આપી શકે તેમ છે પણ તે તો નરકે ગયા છે ત્યારે સખન્ન ને દેવલોકના જનાર તે માટે તે દાખલો બધા બેસતો થતો નથી. તો તેને પણ કદાચ, નારકે માટે, આગળ વર્ધીને.

કરી શકતો નથી. ખાનુશન માર્ગને આજે જોઈને મારા મનમાં એક પ્રકારનો આનંદ થાય છે. તેથી કહી શકું છું કે આજે મારા મનમાં એક પ્રકારનો આનંદ થાય છે. તેથી કહી શકું છું કે આજે મારા મનમાં એક પ્રકારનો આનંદ થાય છે.

૬ પરિયાસિયાણ સમ્પન્નો અર્થઃ સમગ્રની પેલાનું સંચિત થાતું તેથી, તે 'વાશીમાં' કેટલા દિવસ પહેલાનું? તે નક્કી કરી શકાતું નથી એટલે 'અમ-રે' તાપ નામના પદે મા કરેલો શ્રીભગવાન પાક. એ અર્થ વધારે સચોટ થાય છે ત્રીજા મિત્ર પેલાના સંપન્ન થયેલી પાત્રોપધિ તમારે જાણ કરાવક થાય છે એમ પ્રસિદ્ધ છે.

ક કુવરુડ-કુકુટ શાખનો મૂળી (મુગી-ટકરી) નામ ના પાટો રાં ઉપરથી મળી છે ? કુમ્મી
અર્થ કેમ ન કરવો ? તેથી તે પત્તુ ખનાવર નથી.

જા ઉપર ઉપરથી જાતા તેમના પદામાં કાળોગ, મજાર, ૧૧૧- અને માંગ એ ચાર શબ્દો નથી, પરંતુ સંસ્કૃત અને નિધ દુકોનો 'તે જ અર્થ' ક્રમાંક પડે છે આપતા નથી, કેમ કે કાપેત નો અર્થ 'ભૂરો કહોણું' મળતો નથી. અર્થ 'મિરાસિકા પત્રપત્રિ' કદાચ શબ્દનો અર્થ 'મિત્રો' કરવામાં આવેલ છે જે એ શબ્દના ખીજ અર્થ થતા જ ન હોત, તો કચુતર, બિવાડી, કુકડો અર્થ લેવા જ પડત

અહીં પ્રશ્ન એ ઉત્પન્ન થાય છે, કે-મૂતકાર મહારાત્નજી વનરપતિ વાચક શામ્લો કેમ ન વાપર્યા? તો પ્રશ્ન એ થાય છે, કે-પક્વ-પાચિત તથા હૃત-એવા શામ્લો “રાધવા” અને “મારલ”ને ડેકાણે કેમ ન વાપર્યા? માટે તે વખતે એ રીતે વનરપતિ પદાર્થના શામ્લો પ્રસિદ્ધ હોય, તેથી એ શામ્લો વાપર્યા હોય. એજ તેનું સમાધાન છે.

મંત્ર-માસ શબ્દનો “ફળના ગર” અર્થમાં હામ હામ વપરાશ વાપ છે. કયાક વોગલ-વુદ્ધલ શબ્દ પણ વપરાય છે. જેમ ગુજરાતી ભાષામાં ઠળીયો શબ્દ વપરાય છે. “ખજુરનો ઠળીયો.” “બોરનો ઠળીયો.” વગેરે પ્રસિદ્ધ જ છે. “ઠળીયો” શબ્દ સંસ્કૃત “અસ્થિ” શબ્દ ઉપરથી ઉતરી આવ્યો છે. અસ્થિ એટલે “હાડકું.” તે સૌ જાણે છે. તે પ્રમાણે-ઠળીયા શબ્દનો અર્થ પણ “હાડકું” જ વાપ. પણ તે કોઈપણ ફળના હાડકા તરીકે પણ આ-બાળગોપાળ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ જ છે. અસ્થિનું અર્થિત્વ શબ્દ થાય બોલવામાં અ ઉડી જાય છે. એટલે દિઠલ રહી જાય છે. ગુજરાતી પ્રાકૃતભાષામાં અર્થિત્વો શબ્દ થયો. તેનો ઠળીયો. આ રીતે માંસ શબ્દ પણ પ્રાચીન સાહિત્યમાં ફળના ગર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

એ જ પ્રમાણે કુમારી (કુવાર) જ્ઞાતશ્રી, સિંહમુખી [અરકુશી] : કાકતુઃ (કાગડાનું માથું).
પશુ અર્થ-અગરનું લાકડું છે) આવા સંખ્યાબંધ શબ્દો નિઘડું, વૈદિક-કોષોમાં ભરેલા છે.
કવણી આ ગાથા સૌંદર્યવર્ધક છે.

જા વળી, આ પાઠ ઔપધપરક છે તેને માટે મોટામાં મોટું પ્રમાણ ઉપસ્કૃત શબ્દ છે. વૈદ્યક-
શાસ્ત્રોમાં ઔપધને ભાવનાઓ દેવાય છે. તથા અનેક વસ્તુઓના મિશ્રણથી ખાસ પ્રકારના ઔપધો
બનાવાય છે ત્યાં ઉપસ્કૃત-ઉવક્ષહે શબ્દનો બહોળા પ્રમાણમાં પ્રયોગ થાય છે. માટે ઉપસ્કૃત
શબ્દનો અર્થ ‘શવિષ્ણુ’ કરવો, એ તો અપૂરે રીતે જ અચોગ્ય છે.

એવો જ-સામેનો કૃત-શબ્દ મૂળપાઠમાં જ છે તેથી તેનો “મારેધુ” અર્થ તદ્દન અસંગત જ છે એ બંનેય શબ્દો ઔપધની બનાવટને જ લગતા છે. ને ઔપધ લાવવા વિષેનો પાઠ હોવાની મન્યૂત

સાગિની આપે છે. વળી, “ રક્તપિત્ત જેવા વિકારમાં માસ વધારે નુકશાન કરે છે. ત્યારે દીપનપાયન ઔષધ તરીકે ખીન્નેરાપાક એકદમ સાગે કાયદો કરે ” એ વૈદ્યકદષ્ટિ પણ ધ્યાનમાં લેવાની છે.

વળી મૂળ ગ્રંથમાં જ છે, કે-“ માટે માટે એ કાપોતશરીર ઉપકૃત છે, તેનું પ્રયોજન નથી ”

આના ઉપર પણ વિચાર કરવા જોવો છે-જે ઉપકૃત શબ્દનો અર્થ શ્રી પરેલે “ ગંધિયું ” એવો કરેલો છે. તે કાષ્ઠ રીતે સલવે તેમ નથી. કેમકે શ્રી ગાથાપતિની તે પત્ની રેવતી શ્રાવિકાને એવું કયું જ્ઞાન હતું, કે-જેને આધારે તે આશ્ર તે જ દિવસે “ શ્રી સિદ્ધ અણુગાર આજે પધારવાના છે માટે પ્રભુ મહાવીરદેવ માટે હું રાધી ગણું. ” એ વિચારથી રાધી રાખે એ ઘટના સંભવતી જ નથી

પરંતુ ખરી રીતે એ પણ કોલુળાપાકરૂપે ઔષધ જ હતું. પ્રભુના ગેગની શાંતિ માટે શ્રાવિકાએ ઔષધ બનાવી ગાખ્યું હોવાનું સંલક્ષિત છે-કે “ જો ઔષધ તૈયાર હશે તો ક્યારે પણ આપી શકાયે ” માટે ત્યાં ઉપકૃત શબ્દ પણ બરાબર અંધએમતો બજાય છે પરંતુ તે પોતાના માટે બનાવેલું હોવાથી પ્રભુ તે લાવવાનો નિર્ણય કરે છે અને તેના કરતા જુનો (પરિચાલિયાણ) ખીન્નેરાપાક ગરનો પાક તે શ્રાવિકાના ઘરમાં છે, તે લાવવાની ચૂચના આપે છે. માટે પણ દીકાકારનો અર્થ કુંડક કરનાર હોવાથી પાગેલા જેવા ભૂરા રંગના એ કોલુળાનો પાક-ઔષધ પ્રભુ માટે બનાવવાથી કે બનાવી ગાખવાનું સંલક્ષિત હોવાથી-વધારે સગત અને ચોગ્ય છે.

તે આથી, શ્રી પરેલે પાઠનો અર્થ ઘણી રીતે ખોટો કરેલો છે અને શ્રી કૃષ્ણાંબીજીને માત્ર તેનું અર્થ અનુકરણ જ કરેલું છે એ વસ્તુ તો એમણે જ સ્પષ્ટ પ્રેક્ષી છે કે-પરંતુ એપાના મનો કરેલો અર્થ ‘ પોને શુદ્ધ છે શ્રી કૃષ્ણાંબીજીને આપ્યા પાકે બનાવનારાઓ પાને તો બગેલા ચોગ્ય દષ્ટિ દર્શાવે. નવીનર, આટલી સ્વ સુધી તેઓ ન જવા દેત

તે શ્રી કૃષ્ણાંબીજીએ જન્મજેની હાજરીમાં વિચારણા કરવાની કમળ બનાવી હતી નહીં, ‘ એવી વાતોમાં ન પડવાની અને ગાદીય દિવસાલના બહુવાદમાં ચોગ્ય પરિણામ ન આપે ’ ને- પાળીને, તેમની એ વાનની ઉપેક્ષા શ્રી મંચ તરફથી થઈ હોવી જોઈએ એ પ્રમાણે ૧૮૦૦ ની નણા ધા’ રાતે તે બંને શ્રી કૃષ્ણાંબીજી દાબરે નથી. પરંતુ પ્રથમ અર્થ મુત્તાર ની પે- ને. (ને ના બ્યાલ પ્રમાણે) વિષમાન છે જ

કરી શકતો નથી. ધાતુગત અર્થને પણ અર્થના અભાવે તેની રીતે નર્મ નો અર્થ ન હોય છે. તેથી કૃતનો અર્થ 'કરે' કે 'કરે' ને અવકાશ છે. તેનો પ્રસંગ મળે તેનો અર્થ નથી. છતાં 'મારેહુ' એવો અર્થ કરી શકાય છે. તે પણ મળે છે.

૩ પરિયાસિયાણ શબ્દનો અર્થ 'સાધની પરેશન' એવો થાય છે. તેથી તે 'વાશીભાંગ' કેટલા દિવસ પહેલાં? તે નક્કી કરી શકાય નથી માટે 'પરેશ-કે' પણ વાપરવા પડેલા કરોળીને પાક. એ અર્થ વધારે સગવડ થાય છે. તેના નિમિત્તે તેનો અપરમ થયેલા પાકોપિ અપારે કાલ કારક થાય છે. એમ પ્રસિદ્ધ છે.

૪ કુલકુલ-કુલકુલ શબ્દનો મુર્ખો (મૂર્ખી-કુલકુલ) અર્થ થી પરો એ ઉપરથી કર્યો છે? કુલકુલ અર્થ કેમ ન કરવો? તેથી તે પણ અગત્ય નથી.

૫ ઉપર ઉપરથી જોતા તેમના પદમા કામોગ, મજાગ, હાજર અને માંગ એ ચાર શબ્દો નથી, પરંતુ સંસ્કૃત અને નિધકોષો 'તે જ અર્થ' કરવામાં પરતો પડે આવતા નથી, કેમ કે કાપોત નો અર્થ 'ભૂરો' કહોળુ' મળજારનો અર્થ 'ખિરાલિકા વનગપતિ' હજાર શબ્દનો અર્થ 'ખિજેર' કરવામાં આવેલ છે. જો એ શબ્દના ખીન અર્થ થતા જ ન હોત, તો કમુતર, ગિલાડી, કુકડા અર્થ લેવા જ પડત.

અહીં પ્રશ્ન એ ઉત્પન્ન થાય છે, કે-સૂતકાર મહારાજને વનગપતિ વાચક શબ્દો કેમ ન વાપર્યા? તો પ્રશ્ન એ થાય છે, કે-પક્વ-પાચિત તથા હૃત-એવા શબ્દો "રાધના" અને "મારેહ"ને કેમ કેમ ન વાપર્યા? માટે તે વખતે એ રીતે વનગપતિ પદાર્થના શબ્દો પ્રસિદ્ધ હોય, તેથી એ શબ્દો વાપર્યા હોય. એજ તેનું સમાધાન છે.

મંસ-માસ શબ્દનો "ફળના ગર" અર્થમાં હામ હામ વપરાય થાય છે. કયાક પોગલ-પુદ્ગલ શબ્દ પણ વપરાય છે. જેમ યુજરાતી ભાષામાં ઠળીયો શબ્દ વપરાય છે. "ખજુરનો ફળીયો." "ખોરનો ફળીયો." વગેરે પ્રસિદ્ધ જ છે. "ઠળીયો" શબ્દ સંસ્કૃત "અસ્થિ" શબ્દ ઉપરથી ઉતરી આવ્યો છે. અસ્થિ એટલે "હાડકું." તે સૌ જાણે છે. તે પ્રમાણે-ઠળીયા શબ્દનો અર્થ પણ "હાડકું" જ થાય. પણ તે કોઈપણ ફળના હાડકા તરીકે પણ આ-આગળોપાળ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ જ છે. અસ્થિ પ્રાકૃતભાષામાં અદ્ધિ થાય છે. અદ્ધિને સ્વાર્થમાં પ્રાકૃતનો લ પ્રત્યય લાગે (જેમકે-ધોડલો) છે તેથી અદ્ધિલ શબ્દ થાય. બોલવામાં અ ઉડી જાય છે. એટલે દ્વિલ રહી જાય છે. યુજરાતી પ્રાકૃતભાષામાં સ્વાર્થનો ય પ્રત્યય વધારાનો લાગે, ને ય ની પહેલાં અ નો દ થઈ ગયો. (દારીયો પડ્યો વગેરેની પેઠે.) દ્વિલિયો શબ્દ થયો. તેનો ઠળીયો. આ રીતે માંસ શબ્દ પણ પ્રાચીન સાહિત્યમાં ફળના ગર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

એ જ પ્રમાણે કુમારી (કુવાર) : બ્રાહ્મણી, સિંહમુખી [અરકુશી] : કાકતુંડ (કાગડાડ માથું પણ અર્ધ-અગરનું હાડકું છે). આવા સખ્યાપદ શબ્દો નિધકુ, -વૈધક-કોષોમાં ભરેલા છે.

૬ વળી, આ પાઠ ઔષધપરક છે. તેને માટે મોટામાં મોટું પ્રમાણ ઉપસ્કૃત શબ્દ છે. વૈધક શાસ્ત્રોમાં ઔષધને ભાવનાઓ દેવાય છે. તથા અનેક વસ્તુઓના મિશ્રણથી ખાસ પ્રકારના ઔષધો બનાવાય છે ત્યાં ઉપસ્કૃત-ઉચ્ચકલે શબ્દનો બહોળા પ્રમાણમાં પ્રયોગ થાય છે. માટે ઉપસ્કૃત શબ્દનો અર્થ 'રાધેહુ' કરવો, એ તો સ્પષ્ટ રીતે જ અયોગ્ય છે.

એવો જ-સામેનો કૃત-શબ્દ મૂળપાઠમાં જ છે તેથી તેનો "મારેહુ" અર્થ તદ્દન અસંગત જ છે. એ અને ય શબ્દો ઔષધની બનાવટને જ લગતા છે. ને ઔષધ લાવવા વિષેનો પાઠ હોવાની મન્યતા

સાગ્રિની આપે છે. વળી, “મુક્તપિત જેવા વિકારમા માંસ વધારે નુકશાન કરે છે. ત્યારે દીપનપાચન ઔષધ તરીકે ખીન્નેગપાક એકદમ સારો કાયદો કરે.” એ વૈવ્રકદદિ પશુ ધ્યાનમાં લેવાની છે.

વળી મૂળ ગ્રંથમાં જ છે, કે-“માટે માટે એ કાષોત્તરશરીર ઉપકૃત છે, તેનું પ્રયોજન નથી.”

આના ઉપર પણ વિચાર કરવા જેવો છે-જે ઉપકૃત રાગદોષો અર્થ શ્રી પટેલે “ગધેશુ” એવો કહેલો છે. તે કોઈ રીતે સંભવે તેમ નથી. કેમકે શ્રી ગાથાપતિની તે પત્ની રેવતી શ્રાવિકાને એવું કયું જ્ઞાન હતું, કે-જેને આધારે તે આશ તે જ દિવસે “શ્રી સિદ્ધ અણુગાર આજે પધારવાના છે માટે પ્રભુ મહાવીરદેવ માટે હું રાધી ગામું.” એ વિચારથી રાધી રાખે એ ઘટના સંભવતી જ નથી.

પરંતુ ખરી રીતે એ પણ કોલગાપાકરૂપે ઔષધ જ હતું. પ્રભુના ગેગની શાંતિ માટે શ્રાવિકાએ ઔષધ બનાવી ગામું દોવાનું સંભવિત છે-કે “જે ઔષધ તૈયાર હશે તે ક્યારે પણ આપી શકાયે” માટે ત્યાં ઉપકૃત રાગદોષ પણ બરાબર અંધએસતો બચાવ છે પરંતુ તે પોતાના માટે બનાવેલું દોવાથી પ્રભુ તે લાવવાનો નિર્બંધ કરે છે. અને તેના કરતા વધુનો (પરિચાલિચાલ) ખીન્નેગના ગંગેના પાક તે શ્રાવિકાના ધર્મા છે, તે લાવવાની શૂન્યતા આપે છે. માટે પણ દીકાકારનો અર્થ હંદક કરનાર દોવાથી પામેલા જેવા જૂના રંગના એ કોલગાનો પાક-ઔષધ પ્રભુ માટે બનાવવાની કે બનાવી ગાવવાનું સંભવિત દોવાથી-વધારે મગન અને ચોગ્ય છે.

હ આથી, શ્રી પટેલે પાઠનો અર્થ ધાત્રી રીતે ખોટો કહેલો છે અને શ્રી કૌશાંબીજીને તે માત્ર તેમ અંધ અનુકંણ જ કહેવું છે. એ વસ્તુ તો એમણે જ સ્પષ્ટ પ્રદેશી છે કે-‘પટેલે એના પાક-મનો કહેલો અર્થ’ પોતે મુક્યા છે શ્રી કૌશાંબીજીને આવા પાક બનાવનારાઓ પાને તે જ રંગ જ ચોગ્ય દ્રષ્ટિ હશે નહીંતર, આટલી ભૂલ સુધી તેઓ ન જવા તેમ.

હ શ્રી કૌશાંબીજીએ જાજેની હાજરીમા વિચારણા કરવાની કેમના બનાવી હતી હતી, ‘એથી વાતોમા ન પડવાની અને રાષ્ટ્રીય દિલચાલના બહાવામા ચોગ્ય પરિણામ ન બનાવે’ એ પાત્રીને, તેમની એ વાતની ઉપેક્ષા શ્રી મંચ તરફથી થઈ દોવી તેમજ એ પ્રમાણે દર્શન પાડે. ગણુ માત્ર રાકે તે બધે શ્રી કૌશાંબીજી હાજર નથી પરંતુ પ્રથમ અર્થ મનાવે તે જોઈ તે (ગંગા આલ પ્રમાણે) વિવરણ છે જ.

ઓ ખરીવાન એ છે, કે તેના જોના મનને માત્ર આપણા મનિષેષમાં આન વિના કરાવી શક્યતા જ નથી. પરંપરાના મંડળનો પણ જોના મન પર પડેલો પાસ થી તેના વિચાર એ ગીતાર્થને જ અર્થ કરવાનો અધિકાર ને બીજાને તે પાસે લાવવા જોનાનો પણ અધિકાર નથી કાચા ઘડામાં ભરેલું પાણી, હો પન દોરે તે અને તેને પા નીચામ રાખે તો જ, એમ ને શી નુકશાન કરે છે.

આગમોના અર્થ કેમ કરવા ? તેને માટે અનુયોગદાર નામના નામના મન છે ત્યારે આજે ના ન્યાય, વ્યાકરણ બહેલા અર્થ કરવા યોગી નામ ને “પરંપરાના વિચારપદોના અનુસંધાનો કરી ગીતાર્થ પુરુષો જ શાસ્ત્રોની મુદ્દતાની અખડ રીતે પ્રગિર્ષિત નામની રાધે ને.” “ગીતન વિના કા ? કલ કિત કરતા હોય છે.” [શ્રી યોગવિજયનું ઉપાખ્યાન મહાગજ કલ પતિગા નાનકમાં.]

ઘોં આમ છતાં, ઘણા જન મનિમદ્ગાનગોમે જોનાના ચળમદરોમાં ની પડેલા આગમોના લાપાન્તરના ત્રયો રાખેલા છે. આગમોના મળ પાડો ઉપર રીત રીતના નગેરે થાય, પરંતુ આંતો મળ પાડોના જ (લાપાન્તર) લાપાન્તરના છે. જેને આપણે માન્યા પૂરના તરણનારણ માંથી. તેને નમ કરેલી રિયતિ જેવી રિયતિમાં અર્થ પાણ આપણે કેમ કરી રાખાય ? કમકે એ અપમાન છે. કેટલી મોટી આશાતના આપણે જ હાથે થઈ રહેલી છે ? આગમોની આશાતના વળવાની દુઃખનામાં સૌને વિચાર કરવા આ નમ્ર વિનંતિ છે. તેમાં વળી, શુરુગમ વિના મદસ્થને હાથે, અને તે પછી જેનેતર મુદ્દસ્થને હાથે, થયેલા લાપાન્તરોઃ સ્પર્શને પછી યોગ્ય ન ગણાય, ત્યારે તેનો પોતાના ત્રયસમૂહમાં સંગ્રહ કરવામાં સંકાય ન થાય, એ કેટલા બધા ખેદનો વિષય ગણાય ?

પરમાત્માના શાસનની શિસ્તની દૃષ્ટિથી આ ખાસ વિચારવા જેવું છે. શ્રી આગમો બીજા સાહિત્યના પુસ્તકની જેવા માત્ર સાહિત્યના પુસ્તકો હોત, તો જુદી વાત હતી પણ આ તો તરણનારણ આગમો !! જગતભરમાં સદાચારના મહાન્ પ્રેરક આગમો, અને તેનું આ રીતે અન્યથા ચોળન આચાર્ય શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજને આવા એક અનર્થ કરવા બદલ મહા પ્રાયશ્ચિત લેવું પડ્યું હતું, તેમની રચનાને સામાન્ય ગણીને માત્ર વ્યક્તિગત અસૂત્રપાઠ જેવા સ્તુતિ, પૂજાઃ થાય સ્તોત વિન્તી આદિમાં બોલવાની માત્ર વ્યવસ્થા રાખેલી છે.

ક ત્યારે કોઈ બચાવ કરશે, કે-“તેમાં શું છે ?” “તેમાં શું ખોટું છે ?” “તે જાણીને તેનું ખડન કરવા માટે અમારા સંગ્રહમાં રાખેલા છે.” ખડન કરવાનું કામ અધિકારી પુરુષોનું છે તેથી તેઓ કદાચ રાખે, તો તે વાત જુદી છે પરંતુ તે સિવાયનાઓને માટે ખાસ વિચારણીય અને દુઃખદાયક ગણાય. રાખનારામાંના કેટલાકોએ ખડન કર્યું ? વળી, માયાપને નાગા કરાય, તો તેમના શરીર વિષેના આપણા જ્ઞાનમાં કદાચ વધારો થાય, પરંતુ સાચો સપૂત પુત્ર એ જોઈ શકે ખરો કે ? અને નાગા કરનારને અનુમોદી શકે ખરો કે ?

ત આગમોના ભાષાન્તરો કરવા એ શ્રી આગમકૃષ્ણ માયાપને નાગા કરવા, ઉપરાંત નચાવવા બરાબર છે લાપાન્તરમાં તેના અર્થો પૂરા આવી શકે તેમ છે જ નહીં લલલના આચાર્યો પછી વિવેચન કરવામાં ગણરાધા છે, તો પછી, આજકાલના ઉપરચોટીયા લાપાન્તરકારોની શી શુભકર્ષ ? ઉદ્ધત અને સ્વમંદ વિચારના ભાષ્યો વિષે તો શું કહી શકાય ?

ગ આ ભાષાન્તરોએ આજે વધતી જતી હિસામાં એક યા બીજી રીતે અસાધારણ સંકેત આપ્યો છે તેથી હિંસાનો સખ્ત વિરોધ કરનારા માનસવાળાના પછી તેનો સંગ્રહ કરવાથી ટકા ને અનુમોદના. તેમાં ચાલ્યા જાય છે આ સૂક્ષ્મ રહસ્ય છે.

૨૭ ફેબ્રુઆરી “ અનાજના અભાવમાં ગરીબો માટે માંસાહારની હિમાયત ” કરે છે. તેની સામે પ્રાધા મહેશી બાબત એ છે, કે-અનાજનો અભાવ કુદરતી હોવામાં પરતી શંકા છે. મોટે ભાગે કૃત્રિમ રીતની અનાજની અછત છે તે ગિરિમિત્રા માંસાહારનો દરિદ્રાપર્વકરો પ્રચાર છે, તે અથોગ્ય છે. તેમજ તેને જાહેર પ્રતિષ્ઠાનું ગ્યાન આપવું એ હિમાને ટેકા આપવાનો અવ્યક્ત રીતે રસ હોવાનું વ્યક્ત કરે છે અથવા વસ્તુગિરિમિત્ર અજ્ઞાન વ્યક્ત કરે છે. જે લોકો અમાંસાહારી છે તેઓ સખ્ત મોદ-વાદીમાં પણ માંસાહાર વિના મરી પડવાયાં નથી. અંગાળમાં લાખો માણસો જૃબમગધી મરી ગયાનો અનાવ બની ગયો છે તેમનાં મોટા ભાગ માંસાહારી હોના અનાજની મદદ જ અછત નહોતી. છતાં ફેબ્રુઆરી ફ્રિંગ કાર્ગોથી ગિરિમિત્ર મળે તે શરૂ થયાનું વાસ્તવિક માનવું પરંતુ ફેબ્રુઆરી નવા નવા કાયદાઓ કરી લેવા માટે આવી રીતે ગરીબોને આગળ દરવાની આજની દેડે આપનમાં રૂટી પડી છે તેવી, તમા તો કાઈ મદદ નથી.

સંત આગે અનેક પ્રકારે દિવ્યા વેશ પકડી ગઈ છે, અમદાવાદના પચાસ વર્ષના છત્રતમા અનેક પથરા આગ્યાના એક લેખકે જણાવ્યા છે. પરંતુ છેલ્લે જણાવ્યું છે કે-“ પ્રતનુ આગેજય ધ્રુવ” છે અને એકથી વાગ્યા ઈચ મહેરાજ હિંચાઈ પણ પ્રતનની ઘડી છે ” આ નવી તેવી દિવ્યા નથી. ભારે મંજારની પ્રજા સભ્ય છે, કે મહેરાજ હિંચાઈમાં આયુષ્યમાં આગેજયમાં તે નીતિ નિયમેમાં ચારી પણ વધી હોઈ છેમક તેના આગેવાનોના ને જ્ઞતના પ્રયાગે આપુ છે.

૨૯ ગા પ્રમાણે જિ.સા-આદિ સાનો ગદન વિચાર છે નમજ અમન્ય, ધ્યાની વગેરે હોતો. વગેરે શુદ્ધોના પણ ગદન વિચારો વનદર્શનમા છે તેથી તમુ ગાન્ય અરજ્યુ ખીનને માટે દાનિ ગદન યત્નુ જિ. સ્વને એટલા જ માટે વનદર્શનની સર્વાવરૂપ માલતા ન પાડ્યું નામન, અમન્ય નામન નામનના સમજવા માણા મુકેવ છે.

[illegible]

“ ધમ્મુત્તર વડ્ડ” “ માગિને - તને ” મેળે ને પાપિયને માગિને ધર્મ : શ્રી
લાગુ કરેલો છે.

આ પ્રમાણે - જૈનશાસ્ત્રોમાં ને લેકામાં પણ જેનું અર્થમાં અભાવ પડે તેવામાં સમયે બીજી ગ્રંથો અર્થો માટે પણ વપરાતા હોય છે આવી કામન તીર્થ પર્વ તીર્થ પર્વ - સામન સાર : પાત્રન જન-શાસન : વગેરે શબ્દો અધારણીય શાસન સંસ્થાના અર્થમાં પણ વપરાય છે તેથી જૈનશાસનના અધ્યાસીઓએ વ્યાખ્યાનમાં પડ્યાની જરૂર નથી બીજાઓમાં તીર્થ પર્વ પ્રથમ ગણુધર ભગવતના અને અનુવિધ સંધના : અર્થમાં વાપરનાનું પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ, તે પણ નાચાણેના વચનો છે બીજે દેકાણે અધારણીય શાસન અર્થમાં [તોર્વ પ્રવર્તન] વપરના તીર્થ પર્વના વગેરે માથે વિશેષ નથી હોતો. એમ સમજી લેવું જોઈએ.

આ ઉપરાંત, ખીજ ઘણા-ઘણા પ્રમાણો છે. નીશા-વિનિ નગેરે નિધિઓમાં મુતનેથી અને શાસનદેવીના કાયોત્સર્ગો જુદા જુદા હોય છે. વગેરે તથા પ્રમાણો જે તેની, “શાસનનો અર્થ શાસ્ત્રો જ છે” અને “તીર્થનો અર્થ શ્રી મધ જ છે.” જેમ એકાંતથી ન માની લેવું યોગ્ય છે ધણે દેકાણે જુદા જુદા પૂજ્ય સ્થાનો ગણ્યાવનારી ગાવાઓમાં જન, સંન, પ્રવચન, ત્રણેય શબ્દો વાપરે છે હોય છે. શ્રી તત્ત્વાર્થમાં “પ્રવચન વત્સલત્વ” મા પ્રવચન શબ્દ સામન અર્થમાં છે વગેરે.

૪. આ બાબત વિષે અમે અહીં આટલાંબધા બારપર્વડે લદ્દા એટલા માટે જો રીએ છીએ, કે-
વિશ્વાધારભૂત આ વસ્તુ આપણે લગભગ ભૂલી ગયા જેવી સ્થિતિમા મૂકાઈ ગયા છીએ.

તેના બે કારણો છે.—(૧) તે અગમ્ય ભાવ વસ્તુ છે. તેથી નજરે ચડે તેવી વસ્તુ નથી

(२) ते विश्वव्यापक होवाय ते विषे सामान्य समजना लोकां शो विचार करी शके ?

પરંતુ સૌથી મહત્વનું કારણ તો એ છે કે, તેને ભૂલાવી દેવાના શિક્ષણ: પ્રચાર: વગેરે દ્વારા કેટલાક દશકાઓથી રીતસરના પ્રયત્નો થયા છે. કારણ કે-વર્તમાન વિદેશીય શાસન તત્ત્વ તળે આખા જગતને લાવવાના અસાધારણ પ્રયાસો થાય છે. તેથી તેની સગવડ વધતા તેનાથી દેખાવ પૂરતા ખાલ સુખ સગવડ: વ્યવસ્થા: અને શાન્તિ મા લોકો પસાર થતા, તે શાસન અનાયાસે જ જનતાને પચતુ જાય છે. અને મૂળ શાસન જનતા ભૂલતી જાય છે. તેનાથી દૂર થતી જાય છે. પરંતુ મૂળ શાસનના જવાબદાર અને જોખમદાર પણ લગભગ નવી પેઢીમાં વધુ ને વધુ ભૂલતા જાય છે. કેમકે-વર્તમાન શાસન તેઓને પણ પોતાના પ્રભાવથી કેટલેક અંશે આજ્ઞે આજ્ઞે છે. પરંપરાગત શાસનનું અસ્તિત્વ જ તિરોહિત કરવા કેવા કેવા પ્રયાસો શરૂ કરાવી ગતિમાં મૂકી, વિકસાવવામાં આવે છે? તે વિષે અગાઉ પ્રકાશ પાડ્યો છે, ને આગળ ઉપર પણ થોડો પ્રકાશ પાડીશું. પરંતુ:—

૫ પરે પરાગત લોક લોકોત્તર સર્વ પ્રકારના નાના મોટા વ્યવસ્થા તરે અને શાસનો નો સમાવેશ મહાવિશ્વશાસનમાં થાય છે અને તેનો સંબંધ શ્રી તીર્થંકર દેવો સાથે હોય છે. ત્યારે હાલનો તમામ સામાજિક: રાજ્યકીય: ધધાદારી ધાર્મિક વિગેરે નાની-મોટી કે નવા ટંબની તમામ સંસ્થાઓનો સંબંધ ખ્રીટીશ પાર્લામેન્ટ દ્વારા યુ. એન. ઓ., હેગ, અને ઈ. સ. ૧૪૮૨ ના ખુલ્લ સાથે જાય છે આટલું બધું મોટું અંતર છે

૬ “ધર્મશાસનો પશુ વર્તમાન શાસનમા સમાવેશ પામેલા છે.” એમ માનીને એવો વર્તાવ આવે રાખવામાં આવે છે. સ્પષ્ટ સ્પષ્ટતા કર્યા વિના તેવા રીવાજો પશુ પાડવામાં આવે છે. અને ગર્ભિત રીતે તેવા દેહતરી દાખલા પશુ ગોઠવી લેવામાં આવેલા છે, ને આવે છે. તેથી કરીને ‘દેવ યુરુ. ધર્મ. ધાર્મિકા ધાર્મિક સ્થાવ્રો વગેરે ઉપર વર્તમાન શાસનનો અધિકાર સ્થાપિત થાય છે” એમ

અત્રીની કાકા છે. તે ઝેટલેથી જ અટકતુ નથી પરંતુ વર્તમાન-આજના-શાસનને એમની કાઠ વાનુ ગમતી નથી અથવા જગદ્ગુરુ ભાગવતી આર્થ મહાપ્રજ્ઞનુ સુરત્વ તોડી, પેતે જગદ્ગુરુ અનવાની તિની તરીકે પણ તેના હિપર અનાવી ક્યલ્લે એગવી તેને નિઁશ્ચિત કુવાની નીતિ છે. તે નીતિ સર્વથી અતિ ભયંકર છે.

નં ગિરિનિગા આપણી દિપંક્ષા આપણે તેના વ્યક્તિત્વ અને અગ્નિત્વને બૂલી જઈએ એ આપણો માટે કેટલું અશુભ એવાનીય અને જગત્ માટે કેટલું અચકર ?

૧૬. આને આપણે “ જન-શાસનની જય ” ધ્વજીવાર ઘોડાપીંચે છીએ. શાસનની ઉન્નતિ કેલાવના. વગેરે માટે ઘોડીએ છીએ “ શાસનની અપકાવના જેવું કંઈ મદાપાપ નથી. ” એમ પણ ઘોડીએ છીએ, પણ “ તે વિશ્વવ્યાપક મદાશાસન તત્ત્વ છે મદા સચ્ચા છે. ” તેનો આપણને ખ્યાલ પડી નથી તેથી, તેની અપભાવના કરનારા તરફાને જાણુતા-અનજાણુતા સ્વપૂર્વક દાર્દ્રિક રેકે આપના દોષએ છીએ તેનું ખીલ્લું દારણુ એ છે, કે-આને શાસન ગણતે મધ, શાન્ત, પ્રબુતા ધર્મેપરેશ-અર્ધ-અ-ધટારી લખા મનોપ માની લખાએ છીએ. ચતે આજની ધાર્મિક મંથાઓ પણ આનાકાના અધ્યાત્મને બદલે બદલતવાનું પ્રધાન વર્તમાન શાસનને ધિરણુ ગ્યાપીને તેને રેકે આપીએ છીએ. જે “ સત્-વત્ની મંથાઓ આપણની આજનો પ્રગટ ને “ આજાપ્રધાન મંથાઓના ઉગ્રદ શીર ” બાજુ ને મો સમજપૂર્વક કચવાના આવેલો છે ને તેને લગતા કાપના કચવામા આવેલા છે.

(શ્રી તીર્થ) ૪૦ બાગવતના નમા નિષ્કાસ કૃષ્ણ યોગ્યાનના જ નેત્રે નમઃકાર કહે છે તે અભિનવ
ધ્યાન તીર્થ કાંતી અપેક્ષાએ અનાદિ અનતકાલીન સદા શાશ્વત માનવને તેઓ નમઃકાર કહે છે તેના
આ તીર્થ પાને પણ તીર્થ કાંતી નુધી પછેથી શક્યા છે, અને અનંત દેહ તેનાથી મેળવેલા છે
તે પાણી માનવધર્મી તીર્થ નો દહી દવે અનુભવે છે અને શ્રી સુપ્રસન્ન તીર્થની અપાના નો અર્થ
પાને માંવાતા જે તીર્થ નને નમઃકાર એ સંભવે? યદ્યપિ ગૌરુપછે નો નમઃકાર સર્વે અંગેને અર્થ
શ્રી અગ્રગંગા, આપાગંગા, ઉપાગંગા, અને તેના કર્તવ્યો તથા તેઓની આદાગંગાની અંગેના અર્થ
નદનાઓ આગંગા પર્ણાચરેલી જે ત સર્વે અધ્યાત્મીય તત્ત્વો તેથી અર્જુનના કહેવાનું નામ
તેમ વગુરો દેહ જે સાધુ મદાગંગ ઉપવાસ કરે તે મુર્ખામુરખ જે પાનું પાનું એ દેહ માનવો
પાણી મોટે ગાંઠની ઝોળી લાગ્યા દેહ, તે વધી પડે નો અંગત મેલો છે જે મેલે વળી જાય તે
અન્ય આગ આનનામા પર્ણશાસ્ત્રમંત્રોની વ્યવસ્થા જે તીર્થ ગંગી આનાથી દિપ્તિ ક્રાંતિ મુક્તિ
તે અર્થે, તો પણ તેમના નિષ્કાસપ્રત્યો બગ પડે નથી આ અધ્યાત્મિક આદર-પ્રત્ય
"દેહવાસ રહે" નો તત્કાલ કર્તવ્ય ગાંઠ અંગે આદાગંગી અર્થે, અગ્રગંગા તે દેહવાસ નો અર્થ
શાશ્વત તથા ગાંધાર આ ગીતે આ બે સંગત તીર્થ સર્વ નિષ્કાસ એ નામ રચના ૩૦
અન્યપણે આ ૩૦૬ આ સિદ્ધાસન ૨૫ નિષ્કાસના રત્ન પોતે તેમજ દેહ શાશ્વત આન
મંત્રોને આગિ અનમકાલીન શાશ્વતને જ નમઃકાર કરે એ સંગત ગીતે કેવલુ દેહને તે રત્ન
પણ આ ગતિ ૩૦ નામ ૧૧ નામ ૧૨ નામ ૧૩ નામ ૧૪ નામ ૧૫ નામ ૧૬ નામ ૧૭ નામ ૧૮ નામ ૧૯ નામ ૨૦
નામ ૨૧ નામ ૨૨ નામ ૨૩ નામ ૨૪ નામ ૨૫ નામ ૨૬ નામ ૨૭ નામ ૨૮ નામ ૨૯ નામ ૩૦ નામ ૩૧ નામ ૩૨ નામ ૩૩ નામ ૩૪ નામ ૩૫ નામ ૩૬ નામ ૩૭ નામ ૩૮ નામ ૩૯ નામ ૪૦ નામ ૪૧ નામ ૪૨ નામ ૪૩ નામ ૪૪ નામ ૪૫ નામ ૪૬ નામ ૪૭ નામ ૪૮ નામ ૪૯ નામ ૫૦ નામ ૫૧ નામ ૫૨ નામ ૫૩ નામ ૫૪ નામ ૫૫ નામ ૫૬ નામ ૫૭ નામ ૫૮ નામ ૫૯ નામ ૬૦ નામ ૬૧ નામ ૬૨ નામ ૬૩ નામ ૬૪ નામ ૬૫ નામ ૬૬ નામ ૬૭ નામ ૬૮ નામ ૬૯ નામ ૭૦ નામ ૭૧ નામ ૭૨ નામ ૭૩ નામ ૭૪ નામ ૭૫ નામ ૭૬ નામ ૭૭ નામ ૭૮ નામ ૭૯ નામ ૮૦ નામ ૮૧ નામ ૮૨ નામ ૮૩ નામ ૮૪ નામ ૮૫ નામ ૮૬ નામ ૮૭ નામ ૮૮ નામ ૮૯ નામ ૯૦ નામ ૯૧ નામ ૯૨ નામ ૯૩ નામ ૯૪ નામ ૯૫ નામ ૯૬ નામ ૯૭ નામ ૯૮ નામ ૯૯ નામ ૧૦૦ નામ ૧૦૧ નામ ૧૦૨ નામ ૧૦૩ નામ ૧૦૪ નામ ૧૦૫ નામ ૧૦૬ નામ ૧૦૭ નામ ૧૦૮ નામ ૧૦૯ નામ ૧૧૦ નામ ૧૧૧ નામ ૧૧૨ નામ ૧૧૩ નામ ૧૧૪ નામ ૧૧૫ નામ ૧૧૬ નામ ૧૧૭ નામ ૧૧૮ નામ ૧૧૯ નામ ૧૨૦ નામ ૧૨૧ નામ ૧૨૨ નામ ૧૨૩ નામ ૧૨૪ નામ ૧૨૫ નામ ૧૨૬ નામ ૧૨૭ નામ ૧૨૮ નામ ૧૨૯ નામ ૧૩૦ નામ ૧૩૧ નામ ૧૩૨ નામ ૧૩૩ નામ ૧૩૪ નામ ૧૩૫ નામ ૧૩૬ નામ ૧૩૭ નામ ૧૩૮ નામ ૧૩૯ નામ ૧૪૦ નામ ૧૪૧ નામ ૧૪૨ નામ ૧૪૩ નામ ૧૪૪ નામ ૧૪૫ નામ ૧૪૬ નામ ૧૪૭ નામ ૧૪૮ નામ ૧૪૯ નામ ૧૫૦ નામ ૧૫૧ નામ ૧૫૨ નામ ૧૫૩ નામ ૧૫૪ નામ ૧૫૫ નામ ૧૫૬ નામ ૧૫૭ નામ ૧૫૮ નામ ૧૫૯ નામ ૧૬૦ નામ ૧૬૧ નામ ૧૬૨ નામ ૧૬૩ નામ ૧૬૪ નામ ૧૬૫ નામ ૧૬૬ નામ ૧૬૭ નામ ૧૬૮ નામ ૧૬૯ નામ ૧૭૦ નામ ૧૭૧ નામ ૧૭૨ નામ ૧૭૩ નામ ૧૭૪ નામ ૧૭૫ નામ ૧૭૬ નામ ૧૭૭ નામ ૧૭૮ નામ ૧૭૯ નામ ૧૮૦ નામ ૧૮૧ નામ ૧૮૨ નામ ૧૮૩ નામ ૧૮૪ નામ ૧૮૫ નામ ૧૮૬ નામ ૧૮૭ નામ ૧૮૮ નામ ૧૮૯ નામ ૧૯૦ નામ ૧૯૧ નામ ૧૯૨ નામ ૧૯૩ નામ ૧૯૪ નામ ૧૯૫ નામ ૧૯૬ નામ ૧૯૭ નામ ૧૯૮ નામ ૧૯૯ નામ ૨૦૦ નામ ૨૦૧ નામ ૨૦૨ નામ ૨૦૩ નામ ૨૦૪ નામ ૨૦૫ નામ ૨૦૬ નામ ૨૦૭ નામ ૨૦૮ નામ ૨૦૯ નામ ૨૧૦ નામ ૨૧૧ નામ ૨૧૨ નામ ૨૧૩ નામ ૨૧૪ નામ ૨૧૫ નામ ૨૧૬ નામ ૨૧૭ નામ ૨૧૮ નામ ૨૧૯ નામ ૨૨૦ નામ ૨૨૧ નામ ૨૨૨ નામ ૨૨૩ નામ ૨૨૪ નામ ૨૨૫ નામ ૨૨૬ નામ ૨૨૭ નામ ૨૨૮ નામ ૨૨૯ નામ ૨૩૦ નામ ૨૩૧ નામ ૨૩૨ નામ ૨૩૩ નામ ૨૩૪ નામ ૨૩૫ નામ ૨૩૬ નામ ૨૩૭ નામ ૨૩૮ નામ ૨૩૯ નામ ૨૪૦ નામ ૨૪૧ નામ ૨૪૨ નામ ૨૪૩ નામ ૨૪૪ નામ ૨૪૫ નામ ૨૪૬ નામ ૨૪૭ નામ ૨૪૮ નામ ૨૪૯ નામ ૨૫૦ નામ ૨૫૧ નામ ૨૫૨ નામ ૨૫૩ નામ ૨૫૪ નામ ૨૫૫ નામ ૨૫૬ નામ ૨૫૭ નામ ૨૫૮ નામ ૨૫૯ નામ ૨૬૦ નામ ૨૬૧ નામ ૨૬૨ નામ ૨૬૩ નામ ૨૬૪ નામ ૨૬૫ નામ ૨૬૬ નામ ૨૬૭ નામ ૨૬૮ નામ ૨૬૯ નામ ૨૭૦ નામ ૨૭૧ નામ ૨૭૨ નામ ૨૭૩ નામ ૨૭૪ નામ ૨૭૫ નામ ૨૭૬ નામ ૨૭૭ નામ ૨૭૮ નામ ૨૭૯ નામ ૨૮૦ નામ ૨૮૧ નામ ૨૮૨ નામ ૨૮૩ નામ ૨૮૪ નામ ૨૮૫ નામ ૨૮૬ નામ ૨૮૭ નામ ૨૮૮ નામ ૨૮૯ નામ ૨૯૦ નામ ૨૯૧ નામ ૨૯૨ નામ ૨૯૩ નામ ૨૯૪ નામ ૨૯૫ નામ ૨૯૬ નામ ૨૯૭ નામ ૨૯૮ નામ ૨૯૯ નામ ૩૦૦ નામ ૩૦૧ નામ ૩૦૨ નામ ૩૦૩ નામ ૩૦૪ નામ ૩૦૫ નામ ૩૦૬ નામ ૩૦૭ નામ ૩૦૮ નામ ૩૦૯ નામ ૩૧૦ નામ ૩૧૧ નામ ૩૧૨ નામ ૩૧૩ નામ ૩૧૪ નામ ૩૧૫ નામ ૩૧૬ નામ ૩૧૭ નામ ૩૧૮ નામ ૩૧૯ નામ ૩૨૦ નામ ૩૨૧ નામ ૩૨૨ નામ ૩૨૩ નામ ૩૨૪ નામ ૩૨૫ નામ ૩૨૬ નામ ૩૨૭ નામ ૩૨૮ નામ ૩૨૯ નામ ૩૩૦ નામ ૩૩૧ નામ ૩૩૨ નામ ૩૩૩ નામ ૩૩૪ નામ ૩૩૫ નામ ૩૩૬ નામ ૩૩૭ નામ ૩૩૮ નામ ૩૩૯ નામ ૩૪૦ નામ ૩૪૧ નામ ૩૪૨ નામ ૩૪૩ નામ ૩૪૪ નામ ૩૪૫ નામ ૩૪૬ નામ ૩૪૭ નામ ૩૪૮ નામ ૩૪૯ નામ ૩૫૦ નામ ૩૫

1. 2013. 10. 27. 09:00 - 10:00
 2. 2013. 10. 27. 10:00 - 11:00
 3. 2013. 10. 27. 11:00 - 12:00
 4. 2013. 10. 27. 12:00 - 13:00
 5. 2013. 10. 27. 13:00 - 14:00
 6. 2013. 10. 27. 14:00 - 15:00
 7. 2013. 10. 27. 15:00 - 16:00
 8. 2013. 10. 27. 16:00 - 17:00
 9. 2013. 10. 27. 17:00 - 18:00
 10. 2013. 10. 27. 18:00 - 19:00
 11. 2013. 10. 27. 19:00 - 20:00
 12. 2013. 10. 27. 20:00 - 21:00
 13. 2013. 10. 27. 21:00 - 22:00
 14. 2013. 10. 27. 22:00 - 23:00
 15. 2013. 10. 27. 23:00 - 00:00

જગતમાં કોઈપણ કાર્ય સંસ્થા વિના ચાલી શકે નહીં. પરંતુ પાપ, ગરે નહીં હોય. અને માનવ સિદ્ધ કરી શકાય નહીં. તેના વિના એક હાથે પાપ માની ગણના નહીં તત્ત્વમાન અને પાપ આપે મય શાશ્વત ધર્મ. શાસન સંસ્થા વિના સામુદાયિક રીતે મોંઘી રીતે અમલમાં ચાલી શકે નહીં."

(૧) અધારણીય તંત્ર (૨) સંગઠક વર્ગ અને (૩) નિયમાનગી શાસ્ત્ર એ ત્રણેય જોઈ હોય છે. નિયમો ભણે શાસ્ત્રમાં હોય, તેનો અમલ કરનાર બને તેનું મંચાલક જોઈ હોય, પરંતુ નિયમોના અમલથી ઉત્પન્ન થયેલી એક વ્યવસ્થા તંત્રરૂપ સંસ્થા વિના નિયમાનગી કે મંચાલક મંચો વિનાના બની રહે છે. માટે સંસ્થા વિના ચાલે નહીં એ નક્કી છે. તે પછી જૈન-ધર્મ સંગઠન સ્વાભાવિક તંત્રરૂપ સંસ્થા હોવી જ જોઈએ ? કે નહીં ? અને હોય, તે તેનું શું સ્વરૂપ છે ? તેને માટે ઘાષેમાં ક્યા શબ્દો છે ? જે શબ્દો હોય, તેનો ઉપયોગ કરીએ પરંતુ માંક તે જોઈએ જ. અને તે વસ્તુસિદ્ધિ રૂપે હોય, છતાં આપણે તેની ઉપેક્ષા કરીએ, કે "તે નથી. તેનું કંઈ હોઈ શકે નહીં." એમ માનીને વર્તીએ, તો કેટલો અનર્થ થાય ? સમ્યક્દર્શન ગુણ મૂળથી તરી પડે. એ રામાનિક છે.

માટે શાસન સંસ્થાનું અસ્તિત્વ અનિવાર્ય રીતે રીકાયા વિના ચાલે તેમ નથી જ.

[૨] વર્તમાન જૈન-શાસનની મૂળ ઉત્પત્તિ: અને પ્રવાહ:

૧ જેમ પેટી બનાવનાર સુતાર પેટીનું તૈયાર સ્વરૂપ મનમાં કંઈપી રાખીને, પ્રથમ તેના દરેક નાના-મોટા અંગો તૈયાર કરે છે. ને પછી દરેક અવયવો સાંકળા: નકુચા મગ્ગગરા: વગેરે જોડીને. આખી બરાબર સાંગોપાંગ તૈયાર કરી રંગી, ને ગ્રાહક આગળ સુરેખ પેટી રજુ કરે છે. તેમ આદિ-ધર્મરંશ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ પ્રથમ અર્થ: અને કામ: પુરુષાર્થને પ્રચલિત કર્યાં. અને બાલ બળનું જરૂર પૂરતું નિયંત્રણ રાખી ઉદ્ધત લોકો પાસે તે એ પુરુષાર્થની મર્યાદાઓ જળવાવનાર રાત્ન-તંત્રને અર્થ પુરુષાર્થ સાથે જોડ્યું. ને પોતે રાત્ન વ્યવસ્થા પ્રથમ રાત્ન બનીને અમલમાં મૂકી ધર્મ પુરુષાર્થના વ્યવસ્થિત માર્ગોનુસારિ પ્રાથમિક અંગો એ રીતે તૈયાર કરેલા છે. શિદ્ધપાદક ધંધાઓ કામ પુરુષાર્થમાં સદાચારનું રક્ષણ કરનાર વિવાહાદિક આચાર વગેરેની નિયામક સામાજિક વ્યવસ્થા વગેરેની વ્યવસ્થા સ્થાપેલ છે, અને મુનિપણે દીક્ષિત થયા બાદ મોક્ષના અનન્ય કારણમય પાત્રે અંગોરૂપ ધર્મ પુરુષાર્થ સંસ્કૃતિનો મુખ્ય આત્મા જોડી દઈ ચાર પુરુષાર્થની સંપૂર્ણ સાંગોપાન માનવી જીવન વ્યવસ્થા લોકોમાં અમલમાં આવેલ છે. તેના પેટામાં તમામ ધંધાઓ, કારીગરીઓ પુરુષને બહોંતેર અને સ્ત્રીને ચોસક કળાઓનું સાંગોપાંગ શિક્ષણ: અદાર લિપીઓ લાપાઓ: વિવાહ વગેરે જીવનધડતરના પ્રસંગો: રાત્રિના સર્વ અંગો: વગેરે વગેરેનું શિક્ષણ આપેલ છે. ને પ્રજના જીવનમાં અમલમાં આવેલ છે.

૨ આ સર્વ કાર્ય કરવામાં તેઓનું પૂર્વ ભવનું જ્ઞાન કામ આવેલું છે. સંસ્કૃતિપદ્ધતિ પ્રમુખ દેશમાં પૂર્વભવમાં જીવન જીવવાથી સર્વ પ્રકારનું અનુભવજ્ઞાન તેમને મળેલું હતું. આત્મા અને તેનું સ્થાનેનું તત્ત્વજ્ઞાન તેમના ધ્યાનમાં હતું, કાળજી કે—મતિજ્ઞાન: શ્રુત-શાસ્ત્રજ્ઞાન: અને અવધિગત એ ત્રણ જ્ઞાન તેમને પૂર્વભવથી સાથે જ આવેલા હોવાથી આ જન્મમાં પણ જન્મથી જ હતા. એટલે તેઓ માનવજીવન માટે એક સુરેખ ને સાંગોપાંગ જીવનવ્યવસ્થા, મહાસંસ્કૃતિ ઉપજાવી શક્યા હતા ભણે પહેલા અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ સ્થાપિત કર્યાં, અને ધર્મ: અને મોક્ષ પુરુષાર્થ પછી રચાયાં કર્યાં. પરંતુ તેમના લક્ષ્યમાં ચારેય પહેલેથી હતા.

૩ જે તેઓએ આમ ન કર્યું હોત, તો દિવસે ને દિવસે કથળતી જતી લોકોની નીતિ મહા અન્યાય અને મહા અનર્થ નિપજનવત ! મત્સ્ય ગદાગદ્ય ન્યાય પ્રવર્તત અને સુલેહ: શાંતિ: વ્યવસ્થા: મં

नञ्जोः वज्रेण ग्री शक्यं न नदी, मानवानां शांतं नीतियुक्तं परोपकारप्रयत्नं आध्यात्मिक विकासयुक्तं
 ज्वनं अनंतं नदी, ज्ञे प्रथितमाथी द्विगारी ज्ञेवा उपकारी भद्रात्मा पुत्रेणुं ज्ञे कामं तेजो सिवाय
 आवरी मोरी गोहवण्य कुरी द्वाण्य कुरी शक्यं ? द्वाण्य कुरी शक्यं ?

૪ જે ૬ આ મર્વ પ્રવૃત્તિઓમા દેખાતી રીતે દિંસા-આરંભ-સમારંભ ઉચ્ચ-પાથક: વગેરે ન્તેગણેલા છે જ. છતાં તે વ્યવસ્થા કર્યા વિના જે મહા અવ્યવસ્થા. મહાદિસા. ચોરી: મારામારી વ્યભિચાર, લુટ વગેરે નેવી ભય દર અવ્યવસ્થા હોત, અને તેમાં જે મહાદિંસા: વગેરે પ્રવર્તત, તેની અપેક્ષાએ ધ્યાની જ ઓસ્થી દિંસા અને ઓસ્થા આરંભ-સમારંભ વગેરે આથી રહે છે માટે એટલે અગે કર્મ થાય છે. એટલે અગે નિવૃત્તિ છે, માટે નિવૃત્તિ-પ્રધાન એ પ્રવૃત્તિઓ છે. એ જ પ્રમાણે દેશોની વ્યવસ્થા: ટ્રાસ નગર: વગેરેની વ્યવસ્થા: વગેરે ગ્થાપિત કરેલા છે. ચક્રવર્તિની ગત્ય-વ્યવસ્થા: તેમના પત્ર ભરતચત્રી કરે છે. જોથી ખીજ દેશોના આર્થ-અનાર્થ વગેરે લોકો પાણુ સંસ્કૃતિનું યથા-અથ પાલન કરે, અને મર્થોદાઓનો ભગ ન કરી શકે. તથા માંડુનિક જીવનનું વ્યાપક રીતે પાલન થતુ ગે તે તેઓના જીવન પાણુ લાયક અને

આ કાર્ય તેજોના તીર્થ કર તરીકેના કર્તવ્યમાં પણ મમાય છે શ્રી હરિભક્તપ્રદીપ્તિ ૨૦ મંદા-
નાજો કવિ છે કે— 'તેજોના તીર્થ કર નામકર્મ આ ગીતે મક્કળ થાય છે.' અને જેવડાન પ્રાપ્ત
પ્રાપ્ત પાણી પાણી ન્યાયે ધર્મ-શામન ગ્રાપે છે, ત્યારે તે સર્વ માર્ગાનુસારી લૌકિક શામનો પાણી તેના
પગમાં મમાઈ જાય છે. ધર્મશામનના અગમી આમાજિક શામન આર્થિક શામનના નામ-શામન
રોગે મમાઈ જાય છે. અને તે સર્વ તીર્થ કર નામકર્મના ઉત્પત્તિ આ તરીકે થાય છે

આ મિત્રાચ વ્યવસ્થા કરવાનો ખીજો ઉપાય જ ન હતો. આથી પગપાથરી જાય તો પાગ બાનામાં આંગ ઉપાય હતો. જોગ કરીને વિશ્વ ઉપર તેજોગો મહાનુભા મહાનુભા, ઉપર મહાન મારે કરેલો છે. નેમની રચના કૃત્રિમ નથી, કદાચ સાધી બાધ મોસની છે. કા, જો, ત્યાં મહાન, મહાન કરનારી છે.

[illegible][illegible]

જગતની સામે સન્માર્ગ સવા માર્ગને રેડે તે જો જાણીને જાણનારે જોવા ત્યાં ને એ નીચે મુજબ
મૌનનો આશ્રય લઈ એ ઉપરેલા જ ન બાળે કેમ કે જો જાણનારે જોવા ત્યાં ને એ નીચે મુજબ
સાથે જ સન્માર્ગદર્શક શુદ્ધ સાસન ને ન જોયે તે જો જાણનારે જોવા ત્યાં ને એ નીચે મુજબ
અંશથી તો જગતને કામ આપેલા જ છે.

૮ ત્યારે આજની પ્રગતિ શુદ્ધ કે અશુદ્ધ કે વાત ત્યાં મને જોની માગેનો એક મોર ને
છે. સર્વને લયરૂપ છે. છતાં, નેની ત્યાંજો અનેક આસપાસ જન્માતરી ને. તેથી, કામ નિર્મિત
શિવાય, તેમાંથી અચબું. એ વાત જ મુશ્કેલ પામ જાને જાની મળે છે.

૯ આહી પ્રશ્ન એ યથા કે—“શ્રી ઋષભદેવ આદિ તીર્થે ર પળમે એ ર લા કરી, તે
તો તમે જોનો ભડે માનો. પરંતુ જીન પર્મનાળા એ વાત શી રીતે મળે રાખે?”

આ પ્રશ્ન પણ વિચારવા જેવો તો છે જ. જીન પર્મનાળા પણ એન વા જીજ રીતે કે
માનવસમાજ-વ્યવસ્થાના આદિ વ્યવસ્થાપક તરીકે સ્વીકારે જ છે. કોઈ પ્રત્યક્ષ કોઈ શંકર.
આપે છે. આધુનિક યુરોપીયનોએ લખેલા જગતના ઇતિહાસમાં આદમ આદમ અને ઇવથી કે
વ્યવસ્થાનો શરૂઆત લખી છે. ઇસ્લામ વગેરે પણ પ્રાચી એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

કાળક્રમે જુદા જુદા દેશની જુદી જુદી પ્રજાઓ અને ક્ષત્રિયાન્ધકારોમાં જુદા જુદા નામો
કોઈપણ એક જ વ્યક્તિ હોવાનું કેટલીક રીતે ફરી શકે છે.

અ શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણમાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રબુનું નાલિરાજ અને મરુદેવીના પુત્ર તરીકે
ચરિત્રમાં તેમણે કરેલી વ્યવસ્થાનો સંક્ષેપમાં નિર્દેશ છે.

આ પ્રગતિ નામ પણ તેમને ધટી શકે છે. કેમકે-પ્રજ્ઞના પડેલા રાજા હોવાથી તે પ્રગતિદા

૬ શંકર: અને શ્રી ઋષભદેવ: એ બન્નેયનું ઋષભદેવજ નામ મમાન છે. તથા બીજી ૫૬
કેટલીક સમાનતાઓ વર્ણવાયેલી છે.

૧. ૬ બાવા આદમ અને ઇવમાં બાવા શબ્દ પ્રાકૃત વૃષ્ણ=આપ શબ્દ ઉપરથી ઉતરી આવ્યો છે
અરપના=આપ: બાવા: બાપુ. બાપા બાણુ:વગેરે જુદી જુદી ભાષાઓમાં ટપાન્તરો થયેલા છે.

આદમ શબ્દ આદિમ ઉપરથી ઉતરી આવ્યાનું માનવામાં મુશ્કેલી પડે તેમ નથી.

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજના સમયમાં ભારત અને યુરોપમાં મુસલમાનોનું
આવાગમન થયેલું હતું: તેથી તેઓ બાવા આદમ: અને ઇવ:ને સૃષ્ટિ (માનવીય વ્યવસ્થાના સર્જન) ના
આદિકર્તા કે વ્યવસ્થાપક જણાવતા હશે. પરંતુ “એ આદમ બાવાજી શ્રી ઋષભદેવ સિવાય બીજા
કોઈ નથી.” એમ દૂર દૂરથી પણ સ્પષ્ટ કરવા માટે શ્રી સકલાહર્ષ સ્તુતિમાં—

આદિમં પૃથિવીનાથ, -માડડિમં નિવરિગ્રહમ્ ।

આદિમ તીર્થ-નાથં ચ, ઋષભ-સ્વામિનં સ્તુમ: ॥ ૩ ॥

સકલા-ડ-હર્ષ સ્તુતિ:

અર્થ:— “પહેલા રાજા, પહેલા મુનિ અને પહેલા તીર્થ” કર શ્રી ઋષભસ્વામીની સ્તુતિ કરીએ છીએ.”

આ શ્લોકમાં આદિમ શબ્દને બદલે “પ્રથમમ્” શબ્દ આવી શકત. તેથી હાલ લગભગ થાય તેમ
પડે નથી. તેમજ પૂર્વ-અને પશ્ચિમેથી પ્રાસ પણ ફીક ફીક મળત, કેમકે-પહેલા પાદમાં પૂ, ઋ,
ર ય છે. ત્રીજા પદમાં ર-ય છે છતાં પ્રથમ શબ્દ ન વાપરતા આદિમ શબ્દમાં સંકેત એ જણાય

છે, કે “ ભારતના બહારના લોકો જેને બાવા આદમ તરીકે ઓળખાવે છે, તે આ બાવા આદિમ ખ્રિસ્તી રાજા પહેલા મુનિઃ અને પહેલા તીર્થસ્થાપક શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ છે. ” એ સંકેત આદિમ રાજા વાપરવામાં કેમ સૂચિત ન કર્યો હોય ?

૩ આધુનિક સંશોધકો “ પ્રથમ માનવો જંગલી હાલતમાં હતા અને પછી ધીમે ધીમે મુધર્ગ છે ” તેને માટે જુદા જુદા કાળના જુદા-જુદા હપતા બતાવે છે. પથર યુગ, લોહ યુગ, વિગેરે. અને મળી આવેલા પ્રાચીનકાળના ફોસિલોઃ વગેરે સાધનો માનવીય હાડપી જગે તથા ખીજા અવયવોઃ ઉપરથી એ બધું સમજાવે છે. તે ઉપરથી એટલું નક્કી થાય છે, કે આજના કરતાં પ્રાચીનકાળમાં માનવ શરીરો ઘણા મોટા સંલવિત હતા. ખીજા પ્રદેશોમાં જંગલી હાલતમાં માનવો હોય, એ પણ અભ્યવિત માનવામાં હરકત નથી. પરંતુ ભારતમાં તો પ્રાચીનકાળથી જ સંસ્કારી માનવો હોવાના પ્રમાણો જગતભરના ધર્મશાસ્ત્રો અને “ ભારત તરફથી નિહર થાલ કાળમાં ને લોકો યુગેય તરફ ગયા તે મગધી હતા ” એ જાતની લગભગ એચ. જી. વેલ્સની નોંધ; ઉપરથી “ ભારતમાં સંસ્કારી માનવો પ્રાચીનકાળથી હતા ” એમ કહી શકાય તેમ છે. આધુનિક લેખકો પ્રાચીન ઇતિહાસ ગ્રંથોની રચના બાબતથી ન કરતા ટીકા રોમ અને ખીજા પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોથી કરે છે. એટલે સાચી વાત જ ન મળતા ફરક બાબતોમાં વિકૃત અને ભૂલ ભરેલી હકીકત ગળુ થાય છે, અને તે કહેવાય છે કેમકે ભારતના ઇતિહાસને બાવિ પ્રભાતના માનસમાં જગપણુ રચાત ન પામવા દેવાનું મજબૂત વલણ તેમને આ જાતના વિધાનો કરવા કાયમ માટે પ્રેરણા કરતા હોય છે. પરંતુ ભારતના નેતૃત્વ નીચે આ પ્રમાણની અવગણિત સમ્મતિ ભારત અને બહારના લોકોમાં અને જીવનમાં અવગણિત રીતે ગણાયેલી, મનાયેલી, ન્યાય પાળુ વિષયમાં છે. એ કોઈ પણ એક મહાદીર્ઘ-દષ્ટિ વ્યક્તિની રચના સિવાય બીજી રીતે મળી શકતી નથી. અને ફરક ધરેલી પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રોમાંની નોંધ એના પુરાવામાં છે “ પ્રથમ વાતના દરના, તેમાંથી મનુષ્ય રૂપે તે વિકસિત થયા ” વિગેરે વાતો શુદ્ધિમાન નથી. તે સાથે જ આધુનિક નવા ઇતિહાસ એવી વાતોને લગભગ ખોટી અને હાસ્યાર્પક દરખાવી દીધી છે.

આજે જેને નવો જમાનો: યુગ પરિવર્તન: સમયાનુસાર પ્રગતિ: વગેરે કહેવામાં આવે છે, અદ્વાન્તિ: હિંદુયુગ: વગેરે જેને કહેવામાં આવે છે, તે સર્વનું મૂળ ઇ. સ. ૧૪૯૨ નો બનાવ છે. જેને આધારે યુરોપની ગોરીપ્રજા દુનિયા ઉપર ફરી વળી છે. તે આખી દુનિયાને પોતાની માલિકીની ચીજ માનીને તેના ઉપર પોતાનો સર્વોચ્ચ અધિકાર-માલિકી હક્ક માનીને તેમાં સર્વનો સહકાર લઈને આગળ વધે છે, તે પોતાનો પ્રભાવ બતાવે છે. વિજ્ઞાનયુગ: બુદ્ધિયુગ: અને યત્રયુગ: જેને કહેવામાં આવે છે; તેનું પણ મૂળ ખીજ એ ઇ. સ. ૧૪૯૨ ની ઘટના જ છે.

બાંનની પ્રજાને અને ધર્મોને પણ આ પ્રશ્ન માથે ખાસ લાગે-વળગે છે, તેથી અમે આ વાત આદર્શ મંદોપગા મૂકી છે. જેથી શ્રી સઘના ખાસ આગેવાન પુન્ય પુરોહીનાં જાણુમાં તે રહે, કે ધર્મો ઉપર પાણુ ધર્મનું એવક ગણાનું રાજ્ય આજે સર્વોપરિ સત્તાધીશ બનીને કાયદા શી રીતે ફરી શકે છે? “ તેનું કાણુ ૧૪૯૨ છે.” તે અગત્યર સમજાવ.

“ શ્રી આતીશ્વર પ્રભુની ન્યાયા વ્યવસ્થાનો શ્રી પોપે તો ભગ કયાં છે.” એમ અમે તો એકસ કીને કહીએ છીએ શ્રી નરેન્દ્રજીએ પોપની ઉદારતા શબ્દ કવિતાના વ્યગ્ય અર્થમાં કે રીકાના અર્થમાં વાપર્યો દશે? કે ખાસ અભિધાત્તિના અર્થમાં વાપર્યો દશે? તે તો તેઓ ખુલાસા કરે તો જ સમજાય. આ અગામાં ખાસ મુત્સદ્દીઓની દાવજી અને સવાના આચાર્યન ઉપરથી શ્રી નરેન્દ્રજીનાં માર્ગદર્શન અને ચીન વિષય વલણ જાણુવા અને તેમના સંબંધી ભગનું જ જોવાથી કેવા ચોજા દોરાનું નાની રાખી ને શ્રી નરેન્દ્રજી સાક્ષાત્ છે. ગદ્યત આય તેના નથી, પરંતુ ૪૫૦ વર્ષથી પ્રપચ મેલવની આદતની અપ-માન-અગમતથી એ શીશ જોલી નવેનપ્રગતના મુત્સદ્દીઓ આગળ ભવભવાન કું માર્ગદર્શન એક ને એક માર પાડવા તેઓએ સમકા આજુએથી તજનો જોખનો દોય છે.

- ૧ અનનૃત-અનૃત નોટ છે સુદ ૧૦, તેની રચિત, તે અનનન અનૃત એટલે ૧ ખરી વાત છપાવવી, ૨ યોટી વાત ઉઘી કચી, ૩ વિદ ૧૨૨ અને સાવ વચન જોડવું. તેથી વિપરીત તે અનનૃત.
- ૨ અપરુપ-કોર-રુદ્ધ-નિષ્કુર માલો રચિત, ક્રોધના રચિત વાપરનાવાળું. ઉદતો તરફ માધ્યસ્થ ભાવના, વિનીતો તરફ-મીરી મોમ્ય વાળી જોડાવી બેઠએ.
- ૩ અપિશુન-કોઈની ચાડી-ચુગટી રચિત, પ્રીતિનો નાશ કરે તેવું નહિ
- ૪ અનસલ્ય-સભ્યતા રચિત તે અસભ્ય અને અગમ્યતા રચિત તે અનસભ્ય: સમ્ય એટલે સલામા શોભે તે, સમ્ય માનસને જોડવા લાયક ન હોય, તેવું ન જોડવું તે અનસભ્ય વચન. સભામાં કોઈની નિંદા, યુક્ત વાત પ્રગટ કરવી, દોષો પ્રગટ કરવા વગેરે ડાહ્યા પુરુષોની સભામાં અગોચ્ય ગાળાય છે.
- ૫ અ-અપલ-વિચાર કર્યા વિના ઝટપટ જેમતેમ જોડી નાખવું તે અપલ વચન, તે રીતે ન જોડવું. વિચારીને ચોગ્ય રીતે જોડવું.
- ૬ અનાવિલ-કષાય-ક્રોધાદિકના આવેશથી જોડવું તે અનાવિલ વચન. કયાચાદિકના આવેશ વગરનું પ્રસન્નતાપૂર્ણ વચન તે અનાવિલ વચન.
- ૭ અ-વિરલ-સંભળવામાં ઘોતાઓને પ્રિય લાગે તેવી સંબંધ વાક્યરચના.
- ૮ અ-સંભ્રાન્ત-સંભળતાં ત્રાસ ન થાય, એટલી શ્વાસે એકધારે એવી રીતે ન જોડી જવું બેઠએ કે જેથી, અક્ષરો પૂરા સમભય નહિ, કે પૂરું સમભય કે સંભળાય નહિ.
- ૯ મધુર-પ્રસન્ન પદોયુક્ત, સંભળવામાં પ્રિય, સમજવામાં સહેલું, વિનય-નમ્રતાપૂર્વકવું.
- ૧૦ અભિજાત-ખાનદાની ભરેલું, ખાનદાની સૂચક.
- ૧૧ અ-સંદિગ્ધ-શબ્દોનું પરસ્પર જોડાણ એવું વ્યવસ્થિત હોય કે જેથી વાક્યરચનાનો ભાવ ધરાવત સમજી શકાય, શબ્દોનો પરસ્પર મેળ જ હોય, એવું જોડવું.
- ૧૨ સ્ફુટ-ચોક્કસ-નિશ્ચિત અર્થ જેમાંથી ધરાવત સમજાઈ જાય તેવું.
- ૧૩ ઔદાર્ય યુક્ત-ઉદ્દતાઈ વગરનું અથવા પ્રધાન-સુખ, ઉચા પ્રકારની વાતો ધરાવતું વચન.
- ૧૪ અ-આમ્ય-પદાર્થોભિવ્યાહાર-ગામડીયાપણા રચિત-વિક્કાનોના મનને પણ આનંદ આપે તેવું, જેમાં ગામડીયા પદો અને અર્થો ન હોય, પરંતુ શિષ્ટ શબ્દો અને અર્થોવાળું.
- ૧૫ અ-સીલર-નિંદા અને કંટાળાવગરનું, કહેવાની વાતને ટુંકમાં ઠીક રીતે તુરતમાં સમજાવી દેનારું. સીલર=નિંદા, કંટાળો.
- ૧૬ અ-રાગ-દ્વેષ-યુક્ત-ક્રોધ-માન-માયા-લોભ વગરનું. કોઈના ઉપરના રાગ કે દ્વેષથી જોડાયેલું ન હોવું બેઠએ.
- ૧૭ સૂત્ર-માર્ગાનુસારપ્રવૃત્તાર્થ-દાદશાંગ્યાદિ સૂત્રો અને ઉત્સર્ગ અપવાદરૂપ માર્ગ, તેને અનુસરીને જોડવું તે.

- ૧૮ અર્થ—અર્થથી ભરેલું હોય, નિર્ધારક પ્રભાવરૂપ ન હોય
 ૧૯ અર્થ—જન-ભાવ-ગ્રહણ્યમર્થ—શ્રોતાઓના હૃદયના ભાવમાં એવી રીતે અસર કરે કે જેથી તેને સાબળતા આકર્ષણ ઉત્પન્ન કરે તેવું
 ૨૦ આત્મ-પરોર્થાનુગ્રાહક—પોતાને અને બીજાના પ્રયોજનને સફળ કરી ઉપક્રાન્ત બને તેવું.
 ૨૧ નિરૂપધ—ઉપધા વગરનું. કપટ-પ્રપચ-માયા-છળ વગરનું. સ્વજનાથી ભ્રાહ્મણેયું.
 ૨૨ દેશ-કાલોપપન્ન—જે દેશમાં જે રીતે જેનો અર્થ પ્રસિદ્ધ હોય તે રીતે અને જે કાળે જેમ જોલણું ઉચિત હોય, પ્રસંગને ઉચિત અને તે કાળે પ્રિય કાળે તેવું જોલણું
 ૨૩ અનવધ—પાપ મુક્તિ, અનિન્દ્ય, શુભસમૃદ્ધ જોલણું
 ૨૪ આર્દ્રશાસ્ત્રન-પ્રકાશન—અર્થિત ભગવંતનુ શાસન-તીર્થ-ધર્મ-ક્રાન્તિ કે જે તીર્થ-કરદેવોએ સ્થાપેલું છે, જેનો ઉદ્દેશ હોયેને શાશ્વત ધર્મ પમારી ને હા ધર્મ હવે છે, જેનું મન્માન શ્રમાયુપધાન ચતુર્વિધ મધ્ય કર્મ છે. જેની માર્ગ-મંત્ર નિદ્ય-વર્તે વિશ્વવ્યવસ્થા, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે જેમાં છે, જે કાલકાળી સાબળ અને સ્વચ્છ સાધના જુદા જુદા અનુષ્ઠાનો અને તેની જુદી જુદી અર્થ-પ્રકાશના રીતે સાધનોરૂપ સ્તવત્રયીમય ભાવ સંપન્ન અને સ્થાવર-જંગમ સ્વચ્છ સ્વચ્છ વતી પાર્ગિક મહાસંસ્થા તે આર્દ્રશાસ્ત્રન પ્રોવાય જેની માર્ગ-મંત્ર નિદ્ય-વર્તે પદ્માત્માઓ કરે છે. તેના સ્વરો અને વિવેક સાચાના માનવ જે સ્વચ્છ સ્વચ્છ જેવીઓ જુદા જુદા ગાળાઓ તે અને સર્વની કાલકાળની માર્ગ-મંત્ર નિદ્ય-વર્તે હોય છે. તેની અપેક્ષાએ શાસન અને સ્વચ્છ જુદા તે અને સ્વચ્છ સ્વચ્છ ધર્મ અને ધર્મશાસન જુદાં છે શાસનની ભાવ અને સ્વચ્છ સ્વચ્છ સ્વચ્છ

- ૧ અનનૃત-અનૃત એટલે અકાળું, તેની રચના તે અનનૃત અનૃત એટલે ૧ ખરી વાત છૂપાવવી, ૨ ખોટી વાત ઉઘી કરવી, ૩ વિરલ ૫૩૫ અને સાધ્ય વગત બોલવું તે. તેથી વિપરીત તે અનનૃત
- ૨ અપરુપ—ક્રોર-રુદ્ધ-નિઠુર શબ્દો રહિત, ક્રોરના રહિત વાતવચનાવાળું. ઉદ્ધતો તરફ માધ્યસ્થ ભાવના, વિનીતો તરફ-મીઠી મોમ્મ વાળી બોલતી બેઠેલો.
- ૩ અપિશુન—કોઈની ચાડી-ચુગટી રહિત, પ્રીતિનો નાશ કરે તેવું નહિ
- ૪ અનસહ્ય—સહ્યતા રહિત તે અસહ્ય અને અસહ્યતા રહિત તે અનસહ્ય સહ્ય એટલે સભામાં શોભે તે, સહ્ય માણસને બોલવા ટાચક ન હોય, તેવું ન બોલવું તે અનસહ્ય વચન. સભામાં કોઈની નિંદા, ચુગટ વાત પ્રગટ કરવી, દોષો પ્રગટ કરવા વગેરે ડાહ્યા પુરુષોની સભામાં અયોગ્ય ગણામ છે.
- ૫ અ-અપલ—વિચાર કર્યા વિના ઝટપટ જેમતેમ બોલી નાખવું તે અપલ વચન તે રીતે ન બોલવું. વિચારીને યોગ્ય રીતે બોલવું.
- ૬ અનાવિલ—કષાય-કોધાદિકના આવેશથી બોલવું તે અનાવિલ વચન. કષાયાદિકના આવેશ વગરનું પ્રસન્નતાપૂર્ણ વચન તે અનાવિલ વચન.
- ૭ અ-વિરલ—સંભળવામાં ઓતાઓને પ્રિય લાગે તેવી સંબંધ વાક્યરચના.
- ૮ અ-સંભ્રાન્ત—સંભળતાં ત્રાસ ન થાય, એકી શ્વાસે એકધારે એવી રીતે ન બોલી જવું બેઠેલે કે જેથી, અક્ષરો પૂરા સમજાય નહિ, કે પૂરું સમજાય કે સંભળાય નહિ.
- ૯ મધુર—પ્રસન્ન પદોચુક્ત, સંભળવામાં પ્રિય, સમજવામાં સહેલું, વિનય-નમ્રતાપૂર્વકું.
- ૧૦ અભિજાત-ખાનદાની ભરેલું, ખાનદાની સૂચક.
- ૧૧ અ-સંદિગ્ધ-શબ્દોનું પરસ્પર બેઠાણુ એવું વ્યવસ્થિત હોય કે જેથી વાક્યરચનાનો ભાવ ખરાબર સમજી શકાય, શબ્દોનો પરસ્પર મેળ જ હોય, એવું બોલવું.
- ૧૨ સ્ફુટ-એકસ-નિશ્ચિત અર્થ જેમાંથી ખરાબર સમજાઈ જાય તેવું.
- ૧૩ ઔદાર્ય ચુક્ત-ઉદ્ધતાઈ વગરનું અથવા પ્રધાન-સુખ્ય, ઉચ્ચ પ્રકારની વાતો ધરાવતું વચન.
- ૧૪ અ-ગ્રામ્ય-પદાર્થોભિવ્યાહાર—ગામડીયાપણા રહિત-વિદ્વાનોના મનને પણ આતંક આપે તેવું, જેમાં ગામડીયા પદો અને અર્થો ન હોય, પરંતુ શિષ્ટ શબ્દો અને અર્થોવાળું.
- ૧૫ અ-સીલર—નિંદા અને કંટાળાવગરનું, કહેવાની વાતને ટુંકમાં ઠીક રીતે તુરતમાં સમજાવી દેનારું. સીલર=નિંદા, કંટાળો.
- ૧૬ અ-રાગ-દ્વેષ-ચુક્ત—ક્રોધ-માન-માયા-લોભ વગરનું. કોઈના ઉપરના રાગ કે દ્વેષથી બોલાયેલું ન હોવું બેઠેલો.
- ૧૭ સૂત્ર-માર્ગાનુસારપ્રવૃત્તાર્થ—દ્વાદશાંગ્યાદિ સૂત્રો અને ઉત્સર્ગ અપવાદરૂપ માર્ગ, તેને અનુસરીને બોલવું તે.

- ૧૮ અર્થ—અર્થથી ભરેલું હોય, નિર્અર્થ પ્રલાપરૂપ ન હોય
- ૧૯ અર્થિ-જન-ભાવ-ગ્રહણસ્પર્શ—શ્રોતાઓના હૃદયના ભાવમા એવી રીતે અસર કરે કે જેથી તેને સાંભળતા આકર્ષણ ઉત્પન્ન કરે તેવું.
- ૨૦ આત્મ-પરાર્થાનુગ્રાહક—પોતાને અને બીજાના પ્રયોજનને સફળ કરી ઉપકારક બને તેવું
- ૨૧ નિરૂપધ—ઉપધા વગરનું. કપટ-પ્રપચ-માયા-છગ વગરનું. સચ્ચનાથી ભોલાયેલું.
- ૨૨ દેશ-કાલોપયત્ન—જે દેશમા જે રીતે જેનો અર્થ પ્રસિદ્ધ હોય તે રીતે અને જે કાળે જેમ જોલણ ઉચિત હોય, પ્રસંગને ઉચિત અને તે કાળે પ્રિય હોય તેવું બેલવું
- ૨૩ અનવધ—પાપ ગહિત, અનિન્ધ, શુભુચમૃદ્ધ જોલણ
- ૨૪ આર્દ્રચ્છામન-પ્રસારત-અર્જિત ભગવંતન શામન-તીર્થ-કર્મ-શામન કે જે તીર્થ-કર્મદેવાઓ સ્થાપેલું છે. જેનો ઉદ્દેશ જીવોને શામન કરવા પમાડી દે છે. ૨૫ નિન્ધ-વિશ્વવ્યવસ્થા, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે જેમા છે, જે માનમાની માન્ય અને પદ્મ માન્ય રોના જુદા જુદા અનુષ્ઠાનો અને તેની જુદી જુદી અનેક વિધિઓ, તેમ જ સાધનોરૂપ રત્નત્રયીમાય ભાવ સંપન્ન અને સ્વાવસ્થામા રૂપ દ્રવ્ય અને સ્વસ્થિ રૂપ વતી ધાર્મિક મહાગરથા તે આર્દ્રચ્છામન રહેવાય તેની જાણ કરવા માટે ૨૬ પરમાત્માઓ કરે છે. તેના સ્થિતો અને વિવિધો શાસનમા ભાવ્ય અને ક્રમ્ય રીતીઓ જુદા જુદા ગણાવ્યા છે અને સર્વેની દામસ્તાનીઓ અને રીતો રીતો હોય છે તેની અપેક્ષાએ શાસન અને સમ જુદા તે સર્વેને રીતે રીતે રીતે રીતે પરમાને પરમાસન જુદા છે શાસનની ભાવ અને દ્રવ્ય સંપન્ન અને સ્વસ્થિ રૂપ

પોતાના અનુયાયિઓમા તેના પચ્ચર વગેરે માટે ગણાવેલો હોય છે. તે જુદા જુદા ધર્મોને નામે પ્રસિદ્ધ છે. સંસ્થા યગર કેડવળ પાગળ પાર પાલી મર્યાપ નહિ મંચાનો ઉદ્દેશ બધારણુ-સચાલકો-મિત્રનો-નિયમવાળી નિશાનો-નિષાધીનો-પણિતરો-મર્યાદાઓ-શુભ સાધનો-આદિ વળતના ઉપાયોની મોડવણી અને માનવો વગેરે હોવા જ જોઈએ, તે જ સંસ્થા ચાલી શકે. તે પ્રમાણે જનશાસન-જનાર્મ પણ પેર વિગિમ પદારની ધાર્મિક સંસ્થા છે. તેની પ્રતિષ્ઠા ઉત્પન્ન કરે તેનું વાક્ય-વચન તે ગર્હ-મંગલન-પશસ્ત-વચન.

જગતમા જુદા જુદા ધર્મશાસનો છે. તે બધા મોટાના સાધનો છે, જેમ જુદા જુદા વાહનો એકજ શહેર તરફ લઈ જતા હોય છે. પરંતુ કેઈ જટી બે-ચાર ઘડીમાં લઈ જાય, કેઈ બે-ચાર દિવસમાં લઈ જાય, કેઈ પદમાં કે મહિને પહોંચાડે, રીક્ષા-ગાડા-ચાત્રિક ગાડી-વિમાન વગેરે એક જ નગર તરફ જનારા વાહનો હોવા છતાં, તેની ચોખ્ખતામા ને સગવડોમા જેમ ફરક હોય છે, તેમ ધર્મોની ચોખ્ખતામા ફરક હોય છે, અને તે ફરકે ધ્યાનમાં લઈને ધર્મશાસનની ઉચ્ચી-નીચી ચોખ્ખતાને લીધે ચડઉતર ક્રમ કમળી શકાય છે, “પ્રધાનં સર્વ-ધર્માણામ્” એ વાક્યમાં સર્વ-ધર્માણામ્ એટલે સર્વ-ધર્મ-શાસનાનામ્ એટલે કે સર્વ ધર્મશાસનોમાં-સર્વ ધર્મસંસ્થાઓમાં એવો અર્થ થાય છે, નહીંતર જૈન જયતિ શાસનમ્ એ વાક્ય સંગત જ ન થાય, કારણ કે-જૈન શાસનને જયવંત કહ્યું છે, તેથી ઉપર પણ ધર્મ શબ્દનો અર્થ ધર્મશાસન જ હોવો પડે, આ રીતે ધર્મ-શાસન-સંધ-શાસ્ત્ર વગેરે જુદા જુદા સમજવનારા અને એકતા સમજવનારા પણ શબ્દો શાસ્ત્રમાં છે, તીર્થ શબ્દનો અર્થ પ્રથમ ગણુધર પ્રભુ અને ચતુર્વિધ સંધ કરેલ છે. તે પણ એક અપેક્ષાએ બરાબર છે, તીર્થંકર પ્રભુ નમો તિત્થસ્ત કહી આ શાસન કે જે પ્રવાહથી અનાદિકાલીન છે, અને જેને આધારે શ્રી તીર્થંકર પ્રભુ આદિ અનંત જીવો ધર્મ પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે જાય છે, માટે તેને નમસ્કાર કરાય છે, અને આકે પ્રાતિહાયોદિક શોભા પણ મુખ્ય તો તીર્થની જ હોય છે. પ્રભુ તો નિર્લેપ હોય છે. તેનાથી બેચાઈને જીવો ધર્મ લેવા આવે છે. વગેરે.

ધર્મના તમામ અંગોને આવરી લેતી શાસન સંસ્થા છે. ધર્મની પ્રાપ્તિ તેના દ્વારા થઈ શકે છે. માટે ધર્મ કરતા પણ ધર્મશાસનની અપેક્ષાએ મહત્તા છે. માટે શાસનની અપભ્રાજના એ મોટામાં મોટું પાપ છે, એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે આ રીતે બરાબર છે. શાસન એ ધર્મને રહેવાનું પાત્ર છે. પાત્ર કુટે તો ધર્મ શી રીતે ટકી શકે? ધર્મ વ્યક્તિગત હોય છે, ત્યારે શાસન સર્વનું સાધન છે. માટે શાસનનું રક્ષણ તેની પ્રભાવના, તેની પ્રતિષ્ઠાની રક્ષા એ મુખ્ય વસ્તુ છે. તે હશે તો લાંબા કાળ સુધી ધર્મ જીવે. ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી શકશે અને રાજ્ય-સામાજિક-આર્થિક વગેરે શાસનો પણ તે શાસનના જ અંગભૂત છે.

ત્યારે આજે ધર્મરહિત વ્યાપક શાસન જગતમાં ફેલાવવામાં આવે છે. તેના સંચાલકો પણ અનાત્મવાદી આદર્શો ધરાવનારા મુખ્યપણે આગળ આવતા જાય છે. શાસ્ત્રોને સ્થાને આજનું ભૌતિક-વિજ્ઞાન-પ્રધાન સાહિત્ય અને તદ્વત્કુળ જીવનપોષક કાયદાપોથીઓ

આગળ આવતી જાય છે. અને શાસનની માલિકીની અનન્ય મિલકતો સર્વ હોદ્દાની ઠગવીને ભૌતિકવાદી ગણ્ય પોતાના ભૌતિક આદર્શોને પોષવામાં ખેંચી જવાની ગોઠવણો કરતું રહે છે. માત્ર ધર્મની વચ્ચે આવવાની લલચામણી વાતનો અર્થ એટલો જ છે કે શાશ્વત ધર્મનું આચરણ કરો, તેમાં અમે વચ્ચે આવીશું નહિ, પરંતુ જાણીતા ચાર અંગ વિના તેનું આરાધન શી રીતે થાય ? અને તે રીતે જાણીતા ચાર અંગો પોતાના ગોઠવી દેવાની યુક્તિથી, પરંપરાગત એ ચાર અંગો તુટી પડે, એ સ્વાભાવિક છે, તેથી વર્તમાન પ્રજા, એ ચાર વસ્તુ ભૂલતી જાય છે, અને તેને સ્થાને આધુનિક બાહ્યમંત્રી સંસ્કાર, તેના સચાલકો, તેના કાયદા અને નવા નવા બંધારણો તથા જાહેર પ્રજાની મિલકતો નફાકેતુ પરિવર્તન વગેરે મળ વસ્તુઓને ઉડાડી દેતાં જાણે તેમાં આશ્ચર્ય શું ? અને પછી ધર્મ કે જે આત્મવાદ ઉપર અને મોક્ષના આશ્ચર્ય ઉપર ચર્ચાયેલ છે તેની સામે ભૌતિક વિજ્ઞાનનો પ્રચાર અને તેને લગતી છવનની ચર્ચાઓ કેટલાકવાદી તથા સમજનારો પેરોદા અને ભૌતિક સાધનોથી કરી પણ માણિત ન કરી શકાય તેવી રીતો અને પ્રજાના મનમાંથી અનેડી દેવામાં આવે પછી ધર્મ પણ દેખાડે કે તેને દર્શનની સાથે નીતિ વગેરે કરી નાખવામાં આવે, આ રીતે ધર્મના પાયાના અંગો સંસ્કારો અને નીતિ રીતે ફેંકી દેવાની ગોઠવણો થઈ ગઈ છે, તેને પ્રગતિ, શુદ્ધિમાં, સ્વચ્છતામાં, સ્વચ્છતામાં વગેરે કહેવામાં આવે છે.

તેના દોરવાઈ ગયેલા ગાજેલનો એ રીતે : જાને પોતાના પગમાં પડાવ મારી જવનિર્ભી
ગર્તામાં દસાય છે. ગૌરેતર પ્રગળો : આય ને

માટે જૈનશાસન યોનાની મૂળ સિદ્ધિનમ જેટલુ મુનિના રહે તેમજ જ જગતનું
કલ્યાણ અખડિત રહેશે. કેમકે તે જ મર્મ મંગલોમાં મગતરૂપ છે, અને મર્મ કલ્યાણનું
કારણ છે. તેના રક્ષણમા જ મર્મ મંગલોનું વ્યવ છે. ગાદવાદ, ગમાજવાદ, સામ્યવાદ-
સર્વોદયવાદ અને આધુનિક વિશ્વશાંતિ ને પાનેપ મોનિકવાની ગાદશીના આધાર ઉપર
આત્મવાદના આદર્શો તોડવા માટે ગીને કેતાવવામા આવેલા છે પાનેપનો આદર્શ એક જ
છે. માત્ર જુદી જુદી કક્ષાની સમજના લોકોને જુદી જુદી રીતે આકર્ષવા માટે છે.

અર્હંશાસનનું હુંકામાં સ્વરૂપ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે. આગમ, શુત, આશા, ધારણ
અને જીત એ પાંચ વ્યવહારો તેના બંધારણીય નિયમો છે. પ્રાયશ્ચિત્તો તેના-કંઠકથોધક
(કોજદારી) નિયમો છે. અનાચારો તે શુદ્ધ છે. અતિચારો અપગ્રથો છે, દીવાની દોષો
જેવા છે આહું આહું ધાતુ સમજવા જેવું છે. આગમો છપાવવા, મતાધિકાર, લોકશાસન-
પ્રસુખની સંસ્થાઓ વગેરે શાસનના પાયા ઉજોડવાના સળગ સાધનો છે, અને તે વિરુદ્ધ
મધ્યસ્થ અને સત્યના જિજ્ઞાસુઓ આગળ સાબિત કરવાનું તદ્દન શક્ય છે. ધાર્મિક,
સામાજિક વગેરે આચારો-રૂઢિઓ-રીવાજોને પ્રગ્ત વળગી રહેશે ત્યાંસુધી તેનું રક્ષણ શક્ય
છે, તે ઉડાવી દેવા માટે સામેથી ભૌતિકવાદી આચારો, રૂઢિઓ-રિવાજો બળપૂર્વક કાયદાના
બળથી પણ પ્રચારથી સમજવટથી-વિષમ પરિસ્થિતિઓ ઉત્પન્ન કરીને પણ દાબલ કરવાના
અથાગ પ્રયાસો થાય છે. સેવક સંસ્થાઓ રાજ્યની સેવા વગેરે અનેક બહાનાથી ધર્મની
સાથે સ્પર્ધામાં ઉતરી જીત મેળવવા માટેના અથાગ પ્રયાસો કરે છે. ૧ તેથી બચવું એ
શાસનરક્ષાનો એક ઉપાય છે અને ૨ ખીજો ઉપાય તેને જીવનમાં અમલી રીતે ટકાવવું,
તથા ૩ વિરોધી પક્ષનું બળ તોડવું એ ત્રીજો ઉપાય છે

ભાષ્યકાર મહારાજએ ધર્મ-સંઘ-શાસ્ત્ર વગેરે શબ્દ ન વાપરતાં અર્હંશાસન શબ્દ
વાપર્યો છે, તે બહુ સૂચક છે. અર્હંશાસન સંસ્થાની અપભ્રાજના કરનાર, અપ્રતિષ્ઠા
કરનાર વચન ન હોવું જોઈએ. માટે પ્રશસ્ત શબ્દ વાપર્યો છે. તે તરફ વાચકોનું ખાસ
લક્ષ્ય ખેચવામાં આવે છે

- ૨૫ યત-સંયમપૂર્વક-યતનાપૂર્વક-મુહપત્તિના ઉપયોગપૂર્વક બોલાયેલું વચન.
- ૨૬ મિત-લાંબું લાંબું નહિ, પરંતુ માપસર-જરૂર પૂરતું જ બોલવું જોઈએ.
- ૨૭ યાચના-વારંવાર અવગ્રહાદિક માંગવા માટે બોલવામા સંકોચાવું ન જોઈએ.
- ૨૮ પુરછના-શંકા વગેરે પૂછવારૂપ વચન.
- ૨૯ પ્રશ્ન-વ્યાકરણ-પ્રશ્નોના ઉચિત જવાબ આપવારૂપ વચનો બોલવા.

વાચના-પુરછના-પરાવર્તના-અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથારૂપ વચનો મુનિને વિહિત છે-
એકંદર-મોક્ષની સાધનાના પ્રયત્નોમાં ખાસ જરૂરી જ ભાષાવ્યવહારનો નિષેધ નથી.

આ રીતે-જૈન મૂવના ૩૨ શુભોમાં ઉપવના દરેક શુભો નમાવેલા ખાતે છે. આવી વ્યક્તિને વાણી સ્વાતંત્ર્ય અદાને માટે છે બીજાને વાણી સ્વાતંત્ર્ય અનર્થ માટે પણ ધાય, ત્યારે આજે-ભીતિકવાદના પ્રચારને વાણી સ્વાતંત્ર્ય મળતું જાય છે. આત્મવાદીઓ ઉપર નિયંત્રણ આડકતરી રીતે ગોઠવાતું જાય છે અહીં અને ઉપર દરેક ઠેકાણે સમયગુ મુજબ જોડવો.

૬ સંયમ ધર્મ:-તેના સત્ત્વ પ્રકાર છે

પૃથ્વીકાયિક સંયમ	ત્રીન્દ્રિય સંયમ	પ્રમુખ્ય સંયમ
અપકાયિક સંયમ	અનુચિન્દ્રિય સંયમ	કાય સંયમ
નેજકાયિક સંયમ	પચેન્દ્રિય સંયમ	કાકુ સંયમ
વાયુકાયિક સંયમ	પ્રેક્ષ્ય સંયમ	અન્ન સંયમ
વનસ્પતિકાયિક સંયમ	ઉપેક્ષ્ય સંયમ	ઉપક્રમ સંયમ
હીન્દ્રિય સંયમ	અપાદિત્ય સંયમ	

૬૩

સમયગુ મુજબ દરેકની માથે જોડવો. જે આત્મો આત્મે જે મુદ્દે ની-સા, બિન, વસ્તિયા-વગેરે પ્રકારે દિશાથી બચણ, કયાયાતિશી તેની જિના ન મળે, જિના નિ હજીરના ૫૮,૨૪,૧૨૦ ભાગો ગમજવા.

પ્રેક્ષ્ય-જેઈ તપાલીને પ્રતિલેખન કરીને સંયમ ક્રિયા કરવી

ઉપેક્ષ્ય-સાધુઓએ પોતાને કંવાની ક્રિયાઓમાં સંયમિત કરી, પોતાને કંવાના આપણ દામોમાં લાગીને રહે.

અપાદિત્ય-સંયમમાં અનુપયોગી વસ્તુ, વસ્તિ વિરુદ્ધ સંયમ ગણાયે.

૧ યવ મધ્ય-ચંદ્રકલા	૧૫ ૧૧ મારગી	
૨ વજ્રમધ્ય-ચંદ્રકલા	૧૬ મરુત મર્ગતોગ	
૩ કનકાવડી	૧૭ ૧ મારગી	ગિ ૧ પતિમ
૪ ચંતાવડી	૧૮ ૨ મારગી	"
૫ મુકાવડી	૧૯ ૩ મારગી	"
૬ લુલ્લક મિલવિમોડિન	૨૦ ૪ મારગી	"
૭ મહાસિલવિમોડિન	૨૧ ૫ મારગી	"
૮ સપ્ત-સપ્તમિકા પ્રતિમા	૨૨ ૬ મારગી	"
૯ અષ્ટ-અષ્ટમિકા પ્રતિમા	૨૩ ૭ મારગી	"
૧૦ નવ-નવમિકા પ્રતિમા	૨૪ ૮ મારગી	"
૧૧ દશ-દશમિકા પ્રતિમા	૨૫ ૯ મારગી	"
૧૨ છુદ્ર ભદ્રોત્તર	૨૬ એકમીશ ચતુર્થી	"
૧૩ મહા ભદ્રોત્તર	૨૭ અષ્ટોદશત્રિની	"
૧૪ આચામલ વર્ધમાન	૨૮ એક ચતુર્થી	"

૮ ત્યાગધર્મ—આહુતિપદિ રજોહરણાદિકનો પણ માત્ર ધર્મસાધના પૂરતોજ ઉપયોગ કરે, રાગાદિથી શોભા માટે ધારે નહિ પરિણામે તેને પણ ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા, કોષાદિક અભ્યંતર ઉપધિનો ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા, શરીરનો ત્યાગ, અન્ન-પાનનો ત્યાગ, સ્ત્રી-અર્થિક દંડાદિ ઉપધિ, ઉપાશ્રયાદિ તેના પણ ત્યાગની ઇચ્છા, કોઈપણ વસ્તુ ઉપર મૂર્છા રૂપ ભાવ દોષનો ત્યાગ, તે ત્યાગ ધર્મ. ૮

૯ આકિચ્ચન્ય ધર્મ—શરીર, ધર્મોપકરણ વગેરે ઉપર મમતા રહિતપણું. ત્યાગધર્મમાં ત્યાગબુદ્ધિ પ્રધાન છે, અને આકિચ્ચન્ય ધર્મમાં સંયમ માટે જ રાખવાથી મમત-બુદ્ધિનો અભાવ, અને જેમ અને તેમ પોતાની પાસે કાંઈ પણ ન રહે. આર્યામાં આર્યજી જરૂરીઆત ધરાવવાની વૃત્તિ ૯.

૧૦ પ્રહસ્યયઃ—

મતોતું પાલન કરવા માટે, જ્ઞાનમાં વધારો કરવા માટે, કષાયાદિક દોષ પકવીને ફર કરવા માટે, દુઃકમાં જીવનના સર્વતોગામી વિકાસને માટે શુરુકુળવાસ સંસ્થામાં રહેવું તે પ્રહસ્યયઃ. શુરુકુળવાસમાં પ્રહસ્યારીઓ જ રહે અને ગૃહવાસમાં અપ્રહસ્યારીઓ હોય. આ જાતની વ્યવહારમાં પ્રસિદ્ધિને અનુલક્ષીને શુરુકુળવાસનું નામ પ્રહસ્યયઃ રાખવામાં આવેલ છે, એટલે કે મૈથુનવર્જન રૂપ પ્રહસ્યયઃ તો તેમાં મુખ્યમાં મુખ્ય એટલે પ્રસિદ્ધ મત છે. સામાન્ય લોકો ખીજા મતોના પાલન વિષે બહુ ન સમજી શકે, પરંતુ સ્ત્રીરહિત જીવન હોવાથી “મહારાજ પ્રહસ્યારી છે.” એમ સીધી રીતે સમજી શકે છે. અને પ્રહસ્યયઃપૂર્વક સાધુજીવનની તમામ ચર્ચા પાળવી તથા શુરુકુળવાસના અધારણીય નિયમો, શિસ્તો વગેરેનું પાલન પણ તેમાં ઉપલક્ષણથી જોડાયેલું રહે જ, માટે પ્રહસ્યયઃ એટલે શુરુકુળવાસ અર્થ કરવામાં આ જાતનું ઔચિત્ય સમાયેલું છે.

આ જગતમા આમાનિક-રાજકીય-આર્થિક-શારીરિક-પ્રજાકીય-કલા વિષયક અનેક સંસ્થાઓ છે. પરંતુ ગુરુકુળ (વાસ) સંસ્થા તે સર્વથી પર અને અનન્ય સંસ્થા છે. તેના કુળના ઉંચી કોઈ પણ સંસ્થા નથી. ગમે તેવી કોલેજ કે યુનિવર્સિટી, ન્યાયની કે કાયદાની, જનસેવાની કે કોઈપણ સંસ્થા તેની તોલે આવે તેમ નથી. કાનૂન કે તેવી સર્વથા વિદ્યાસુ-પાત્ર-શત્રુગુરુપ કૃપામય ખીલ કોઈ સંસ્થા હોવી અંભવિત નથી. જગત-કલ્યાણની ઉંચામાં ઉંચી ભાવનાનો સતત સંગીતમય પ્રવાહ ત્યા જ વહેતો હોય છે જાળોજાળો માનવ ત્યાં જ આશ્વાસન પામી શકે છે. થાક્યાનો થાક, હુધિનની હુધા, તૃપ્તિનની તૃષ્ણા ત્યાના પાનાવરણમાત્રના સ્પર્શે શાત થઈ જાય છે. રાજકીય પ્રજાકીય, આમાનિક ગુરુઓ કામે તેના કામ સ્થળ મળી શકે છે, તે નિઃસ્વાર્થ વ્યક્તિઓ ગીન્દગી ઉપર પ્રત્યક્ષ રીતે પ્રાણીઓને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિના દુઃખથી મુક્ત કરે છે જીવમાત્રના કલ્યાણ, એ તેની વિશ્વમાં વિસ્તરેલી જૈનશાસન જો અદ્ભૂત સંસ્થા છે અને તેની ગુરુકુળના સંસ્થા કે ક અનન્ય અમરકાવિક વસ્તુ છે, આર્થ રાજ્યતંત્ર, જ્ઞાનિ આદિ આમાનિક તંત્ર. ૨ ત્રિફલકના નિર્ણયરિત માગોતુસારી ધધાની સંસ્થાઓ, આર્થ કદંબ ગમે ગુરુસંસ્થા કે તેની સંસ્થાઓ છે. ગુરુકુળ સંસ્થા મુખ્ય સદાજન સંસ્થા છે તેની નિર્ધારના કલાવિક સંસ્થા સંસ્થાઓ છે. સદાજન સંસ્થાનું કામ ધર્મ-આર્થ પ્રાપ્તિ-મોહ નોમ સંસ્થાની સંસ્થા, સંસ્થાનું કલ્યાણ છે, આ સંસ્થા સમજાવું જોઈએ

શુરુકુળવાસ—અશ્વનના ના-શુરુઆની ના-શુરુ માગામાં રહેવા, જો વગેરે પદ્ય
શબ્દો છે.

ગુરુકૃપવાસ—ગરવનંતના-ગુરુઆનીતના ગુરુ માતામાં રહેતા, જો યજ્ઞે પદં

ସୂଚୀ ୭.

શુરુકુળવાસમાં શિષ્યોને તેવા જગ્યા માટે પણ પ્રકાશના આચાર્યો હોય છે

૧ પ્રવાજકાચાર્ય—સામાયિકાદિ પ્રતોનાનું આરોપણ કરનાર.

२ द्विगाव्यार्थ—सथित्त-अथित्त-मिथ वगेरे मुनिश्रवणमां उपयोगी वस्तुस्थिती संशय
आपत्तार.

३ श्रुतोपदेष्टा—शास्त्रना भूषणपाठ वाङ्मोचनारा.

૪ શ્રુત સમુપદેષ્ટા—શ્રુતને ધીમે ધીમે સારી રીતે સમજાવે.

४ श्रुतं संसुपदंष्टा—श्रुतने धीमे धीमे सारी रीते समज्जवे.
 ५ आम्नायार्थवाचक—शास्त्रना उत्सर्ग—अपवाद रूप रहस्ये। गतावनान् ज्ञाने तेने
 उपयोग करता शिष्ये ते. भाटे गुरुकुलवासना नीचे प्रमाणे भास क्षयहा थाय छे

(૧) પ્રદ્યયર્થનુ સારી રીતે પાલન થાય

(२) व्रतणी पाय पांय लावनाळोनी तरे उपवाशी व्रतेत रथल सारी रीते थाय.

(૩) ઇન્ટ સ્પર્શ-રસ-ગંધ-શોભા વગેરે તરફ મન ન લલચાય ને તેના તરફ અનભિનંદિતપણે કેળવાય, આકર્ષણ ન થાય, વગેરે કાયદા થાય છે.

શુરુક્રુળવાસમાં રહેવાથી ગ્રાહણ અને આરોવન બન્નેય પ્રકારની શિક્ષા-સાચુ ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ મળી શકે છે.

આ ચાલતી વિદ્યાપીઠ છે—પીઠ ઉપર ઝીણા અક્ષરોથી લખેલા આગમદિક પુસ્તકો ઉપાડીને ગામેગામ વિહરતું આ શુરુકુણ જ્યાં જાય, ત્યાં માનવોના હૃદયમાં સફળશ્રેણી ચારિત્ર-નીતિ વગેરે વિષેની પોતાના દષ્ટાંટથી જ અસર પાડીને બાળક-સૌ-વૃદ્ધ વગેરેને સદાચારમાં ટકાવી શકે છે. સદાચારમાં ટકેલી વ્યક્તિ ભલે પછી ગમે તેટલું જ્ઞાન-કળા-ધંધા કરે, પરંતુ સદાચારની મર્યાદામાં રહીને કરે, જેથી તેનું પતન ન થાય. પ્રજાના ભલા માટે આ જાતની શિક્ષાસંસ્થા અજબ ઉપકારક બને છે. ભલે તેની નાની સંખ્યા હોય, પરંતુ તેની સ્થાયિ અને ઉંડી અસર થાય છે. અધિકાર-વેરા મારોને

અજવાળતા ચંદ્ર કે સ્ફૂર્તિક ચંદ્રન્ય બક્ષતા ત્રિવાકર કૃન્તા પણ અનતગણું તેજોમય અને કલ્યાણમય છે આ શુરુકૃણનું હવામાન.

ત્યારે કદોડો વર્ષોથી આ બતની કૃન્તી વિદ્યાપીઠોએ ઘડેલું આગ્નિ તોરાઈ ન્હુ છે. અને દેશેના માત્ર ભૌતિક આદર્શ પ્રમાણે ઉદય થતો કળાવા છતાં પ્રજાનું પનન થયેજ બલ્ય છે. શીલ અને સુસંસ્ક્રાન્તિાનું તેનું ધોરણ ઉત્તરોત્તર નીચે ઉતરતું બલ્ય છે. (જે વિદેશીઓના સ્વાર્થ માં અહકાસી છે.)

આ બતના શુરુકૃણવાસ વિના કદી પ્રજાનો ઉદ્ધાર નથી ઉપર જલ્પાવી નેવી શુરુકૃણવાસ સંસ્થાઓ પુનઃ વ્યવસ્થિત થવી જ જોઈએ ન થાય તો પ્રજાના પનનરૂપ અભિભૂત શિવાય ધરીનું કૃણ પણ નથી-એ ચોક્કસ છે

આ પ્રમાણે દશ પ્રકારનો મુનિધર્મ બતાવવાના આવ્યા છે જે મનરૂપે સંસ્કરણ પામના ઉચ્ચ આદર્શ તરફ લઇ જવાની ઘણી નીચ શક્તિ ધરાવે છે

અન્ય ધર્મોના શાસ્ત્રોમાં પણ આ દશ પ્રકારના ધર્મોનું વર્ણન કર્યું છે. જેમ કે મનુસંમિત શાસ્ત્રોમાં અપાયેલું વર્ણન પરાક્રામોએ પોષિત થઈને કોઈ પણ પ્રકારના અહાનુભાવ જાતાઓ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ અને સમજી શકાય.

—*—

પ્રકરણ ૭ મું: આર ભાવનાશિષા.

અનિત્યાશરણ-સંસારેવત્પાઞ્ચત્વાશ્ચરિત્વાશ્ચર-સંસાર-નિર્વાર-
લોક-વોપિ-દુર્લભ-ધર્મ-રવાશ્ચર્યાતત્વાશ્ચરિત્તત્ત્વમ્પરિવર. ૥ - ૭ ॥

અનિત્યપણાનું-અશરણપણાનું-સંસારપણાનું-સંસાર-નિર્વાર-લોક-વોપિ-દુર્લભ-ધર્મ-રવાશ્ચર્યાતત્વાશ્ચરિત્તત્ત્વમ્પરિવર-
પણાનું-અપવિત્રતાપણાનું-આસ્રવ-સ વર-નિર્વાર-લોક-વોપિ-દુર્લભ-ધર્મ-રવાશ્ચર્યાતત્વાશ્ચરિત્તત્ત્વમ્પરિવર-
દુર્લભ ધર્મના તત્ત્વનું સારી રીતના અભિપ્રાયપણાનું-સંસાર-નિર્વાર-લોક-વોપિ-દુર્લભ-ધર્મ-રવાશ્ચર્યાતત્વાશ્ચરિત્તત્ત્વમ્પરિવર-
ને આર અનમદ્ધા છે.

૭ ૭

૧ સમ્યક્ દર્શનની પામિ શ્રવાની માત્રમા અને ગનીગતિય ભેદજ્ઞાન થાય. તે સમ્યક્ત્વ સામાયિક ચારિત્ર.

૨ મોક્ષની ઇચ્છાથી સમભાવ કેળવવાત જ્ઞાન કરવા માટે મોક્ષમાર્ગ દર્શક જ્ઞાતજ્ઞાનને વિધિપૂર્વક અભ્યાસ એટલે કે પાંચ પદોને આપવાય તે જાત સામાયિક ચારિત્ર.

૩ દેશથી વિરતિ-દેશથી પ્રત્યાખ્યાન-પાર મનો તથા તેમાં ભે-વડીના-શિક્ષારૂપ કવ્યાના સામાયિકો તે દેશવિરતિ સામાયિક ચારિત્ર.

૪ સર્વથી વિરતિ-સર્વથી પ્રત્યાખ્યાન-પાંચ આચાર-પાંચ મહામતોના પાલનપૂર્વક સમભાવની પ્રાપ્તિ તે સર્વવિરતિ સામાયિક ચારિત્ર. બીજી રીતે સામાયિક ચારિત્રના બે ભેદ છે—૧ ઇત્વરકથિત અને ૨ યાવત્કથિત.

૧ ઇત્વરકથિત—એટલે થોડા વખતનું-તે બે રીતે હોય છે.

૧ શ્રાવકો જે બે ઘડીના સામાયિકો શિક્ષા તરીકે કરે છે, તથા પ્રતિકમણ-પૌષ્પ-ઉપધાન વગેરે સાથે અમુક અમુક મુદતના ઉચ્ચરે છે, તે.

૨ મુનિ મહારાજઓ-પહેલી દીક્ષા લીધા પછી વડી દીક્ષા લે છે. એટલે કે છેદોપસ્થાપના ચારિત્ર ઉચ્ચરે છે, ત્યાં સુધીનું મુનિનું સામાયિક તે. તે છેદલા અને પહેલા બે તીર્થંકરોના શાસનના સાધુઓને હોય છે.

૨ યાવત્કથિત—મધ્યમ બાળીય તીર્થંકરો અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં દીક્ષા લીધાથી માંડીને યાવજીવ સુધી સામાયિક ચારિત્ર હોય છે, તેઓને વડીદીક્ષા લેવાની નથી હોતી, માટે પરિહાર-વિશુદ્ધિ વગેરે ત્રણ ચારિત્રનું પાલન જેમને કરવાનો પ્રસંગ ન આવ્યો હોય, તેવા મુનિઓની અપેક્ષાએ સમજવું.

આ સામાયિક ચારિત્ર એ મજબૂત કોટિના આધ્યાત્મિક વિકાસનો એક તબક્કો છે. તે સાધવા માટે છ આવશ્યક વ્યવહાર યોજના છે.

૧ તીર્થંકરદેવ સામાયિકના મૂળ ઉપદેશક હોવાથી, તેનું પાલન કરવામાં મુખ્ય માર્ગદર્શક હોવાથી, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ આવશ્યક એટલે કે દેવભક્તિ.

૨ સામાયિકની સાધનામાં સહાયક-શુરુ અને તેની વદનાદિકથી ભક્તિ; તે ગુરુવંદન આવશ્યક.

૩ વિલાપ પરિણુતિ-રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થતા મન-વચન-કાયાના પ્રસંગોરૂપ સાવધયોગોના ત્યાગ સાસારિક ભાવોનો ત્યાગ તે સાવધયોગ પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક.

૪ સમ્યક્ દર્શનાદિક સ્વભાવોમાં રમણતાની તૈયારી-મહમતા-સ્થિરતા-પ્રવેશ વગેરે સામાયિક આવશ્યક.

હાલની બે બાબતો—૧ ત્યાગરૂપ: નિવૃત્તિરૂપ ૨ પ્રવૃત્તિરૂપ.

૫ ઉપરના ચાર કર્તવ્યોમાં કે-નીચેના પાંચમા કર્તવ્યમાં પણ કાંઈ ભૂલ થાય, તે ન થવા દેવી, તે સમજીને તે દૂર કરવી. થયેલી ભૂલોની પ્રાયશ્ચિત્તાદિ શિક્ષા ખરીને

તેનો દોષ ક્રૂરો અને ભવિષ્યમા ન થાય તેની સાવચેતી રાખવાનો નિર્ણય કરવો તે પ્રતિક્રિયા-આવશ્યક.

૬ ઉપચાર પાથેયમા-મનઃ વચનઃ કાયાનું પુરેપુરું યજ લગારણું અને વિધિપૂર્વક, વિધિના આદરપૂર્વક, બચતભાવે-ઘટતી રીતે સજગ રહેવું ને કાર્યોત્સર્ગ આવશ્યક.

આ છનો જૈનધર્મને લગતી કોઈપણ આગધના કરવામા ઉપયોગ અનિવાર્ય હોવાથી તે છ આવશ્યકો કહેવાય છે જૈનધર્મના પાથ આચારોના કોઈપણ અનુદાનનો વિધિ એવો નથી કે જેમાં સ્પષ્ટ કે અસ્પષ્ટરૂપે આ છ આવશ્યકો ન હોય, તેના સ્વરૂપે લાખો તો શું ? પરંતુ સમ્યાતીત પ્રકારેમા ઉપયોગ થનાં હોય છે

પાથ પ્રતિક્રિયા-તો છ આવશ્યકોમય માત્ર પ્રતિક્રિયા આવશ્યકતા જ બેરો છે. અને તે બહેરમા કરવાના-આમ કરવાના પાથ બતાવ્યા છે નહીંનહીં ના મિત્ર મિ દુશ્મનથી માહીને તે પણ અનેક જાનના હોય છે.

એ જ પ્રમાણે દેવભક્તિ રૂપ અનુવિંશ્ચિતિ જન્ય પણ સમ્યાતીત પ્રકારે તે જ પ્રમાણેના પ્રકારો, દેવવર્જનના પ્રકારો, લગવો-ચાત્રા મઘ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારો

એ જ પ્રમાણે-શુભવર્જન પણ અનેક રીતે હોય છે

એ જ પ્રમાણે-સાવધયોગ વિનિ-સામાયિક બાવસા ગદેશ-વિશા-... ના પણ સમ્યાતીત પ્રકારના હોય છે

એ જ પ્રમાણે-કાર્યોત્સર્ગ આવશ્યકો પણ સમ્યાતીત પ્રકારે તે જ આવશ્યક પણ જ આવશ્યકમય હોય છે તેની નમજની સ્વપણ... નમ્ય તેમ છે

આમ આવશ્યકોની અપરિહારિ-પૂર્તી જાણી નીચેના વચનોમાં આપવામાં આવેલા પ્રમાણ અને જે માટે હરેશિ ભાતે ! આર્ય સામાયિક નાજવના પુરે પુરે જૈનસાસ્ત્રનાં શોષ જ રાખા સુચર છે. તેના ઉપર સ્પષ્ટતાપૂર્વકે વિવરણ નામ દર્શાવ્યું છે હોવાય છે

જેની વ્યાખ્યા કરવાની યદાતિ ન મળતી હોય તો હરેશિ ભાતે ! આર્ય સામાયિક નાજવના પુરે પુરે જૈનસાસ્ત્રનાં શોષ જ રાખા સુચર છે. તેના ઉપર સ્પષ્ટતાપૂર્વકે વિવરણ નામ દર્શાવ્યું છે હોવાય છે

જેની વ્યાખ્યા કરવાની યદાતિ ન મળતી હોય તો હરેશિ ભાતે ! આર્ય સામાયિક નાજવના પુરે પુરે જૈનસાસ્ત્રનાં શોષ જ રાખા સુચર છે. તેના ઉપર સ્પષ્ટતાપૂર્વકે વિવરણ નામ દર્શાવ્યું છે હોવાય છે

૨ છેદોપસ્થાપ્ય ચારિત્ર—જેને સ્વયં કરવાનો નથી શક્તિ, એવો સામાન્ય શબ્દાર્થ થાય છે કેનો એ સ્વયં નો સામાન્ય ચારિત્ર્ય પૂરવવાનો-પૂર્વજાતોઃ ઉપસ્થાપના કેની કરી ને નવા પાલેયની ઉપસ્થાપના કરી.

ઉપસ્થાપના એટલે એ નીચી પેઢિપૂર્વક સામાનિકતા ઉચ્ચરુ તેના બે ભેદ છે, ૧ નિર્નિચાર ૨ નિર્નિચાર.

૧ કોઈ સાધુના મૂલ્યના ભાગ્ય હોવા, અને તેને નીચી પેઢિના નેતામા આવે અથવા તે અમુક નીચાપર્વાય કાપી નાખવામા આવે, કેટલામા આવે, તે સાતિચાર છેદોપસ્થાપ્ય ચારિત્ર.

૨ નિરતિચાર છેદોપસ્થાપ્ય—(૧) જે ના અને પદેના તીર્થંકર પ્રભુના શાસનમા વડીલીશા અપાય છે, ને-નેમ કરવાળી, તેની પહેલાં તેમજ જે સામાનિક ચારિત્ર્ય પાલન કર્યું, તે ગણતરીમા ન લેતાં, વડીલીશા પર્વાયના કિયતની જ નીચા પર્વાય ગણાય. (૨) મધ્યમ તીર્થંકરના શિષ્યોને છેલ્લા તીર્થંકરના શિષ્યોમાં ઉપમંપદા અપાય, એટલે કે તેને છેલ્લા તીર્થંકર પ્રભુના શાસનમાં પ્રવેશ કરવાય છે, તે.

આ નિરતિચાર અને સાતિચાર બંને પ્રકારની છેદોપસ્થાપના પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમાં જ એટલે કે સ્થિત-કલ્પમાં જ થાય છે.

૩ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર—પરિહાર એક પ્રકારના તપનું નામ છે તે વડે કરીને વિશેષ પ્રકારની શુદ્ધિ જે ચારિત્રના આચરણથી કરી શકાય, તે પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર કહેવાય. તેનો સામાન્ય વિધિ નીચે પ્રકારે છે.

૬નો એક ગણ આ તપ કરવા શુરુઆતથી ને શુરુકુળવાસમાંથી નીકળે. તેમાંથી એક આચાર્ય થાય ૪ તપ કરે, ૪ તેની ભક્તિ સાચવે, એમ છ મહિના થાય, પછી ભક્તિ કરનારા ૪ તપ કરે, અને તપ કરનારા ભક્તિ કરે, એમ છ મહિના થાય, ત્રીજે છ મહિને આચાર્ય છ મહિના તપ કરે, આઠમાંથી એક આચાર્ય થાય, બાકીના તેની સેવા-ભક્તિ કરે, એમ ૧૮ મહિને આ તપ પૂરો થાય છે.

તે સર્વે શ્રુતના અભ્યાસ વગેરેથી ખાસ વિશિષ્ટ પ્રકારના હોય છે, તેથી કોઈ પણ એકને આચાર્ય બનાવી શકાય છે.

ઉનાળામાં—જઘન્ય ચોથભક્ત મધ્યમ છઠ ઉત્કૃષ્ટ અદ્ભુત

શિયાળામાં— " છટુ " અદ્ભુત " દશમભક્ત (ચાર ઉપવાસ)

ચોમાસામાં— " અદ્ભુત " દશમ " દ્વાદશ ભક્ત:

રોજ આચરિલ તે આચાર્ય તથા વૈયાવૃત્ય કરનારાઓને પણ કરવાનું હોય છે. આ કલ્પ પૂરો થયા પછી કોઈ ફરીથી એ તપ કરે છે, કોઈ જિનકલ્પ સ્વીકારે છે, કેટલાક પાછા પોતાના ગરુડમાં-શુરુકુળમાં આવી જાય છે.

દાઠ તઠ ઇતરના પદોત્તમ — તપ ની આત્મિકતાની માત્ર એટલી
જેરદાર નથી હોતી કે-એટલી નિત્યારો અને તેના આપનારાઓમા પરં કિયોમાં
જોવામાં આવતી હોય છે. કમા મેરી આત્મિકતાના વગેરેની વ્યાખ્યાઓ જ ઉચા
પ્રકારની કરવામાં આવી હોય છે. જ્યારે તે પમાણે ખીજ મળતી નથી

પ્રકરણ ૧૦ મું : ૧૨ પ્રકારનો તપ:

૧ વિશ્વ-વ્યવસ્થામાં તપનું સ્થાન:

તપને નિર્જરાતું ખામ કારણ જણાવ્યું છે ૧૨ પ્રકારના તપમાં નંવરના પ્રકારોનો
પણ એક યા ખીજ રીતે સમાવેશ થઈ શકતો હોય છે “સિદ્ધાન્ત” બુદ્ધે તપથી કટા
ખીને તપની જરૂર નથી ” એમ બહોર કથોનું તેના જીવનચરિત્ર ઉપરથી જણાઈ આવે
છે, પરંતુ તપ એ વિશ્વ વ્યવસ્થાનું એક અંગ છે, તેના અપકાપ કોઈથીયે શી રીતે કરી
શકાય ? તપનો અર્થ માત્ર ઉપવાસ કરવા, અનશન કરવું, એટલો જ નથી, તે અહીં
જણાવેલા તેના ૧૨ લેહો: તથા અનેક તેના પેટા લેહો: વગેરે ઉપરથી સમજી શકાયો.
તે વિના આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસ થઈ ન શકે, એ દેખીતું જ છે. કોઈ જીવ એવા
હોય કે-તેઓને ઉપવાસાદિક તપ કરવાની જરૂર ન પણ પડે, અથવા કોઈ ન કરી શકે,
એટલા ઉપરથી “આત્મવિકાસમાં તેને સ્થાન નથી ” એમ કહેવું એ વિશ્વ તત્ત્વજ્ઞાન
વિષેનું ગંભીર અજ્ઞાન જ સૂચવે છે. જ્યારે આત્મા છે, તે નિર્વાણ પામે છે, પરંતુ નિર્વાણ
દોષોના નિવારણથી અને શુભોના ઉત્કર્ષથી થાય છે, નહિતર, નિર્વાણ જ શાનું ? અનિ-
ર્વાણ અવસ્થા એટલે શું ? અને તેનું કારણ શું ? આના જવાબમાં, તે કારણો દૂર કર-
વાના જે જે ઉપાયો, તેજ તપ: સત્ય: અહિંસા: અચોરી: પદોપકાર: વગેરે પણ તપ છે,
જેનો સમાવેશ ધર્મધ્યાન વગેરેમાં કરવામાં આવેલો હોય છે, નિર્વાણના પ્રતિબંધક
કારણો-કર્મો આત્મામાં જોડાયેલા ન હોય, તે ત્યાગ-સત્ય-અહિંસા-પદોપકાર વગેરેની
જરૂર શી ? પરંતુ કર્મો-દોષો વગેરે કોઈ જીવના એવા હોય છે, કે-જે તપ વિના દૂર
કરી જ શકાતા નથી, તેવી વ્યક્તિઓને તે વિકાસમાર્ગમાં તપ ખાસ ઉપયોગી થઈ પડે
છે, તેના વિના ચાલે જ નહિ, ઘણા આત્માઓ તે રુચિપૂર્વક કરે છે, એટલું જ નહિ
પરંતુ સહજ રીતે જ કરતા હોય છે, તેથી તેઓ ખતાવી શકે છે, કે-તપ એ વિશ્વવ્ય-
વસ્થાના નિયમોમાનો આત્મા દ્વારા પ્રગટ થતો એક વિચિત્ર પ્રકારનો નિયમ છે. તે છુપાવ્યો
છુપાવી શકાય તેમ નથી. તપ વિષે ગમે તેમ કલ્પનાઓના ગપગોળાં ગળડાવનારા ગળડાવતા
હોય, તે ઉપરથી તે ગપગોળા ગળડાવનારા “વિશ્વવ્યવસ્થા અને તેના નિયમો એટલે કે
આત્મા અને તેના વિકાસને લગતા જે પ્રાકૃતિક નિયમો છે, તેથી તેઓ તદ્દન અજ્ઞાત
છે ” એમ સચોટ રીતે સમજી લેવું જોઈએ.

વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી, સિદ્ધાન્ત બુદ્ધે તપ તરફ કોઈ પણ અંગત કારણોસર
ખતાવેલી નાપસંદગીને પકડી પાડીને-અનાત્મવાદી ભૌતિક વિજ્ઞાનના પક્ષકાર કોઈ કોઈ લોકો

મહત્તા અને પ્રતિષ્ઠા આપતા હોય, તેમાં પ્રામાણિકતાનો અંશ પણ શીરોતે માની શકાય ? અને તેવા પ્રકારના દોષોની તેવી અયોગ્ય પ્રશંસાથી આત્માઃ મોક્ષઃ વગેરે માનનારા આત્મવાદી બૌદ્ધો વગેરેએ રાહ થવાનું કે કુલાવવાનું પણ શું હોય ? છતાં, તેમ કરનારા પોતાના જ પગ ઉપર કુહાડો મારે છે, એમ શું સ્પષ્ટ નથી જણાઈ આવતું ?



પ્રકરણ ૧૧ મું : ૬ બાહ્યતપઃ

અનશનાઽવમૌદર્ય-વૃત્તિપરિસંગ્રહાન-અપરિગ્રહાન-

વિવિક્તશય્યાઽસન-કાયક્લેશા વાહ્યં તપઃ ॥ ૬-૧૬ ॥

અનશનઃ અવમૌદર્યઃ ઉનોદરીઃ વૃત્તિપરિસંગ્રહાનઃ અપરિગ્રહાનઃ
વિવિક્ત-શય્યા-ઽસનઃ કાય-કલેશઃ એ બાહ્ય તપ છે. ૬-૧૬.

[સ્ત્રાં બોલ] આ છ બાહ્ય તપ છે, તેને બાહ્ય તપ એટલે. અને કરેલ તપ એ છે, કે-તેનું આચરણ બદાબથી જોઈ શકાય છે. દેખાં વખત આત્મની નિમિત્ત બદાબથી બીજાને દેખાડવા પણ કરી શકાય છે, ત્યારે બાહ્યતપ તપ કે જે બદાબથી બીજાને દેખાડવા શક્ય નથી. અને તે બાહ્ય કરીને બદાબથી દેખાડવા નથી, કે જે નિમિત્ત બદાબથી બીજાને દેખાડવા શક્ય નથી. ત્યારે બાહ્ય તપમાં બાહ્યતપ નિમિત્ત બદાબથી બીજાને દેખાડવા શક્ય નથી. ત્યારે બાહ્ય તપ કરવું સારું હોય છે.

४ तैलना—

- ૧ તેલમલ—તેલની નીચે જામેલો ચેલ.
- ૨ તિલકુટી—તલ અને કઠણ ગોળ ખાડીને બતાવેલ તલવટ.
- ૩ દગ્ધતેલ—પકવાન વગેરે કર્યા પછી વધેકું દાઝીયું તેલ.
- ૪ તેલતરી—ઔષધિ પકાવેલા તેલની તર.
- ૫ પકવતેલ—લાળ વગેરે નાખી પકાવેલું તેલ—લાઝાખાકાદિ તેલ.

૪ ગીજના—

- ૧ અર્ધકહેલો શેરડીનો રસ. ૨ ગુલવાણી-ગજભાઈ. ૩ દાદ ૪ ન
૭ સાફર ૮ ખાંડ ૫ પાયો-ગોળની ચામણી

୧ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର—

- [illegible]

વધે તો શું કંઈ? એમ ન જાણ ને કોઈ જાણે નથી, જાત જુદા તપમાં કેવે આહાર દેવો? કદાચ-અકદાચ વગેરે જાણને તપમાં વધારા નિયમો છે, તેમાં પિંડનિર્ધુક્તિ, પરિવિનુદિ પદ્ધતિ, અગ્નિજ્વલિત નમ્ર, નાન્ય અને મોગ પવન ગરોડા વગેરે ઘણા અથોમા અપમૂન વાને સમજાવી છે, તાંપણ જેનું સનિજ્વલન કેવા રોમાં અકારી હોય છે, અને તેની પત્તેજી અવનયમાં રંગો વિવેક-નંનમ અર્થિયા નિવૃત્તિ-દીર્ઘદષ્ટિ-સાવચેતી-સમ્મત તપામ-નિરોધના વગેરે બધાં હોય છે, તેની જાણીશાય તેમ છે.

જૈન મુનિની અવનયમાં ને માનવ માટે શક્ય ઉગામાં ઉંચી અવનયમાં છે, તેનાથી ઉંચી આધ્યાત્મિક પાયા ઉપરની અવનયમાં-ખીજી સંબંધિત નથી, શક્ય નથી, જગતમાં તે છેલ્લામાં છેલ્લી ઉંચી કેટિની છે, ખીજે કયાંય તેનો ભોગે નથી, જે સર્વ બાબુઓથી અતિ ઉચ્ચ વ્યવસ્થા ઉપર ગોઠવાયેલી છે, તેનો ખ્યાલ આપવા અતિ મશ્વેષમાં કેટલાક સૂત્રો કરવામાં આવેલા છે.

નીચે પડેલા પાકાં જાંબુ ખાનાના દૃષ્ટાંતથી-શુકલ દેશયાયુક્ત મહા અહિંસામય જીવન જીવનારા જૈન મુનિની અવનયમાંની તુલના જ ખીજા માટે અશક્ય છે, છતાં તેની હરીફાઈ બતાવવા માંસાહારી છતાં અહિંસાવાદી ગણાતા કેટલાક ધર્મના સાધુઓની વિશેષતા બતાવવા અને જૈન મુનિઓની અસાધારણ વિશેષતા ઢાંકી દેવાના ઉદ્દેશથી કેટલાક આધુનિક લેખકો-જૈન સાધુઓ ઉપર પ્રાચીન કાળમાં માંસાહાર કરવાનો આરોપ મૂકે છે, પરંતુ તેઓનો ઉદ્દેશ ખેદજનક છે. તેમજ જૈનશાસ્ત્રોને સમજવાની અશક્તિ તથા અજ્ઞાનતા વ્યક્ત કરનાર છે પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં ઠામ ઠામ-જૈન સાધુઓને લાશુ કરવામાં આવેલા અનેક વિશેષણોમાં-અ-મચ્છ-માંસશિતા ખાસ વિશેષણ વપરાયેલું છે. શાસ્ત્રોમાં-કોઈ પતિત સાધુ કે તીવ્ર રોગી કે ખીજા પ્રાયશ્ચિત્તાદિ કારણેથી થયેલા માંસ શબ્દના વપરાશને સંદર્ભ સમજ્યા વિના અપેક્ષા અને તેના સાચા કારણો તથા સાચા અર્થો બાણ્યા વિના તથા જૈની અહિંસાની વ્યાપક વ્યાખ્યાઓ અને અનેક વિકલ્પો સમજ્યા વિના માત્ર શબ્દો ઉપરથી જેમ-તેમ લખી મારવામાં મહા અન્યાય અને મહા અનર્થ કર્યો છે અને ફેલાતા જતા અનાતમવાદી જીવન ધોરણમાં માંસાહારને ધરાદાપૂર્વક સ્થાન આપવાના વાતાવરણને ટેકો મળી અસંયમી જીવનને પ્રોત્સાહન મળી જવાના સંજોગોમાં દીર્ઘદષ્ટિ વાપર્યા વિના કેટલાક જૈન અથોના શબ્દપાઠી લોકોએ એવા લેખકોને પ્રોત્સાહન આપી જૈનશાસનની મહા અપમાન કરી ઘણા જીવોનું અકલ્યાણ કર્યું છે, પરંતુ તેઓને સફળબુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાઓ.

૫ વિવિક્ત-શરયા-આસનતા નામે બાહ્યતપ—

મુનિને-પલંગ-ગાદલા-ખાટ-હીંડોળા વગેરે વાપરવાના નથી હોતા. તેમને લોંબ ઉપર જ સૂવાનું હોય છે, પરંતુ ચોમાસા વગેરેમાં લોંબ ઉપર જીવ-જંતુઓ ઉંઘમાં અંપાઈને ન મરી જાય માટે, સૂવા માટે અને બેસવા માટે પાટલા વગેરે વાપરવા પડે છે. ચોમાસામાં પાણી જીવોની વિરાધના ન થાય માટે ઉપાશ્રય વગેરેનો આશ્રય દેવો પડે છે જેમ અને તેમ જીવહિંસાથી બચાય તેવી રીતના આસનનો ઉપયોગ કરવો પડે

છે. તેમ છતાં તેઓએ નિઘ છવન છવતા હોકોના સંપર્કથી કર પહોંચી શક્યા વગેરે એકાંત સ્થાનમાં રહેવું વધારે ઉચિત ઠગવવામા આવેલું છે. જ્યાં ધર્મસાધનમા રંગવડ ન આવે, અી પશુ-પુષ્પકાદિકની એકાએ જોવામા ન આવે માટે તેથી સંહિત સુદમ છવ- છવાનોથી સંહિત સ્થાન પર્વત કંવાનું હોય છે તેમાં પણ એકદમ પ્રતિમાધારી મુનિ- મહાગજાઓ તો માણસો વગરનું એકાંત ઘર, પહોંચ, કિડકા વગેરેમાના મંદિર, પર્વતની શુદ્ધઓ, જુના ખગીઆમા માડવા હોય તે, વિવિધ શ્રાવ્યમનના-નષ, તેમ જ પીલુ નામ સલીનતા પણ છે. શરીર-કપાથો-વાળી વગેરે ઉપર આગાધાનુ કાણુ પાત્ર પ્રયોજન વિન, જગપણ ઉપયોગ કંવાનો નહિ કપાથો તો હવા થવા ન દેવા, થાય તે દગ દો દેવા, શરીરને ઉપયોગ પણ પૂરી ચતનાપૂર્વક જ અદિક કીર્તિ આગ નહીંવાન પ્રાંતે જ કંવાનો, સિવાય નિશ્ચય આસન ગળવાનું.

૬ કાયકલેશ—આત્મા અને શરીર ભુલ્યા છે, તેથી શરીર દુખની રૂપે એ જોઈ શકે.
સર્વથા તજવા.-સમયક પ્રકારે-શાસ્ત્રના મુજબ શરીરને છાડી દેવાનું ને

[illegible]

એ પ્રમાણે-અશુદ્ધ વળત સમી વીરામન, હિતરામન, મોર પદ્મો, દુ. મ. ,
સુભુ. ચન્ના અભુ. રંડની માદક લાંબા સુદ, તિનાળાના દેવ રંડની માદક લાંબા
લિના નદી જાતાપત્તા લેવી, ગિયાળાની રંડીમા ખુદ્દા રાંડીને માદક લાંબા
મર્યો, શરીંગી મોળા ન હરવી, ટાપીપ ન મરવી રંડની માદક લાંબા
વળેરેનો માદકદેરા તપમા અમાવેશ રાય ને

આ રીતે આજ્ઞાના અનુભવ આવી રીતે આપણને માર્ગ દર્શાવે છે. આ રીતે આજ્ઞાના અનુભવ આવી રીતે આપણને માર્ગ દર્શાવે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું : અભ્યંતર તપઃ

મુખ્ય ભેદો ત્રણે પેટા ભેદોની ગણના

સૂત્ર અને બાધ્યમા તથા તપનો અર્થ જોવો વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો છે, તેથી એક જ પ્રકરણમાં તે સર્વનો સમાવેશ ન કરતા જતા જતા પદ્યનો પાડીને તેનું વિવેચન કરીશું.

પ્રાયશ્ચિત્ત-વિનય-વૈયાવૃત્ય-સ્વાધ્યાય-ન્યુત્સર્ગ-ધ્યાનાન્યુત્તરમ્ ॥૩-૨૦॥

પ્રાયશ્ચિત્ત-વિનય-વૈયાવૃત્ય-સ્વાધ્યાય-ન્યુત્સર્ગ અને ધ્યાન એ ઉત્તર એટલે અભ્યંતર તપ છે. ૬-૨૦,

[સાં ૭૦] આ તપમાં ખાસ કરીને આત્માના ભાવો સાથે સ્પર્શતી આંતરિક પ્રવૃત્તિ મુખ્ય હોવાથી તથા તેમાં બાહ્ય પદાર્થો સાથે ખાસ બાંધે મંબંધ ન હોવાથી તે અભ્યંતર તપ કહેવાય છે.

૧ પ્રાયશ્ચિત્તઃ-મૂળ અને ઉત્તર શુભોમાં થોડો પાપ અતિચાર-દોષ લાગે તેની જે કાંઈ પણ અતુલ્ય કરીને શુદ્ધિ કરવી તે.

પ્રાયઃ=મોટે ભાગે જેનાથી ચિત્ત=ચિત્તની શુદ્ધિ થાય, તે પ્રાયશ્ચિત્ત.

૨ વિનયઃ-મોક્ષાતુક જ્ઞાન અને ઉચિત પ્રવૃત્તિ, તેના આચરનારા અને તેના સાધનો તરફ બહુમાન, અને તે સૂચવનારી પ્રવૃત્તિઓ.

૩ વૈયાવૃત્યઃ-વ્યાવૃત્તપણું, શાસ્ત્રના ઉપદેશો કરીને દોષોથી દૂર થઈ, સેવા-ભક્તિની પ્રવૃત્તિ.

૪ સ્વાધ્યાયઃ-યોગ્ય સમયે વિધિપૂર્વક પઠન-પાઠન વગેરે.

૫ ન્યુત્સર્ગઃ-મહાત્યાગ.

૬ ધ્યાનઃ-મન-વચન-ક્રિયાના યોગોની આગમવિધિપૂર્વક રૂકાવટ કરી-આત્મામાં નિશ્ચળતા-

સ્થિરતા-આત્મપ્રદેશોમાં અચંચળતા સ્થાપિત કરવી.

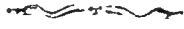
તે દરેકના ભેદોઃ-

નવ-ચતુર્-દશ-પચ્ચ-દ્વિ-ભેદં યથાક્રમં પ્રાગ્ ધ્યાનાત્ ॥ ૧-૨૧ ॥

ધ્યાનની પહેલા સુધીના પાંચ ભેદવાળું અભ્યંતર તપ અનુક્રમે નવ-ચાર-દશ-પાંચ અને બે ભેદવાળું છે. ૬-૨૧

[સાં ૭૦] ધ્યાનના ચાર ચાર પેટા ભેદો સાથે મુખ્ય ચાર ભેદ આગળ ઉપર વિસ્તારથી કહેવાના હોવાથી અહીં ધ્યાનના ભેદોની સૂચના કરવાનું ખાસ હેતુપૂર્વક છોડી દેવામાં આવ્યું છે.

તે કે આગમોમા પ્રાયશ્ચિત્તના પાત્રાચિત સાથે દ્વિ અથવા ખીણ રીને વીણ ભેદો
બતાવ્યા છે, નો પણ સૂત્રકાર મહારાજએ ૯ મું અને ૧૦ મું સાથે ગણાવીને ૯ ભેદો
બતાવ્યા છે. એમ દીકાકાર મહારાજએ જણાવ્યું છે.



પ્રકરણ ૧૩ મું: પ્રાયશ્ચિત્તનું સ્વરૂપ:

આલોચન-પ્રતિક્રમણ-તદુભય-ત્રિવંક-વ્યુત્પર્ગ-
તપશ્-છેદ-પરિહારોપસ્થાપનાનિ ॥ ૧.-૨૨ ॥

આલોચન, પ્રતિક્રમણ, ને બળનેય, ત્રિવંક, વ્યુત્પર્ગ. તપ, છેદ. પરિહાર.
અને ઉપસ્થાપન, એ નવ ભેદે પ્રાયશ્ચિત્ત આવ્યંતર તપ છે. ૯-૨૨.

[આ ૮ બો ૮] પાત્ર આવ્યાને એટલે કે ગવન અને નિર્ગમન પ્રાપ્તિ
દ્રવ્યથી અને ભાવથી થએલ રોપો કે જે આશ્રય અને કુર્ચાશ્રયના કામ માટે
રોપ, તેની મુદ્ધિ માટે દ્રવ્ય-દેવ-કાળ-ભાવ, પાત્ર. વિગત, રોપ, તેમ કામને કે જે
પ્રકૃતિપ્રાપ્તિ દાય, ભતિ, શુભો વગેરેમા જે જાતની ગચમની વિવિધતામાં જે ગચમની
મક્ષિ, મારીક શક્તિ, શરીર વગેરેને આધારે શરૂ જે દપાસ માતાએ જેને પ્રાપ્તિ, જ
મોંવામા આવે છે. પ્રાયશ્ચિત્ત આપનાર લેનાર કયા ? તેની નિર્મલ જેને પ્રાપ્તિ જેને
પ્રાપ્તિ આપણે ? તેના ઘણા મારીક નિયમો જે, પંચાંગ, પંચાંગ, પંચાંગ, પંચાંગ
અને પ્રદેશ પ્રાપ્તિ તેના વિગત હવેથી જે તેના પાત્રે પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ
માત્ર જે, તેની તુટી તુટી પગિલાપાઓ રિગત પ્રકાશ માતા જે પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ
તાપ પ્રાપ્તિ તેને જે પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાને તાપ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ
ન માપી માટે, તેવા શરૂના ભોગ વિના પાત્ર પ્રાયશ્ચિત્ત માટે, પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ

૨ પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત.—નિર્ગત નેત્રે જનના લગ્ન-પાળના નવપણા તેનાની પા-
દરુ તે પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત જે એક રૂપે પાક જેવો એવા હોય છે, જે ને માત્ર
આલોચનાથી શુદ્ધ થતા નથી પરંતુ તે માત્ર પરિક્રમણ ૧૧ શરૂ થઈ શકતા હોય છે,
તેને માટે પ્રતિક્રમણ કરવું પડે છે

પ્રતિક્રમણ નેટલે " જે મારી ભૂત-જોષ જાણે છે, પરંતુ તે જોડે કામ થયું છે,"
એમ પશ્ચાત્તાપપૂર્વક બૂતની કચ્છાતા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ફરવી અને ' તે ભૂત શબ્દ થઈ જાયો '
એટલે ' મિથ્યા મે હુકુતમ્ ' અર્થાત ' મિથ્યા મિ હુકુત ' નાં એવી ઇચ્છા કરવી તથા
ભવિષ્યમા ફરીથી તેવી બૂત થવા નિર્ણય નહિ, એમ પત્યાગમ્યાન ફરવાની-તે ન ફરવાની ખાત્રી
ઉચ્ચારવી અને તેની શુદ્ધિ માટે ઇર્ષ્યાપશિકા પ્રતિક્રમણાદિના કાયોત્સર્ગ, મન-વચન-ક્રિયા
ને ધ્યાન-મૌન-આસનની સ્થિરતાપૂર્વક લોગસ્સ-નમસ્કારમત્રાદિ સત્સ્મરણાદિ કરવા, તે
કાયોત્સર્ગ. જેથી અતિચારની શુદ્ધિ થઈ જાય, એકલા પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્તમાં કાયોત્સર્ગ
સુધી પહોંચવાનું હોય છે.

૩ ઉભય-આલોચના અને પ્રતિક્રમણ—કેટલાક હોંવા એવા હોય છે કે-ખન્નેય કરવાથી
તે શુદ્ધ થઈ શકે તેવા હોય છે. તેની શુદ્ધિ માટે ખન્નેય પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા
પડતા હોય છે, પાંચેય પ્રતિક્રમણના વિધિઓમાં-આ બંનેય પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તોની
વ્યવસ્થા રાખવામાં આવેલી છે. દેવસિચ્ચં રાધચ્ચં આલોઉં ? થી આલોચના શરૂ થાય
છે. અને સંવસ્સવિથી પ્રતિક્રમણ શરૂ થાય છે. તથા અબુદ્ધિયોથી શુરુને લગતા
થએલા હોષોનું સ્વતંત્ર આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત થાય છે, તે ઠેક આચરિય ઉવળાએ સુધી
થાય છે, એ પ્રમાણે દેવસિક આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત પછી તુરત જ પાક્ષિક ચાતુર્માસિક
અને સાંવત્સરિક આલોચના અને પ્રતિક્રમણ શરૂ થાય છે, તે પહેલા તે ક્રિયા શરૂ
કરવાની પ્રસ્થાપના કરવા માટે, પક્ષી-ચાતુર્માસિક-સાંવત્સરિક સુહપત્તિ પડિલેલા છે.
વડિલ મહાપુરુષોને વંદન અને અભ્યુત્થાન ક્ષમાપના થાય છે. પછી અતિચારોનું
આલોચન વિસ્તારથી થાય છે. પછી, પાચ મહાવ્રતાદિક-સુનિધર્મનું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં
લેવા, સુનિચો પાક્ષિકસૂત્ર જોલે છે, ને તે પ્રસંગે યાદ કરેલા અતિચાર હોષોનું પ્રતિ-
ક્રમણ, ત્યાર પછી પગામ સન્નિધાય સૂત્ર જોલીને સુનિ મહારાજાઓ અને વંદિત સૂત્ર
જોલીને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે. અને પછી તુરત જ કાયોત્સર્ગ
૧૨-૨૦ અને ૪૦ લોગસ્સના આવે છે, પછી છેલ્લે સુહપત્તિ-વંદનાપૂર્વક સમાપ્ત
ક્ષમાપના કરીને પાક્ષિકાદિક પ્રતિક્રમણાવરયક ત્યાં પૂરા થાય છે. અર્થાત્-દેવસિક
આલોચના પ્રતિક્રમણની સાથે જ પાક્ષિકાદિકનાં આલોચના પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્તો શરૂ
કરી દેવામાં આવેલા છે, દેવસિક અભ્યુત્થાન ક્ષમાપના પણ પછી જ થાય છે.
પાક્ષિક આદિક પ્રતિક્રમણમાં પણ ૬ આવશ્યકો તથા ત્રણ ગમ તેમા સચવાઈ જાય છે.
ત્રણ ગમ તરીકે ત્રણ કરેમિ ભતે આવે છે. ૧ પાક્ષિકસૂત્ર, સામાયિકરૂપ આવે છે. ૨
કાયોત્સર્ગ અને પછી ૩ લોગસ્સ-ચતુર્વિંશતિ સ્તવ આવે છે, ૪ પગામ સન્નિધાય
અને વંદિત પ્રતિક્રમણ તરીકે આવે. અતિચારોનું કથન આલોચન તરીકે આવે છે,

પ વચ્ચે વચ્ચે આવતા વાહણથી શુરવંતો થાય છે કે પ્રત્યાખ્યાન તો કાઢ ને કાઢ નપરૂષે હોય જ છે, જે પાશ્વિકાદિકના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે કન્વાના હોય છે. જે જગત્તર કન્વાથી “ પદ્મિઓ ” જોલવામાં આવે છે, આલોચના પ્રતિક્રમણ સાથે વ્યક્તિગત દોષોની પાળ પ્રત્યેક સાથેની સમાપના અને સકલ સંઘને મિથ્યાદૃષ્ટનિવાન કાઢા થઈ જાય છે. અને છેલ્લે શુરુ-શિષ્ય-સંબંધનું પુનરુચ્ચારણ-ચાર આમણા કારા થઈ જાય છે, આ રીતે દૈવાસિક આલોચના પ્રતિક્રમણની લગભગ પાશ્વિકાદિક છ ગાંઠરૂઢ, ૩૬, ગમ તથા ખીજ જરૂરી પ્રસંગો સાથે થઈ ગયા જાદ દૈવસિક શુરુ-સમાપના અને કાયોત્તરંગો વગેરે પછી થાય છે, આમ પાચેય પ્રતિક્રમણના વિધિઓમાં જે ગરૂષ પ્રાયશ્ચિત્તો જોડાજોડ થાય છે. ગમણા-ગમણે અને જાન હાળા, ૨૬૨ ૨૬૨ ન જોલવા તથા મુનિઓના દૈવસિક અતિથાગ વગેરે દૈવસિક-વાસિક આલોચના ને

આ ઉપાય પ્રાયશ્ચિત્ત-અધિ સક છતાં સમિતિ-શુષ્કિતમા પ્રમાણિત ગુરુની ૨૬૨ ના કદી નાખનાર, વિનયમા ખામી ગળનાર, ઈચ્છા-મિચ્છા-નરુષિ વગેરે ૬૬ પ્રમાણે જે નામ સાધુ ગમાચારી પાળવામા ખામી રાખનાર, નાના જદ-ગોરી-ગુરુની ૨૬૨ ના નામ નાચવ્યા વિના જગાસા. ઉધ્વસ, છીક, પવન છારતો ગમેય ૨૬૨ ના નામ વિદ્યાર્થી કદી નાખનારને ને જાનેય પ્રાયશ્ચિત્તો કન્વાના થાય ને

છે. કાચોત્સર્ગ મ્યાનરૂપ છે તેવા પૂર્વે જાણના કાળે આરે મરણોપન કરી શુદ્ધિ કરનાર છે. મન-વચન-કર્મનાં જે નિવરણરોગમા પળિયાનરૂપ જે. જાવનોગરૂપ નિવરણરૂપ છે. અને ઉત્તમ રમણરૂપ પાતિમા જે જેથી સદિગથી મિતિ પાતિમા છે, અને પછી વિશેષ આરાધનારૂપ નિવરણમા મન-જનન-જાયા-પરોની શક્ય છે. એટલા માટે સામાયિક-વંદના-સ્તવપાત્રના પાતિરોગના પમાર્જના વગેરે પહેલા કંઈ પધિકા પ્રતિકમણુ આ કંઈકામિ કામિ તેનુંજો દ્રાગ કાચોત્સર્ગો કરવાના વિધિ છે ઉપરાત મુનિઓને-શ્રી મધને આગ આગ પમાર્જાને અનેક જાતના કાચોત્સર્ગો કરના હોય છે. ગમનાગમન, આવડ રવાન, રાન, પનાજાનની શરૂઆત, નિહારના પ્રમજાન હોડી-વહાણુમાથી ઉતર્યા પછી, રથડિગ માનું કરી આગ્યા પછી, શુદ્ધોદવ-વિદ્ય-અથાનિ પ્રસંગે પણ કાચોત્સર્ગ કરાય છે.

કાચોત્સર્ગ જેમ દોષોની શુદ્ધિ કરે છે, તેમ મ્યાનરોગ દોષાથી-સામાયિક-વંદના-સ્તવવંદના આદિ આરાધનારૂપ પણ બની શકે છે, અર્થાત્ કાચોત્સર્ગ વિગધના કરવાનું અને આરાધના કરવાનો પણ એક રોગ છે. હવે પછીના પ્રાયશ્ચિત્તો પણ જે પ્રમાણે સમજવા.

૬ તપ પ્રાયશ્ચિત્ત-તપ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વયં અભ્યંતર તપ છે. વિશિષ્ટ દોષોની શુદ્ધિ માટે વિશેષ પ્રકારે ઉપવાસાદિક તપ કરવા તે તપ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. તેથી તે બાહ્ય હોવા છતાં અંશતઃ અભ્યંતર તપરૂપ પણ બની જાય છે. તપ ત્રણ ઠેકાણે આવે છે, ક્ષમાદિક દશ ધર્મોમાં આવે છે. બાહ્ય અભ્યંતરરૂપ સંવર-નિર્જરામા આવે છે. અને અહીં ફરીથી પ્રાયશ્ચિત્તમાં આવેલ છે.

૧ ક્ષમાદિકમા મુનિ તરીકેના જીવનની ફરજ તરીકે તપ કરવાનું આવે છે.

૨ સંવર-નિર્જરામાં-તમામ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં તે કર્મ રોકવા અથવા નાશ કરવાના સાધન તરીકે કરવામાં આવે છે.

૩ અને લાગેલા તીવ્ર અતિચાર દોષોની શુદ્ધિ માટે આવે છે.

ત્રણેય પ્રસંગોમા જુદા જુદા નિમિત્તોની ગૌણતા-મુખ્યતા હોય છે. તપ પ્રાયશ્ચિત્તની પદ્ધતિની લઘુ-શુરુ વગેરે સજ્ઞાઓ સમજવા જેવી છે. હાલમાં જિત વ્યવહારને આધારે મોટા દોષોમાં તપ પ્રાયશ્ચિત્ત અપાય છે.

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-શાસન-સંઘ-દેવદ્રવ્યાદિ-યોગોદ્ધવહન વગેરેને લગતા અપરાધોમા આ પ્રાયશ્ચિત્ત અપાય છે અને તેના અનશનાદિ મુખ્ય છ લેહો છે, તથા પરશુમુખ ચન્દ્રપ્રતિમાદિક અનેક પ્રકારે છે.

૭ છેદ પ્રાયશ્ચિત્ત-વધારે મોટો દોષો કરનારને આ પ્રાયશ્ચિત્ત અપાય છે. જે તપથી ગર્વિષ્ટ હોય, તપ કરવામાં અસમર્થ હોય, તપ ઉપર શ્રદ્ધા ન રાખતા હોય, તપથી જેના આત્મા ઉપર શુદ્ધિ થવાની અસર ન પડતી હોય, તેવા દોષની શુદ્ધિ માટે મુનિની

સીધાના દિવસથી જેટલો સીધા પર્ચાય થયો હોય, તેમાં દેવ કાપ-ઘટારો કન્વમાં આવે છે. તે ઘટારો પાંચ પાંચ વગેરે દિવસોનો, પાચ-દશાદિ પદ્યોનો. મહિનાઓનો, વર્ષોનો કરવામાં આવે છે.

૬૦ તો કોઈ મુનિનો સીધાપર્ચાય ૨૫ વર્ષ થયો હોય તો તેમાં ઘટારો કરીને ૨૦ વર્ષ ગણવામાં આવે તો તેનાથી જો ત્રણ ઓછા વર્ષના પર્ચાયવાળા હોય, તે ઓટા થઈ જાય અને તેથી જે પોતાને વદન કન્તા હતા, તેઓને પોત તે વર્ષનું કન્વું પડે વગેરે ઘણા બીજા પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય તેથી પણ દોષ ન કરતા અગ્નિર્ન મુનિ રાખવા મુનિ પોતાની ઇચ્છાથી સાવધાન રહે, દંડનો ભય પણ મર્યાદામાં હતો અને સિદ્ધિ મળે છે.

હોય છે તેમજ માનવની પરત્વે વગેરે જોઈએ તે પાંચમાં પરીચ તેને ફરીથી ત્રીજા વગેરે અપરાધને નહીં નહિ.

પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દનો અુચ્ચ-પર-રને જે ત્રણી પાનિનિમિત્ત અર્થ બાળમાં આ પ્રમાણે સૂચવાયો છે. 'ચિત્ત માનવે અર્થ' એ જ્ઞાન અને શુદ્ધિ થાય છે તેને ત પ્રત્યે કૃદન્તનો તથા ઉચ્ચન્તનો સમાવેશી 'ચિત્ત' શબ્દ અને જે માત્રાપનાતિ દ્રષ્ટાન્તિ આવ તપથી ફરીથી અપ્રમન બાવમા અપ્રતિને 'પાય' વગેરેમાગે મનિ મૂલ ન કન્યા જેની ભય છે, ને ફરીથી હોય કન્યા તરી ગયલા સ્ત્રીમાગે મનિને ફરીથી ભાવ ન કરવા જેતાની કે કે "જે ફરી બૂઝ કન્યા નો આનાથી પણ વધારે-માદગ તપ શુદ્ધિ માટે કન્યા પડશે." માટે તેનું નામ પ્રાયશ્ચિત્ત, અથવા અપરાધ જેનાની શુદ્ધિ થાય છે તે પ્રાયશ્ચિત્ત.

આ ધાર્મિક શુરુકુળવાસ મંરથાના ત્રીજાની ફાજલારી કાવત્રા સમજવા, કે જે આત્મ શુદ્ધિ કરવામાં સહાયક થાય છે.

અપરાધમાં દીવાની શિક્ષા થાય છે અન્દામાં ફાજલારી શિક્ષા થાય છે. તે પ્રમાણે અહીં પણ અતિક્રમ-અતિક્રમ-અનિચાર મુખી હક્ક કાયોતસર્ગ મુખીના પ્રાયશ્ચિત્તો કર વાના હોય છે પરંતુ અનાચાર-અન્દો થયા પછી શુદ્ધિ મુજબનારને મોટા ઉચ્ચ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા પડે છે. એમ સામાન્ય રીતે ખ્યાલ આપી શકાય.

૯-૨૨



પ્રકરણ ૧૪ મું: વિનય:

વિળવ-મૂલો ધમ્મો.

“વિનય ધર્મનું મૂળ છે.”

વિનય શબ્દનો સામાન્ય અર્થ-નમ્રતા, સન્માનવૃત્તિ, સત્કાર: વગેરે પ્રચલિત છે. ભારતના પ્રાચીન લોકવ્યવહારમાં-વિનય શબ્દથી શિક્ષણ, તાલીમ: કેળવણી, સન્માર્ગ શિખ-વાની તૈયારી, સન્માર્ગ શિખવનારા વડીલોની સેવા. તે તે વિષયનું જ્ઞાન: અને અનુભવ આપનારા જ્ઞાન વૃદ્ધોની સેવા-ચાકરી: તેઓનો સફલાવ પ્રાપ્ત કરવો: તેઓની કૃપા મેળવી શકાય તેવું વર્તન રાખવું વગેરે ભાવ સમબલ્ય છે. સભ્યતા: અને શિષ્ટાચાર ભાવમાં પણ વિનય શબ્દ વપરાય છે. પશુ-પક્ષિઓ અને સામાન્ય માણસો પણ પોતાના વડીલો તરફ અથવા જ્યાંથી સ્વાર્થની સફળતા થાય, તેમની ખુશામત, તેના તરફ નમ્રતા તેને રાજ રાખવાની એટલા ભક્તિપ્રેમ બતાવવાની એટલા સન્માન બતાવવાની એટલા કરતા હોય છે.

જૈનશાસનમાં તે લૌકિક અર્થથી ઘણા જ આગળ વધેલા લોકોત્તર અર્થમાં વિનય શબ્દ વપરાય છે. મુખ્ય રીતે લોકોત્તર અર્થમાં વપરાયેલો વિનય શબ્દ ઉપચારથી તેવા જ લૌકિક અર્થોમાં વપરાયેલો છે.

૧ અધિકશુણી તરફ ભક્તિ: એટલે બાહ્ય સેવા-ચાકરી: ૨ શુણો અને શુણી તરફ

હૃદયના અભાવપ્રવંધનું અહુમાન કે શુભીની અને શુભીની સ્તુતિ કે તેના અવશો-
ભાંકવાં પણ શુભ અને શુભીની આશાનના—અનાદર—અપમાન—પશ્ચાન્નના—અશ્લિષ્ટ—અહુમાન—
તિરસ્કાર વગેરેનો ત્યાગ કરવો—કરવો.

આ પાંચ અર્થમા—વિનય શબ્દ દોહાનર અર્થમા મુખ્યપરે વર્ણાય છે. જેનું ઉપર
ધર્મના મૂળ તરીકે વિનયને જણાવ્યો છે તેથી આ પાંચ ક્રમના વર્ણવે છે. આ
અર્થમા વિનય શબ્દનો વર્ણવણ થાય છે. દુકામા એમના કૃત્રી શબ્દય છે—અવરુઃ અને
નિર્જીરાના મોક્ષસાધક સર્વ આચારના કેન્દ્રબુદ્ધ પાંચથ આચરે તેના સર્વ સંસ્કારો
તેના સર્વ વિધિઓ વગેરે વિનય શબ્દના અદોષમા અર્થમા સમાવેશ પડેલી જાય છે. તે
એ સર્વ આચાર તથા અનુષ્ઠાનો અને તેના વિધિઓ ના જેમ સંપૂર્ણ છે. આ પાંચ
વિનયરૂપ આત્મા આત્મપ્રાપ્ત પરાવાયેલા હોવા જોઈએ એટલે કે વિનય રહિત નહીં.
પ્રકારો તે સર્વમા વાળાયેલા હોવા જોઈએ. તે નિવાય તે સર્વ પ્રાપ્તિ છે. તે સર્વ
પ્રેમ નવાદ ધાન્ય કરી શકે નહીં.

ઉપદેશના પ્રતિષ્ઠિતરૂપ-શુભજ્ઞાનરૂપ-શાસ્ત્રી અને તેના પત્નિ-ગૃહસ્થના સહ પ્રકાશના
 મનિવાળના ન્યાયથી શુશ્રુષાદિ આદિ શુભોપવંશ-વિનય ભગવતે એ એ સમયે ભગવતે
 વિનયપૂર્વક આગુત્તુ ગવિનય ન કર્યો આશુભાનપૂર્વક ભગવતે જાનને દગના ઉપદેશ-
 શ્રેયોદાયન વગેરે તથાપૂર્વક ભગવતે નિહનરૂપાનુ ન કર્યું જાન આપનાર કે કશું શુદ્ધ કરા
 નહીં એજને જાન આપ્યા વિના ન રહેતું તેનાથી જાન શુભરૂપ નહીં શુદ્ધ રૂ દેવદેવ
 શુદ્ધ ગર્થ, તે ગર્નેય પાતુ શુદ્ધ ગર્થવા-ગર્થવા પ્રથમ કર્યું.

૨ દર્શન વિનય—શ્રી અગિદન ભગવતેએ સ્થાપેલા જૈનશાસ્ત્રના નવા-વેદા દ્રવ્ય ને
 ભાષ-લીલા કે આરુદતજ જેટલા અગ-પ્રત્યેકે ભાષ, મહત્ત્વે મહત્ત્વે તે ને નેના
 નવાલકે ભાષ તેના અગ્રાલનના નિયંત્રા ભાષ તે નાથ નહુ વગિના દેવ ને ને
 પ્રતિષ્ઠાન-કાળાપૂર્વક નવાવન નવાવનના નવાય વાગ્યર નિઃ વિન દેવ ને ને
 મા પ્રભાવના ગમનના વિચરીકળુ વગેરે ધ્યાન નવા કે પ્રત્યે નવા ને ને
 ગાના વિનય કર્યો જેના જૈનશાસ્ત્ર નવાના ગાથ તે ને ને ને ને

આ બધા કાર્યો માટે-માન-માણી જ પાતાના આત્મો પમાણેના એક શિશિવર્ગ
જરૂર હતી. તે માટે ૧૮૫૮ માં જ મદ્રાસ, મુંબઈ અને પ્રતાપ્તાની યુનિવર્સિટીઓની
સ્થાપના કરવામાં આવી હતી અને એ રીતે રીનમર સચનાત્મક કાર્યની શરૂઆત પ્રીતી
પાલીએન્ટે કરી હતી.

તેઓની કાર્યકુશળતા એવી હોય છે કે-પાતાના આદર્શોને પ્રથમ ભારતીયતા
કવર ચડાવે છે, તથા જેમ બને તેમ બન્નેમતું એવું મિશ્રણ કરે છે કે પ્રથમ દર્શને
બધું ભારતીયોને ભારતીય જ દેખાય, અને પ્રબળ વિરોધ વિના કામ શરૂ થઈ નાય,
પરંતુ અગાઉથી જુદી જુદી રીતે આકર્ષાને તૈયાર કરી રાખેલા કામ કરનારાઓને સારા
ચગાર આપીને રોકી લેવામાં આવતા હોય છે, એટલે ભારતીયો સમજે કે અમારા આદર્શ
સુખબતું કામ થાય છે, પરંતુ કામ થાય બહારના ધ્યેયો અને આદર્શ સુખબતું.

આ વાત ૧૧-૫-૫૭ ના માન્ચેસ્ટર ગાર્ડિયનમાંના એક લેખ ઉપરથી પણ
સમજાય છે. તેમાં લખ્યું છે કે-“ભારતીય વિપ્લવે આધુનિક ભારતના પરિવર્તનની
શરૂઆત કરી ન હોતી- કે એ પરિવર્તન અટકાવ્યું પણ ન હોતું”x એ વિપ્લવે પરિ
વર્તનને વેગ આપ્યો હતો, વિપ્લવના વર્ષે-કલકત્તા, મદ્રાસ અને મુંબઈની યુનિવર્સિટીઓની
સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. એ વસ્તુ જ વિપ્લવ કરતા પણ વધુ સૂચક છે.”

“બળવા પછી જ ભારતમાં ઉદ્યોગો, કાપડની મીલો, અને ચા-રબરના બગીચાઓ
ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા. કે જે ભારતની આજની આર્થિક તાકાતનો પાયો બન્યા છે.
આ રીતે વિકાસની જે પ્રક્રિયાઓ શરૂ થઈ ચૂકી હતી તેને બળવાના કારણે વેગ
મળ્યો હતો.”

“બળવાનું એક સારામાં સારું પરિણામ એ આવવા પામ્યું હતું કે-ભારતીય
બહાર મત ઉપર તેની ભારે અસર થઈ હતી. બળવાનો આઘાત જ્યારે ઓસરી ગયો
ત્યારે-રૂઢિચુસ્તોને ભાન થયું હતું કે “હવે તેઓ ભૂતકાળમાં પાછા જઈ શકે તેમ

* પરિવર્તન કરવાનું ઘણું વખતથી શરૂ થઈ ચૂક્યું હતું.

x તેના આગળના કાર્યક્રમને આડું કરવાના જ હતા

• પ્રગતિની પ્રક્રિયાને વેગ આપવા માટે બળવાની જરૂર હતી

નર્મી. "જે ઉત્તમવાદીએ માનતા થયા હતા કે "શ્રીગ્રંથ અને ચક્રિની વાંચનાના જ આજ્ઞાની મળશે તેમની ગાથે સુરવાથી આજ્ઞાની હાજર નહીં થાય. આ મોંઘે પૂર્વ અને ચક્રિમંત્રે યોગ્ય ક્રમના વિવિધ ણયો કામે લાગી ગયા હતા."

આ ઉપરથી અમલ શકાય છે, કે બળદો તે બળદો ન હોતાં. અને એ સંધ્યે
જ્યાના પવિત્રનામાનો એક છીંટોનો ભાગ માટેના પવિત્રના સૂચક ચક્રને
દર્શન મળે છે.

શુનિચર્ગીશીષ્યાની વ્યાપનાની કાતાગિદ્દ્યાની તરીકે જે રૂ. ૨૫૦૦ નીકળી છે. તેમા એક ત્રીકીટમા બેઠતુ વાક્ય બાકુ છે, કે—

“ ज्ञानिनसो नरान्यो महान् ”

નવેના અર્થો એ છે, કે “અકલ્પા-માત્રી અને પ્રકૃતિ - ના સંબંધમાં
આશય એ છે કે-“આકાશાન્નિગદ્ય જ્ઞાનજાતા-વારુણિક વગેરેના અર્થો એ છે.”

નથી હોતો, તેને કે જે કે... તેથી નિરવ્ય
મનઃ વચનની પ્રવૃત્તિને...
જતાં શબ્દ હોયો કે, જે...
લક્ષ્યાત્મક રીતે કાય...
કરવાનો હોવાનું...
કાયોત્સર્ગના સ્વરૂપના મુશ્કેલી આપના...
કાયોત્સર્ગના સ્વરૂપના મુશ્કેલી આપના...

અર્થ:—“સ્થાનઃ મોનઃ યાને ધ્યાનેઃ કરીને ત્યાં સુધી કાયરૂપ-મારો
ઉત્સર્ગ કરું છું.”

સ્થાને કરીને મયાની પ્રવૃત્તિનો ઉત્સર્ગઃ મોને કરીને વચનની પ્રવૃત્તિનો ઉત્સર્ગઃ
અને ધ્યાને કરીને મનની પ્રવૃત્તિનો ઉત્સર્ગઃ મુખિય કરીને છે. “અર્થાગ્નિ નોસિતમિ” મા
જે કે એ ગર્ભિત રીતે સમાવેશ પામે છે છતાં અત્યંતજ્ઞ જો માટે તેની ઉપર પ્રમાણે
ત્રણેયના ઉત્સર્ગની સૂચના કરી આપી છે વિશેષમાં એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે,
કે-પ્રાથમિક સાધકો એકાએક મન-વચન-કાયાની આવડ-નિવડ મન પ્રવૃત્તિઓને છોડી
શકતા નથી. ક્રમે ક્રમે છોડી શકે છે. તેથી નિરવ્ય પ્રવૃત્તિઓરૂપ કાયાને ન પ્રવર્તાવવારૂપ
નિશ્ચલ સ્થિતિઃ વચનને ન પ્રવર્તાવવારૂપ નિશ્ચલતા સૂચક મોનઃ અને મનને સ્થિર રાખવારૂપ
નિશ્ચલતારૂપ ધ્યાનઃ ઉત્સર્ગના અંગ બને છે. તેથી કાયોત્સર્ગમાં કાય શબ્દ છે. તથા
તાવ કાર્યમાં પણ કાય શબ્દ છે. છતાં કાયા-માનનો ઉત્સર્ગ નથી પરંતુ સાથે જ મન-
વચનનો પણ ઉત્સર્ગ હોવાનું સૂચવાય છે એ ઉપરથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે, કે-
મોક્ષમાર્ગની જૈન પ્રક્રિયામાં ધ્યાન કરતાં ઉત્સર્ગતપનું વધારે મહત્ત્વ છે. ધ્યાનથી ઉત્સર્ગતપ
પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૪ મે શુભસ્થાને પણ શુક્લધ્યાનનો ચોથો પાયો સર્વોત્સર્ગ પ્રાપ્ત
થવામાં કારણભૂત બને છે.

માટે જ ઉત્સર્ગ-કાયોત્સર્ગ સર્વ ક્રિયાઓમાં બળવાન અનુધાન છે. માટે જ વીશ
વિંશિકાની યોગ વિંશિકામાં ઉત્કૃષ્ટ અનુધાન અરિહંત એકાએક-કાયોત્સર્ગાત્મક
અતુર્વિંશતિ સ્તવ સૂત્રને ઉદાહરણ તરીકે લેવામાં આવેલ છે.

સર્વ ક્રિયાઓના જેમ જુદા જુદા અનુધાનો છે, તે પ્રમાણે તેજ અનુધાનથી સાધ્ય રૂળ
કાયોત્સર્ગથી પણ સિદ્ધ કરવાની ગોઠવણો હોય છે. જેમ કે-ચૈત્યવંદના જેમ દહક
સૂત્રો સ્તવનોઃ તથા બીજા સૂત્રોથી સિદ્ધ થાય છે તે જ પ્રમાણે-એક નવકારમંત્રના
કાયોત્સર્ગથી પણ ચૈત્યવંદના થાય છે. અથવા બીજી રીતે કરવામાં આવતાં અનુધાનોમાં
અનુધાન કરનારની રહેલી ખામીની પ્રતિ કાયોત્સર્ગથી કરી લેવાની ગોઠવણ હોય છે. એટલે
“દ્વિવંદ્ય સુચદ્ધ મવતિ” જે વાર બાધેલું ઠીક બધાય છે. એ ન્યાયથી બેવડી રીતે અનુ-
ધાન રૂળ આપવામાં સતેજ હથિયાર બની બધ છે. માટે દરેક ક્રિયાઓમાં ઠામ ઠામ
કાયોત્સર્ગ આવે છે. જેથી આશ્ચર્ય પામવાને કારણ નથી, કે-“ઠામ ઠામ આટલા બધા
કાયોત્સર્ગ કરવાના કેમ આવતા હશે ?” માટે જ “સર્વ વિધિઓ-પૂર્વધરઃ કે મહાશુભ-

ધન કે દેવગણાનીઃ ભગવનોથી ઉપજ છે ” એમ સમજાય છે આજનોની તાકાતની
પદાની એ ચોજાઈ ગયા છે.

માટે ઉત્તરગાંઁઃ એ ધ્યાન કરતા પછી મહાત્મ્ય છે ધ્યાન તેનું ગણ છે ઉત્તરગાંઁઃ
ન્યાયગણદિ મુખ્ય છે આત્મિક વાચના કરીને પણ પશ્ચિમમાં ને કે પૂર્વે ન્યાયમાજ
વાચવાનું હોય છે. માટે કાયોન્નગાંની પ્રગટતા=મહત્તા ૧૫ ૧૫ જણ્ય છે ૬-૨૬.

~ ~ ~ ~ ~

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ધ્યાનનું સામાન્ય સ્વરૂપઃ દુષ્ટાનું ને ભેદઃ

તત્ત્વાર્થાધિગમ જેવા અતિ મહત્ત્વવાળા ધર્મ ન્યાયવત્તા ને ૧૮ ૩૩૫ ૧૦ ૧૨ -
અથ ૧૫ જેવા મુખ્ય સુત્રા આપીને આવી રીતે વિવરણ કર્યું - ૧૦૦૦૦૦

ધ્યાનનું સામાન્ય સ્વરૂપઃ

ધ્યાનનાં નામો.

આર્ત-રૌદ્ર-ધર્મ્ય-શુકલધ્યાન ॥ ૧-૨૧ ॥

આર્તધ્યાન: રૌદ્રધ્યાન: ધર્મ્યધ્યાન અને શુકલધ્યાન: (એમ સામાન્ય ગણાવવાથી ચાર ધ્યાનો છે.)

[સાં ૭૧૦] ૧ આર્તધ્યાન—જ્યેષ્ઠ ઋષિને હુ:ખ તેમાંથી ઉભુ થયેલું=આર્ત આ ધ્યાન હુ:ખમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને હુ:ખની પરંપરા વધારે છે. આભુગમતી પ્રાપ્ત થવી: તે હુ:ખનું કારણ છે. આંગેા હુ:ખે છે ત્યારે વેદના થાય છે. તેથી વે પણ હુ:ખરૂપ છે. બહાડી વસ્તુ ચાલી જાય, તે પાખ હુ:ખ થાય છે. નિયાળું પણ મનના કેઇ હુ:ખમાંથી વિશેષ મુખ મેળવવાની ઇચ્છાથી જન્મે છે. માટે આ ધ્યાન હુ:ખ મુખ્ય છે.

૨ રૌદ્રધ્યાન—આ ધ્યાનમાંથી જન્મતા પરિણામો ખીજને રોવડાવે તેવા ભયંકર હોય છે ખીજને હુ:ખ આપવા કરેલું: કે હુ:ખ આપનારા ભયંકર કાર્ય વખતે મનની એકાગ્રતા તે રૌદ્રધ્યાન છે.

૩ ધર્મ્યધ્યાન=ક્ષમાદિક ઉત્તમ ધર્મોને અનુકુળ ધ્યાન. તે ધર્મ્યધ્યાન.

૪ શુકલધ્યાન—સકળ કર્મના નાશના હેતુરૂપ હોવાથી આત્માને શુકલ-સફેદ-નિર્મળ બનાવનારું ધ્યાન: તે શુકલધ્યાન. અથવા શુચ્-શોક.-તે આઠ પ્રકારનું કર્મરૂપ આત્માનું હુ:ખ. તેને કરમાવે-નખળું પાડી દૂર કરે તે શુકલધ્યાન.

જો કે-અહીં સવર. અને નિર્જરા: તત્ત્વનું પ્રતિપાદન કરનાર અધ્યાયમાં આર્ત અને રૌદ્રની વાત કરવી અસ્થાને છે. આર્ત: અને રૌદ્ર: ને આશ્રવ તત્ત્વમાં જ સ્પષ્ટ રીતે ગણાવવાની જરૂર હતી. અહીં તો-ધર્મ્ય અને શુકલ ધ્યાનની જ સ્પષ્ટ વાત કરવી જરૂરની હતી. જેથી પ્રાચીનશ્રુતિદિ અભ્યન્તર તપના સૂત્રમાં જ સુધ્યાન શબ્દ મૂકવો યોગ્ય હતો. જેથી ગેરસમજ ઉભો થવાનો પ્રસંગ ન આવત અને પ્રકરણ સાથે અસંગ-તિની શંકા પણ ઉભી ન થાત. છતાં, આર્ત અને રૌદ્રને અહીં મૂકવામાં સૂત્રકારશ્રીનું કાંઈ ખાસ પ્રયોજન જણાય છે.

૧ ધ્યાનનું કેટલુંક સામાન્ય સ્વરૂપ એકી સાથે સમજાવી શકાય, માટે લાઘવતાપ્રિય આચાર્યશ્રીએ એકી સાથે ખરા-ખોટા બન્નેય ધ્યાનની હકીકત સમજાવવાની તક લીધી

હે તથા ધીરજ શાસ્ત્રક્રમાં પણ પર્વપ્રગલ્ભ એ મીને જ વ્યવસ્થા કરાવી ગાથે છે
આમ અને ખોટા જન્મેય મ્યાનો એથી રાકે દોર છે.

૨ તથા આત્મધ્યાન—અમત્તસંચિત શુભધ્યાનક મુખીઃ અને કૌંઠધ્યાન દેશવિરતિ
શુભધ્યાનક મુખી થાય છે તેથી અવ્યયમુક્તિ દેશવિરતિ અવ્યય વરેકે ધર્મધર્મના
આંગે છે પત્ત અકે જ આત્મ અને મીટમે જ, કેટકેક અકે સમર છે. તેથી તે
આત્માંગે પાતાની અવસ્થામા પણ ધર્મધ્યાનથી વિરુદ્ધના પ્રાપ્તી સુકેન મુકે
પ્રાપ્ત છે—અર્થધ્યાન જેવા મુધ્યાનના આંગે અકે દુષ્ટ પ્રાપ્તી જ, કુલકે છે તેથી
તેનાથી અવગત મુધ્યાનની મળના પણ મળી રાકે, એકે જ, ૨ કુલ છે. ૬-૨૬

પર મોક્ષ-દેવ ॥ ૧-૩૦ ॥

પદ્મીના એ ધ્યાન યોજના પ્રાપ્તિ થય છે. ૬-૨૮

[આદ્યોત]—અને પ્રથમના આ મ્યાનો કે મ્યાન કાલ મુક્તિ મીને ૧-૩૦
પ્રાપ્તિ થય છે ૨ એમ અર્થધ્યાનથી અવગત છે પ્રાપ્તિ થયે ૧-૩૦
પ્રાપ્તિ થય છે તેથી પાપના અર્થના આત્મ અને પ્રાપ્તિ થયે ૧-૩૦
અપર્યાય મારના પ્રાપ્તિ થય છે ૧-૩૦



પ્રાપ્તિ થય છે

આત્મધ્યાનના મેળે ૧-૩૦ કાલે ૧-૩૦

આત્મધ્યાન મીને ૧-૩૦, આત્મધ્યાન ૧-૩૦, આત્મધ્યાન ૧-૩૦
એમ શાસ્ત્ર આપ્યા છે

આત્મધ્યાનના મેળે ૧-૩૦

વિશ્વધ્યાન સ્મૃતિ-તત્ત્વવાદ ૧-૩૦

વેદનામ્યાદ ॥ ૧-૩૦ ॥

વિશ્વધ્યાન મનોહાર ॥ ૧-૩૦ ॥

હિંસા-ઝૂન-સ્નેહ-ત્રિવિગ્નસંગ્રહોગ્યો રૌદ્રસવિગ્ન-દેશવિગ્નગોઃ ॥ ૩-૩૬ ॥

- (૧) હિંસા માટે મનમાં મથામાળુઃ
- (૨) જુઠ માટે મનમાં મથામાળુઃ
- (૩) ચોરી માટે મનમાં મથામાળુઃ
- (૪) વિષયોને પૂરા કરવા માટેની મામથી રાખી ચૂકવા-સાચવી રાખવા માટે મનમાં મથામાળુઃ૩૫ રૌદ્રધ્યાનઃ

અવિરતઃ અને દેશવિરતઃને હોય છે. ૯-૩૬

[સાં ૫૦] ૧ કોઈને મારી નાંખવાની ઘટનાના વિચારમાં એકતાન થઈ લીન થવુંઃ તે હિંસાર્થ રૌદ્રધ્યાન.

૨ કોઈ પાપ છુપાવવા કે ખીજ કોઈ કારણે એક જુઠાણામાંથી અનેક જુઠાણા ઘડવાના વિચારમાં એકતાન થઈ લીન થવુંઃ તે અસત્યાર્થ-રૌદ્રધ્યાન.

૩ કોઈનું ચોરી લાવવાઃ પડાવી લેવાઃ લુંટી લેવાઃ માટેની ઘટના ઘડતાં ઘડતાં વિચારોમાં એક-તાન થઈ લીન થવુંઃ તે સ્તેયાર્થ રૌદ્રધ્યાન.

૪ ઇન્દ્રિયોને તે તે વિષયો પૂરા પાડવા માટે સ્ત્રી આદિ મેળવવાના તથા ધનઃ ધાન્યઃ અને મોજશોખની ખીજ વસ્તુઓઃ વગેરે મેળવવાનાઃ તથા સંબંધ કરવાનાઃ સાચવી રાખવાનાઃ સુરક્ષિત રાખવાના વિચારોમાં એકતાન થઈ લીન થવુંઃ તે વિષય-સંરક્ષણાર્થ-રૌદ્રધ્યાન.

હિંસાર્થ રૌદ્રધ્યાનીને હિંસા કરવામાં આનંદ આવે છે, અટ દઈને જીવને મારી નાંખવામાંઃ ખાંધીને મારવામાંઃ હાથ-પગ-નાક-કાન-હોઠ-વૃષણ-પુરુષચિહ્ન વગેરે કાપી એટલે કે ખીજને દુઃખ દેવામાંઃ કે જીવોને મારી નાંખવામાં આનંદ આવતો હોય છે. તેવી ઘટના ઘડવામાં એકતાન થઈ જવાય તેનો આનંદઃ તે હિંસાનંદ.

પ્રખળ રાગ-દ્રેષ-મોહની પ્રખળતાને લીધે કન્યાઃ જમીનઃ દ્વિપદઃ ચતુષ્પદઃ ધનઃ દાગીનાઃ વગેરેની થાપણુ ઓળવવી. ચાડી ખાવીઃ ખોટા આળ કોઈના ઉપર ચડાવવાઃ ખોટી સાક્ષી ભરવીઃ જુડી નિંદા કરવીઃ વગેરેમાં ખૂબ આનંદ-રસ આવે છે. તે કામમાં એકતાન થઈ જવાય અને વિચિત્ર વિચિત્ર રીતે તેની ગોઠવણી-ઘટનાઓ મનમાં ને મનમાં ઘડી કાઢેઃ તે અસત્યાનંદ.

લોભના પ્રખળ આવેગથી કોઈની પરવાઃ કે ચરમ રાખ્યા વિના પારકી સ્ત્રી-વસ્તુઃ

તત્ત્વાર્થાધિગમ કરવા તેને જગતના માનવોને જાણવા માટે પાઠ્ય પુસ્તકો કે વિદ્યાને વિદ્યાને ઉદ્દેશ્યે આપવા રીતે રચેલા પાઠ્ય પુસ્તકોને આપવામાં આવેલી છે. કારણ કે-પાઠ્યપુસ્તકોમાં પાઠ્યપુસ્તકોની જોડાણી મળી શકે તેમ હોય છે. એ આપવામાં આવેલા પાઠ્ય પુસ્તકોને જાણવા માટે ઉપર ચર્ચા પડેલી આદ્યતો ચતુર્થા અને પાંચમી વિવેકપૂર્ણ રૂપમાં પાઠ્યપુસ્તકોમાં જોડાણ પડે તો તેનો સમાવેશ આવે અને રોટ્ટા પાઠ્યપુસ્તકોમાં તેનો સમાવેશ હોય-પ્રથમની ભક્તિરૂપ સમ્યક્દર્શન સુચના પાઠ્યપુસ્તકોમાં પાયા જેવી રીતે પદારે માગીનગારી કાળો માટે પણ તથાપ્રકારના પાઠ્ય હોયે માટે મળતું છે. નીચેની રીતે શિક્ષક વગેરે ન કર્યા છતાં માસ-મંચી આદિ મહાદિગમન્ય ગ્રંથોમાં પાઠ્યપુસ્તકોમાં ત્યાં નથી હોવાથી "લીક્ષ ભલે માટે" "હું ક્યાં પોતે મારું છું?" પરત તેમાં પોતાની અનુભવના હોવાથી પોતાની એવી જરૂરીઆતો આપુ રાખવામાં વિદ્યાદિકના પરિણામ હોવાથી રોટ્ટાધ્યાન તેમ જ હોવાને પણ માનવામાં હરકત નથી. રોટ્ટાધ્યાનના પરિણામ વિના પાઠ્યપુસ્તકો પણ મહાદિગમ મહાઆરંભ વગેરેમાં ભાગ લેવાનું બનતું નથી.

કાપોત: નીલ: અને કૃષ્ણ: એ ત્રણ લેશ્યાઓ રોટ્ટાધ્યાનીને ત્રીણમાં ત્રીણ હોય છે તેથી રોટ્ટાધ્યાન મોટામાં મોટો નરકનો દરવાજો છે.

આર્ત ને રોટ્ટાધ્યાનમાં આવેલી ભરતી:

આજે જગતમાં અનેક ઉથલ-પાથલ આવી રહી છે. ન્યારથી યુરોપની પ્રજાના આગેવાનોએ યુરોપની બહારના તમામ પદાર્થો ઉપર પોતાની માલીકી માની લીધી, ત્યારબાદ એટલે કે લગભગ ૪૫૦ વર્ષોથી આ ઉથલ-પાથલો શરૂ થઈ છે. ત્યારથી જ યુરોપવાસી લોકો યુરોપથી બહારના પ્રદેશોમાં ફરી વળ્યા છે. અને ત્યારથી બહારના પ્રદેશો વગેરે ઉપર પોતાના વસવાટ શરૂ કર્યા છે. જ્યાં આજે વસવાટ કરી શકાયો નથી, તે પ્રદેશોમાં ભવિષ્યમાં યુરોપની પ્રજાના સત્તાનો વસવાટ કરી શકે તે ભતની પૂર્વ તૈયારી તો સ્થાનિક લોકોને સહકાર લઈને કરી-કરાવી રહ્યા છે. આથી દરેક દેશોની ઉન્નતિ થાય છે. પરંતુ સાથે જ સ્થાનિક પ્રજાઓ નબળી પડે છે. સ્વરાજ્ય અપાય છે, તે તો યુરોપીય આદર્શોના અપાય છે. અને તે ચલાવવા માટે પોતાનું શિક્ષણ આપીને તૈયાર કરેલા વકીલો વગેરેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જેથી પ્રજાની મૂળ જીવન-પરંપરા તૂટે છે અને યુરોપીય આદર્શની જીવનપ્રજ્જ્વલિકા સ્થપાય છે.

એ જ યુરોપીય આદર્શોને વ્યાપક કરવા અનાત્મવાદના પાયા ઉપરના ધાર્મિક સાધનો અને અનાત્મવાદપોષક વૈજ્ઞાનિક સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જેથી યુરોપ બહારની સ્થાનિક પ્રજાઓ અને તેઓની આત્મવાદના પાયા ઉપરની આધ્યાત્મિક જીવન-પ્રજ્જ્વલિકા નબળી પડે, તેમ તેમ પ્રજા નબળી પડતી જાય એ સ્વાભાવિક છે.

તેમ તેમ તેમાં બેકારી: અનારોગ્ય: અદીર્ઘાયુષિતા: અપધાત: અનીતિ: વગેરે દ્વારે

લુહા વાદોઃ ધન ને સંપત્તિ, એવું નથી જોઈતું. પણ તેને મંપતિરિત ન્યાયવિરુદ્ધ દેશોદ્દેશમાંથી ન્યાયપૂર્વક રીતે નીકળી જાય તો તેને વિચારવેલો જાણી શકાય તે વધારવાની કોશીલો આવડે. તે વિષય પાઠ્ય શાસ્ત્રમાં જોઈ શકાય તે પ્રકારના રોડ-પાન મોટા પાયા ઉપર અસરો ઉપજાવી શકે છે અને આ રીતે જાન-મન ની પરિવર્તનોના પ્રિયમાં મળતા અસંતોષરૂપ વિશ્વ-માનસિ આવી રીતે જગત નર્મોમાં આ મોડે જાનની અને આર્થિક ધ્યાનની સ્થિતિમાં કેવો વિકાસ આવે છે તે જાણ સમજવા બેઠું છે તેમણી આધ્યાત્મિક બળ ખીલવા વિના ખીલે ઉપાય નથી. અને તે ખીલવા તેના પરપગલ પ્રતીકો-સાધનો વગેરેનું ગ્રહણ કરી તેને રીતગર જામે લગાડવા. એ જ ઉપાય છે. ત્યારે આજની પ્રગતિ-કાર્ય-પ્રચાર વગેરેથી તેને જ નષ્ટ કરવાની, તેના અનુયાયીઓના હાથે પણ નષ્ટ કરવાની તરફીઓ થઈ રહી છે. આજ આજની સશસ્ત્ર-અશસ્ત્ર લડાઈનું પણ મૂળ કારણ છે.

આને જગતમાં એક તરફ રોડધ્યાનના પ્રળાપ પ્રવાહો આવી રહ્યા છે ત્યારે બીજી તરફથી એવાજ ગૂઢ રીતે રોડધ્યાનના પ્રવાહો આવું થઈ ગયા છે. ત્યારે વચ્ચે આધ્યાત્મિક બળ ધરાવતો પણ એક પ્રવાહ છે પરંતુ તેને મોટા પાયા ઉપરની યોજનાઓ દ્વારા નબળો પાડવામાં આવી રહ્યો છે.

રોડધ્યાન અને આર્થિકધ્યાનના પ્રવાહો જગતમાં સદા ચાલતા જ હોય છે, પરંતુ હાલમાં તેમાં અસાધારણ વેગ આવી ગયો છે. આ એક સાચી હકીકત છે. આમ કેટલો વખત ચાલશે ? તે જ્ઞાની ભગવંતેએ હીકું હશે તેટલો વખત. ૬-૩૬



પ્રકરણ ૨૧ મું : ધર્મધ્યાન:

ભેદો: લક્ષણ: સ્વામિ:

આજ્ઞા-ઉપાય-વિપાક-સંસ્થાન-

વિચયાય ધર્મમપ્રમત્તસ્ય ॥ ૧-૩૭ ॥

- (૧) આજ્ઞાના પર્યાલોચન રૂપે પરિણામ પામતી—
- (૨) અપાયના પર્યાલોચનરૂપે પરિણામ પામતી—
- (૩) વિપાકના પર્યાલોચનરૂપે પરિણામ પામતી—
- (૪) સંસ્થાનના પર્યાલોચનરૂપે પરિણામ પામતી—

એકાગ્ર ચિન્તા: તે ધર્મધ્યાન—અપ્રમત્ત આત્માને હોય છે. ૬-૩૭

[સાં જો] વિચય શબ્દનો અર્થ પર્યાલોચન: કરવામાં આવ્યો છે. તેને ચોથી વિલક્ષિત તાદર્થ્ય અર્થમાં લગાડવામાં આવી છે. જેમકે—“ રોટલી માટે આટો

જે.-આટલો મોટકોઈયે બનવાનો છે એટલે કે આટલી મોટકો બનાવવી છે તેથી "મોટકો
 માટે આટલો છે એમ કહેવાય છે." અહીં આટલો મોટકો નામનો અર્થ એ છે કે
 વિશાળ સ્થિતિ થાય છે. તે ને પ્રમાણ, ઉદાહરણમાં સ્થિતિ નામનો અર્થ
 અપાયો અને ઉદાહરણમાં યદ્યપિત્યદ્યયે યદ્યપિત્ય છે નામનો અર્થ છે કેટલે કે-
 આ પ્રકારની વિચારણા-પ્રયોગમાં આના અર્થમાં નથી નેત્ર નેત્ર નેત્ર નેત્ર
 પ્રમાણ છે.

જૈનશાસ્ત્રમાં નિશ્ચયની એ પદ્ધતિના વર્ણનો અત્યંત જાણીતા છે. તેમાં મતાં વગેરેના વર્ણનોના તથા નિશ્ચય પ્રકારના વર્ણનોના વિસ્તારથી વર્ણન આવે છે. તેનું પ્રયોજન એ કે જેને પદ્ધતિમાં આપના વિષય તરીકે પણ તત્ત્વજ્ઞાનીને નિશ્ચય માટે વિચારના જરૂરી એ તેની શાસ્ત્રપદ્ધતિ તથા પદ્ધતિ આત્મિકતા હોવાને માટે તે પદ્ધતિ જનાવરા પડે જ એ સમજાવવા જેનશાસ્ત્રમાં તે વિષયોને મહત્ત્વા સ્થાન પ્રાપ્ત થયેલા છે એમને એમ શાસ્ત્રના પાના બની જવામાં આવ્યા નથી હોતા.

સામાન્ય સમજાવવા જાતક પણ અને અગાધીમાં સ્થોતિય, ને આકાશમાં ચંદ્ર તારા નક્ષત્રો આકાશમાં રંગત્ર (કુળ્લુજીની કાચાળી આકાશ વિશાળ) આકાશ-અવકાશ: એમને અનેક તક-વિતક કરવા થાય છે ને તેમાંથી તેને અનેક પ્રશ્નો ઉઠે છે

“આ તારા પછી ? આ ચંદ્ર, પછી શું હશે ?” વગેરે. એમ કરતાં કરતાં અગાધ વિશ્વ વ્યવસ્થા સુધી તેની જિજ્ઞાસા આગળ ને આગળ અગમ્ય રીતે વધતી જાય છે અને જ્યારે, નિશાળોમાં આધુનિક વિજ્ઞાનના સંશોધકોના આ દેશમાના અનુયાયિ-શિક્ષકો પાસેથી તેના ખુલાસા મેળવવા પ્રયાસ કરે છે, ત્યારે તેને સમજાય છે, કે— “હજારો વર્ષો પછી જેનો પ્રકાશ આપણા સુધી આવી શકે, તેવા મોટા મોટા તારાઓ છે. અને તેવા સંખ્યાતીત તારાઓથી ભરેલી નિકારિકા છે. જેમાં એવડા મોટા તારા એક બિંદુમાં હોય છે. એવી ત્રણ નિકારિકાઓ માનવામાં આવે છે.” કેટલાકનું માનવું છે, કે— “આકાશમાં આપણી પૃથ્વી જેવી સાતસો ઉપરાંત પૃથ્વીઓ જેવામાં આવે છે,” “ખસો વર્ષોથી ઉડતી રહેલીઓનું ઉડાણ-ઉડ્ડયન બહુ વિચિત્ર હોય છે. તે એક દિશામાં ઉડતી ઉડતી બીજી દિશામાં તુરત જ ફેરવાઈ જાય છે. લાંબી લાકડીને આકારે પણ ફેરવાઈ જાય છે. તે રકાબીઓમાં જે વૈજ્ઞાનિક તત્ત્વોનો ઉપયોગ થાય છે, તેવી વૈજ્ઞાનિક શોધો હજી સુધી આ પૃથ્વી પરના હાલના વૈજ્ઞાનિકોએ કરી નથી. તેથી અનુમાન કરવાને કારણ મળે છે, કે— “ચંદ્ર: કે કેઈ થક: નક્ષત્ર: તારા: ના લોકો જે આવી રકાબીઓ ફેરવે છે, તે ખરેખર આ પૃથ્વીના માનવો કરતા વિજ્ઞાનમાં ઘણા જ આગળ વધી ગયેલા હોવા જોઈએ.” વગેરે વગેરે. આધુનિક વિજ્ઞાનના અભ્યાસીઓ આમ વિશ્વની વિશાળતા અને અગાધતા વિષે કલ્પના કરતા થયા છે. એમ ધર્મધ્યાની આત્મા પોતાને તથા-પ્રકારના વિશિષ્ટ જ્ઞાન વિના સર્વજ્ઞપ્રણીત શાસ્ત્રોના આધારે ધ્યાન કરતી વખતે સદ્મૂલ વિશ્વ-વ્યવસ્થાનું ધ્યાન કરી શકે છે. જેથી “અગાધ વિશ્વમાં પોતાનું સ્થાન કયા ?” “ચાર ગતિમાં રખડવા કરતાં પાચમી ગતિ પાચીને સિદ્ધશિક્ષા ઉપર અનંત સુખમય સ્થિતિમાં સ્થિર થવું તેજ સર્વથી યોગ્ય કર્તવ્ય છે.” એમ નિર્ણય ઉપર આવી શકે છે.

આ રીતે સંસ્થાનવિચયથી-વિશ્વઘટનાના પર્યાલોચનથી વિશ્વવ્યવસ્થાનું જ્ઞાન થાય તેથી, તેમાં ફરતા હોવાના કર્મ-વિપાકોથી થતી ત્રણ કાળની અવસ્થાઓ સમજાય, જેમાં સર્વ હોય અને તેના કર્મવિપાકોનું વિશ્વવ્યાપક જ્ઞાન થાય. અને તે કર્મોના વિપાકને

હીંચી સંશયનુ લયંક- સ્વરૂપ-સાધારે સ્વજન લેશી આ-આ ક્રેવે વિનેદિવેવેવે
આજ્ઞામાં અનોપ પામે. અને ચિન્તિતે કોઈ કામ કરી પચ્ચ નિતે સુલભ કહે

૧ આજ્ઞામાં—અણુકાળના સ્વક્રેતના સ્વં ક્રેતે ના સ્વચ્ચ નિતે સમે મેના ક્રે-
નેના સ્વં લોકો સ્વચ્ચે પામી જાય છે.

૨ આપાસમાં—સ્વં ક્રેતના સ્વં ક્રેતેના સ્વં ક્રેતના સ્વં સ્વચ્ચે સ્વચ્ચે
આવી જાય છે.

આ ભાવનાઓની ત્રાગિન આત્મા પામી શકે તે માટે જોઈએ છે. આ ભાવના
ઓથી વાસિન ન દોષ, તેના પીઠા ઓળી સાનના ગપાની નથી.

મુખ્યપત્ને ત્યાગી મુનિ આ ધ્યાનના ચોક્કસ પાત્રો છે. તેમનિરતિ વગેરે પણ ચોક્કસ
પાત્ર નથી. ઉપચારથી તેને પાત્ર ગણી શકાય. આ વાત ભગવદ્ ગીતામાં પણ કહી છે.

અર્જુન—“ હે કૃષ્ણ ! મન વાણું નવાળું વાણું જાળવાનું અને બહુ ઉત્થલ-
પાથલિયું હોય છે. ” તેથી હું માનું છું કે—“ વાયુની માફક તેને વશ કરવું તે ઘણી જ
મુશ્કેલી ભરેલું કામ છે. ”

શ્રીકૃષ્ણ—“ હે મહાબાહુ અર્જુન ! અપણ મન ઉપર કાણુ મેળવવો તે
ઘણું કઠણ કામ તો છે જ. પરંતુ, વેશગ્યપૂર્વક તેને વશ કરવાનો અભ્યાસ પાડવાથી,
તેને વશ કરી શકાય છે ” ને હું એ વાત પણ કબૂલ કરું છું કે—“ અસંયમી આત્માઓ
એને વશ કરવાનો ધ્યાન-યોગ મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ત્યારે સંયમી આત્મા-
ઓને તો યોગ્ય ઉપાયોથી પ્રયત્નો કરતાં કરતાં ધ્યાન-યોગ પ્રાપ્ત કરી લેવો શક્ય
હોય છે. ” અધ્યાય ૬-૩૪-૩૫-૩૬.

આ શ્લોકોમાં લગભગ ઉપરની ભાવનાઓને લગતી વાત આવી જતી સમજી
શકાય છે. આ પ્રમાણે ઉપર જણાવેલી ચાર ભાવના એ ધર્મધ્યાન માટેની પૂર્વ ભૂમિકા
રહે છે. અર્થાત્-તેનાથી જ મુનિ ધર્મધ્યાનના પાત્ર બની શકે છે.

૨ દેશ:

સામાન્ય રીતે જ્યારે સ્ત્રી: પશુ: પંડક-નપુંસક: અને હુ:શીલ લોકો: ના સંપર્ક
સિવાયના સ્થાનમાં જ મુનિએ રહેવાનું હોય છે. ત્યારે ધ્યાન પ્રસંગે તો ખાસ કરીને
એવું યોગ્ય સ્થાન પસંદ કરવાનું રહ્યું કે જેમાં મનની પવિત્રતા અને શાંતિ ટકી રહે ને
કશો ઉપદ્રવ ન નડે.

પરંતુ, જેનો ધ્યાન-યોગ સ્થિર થઈ ગયો હોય, તેને તો ગામ: બગીચો: કે
જંગલમાં ક્યાંયે જ જુદાપણું લાગતું નથી. તેથી તેણે જ્યાં શાંતિ મળે, ત્યાં ધ્યાન કરવા
એસી જવામાં વાધો નથી. તે ગમે તે સ્થળે ધ્યાનસ્થ થઈ શકે છે. બીજાઓએ ધ્યાનને
યોગ્ય પસંદગીનું સ્થાન શોધવાનું રહે છે.

૩ કાળ:

જે વખતે ધ્યાનમાં સમાધિ-શાંતિ: અને અતુલ્લભતાઓ: રહે, તે કાળ પસંદ કરી
લેવો. “ દિવસે જ ” કે “ રાત્રે જ ” એવો કોઈ ખાસ નિયમ ધ્યાનને માટે નથી.

જે આમનથી ધ્યાન કરવાના હરકત ન જણાય. જે સમયથી હવે સ્વપ્નને પેલાને
 કે સુતા સુતા પાત્ર ધ્યાન કરી રાકાય છે કદાચ કેન્દ્રનિઃકલ્પાનને સર્વ ક્ષેત્ર
 માને અવધાઓમાં દેવતાના પાત્રો દોષાની અભેદ રાજ્યમાં માત્ર સ્વપ્નના કાલે જે
 નેથી, ન માત્ર મીને-માન અવકાશ આમન સ્વપ્નમાં કેટલું નિઃકલ્પાન કરે, તે
 આમનથી ધ્યાનમાંની મુશ્કિલતા પ્રાપ્ત થાય, જે સમયમાં જે સ્વપ્નમાં સ્વપ્નના
 કાલોઅવધાઓમાં, પૃથ્વી કાલો, કે પૃથ્વી કાલે જે આમન તે

લોકો બાંહે છે અને એક સમયે એક જગ્યાએ જોઈને જોના ચાલે તથા
 સુખ આપે નહીં. વડે રહે જોઈને એક જગ્યાએ જોઈને જોના ચાલે છે. ત્યાર પછી એકને
 માથે સુગંધના જેમ એક જગ્યાએ જોઈને એક જગ્યાએ જોના ચાલે છે. એક જગ્યાએ જોઈને
 દિલ્લાનો ભાગ રજાની જેમ એક જગ્યાએ જોઈને એક જગ્યાએ જોના ચાલે છે. એક જગ્યાએ જોઈને
 અનાદિકાળના સમયન રહેને એક જગ્યાએ જોઈને એક જગ્યાએ જોના ચાલે છે.

સમગ્ર લોક પૃથ્વી-પર્યાંત પાનેલ નેરોન્ડોના સમગ્ર શરીરોથી ભરેલા બાંહે છે
 તેમા પણ અનંત અત્યાત્મિકતાથી પાનેલ પાનેલના પવનનિકાષના અનંત શરીરોને
 એક એક જોખો: એવા લોકમા અનંત જોખોના અગાધ બાંહે છે. કોઈપણ જોવી જગ્યા
 ખાલી નથી, કે-ન્યાં પૃથ્વીકાયાનિ આર પતેલ સમગ્ર જીવો નથી અને જ્યાં સમ
 સાધારણ વનસ્પતિકાયા નિજોના જીવો નથી. એ ઇન્દ્રિયાળા: પણ ઇન્દ્રિયાળા: થઈ
 ઇન્દ્રિયાળા: હવ-જન્તુઓ. કીડા: વગેરે તથા પરા-પરી જગતના સ્થલાયક: ભુવર્ણ-
 સર્પને પેટે ચાલનાગ: અનંત પર્વેન્દ્રિય જીવોથી અનંતનો લોક બાંહે છે.

એ જ પ્રમાણે-ગ્રાહ આડ: અગ્રાહ આડ: તથા બીજી ૧૦ વર્ગોનાં મળીને કુલ
 ૨૬ સુખ્ય પુદ્ગલ વર્ગોનાં અનંત-અનંત પેટા વર્ગોનાં અનંત તેમા અખાત
 અસંખ્યાત: અનંત-અનંત પરમાણુ-પ્રદેશોમય વર્ગોનાં લોકમાં ભરી પડી છે
 એક એક આત્મપ્રદેશ ઉપર અનેક પ્રકારની અનંત અનંત વર્ગોનાં લાગેલી હોય છે
 તેમાં કાર્મણુ: તૈજસ: મન: ભાષા: શ્વાસોચ્છવાસ ઔદાત્ક વગેરે પ્રકારની લાગેલી હોય
 છે. એ રીતે અજળ ઉચલ-પાયલો વિશ્વમા આવી રહેલી બાંહે છે.

તેમાં સમગ્ર ગતિઓમય ભયંકર સંસાર સમુદ્ર બાંહે છે. જેમાં અનંત જીવોના
 જન્મ-જરા: મરણની પરંપરાઈ પાણી ભરેલું જળાય છે મોહના મોટા મોટા ચક્રાવા
 લેતા આવર્તો-ભમરીઓ બાંહે છે. કામ વાસનાઈથી ધ્રુધવતા વડવાનલો બાંહે છે.
 આશાઈથી મહાપવનથી ભરેલા કષાયોઈથી પાતાળ કળશાઓ-ધુડાકીયા બાંહે જેવા
 બાંહે છે. તેમા કુવિકલ્પોઈથી ઉદ્ધત તરંગો ઉછળી રહ્યા હોય છે. હૃદયમાં સ્ત્રોતસિકા-
 લાગણીઓના ઉભરાઈથી ભારે ભરતી આવવાથી તે સમુદ્ર અગાધ બાંહે છે યાચના-
 પ્રાર્થનાઈથી લાખા લાંબા વેલાઓથી ચુથાયેલો બાંહે છે ન પૂરી શકાય તેવા મોટા મોટા
 વિષયોઈથી ખાડાઓથી ગંભીરતા ધરાવે છે. અજ્ઞાન-વરસાદ દ્વિભર વર્ષા કરવાથી
 વર્ષાઋતુથી ઘેરાયેલો તે સસારસમુદ્ર ધ્રુધલો બાંહે છે. મરણો અને કટોઈથી વિજળી
 પડવાના ભયોથી ભરેલો છે. કદાચક્રઈથી અઘવાતથી હૃદય થથરાવી નાખતો હોય છે.
 વિવિધ પ્રકારના વ્યાધિઓ અને સળધો: ડૂબી મોટા મોટા માછલા: અને મગરમચ્છો:
 તેમા ભરેલા બાંહે છે. તેમા મોટા મોટા દોષોઈથી ચાલતા બરફના પહાડો આમથી તેમ
 ર્યા કરતા હોય છે તેવા અગાધ સમુદ્રને તરી જવાની સામગ્રી પણ બીજી બાજુ
 ઢગલાખંધ રીતસર ગોઠવાયેલી બાંહે છે તેની સામે પાર મોક્ષનગર દેખાય છે. ત્યાં જવાને
 તૈયાર થયેલા સુસાદરો પહાણુમા બેસવા તલપાપડ થઈ રહ્યા દેખાય છે. વચ્ચે અગાધ
 સમુદ્ર પડેલો છે તેના ઉપર સચ્ચારિત્રઈથી એક મોટામાં મોટું વહાણુ તરતું દેખાય

છે તે અગ્રયજ્ઞના રૂપ બાધનોથી જાહેર છે. ૨૮ હજાર સીકાંચ પાટીયાથી જાહેર
 છે. ૨૯ જાહાનીના ઉપર અગ્રયજ્ઞના તરો જાહાની નેના ઉપર જાહેર છે. ૩૦
 છે. અગ્રયજ્ઞના હુઆ પાટી પાટી નેના આગ્રય-છિટ્ટો જાહેર છે. ૩૧ જાહેર છે.
 જાહેર નવરૂથી શુભિનરૂથી લોખંડના પતંગથી ૩૨ જાહેર છે. ૩૩ જાહેર છે. ૩૪
 જાહેર જાહેર છે. નેના ઉપર પંચાગ્રયના જાહેર આગ્રય જાહેર છે. ૩૫ જાહેર
 નેના આગ્રયના ઉપર બે આગ્રય જાહેર છે. ૩૬ જાહેર છે. ૩૭ જાહેર છે. ૩૮
 જાહેર છે. ૩૯ જાહેર છે. ૪૦ જાહેર છે. ૪૧ જાહેર છે. ૪૨ જાહેર છે. ૪૩
 જાહેર છે. ૪૪ જાહેર છે. ૪૫ જાહેર છે. ૪૬ જાહેર છે. ૪૭ જાહેર છે. ૪૮
 જાહેર છે. ૪૯ જાહેર છે. ૫૦ જાહેર છે. ૫૧ જાહેર છે. ૫૨ જાહેર છે. ૫૩
 જાહેર છે. ૫૪ જાહેર છે. ૫૫ જાહેર છે. ૫૬ જાહેર છે. ૫૭ જાહેર છે. ૫૮
 જાહેર છે. ૫૯ જાહેર છે. ૬૦ જાહેર છે. ૬૧ જાહેર છે. ૬૨ જાહેર છે. ૬૩
 જાહેર છે. ૬૪ જાહેર છે. ૬૫ જાહેર છે. ૬૬ જાહેર છે. ૬૭ જાહેર છે. ૬૮
 જાહેર છે. ૬૯ જાહેર છે. ૭૦ જાહેર છે. ૭૧ જાહેર છે. ૭૨ જાહેર છે. ૭૩
 જાહેર છે. ૭૪ જાહેર છે. ૭૫ જાહેર છે. ૭૬ જાહેર છે. ૭૭ જાહેર છે. ૭૮
 જાહેર છે. ૭૯ જાહેર છે. ૮૦ જાહેર છે. ૮૧ જાહેર છે. ૮૨ જાહેર છે. ૮૩
 જાહેર છે. ૮૪ જાહેર છે. ૮૫ જાહેર છે. ૮૬ જાહેર છે. ૮૭ જાહેર છે. ૮૮
 જાહેર છે. ૮૯ જાહેર છે. ૯૦ જાહેર છે. ૯૧ જાહેર છે. ૯૨ જાહેર છે. ૯૩
 જાહેર છે. ૯૪ જાહેર છે. ૯૫ જાહેર છે. ૯૬ જાહેર છે. ૯૭ જાહેર છે. ૯૮
 જાહેર છે. ૯૯ જાહેર છે. ૧૦૦ જાહેર છે.

પ્રતઃ તીર્થ મોકલનારને, જે કાલે કાલે દિવસે જાય તો તેમણાં માથું વેપારીઓ
 "જય! જય!" કરીને પાછી જાય છે એટલે જાણી જાય છે. "જોવાની જગ્યા" અને ધર્મરાજની
 કૃપાથી બધારી સુખને લેવા, મહા-પાવનના મંદિરે જાય. અને સુખપૂર્વક મોક્ષનગર તરફ
 પોતાનું નાવ હાલેની જાય. એવાં જાણીએ ત્યાં પરીવારી જવારે લાગ્યા.

આ તરફ એ ગાંધિ વડાવમા નહીં ગિરજા અન્નિતમ પુદ્ગલ પરાવર્તન નગરમાં આવીને વચી તમેજા એ જા હન આર્યોને ગરમાવવાને મોહરાજાએ આરેય તરફ પોતાની મદા-મદા-તમેજા ની ગમેની બાગે જે તમેજાને ત્યાંની ઉડાની જવાને માટે મોહરાજાએ આરેય તરફ પોતાની તરફની ગવડીઓ નાખી લીધી છે. ખુશામત તથા રંગ-રાગઃ અને મંગીતના નજમા ગોડાની દેવામાં આપ્યા છે માંસ મદિગ-દારઃ ની દૂકાને ગોડવી નીધી છે. ધિયાઃ મોતઃ મુગાઃ ગિકારઃ ખુનઃ મારામારીઃ છગઃ પ્રપંચઃ ભુકઃ વગેરેના અખાડા બોલી નાખ્યા છે. તેમા જગ ઉત્પન્ન કરી આકર્ષે તેવા પ્રતોભનો ગોડવી લીધા છે. મૈથુન સજાને છુટો દેગ આપી વ્યભિચાર અને પરકાગતું હરણ કરવાના વ્યાપાવના છુટા હાથે પરવાના અપાર્થ ગદ્યા છે. ધર્મોમાં અન્દરો અન્દર લડાઈ થાય તેવી રીતે કાન કૂંકવાના સંદેશા ચલાવી નીધા છે. રોગઃ શોકઃ ક્રૂઃ મશ્કરીઃ વગેરેના આકર્ષણોમાં આત્માઓને સુઝવી નાંખ્યા હોય છે. આરેય તરફ દ્રસાવનારી વિવિધ પ્રકારની જાળો બીછાવી નીધી બેવાય છે.

ત્યારે બીજી તરફ ધર્મરાજાએ મન્દિરો તેની પૂજા-ભક્તિ: તેમાં કલામય શિલ્પ: કલામય-સંગીત: સંગીતમય પૂજા પ્રખંધો ના ગાન-તાન: નૃત્ય-વાદ્યોના, ધોંકાર-રણકાર: ઝંકારપૂર્વક મહોત્સવો: રથયાત્રા નીધંયાત્રા મુનિઓના વૃદ્ધો દેશનાના ધ્વનિઓ: વ્રત.નિયમો: સમ્યગ્દર્શન માગોતુસારિતા: ચાર પુરુષાર્થની જીવન સંસ્કૃતિ: તપ: ઉપધાન પઠન-પાઠન: શાસ્ત્રાભ્યાસ: મનોહર ધર્મોપદેશ જુદા જુદા ધર્મો તરફના ધર્મ-પ્રેમીઓના સફળુષ્ટ-વિકાસના તનતોડ પ્રયાસો: ગુરુઓના ગામેગામ વિહાર-સામૈયા: સાધર્મિક વાતસલ્યના જમણ: સાધર્મિક ભક્તિ: જુદા જુદા પદાર્થોની લાણી: પ્રભાવના: સાત ક્ષેત્રો: ધંધામા નીતિ: રાજ્યમા ન્યાય: લજ્જા: મર્યાદા: શીયળ: સયમ: સાંસારિક જીવનમા શીળ-સદાચાર: દયા: દાન: મૈત્રી, આદિ લાવનાઓ: ધર્મપ્રધાન રાજ્યનીતિ: એટલી બધી આકર્ષક બળો ખિછાવી દીધી છે, કે તેનાથી આકર્ષાઈને ધર્મરાજાની રાજ્યધાની તરફ આવ્યા, કે-તેનો કબજો કરી લઈ મોક્ષનગર તરફ જવાની ચિટ્ઠીઓ ફાડી આપવામા આવતી લાસે છે. મોહરાજાના પંજમાથી છોડાવવા સૌથી પહેલું અને મોટા પાયા ઉપરનું: ગામે ગામ, શહેરે શહેર, ચૈત્ય-જિનચૈત્ય-મન્દિરોતું આકર્ષણ ગોઠવવામાં આવ્યું છે. જુદા જુદા રૂપની પૂતળીઓ: માનવો: પશુ-પક્ષીઓના આકર્ષક આકારો તેના ઉપર. અને અદર. મૂકવામા આવ્યા હોય છે. બાળજીવો તેને જોઈ જ રહે. કળા-કારીગરીનો બળુ કે સાગર જ રેલાવી દીધો હોય, તેવી મન્દિરોની ભવ્ય આકૃતિ જોઈને જ ત્યાંથી ખસવાતુ મન ન કરી શકાય. માડ માંડ ખસવા જાય, ત્યાં તો મૃદંગના યોકાર અદરથી મંલગાય. વીણા-સારંગીના સૂર વાતાવરણમાં રેલાય. દીપમાળા અને

૧૨ કૃળ.

શીળ અને સંયમયુક્ત ધર્મયાત્રીને મહા પુણ્યાનળધિ પુણ્યયુક્ત થવાથી સ્વર્ગ! જલ્દિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, જેથી ઉત્તરોત્તર પુણ્ય પ્રકરણ વધતો જ જાય છે અને પરપરે તેને મોક્ષફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ પ્રમાણે: ધર્મધ્યાનને લગતી આનુગામ્યુની સમજ ધ્યાનશતક: તથા અધ્યાત્મસાર: વગેરેને આધારે અહીં એટલા માટે આપવામાં આવેલ છે, કે-ધર્મધ્યાન સ્વરૂપનો કાંઈક વધારે સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવી શકે.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

ધર્મધ્યાન (ચાલુ) ઉત્તમસ્વામિ: અને પ્રકીર્ણક વાતો:
ધર્મધ્યાનના વિશિષ્ટ સ્વામિ—

ઉપશાન્ત-ક્ષીણ-કષાયયોશ્ચ ॥ ૧-૩૮ ॥

જેઓના કષાયો ઉપશાન્ત પામ્યા હોય: અથવા ક્ષય પામ્યા હોય: તેઓને ધર્મધ્યાન હોય છે. ૯-૩૮

[સાં ૧૦] સાતમા ગુણસ્થાનકથી માંડીને બારમા ગુણસ્થાનક સુધી ધર્મધ્યાન હોય છે એમ આગળ કહ્યું છે સાતથી આગળ બે માર્ગ છે એક ઉપશમ તરફ લઈ જનાર: કે જેમા ચારિત્રાવરણીય કષાયોનો ઉપશમ થતો જાય છે. અને બીજા માર્ગમાં એ જ કષાયોનો ક્ષય થતો જાય છે. ક્ષયનો માર્ગ નવમાથી બારમા ગુણસ્થાનક સુધી જાય છે. અને ઉપશમનો માર્ગ નવમાથી અગ્યારમા ગુણસ્થાનક સુધી જાય છે.

આકાંક્ષે ગુણસ્થાનકે નથી ઉપશમ થતો કે નથી તે ક્ષય થતો. પરંતુ બેમાથી કોઈપણ એક પ્રકારની મજબૂત પૂર્વ ભૂમિકા તૈયાર થાય છે. તેથી ઉપચારથી ત્યારે પણ ઉપશામક

અન્ય દેવતામાં ન પાસવ્યાજક શબ્દોના અર્થો.

આ ધ્યાનના વર્ણનના નર (૧) ને તેમ તેના ગાર બેઠે બેઠેમાં આપા પરિ
બાપિક શબ્દોના નામો તોત પો બે પાસે રોને તોત ? ને સમિતિ તથા તરિકતા બેનું
સામાન્ય સ્વરૂપ અમનવત્તામાં આવે. (૨)

ધર્મધ્યાનમાં અમનવેતા પાસે દારો અપરધ્યાનમાં પાણુ વડે છે, તે રસોના અર્થ
પછી સમન્તવીશું. ઉપર ૯-૩૮ માં આપા ઉપશાંતકુપાય અને દ્વિગુકુપાય ચોળીને
તેમ વિશિષ્ટ પ્રકારનું ધર્મધ્યાન જણાવ્યું છે, તેમ તેને અપરધ્યાનના પહેલા બે બે
પણુ હોય છે:—

શુક્લે ચાડ્યે ॥ ૧-૩૯ ॥

પહેલા બે શુક્લધ્યાનો મોહ ઉપશમાવી ચૂકેલ: અને મોહનો ક્ષય કરી
ચૂકેલાને હોય છે. ૯-૩૯.

[સાં બોં] તે બન્નેય બેદોના નામ—(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક સવિચાર શુક્લ-
ધ્યાન: અને (૨) એકત્વવિતર્ક અવિચાર શુક્લધ્યાન: છે ૯-૩૯.

પૂર્વ-વિદ: ॥ ૧-૪૦ ॥

શુક્લધ્યાનના એ પહેલા બે ભેદો માત્ર પૂર્વધરને જ હોય છે. ૯-૪૦.

[સાં બોં] પૂર્વધર સિવાયના મોક્ષમાં જનારા છવો ધર્મધ્યાનથી ઉંચે ચડે છે.
શુક્લધ્યાન જેવા નિર્મળ ધર્મધ્યાનમાંથી પસાર થવાનું હોય તેમ જણાય છે. પરંતુ શુક્લ-
ધ્યાનની પ્રક્રિયા તેઓ પૂર્વધર ન હોવાથી જાણુતા નથી હોતા. માટે ન હોય: પૂર્વધરને
તો શુક્લધ્યાન ૧૧ મે અને ૧૨ મે અવશ્ય હોય. ઉપચારથી ભૂમિકારૂપ પહેલા પણુ હોય. ૯-૪૦

પરે કેવલિન: ॥ ૧-૪૧ ॥

શુક્લધ્યાનના પછીના બે ભેદો શ્રી કેવળજ્ઞાની ભગવંતોને જ હોય છે. ૯-૪૧.
ચારેય ભેદોના નામો સૂત્રમાં બતાવે છે:—

પૃથક્ત્વૈકત્વ-વિતર્ક-સૂક્ષ્મ-ક્રિયા-પ્રતિપાતિ-
વ્યુપરત-ક્રિયા-નિવર્તીનિ ॥ ૧-૪૨ ॥

(૧) પૃથક્ત્વવિતર્ક-સવિચાર શુક્લધ્યાન:

(૨) એકત્વવિતર્ક-અવિચાર શુક્લધ્યાન:

(૩) મુદ્ધ-ક્રિયા-અઅનિયાનિ-મુદ્ધકથાન.

(૪) શુષ્ક-ક્રિયા-અનિર્વાનિઃ મુદ્ધકથાન. છે.

૬-૪૨

ને આદ્ય ભેદ અન-અન-કથાના થાજો કેપર અપાવી અનાવી થાજ-
અન-કથન-અથામિઃ અનાવે છે.—

નનુચેક-કાચ-ગોનાગોનાનામ ॥ ૧-૪૩ ॥

ને મુદ્ધ કથાના ભેદો અનુક્રમે—(૧) અથ. આજ કાળને ૧૨ કે ૧૩
ગો. થાજવાળાં (૨) અથ. કાચગોનાનાં (૪) અથ. ગો-કે. ૧૨ કે ૧૩
ગો. છે.

૬-૪૩

અથ. ગો ભેદની આચાર્ય દીન.—

એ પ્રમાણે ગર્ભ ઉપરથી શાન્તિ લેવા વિચાર્યું. વળી કંપન શાન્તિ ઉપરથી મીઠા શબ્દ ઉપર વિચાર્યું, વળી શાન્તિ ઉપરથી નગરો (ગણ વિનાગણ શાપ આ પ્રમાણે મનને ધ્યેયાન્તરોમાં લઈ જવામાં પૂર્વગત ભાગિકૃષ્ટાતની નકામત લેવાની હોય છે. તે કેવી રીતે ? તે આપણે જાણતા નથી

મનોયોગ ઉપરથી કાયયોગમાં અથવા વન-યોગમાં, કાયયોગ ઉપરથી મનોયોગ કે વચન યોગમાં, વચનયોગ ઉપરથી કાયયોગ કે મનોયોગમાં જવાનું હોય છે

જ્યાં સંકેતો કરે, જે ઉપર વિચર્યા કરે, ત્યાં મનને રોકી રાખે છે. મનને નિરોધ કરે છે તે રૂપે ધ્યાન થાય છે

આ ધ્યાનમાં ખળભળાટ બહુ નથી હોતો. શાંત દરિયાની માફક ઘણી શાંતિ હોય છે. છતાં દરિયામાં જેમ નાની નાની લહરીઓ ઉઠે, તેમ આમાં સામાન્ય વિકલ્પો ઉઠતા હોય છે.

દ્રવ્ય: શુષ્ક: પર્યાય: શબ્દ: અર્થ: અને નય: વગેરેના ભેદોનું જુદાપણું ભાસતું હોય છે. જુદા જુદા યોગો પણ કામ કરતા ભાસતા હોય છે. તેથી આ ધ્યાન સવિકલ્પક છે.

પૃથક્ત્વ: વિતર્ક: અને સવિચરણ: એ ત્રણેય પ્રવૃત્તિઓ ધ્યાનમાં બનતી હોય છે પરંતુ ખરી રીતે, જેમ બને તેમ આત્માની સ્થિરતા વધતી જાય. રાગ-દ્રેષ: કષાય: અને વિષયો: તરફ ધસતા યોગોની અચલતા વગેરેથી આત્મા દૂર દૂર થતો જઈને વધુ ને વધુ સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરતો જાય છે. સંયમી બનતો જાય છે. આત્મા સ્વ-પર્યાયોમાં પદ અલેહ ભાવ અનુભવવાની પૂર્વ તૈયારી તરફ જતો જાય છે.

૨ એકત્વ-વિતર્ક-અવિચાર-શુકલધ્યાનમાં ધ્યાતવ્ય

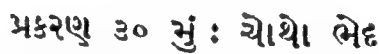
આ ધ્યાનમાં-કોઇપણ એક જ ધ્યેય રાખવાનું હોય છે. પરમાણુ: જીવ: જ્ઞાનાદિ-શુષ્ક: કે ઉત્પાદાદિ પર્યાય: શબ્દ: કે અર્થ: ત્રણમાંથી કોઇપણ એક જ યોગ: ધ્યેય તરીકે લેવું હોય છે. પૃથક્ત્વ-ધ્યેયનું જુદા જુદાપણું હોતું નથી, પરંતુ એકત્વ હોય છે, એક જ ધ્યેય રાખવાનું હોવાથી વિચરણ હોતું નથી. વિતર્ક એટલે પૂર્વગતશ્રુતનો આશ્રય આમાં પણ આવશ્યક છે જ. પવન વિનાના સ્થાનમાં મૂકેલ સુરક્ષિત સ્થિર દીવા જેવું-નિષ્કંપ આ ધ્યાન હોય છે.

આમા ઝાંઝ મેલ વધુથી પાનની જગ્યાએ કે વિનમીર મેલ કેલ ૨૦ મેલ
વધુ બનાવું-વિલગ નથી હોત તેથી આગિવાર કહેવાય છે

[illegible][illegible]

સામાન્યથી કોઈપણ પ્રાણીનો આત્મા મગ્ન વળે શરીર માટેની પોતાની શુધ્ધિ-
માંથી છુટો પડે. નાથ છે, નેમ નેમ ગરીબની પ્રવૃત્તિ રોકાતી જાય છે, અને છેવટે
તદન સૂક્ષ્મ પ્રવૃત્તિઓ આવુ હોય છે, તે પણ જાંબ પડતા જાય છે. હૃદય અને જ્ઞાન-
તંતુઓના ધનકારા બધ પડે છે. અને આત્મા બાજનારમાં આવે જાય છે. પરંતુ
સાથે અનેક કર્મપ્રકૃતિઓ બધાય છે, ઉદ્વેગમાં હોય છે, મત્તામાં હોય છે. કામજી અને
તૈજસ શરીર સાથે હોય છે. કાર્મણ કાયથોગ આવુ હોય છે. ત્યારે કેવળજ્ઞાની ભગવંતનો
આત્મા તમામ કર્મોથી દૂર રહેતો જાય છે, યેજ્ઞેથી અવસ્થા થાય છે. આત્મા તમામ
પૌષ્ઠગલિક બંધોથી છુટો પડી જવાની તૈયારી કરતો હોય છે.

૧૩ મેં શુભસ્થાને સંસારસ્થ જીવને ઘટતી યોગજન્ય ઘણી પ્રવૃત્તિઓ ચાલવા છતાં તે વીર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષયને બાધક હોતી નથી. (ધર્મપરીક્ષા)



४ अथुपरत-क्रिया-5-निवर्ति-शुद्धध्यानमां ध्यातव्य

આ ધ્યાનમાં સ્થૂલયોગ ન હોવાથી સૂક્ષ્મ કાયયોગ માત્ર હોય છે. તે પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાથી કશી અસર ન કરી શકતો હોવાથી, તેને ગણુગ્રીમાં લેવામાં આવતો નથી. તેથી આ સ્થિતિમાં અયોગાવસ્થા હોવાથી કર્મનો બંધ તો સદંતર બંધ પડી જાય છે કેમકે-યોગ વિના વેદનીય કર્મ પણ બંધાતું બંધ પડી ગયું હોય છે. તેમના શરીરમાં અથકાષ્ટને કોઈ મચ્છર વગેરે જીવ મરણ પામી જાય કે દુઃખી થાય, પરંતુ યોગપ્રવૃત્તિ ન હોવાથી તે નિમિત્તત્વું કર્મ બંધાતું નથી. અને તેથી આત્મામાં યોગ ન રહેવાથી આત્મપ્રદેશોમાં રહેજ રહેજ ક્રિયા ચાલતી હતી, તે પણ વ્યુપરત-બંધ પડી જાય છે. તેથી તે વ્યુપરત ક્રિયા કહેવાય છે.

મોક્ષમા આત્મા જાય ત્યાં સુધી તે ધ્યાન ચાલુ રહે છે. ત્યાં સુધીમાં જરા પણ તે અટકવું નથી. તેથી તે અનિવર્તિ કહેવાય છે. મોક્ષ સુધી જનારું પાછું ન ફરનારું. આ એ શબ્દના અર્થો છે. ખીજું નામ સસુચિછન્ન-ક્રિયા-S-નિવર્તિ પણ છે. ભાવાર્થ એક જ છે.

માત્ર ૧૨ મન = ૧૨૦ ને, તે નિઃશ્વરના કારણે જ નહીં જાણી ગમ-
વમરપ્રાપ્તિમા તીર્થસ્થ પદ્ય સ્વરૂપના કારણે જ નહીં જાણી ગમતા જોઈને સામાન્ય
રીતે વધારે ઉપદેશ મળે તે સ્વરૂપના કારણે જ નહીં જાણી ગમતા પતિમા
ચિત્રાન્તિક વધારે ઉપદેશ પદ્ય ને સામાન્ય વચ્ચે સામાન્ય મનિષ્યાનો માત્ર લાગ કરાવે
છે, ત્રિલોકપ્રજ્ઞ તીર્થસ્થ પદ્યના કારણે જ નહીં જાણી ગમતા જાણી ગમતી નથી.

શુદ્ધકથાન વિચાર અંખર્જી

પ્રકરણ ૩૧ મું.

૧૨ તપના ભેદ: અને સંવર-નિર્જરાના ભેદોનો ઉપસંહાર.

અભ્યંતરતપ નવા ક્રમો ગાંધારામા રોકાવટ કરનારા હોવાથી સવરરૂપે બને છે.
અને જુના ક્રમોની તીવ્રનિર્જરા કરનાર હોવાથી નિર્જગરૂપ પણ બને છે, એ રીતે એ
અભ્યંતરતપ નવાક્રમો ગાંધારા અટકાવે છે, ને જુના ક્રમો ગાંધારા છે, તેથી મોક્ષ
પમાડવામાં પ્રણય, ઉત્તમ, મન્નથુત, માધનરૂપ છે. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સાધન તે જ છે.

આ રીતે સંવર નિર્જરા તત્ત્વના સર્વ ભેદ-પ્રભેદોનું ઘટતી રીતે વર્ણન કરવામાં
આવેલું છે. અને જૈનધર્મના ઉપદેશની મુખ્ય વસ્તુઓ તત્ત્વરૂપ હોવાથી, તેનું અમે
પણ સંક્ષેપમાં છતાં કાંઈક વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. જેથી જૈનધર્મની આધ્યાત્મિક
વિકાસની પદ્ધતિની વ્યવસ્થિતતા, વ્યાવહારિકતા, સશાસ્ત્રીયતા, તત્ત્વવ્યવસ્થા, સિદ્ધતા,
વિશ્વની અદ્ભુત પદાર્થતા, સચોટતા-કાર્યસાધકતા તથા આખા, સફળ સાધકપણોનો
સુસુક્ષ્મ જીવોને સારી રીતે ખ્યાલ આપી શકે

પ્રકરણ ૩૨ મું.

ગુણશ્રેણી : પ્રાથમિક ભૂમિકા:

લાભમાં અવતરણ કરવામાં આવ્યું છે, કે:—

“ આપે જણાવ્યું છે, કે-પરિષદો જીવવાથી, બાર પ્રકારના તપના સેવનથી અને
કર્મના ઉદ્ધયથી: એમ જુદી જુદી રીતે નિર્જરા થાય છે, તો તે સર્વ સમ્યક્દષ્ટિ આદિ
જીવોને સરળી હોય છે ? ” કે તેમા કાંઈ ફેરફાર હોય છે ? તેના જવાબમાં નીચેનું સ્વરૂપ
કહેવામાં આવ્યું છે:—

સમ્યગ્-દૃષ્ટિ-શ્રાવક-વિરતા-જન-જન્ત-વિયોજક-દર્શન-મોહ-
ક્ષપકોપશમકોપશાન્ત-મોહ-ક્ષપક-ક્ષીણ-મોહ-જિના: ક્રમશઃ
સંખ્યેય-ગુણ-નિર્જરા: ॥ ૧-૪૮ ॥

અમ્યગૃહિતિઃ પ્રાચકુઃ વિરુદ્ધઃ અનન્નચિયોગકુઃ દશાન્ત્યોદ્ધાપકુઃ યોરોપ-
કામકુઃ દિપ્તિઃ સાંત્યોદ્ધાપકુઃ ક્ષીણ્યોદ્ધાપકુઃ વિરુદ્ધઃ આ દશેન સન્નુકરે
અમ્યગૃહાન્-ગુણી અમ્યગૃહાન્-ગુણી નિર્મલે કુરુતા રોગ કુરુ ૬-૪૮

[આન યોદ] ૧ આ મુજ આ ૧૦૦ અમ્યગૃહાન્-ગુણી

આર્થી યાદાન્ત્યા અમ્યગૃહાન્-ગુણી કુરુ ૬-૪૯ અમ્યગૃહાન્-ગુણી કુરુ ૬-૫૦
વિરુદ્ધાન્-ગુણી કુરુ ૬-૫૧ આ ૧૦૦ મેન્ટા અમ્યગૃહાન્-ગુણી કુરુ ૬-૫૨ કુરુ ૬-૫૩ કુરુ ૬-૫૪

અમ્યગૃહિતિઃ પ્રાચકુઃ વિરુદ્ધઃ અનન્નચિયોગકુઃ દશાન્ત્યોદ્ધાપકુઃ યોરોપ-
કામકુઃ દિપ્તિઃ સાંત્યોદ્ધાપકુઃ ક્ષીણ્યોદ્ધાપકુઃ વિરુદ્ધઃ આ દશેન સન્નુકરે
અમ્યગૃહાન્-ગુણી અમ્યગૃહાન્-ગુણી નિર્મલે કુરુતા રોગ કુરુ ૬-૪૮

ધોરણ ઠગપતા નથી

શાસનના મનુષ્યવિદ્યા નથી જાણતી પણ નથી, પાગલપણ-જોમત-કુશી-
મંસકા-યથાછંદ-નિહનવ-શાસન આપનાજ-સમકિત થમી ગયેલા વે
કેવું સ્થાન આપવું? તથા, મન-શાસનમાં નહેતા મરતા સ્વભાવી-આત્માધિ-
માર્ગાનુસારી જીવોને તેઓની અપેક્ષાએ કેવું સ્થાન આપવું? તેમાં પણ પોતાના
આગ્રહી: અનાગ્રહી: સત્યના ખામી: વગેરેનું સ્થાન કયા ગણવું? તેની તરફના જાણકારે
સમ્યક્દષ્ટિ જોનોએ કેવા રાખવા? તેઓ તરફની જોનશાસનને રાખવાની મર્યાદાઓ નો-
જોએ રાખવાની મર્યાદાઓ: આત્માર્થી જીવે રાખવાની મર્યાદાઓ: વગેરેને લગતા હર
ઘણા સૂક્ષ્મ ધોરણો છે.

૮ તેમા-જૈન-જનેતર શાસનમા દરાગ્રહી: અબબો. ભવાભિનંદી: જીવો વગેરે હેવ.
અને ક્રિયા પણ તે તે ધર્મની કરતા હોય, છતા તેઓનું સ્થાન કેવું ગણવું? વગેરે
વ્યવસ્થિત વિચાર જૈનશાસનમા કરવામા આવેલો છે. નિશ્ચયનયથી: વ્યવહારનયથી:
તેમજ-લૌકિક: અને લોકોત્તર: વ્યવહારથી શી વ્યવસ્થા સમજવી? તેની પણ હર
વિચારણા છે

૯ આત્મા અનાદિકાળથી કર્મથી ઘેરાયેલો હોય છે, તે સૂક્ષ્મ નિગોદરૂપ અવ્યવ-
હારરાશિમાં અનાદિકાળથી હોય છે. તેમાથી જે જે જીવોની તથાભવ્યતા તથા કાળ
લક્ષિય પાકે છે, તેઓ તેમાથી વ્યવહારરાશિમાં આવે છે. અને તેમા ઘણો કાળ જાને
છે. તેમાંથી જેનો એક પુદ્ગલ પરાવર્તન સસાર બાકી રહે છે, તે જીવો: છેદ્યા
પુદ્ગલ પરાવર્તનમા આવે છે. તે ચરમાવર્તિ જીવ કહેવાય છે કેમકે-તે જીવો
વધુમાં વધુ એક પુદ્ગલ પરાવર્તન પૂરો કાળ થતાં જ મોક્ષમાં અવશ્ય જવાના જ હોય
છે. છેલ્લા પુદ્ગલ પરાવર્તનમા પ્રવેશ કરેલા તે જીવોને મોહનીયકર્મની ૭૦ કોડકોડી
સાગરોયમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી બંધાતી નથી તેથી તે જીવો અપુનર્બંધક કહેવાય
છે. તેથી તેનામા ધર્મની પ્રાથમિક લાયકાત શરૂ થાય છે. તેથી તેને આદિધર્મિક
પણ કહેવાય છે.

અપુનર્વેન્નકાઃ ગાતરઃ ગુણસ્થાને નરૂંરગમ્ ।

ક્રમ-શુદ્ધિમતી તારન્ ક્રિયાન્-ગાત્રમમી મતા ॥૪॥

અપુનર્વેન્નકાઃ ગાતરઃ ગુણસ્થાને નરૂંરગમ્ ગાત્રીની અનર્થમે વધની ગતી શુદ્ધિ
વાળી ક્રિયાઃ ને અધ્યાત્મમત્રી ક્રમેવાય છે. ૪

આધ્યાત્મસાર ૨

૧૨ ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રી યશોવિજયજીએ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ પહેલાં
જીવોમાં નીચેના પ્રકારે બતાવ્યા છે:—

- (૧) પૃષ્ઠોત્પન્ન સંજ્ઞા.—ધર્મ પૂછવાની મનમા સજ્ઞા જાગી હોય તે.
- (૨) પિપ્પ્લિચ્છપુઃ—પૂછવાની ઇચ્છા થઈ હોય, તે.
- (૩) સાધુપાર્થે જિગમિષુઃ—સાધુ પાસે જવાની ઇચ્છાવાળો—ધર્મ પૂછવા માટે જાય.
- (૪) ધર્મેષ્ઠચક્રકઃ—ધર્મ પૂછનાર. પૂછે, સમજવા પ્રયાસ કરે.
- (૫) ક્રિયામા દાખલ થયેલો શક્તિ અને સમજ પ્રમાણે ધર્મ કરે, કાંઈપણ ધર્મ કરે ન.
- (૬) સમ્યગ્દર્શન પામવાની ઇચ્છાવાળો, સમ્યગ્દર્શનની નજીક આવતો જાય.
- (૭) સમ્યગ્દર્શન ઉત્પન્ન કરવાને અધિગમોની સહાયથી પ્રવાસ કરનાર, અને પછી
- (૮) સમ્યગ્દર્શન પામેલો. એમ સમ્યગ્દર્શન પામ્યા પહેલાંની સાત ભૂમિકાઓ બતાવી છે.

એ વાત વીશવીંશિકામા શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજજી બીજાઃ અંકુરઃ
થકઃ ડાળાઃ પાંદડાઃ ફુલઃ અને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિરૂપ ફળઃ સુધી ગણાવેલ છે.
એજ વસ્તુ યોગદૃષ્ટિ સમુચ્ચયમા ૧ મિત્રા ૨ તારા ૩ બલો ૪ દીપ્તિ એમ ચાર
દૃષ્ટિપે બતાવેલ છે અને પાંચમી સ્થિરાદૃષ્ટિ-સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્તિની દૃષ્ટિ છે

શ્રી જિનાગમે અને કર્મગ્રંથાદિકમા “ અનંતવાર યથાપ્રવૃત્તિકરણ થાય છે. તેમાં
૧ સકૃત અધિકતા, ૨ અપુનર્વેન્નકતા, ૩ માર્ગાભિસુખતા, ૪ માર્ગાનુસારિતા,
૫ છેદલું યથાપ્રવૃત્તિકરણ, ૬ તેની વિશિષ્ટ વિશુદ્ધિ, ૭ ગ્રંથિપ્રદેશ સુધી
આવડું, ગ્રંથિભેદ કરવો: ૮ અનિવૃત્તિકરણ અવસ્થા અને ૯ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ
વગેરે રૂપે કહેવાય છે. પૂર્વસેવી, માર્ગાનુસારી: માર્ગપતિત, માર્ગાભિસુખ વગેરે
નામે પણ યોગખિન્દુ આદિમાં એજ આત્માનું સ્વરૂપ બુદ્ધી બુદ્ધિ અવસ્થાથી બતાવેલ છે

જંગલી: અને પશુઓ: પણ આજીવિકા તો મેળવે છે. તથા ઇન્દ્રિયોના વિવેચન
સેવે છે. કામલોગ પણ કરે છે. પરંતુ તેના તે અર્થ: અને કામ: પુરુષાર્થ કહેવાતા નથી.
કારણ કે ધર્મ નિયત્રિત નથી. નીતિ મદાચાર અને ન્યાયના પાયા ઉપર નથી: ન્યાય:
નીતિ: અને સદાચાર:ની વ્યાખ્યા પણ મોક્ષાનુકુળ આધ્યાત્મિક વિકાસાત્મક ધર્મથી જ
નક્કી થાય છે.

આ રીતે ચાર પુરુષાર્થના પાયા ઉપરની સંસ્કારી માનવોની સર્વ સામાન્ય જીવન
સંસ્કૃતિ: તે માર્ગાનુસારિતા કહી શકાય છે અને તેને વફાદાર રહી, જીવનારા લોકો
માર્ગાનુસારી-સન્માર્ગાનુસારી કહેવાય છે માટે ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિ-મહાપુરુ-
ષોએ જીવેના મહા કલ્યાણના ઉદ્દેશથી સ્થાપિત કરી છે. તે દ્વારા આત્માઓમા ધણી
રીતે ધીમે ધીમે આત્મ-વિકાસ આગળ વધી શકે છે. તે પણ પ્રાથમિક જીવે માટે
મોટામાં મોટું અવલંબન બને છે. અને ૧ આત્મા છે, ૨ તે નિત્ય છે. ૩ તે કર્મો કરે
છે, ને ૪ લોગવે છે ૫ તેનો મોક્ષ થાય છે અને ૬ મોક્ષના ઉપાયો પણ છે એ છ
સ્થાનકોના તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર ચાર પુરુષાર્થના નાના-મોટા તમામ વ્યવહારોની રચના થઈ
છે, એ વ્યવહારના પાલનમાં જ એ તત્ત્વજ્ઞાનને સક્રિય ટેકો મળે છે. અને તેથી જ
આગળનો વિકાસ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ રીતે માર્ગાનુસારિતાના ઘણા લેહ-પ્રલેહો છે. પરંતુ ૩૫ મુખ્ય ગુણોમા સર્વનો
સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે. એ રીતે અસમ્યગ્દર્શની, સમ્યગ્દર્શની, દેશવિરતિ

* ચતુર્થ-પુરુષાર્થ-શ્રી-વિલાસ વિક્રમોત્તુ વ । શ્રી સકલાર્હિત સ્તુતિ શ્લોક ૧૯ માં પુરુષાર્થ શબ્દનો
પ્રયોગ પૂર્વ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજશ્રીએ કરેલો છે.

સમ્યક્દષ્ટિ ઉત્તર મ મ ન્ય સ્વરૂપ તો આ પાત્રમાં ગર્હી સ્ત્રી વાગનારના પાત્રમાં
આવી જ ગયું હોય, એમ માની લેવામાં આવે છે. આથી આપણને એક પ્રાચીન ધર્મિક
અને ક્ષાધિક એમ ત્રણ પદાર્થો મળે છે. આ પદાર્થો પદાર્થોની ગતિ

આ ઉપરાંત આત્મચરિત્ર-ગીતાના ઉપાસના પદાર્થો આ પદાર્થો હોય છે
તેઓ શાત: દુષ્ટચરિત્ર ત્યાગી ને વેગથી નિર્ધારિત અને કયાં હોય છે મોક્ષ તરફ
તેઓની મીટ હોય છે. મોક્ષ તરફ તેઓનો મુખ્ય આગમ હોય છે. આત્માનું પરિપક્વ
જવાબ મધ્યસ્થ હોય છે ને પછી રીતે ગમજતા હોય છે. પદાર્થોમાં પ્રાણ આપના
સુધીની મનોવૃત્તિ દંડ હોય છે. ‘મર્મની પ્રમાણના પદાર્થો મહત્તા જગતમાં ઉભી રહે’
તેને માટે તેઓ જાગતા હોય છે. ‘અપર્મ ન દેવાય જાય, તોફાન અપર્મ ન પામે, અપ
ર્મને પોષક પાપ દોષપણુ પુણ્યમાથી ન ઉભું થઈ જાય, તબુ થાય તો તેને કેમ
દબાવી દેવું? તેની તકેદારી કેમ રાખવી?’ વગેરે તરફ તકેદારી હોય છે. દેવ: શુભ
ધર્મ: ના હાર્દિક ઉપાસક હોય છે. ઉપરાંત, ધાર્મિક તોફાનો: ન્યાયનો: નીતિનો: સર્વ
ચારનો: પક્ષ કરનારા હોય છે. ધાર્મિકોમાં સંગઠન રાખતા હોય છે. શાસનના બંધાર
ણીય નિયમનની શિસ્ત જાળવતા અને જાળવાવતા હોય છે. ધાર્મિકોમાં ઉત્સાહપ્રેરક
લાણીઓ: પ્રભાવનાઓ: લેટો: વગેરે આપવા-અપાવવા આ ભાવનાથી તત્પર હોય છે.
“જેથી કરી દોષપણુ જીવ અનુબંધ ધર્મમાં આવે, ટકે કે આગળ વધે.” સંઘ: શાન્ત
મહાજન: શાંતિ: કુટુંબ: વગેરે સંસ્થાઓના સચાલન ધરાવતર ચાલે તે માટે જાગ્રત રહે
છે. યાત્રા: પૂજા: ઉત્સવ: રથયાત્રા: આકર્ષક-ધાર્મિક મહા સમારોહો: સદા ચાલુ રાખી,
ધર્મનો પ્રભાવ ફેલાવતા હોય છે. ધધા-રોજગાર, કુટુંબ-વ્યવસ્થા, રાજ્ય-તંત્ર વગેરે
આદર્શ કેમ ચાલે? તેની તમજા ધરાવતા હોય છે. અને તેને માટે પોતાની તરફના પક્ષ
જુદા જુદા લોગો આપતા હોય છે. કેમકે તેઓનું લક્ષ્ય છ સ્થાનના તત્વજ્ઞાનને જીવત
રાખવાનું હોય છે. દર્શનાચારના આઠ અતિચારો દૂર કરી, આઠ પ્રકારે દર્શનાચાર
પાળવા તત્પર હોય છે. વ્યામોહ કરનારા બ્રામક પ્રચારો, દેખાવો અને લાલચોથી
તેઓ પર હોય છે. ‘ધર્મસ્થાનોની ઉજળામણુ રહે, ને સુંદર વહીવટો: કેમ ચાલે:’
તેને માટે કશાએ દુન્યવી લાલની આશા વિના યથાશક્ય લોગ આપવા તત્પર રહે છે.

એકંદર-સુવ્યવસ્થા: સુવ્યવસ્થાપકો: લાભ જનતા ઉઠાવે, તેને માટે સમ્યક્દષ્ટિ
આત્મા જાગ્રત રહે છે. હાર્દિક પ્રયાસો ઉઠાવે છે. તેમ છતાં પોતાના અન્તરાત્માથી
સંસારથી ન્યારા હોય છે. સંસારને જોટો માનતા હોય છે તેના લોગને/જોટો માનતા
હોય છે: લોગવવાની ઇચ્છાને જોટી માને છે. વગેરે રીતે અંત:કરણથી જાગ્રત હોય છે.
આત્મા અને તેના મોક્ષ સાથેના સબંધના રહસ્યોમાં ઘણી રીતે જાગ્રત હોય છે.
અલે સંક્ષિપ્તરુચિ જીવ કેમ ન હોય? તેને આધ્યાત્મિક સૂક્ષ્મ સમજ-બોધ સહજ રીતે જ

આ સામાન્ય શક્તિથી, સામાન્ય આત્મવિકાસથી, અદ્યત્ત ગતિ નથી જાણવશક
અન્યગૃહસ્થાન માટે દેશવિગ્નિ ગણ પાતલ ગંગો કોના, ત્યારે પાતલ શામ છે અને તેથી
તેમા થતી નિર્નંગ અગત્યગુણી કોમ સ્વામાવિદ છે
૩ વિવતઃ કોરો

ત્યાગરૂપ પ્રતોનો સ્વીકાર કરી, મર્મગંગના ત્યાગી મુનિ થાય છે, ત્યારે તેની નિર્જા
દેશવિરતિ કરતા અસખ્યાતશુભી હોય છે. મોહનીય કર્મના કારણેપથમ ભાવના કે
ઉપશમ ભાવના સમ્યગ્દર્શન જે મુનિને હોય છે, તેની આ વાત છે. સાત પ્રકૃતિનો
સર્વથા ઉપશમ હોય, કે સમ્યક્ત્વ-મોહનીયનો કાય માત્ર ચાલુ હોય, તેની વાત છે.
પાંચ મહાવ્રત તો અગત્યના નથી.

(૧) જ્ઞાનાચારમાં રહી યોગોદ્ધવહન પૂર્વક આગમાદિકનો અભ્યાસ કરી પૂર્વધર્મ અથવા સુધી સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરતા હોય છે.

(૩) ચારિત્રાચારમાં રહી પાત્ર મહાવ્રત, રાત્રિભોજન ત્યાગ, તથા ક્ષમાદૈક દર્શન વગેરેના પાલનમાં નિષ્ઠ હોય છે

(૫) વીર્યાચારમાં રહી ઉપરના ચારેય આચારોના કર્તવ્યો તથા તેના ફરજ પરિસહઃથી હાર ખાધા વિના તેને સહન કરે છે આ સર્વવિરતિધર મુનિમાં-પ્રમત્તભાવમાં રહેલા અને અપ્રમત્તભાવમાં રહેલા એમ બે પ્રકાર હોય છે.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

કેવળજ્ઞાની અને ત્રિભુવનપૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર સયોગી કેવળી ભગવંત,

તેરમે શુભસ્થાનકે ઘાતીકર્મથી ઉત્પન્ન થયેલા અઢાર દોરો નિવૃત્ત થવાથી માત્ર યોગ જ હોય છે, તેથી સયોગી કહેવાય છે. અને કેવળજ્ઞાની હોવાથી કેવળી કહેવાય છે. બારમા શુભસ્થાનક કરતાં અસંખ્યાત શુભી નિર્જરા કરે છે. (૧) સામાન્ય કેવળજ્ઞાની: અને (૨) શ્રી તીર્થંકર કેવળજ્ઞાની: એમ સયોગી કેવળી બે પ્રકારે હોય છે.

સામાન્ય કેવળજ્ઞાની: ભગવંતો સામાન્ય મુનિની જેમ વિચરતા હોય છે. દેવોએ રચેલા સુવર્ણકમળાદિકની રચનામાં સિંહાસનાદિ ઉપર બેસીને દેશના આપતા હોય છે. પ્રભુના સમવસરણમાં પધારે ત્યારે અનાદિ અનંત જૈનશાસનના પ્રતીક સમાન ચૈત્યવૃક્ષો: પ્રભુને તથા ગણધર ભગવંતો શાસનના જવાબદાર અધિકારીઓ હોવાથી તેઓને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દહં કેવળજ્ઞાની મુનિઓની પરિષદમાં ધિરાજે છે. કેવળજ્ઞાની ભગવંતો સમવસરણમાં આવે. કેમકે-તેઓ જેમ કલ્પાતીત હોય છે, તે પ્રમાણે અમુક કલ્પો પ્રમાણે વર્તવાનું પણ હોય છે. કેટલાક કલ્પો તો શુભવ્યવહાર પ્રમાણે પણ હોય છે.

ત્રિભુવન પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર—જેઓ તીર્થંકર હોય તેઓનો ત્રિકોકપૂજ્ય પ્રભાવ હોય છે મોહનીયકર્મનો ક્ષય કરવાથી વીતરાગ હોય છે. કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી સર્વજ્ઞ હોય છે. દેવો, ઇન્દ્રો, રાજા, મહારાજાઓ અને ચક્રવર્તિઓ અને બીજાંઓને પૂજ્ય એવા ઋષિ-મહાત્માઓ વગેરે યોગીઓ પણ તેઓને પૂજતા હોય છે. આઠ મહા પ્રાતિહાર્યો યુક્ત હોય છે તથા ૩૫ શુભ યુક્ત વાણીથી ધર્મદેશના આપતા હોય છે. એમ ૧ અપાયાપગમાતિશય: ૨ જ્ઞાનાતિશય: ૩ પૂજાતિશય: અને ૪ વચનાતિશય: એ ચાર મૂળ અતિશય અને બીજા ૩૦ એમ મળીને ૩૪ અતિશય યુક્ત અવશ્ય તેઓ હોય છે. તેમના ઉપદેશના મહત્ત્વે દેવો ખાસ સમવસરણ રચે છે. તેઓ અમોઘ ધર્મદેશના આપે છે. તે સાબળીને ઘણા જીવો ત્યાગધર્મની દીક્ષા લે છે. કૌંઠ ગૃહસ્થ

સ્વત્યઃ અહિંસાઃ પ્રમાણિકતાઃ શુભેદઃ શાંતિઃ પરસ્પર ગદાતુ મૂર્તિઃ પરોપકાર વગેરેનાં વાર્તાનાં પ્રવાહ વ્યાજે છે તે પણ પરંપરાએ ગીળી રીતે કે આડકતરી રીતે તીર્થંકરોના ભક્ત ધર્મશુરુઓ મારફત તીર્થંકરોના જ પ્રભાવના નિરળો પહોંચ્યા હોય છે. જુવો તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાથી દેવલોક પણ પામે છે; તેનો ભાંગ કરવાથી નરકાદિ પામે છે. આ રીતે તીર્થંકર પ્રભુઃ ઇશ્વર તરીકે કતાં છે. પરંતુ સદાચાર અને ધર્મના. નહીં કે પાપ, ખુન, ચોરી, અભિચાર વગેરેના. તીર્થંકર પ્રભુ સાક્ષાત્ આ લોકમાં કોઇ વખતે વિદ્યમાન હોય, કે અવિદ્યમાન હોય, મોક્ષમાં ગયા હોય તો પણ તેઓનો પ્રભાવ સાધુઃ ત્યાગીઃ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગીરૂપેઃ શાસ્ત્રો અને શાસ્ત્રોના ઉપદેશરૂપેઃ સદાચારરૂપેઃ પાપીઓના દિલમાં પણ પાપ ન કરવાના જુદા જુદા ભયોરૂપે ત્રણ જગતમાં વ્યક્તાવ્યક્તરૂપે સદા સર્વત્ર વિસ્તરેલા છે. અને અનંત જુવો તેનાથી સુખઃ શાંતિઃ ઉપશમઃ ધીમત્ લાભો ઉઠાવતાં હોય છે. આ રીતે તેનો લોકોત્તર અનન્ય ઉપકાર જગતના સર્વ જુવોને ઋણી બનાવે છે.

આથી તેના અનંત સ્વરૂપે વિસ્તરેલા પ્રભાવનાઃ કરુણાનાઃ તપનાઃ સંયમનાઃ આત્મ-વિકાસનાઃ પરોપકારનાઃ બાહ્ય નાના પ્રતીકરૂપ મંદિર અને પ્રતિમા દ્વારા તેમના અગાધ ઉપકારથી ગદ્ગદ થયેલા વિવેકી ભક્તો પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવી, ભક્તિ દર્શાવી, તેના જેવા થવાની કેશીષ કરે છે. એ તેઓની પૂજા છે. તથા તેમના જેવા શુભો પ્રાપ્ત કરવામાં તેમના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવામાંઃ પ્રતિપત્તિ નામની પૂજા છે. પ્રતિપત્તિ પૂજા ન કરી શકનારા દ્રવ્યોથીઃ તથા વિવિધ ભક્તિભાવોથી પૂજા કરે છે.

સર્વોત્કૃષ્ટ શુભોમય તે પ્રભુ છે. મોક્ષમાં ગયા બાદ પણ ત્યાંથીયે સૂર્યની માફક સર્વ જુવોને સ્વતઃ—કલ્યાણમય પવિત્રતાથી અનાયાસે ન સમજાય તેમ પાવન કરે છે. તેમના નામ-કામ-આકાર અને સાક્ષાત્ હોય ત્યારે, એમ અનેક રીતે તેઓ જગતનાં જુવોનું કલ્યાણ કરવામાં પ્રબળ નિમિત્તભૂત અને છે. આ આધારે તેના મંદિરો અને મૂર્તિઓનું અસ્તિત્વ છે. આ તીર્થંકરપણુ અનંત આત્માઓમાંના કોઇકને જ પ્રાપ્ત થાય છે. કારણ કે—કોઇક જ આત્મામાં સર્વ જુવોના કલ્યાણ કરવાની અચિંત્ય મહાભાવના રૂપે અનાદિકાળથી જ તથાલબ્યતા હોય છે. ગમે તે સ્થિતિમાં પણ તેના આત્મામાં સર્વનું હિત કરવાની સ્વતઃ ભાવના અવ્યક્તરૂપે પણ જગતી જ હોય છે. તેની લોક-પ્રિયતા વગેરે સર્વોપરિ હોય છે. એ જાતની તથાલબ્યતાને યોગે મોક્ષમાં જતા પહે-

સાથે તુલના કરતા તે તદ્દન અભિવન જ છે, એમ જણાયા વિના રહેશે નહીં. પરંતુ જ્યાં ત્રીર્થકરોના આત્માના સામર્થ્યના નિકાગનો ખ્યાલ જ ન આવ્યો હોય, તેને અતિશયની સ્વાભાવિકતા સમજતી મુરકેલ છે તેની શુદ્ધિમાં તે ઉતરે જ નહીં. તેની શુદ્ધિમાં ન ઉતરે માટે તે ન હોય એમ કહવાય નહીં, દેવોની સમવસરણની રચના વિશે પણ એમ જ છે, સમવસરણની રચના કાયમ થતી નથી. ખાત્ર પ્રસંગે જ થાય છે. જડ અને સરળ હોવા હોવાથી શ્રી આદીશ્વરપ્રભુના આડ, અને વક અને જડ હોવાથી શ્રી મહાવીરસ્વામીના ૧૨, તથા ખીજ બાવીશ તીર્થકરોના માત્ર બળે સમવસરણ થયાનો ઉલ્લેખ મળે છે. કેમ કે સરળ અને સમન્વુ હોવા તેમના શાસનમાં હતા. આ રીતે સયોગી આત્માની અસંખ્યાતશુણી નિર્જરા હોય છે.

૧૦ અયોગી-શૈલેશીસ્થ આત્મા કે જે પાંચ હસ્વાક્ષર બાદ જ મોક્ષમાં જનાર છે, તેની નિર્જરા સયોગી કરતાં અસંખ્યાત શુણી હોય છે.



પ્રકરણ ૩૪ મું.

પુલાક-વકુશ-કુશીલ-નિર્ગન્થ-સ્નાતકા નિર્ગન્થા: ॥ ૧-૪૯ ॥

પુલાક: બકુશ: કુશીલ: નિર્ગન્થ અને સ્નાતક નિર્ગન્થો હોય છે. ૯-૪૯

[સાં ૭૦] સુવિહિત: વિધિપૂર્વક જેની દીક્ષા પ્રાપ્ત કરેલા સર્વ મુનિઓ નિર્ગન્થો કહેવાય છે. અને તે સર્વનો સમાવેશ ઉપર જણાવેલા પાંચ પ્રકારના નિર્ગન્થોમાં થાય છે. નિર્ગન્થો એટલે ગાંઠ રહિત-નિષ્પરિશ્કી મહાત્માઓ: કે જેની પાસે રત્નત્રયીની આરાધનાના હેતુ સિવાયની સાંસારિક હેતુ માટેની કોઈપણ વસ્તુ હોતી જ નથી. અર્થાત્-માત્ર ધર્મની સાધનામાં સહાયક ધર્મોપકરણ તથા-સંભવ હોય છે. જેને આધારે તેઓ સમિતિ અને શુષ્કિરૂપ અષ્ટ પ્રવચન માતાતું પાલન કરી શકે છે. ઉચિત ધર્મોપકરણ વિના આઠ પ્રવચન માતાતું પાલન થઈ શકે નહીં. ગ્રન્થ=

* અવિચાર દ્વિતીયમ્ એ વૃત્તિમા સભાષ્ય જણાયાથી સૂત્ર તરીકે ગણતરીમાં લેવાથી ૪૯ મે આંકડો આપ્યો છે. પ્ર. બે. પારેખ.

પાંચ નિર્ઘન્યોનું સાત વિકલ્પોથી સ્વરૂપ સમજાવતું કોષ્ટક.

નિર્ઘન્યના ભેદ	સંયમ	શ્રુતગોન	પ્રતિસેવના	તીર્થ	લિંગ	લેશ્યા	ઉપપાત
૧ પુલાક નિર્ઘન્ય	(૧) સામાયિક આરિય	ઉત્કૃષ્ટ-દશપૂર્વ મપૂર્ણ	મૂળ ગુણની પ્રતિ- સેવના. કોષ્ટ આ- ચાર્જના મતે સેથુ- નની પ્રતિસેવના પણુ હોય છે.	(૧) સર્વ તીર્થ- કોના તીર્થ- મા દોષ છે (૨) બીજા મતે તીર્થમા નિર્- દોષ છે.	ભાવલિંગોદય કન્યાવિગે ન પૂર્વ દોષ.	તેન-પદાનુ- ગત	૭૬૨૨ ગ્રિપિતિ ગળા આમ દોષકમા
	(૨) છદોપરથાપના આરિય	જઘન્ય-આપ્યાર વસ્તુ					
૨ બક્રેશ	(૧) સામાયિક આરિય	ઉત્કૃષ્ટ-દશપૂર્વ પૂર્ણ	શરીર સંસ્કાર ખાતર દોષ મેલે તે પ્રતિસેવના	(૧) સર્વ તીર્થ- કોના તીર્થ- મા દોષ (૨) તીર્થમા નિર્- દોષ.	"	"	"
	(૨) છદોપરથાપના આરિય	જઘન્ય-આપ્યાર ચત માતા					
(૨) ઉપકરણબક્રેશ	(૧) સામાયિક આરિય	ઉત્કૃષ્ટ-પૂર્ણ દશ પૂર્વ	ઉપકરણ મારા મારા રાખવાના દોષ મેલે તે પ્રતિ- સેવના	(૧) સર્વ તીર્થ- કોના તીર્થ- મા દોષ (૨) તીર્થમા નિર્- દોષ.	"	"	"
	(૨) છદોપરથાપના આરિય	જઘન્ય-આપ્યાર ચત માતા					
૩ ક્રેશીક	(૧) સામાયિક આરિય	ઉત્કૃષ્ટ-દશ પૂર્વ પૂર્ણ	મૂળ ગુણની નિરા- ધના ન કરે. ઉત્તર ગુણોમા કષ્ટક વિગધના.	(૧) સર્વ તીર્થ- કોના તીર્થ- મા દોષ (૨) તીર્થમા નિર્- દોષ.	"	"	"
	(૨) છદોપરથાપના આરિય	જઘન્ય-આપ્યાર ચત માતા					
(૨) ક્રાપ્ય ક્રેશીક	(૩) પરિહાર વિરુદ્ધિ આરિય	ઉત્કૃષ્ટ-ચોદપૂર્વ જઘન્ય-આપ્યાર ચત માતા	પ્રતિસેવના નથી	(૧) સર્વ તીર્થ- કોના તીર્થ- મા દોષ (૨) તીર્થમા નિર્- દોષ.	"	"	"
	(૪) મુલમ અપરમાય આરિય	જઘન્ય-આપ્યાર ચત માતા					"

(૬) તેના કન્યા, દિન ૧૪૫૬૨૨ હોવા ને તે પત્નિમાં આગ જેવાં અગ્નિ હોય છે

(૮) એ પદ્મને ગીર્વાણીને નામ છે તેના પદ્મને સાંયમસ્થાન સુધી સમજાવે

(૯) તેના અસંખ્ય સંયમ સ્થાનોને વેદ કહેવાય છે તેનાં ગીર્વાણ નામ અન્ય કંઈક પણ કહેવાય છે

(૧૦) એક કંઈકમાં અસંખ્ય અસંખ્યાનો હોવા છે એનો જે કાળગીરી અસંખ્યા ઉત્સર્પિણીના સમય જેટલા, અને ગીર્વાણી એક અસંખ્યાના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલો આકાશ પ્રદેશો હોય તેટલા હોય છે.

હવે પાંચ નિર્ઋત્યો ઉપર તેની ઘટના નીચે પ્રમાણે થાય છે.

- ૧ (૧) પુલાકઃ અને કપાય કુશીલઃને ગર્વાણી આગ સંયમ સ્થાનો હોય છે.
- (૨) બન્નેય અસંખ્ય સંયમસ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે. કેમકે અસંખ્યસ્થાન સરખા છે, માટે.
- (૩) પછી પુલાકઃ અટકી જાય છે. કેમકે તેના પશ્ચિમાત્મ તીન હોય છે.
- (૪) પછી, કપાય કુશીલઃને તેથી આગળ અસંખ્ય સંયમ સ્થાનો હોય છે. કેમકે તેના પરિણામ વધતા હોય છે

- ૨ (૧) કપાય કુશીલ-પ્રતિસેવના કુશીલઃ અને બકુશઃ એ ત્રણેયના કપાય કુશીલમાં ઉપર જે મર્યાદા બતાવી, તેથી આગળ અસંખ્ય સ્થાનોને ત્રણેય એકી સાથે પ્રાપ્ત કરી ચડે છે.

(૨) પછી બકુશઃ અટકે છે.

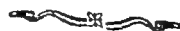
(૩) તેથી અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનોએ જઈને પ્રતિસેવના કુશીલઃ અટકે છે.

(૪) તેથી અસંખ્યાત સંયમ સ્થાનોએ જઈને કપાય કુશીલ અટકે છે.

- ૩ ત્યાર પછી, ઉપરના અકપાય સ્થાનોને નિર્ઋત્યઃ પ્રાપ્ત કરે છે. તે પશ્ચ અસંખ્ય સંયમ સ્થાનો સુધી જઈને અટકે છે.

- ૪ પછી નિર્ઋત્યઃથી ઉપર સ્નાતકઃ એક સંયમસ્થાન પામીને નિર્વાણ પામે છે. તે પુલાકાદિની સંયમ લબ્ધિ ઉત્તરોત્તર અનંતગુણી હોય છે.

પાંચ નિર્ઋત્યોનું વિશેષ સ્વરૂપ-શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજે રચેલા સદીક પંચનિર્ઋત્યી પ્રકરણ તથા શ્રી ભગવતી સૂત્રના ૨૫ મા શ્લોકના ૬ ટૂંક ઉદ્દેશમાંથી સમજવું. તત્ત્વાર્થસાખ્ય તથા ઉપરના પ્રકરણ અને શ્રી આગમમાં કાંઈક કાંઈક ક્ષરક આવે છે, તે ત્યાંથી સમજી લેવો.



૧૯ મનુષ્ય-વિચારણા-પ્રકાર-૨૦ : એ સંસ્કૃતિની પૂર્વી ગામગામ તથા ખીન
તાના મોટા સ્વાતંત્ર્ય નક્કરભાવે કરનાર એક વ્યક્તિ હોય છે, તે માટે જ એકદંત્ર ચિંતનો
છે તેથી તેને (પરદાનગ્રાહી-શ્રેણી-પ્રમાણે અથવા જાણી) વળગી રહેતામા પણ ભાગ
તની જનતાનું તથા પંચ રહેણી ગઈ જનતાઓનું હિત એ નિર્ણય દિત છે મર્યાદા
હિત છે. એમ દર્શાવી માનવ

૨૦ કાન્ત કે—નેની સામાન્ય ગામગામ માં ગામપુરોના શાસ્ત્રો અને શાસ્ત્રો
તાઓ. અને નેના મૂળ પેઢીઃ એક જાળીજી રીતે ચિંતિતને મર્ણ રીતે દેખતાઓ છે.
માટે તેઓની પાછળ આત્મમા અંધશ્રદ્ધા નથી પરંતુ દેખતી શ્રદ્ધા છે અગતી શ્રદ્ધા
છે. તેને માટે અંધશ્રદ્ધા શબ્દનો વપરાશ પણ “મતીને વેશ્યા” કહેવા બરાબર છે.
ગાળ દેવા બરાબર છે. તે દેખતી શ્રદ્ધા ગિયાયની રીતભાત વાસ્તવિક રીતે અંધશ્રદ્ધા
રૂપ છે. કેમકે-તેમાં સ્વાર્થાન્ત્રો અને અનાયાતિમકતાથી આયાતિમકતામાં અધોની
પાછળ દોડવાનું હોય છે જેને આજે કાલિ કહેવામા આવે છે જેમા હિત નથી. આટલા
માટે સુટણીઃ અને બહુમતઃની આખીયે પદ્ધતિની આવશ્યકતા જ નથી ઉભી થતી. કારણ
કે મહાપુરુષોએ ચલાવેલા કલ્યાણમાર્ગે જ સી આતતા દોવાથી તેમા સુટણીઃ બહુમતઃ
કે એવી કેઈ ધાંધલની જરૂર પડતી જ નથી. જેમાં જોહુકમી કે જુદમની કલ્યાણને પણ
સ્થાન નથી. તેવી કલ્પના કરવી એ ઇરાદાપૂર્વકનું તદ્દન જુઠાણું છે. મહાજુઠાણુનો પ્રચાર
કરવા બરાબર છે. જનતાને અહિત તરફ દોરી જવાના પ્રયાસ બરાબર છે.

૨૧ આજે કેટલાક ભારતવાસીઓ પણ ભારતીય જીવનવ્યવસ્થાની ભયંકર શબ્દ
પ્રયોગોથી ટીકા કરી રહ્યા છે. “અંધશ્રદ્ધાઃ કુરુદિઓઃ સ્થિતિચૂરતતાઃ બહેમોઃ જીનવાણી
પાણુઃ” વગેરે અપશબ્દો તેને માટે વાપરી રહ્યા છે. ત્યારે “પુનરચનાઃ નવચનાઃ પરિ
વર્તનઃ સુધારાઃ પ્રગતિઃ જમાનોઃ યુગના એધાણુઃ કાંતિઃ” વગેરે શબ્દો જોલીને એક
તરફ સ્વાર્થી રચનાને ધીરહાવે છે, ને તેનો પ્રચાર કરે-કરાવે છે. અને એ રીતે મહા-
વ્યવસ્થાનો વિરોધ કરે છે. તેને ઉથલાવી પાડવામા સહકાર આપે છે.

૨૨ તેમાં બે પ્રકારના ભયંકર અજ્ઞાનો કામ કરી રહ્યા છે—

(૧) ભારતીય જીવન પ્રણાલિકાના અદ્ભૂત રહસ્યોથી તદ્દન અજ્ઞાનપણું તેા મુખ્ય
છે જ. વળી, બહારની બીજી દૃષ્ટિઓથી જોતાં તેનું રહસ્ય કોઈપણ રીતે
સમજી શકાય તેમ નથી જ. તેને સમજવા માટે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ અને કલ્યાણની
ભારતીય દૃષ્ટિ જ જોઈએ.

(૨) બહારની સ્વાર્થી પ્રબલોએ દેશની સર્વ સ્થાવર-જંગમ-સંપત્તિઓના ચોતે
એકલા માલિક થવાઃ દેશમાં ભવિષ્યમા વસી જવાઃ તે માટે કબજો જમાવવાઃ આ
અને તે આતર સ્થાનિક પ્રબલોને ભયંકર અવનતિ તરફ ધકેલી દેવા આ
બતના શબ્દોનો પ્રચાર ઘણા વર્ષોથી ન સમજાય તે રીતે દૂર દૂરથી ગૂઢ રીતે
કરવામાં આવ્યો છે. તેને આજીવિકાદિથી સંકળાયેલા ઘણા ઘણા ભારતવાસી-

“નેચો ચોનાના મૂલ રોડોના પહાડોની રૂંડ ચોના ને નીના ઝોનાના પાના
 જેનો સ્વીકાર કરીને = મનમાં રાજાનું મૂલ મને જેમ તેના પાના રાજ્યો ગોડામમાં
 દેટડી કુમળના મળે ને ? નવા મને પાના ને મનમાં પડ્યા કરાતામાં તે
 દેશના દોકોનો કુમળનાપરિત રેડી રીતે તોયોગ કરે ને ? તેના સ્વસ્થો જાણવાથી
 સ્વસ્થો જાણના મનમાં મનમાં ને રેડીક નળત ભારતીય આનંદોના પડમાં
 બહાવના હેતુઓ વીંટીને પ્રતિમા પાનામાં મૂકવામાં પાના દોષને અને એમ ક્રોધમાં
 આવે છે-“ ભારતીય આનંદો ઉપર આધુનિક નળવના કળમાં આવી છે. ” અથવા
 “ બંદેશનું મિશ્રણ કરવામાં આવે છે ” અથવા “ આનંદોને વિક્રમિત કરના અત્યંત
 સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ” આ તરેડ રીતો વિદેશીઓએ પ્રચારેલી છે, અને
 દરેકમાં તેઓનો જ વિજય થાય છે. શરૂઆતમાં લાગવાનીને ભૂતાવો ખવરાવવાની આ
 નીતિ હોય છે. પછી જેમ જેમ ચેરીઓ આગળ વધતી જાય, તેમ તેમ નવચંચતા
 કાયમ થતી જાય છે એટલેથી ન એટકતાં એક-એકની પાછળ નવી નવી નવચંચતા દાખલ
 થયે જ જાય. અને પાછળની પ્રેરણાથી દાખલ કરતી-કરાવાતી જાય. શરૂઆતમાં બંનેય
 મિશ્રણ થાય, પછી ભારતીયતા ઘટારાતી જાય, વિદેશીયતાને નેઓની સાથે રહેવાને બહાને
 વધારે વધારે સ્થાન અપાતું જાય. તથા સાધન તરીકે ઉપયોગમાં લેવાયેલા વખત જતા
 સાધ્ય તરીકે ગોઠવાઈ જાય, તેવી રીતે તેનો ઉપયોગ કરવા દેવામાં આવે છે. આ ત્રણેયના
 ઘણા ઘટાંતો છે. પરંતુ લખાણના ભયથી અહીં તે લખતા નથી. સમ્યક્દષ્ટા માર્ગોનું
 સારીએ આ સ્વસ્થ સમજવા જ પડે તેમ છે

૨૭ ભારતમાં ન તો રાજશાહી હતી કે છે. ન તો લોકશાહી હતી કે છે. ભારતમાં તો
 શું પરંતુ જગતભરની સંસ્કારી પ્રજાઓમાં વિશ્વવત્સલ સંતશાહી હતી; છે, અને હશે.
 તેને ઉથલાવી પાડવા ચુંટણી: લોકશાહી: પ્રગતિ: પાર્લામેન્ટો: ધારાસભાઓ: વગેરે સેકડો
 જાતની હજારો સંસ્થાઓ શરૂ થઈ છે, જે ગોરી સિવાયની શેષ રંગીન પ્રજાઓ માટે
 ભયંકર રીતે ખતરનાક છે ક્ષણિક લાભો ઘણા મોટા મોટા મળે તેમ હોય છે, પરિણામે
 સર્વ નાશ સિવાય તેમાંથી બીજું પરિણામ નથી. સતશાહીને તોડી નાખવા જ રાષ્ટ્રવાદ:
 સમાજવાદ: સામ્યવાદ: કૃત્રિમ વિશ્વશાંતિવાદનો પ્રચાર કરવામાં આવે છે.

વિશ્વવત્સલ સંતશાહી આધ્યાત્મિક પાયા ઉપરના નિઃસ્વાર્થી વિશ્વકલ્યાણના ધ્યેયના
 આધાર ઉપર રચાયેલી છે, ત્યારે રાષ્ટ્રવાદાદિક પાંચેય અનાધ્યાત્મિકવાદ અને ભૌતિક
 વૈજ્ઞાનિક આધાર ઉપર કેવળ એક પક્ષીય સ્વાર્થી-પ્રગતિના પાયા ઉપર રચાયેલા છે, તેથી
 ક્રમે ક્રમે થોડે થોડે સંતશાહીને તોડવા-ક્રમિક શસ્ત્ર તરીકે એ વાદો ગોઠવવામાં, પ્રચારમાં
 મૂકવામાં અને લોકપ્રિય બનાવવામાં આવેલા છે. એ પાંચેય પરસ્પરના પૂરક છે. સંત-
 શાહીના સખત વિરોધી છે, તેને ઉખેડનારા છે. છતાં શરૂઆતમાં પ્રચાર માટે સેવા-ત્યાગ,
 સાધુતાના સ્વાગ, પરોપકાર, ગરીબોની સેવા વગેરે આધ્યાત્મિક દેખાવોના પાયા ઉપર

સર્વ ધર્મશુરુઓમાં પણ મહાજન તરીકે પૂર્વના સંત મહાજનોના તેજો પ્રતિનિધિ છે. અને તેઓના પ્રતિનિધિ સ્થાનિક મહાજનના આગેવાનો છે છતાં, આજે કોઈનારે પેટનું પાણી પણ હાલતું નથી. સંતશાહીની રાજ્યનીતિનું રાજ્યતંત્ર ઉઠાડી દેવામાં આવ્યું છે જ્ઞાતિવ્યવસ્થા ઉઠાડી દઈ, સંતશાહી સામાજિક વ્યવસ્થા ઉઠાડી દેવા માટે કાયદો કરવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે સંતશાહી બંધાવવાને ખમેડી દેવા નવું બંધારણ ઘડાવી લેવાયું છે. તેમા સંતશાહીના જવાબદારોને દૂર રાખવાની હોડ વેવેલે યુક્તિ ગળી હતી અને તેમાં તેને સફળતા મળી છે હવે સંતશાહીના જોખમદાર ધર્મશુરુઓને પોતાના સ્થાન અને પોતાની જવાબદારીથી રચૂત કરવા ભારત સાધુસમાજની સ્થાપના અને એવી અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ શરૂ થઈ ગઈ છે ધાર્મિક ઉત્સવો અને પરિષદો થાય, તેના ઉદ્ઘાટન: આશીર્વાદ: સંદેશા: વગેરે અનાત્મવાદી પ્રગતિની રાજ્યપદ્ધતિના પ્રધાનો કે અમલદારોને હાથે થાય. અને તેને સન્માનપૂર્વક ધર્મશુરુઓ અને તેના અનુયાયિઓ આમંત્રે, એ દાખલા ભાવિમાં આધ્યાત્મિક સંતશાહી માટે ખૂબ ખતરનાક છે. એ સ્પષ્ટ જ છે હુન્વની સંસ્થાના પ્રધાનો અને અમલદારો કરતાં ધર્મશુરુઓનું સ્થાન ઉતરતું ગોઠવાવાના દાખલાની નોંધ રહે છે.

જો આધુનિક પ્રગતિ જ માનવ કલ્યાણની રીતસરની વીમાની પોલીસીની બાંહેધરી સમાન હોય તો પછી સંસ્કૃતિ, ધર્મ, ન્યાય, નીતિ, સદાચાર, આધ્યાત્મિક પ્રગતિ વગેરે શબ્દો અને તેના પ્રતીકોની વાતો કરવી વાહીયાત છે તે સર્વને છોડવા જ જોઈએ. અને પ્રજાને ખુલ્લી રીતે જાહેર કરી દેવું જોઈએ કે-“ હવે સંતશાહીને વળગી રહેવામા લાભ નથી. અને અનાધ્યાત્મિક આદર્શો ઉપરના વિદેશીય હિંતના નવા બંધારણને ટેકો આપવા સૂચવી દેવું જોઈએ પ્રજાને એ બાબતથી મુંજવવી ન જોઈએ. ”

૨૯ “ તો પછી જૈન મુનિઓ આ ભયંકર બળથી જનતાનું રક્ષણ કરવા કેમ આગળ પડતા નથી ? ” આ પ્રશ્ન સહજ રીતે જ થયો. “ આજ-કાલ સારું થયે કાલે તક આવશે. પરમ દિવસે આવશે ” એમ ને એમ વખત ચાલ્યો જાય છે, અને દિવસે ને દિવસે સંતશાહીને ઉખેડીને તેને સ્થાને લોકશાહીને નામે સ્વાર્થી પ્રજાલીકાઓને પ્રજાના ખાનગી અને જાહેર જીવનમા મજબૂત પાચે સ્થાન અપાવતા જાય છે. લોકો ગજ થઈને ધન અને ધંધો મળવાની લાલચથી તેમા પ્રવેશતા જાય છે. પરંતુ “ મૂળ ધન, ધર્મ ને ધંધો જાય છે ઝોળી-ઝણો અને ઝંડો હાથમા આવતા જાય છે. ” એ વાત ખરી છે. પરંતુ તમામ ધર્મના ધર્મશુરુઓનો હાર્દિક સાથ આમાં જોઈએ. જે મેળવવામાં આવના પ્રાગતિક બળો વિદ્વરૂપ થાય છે ત્યારે વખત જતાં નવી પેઢીના મુનિઓને પણ આધુનિકતાના કેટલાક અંશે પચતા જાય છે કેટલાક તેનો જ આશ્રય લઈને ધર્મની ઉન્નતિ કરવાના કાર્યક્રમે ઉપાડીને બહારની ભાવનાઓ અને આદર્શોને વેગ આપતા હોય છે. આ સ્થિતિમાં દરેકને આકર્ષી શકે તેવા કોઈ મહાન્ ત્યાગી મહાત્માની રાહ જોવાની રહે છે તેમ છતાં, એટલું તો જરૂર છે, કે-ધર્મશુરુઓ અને તેમાંથી ખાસ કરીને જૈન ધર્મશુરુઓ અને તેમાં પણ મૂળ પરંપરાના ખાસ જૈન ધર્મશુરુઓનો સંતશાહી ટકાવવામાં

આનુબાનુ પાડે છે. અને ઘણા તેના જેવા પણ નરખી રહે છે. તેની જોડાગળા જીવનની અસર ખીન ગણ્યાબંધ માણસો ઉપર પણ તે તેઓની મીઠા ગરબોમ સદાચાર-નીતિ-ન્યાયના વર્તુલો વિસ્તારતા નથી છે. માનવોના મોજાના જીવનમાં તેના અગમ્ય આદોલનો પહોંચે છે. અને મંજાતીન જીવોને મનમાર્ગે નારાજાજા માર્ગે તરફ વળતા કરી દે છે. વળેલાને ટકાવી રાખે છે એમ કેમ જાને છે? તે ગદ્યમ ગત્યોગ્ય વિના સમજી શકાય તેમ નથી.

પિત્તળ પીથું છે. સોનું પણ પીથું છે. કર્ણ પાળી છે. ચાગી પણ પોળી છે. નીસા ચમકે છે. કાચ પણ ચમકે છે. છતાં તે જોડકામાના જાનનેયમાં આકાશ પાતાલ જેટલું અંતર હોય છે કે ?

જૈન મુનિ એક માનવ હોય છે. અને એક મજુર પણ માનવ હોય છે તે જાનેય અકિંચન હોય છે. પરંતુ જાનેયના જીવન રહસ્યોમા આકાશ-પાતાલ જેટલું અંતર હોય છે. જેલનો કેદી પરતંત્ર અને ચારેય તરફથી નિયમનો અને નિયંત્રણથી મેગરેલ હોય છે, તે પ્રમાણે-જૈન મુનિની પણ એવી જ દશા હોય છે. કેદી કરતા પણ જૈન મુનિ ઉપર નિયંત્રણો ઘણા હોય છે. છતાં જાનેય જીવન રહસ્યોમાં આકાશ-પાતાલ જેટલું અંતર હોય છે. એક સરકારી અમલદારને ઘણી ઘણી જવાબદારીઓ ઉઠાવવાની હોય છે. તેના કરતાં વધારે, રાજ્યતંત્ર કરતાંયે કેટલાયે ગણા સૂક્ષ્મ ધર્મતંત્રની જવાબદારીઓ જૈન મુનિને ઉઠાવવાની હોય છે એક વકીલને પોતાના અત્તીલના હિતો જાળવવાના હોય છે, તેના કરતાં જગતના સર્વ જીવોના અસાધારણ વકીલ જૈન મુનિને અનેક રીતે જાત્રત રહેલું પડતું હોય છે કેમકે તેને સર્વ જીવોના કાયદેસર હિતો પદ્ધતિસર જાળવવાના હોય છે. રાજને પોતાની પ્રજાના રક્ષણ માટે પ્રાણ અર્પણ કરવા સુધી પહોંચવું પડે છે. તે પ્રમાણે જૈન મુનિને સિદ્ધાન્ત અને સમ્યચારિત્રની રક્ષા માટે પ્રાણાર્પણ સુધી પહોંચવું પડતું હોય છે. સાધુ-સંતોના વેશમા અનેક ત્યાગી અને તપસ્વીઓના દર્શન થાય છે. તેવા જ ત્યાગી તપસ્વી સાધુ-સંતના વેશમાં જૈનમુનિઓના પણ દર્શન થાય છે પરંતુ તેઓની વચ્ચે આકાશ અને પાતાલ તથા મેરૂ અને સરસવ જેટલું અંતર હોય છે એક માનવ કેટલી હદ સુધી ઉચ્ચ કક્ષા ઉપર આજે પણ જઈ શકે છે ? તેનું જૈન મુનિ એક જવલંત દષ્ટાંત છે આ અતિશયોક્તિ કે કલ્પના નથી, પરંતુ વાસ્તવિક હકીકત છે. સાધુ સંતો જીવદયા-પ્રતિપાલક હોઈ શકે છે. પરંતુ જૈન સાધુની કક્ષાની તેઓને કલ્પના પણ ન આવે એટલી હદ સુધી જીવદયાના પ્રતિપાળ હોય છે. જૈન શાસ્ત્રમાં પાર્થિવ પદાર્થો: પાણી: અગ્નિ: પવન: અને વનસ્પતિને પણ સજીવ પદાર્થ માનેલા છે. લોકોના જીવનના નિર્વાહના સૌથી મહત્વના તેજ સાધનો છે. માટી: મીઠું: જેવા પાર્થિવ પદાર્થો ઉપયોગમાં ઘણા આવે છે. પાણી વિના ચાલી શકે નહીં. અગ્નિ વિના ખાવાનું રાંધી શકાય નહીં. પવન વિના ગરમીમા ગૂંચી શકાય નહીં. કૃષ્ણ: અન્ન: વગેરે વનસ્પતિ, તે પદાર્થો વિના તો જીવનનો નિર્વાહ જ ન ચાલે.

ત્યારે ઉપર જણાવેલા પાચેય પદાર્થોને જૈન મુનિએ સ્પર્શ પણ કરવાનો નહિ.

શકે તો બીજી સ્ત્રીને માટે તો પુનઃ ન શકે તેમ જ પુનઃ ન કરી શકે કદાચ સ્પર્શ થઈ નય, તો પાશ્વરિક સેવાન

જાત. દર્શનના આદિત્યના પાત્રમાં આગ મહાપર ઉપજના પિતાના સંપત્તિની પોતાની પાસે પોતાની માલિકીની ગણવાની નહીં કોઈ પોતે ઉપજના પિતાની દુરભાગ્ય કરી શકે નહીં.

રાત્રિભોજન કરી કરવાનું નહીં માત્ર હોય તે ગમે તે સિત્તિમાં હોય

ધર: કુટુંબ: કુટુંબની શાખા જાતિ: જાતિ સમાજ ક્ષેત્ર પાત્ર. રાજ્ય પત્ર: માન્ય: મિલકત: માન્ય: પત્ની: પુત્ર: પુત્રી: મોકલ: ચાકલ: ગાય ભેગા: ગોડા: દાણી ગાય: વાહન: પગમા જોડા: છત્રી: હાથીયા: રાજ્ય-રસીડા વગેરે સર્વોપરી ત્યાગ હોય છે. તેમનો કોઈ દેશ, કોઈ રાજ્યની હકુમતના પ્રજાજનપણું જાતિ વગેરે હોતા નથી. ઉપાડે પગે ચાલવું. માથેથી વાળ ચૂલી કાઢવા. રાત્રે ૧૦૦ ડગલાથી બહાર જવું નહીં છત્રી રાખવાની નહીં પોતાનો ભાર પોતે જાતે ઉપાડી લેવાનો ગામડામાં શહેરમાં કરવામાં અમુક દિવસ જ શાસ્ત્રાજ્ઞા મુજબ જ રહી શકાય શુરુની આજ્ઞા વિના શરીર હલાવી શકાય નહીં બોલી ન શકાય. વગેરે પ્રસંગ પ્રસંગ ઉપર શુરુ આજ્ઞાથી જ વર્તવાનું. બેહોશા ઉડવાનું વળતસર સુવાનું: દિવસે નહીં સતત ધર્મધ્યાનમાં રહેવું. મોટા દિવસોમાં ખાસ તપ કરવાનો ઉપરાંત પણ અનેક પ્રકારના તપ ચાલુ હોય છે. જૈનશાસનનો પ્રભાવ ઢીલો ન પડે પણ વધે તેવા પ્રયાસો કરવાના. છેવટે તેને આખો તો પડવા દેવાય જ નહીં. શાસ્ત્રાભ્યાસ, જૈન શાસ્ત્રની વિધિ પ્રમાણે સતત કરવાનો જ. અને જરાપણ આળસ: અભિમાન: અકડાઈ: કે ક્રોધ: કરવાનો નહીં હું પણ પડે, તો તેનો બચાવ કે ક્યોદ કરવાની નહીં.

શુરુકુળવાસ સંસ્થાના નિયમોને હસતા મુખે પાળવાના. જૈનશાસન તીર્થો મંદિરો: ધાર્મિક સ્થાનો: આગમો વગેરે શાસ્ત્રો:નું સર્વોપરી રીતે રક્ષણ કરવું. ધાર્મિક અનુયાયીઓની ધર્મભાવના: શ્રદ્ધા-ભક્તિ: સદા ટકાવી રાખવા, અને વધારવા, ઉત્પન્ન કરવા વગેરે વગેરે કેટલીયે જવાબદારીઓ સતત બજાવવાની હોય છે રોજ ધર્મોપદેશ કરી પણ આશા: લાલચ: વિના કેવળ ઉપકારબુદ્ધિથી આપવો. “ શિક્ષા મળશે. મકાન ઉતરવા મળશે. માન-પાન મળશે. ” એવી કોઈપણ લાલચથી ધર્મોપદેશ આપે, તો દોષ લાગે. આ સામાન્ય ઉડતો ખ્યાલ આપ્યો છે. આ દરેકે બાળતો નિયમબદ્ધ: શાસ્ત્રીય નિયમાનુસાર: પદ્ધતિસરજ: રાખવાની હોય છે. એમ ને એમ કરી સમજ કે જાતી વિના ત્યાગ. તપ વગેરે રાખવાના નથી હોતા ફાળું તેમ વર્તવાનું નથી હોતું

મુનિઓએ કેમ વર્તવું? તેને માટે સવારથી માંડીને રાત સુધીના કાર્યક્રમો હોય છે. રાતના કાર્યક્રમો બુદ્ધા હોય છે. પર્વદિવસના. મહાપર્વ દિવસના: વિહારના: શિક્ષા કરવાના: તપ કરવાના: શુરુકુળવાસની વિવિધ જવાબદારીઓ વહન કરવાની: શુરુ પ્રત્યેની તથા નાના: માદા: વૃદ્ધ: વગેરે મુનિઓ પ્રત્યેની જવાબદારીઓ વહન કરવાની હોય છે. તેના ઉત્સર્ગ અને અપવાદ નિયમો હોય છે. અપવાદના ચે અપવાદ નિયમો હોય છે.

પ્રેમ મરણી સામીતર ને તેના મરણી સ્વભાવ હોય તેને તે મરણી ક્રમમાં હુ જેના
 પગલ ને ક્રમથી જમ સ્વભાવ સ્વભાવ જાણવતરના જેવો મોટાના રીતી મરણીના મરણીના
 આપીને મોટાના જમ માટે જાણવાધિ મળાવવાની માળગા જેવી જે મળેલા ક્રમના
 મળી મળતા સ્વભાવધિ નીંતે માટે હુજ ન્યાયે, તેા વિધિપૂર્વક દાખલ કરના હોય .

માનના અવતર તળાવીને ટકાવવા અને તેના થોડ વધારો કરવે, મરણીના
 માટેની મરણી સામીતર એમ અનેક રીતે વિધિના દરવાજા માટે શ્રી તીર્થકરોડે રચાયેલી
 મરણીનાન અને વ્યવધાઓ સ્વભાવોનું સ્થાન પ્રચાર નહુપયોગ વગેરે માટે મતલ
 બધની સામતા હોય .

મરણીના નવમરણી વિદ્યાર તીર્થવાયા મહા સધો મહા ઉત્સવો મનિ રોગી ન

હવે તો આ માકમને વધારે માગવાની રીતે ને પર્મગુરોના પાત્રાવનાને નામે ચાલતી વિદેશીય ગર્વ અત્તાના નિષેધની નીચે માતા માટે મહિમ પશ્ચિમો પામિક સમેલનેડને ઉત્તરવામાં આવે છે અને તેના ઉદ્ધારનો વગેરે પગથોડાનની માગવા પડતી વ્યક્તિઓને દાંધે થાય છે. જેની પર્મના નામ માટે તેઓ પર્મગુરોના વગેરેને પણ આધુનિક રીતનું કાંઈ ને કાંઈ પશ્ચિમી રાજ્યનો ગંભીરતાપૂર્વક બંદિ બોધ આપે છે જે-સાથા ધર્મગુરોને પણ માંગવા પડતો હોય છે. પર્મગુરોના પોતાની પશ્ચિમને તેવી વ્યક્તિઓ માગેલ અજ્ઞતા માનસની જનતામાં પણ પોશ્વિય બનાવવા સાધતા હોય છે. ત્યારે આજના બળો એ રીતે આડકતરી રીતે ધર્મગુરો ઉપર જ પોતાની છાપ પાડીને, ગભિત આક્રમણ જમાવી, ભરિચમાં ધર્મ ઉપર જ 'ીમે 'ીમે' છુત્તી રીતનો કબજો જમાવવાની દૂરગામી ગોડવણોને વેગ આપતા હોય છે. કેટલાક ધર્મગુરો તો સીધી રીતે જ આવી બાળતોને ટેકો આપવા સંસ્થાઓ સ્થાપી મોટા મોટા પગારો ઉઠાવી રહ્યા છે, અને તેમાં રાજકીય ગણાતા શુદ્ધસરના ગુખ્ય સત્તાધીશોની ધર્મગુરો ઉપર પણ સર્વોપરિતા સ્થાપતી હોય તેવી જળાતી હાજરી રાખવાનો રીવાજ શરૂ થઈ ગયો છે. આ સ્થિતિમાં “વાડ જ ચીકડાં ગળે” ત્યાં કેની પાસે યૂમ પાડવાની રહે ? સગી મા જ પોતાના રહેંસાતા સંતાનોની ઉપેક્ષા કરે, રક્ષણ કરવાની છાવણીનો સુગઢ હુમલો કરનારી છાવણીમાં ભરતી થઈ વફાદારીપૂર્વક ત્યાં પોતાની નોકરી બજાવે, ત્યારે તેની પાસેથી રક્ષણની આશા શી રાખી શકાય ? મહા-વિશ્વવત્સલ ભગવંતોએ જે જવાબદારી સંભાળવાની જોગમદારી ત્યાગી ધર્મગુરો ઉપર મૂકી છે, તેઓ જ એ સુવ્યવસ્થાને ઉથલાવી પાડનારું પ્રગતિના પ્રતીકારૂપ આધુનિક શિક્ષણ વગેરેનો પ્રચાર કરીને તથા બીજી રીતે ટેકો આપે, ત્યારે કેના તરફથી રક્ષણની આશા રાખી શકાય ?

જો કે બધા ધર્મગુરો માટે આ કહેવાનું નથી. પરંતુ, યુરોપના ૪૫૦ વર્ષોના પ્રગતિના પ્રચારથી કોઈ બે આની; તો કોઈ ચાર આની; કોઈ આઠ આની; તો કોઈ બાર આની; તેમાં ફસાયા છે, અને ઉત્તરોત્તર હવે પછી વધારે ને વધારે ફસાતા બંધ તેવી સ્થિતિ જન્મતી બંધ છે. ને પ્રસરતી બંધ છે. કેટલાક મર્મજ ધર્મગુરો આ સ્થિતિ સમજે છે. પરંતુ સામાન્ય દૃષ્ટિથી કોઈ પણ ન સમજી શકે તેવી રીતે તેઓના માર્ગમાં અંદર અને બહારના વિદ્ને ગોઠવી દેવામાં આવ્યા હોય છે. અને નબળાઈઓ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે અને કદાચ તેઓ કંઈક કરે, તો તે પ્રગતિને અનુકૂળ કરે, કે જે વધારે તેઓને વિપરીત હાલતમાં ફસાવે. નહીંતર હુનિયાભરના ધર્મગુરો મળીને જગત-ભરની પ્રજાના મોટા ભાગ ઉપર કાબુ જમાવી શકે તેમ છે. ને જગતને ઉન્માર્ગે જતું રોકી શકે તેમ છે.

જો કે-તેમા પણ ખ્રીસ્તી ધર્મગુરો પોતે જ કદાચ વિરૂદ્ધ પડે, અથવા કદાચ દંભથી, સ્વાર્થની બાજુ મનમા રાખીને સહકાર પણ આપે. આવી બેવડી પરિસ્થિતિમાં તેઓ છે. કેમ કે તેઓ ખ્રીસ્તી પ્રજાઓના રાષ્ટ્રોના વર્તમાન મુત્સદીઓના બીજી પ્રજાઓ તરફના સ્વાર્થી વલણથી ભુલા પડે નહિ. જે વલણનું મૂળ ૧૪૬૨ માં એક ખ્રીસ્તી ધર્મગુરુ મારફત જ પડેલું છે.

તેને, જાનતાના દાવવાના સમ્બાળપ પ્રતીકારૂપ વિવિધ પ્રકારના અનુષ્ઠાનો છે.
તેનો આખર એ જ સ્વરૂપ છે રક્ષારૂપ છે તેના નાનિષ્ઠ્યથી જ વિનાશમાયી સ્થાવર
બનેશે, બીજો ઉપાય જ નથી.

ન છૂટકે જ કરવો જેમ અને તેમ તેના ઉપયોગની દ્રષ્ટિએ તેમને સાચા વિજ્ઞાન અનાત્મવાદી ભૌતિક આદર્શો પીઠવવાના આપણે હવે આગેવાન બનીએ છીએ અને આત્મવાદી આદર્શોમાં ડબ્બક કરવા વિફળિત થઈ આજે જીવનના ઉપયોગમાં પાત્રી બની છે. ત્યારે સર્વ પ્રાચીન ધર્મો જેમ અને તેમ આત્મવાદના આપણે હવે જોડાણે માંડે તેને તે મોટામાં મોટા ફટકા મારે છે આ જગત સમજવા જેવું છે.

સ. ૧૪૯૨ થી હુનિયા ઉપર સ્થાપિત માનેડી પોતાની માલીબને પગપરથી સિંગ કરવા જગત ઉપર ફરી વળેડી યુરોપીય પ્રજાના આગેવાન રાજાઓ અને ડોપેરો આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞાન અને યંત્રવાદને પોતાની મદદમાં એની રીતે લીધા છે, જેની તેઓ પોતાની નાની સજ્યા છતાં, જગતની માનવજાતના તમામ આધનો અને જીવનપોષણોને પોતાને કબજે કરી શકે, અર્થાત્-તેઓની મદદ વિના કોઈપણ માનવો પોતાના જીવન ચલાવી શકે નહીં. આ પીવાની ટેવ પડ્યા પછી, પ્રાર્થમિકની જરૂર ઉભી થાય જ શરેરમાં રહેવાથી પખાની જરૂર પડે જ પ્રશ્ન વાપરે એટલે દાંતે ધસવાના ચૂર્ણ (પાઉડર)ની જરૂર પડે જ.

પહેલાં ઐરિષ્ઠક રીતે જીવન ધોરણ બદલાવવામાં આવે, અને પછી-તે ચલાવવામાં વર્તમાન વિજ્ઞાનના સાધનો તથા યાત્રિક સાધનો અને તેથી ઉત્પન્ન થયેલી ચીજોની જરૂર પડે જ. દોઢો પોતાની કામચલાઉ સગવડ સાચવવા પ્રથમ તેનો ઉપયોગ કરે, પરંતુ વખત જતાં તે વસ્તુ જીવનમાં એક સ્થાપિત જરૂરીઆતની વસ્તુ બની જાય.

કયા દેશની પ્રજાને કંઈ કંઈ વસ્તુઓની જરૂર પડે છે? તેનો અભ્યાસ કર્યો પછી તે તે ચીજો તેઓ બનાવે છે દા. ત. ભક્ત અને સાધુ સંન્યાસી પુરૂષો જાપ કરવાની માળા વાપરતા હોય, તે સાદી હોવાને બદલે પ્લાસ્ટીકની બનાવે. ને આગળ પડતા સાધુ-સંતો સારી ચીજ બોધે તેનો ઉપયોગ કરે, પછી રાતમાં દેખાય તેવી રેડીયમવાળી માળા બનાવીને બજારમાં મૂકાય. માળા બનાવનારા બહારનાઓને ઉત્તેજન મળે તેવા અને સ્થાનિક સાદી માળા બનાવનારાઓમાં કાંઈ ને કાંઈ વિદ્યો મૂકાય તેવા આડકતરા કાયદા વગેરે પસાર કરવા-કરાવવામાં આવ્યા હોય છે. આ કામ તે તે માળા બનાવનારા દેશોના રાષ્ટ્રો કે તેના મિત્ર રાષ્ટ્રો વગેરે પોતપોતાની લાગવગ દ્વારા પસાર કરાવી લેતા હોય છે.

આથી કરી દેશ-દેશમાંથી ખેચાઈ આવતા ધનથી જેમ જેમ તે પ્રજા સમૃદ્ધ થતી જાય, તેમ તેમ તેમાં આગળ વધતી જાય અને ઘાતક શસ્ત્રો પણ બનાવી શકે. અને તે શસ્ત્રોની સીધી કે આડકતરી ધાક-ધમકીથી ચથરાવીને અને બહારથી રાજીબુશીથી બહારના દેશોની આધુનિક વિજ્ઞાનથી અને યંત્રોથી ઉત્પન્ન થયેલી ચીજો વાપરવાની ટેવ પાડવામાં આવે, અને તેનો ઐરિષ્ઠક સ્વીકાર કરાવવામાં આવતો જાય, તેમ તેમ પ્રજામાં એક પછી એક વસ્તુ પ્રવેશ પામતી જ જાય, તેમ તેમ તે પ્રજાઓનું બળ વધતું જાય અને એ રીતે આત્મવાદના જીવન ધોરણની સામે અનાત્મવાદનું જીવનધોરણ વધુ ને વધુ ફેલાતું જાય, તેમ તેમ તેના મૂળ મત્થકો વધારે બળવાન બનતા જાય. તેમ તેમ આત્મવાદનું જીવન-ધોરણ તુટતું જાય. તેમ તેમ આત્મવાદની જીવનસંસ્કૃતિ તુટતી જાય.

સંવર-નિર્જન ધર્મ થેલા તેમજ અન્ય નિર્જન ધર્મોના પાલનને પાલન કહે છે. તે એક જ છે તે શિવત્વ ને જ તત્ત્વમ્ એવું સમજે તેને પોતી ન જાણવાના બુદ્ધિ: વાદ: પાલોગેન્દ્ર પરિપક્વ ને અમ્મેત્તોનાં વિજ્ઞાન ને પતિનાં સ્વર્ગ ગણ કર્યા પણ રક્ષણ કરી શકે તેમ નથી ને તેટલે વધારે તેમના આત્મા હશે, તેના પતિનાં ને પતિનાં હશે. ત્યાંથી એ મોં અગ્નિ કરી શકતા હશે તેનાથી ન મારે અગ્નિમાળા પાલો ને, ને પ્રવર્તશે

નવમા અધ્યાયનો ઉપસંહાર

૧. કોઈની નિંદા ન કરવી. (ગમભાવપૂર્વક મન - ગમનો વિવેક કરવો, તે નિંદા નથી)
૨. પાપીમા પાપી જીવોને જોઈને તેના ઉપર પણ કંપજનક ન રાખવા તેના ઉપર ભાવ દયા રાખવી. અને સંસારની એ સ્થિતિ ગમજવી.
૩. સમાન યોગ્યતા વાળા જીવોને મદદ કરવી
૪. અધિક યોગ્યતાવાળાના નગ્ર એવક બનવું, ને તેઓનો યથા-યોગ્ય રીતે સત્કાર કરવો. તથા તેમાના ચે વિશિષ્ટ પૂજ્ય પુરૂષોની પૂજા કરવી.
૫. થોડા પશુ ગુણ તરફ પક્ષપાત ધારણ કરવો
૬. આગમાદિ સત્ શાસ્ત્રોના તત્ત્વનો વિચાર કરવો.
૭. લોકપ્રવાહમાં આંધળુકીયા કરીને તણાવાની મનોવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો.
૮. મહાપુરૂષો ઉપરની શ્રદ્ધાપૂર્વક, બ્રહ્મત્ વિવેકપૂર્વક સર્વત્ર વર્તવું
૯. બાળક તરફથી પશુ હિતકારી બોધ, સમજ, વગેરે ગ્રહણ કરવા.
૧૦. હૃર્જન પુરૂષો સાથે જીભાભેડી કે એવા પ્રકારની વાતચીતથી તેમને આપણા દ્રેષી ન બનાવવા.
૧૧. પારકી આશાનો સદા ત્યાગ કરવો. ‘પારકી આશા સદા નિરાશા’ પોતાની સર્વ શક્તિ ઉપર પગભર રહેવું. ને દરેક કાચો હાથ ધરવા.
૧૨. સાસારિક સારા-માઠા સંજોગો ફાસી જેવા સમજવા.
૧૩. કોઈ આપણા વખાણ કરે, તો પોરસમાં આવી ફૂલાઈ જઈ, ગર્વ ન કરવો.
૧૪. કોઈ નિંદા કરે, તો પશુ તેના ઉપર દાજે ન બળવું. ક્રોધ ન કરવો.
૧૫. ધર્મોચાર્યની સેવાભક્તિ કાયમ ચાલુ જ રાખવી, કેમકે તેઓ જ આ કાળે તો મુખ્ય શરણૂત છે. વિશ્વવત્સલ સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવ હાલમા હાજર નથી ધર્મતત્ત્વો શાસ્ત્રોમાં છે. શાસ્ત્રો બોલતા નથી. તેમાથી હિતકારી માર્ગ ધર્મોચાર્યો બતાવે છે. માટે તેઓ સાચા શરણૂક છે.
૧૬. હરમેશા તત્ત્વ બજાવાની ઇચ્છા બગતી જ રાખવી અને યથાશક્તિ તે મેળવ્યા જ કરવું

[illegible]

૧૫. આ બાબતનાં વિગતોમાં તરજી પુરોગોને પંચની માફક ગતિ દિશાની ધ્યાન
પા, ને ધરો.

૩૮ માન પ્રવચાનની સમ્પત્તિને પોષક-સર્વ વ્યવહારો જ માગીનુસારી વ્યવહારો છે. સિવાયના ઉન્માગીનુસારી વ્યવહારો છે. માગીનુસારી વ્યવહારોમાં યોગી-દાની અશક્તિ પણ એટલી દાનિકાન્ધ નથી જેટલી ઉન્માગીનુસારી વ્યવહારોમાં દેખાતી શક્તિ પણ દાનિકાન્ધ છે.

૩૭. માર્ગાનુસારી વ્યવહારને જ ગણ્યા ગણવાનો જે વિચારના પાત્રનો અર્થ રાખાસ છે. અને આત્મવાદને તોડી પાડનાર છે.

૩૮. અજ્ઞાનતાથી રૂઢિને વશ થઈને પતાવતગિરિવાળી પગ પગાડ માર્ગાનુસારી વ્યવહારો અજાણતાં પણ માર્ગમા-આત્મવાદમા-ગન્માર્ગમાં-રિગ્ ગણે જે, તેની આંખો પણ તેને અનુસરવામા જગતાપણુ છે કેમકે-જગતા મદાણુઓને તે ગણવાનો ગવા મા છે માટે આંધળા ઘડને પણ તેની પાછળ જવું. એ ગણદા છે.

૩૯. ઉન્માર્ગના વ્યવહારોને અનુગમ્યમાં જતી આંખો આંધળા થતા બરાબર છે. હીવો લઈને કુવામાં પડવા બરાબર છે. કાગળ કે-તે ગણવાનો સ્વાર્થોન્ન માનવોએ પ્રચારમા મૂક્યા છે. માટે તેઓની પાછળ જવું એ ભાષંકર અને માત આંધળદા છે.

૪૦. તમારી ભાવિ યોનિસંબંધથી પ્રવર્તેલી સંતતિને અથવા મર્મસંજાને પ્રવર્તેલી સંતતિને સાચી શ્રદ્ધાના પ્રકાશે દોરવજો.

૪૧. મોક્ષમાધક મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓને મન-વચન-ક્રિયાથી કરવી, કમવળી ને અનુમોદવી.

(અધ્યાત્મસારમાંથી સૂચિત.)

પ્રકરણ ૩૮ મું

જૈનશાસનની અદ્ભૂત વિશ્વ-કલ્યાણ-કારણતા

અને

ઐતિહાસિક સત્યના કેટલાક મધ્યબિન્દુઓ

૧ આ પ્રકરણનો સંબંધ

સર્વ-મજ્જલ-માજ્જલ્યં સર્વ-કલ્યાણ-કારણમ્ ।

પ્રધાનં સર્વ-ધર્માણાં જૈનં જયતિ શાસનમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ સર્વ મંગળોમા પણ મંગળરૂપ, સર્વ પ્રકારના કલ્યાણોના કારણભૂત અને સર્વ ધર્મ-શાસનોમાં અગ્રેસર એવું જૈનશાસન વિજયવંત હો. ” ૧

જગત્માં સદા શાંતિ ટકી રહે, અને દરેક માનવો સન્માર્ગે ચાલ્યા જઈ માનવ-જીવન સુખે-સમાધે વિતાવે અને પોતાના આત્માનો ઉત્કર્ષ સાધી શકે, તેનું પરમ નિમિત્ત જગત્માં જૈનશાસનનું અસ્તિત્વ છે.

તેના અનુસધાનમાં-‘ જગત્માં સર્વ આત્મવાદી ધર્મોના શાસનો, રાજ્યશાસનો, સામાજિક, કૌટુંબિક, આર્થિક અને ગૃહશાસનો તથા વ્યક્તિગત ઉત્કર્ષશીલ જીવન વ્યવહારો ચાલતા હોય છે. તે સર્વનું કેન્દ્ર જૈનશાસન છે. ’ આ વાત આ ગ્રંથના વાચકોને ફરી ફરી સમજાવવી પડે તેમ નથી.

તેના ધર્મિનાથ સ્થાનિક ગદાજન આગેવાને । અને તેની કલ્પે તેના નામના પદા
 સંબંધિત અને સંબંધિતોના નામ ગદાજનિ, અધિજનન પુટક-૨ । ૧ જ નિર્ધારિત નામ નિર્ધાર
 સંબંધિત અને તેના આગેવાનો, આયોજક સંબંધિતોના નામ ગદાજનિ, અને તેના
 તેના આગેવાનો અને ગોપાલોદા છે

આ નીતિ જાણવાના અને જાણતી બતાવ સરકારી દેશના અને તેના વસ્તી તમામ
 સરકારી પ્રબલોના અવગણનપદોના ગોપાલોદા છે અને વસ્તી વસ્તી તથા પદો
 ઉપર રહેલા નામના ઉપર પણ તેની સોનારી-વધતી અને તેના દેશ છે. એટલું નહીં,
 અને તેના-પદોના અને બીજા અવગણનોને પણ તેના અનાયાગે પણ લાગ મળતો દેશ છે.

આ નીતિ મામપુરુપાર્થના કારણજીત ધર્મપુરુપાર્થ અને અધ્યત્નો માટે ધર્મોનુજ
 ધર્મની અધિકારિ અર્થ-એટલે ધર્મા અને અધ્યત્નજીવ પુરુપાર્થ તથા ધર્મનિયમિત
 કામપુરુપાર્થ ગોપાલોદા છે

આ નીતિ માનવજાતિ શાંતિપૂર્વક આ દોષનું અને પારલૌકિક સાધન નાં સમ
 જીવન જીવી શકે છે જે જીવનનું નામ માર્ગોનુસારિ જીવન અથવા - ।

આપુનિ 'વિજ્ઞાનિમ્ન આધાર'માં મેળવી એ જાહેરનામું પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ આપુનિ 'વિજ્ઞાનિમ્ન' પૌત્રમ્પારી વિજ્ઞાનના જ અર્થમાં છે એ સંદેહ ન્યાયસાધિક દર્શિના વિજ્ઞાનના આધારમાં મેળવીને અપાયેલા અનિષ્ટાચો પ્રામાણિક રીતે રીતે હોઈ શકે? અજ્ઞાનના દાગની રૂપરસાથી અજ્ઞાન અનિષ્ટાચો અર્થમાં રીતે ન કહેવો મોટો.

પ્રામાણ્ય આધારે સર્વથા અજ્ઞાન હોવા નથી માટે ચોક્કસ સમાનતા અને ચોક્કસ વિશેષતા હોવા વિશેષતા અને સમાનતાનો સ્વીકાર પ્રામાણિક હોય છે. તારતની આર્થ-પ્રજ્ઞાના વિદિષા પ્રમાણ અનલગા આલુ અને બીજી પ્રજ્ઞાઓમાં સામાન્ય પ્રકારે અમલમાં આવે વિજ્ઞાનિમ્ન આધાર ઉપરના અને પ્રામાણિક હોઈ નહીં કરાવી તે નહીં પ્રજ્ઞાની સંજ્ઞાત વિનિષ્કાતા અનાવી નાખવા માટે તથા બીજા કંટલાક હેતુઓથી દૂર દૂર રહી એ જાહેરનામું નેવાર કન્યામાં આવ્યું છે એવા ઘણા કારણોથી તે પ્રામાણિક હરી શકતું નથી તેનો વ્યાપક અમલ કન્યાથી રાજીન પ્રજ્ઞાઓનું અસ્તિત્વ જોખમમાં નૂકાય તેમ છે કારણ કે હોઈ રાખવામાં જ ઉત્તમ વ્યવસ્થાનું અને તે દ્વારા પ્રજ્ઞાઓનું રક્ષણ તેમાં સમાયેલું છે.

પ્રભાવકતાનું મુખ્ય કારણ એ છે, કે અર્થિક તંત્રનું પાયાનું નીચું જમીન અને કુદરતી સાધનોનો ઉપયોગ ધર્મની અનિચ્છાથી નીચું જવાનો દેશનું અવિદ્યારૂપ અપાયો નથી જેથી આ તંત્ર સમજપૂર્વક ન સમજાય શકે, તેથી પોતાની પ્રજા પ્રમાણે પોતાની આજીવિકા મેળવીને બહેન જેવે ને તેમ જીવવા દેવા તે વિના બીજાને જવાબ નથી. પશુ-પક્ષિઓને કુદરતી સાધનોનો ધર્મપોષક ને ધર્મથી અસ્તિત્વ ઉપયોગ શી રીતે સમજાવી શકાય ? પરંતુ તેના પ્રાણીઓ પોતાની આજીવિકા ગિવાય બીજી રીતે તો તે કુદરતી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરી શકવાનું જાણવા નથી હોતા. તેથી તે ગિવાય બીજી રીતે તેનો દુરુપયોગ થવાનો સંભવ નથી.

મનુષ્યોને માટે-પોતપોતાના પ્રદેશોમાં આજીવિકા: ધંધા આરામ: વગેરે માટે પણ ધર્મને પોષક રીતે કુદરતી પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવાનું ઠરાવ્યું હતું. “ જરૂરી માટે ખાસ જરૂર ન હોય, તો વંધ આડતું એક પાંદડું પણ ન તોડી શકે. ” તેના પ્રતિજ્ઞા મૂકેલા હોવાનું તે તે શાસ્ત્રોમાં માલૂમ પડે છે. નિમંત્રણ કયાં વિના: વિધિપૂર્વક માંગણી કયાં વિના: કુદરતની કેઈપણ વસ્તુનો વપરાશ કરી ન શકવાના પ્રમાણે મળે છે. વનસ્પતિ-ઓને જે નોતરું આપવાના: સંતુષ્ટ કરવાના: ને પછી લેવાના: વિધિઓ છે. તીર્થંકરઅદત્ત: શુરુઅદત્ત: સ્વામિઅદત્ત: અને જીવઅદત્ત ન લેવાના-અદત્તાદાનના ભેદોમાં આ રહસ્ય સમાયેલું છે.

આ રીતે જમીનનું વેચાણ નહોતું થતું. મકાન વેચી શકાતું હતું. કેમકે-અક્તિએ પોતાની મિલકત ને મહેનતથી તે બાંધ્યું હોય છે. આજે પણ ભારતભરમાં અને ગામડાઓમાં લોકો જમીન મફત વાપરે છે. માત્ર એકાદ બે રૂપિયા રાજ્યસંસ્થાને વાર્ષિક વેરો આપતાં હોય છે. ખેતીની જમીન માટે પણ એમ જ ચાલ્યું આવે છે. રાજ્યને માત્ર ઉત્પન્નમાંથી અમુક ભાગ મળે. જમીનનું વેચાણ નથી. નજરાણું: સાકર: લઈને નબળા ખેડૂત પાસેથી લઈને બીજા સારા ખેડૂતને ખેતર રાજ આપી શકે. પણ તે વેચાતાં ન આપી શકે. ધર્માદા અપાય. તેના તો ખત-પત્રો એટલા માટે થાય, કે-બીજા કેઈ લોકો જમીન વગેરે અંગત ઉત્પાદન માટે કે અંગત ઉપયોગ માટે ન લઈ લે. તે ખાતર તેનો દાખલો રહે.

પરંતુ યુરોપીય પ્રબળનોએ તો હુનીયાભરની જમીન વગેરેની માલીફી પોતાની ગર્ભિત રીતે ઠરાવી દીધી છે. (પોપ ૬ દ્વા એલેક્ઝાંડરના જીવથી) તેથી તેને પ્રગટ આકાર આપવા માટે પોર્ટુગીઝના રાજાએ ઇંગ્લાંડના રાજાને પુત્રી આપી ત્યારે સુઅંધબેટ દાયબમાં આપ્યો. એટલે બહારથી ફરેક લોકો જાણી શકે તે રીતે ઇંગ્લાંડના રાજાની અંગત માલિકીનો એ ખેટ થયો. એટલે તેની પોતાની જમીન વેચવાના કાયદા કરી શકે, ને તેણે કયાં પણ ખરા. ધંધા માટે સુઅંધ ગયેલા: ને પછીથી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની સાથેના ધંધાના સંબંધથી શ્રીમંત થયેલા: લોકોને સસ્તામાં વેચવા જમીન રાજ્યે કાઢી, લોકો તે લેવાયે લાગ્યા. તેના દસ્તાવેજો પણ સરકારદ્વારા કરી અપાયો. સનહો અને લેખો અપાયા. આ રીતે-પોતાના દેશમાં મફત વાપરવાનો હક્ક ગુમાવી, વેચાણ જમીન લેવાની તે

વાલી પેટદાસ વખતે એજ પ્રાણ જીવતાંઓના મારૂં કરી, નોટા મારેના અને
 સ્વભાવોના બાજબી પરતા પ્રજાઓનાં એજ પ્રાણદુરતાવેલો કરી આપ્યા તથા જમીનના
 વેચાણના માટે દરબી વેચવા કાટી તે વખતે પ્રજાઓનામાથી પણ આ પરતુના બહુકા-
 પરવાઓ કેવળ ધવા હતા. એટલે તેના સત્તાનોને આ ઈંદાન્દર્યની માહિતી નહોતી.
 બીજી તરફ નાજ્યની સત્તા નાજ્યની વફાદારીની બાબત અમલદારોના કુટાટોપ વડીલા-
 મોળે વજેરોની ગંજાઈને જમીનની ખર્ચી ઘણી જાણી જાણના મકાનોની મજદારી
 ૧૨ બરીને નવના મર્યાદા દેવામાં પડાપડી ઘણી હતી. દેશી નાજ્યોમાં જેમ જેમ જુના
 રાજ્યોમાં અવતર પામતા ગયા, તેમ તેમ મેનેજમેન્ટ ગોઠવી, બી એ એલ એલ. બી
 વજેરો નાની-મોટી દીધીપારી મેનેજરો અને કારણારીઓ. મોકલીને, તેઓ મારફત
 દરતાવેલો-સર્વો-લખત કરી આપવાની અને વેચાણ કરવાની શરૂઆત કરાવી દીધી.
 મેનેજમેન્ટની મુજબ પૂરી થતાં તે મેનેજરોને સારા હોદ્દા માન. આદર ઉંચા પગારના
 આસને આપતા રહ્યા. કારણ કે-મૂળભૂત મુદ્દામાં તેઓએ પરદેશી રાજ્ય દ્વારા બહારથી
 આવેલી કે આવનારી પ્રજાની અપૂર્વ સેવા બતાવી હતી.

આ તરફ પ્રજના હાથમાં કેટલાક વરગોશી જમીનો છે, અથવા વચલા કાળમાં ખીટીશો પાસેથી વેચાણ લેવાયેલી જમીનોમાંથી ખૂદાન પણ શરૂ કરાવવાથી, તે રીતે અપાતી જમીનો જેને દાનમાં અપાય તેઓને રાજ્ય તરફથી દસ્તાવેજો કરી અપાય. અને દસ્તાવેજમાં રાજ્યતંત્રની ગણિત માલીફી ઠરાવી હોય છે. જેથી જરૂર પડે ત્યારે કાયદેસર રાજ્યથી પાછી લઈ શકાય, વગેરે ચરતો રહે છે તેથી વેચાણ લેવા છતાં કે દાનમાં મળવા છતાં, તે લેનાર ચાવચ્ય દ્રદિવાકરૌ પૂરો માલિક બનતો નથી જ

આ માટે શ્રી વિનોબાભાવેની હિલચાલને વેગ આપવા ઇંગ્લાંડ અને અમેરિકાના પ્રજાજનો ને રાજ્યતંત્રો આડકતરો પણ પૂરતો સહકાર આપતા બેવામાં આવે છે. તેમાં માત્ર સેવાઃ ભાવનાઃ અને ગરીબોની દયા માટે લોગ આપવાનો ભાવઃ દેખાય છે. પરંતુ તેઓની રાષ્ટ્ર સરકારો આ રીતે ખાનગીમાં ઉત્તેજન આપીને ભારતમાં આ હિલચાલમાં ભાગ લેવા મેલકતી હોય છે. તેનો ખ્યાલ અહીંના લોકોને કે કોઇને ન જ આવે, એ સ્વાભાવિક છે.

શ્રી ભાવેજી ભારતીય આધ્યાત્મિક ધર્મોને લગતા સાધુ જેવા વેશમાં પગે ચાલીને ફરે, એટલે ભારતની ગ્રામીણ અને અજ્ઞાન પ્રજા “ પરંપરાગત કોઈ ધર્મના સાધુ મહાત્મા પધાર્યા ” જાણીને તેનાથી આકર્ષાય, અને વિશ્વાસમાં પડે વર્તમાન રાજ્ય અને શિક્ષિતો તથા વિદેશીઓ તેની સાધુતાની પ્રશસ્તિ કરે. એટલે પ્રજા વધારે ખેંચાય. અ.

ગામોના વિનોળા બાંધે 'વ્યવસ્થા' માનવ્યદાતા તરીકે યથેદા નાલિધિદક્ષ જ રહેશે
 કે " દેવના સમજવાનું ના પાતુ ૧૪૦૦ ના રખાવેદા ગુરૂપની પ્રજાના નાલિધિ દક્ષ
 દેવો તરફે, તે બધું મજબૂત બને તે તમા નહકાસકે તેમની હીલચાલ કે તરી
 ગુરૂપ-મહેશ્વરના મુસદ્દીઓની રજિના તેમનું માર્ગ પાટું જ આદરવાનું કે જે એ રીતે
 નવેદા દેવો યથેદા નાલિધિ દક્ષ જ જતો દેવ અને સાથે જ આ દેશની જમીનનાં
 પરાધર્મથી રહેવાના દક્ષ પણ જતો હોય તે તેમના પ્રચારોના જારતની પ્રજાના હિતમા
 મુકદ્દમ તે ત્યારે માત્ર પરાધર્મીઓના હિતમા થતા દેશના હિતમા એમની હિલચાલ
 લાભકારક કે, એ સ્પષ્ટ છે.

ઉપરાત વિનોળાનું ગ્રામીણ પ્રજાના જીવનમાથી ભારતીય સંસ્કૃતિ બદલીને આધુનિક
 જીવનની પ્રાગતિક જીવન પ્રજ્ઞાલિકા સ્થાપવાનો ઉદ્દેશ ધરાવે છે, તે તો સ્પષ્ટ રીતે વિદે-
 શીઓની જ મંત્રા છે જે વિનોળા લાવેજીના નામને બહાર આતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે અમર બનાવે
 છે. અને શ્રી નહેરુજીના બાવળા અને ગાગડના બાવળુમા લાવેજીનું કાર્ય વર્તમાન
 સમયના યેગે સાચું સંગત છે, એવો ભાવ સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત થયો છે.

સંસ્થાઓના જવાબદાર અને જોખમદાર તથા મર્યાદા કાનૂન સંબંધિત મીડિયમ આગેવાનો પ્રાચીનકાળોના વિગિપૂર્વક નીમાતા સોનાના પુગલા અંગે વગેરેમાં મને જે આચાર્ય: ઉપાધ્યાય: શ્રેષ્ઠ નગરોદ્ધાર ગણા મંત્રી પ્રતેષિત ન્યાયાધીપ મંત્રાળી તેમ જેક જાતિ અને જાતિના આગેવાનો પદ્મસ્ત્રી કુમળા ૧૪૪૭ સપ્તમ વગેરે કારીગરોના આગેવાનો અત્યંત ગાંડાટો વગેરેની જાનિઓના આગેવાનો વગેરેની નિમણંદ કરવાના વિધિઓ છે, ગામડાના પટેલ: વગેરેની નિમણંદો રોજી કરે? કાં નિર્મિતી તેને જાન બદારી સોપાય? વાગ્યાથી કેની રીતે તેની પરંપરા જાણે? નવેવગ્ની કેમ સ્થપાય? વગેરેના વિસ્તારથી ઘણાખંડ વિમિતો શ્રી આચાર્ય દિનકર મંત્રાળી મળી જાને છે તે ઉપરથી ચોક્કસ સમજી શકાય છે, કે-તમામ કાર્ય સંચાલનાને ગિરિપૂર્વક તથા નિયમબદ્ધ રીતે: જવાબદારી: તથા જોખમદારી પૂર્વક ભારતમાં ને બીજે જાતના હતા. અને આજે પણ તે પ્રમાણે ધન્ય અંશે ચાલે છે.

માત્ર આ પ્રમાણે દેવળ ભારતમાં જ હતું, એમ નહીં, પરંતુ ભારત બહાર પણ એ પ્રમાણે એક યા બીજી રીતે ચાલતું હોવાનું જાનાઈ આવે છે એને છિન્નભિન્ન કરવામાં ઇસ્લામી રાજ્યકાળે પણ ઇસ્લામીઓની દ્વાજા ભારતમાં ગળી શકી નહીં તેમાં એક કારણ એ પણ હતું, કે-કેટલેક અંશે તેઓ પણ પૂર્વના મહાપુરુષોની વ્યવસ્થા તેમના પ્રદેશોમાં જે રીતે ફેલાઈ હતી, તે મારફત પણ ધણી રીતે તેને વફાદાર હતાજ. એક જ વ્યવસ્થા છતાં ભારતમાંની તેની ઉચ્ચકોટિની વ્યવસ્થા તેઓની સમજમાં ન આવવાથી, “પોતે વારસામાં લેતા આવેલી વ્યવસ્થા ઉચ્ચ પ્રકારની છે.” એમ સમજીને, તેને સ્થાપવા મહેનત કરતા હતા. પરંતુ, તે વ્યાપક રીતે અમલમાં શી રીતે આવી શકે? તેમાં અશક્યતા જણાવાથી આ લેહ અને તેનું રહસ્ય મોગલાઈના વખતમાં અકબર આદિ વિચક્ષણ બાદશાહોને સમજાવાથી ભારતમાં તે જાતને પલટો લાવવાનો તેઓને વેગ ધીમે પડ્યો હતો મરાઠી બળોએ કાંઈક કાંઈક તે ધીમાશનો લાલે ચ ઉઠાવ્યો હતો. તેમા આચાર્ય વિજયહીરસૂરીશ્વરજી વગેરે ત્રણ પ્રધાન જૈનાચાર્યો તથા સમર્થ સ્વામિ રામદાસજી તથા મહારાષ્ટ્રના પ્રતાપ: છત્રપતિ શિવાજી: વગેરેએ ખૂબ પુરુષાર્થ ખેડ્યાની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે.

પરંતુ ભારતમાંના આ દૈધીલાવનો ગેરલાલ-યુરોપના લોકોએ બરાબર ઉઠાવ્યો. આખા જગતમાં ભારતીય સંસ્કૃતિના એલચીરૂપ-જુદા જુદા ધર્મોના ધર્મગુરુઓની આસા સર્વત્ર પ્રચારમાં હતી. તેથી પોપ એલાકુઝાંડર છઠ્ઠાએ પૂર્વપુરુષોની મહાવ્યવસ્થામાં મોટી અવ્યવસ્થા ઉભી કરી. એક ધર્મગુરુએ જ એ પૂર્વની વ્યવસ્થા તોડી. અને ખ્રીસ્તી પ્રજાએ તેમા સહકાર આપ્યો. પાછળથી ખ્રીસ્તી ધર્મગુરુઓ પણ પોતાના ધર્મના વિસ્તાર માટે તેનાથી લલચાયા, અને આ ભયંકર અન્યાયને સીધું કે આડકતરું ઉત્તેજન આપ્યું. આજે પણ ઉત્તેજન આપી રહ્યા છે અને આ અન્યાયને અન્યાય તરીકે ખુલ્લી રીતે બહાર પણ કરતા નથી. આજની હેંગની વિશ્વ અદાલત પણ તેમાં સહકાર આપવાના પાયા ઉપર જ હેંગ કોનફરન્સમાંથી વિકસી છે. અમેરિકા: ઓસ્ટ્રેલીયા: ન્યુઝીલેંડ: વગેરેમાંની

48

હાલમાં એ લેદ ખુલવા ન દેવાની વિદેશીયોની યોજના છે. નીતિ છે મિત્રભાવથી, પૂર્વના સંબંધોથી, સહાયક તરીકેના સંબંધથી, દરેક ઘટનાઓ ચાલુ રાખી, આ દેશમાં નવેસરથી પ્રવેશ કરવાની હાલમાં યોજના છે. તેથી આડકતરી રીતે તેઓ પોતાની ધારણાઓ આપણા જ રાજ્યતંત્રના સંચાલકોદ્વારા પાછળના દોરી સંચારથી પાર પાડે છે. આ રહસ્ય સમજવું ઘણું કઠણ છે “ માત્ર ચુંટણી વગેરે, બંધારણ વગેરે, કાયદા વગેરે રાજ્યતંત્ર પૂરતા જ થાય છે. ” એમ ભારતની પ્રજા સમજે છે. પરંતુ ખરી રીતે “ સર્વ કાંઈ અધિકારો બજાવવાની ઈંગ્લાંડની સત્તાના વારસાથી મળેલી સત્તાને આધારે વર્તમાનતંત્ર ચાલે છે ” એમ વિદેશીયોની માન્યતા અને ગોઠવણ છે. આ રહસ્ય આપણા સંચાલકોના ખ્યાલમાં પણ નથી, છતાં “ તેઓ દરેક બાબતો ધારાસભા અને પ્રજાના અવાજને માન આપીને જ કરે છે ” એમ જોલે છે. પરંતુ સર્વથા એમ નથી. ચાલ્યા આવતા લોખંડી ચોકઠામાં બંધબેસતા નવા બંધારણના ધોરણે ઘણું કચે જતા હોય છે. ચુંટણી થયા પછી તો ચુંટનારાઓને કશીયે મોટેભાગે માહિતી નથી હોતી કે “ પોતે જેને ચુંટ્યા છે, તે શું કરે છે ? પોતાનું હિત કરે છે ? કે અહિત ? જો કોઈ બહુ ચર્ચા કરે તો જણાવે કે- “ આપણી પ્રજા હજી અજ્ઞાન છે. તેથી તેને પોતાના હિતાહિતનો ખ્યાલ નથી હોતો. જેથી શિક્ષિત-ડાહ્યા માણસો કરે, તે તેના હિતમાં જ હોય છે. ” એટલે આ રીતે પાછા ડાહ્યા માણસો ઉપર આધાર આવીને ઉભો રહ્યો ત્યારે પહેલાં પણ ડાહ્યા અને હિતકારી

તાળાના જ પહેલા દેખ. " તેની યામો પણ ખાતાનો વાંદા મુખ. નમલના પાંચી
જાડી જાડી મમી દેખાતું, એલી-દેખાર રાજ્ય મળાનો-ગામડા-કારીગરી-બાધકાનો-
મારખાના એવી મોઝ પણ વસ્તુ નહીં દેખ કે જેમા બહારના અટકા નાણા આ દેશમાં
પથસારી જતા નથી અને નજીમના જ લખિયમા પથસારી નહીં જાય પહેલા ૪૯ અને
પછી ૮૬ના પાસળ તે બહારના નાણાઓને પ્રાયગિક પ્રવેશ કરાવવા પુરતું કામચલાઉ
હતું. હવે તે મોકલે અબજોની સંખ્યામા નાણા બહારથી રોકાઈ જવાની તૈયારી આપે
તે એ રાજ્ય માટે મોટા મોટા બાંધકામો, ને રોજનાઓ આપે છે, જેના મૂળ ખીજરૂપે
પ્લાનો તે બીટીયોના વખતે જ ઇડિયા ચોરીએ અને ભારત સરકારે તૈયાર કરાવેલ
હતા તેને દેશીઓ મારફત અમલમા મૂકાવાજ સ્વરાજ્ય આપવામા આવ્યું છે. પરંતુ
યુરોપીય રાજ્યસત્તા ને અર્થસત્તા ગઈ નથી. વધારે મજબૂત રીતે ઠોકાતી જાય છે

ભારત છાડીને શાંતિથી આપ્યા જવાથી કેટલાક લોકોને આશ્ચર્ય થયું હતું. પણ
એ રીતે જવાનું જ હતું. ઠાગેસની અહિંસક લડતને એ યથા આપવામા આવેલો છે.
એ ઠાગેસ ઠાની સંરધા છે ? બહારની છે. અહિંસાના શબ્દ પાછળ હિંસા જ ફેલાઈ છે.

દાખલા છે. અને દેશના જેડુંતો તથા દેશના વેપારીઓની વચ્ચે અંતર વધવા દેવા માટે એ વાતાવરણને વેગ પાળુ આપવામા આવતો હતો. વેપાર નાથ કરવા પ્રથમ માત્ર વેપાર તરફ જ નાણાનો પ્રવાહ બહેવડાવવામાં આવતો હતો, જેથી જેડુંતો અકળાઈ જાય, તેવી પરિસ્થિતિ કરવામાં આવી હતી અને તે દોષનો દોષનો દેશી વેપારીઓ ઉપર નંખાતો હતો. જે એક જાતની ગોઠવણ જ હતી.

પ્રથમ જેડુંતો પોતાની ઉત્પન્ન શહેરમાં જેટલી વેચે, તે જેને વેચે તેને ખાતે શરાફના ચોપડામાં ઉધરે, અને જેડુંતને ખાતે જમા થાય. જેડુંત શહેરમાંથી જરૂરી કાપડ વગેરે જે જે ચીજો ખરીદે, તે તે જેડુંતોને ખાતે શરાફના ચોપડામાં ઉધરે અને જેને ત્યાંથી ખરીદ થયેલ હોય, તેને ખાતે જમા થાય. આમ નાણાની હેરફેર વિના આંટ ઉપર જ મોટો વ્યવહાર ચાલતો હતો તેમાં બ્યાજ ધોરણસર રહેતા હતા. વરસ પૂરું થયે હીવાળીયે બધું લગભગ સરખું થઈ જાય. કાળ-હુકાળે રકમો લેણી રહી જાય તો આગળ-પાછળ પેઢી-દરપેઢી લેવાતું-દેવાતું જાય. આ ધોરણે એકલા પાટણમાં જ ૨૦૦ શરાફો એકાદ સૈકા પહેલાં જ હતા. તેઓના બ્યાજ-વટાવ ધોરણસર જ હતા. જીવન સાદા હતા. હા, ઈસ્ટ ઈન્ડીયા કંપનીની અસર પછી તેમાં સડો પેઠો હતો. પરંતુ એ સડો દેશના ધોરણોનો નહોતો. બહારથી ઉચ્છીનો આવ્યો હતો. જેથી દેશી વેપારીઓ અને જેડુંતો વચ્ચે અંતર વધ્યું ને રાજ્યની ધીરધાર વધી તથા વિદેશી નાણાં ખેતીમાં ઉતરવા લાગ્યા.

૨ અને, વિદેશીયોએ આ દેશમાં પાથરેલા પોતાના ધંધાને લાયક નિશાળમાં લણીને તૈયાર ન થયા હોય, તેમને પોતાના ધંધામાં રોકે પણ નહીં, સર્ટિફિકેટ જોઈએ માટે નિશાળો કાઢી અને ફરજિયાત શિક્ષણ આપી, પોતાના ધંધા માટે તૈયાર કરવામાં આવતા હોય છે.

૩ લણેલા માણસો મોટે ભાગે બાપદાદાના ધંધામાં તો ભાગ્યે જ પાછા ફરતા હોય છે. પરંતુ શહેરોમાંના સરકારના કે કંપનીઓના ધંધામાં કોઈ ને કોઈ રીતે રોકાતા હોય છે. તેમ તેમ તે નવા ધંધા વધારે જોરથી ચાલી શકતા હોય છે તેથી ખીન ઘણાના ધંધા તુટતા હોય છે. આમ લણેલા આજના લોકો ખીનઓના પરંપરાગત-વારસાગત ધંધા તોડતા હોય છે. એ રીતે શિક્ષિતો ખીનઓને બેકાર બનાવતા હોય છે.

૪ તે બેકારો પાછા લણવા આવે અને લણનારાની સંખ્યા વધતી જાય છે. આજનું શિક્ષણ બેકારીમાંથી જન્મે છે અને બેકારી ઉત્પન્ન કરે છે આ પ્રમાણે વિષયક ચાલ્યા કરે છે.

જેટલા લણેલા કે પ્રથમના ધંધામાંથી છુટેલા હોય, તે દરેકને નવા ધંધામાં લઈ શકાતા નથી. પરંતુ તેના અમુક ભાગને જ લઈ શકાય છે. બાકીનાઓ પરાશ્રિત આશ્ર-વિકા ચલાવતા હોય છે. રોગી થાય, જેલોમાં જાય, લશ્કરમાં રોકાય, અનાયાત્રીઓમાં જાય, હોસ્પિટાલોમાં આશ્રય પામે, બોર્ડીંગો અને હોસ્ટેલોમાં તથા તેવા ખીન આશ્ર-યખાતાઓમાં ભરતી થાય, ને દિવસે દિવસે વધતા જાય, એમ વિષયક ચાલ્યા કરે.

કારણ કે—યાંત્રિક ધંધાઓમાં માણસોની જરૂર ઓછી પડતી જાય, તેમ તેમ વધારાના બેકાર પડે, ને તેઓને ધંધામાં ગોઠવવા નવો ધંધો નિકળે, એટલે ખીનઓના તે ધંધા તુટે. એટલે પાછા નવા બેકારો થાય. ને એ પ્રમાણે હોસ્પિટાલો અને આશ્ર-યખાતાં વધતા જાય. તેમ તેમ તેઓ ઠેકાણે પડતા જાય આ પ્રમાણે નવા ધંધા-નવી સુડી રોકાતી જાય, પ્રજાના જુના ધંધા તુટતા જાય નવા ધંધાનું ધોતુ ઉઘું ઘર્ષ જવામાં આવે, એટલે કે જ્યાં મેટ્રીક થયેલાથી ચલાવાતું હતું, ને ધંધા માટે બી. એ. જ જોઈએ. એમ ધોરણ દાખલ કરે, એટલે ઓછું લણેલા બેકાર ધવા પામે

આ રીતે જેમ જેમ નવા પ્રકારના ધંધા વ્યાપક થતા જાય છે, તેમ તેમ બેકારી વધતી જાય છે તેમ તેમ વિદેશીય ધંધા અને વિદેશીય આર્થિક બગ જગતમાં દાખલ થતું જાય છે. તેમ તેમ પ્રજાની આર્થિક સુગમી વધતી જાય છે.

વળી, છવનને કોઈપણ ભાગ ભારતીય ધોરણે ન આવતા આધુનિક ધોરણે ચલાવવાનો જ આશ્રય રાખવામાં આવતો હોય છે જલ્દી તને રૂપ પીઓ પડતું તે પીવા માટે ગલાસ આધુનિક જોઈએ પાણી પીઓ પણ નળનું પીઓ બાગાને જલો પડતું રહેલું કે મોટરથી જલો, પહાડ ઉપર ટાળીથી ચડો પણ તેનો સાર્વજનિક ધોરણે દરેકે હોવા જોઈએ. ટાળીનો આકાર અમુક વાતનો હોવા જોઈએ. બાગકને રૂપ પીઓ પડતું રીક્ષા મારફત, તેને પેટના હાથે તો કુવાદાણા ચાલીને ન આવો પણ તેને મોટરના પાણી દ્વારા બાટલીના રૂપમાં આવે તે પીઓ રાષ્ટ્ર પડતું સગીર્ષી, પ્રવચનથી કે નાવો.

કોલસા ખાણમાંથી આવે, અને તેના વાપરના રીતે પણ તેના માટે જેલ ઉપર નિયંત્રણ રહેવાનું. કલ્યાણિ જન્મ કોલસાના વાપરના માનવમાં અને તેના વાપરના માનવમાં નોંધાવે, શિક્ષણ સરકારી કે ગરકાના પાત્રની નિયમમાં કોલસાના વાપરની અને કેળવણીખાતાએ પાલન કરેલી કે. મરો તે મરણ નેતાનો અને જાણી જોય પ્રમાણે વિજ્ઞાનીના કંટકોથી બચે. તેના કમાણી તે જોઈએ, તેના માટે નિશાળો વગેરેમાં સંખ્યાવત કરે. ધાર્મિકમાં નરે, તે તેના દુર નોંધાવે અને તેને માનવી જીવનનો કોઈપણ અંશ એવો નથી કે જેમાં આપુનિતાએ, આપુનિતાનાં, આપુનિક પદ્ધતિએ, આપુનિક અંકુરે, આપુનિક આરોગ્યે પોતાના નથી તેના માનવ જાન-પાનના પદ્ધતિ, વસ્ત્રો, કાગળ, પેન્સિલ વગેરે જેવી કોઈપણ માનવ નથી કે જેમાં તેનો પ્રવેશ ન હોય. એ રીતે અનેક માનવ પરાસ્તિ પાસે એ અને પતા જન છે.

અને હવે તો ખેતી અને કારખાનાઓના ઉદ્યોગો પણ વધારે વધારે પરાસ્તિ થતા જાય છે. બહાર નવી નવી શોખો ચલી જાય, તેમ તેમ આ દેશમાં આવતી જાય તેને લગતા ધંધા વધતા જાય, તેમ તેમ પ્રથમના ધંધા તુટતા જાય, બેઝારી વધતી જાય.

કલ્પના કરો કે એક વખત કરોડો માનવો પ્રથમના પરંપરાગત ધંધાથી છુટા પડ્યા ને નિશાળમાં ગયા, ત્યાંથી નવા ધંધામાં દાખલ થયા. બીજા વર્ષે જે કરોડ માનવો નિશાળોમાં હોય, ત્રીજે વર્ષે ત્રણ કરોડ નિશાળોમાં હોય, પછી ૧૦ કરોડ વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓ લખુતા હોય. આપણે ખુશ થઈએ કે, દશ કરોડ કોડો શિક્ષણે છે, તેથી દેશમાં શિક્ષણ વધુ, પરંતુ દશ કરોડ માનવો પરંપરાગત ધંધારહિત થયા, અને નવા અર્થતંત્ર સાથે જોડાયેલા ધંધાઓમાં દાખલ થવા તલસી રહી તૈયાર થાય છે.

૫૦૦ કોટરો વધીને ૫૦૦૦ થયા છે. તેથી રોગનિવારણના સાધનો વધી રહ્યા છે. તેથી નવા કોટરો થાય, તેને માનવત્ર આપવા હોશે હોશે એકત્ર મળીએ છીએ. પરંતુ ૫૦૦ નું પોષણ થાય તેટલા જ રોગી દેશબાંધવો હતા તેને બદલે ૫૦૦૦ કોટરોડ પોષણ થાય, મોટર-બંગલા થાય તેટલા રોગી દેશબાંધવો થયા છે, તેનો ખેદ અનુભવતા નથી. આ વિદેશીઓની ગોઠવણની ખૂબી છે. કંઈ વસ્તુને ઉત્તેજન આપીને પ્રતિષ્ઠિત બનાવીને પોતાનું કામ ચલાવી લેવું, તેની યોજના તેઓ બાણુતા હોય છે. “૫૦૦૦ કોટરોથી ખુશ થનાર, તે પોષાય તેટલા દેશબાંધવોને રોગી કરનાર સંજોગોને ઉત્તેજન આપવાનું પાલ કરે છે” એ વાત ધ્યાનમાં જ આવતી નથી.

ખેતીનો કે કોઈ ધંધો રાજ્ય-કંપનીએ હાથ કરવાથી બેકાર પડેલા લાઇઓ તરફ સહાનુભૂતિ બતાવવાથી બેકાર પાડવાના કારણોને ઉત્તેજન અપાય છે. આ સૂક્ષ્મ તરવ જ્યાલમાં આવતું નથી. અને વધારે બેકાર થવાના સંચા ચાલુ રાખવામાં આડકતરો સહકાર થાય છે. તથા તેને છુપાવી રાખવામાં સહકાર થાય છે. એ વાત જ્યાલમાં આવતી નથી.

અને તંત્ર તરફથી બેકારી ઉત્પન્ન કરવાના કારણો વધારાતા જાય છે, તેમ તેમ બેકારો વધતા જાય છે. આ સ્થિતિ બાણુવા છતાં ખીસ્તી પાદરીઓ માનવતા અને

દયાની વાતો આગળ કરીને તેઓને સહાય કરવા જુદી જુદી યોજનાઓનો પ્રચાર કરે છે. અને જેઓ તે તરફ ધ્યાન ન આપતાં પોતે માનેલા ધાર્મિક રીવાજોને અનુસરતા હોય છે, તેઓની બહેરમાં એક પ્રકારની નિંદા કરવામાં આવતી હોય છે. “છે કંઈ? પોતાના બતભાઈઓ કે ધાર્મિક બંધુઓને ભૂખે મારતા હોય છે ને બેઢરકારી રાખી ધાર્મિક સામાજિક ૩૬ કાર્યોમાં ધન ખર્ચે છે.” એમ કહીને પેલા બાપ-દીકરાના ટટુની જેમ નિંદા કરીને તેની પાસે બેકારોને મદદ આપવાના ખાતામાં ધન વપરાવે છે, ને પોતે પણ જુદી જુદી રીતે સેવા કરતા હોય છે. આમ કરવામાં તેઓ બેકારી ઉત્પન્ન કરવાના કારણોને ઠાકવાનો પ્રયાસ કરે છે. ધાર્મિકમાં ધન ખર્ચનારને આ સ્થળોમાં ધન ખર્ચવા ખેંચી લાવે છે. તેમ કરીને ધર્મતું પોષણ અટકાવી પ્રજાને ધર્મના રક્ષણ રહિત બનાવે છે. બેકારોને લણાવી કે હોસ્પિતાલમાં લઈ જઈ પોતાની સંસ્થાઓને ઉત્તેજન અપાવે છે. ઇત્યાદિ ઘણા કાયદા ઉઠાવે છે.

ખરી રીતે ધંધા તુટવા ન જોઈએ. તે તોડનાર તરવો પ્રજાએ પ્રયાસ કરીને દૂર કરવા જોઈએ. જેથી દરેક પોતાના શ્રમથી, બુદ્ધિથી આજીવિકા મેળવે. તેમ છતાં કોઈ કુદરતી આફત વગેરેથી બેકાર, દીન, ગરીબ થાય તેને માટે પાલનની યોગ્ય વ્યવસ્થા પ્રજા તરફથી હોય તે આવકારપાત્ર છે.

પરંતુ-કૃત્રિમ રીતે ગરીબ બનાવી ગરીબોને આગળ કરીને નવા નવા કાયદા કરી નવા નવા ગરીબો ઉત્પન્ન કરવાને ઉત્તેજન મળે તે રીતે સખાવતો, દાન વગેરે દેશબાધવોની એક બતની હિંસા કરવા બરાબર છે એમ કેમ ન કહી શકાય?

આ રીતે ધંધા હુંટાતા બંધ છે અને વિદેશીય પરાશ્રિતતા વધતી જાય છે. વ્યક્તિને લાભ મળે છે. સમુદાયને તુકથાન થતું બંધ છે. આ વાત ધંધાવાર વિસ્તારથી સમજાવી શકાય તેમ છે. જેમ જેમ નવા ધંધા ઉઘડતા જાય છે, તેમ તેમ પ્રજાના મૂળ ધંધા, તેના સાધનો, તેમાં રોકાયેલા નાણા નકામા થતા જાય છે.

દા. ત. બૂદ્ધાન અને આમદાન પ્રવૃત્તિ. “એક ખેડુત પાસે જમીન કેટલી હોવી જોઈએ?” તે બતનું ધોરણ ઠરાવવા માટે લોકમત કેળવવો રાજ્યને ઉપયોગી થાય છે. વધારાની જમીન ન હોવી જોઈએ. તે ખીબને આપવી જોઈએ. એ બતનું વાતાવરણ પ્રજામાં ફેલાવાથી રાજ્ય જમીન રાખવાની હદ ઠરાવે અને વધારાની હદ હે, તે પ્રજામાં તે વિષે ઉહાપોહ કે વિરોધ ન જાણે. જાણે તો ડોકોમાધી તેનો વિરોધ કરનારા નીકળી આવે. અને કાયદો અમલમાં મૂકવામાં સરળતા થાય. વગેરે ઘટ્ટી બળના આડતરંગ પ્રચાર વિદેશીઓ દેશે આપીને ચલાવરાવતા હોય છે જેથી રાજ્યતંત્રને કચલા કરી અમલમાં મૂકવામાં સરળતા થાય અને છેવટે પાત્રિક ખેતી ખીલવવા માટે જમીનો પરદેશીઓના હાથમાં લવિષ્યનાં પીંચે પીંચે જઈ યકે તેથી પૂર્વ-નિર્ણય તેનાર લઈ જાય.

૯ પ્રાગતિક રચના: હવે જાહેરના હોંડોને અમલમાં લાવીને વરખા કે ગુજરાત કે કુખાના રહેવા દેવાના નથી. દરેકને જાના-મેટા અકુનિક ટબના અને સગવડવાળા

સીમેન્ટના પથે રૂ. ૧ ને જેમ તાર જે સાત રૂ. ૧૦ પાસળા પાસળા પાસળા
કોઈપણ કોમોડીટીનું ઉત્પાદન કરે તેમ જોઈએ તારા કિંમતી રા. ૧૦ મા. ૧૦
કે પર્વતોમા રહેનારા કેડે - અને તેની નજીક પાસળા પાસળા પાસળા પાસળા
થાય તેટલા પૈસા તેઓને મળે તે નાજી પેચાને પરી નજીક નજીક જોઈએ અને તેને
માટે મોટા કારખાના રસા જોઈએ. આ રીતે રસાનું કારખાનું પાસળા પાસળા પાસળા

એ રીતે જેમ રાજ્યનો ડી. જી. પાસળા પાસળા પાસળા પાસળા પાસળા પાસળા, તેમ
આર્થિક અવનવોદ્ધન-સંસ્કૃતિ-નિર્માણ-મંત્રાલયની પરાક્રમી વગેરે પરી નજીક પાસળા પાસળા
સીમેન્ટા બુએ. જેડુનો પથ મોજબોજીમા પડે નહીં, તેમ જોઈએ તમામા મહાનગરી જે
કરવાની તાકાત નહીં, તેમ તેમ સાંનિધિ જેનીને ઉત્તરજન મળતું નહીં, તેમ વિદેશીઓને
ઉલટો આનંદ થાય તમાખાનામા વસારે નહીં થાય, તેમા જેઓને આનંદ થાય અને
તેઓની સારવાર વાળી જ કાળજી, જેમ, મેસામાનગરી કરે, પરંતુ પાસળાનોમા પાસળાને
નિર્બંધતા પ્રવેશતા નાય.

આમ પ્રજાના અવનવોદ્ધન જાદનીને આધુનિક મોલિકાલી અવનવોદ્ધનમા પ્રવેશાવના
માટે એક પ્રકારની સેવા-સંસ્થાઓ ઉભી થઈ જે દેશના જગતમા સંકટના આપે છે,
તેમ તેમ પ્રજાના પરંપરાગત હિતો તુટતા નાય છે આ બાબત વાળી વિશાળ છે. અને
તે અનેક બાબતોમાં વિશાળ વિચારણા માગી લે છે. પરંતુ અહિં દેશમા સ્થાના કરી છે.

મહાસંત-મહાજનોના પ્રતિનિધિ ધર્મશુરુઓ મહાજનો, તેના પ્રતિનિધિ સ્થાનિક મહા-
જનના આગેવાનો, રાજાઓ, જાતિ-સાતિના આગેવાનો વગેરેની સંસ્થાઓ સર્વ પ્રજાઓની
સુખ્ય સંસ્થાઓ છે. એ સર્વ સંસ્થાઓ આસાપ્રધાન અહિંસક મહાસંસ્કૃતિની સંસ્થાઓ છે.

ત્યારે તેની સામે નાની મોટી બેટલી બહુમતના આધાર ઉપરની સંસ્થાઓ છે,
તે સર્વ આધુનિક પ્રાગતિક સંસ્થાઓ છે તેજરા પથુ ધાર્મિક સ્વરૂપમા-સામાજિકાદિકના
સ્વરૂપમા ફેરફાર કરે, કે તે આજે સંસ્કૃતિનાશક અને પ્રગતિને પોષક બની નાય છે.

દા.ત. 'વિધવા વિવાહ ન કરવો' એ સાંસ્કૃતિક કક્ષાની દૃષ્ટિથી, નિવેધ કેટલેક
અંશે ટકાવી રખાયો છે. હવે સામાજિક બહુમતના આધાર ઉપર સંસ્થા રચાય, તો તે
પુનર્જનની એકાએક હિમાયત નહીં કરે, પરંતુ વિધવાઓની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવી
અને તેના અવનમા સહાનુભૂતિ રાખવાની વાત જાહેરમા લાવવાની વસ્તુ બનાવે એ
પ્રગતિ તરફનું વલણ અંશથી શરૂ થયું. તેનું ધ્યેય પુનર્જન, ત્યાથી છુટાછેડા, મુક્ત
સંચાર, સીવીલ મેરેજ વગેરે છે. એ રીતે કમે કમે એ વસ્તુ આગળ વધતી નાય છે.
એમ વિધવાઓની સ્થિતિ સુધારવાની પ્રાથમિક વાતનું સુખ્ય ધ્યેય ઉપર પ્રમાણે છે. અને
એકંદર પરંપરાગત સામાજિક મર્યાદાઓ તોડી નાંખવી અને છેવટે જ્ઞાતિ-જાતિ-વર્ણ-
વ્યવસ્થા પથુ તોડી નાંખવી અને એક આર્થિક-અનાર્થિક પ્રજા તરીકેનો પથુ લેદ કાઢી નાંખવો.
આ દ્વરગામી ધ્યેયના અનુસધાનમાં વિધવાઓ તરફની સહાનુભૂતિના ઠરાવોને વેગ અને
જાહેરમા સ્થાન આપવામા આવે છે. આમ સીધી રીતે તેમા કાંઈ અયોગ્ય લાગે તેમ

નથી. કેમકે વિધવાની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવી, તેના તરફ સહાનુભૂતિ રાખવી, એમાં કાંઈ દોષ થઈ જતો નથી. સીધી રીતે કશોયે અધર્મ નથી. અને જો આજનું વાતાવરણ ન હોય તો તે જાતનું કાર્ય ચોગ્ય પણ છે. પરંતુ આજે સામે અનાતમવાદી ભૌતિક પ્રગતિને વેગ આપવાનો છે. અને તેની દૃષ્ટિથી આ ઠરાવ જાણતાં-અજાણતા આગળ આવે છે. તેથી તે સંસ્કૃતિની નહીં પણ પ્રગતિની દિશામાં જાય છે અને સામેથી સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યની પ્રાગતિક બાબતો ચાલી આવતી હોય છે બન્નેય મળી જતા સાંસ્કૃતિક તરવોનો સર્વથા ખરો થઈ જાય છે.

આ રીતે દરેક બાબતમાં ધંધા, જીવન, રાજ્ય, સમાજ દરેક મર્યાદાઓના સંબંધમાં જરાપણ ફેરફાર કરવામાં આવે, એટલે તે સંસ્કૃતિને જરાક કાપે છે, અને તેને સ્થાને પ્રાગતિક વસ્તુ સ્થાન પામે છે.

કેટલાક કહે છે, કે-આપણે યુરોપના રીવાજનું-સુધારાના રીવાજનું અનુકરણ કરવું જ નથી, પરંતુ આપણી રીતે સહેજ સુધારો કરવો છે. અથવા ત્રીજું જીવનધોરણ ઉત્પન્ન કરીને તેનો પ્રચાર કરવો છે એટલે ફેરફાર કરવાથી આધુનિક જીવાણ પ્રવેશ કરશે નહીં. પરંતુ આ મોટી ભ્રમણા છે. કેમકે-ચાલુ સ્થિતિ ગમે તેટલી ખરાબ હોય છતાં તે કુદરતી રીતે જે સ્થિતિમાં હોય, તેમાં જરાપણ ફેરફાર કરવામાં આવે, કે ત્રીજી વસ્તુ ઉભી કરવામાં આવે તે બન્નેય રીતે મૂળ સ્થિતિ જરાક કપાય છે, કે તેને સ્થાને જાણતા-અજાણતા પ્રાગતિક રીવાજ સ્થાન મેળવી લે છે. તે એટલું જ જુલું છે, કે-ચાલુ સ્થિતિમાં કોઈપણ પ્રકારે જરાક પણ કાપ મૂકાય એટલે બસ છે. ફેરફાર કે ત્રીજું રૂઝેન કાપના ઉપયોગી થાય છે. ભૌતિક પ્રગતિ અને આત્મવાદી સંસ્કૃતિ તિવાય આજે ત્રીજી વસ્તુ છે જ નહીં. તેમજ સ્થાન પામી શકે તેમ નથી કારણ કે સંસ્કૃતિ પાછળ આત્મવાદી ધર્મો અને તેના પ્રણેતાઓનું બળ છે ત્યારે પ્રાગતિક જીવનધોરણ પાછળ આજનું વિજ્ઞાન, ચંત્રવાદ, બાહ્ય પ્રબલ્યો અને રાષ્ટ્રોનું તથા લશ્કરોનું બળ છે જે જ સુખ વસ્તુઓ છે. બેની લડાઈ છે. ત્રીજું ઉભું કરવામાં આવે તેની પાછળ બળ નથી હોતું. તે સંકુચ હોય છે. માત્ર સાંસ્કૃતિક મર્યાદાને તોડવામાં તે ઉપયોગી થાય છે એટલે અમે તે વર્તનનું પ્રગતિને મદદ કરે છે સંસ્કૃતિમાં ખાલો પાડ્યો કે પ્રગતિ તેમાં પોતાનો દાનો મેલાવી દે છે.

આજનો બીજો સહજ રીતે ચાર વેંતની લગોટી પહેરનો હેતુ, તેને આજની રીતથી પ્રભાવિત થઈને છ વેંતની લગોટી રાખતો થાય, એટલે તુરંત જ પ્રગતિની તરફ પોતાનું સ્થાન જમાવવાની શરૂઆત કરી છે, એમ સમજવું અને તે છ વેંતની લગોટીનો પ્રવાહ તેઓને આગળ ઉપર ડોટ-પાટકુન પહેરનો કરી દેનાર છે ડોટ-પાટકુન પહેરે તેની સામે વાધો નથી, પરંતુ પોતાની સ્થિતિથી આજે પ્રગતિ તરફ વલણ ન હોય ત્યારે કરવામાં આવે છે. અને એ રીતે સહજ સ્થિતિથી સ્થૂત વસ્તુને પ્રગતિની પાછળ પાડી દઈને ગોરીપ્રજા જગતના સર્વોપર બનતી વખતે તેઓની વચલી નથી બતાવી જોઈ રંગીન પ્રબલ્યોની જે હાલત કરવાના છે, તે બંધકર વસ્તુ છે ને કે જેટલી કેટલી તે પ્રબલ્યો સલામતી ચાર વેંતની લગોટીના છે, તેટલી સલામતી નથી કેટ-પાટકુનના.

આ રહસ્ય દરેકના ચાતુરિત-રીતજ તથા તેમના ચાલના રહેવાજ જુનતાથી ફેરફાર વિશે સમજવાનું છે. કેટલાક દેશનેતાઓ પશ્ચિમના રીતરીવાજની નિષાદરે અને ભારતીય સંસ્કૃતિના રીવાજોને જુનતાથી રૂઢીને નિષ્ણા જોઈને અને જાનવારી અચવા ત્રીજા જ વસ્તુ સચવતા હોય છે પાપડી નહીં. તેમ પણ નહીં તે તરફ કે બીજા જાતની ટોપીની હિમાયત કરતા હોય છે, અને કેટલે ગમિત આમંત્ર્ય હોય છે. એક છોડાવીને બીજું સ્વીકારાવનારો વચ્ચે માગં કાઢતામાં આપો હોય છે, આ સૂત્રમ રહસ્ય છે.

આ રીતે પ્રગતિ પોતાનું બળ વણી જ સૂત્રમતાથી જમાવી રહી છે. જે સંવર-નિર્જરાની વિરોધી છે.

પ્રગતિથી મજેડી આધુનિક સંપત્તિ, સુખ-સગવડો અને નવરાસ્ય વગેરેની ધર્મધ્યાન કોઈ વધારે કરે, પરંતુ તેના મૂળમાં સમ્યગ્દર્શન-માર્ગાનુસારિતા જોઈએ તે ન રહેતાં મિથ્યાદર્શન અને ઉન્માર્ગસારિતાને પોષણ કરનારા તત્વો ઠાળવા થઈ જવાથી તે ધર્મ-ધ્યાન સકામ સંવર-નિર્જરાના પોષક નથી રહેતા. કારણ કે એ સાધનો પરિણામે દેરાતા અનાત્મવાદિ-અનિષ્ઠ સંયોગોમાં માનવજાતિને ઘસડી જતા હોવાથી પરિણામે નિરાંતરૂપ ન રહેતા વધારે ભયભરેલી અને વ્યાકૂળ સ્થિતિમાં મૂકનારા હોય છે. જડવાદનું સામ્રાજ્ય વધતાં જે સ્થિતિ થાય, તેના ભોગ બનતાં સામાન્ય પણ ધર્મધ્યાન તો શું સાચા ધર્મથી પણ વંચિત થવાનો પ્રસંગ આવી જવાથી ભાવિ સ્થિતિ તે બનાવટી નિરાંત અને સુખ-સગવડોના ભોગવટામાં શુંથાયેલી હોય છે. માટે સ્વરૂપથી પ્રગતિ સુખદાયી જણાય છે, પરંતુ અનુભવે તે મહાદુઃખદાયી છે. સાચી શાંતિ મોટા પાયા ઉપર હરી લેનાર છે.

૧૦ ભાવિ તૈયારીઓની આજની પૂર્વભૂમિકાઓ

૧ આખી દુનિયા પોતાની માન્યા બાદ વેપાર વગેરે બહાનાથી યુરોપીય બહારના પ્રદેશોમાં પ્રવેશ કર્યા બાદ ધીમે ધીમે સત્તાઓ હાથ કરવામાં આવી અને સાથે સાથે સ્થાનિક પ્રજાઓ નિર્જાળ બનતી જાય, તે રીતે ભવિષ્યમાં ગૌરાંગપ્રજા વ્યાપક રીતે વસવાટ કરી શકે તે રીતે દેશના ઉદ્યના નામે રચનાત્મક કાર્યક્રમોની યોજનાઓ અને શક્ય અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યા.

૨ તેના ત્રણ પ્રકાર પડી ગયા. (૧) સ્વહિતના રચનાત્મક કાર્યક્રમોનો અમલ, (૨) સ્થાનિક પ્રજાના પરપરાગત હિતની રચનાને ઘસારો આપતા જુલું, અને (૩) જ્યાં સુધી ભેમાથી એકેય શક્ય ન હોય ત્યાં સુધી ચાલુ સ્થિતિને સત્તા નીચે નભાવી રાખવી.

આ સિદ્ધાંતો ઉપર દરેકે દરેક વખતની નવરચનાની યોજનાઓ તૈયાર કરવામાં આવતી રહી અને તેનો મોટા પાયા ઉપર અમલ કરતા રહ્યા.

ધ્યેયમાં એક છતાં જ્યાં સુધી અશક્યતા હોય, ત્યાં સુધી તેને જરાપણ સ્પર્શ ન કરતાં ઉલટાનો ટેકો આપવાની ઉદારતા બતાવવામાં આવે, અસુક વર્ષો ગયા પછી નવી યોજનાઓમાં એ જ ત્રણ સિદ્ધાંતોમાં આગળ વધતા જવાથી ધીમે ધીમે દરેક બાબતો હાથમાં લેવાતી ગઈ છે.

૩ આનું પરિણામ એ આવતું ગયું કે-સ્થાનિક પ્રબલ સહકારમાં રહેતી બધી, તેને પોતાના હિતોના ધીમા ઘસારાની ખબર ન પડે. બહારનાઓ પોતાના સ્વાર્થો સાધે છે. તેનો ખૂરો ખ્યાલ ન આવે. અને તોડવામાં બધાં સુધી અશક્યતા હોય ત્યાં સુધી તેને ટેકો આપવામાં આવે. કાયદા અને કોર્ટોના વલણ પણ આજ પાયા પર ચાલે, છતાં શક્ય હોય ત્યાં ઘસારો અને સ્વાર્થ-સાધના તો આડકતરાં ચાલતાં જ હોય. આમ એકાદ સૈકાની યોજનાઓ પસાર થાય ત્યાં સુધીમાં આગળના સૈકા માટેની તમામ પ્રકારની નાની-મોટી યોજનાઓની તૈયારી રાખવામાં આવેલી હોય. દરમિયાન એકાદ ઘર્ષણનો સ્ટંટ ઉભો કરીને બુની યોજનાઓ તોડી નાખી નવી યોજનાઓ એકાએક અપાટાબંધ મૂકાતી જવાય, અને શિક્ષણથી તૈયાર કરેલો યુવાન વર્ગ તેમાં પ્રવેશવા માડે. અને રસપૂર્વક અમલ કરી શકે. તેવી રોચક અને આકર્ષક વ્યવસ્થિત યોજનાઓ સાથે આર્થિક પૂરતી સગવડો, સંસ્થાઓ, બહારના પ્રેરક બળો, રાજ્ય તરફનું પ્રોત્સાહન, માન-પાન, પ્રતિક્ષા અને ઉંચા પ્રકારની સગવડોથી એકદમ તેમાં તેઓ આગળ ને આગળ વધતા બધ, અને યોજનાઓ અમલમાં આવતી બધ. છતાં અશક્ય બાબતોને છેડવાની ન હોય, એટલે “પોતાનું અહિત થાય છે” એ બતની પ્રબલ શકા જ ન બધ.

યાંત્રિક ખેતી કરવાનો આદર્શ છતાં, તેને માટેના મોટા ખેતરોની યોજના કરવામાં આવતી હોવા છતાં, હાલના ખેડુતોને આકર્ષવા ‘બે બળદની બેડી’ સુન્ટણીનું પ્રતીક રાખવામાં આવે. પ્રમુખો બળદની બેડી બેડેલા ગાડામાં બેસીને સામૈયું કરાવરાવે. અખંડ દીપક અને કપાળમાં તિલક પણ તેમાં ન માનતા હોવા છતાં અથવા બહેન માનવા છતાં પણ પ્રસંગે કરાવે ઉદ્ઘાટન અને ખાતના મુદ્દો પજુ ચાલે. અને ગોરમહારાજ તેને લગતી ધાર્મિક વિધિ કરાવે, તો પણ ઠાવકા થઈને કંગવરા દે. જેથી પ્રબલ બુદ્ધાપણું જ ન લાગે, અને ઉલટો વિશ્વાસ બાબત થાય મનથી એવી બાબતોને બહેન માનવા છતાં એ બધું ચાલવા દેતા હોય છે. નવા નવા ખાતરના કારખાના ચાલુ થઈ બધ, મોટા મોટા ખેતરો તૈયાર થઈ બધ, પછી બળદોને તો કતલખાનાના જવા સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી હોતો. આ એક દષ્ટાંત છે. આવું હબરો બાબતોના હોય છે.

૪ ભારતની વાત કરીએ, તો આ રીતે લોખંડી ચોકડુ તૈયાર કરવાના આયતું છે. ૩૫૦ વર્ષોથી તેનું ઘડતર થતું રહ્યું છે. અને તે બધું લખાણપૂર્વક વિચાર પાવા ઉપરના રેકર્ડ-દફતરો સાથે તૈયાર કરવાના આવેલ છે તે દફતર એટલું બધું વિચાર છે કે જેમાં હબરો નહીં, પરંતુ નાની-મોટી લાખો બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલા છે.

તેમાં બાવિ આદર્શો અને તેને યોગ્ય યોજનાઓના અનકીકરણના આદર્શો અને આર્થિક સગવડોનો પણ નિર્દેશ હોય છે. તેને અનકીકરણ મૂકી શકાય તેવા નિયમો, સાધનો, ખાતાં, ઓફીસોની રચના વગેરેની ગોડવણ હોય કે તવા કાર્યદક્ષિ અને કામ કરનારા સુખ અનલદારો અને કાકડો વગેરેનું આદર્શ હોય છે. તેમાં શિક્ષણ સંસ્થાઓના તેનું શિક્ષણ આપીને કાર્યક્ષમ વર્ગ તૈયાર થાય તેવી નિર્દેશો પણ થઈ ગઈ હોય છે. તેને યોગ્ય સાધન-પુસ્તકો, જડવના સાધનો, પ્રયોગશાળા રાખ અને

તેના સાધનો તેમજ પના હોય છે તે પહેલાં પુરોપ-અમેરિકાના ત્યાં માન્યો ને વિચાર-પ્રચારક માહિત્ય તૈયાર રહે તેવું કહેવું જોઈએ. આવી તમાની તમામો મારફત પ્રચાર પણ શિશ્નિનોમા અને કાલકા-અમામોમા પણ આવી જાય છે. તેને વેગ આપવા જુની જુની વિદ્યાઓનાની ક્ષમણી પેરમાનો અને પેરમાનો અને સંસ્થાઓ પણ ત્યાં તથા ધીન યેગ-દેશાસરોમાં જેડવામાં જેડવા જાય છે. ગમા જ પમા-રકો યુરોપ-અમેરિકામાની કાવચ મા આવે છે. કે નોકાસના આવતા હોય છે, એમ નથી હોતું. એશીયા અને આફ્રિકામાની પણ કાવચ કે મોતમસમા આવે છે. કેમકે ત્યાં પણ ઉપર પ્રમાણે ૪૫૦ વર્ષોની ક્ષમણી પ્રમાણને અંગે તે જાતના જો પેરમા કરવામા આવેલા હોય છે. અરબસ્તાનમાથી, ચીનમાથી, આફ્રિકામાંથી, રડ મહિનનોમાથી કોઈ કોઈ વ્યક્તિઓ અહીં આવે, તે ઉપરથી “ તેની પાછળ પુરોપ-અમેરિકાના સમ્પ્રદાનો દોરી સચાર છે ” એમ કોઈનેય કલ્પના પણ ન આવી શકે. અને પરિણામ આવ્યા પછી કલ્પના આવે, તેની પછી કશી કિંમત પણ નહીં. ત્યાં તો નવા કાવચેય ગોઠનાઈ ગયા હોય. તેમા રોકાયેલા લોકો પાસેથી તેને લગતી તૈયારી થતી હોય.

આ રીતે યુરોપ-અમેરિકાના લાળો-કરોડો માનુસો પોતા-પોતાના સમ્પ્રદાના સહકાર, ગ્રેરણાઓ અને સાધન-સગવડોના બળથી દુનિયામરમાં રોકાઈ ગયેલા છે. અને એક અજબ કારખાનાની જેમ યાત્રિક હોય તેમ ચાલ્યા જ કરે છે. તેમા યુક્તયરો, પ્રચારકો, નિષ્ણાતો, સ્થાનિક માહિતીઓના વિદ્વાનો, સ્થાનિક પ્રજાનો પણ કરીને ખૂવાવામાં પાડનારા વગેરે પ્રકારના જુદા જુદા થરના માનવોનો સમાવેશ થાય છે.

પ સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી, એટલે સ્ટીલક્રેમનો વહીવટ દેશીઓને સોંપ્યા પહેલાં ભારતદેશમા અને ભારતની પ્રજામા પરિવર્તન કરવાના તમામ પ્રકારના તરવો તેમાં એકત્ર કરવામા આવેલા છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેને ગતિમા મૂકી શકાય તે રીતે તેની રચના કરવામા આવેલી છે તેના ઉપર અમલદારો, નિષ્ણાતો અને પ્રધાનો બેસાડી દેવામાં આવેલા છે એકેક ડગલુ આગળની યોજનાઓ તૈયાર થયે જાય છે. વડા પ્રધાન વગેરે મારફત લોકપ્રિય બનાવરાવીને તેમની સહીઓ લાગતા-વળગતાની સહીઓ સાથે ધારાસભાઓમા ચર્ચા માટે આવીને પાસ થઈ પ્રમુખના હાથ નીચેના તંત્ર દ્વારા અમલમાં આવ્યે જાય છે તેમા વખતો-વખત ફેરફાર કરતા રહી આગળ ને આગળ વધતા જવાય છે.

આ લોખંડી ચોકઠાના તંત્ર ઉપર બેઠેલી ગમે તેવી વ્યક્તિને તેને આધીન થઈને જ ચાલવું પડતું હોય છે ધારાસભાઓ પણ લગભગ એનું અનુસરણ કરે જ, તેવી વખતો-વખત ગોઠવાઈ જાય તેવું જ તંત્ર પ્રથમથી જ ગોઠવાયેલું છે. લવિબ્યમા મજુરો કે ખેડૂતોને લગતા પરિવર્તનો અને કાયદા કરવાના હોય, તો તેને ટેકો આપનારા માનસના લોકો જ ધારાસભાઓમાં ચુંટાઈ આવે લોકો તેવાઓને મોટી સંખ્યામાં ચુંટે. કેમ કે તે જાતનો પ્રચાર થઈ તે જ જાતનો લોકમત કેળવાયો હોય. કોંગ્રેસ વગેરે સંસ્થાઓ પણ એ જ ધૃતમા પસાર થાય તેવું વ્યાપક સર્જન વિદેશીઓ ભારતમાં ગોઠવતા ગયા છે. જ્યારે વેપારમા પરિવર્તન કરનારા કાયદા પસાર કરવાના હોય ત્યારે તેવા માનસના

દોઢો જેંચાઈ આવે અને તેને વેગ આપનારી પ્રેરણાઓ, યુરોપ-અમેરિકામાંથી પણ એક બતના જુદા જુદા રાગમાં સૂરો છાપાઓમાં ગાજતા થયા હોય.

સંતતિનિયમન માટે સારા બાળકોના છાપાઓમાં ફોટાઓ આવે, બાળસખ્તાહો ઉજવાય. બાળકોના સંસ્કારો માટે મોટી મોટી આજે પરિષદો થાય, રમત-ગમત અને બાળનાટ્યોના પ્રચાર થાય. ઈનામો અને ઉત્સાહપ્રેરક યોજનાઓ વ્યાપક થતી જાય. સંતતિના વધારાના આકાશ બહાર પડતા જાય વિદેશોની બાળસંસ્થાઓ આગળ આવે. એકાદ આતરરાષ્ટ્રીય પરિષદ થાય. વડાપ્રધાનોને તેમાં સ્થાન હોય જ આ તરફ અનાજ, બળતણ વગેરેની કૃત્રિમ તગી પણ ઉભી કરાતી હોય, જીવનધારણ સુરક્ષેલ બનતું હોય, સંતાનો વધારે થવાના હુન્મેથી ભડકાવીને હોસ્પિતાલોમાં ગભાંશયો વગેરેના ઓપરેશનો કરાવી નાખવાની નસોં મારફત હિતકારી સલાહો અપાતી હોય, તે મફત કરાવી આપવાની યોજનાઓ રાજ્ય વિચારતું હોય, સતતિ ન થાય તેવા ઔપધાનો પ્રચાર વધતો હોય. સંતતિ ન થાય અને મૈથુનક્રિયા કરી શકાય તેવા અટકાયતના કૃત્રિમ સાધનો કારખાનાઓમાં મોટા પાયા ઉપર તૈયાર થતા હોય. યુરોપ-અમેરિકામાંથી તેને લાયક મોટા પાયા ઉપર ચિત્રોસંહિત સરળ અને રોચક સાહિત્ય આવ્યે જ જતું હોય. તેનો ભારતની દરેક ભાષાઓમાં ભાષાંતરો કે સારાંશોરૂપે મોટા પાયા ઉપર છપાઈને પ્રચાર થતો જ હોય. વસ્તિના વધારા ઉપર નિયંત્રણો મૂકવામાં નહીં આવે તો દુનિયામાં ડેવી ઉઘલ-પાઘલ મચશે તેના આંકડાઓનો પ્રચાર મોટા પાયા ઉપર થતો હોય, જેથી પ્રધાનો અને ધારાસભ્યો તેમાં ઉપેક્ષા ન સેવતાં જેમ બને તેમ તેના કાબડા કરવા અને પમાર કરવા જલદી તત્પર થાય. વધારે સતાનો થાય તો તેનો કંઈ ભરવો પડે, તેને માટે જગતી માળખાઓ નિષ્ણાતો તૈયાર કરતા જ હોય વગેરે એક જ બાબતમાં મેંકંટો મિલ્યાઓથી તૈયારી ચાલતી હોય છે.

શ્રીઓ ગર્ભ ધારણ કરવા તૈયાર ન થાય તેવી યોજનાઓ સ્વ જમતમાં રૂઝવ તેવી ગોઠવણો ચાલતી હોય છે. વિધુરો અને વિધવાઓ પણ, સ્ત્રી વિનાના પુરુષો અને પુરુષો વિનાની હાલતમાં સ્ત્રીઓ પણ મૈથુનક્રિયા કરીને સ્ત્રોષ નેરવી નહ તેવ દૈનિક શ્રી અને પુરુષરૂપ સાધનોના સ્પર્શને વેગ આપતો હોય છે. જે પ્રત નિર્વાન થતી જાય, નિર્મોહ્ય થતી જાય અને ભારતી આર્યપ્રજા જેવી પરિવ્રત પ્રજાની ઉત્પત્તિ જ હોય કાળે મોટા પ્રમાણમાં થઈ જઈને એક વિશિષ્ટ પ્રજા તરીકેનું અસ્તિત્વ અને અસ્તિત્વ જોખમમાં મૂકાઈ જાય આ માળલો છે આવા હમરો અમનોનાં દાખલા છે.

૬ સાર એ છે, કે-દોખાંડી ચોડાના એવી હ-રો કાળે અમનેલી આવે છે, કે-ઉદા ૧૧-૧૨ વર્ષોની તેમના અપુત્રોને પત્ની નીચવા જડતી કે અ-અનજ સુસાકરો, રાજ્યદારીઓ, પિડાનો, રિપ્ક ને, અને મેંકંટો, અરો, હેનુનો, વે. રી. સે, વસતિદો, ઉગ્રોગપતિઓ, અર્ધ નિષ્ણાતો આવ્યે જ આવે છે અને તે બતની કુદ અમેરિકાનાની કે હીના દેશોની સંસ્થાઓ સારે સારે ચોડતા આવે છે જે ૧૨૦૦-૧૬ ભારતમાંના દોખાંડી ચોડાઓનાના નેંકંટોને વિશેષ નિશ્ચિત કરી નહાય.

(૧) એક તરફ લોખંડી ચોકડાના ચોકડાને માટે રીતો

(૨) તેને બકારથી ચાલતારાઓ રે. મારવા બાદ તેને તેની માટે મનજી રીતે સંબંધ જોડતા બંધ છે

(૩) અને એ રીતે બકારની નિયંત્રણથી એ છતો માટે લોખંડી ચોકડાની રીતો જોડાઈ બંધ છે.

(૪) અને તેમા ફેરવેતાઓ અને તેનો અનુવાદે રંગ પડતાર માળતા બંધ છે. જેથી તે વસ્તુઓ વધારે જોર પડીને આગળ ને આગળ ડિઝાઇન. તેમ તેમ પણ દાતમા પાછળ પડતી બંધ અને તેની પાછળ રસડાતી બંધ. અને પોતાની રીતિની રૂપ થતી બંધ તેમ તેમ પ્રગતિમાં આગળ વધતી ડેખાય ને નિર્જન બનતી બંધ

આ ક્રિયા જો શ્રીશરો અહીં બાજર હોત તો જેની આજે આપણા ડેશનાવો મારફત પડદા પાછળ રહીને ચલાવાય છે, તેની રીતે ન ચલાવી સડાત. માટે બકારથી ખુલ્લી રીતે તેઓને અહીંથી ચાલ્યા જવાની જરૂર હતી માટે જ કુલીટ ઇંડિયાનો નાદ ગાજતો કરાવ્યા પહેલા તેની પૂર્વભૂમિકા રચવામા આવી હતી.

છતાં પોતાની રાજ્યસત્તા કે સાવંભૂમિ સત્તા ચાલુ છે, તેવું બલિષ્ઠમા તક આવ્યે બતાવી આપવા માટે રાજકુટુંબના સભ્યો પણ આવતા રહે. તેઓને રાજ્ય રાજકુટુંબના અને સત્તાધારીઓ તરીકેનું વિશિષ્ટ માન-પાન મળવાના રેકર્ડો દર્શાવેમા રહે, તેવી ગોઠવણો કરાવવામા ત્યાંના સુતસદીઓ જરાપણ ચૂકતા નથી.

એટલે ભૂતકાળની ઇલાંડમાંની ઇડિયા ઓડીસ મારફત તૈયાર કરાવાયેલા સંગીન લોખંડી ચોકડાને આગળ વધારવાની બાવિ યોજનાઓનો અમલ કરાવવા સ્વરાજ્યને નામે લોખંડી ચોકડાનો વહીવટ દેશીઓના હાથમા મૂકવામા આવેલો છે. ત્યારબાદ પચવર્ષીય યોજનાઓ તૈયાર થયા બાદ તેવું સંચાલન કરી દેવાનો પરોપકાર કરવા માટે મોટા પાયા ઉપર નિષ્ણુતો વગેરેના રૂપમા અહીંના વતની બન્યા બાદ ધારાસભાઓમા અને છેવટે પ્રધાનો અને પ્રમુખો તેઓ પાછા આવી બંધ, તેવી ગોઠવણો સુકતા ગયા છે.

આવા દરેક કામ પ્રધાનોના પડદા પાછળ ચાલે છે, અને પ્રધાનો ઉપર પ્રબલો વિશ્વાસ કેન્દ્રિત કરીને તેને અમલી બનાવાય છે. તથા જુદા જુદા વાદોને દેશમાં બહેરમા સ્થાન અપાવીને આગળ આગળની ભૂમિકાઓ સર કરવાની ગોઠવણો રાખવામા આવી હોય છે.

આ દરેક સાધનાની સફળતા માટે આર્થિક બળ મોટા પાયા ઉપર તેઓએ હાથમાં રાખેલું છે. એટલે પોતાની ચરતે લોખંડી ચોકડાની દરેક બાબતોનો અમલ કરવા માટે મોટા પ્રમાણમાં નાણાં આપવામાં આવે છે. “ક્યાં શું કરવાથી લોખંડી ચોકડું મજબૂત થઈને આગળ વધે તેમ છે ?” તેવું તેઓને સૂક્ષ્મ જ્ઞાન છે. આપણા લોકોને જરાપણ ખ્યાલ જ નથી. આ વસ્તુ હાઈ સમજવા માટે નીચેનું એક જ દષ્ટાંત બસ થશે.

“ મિતાક્ષર સંયુક્ત-કુટુંબની સહ-ભાગીદારીની મિલકત ઉપર જન્મવેરો નાખવાની ભલામણ.

કરવેરાના સળંગ માળખાની હીમાયત કરતા પ્રો. કાલકોર.

નવી દિલ્હી, તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર

હિંદુ મિતાક્ષર સહ-ભાગીદારીની મિલકતને માટે જન્મ-વેરો, નાખવો, વ્યક્તિગત આવકવેરાની સપાટી ઘટાડવી, વેરો નાંખવાની આવકોની ગણતરીમાંથી બાદ કરવાના ખર્ચ ઉપર નિયંત્રણો મૂકવાં, અને સંપત્તિવેરો તેમજ ખર્ચવેરો વધારવો, એવી ભલામણો ગયા અઢવાડિયે દિલ્હીની મુલાકાત વેળા પ્રો. નિકોલસ કાલકોરે કરી હતી.

૧૯૫૭ માં કૃષ્ણમાયારીના અંદાજપત્રકમાં સૂચવવામાં આવેલ કેટલાક નવા કરવેરાના પ્રસ્થાપના પ્રો. કાલકોરે હતા. તેમણે પાર્લામેન્ટની નાણાપ્રીય સલાહકાર સમિતિ સમક્ષ પ્રવચન કર્યું હતું. તેમજ મીધા કરવેરાના અમલ અંગેની ત્યાગી સમિતિ સમક્ષ જુગ્યાની આપી હતી.

એમ જણાવ્યા મળે છે કે, “ પ્રો. કાલકોરે વિસ્તારપૂર્વક તેમની કરવેરાની સળંગ રોજના અને ભારતીય કરવેરાના માળખાની ખામીઓ સમજાવી હતી.”

સીલોન સરકારની વિનંતિથી તેમને સલાહ આપવા જઈ રહેલ પ્રો. કાલકોરને ત્યાં સમિતિએ તેની સામે જુગ્યાની આપવા વિનંતી કરવાથી તેમણે જુગ્યાની આપી હતી. ત્યાં સમિતિ અગાઉના ત્રણ નાણાં પ્રધાનો ડો. જોહન મથાર્ક, શ્રી મી. ડી. દેસામુખ અને શ્રી ટી. ટી. રૂપનાચારીની જુગ્યાની લેનાર છે.

પ્રો. કાલકોરની દલીલ

“ જન્મવેરો ” પાછળની પ્રો. કાલકોરની દલીલ એવી રાજે છે કે મિતાક્ષર સંયુક્ત કુટુંબના જન હોય એવા માણસોની મિલકત ઉપર તેમણે દરેક તબક્કે વેરો આપવો પડે છે, નહીં એક જ વેરો મિલકત મળે છે. અને મિલકતદાર અને છે ત્યારે તે પહેલાં-વડના કર કરે છે. ત્યાર તે નર્સ કરે છે ત્યારે કરીવાર ખર્ચવેરો ભરે છે, ત્યારે તે નાણા રોકે છે અને આવક ને તે કે ત્યાર તે ના કરવેરો ભરે છે, ત્યારે તે કોઈને મિલકત ભેટ આપે છે ત્યારે તે મેટ-વેરો ભરે છે, ત્યારે તે નર્સ કરે છે અને તેની મિલકત તેના વારસદારોને મળે છે ત્યારે વારસદારો ભરવો પડે છે. આમ જનના નાણાં કુટુંબના તે કોઈકે જન્મની માથે જ આપતી મિલકતનો ભાગીદાર બને છે. ત્યાર વારસદાર, તે તેના આપના મરણ પછી કુટુંબના વારસદારો દીઠ મળતાના ભાગ ઉપર જ આપતો છે. એટલે જ્યાં સુધી મિતાક્ષર સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા માન્ય નહીં ત્યાં સુધી માન્ય દર નહીં જન્મવેરો નહીં સળંગ કરવેરાના માળખાને સુવ્યવસ્થિત બનાવવાનું રહેશે.

વ્યક્તિગત આવક-વેરાની સપાટી ઘાટના ઉપ દરના નુકસાન નહીં કરનાર નહીં કરવી જોઈએ એમ નહીં અને તે કરવેરાથી વળતર નહીં મળે ત્યારે નુકસાન નહીં કરનાર માથે તેમણે કર-સુક્ત આવકનાથી ઘાટના ખર્ચની મિલકતપૂર્વક ના કરવી કરનાર નહીં કરનાર.”

૧૦ અને ને પણ સમાજમાં સમાવરનાના પોતાને માટે તે સારા પ્રતિ-
વેશન માન્દ્રત પ્રજા તેમાં સમ્મત કરે છે. પરંતુ પણ જારી તેમ જાણી જાણી
કરતી હોય, કે કંગાલો કરી ફરજ પાડતી હોય તેથી સમ્મત રાખતા જોવામાં આવે છે.
આ એક જ કાળજી છે આવી હજારો વાતો છે.

૧૧ કેટલાકે નિમ્નજાતો જુના જુના ખાતાઓમાં મારાને તેમાં માળી રહ્યા છે.
મોટી મોટી યોજનાઓ તથા કારખાનાઓ જોરમાં જિનેરો, નિમ્નજાતો અને પગલું-
રોની સંખ્યા નાનીમુની નથી. નાનીમુની હોય તો પણ અતિ મહત્તાની છે.

દેશનો ઉદય થવા છતાં, પ્રજા દિવસે દિવસે નબળી પડતી જાય છે. તેના
વાસ્તવિક કારણો આ રીતે સ્પષ્ટ થતા જાય છે.

આ રીતે ભારતદેશનો ઉદય થાય, સ્થાનિક પ્રજા પછી જ નબળી પડે અને કંઈક
પામેલા દેશમાં બલિષ્ઠમાં ગોરી પ્રજાના ચંતાનો વસવાટ કરી શકે, તે માટેની આજે
અસાધારણ તૈયારીઓ ફરેક દેશોમાં ચાલી રહી છે. અને તેને માટે હરરાજ કોઈ ને
કોઈ બહાનાથી, કોઈ ને કોઈ બહારથી મેળાનોના રૂપમાં આવના જ કરે છે. તેની રીત-
સરની ગોઠવણ બહારના રાજ્યદારીઓ તરફથી ગોઠવવામાં આવેલી હોય છે. શીતેમાની
શ્રીલંકાની માફક એક પછી એક પસાર થાય છે.

તે ભાવિ સર્જનનું કામ સુખ્યપણે અમેરિકાને સોપાયેલું છે. વિરોધિ દેખાવાથી
તેમાં વેગ લાવવામાં રશિયા સહાયક થાય છે ઇંગ્લાંડ ચુપચાપ જોયા કરે છે અને
ઘટતો સચોટ વેગ ખાસ પ્રેરણાઓ અને સ્ટટો દ્વારા આપ્યા કરે છે. ભાવિ રજાનો
તેઓની વિદેશ કચેરીઓમાં કોલકરારો અને સંધિપત્રોમાં ગોઠવાયેલા હોય છે.

ભારતનો શિક્ષિત વર્ગ કે જેને પોતાની પરંપરાઓનું જ્ઞાન નથી. તથા પ્રગતિથી
અંતરેલો છે, તે તેમાં વેગ આપે છે માટે જ તેને બહાર જીવનમાં સ્થિર અને પ્રતિષ્ઠિત
બનાવવામાં આવેલ છે.

ભારતને સ્વરાજ્ય આપતા પહેલાં જ સીટો-નાટો, બગદાદ કરાર, યુનો, કોમનવેલ્થ,
સંઘ વગેરે વિશ્વવ્યાપક દૃષ્ટિથી રચનાઓ કરી રાખેલી હતી, તે સોગંદા જ ભાવિ એક
સામ્રાજ્યનું સર્જન કરી રહેલ છે. જેમ ભારતમાં ૧૮ માં સૈકામાં સંધિ-વિવ્રહોની બાજ
ગોઠવી હતી, તે રાજ્યોને ઉઠાડવામાં ઉપયોગી થઈ. અને સમાપ્ત થઈ.

આજે જમાનાને નામે જે જે દેશોમાં જે જે ઘટનાઓ બને છે, તે બનવાની છે,
તે સર્વનું મૂળ ગોરી પ્રજા છે. તે રાષ્ટ્રો ભલે પરસ્પર વિરોધ રાખતા હોય છતાં તે
પ્રજાનું સૌનું હિત એક જ છે. માટે સૌ સમ્મત થઈને જ ફરેક પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે.
તેમાં શંકા નથી.

પરિણામે ભારતદેશ સમૃદ્ધિથી ઉભરાતો હશે. બહારના લોકો મોટી સંખ્યામાં
વસવાટ કરી ચૂક્યા હશે. અને તે પ્રજા સ્વાતંત્ર્ય સુખ માણતી હશે. સ્થાનિક પ્રજા નાની

સંખ્યામાં અને બેહાલ હાલતમાં સળડતી હશે. તેમાંના થોડાક કદાચ લહેર કરતા હશે. જો કે વચલાકાળમાં દરેક સુખી છે, એમ દેખાશે. પણ તે ક્ષણિક હશે. આ જાતનું સર્જન આજે થઈ રહ્યું છે. અને તેનું સ્થાનિક વર્તમાન પ્રબલ અને તેના સંતાનો માટે ભયજનક ચિત્ર છે. જો કોઈ મહાપુરુષ ન પાડે તો.

આશા છે, કે-ભારતની આત્મવાદી અહિંસક મહા સંસ્કૃતિ કોઈ મહાપુરુષ અવશ્ય જગતને આપશે. અને સર્વ રંગીન પ્રભાઓનું રક્ષણ કરશે.

ક્યારે આવશે ? તે જ્ઞાની પરમાત્મા જાણે મહાપુરુષોના લેખાસમાં પણ કેટલાક બહારથી આવશે તેથી પણ મહાપુરુષ માનીને પ્રબલ ભૂલાવામાં પડવાની સભાવના છે. છતાં ખરેખરા મહાપુરુષ-યુગપ્રધાન પાડશે તો આ અવ્યવસ્થા અને અધાધુધીને અંત આવશે. અથવા તે દશા હળવી તો થશે જ.

ત્યાં સુધી સંવર-નિર્જરાના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવોને સંકોચાવાનું હોય એ સ્વાભાવિક છે.

આ અવતરણ આપવાનું મુખ્ય પ્રયોજન:—આજે જેને સ્વાસ્થ્ય કહેવામાં આવે છે. તે સ્તીલ ફ્રેમ વિદેશી ગોરાગ પ્રબળનોએ તૈયાર કરેલી છે, અને ધાન્યનાઓ દ્વારા પસાર થઈને જેનો અમલ કરવામાં આવે છે, અને ભવિષ્યમાં અમલ કરવામાં આવશે. તથા જેને માટે વડાપ્રધાનો અને પ્રમુખો અમલમાં મૂકવાની પ્રવ્ત્તિને જાતમગ્નો કરતા હોય છે. તે દરેકના મૂળભૂત રચના કરનારાઓ એ વિદેશીઓ જ હોય છે, આજે પણ કાયદા, યોજનાઓ અને વિચારણાઓ દરેક બાબતોના ઉંડા મૂળમાં તેઓ જ સડાદગર, નિષ્ણાત, માર્ગદર્શક કે સહાયક તરીકે ગોઠવાયેલા જ છે. આપણી પ્રબળી જાતે તેઓના શિક્ષણ અને પ્રવૃત્તિઓથી પ્રભાવિત થયેલા આ દેશના આપણા જ જાઈઓ છે. પરંતુ દરેક પરિવર્તનોમાં પડદા પાછળ આજે, ભૂત અને ભવિષ્યકાળના તેઓ જ હોય છે, ને હશે આ સત્ય આપણે હવે બહેલામાં બહેલી તકે સમજી લઈ આપણું હિત સ્વતંત્રીને વિચારવું જોઈએ.

અહિંસક મહાસંસ્કૃતિના આજે ચૂરા કરાઈ રહ્યા છે, તેનો દોષ આપણે આપણા દેશમાંથી ઉપર મૂકીએ છીએ, તે આપણી કેટલી ભૂલ છે ? તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જાય.

આપણા ભાઈઓ હિત સમજીને સ્વેચ્છાથી આપણા ઉપર અને નેટલી વતનના વરસાવે, તો પણ આપણે આનંદથી સહન કરવા તૈયાર રહીએ, તે પે.એ. સુધી છે, પરંતુ આપણું અહિંત કરનારી તમામ ઉપલબ્ધ-પાથલની પડદા પાછળ રહીને આપણા દેશના જ્યારે બીજા જ લોકો છે, ત્યારે એ યાતનાઓ આપણા માટે અસહ્ય બની રહ્યા, એ સ્વાભાવિક છે.

अर्जुनस्य इमे बाणाः सिन्धुपिबिनः ।

“ આ બાણો અર્જુનના છે, આ બાણો સિન્ધુ પીવડાવેલાં. ”

હચિચાર એવી રીતે કરવાની તરિક્કા વાપરવાથી હોયે જાય છે. પણ આ કમળ પાંચે
ચિખાંડિને એમણીને વચ્ચુંન મારદા. હોયેને રેત માં. હોયે પુરવાય મારવા પાછી
ચરીરમાં લાગી એમનાય મારે કમળન નરી ખેડા રેતન રવા માવા. હોયે કામવા
છોડી બહેડો મિલમ પિતામહે ઉપરન મારવા નવાઈ ૩.

સારમૂલ સુદાઓ અને મહંરની ચાલો

૧. ૧૨૧૫, મેન્નાચાટી-પાતામેન્ની સ્થાપના
૨. ૧૪૬૨, આળી ડુનિયા ઉપર યુરોપીય પવનો ખોલેલર સ્થાપિત કરી એડેન્-
આંડર છૂટા પોપે પોટુગલ અને સ્પેન નવન ડુનિયા ને રવા બહાર પાડેલા યુગનો
ઉત્પત્તિ. જેને આધારે યુરોપીય પ્રજા જગત્પરમા ફરી વળેલા છે
૩. તેને આધારે સ્પેન તરફથી કેપ્ટંગમ અમેરિકા તરફ નવનો કરવા ગયો અને
૧૪૯૮ માં વાસ્કોડીગામા પોટુગલ તરફથી પૂર્વ તરફ મારવા તરફ આવ્યો.
- પ્રથમ છુટક છુટક વેપાર કરવાની શરૂઆત કરી. નેરેક દેશના જીવનોરજો, રજા
કારીગરી, ભાષા, ઇતિહાસ, ઔગોલિક સ્થાનો વગેરે સંયોધનો તથા અજ્ઞાસ સરૂ થયો.
૪. ૧૬૦૦ મા ઇસ્ટ ઇડિયા કંપનીને, ભારત વગેરે દેશોને પોતાના માનીને તેમા
વેપાર કરવાના પરવાના આપ્યા. કલેવંટ કંપની જે આગ્રા-લાહોરમા વેપાર કરતી હતી
તેને તેમા સમાવી લીધી. કંપનીને ભારતમાં લાગવગ મળે માટે તુર્કસ્તાનના ખત્રીફ
અને અકબર બાદશાહનો ઉપયોગ થયો છે. એક પ્રમાણુને આધારે હતી ચકાય છે, કે
અકબર બાદશાહને રાણી એલીઝાબેથ પહેલીએ “ ખંભાતના નવાબ ” નો ખિતાબ
મેકલ્લેલો હતો.
- ૫ અને હાઇકમીશનર-રાજ્યકીય એલચી હોકીન્સન ૧૬૦૫ માં આવેલ છે. તે પછી
તુરત જ જહાગીર બાદશાહના વખતમાં સર ટોમસરો આવેલ છે. જે હાઇકમીશનરની
ભારત ખાતેની નિમણુક આજે પણ ચાલુ જ છે. આ દેશમા પ્રવેશ કરવા માટે વેપાર
કરવાની વાત એ પ્રાથમિક ભૂમિકા હતી. વસ્તુતઃ એ વ્યાપારી કંપનીઓ જ હતી
એમ નહોતું.
૬. ૧૬૦૭ થી અમેરિકા અને કેનેડા તરફ ઇંગ્લાંડ વગેરેના પ્રબળનોના કાફલા
ગયા ને ત્યા ખીજું સત્તાધીશ ઇંગ્લાંડ ઉભું કર્યું. તે પહેલા ઇંગ્લાંડ સાથે લડવાનો
કાર્યક્રમ પાર પાડવાનું જગતને જણાવવામા આવ્યું હતું.
૭. ૧૭૫૭ ની આસપાસ પ્લાસીના યુદ્ધથી રાજ્યસત્તા ખુલ્લી રીતે હાથ ધરવાની
ઇસ્ટ ઇડિયા મારફત શરૂઆત થઈ બહારથી કંપની સરકારને નામે ગ્રીં પાલાંમેન્ટે
રાજ્યો હાથ કરવાનું તંત્ર ચલાવ્યું. તેમાં ગ્રીંટીશોના બહારથી વિરોધમાં ફ્રેંચો, વલંદ
વગેરેએ ભાગ લેજો છે.

૮ પછી ૧૮૫૮ થી સીધી સત્તા હાથ કરી અને પરિવર્તનના આદર્શો પ્રમાણે રચનાત્મક કાર્યો હાથ ધરવામાં આવ્યા, અને એ ખાતર જ કંપની સરકારને દૂર કરવા બળવાની હિલચાલને આશીર્વાદરૂપ માનવામાં આવી. તે જ વખતે ત્રણ યુનિવર્સિટીઓ કે જે પરિવર્તનનું મૂળ શિક્ષણ છે, તેને માટે સ્થાપવામાં આવી, પછી મ્યુનીસિપાલિટીઓ, ન્યાય કચેરીઓ વગેરેની શરૂઆત કરવામાં આવી.

૬. રેલ્વે બગેરે યાંત્રિક સાધનોનો પ્રચાર મોટા પાયા ઉપર શરૂ કરવામા આવ્યો..

૧૦. અને એ રીતે સ્ટીલફ્રેમ-લોખંડી વહીવટી ચોક્કાનું ઘડતર રચનાત્મક રીતે ચરૂ થયું.

૧૧ ૧૮૮૦ માં ચુંટણીનો કાયદો પસાર થયો. અને બ્રીઝ પાર્લિમેન્ટના આદર્શો ઉપર ભાવિ રચના પ્રગટના સહકારથી ચલાવવા ૧૮૮૫ માં મી. હ્યુમ માર્કેટ ડેવિસની સ્થાપના કરાવી રાષ્ટ્રવાદને વેગ આપવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી, જેથી કરીને શિક્ષિત લોકો મુળભૂત સંસ્થાઓમાં ન જતા નવીન સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ કરે.

૧૨. તે સંસ્થા મારફત યુરોપીય આદ્યોનું સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે પ્રતિબંધી એક વર્ગ માંગણી કરનારો હોયો થાય, તેવા વાતાવરણને વેગ આપાતો રહ્યો અને ધનંતુરુ મહાજનો, રાજાઓ, સામાજિક-આર્થિક આગેવાનો વગેરેને સ્થાને વક્રીવર્તન અને પીના શિક્ષિતોને પ્રતિષ્ઠા તથા સગવડો વધારે આપવામાં આવ્યા. કેમકે જીવિતમાં મુન્નપતે એ વર્ગના હાથમાં સત્તાના સૂત્રો મૂકવાના હતા.

१३. १९१८ मां मोटेगु येम्सर्ड् योजनाता रुपमां लगलग प० वपं पती आ.ग.नी
रचनात्मक स्त्रीम भुक्वामा आवी.

૧૪ ૧૯૩૫ માં હિંદધારાના રૂપમાં તથા બંધારણ નાટોની પૂર્વ સૂચનાને આધાર આપવામાં આવ્યો.

૧૫. ૧૯૪૬ માં બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટના બાવિ આઈસી સફળ કરવા માટેના આઈસી ટ્રસ્ટ
આઈસીના આધાર ઉપર યુનોને જન્મ આપવામાં આવ્યો અને બ્રીટીશ સરકારે એ-૪
વર્ષમાં ભારતને-ભારતદેશને-ભારતની કોષ્ટકની ચોકડાની નરકારને તેનું - નવ નવ - નું.

૧૬. ૧૫-૮-૧૯૪૭ મા સ્વરાજ્યનો વહિવટ આપવામાં આવ્યો અને ૧૯૪૮ કે ૪૯ મા કોમનવેલ્થના તાબાના એક રાજ્ય જાહેરતે દેશને સંનિવેશ આપવામાં આવ્યું. અને હાલમાં તેની આનુષ્ઠાનિક સંસ્થાને કોમનવેલ્થના અને એ રીતે ભારતના પહોળા શહેરી તરીકે જાહેરતે જુદા જુદા રાજ્યોના વિધિ ક્રમો

૧૭ અને પીને પીને નવા બાહરી પ્રગાથિ જાણવાનું સ્વચ્છ કરે. અને કિલ્લાની પ્રથમ તાય હેરા પુતોળી છુતરહો, શરિયા રહેરે સરખાવે એ સેવા-સેવાના કાર્યો અને ધાખાએ વિસ્તારી બાજબાજ ૧૫ તેની બાજબો કલકલના પાંડે સરખાવે પરિવર્તન કરવારી છુતરહો. સરખાવે કાનકાજ એક ગહિલા હુમી ૧. રાખનાં સુ. રાખનાં નાં

(૧) ભારત અને જૂની રાષ્ટ્રીયતાના સંબંધોની વિશિષ્ટતાઓ

(૨) આપણી પ્રજાના મૂળભૂત વિશેષો અને તેની વિશિષ્ટતાઓ

(૩) આપણી પ્રજાને નિર્ણય કરવાની ક્ષમતા-પ્રતિભા અને તેની વિશિષ્ટતાઓ

(૪) કદાચ પરિણામે આપણી જે પ્રજાનો વિશિષ્ટતાઓ અને તેની વિશિષ્ટતાઓ

(૫) સગવડો, સાધનો, પેશનિઝ અને નાણિક નિમજ્જાના આધારે પ્રજાનારા અને

(૬) તેમાં સહકાર આપવાની મજાદ, વિધિનુ રાજ્ય કરવાની નિમજ્જાની આપડતા અને

શુરુઓ શી રીતે આગી થકે ?

૨૭ ધર્મશુરુઓની ફરજ પ્રજાનુ રાજ્ય કરવાની હોય છે. જેમકે તેઓ વિશિષ્ટતાઓ

ભારતીયતાના રહસ્યના સાતા હોય છે.

૨૮ ત્યારે દેશનેતાઓની ફરજ પ્રજાના ભોગે પણ આધુનિક આંદોલો પ્રજાજે દેશને

માત્ર ઉદ્ધવ કરવાની બાબતોનો પ્રચાર કરવાની છે.

આ રીતે બન્નેની કાર્યદિશામા મોટો ભેદ છે

૨૯ સર્વને સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાયો, ને સર્વનું કલ્યાણ થાયો

In 1492 America was discovered and next year, Pope Alexander VI issued his famous inter cetera Bull distribution the lands and seas

out side Europe equally between portugal and spain

“ ૧૪૯૨ મા અમેરિકા શોધાયો તેની નજીકના ૪ વર્ષમાં પોપ એલેક્ઝાંડર છઠ્ઠાએ

પોર્ટુગલ અને સ્પેન વચ્ચે સરખે ભાગે યુરોપની બહારના પ્રદેશો અને દરીયાની ઠંડેચણી

કરતું એક ખુલ બહાર પાડ્યું હતું ”

ધી લીગલ રાઈટસ ઓફ ઇન્ડીયન સ્ટેઈડ્સ

એન્ડ ધેર સબજેક્ટ્સ, પેઈજ ૩૬.

આર. કે. રણદીવે, એમ. એ. (બોમ્બે)

અને એ વાત ખરી છે કે-હાલમાં જે જે દેશોને સ્વરાજ્ય અપાયો છે તે તે

સ્વરાજ્યોના મૂળ ૧૪૯૨ ની ગોઠવણમાં છે. તેના આધાર ઉપર રચાયેલી વ્યવસ્થાઓનો

માત્ર વહીવટ સ્થાનિક લોકોને સ્વરાજ્ય આપવાને નામે અમુક ધોરણે સોંપવામાં આવેલો

છે. નહીં કે સર્વથા સ્વતંત્ર કરી નાખવામાં આવેલ છે. નહિંતર ભારતના સ્વતંત્ર ઇતિ-

હાસને ૧૪૯૨ સાથે કશોયે સંબંધ છે જ નહીં. વર્તમાન માનવી વિશ્વ અશાંતિના બીજ

જગતમાં ત્યારથી જ રોપાયો છે અને આજની વિશ્વશાંતિની વાતો તેમાં વધારો કરનારી છે.

સાચી શાંતિ તેમાથી સંભવિત જ નથી, તે યુરોપીય પ્રજાના જ લાલની એક તરફી વિશ્વશાંતિ છે. ત્યારે બીજાઓને તે અશાંતિરૂપ બનવાની છે.

વિનોબા ભાવેજીની પ્રવૃત્તિ ભારતના લોકોને વચ્ચે ભાલિદ્રી હક્ક વધ કરાવે છે, અને તેથી ૧૪૯૨ માં યુરોપીય પ્રજાઓનો જગત ઉપર ભાલિદ્રીહક્ક ગૂઢપણે જે ગોઠવાયેલો છે, તેને વધારે પ્રગટ થવાનો અવકાશ આપનારી પ્રાથમિક ભૂમિકા તૈયાર થવામાં સહકાર આપે છે. આ તેમની હિલચાલનું ગભીર રહસ્ય છે.

અને ભારતીય સાંસ્કૃતિક જીવન પ્રજાલીકાને સ્થાને આધુનિક પ્રાગતિક જીવન પ્રજાલીકાને સ્થાપવાની યોજનાને ગામડાઓના લોકોના માનસમાં બીજરૂપે સ્થાપિત કરે છે

“ સ્પેન અને પોર્ટુગાલની સ્પર્ધા: પોપની લવાઈ ”

“ સ્પેનના રાજા-રાણીનો આશ્રય મેળવી કોલંબસ સુવર્ણ ભૂમિ હિંદુસ્થાનનો માર્ગ શોધવાને આફ્રીકાના કિનારે કિનારે સીધો પશ્ચિમ દિશામાં નવો માર્ગ શોધવાને ઉપડ્યો ”

એનો ખુલાસો પણ એ જ છે, કે-નવા દેશોની શોધમાં પડેલા આ એ ૫ ડોશી દેશો સ્વતંત્ર રીતે પણ એક બીજાને આડે આવ્યા વગર પોતાનું કામ કર્યું જતા હતા અને એની પાછળ ત્યારના ખ્રીસ્તી સપ્રદાયના ધર્મશુરુ પોપ એલેક્ઝાન્ડર છઠ્ઠાની દીર્ઘદિ હતી ૧૯૪૩ માં (૧૪૯૨ માં) આ પોપે કૃતવો બહાર પાડી પોર્ટુગાલ અને સ્પેન વચ્ચે નવી હુનિયાની વહેંચણી કરી આપી હતી, અને તે સુજળ આફ્રીકાના પશ્ચિમ કાંઠા પર આવેલી કેપ વર્દીથી ૨૭૦ માઇલ દૂર ઉત્તર પ્રવૃત્તી દક્ષિણ દુર અને ત્યાંની પૃથ્વીની સામી બાબુએ જતી રેખાનો એક ભાગ સ્પેનને અને બીજો ભાગ પોર્ટુગાલને આપી દીધો હતો. આમ સ્પેનને ભાગે અમેરિકાના સંસ્થાનો આવ્યા અને પોર્ટુગાલને આફ્રીકા અને હીંદી મહાસાગર ધુમવાના રહ્યા ”

૧૫-૮-૫૭ ચુરવાર ૫ ૩૨

જન્મભૂમિ: ગ્વાટેમાલાની પૂર્વ:

ઇતિહાસ: ભૂગોળ. અને કોપી બુકોમાં એ જ આપણને જાણવવાનું આવતું હતું કે-“ કોલંબસે ૧૪૯૨ માં અમેરિકા ખડ શોધી કાઢ્યો ” પરંતુ નવી રીતે સમજ સાથે સ્પેનના રાજ્યે નવા સંસ્થાનો શોધવા જ કોલંબસને મોકલ્યો હતો. તે રીત પ્રથમવાર કે બીજવાર પણ અમેરિકા પહોંચ્યો નથી ઇસ્ટ ઇન્ડીઝ અને વીનીસાઇટી પાંછા વળેલો છે ” ઇટાલીયન એમરિગો કોલંબસે એક વખત એક વખત તેને તેને ઉપરથી અમેરિકા નામ પડ્યું છે

ખરી વાત એ છે કે-૧૦૯૨ થી યુરોપીય જાણ-જાણ જાણવા લાગ્યા. તેના માની લઈને તેનો ડબ્બો મેળવવા માટે સરકારી અધિકારી અને ઉદ્યોગ વડાઓને મોકલાવતા હતા. તેઓ ત્યાં જઈ, પ્રથમ જેવજા દેખાતું જાણવાની તે દુનિયા દેખે કાપાની પ્રાથમિક વિધિ કરતા હતા અને પછી તેના રસના કાંઈ ને તે દુનિ

મળવાનો સલવ ન હોવાથી ઠરાવનો મૂળ હેતુ માર્યો જાય તેમ હતું, તે ઠરાવ પરની વિચારણા એક વર્ષ માટે મુદતવી રાખવાને લગતી દરખાસ્ત ધરાકે એકાએક રજુ કરી અને મહાસભિતિએ તેને ૭૦, વિ. બે મતે પસાર કરી હતી, ધરાક, લાયબેરીયા, મેક્સીકો, અને મોરોક્કોએ સચુક્તપણે આ દરખાસ્ત રજુ કરી હતી. પોર્ટુગલ અને સ્પેને આ દરખાસ્તની વિરુદ્ધમાં મત આપ્યો હતો.

મૂલ ઠરાવમાં સ્વરાજ્ય નહિં લોગવતા પ્રદેશો અંગ્રેની આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, અને શૈક્ષણિક પરિસ્થિતિ અંગે તે પ્રદેશો પર હકુમત લોગવતા દેશો પાસેથી માહિતી આપવાને લગતી વાલીપણા સમિતિના પ્રસ્તાવ પર વિચારણા કરવાનું જણાવાયુ છે. યુનોના ખતપત્ર હેઠળ આવેલા હેવાલ દર વર્ષે રજુ કરવાની જોગવાઈ છે. પોર્ટુગલ છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી ગોવાને પોતાના સાંસ્થાનિક પ્રદેશ તરીકે નહીં પણ પોતાના દરિયાપારના એક પ્રાંત તરીકે જોળખાવે છે અને તે એમ ધ્વંજીતું હતું કે આ ઠરાવ ઉડી જાય. ”

ડીસેમ્બર. ૧૯૫૭ જન્મશૂભિ.

૧૯૫૮ મુધી હજી પણ પોર્ટુગલ અને સ્પેન પોતાની ૧૪૯૨ ની નીતિને પકડી રહ્યાનો ઉપર પ્રમાણે પૂરાવો જણાય છે, અને તે નીતિ મુજબ પોર્ટુગલ ગોવાને પૂર્વની દુનિયાને યાં પોતાની જ માનીને ગોવાને પ્રાંત જોળખાવે, જે તેની એ નીતિ સાથે સંગત પણ થાય છે.

કદાચ યુનો એ વસ્તુ ઉઠાવી દે, પરંતુ એટલા ઉપરથી ૧૪૯૨ થી જે પરિણામો આવ્યા છે, તે અને તે પરિણામોથી હવે જે ભાવિ પરિણામો લાવવાના છે, તે ઉડી જતા નથી. તેથી ભલે કદાચ ૧૪૯૨ ની ખાળતને આજે બહારનાથી યાદીક રીતે ઉઠાવી દેવામાં આવે તો પણ તેના પરિણામો ન ઉડી જવાથી હકીકતના અર્થથી ૧૪૯૨ ની અનુભવ અંત રહે છે. આ વાત ભલે બીજા લોકો ન સમજતા હોય, પરંતુ પુરુષોત્તમ પ્રવ્રત જગત્માં ફેલાયેલા વારસદારોના મુખ્ય મુત્સદીઓ આ સહસ્ત્ર અમલ બહુતા હેતુ છે અને દર વર્ષે વાલીસમિતિ, ૧ આર્થિક, ૨ સામાજિક, ૩ સાંસ્કૃતિક અને ૪ શૈક્ષણિક એ ચાર મુખ્ય મુદ્દા ઉપર જે હેવાલ મળાવે, અને આધુનિક આદર્શોના તે મુદ્દા ઉપર દરેક પ્રવ્રતઓમાં વિકાસ કરવા વેગ અપાતો જાય, તેમ તેમ આસ્પતિતક ૧૯૫૭ ઉપરની ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિ અને જીવન ધોરણ ધરાવતું બને. તે જગતનું નેતૃત્વ હવે હવે મળે.

સંવર અને નિર્જરાતા દ્રવ્ય-દોષ-કાળ-ખાવને સંકેતવાના સમયે તેની રીતે તેમ જ ઉ ? તેનો ચિતાર આ રીતે આપવામાં આવેલો છે.

નવનો અધ્યાય સંપૂર્ણ



દશમો અધ્યાય

ચેતનત્વ

અનુશ્લોક ૧ મું. પીયા:

૧. અયોગી અવસ્થામાં પણ હોયે આત્મા અને, તરીકે માફક મન માફી નીતરી આધાર: નિધાર: કાર્મણસરીર જેજ પરસરી જગ્યામાંની જગ્યામાં જ્યાં જ્યાં એરેલી સંબંધ થઈ જાય છે. એ નર્મણો તે મુક્ત પણ જાણે છે પરંતુ તેના મોત પણ તેનામ અંધનોથી છુટો થાય છે માટે તે મુક્તાત્મા કહેવાય છે.

૨. કોણ મુક્ત થાય છે? આત્મા આત્મા મુંડલ નિન્દ્રામાંથી જાગર કરી ન થાય તેવો તે એક પદાર્થ છે. છતાં-તે ઇન્દ્રિયોદ્ધાર સાધતા છે તે નિન્દ્રામાંથી છે નિન્દ્રામાંથી પ્રેરક છે. તેવા તે અનંત પદાર્થો છે. પ્રત્યેક આત્માનું પોતા-પોતાનું સ્વતંત્ર છત્ર હોય છે. દરેકમાં ભગભગ સમાનતા છતાં-કાર્મણો પોતાપોતાના સ્વતંત્ર મોલ છે દરેકનું સ્વરૂપ પોતા-પોતાનું સ્વતંત્ર હોય છે.

૩. તે સચેતન પદાર્થ છે. તે તેમા સંવિતા જ્ઞાન ઉપરથી-ચેતના ઉપરથી તે ઓળખાય છે. આત્માઓ પોતાના જ્ઞાનશુભથી “બીજા આત્માઓમા જ્ઞાન-ચેતનામયતા છે” તેની ખાતરી કરી શકે છે. માટે-અન્તેયમા ચેતના છે, એમ નક્કી થાય છે આત્માઓ છોડીને બીજા કોઈ પદાર્થો સચેતન નથી જ સર્વ મળીને આત્માઓ અનંત છે તેમાં કદી એકપણની ઘટવધ થતી જ નથી.

૪. આત્મા ચેતન છતાં અચેતન સાથે પરિણામ પામવાનો સ્વભાવ ધરાવે છે. તેજ પ્રમાણે પરમાણુરૂપ અચેતન પદાર્થોનો સમૂહ સચેતન આત્મા સાથે પરિણામ પામવાનો સ્વભાવ ધરાવે છે. આથી આત્માની બદ્ધાવસ્થા: અને મુક્તાવસ્થા: એ બે અવસ્થાઓ સંભવિત બને છે. વાસ્તવમાં-એ બે અવસ્થાઓ પામવાની યોગ્યતા ધરાવતા સ્વભાવો ઘણાખરા આત્માઓમાં હોય છે. (કેમકે-અભયો મુક્તાવસ્થા પામી શકતા નથી) તેથી પરમાણુઓના જત્યારૂપ-અચેતન પદાર્થથી બંધન: અને છુટકારો: એ બે પરિસ્થિતિ સંભવે છે.

૫. કયા આત્માની બંધનાવસ્થા કયા સુધી રહે? અને મુક્તાવસ્થા કયારથી થાય જ છે? તેનો કોઈ ચોક્કસ નિયમ નથી. કોઈ અમુક ખાસ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના સંજોગોમાં અને અમુક વખતે જ મુક્ત થાય છે, ત્યારે કોઈ આત્મા બુદ્ધ જ સંજોગોમાં અને

અને બીજે જ વખતે મુક્ત થાય છે નહીંતર, દરેક મુક્ત ધનાર આત્માઓ એક જ સંજોગોમા એક જ ક્ષેત્રમાંથી એક જ વખતે અને એક જ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં રહીને મુક્ત થવા જોઈએ. બધાય એક જ સમયમા મુક્ત થઈ જવા જોઈએ. તેની સાથે દરેકની પરિસ્થિતિ પણ એક જ જાતની હોવી જોઈએ પરંતુ તેમ જોવામા આવતું નથી. કોઈ પશુરૂપે: પક્ષીરૂપે: કીટ-પતંગરૂપે: માનવરૂપે: વિદ્યમાન હોય છે. અને મુક્ત થતી વખતે પણ મુક્ત થતા માનવોની જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓ હોય છે. એમ પ્રત્યેક મુક્ત ધનારાના દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર: કાળ: ભાવ જુદા જુદા હોય છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે, કે-મુક્ત ધનારા પ્રત્યેક આત્માની સ્વતઃ યોગ્યતા જુદી જુદી હોય છે. તેનું નામ તથાભવ્યતા કહેવાય છે. દરેક આસન્ન ભવ્ય જીવ મુક્ત થાય જ. પરંતુ દરેકની તથાભવ્યતા જુદી જુદી હોવાથી જુદી જુદી પરિસ્થિતિમા મુક્ત થાય છે. નહીંતર એક જ જગ્યાએથી: એક જ વખતે: એક જ જાતના આકાર કે લંગાઈ પહોલાઈવાળા શરીરથી: અને એક જ જાતની પરિસ્થિતિમા: સર્વ મુક્ત થવા જોઈએ. પરંતુ, એમ તો થતું નથી જ. એ સાબિત કરે છે, કે-દરેકની તથાભવ્યતા જુદી જુદી હોય છે તેથી તેઓને પોતાના આખા સંસારમાં તથાભવ્યતા અનુસાર જુદી જુદી અવસ્થાઓમાંથી પસાર થવું પડે છે.

૬ સામાન્ય રીતે—અનત જીવોમાના કેટલાક અભવ્ય જીવો હોય છે. કે જેઓમાં કદીપણ મુક્ત થવાની યોગ્યતા જ નથી. ત્યારે કેટલાકમા મુક્ત થવાની યોગ્યતા હોય છે. તેમા ત્રણ પ્રકાર હોય છે. ૧ આસન્નભવ્ય. ૨ દૂરભવ્ય. ૩ જાતિભવ્ય.

૧. આસન્નભવ્ય નજીકમાં જ મુક્ત થનાર હોય છે. ૨. દૂરભવ્ય પશ્ચે કાલાનરે નુજા થનાર હોય છે. ૩. જાતિભવ્ય મુક્ત થવાની યોગ્યતા પરાવે છે. પણ મુક્ત થઈ શકે નહીં.

અભવ્યો—વંધ્યા સ્ત્રી જેવા હોય છે. તેને કદાચ પતિની માફક બાનર્તના-દેનનુજ પર્મનો-બાદ્ય સંયોગ મળે, તો પણ મુક્ત થઈ શકવાના જ નહીં.

આસન્ન ભવ્યો પતિ સાથે રહેતી સૌજાન્યવતી સ્ત્રી જેવા હોય છે તેને જેન જન્મ સંતાન પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ તે જીવો જન્મી મુક્ત થાય છે

દૂર ભવ્યો દેશાવર ગયેલા પતિવાહી-પ્રોષિતપતિકા-સ્ત્રી જેવા હોય છે. કે નહીં. પતિ આવે, ત્યારે જેન તે સંતાનવતી થઈ શકે છે, તેન, યોગ્યતા છતાં મુક્ત થઈ શકે છે તે આત્મા મુક્ત થઈ શકે છે, ત્યાં સુધી મુક્ત થઈ શકતા નથી.

જાતિ ભવ્યો અપધ્યા છતાં વિપવા સ્ત્રી જેવા હોય છે. તેઓના મુક્ત થવાની યોગ્યતા છતાં, સંયોગ ન મળવાથી કદી મુક્ત થઈ શકવાના નથી હોતા.

આસન્ન ભવ્યો પોતપોતાની તથાભવ્યતાના મેળે જુદા જુદા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ: ભાવ ની પરિસ્થિતિમા મુક્ત થાય છે.

૭. આત્મા મુક્ત થાય છે ત્યારે, અને મુક્ત થઈ હોતો ત્યારે કદી જે પરિસ્થિતિમા હોય છે, તેના તેના મૂળ સ્વરૂપના કદીએ ફેરફાર નથી થતો. હોતો ત્યારે આત્મા

એક પ્રાપ્ત કરવડે છે. ત્યારે તેને "જ્ઞાન" પણ કહી શકાય. જ્ઞાન નથી ઘેરાયેલો હોય છે. "જેમ જોરારે પાણી સીંચે તેવું જા પાણીને મોજાને છે. ખાવા-પીવાની વસ્તુએને એ રીતે જોઈએ તેવું જોઈએ તે જાણવામાં આવે. જાણી થાય છે, તેમ તેના જેવા અહતથી તેનો મોહ પામી જાય. એમ જોઈએ તે જાણી શકાય છે, અને એવો જાણી પામી જાય છે એવો જે રૂપ પણ પદ્ધતિની તેનો મોહ પો કોય છે ઘણા અઘણપણના કોષોની મોહ પામીને જાય છે.

ભજનનાર જાણકોના પાંચ કોઈ જગતી રહું મહુ મળી રહે છે, ને જાણી રહે છે. તે કોઈ ઘણે વખતે અને નહીં મહેનતે રહું જોડું મળી રહે અને જાણી રહે છે, તેનું મારફતું હશે ?" તમારો પ્રશ્ન જગજગતે તેનું મારફતું એ છે, જે અત્યંત જાણના આત્માની તથાભવ્યતા એની જ હોય છે. કે-પાણના સમાજ જ્ઞાનની ઉપાસનાની જ્ઞાનતાં ઘણાં આવરણો ને દૂર હટાવી નૂકોનો હોય છે. અને અહીં આવીને પણ કળા હટાવે છે. તેથી તેનું જ્ઞાન વધારે ને જગતી શુદ્ધિ થાય છે. ત્યારે જીવનને હજી આવરણો પણ હોય છે. ને તેનાથી તે થોડોડ જ મુક્ત થયો હોય છે. જન્મેયના જ્યારે સંપૂર્ણ આવરણો ખસી જશે, ત્યારે જન્મેય સંપૂર્ણ જ્ઞાની માર્ગ જાની ગયા હશે. કોઈ પણ શુદ્ધ ખીતે ત્યારે તે પૂરા ખીતે છે. તેથી દયાંત તરીકે જ્ઞાનશુદ્ધિ પૂરી ખીતનાથી સર્વસંપન્ન શુદ્ધિની છે. એટલે. એક જ સમયમાં ત્રણેય કાળના સર્વ બાવો એકી સાથે જ તે જાણી શકે છે.

૧૨. આ રીતે-દંભઃ ચોરીઃ ભુકઃ અસંતોષઃ સ્વાયઃ હિસકવૃત્તિઃ વ્યગિચારશ્રુતિઃ લોભઃ ગર્વઃ કપટઃ પ્રપંચઃ બયઃ રૂઢનઃ હસવુઃ આનંદઃ પ્રમોદઃ શોકઃ કામભોગાભિલાષાઃ ખૂનીવૃત્તિઃ મૂખાંત્રીઃ ગાંડપણઃ રાગઃ દ્રેષઃ કલહઃ આદીઃ કોઈના ઉપર આલ ચડાવવા પારકી નિંદાઃ મિથ્યા ખ્યાલોઃ અવિરતિઃ પ્રમાદઃ કપાયોઃ નોકપાયોઃ મનઃ વચનઃ કાયાના ચોગો વગેરે વગેરે દોષોથી ધીમે ધીમે મુક્ત થતાં થતાં-મોક્ષ પામતાં પામતાં ઘણા ભવે સંપૂર્ણ મુક્ત થાય છે. સંપૂર્ણ મોક્ષ પામે છે. જેમ જેમ મુક્ત થતો જાય, તેમ તેમ શુભો પ્રાપ્ત કરતો જાય, શુભો ખીલવતો જાય અને છેવટે સમ્યગ્દર્શનાદિ (૬-૪૮)માં અતાવેલા મુખ્ય મુખ્ય શુભો-શુભશ્રેણિ પ્રાપ્ત કરતાં કરતાં સંપૂર્ણ મુક્ત થાય છે.

૧૩ અહીં એટલું વિશેષપણે સમજવાનું છે, કે-કોઈ જીવની તથાભવ્યતા એવી હોય છે, કે-આસ બહારના નિમિત્ત વિના નિસર્ગથી નાના નાના મોક્ષો પ્રાપ્ત કરીને, સંપૂર્ણ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. તથા ધર્મઃ ધર્મના તે તે અનુષ્ઠાનોઃ વગેરે અસંખ્ય નિમિત્તોમાંથી પોતાને જેના-જેનાથી લાભ મળવાની તથાભવ્યતા હોય, તે તે આદ્ય નિમિત્તો પ્રાપ્ત કરીને, તે તે નાના નાના અને છેવટે સંપૂર્ણ મોક્ષ પામે છે, તે રીતની મોક્ષની પ્રાપ્તિ અધિગમથી થઈ ગણાય છે. જેમ કોઈ રોગીના રોગ એમ ને એમ મટી જાય છે. ત્યારે કેટલાકના રોગ ઔષધોપચાર કરાવે તો જ મટે છે. એમ ને એમ મટતા નથી. આમ થવાનું કારણ તે તે જીવની તથા-તથાપ્રકારની તથાભવ્યતા એ જ તેનો જવાબ છે. અધિગમથી મોક્ષ પામનારા કશાથે પ્રયત્ન વિના મુક્ત ન થાય, એમ નક્કી છે. એટલે "જેમ થવાનું નક્કી હશે તેમ થશે. આપણે કંઈ કરવાની જરૂર નથી." આ વિચાર એટલો

કરે છે. ત્યારે વેદાંતીઓ વગેરે માત્ર બ્રહ્મજ્ઞાન થાય કે મુક્તિ. બસ કશાથે પ્રયત્નની આવશ્યકતા નહીં. પરંતુ એમ ન થાય. જેને સાધના કરવી જરૂરી હોય, તેણે સાધના કરવી જ ભેધએ.

“ કારણ ભેગે હો કારણ નીપજે રે, તેમાં કોઈ ન વાદ;
પણ કારણ વિણ કારજ સાધિયે રે, એ નિજ-મત-ઉન્માદ. ” ૫
સંભવદેવ તેઠ
શ્રી આનંદધન ચાવીશી-સ્તવન ૫ મું.

૧૪ આ પ્રમાણે જ્ઞાનઃ દર્શનઃ ચારિત્રઃ વીર્યઃ તપઃ વગેરે અનંત શુભો આત્માના સંપૂર્ણ ખુલ્લા થાય છે. તેથી આત્મામાં અનંત શુભો સ્વરૂપથી હોય જ છે તે ખુલ્લા થાય છે. વ્યવહારથી “ પ્રગટ થયા ” એમ કહેવાય છે. પરંતુ કાઈ નવા પ્રગટ થતા નથી. જે તેમાં સદાના છે, તે ખુલ્લા થાય છે.

૧૫ જડ શરીર આ બધી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી આ બધા શુભો શરીરમાં રહેલા બુદ્ધિ જ એક કોઈ આત્મા નામના પદાર્થમાં છે અને તેની સામ્રીની પોતપોતાને થતા અનુભવ ઉપરથી કરી શકાય છે. પૂર્વોપરનો વિચાર કરવાની શક્તિઃ ચોક્કસપણી અવસ્થાઃ બીજા ખાતર સ્વાર્થોના લોભઃ ત્યાગઃ તપઃ વગેરે શુભોના અનુભવની પ્રતીતિ આત્મા વિના થાય જ નહીં. માટે શરીરમાં કોઈ બુદ્ધિ આત્મા નામનો પદાર્થ છે.

૧૬ મુક્તાત્મામાં અનંત અનંત સુખ હોય છે. પ્રત્યેક સામાજિક જનમા ખારાં, પીવાં, અને પોતપોતાની હોય તે ઇન્દ્રિયોના વિષયોના યોગ્યપણા સુખોમાં પ્રત્યેક આત્મા મહાલભે હોય છે, તે આત્મામાં રહેલાં અનંત સુખગાના યોગ્યપણા બધો બહાર બાહ્ય હોય છે, જેટલા પ્રમાણમાં આવરણ બસવાથી ખુલ્લા થયા હોય છે, તેટલા વનવનના આત્મા તેનો સ્વાદ લઈ શકે છે. પરંતુ જેમ જેમ આત્મા ચિત્તિનિર્મલની સ્થિતિમાં પસાર થાય છે, તેમ તેમ સુખના અંશે વધારે વધારે પ્રગટ થતા જાય છે, અને તેનો આનંદ તેને વિશેષ વિશેષ મળતો જાય છે. જેમ જેમ ઉંચા ઉંચા દેવદેવતા જાય, તેમ તેમ આનંદનો અનુભવ વધતો જાય. એટલે કે-સુખનું આવરણ કરવાના કાળે બહાર જવાથી તે આત્મામાંથી આનંદ-સુખ-મલ્લ વધારે વધારે બહાર આવતી જાય છે, જેન કરતાં કરતાં સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનમાં જાય છે અને બહાર મહાપોત્તી અને ન કુને પી સયોગીઃ અયોગીઃ થાય છે, ત્યારે તે દેવ કરતાં અનંતસુખ-નિર્મલ-અનંદનો અનુભવ કરે છે. અને બહાર સંપૂર્ણ દુઃખોત્પાદક સંયોગીથી મુક્ત થાય છે, ત્યારે અનંતના રહેલો સંપૂર્ણ આનંદ પ્રગટ થાય છે અને તેનો અસ્વદ સિદ્ધિ કરવાના આત્મા કે છે. એ રીતે અનંતની થોડે થોડે ભોક્ષ પામતાં પામતા રહે. જેટલો અનંદ અસ્વદનાં આસ્વાદતા સંપૂર્ણ આનંદનો સદા આસ્વાદ કરે છે આનંદ સંપૂર્ણ મુક્તિને અનંત અનંત આનંદ હોય છે સર્વાર્થસિદ્ધિ કરતા અનંતરૂપે. આનંદ હોય છે તે કાલે જો. અનંત અનંત રહે છે. કેન કે, તે બહારથી અનંદ. અનંત અનંત હોય છે, તે અનંત અનંત થયો છે.

1. The first is the fact that the

[illegible]

૧૯. કેટલાક દર્શનકારો આત્માને સર્વંયા અનિત્ય માને છે. કેટલાક સર્વંયા નિત્ય માને છે. તેથી જનનેય રીતે બાંધ: કે મોક્ષ: થતી ચક્રવાત નથી. નિત્ય હોવા ઉપરાંત પરિણામી આત્મા હોય, તો જ બધા અને મોક્ષ થતી શકે. કેટલાક આત્માને “બાંધ-રહિત” માને છે, તો મુક્ત થવાના પ્રયાસો માટે ધર્મકરણી કરવાની જરૂર શી? કોઈ “સદામુક્ત” માનતા હોય છે, સદામુક્તને મુક્તિ કેમ સંગવે? કેટલાક “મુક્ત થયા પછી પાછો સંસારમાં આવે” એમ માને છે. તો મુક્ત થવાનું પરિણામ ન રહ્યું. ઇત્યાદિ ઘણા વિકલ્પો છે. પરંતુ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન મુજબ જ બરાબર આત્માને માનવાથી જ મુક્તિ બરાબર થતી શકે છે.

સદાશિવઃ નિર્વાણુઃ તથાતાઃ સ્વરૂપસ્થતાઃ સિદ્ધાત્માઃ પરમબ્રહ્મપદઃ વગેરે જૈન તત્ત્વ-
જ્ઞાનની પરિભાષા પ્રમાણે પશુ બરાબર ઘટી શકે છે. ત્રણેય કાળમાં શુદ્ધઃ તે સદાશિવઃ
સદાપુષ્ટ અને પોષક હોવાથી પરમબ્રહ્મઃ કૃતકૃત્ય હોવાથી સિદ્ધાત્માઃ અનંતકાળ સુધી
તે જ પ્રકારે રહેનાર હોવાથી તથાતાઃ સંસારરૂપ આગ બુબ્બલ જવાથી-ઠરી જવાથી-
નિર્વાણુઃ આત્માના સઘળા શુણે પૂરા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થવાથી-સ્વરૂપસ્થતાઃ વગેરે

૨૧. જગત્મા જેટલા આત્મવાદી ધર્મો છે, તે દરેક, ધર્મના પાલનના પૂરા ફળરૂપે સુકૃતતા: સુક્તિ: મોક્ષ:નો સ્વીકાર કોઈ ને કોઈરૂપે-નામાન્તરથી પણ કરે જ છે. કોઈ “ પરમાત્મામાં લીનતા ” કહે છે: કોઈ “ ખુદાનો દરબાર ” કહે છે: કોઈ “ પરમેશ્વરના રાજ્યની પ્રાપ્તિ ” કહે છે. કોઈ “ પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ ” કહે છે. કોઈ “ પરમબોધિતિ:નું પ્રાકૃત્ય ” કહે છે. એ રીતે દરેક આત્મવાદી ધર્મો મોક્ષતત્ત્વ માને છે તેના સ્વરૂપની માન્યતામાં ભલે ભેદ હોય. એ સમજની ખાતરી ભલે ગણવામાં આવે પરંતુ વસ્તુને તો માને જ છે.

૨૨. વૈદિક દર્શનોમાંના વેદાત દર્શનમાં પરમબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ પરમબ્રહ્મ સ્વરૂપાવસ્થામાં સ્થિતિનું નિરૂપણ ઉપનિષદાદિમાં બહુ જ ઉંચા પ્રકારના ઢંગથી અને ઘણું જ ભગ્યતામયું કરવામાં આવ્યું છે તે સાંભળતાં, વાચતાં શ્રોતા મનોમુગ્ધ બની જાય તેમ હોય છે. અને તેથી વૈદિક દર્શનોમાં વેદાન્તનું તત્ત્વજ્ઞાન ઘણું જ ઉંચા પ્રકારનું ગણાય છે. તે પ્રમાણે બૌદ્ધ દર્શનની માન્યતા પ્રમાણે સુક્તિ શૂન્યરૂપ એટલે કે સાત્ત્વિક ભાવોની શૂન્યતારૂપે ઘટાવીએ, તો બરાબર ઘટી જાય છે. તેણે પણ મુક્ત તત્ત્વજ્ઞાનના આગ્રવશી તેનું નિરૂપણ કયું છે.

પરંતુ જૈનદર્શનનું નિરૂપણ વધારે વ્યવસ્થિત: અને વસ્તુસ્થિતિને સ્પર્શનાત: ઘટમાન: છે. સર્વને માન્ય સુક્તિના સ્વરૂપને સ્યાદવાદના આધારથી ચાંચન કરી લેનાર જગત્મા એ એક જ દર્શન છે. અને બીજા કરતાં વધારે વિસ્તૃત રીતે વ્યવસ્થિત અને વધારે અદ્ભૂત નિરૂપણ ધરાવે છે. આ પણ તેની નાંખ્યાબધ વિશેષતાઓમાંની એક વિશેષતા છે.

૨૩. દા. ત. વેદાત માયાના આભાવની નિરૂપિત પડી ૧૧મી સદી ૧૧૭, તે સુકૃતાવસ્થા અને એ રીતે અદ્વિતનું પ્રતિપાલન કરે છે. ૧૧૭ મોક્ષના ને ત્યાં શકતું નથી. પરમબ્રહ્મમય બને, એટલે તું ખાવ? તેનું જવાબ ૧૧૭૨ નાંખે તો તે નહીં સમજાવી શકે.

અમુકને પરમબ્રહ્મ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું? ને બીજા વસ્તુને કેમ પ્રાપ્ત થયું? તથા, કેટલાકને જ કેમ પ્રાપ્ત થયું? તેનો તથા-અવ્યયતા-અચર્યતા-અનિર્વાચ્યતા ને જ નથી. પરમબ્રહ્મ સ્વરૂપ પામનાર બ્રહ્મ સાથે અલેક થાય છે? એ તેમ કેમ, તે જગત્ સ્વરૂપ છે. તો બ્રહ્મ સાથે અલેક પામનાર આત્મા પણ જગત્ સ્વરૂપ જગત્ સ્વરૂપ છે. તો બ્રહ્મ સાથે અલેક પામનાર આત્મા છે, તે રૂપે પણ તે પરિકુલે એટલે જગત્ અલેક અલેક ને.

પરમબ્રહ્મ સ્વરૂપ પામનારી સુદી નુપ્ત વ્યક્તિઓના વ્યક્તિવેદનો ક્રમ ને ૨૨૨ જેટલે જેટલે રહેવાનો જ, અને યુગરૂપે જગત્-અલેકતા. પણ ઉચ્ચતા, અને જેટલે પાતકાલ વિના નિદ્રા ધરે જ નહીં તેમજ કોઈ જગત્-અલેકતા રહેવાની જ નહીં. અને જેટલે-અલેકતા ધરાવે તેમજ રહેવાની જ નહીં. અને જેટલે-અલેકતા ધરાવે તેમજ રહેવાની જ નહીં. અને જેટલે-અલેકતા ધરાવે તેમજ રહેવાની જ નહીં.

૨૪. આવી જૈનદર્શનમાન્ય સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનું મોક્ષનું માર્ગ ૧૫ વિધુઃ વ્યવસ્થિત વસ્તુસ્થિતિને સ્વરૂપે જાણના સ્વજ્ઞાન વિશે સુધિમાન થવા અશક્ય છે. માત્ર ધણા જૈનેતર વિદ્વાનોને તેનો અભ્યાસ ન હોયથી, તેની મોખેડાનો આશ ન હોય એ સ્વાભાવિક છે તથા જૈનદર્શનનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજાવા માટે પરજોડે તે તેમજ શુભગમ વિના તે સમજાવું મુશ્કેલ નથી. વળી, તે જો તેને અને જો તે પુરુષો તરફથી સમજાવવામા આવતું નથી કેમકે જો તેણે સમજાવું કે જો તેને સમજાવું ઘણું ઘણું દુર્ઘટ કામ છે. તેથી તે વિશેના અભ્યાસ-પ્રયાસી "વેદિક દર્શનોમા પ્રાપ્ત દર્શને નિરૂપિત પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ મનોપરિ નિરૂપણ છે" આ પ્રકારનો પ્રસાદ જૈનદર્શન સિવાય યથાર્થ છે. કેમ, કે-તે પ્રસાદ વેદિક દર્શનોમા આપ્યો નથીને પ્રત્યક્ષ છે. તેમની સંખ્યા મોટી છે. તેથી તે પ્રસાદ યુગ ફેલાયેલો રહે છે પરંતુ તે એકદેશીય સત્ય છે. જૈનદર્શનની વિશિષ્ટતા કેટલાંકે ગણી અડમ્બલ છે. જગતમા અપારો વિપ્લોઃ દર્શનોઃ સમજવા સહેલા છે કેમકે-તે સમજાવે એક એક વિજ્ઞાનરૂપ છે. ત્યારે જૈનદર્શન સર્વ વિજ્ઞાનોના સરવાળારૂપ તત્ત્વજ્ઞાનમય દર્શન છે, અને સ્વાકાંક્ષાની મઠન વિના તેને મોડું પથ જાણી ન ચકાય તેવું છે.

૨૬. સર્વ ક્રમોથી મુક્ત યથુઃ તે દ્રવ્યમોક્ષ છે. અને સઘળા વિભાવોથી મુક્ત યથુઃ, સંસાર ચોગ્યતા સ્વભાવને સર્વથા તિરોહિત કરી કંઈ તે બાવમળથી સર્વથા મુક્ત યથુઃ તે બાવમોક્ષ છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

મોક્ષનું નિકટનું પ્રબળતમ સાધનઃ અને તેનાં મૂળ કારણોઃ

મોહ-ક્ષયાજ્ઞાન-દર્શનાઽઽવરણાઽન્ટરાય-ક્ષયાચ્ચ કેવલમ્ ॥૧૦-૧૧॥

મોહનીયકર્મ, તથા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અને અન્ટરાયકર્મોના ક્ષયથી કેવળજ્ઞાન થાય છે. ૧૦-૧

[સાં ૭૧૦] પાંચજ્ઞાનનું સ્વરૂપ સમજાવવાનો પ્રસંગ પહેલા અધ્યાયમા આવી ગયો છે. પરંતુ, ત્યાં " કેવળજ્ઞાન કેમ ઉત્પન્ન થાય છે ? " તેની હકીકત જણાવી નહોતી. તેથી બાકી રાખેલ હોવાથી, તથા મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં અનિવાર્ય દ્વાર હોવાથી, તેનું સ્વરૂપ બતાવવાપૂર્વક મોક્ષતત્ત્વનું નિરૂપણ કરવાની શરૂઆત આ રીતે કરવામા આવી છે. સંવર અને નિર્જરાનું પૂરેપૂરું ચોગ્ય જ્ઞાન મોક્ષ જ છે. પરંતુ કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ વિના મોક્ષ કદીયે કોઈનેય પ્રાપ્ત થયેલ નથી. પ્રાપ્ત થતો નથી. અને પ્રાપ્ત થશે જ નહીં.

સૌથી પહેલા દશમા શુભસ્થાનકને અંતે ક્ષયક્રમેણી ઉપર ચડેલા મહાત્માનું મોહ-નીયકર્મ સર્વથા ક્ષય પામી જાય છે. અને ત્યારપછી બારમા ક્ષીણમોહ શુભસ્થાનકે કેવળજ્ઞાન સૂચક ઉગતાં પહેલાં અરૂણોદય સમાન પ્રાતિભાજ્ઞાનને નામે અપૂર્વ અનુભવ-

જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. તે, દ્વાદશાંગીરૂપ સંપૂર્ણ શ્રુતધરના શ્રુતજ્ઞાન કરતાયે કોઈ વિલક્ષણ પ્રકારનું: અવધિજ્ઞાની અને મન:પર્યવજ્ઞાનીનાં જ્ઞાન કરતાયે વિલક્ષણ પ્રકારનું: હોય છે. બીજા જ્ઞાનો જેમ કેવળજ્ઞાનની પ્રભા છે, તેનો અંશ છે. તેમ આ પણ તેની પ્રભા કે અંશ છે. છતાં, તે કેવળજ્ઞાન તો નથી જ. તેમજ શ્રુતાદિ બીજા છદ્મસ્થ જ્ઞાનો કરતાં વિલક્ષણ છતાં તેમાથી એક પણ ન કહી શકાય. પરંતુ એ સર્વમય હોવા છતાં, છાન્ન-સ્થિત હોવાથી, તેઓમાં અંતર્ભૂત થાય છે. તેથી છકું જ્ઞાન પણ નથી. આ પ્રાતિલ જ્ઞાનનો અનુભવ કરતો આત્મા બારમાને અંતે બાકીના ત્રણ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થતા જ કેવળજ્ઞાન પામે છે.

એ ચાર મૂળ પ્રકૃતિઓનો સંપૂર્ણ ક્ષય: તે કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિનો વ્યવહારનયથી હેતુ-કારણ છે નિમિત્ત કારણ છે. ઉપાદાન કારણ તો અનાદિકાળથી કેવળજ્ઞાનમય આત્મા જ છે, અથવા, નિશ્ચયનયથી કાર્યકારણ ભાવની વિવશાએ તો અનાદિ અનંત-કાળમાં આત્મા સદાકાળ કેવળજ્ઞાનમય છે. પ્રતિબંધકાભાવ પણ કાર્યની ઉત્પત્તિનું કારણ બને છે. જેમ કોઈપણ કાર્ય ઉત્પન્ન કરવું હોય, ત્યારે તમામ પ્રકારની કારણ સામગ્રી પૂરેપૂરી હાજર હોય, પરંતુ તેમાં રોકાવટ કરે તેવું કોઈ પણ વિન્ન-પ્રતિબંધક વસ્તુ હાજર રહી અટકાયત કરતી હોય, તો તે કાર્ય ઉત્પન્ન થઈ શકતું નથી, કુનાર ઘડો કરવાની તૈયારીમા હોય, પરંતુ કોઈ આવીને તેના હાથ પકડી રાખે તો, કે કોઈ ચાકડો પકડી રાખે, અને ફરવા જ ન દે, તો તે ઘડો બનાવી શકતો નથી. તે પ્રમાણે ઉપર જણાવ્યા તે ચાર કર્મો કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિમાં રોકાવટ કરનારા હતા, પ્રતિબંધક હતા તેનો ક્ષય થતા જ, તે પ્રતિબંધકોનો-રોકાવટ કરનારાઓનો અનાર હતા જ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

મોહ-ક્ષયાત્ એટલો ભાગ જુદો પાડી બતાવવાનું કારણ એ કે, કે-રહેતું ને જાણી-પ-કર્મ ક્ષય પામે છે પછી બીજાં ત્રણ કર્મો ક્ષય પામે છે. આરબ પ નીકનો વર્ગ ૧૫ પામતા નથી. ત્યારે, જ્ઞાનાવરણીયાદિ ત્રણેય એકી સાથે ક્ષય પામે છે આ નયને ૧૫ પામવાના કર્મ: અને કાળ: મા ફરક હોવાથી તે જુદું પાડવું કે મેં કર્મનો ક્ષય કર્યો. થયો જ જોઈએ તેના ક્ષય થયા પછી અંતર્ભૂત વિભાનો કરતે જ તેમ જુદું ક્ષય પામે છે, તે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા પહેલાં, અનુભવ આત્માના જ્ઞાનાદિ સ્વપર્યાયો સાથે પણ અલેદાનુભવ-બારમે શુદ્ધિને તરે ૧૫ કાળે રહેતો હોય છે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી તો પૂછવું જ શું? આત્મનયના ૧૫૬૪ નીકી ગઈ હોય છે એ પ્રમાણે, બારમા શુદ્ધિસ્થાનક પહેલાં પણ વ્યવહારનયના સ્વરૂપનો સંપ્રાપ્તિથી માનીને બીજા શુદ્ધિના ચિક સ સાથે આત્મનુભવ રહે જઈ પડેલો ને કે ન જ છે. તે વધતો વધતો બારમા શુદ્ધી છદ્મસ્થને સોપ પૂરી પડેક કાળે રહેવા ને રહેવા છે.

તેથી, " આત્માનુભવ સંકટીય કે.કે.કે.કે.કે. કર્મ ૧-૧૦ અને ૧૧-૧૨ ને ૧૩-૧૪ સમયના જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાન: છે " તેથી નિશ્ચયનયના ૧૫૬૪ સમયના કે.કે.કે.કે.કે. સર્વજ્ઞાવસ્થાને નીક ૧૫ નીકે " સંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપનાં જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાન " એમ કહે,

હોય ત્યાં મુશી ન પડા રહે. જેમ જેમ સંસ્કારકર્મ પાળાયેલાં જાય, તેમ તેમ પોતાની મેળે જ તેને તેને પકડેલાં જાં રસારે રસારે સંસ્કારકર્મ પાળેલાં જાય છેતો જ જશે. પત્રી જરા પણ કંચે નહીં રહે. તમે પોતાને માન્ય કર્યા પછી સર્વજન તરીકેનો અહંતાવ અનુકરણ ત્યાંથી તેના હિંમત કોર, તે તે પત્રી તેમ નથી. ચારિત્રશૂનીવાર ન્યાય અર્થો પણ ત્યાં રહે. ” આથી હારંગરશૂનીવાર રાજના અભિપ્રાયની સ્પષ્ટતા છે.

બીજું મુખ્ય કારણ એ છે, કે એ મુખ્ય મનાતો પણ પોતાના પાત્રોનું નિરૂપકરે છે. તે પણ સર્વજન તરફથી કંઈક મળતી પરપરામર નહીં નહીં રીતે પડતી જગતમાં ફેલાયેલી પ્રમાણીનો અંશ હોય છે તેથી તેઓના પાત્રોનો આચારોઃ વ્યસ્તાઃ વગેરેમાં જે કાંઈપણ મોડામાપક અંશો હોય, તે પણ નિર્ણયપરિહીત નથી. આનારો કે વ્યવસ્થાને જ એક વા બીજી રીતે અનુસરતા હોય છે. તેઓ પણ ખરે ખર સાચા મર્સને નામથી ન ઓળખતા હોય. છતાં તેઓનો અન્તરાત્મા એટલી વિનમિત વ્યો હોય છે, કે-મુખ્ય સર્વજના ઉપદેશમાંથી જ કાંઈ ને કાંઈ જાણને ધર્મ જાણનો હોય છે. અંશથી પણ સાચો ધર્મ બીજી રીતે ચાલી શકે જ નહીં. તેથી તે છદ્મસ્ય ધર્મપ્રણેતાઓ અને તેના અનુયાયિયો પણ પરંપરાએ તો મુખ્ય સર્વજને જ અનુસરતા હોય છે, ભજતા હોય છે. અને પરંપરાએ તેમની જ સેવા ઉઠાવતા હોય છે. અને તેમના પોતપોતાના આત્મવિકાસમાં પણ પ્રબલ નિમિત્ત તે જ હોય છે. નામભેદ, વ્યાખ્યા ભેદની સમજ એ તે વિચારમાં મહત્ત્વની વાત નથી. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના કથનનું આ સુંદર સ્કસ્ય છે. જે જૈનશાસ્ત્રોની મર્યાદાઃ શેલીઃ સિદ્ધાન્તઃ વગેરેથી જરાપણ વિરુદ્ધ નથી.

જેટલા મૂળભૂત-અનુપચરિત સાચા સર્વજો હોય છે, તે સર્વના જ્ઞાનમાં એક જ પ્રકારનું વિશ્વનું ત્રિકાલિક પ્રતિબિંબ પડતું હોય છે; તેથી તેઓ અનંત હોય, તો પણ તેઓમાં જરાપણ મતભેદ હોતો નથી જ. પડતો જ નથી. કેમ કે-ઢરેકે પૂરું જાણ્યું હોય છે. તેથી મતભેદ પડવાના સર્વથા અસંભવની અપેક્ષાએ તે સર્વ એક જ પ્રકારના છે, એ અપેક્ષાએ “ એક જ સર્વજ્ઞ ” એમ કહી શકાય છે. અને એ અપેક્ષાએ અનંત ઇશ્વરો છતાં જૈનદર્શન નયવાદ સાપેક્ષ પણ એક ઇશ્વર પણ કહી શકે છે. આવા એક ઇશ્વર-સર્વજ્ઞને સર્વ બળે છે. સર્વ તેનો જ આશ્રય લે છે. જેમ રાજાના નોકરો કેટલાક નજીક હોય, કે કોઈ દૂર હોય, પરંતુ સર્વ એક રાજાના જ નોકરો ગણાય છે.

પરંતુ જેઓ ગૌણતાથી-ઉપચારથી મનાતા સર્વજોને પણ સાચા-મુખ્ય-અનુપચરિત સર્વજ માની બેસે, અને ખોટો પ્રચાર કરીને બીજાઓને પણ તે પ્રમાણે મનાવવા આગ્રહભરી હઠ લઇ બેઠા હોય, તેઓની સમજ માટે, કે તેઓની સાન કેકાણે લાવવા માટે તે જ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજએ સર્વજ્ઞ પ્રકરણાદિ ગ્રન્થોમાં તેઓની મુખ્ય તરીકે મનાતી સર્વજ્ઞતાનું અને “ સર્વજ્ઞ ન જ હોઈ શકે ” એવી માન્યતાનું ખંડન કર્યું છે, સાથે જ “ જગતમા મુખ્ય સર્વજ્ઞતા હોઈ શકે છે ” તેનું તથા “ તેવા સર્વજ્ઞો કોણ કોણ અને કેવી રીતે હોય છે? ” તેનું સ્પષ્ટ રીતે પ્રમાણપૂર્વક

સચોટ નિરૂપણ કયું હોય છે. તથા તેઓને સાચા સર્વજ્ઞ ન માનનારાઓના મતનું ખંડન કરી સાચા સર્વજ્ઞોને સર્વજ્ઞો તરીકે માનવાનું હિત કરવા તેઓને સમજાવી પણ કરુણાભાવે આપી હોય છે. એટલે કે-શ્રી ઋષભાદિ સાચા સર્વજ્ઞો છે. માટે તેને સાચા સર્વજ્ઞો તરીકે જાણ્યાવ્યા છે. અને તે મનાવવા પ્રયાસ કર્યો છે. અને તે પ્રયાસ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીએ કથાએ દંભ વિના સાચા દિલથી કર્યો છે: તેના ઉપર દંભનો આરોપ કરવો તે કરનારની જ દંભી મનોદયાનો પૂરાવો બની બય છે. પંચમૂર્તની ટીકામાં “ સકળ શાસ્ત્રોનો ઉપચારથી સર્વજ્ઞ છે. ” એ કહેવાનો વ્યવહાર તેઓએ જ બતાવેલો છે. અને યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય ગ્રંથમાં જ ઋષભાદિકે તીર્થ”કરોને અનુપચરિત સર્વજ્ઞ તરીકે બતાવ્યા છે.

બુઓ:—

અ-વીતરાગાણામપિ સકલ-શાસ્ત્ર-વિદામુપચારેણ સર્વજ્ઞ-વ્યવહાર-સિદ્ધે: ।

પંચમૂર્ત ટીકા. પદ્યેનું સૂત્ર.

અર્થ:—ઉપચારથી સર્વ શાસ્ત્રોના જ્ઞાતાઓને, તેઓ વીતરાગ ન હોવા છતાં પણ સર્વજ્ઞ કહેવાનો વ્યવહાર છે-આલે છે. ”

યોગદષ્ટિ સમુચ્ચયમાં—

સર્વજ્ઞો નામ ય: કશ્ચિત્ પારમાર્થિક एव हि ।

સ એક एव સર્વજ્ઞ વ્યક્તિભેદેઽપિ તત્ત્વત: ॥૧૦૩॥

(વૃત્તિ:)

સર્વજ્ઞો નામ ય: કશ્ચિદ્ અર્હદા-ઽઽદિ:; પારમાર્થિક एव हि-નિરવગરિત:.

સ એક एव સર્વજ્ઞ:; સર્વજ્ઞત્વેન વ્યક્તિભેદેઽપિ તત્ત્વત: નુપનાદિ-ટપ્તને મતિ ।

વૃત્તિનો અર્થ:—“ જે કોઈ અર્હદાદિ સર્વજ્ઞ છે, તે નિરવગરિત-ઉચ્ચર વિદ્યા સુખ્યપણે—પારમાર્થિક સર્વજ્ઞ છે. અને તે સર્વજ્ઞ તરીકે-સર્વજ્ઞ-નહે નુપનાદિ નામનો ભેદ હોવા છતાં તત્ત્વથી એકજ છે. ” ૧૦૩.

प्रतिपत्तिस्ततस्तस्य सामान्येनैव यावताम् ।

તે સર્વેઽપિ તમાપન્ના इति न्याय-गति: परा ॥૧૦૪॥

(પૃત્તિ:)

“ પ્રતિપત્તિ:—

તત:—

તસ્ય-સર્વજ્ઞસ્ય,

સામાન્યેનૈવ યાવતામ્-તન્વાન્તરીયાણામપિ. તે સર્વેઽપિ તમાપન્ના

इति न्यायम(ग)ति: परा-तन्मन्तरेण

મુગ્ધવેદ.

. ૨:

વૃત્તિનો અર્થ —

તેથી—

સામાન્ય સમજથી પણ જેણે તેજ સંસ્કરણવાળી વસ્તુ તેના સ્વભાવિ-
સેવા-અગ્નિ હોય છે, તે મને (સંવેદનશીલ) સમજાય છે તેમ જ મને (સંવેદનશીલ) વળગેલા હોય છે-તેને જ આપણે જોવા જોઈએ તે જ સામાન્ય સમજ (સંવેદનશીલ) કેમકે-તે (અવસ્થા) વિના તેની પરિપાત્તિ નથી જ નથી. ૧૦૦

જેનો તો તેને મને છે. પણ બીજા આત્મમાત્રીના પણ તેને જ મને છે. આ રીતે બહુ જ સ્પષ્ટ કરું છે.

તેથી, જે કેટલાક કેવળ માંડપણ મને જાતરત કરી મૂકે છે, તે “શ્રી હરિભદ્ર-
સૂરીશ્વરજીએ કવિત્વ અને ગુરુને ભરત કર્યા છે.” “જા, તમારું છે.” અને જે
પ્રમાણે ઘટે, તે પ્રમાણે જરાગર નથી જ છે. પરંતુ મહાપ્રમાદિક કે તેના જેવા બીજા
મુખ્ય સર્વજ્ઞ જેવા તેઓને ઠગા નથી. છતાં, પ્રાણની જાળમાં પૂર્ણ નાજવા જે એકી
વાતો ફેલાવે છે, તેઓ કાં તો મગ અને તેની સ્ત્રોતપદ્ધતીનાનો બાળ સમજી ચકા
નથી. અથવા સમજ્યા હોવા છતાં, પેટ ખાતર ગુલામતા નરવા, જે કોઈ જાડ ડેવને
કારણે, ધરાદાપૂર્વક બુકાણું ફેલાવે છે. બધા જરા પણ બીજા નથી, ત્યાં આખા આડની
કલ્પના કરી લે છે.

માટે “એક સમયમા લોકલોકજાતા સાથે સ્વાત્માનુભવના સાગર મહાત્મા સાથે
સર્વજ્ઞ અને કેવળજ્ઞાની છે.” એમ જ્ઞેનશાસન જરાગર માને છે. આ હકીકત અહીં
આટલા વિસ્તારથી લખવાનું કારણ કેટલાકે શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીને નામે ફેલાવેલી
કેવળ બુકાણાઓથી ભરેલી ગેરસમજથી દોરવાઈ ન બાય.

આત્મા અરૂપી છે: છતાં તેના કેવળજ્ઞાનમા લોક-અલોકના સર્વ દ્રવ્યો અને સર્વ
પદાર્થો અને તે પણ વર્તમાનકાળ ઉપરાંત ભૂતકાળના તથા ભવિષ્યકાળના પણ એક જ
સમયમાં શી રીતે ભાસી શકે?

તેનો જવાબ એજ છે, કે આત્મદ્રવ્ય અને તેના જ્ઞાન ગુણની એજ જાતની રચના-
પરિસ્થિતિ છે. તેથી તેમાં કોઈપણ જાતની અસંગતિ સંભવી શકતી નથી. ૧૦-૧

તે મોહનીય કર્મ વગેરેનો ક્ષય કેમ થાય છે? તેના કારણો:—

બન્ધ-હેતુ-૬-ભાવ-નિર્જરાજ્યામ્ ॥૧૦-૨॥

બન્ધના હેતુઓનો અભાવ: અને નિર્જરાથી (તેઓનો ક્ષય થાય છે.) ૧૦-૨

[સાં બો] મિથ્યાત્વ વગેરેને (૮-૧ માં) કર્મબન્ધના કારણો જણાવ્યા છે, તે
હેતુઓના તથા જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મોના ક્ષયથી, તે હેતુઓનો અને કર્મોનો અભાવ
થાય છે. જેથી સમ્યક્દર્શનાદિ ઉત્પન્ન થાય છે. એમ કરતાં કરતાં સંવરપૂર્વક શુદ્ધિક્રિયા

१०-२

ਪ੍ਰਤਿਪੱਤਿ ੩ ਜੁਲਾਈ:

[પરમ]-મોક્ષનું લક્ષણ: અને સ્વરૂપ:-

कृत्स्न-कर्म-क्षयो मोक्षः ॥१०-३॥

સઘળાઓ કમોનો જરાયે જરા [પૂરેપૂરો] ક્ષય: તે મોત: ૧૦-૩.

[સાં બો] આઠ કર્મોમાંની કોઈ પણ મૂળ પ્રકૃતિઃ અને ૧૫૮ ઉત્તર પ્રકૃતિઃ માંની કોઈ પણ-એક પણ કર્મપ્રકૃતિ જરાપણ આત્મા સાથે ન હોય-કર્મોના કર્મો-કર્મો પણ હોય-તેનું નામ મોક્ષ છે. આત્મા કર્મથી બાધાયેલા હોય તે જન્મ મુક્તિ ગયો એ મુક્ત થયું એટલે મોક્ષઃ મુક્ત-ધાતુથી વત પ્રત્યય ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રત્યય લગાડવાથી મુક્તિ, અને સ પ્રત્યય લગાડવાની નોત. પણ વાંચે. કે બંધનથી છુટાપણુઃ ચાર ધાતિકર્મો તો ક્ષીણમોહ શુદ્ધિવાનકરને જન્મે હોય છે. પામ્યા હતા. પાકીના ચાર (૧) નામ (૨) ગોત્ર (૩) વાંચે અને (૪) હોય છે. ચારેય અધાતિ કર્મોનો નાશ થતા જ જ્યોતિર્લોકિક કર્મોના નાશ થતા જ નહીં હોવાથી જન્મ ધારણ કરવાનું બંધ પડી જાય છે.

સંસારના હેતુઓ ન રહેવાથી-સંસારની કે.કે.પે. ૧૨૮ની ૧૪ ૧૨. ૨૩૨ ને ૨૩. કાશ જ રહેતો નથી.

સર્વ કર્મોના કાયરૂપ આત્માની એક ખાસ અવસ્થા ને સૌમ્ય અવસ્થા ને. બ્રથોગિ (૧૪ મા) અણુસ્થાનકને ઉંડે સમયે સત્તાના કર્મોના કે ઉંડા અણુ ઉંડે. માત્ર ૧૧ કે ૧૨ કર્મપ્રકૃતિઓ અણુના ઉંડે સમયે ઉતરે. જે કટુ સમયે પદ્ધતિના બાતિ પ્રસ. બાદર: પચાષ્ઠ. સુખના આરોગ્ય અણુ-ઉત્તિ. અને અર્ધકાળ એ સમયના કર્મોની, સાતા કે અસાતા એ બેભાવી એક પદ્ધતિકર્મોની, એક અણુ કે. અને એક અણુના આણુકર્મો: એ બાર અકૃતિ ઉંડે સમયે અણુ અણુ કે. અને અર્ધકાળ એ સમયે એના સામાન્ય ઉપલી અણુઓએ સૌંદર્ય સામાન્ય સિવાય ૨૨ અણુ. અણુના ઉંડે સમયે તે ઉંડે સમયે અણુ અણુ કે. અણુના અણુના સિવાય ૨૨ અણુ કે.

૧૦ એ રીતે જ્યાં એક સિદ્ધાત્મા હોય છે, ત્યાં બીજા સિદ્ધાત્માઓ હોય છે. કેમકે-અનાનિડાગતી મોક્ષમાં સિદ્ધાત્માઓ હોય છે તેથી, તે જ જગ્યાએથી બીજા આત્માઓ મોક્ષે જવા હોય છે તેથી, જ્યાં એક વિદે પરમાત્મા હોય છે, ત્યાં બીજા અનંત સિદ્ધાત્માઓ ઉદ્ભવે જાય છે. મોક્ષમાં જગ્યાકનામયા હોય છે. ૩૦ તર અનંતકાળમાં શ્રી યતુન્જય ત્રિગિજ ઉપરથી અનંતા આત્માઓ મોક્ષમાં જવા છે. તે તેના ઉપરના ભાગમાં અનંતા સિદ્ધાંતો હોય છે. જે કે અતીન્દ્રીયના સ્વપ્ના સમાધી અનુક એક જ જગ્યાએથી પણ અનંતા આત્માઓ મોક્ષમાં જવા હોય છે. ત્યાં શ્રી યતુન્જય જેવા સહજ સદા ઉત્કૃષ્ટ પચિત્તાવાળા દેવતાઓ સિદ્ધિ સંપાદના મોક્ષમાં જવા હોય એ સ્વાભાવિક છે.

૧૦ આ સિદ્ધાત્માઓ અરૂપિ હોય છે. તેથી એક એકમાં બીજા મળી જાય છે. તેને અલંકારની અને સન્માનની ભાષામાં-“જ્યોતિઃમાં જ્યોતિઃ મળી” એમ કહેવાય છે. “બ્રહ્મમાં આત્મા (બ્રહ્મ) મળી ગયો.” “આત્મા બ્રહ્મમય થઈ ગયો.” એમ વેદાંતીઓ કહે છે. તે ઉપરની વાતનો મોઘમ નિર્દેશ માત્ર છે. ત્યારે જેનંદયન જ્યોતિર્માં જ્યોતિઃ કેમ મળે છે? પરમબ્રહ્મમાં એટલે અનંત સિદ્ધાંતો સમૂહમાં એક સિદ્ધાત્મારૂપ બ્રહ્મ કેવી રીતે મળે છે? તેનું સ્પષ્ટ નિરૂપણ કરી બતાવ્યું છે. મળવા છતાં અલેદ થવા છતાં વ્યક્તિ લેદ તે ત્યાં પણ સદાને માટે રહેજ છે. તેથી એકાંતથી અલેદ નથી હોતો, પણ લેદાલેદ હોય છે. સિદ્ધત્વ-મુક્તાત્મત્વ-આત્મત્વથી અલેદ હોય છે. પરંતુ કેવળજ્ઞાનાદિ જુદા પ્રદેશાવયવોનો જુદો જુદો સમૂહ આકાશાદિમાં અવગાહ અધર્માસ્તિ. કાયમાં સ્થિતિ પર્થાય સૌ-સૌના જુદા જુદા હોય છે. આ શિવાય બીજી રીતે કરી શકાય જ નહીં.

૧૧. બીજા જે જુદા જુદા આત્માઓ સંસારમાં હજી રખડે છે, તેમાંની એક એક વ્યક્તિ મોક્ષ પામે, તે તો પરમબ્રહ્મમય થાય, એ બરાબર. પણ એક વ્યક્તિ આને બ્રહ્મમય બની અને એક કાલે બ્રહ્મમય બની. આને જે વ્યક્તિ બ્રહ્મમય બની, કાલે એકની સંખ્યા બ્રહ્મમયોમાં ઓછી હતી. તેથી એ લેદ સ્વીકારવો જ પડશે. શબ્દથી ન સ્વીકારે છતાં, અર્થથી સ્વીકાર્યા વિના ચાલી શકે જ નહીં. છતાં, સિદ્ધપણની સમાનતાની અપેક્ષાએ અલેદ પણ બરાબર છે. એમ લેદાલેદ માન્યા વિના ચાલશે જ નહીં. એકાંત અલેદ માનવાથી વસ્તુસ્થિતિ ઘટી શકશે જ નહીં.

૧૨. સિદ્ધના આત્માઓ લોકના છેડા સુધી ગતિ કરી શકે છે. તેનું કારણ લોકના

છેડા સુધી ધર્મોસ્તિકાય છે. ત્યાં જ સ્થિતિ કરી શકે છે. તેનું કારણ લોકના છેડા સુધી અધર્મોસ્તિકાય છે. ત્યાં જ અવકાશ લઈ શકે છે. તેનું કારણ ત્યાં પણ આકાશ છે. જો ગતિમાં સહાયક ધર્મોસ્તિકાયની અને સ્થિતિમાં સહાયક અધર્મોસ્તિકાયની જરૂર ન પડતી હોત, તો-સિદ્ધના આત્માઓ અલોકમાં સદા ભગ્યા જ કરતા હોત, અથવા કયાંક ખુણામાં બસાઈ બેઠા હોત. પરંતુ તેમ ન થતાં લોકાન્ત સુધી જઈને સ્થિર છે. તેના કારણે એ છે.

નીચે કે આબુખાબુ લઈ જનાર કર્મો ન હોવાથી નીચે કે આબુખાબુ જતા નથી. ઉંચે લઈ જનાર પણ કર્મો ન હોવાથી કર્મોને લીધે ઉંચા નથી જતા, પરંતુ તે આત્માની સહજ ગતિ ઉંચે જવાની હોવાથી પોતાના સ્વભાવે ઉંચે જાય છે. સુક્ત આત્માને ઉંચે જવામાં આત્માના તથા પ્રકારના સ્વભાવ સિવાય બીજું કોઈ કારણ નથી.

પ્રકરણ ૬ દ્વિતીય

કર્મોના ક્ષય થયા પછી કોઈપણ પ્રકારના આશ્રવરહિત આત્મા ઉંચે જ જવાની ગતિ શી રીતે કરી શકે ?

पूर्व-प्रयोगात् असंगत्वात् वन्प्रच्छेदात्

तथागति-परिणामाच्च तद्-गतिः ॥ ૧૦-૬ ॥

પ્રથમના પ્રયોગના બળથી: સંગરહિત ધર્મથી: બંધન કપાઈ જાયથી: અને તેવા પ્રકારની ગતિ કરવાનો પરિણામ આત્મા પરિણામ હોવાથી: સિદ્ધ આત્માની ગતિ થાય છે.

૧૦-૬.

[સાં ૭૦] સિદ્ધ આત્મા લોક અંત સુધી ઉંચે ને ડાહ્યા નથી જાય શકે છે ? શી રીતે કરી શકે છે ? તેનાં કારણો આ સૂત્રના વાક્યોના અર્થમાં છે. ૧૦ થી ૧૨ અને આત્મપદાર્થના સામાન્ય રીતે કેટલાક સહજ સ્વરૂપોના અર્થમાં તેના વિશેષ બાણકારી મળે છે.

૧. પૂર્વના પ્રયોગના બળથી—જેના કારણે નકલના દરમિયાન બંધન બેઠેલા તે ખુબ ભેરથી ફરે છે, અને પછી લોકોને દાંડે દાંડે છે, અને બંધન ચક્ર ચક્ર ફર્યા જ કરે છે ને પછી લોકો ઉપર પિંગ પૂર્વે જાતે જ બંધન બંધન બનાવવાનો ઘાટ પડે છે. તેવાના સહેજ પેગ પીંડો પડે, કે ફરવા લાગે અને બંધન બંધન ભેરથી ફરે છે, ને પછી ફરવા લાગે છે. ૧૦ થી ૧૨ અને આત્મપદાર્થના સામાન્ય રીતે કેટલાક સહજ સ્વરૂપોના અર્થમાં તેના વિશેષ બાણકારી મળે છે. ૧૦ થી ૧૨ અને આત્મપદાર્થના સામાન્ય રીતે કેટલાક સહજ સ્વરૂપોના અર્થમાં તેના વિશેષ બાણકારી મળે છે. ૧૦ થી ૧૨ અને આત્મપદાર્થના સામાન્ય રીતે કેટલાક સહજ સ્વરૂપોના અર્થમાં તેના વિશેષ બાણકારી મળે છે.

૨ અસંગપ્રકારી ગતિ કરે છે.—પ્રથમ અને અંતિમ બે સ્થાનો સમાવે છે. આ વાત પાવમા-સ્વાપમા-જાગૃતીના ત્રણમાર્ગમાં ગણી શકાય છે. ત્રીજામાં અસ્તિકાચો તો ગતિ કરતા જ નથી પુનરાવર્તનોનો સમાવેશ નથી કરવાનો છે. અને આત્મદ્રવ્યનો સમાવેશ ઉપર ગતિ કરવાનો છે. તેથી માત્ર પ્રથમ ત્રણ સ્થાનો ક્રમોઃ ત્રણેય પ્રકારના પેશોઃ ગિરેલી રૂપે પડતા જ નથી ગતિ કરવાના સમાવેશથી તે ઉચે મિદ્ધચિતાના ઉપર ચાલી ગતિ કરે છે તેજબે માર રોકી રાખી દોષ અને તે રોકાવટ દૂર થતા જ પોતાના સ્વભાવની જેમ પત્થર નીચ જ પડે છે. તે પછી રોકાયેલો પથન જેમ સ્વભાવની જ આબુબાબુ ગતિ કરતા માટે છે. અને રોકાયેલી અગ્નિની જ્વાલા જેમ રોકાવટ દૂર થતાં જ સ્વભાવની જ ઉપર જાય છે, કેમ કે પત્થરનો નીચે ગતિ કરવાનો સ્વભાવ છે, પથરનો સ્વભાવ આબુબાબુ ગતિ કરવાનો છે. અને અગ્નિની જ્વાલાનો ઉપર જવાનો સ્વભાવ છે. તેમ સારી જા કમના બંધનથી નીચે ઉપર અને આબુબાબુ એમ ત્રણેય પ્રકારની ગતિ કરે છે. પરંતુ કમનું બંધન છુટ્યા પછી નીચે કે આબુબાબુ જવાનું આત્માને પ્રયોજન હોતું નથી. તેથી, સગ છુટવાથી સ્વભાવથી જ ઉંચે જ છેડેલી ગતિ કરી લે છે. અથવા ઉંચે ગતિ થઈ જાય છે.

૩ બંધન તુટી જવાથી—દબાવી દબાવીને દોરીથી બાધેલી વાસના જે પડની પેડા. પ્રાચીનકાળમાં ચારસ આકારની બનાવવામાં આવતી હશે. તેની તે દોરડી કાપી નાંખવાથી તેની ઉપરનો ભાગ એકદમ છટકીને જેમ ઉપર જાય છે. તથા એરંડીના ફળ પાકીને જ્યારે તેના ઉપરના પડ સુકાઈ જાય છે. ત્યારે તેમાંથી એરંડીના બીજ ઉંચે ઉડીને દૂર પડે છે. તેમ કમનું બંધન છુટવાથી તેમાંથી છટકેલો આત્મા ઉંચે ગતિ કરે છે.

૪ આત્મામાં તથાપ્રકારનો ગતિ પરિણામ હોવાથી—સુક્ત આત્મા ઉંચે જાય છે આત્માનો ઉંચે ગતિ કરવાનો સ્વભાવ છે; તેથી પૂર્વ પ્રયોગઃ અસંગઃ અને અધ છેદાદિકઃ કારણોથી આત્મા ઉપર જ જાય છે. નીચે કે આબુબાબુ જતો નથી. એ ઉપરથી સાબિત થાય છે, કે-આત્માનો સ્વાભાવિક સ્વભાવ ઉંચે ગતિ કરવાનો જ છે. ઉંચે જ જવાનો તથાપ્રકારનો ગતિરૂપ પરિણામ છે. જો ઉંચે જવાનો જ સ્વાભાવિક ગતિ પરિણામ ન હોત, તો તે નીચે કે આબુબાબુમાં પણ ચાલ્યો જાત. પરંતુ તેમ કદી સિદ્ધના ભૂલો માટે બનતું જ નથી. એથી નક્કી થાય છે, કે-આત્માનો ઉંચે જ જવાનો સ્વાભાવિક સ્વભાવ છે. અને તેથી પણ તે ઉંચે જ જાય છે. નીચે કે આબુબાબુ ગતિ કરવી પડે છે, તેથી તે સ્વાભાવિક ગતિ સ્વભાવ છે. એ જ પ્રમાણે પરમાણુ-પુદ્ગલો પણ

નીચે ગતિ કરે છે, તે સ્વાભાવિક પરિણામથી અને ઉપર ટે નીચે ગતિ કરે છે, તે છવના કર્મના ઉદયના કારણે વૈભાવિક સ્વભાવ પરિણામથી કરે છે, એમ સમજવું.

૫ સારી જમીનમાં: યોગ્ય ઋતુમાં: બીજ વાગ્યા પછી તેને પાણી તથા ખાતર પૂરા પાડવામાં આવે, અને તેમાંથી અંકુરા: ડાંડલા: પાટલા: ફૂલ: અને ફળ: આવવાને વખતે તેના ઢોહદ પથ્થુ યોગ્ય રીતે બે પૂરવામાં આવે, તો પૂરેપૂરી રીતે પોષણ પામેલું ચરસ તુંબડું યોગ્ય વખતે ઉતરે છે. તે સૂકું લાવીને પાણીમાં ડુબાડીએ તો દૂમથો નહીં. પાણીની અંદર પથ્થુ જતું નથી. માત્ર ઉપર રહીને જ તરે છે. કાણું પાડી પોણું કરવામાં આવેલું ન હોવાથી તેમા પવન ભરાયો ન હોવા છતાં તરે છે.

હવે તે તુંબડાને તોલદાર બારે કાળી માટીથી લેપ કરીને મુકવના જઈએ, અને ઉપગઉપર એવા આઠ લેપ કરીએ જેથી તુંબડું એકદમ બારે બારે ઘઈ જશે પછી પાણીમા નાંખતા જ તે ટૂબી જઈ તળીએ જઈ એસશે. પરંતુ ધીમે ધીમે માટી પાણીની ભીંજાઈ, તેના લેપ જેમ જેમ ઉખડવા માંડશે, તેમ તેમ તુંબડું ડહકું થતું જશે, ઉપર આવવા પ્રયત્ન કરશે બધો લેપ ધોવાઈ જતા જ એકદમ તે ઉપર આવીને તરવા લાગે છે. તે એટલું બધું ઉપર આવી જાય છે, કે-માત્ર તેનું નીચેનું તળીડું જ તળી ઉપર હોય છે. બાકીનો બધો ભાગ ઉપર જ હોય છે. તે પ્રમાણે આત્મા ઉપર જન્મની વૈભવના યુક્ત ગતિ ધર્મવાળો હોવા છતાં આઠ કર્મરૂપ માટીના લેપની રીતે તેના જેવા રીતે તે સંસારમાં ચારેય ગતિમા દૂળેલો રહે છે અને નંસારનાં આત્મા તેવાં રીતે ઉપર અને આબુખાબુ: ગતિ કરીને ચારેય ગતિમા બવ-આવ કરે તેમને છે. આંતર આંતર સમ્યગ્દર્શન વગેરે પાણીનો ભેગ મળવાથી આઠ કર્મરૂપ માટીના લેપ નાશ પડે, તે ઘઈ જાય છે કે-તુરત જ ઉંચે જવાનો સ્વભાવ હોવાથી પ્રિયદર્શિ વિના તેની આંતર પ્રદેશની શ્રેણીપૂર્વક ડેહ ઉંચે લોકના અંત સુધી આત્મા એક જ નજરના રીતે જાય છે.

અ-વિગ્રહા જીવસ્ય । ૨-૨૮ । પ્રત-મગયો-રિરઠઃ । ૨-૨૭ ।

આ રીતે તુંબડાના બારની માટી આત્મા પણ કોઈ ભાવ-કર્મના રીતે ઉપર નંસારમાં દૂળે છે. કર્મના લંગનો અજાત યતા જ ઉંચે ગતિ કરે તેમને ઉપર ટે કે પ્રયોગથી, નિગિતથી, વગેરે બાર માટે જાણ સહજ કર્મરૂપ આત્મા ઘઈ જાય છે. હવે, અહીં પ્રશ્ન એ થાય છે, કે "જો આત્મા નિઃસ્વરૂપ અને ઉપર જવાની છે, તો કોઈના અત પછી પથ્થુ આત્માને જાણ આત્મા ઉપર કેટલે જતો નથી?" તેનું કારણ એ છે, કે "અતિમા રહતક કર્મરૂપ આત્મા ઉપર ઉપર જઈ ચકલો નથી, એમ નિર્દેષ તુંબડું પાણીમાં ડુબાડે તેમ જાય છે, તેમ જ ઉપર તરવાનાર વાહન ન હોવાથી તેના ઉપર અતિમા આત્મા ઉપર જાય છે તેમ જ આત્મા નિર્દેશિતવાળી તેની મનના તુલે જાય છે તેમજ કે કેક નિર્દેશિતવાળી તેની મનની ઉકડવાળી તેની ઉપરની એક તુલે જાય છે તેમજ

પ્રકરણ ૭ મું:

સુક્રાત્માઓની સ્થિતિની તમુ રૂપરૂ સમજ:

ક્ષેત્ર-કાલ-ગતિ-લિંગ-તીર્થ-ચારિત્ર-પ્રત્યેક-વૃદ્ધ-ત્રોધિત-જ્ઞાના-
ઽવગાહના-ઽન્તર-સદ્ગુણ-ઽદ્ય-વૃદ્ધતત: સાધ્યા: ॥ ૧૦-૭ ॥

(૧) ક્ષેત્ર	(૪) લિંગ	(૭) પ્રત્યેકવૃદ્ધ-ત્રોધિત	(૧૦) અન્તર
(૨) કાળ	(૫) તીર્થ	(૮) જ્ઞાન	(૧૧) સંજ્ઞા
(૩) ગતિ	(૬) ચારિત્ર	(૯) અવગાહના	(૧૨) અદ્યવૃદ્ધતત

એ બાર અનુયોગ દ્વારેથી સિદ્ધતા છવો ઉપર ઘટના કરીને બરાબર સમજવા પ્રયત્ન કરવો-અધિગમ કરવો.

૧૦-૭

[સા૦ બો૦] આ દ્વારે જાણ્યને અનુસારે જ અહીં ઘટાવી ખતાવ્યા છે. અહીં “સાધવું” એટલે, સમજવું: વિચારવું: વ્યાખ્યાન કરવું: અધિગમ કરવો: ઘટાવવું: વગેરે.

આ વિચારણા મુખ્ય પાંચે:-(૧) પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનીય: અને (૨) પ્રત્યુત્પન્ન ભાવ પ્રજ્ઞાપનીય: એ બે નયોની અપેક્ષાએ કરવામા આવશે.

(૧) પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનીય નય: એટલે વર્તમાન અવસ્થાની પહેલી આવશ્યક એવી નજીકની અવસ્થાને આધારે વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજવું: કે સમજવવું: આમા નૈગમ: સંગ્રહ: વ્યવહાર: એ ત્રણેય નયનો ઉપયોગ થાય છે.

(૧) પ્રત્યુત્પન્ન ભાવ પ્રજ્ઞાપનીય નય:-ચાલુ: વર્તમાન: તાત્કાલીન: સ્થિતિ-પરિસ્થિતિ: સમજવી: કે સમજવવી: આમાં નૈગમ:સંગ્રહ: વ્યવહાર: ઋણસૂત્ર: શબ્દ:

એને એવંભૂતઃ એ સાતેય નયનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. એટલે કે પહેલા ત્રણ નયો પદાર્થના ત્રણેય કાળને સ્પર્શ કરે છે, તેથી પ્રથમની ભૂતાવસ્થા અને વર્તમાનાવસ્થા એ બન્નેય અવસ્થાઓનું વર્ણન કરવાનું પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનીયમાં થાય જ.

ઋગ્વેદ-શબ્દઃ સમલિટ્ઠ અને એવંભૂત એ ચાર પર્યાયાર્થિક નયો માત્ર વર્તમાન અવસ્થાનેઃ અને તે પણ-પોતપોતાની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ તૂક્ષ્મ રીતેઃ સ્પર્શ કરીને વર્ણન કરે છે.

આ રીતે જુદી જુદી રીતે વિચારણા થઈ શકે છે.

૧ ક્ષેત્રાનુયોગઃ—

૧ પ્રત્યુત્પન્ન૦ સિદ્ધશિલા ઉપર રહેલા એક યોજનના આકાશ પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમાં જ સિદ્ધ થાય છે. સિદ્ધો રહે છે. બીજે કયાય રહેતા નથી.

૨ પૂર્વ૦ (૧) જન્મની અપેક્ષાએ—પદર કર્મભૂમિમાં જન્મેલા જ મોક્ષ પામે છે. (૨) સંહરણુથી—અઢી દ્વીપરૂપ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાથી કોઈ પણ ક્ષેત્રમાથી મોક્ષ પામે છે.

૧ સંહરણુ માત્ર—પ્રમત્ત સંયમીઓનું અને દેશવિસ્તારનું જ કાવ છે. કોઈ આચાર્યને મતે—અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિઓનું પણ સંહરણુ થાય છે.

૨ સંહરણુ ન જ થાય—

૧ શ્રમણી-સાધવીજી—૨ વેદરહિત—કેવળજ્ઞાનીઃ ૩ પશ્ચિમ-વિદ્યુદિત નિર્ગુણઃ ૪ પુલાક નિર્ગુણઃ ૫ અપ્રમત્ત મુનિઃ ૬ અઉદ્ધ પૂર્વપરઃ અને ૭ અત્યંત દુર્લભઃ એ સાતનું સંહરણુ ન જ થાય.

૨ કાળાનુયોગઃ—

૧ પ્રત્યુ૦ કોઈ ખાસ કાળ નથી. સિદ્ધધ્યાન યોગ્ય આકાશરહેવાનું કાળના જ્યારે જાય ત્યારે ગમે ત્યારે સિદ્ધ થાય છે.

૨ પૂર્વ૦—૧ જન્મથી—ઉત્સર્પિણી. અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં મોક્ષ પામે છે.

વિશેષતા—અવસર્પિણીમાં—તીર્થ-પ્રવન-ઉપન આદિનાં કાળનાં નિર્ણયો હોય ત્યારે મોક્ષમાર્ગ ચૂકી જાય છે. હજી ઉપન પ્રવન આદિનાં કાળનાં નિર્ણયો ન હોય તો ૪ થી આરામ જન્મેલો પાંચના આરામ મોક્ષ મેળવે છે. ૬ થી ૭ થી જન્મેલા મોક્ષના જર્ણવકતા નથી. ૮ થી ૯ થી જન્મેલા મોક્ષના જર્ણવકતા નથી. ૧૦ થી ૧૧ થી જન્મેલા મોક્ષના જર્ણવકતા નથી.

૨ સંહરણુથી—અર્ધકાળમાં મોક્ષ મેળવે છે. ૧૨ થી ૧૩ થી જન્મેલા મોક્ષના જર્ણવકતા નથી. ૧૪ થી ૧૫ થી જન્મેલા મોક્ષના જર્ણવકતા નથી. ૧૬ થી ૧૭ થી જન્મેલા મોક્ષના જર્ણવકતા નથી. ૧૮ થી ૧૯ થી જન્મેલા મોક્ષના જર્ણવકતા નથી. ૨૦ થી ૨૧ થી જન્મેલા મોક્ષના જર્ણવકતા નથી.

૪. ત્રિંગાનુયોગઃ—

(૧) પ્રત્યુત્પન્નઃ વેતરિત ન મોક્ષ પામે.

(૨) પૂર્વ-૧ અનન્તર-પરમાત્-ટૂત-ગતિંગઃ ૨. અને પરંપરા પરમાત્-કૃત-ગતિકઃ એમ બન્નેય અપેક્ષાએ-નગેય ત્રિંગમાંની મોક્ષ પામે. અતઃ, બીજી રીતે-

દ્રવ્યલિંગેઃ—

(૧) દ્રવ્યલિંગની અપેક્ષાએ-૧ પ્રત્યુત્પન્ન સિદ્ધ અલિંગ હોય.

(૨) પૂર્વભાવ-ભાવલિંગની અપેક્ષાએ સ્વલિંગમા મોક્ષમા જાય.

દ્રવ્યલિંગ ત્રણ પ્રકારે હોય છેઃ—

(૧) સ્વલિંગ-સ્નેહરણ-મુખવચ્ચિકા-ચોડપટ્ટાદિ.

(૨) અન્યલિંગ-જેન સિવાયના બીજા દર્શનના સાધુનો વેપ વગેરે.

(૩) ગૃહીલિંગ-ગૃહસ્થાવસ્થામા ધારણ કરાતો વેપ.

પરંતુ, તેમાં કોઈવાર ત્રણમાંનું કોઈપણ લિંગ હોય, અથવા ન પણ હોય.

(૨) ભાવલિંગઃ-શ્રુતજ્ઞાનઃ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વઃ ચારિત્રઃ તેમાંનું કેટલુંક સાથે જાય છે. કેટલુંક સાથે ન જાય. સિદ્ધાંતોત્તું શ્રુત ત્યા નથી. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ મોક્ષમાં છે. ચારિત્ર અપેક્ષાએ છે, અને નથી પણ. પૂર્વ ભાવલિંગની અપેક્ષાએ સર્વે સ્વલિંગથી-યથાયોગ્ય સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રથી મોક્ષમાં જાય છે.

યથાયોગ્ય એટલે-કેવળજ્ઞાનઃ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને યથાખ્યાત ચારિત્ર.

૫. તીર્થાનુયોગઃ—

(૧) તીર્થંકરના તીર્થંમાં-(૧) તીર્થંકરો મોક્ષે જાય છે. (૨) નોતીર્થંકરો-પ્રત્યેક બુદ્ધો મોક્ષે જાય છે. (૩) અતીર્થંકર સિદ્ધો-સાધુ આદિ મોક્ષે જાય છે.

(૨) તીર્થંકરીના તીર્થંમાં-(૧) તીર્થંકરી મોક્ષે જાય છે. (૨) નો તીર્થંકર-પ્રત્યેક બુદ્ધ મોક્ષે જાય છે. (૩) મુનિઓ વગેરે-અતીર્થંકર મોક્ષે જાય છે.

[સિદ્ધ પ્રાભુતમાં-કાંઈક જુદી રીતે વિકલ્પો છે. તત્ત્વ જ્ઞાનીગમ્ય છે.

(૧) તીર્થાંકરના : તીર્થાંભાં-(૧) તીર્થાંકર સિદ્ધો (૨) નોતીર્થાંકર સિદ્ધો.
(૩) તીર્થસિદ્ધો.

(૨) તીર્થાંકરીનાં તીર્થાંભાં-(૧) તીર્થાંસિદ્ધો અને તીર્થાંકરી સિદ્ધો. (૨) નો-
તીર્થાંસિદ્ધો. (૩) તીર્થાંસિદ્ધો અને તીર્થાંસિદ્ધાઓ મોક્ષે બળ છે]

૬. ચારિત્રાનુયોગ—

(૧) પ્રત્યુત્પન્ન૦ સિદ્ધ ચારિત્રી નથી. અચારિત્રી નથી.

(૨) પૂર્વભાવ૦ ૧ અનંતર-પશ્ચાત્-કૃતક-યથાખ્યાત-ચારિત્રી જ મોક્ષે બળ.
૨ પરંપરા-પશ્ચાત્-કૃતક—

(૧) અવ્યંજિતાવસ્થા-(૧) ત્રણ ચારિત્ર પશ્ચાત્-કૃત. (૨) ચાર ચારિત્ર પશ્ચાત્-
કૃત. (૩) પાંચ ચારિત્ર પશ્ચાત્-કૃત.

(૨) વ્યંજિતાવસ્થા ૩ ચારિત્ર	{	૧ સામાયિક, સૂક્ષ્મ અંપગમ્ય, યથાખ્યાત પશ્ચાત્-કૃત- મોક્ષમા બળ.
		૨ ઉદોપરયાપ્ય, સૂક્ષ્મઅંપગમ્ય, યથાખ્યાત પશ્ચાત્-કૃત- મોક્ષમા બળ.
૪ ચારિત્ર	{	૩ સામાયિક, ઉદોપરયાપ્ય, સૂક્ષ્મઅંપગમ્ય, યથાખ્યાત પશ્ચાત્-કૃત-મોક્ષે બળ
		૪ ઉદોપરયાપ્ય, પરિહારવિરુદ્ધિ, સૂક્ષ્મઅંપગમ્ય, યથાખ્યાત પશ્ચાત્-કૃત-મોક્ષે બળ.
૫ ચારિત્ર	{	૫ સામાયિક, ઉદોપરયાપ્ય, પરિહારવિરુદ્ધિ, સૂક્ષ્મઅંપગમ્ય, યથાખ્યાત પશ્ચાત્-કૃત-મોક્ષે બળ

૭. પ્રત્યેક બુદ્ધ બોધિતાનુયોગ—

(૧) શ્રી તીર્થાંકર-અરિહંત બ્રહ્મવતરૂપે સિદ્ધ

(૨) પ્રત્યેક બુદ્ધ-બ્રહ્મવતરૂપ, ઈશ્વરી ચોતાળી રૂ. તેમ જ પાંચે ૧૦૦૦-૮૦૦૦

(૩) પરબોધક-બીબને ઉપદેશ આપીને મોક્ષમા બળ }
(૪) સ્વેષ્ટકારી-બીબને ઉપદેશ આપેલ એવો બિચરવતુ } મોક્ષમા બળ

૮ જ્ઞાનાનુયોગ—

(૧) પ્રત્યુત્પન્ન૦ સિદ્ધ કેવલચત્ત્વરી જ છે.

(૨) પૂર્વભાવ૦ (૧) અનંતર-પશ્ચાત્-કૃતક

- ૧ નપુંસકરિંગે સિદ્ધો—તેની પાયા ૭.
- ૨ સ્ત્રીરિંગે સિદ્ધો—તેની સંખ્યાતગુણ.
- ૩ પુંદરિંગે સિદ્ધો—તેની સંખ્યાતગુણ.

(૫) તીર્થાદ્યબહુત્વ—

(૧) તીર્થંકરીના તીર્થમાં—

- ૧ તીર્થંકર સિદ્ધો—તેની પાયા.
- ૨ નો તીર્થંકર સિદ્ધ—સંખ્યાતગુણ.
- ૩ નપુંસકો—તેની સંખ્યાતગુણ.
- ૪ સ્ત્રીરિંગી—તેથી સંખ્યાતગુણ.
- ૫ પુંદરિંગી—તેથી સંખ્યાતગુણ.

(૨) તીર્થંકરીના તીર્થમાં ઘટાવેલ નથી. પરંતુ ત્રગમગ એમજ હશે. ગુરુગમથી નાબૂદ.

(૭) ચારિત્રાદ્યબહુત્વ—

- (૧) પ્રત્યુત્પન્ન૦ સિદ્ધો નોચારિત્રી નોઅચારિત્રી હોય, તેથી અદ્યબહુત્વ નથી.
- (૨) પૂર્વભાવ૦ (૧) અવ્યંજિતમાં—(૧) પાચ ચારિત્રે સિદ્ધો. સર્વથી થોડા હોય.
- (૨) ચાર ચારિત્રે સિદ્ધો—તેથી સંખ્યાતગુણ હોય.
- (૩) ત્રણ ચારિત્રે સિદ્ધો—તેથી સંખ્યાતગુણ હોય છે.

(૨) વ્યંજિતમાં ૧ સા૦ ૨ છેદો ૩ પરિહાર૦ ૪ સૂક્ષ્મ૦ ૫ યથાખ્યાત૦ ચારિત્ર આમીને મોક્ષે ગયેલા સર્વથી થોડા હોય.

૨	છેદો	પરિ	સૂક્ષ્મ૦	યથા	તેથી	સંખ્યાતગુણ.
૩	સામા	છેદો	સૂક્ષ્મ	યથા	તેથી	સંખ્યાતગુણ.
૪	સામા	પરિ	સૂક્ષ્મ૦	યથા	તેથી	સંખ્યાતગુણ.
૫	સામા	સૂક્ષ્મ	યથાખ્યાત૦		તેથી	સંખ્યાતગુણ.
૬	છેદો	સૂક્ષ્મ	યથાખ્યાત૦		તેથી	સંખ્યાતગુણ.

..

[illegible]

૬. આ આત્મદ્રવ્યો કહી ઝંતવન થતા નથી. તેમાંથી જેનું પદ કહી પડનાર નથી. કદી એક પણ નવો આત્મા જન્મનાર નથી. જન્મને તેને કલ્પન કહી નથી. એક જ નેરો નાથ કરી શકશે નહીં, અનાદિકાળના છે, છે, ને છે. કલા, કલા ને કલા. હશે, હશે ને હશે જ. તેની છુદી છુદી અવસ્થાઓ બોલે અન્યાયા કરે. પરંતુ મૂળ વસ્તુ કદી નાથ પામનાર નથી માટે આત્મા પણ પરિવારથી નિત્ય દ્રવ્ય છે. જેનું સોનું મરો તેટલા ઘાટરૂપે પરિણામે પામે, પરંતુ તે સોનારૂપે નષ્ટ થતું નથી.

૧૧. આત્માઓ સ્થિતિશીલ છે. લોકમાં ઠાંધ પાત્ર ડેઝાળે ગમે ત્યાં અચુક ડાબ કે સહા સ્થિર પથ્થુ રહી શકે છે.

૧૩. તે અરૂપી છે. એટલે કે રૂપ-રંગઃ ગંધઃ રસઃ સ્પર્શઃ રહિત છે. છતાં, શરીરના સૂક્ષ્મ અને સ્થૂત એમ બન્નેય પ્રકારના સ્વરૂપો આત્મા ધારણ કરી શકે છે.

૧૪ કારણતા: કર્તૃત્વતા: કાર્યતા: અધિકરણતા: આધેયતા: પરોપકારકતા: પરોપ-
કાર્યતા: નિસર્ગ વિકાસયોગ્યતા: નિમિત્તથી અધિગમથી-વિકાસયોગ્યતા: તિરોહિત પર્યાપ-
ધારકતા: આવિર્ભૂત પર્યાપધારકતા: સ્વભાવધારકતા: વિભાવધારકતા: વગેરે અનંત સ્વભાવો:
આત્માઓ ધરાવે છે પ્રમાણ: પ્રમેય: પ્રમાતા:, જ્ઞાન: જ્ઞેય: જ્ઞાતા:, દશ્ય: દર્શન: દષ્ટાન્-
ધ્યાન: ધ્યેય: ધ્યાતા: વગેરે સ્વરૂપોમય આત્મા છે. ભાષા-શબ્દની ઉત્પત્તિનું કારણ: ને
શબ્દવાચ્ય: પણ આત્મા છે.

૧૫ અનંત જ્ઞાનઃ દર્શનઃ ચારિત્રઃ મુખઃ વીર્યઃ અરૂપિતાઃ વગેરે શુભોભા નિમિત્ત-
યોગે ઘટવધ થવાપણના સ્વભાવોએ આત્મા ધરાવે છે. ઇત્યાદિ.

૧૬ આવા સ્વરૂપના આત્મા વિના સંસારઃ મોક્ષઃ અને સંસારમાં દશ્યમાન થતી
ઘટનાઓઃ મોક્ષાવસ્થામાં ઘટતી ઘટનાઓ વગેરે ઘટી શકે નહીં.

૩ સાંસારિક આત્માનું સ્વરૂપઃ

૧ પ્રત્યેક આત્મદ્રવ્યમાં સંસાર યોગ્યતા સ્વભાવઃ હોવાથી, જેને તે સ્વભાવ
પ્રગટ હોય, તેને સંસાર અવસ્થામાં ટકવુંઃ અને પસાર થવું જ પડે છે.

૨ તે યોગ્યતા કોઈની ભવ્યતાયુક્તઃ ને કોઈની અભવ્યતાયુક્તઃ હોય છે.

૩ એ જ પ્રમાણે-મોક્ષ યોગ્યતાઃ સ્વભાવ પશુ અંશથીઃ ને સર્વથીઃ આત્મા-
ઓમાં હોય છે. તેથી તેઓ અશથી કે સર્વથી સાન્નિદિ દોષોથી મુક્ત થઈ શકે છે.

(૧) અભવ્યો બહુ થોડા અંશથી દોષયુક્ત થઈ નવ પ્રવેશક મુક્તી જઈ શકે છે.

(૨) આસન્ન ભવ્યો [અ] થોડા થોડા દોષોથી મુક્ત થતા થતા સંસારમાંથી મોક્ષ-
લાયક-વ્યક્તિઓ તરીકે મનાઈ-પૂજાઈ, છેવટે મહાપુરુષતા પામવા નહીં સક્તિ રહેતા નથી
શકે છે. અને [આ] સર્વથી દોષોથી મુક્ત થઈ ગિરિધિવાનના બધું શકે છે.

(૩) દૂરભવ્યો લાગે વળતે એ પ્રમાણેની પરિસ્થિતિઓમાંથી પાવર પાવર છે

(૪) જાતિ ભવ્યોને સર્વથી દોષયુક્ત થવાની તક નથી મળે.

૪ સંસાર યોગ્યતાઃ-અનાતિકાળથી પ્રગટ હોય છે. અને તે સંસારમાં
પ્રગટ થવા પછી અનંતકાળ સુધી ટકી રહે છે. તેના પાત્ર દોષો ન હોવાથી તે સંસાર-
માંથી અભવ્યતાયુક્ત બની અપરિવર્તનશીલ-બની જાય છે.

“સંસાર યોગ્યતાઃ પ્રથમ અપ્રગટ હોય. તે પછી પ્રગટ થાય, તે પછી પ્રગટ થાય,
વાય, અને પછી પ્રગટ વાય.” એમ બનવું જ નથી, પણ તે સંસાર યોગ્યતા-
દ્રવ્યમાં હોતા નથી.

૫ સંસાર યોગ્યતા સ્વભાવઃ અનાતિકાળથી પ્રગટ હોય છે, તે સંસાર યોગ્યતા-
તે અપ્રગટ વાય છે, તેને સાત્ત્વે રાગે કે મદ્યેના વાળે છે. તે સંસાર યોગ્યતા-
પરતુનો કાળ અર્થ રહેતો નથી. અભવ્યોને પણ તે સંસાર યોગ્યતા-દ્રવ્યમાં હોય છે.

૬ સંસાર યોગ્યતા સ્વભાવનું પ્રથમ અપ્રગટ હોય છે, તે પછી પ્રગટ થાય, તે પછી પ્રગટ થાય,
મોટાના મોટું જિત હોવાથી તે સંસાર-યોગ્યતા-દ્રવ્યમાં હોય છે. તે સંસાર યોગ્યતા-
તે મળતી આત્માને જાતે છે. તે સંસાર યોગ્યતા-દ્રવ્યમાં હોય છે. તે સંસાર યોગ્યતા-
આત્મદ્રવ્ય છે. તે આત્મદ્રવ્ય પોતે જાતે છે. તે સંસાર યોગ્યતા-દ્રવ્યમાં હોય છે.
આત્મદ્રવ્ય છે.

(૧) સ્વાભાવિક રીતે-નિમ્નગતી-વિકાસ યામતી યામતી અપુનર્બંધક ભાવઃ
માગીનુસારિતાઃ માગપતિતતાઃ સમ્યગ્દર્શનઃ દેશવિરતિઃ સર્વવિરતિઃ અપ્રમત્તભાવઃ ત્રેહિ-
પ્રતિપન્નતાઃ સયોગીઃ અયોગીઃ અવસ્થા વગેરે અંતર્મુદ્ધર્ત્તમાં કે તેથી વધારે વખતમાં
પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષે પહોંચી જાય છે. ને મોક્ષયોગ્યતા સ્વભાવ સંપૂર્ણપણે પ્રગટ થઈ જાય છે.

(૨) પરંતુ જે આત્માઓની તથા-સચ્ચતા બાદ્ય નિમિત્તોને લીધે વિકાસ પામી શકે-આધિગમથી વિકાસ પામી શકે તેવી-પરિપાક પામે તેવી હોય છે, તેઓ જુદા જુદા નિમિત્તોની સહાયથી મોક્ષાનુદ્ધન સ્વાત્મવિકાસ નાના-મોટા દોષોથી નાના-મોટા મોક્ષ કરતાં કરતાં ઉપરના ક્રમે પરમમોક્ષ સુધી પહોંચી જાય છે.

૨. મોક્ષાભિલાષી આત્માનું મન-આત્મભાવ-આત્મજ્ઞાનના વિચાર તરફ વળે છે, અને જેમ જેમ મોક્ષમાં સદાયક બાહ્યપદાર્થોની વાન સાબળીને, બેઠકને કે સ્વનઃ તેના દૃશ્યમાં તેના તરફ આકર્ષણ થાય છે, તેમ તેમ તે પદાર્થો નેને વધારે ને વધારે સંસ્કરી ધનાવે છે, ને આ બતનો તે આત્મા ઉપર ઉપકાર કરે છે—

ज्ञान-विचारा-अभिमुख्यं यथा यथा भवति किमत्रि ना-उत्तन्दम् ।

अर्थः प्रलोभ्य वाक्षरऽनुगृहीयात्तथा चेतः ॥ ७-७१ ॥ [५० ना०]

સુંદર જિનપ્રતિમા: ઉત્તમ આકારો-શુબદો અને વાદ્યોથી સજ્જિત. મુદ્રાઓ:
સુરુનો પરિચય: વગેરે ઉત્તમ આલખનો છે.

अभिरूप-जिन-प्रतिमा विशिष्ट-पद-वर्णन-शायर-रचना ।।

पुरुष-विशेषा-ऽऽदिकमप्यस्त एवाऽऽत्मनः ॥ ५-१८ ॥ [२०५८]

જાવાઈ ઉપર આવી જાય છે.

ઉત્તમ આલંબનોથી ઉત્તમભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે તે ૧૨, ૨૦, ૩૪, ૫૬, ૮૦,

आलम्बनैः प्रशस्तैः प्रायो भावः प्रशस्त एव जायते ॥ १-१४ ॥ [५०-५१-]

[illegible]

માટે જાય છે

૬ તેને, આત્માના જેવું તરવર, પામવાના પુણ્યોના પુરવારને તેની પાસે
નીમાં વિસ્તારથી નિર્વિત છે

(૧) ધર્મ વિશે જાણવા પૂછવાની મનોદ્વંદ્વિ તેને મનમાં નથી સાથે છે.

(૨) પૂછવાની જરૂર નથી.

(૩) પૂછવા માટે પુછની પાતે જવાની જરૂર નથી.

(૪) જડને પૂછે છે.

(૫) ધર્મ કરે, તેના-તેનીથી કરે. ને તે તેને મમે. માર્ગોત્સારી થાય છે.

(૬) સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરવાની તેવારી.

(૭) સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરે.

(૮) સમ્યક્દર્શન પામીને જ્ઞાન પડી પાડી મનો દોષ, મિથ્યાતા તથા નિર્જનતાદિક
પણું પામી પડી જાય, પણ તે પામે નહીં જ.

(૯) દેશવિરતિધર થાય.

(૧૦) અનંતાનુબંધિ કપાયોની વિરાગોજના કરે.

(૧૧) સર્વ દર્શનમોહનીય કર્મનો ક્ષય કરે.

(૧૨) ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ઉપશમ કરનાર થાય.

(૧૩) ઉપશાંત-ચારિત્ર-મોહી થાય.

(૧૪) ચારિત્ર મોહનીયકર્મનો ક્ષય કરનાર થાય.

(૧૫) ક્ષીણમોહી થાય.

(૧૬) સયોગી કેવળજ્ઞાની થાય.

(૧૭) અયોગી કેવળજ્ઞાની, શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે.

(૧૮) તે સર્વથા મુક્ત થાય.

૧૦ આ રીતે, તથાક્ષવ્યતાના પરિપાક મુજબ કુદરતી રીતે કે નિમિત્તોથી થય
જ કરે, આમ થવું, તે પણ આત્માની કુદરતી સ્થિતિ હોય છે.

૧૧ જગતમાં આ જાતના જીવો મળે છે, તે જગતની કુદરતી સ્થિતિને ક્ષીણ જ
મળે છે. તેમાં કોઈની જનાવટ નથી હોતી. પરલોકની સાધના કરનારા સાચા આત્માર્થી
જીવો કોઈ દંભી: કે જનાવટી નથી હોતા. આ જાતના માનવો જગતમાં હોવા, એ
પણુ વિશ્વ-વ્યવસ્થાના નિયમોને આધારે હોય છે. માટે તેવા જીવો મળી શકે છે. તે
આત્મા હોવાની સાબિતી છે. મોક્ષ હોવાની: મોક્ષમાર્ગ હોવાની: અને ધર્મની અનિવાર્ય
આવશ્યકતાની સાબિતી છે.

૧૨ ચર્યાગતમાં દેવપૂજા: શુરુભક્તિ: દાન: વડીલોની સેવા: તથા બીજી પણ ઉચિત પ્રવૃત્તિઓ તેને કરવાની હોય છે.

૧૩ પોતાની યોગ્ય સમજથી જે આત્મા વિશિષ્ટ પ્રકારના દેવ: શુરુ: ધર્મ:નો આગ્રય ન કરી શકતા હોય, કે ન કરી શક્યા હોય, તેવા જીવો અધ્યાત્મ તરફ પ્રેરણા આપનાર કોઈપણ કે સર્વ દેવ-શુરુની પૂજા-ભક્તિ કરે. કોઈપણ ધર્મનો-ધર્મચંદ્યાનો-શાસનનો આગ્રય કરે. તે તેને માટે લાભકારક છે, કેમકે-દેવ, શુરુ અને ધર્મ તરફ વળવાથી કોઈક વખતે પણ તેને મોક્ષમાં ખાસ પ્રેરક-પ્રવર નિમિત્તરૂપે ઉંચા પ્રકારના દેવ-શુરુ-ધર્મની પ્રાપ્તિ થવાની ઘણી શક્યતા છે. લીંટા કાઢીને પણ એકઠો ઘુંટનાર ક્યારેક પછુ આપો એકઠો કાઢી શકશે. પરંતુ હાથમાં પાટી જ ન લે, ને ક્યારે એકઠો લખી શકવાનો છે?

૧૪ એટલા જ માટે મહાન્ ધર્મશુરુઓ તેવા જીવોને ચંજીવની સ્તર સ્તરવા માટે દરેક પ્રકારનું ઘાસ ચરાવવાના ન્યાયે સર્વ ધર્મ કરવાની સમ્મતિ આપે છે, સ્વધર્મા જેને જે ગમે તે ધર્મ કરવાની સમ્મતિ આપે છે. અને એ રીતે ભાવથી જે કોઈ જીવો જે કોઈ ધર્મમાં રહીને તેના જતાવ્યા પ્રમાણે હાર્દિક સત્યતા કરતા હોય છે, તેનો ખુદ્દિલેહ થવા દેતા નથી. કદાચ સાંસારિક ઇચ્છાઓથી પણ તેને કરતા હોય, તે પેટ ભવિષ્યમાં પ્રજાપત્નીય બાળીને સમજાવીને સુધારી શકાય તેવા બાળીને ધર્મ કરતા હોય છે. અને એ જ કારણે પોતાને માન્ય ધર્મનાં લાવવા માટે જિનકુદરની નિમિત્તકે હોઈ શકતો પુરુષો કરતા નથી. કારણ કે તે તે જીવોની વર્તમાન દાસકતા જ ને તે ધર્મનાં વર્તિ તે તે દેવ-શુરુ ઉપરની શ્રદ્ધાથી આગળ વધવાની હોય છે. અને એ રીતે જોઈ શકાય વધતા તે ભવમાં કે ભવાતરમાં ઉંચી ઉંચી કક્ષાની ધર્મગતિમાં જાય છે. અને પરિણામે ઉંચામાં ઉંચી કક્ષાની ધર્મશાસન સંરચના કે તેની સંકલ્પનામાં જાય છે. મોક્ષમાં જાય છે. આજની ધર્મગતિ પ્રવૃત્તિ કેવળ પુનિષ અને જ્ઞાતિનાં કેવળ શાસનના વિજ્ઞ પુરુષો તેને પસંદ કરતા નથી, પરંતુ તેની પેઠી કેવળ જોઈ શકાય ઉંચતા હોય છે. સહજ ધર્મપરિવર્તનને તેઓ આજ્ઞાપના હોય છે.

૧૫ અભવ્ય જીવ પણ સાંસારભુખાની પ્રવૃત્તિની સ્વરૂપે જાય છે. તેને તેના ઉપર કદાચિત અદ્રેષી થવાથી વધાપ્રવૃત્તિ કરવા જાય છે. અને દરેક જાતની સાંસારભુખ મેળવવાની ઇચ્છાથી ધર્મ કરવાની ઇચ્છા જાય છે. તેને તેના સંસ્કાર કરી શકાતી નથી કારણ કે, તેના આત્મગતી વિકાસનાં સ્તર મેળવવાને તેના સંસ્કાર રીતે પરિવર્તન ન કરી શકાય એવી કુદરતી રીતિ છે. તેના આત્મગતી વિકાસની સાત્તારિક ભુખારી ધર્મ કરવાની ઇચ્છા જાય છે. તેને તેના સંસ્કાર કરી શકાય છે.

૧૬ મોક્ષનાં બીજી હોય તેના સંસ્કારનાં સ્તર મેળવવાને તેના સંસ્કાર કરી શકાય છે. તેના સંસ્કારનાં સ્તર મેળવવાને તેના સંસ્કાર કરી શકાય છે. તેના સંસ્કારનાં સ્તર મેળવવાને તેના સંસ્કાર કરી શકાય છે.

પડી સંજાતાના મનને રમી રાખે છે. તેને કારણે જોઈએ તેવા સ્વપ્નનાં દેશો, પાત્રો, સ્થાનો, મોઢાં બધાં છે.

હ તેનો અત્માત્મ જેમ નરના અપકારના પાપોને કારણે જુદાને જુદા સ્થાનોએ નીમાં વિસ્તારથી ભરેલ છે.

(૧) ધર્મ વિશે કેવળ પૂછાતી બનોઈને તેના બનવા બધાં માને છે.

(૨) પૂછાતી જન્મ માર છે.

(૩) પૂછા માટે શુભની પાતે જાણી રહ્યાં માને છે.

(૪) જઈને પડે છે.

(૫) ધર્મ કરે. જેના-જેનીની કરે. ને તે તેને ધર્મ. માગોતુચારી માને છે.

(૬) સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવાની ટેવારી.

(૭) સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે.

(૮) સમ્યગ્દર્શન પામીને કાલ પડી પાપ મળે કોય, મિથ્યાત્વ તથા નિહાનનાંકિ પહું પામી પડી બાય, પહુ તે પામે નડે જ.

(૯) દેશવિરત્તિધર થાય.

(૧૦) અનંતાનુબંધિ કપાયોની વિસંધોજના કરે.

(૧૧) સર્વ દર્શનમોહનીય કમનો દાય કરે.

(૧૨) ચારિત્રમોહનીય કમનો ઉપશમ કરનાર થાય.

(૧૩) ઉપશાંત-ચારિત્ર-મોહી થાય.

(૧૪) ચારિત્ર મોહનીયકમનો ક્ષય કરનાર થાય.

(૧૫) ક્ષીણમોહી થાય.

(૧૬) સયોગી કેવળજ્ઞાની થાય.

(૧૭) અયોગી કેવળજ્ઞાની, શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે.

(૧૮) તે સર્વથા સુકૃત થાય.

૧૦ આ રીતે, તથાભવ્યતાના પરિપાક સુજળ કુદરતી રીતે કે નિમિત્તોશી થઈ જ કરે, આમ થવું, તે પશુ આત્માની કુદરતી સ્થિતિ હોય છે.

૧૧ જગતમાં આ જાતના જીવો મળે છે, તે જગતની કુદરતી સ્થિતિને લીધે જ મળે છે. તેમાં કોઈની બનાવટ નથી હોતી. પરલોકની સાધના કરનારા સાચા આત્માર્થી જીવો કોઈ દંભી: કે બનાવટી નથી હોતા. આ જાતના માનવો જગતમાં હોવા, એ પશુ વિશ્વ-વ્યવસ્થાના નિયમોને આધારે હોય છે. માટે તેવા જીવો મળી શકે છે. તે આત્મા હોવાની સાબિતી છે. મોક્ષ હોવાની: મોક્ષમાર્ગ હોવાની: અને ધર્મની અનિવાર્ય આવશ્યકતાની સાબિતી છે.

૧૨ શ્રદ્ધાતમાં દેવપૂજાઃ શુરુભક્તિઃ દાનઃ વડીલોની સેવાઃ તથા બીજી ધર્મ ઉચિત પ્રવૃત્તિઓ તેને કરવાની હોય છે.

૧૩ પોતાની યોગ્ય સમજથી જે આત્મા વિશિષ્ટ પ્રકારના દેવ-શુરુ-ધર્મ-નો આશ્રય ન કરી શકતા હોય, કે ન કરી શક્યા હોય, તેવા જીવો અધ્યાત્મ તરફ પ્રેરણા આપનાર ડોઠપણુ કે સર્વ દેવ-શુરુની પૂજા-લક્ષિ કરે. ડોઠપણુ ધર્મ-નો-ધર્મ-સંધાનો-શાસ્ત્રનો આશ્રય કરે. તે તેને માટે લાલકારક છે, કેમકે-દેવ, શુરુ અને ધર્મ તરફ વળવાથી ડોઠક વખતે પણ તેને મોક્ષમાં ખાસ પ્રેરક-પ્રવર નિમિત્તરૂપ ઉચ્ચ પ્રકારના દેવ-શુરુ-ધર્મ-ની પ્રાપ્તિ થવાની ઘણી શક્યતા છે. લીંટા કાઢીને પણ એકટો ઘુંટનાર ક્યારેક પણ આખો એકટો કાઢી શકશે. પરંતુ હાથમાં પાટી જ ન લે, ને ક્યારે એકટો લગી શકવાનો છે?

૧૪ એટલા જ માટે મહાન, ધર્મશુરુઓ તેવા જીવોને સંજીવની સ્વર ચંગવવા માટે દરેક પ્રકારનું ધ્યાસ ચંગવવાના ન્યાયે સર્વ ધર્મ કન્યાની સમ્મતિ આપે છે, સ્વધવા જેને જે ગમે તે ધર્મ કરવાની સમ્મતિ આપે છે. અને એ રીતે જાવથી જે કેટલાં જીવો જે કોઈ ધર્મમાં રહીને તેના જતાવ્યા પ્રમાણે હાર્દિક જાવના કરતા હોય છે, તેને જીવિલેહ થવા દેતા નથી. કદાચ સાંસારિક ઇચ્છાઓથી પણ તેને કરતા હોય, તેના જીવિલેહમાં પ્રજાપતિય જાણીને સમજાવીને સુધારી શકાય તેવા જાણીને ધર્મ કરતા હોય છે. અને એ જ કારણે પોતાને માન્ય ધર્મનાં જાવવા માટે જિનકૃદ્યની સમ્મતિ આપે છે. પુરુષો કરતા નથી. કારણ કે તે તે જીવોની વર્તમાન જાવના જાણીને ધર્મ કરતા હોય છે તે તે દેવ-શુર ઉપરની શ્રદ્ધાથી આગળ વધવાની હોય છે. અને જાણીને ધર્મ કરતા હોય છે. વધતા તે જાવમાં કે જાવાતરમાં ઉંચી ઉંચી કક્ષાની ધર્મ જાવના કરતા હોય છે. પરિણામે ઉચ્ચમાં ઉંચી કક્ષાની ધર્મજ્ઞાનના સંસ્કારના હોય છે. અને જાણીને ધર્મ કરતા હોય છે. મોક્ષમાં જાય છે. આજની ધર્મોત્તર પ્રવૃત્તિ દેવજા પુત્રિના અને જીવિલેહ કેટલાં જીવો જાવનાના વિષે પુરુષો તેને પસંદ કરતા નથી, પરંતુ તેની જાણીને ધર્મ કરતા હોય છે. પસંદ કરતા હોય છે. સહજ ધર્મોપરિવર્તનને તેઓ જાવના કરતા હોય છે.

૧૫ અભવ્ય હવ પાપ સંસારપુણની ઇન્છાની સ્વર્ગ કરી ને દર્શન કરી ને
તેના ઉપર કથાંચિત અદોષી ધવાની સધામિત્તિકરના જ ના કરી ને કરી ને
સંસારપુણ મેળવવાની ઇન્છાની ધર્મ કરવાની ઇન્છા ને કરી ને કરી ને
કરી શકાતી નથી કારણ કે, તેના આત્માની સ્વભાવ જ ને કરી ને કરી ને
રીતે પરિવર્તન ન કરી શકાય એવી હુરૂં રિતિ ને કરી ને કરી ને
જની સામાજિક સુખની ધર્મ કરવાની ઇન્છા ને કરી ને કરી ને

१०. विद्यार्थी को इस परीक्षा में उत्तीर्ण करने के लिये आवश्यक है कि वह परीक्षा के लिये आवश्यक सामग्री को अपने साथ ले आये। परीक्षा के लिये आवश्यक सामग्री को अपने साथ ले आये। परीक्षा के लिये आवश्यक सामग्री को अपने साथ ले आये।

આત્મા કે જે હૃદયમાં રહેલો છે તેને આત્મા કહેવાય.

(૧) આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે.

(૨) આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે. આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે.

(૩) આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે. આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે.

(૪) આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે. આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે.

(૫) આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે. આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે.

(૬) આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે. આત્મા એ જોઈ શકાય નથી પણ અનુભવ થાય છે.

વ્યક્તિ-ભેદ-નયા-ડડેશાદ-જીવત્વમડીવ્યતે ॥ ૭૦ સાં ૧-૨૩

“વ્યક્તિભેદના નયાદેશની અપેક્ષાએ આત્માને અલગ પણું કહી શકાય છે.”

“તથા, શુદ્ધ ભાવપ્રાણની અપેક્ષાએ: સાંસારિક આત્માઓ અલગ પણું કહી શકાય છે.”

ત્યારે નિર્મળ જ્ઞાનવાળા સિદ્ધના હોવા પછી દ્રવ્યપ્રાણ વિનાના હોવાથી અપેક્ષાએ અલગ પણું કહી શકાય છે.”

આત્માના જ્ઞાનશક્તિ:-ભાવધ્રિયો: વીર્યશક્તિ:-ભાવ ત્રણ યોગ: નિરંતર આશ્વાસરૂપ હવનશક્તિ:-ભાવશ્વાસોચ્છ્વાસ: અને નિત્ય સ્થાયિ સ્થિતિ:-ભાવઆયુષ્ય: આ ચાર શુભ્રાના વિકારો અનુક્રમે પાંચ ધન્દ્રિયો પ: મન:-વચન:-કાયા:ના બળો ૩: શ્વાસોશ્વાસ પ્રાણ: ૧: અને આયુઃકર્મના ઉદયથી મળતી મર્યાદિત સ્થિતિ-આયુષ પ્રાણ ૧: એમ કુલ ૧૦ દ્રવ્યપ્રાણ થાય છે.

(૭) દ્રવ્ય પ્રાણ પુદ્ગલોના પયોથો છે. તે પ્રાણોના આધારે—

[illegible]

આ વસ્તુસ્થિતિ બરાબર સમજવી. સમજવા જેવો છે. તેથી કુલ્યોદયું પામ્યું એ એક અપેક્ષાએ સુખ્યપણે ચેતન ધર્મ છે, અને અપેક્ષાનો ઉપચારથી પુરુષ ધર્મ પવુ છે. એમ બન્નેયનોય ધર્મ કહેવાય છે ખરી અને ભીંતનો દાખલો: અહીં નગર ઘટાયવો. આત્મા: એક સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છતાં અન્ય દ્રવ્યોના નિમિત્તથી પણ અનેક સ્વરો પ્રાપ્ત કરે છે. સિદ્ધના છવોની અવગાહના યાછગના દુરોરના ત્રીજા તાગ જેટલી હેવ છે. ન નાની, ન મોટી. ધર્મોસ્તિકાય, અધર્મોસ્તિકાય અહોકના નહેવાથી અનન્યોર્વના ધણી છતાં સિદ્ધના આત્માઓ ત્યાં જઈ શકતા નથી. અનુક્રમસ્થાન: આકાશપ્રદેશોના જ અવકાશ મેળવી શકે છે આધા-પાછા થતા નથી વગેરેના અછરો નિમિત્ત નતે છે. પરંતુ તેવા જ સ્વભાવો ચેતના આત્મામા હોય છે, મટે એનજ વ ન છે.

પરિણામો મળ્યા છે. —

(૧) પરિણામો: જેમને પ્રાણીના જન્મ મરણના ચક્રમાં ફરવામાં આવે છે. પરંતુ તેઓને પણ જન્મ મરણના ચક્રમાં ફરવામાં આવે છે. ગતિમાં કે પછી નિરાકારમાં મળવામાં પડે છે.

એટલે કે આચારિક ગુણની ક્રમશઃ વધારાની પ્રક્રિયા થાય છે. પુનઃ પડેલા માનસ વિવેક જૂનીને તરફ વળી મનમાં વધારા થાય છે. પુનઃ પ્રવેશ કરવામાં પાછું વાળીને લેવામાં નથી. જ્યાંના મનમાં પડેલાં તે મનમાં જાડાતામાં આવે છે. ને હૃદય-પુદ્ગલ કરવામાં આવે છે તેનું રૂપ તેને કે જ્યાંના કાચી કે જ્યાંના લોગવધું પડે છે, જેમ જળોને તેનું કાચી પીવાનામાં આવે છે તરફ કાચી પીવામાં તે બરાબર ચોંટી જાય છે, ને પૂર્ણ આનંદથી ભરી જાય છે. પછી તેને જળીને તે ઢોહી નીચેથી નાંખવામાં આવે છે, અને પાછી કાચી રૂપમાં જ્યાંનામાં આવે છે. આમ તેને ઢોહી પીવાનો આનંદ મળે છે પણ સાચે નીચેનાની વળાવના બાંધકર બનાવના હુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે. માટે ઢોહી પીવાનું નુખ વધારે હુઃખનું તરફ બનવાની હુઃખરૂપ છે.

(૨) તાપથી—જેમ તપેલા ઢોહા ઉપર પાણીના છાંટા નાખીએ, ને તે તરફ જ શોષાર્થ જાય છે. તેમ જામે તેટલા વિષયો આગળ ધરા, તો પણ ધમધમતી જુલવાળી ઇન્દ્રિયો તેને ગટ કરી જાય છે. તો પણ તેનો વિષયો લોગવવાનો ધખારો અગિના તાપની જેમ કાયમ જાગતો જ હોય છે. એ ધખારામાં સુખ શું? કેમકે ધખારો જાગતો રહે છે. તેથી શાંતિ શી રીતે મળી શકે? વિષયો લોગવતા પહેલાં તે મેળવવા હુઃખ લોગવડું પડે છે. અને લોગવ્યા પછી તેના ફળો લોગવવાના હોય છે પ્રથમ પચ્ચ તાપ અને પછી પચ્ચ તાપ. એ પ્રકારના પુટપાકના બે પડમાં ગોઠવાયેલો આત્મા ઇન્દ્રિયોની વિષયવૃષ્ટિના અગ્નિ વચ્ચે શેકાઈ રહ્યો હોય છે, બકાઈ રહ્યો હોય છે. તેથી તેમાં સુખની આશા જ શી રાખી શકાય? જેમ બે શરાવલના બે પડની વચ્ચે ઔષધી મૂકીને વેધ અગ્નિમાં નાખીને પકાવે છે. તેમ આત્મા એ બે પડમાં શેકાય છે.

બીજી રીતે તાપ: પોતાના શત્રુઓ તરફ મનમાં રોજ દેખતો દાવાનળ સળગતો હોય છે. એટલે બકારથી સુખ લોગવવાં છતાં પણ તેના તરફના લાય વગેરેથી મન તો

તાપઃ સંતાપઃ દુઃખ. અનુભવતું જ હોય છે માટે, સંતાપ-સહકૃત-સુખઃ તે વાસ્તવિક રીતે દુઃખરૂપઃ છે.

(૩) સંસ્કારથી—એક સુખ આત્મા લોગવના હોય પછી તેના કંટાળો આવે છે. એટલે બીજું સુખ લોગવવાનું મન જીવ કરે છે. તેનાથે કંટાળો આવે છે. તે પણ દુઃખરૂપ લાગે છે. પશ્ચિમામે બીજેય દુઃખરૂપ લાગ્યા સુખરૂપ લાગતું એક સુખ પછી દુઃખરૂપ લાગ્યું. સુખની પ્રાપ્તિ હતી ખરી રીતે બધા દુઃખરૂપ છે મરુત્તનના આત્મા માનતા હોય છે, કે “મેં સુખ મેળવ્યું.” પરંતુ જેમ એક માણસે ડાબા ખંડા ઉપર બાર મૂક્યો હોય, તે જમણા ખંડા ઉપર લે, ત્યારે ડાબા ખંડા નિર્ભર સ્વદુઃખનો હોય છે. પણ જમણો ખંડો બારે મરનો હોય છે એકંદરે આ ખંડો બંને હોય છે તે બંને, પરંતુ બાર નો પોતાની જ ઉપર આવે છે ને ? પોતાની ઉપરથી ન જીવના મોહને કારણે છે ? તેથી દુઃખ નો દરેક સ્થિતિમા પોતાને જ લોગવવાનું હેતુ જ છે એક સુખને આરામઃ એ પોતાને નો આરામ નથી જ. ઇન્દ્રિયોને કારણે અનુભવ થાય છે. તેથી તે આત્માને દુઃખ લોગવવાનું હોય છે કારણકે સુખને અનુભવ ન થાય છે, તેથી તે વિક રીતે તે પણ દુઃખ છે.

[illegible][illegible]

ਅੰਤ੍ਰਿਕ ਨਿਰਮਾਣੀ ਦਾ ਆਧਾਰ

આત્મા આશુદ્ધ નિરંગનપણી જેને જોતા પાપ, જનો લોકતા ગણાય છે અને ઉપચરિત અનુપચરિત વ્યવહારનપણી કમોનો લોકતા પણ મનાય છે. વ્યવહારનયથી કુલની માણા વગેરે લોગોનો લોકતા મનાય છે. આજ રીતે નેગમ વગેરે નયોની વ્યવસ્થા પણ સમજી લેવી નેગમનયથી જે ગર્હ દ્રવ્ય કે નશ્વકનુઃ પોત્તગણિત કે આત્માગત લોગવવા તરીકે વ્યવહાર થતો હોય, તે જોને તેનો આત્મા લોકતા ગણાય છે. સંગ્રહનયથી સર્વ લોગ્યના સંગ્રહરૂપ એક જ લોગનો લોકતા ગણાય છે વ્યવહારનયની વાત ઉપર આવી ગઈ છે. નકલ્યુસૂત્રનયથી જે જે લોગ્ય પત્રગોનો લોગ કરાતો હોય તે વખતે તેનો લોકતા ગણાય છે. રાજદનયથી સામાન્ય કુલની માણા વગેરે મંગાવી તે તે પદાર્થોનો લોકતા: સમભિરૂઢથી કુલની માણામાંના શુદ્ધ શુદ્ધ કુલોનો જુદો જુદો લોકતા અને એવંભૂત નયથી જે વખતે જે કુલની માણાનો કે તેના જે કુલનો સાક્ષાત્ ઉપલોગ કરાતો હોય, તે વખતે જ તેનો લોકતા હોય છે, ઈત્યાદિ.

આત્માનું કર્તાપણ:—

આત્માનું કર્તાપણુ:—

શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી વિભુ-આત્મા પોતાના શુદ્ધ બાવોનો કર્તા છે. કારણ કે આ નય શુદ્ધ ક્ષણોની વૃત્તિને આશ્રય કરતો હોય છે. અશુદ્ધ ક્ષણોની વૃત્તિ તરફ ઉઠાસીત હોય છે. એટલે કે સસારાવસ્થા તરફ આ નય જોતો નથી. પરંતુ મોક્ષાવસ્થા તરફ આ નય દૃષ્ટિ આપે છે. માટે “ શુદ્ધ બાવનો કર્તા આત્મા છે ” એમ આ નય માને છે. અને જ્યારે કર્મકૃત ઉપદ્રવો શાંત થાય છે, એટલે કે વિસમાગનો ક્ષય થાય છે, ત્યારે આત્મા પોતાના શુદ્ધ બાવો કરવા લાગી જાય છે. કારણ કે રાગાદિ કલેશથી વાસિત ચિત્ત-ચેતના જ સંસાર છે. અને તેનાથી રહિત ચેતન-ચિત્ત તે જ મોક્ષ કહેવાય છે. એટલે કલેશાદિથી રહિત ચેતના થતી જાય તેમ તેમ પોતાના શુદ્ધ બાવોનો આત્મા કર્તા થતો જાય છે.

આ નયની દ્રષ્ટિથી-કિલ્લ ચેનના હોય તે આત્મા નથી કેમકે ચેનના-આત્મા-ચિત્ત-આત્મા સાથે એ અવસ્થાનો વિરોધ છે કેમકે-તે વખતે ચિત્ત નથી. માટે આત્મા નથી. કેમકે ચિત્ત શબ્દનો અર્થ તે વખતે ઘટનો નથી.

પર્યાયાર્થિક શબ્દ નથી કહે છે, કે-‘જુનજાનવાળો ઉપયોગ હોય છે’ એ વાક્ય વ્યુહું છે. કારણ કે-ઉપયોગ માત્ર જુનજાનનો જ નથી હોતો, બીજા જ નો પણ ઉપયોગ હોય છે. તેથી જે જે જ્ઞાનનો ઉપયોગ હોય, તે તે જ્ઞાનના ઉપયોગવાળો આત્મા છે. એમ કહેવું જોઈએ

તે પ્રમાણે “આત્મા શુદ્ધરૂપ છે.” એમ કહી શકાય નહીં. જે જે વખતે શુદ્ધ હોય તે વખતે “શુદ્ધ” અને જ્યારે અશુદ્ધ હોય, ત્યારે “અશુદ્ધ છે” એમ કહેવું જોઈએ કારણ કે-આત્મા સદાએ શુદ્ધરૂપ નથી હોતો. સાંનિક્ષિક રીતે અશુદ્ધ તરીકે પણ છે. માટે જ્યારે આત્મા શુદ્ધ સ્વપર્યાયરૂપ હોય, ત્યારે કહે તેને શુદ્ધ સ્વરૂપનો કહી કહો. પરંતુ અશુદ્ધ પર્યાયમા હોય, ત્યારે અશુદ્ધ સ્વરૂપનો કહી કહો. એમ કહેવું શક્ય નથી. નિશ્ચયનય તથા આ નયનો અભિપ્રાય બુદ્ધિ પડે છે

જ્યોત ઉત્પન્ન થાય છે " કહે.

ત્યારે જોને નહીં કહે " એ ઉત્પન્ન થાય છે. આત્મામાં કોઈ નહીં ઉત્પન્ન નથી થતું. તે માત્ર પદ્મ પાંડુના પાત્ર, એમ કહે.

ત્યારે પદ્મોત્તર કહે " એ જોને નહીં ઉત્પન્ન થાય છે. માત્ર જો-
" ઉત્પન્ન થયા પછી તે જ પદ્મ પાંડુના પાત્રમાં જાય છે "

" હા, એ વાત ખરી "

" તો તેના ઉપર જોના આરોપણી પો જાયું નહોતું " એમ કહે જો. અને અને કહીને જોને કે-પદ્મોત્તર જ નહોતું " આમ મમારી માત્ર બાધી અને તમારી વાત સાચી, એમા પ્રમાણ રું "

અમારી વાત એટલા માટે માની છે, કે-પદ્મોત્તર ન મેસા ઉત્પન્ન થયાજ કરતા હોય છે. માટે સમ્યક્દર્શનાદિ આત્માના ગુણો તે તેના પર્વાનો છે. માટે ઉત્પન્ન થાય છે.

અહીં પર્વાયાર્થિક નય માનનાર બૌદ્ધ સાથે થોડી ચર્ચા છે.—

તે કહે છે, કે— " ઘડો એ માટીનો પર્વાય છે. અને તે ઘણું કષ્ટે ઉત્પન્ન થયા કરે છે. અને તે ઉત્પત્તિની પરંપરા આવે છે. તેથી આપણને " ઘડો અસુક વખત સુધી કાયમ છે " એમ બાસે છે. પરંતુ જેમ ઘડાની પરંપરામાં તાંતુ દ્રવ્ય કોઈ પણ રીતે કામ આવતું નથી, તેમ ઘડો દ્રવ્ય પણ તે પરંપરાને મઠક કરતો નથી. કેમકે-ઘડો પોતે જ જ્યારે અનિત્ય છે, ત્યારે તેની ઉત્પત્તિની પરંપરા ધ્રુવ-નિત્ય-સ્થિર શી રીતે સંભવી શકે? જેનાથી-પોતે સંતાન-પરંપરા ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ જ્યારે સ્થિર નથી તો તેની પરંપરા શી રીતે સ્થિર હોઈ શકે? (આ રીતે પર્વાયની અનિત્યતા, ઉત્પત્તિને વિનાશપણું સ્પષ્ટ કર્યું.)

આ પ્રમાણે પર્વાયાર્થિકનયથી માત્ર આત્મા જ ઉત્પન્ન થાય છે, એમ નથી. પરંતુ જુદા જુદા દ્રવ્યોને અવગણના આપવારૂપે આકાશ પણ કષ્ટે કષ્ટે નવા નવા ઉત્પન્ન થાય છે. એમ બીજા દ્રવ્યો વિષે પણ સમજવું. આ વાત અહીં પર્વાયનયની અપેક્ષાએ પ્રાસંગિક સૂચિત કરી છે.

હવે ઋણસૂત્ર નય કે જે સ્થૂલ પર્વાયાર્થિક નય છે. તે કહે છે કે જ્યારે જ્યારે જે જે ભાવે આત્મા પરિણમે ત્યારે ત્યારે તે તે ભાવનો આત્મા કર્તા છે. જેમકે— " આત્મા ક્રોધપણે પરિણમે ત્યારે ક્રોધનો કર્તા છે. " એમ કહેશે- અને થોડીવાર પછી " દયા કરે ત્યારે દયાનો કરનાર છે " એમ કહેશે. તે સિવાયના બીજા ભાવોનું કર્તાપણું આ નય

કષ્ટ સહન કરી નથી. કાલે ક્રોધ-આ નયને મતે જિનેશ્વરદેવોએ એક દ્રવ્યની એકી સાથે એ ક્રિયા હોવાનું બતાવ્યું નથી.

હોવારૂપ જે ક્રિયા છે, તે દ્રવ્યની સતત વિદ્યમાનતામાં જ રહે અને હોવારૂપ તે જ ક્રિયા બીજા દ્રવ્યો કે બીજા શુદ્ધોમાં સમાવવાનીય દ્રવ્ય-શુદ્ધિ વિના ન સંભવે.

માટે શુદ્ધ નિશ્ચયનય તો આત્માનું કર્મલોકાપાણુ થે મનના નથી બીજા નયો જે રીતે કર્તૃ-લોકાપાણુ માને છે. તે અહીં પ્રસંગથી બતાવેલ છે.

“ પોતાના સિવાયના ભાવોનો આત્મા કર્તા છે ” એમ કર્તાપદના અર્થને નથી અજાની માને છે. અને કર્મથી બંધાય છે. પણ જાની એમ મના નથી. અને કર્મનો દેખાતા નથી. (ત્યારે જાની થતા જતા હોય છે.)

કલ્પનાથી કલ્પવૃક્ષ: તે વૃક્ષ ૩ પાતળા પાંખ પુરતો અને પાપથી મળી રહી રહેતો છે. પણ વાસ્તવિક રીતે તે સળી-રહી પડી નથી.

માટે જ્યાંથી મોડને મોં મનની જુડે જુડે રૂપના છે, ત્યારે ત્યારે માનવનાં માયા જેવી કલ્પનાઓ દોષ છે. નર સુરિયાત નથી મેળી.

પરંતુ કલ્પના સહિત આત્મા કલ્પના સહિત આત્માને પમજી મળે છે. કલ્પનાથી મૂઠ માણસ ધાણીવાર કાળાને ગાત, અને ગાતને ગાતું જાય છે. પરંતુ કલ્પના તોય પામતા ન તો લાડ કે ન તો ગાતું દોષ છે.

માટે પરમાત્માનું સાચું ધ્યાન, તેની માચી મહિત અને સ્તુતિ તે જ છે, કે તેઓના આત્માને પુણ્ય અને પાપથી મહિત એવા તેના શુદ્ધ સ્વરૂપનું પિતન કરીને ખ્યાલમાં લઈને જ થાય છે.

શ્રી વીતરાગ પ્રભુના શરીર: રૂપ: લાવણ્ય: ગળ્ય ગઢ: છત્ર: ક્ષમા: આદિની અપેક્ષાએ સ્તુતિ કરવામાં આવે છે. તે નિશ્ચયનયથી વાસ્તવિક સ્તુતિ નથી. તે વીતરાગ આત્માની વ્યવહારથી સ્તુતિ છે. પરંતુ તે પરમાત્માના જ્ઞાનાદિ શુભોની સ્તુતિ તે વાસ્તવિક નિશ્ચયનયથી સ્તુતિ છે.

કોઈ રાજાના વખાણ કરતી વખતે તેના શહેર: દિલ્લા: ગામડા: ધનના બંડારનું વર્ણન કરવામાં આવે છે તે તેની સાચી સ્તુતિ નથી, પરંતુ ઉપચારથી સ્તુતિ છે.

શૂરવીરપણું: ગંભીરપણું: ઉદારતા: વગેરે શુભોનું વર્ણન એ વાસ્તવિક વર્ણન છે. માટે કુકવિતું કાવ્ય જેમ આનંદ આપતું નથી તેમ સુખ્ય અને ઉપચારિત ધર્મોને શુભ પાઠયા વિનાની સ્તુતિ પણ આનંદ આપતી નથી. એટલું જ નહીં પણ જો તેમાં પણ કદાચલ બળે તો તે વધારે અનર્થ પણ ઉપજાવી શકે છે. જેમ કોઈ માણસ ધારદાર તલવાર ભૂલથી હાથમા પકડી લે, તો તે હાથ કાપી નાખે છે ને ?

જો કે શુભ કલ્પના પણ કોઈક વખત યોગ્ય ગણાય છે. ક્યાં સુધી ? જ્યાં સુધી પૂરેપૂરી વાસ્તવિક સ્થિતિનું જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી. જેમ મણિની પ્રભા ઉપરથી મણિકું જ્ઞાન કરી શકાય છે. તેમ સારી કલ્પનાથી વસ્તુનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ પણ સમજી શકાય.

છે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિનું બરાબર જ્ઞાન થાય, તે રીતે અનંજન પ્રથા (આ શુદ્ધ પાતંજલ યોગશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે) અનાવરણ-સ્વચ્છતા પ્રગટ ન થાય, ત્યાં સુધી શુદ્ધ કલ્પના યોગ્ય છે. માટે વાસ્તવિક રીતે વિકલ્પ ચિંતન, પુરુષ-પાપ ચિંતન, નિત્ય એવા શ્રદ્ધાનું સદા ધ્યાન કરવું

આ શુદ્ધ નયની મર્યાદા છે.

અહીં એક શંકા થાય છે, કે—

“તો આત્મા કાઈ કરતો નથી. એમ શુદ્ધ નયથી જણાવ્યું છે. તે પછી કલા, હિંસા, દાન, ચારી વગેરે જે બનાવો જગતમાં શરૂ વધ્યા છે, તેના પુરુષ ન અને દેવતા પણ ભોગવાય છે. વગેરે વ્યવસ્થા જ શી રીતે થયો ?

એ બધું વ્યવહારથી છે, નિશ્ચયનયથી નથી.

૧૭૧ ના પદમાંથી આશુ કિંમિત્તે કનકની પદ્મી માનવા પ્રમાણે કનકના સારિય પરિપક્ષે ઉપર ચિત્ર કરેલે આત્માને માનવા સંસ્કાર આત્માના પદો ઉપરથી ક્રી આતરિક સંસ્કારો નામ કરેલ છે. આત્માના પદો ઉપરથી ક્રી આતરિક સંસ્કારો નામ કરેલ છે. આત્માના પદો ઉપરથી ક્રી આતરિક સંસ્કારો નામ કરેલ છે. આત્માના પદો ઉપરથી ક્રી આતરિક સંસ્કારો નામ કરેલ છે.

(૪) તેથી ક્યારેય પણ આત્માને પંચર ન થાય, અને પંચરે તે આત્મા ન થાય નહીંતર, જો તે વ્યવસ્થામાં ફેરફાર થઈ જતો હોય, તો પંચરુપ દ્વારા અને મોક્ષરૂપ ક્ષણે તોલ જ ન રહે. કારણ કે તે બંનેના મુંડામાં જ નાચે તો દુષ્ટ પાપ મુંડામાં નાચે એટલે કે કદાચ સંવરથીયે સંસાર પડી જાય, આશ્રયથીયે મોક્ષ મળી જાય, એમ અવ્યવસ્થા થઈ જાય.

(૫) આત્મા પોતાના શુભાચયોથી જ આવતાં કર્મોને રોકી દે છે. આત્મા પોતે જ એમ કરવામાં સમર્થ છે. તેને બીજાની મદદની જરૂર પડતી નથી. કેમકે તે સ્વતંત્ર સર્વ શક્તિમાન છે. હિંસા અને અહિંસા જેમ જીવના પદોમાં છે. બાહ્ય હિંસા કે અહિંસા તો માત્ર નિમિત્ત કારણમૂલ છે. તેથી તે પોતાના કામ પણ સ્વતંત્ર ક્ષણ સીધી રીતે બતાવી શકતા નથી.

(૬) આમ છતાં બાહ્ય વ્યવહારની બાબતોને એકાંતથી માત્ર વલગી રહેનાર હોકો-વ્યવહારમૂલ જીવો તો હિંસા અને અહિંસા આદિ નિમિત્તોને જ અત્યુક્રમે આશ્રવ અને સંવર માની જોસે છે. કેમકે-માત્ર બાહ્ય પ્રવૃત્તિને તે સમજેલા હોય છે. તેની પાછળના ગૂઢ તરવો તેના બ્યાલમાં હોતા નથી. કેમકે-એ હિંસાદિક બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ ચોક્કસ રીતે-એકાંતથી આશ્રવ કે સંવરના હેતુઓ બની શકતા નથી.

શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, કે-“જેટલા આશ્રવો છે તેટલા સંવરો છે.” તે આ બાહ્ય પ્રવૃત્તિની અપેક્ષાએ છે. એટલે કે-“બહારથી પ્રવૃત્તિ આશ્રવની જણાતી હોવા છતાં કદાચ અંદરથી આશય શુદ્ધ હોય તો તે જ પ્રવૃત્તિ સંવરની બની જાય છે. એ પ્રમાણે તો તે જ પ્રવૃત્તિ આશ્રવની પ્રવૃત્તિ બની જાય છે.” તેથી સારી કે ખોટી બાહ્યપ્રવૃત્તિઓ આશ્રવ અને સંવરનું અનન્ય કારણ બની શકતી નથી. જો કે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ તેમ કહી શકાય. પરંતુ તેમાં જે આશ્રવ ન રખાય. તેમાં જ એકાંતથી આશ્રવ રાખનાર વ્યવહાર-મૂલ કહેવાય. પ્રાથમિક અભ્યાસીને પ્રથમ એ રીતે સમજાવીને હિંસાદિક

આશ્રયોનો ત્યાગઃ તથા દામાદિ-અદિસાદિકના પાત્રાનું આશ્રય પાત્ર કમવચ. પરંતુ, એકાનથી આશ્રય એ વ્યવહારનયની પાત્ર વાત નથી એ વ્યવહારનાત્ર છે આ રહસ્ય છે. નિશ્ચયનય આપેલ વ્યવહારનય એ સાચો વ્યવહારનય છે.

(૭) માટે બાહ્ય કારણો ઉપર સંવેદના આધાર નથી મુકાય નહીં. એટલે મુખ્યપણે તો જાણેના બુદ્ધા-બુદ્ધાપણને કીધે આશ્રયઃ અને સંવેદઃ નહીં કની મુકાય છે. એ રહસ્ય છે.

(૮) વિષયોમાં આસક્ત કોઈએ અજાનતા થઈથી બંધાય છે પરંતુ એ વ્યવિષયો તે છે કમોથી બંધાતા નથી. અજાનતા બંધનું કારણ-આશ્રય છે. એ જ વચને નહીં આત્મજ્ઞાન થયાથી આત્મા મુક્ત થાય છે. પરંતુ પુદ્ગલ-સ્વરૂપો પુનઃક્રમ. એ જ ના જાનમાત્રથી આત્મા મુક્ત થતો નથી. શાસ્ત્રઃ પુરુષો વિનયઃ એ અનુદિક કિતઃ વગેરેને વ્યવહારનયના જ્ઞાતાઓ સંવેદના અંગ નહીંકે જ. એ છે પરંતુ તે પદ વચવિદ રીતે વિશિષ્ટ પ્રકારના મન વચનઃ કાયાના પુદ્ગલો જે ને એ જ ને એ જ ને એ જ ને પરંતુ તેની પાછળ આત્માના જ્ઞાનાદિ જે જાણે હોય જ. એ જ ને એ જ ને એ જ ને એ જ સંવેદનાનું નેમાં છે.

પ્રકરણ ૩ બુદ્ધિ : આગળનો મહાવિકાસ :

એ પ્રમાણે લઙ્ઘિઓ પ્રાપ્ત કરવા છતાં પણ વૃજ્ઞાનરહિત હોવાથી તેમાં જરા પણ મમતા કે તેનો અહંકાર રાખતા ન હોવાથી સર્વથા આસક્તિરહિત હોવાથી મોહનીય-કર્મને સર્વથા ક્ષીણ કરનારી લપકત્રેણિના પરિણામો ઉપર જ્યારે ચડે છે, ત્યારે અકુ-વીશેષ પ્રકારનું તે મહાત્માનું મોહનીય કર્મ સર્વથા નાશ પામી જાય છે. અને મોહનીય કર્મ નાશ પામ્યું, કે બાકીના ત્રણેય ધાતિકર્મો તુરંત જ નાશ પામે છે. જેમ તાડના જાડના માથા ઉપરની સોય તુટી પડતાં તાડનું જાડ નાશ પામે છે. તેમ ત્રણેય બીજા ધાતિકર્મો નાશ પામે જ છે.

તે વખતે માત્ર અન્તર્બુદ્ધિના વખત સુધી ક્ષીણમોહ છદ્મસ્થ વીતરાગપણું પ્રાપ્ત કરીને, અંતે જ્ઞાનાવરણીયઃ દર્શનાવરણીયઃ અને અંતરાય એ ત્રણેય કર્મોનો સર્વથા ક્ષય થઈ જાય છે. ત્યારે સંસારમાં બાંધી રાખનારા બીજબૂત બંધનોથી-ચાર કર્મોથી તે મહાત્મા મુક્ત થઈ ગયેલા હોય છે.

પરંતુ મોક્ષરૂપી રૂળની પ્રાપ્તિમાં બંધનરૂપ-પ્રતિબંધકરૂપ-વિદ્વનરૂપ ચાર અઘાતિ વેદનીયઃ નામઃ ગોત્રઃ અને આયુષ્યકર્મઃથી મુક્ત થવાની અપેક્ષા રાખી તેનો ક્ષય થવાની રાહ બુદ્ધિ છે.

તે વખતે તેઓ યથાખ્યાત ચારિત્રઃ જિનઃ કેવળીઃ સર્વશઃ સર્વદર્શીઃ શુદ્ધઃ શુદ્ધઃ કૃતકૃત્યઃ સ્નાતકઃ નામના નિર્ગન્થ હોય છે.

ત્યારબાદ મોક્ષમાં પ્રતિબંધક ચાર અઘાતિ કર્મોના બંધનથી છુટા થઈ જાય છે. અને તે જ ભવમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

જેમ પ્રથમ નાંખેલા લાકડા તમામ રૂબણી જવાથી તેનવા લકડા ન ઉમેરવાથી જેમ અગ્નિ ઠરી જાય છે, તે પ્રમાણે-પૂર્વે લોગવેલા તમામ ભવો છુટી જવાથી, તથા નવા ઉત્પન્ન થવાના કોઈ કારણો ન હોવાથી, નવા ભવ તેમને ઉત્પન્ન થઈ શકે તેમ નથી.

પ્રકરણ ૪ થું : મોક્ષનું અનુષ્ઠાન મુખ્ય:

તેથી તેમનો સગવડથી અગ્નિ છુટાઈ જાય છે ત્યારે તે ન શેરે સગવડના સહનના મુખોને આટી જાય તેવું સર્વગા અત્યન્ત ઉચ્ચ પ્રકરણું ઉદયના ન આવી શકે તેવું કાયમી સૌથી ઉચ્ચમા ઉચ્ચ મોક્ષ મુખ્ય પ્રાપ્ત કરે છે

અને મર્યાને પૂર્વ-અત્યાધ્યાત્મિક અને છે તેને કેટલી સગવડના સહનના સહન પ્રાપ્ત કરવાની લેશમાત્ર નાકાર્યથી નથી દેખી તે—

(૩) આત્મવેદનીય જ્ઞાનેના ઉદયથી જન્મ: પા-દ: પાત્રી. મત્રી: મત્રી, નમ: નમ: આમ: જગત્રીસા: કુટુંબ: મય: નીતિ: આરોગ્ય. ૩ મ પાત્રના પાત્રનામ: મોજ-પ્રોપાના સાધનોના લોભપટામા મુખ શબ્દ વપરાય છે.

ત્યારે, મોક્ષમાં ઉપરના ત્રણેય મુખ કરતાં અનંતમુખ મુખ જોવા જે અનુભવ વિમાનવાસી દેવોનું મુખ સંસારી જીવોનાં મુખોમાં જ પ્રમાણ મળે છે. તેના કરતાં વિરતિધર આત્માનું, તેના કરતાં ધ્યાનસ્થનું, અને શુભચરિત્ર પ્રાપ્તનું મુખ અનંતમુખ છે. અને તેના કરતાં, ક્ષીયમોક્ષીનું, તેના કરતાં કેવળજ્ઞાનીનું અને તેના કરતાં મોક્ષ પ્રાપ્ત જીવોનું મુખ અનંતમુખ છે.

ભવાલિન'દી જીવને મોક્ષના સુખની ઇચ્છા થતી નથી. તે તો ધીઃ ક્રોધઃ કેરીના રસઃ ધનઃ સ્ત્રીઃ વગેરેમાં જ સુખ માનીને અસાર સંસારને સારજૂત માને છે. અને તેને મોક્ષના સુખની કોઈ વાત કરે, તો તે પૂછશે કે “ત્યાં મોક્ષમાં કેરીનો રસ મળે કે? ત્યાં માંસ, દારુ, વેશ્યા મળે કે?” તેવી મનોદશા ધરાવતા જીવને મોક્ષના સુખની વાનગી શી રીતે સમજાવી શકાય?

પરંતુ, તે વાત યોગ્ય નથી. ઉંઘમાં પણ એક જાતની પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે. તેના સુખમાં વધઘટનો સંભવ રહે છે. ત્યારે યોગસુખમાં વધઘટ નથી. એને સદૃશ રીતે સુખમયતા હોય છે.

મહેનતઃ મલુરીઃ શાકઃ મદઃ રોગઃ કામવાચનાઃ મોહની ઉત્પત્તિઃ અને દર્શનાવગ્મીય કર્મનો ઉદય હોય તેનાથી સ્વપ્ન-નિદ્રા આવે છે. એમ ને એમ ઉંઘ નથી આવતી. ત્યારે મોક્ષમાં એમાંનું કાઈ નથી હોતું, ઉંઘ સાથે મોક્ષના મુખને ઘટાવતું યોગ ન રી.

જગત્માં તે મુખના જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી કે જેનો દાખલો આપી શકાય. માટે ઉપમાગદિત-નિરુપમ મુખ છે. અનુમાન અને ઉપમાન પ્રમત્તમાં અનુકરણ પ્રદિદ રેનુ અને દાખલાની જરૂર પડે છે. પરંતુ તેનું કાઈ આ હોકમા નથી. તેથી કેનો ઉપમા આપી શકાય ? માટે, અરિહંત સર્વજ્ઞ ભગવતોને તે મુખનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન હોય છે. અને તેઓએ કહ્યું છે, કે “ મોક્ષનું મુખ આવું અદ્ભુત હોય છે.”

સામ્ય અનુચિતકર્મોના

— — —

૧ ધાતિકર્મોના નાશનો ન્યાય

एव उत्तरादिज्ञानाद्, तत्र कर्मा-नवी कृणु ।
 निराकर्मा-नानि-ज-नामां, नामां कर्म-नामां ॥ १ ॥
 दूरीकृतं ज्ञानं, यमोक्तेः ज्ञान-देहमः ।
 संसार-सिद्धं हास्येन, मोहनीयं परोपरो ॥ २ ॥
 ततो-ज्ज्ञान-ज्ञान-न-द-ज्ञान-नाम-न-नाम ।
 प्रदोयन्ते-स्य यमपत्, गीणि कर्मण्यतोपः ॥ ३ ॥

એ પ્રમાણે—

તત્ત્વજ્ઞાન થવાની વેરાગી આત્મા તાન આત્મનો સકલ થાય એટલે—
 નવી કર્મોની પરંપરા (બંધાની) અટકી જાય છે. ૧.

અને પૂર્વે કહેલા સમ્યગ્દર્શનાદિક કર્મોના લાવના હેતુઓથી પૂર્વે સાંગ્રહેલા કર્મોના
 ક્ષય થવાથી સંસારના બીજરૂપ મોહનીય કર્મ પૂરેપૂરું લાય પામી જાય છે. ૨.

ત્યાર પછી—

અંતરાય, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય એ ત્રણેય કર્મો પૂરેપૂરાં એકી સાથે તરત
 જ ક્ષય પામી જાય છે.

૨ ધાતિકર્મોનો નાશ થવાનું કારણ:

गर्भ-सूच्यां विनष्टायां, यथा तालो विनश्यति ।

तथा कर्म क्षयं याति, मोहनीये क्षयं गते ॥ ४ ॥

જેમ-ગર્ભમાં રહેલી લાંબી સોય નાશ પામે છે, ત્યારે તાલનું ઝાડ પણ નાશ
 પામી જાય છે. તેમ મોહનીય કર્મ ક્ષય પામવાથી (શેષ) પણ કર્મ ક્ષય પામે છે. ૪.

૩ ધાતિકર્મોનો નાશ થવાથી શું થાય ?

ततः क्षीण-चतुःकर्मा, प्राप्तोऽथाख्यात-संयमम् ।

वीज-वन्धन-निर्मुक्तः, स्नातकः परमेश्वरः ॥ ५ ॥

શેષ-કર્મ-ફળાપેક્ષઃ, શુદ્ધો વુદ્ધો નિરામયઃ ।

સર્વજઃ સર્વદર્શી ચ, જિનો ભવતિ કેવલી ॥ ૬ ॥

તે વાર પછી—

આર કર્મ જેના નાશ પામેલા છે: યથાજ્ઞાન અગ્નિને પામેલા: યજ્ઞના ધંધનથી
ગ્રહિત: કનાતક: પરમેશ્વર: બાકીના આર કર્મોના વિષાદો દાગડાન... શુદ્ધ: શુદ્ધ. નિરોધ:
સર્વજ: સર્વદર્શી: જિન: અને કેવલી: થાય છે. ૫-૬.

૮ મોક્ષ કેવી રીતે પામે છે ?

પછી—

કૃત્તન-કર્મ-સયાદૃશ્યં, નિર્વાણમધિગચ્છતિ ।

યથા દગ્ધેન્દ્રનો વદ્ધિ-નિરુપાદાન-મન્નરિઃ ॥ ૭ ॥

દગ્ધે થીજે યથાજ્ઞ્યન્ત, પ્રાદુર્ભવતિ નાદુરઃ ।

કર્મ-થીજે તથા દગ્ધે, નાગદતિ મરાતુઃ ॥ ૮ ॥

અર્થ-પરિવર્તનથી જાણના સ્વભાવની ગતિ, એવાની ગતિ અને જાણની ગતિ એ મને થાય છે, તે મને અર્થ ગતિના પાત્ર માટે વિચિત્રતામાં જવાની ગતિ જણાતી છે. ૧૦.

પાણીમાં ફાટતા માથાના ડોળાના વર્તમાન સ્વભાવની માથાના ડોળાના પાત્રના સ્વભાવથી તે જેમ અગ્નિ કરીને ઉપર આવી જાય છે, તેમ કમોના સ્વભાવથી જુદી જવાથી સિદ્ધિદેવમાં આત્માની ગતિ જણાતી છે. ૧૧.

એરંડીના ફળની, પન્થની રચનાની અને પેદાની જેમ જલધન તુટી જવાથી-પ્રતી જવાથી ગતિ થાય છે. તેમ કમોના જલધન તુટી જવાથી સિદ્ધિના આત્માની ગતિ થાય છે. ૧૨.

શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ કહ્યું છે, કે-

“જીવો ઉંચે જવાના સ્વાભાવિક સ્વભાવવાળા હોય છે.” અને “પુરુષોત્તો નીચે જવાના સ્વાભાવિક સ્વભાવવાળા હોય છે.” ૧૩.

જેમ ઢેકું: પવન; અને અગ્નિ અતુકમે નીચે: વચ્ચે: અને ઉંચે ગતિ કરે છે, તેમ ઉંચે જવાના સ્વભાવવાળા આત્માની સ્વભાવથી ઉંચે ગતિ પ્રવર્તે છે. ૧૪.

એ કારણે-

તેઓની (ઢેકું, પવન, અને અગ્નિની) ગતિમાં વિકાર દેખાય છે ફેરફાર દેખાય છે. (એટલે કે-ઢેકું ફેંકવાથી ઉંચે જાય, પંખા આદિની ગ્રેરણાથી વાયુ નીચે કે ઉપર પથ્થુ જાય, અગ્નિની જ્વાળા પવનના ભેરથી નીચે કે બાબુમાં પથ્થુ ગતિ કરી શકે. ઇત્યાદિ વિકાર દેખાય છે) તે ગતિને પર્વત, ભીંત વગેરેની રોકાવટ થવાથી અને પુરુષધનધાપૂર્વક બીજી રીતે પ્રયોગથી ગતિ કરાવવાથી ઘટી શકે છે. ૧૫.

એ પ્રમાણે જીવોની નીચે (નરકાદિમાં) વચ્ચે (તિર્થંકલોકમાં) અને ઉંચે (વૈભવનિકાદિ કે દેવવિમાનમાં) ગતિ કરીને લીધે થાય છે. પરંતુ કમોના ક્ષય થતાં જ સ્વાભાવિકી ગતિ ઉંચે જ થાય છે. ૧૬.

૭ એક જ સમયમાં ભવક્ષય, મોક્ષતા અને ઉત્તરગતિની પ્રાપ્તિ:

દ્રવ્યસ્ય કર્મણો યદ્વ-દૃત્યચારમ્મ-વીતયઃ ।

સમં તથૈવ મિદ્ધસ્ય. ગતિ-મોક્ષ-વવક્ષયાઃ ॥ ૧૭ ॥

ઉત્પત્તિશ્ચ વિનાશશ્ચ, પ્રકાશ-તમમોગ્ધિ ।

યુગપદ્ ભવતો યદ્વદ્, તથા નિર્વાણ-કર્મણોઃ ॥ ૧૮ ॥

જેમ (પરમાણુ આદિ) દ્રવ્યમાં ક્રિયા ઉત્પન્ન થાય છે, ક્રિયા પ્રત્યે છે અને ક્રિયા નાશ પામે છે (એ પ્રણેય જેમ એક જ સમયમાં એકી નાથે થાય છે) તે પ્રત્યે (ઉત્પત્તિ ક્રમથી લેવાની) ૧ સંસાર (કર્મ) નો સંબંધ થાય. ૨ એક-દર-એકવરૂપ સ્થિતિ: અને ૩ (સિદ્ધિશિલા મુખી જવાની) ગતિ: એ પ્રત્યેક દુઃખ મુક્તિ મુક્તિ મુક્તિ (એક જ સમયમાં) થાય છે. ૧૦

૧૦ સોકના અંતર્ગત ઉપર ત્રિ ફોની માત્ર કેમ ન હોય ?

“તતોડ્ય-તે-મનિઓવાં, કમ્પાનાસ્તો(સ્તો)” કા નેમનિઃ ।
નર્મમ્નિહાવમ્પાખાસાન્, તા તિ દેવમ્નોઃ ॥ ૨૨ ॥

“તેથી પણ ઉપર તેઓની મનિ કેમ ન હોય ?” તત્ત્વ જોઈ પાત્ર પસે.
તો તેનો જવાબ એ જ છે, કે—

“ઉપર ધર્મસ્થિતકાયનો અગાધ જે માટે ઉપર ગતિ નથી નથી. કારણ કે ગતિનો
સુખ્ય હેતુ ધર્મસ્થિતકાય જ છે.” ૨૨

૧૧ મોક્ષના સુખ વિષે વિચારણા

સંસાર-વિપયાતીતં, મુક્તાનામવ્યયં મુક્તમ્ ।

અવ્યાવાયમિતિ પ્રોક્તં, પરમં પરમર્ષિભિઃ ॥ ૨૩ ॥

૧ સુખ કેવું હોય ?

“સાંસારિક વિષયોના સુખથી ઉંચા પ્રકારનું જુદું જ સુખ મોક્ષના જીવોને હોય
છે, અને તે સુખ અવ્યય, બાંધારહિત અને ઉંચા પ્રકારનું હોય છે” એમ પરમર્ષિઓએ
કહ્યું છે. ૨૩.

[સાં ૧૦] અવ્યય એટલે કદી નાશ ન પામે. અવ્યાબાધ એટલે તેની વચ્ચે કદી કોઈ
પણ પ્રકારની ડખલ ન જ આવે. પરમ એટલે ઉંચામાં ઉંચું, તેના કરતા કોઈપણ અનુતરવાસી દેવો
કે મુનિની શાંતિનું સુખ ઉચું હોઈ શકે નહીં. સૌથી ઉંચા પ્રકારનું સુખ હોય છે, એમ મહર્ષિઓએ
સર્વજ્ઞોએ-કહ્યું છે. તેથી જાણ્યું છે, ને અમે કહીએ છીએ, એ આચાર્યશ્રીનો આશય છે. ૨૩.

૨ સુકૃતને સુખ કેવી રીતે સંભવે ?

સ્વાદેતદશરીરસ્ય, જેન્તોર્નષ્ટાષ્ટકર્મણઃ ।

કથં ભવતિ મુક્તસ્ય, સુખમિત્યત્ર મે શૃણુ ॥ ૨૪ ॥

“એ બધું ભલે હોય, પરંતુ આઠ કર્મ નાશ કરી ચૂકેલા શરીર સહિત મુક્ત આત્માને સુખ શી રીતે સંભવી શકે ?”

આ પ્રશ્નનો મારો જવાબ સાબળ.

૨૬.

[આ ૭૫૦] “સુખ નાના વેદનાયાદિક કર્મથી મેળવે નહીં. તે મેળવવા માટે મેળવે નહીં. મુક્તને તે કર્મોં નથી, તે નશી નથી, તે નથી મુક્ત કરી શકે છે.” - ૧૭૭૭૭૭૭૭

૩ ઉત્તર:—

૧૩. એ સુખનું કોણ દેશનું બતાવેલું ?

ચોક્કસ તત્ત્વદર્શી મનઃ, કુદરતે બનાવ્યો ન દેશનો ।

કર્મણ્યેન તદ્ મન, તદ્માર્ગબળમ્ મુદતમ્ ॥ ૩૦ ॥

આ સમસ્યા જનતામા તેના જેવો બીજો કોનું પતન જ નથી, માટે તે સુખ નિરૂપમ-
ઉપમા વિનાનું-દેશનું વિનાનું કહેવાય છે. ૩૦

૧૪. તે સુખ ઉપમારહિત છે, તેનું શું કારણ ?

ચિદ્વિદ્-મમિદ્વિદ્ઃ પ્રમાણ્યા-દનુમાનોપમાનગોઃ ।

અત્યન્તં ચાપ્રસિદ્ધં તદ્, યત્ તેજાનુપમ મ્મૃતમ્ ॥ ૩૧ ॥

અનુમાન અને ઉપમાન પ્રમાણ્ય લિંગની પ્રસિદ્ધિથી વાય છે. પરંતુ તે તો તદ્દન
અપ્રસિદ્ધ છે-નથી જ. માટે “ તે અનુપમ સુખ છે. ” એમ કહ્યું છે. ૩૧

[સાં બો] રીકાકારનીએ સૂચિત કરેલો અર્થ આ પ્રમાણે છે. મોક્ષસુખ જેવું કોઈ લિંગ
ઓળખાવનાર ચિહ્ન નથી. માટે ઉપમાન પ્રમાણ્યથી તે માળી રાકાનું નથી. એ જ પ્રમાણે કોઈ અન્ય
વ્યતિરેકી લિંગ પણ મળતું નથી, જેથી તેના ઉપરથી તેનું અનુમાન કરાવી રાકાય.

૧૫. તો પછી આપ એવા તે સુખનું અસ્તિત્વ હોવાનું પણ શી રીતે
કહી શકો છો ?

પ્રત્યક્ષં તદ્ ભગવતા-મર્હતાં તૈશ્વ ભાષિતમ્ ।

ગૃહ્યતેજસ્તીત્યતઃ પ્રાજ્ઞે-ર્ન છદ્મસ્ય-પરીક્ષયા ॥ ૩૨ ॥

અરિહંત ભગવંતોને તે પ્રત્યક્ષ થયું હોય છે. અને તેઓએ કહ્યું છે, માટે “ તે
છે ” એમ વિદ્વાનો જાણે છે, માને છે. પરંતુ છદ્મસ્યની પરીક્ષાથી તે હોવાનું જાણી
શકાતું નથી. ૩૨.

[સાં બો] “ મોક્ષનું સુખ છે, અને તે અનુપમ છે ” એમ બન્નેય રીતે સર્વદા વીતરાગ
અરિહંત ભગવંતોએ પોતાના કેવળજ્ઞાનથી જાણ્યું હોય છે અને તેઓએ મોક્ષમા ગયા પહેલા શરીરધારીપણે

૭૭૨ જગ્યાના પ્રમાણે બુદ્ધિ બુદ્ધિ મનોના નામે જગ-પ્રસિદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ ધર્મ
 શાસન-સંસ્થાઓ શાશ્વતધર્મના-મોક્ષમાર્ગના નાના મોટા સિદ્ધાંતો-આચારો અને મહા
 અનુશાસનના-અધારણીય નિયમોમાંના કેટલાકનો આશ્રિ-પવતે બીરો ઉપયોગ કરીને તે તે
 પરિસ્થિતિ અને દેશ-પ્રદેશોમાં રહેલા માનવોને વિશ્વવત્સલ મહાસત મહાજનોએ
 બતાવેલા માર્ગે ચાલતી રાખી, મોક્ષની નિઠ્ઠ લઈ જવાનો કેટલોક અંશે મહા ઉપકાર
 કરે છે. તેઓમાં આચાર: વિચાર: સિદ્ધાંતો: માન્યતાઓ વગેરેમાં જોઈ ગમે તેટલા
 ભેદો કેટલેક અંશે દેખાતા હોય, છતાં, તે સર્વ ધર્મશાસનો એક બાળીશ રીતે:
 આત્મવાદી: મોક્ષવાદી: પુનર્લવવાદી: છે. અને પરમાત્મતત્ત્વના સ્વીકારવાદી: છે. ન્યાય:
 નીતિ: સદાચાર: પરોપકાર:ના પક્ષપાતી છે. તેથી તે સર્વ તથા-પ્રકારના પાત્ર આત્માઓને
 મોક્ષમાર્ગે-મોક્ષ નજીક લઈ જનારા ઓછી-વધતી શક્તિ ધરાવતા નાના-મોટા વાહનો
 છે. પ્રબળ નિમિત્તો છે. સાધનો છે. જેમ વિમાન: ઘોડાગાડી: ઘોડા: હાથી: ઉટ: ગાડા:
 પાલખી: વહાણ: ખચ્ચર: પોઠીયા: રિક્ષા: વગેરેની શક્તિ: વેગ: સગવડ: વગેરે બુદ્ધિ બુદ્ધિ
 છતાં સૌ એક સ્થાનકેથી બીજે સ્થાનકે પહોંચાડનારા વાહનો છે. તેમ સમજવું.

૪ દરેક શાસનને એક બાળીશરૂપે વિશિષ્ટ ઉંચા પ્રકારે ધર્મ પુરુષાર્થનું પાલન
 કરી ધર્મની સેવા અને વ્યવસ્થા સાચવનારા ધર્મચરુઓ: હોય છે, કે જેઓ પોતપોતાની
 ધર્મસંસ્થાનું પ્રામાણિકપણે ને વફાદારીપૂર્વક સંચાલન કરવાની ફરજ બજાવતા હોય છે.
 તથા જે આત્માઓ: વિશિષ્ટ-ઉંચા પ્રકારે ધર્મનું આચરણ આચરી શકતા નથી હોતા,
 તેવા ગૃહસ્થો: કે જેઓ આશ્રવિકા માટે માર્ગાનુસારી ધર્મ દાનગારી કરતા હોય છે,

અને પ્રશ્નચર્ચા ન પાળી શકનારા તેમાંના સ્ત્રી-પુરુષો દ્વારાર્થિક આર્થિક સ્થિતિની અવસ્થા ઠીક-ઠીક અનાદિકાળની મોહકતાની ઉત્કટતાથી સામાજિક મોજો પસંદ કરવા પડ્યાની નોંધ લેવામાં આવે છે.

(૧) “તેઓ-પશુની માફક વિવેકશૂન્યપણે મોઝે મોઝે ઉપરે ઝાલ કરે” એ જેવી તેવી રીતે કામ ભોગવવાની છુટ ન આપના-વર્ગના સદસ્યો વિવેક, રાજ્ય-સંવેદનાઓથી નિયંત્રિત રીતે કામ પુરુષાર્થની અવસ્થા નીચે તેઓને મુકાવે છે, તે તે પ્રવેશ વર્તવાનો તેઓ આગ્રહ રાખતા હોય છે, અને એના આગ્રહ અનુસાર તેઓ વર્તે હોય છે, જે તેઓના હિતમાં હોય છે.

(૨) “પોતાના પેટનો ખાંડો પૂરવા આગ્રહિકા સદસ્યો એક-બીજાની છુટ ન કરે” માટે ધધાવાર ઠગવેલી નીતિના ધોરણે મુજબ વર્તનમાં તેઓ એક-બીજાના પરંપરા ચલાવી શકાય તેવા ધંધાઓની અવસ્થા કરી જાય છે, અને તેઓ તેમાં નીચે મૂક્યા છે.

પરંતુ આ માત્ર નાક દેહો કાલમાં પૂર્ણ જ નથી હોતા. આ માત્ર પાંચ પાત્રો
મને તેની સિદ્ધિ ૧૨૨ મેળવી જમાનું પાંચેની સિદ્ધિ મને મળેલ હતા, પણ ત્યજ
દ્રવ્ય: તેમ: તમ: અને માત્ર અનુભવ મને ૩. પાંચેની સિદ્ધિ મારામાં જોડાતા પડેલા
એક-૪ પાત્રના પુના મારાનીન મૂળમૂળ રંગમાંને આનંદ આનંદમાં આનંદો હતો. જે
નાની તીવ્રરૂપ અને વિજ્ઞાનીના માનવોની નાકમાં અનુભવરૂપો આનંદ કરતામાં આનંદો
હે. એજ પ્રમાણે આધુનિક શિક્ષણ વસ્તુઓ માત્ર કરતામાં પાંચેની સિદ્ધિ પાસે કુદ
અને સુદામાલ લોકલ કાળીને ચુકમેના તરીને મળવા હતા, તે માત્રો હોતી કરતામાં
આવી હતી. પ્રાચીન સપિઓના ચુકુતોના કાળો કરતામાં આનંદ હતા. અનેરે. ત્યારે
આને શાળાઓ-કોલેજોમાં શિક્ષણ કેવી રીતે અપાય છે ?

(૫) આધુનિક વિચિત્ર અને

(૫) આયું વિચિત્ર અને તત્ત્વ ઉત્પત્તિ પ્રકારનું પરિવર્તન કદી બન્યું નથી, એવું મહા-પરિવર્તન આજે જગતમાં ચાલી રહ્યું છે. પ્રજાઓને સંસ્કારમાથી અસંસ્કાર તરફ ધકેલવામાં આવે છે. છતાં પ્રજાને અસંસ્કારમાથી સંસ્કારમા લઇ જવાનું મનાવવામાં આવે છે. ત્રણેય કે-ચાર પુરુષાર્થની જીવન સંસ્કૃતિનું અસ્તિત્વ જ છે ? કે નહીં ? અથવા તેનું અસ્તિત્વ હવે ? કે નહીં ? તે સહેતુક રહસ્યમય રીતે ગોઠવાયેલી છે ? કે નહીં ? તેનીયે થકા પડતી જાય, તેની સ્થિતિ સજી છે. જાવિ પ્રજાને તેા તેનું નામ પશુ સાંભળવામાં આવશે, તેા એક મહા અમત્કાર જેવું કદાચ તેને લાગશે. તેનું રહસ્ય તેનું વિજ્ઞાનઃ વગેરે ભલભલા સંસ્કૃતિના પક્ષકારો પશુ આજે ભૂલતા જાય છે, ને ભળતી જ વાતો કરે છે, આજે સંસ્કૃતિનું નામ સૌ લે છે, પરતુ તેના અર્થની ખજાર નથી. ભળતા જ અર્થમાં એ શબ્દ ઘસડી જવાય છે. આ આજની વર્તમાન પરિસ્થિતિ છે.

૧૧ રાજ્યસત્તાને આગળ કદી

૧૧ રાજ્યસત્તાને આગળ કરી તમામ પ્રકારનું પરિવર્તન કરી નાંખવાની અસાધારણ સત્તાને-“સાર્વભૌમ સત્તા” કહેવામાં આવે છે. જમાનાને-યુગને-નામે થતું આ પરિવર્તન: એ કાંઇ માત્ર રાજ્યદારી કે રાજ્યતંત્ર સાથે સંબંધ ધરાવતી વસ્તુ નથી. પરંતુ સાંસ્કૃતિક જીવનનું સર્વ દિશાએથી એક પ્રજાએ જગતમાં સમૂળનું કરી નાખવાનું

ઉન્નતનરૂપ મહા પરિવર્તન: છે જેમા સામાજિક: આર્થિક: ગત્યક્રમ: ધર્મિક: અને માનવી ઉદનના ખીજ સર્વ પ્રકારના પરિવર્તનોના સમાવેશ થાય છે તેથી તે માત્ર ગત્યક્રમીય જાણત નથી માટે તેને સુવર્ણોત્તમ સત્તા કહેવામાં આવે છે આ પરિવર્તને, સામાન્ય પ્રવ્રત્તા ગત્યતા જાણીતમા માનકન કરતી થાય છે તેથી પ્રકાર - જનતાને આગળ કરવામા આવે છે તે તેની આડમા પાનાની રંગ શુભિલે, તે આગળે ઉદ્ધિવરંક ઉપયોગ કરી સર્વ પ્રકારના ઉવનોમા સર્વ પ્રકારના પરિવર્તનો કરવામાં આવે છે તેથી તેને આજે રાજકીય હિતચાસ કહેવામાં આવે છે

૩. સંસ્કૃતિના રક્ષણના ઉપાયો.

૧ સંસ્કૃતિવિરૂદ્ધ તેના મૂળ ઉખેડી નાખનારા જેમ પ્રગતિના બળવાન મોરચાઃ ચાલુ જ છે. તેમજ તેમાથી બચવાના સંસ્કૃતિના સાચા-ખોટા તરફડીયા પણ ચાલુ જ છે. ને સંસ્કૃતિના પ્રતીકો ઘણા દંઠમૂળ છે. સંસ્કૃતિ સ્વતઃ જ ચાલે સકેઃ પ્રામાણિકઃ નિઃસ્વાર્થીઃ અને વિશ્વકલ્યાણકારિણીઃ ચીજ છે. છેવટે પણ તેતું બળ જામ્યા વિના રહી શકશે જ નહીં. જગત્મા પ્રગતિએ બે એક ઈન્દ્રજીત બિછાવી છે, તેનો દોર કપાયા વિના રહેવાનો જ નહીં. તે દોર કેવી રીતે કપાશે ? તે આજે ભો કે આપણાથી કહી શકાતું નથી કેમ કે તે સાર્વજનિક વસ્તુ છે, પરંતુ આવું તૂટ જગત્ ઉપર વધારે વળત ટકી શકે જ નહીં.

૮. પરંતુ આત્મા ચીજ જ એવી છે કે તે કંઈ ને કંઈ વ્યક્તિના નળાળપણે ઝાગી ઉઠે છે. તેના બળને કોઈ રોકી શકતું નથી. તેનો વીર્યોન્નાય અપ્રતિકૂલ બની જાય છે. રંગરાગમા રચ્યા-પચ્યા અનંત જીવાત્માઓ વચ્ચેથી પણ કંઈ વ્યક્તિ એવી રીતે ઝાગી જાય છે, અને તે એવું કરી બતાવે છે, કે જે કંપનાના પગ ચાલી ન શકે. તેણે નામ યુગપ્રધાન મહાત્મા પુરુષ કહેવાય છે. તે ઝપાટાબધ બુદ્ધિના ચોપરેશન કરી નાખી શકે છે. તેથી સમર્થ વ્યક્તિને તે વખતના વર્તમાન જગત્માં-યુગમા-કશીયે અશક્યતા નથી હોતી. ગમે તેટલું વ્યાપક અને જબ્બર અધારું કેમ ન હોય, પરંતુ સૂર્યના બાળ કિરણો ફૂટતાં જ તે કયાંયતું કયાંય પલાયન કરી જતું જગત્ જોઈ શકે છે. તે પ્રમાણે યુગપ્રધાન મહાત્મા પુરુષ વિદ્વેનાના વાદળા ખસેડી નાંખે છે.

૯. પ્રગતિ પ્રથમ તો માત્ર આપણી બુદ્ધિને જ ફેરવે છે. પછી ધીમે ધીમે સાંસ્કૃતિક જીવનના પ્રત્યેક અણુએ અણુમા પ્રવેશીને નવસર્જનને નામે તેના મૂળીયા ઉખેડી નાખે છે તેના ઉપર એવી દીવાલો ચણી લે છે, કે-ફરીથી જાગેલી પણ જનતા પાછી ફરીને તે રક્ષણની પાસે જઈ જ ન શકે. કદાચ જાય તો જાગેલી જનતાને તે કાયદાની દીવાલો સાથે ઠોકરાઈને પાછા જ પડવું પડે. અને નીચી મૂંડીએ પ્રગતિની પાછળ પાછળ જ દોડવામાં ન છુટકે પણ છેવટે પોતાની સલામતી માનવી પડે. પ્રગતિના કુશળ બાહુગર જેવા મહા

પ્રચારકોથી આટલી હદ સુધીની અજ્ઞાત નૈયારીઓ છે. તે બધાનના હૃદયે સંસ્કૃતિએ ઉત્થાન માટે ને સખળ થવા માટે નૈયારી કરવાની રહે છે.

૧૦ આ સંસ્કૃતિ જ ભારતની પ્રગતિના રથોપિત્ર હિનો છે. તેનો જ અજ્ઞાત પ્રગતિ-વાદી ભાગીઓ પરદેશીઓને પગલે સખળ વિરોધ કરે છે. કેવો આપણો? પરંતુ આજની વિકાર પામેલી માત્ર યુદ્ધિના એકાએક એપરેશનો દેશ પડો નહીં જોઈને જાય તેમ છે. અને તે મારો બનાવવાનું કામ વિશ્વના શ્રી ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસે આભારી છે. માટે જેમ બને તેમ, તેને તેના મૂળ સ્વરૂપના વિકર થઈ જાય વિ-એટલે કે પ્રગતિનો આપ ચકાવ્યા વિના-ટકારી મળવાના આવે, તે તે જાતના એક આધારભૂત સ્થિતિ છે. આદર્શ યુગપ્રવાન પુરુષ કે તેના જેવા જ સ્વચ્છ મનના એક એવા ઉચ્ચ કક્ષાના મહાત્માની કલ્પના આપણી યુદ્ધિ અનુભવ કરવા જે શ્રી કેમ્બ્રિજના વાચકે મહાત્માજીના આશીર્વાદની સફળતાનું આપણું અનુભવ કરવા જેવા જેવા સંકલ્પની સફળ આશા નાખી શકાય છે.

દેશનેતાઓ “બહારની દુનિયાની સાથે ક્રમ મિત્રાનીને આજનાની નાતો છડેગોડે
 કરીને ભારતની પ્રજા જેવી મજાપ્રજાને તેઓની પાછળ દોડવાનું કહી પરદેશીઓના
 પ્રચારને વેગ આપવાની સેવા બનાવે છે. આમ ધર્મને માનનારી પ્રજાઓઃ ધર્મથી તે
 સ્થૂત થઈ રહી છે, પરંતુ જીવનના ચાલિમયા સમ્યગ્-આદ્યોથીયે સ્થૂત થઈ રહી છે.
 એટલું જ નહીં, પણ માર્ગાનુસારિપણથી-સંસ્કૃતિથી પણ સ્થૂત થઈ જવા આવતી જાય
 છે, તેથી સ્થૂત થવાને જીવનનો આદ્ય માનતી જાય છે. તેથી તે ગમકર ઉન્માગને
 રસ્તે ચઢી ગયેલી જણાય છે, ને નિવસે ને દિવસે વધુ ને વધુ વેગપૂર્વક ઉન્માગે આગળ
 પસતી જાય છે.

આજે તેની પત્નીને ચા બનાવતાં સારો આવડે છે. પણ દુધ દોતાં, તેમાંથી ઢંઢાં
 છાશઃ ઘીઃ બનાવતાં નથી આવડતું. એક આવડે છે, તેને બદલે બીજું સારું ઘણું જી
 રહેલ છે, “સારી ચા બનાવતાં આવડે છે,” તે જાતના પોતાના વખાણથી તે કુઝાઈ
 જાય છે; અને બીજું ઘણું સારું નથી આવડતું, તેનો તેને ખેંઢ કરવા દેવામાંયે નથી
 આવડતો. તેને પોતાને ખેંઢ થતોયે નથી, ને “નથી આવડતું” તેનો કદાચ આનંદ પણ
 હોય. પરંપરાગત આરોગ્યપ્રદ સારી રસોઈ પણ આવડતી નથી. ને કુટુંબને રોગના
 લોગ બનાવી ડોક્ટરને શરણે મોકલે છે, તેનો તેને ખાલ પણ નથી. તો પછી ખેંઢ તો
 શાનો હોય જ ?

તેથી, તેના કરતાં “ જેને નથી નથી નાટકઃ સીનેમ, વગેરેન. આ જાતી કાં જે ને
અભિનયોઃ આગે આવડે છે, તે પોતાનાથી થી જાય છે. ને તે જેનાને જે નવ કરે
છે. ” તેનાથી તે જોઈ શકાતું નથી, અમાનું નથી જે ને તેથી થઈ શકતી નથી. તેને
તેને ખેદ થાય છે. થોડા કલાવ્યનિષ્ઠ ગૃહિણી અન્ય ને જુદા કૃતકૃતિને તેના જેવ
નખજા કરવાનું મન થાય છે. પતિ. સાચું સ્વભાવથી સ્વતંત્ર કૃતકૃતિ જી હું હું જે
જોઈઃ મેનેજરઃ અને ખીજા ઉપરીઓને થીવે એ કૃતકૃતિ અને કલા ન કરે ન. એ સ્વ-
ચાલી માનસ ધરાવતી અને છે, તેના આત્મ તેને નકલે નથી એ સંજોગ સ્વતંત્ર
અને આગળ વધેલાપણું થે કયા ન્હા ? એ પ્રશ્ન થાય છે

તેથી - - - - -

૨ ગામનમે માના ગમ્મપૂર્ણ રાજાના મનોરથ —

“ મને સારું શ્રી હિરાનને વર્મે. તેમજ વ્યાપક રાજસાગર પૂર્વની ગામના મળેલા મહાપુરુષના જગતી સારામા મળે. ૭. મળાગતિ તેની સારામા આસનામા હું જોતપ્રોત થઈ, મારું આધ્યાત્મિક જગત પારીય. મને હું હાતમા મુકસ્યાસ્યામા છું. ધંધો-રોજગાર: મારે જાતે સિદ્ધિ માનવ જનુળા માનવે કરતા પડે છે, તે પડે હું માગીનુસારી જીવને દરેક જાગનોમા રાજાને વળગી રહેતા નહીં છું. વેશ: ન્યા વગેરે તમામ પ્રકારના બારનીય માગીનુસારી જીવન અવધારોને રાખી રહું છું. તારી અને બદલે તિથિનો ઉપયોગ કરે છું વગેરે. પણ તેટલાથી મને સતોષ નથી. તેટલાથી મારી આધ્યાત્મિક વિકાસની શ્રૂષ સંતોષાવી નથી. કંચન. ગમિની કુટુંબ: અને કાયા: એ ચાર કક્ષાએ મને ઘેરી લીધો છે. તેનાથી મારા આત્માને મનથી ન્યારો રાખી તમામ પ્રવૃત્તિઓ કરવા છતા, હું મારા સત્ ચિદાનંદમય આત્માને નિર્લેપ રાખવા તત્પર રહીશ, અને સાથે સાથે માનવજાતિનાં ઘેરી ઉન્માર્ગપોષક જાળા માનવજાતિના કિતને માટે કાપી નાખીશ. સમ્યગ્દષ્ટિ તરીકેની મારી ફરજ છે, કે ઉન્માર્ગપોષક જેટલા તરવ: અને બંધનો: ખીજ માનવજાતો ઉપર પથ્થ પડયા છે, પડતા જાય છે, અને પડવાને તૈયાર કરાઈ રહ્યા છે, તે સર્વ ફર હઠાવવા પ્રયાસ કરીશ. મારાથી આવું બધું જોઈને હાથ જોડી જોડી રહેવાય જ નહીં. પ્રથમ તો લોકોને સમજાવી આપીને, તેઓની જુદી નિર્મળ બનાવીશ:—“પરિણામે કેવા કેવા અહિત તેથી થવાના છે?” તેના વાસ્તવિક ચિત્ત રજુ કરીશ. એટલે આપોઆપ આગળનું કામ થતું રહેશે.

ઉપેક્ષા સેવી થકાય જ નહીં. માત્ર થોડા વીથોદલાસની જરૂર છે. ધર્મ નિયનિત: સાચા ન્યાયની આધાર-શિલા ઉપરની: ઋષિ-મુનિ-પ્રણીત-રાજ્યનીતિના પાયા ઉપરની: સંતશાહી રાજ્યવ્યવસ્થાની પુન: સ્થાપના કરાવીશ. અને વર્તમાન દરેક રાજ્યદારી પુરુષોને યોગ્ય સમજાવી આપીને તેની મહત્તા અને પ્રજાને તથા જગતને તેનાથી થતા ને થવાના ભાવિ અગમ્ય લાભો સમજાવીશ. તથા આજની લોકશાહી તો અમૃત જેવી સંતશાહીના

જા કે આજે ને તમ કોનય નરે છે. પરંતુ તેના પગ સમય પાતામિન્દે તેનો પ્રતિનિધિ મહાસંસ્થા માર્ગમા ચાલતી અને જમતી નમન માનવગતિ ઉપર ભરેલ ધરાવતી મહાજન સંસ્થાને તોડી નાખવા મ્મી. 'તુમ માર્ગતે ને નજરે પડવા પાડે રહી આડે હાથે સ્થપાતી છે. તે નખવા નિયામમા મૂલતા પિત્તમા દેયનેતાઓ માર્ગતે તેની લોકપ્રિયતા ફેલાવવાની તેને મજબૂત બનાવવામાં આવી છે. " તે નખતથી જ જેન અને તેમ બંધેલા લોકો પોતાની નાવઃનત મોરે લામાજિતઃ પામિતઃ તથા મહાજન સંસ્થા વગેરેમાં લાખત ન થતાં, જાડુમનના આધાર ઉપર ચારૂ કરાવેલી કોમેસઃ વગેરે અને તેને અનુસરતી બીજી અનેક નવી નથી સંસ્થાઓમાં જ લાખત થાય. " એવો મોટા પાયા ઉપર રીવાજ પાડવામા આવ્યો હતો. તેમ તેમ પ્રયમની સંસ્થાઓ તુટતી જાયઃ નખળી પડતી જાયઃ એમ " પ્રયમની મૂળભૂત સંસ્થાઓ છોડવામાં પ્રજા પોતે જ પોતાના પગમાં કુહાડો મારે છે. "

એ કોઇપણ ચિકિતોના ધ્યાનમાં રહેવા પામે નહીં. તે સંસ્થાઓ માર્ગત સરકાર પોતાની સામે તેઓને થવા દે. તેમ તેમ તે સંસ્થાઓ લોકપ્રિય અને મજબૂત બનતી જાય, તેમ તેમ મૂળભૂત સંસ્થાઓ નખળી પડતી જાય, જેથી વિદેશીયો ખુશી થાય. એટલા માટે કોમેસમાં જ એવા એવા પ્રસંગો ઉભો કરવામાં આવતા હોય છે, કે મતલેહઃ જેંચાજેંચીઃ પક્ષોઃ અને પાર્ટીઓઃ ઉભી કરવામાં આવે, તેથી તે સંસ્થા તરફ જાહેર પ્રજાનું ધ્યાન જાય. પ્રજામાં રસ જાગ્યા કરે, આકર્ષણ વધતું જાય, તે સર્વને વર્તમાન પત્રો દ્વારા મોટું સ્વરૂપ આપવાથી તે મહત્વની બાબત તરીકે નવા ઉચ્છરતા માનવોમાં સ્થાન પામતી જાય. તેના આગેવાનોનાં મન તેમાં જ રોકાઈ રહે તેના આગેવાનોને જેલમાં લઈ જવામાં આવે, તેઓની સામે વિરોધનો વંટોલ ઉભો કરવામાં આવે, જેથી પ્રજા માને કે—“ વિદેશીય સરકાર આ સંસ્થાથી વિરુદ્ધ છે ” અને જેથી લોકો તેને વધારે ચાહે, તેમ તેમ તે સંસ્થા લોકોમાં વધારે પ્રિય બનતી જાય.

એટલું જ નહીં, પરંતુ તે સંસ્થાની દોષપ્રેમતા સ્પષ્ટિત કરવા તેની સામે જરૂરે અગ્રારી વિરોધનો વરોળ ઉભો કરવાની પોલીસી હતી, ત્યારે જેટલો અને હદોઅર્થે અક્ષાવાતા હતા, તે વખતે મૂળભૂત સંસ્થાઓના આગેવાનોને દેશનેનારો અને દેશ સંસ્થાના વિરોધમાં સહકાર દેવામાં આવતો હતો. તે એટલું જ નહીં કે સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ વર્તમાન પ્રગતિ પૂર્વજોને પ્રગતિ પ્રત્યાહિકાઓ અને સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ વરના આપેલા વચનો પાળવા માગે છે તે વિદેશીય અદ્યોને ન સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ દેખાવીને પણ વચન પાળવા માગે છે. એમ બતાવી અપવાદ નહીં કે સ્વચ્છ દેશનેનારો સ્વચ્છ માગે છે, તે તો તમારે આપવું જોઈએ. તે નહીં કે સ્વચ્છ દેશનેનારો સ્વચ્છ વર્ષ નાજય કરી અમને દેખાવ્યા, તે તો અમે પણ જુઓ અને જોઈએ નેનાનો અગિપ્રાય જાણી તેનું સ્વચ્છ કરી એ જાણવું હતું કે સ્વચ્છ અને સ્વચ્છ સ્વચ્છ સ્વચ્છ આપવા ધારીએ છીએ, તેની માગ નહીં કે સ્વચ્છ દેશનેનારો સ્વચ્છ દેશનેનારો સ્વચ્છ છે ?

તે મામપંચાયતો નગરકારી મેરજે ચલાવ્યા છે. પરંતુ ભારતની નામ્યપચાયતોના પ્રતિનિધિઓ ધર્મગુરુઓ છે. તેના પ્રતિનિધિઓ ચહેરના જગત્ રોક અને નગરચેડો પ્રાંતવાર છે. અને તેના પ્રતિનિધિઓ નાના સારંગ અને નરખાઓના મેડો છે. તેના પ્રતિ નિધિઓ નાના નાના ગામડાઓમાં છે. અને તે મને ના નેતૃત્વમાં તે તે શહેર કે ગામડાના લોકો હોય છે. તે ઉડાવી દેવામાં આવે છે. બન્નેમાં આકાશપાતાળનું અંતર છતાં કહેવાય છે કે “ભારતમાં મામપંચાયતો હતી, તેનો પુનરુદ્ધાર કરવામાં આવે છે.” હમણા જ એક પ્રધાને આવા લગભગ ઉદ્ધાર કાઢ્યા છે, એ એક જાતનું મળતું જ મળ્યું છે. એમ સૂક્ષ્મ રીતે તુલના કરનારાઓને સ્પષ્ટ રીતે સમજાયો. બહે, આ બધું આપણી વર્તમાન સરકારના સંચાલક આપણા દેશભાઈઓ જ કરતા હોય એમ દેખાય. પરંતુ તે સર્વ ગોઠવાયેલા પાછળના રાજ્યતંત્રના દંડતરો ભારતના વહિવટોથી આવે છે. નવા ફેરફારો પણ તે આદર્શો પ્રમાણે તેમ જ વિદેશીય અનુકરણ રૂપે થતા હોય છે.

શિક્ષિત લોકોને શિક્ષણ પણ તે જ જાતનું મળેલું હોય છે, એટલે બન્નેમાં બાબતો એકાકાર બની જઈને એક આકર્ષક ચિત્ર પ્રજા સામે ખડું થાય છે. પરંતુ તે પોતાની નહીં પરંતુ પારકા હિતની વસ્તુઓ છે. તે તરફ કોઈનો ય ખ્યાલ જતો જ નથી. તેઓને ભારતીય જીવનના રહસ્યોનો ઉડો ખ્યાલ હોતો નથી. વિદેશીઓની સાથે જોડાયેલા આ દેશમાંના વિદેશીયોના ભાવિ સ્વાથી અને પ્રજા માટેના અહિંતકારી મહાપરિણામોનો ખ્યાલ નથી હોતો. તેની પાછળની યોજનાઓ તથા તેના-વિદેશીયોના મૂળભૂત હેતુઓનો ખ્યાલ નથી હોતો. એકાદ જ પેઢી પછી આવનારા પરિણામોની કલ્પના પણ શી રીતે કરી શકાય ?

અહીં જ વચ્ચે શ્રી ગાંધીજીને અને તેમની પ્રવૃત્તિઓ અને આદર્શોને સ્થિર કરવામાં આવ્યા છે. વિદેશીઓને એ સીમાચિન્હ બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડે છે.

આ એક મહા સદસ્યમય વસ્તુ સ્થિતિ છે. શ્રી ગાંધીજીએ દેખાવેલા નરીકે તેનાની પ્રવૃત્તિઓ થઈ કરવાને સમયે યુરોપની જીવનપ્રણાલીને સ્વિકારવાના સ્વપ્ન કહી છે. તે જ પ્રમાણે શરૂઆતમાં ભારતીય જીવન પ્રણાલીના કારણભરે સમય પડ્યો છે. દેશના અંગરખા: પાઘડી: અને દુપટ્ટો: પહેરીને એક દેશી ઝેરીસર બહાર આવે, તે સમયે તે નવાઈ ઉપજાવનારી બાબત હતી. અને ત્યારે સત્યાગ્રહ શરૂ થઈ ગયેલો ત્યારે એ જાતનું બાનુસબુદ્ધ: ઘનો: ઉપવાસો: અને તેમાયે દેંડીયાથી કાનકુ કુચાં જોને જે ત્યાગ: કરે. તેને તેા તેમની ભારતીયતાની શૂન્યતાદિ વિષે તેા પૂછવું જ શુ ? અને પશ્ચિમ પદ્ધતિને એતાનના ચરખાનું ઉપનામ તેમના પુનઃકમા આપવું: કરે. અને ત્યારે કમ્પ્રોમીસ કયો. ત્યારે તેા બલમલાના મન ઠોડી ઉઠ્યા. એને કમ્પ્રોમીસ નહોતો. તેમને મહાજાની હતી. તેથી તેઓની આગા પ્રમદ્ય જ સર્વે નજરે રહેતો નહોતો. કોઈને ય તુકથાન નહીં થાય.”

અને એજ પ્રમાણે જમીનના મારાત્મક પાત્રના હારના દરમિયાનના પાયામેઝ કાંઈ કમરૂપે જમીનની નાતિનીની હક નહોતો જરૂરની આવડાને જેના અપાવના મૂલ્યવૃદ્ધિ ચલાવવાની તેને આડકતરો ટેકો જણાવતીને મારી રીતે આપતા હોય છે. તેમા પણ વધુ યુરોપ-અમેરિકાના ઓ-પુરુષો પ્રજાજનો મૂલ્યવૃદ્ધિ નેતાના મજા મળી ગામે ગામ પગપાળા થાના કરી કાખડે થઈ ગયાના વિલાસના કાખડા મળે છે. તેજોમાના વન તેની પ્રશંસા પણ દેશદેશાંતરમા કરી રહ્યા છે. માસ્તની પ્રજા માટેના જમીન ભિત્તો હિતોની દૃષ્ટિથી તેથી આવનારા માડા પારિજામોની મૂલ્યવૃદ્ધિ નેતાના મનમા કાખી પણ નથી. એ સમય કાયો વિદેશીયનાના હિતના છે, છતાં ભારતીય ધાર્મિક સાધુસત્તા દેખાવથી તેનો પ્રચાર ચાલે છે. જેથી ભારતની શ્રામ્યપ્રજાને વિશ્વાસમા પાડી શકાય છે. આપું તો વેપાર: ધંધા: ઉદ્યોગો: ખેતી: કળા: ન્યાય: પ્રજાશ્રવન: વગેરે સેંકડો બાબતોમા ચાલે છે. અને પ્રજાને વધુ ને વધુ શુભામ બનાવાતી જાય છે. છતાં પ્રજા પોતાને વધારે સ્વતંત્ર અને સુખી: થતી માને. એ વિદેશીયોના કામની ખુશી છે.

તો ભારતીય શ્રામ્યપંચાયતનો મહાસંતોની આજ્ઞા પ્રમાણે ગોડવાયેલા હતા, તેને ઉલટાવીને પાર્લામેન્ટની પદ્ધતિ પ્રમાણે પ્રમુખ: મંત્રી: સભ્યો: વગેરે ગોડવાય છે. અને તેમાં એકાદ બે મળી શકે તેવા પ્રાચીન મહાજન સંસ્થાના આગેવાનો કે લોકોને લેવામાં આવે છે. જેથી તેઓના વિશ્વાસથી પરંપરાગત સંસ્થા માનીને લોકો તેના ઉપર વિશ્વાસ કરે છે. મહાજન સંસ્થા ચલાવનાર હોંશીયાર લોકો નવી સંસ્થા ચલાવવામા પણ ઉપયોગી થાય છે. એ રીતે પ્રજાના જ પગમા પ્રજાને જ હાથે કુહાડો મરાઈ રહ્યો છે. તેના આગેવાનોને પટેલ: કે શેઠ: નામ ન આપતા સરપંચ જેવા બંધ નામ આપવામાં આવ્યા છે. કદાચ “પંચના સાહેબ” એવો ગર્ભિત અર્થ પણ હોય. ઇંગ્લાંડના આદર્શના રાષ્ટ્રવાદની કેંગ્રિસ સંસ્થાના નેતાઓ આ રહસ્ય જાણી શકતા નથી અને તેઓનું કામ પણ નથી. તેથી તેઓ તો જેમ બને તેમ એ નવી શ્રામ્યપંચાયતોને મજબૂત કરવામાં સતત પ્રયત્નશીલ હોય છે. એ સ્વાભાવિક જ છે. શહેરોમાં પણ મહોલ્લાના અને પોળોના મહાજનશાહી વહીવટો: મિલ્કતો: નિયમો: વગેરે ચાલુ જ છે. પરંતુ તેને

તાડીને ફેંછી દેવરાવવા માટે તેની સામે કોણેય મહોત્સા સ્થપિત્યે નો પ્રયત્ન કરવા દેવામાં આવે છે. જેમા નાના બાળકોઃ અને હુલકોનો સહકાર લેવામાં આવે છે. મોટા પતા નેઓ તે પ્રાચીન સંસ્થાને દૂર કરીને કોણેય ન મે તે વાળને જે વદ સ્થાનેઃ હશે, તેના ધોળો તંત્ર ચણાવવામાં આગળ પડતા હશે અને પૂર્વમાં તેમ જ સ્થાનુએ નુડી પડે, એ તેના-વિદેશીયોના સ્વાર્થમાં મોટામાં મોટા ખર્ચામાં છે

તે સર્વ ઉન્માદગામિના હોવાથી જાણતી રાજાના જ નહીં સહુ તેના ઉન્માદ પૂર્વના વિદ્યાસથી દોરવાની ખીણ પ્રગટ્યા માટે સહુ દનિષ્ઠ નકલ દેવા ન શકે તેમ છે. આપણા દેશનેતાઓના વિદેશગમન વખતે ત્યાં કહેવું જ શકે તેમ નહીં પણ આપનાના બહારના દેશનેતાઓના બાપદાદા છાપા ઠંઠાના કાગળે લખેલાં કે કહેલાં કે દેશ માટે જારતને માનો ફલાણા દેશને જારત નામ, પ્રાચીન કાળે ત્યાં રહેલાં કે રહેલાં નરહુનિ એક છે." બહારના દેશમાના બાનીય નરહુનિ નામનાં કે રહેલાં કે રહેલાં પાણ તેમાં મુદ્દમામાં આવ્યા હોય છે, તે જાદુનિ કાળમા નામનાં કે રહેલાં કે રહેલાં પરંતુ એ રીતે "પોને જ પોનાના દેશમા અનં પોનાના દેશમા નામનાં કે રહેલાં કે રહેલાં આદેશને દેશમા આપના હોય છે." એ જાણના મળી પા.

વળી, કેટલાક કે જે, રહેઠાણ જ સારું કરી દેવાયે છે અને મારાની ગતિ
 પ્રભાવે કોડો બનવામાં આવે છે, પણ આપણે જાણીએ છીએ કે, મારા મારનારો સારા સામાન્ય
 જનતા હોવા રહેશે નહીં. એ સારું મજાસુગમની પાતાના પદા વિચારી તેની અને
 પોતાના કુલ કાનૂનીય જાતના મતાધિકાર: પાસે મતાધિકાર: હોર ચાલે
 સામાન્ય જનતાને પદમાં તેમની પોજના પાસેથી છે. તેની સાચા તત્ત્વ સા-
 પ્રતિષ્ઠા: વગેરે પણ તેઓએ જોડેલા છે. પનારના મતિ સમજવા અને આધુનિક ચિંત-
 નિતિ હતા કેટલાક કોડો નુંદીમાં વિજય પામે છે. તેના મારણ પૂર્વમાં મંચરો:
 લાગવમાં નાન-મતના કે પાતાના મતનું વગેરેથી સાચા આતા હોય છે. મનો
 મેજન્યા પછી પ્રતિનિધિ ઉપર મતધાર નરનું કોઈ ખાસ મંચન નથી હોતું. મતદારોએ
 અવિશ્વાસની દરખાસ્ત પનાર કરવાના કાયદા છે, પરંતુ મારાની મામીનું પ્રજા તેથી
 ટેવાયેલી નથી ત્યાં સુધી યુરોપના કાઠા પુરુષો અર્જીનાં વાંમાં પોતાના સામની ગોઠવણો
 કરાવી લાંબો મેજવી શકે છે અને “મારાની અસાન પ્રજા પોતાના મતાધિકારનો કાન
 ઉઠાવી શકતી નથી.” એમ બહેર કરી કંટે કહેજે પોતાની ધારણા પ્રમાણેની ગોઠવણો
 કરાવી લેવામાં અને તેના લાભ ઉઠાવવામાં સારી રીતે કાવે છે.

પરંપરાગત આગેવાનો: અને તેની સર્યાઓ: હાલની રીતે ચુંટાયેલી ન હોવાથી
 આવી ચુંટણીમાં આડે આવી શકે નહીં. કેમ કે-તેઓ ચુંટણીમાં હાજર ન રહે. જો હાજર
 રહે તો, તેઓની સાથેનો પરંપરાગતતાનો સંબંધ તુટી પડે. તે સંસ્થાઓને અનુસરનારા
 સામાન્ય લોકો પણ મતપેટીમાં મત આપી ચૂકેલા હોવાથી, પછી મત-પદ્ધતિનો વિરોધ
 કરી શકે નહીં. એ રીતે વિરોધનો સૂર ન ઉઠે. એ રીતે મેદાન સાફ કરી રાખવા આ
 જાતનો પ્રપંચ ૧૮૮૦ થી ગોઠવાતો રહ્યો છે. વકીલ વર્ગ ત્યારથી એ ધોરણથી ટેવાતો
 રહ્યો છે. મતદારોને મતપેટીમાં કેટલીકવાર સ્વયં-સેવકો બતાવે તે રીતે મતનો કાન-
 જીઓ નાંખવા શિવાય કાંઈપણ કરવાનું રહેતું નથી. એવી સમજ હોય છે.

રાજ્યે રાષ્ટ્રીય વર્ષની ગોઠવણ કરી તથા દશાશ પદ્ધતિના તોલ માપ અને સિદ્ધા
 શરૂ કર્યા તે શું પ્રજાને બરાબર મત લઈને, તમામ મતાધિકારીઓનો રીતસર મત
 લઈને કરેલ છે? નહીં જ. એવી તો સેંકડો બાબતો હોય છે. પાકીસ્તાન: અને ભારત:
 સમગ્ર મતાધિકારીઓના મતો લઈને જુદા કરેલા છે? નહીં જ. એટલે તો માત્ર મતા
 ધિકાર આપવાની વાત દેખાવ માત્ર જ છે. મતાધિકાર કોણે આપ્યો? તે આપનાર પાસે
 કયાથી આવ્યો હતો? તેને કોણે આપ્યો હતો? પ્રજા પાસે હતો કે નહીં? કે કોણ

માટે જ્યાંથી તે મારું નામના પાંચેના નર પસાવી નહીં પુરી ન પડેલી ત્યાં ત્યાંથીના નેનું જ્યાંથી નહીં તેને નેનું નહીંનર કાચમા માલ રહેતું નહીં મારો જન્મ વારનામત જગત્પ્રેરના નરકમા પડે છે. ત્યાં પડે મારી દુરજ છે, કે તે પુ રક્ષણ કરતું. જ્યાંથી એ તમામ વ્યવસ્થા હજી પાનકાપડ પર નામનું નથી. ત્યાંથી હજી અરણે રસ્તો સામનામા આવી છે. મોટે પડે હજી પ્રજાપદાની રત્ન કરાંતી આવતો તરફે યોડું વડું ત્રણ આગે છે. ત્યાંથી પ્રજાને વત્તન વામનાનીને તે તમામ મહાપુરુષોની મુખ્યવસ્થાને જગત્પ્રેરમાં રિયન કરવી નોંધ્યું.

“જુની વ્યવસ્થા છે, માટે નાચપાત્ર છે.” એવી માત્ર સામનાની પડતું ન જોઈએ. કેમકે-તે ન સાંભળવામાં માનવજાતનું ખિત છે. માટે તે કિતના રક્ષણમાં તોગો આપવામાં આવે તો તે એક જાતની ઉદારતા છે. સંકુચિતતા નથી. ગામ પોતાની તેમજી પુંડાવા ન હેતાં પુત્રો માટે સાચવી રાખે, અને મુપાત્ર પુત્રો તેનો સદ્ગુણયોગ કરે, ને ઉત્તમોત્તમ વારસો ચલાવે, ને તે રીતે ઉત્તમ તત્ત્વનું રક્ષણ કરવામાં સંકુચિતપણું નથી. અલે કુટુંબ જનારા કે ગરીબો પોતાને બધું દાનમા ન આપી દેનારા ગૃહસ્થને સંકુચિત કહે. પરંતુ તે સાચી ઉદારતા છે. કેમકે-મહાપુરુષોનો માગ જ ઉદારતામાથી જન્મ લે છે. માટે તેની રક્ષા ખાતર બહારથી દેખાતી સંકુચિતતા પણ વાસ્તવિક અર્થમાં ઉદારતા અને વિશાલતા છે.

જગત્પ્રેર કુટુંબની એક આગેવાન વ્યક્તિએ સરકાર ઉપર આર. સી. દાસ રાધે મળીને એવી ગોઠવણ કરી હતી કે-“જે મળે, તેમાથી અમુક ભાગ આપવો.” ને દાવો માલ્યો હતો. કેમકે-ઇસ્ટ ઇડિયા કંપનીને કરોડો રૂપિયા જગત્પ્રેરે ધીરેલા કે જેના વ્યાજસહિત અબજો ધાય પરંતુ વચ્ચે જ સી. આર. દાસ બાણુ ગૂજરી ગયા. અને સ્વરાજ્યની વર્તમાન સરકાર થતા તે દાવો રદ કરવામા આવ્યો. જુનું સરકારી લેખું લેવા આજે પણ સરકાર તૈયાર છે. પણ જુનું દેવું આપવા તૈયાર ન થઈ, ને દાવો કાઢી નાખ્યો શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ સરકાર સાથે સંબંધ ધરાવતા આગેવાન એક ગૃહસ્થને તેઓને ન્યાયી બાબત તરફ લક્ષ્ય દોરવા-સમજાવવા ભલામણ પણ કરવામા આવેલી હતી, પરંતુ ૧૮૫૭ પછી ભારતીય પ્રતીકોને તોડવાનું શરૂ થયું હતું, તેમાં વેગ લાવ-

અને તમારા પોતા કામને બનીને અહિંના સ્થાપનાના બાંધારના કામને જોરે બારતની પ્રજાને સમજાવવા માટે બંધારની પ્રચારનો તરીકે આને જ ને બારતની તેથી ચક્રિત થાય છે. પરંતુ એ અહિંના જોર વિષયમાં પણ તેઓ જ મહિન્યમાં આગેવાનો બની બેસવા અને તેઓની જ દોરવળી પ્રમાણે બારતનામીઓ પણ માને, તેની પરિસ્થિતિ ઉભી કરવા એ માનવો તેઓ પ્રયાસો કરે છે

આ જાતનો કામગીર પડતો જાવવા માટે તમારો પહેલો જ બારતની બંધાર જ તે વિષયોને લગતી સંસ્થાઓ મુલમતીઓની સહાનુ, સમ્મતિ જ સહાનુમતિથી સ્થાપી રાખી છે. જેનું પ્રચારકાર્ય થોડા વખત પહેલાગી ચડેઆત કરી મોટા પાયા ઉપર ફેલાવવામાં આવે છે.

મોટા મોટા યાત્રિક કતકખાનાઓ ઉભા કરી, કરાવીને તથા વૈજ્ઞાનિક ને ચાકુ પાઠ્ય પુસ્તકોની ચોપડીઓમાં માંસાહારાદિથી મળતા ગ્રોટીન વગેરે પોષક અને પુષ્કળ વિટામીનના તરવોની વાતોનો પ્રચાર કરી, કરાવી જોરાકના તમામ પદાર્થો ઉપર કંટ્રોલ કરી, કરાવી જોરાકમાં માસ: મચ્છી: છંડાનો મોટા પાયા ઉપર પ્રચાર વધારવા તથા તે જાતનો માલ પૂરો પાડવા મોટા મોટા કારખાના અને બીજા સાધનો ફેલાઈ રહ્યા છે. તેની પાછળ નાણાની ને ટેકનીકલ મદદો અપાઈ રહી છે. અને વેપાર: દવાઓ: હુંડીયા-મણનો બચાવ: વગેરે બહાને તેમાં માણસોની દયા અને અહિંસા બતાવવામાં આવે છે.

મૃત પ્રાણીઓના શરીરના તમામ અંગોમાંથી સસ્તી વસ્તુઓ પ્રજાને પૂરી પાડવામાં અહિંસા ગણાવવામાં આવે છે. તેનો વિરોધ નવી નવી સંસ્થાઓ દ્વારા: બાષ્પણ: છાપા: ચોપડીઓ: વગેરે દ્વારા પ્રચારવામાં આવે છે, કે જે હજીવો જ વિરોધ હોય છે. સમગ્ર પ્રજાનું હિતસ્વી મહાજન તો અધિકારથી તે બંધ કરાવી ચકે. તેનો વિરોધ તો પ્રબળ અને સચોટતા ધરાવતો હોય છે. તેને વિદ્વદ્વય થવા આવી આવી સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો ચેપ ચલાવ્યો છે. તેથી બીજા ઘણા ઘણા હેતુઓ તેની સાથે જોડાયેલા છે. બંધારથી તે સંસ્થાઓ અહિંસાનો પ્રચાર કરતી હોય છે. તેમાં ખૂબ મહેનત ઉઠાવતી હોય છે, અને

મહા મહાજન નરણાને પોતાના મુખના માર પસાવવા મળે, તે જ નરણાને નહિંતર નાર. મિત્રના કામે પામેવાને મીત્ર મેળવવો નથી.

મત્સ્ય-નરણા ઉપર પવન એના કે પાંચે પડ્યા તો તેમર મહાજન (પવન) રથાને અધિકાર છે કે ન કે તેની ફરજ ચારે પુત્રપાંચેની પડ્યા તો રથ પડવાની તમામ દારી ઉપાડવાની આગે આગે છે તેના પડેને પમાણુ છે. મરતસ્યની રથના જીવન ચરિત્રમાયે આવે છે. કે ન નરણાની તની મજબુતમા આરમા કમા તારે ચક્રવર્તી તેઓને માન આપવા કમા પડે પમામ રથા જમા. તેઓ રથ પડન કહેતા હતા. "મા દળ, મા દળ" (ન માન, ન માર), "તેના માન" (રથ કેસાનિથી તમે પડે છતાયે છે.) તેથી "તમે મા." (મપ રથી રથા છે) મામ નતલીને જતા કતા તેઓ સમજિત ને તતધારી ગૃહસ્થ-મહાજનો-માદા જનો-માતનીય જનો કતા.

દેશવિરતિ તતધારીને માંસારિત કિનુઓ માયે મંજન નથી હોતો. પરંતુ મહા-પુરુષોના માર્ગના રક્ષણમા ધર્મનું-ધર્મમાર્ગનું રક્ષણ છે. તેનું રક્ષણ કરવાની સમ્યક્ દષ્ટિપણે મારી પશુ અનન્ય ફરજ છે. તેના રક્ષણમા ત્યાગબુદ્ધિ છે માટે મહાધર્મ-કૃત્ય છે. તેથી તે કાર્યથી દેશવિરતિધર ઉત્તમીન ન રથી ગડે. રહે તો સમ્યક્દર્શન મલીન થાય. મહાપુરુષોએ પ્રાપ્ત કરેલી મિદિના કરેલા વિનિયોગરૂપે તેઓએ અર્કિ સક સંસ્કૃતિની સ્થાપના દારા મહામાર્ગનો-મોક્ષમાર્ગનો વિનિયોગ જગતને કર્યો છે. તેના રક્ષણની ત્યાગી સુનિયોની સાથે સમ્યક્દષ્ટિ અને ત્યાગી ગૃહસ્થોની પશુ જોખમ દારી છે.

તે કતૈવ્ય કેવી રીતે બળવવું? તેને માટે યોગ્ય યોજના: યોગ્ય માર્ગ: યોગ્ય પદ્ધતિ: નો આશ્રય કરી જરૂરી ખામોશી રાખી "ઉડ પાણા પગ ઉપર" એવી રીતે અવિવેકથી ઉતાવળ ન કરાય. પરંતુ, તેનો અર્થ એ નથી, કે તેની સર્વથા ઉપેક્ષા રાખવી. તથા બહારના લોકોની "અવસર આવ્યે તમારી ફરજ બજાવજો." એવી કાળક્ષેપ કરાવી ફરજથી ચૂકવનારી શિખામણનો ભોગ બની જાય. તે પ્રમાણે ભોગ બન્યા વિના યોગ્ય રીતે એ ફરજ દરેક માર્ગાનુસારીઓએ પશુ બજાવવી જ જોઈએ. અને અંગત જીવન તરીકે બાર તતધારી તરીકે જીવન જીવતાં જીવતાં સમ્યક્દર્શનની શુદ્ધિ: અને ટકાવ: માટે મહાપુરુષોની સુવ્યવસ્થાને પુન: સતેજ કરવામા સમ્યક્દર્શન શુણ્ણનું મહારક્ષણ ને શુદ્ધિકરણ છે. તથા માર્ગાનુસારિતાનું પશુ રક્ષણ તેમા જ છે. અન્યથા એ શુણ્ણ રહેવા પામતા નથી.

મારા વિચાર પ્રમ ભે તેા મહાજનોના અરેવ ન જ નહેતો પુરુષ ન સ્ત્રી કે
જાતના દરેક પ્રદેશોમા અને જાતની બધાના દરેક પ્રદેશોમા પણ પ્રથમની સ્ત્રી
અથવા અને તેના પ્રતિનિધિઓનુ ત્રણ કરીથી અગર ન શુ કરી કેવળ જરૂર છે
શિથિલ થયું છે, તેને સનેજ કરવાની પૂર્વની જરૂર છે. એમ પ્રતિપક્ષે કહે છે
ગામડે ગામડે મહાજન પડતિના પંચાયતને કરીથી સનેજ કરીને સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી

એ રીતે ધર્મગુરુઓની આજ્ઞા મુજબ રચનિક મુદ્દાઓની સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી અને
તેના કેન્દ્રે વર્તવું જોઈએ. રાજ્યના પદ તેના નિર્ધારક પૂર્વક રચેલા સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી
નીતિ પ્રમાણે સ્ત્રીવાતનાઓ માનક ન થઈ શકે. જેમ તેમ સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી
સ્ત્રી કરી શકે. તેજ સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી
આગેવાની નીચે લોકોના જાનમાવના સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી સ્ત્રી

અને મરણ તરફ ઘસડી જના હોય છે. એવી જાણે છે. એ છે તે નેરો સ્કેન
પ્રાથમિક જગતમાંની કદી નથી થઈ. થવાની નથી. તે ને અત્યંત વિચાર કરે એને કાલે
સેવના મૌખિક વાતવિવાદો હોય છે તેને જગતમાં મેટું કંઈ નથી નથી એવું તે
મોટા દેશો અને લાખા ઈનિફ્રાસ્ટિક કાળ દરમિયાન કોઈ એક પ્રકારે એકીકરણ
હોય તે તે વ્યક્તિની મુશ્કેલી હોય છે. તેના અર્થે એક દિવસ નીકળે તે
થશે તે માનવને જગતની હાલતમાંથી બચાવીને એક ઉપકરણ કરે છે

અર્થ:- પોતાની સ. મે. ની
 ળીને પસાર થઈ ગય છે. મારા
 આધ્યાત્મિક પાછળ આવ્યો. અમ, એમ મો આપ્યા ગય છે. પરંતુ, સમગ્ર જે પ્રવચનનું
 મહાપુરુષોની અમૃતવાણીના પ્રસારનું આજ્ઞા આપે, તો નો અસ્તિત્વ પરમ નિધાનો
 રહે છે. અને મેરુ જેવા મહિમાવાળા જગતના વળી પરમાત્માને પણ રહે છે. ૩.

જે પ્રમાણે સમ્યક્દષ્ટિ સિતારી માગો અને મહાપુરુષોની સુવ્યવસ્થા જોઈ ચક્રે
 કે જેનો વિનિયોગ:- સ્કાન્ની:- જગત્પત્ન્ય મહાસંત મહાજનોએ અગાધ કર્ણધાર્ય
 પ્રેરાઈ જગતને કરેલો હોય છે, તે વિનિયોગના માર્ગના વિદ્વો ઉઠાવવાના અસાધારણ
 પ્રયાસો તે મહાપુરુષોનો એવક યથાચક્ષિ કરે, તે સ્વાભાવિક છે. તેની એ મહાદેવ
 છે. પ્રબળે શુદ્ધ એવા જ્ઞાન: શિક્ષણ: શ્રદ્ધા: અને આચાર: પ્રાપ્ત થાય, તેવા તમામ
 પ્રયાસો અને તેવી જાહેર હિલચાલો કરવાની તેની ફરજ છે. કેમકે-તે જ સાચો જાહેર
 નેતા છે. કેમકે-મહાસંતોની સુવ્યવસ્થાનો જાહેર વિનિયોગ જાહેરના હિત માટે જ હોય
 છે. અહીં ફરેક શબ્દની પહેલા ન વપરાયા છતાં: 'સુ' શબ્દ વપરાયેલો સમજવાનો છે,
 તેથી સુજ્ઞાન: તદ્વત્કુળ સુશિક્ષણ: તેથી ઉત્પન્ન થતી સુશ્રદ્ધા: અને તેથી પ્રવર્તતાં સર્વા-
 ચાર: તદ્વત્કુળ સારી રૂઢિઓ: સારા રીત રીવાજ: સારા વ્યવહાર: તે વ્યવહારશુદ્ધિ છે.
 ભૌતિક આદર્શોની વ્યવહારશુદ્ધિ એ વાસ્તવિક રીતે ભૌતિક અશુદ્ધિ છે.

છતાં હજી ઘણી પૂર્વની વસ્તુઓ પ્રબળા જોતગોત વણાયેલી પ્રચલિત
 છે. તેને નષ્ટ કરવા અખલે રૂપિયાનો ખર્ચ અને કરોડો માનવોનો શ્રમ આજના વિદે-
 શીય સુતસદીઓ કામે લગાડી રહેલા છે. તે પૂર્વની શક્તિઓ અને વસ્તુઓને ટકાવી
 રાખી તેની અફશુત ખુબીઓ જગતને સમજાવી તેમાં માનવોને સ્થિર કરવાનો પ્રયાસ
 હોવામાં હોલી તકે કરવાની તક હજી છે. તે સર્વ જૂલાઈ ગયા પછી, જીવનમાંથી તેના

તરવેઃ આચળા યોગ્ય ભૂમિકાઓઃ અને આચળાના રેણુકા અનુદયના અટકી રહ્યા પછી, તે સર્વે ભૂંસાઈ ગયા પછી, પુનઃ વ્યવસ્થા કરવાનું કારણ પચ્ચદિન કરતાં કાંઈ વધુ જ મુશ્કેલી ભરેલું અને લગભગ અશક્ય થયું છે એ મેં સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે. જો કોઈ વાતનો સંદર્ભ આપી શકે તો કહેવું કે તેને સ્થિર કરી શકાયો જ નહીં. પછી પાછળથી પચ્ચદિન કરતાં કાંઈ વધુ જાણી શકવાનો નથી.

એ રીતે જનતાના પાર અને ગાંધી રિવાજી તરીકે મનાતો ને વિધાન પ્રાપ્ત કરી વૂટેડું અમેરિકા ત્યારે ગારી રીતે કાળુ જમાલી પારવાળા પાર પારી ચડયો, એ આશયથી ઇંગ્લેન્ડ પોતાનો બહારનો કાળુ આંદો તરીકે ૧. એન. એ. કોમનવેલ્થ સંઘ: અમેરિકા અને રશિયાનો કાળુ વધે, તેની પોજનાઓ તરીકે વાળાખરા સ્વયંભોચેથી ખસ્યું છે. અને ખસતું જાય છે. તેનો અર્થ એ નથી કે “જેના જેના ઉપર તેનું રાજ્ય હવું” તે રાજ્યો તેના હાથમાથી તરૂન આત્મા જ ગયા છે. અને તે તે પ્રદેશની પ્રજાઓ તરૂન સ્વતંત્ર થઇ ગઇ છે. ” એ મહાપ્રભાણ છે, પરંતુ તે તે પ્રજાઓની વધારે પ્રમાણમાં ગોરી પ્રજાની તાબેદારી વધી છે. અને શુભાશીના રુકું વધારે મજબૂત બન્યા છે. તેમજ ગોરી પ્રજાની સત્તાનું ક્ષેત્ર વધારે વિસ્તૃત થયું છે.

જીવનના બે ભાગ ઉપર તે વખતની સરકારે પ્રત્યક્ષ કાળુ નહોતો મેળવ્યો, તે ભાગને લગતા કાયદાના મજબૂત ચોકઠા પ્રજા ઉપર ગોઠવી ચકાય તે બાતની પૂર્વ તૈયારી હવે ચરૂ થઇ છે. પ્રથમના કેટલાક કાયદા વિસ્તૃત સત્તાવાળા અને કડક બનાવાય છે. કેટલાક નવા અમલમાં મૂકાય છે. કેટલાકને માટે રોચક પ્રચાર અને આકર્ષણ ફેલાવવામાં આવે છે. અને પ્રજા ચકિત થાય છે કે “રાજ્યતંત્રને લગતા કાયદા શિવાય પશ્ચુ વર્તમાન રાજ્યતંત્ર પ્રજાના જીવનના બારીકમાં બારીક, ધાર્મિક અને સામાજિક બાનગી જીવનની બાબતો ઉપર પશ્ચુ અંકુશ મૂકનારા કાયદા કરે છે, આ કરવાની તૈયારી કરી રહ્યું છે. વર્તમાન રાજ્યતંત્ર બિચારું શું કરે ?

૧ ઢંફતરોમાં એવું બધું મૂકતા ગયા છે. સરકારી ઢંફતરો મોટા મોટા અને ખૂબ લખા જોઈથી બરેલા છે. અને મોટી સંખ્યામાં કારકુનો અને અમલદારો રાખવા પડે છે. તેનું કારણ એ છે કે તેઓ પોતાના મૂળભૂત ચોકઠા સાથે અંધજેસતી થાય તેવી માહિતિઓ,

[illegible]

૧૮૧) "અમેરિકા સામ્યવાદનો જુલાગ અનુચિતતા પાળના કાર્ય" માટે આયોજિત અને
બૌદ્ધિક મંત્ર આપે છે. આમ કરીને મોટા પ્રમાણે પરમારમાં રસ કેરળ
કાર્યનો સ્વાયં માટે હોનાનો એકરાર કરે છે. પરંતુ તેમાં-તેમ કરનામાં સામ્ય
વાદના આક્રમણથી રક્ષક ખાતરનું જાણીતું આગળ વર છે. તે પોતીમી છે.

(૧૨) ખરી વાત એ છે કે ભારતને અમેરિકા કરતાંએ જોરી પ્રગતિ માટે માનિ
મહાઅમેરિકા તૈયાર કરવા માટે અમેરિકા ખારીકમાં ખારીક ખાળતોમાં સ્વ
લે છે. સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કરે છે, અનેક માણસો મોકલે છે. જગદાન્ડના સૂક્ષ્મ
અભ્યાસીઓના સંપર્ક સાધી તેના જ્ઞાન અને અનુભવનો ઉપયોગ કરે છે.
જેમ એક નિષ્ણાત ઇજનેર ચાલુ કારખાનાના નાના-મોટા તમામ સંચાલો
અને તેના નાના-મોટા તમામ વિભાગો ઉપર નજર અને બુદ્ધિ કેરવીને બેઠેક
હોય, તે પ્રમાણે અમેરિકા બુદ્ધિ અને નજર કેરવીને બેઠેક છે. જેથી ઇજ્ઞા-
ન્ડને માથું મારવાની જરૂર રહેતી નથી, કારણ કે અમેરિકામાં મળેલા કોડો
મુખ્યપણે ઇજ્ઞાન્ડના છે અને તેઓને ઇજ્ઞાન્ડ કરતાં વધારે આગળ માનીને
સર્વથા સ્વતંત્ર મોટે ભાગે બનાવેલા છે.

આ ઉપરાંત બ્રિટીશોએ ભારતનું તંત્ર બહારથી છોડ્યું દેખાય છે. પરંતુ હવે
પછીનું ચલ્લતર કરવાનું મૌલિક કામ અમેરિકાને સોંપ્યા પછી જ તેઓ અહીંથી ગયા
છે. પહેલાં જ ભારત અમેરિકાને યુ. એ. એસ. ને બનાવેલા છે. અને અમેરિકાએ કાર્ય
સંભાળવાનું માથે લીધું છે.

તેના પ્રમાણે તરીકે નીચેના મુદ્દા મુદ્દાઓ મુદ્દાઓ નેમ છે. અને તેના પરિસ્થિતિ-
અવધાની તેના રીતસર અવધાન કરીને સુચિત મુદ્દાઓ નેમ છે. અને તેના પરિ-
કરી મુદ્દાઓ.

- ૧ “અમેરિકનો ઉદાર દિલના હોદ્દાના નામના મુદ્દાઓ - પુરુષ અને પત્ની
પત્નીના માનસના છે.” આ જાનની હાથ હજી, વધારે જ નેમ છે. - વિશેષ હો-
પાડવાની મુદ્દાઓ કરવામાં આવી હતી
- ૨ જાનને સ્વનમય આપવામાં હોવા કરવા આજના અમેરિકન મુદ્દાઓ - ૩ અને ૪ -
કે નીચે ઠપકો આપવામાં આવેલા હોવા.

(૧૧) "

ભૌતિક મંદક આપે છે. આમ કરીને માટા પાપા કપર મારવામાં રમ કેવાળા કાર્યનો સ્વાધ માટે હોવાનો એકરાર કરે છે. પરંતુ તેમાં-તેમ કરવામાં સામ્ય વાદના આક્રમણથી રક્ષા બાલરનું બંધન બાગળ વરે છે. તે પોલીસી છે.

(૧૨) ખરી વાત એ છે કે ભારતને અમેરિકા કરતાંએ ગોરી પ્રવાને માટે તારિ મહાઅમેરિકા તૈયાર કરવા માટે અમેરિકા બારીકમાં બારીક બાળતોમાં રવ લે છે. સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કરે છે, અનેક માણસો મોકલે છે. ઇંગ્લાન્ડના સૂક્ષ્મ અભ્યાસીઓના સંપર્ક સાધી તેના સાગ અને અગમવનો ઉપયોગ કરે છે. જેમ એક નિષ્ણાત ધજનેર ચાહુ કારખાનાના નાના-મોટા તમામ સંચાઓ અને તેના નાના-મોટા તમામ વિભાગો ઉપર નજર અને બુદ્ધિ ડેસ્વીને લેડેક હોય, તે પ્રમાણે અમેરિકા બુદ્ધિ અને નજર ડેસ્વીને લેડેક છે. જેથી ઇંગ્લાન્ડને માયું મારવાની જરૂર રહેતી નથી, કારણ કે અમેરિકામાં મળેલા કોડો મુખ્યપણે ઇંગ્લાન્ડના છે અને તેઓને ઇંગ્લાન્ડ કરતાં વધારે આગળ માનીને સર્વથા સ્વતંત્ર મોટે ભાગે બનાવેલા છે.

આ ઉપરાંત બ્રિટીશોએ ભારતનું તંત્ર બહારથી છોડયું દેખાય છે. પરંતુ હવે પછીનું અધુર કરવાનું મૌલિક કામ અમેરિકાને સોપ્યા પછી જ તેઓ અહીંથી ગયા છે. પહેલાં જ ભારત અમેરિકાને યુ. એ. એસ. ને બનાવેલો છે. અને અમેરિકાએ કાર્ય સંભાળવાનું માથે લીધું છે.

તેના પ્રમાણે તરીકે નીચેના મુદ્દા મુજબ શક્ય તેમ છે. અમેરિકાના રહેસિદ્દાઓ-અધ્યાત્મી તેમજ રીતસર અધ્યાત્મ કરીને સૃષ્ટિના મુદ્દાઓને સ્વયં છે એ માન્યતાને સ્વીકાર કરી શકશે.

- ૧ “અમેરિકાનો ઉદાર દિલના હોકશાનના અનુભવ. અનુભવના દરજ્જા અને પદે પકારી માન્યતા છે.” આ જાતની છાપ ઘટ્ટા વર્ષોથી અમેરિકાના રહેસિદ્દાઓના પાડવાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી.
- ૨ જાગૃતને સ્વચ્છતા આપવામાં ટીવ કમ્પા આખર અમેરિકાના રહેસિદ્દાઓને મુજબ છે નીચે ઉપર આપવામાં આવેલા હોય.

આ અનુભવમાં બહુ મહત્ત્વ જવારી નાંકે. પરંતુ જનમૂલ્યના તબીબે અમારું
સરકાર ખુબ આમંત્રન આપે, તે ખ્યાન બેનનારી ખીના છે. તે કંપરત અમારુ દિશી
પ્રવાસ કરાવવા જોડાવે છે.

ભારતના એક પ્રકારને અમેરિકાનો અનુભવ આપનાની કાળજી અમેરિકાની સરકાર
આટલી બધી કેમ રાખે? હજી ભારત સરકાર કોઈ વ્યક્તિને અનુભવ મેળવવા મોકલે કે
કદાચ સમજી થકાય એવી બાબત છે. પરંતુ અમેરિકાની સરકારને આટલી નાની નાની
બાબતમાં ઉતરવાનું થાનું હોય?

પરંતુ ખરી હકીકત એ સમજવાની છે, ભારતનું રાજ્યતંત્ર જ નહિ પરંતુ તમામ
પ્રકારનું નાનું-મોટું સંચાલન અમેરિકા ચલાવે છે. અને ભારત સરકાર મારફત પોતાની
ધારણાઓને અમલમાં લાવે છે. જેમ ઇંગ્લેન્ડમાં રહેલી ઇડિયા ઓફિસ મારફત બ્રિટિશ
પાર્લામેન્ટ તમામ પ્રકારનો અનુભવ મેળવી તમામ પ્રકારની મુદ્દાની યોજનાઓ અમલમાં
ભારત સરકાર મારફત મૂકાવતી હતી.

તેમ અમુક બાબતો પુનઃ એનં ઓં મારફત, અમુક બાબતો કોમનવેલ્થ મારફત,
અમુક બાબતો રશિયા મારફત અને અમુક બાબતો અમેરિકા મારફત અમલમાં મૂકાવાય
છે. અને આ દરેક બાબતોનું મૌલિક સંચાલન ઇંગ્લેન્ડ પાસેથી મેળવીને અમેરિકા
ચલાવતું હોય તેમ જણાય આવશે.

ભારતના આર્થિક સંચાલનમાં ઇંગ્લેન્ડના ટ્રેઝરર વગેરેની સલાહ ભારત ખાતેના
અમેરિકન એલચી મેળવતા હોય છે. બરફ ઉપર હોલીવુડની નર્તિકાઓનાં નૃત્ય તથા બીજી
ઘણી બાબતોની ભારતમાં અસર ઉપજાવવામાં આવે છે.

આમ મહાસત્તાઓ જગત ઉપર સુદૃઢ સુદૃઢ રીતે પે. ને. રચના કરી છે. તેમજ નાણાંમાં સંપૂર્ણપણે નાવધાન અને દિલ્હી રૂ. ૩.

[illegible]

૩ દેશ ચારિત્રાચારપદો ૧૧૫૫.

નરના આત્મવિકાસ માટે મારા પાલનની મુખ્ય બે તરીકે છે. તે પ્રાથમિક મારો આત્મા નિર્મળ થઈ શકે અને પછી તેના પાલન નથી. અને એ રીતે પુરવઠા વધતા મારા પ્રયાગને અર્થ મળે છે. તેમજ ૧ મારા આત્મિક નિર્મુક્તિરૂપ છે અને ૨ બીજું પ્રવૃત્તિરૂપ છે.

(૧) મિથ્યા અને કેન્દ્રમાંના દુષ્ટાંશના જોડા જ્યાંથી માનસને દૂર કરી નિવૃત્ત કરી, સમ્યક્ નિરવ્ય નિવૃત્તિ ધર્મનું વ્યાપક પાલન કરીશ.

(૨) જ્ઞાનાચાર: કથનાચાર: ચારિત્રાચાર: નવાચાર: અને વીર્યાચાર: એ પાંચ નાના રોમાં પ્રવૃત્તિ કરી નિરવ્ય પ્રવૃત્તિ ધર્મનું વ્યાપક પાલન આ રીતે કરીશ.

જ ચારિત્રાચાર જે પ્રકારે છે: ૧ દેશ ચારિત્રાચાર, અને ૨ સર્વ ચારિત્રાચાર. સર્વ ચારિત્રાચારના પાલનની પૂર્વ તૈયારીરૂપે પ્રથમ હું દેશ ચારિત્રાચારનું પાલન શરૂ કરું છું.

આથી કરીને જ્ઞાનાચાર, કથનાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર પણ પ્રાથમિક કોટિના શરૂ કરી આગળ વધીશ, ને સર્વ ચારિત્રાચાર સાથે ઉચ્ચ કોટિથી બાકીના આચારો પાળતો થઈશ.

દેશ ચારિત્રાચારના પ્રચાર ને પાલન માટે-

૧. કથનાચારના એક ભાગ તરીકે છતાં મનરૂપે ચારિત્રાચારના મુખ્ય અંગરૂપે સમ્યક્ત્વનું મત પ્રથમ લઈશ. મોક્ષ-સાધક: ધર્મ-સાધક: માર્ગાનુસારી અર્થ: અને કામ: પુરુષાર્થના સાધક-દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર: કાળ: અને બાવો:નો પ્રકાશ કરી, તેને ઉત્તેજન આપીશ અને અપાવીશ. સાથે જ મોક્ષ વિરોધી-શાશ્વતધર્મ વિરોધી-ઉન્નતમાર્ગાનુસારી-અર્થ: અને કામ:ના પોષક દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર: કાળ: અને બાવો: ની યોગ્ય સમજ મેળવીશ, આપીશ, અને તેનો ત્યાગ કરીશ, ને કરાવીશ.

ધધા-રોજગારઃ અર્થનાંત્રં ભક્ત્યનાંત્રં વૈભવેભીં અભવદ્વેષકે સદ્ગુણિભે અનુ-
કુળ એવા દ્રવ્યઃ સ્વયઃ કાળઃ ભાવઃ ને ઉત્તેજન ના. સ્વેચ્છા ને અપાચીય, એકદરે ને રહે ન.
જાનાવિદઃ કૌટુંબિકઃ ધનઃ અને વ્યક્તિગતઃ એ દરેક પ્રકારે પ્રપન્ન અવસ્થા કે - અભિ-
પ્રવેશપદ એવી શુદ્ધ સદ્ગુણિભે અનુકુળ-દ્રવ્યઃ ઉત્ત. કૃતઃ અને ન કે ને ઉત્તેજન
આપીશ ને અપાપીશ.

વગર રહ્યા છે, જે અસ્થિતિમાં કેટલા સમય સુધી ચાલવામાં આવે છે, તે બદલી જાય છે. ઉપરાંત
(૨) જો મારા રોજીમાં જીવનનું મારામાં જેમ અને તેમ માન્ય અને લાભ સંબંધીય.
ખાસ જરૂરિયાત સિવાયની સોમ-કમ્પોઝિટ માટે, માન્યતા, રૂચના, એક-આસન
કે દેખાવ માટે કોઈપણ વ્યવસ્થાની સીમાનો ઉપયોગ જ નહીં કરીને બીજાઓને તેના
ફાયદા અને નિરુપાધિસૂચનું સમજાવીશ. વર્તુલ દરમિયાન રાખવાથી માકડ બરાબ, તે
અટકાવવા પાડીસ કરાવવું પડે. તેને સાચવના કપડાના કનર કરાવના પડે. કેટલો ખર્ચ ?
એક ઉપાધિમાંથી એક પછી એક જન્મે છે ! ત્યારે સાદા આસન ઉપર બેસવામાં શો
વાંધો ? લોખંડના કરાવીએ તો તેના મોટા ધાર્મિક કારખાના કાઢવા પડે. વગેરે
ઉપાધિઓ સમજાવીશ.

આ. જરૂરી સીમાનો ઉપયોગ કરવો પડે, તેનું પણ રોજ રોજ પ્રમાણ નક્કી કરી લઈશ.
અને સાંજ-સવાર કેટલું વપરાયું ? કેટલું નથી વપરાયું ? તેનો હિસાબ કાઢીશ.
અને બીજા દિવસ કે રાત્રીને માટે તેના ઉપરથી ઘટ-વધ કરવાનું તથા વપરાયમાં
સંબંધ તથા જાગૃતિ ટકાવી રાખવાનું સુલભ કરી લઈશ. જેથી પાંચ અણુત્રમાં
જીવનભર માટે કેટલીક છુટી રહેલી હિંસાદિક પણ રોજ રોજ સમયમાં આવતાં જશે.
ખાન: પાન: શયન: આસન: પૃથ્વીકાયાદિક જીવ નિકાલો: સચિત્ર-અચિત્ર વગેરે
તમામનો વપરાય નિયમનમાં આવી જવાથી, તે સંબંધિ સંબંધિત હિંસા અને બીજા
દોષો આપોઆપ નિયંત્રણમાં આવી જશે. ખરેખર ! આ ઉપાયોની યોજના સંબંધની
તાલીમ માટે ભારે ઉંચા પ્રકારની છે-અસાધારણ છે. સામાન્ય જ્ઞાનીથી ઉપદેશવી
અશક્ય છે.

૩ મહાપુરુષેના મહાપયમ પર્વે : સાત રાત્રીમાં મહાપયમ કરી તે રૂપે પ્રવૃત્તિમાં આવશે જે મહાપયમ પુરુષને પાલન નામ રોનું કેટલેક અંશે પાલન થઈ શકે. મહાપયમ પુરુષના પદોમાં પાલનની સાથે આસેવન શિક્ષા : શિક્ષા : પાલન કરી શકાય. મહાપયમ પુરુષના પદોમાં પાલનની સાથે આસેવન શિક્ષા : શિક્ષા : પાલન કરી શકાય. મહાપયમ પુરુષના પદોમાં પાલનની સાથે આસેવન શિક્ષા : શિક્ષા : પાલન કરી શકાય.

૪ ત્રીથકરો : મહાપયમ પર્વે : સાત રાત્રીમાં મહાપયમ કરી તે રૂપે પ્રવૃત્તિમાં આવશે જે મહાપયમ પુરુષને પાલન નામ રોનું કેટલેક અંશે પાલન થઈ શકે. મહાપયમ પુરુષના પદોમાં પાલનની સાથે આસેવન શિક્ષા : શિક્ષા : પાલન કરી શકાય. મહાપયમ પુરુષના પદોમાં પાલનની સાથે આસેવન શિક્ષા : શિક્ષા : પાલન કરી શકાય.

આ અને જે દિવસે તેથી વધારે આવકાર મળે તેમ હશે, તે દિવસે અમુક એક જ સ્થાનમાં રહેવાનો નિર્ણય કરીને રોજના કરતા વધારે સામાયિક કરીશ એટલે કે અમુક દેશ જગ્યામાં જ રહેવાનો નિયમ કરી વધુ સંયમ કેળવીશ.

૬ તેથી વિશેષ નિવૃત્તિ મળે તેમ હશે કે પવોના દિવસો હશે, ત્યારે તે તાલીમમાં વધારો કરી દિવસ અને રાત્રી અથવા આખો દિવસ કે આખી રાત્રી ધર્મપોષક અમુક દિવસ સુધી પૌષધમાં રહેવાનો નિયમ રાખી, પૌષધ માટેનું વ્રત લઈ, તે તે દિવસોમાં તેનું પાલન કરી, રોજના પ્રાથમિક કોટિના સામાયિક કરતાં એ રીતે વધારે મોટા સામાયિકનું આચરણ કરી. મહાપુરુષોના મહાસંયમી જીવનની શિક્ષા-તાલિમ આસેવન શિક્ષા આચરીશ

ઉત્તમ ખાતર મળવાથી તેના ઉત્તમ વાવણી સાચવી વિપુલતા અને સગી તારી
 વિપુલતા વધશે. કૃત્રિમ રૂનાવાળી વિપુલતા આપાખ્યાય અસ્તવ યશે. જ્ઞાન જાતિ અને
 જ્ઞાનિઓના સંતાનોને કૃત્રિમ પરંપરાથી જ્ઞાન ન રજારોવાળી સારનામત ધમ્માની અને
 હવન સરકારની અનાયાસે જ્ઞાતીમ મળવાથી, ત્યાં જ્ઞાન મર્યાદાઓયુક્ત પ્રભવી
 વ્યવહારથી ખર્ચાળ અને અનાતમવાદી તથા ઉન્નાગે ડોરનારી ચિંતાનું મંરવાઓની પક
 જરૂર પડશે નહીં. વારસાના ધધા પુંડનાથી દેશ-પરદેશ રખડવા જનારું પ્રયોજન ઉંડું
 ધયું છે, તે ન રહેવાથી તથા જ્યેનઃ માર્ગઃ કુપ્તઃ મોસાળ. પાસે પાસેના ગામમાં જ રહેતા
 હોવાથી મોટા પાયા ઉપરના યાત્રિક વાહનોની જરૂર રહેવાની નહીં. તેનું પરિશ્રમ આખા
 જગત ઉપર આ આવવાની શક્યતા છે કે આવા આવા કૃત્રિમ સંજોગો અને તેમા
 સહાયક સાધનો ઉભા કરી, જેથી જવાતી લક્ષ્મીના જોરથી મહાહિસક રાસોના પૂરવડા
 ઉત્પન્ન કરનારા મોટા મોટા કારખાના જગતના પડ ઉપર રહેવા પામશે નહીં, કે જેઓ
 પ્રજાનું ખમીર-હીર-તેજ વગેરે હરે છે. ને દીનઃ માંગણઃ અને આશ્રિત મનોવૃત્તિવાળાઃ
 લોકોને બનાવે છે, તે સ્થિતિ રહેવા પામશે નહીં. યાત્રિક બળોથી ચાલતા ધધા રહેવા
 પામશે તો જ બીજા લોકો ગરીબઃ રોગીઃ અનાથઃ થશે ને ? તો જ પોતાના કુટુંબનું
 પાલન-પોષણ ન કરી શકે તેવા કુટુંબ હશે ને ? એ વિષમ સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરનારા મૂળો
 જ કપાતા જશે ને તેવા પૂરા પ્રયત્ન થતા રહેશે.

પ્રજાના આગેવાનો મહાપુરુષોની આજ્ઞામાં નિષ્ઠઃ ધર્માત્માઃ અને દ્રવ્યથીઃ તથા
 ભાવથીઃ પરોપકારનિષ્ઠ મહાજનો જ બની શકે. જેઓ તીર્થંકરાદિ મહાસંતોએ ક્રમે-
 ક્રમે પ્રાપ્ત કરેલી ઉચ્ચ સ્થિતિ “ બીજા હવે પણ તે પ્રાપ્ત કરે, ” માટે તેઓએ
 અર્પણ કરેલી ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિના હાર્દિક રીતેઃ સર્વ પ્રકારે નિઃસ્વાર્થ રક્ષક હશે.
 તેવા મહાજનોને દૂર હઠાવવા તેઓની સત્તા ચાલી ન શકે અને ઉચ્છરતી પ્રજા તે

આ સાથે જ ધધાઓ અને મળતિના બિનનોરખ કરાતા આકર્ષન તરફ વિધાન અને ભક્ત સ્વભાવના બારનીય પ્રતિભા આગેતાનોનું તમય ન જાવા દેવાની હુકિત પડે ગોઠવાયેલી છે. જેવી એકારી ઉત્પન્ન કરવાના તારખોને પોતાનું મળવા જ કરે. અને તેમાં કોઈ પણ જાતનું વિધન લોકો તરફથી ઉચું થવા ન પામે. માટે એ જાતનો બુદ્ધિ-લેઈ હલો રાખવાનો પણ તેમાં હેતુ છે.

૨ બીજું ધર્મપ્રધાન પ્રજાઓ પોતાના વધારાના ધનનો ઉપયોગ ધર્મમાં સાધનો પૂરા પાડનારા સાતક્ષેત્રો વગેરે ધર્મસ્થાનોને પોષવામાં તથા પોતપોતાના ધર્મને પોષક કાર્યો પોષવામાં કરતા હોય છે. જેની પાછળ, સંસ્કૃતિના પોષણની તે દ્વારા પરભવ સુધારવાની એ ભાવના હોય છે.

“પરંતુ જ્યારે પરભવ જ નથી. માનવ ચિવાય દેવલોક નરક વગેરે કલ્પિત માન્યતા છે. બ્હેમ છે, માટે તે હેતુથી ધન ખર્ચવું નકામું છે. એ માન્યતા જ શ્રેષ્ઠ છે. દરિદ્ર એજ નારાયણ છે બીજા કોઈ ભગવાન ઇશ્વર નથી. માટે તેને પોષવામાં તેમને સારા કરવામાં ધન ખર્ચવું યોગ્ય છે.” આ જાતના વિચારો આધ્યાત્મિક જીવનપોષક યોજનાઓમાં, પ્રતીકોમાં, આચારોમાં તથા ધાર્મિક ઉત્સવાદિ જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં ધન આપવા જ શી રીતે દે ? ધાર્મિકક્ષેત્રની સ્થાવર-જંગમ સંપત્તિઓ જે પૂર્વોપરથી ચાલી આવે છે, તેનો પણ અનાત્મવાદી આદર્શો ઉપરના પ્રાગતિક જીવન ક્ષેત્રોમાં લઈ જવાનો જ્યાં આગ્રહ હોય, અને લઈ જવાની કાયદાથી રચના કરવામાં આવતી હોય, ત્યાં તે ક્ષેત્રોમાં આજના સમયે ધન ખર્ચવા દેવાની આશા જ શી રાખી શકાય ?

૧ જ્ઞાનાચાર: આ રીતે મારા જીવનનું સ્વરૂપ જ્યાં પાત્રો પાત્રો કે આડકતરી રીતે દર્શાવવાની જગ્યાએ અને જીવનસૌખ્યનું પમપાન કરવાના સામાન્ય જ્ઞાન (કેળવેલી નહીં) દેખાય, તેને માટે પનામિત કરવાના છે અને અનુભવતા આત્મસાક્ષીને પોતા પોતિ શોધોની વિચારના પામ અને તેનું જ્ઞાન અપાય છે. પરંતુ જ્યાં તો આત્મસાક્ષી જ્ઞાન અને જીવન વિરોધિત રીતે દેખા માટે આત્મસાક્ષીઓના પ્રતાપોને પણ ભૌતિક વાદની જ મહત્તા બનાવનારું ચિત્રનું નિર્માણ કરી આપવામાં આવે છે. વિદ્યની બહુવિધ ઘટનાઓમાં ૧૬ આંખી સાગ જ્યારે આત્મ-પરાયન મજબૂત છે, તેના વિના ભૌતિક પદાર્થોનું ઇન્દ્રિયગોચર થવું અને અસ્તિત્વ મિલકે થવું જ સમજાવે અસંમતિત હોય છે. છતાં વિશ્વના મૂળ પ્રાણમૂલ આત્માને બાદ રાખીને તેના બોખા જેવા ભૌતિક પદાર્થોનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. અને તે એવી રીતે કે “આત્માનું” અસ્તિત્વ જ કેમ અણશે કે નથી.” એવો ઉછરતી પ્રજાને બાસ થતો હોય છે. તે સર્વ અજ્ઞાન દૂર થાય તે રીતે જ્ઞાનાચારનું આરાધન કરવા તત્પર થાઉં છું.

૨ દર્શનાચાર: યથાયોગ્યતાધારી ધર્મશાસનોની ઉજ્જ્વળમય જાહેર જીવનમાં સદા સ્ફુરાયમાન રહે, તે રીતે પ્રજાનું જાહેર જીવન ઘડવામાં આવશે જેથી દર્શનાચારનું સુંદર પાલન કરાશે.

ધર્મ-શાસનોની ઉજ્જ્વળતાને પોષણ આપવાને બદલે આજે ભૌતિકવાદની ઉજ્જ્વળતા બતાવવા મોટા પાયા ઉપર જુદા જુદા દિનો પળાય છે. જુદી જુદી રજાઓ પળાય છે. જુદા જુદા ઉત્સવો ઉજવાય છે. જુદા જુદા ઉદ્ઘાટન મહોત્સવો અને ખાતમુહૂર્તો ઉજવાય છે. તે સર્વ આત્માદની પ્રવૃત્તિઓને વિરોધિત કરવા ભૌતિકવાદ તરફ જનતાને ખેંચી જવા માટે પ્રાચીન આત્મવાદી ઉજ્જ્વળ પ્રવૃત્તિઓની રીત-રસમનું અનુકરણ કરી જનતાને ભૂલાવવામાં પાડી તેનો દુરુપયોગ કરાય છે. જેમ કે આજના નવી દબના શર-હત્સવો, વસંતોત્સવો, સ્વાધીન દિનોત્સવો વગેરે વગેરે કેટલાય પ્રચલિત થયા છે, તે થયે નાથ છે.

જે ધાર્મિકપદો તરફથી ભાવિપ્રજાનું ધ્યાન ખીજા આદર્શો તરફ દોરવી જવા માટે હોય છે.

જા મારે ઉપર આરેય પુરુષાણની પુત્રપરવાની માને તત્વાસ વર્મપુત્ર મહાજનોની
 ત્રયોપરિ આસા અને નિયતન નાન પોય જે. વર્મપુત્ર અને મહાજનોની નિપુણ સાથે
 કુમરાનું પનમાન અને શુદ્ધિમાન વર્મની સાથામરી. પુરુષત્ત્વઃ જ્યોતિઓ પોતાનાની
 ઉપરની ક્રમાસાગ. જો ઉપર માત્રનાપુત્ર અને માંડે ઉપર વિનાપુત્ર માંડે. જોમાન્ય
 લોકપ્રિય પ્રિયદર્શી: પરાપત્રના પ્રમળ વિનિયોગપુત્ર. જનુસાવનપુત્ર. જ્યોતિ વર્મપુત્રના
 પ્રતિનિધિ મહાજન તરીકે સ્થાનિત આગેતાન કોય જે. જેની જોખમદારી ચારય પુરુષ
 થોની સ્થાનિત જગાજદારીઓ મ માળામની હોય જે અને એ રીતે સ્થાનિત રાજને પશુ
 તેના નિયંત્રણમાં રહેવાનું હોય જે, એ રીતે મિત્રસાન સર્વેસ મહાપુરુષોની આસાઓને
 સર્વેએ અમલમાં મૂકવાની હોય છે.

માત્ર જેઓ ઉદ્ધત હોય, તેને નિયંત્રણમાં રાખવા. રાજને જાણ્ય રીતે રાજમાન
 દીપ્તિમાન: રાખવાના હોય છે. તેવા ઉદ્ધત લોકોને નિયંત્રણમાં રાખવા પૂરતું જ લશ્કર
 વગેરે હુન્યવીબળ તેની પાસે રાખવાનું હોય છે. ન્યાયના એક વિભાગનું જ તંત્ર તેના
 હાથમાં હોય છે. શિવાયના વિભાગો સાતિ, સમાજ, ધધાદારી સંસ્થાઓ મહાજનના
 હાથમાં હોય છે. અને છેવટનું શ્રી ધર્મચુર મહાજનના હાથમાં સમગ્ર ન્યાયતંત્ર હોય
 છે. તેમનો નિષ્ક્રય: આસાઓ: છેવટનો ફેસલો: અને આદેશ: હોય છે છેલ્લી અપીલ-
 કોર્ટ તે જ હોય છે. ભરત ચક્રવર્તીના ઢરણારમાં માહાણુ-માહાણુ વગેરે ત્રણ વાક્યો
 બોલી રાજને શિખામણુ આપવા આવનારા ત્રતધારી પુરુષો હતા. જે મહાજનના આગે-
 વાનો હતા. ચક્રવર્તી ઉભા થઈને તેઓને આવતા અને જતા માન આપતા હતા.

જાનને લોગે પશુ વારસાગત રાજ્યતંત્ર પશુ સંભાલનારા રાજર્ષિરૂપે ચક્રવર્તી અને
 રાજઓ પશુ એક જાતના નાના મોટા સંતો જ હોય કે જેઓ મહાસંતોની આસા
 લક્ષિતપૂર્વક અમલમાં મૂકવા સદા તત્પર રહી, જનતા વગેરેનું કલ્યાણ સાધી શકે ને
 પોતાના આત્માનું પશુ કલ્યાણ સાધી શકે. આથી બધા રાજઓ રાજેશ્વરી-નરકેશ્વરી
 બનતાં સ્વર્ગ અને મોક્ષના ભાગી બન્યાના દાખલાઓ છે. આમ છતાં તેને હરીફ
 તાય અને ધર્મવ્યવસ્થાના રક્ષણ માટે લડાઈમાં ઉતરવું પડે, માટે વફાદાર અને
 . લક્ષિતશીલ લોકોનું મોટું લશ્કર તેની પાસે હોવું જોઈએ. કે જેના ઉપર નિર્ભર

મારું કાર્ય હવે નરે ચિરંજીવર મુખે ચડેને ચિરંજીવ પતરા પાડવાનું છે.
રાજ્યતંત્રમાં ચક્રવર્તી મારફત જેમ એક આજ્ઞા પત્ર પામે છે, તેમ મારું પામ્યાનમાં
પણ એકાદેશત્વ હોવું જ જોઈએ.

ભારતીય આપે રાજ્યનીનિના રાજ્યતંત્રના રાજ્યોમાં વાટેવળું અરો પણ એકાદેશત્વ
હતું. તેને પણ પરદેશીઓએ જેમ જિતલિત કરી નાખ્યું છે. તેમજ, ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ
એકાદેશત્વના તત્ત્વને તોડી નાખ્યું હોવાનું પ્રામાણિક અનુમાન થતું સજોગો ઉપરથી
કરી શકાય છે.

જનશાસનના તપાગચળના મુખ્ય આચાર્યની તેમજ વેળાવેના મુખ્ય ધર્મશાસ્ત્રીની
સત્તાને છિન્નભિન્ન કરી નાખેલ હોવાનું પરિણામ જોઈ શકાય છે: મૂળકેન્દ્ર અસ્તવ્યસ્ત
કરી નાંખ્યા પછી બીજા ડાળાં-પાંખડાઓને સત્તાધીશપણાની અને વધુ જોરદાર સ્થિતિમાં
મૂકવામાં આવ્યા હોય છે, જનતામાં વધારે પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન આપવામાં આવેલું છે. જેથી
અંદરોઅંદર ધર્ષણ ઉત્પન્ન થાય. ત્યારે તેનો આન્તરિક ન્યાય કરનારી અને છેવટનો એક
આદેશ કરનાર કેન્દ્ર શક્તિને અભાવે હસ્તેશને માટે શાસનો વિશૂળ જ રહે. એ
સ્વાભાવિક છે. અસ્તવ્યસ્ત કરતાં પહેલાં મૂળ કેન્દ્રોમાં ચાસિત્રની ચિથિલતાની ચિણ્નગારી
શરૂ થાય. એટલે તેનો આધાર લઈ તમામ પ્રકારના હુમલા લઈ જઈ શકાતા હોય છે.
છિદ્રેષ્વનર્થાં વહુલા ભવન્તિ “ કાણું પડે એટલે ઘણા અનર્થો થાય છે ” પછી તો, શૂંઠસ્થોને જ
ધાર્મિક વહીવટોના લગભગ પોતાની તરફના દ્રષ્ટી બનાવી ધર્મશૂર મહાજનાદિના અધિકારો
ઉપર કાપ મૂકવા, તેઓની ઉપેક્ષા થાય તેવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવામાં આવી છે.

પરંતુ, ઈંગ્લાંડે એક આજ્ઞા સ્થિર રાખવા એક રાજાની પરંપરા ટકાવી રાખેલી છે.
બલે રાજા રાજતંત્રમાં માથું નથી મારતા, એવો બચાવ બહેરમાં રાખીને પણ એ સ્થિતિ

1. 100 100 100 100 100 100
2. 1 1 1 1 1 1

સારોના સારોના પથ સારો-સારો. બહાર આપ્યા આત્મ તેનો પે સંપ્રદાય વર્તમાન સાહિત્યમાં થઈ જતાં, મૂળ વસ્તુઓ અને તેની ગાયનો સપટ્ટા પડતો જયો. તથા હજારો કોપીઓની સામે, આધુનિક સાહિત્યની તરોડો કોપીઓ સસ્તામાં સસ્તી, કેટલી પ્રબળની સામે મૂકાવાની છે, તે અસાધારણ ઘસારામાં વિતરણ થાયું જયો તરફથી લક્ષ્ય દ્વર ચાલ્યું જયો અને ખરી રીતે ઘણો મોટો ઘણો જાગરો. તે ગાયનું કયાંય ફેંકાઈ જયો.

૧૪. છતાં, જૈન કે જૈનેતરોમાં પણ કોઈ યોગ્ય પાત્ર હોય, તે તેને ઉચિતતાપૂર્વક અધિકારસંપન્ન પુરુષો ઉપયોગ માટે આપી શકે છે. ને ઘટતો સદુપયોગ કરવામાં સહાયક થઈ શકે છે. જેમ અને તેમ મૌલિક અભ્યાસીઓ સારા પ્રમાણમાં તૈયાર કરવા જોઈએ.

૧૫. સર્વ સાધારણ લોકો ઉપયોગ કરી શકે, તે દૃષ્ટિથી જ્ઞાન બંડારો તેના કિસ્તો વગેરે કરવા-કરાવવા નહીં. ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવા: કરાવવા: નહીં. કારણ કે વિદેશીઓ તેને પણ ૧૪૯૨ ના આધારે પોતાની જ મિલકતો માની લીધેલી જ છે. જે મહા અન્યાય છે. તેમાં કોઈથીયે બહુ પછી સહકાર ન આપી શકાય. એ સાવચેતી ધર્મની, શાસનની રક્ષા માટે ખૂબ જરૂરી વસ્તુ છે.

૧૬. વચલા સો: સવાસો: વર્ષોમાં જેમને નામે જે જે કાંઈ પણ સાહિત્ય બહાર પડ્યું હોય, તેની તપાસ કરીને ગ્રાહ્યતા નક્કી કરી શ્રી સંઘમાં બહેરાત કરી દેવી જોઈએ, કે-ધર્મ: શાસન: સંઘ: દ્વાદશાંગી: સાતક્ષેત્રિ: ધર્મપાલન: પૂર્વ ઇતિહાસ: ભાવિ

૨૧. એકાગ્રી, મહાકાગ્રી, રાગસાગ, રાગસાગ, સાગ, પૂજા મોટા મિત્ર, વાત, જલિત, અને મારાપૂર્વે ૧૨૧૧ મહાકાગ્રી પમાળે માર પૂજાપૂર્વેના મારાતિત માતે પદ્ધતિ: મોરવો આગ્રી મોર મમાળે મા કસખા તેના માર કીત, મમાળ આકમો થવા ન દેવા, તેમજ મનોત્ર ઓળાની નન્દની સમમતિ વિના. ન વાન, તેની વ્યવસ્થા કરવી ધમોસાધનને મનોત્ર નથી. જેટલુ આસન વાવ તેટલુ આનંદુ' છે, છતાં પાત્રો પરિસ્થિતિ: જવાબદારીઓ ઉપાડવાનું શ્રી સંઘનું વર્તમાન પામકમં. મપિયમં ઉત્તર પરિણામ ન આવે, તથા હાનિકારક પરિસ્થિતિ ન જન્મે, તે માંનો ખ્યાલ સખીને વિહિત સમમતિપૂર્વક કરવામાં વાધો નથી. અને એ રીતે “મદ્ જલ્પમ્ તદ્ મુ” અર્થાત્ ‘જે થોડું, તે પણ ઘણું હોય છે.’ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજશ્રીનું આ વાક્ય બહુ જ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. અને શક્યતાથી આગળ ન જવાનું તેઓએ જ એક ઉદાહરણ સૂચન કરેલું છે.

૨૨. શ્રી સંઘમાં કોઈ પણ નવી પ્રવૃત્તિ પરિણામદશિ દૃષ્ટિથી શ્રી શાસનના બંધારણીય તરવો સાથે સંગત રીતે થવી જોઈએ. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિના વિચારપૂર્વક થવી જોઈએ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજનું કથન છે કે—“ખ્યાલ હોય ધર્મ કરવાનો અને થઈ ગય અધર્મ” માટે બહુ જ સમજપૂર્વક શાસનની દરેક પ્રવૃત્તિઓ કરવાની રહે.

૨૩. નવા જૈનો જનાવવાનો આજનો પ્રવાહ તેના માઠા પરિણામો સમજવીને બંધ પાડી દેવો જોઈએ તથા માઠા પરિણામોની સંભાવના ન જણાય તો તે આડું રાખવામાં વાંધો નથી. પરંતુ આજે તેવી સ્થિતિ નથી. માટે તેમાં આગળ વધવું કિત કારક નથી. આજની ઘણી સુંદર લાગતી પ્રવૃત્તિઓની પાછલ આજે ઘણા અનિષ્ટો જોડાયેલા હોય છે, માટે સાવચેત રહેવાની જરૂર ઉભી થઈ છે, તેમા આપણને અંગત નુકસાન કાંઈ નથી, પરંતુ મહાપુરુષોના માર્ગને ધક્કો પહોંચે, તો તે આપણને પણ દોષરૂપે પરિણમે જ. અને અનંત જીવોનું અનિષ્ટ થાય તે જીવડું, માટે આમ કહેવું પડે છે.

આ નર્મ હાસ્ય, કેન્દ્રીય સમાચારો કે છાંયેલા નજર ન મોડામાં મોડા જાણતરી છે કે તેઓએ ગમત જમાવે પર પાસની સારી માત્ર નજર નેરવી સજવાની કોર છે. જગતના કોનુંપણ બુવામાંથી અરણ્યો કે મહારણી કાપત કે પરગણમાંથી કસાળો સ્વ-છંદ. વાન કોષનો અંકુર ન કુદમા દેવો નેત્રમ કે જેથી પના. જનતાઃ પાણીએ સંસ્કૃતિઃ ધર્મપ્રવર્તનઃ સગેરેનું તેમ જનું અહિંત પાપ કે વર્તન. તેને જગત જ હાસ્ય માટે સતત કુશળતામાંથી અમન રહેવાનું હોય છે, જે તેમાં જપેલા સેવાન તો પોતાની ફરજમાંથી ચૂકવાનો દોષ માગે તે બુદ્ધિ અને ઉપસાત જગતનું અનન્તનું યામ. આ ફરજનો વ્યાપક અર્થ એ છે, કે-સ્વગચ્છ મન્દાન્તરઃ મન્દાયાન્તર. નમોન્તરઃ કે વર્મોન્તરોના સંપ્રદાયોમાં ભારતમાં કે ભારત બહાર કોનુંપણ પ્રજા કે બનિમાં મર્મવિનાતક પાપનો અંકુર ફૂટવાની સંભાવના પણ કુશળતાપૂર્વક ટાળવાની હોય છે, છતાં છત્રસ્થપણથી કદાચ તે સમજમાં ન આવી શકે તો નિરુપાય, પરંતુ તેનો અંકુર ફૂટે કે જાણવામાં આવતા તુરત તેને શક્તિરહિત કરવામાં જરાપણ ઉપેક્ષા સેવી ચક્રામ નહિ. આ બહુ જ મહત્વની ફરજ છે.

આ રીતે મહાપુરુષોએ સ્થાપેલી સુવ્યવસ્થામાંથી ખામીઓ દૂર કરી, તેને બાવિ માટે આગળ લંબાવવાની ફરજ કેન્દ્ર ઉપર ચાલી આવે છે, તે યથાશક્તિ બજવવી.

૬. પ્રભાવ-વિસ્તાર

(૧) ગચ્છાંતરોના આચાર્યાદિકો સાથે વાર્તાલાપઃ

વિહાર કરતાં કરતાં દરેક ગચ્છના આચાર્યો એક મહા તીર્થસ્થાન ઉપર શ્રીજિન-જિંજોની મહાપ્રતિષ્ઠા હોવાથી એકત્ર થયા હતાં. જ્ઞાનીઃ તપસ્વીઃ આત્માર્થીઃ અને જૈન-શાસનના પરમ ભક્ત સમજીને દરેક ગચ્છના આચાર્યોએ એકત્ર મળી વિશ્વના બાવિ હિંત માટે વિચારણા કરવાનો એક પ્રસંગ યોજ્યો હતો. સર્વેષુ ઉચિત જૈનશાસનની મર્યાદાપૂર્વક પરસ્પર સ્વાગત કર્યા બાદ આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું, કે-“ શ્રી તીર્થ”કર ભગવતોએ માત્ર જૈનધર્મની આરાધના કરનારાઓ માટે જ જૈનશાસનની સ્થાપના કરી છે, એમ નથી.

ચારિત્ર એાહું પળે તેની નિતા ની પરતુ નેટડું પળે, તેટલું ગુઢ નિર્મૂલક પાળવું. પરંતુ શાસનની અપભ્રાજના કરનાર કે કરાવનાર ખનિયામાં ન થવાનું તેની સાવચેતી સપૂરું રાખવાની છે. આ બાબતમાં હરેક મંત્ર: સમુદાય: કે શ્રી સકળ શાસનના નેતાઓએ પૂરતી સાવચેતી રાખવાની છે. તેમાં જરાપણ નિર્દોષતા કે ઉપેક્ષાભાવ ચલાવી દેવાનો નથી. કેમકે-તે ચલાવી દેવાય તો તે સ્થિતિ સમ્યક્દર્શન ઉપર જ ફટકો મારે છે ચારિત્રથી પતન થવાથી મોક્ષ એટલો દૂર નથી જતો, કે એટલો દૂર સમ્યક્ દર્શનથી પતન પામવાથી જાય છે. માટે આ બાબત સૌથી મહત્વની હોવાથી તેના તરફ આપણે સૌએ ઘણી જ કડક નિગૂતિ રાખવાની જરૂર છે. તેમાં જે મત હોવાની સંભાવના નથી. હરેક શિષ્યોના ગુરુઓએ અને શિષ્યોએ તેમ જ આગેવાન આચાર્યોએ આ બાબતમાં ખૂબ સચેત રહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે.” આચાર્યશ્રીના આ કથનથી સૌના ઉપર અનબ અસર પડે, એ સ્વાભાવિક જ હતું.

ત્યારે એ પ્રશ્ન થયો કે-“ શુ આપશ્રીને એમ જણાય છે, કે-“ જગત્ ઉપર અનાતમ-વાદ: તેના આધાર ઉપરના વિજ્ઞાન: તેના આધાર ઉપરની જીવન પ્રણાલિકા: તેની સાથે જોડાયેલી સુખ-સગવડો: અને સાધનો: તરફ આજે જગત્ આકર્ષાતું જાય છે, તેથી માનવજાતિ પોતાનું પરિણામે અહિત કરી રહી છે.” એમ આપણે માનવું જોઈએ ? તો આ જગત્ભરના સર્વ આત્મવાદી ધર્મોએ એકત્ર મળીને સમગ્ર માનવજાતિને હાનિકારક

૧ યોગસાહે બિનપૂજની જેમ પાપાપિત, પાપનઃ તથા ગીજ ખગેત પામિત જાના
રોગની પ્રવૃત્તિમા હિંસા બાજુમાંથી મને ગમનારામાં જાતેક કે, ૧ " જામ કેકે
બાબનમા " હિં'સાઃ હિં'સાઃ " તરવાથી રત્નત્રયમાં પરમાત્માને ગમ્ય પચાસાસક
મોક્ષમાર્ગે ઉડી જશે. અને તમારી આ પાપમાત્ર ગમે નહીં. " તે આધાર માત્ર અસુક
અસુક નાની નાની જાગતોમાં જુદા પદમાંથી પાત્રવચ્ચ નામના અંક મચ્છ તરીકે મૂક
પરંપરામાં સ્થાન પામી શકયો.

અપ્રમત્ત ભાવમાં-શુદ્ધ જ્ઞાનસ્થ ત્યાગમા સંકેતા જાતમા વિનામ કોઇપણ કક્ષાની
ધાર્મિક આત્માઓની મન-વચન-ક્રિયાની ને છેવટે એક યોગની પણ ત્રણ ને કાંઇ પ્રવૃત્તિ
ચાલવાની જ. ૧ ત્રણયોગમાં ૨ એકયોગમાં ૩ કામયોગમાં જ અને ૪ યોગરહિત અવસ્થામાં
અનુક્રમે શુદ્ધધ્યાનના ચાર ભેદો થયે છે. [તત્વાયં ક્રમે અધ્યાયઃ ય્યેઠ્ઠકાયઃ સૂત્ર ૧૦]
અને જ્યાં એ પ્રવૃત્તિ ચાલે ત્યાં મીઠી કે આડકતરી ઓછી કે વધતી હિંસા થવાની જ.
અરે! કેવળજ્ઞાની ભગવંતોને પણ અનિવાર્ય સંજોગોમા હિંસાનું નિવારણ અશક્ય બની
જાય છે. અરે! શુદ્ધધ્યાની આત્માને પણ દ્રવ્યમનોયોગની નિરવધ પ્રવૃત્તિ તો હોય
છે. તેથી તદ્વિચાર આશ્રય સાતાવેદનીયકર્મનો તેમને પણ થતો હોય છે. અને ઠેકઠેકમાં
શુદ્ધસ્થાનક સુધી ૧૪ પાપ પ્રવૃત્તિઓ અને ૩ પુણ્ય પ્રવૃત્તિઓ એમ ૧૭ કર્મની પ્રવૃત્તિઓ
બધાતી હોય છે. માટે રત્નત્રયીને અનુસરતી પ્રવૃત્તિમા થતી સ્વરૂપથી દેખાતી સાવધ
પ્રવૃત્તિ સાવધ પ્રવૃત્તિ જ નથી. કેમકે ૧ પ્રભુની આજ્ઞાપૂર્વકની હોવાથી તથા રત્નત્રયીની
આરાધનાનું આલંબન હોવાથી તે નિમિત્તે થતી સ્વરૂપથી સાવધપ્રવૃત્તિ તે સાવધપ્રવૃત્તિ જ
ગણાતી નથી. આ પણ જૈનશાસનની મર્યાદા છે.

સુનિભક્તિઃ પંદનઃ દાનઃ સેવાઃ ધર્મોપદેશઃ સાબલવા જબુઃ વૈયાવૃત્યઃ ધાર્મિક અડ
ધાનો કરવાઃ આગમો લખવાઃ-લખાવવાઃ શુરુ પાસે જબુઃ ધર્મસ્થાનોમાં જબુઃ ધર્મક્ષેત્રો
ઉભા કરવાઃ વગેરેમાં હિંસા થયા વિના રહે છે? જરાપણ લેશમાત્ર પણ હિંસા ન જ
ધાય, એવું કોઇપણ સાબિત કરી શકે તેવી વ્યક્તિ આ જગતમાં કોઇકાળે જન્મ પામેલી

સયમદેવપ્રભુના વરણી પાળી જ્યાં જે અને અખાતોને પાર કરી જાવમાં પડે ત્યાં માટે કેમકે બાવનિશ્વે તે તે વિચાર્યો. હો તો તેનું સમરૂપ કરાનાર વ્યવસ્થાને અખાતો ત્રીજનો દિવસ પ્રભુના પાર પાળો વિચાર્યો નથી. હો તો તે વિચારને મર્યાદા માટે આપડું ?

વળી દિવસ તો ગાળ સ્વરૂપ છે. અને ગાળ જડ છે, અચ્છન્ન છે. તો જડનો-અણુવનો આશ્રય ત્યાં માટે કરવો ! વગેરે વળી સૂર્યમ વિચારના છે તે સૂર્યમ વિચારના વિચારો કોઈનોય એવો આગ્રહ નથી, કે “સૂર્યમનિવારણ કરતા પાત્ર જે અસત્ય કરે, તેનો પણ ગતાનુગતિકતાથી સ્વીકાર કરવો.” એ રીતે દ્રવ્ય દિવસોરૂપ કાળ પણ ત્યાં જ જનભક્તિના નિમિત્તભૂત થઈ શકે છે. તો તીર્થ કર પ્રભુના પાત્ર વચ્ચેના કોઈની ભૂમિઓના સ્થાનો પણ કરવામાં તીર્થ કર પ્રભુના સંબંધે પૂજ્યરૂપ હોવાથી તેનો ત્યાગ કરવામાં તેની ઉપેક્ષા તેની તરફ અણુગમે ઉત્પન્ન કરવામાં પ્રભુની-સુદેવતત્ત્વની-આશાતના શી રીતે ન ગણાય ? અને જો “તે ભૂમિ જડ છે, માટે તેની ઉપેક્ષામાં આશાતના નથી.” તો મુનિના મૃતકને જડ હોવાથી દ્રવ્ય નિશ્વે મુનિ માનીને વંદનાદિક કેમ કરાય ? “હા” એ ખરું છે કે જનપ્રતિમાની આશાતના આદિથી કોઈ જીવ કમ પછી બાધે એમ તો જે વ્યક્તિ મુનિના દર્શનથી પણ કોઈ ભારેકર્મી જીવ તેને ઉપસર્ગાદિક કરે, તેનો વધ કરે, અપમાન કરે, કદર્થના કરે, તો મહાપાપ પણ બાધે જ. એટલા ઉપરથી “મુનિનું દર્શન પાપબંધનું નિમિત્ત જ થાય” એમ એકાંતથી કેમ કહી શકાય ? અને કોઈ જીવને પાપબંધના ઘોર હિંસાદિક કાર્યો પણ કદાચ બોધના નિમિત્તભૂત થાય છે. દૃઢપ્રકારી, ચલાતીપુત્ર વગેરેના દાખલા શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે. એટલા ઉપરથી ખૂનને-મહાહત્યાને, ધર્મના, સંયમના, મહાકારણ તરીકે ગણાવી શકાય ? નહીં જ.

અમારો આમરૂં કર્યોએ નથી, તમારો જમ નથી પડે, તેમ કરો, પણ આ કરતા યોગ્ય સમાજ, તો તેને સ્થાન આપો. જેથી કલ્પના પદ્ધતિ પ્રમુખી આચારના ઉત્તમ આરંભનોથી વજા બાળકોનો દૂર રહેવાથી તેઓના આત્મક-વાક્યમાં અનુભવ પડે: વગેરે દોષોથી બચાવવા કિનપ્રતિબંધી તમારા અંતરાત્માને યાદ અપાવવાની શુદ્ધિ આટલી વિચારણા માટે મૂંઝવણમાં આવી છે. તથા અમારી નેત્રદંડિની ક્ષમ મૂલ યામ છે, તે પણ લગ્ન બતાવી થકો, તો અમને પણ જ્ઞાન છે. અને જે જિનપ્રતિભાની પ્રમા વિહિત વસ્તુ હોય, પ્રમુખી આજ્ઞામાં તેનો સમાવેશ થતો હોય, તે જે છવે તેવાથી ફર રહે; ને અનુષ્ઠાન તરફ હુમલો ફેલાવે, તે છવેને મલોખન-વજા મલો મુધી એ જાતની વાસના સંસ્કાર દૂર દૂર લંબાય તેમજ તેના વારસદારોમાં ઘણી પેઢીઓ મુધી એ હુમલો વની પરંપરા કાયમ રહે, તો તે છવેને માટે કેટલો અનર્થ થાય? તેમજ તે પેઢીમાં ભવિષ્યમાં જન્મેલ તે તે છવેના કેટલાય ભવો આ નિમિત્તે થતી જિનપ્રમુખી ભક્તિથી દૂર રહે? અને તેથી જૈનશાસનની એક વિહિત અને કતંગ્ય વસ્તુ તરફની અશ્રદ્ધા આદિ કેટલા અનર્થોની પરંપરા ચાલે? મહાતુભાવો! સદૃઢ્યભાવે આ બધું શાંતિથી એકાન્તમાં વિચારશો. ”

“ આગમોના અર્થ કરવામાં મતભેદ છે ” એવી વાત પણ બાળકો આગળ બેઠે કરાય. પરંતુ વિશેષ આગળ કરવી એલે નહીં કેમકે મૂળ પરંપરાના આચાર્યો કે મુનિઓ જે અર્થો કરે છે, તે અર્થો તેઓને પૂર્વના નિયુક્તિકારો; બાહ્યકારો; ચૂર્ણિકારો, આખા કારો મારફત મળ્યા હોય છે. તે અર્થોને આધારે કરતા હોય છે. શ્રી નિયુક્તિકારો વગેરે અર્થ કરનારાઓને પણ પોતાના પૂર્વ પુરુષોએ કરેલા અને શુરુપરંપરાએ શુરુમુખથી મળેલા કે જે પૂર્વના અનુયોગધરોએ કરેલા હોય છે તે અર્થોનો તેઓને ય આધાર હોય છે.

પરંતુ મરણે જોયો મોજે મેર પસાળી પ્રત્યક્ષદર્શન પૂર્વકે અસાધારણ દેહો પડસાળી: તે મરેલી મડલા અડલી આરવામાં ન પાડી, એ સમાધિમાં જ. જમાવિયા અસાધારણ ગર-ત્યાગ-સત્તમની ક્રિયા બુદ્ધિ પશુબળ નેતરસાધનમાં મરણની ન ગણી આવી મોક્ષિત વિચારવાનું આત્મન અને વિચાર કરી જ. અને જો આજે આજે વિચાર કરીને હાલના મજેગોમાં છુ રહી? તેનો વિચાર કરી પોત્તન માગે ઉપર આવીશું તહીં તો વતંમાન અનાતમમાં મોક્ષન અથવા માનવા રજા મુનિઓને જ કયા લઈ જઈને મૂકી દેશે? તે જહેનુ મુરકેત જ. ને તેની ગેરફાટની પોત્તન તહીં વળ પડે.

નાની નાની વાતોના ખંડન-મંડન પ્રવારવા આજે પોત્તન નથી. મોક્ષિત વિચારજાતે સ્થાન આપો: તે ખાસ જરૂરનું છે. માત્ર વિચાર કરવાની વિસાવા સૂચન માટે આ વિચારો રજુ કયો છે. તેનો શો ઉપયોગ કરવો? તે આપની સામુદ્ધિ અને સન્નિધિ ઉપર આધાર રાખે છે. આથી “પરંપરાગત મૂળ પરપરામાં કોઈ પણ અનિષ્ટ: કે જેરરીતિઓ: પ્રતુ આસાથી વિરુદ્ધ: પાંચમાંના ઘટતા કોઈ પણ વ્યવહારથી વિરુદ્ધ: અને યાસન મર્યાદાઓથી અસંગત: જે કાઈ બિનખંધાણીય રીતે સ્વચ્છંદથી લાખલ થયું હોય: તો તેનો પણ વિચાર કરવાનો જ. તેનો ઇન્કાર કરવામાં નથી આવતો.” એમ સ્પષ્ટ સમજવું: પરંતુ તે સર્વ ઉપર વિચાર પદ્ધતિસર અને શાસ્ત્રીય-મર્યાદાઓ અનુસાર થવાનો આગ્રહ રાખવો યોગ્ય છે. માન્યતા તરફની જેન્યાતાણીથી થવાનો આગ્રહ ન રાખવો જોઈએ. એટલી સ્પષ્ટતા અસ્થાને નથી.

અન્યદર્શનોમાં-કાશીએ કરવત મૂકાવવું: ભૂથુ-પર્વતના શિખર ઉપરથી પડવું: સેવાડ ખાઇને રહેવું: પંચાગ્રિતાપમાં રહેવું: વગેરે વગેરે ઘણા ઘણા ધર્માનુધાનો છે. તે ઘણા સાવધ કામો છે. છતાં, કોઈ જીવ પોતાની સાસારિક આકાક્ષા નિરપેક્ષપણે મુગ્ધભાવે પણ આત્માના આત્મતિક હિતની દૃષ્ટિથી તે અનુધાનો કરે, તો તેને પણ વિષયધર્મ કહ્યો છે. વિષય: સ્વરૂપ: અને અનુબંધ એ ત્રણ પ્રકારના ધર્મમાં વિષયધર્મને એ રીતે સ્થાન છે અને અર્હિસાદિક પાંચ યમાદિકનું માર્ગાનુસારિ જીવોનું આચરણ. એ સ્વરૂપથી ધર્મ થાય છે. ત્યારે સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક સર્વવિરતિની આરાધના પ્રાપ્ત કરવાની દૃષ્ટિથી

જે ને બે કરતા જે વધારે તે પાપમ પાપ તે રસા રસા) તે તરીકે પત્તે
તે કરવાની દ્રષ્ટિ પણ હશે. તેથી બનાવવા પડે. તે મામલે આજે મન કંઈ થકો
નહીં. ત્યાર જ તરીકે, જે મંત્રસેકની બાજાના તર તરી, મૂળમૂળમાં પણ એક આપત
એક મૂલિકા: ઉપર આવીને બેસે. પણ જે તે તરફના અધિનાર અત્ય પાત પાવ છે.
તે પહેલાં નહીં આ જૈનશાસનની બનાવણીન મનોમા છે. બને જે જે પ્રયત્ને જે જે
થકય હોય, તે કરવાનું બનાવ પત્તે તે રખત તરીકે મના છે, એક જ નહીં, પણ જૈન
શાસનની આસાપૂર્વકની તમામ કાયમા અને પણ નાં આગળ પડીને તથાપ્રકારની
શક્તિના થોગે બધું કરી થકો છે. પરંતુ તે પહેલાં ત્રો અધિનાર પ્રાપ્ત થતો નથી.

આ કોઈપણ બંધારણીય સંસ્થાની સામાન્ય પણ બંધારણીય નીતિ છે. તેમા આગ્રહ કે
બીજી કોઈપણ નતથી કલ્પના કરવાની આવર્યકતા નથી.

માટે, પ્રથમ સંઘલેહ સર્વથા દૂર કરી, અહીં આવીને સમાન ભૂમિકા પર બેસો. પછી
આપણે સૌ મળીને જે કાંઈ અહીં પણ અનિષ્ટ તરવો હોય, તેને દૂર કરી, પ્રભુના શાસ-
નને નિર્મળ બનાવીએ. અને તમારામાંનાયે જે કોઈ મહાતુભાવો તથાપ્રકારની વિશિષ્ટ
લાયકાત ધરાવતા હશે, તેમને તે તે વિશિષ્ટ યોગ્ય સ્થાન અહીં પણ પ્રાપ્ત થવાનું જ.
શુભી પુરુષોને શુભાતુરૂપ જૈનશાસનમાં સઘ સ્થાન પ્રાપ્ત થતું જ હોય છે. એક સમાચારી
થવાથી જૈનશાસનનું તેજ કેટલું વધે ? તે તમે જ અતરાતમામાં વિચારી બેશો.

સંઘલેહ એ બીજી અપભ્રાજનાઓ કરતા જૈનશાસનની મોટી અપભ્રાજના છે. આવા
સંજોગોમાં અશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ ઉપર અણુનતપ્રચાર જે હાનિ પહોંચાડશે, તેની કલ્પના પણ
હૃદયને કંપાવી મૂકે તેવી છે. પરંતુ તે પ્રવૃત્તિનું ખંડન-મંડન કરવાથી અને આશય ન
સમજાય તો નકાસું વાતાવરણ હોળાય અને એકસંપીની સફળતામાં ભંગ પડે, તેથી
નિરાંતે શાંતિપૂર્વક તેના પ્રચારકો રહસ્ય સમજીને તેનાથી દૂર થાય, તે વધારે યોગ્ય માર્ગ છે.

તેમાં મુખ્ય વસ્તુ જાણે જાણિની નાસ્તી. વસ્તુનેવને પ્રજ્જ્ઞાપણ કરાવી સખતાર છે. એ પ્રમોનો સારીન સામાજિક નાસ્તી પાણુ છે. જો કે તેમાં અને સમજનતાનું કાલ્પના કરીને એ નાસ્તી જ છે જે પ્રમોના કારણે મૂળ આસાર છે, અને પેલાનિક સત્ય ઉપર જે વ્યવસ્થા રચાયેલી છે તેને જાણી નાખવામાં આવે. નાણુ પચાળી સ્થિતિમાં મૂકવામાં આવે. એટલે પછી તે પાપાન જોર કરાવી સકે તેમ નથી. અને પછી ખ્રીસ્તી ધર્મનો પ્રચાર જોરથી કરવામાં આવે. એટલે જોડો વળેલાનો માટે માત્ર ખ્રીસ્તી બની જાય અને વખત જતાં મૂળ પ્રાચીન જાનોવ વખોના આધુનિક સિદ્ધાન્તથી શ્રદ્ધામાં કાચા થઈ ગયેલા ભવિષ્યના અનુયાયિઓ પણ ખ્રીસ્તી ધર્મમાં પ્રવેશી જાય. અથવા પોતાના ધર્મમાં રહીને પણ એક આના જેવી નાણી ફી આવીને ખ્રીસ્તી ધર્મ તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવવાના ક્ષેત્રો ઉપર સફી કરે. એટલે તે સંખ્યા પણ તેઓની જ ગણાય. એટલે આખરે બહુમતિ તેઓની જ થાય. માત્ર આત્મસાન્દ્રીય હિંતુઓને સાધનારી રાજ્ય દારી હીલચાલના આધારે વધેલા જોડો વધારે વખત તે ધર્મમાં ટકી શકે નહીં. કારણકે તેનો તો માત્ર હથિયાર તરીકે જ ઉપયોગ કરવા માટે વેગ આપવામાં આવેલો હોય છે. જ્યાં ચીન વગેરેમાં ઘણા વપોથી દંડ જોડો છે, ત્યાં પણ ખ્રીસ્તી અસર મોટા પાયા ઉપર પ્રચાર પામી ગઈ છે. અને સામ્યવાદના પ્રચારથી ઘણા પોતાના ધર્મથી દૂર રહેવામાં ઉત્તરિત માનતા હોય તેવું વાતાવરણ સર્જતું જાય છે: ને ઉછરતી પ્રજા ધર્મના સંપર્કથી દૂર જતી જાય છે.

તો પછી ભારતમાં માત્ર થોડા વખત પૂરતો જ પ્રચાર કરવામાં આવ્યો હોય તેને આધારે થયેલા જોડો શી રીતે ટકી શકે? ધ્રુવ નાશ પામે, અને અધ્રુવ તો નષ્ટ થયું જ હોય જ. વળી, ધન વગેરેની લાલચથી જૈન બનાવ્યા હોય, ને જ્યારે તેના કરતાં વિશેષ લાલચો ખ્રીસ્તી બનવાની સામે આવે, ત્યાર તેને છોડી દીધા વિના તેઓ કેમ રહે? તેની સાથે જીભ પણ મૂળ પરંપરાથી વારસાગત જૈનો હોય, તે પણ વિચિત્ર શિક્ષણના સંસ્કારથી તેમની સાથે ઘસડાઈ જાય.

વળી, કેટલાક જૈન પ્રચારકો તો કસાઈ આદિને જૈનો બતાવે છે. ને આર્થિક સહાય

આથી કરીને જુદા જુદા નિમિત્તોથી એકલા-પરિવહો અને સમ્મેલનો ભરવાના વાતાવરણને વેગ આપવામાં આવે છે. આજે ઠરેક ધર્મોમાં આજ નારજો ધર્મની જુદી જ-કુત્રિમ ઐતિહાસિક આધાર ઉપર બીજી પરપરા ચરૂ કરવામાં આવી છે. એક પરંપરાગત તે તે ધર્મોની પરંપરા અને આધુનિક યુરોપીય સ્કોલરોની ઐતિહાસિક સંશોધોને આધારે તે તે ધર્મની નવી પરંપરાઓ બાબુમાજ બસો વર્ણોથી ચરૂ કરાવી છે. અને તેની સંસ્થાઓઃ અનુયાયિઓઃ સાહિત્યઃ પાઠશાળાઓઃ વગેરે શિક્ષણ સંસ્થાઓઃ તથા કેટલાક ધાર્મિક આચારોઃ અથવા પ્રચલિત આચારોમા સુધારા-વધારા કરીને અથવા એકબીજા સંપ્રદાયોનું મિશ્રણ કરીને ચરૂ કરાયેલા આચારોઃ વગેરે નવી પરંપરાની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ છે. તીથોઃ મંદિરોઃ જ્ઞાન ભંડારોઃ વગેરે પરંપરાગત ધાર્મિક મિલ્કતોઃ આસાપ્રધાન પરંપરાગત શ્રી જૈનશાસનની સંઘ સંસ્થાના ને તેની પેટાશાખાઓરૂપ પશ્ચ સ્થાનિક સંઘોના હાથમાં છે. છતા હવે નવી બહુમતવાદના આધાર ઉપરની સંસ્થાઓ તેના ઉપર કબજો કરતી જાય છે.

પ્રથમ કશે અધિકાર ન છતાં તે સંસ્થાઓ હસ્તપ્રક્ષેપ કરવા માટે પહેલા મંદો, સેવા અને સુરકેલી વખતે સહાય આપે છે. અને એ રીતે તે તેમાં ઘુસે છે પછી પ્રથ-

૧૮. છતાં ઇતર પરંપરાની પ્રાચીનતાના કેટલાક પ્રમાણો આપણ કરવામાં આવે છે, પરંતુ તે તો જન્મેયને માટે સંગત ધ્યાન તો ના હોવાથી એક પદને નહીં કરવાને માટે હેતુભાસિત અને સંતિગ્ધ જાણી જાય છે.

યાત્રોક્ત મૂળમૂલ તીર્થોનો પરંપરાગત મુખ્યપણે કળને અને વળીવટ શ્વેતાંબર પરંપરાના હાથમાં હોવાનો પ્રમાણમૂલ પ્રાચીન ઇતિહાસ સર્વમાન્ય થતો જાય છે.

આ સુખ્ય: અને બીજી નાની-મોટી ઘણી: એવી જાણતો છે, કે-જે વિચારણીય છે. પંડિત ટોડરમલજીએ-શ્વેતાંબર આગ્રહો વિષે જે કાંઈ લખ્યું છે, તે માત્ર પોતાને મળેલા પોતાની પરંપરાના ખ્યાલો ઉપરથી લખેલું છે. તેમાં ખાસ ધ્યાન આપવા જેવી જાણતો જણાય નથી. એ પ્રમાણે-પરંપરાના વિદ્વાનોએ જન્મેય તરફથી અનેક જાતના ખંડન-મંડનના શ્રેયો લખેલા છે, તેમાંથી માત્ર યોગ્ય સુદ્ધાઓ મળી શકે, તે અને ઉપરના સુદ્ધાઓ:ને સામે રાખીને-જન્મેયે યોગ્ય વિચારણા કરવી યોગ્ય છે. અને તે ઉપરથી જે સત્ય ઠરે, તે જન્મેયે માનવા માટે-એકતા ખાતર-તૈયાર રહેવું જોઈએ. અમારો એ બાબતમાં કશોયે આશ્રહ નથી. અમારો તો એક જ આશય છે, કે-પ્રભુની આજ્ઞાની અખંડતા જળવાઈ રહે. કારણ કે-જૈનશાસનની દરેક આજ્ઞાઓ દરેક વખતે દરેક આત્માઓ દરેક સ્થિતિમાં અમલમાં મૂકી શકતા નથી હોતા. છતાં-પ્રભુની આજ્ઞાઓની અક્ષતતા ટકાવી રાખવાના આદર્શને શક્ય રીતે જાળવવાની દૃષ્ટિથી આ વિચારણા ખડું જ જરૂરી છે. છતાં, ત્યાં સુધી એકસંખી રાખવી અને ટકાવવી, એ ઉત્તમ ઉપાય છે.

એટલા ઉપરથી અમારું એમ કહેવું નથી કે-“વર્તમાનમાં શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક

નામ ધારણ કરતી પરંપરા શિવાયની બીજી પરંપરાઓના અનુયાયિઓની ધાર્મિક આરાધનાઓ સાવ ફેગટ બન્ય છે-નિષ્ફળ થાય છે. ” પરંતુ “ સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિની દૃષ્ટિથી મૂળ પરંપરા જે હોય, તેની વફાદારી પ્રભુની વધુ નિકટ લઈ જાય છે. શિવાય તેમાં એટલી ખામી રહે. ” આ શિવાય ખાસ કાંઈ ફરક પડતો નથી.

અર્થાત્ જૈનદર્શન-શાસનની સાગોપાગ શુદ્ધતાનો ખ્યાલ અપૂર્ણ રહે. એટલે અંશે શાસનની અપભ્રાજનને અવકાશ મળી જાય. તે બૂલ જો આપણે ન કરીએ, તો તે આપણા માટે અને શ્રી જૈનશાસનની મહત્તા માટે બહુ જ ઉપયોગી છે. આ જાતના અતિ સૂક્ષ્મ હેતુને ઉદ્દેશીને આ જાતની ઠેક સુધીની સૂક્ષ્મ વિચારણાને અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે. આરાધનાના લાભાલાભ તો મોટે ભાગે પાત્રની યોગ્યતા અને શક્તિ ઉપર આધાર રાખે છે. અધુરી સાધના ભવાંતરમાયે પૂરી થતી હોય છે. ”

“ આપની આ વિચારણા જૈનશાસન તરફની ભક્તિ અને વફાદારીની મહત્તા ટકાવવા સુધીના આદર્શો સુધી આપણા માનસને ખેંચી જાય છે. અત્તે આ જ રીતે આ બધી ખાળતોની સહાનુભૂતિ ભરી રીતે વિચારણા કરશું અને ફરીથી આજ હેતુ માટે આપણે મળવાની લાવના રાખશું. ”

“ પ્રભુએ પોતાના શાસનની જવાબદારી અને જોખમદારી પોતાના ત્યાગી સંતાનોને સુખ્યપણે સોપેલી છે. કેમ કે તેઓને જ પરંપરાગત સાધક-બાધક દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રઃ કાળ અને ભાવોઃનો સૂક્ષ્મ ખ્યાલ આવી શકતો હોય છે. તેથી તથાપ્રકારના પાત્ર ગૃહસ્થોનો પણ તેમાં સહકાર આવકારદાયક જરૂર છે. પરંતુ ધર્મશાસનની લગામમાંથી અસુકભાગ પણ હાથમાં ન રાખતાં, સમગ્ર લગામ શ્રાવક ગૃહસ્થોના હાથમાં સોંપી દેવામાં ઘણું જ જોખમ છે. આ મારો વિચાર આપના ખ્યાલમાં મૂક્યા વિના આ પ્રસંગે મારાથી રહી શકાતું નથી. કારણ કે શ્રાવકો ગૃહસ્થો હોવાથી કુટુંબઃ કાયાઃ કંચનઃ અને કામિનીઃથી સર્વથા નિરપેક્ષ રહી શકતા નથી. તેથી તે અપેક્ષાથી ઘેરાયેલા તેઓ શાસન ઉપર આવી પડતા હુમલા અથવા તેને હરકત કરનારા કાયદા-કાનુનોનો ન્યાયી પ્રતિકાર પણ કરી શકે નહીં. કુટુંબ વગેરે પોતાની મમતાના સુખ્ય સ્થાનો ઉપરના આક્રમણો દરેક સહન કરી શકે નહીં. તેથી ભયઃ દાક્ષિણ્યતાઃ અજ્ઞાનઃ લાલચઃ વગેરે કારણોથી નમતું જોખી શાસનની અમુલ્ય ચીજો ગુમાવાઈ જાય, ને તેના બદલામાં સુખ-સગવડો મૂલવી લઈ રાજી થાય. જેથી પરમાત્માના શાસનને કેટલો ધક્કો લાગે ? તેની એક કણીને પણ ધક્કો પહોંચાડવામાં પરદેશીઓને કરોડોનો ફાયદો થાય તેમ હોય છે. અને એ રીતે ત્યાગીઓને દૂર રાખી ગૃહસ્થોને ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં પણ સુખ્ય સ્થાન આપતા આવ્યા છે. તેના આવાજ અગમ્ય કારણો છે.

“ મુનિઓને કોઈપણ દુન્યવી પ્રપંચમાં પડવાનું નથી હોતું. ” એ સાચું છે, પણ શ્રી જૈનશાસનના પાંચ આચારોઃ તેના વિવિધ અનુષ્ઠાનોને લગતાં સંખ્યાબધ ધાર્મિક વિધિઓ. અને તે દરેક વિધિઓમાં ઉપયોગી જિનમદિરઃ રજોહરણઃ પાત્રઃ ધર્મશાસ્ત્રના પુસ્તકોઃ અનેક પ્રકારના બાહ્ય ઉપકરણોઃ અને સાધનોરૂપ દ્રવ્યોઃ ક્ષેત્રોઃ પવો ને કલ્યાણ-

જો કે મને જીવોની રક્ષાને જોનશાસનમાં સ્થાન છે, તો પણ મનુ સંસ્થિતવાળા મનુષ્યો અને પર્વતોદ્રવાદિક જીવોની રક્ષાને મુખ્ય સ્થાન છે, તેથી મનુષ્યનું સ્થાન ક્ષતરત્ની સંસ્થિતવાળા જીવોને છે. તેમાં-ઉત્તરની રક્ષાના જીવોમાં અનેક જીવોની વિંસા થતી હોવાથી અનેકકાયના જીવો અપમાદમૂલ છે. જતા મનુ સંસ્થિતવાળાને સમર્પિત દ્રવ્યોનિક ઉત્તરની સંસ્થિતવાળામાં જઈ શકે. ઉત્તરની સંસ્થિતવાળાના દ્રવ્યોનિક વધુ સંસ્થિતવાળાના ઉપયોગમાં ન લેવાય. આ રીતે અનુકંપા ક્ષેત્રમાં-ખિસ્તોમાં-ખાતાઓમાં ઉતરે કમ છે. આ સંદેશમાં ખ્યાલ આપ્યો છે.

જ્યારે આજે માનવતાને આગળ કરીને અન્ય જીવોની રક્ષાના દ્રવ્યો: માનવોની રક્ષા માટે ખેંચી જવામાં આવે છે, તે જોનશાસનને આધારે પ્રચલિત માન્યતાથી વિરુદ્ધ જાય છે. તે આપણે સુનિઓએ ધ્યાનમાં રાખવાનો અને અન્ય તથાપ્રકારની સંસ્થિતઓના ધ્યાનમાં મૂકવાનો પ્રસંગ આવી ગયો છે. નહીંતર તુચ્છ દ્રવ્યો માનવોના ખાનપાનમાં આવવાથી તેઓના ખમીર નીચી કક્ષાએ આદ્યા જવાથી ધર્મ તે શું પણ નીતિને લાયકની પણ લાયકાત ટકી શકશે નહીં. તો પછી શ્રેષ્ઠ આર્યપ્રજાજન તરીકેનું ખમીર તો ટકાવી જ શી રીતે શકશે ? અને પછી, જો તરીકે વિશ્વના અગ્રેસર નેતા તરીકેનું ખમીર શી રીતે ટકાવી શકશે ? કુતરાને માટેનો રોટલો મેમાનને ખવડાવાય ? વ્યવહાર પણ શું કહે છે ? મનુષ્ય જેવાં મનુષ્યને ખવડાવવો, એ શું તેના હિતમાં હોઈ શકે ? ન જ હોઈ શકે. તે રીતે તે ખાય, તે પણ તેની લાયકાત માટે યોગ્ય ગણાય ? વગેરે વગેરે ઘણા દાખલા છે. મહાપુરુષોએ અહિંસક સંસ્કૃતિનું સર્જન કરીને તેનું રક્ષણ સર્વ પ્રકારે કરેલું છે તેથી “ જોન ધર્મે માત્ર નાના જંતુઓની દયા ઉપદેશી છે. માનવ દયા તરફ હંલંક કર્યું છે. ” એ સોએ સો ટકા અજ્ઞાનથી ભરેલી વાતો અને જ્યાલો છે.

સંસ્કૃતિથી રચૂત કરવાથી: નાણાં ખેંચી જવાથી: ને ધંધારહિત કરવાથી: ભારતના માનવો દુઃખમાં આવી પડે છે. તેને દયા-દાન અને અનુકંપા તથા ઓશીયાળા જીવો માટેના નાણાં ખવડાવવાથી તેનું હિત નથી. પણ અત્યંત અહિત છે. તેનું સાચું હિત અન્ય રીતે નાણાં ખેંચી ન જતા, ધંધા ન તોડતાં સંસ્કૃતિની છત્રછાયા નીચે પાછા સ્થાપવાથી તેઓ કદી દુઃખી થાય તેમ નથી. તે જ તેનું મોટામાં મોટું રક્ષણ છે. તે જ સાચી માનવદયા છે. તે શિવાયની માનવદયાની વાતો માત્ર વાહિયાત: હાનિકારક: તથા શાન્નિક: છે. અને પરિણામે ભયંકર હાલતમાં મૂકનાર છે. આથી વિશેષ અમે શું કહીએ ?”

“આજે આપણે ઘણી ઘણી વાતો કરી. વચલા કાળમાં ગૃહસ્થોને વચ્ચે રાખી વિદેશીઓએ અને તેઓના એતદેશીય અનુયાયિઓએ આપણી વચ્ચે એક અગાધ ખાઈ રચી હતી. તે આ રીતે પરસ્પરના મેળાપથી દૂર થઈ છે. સમય ઘણો પસાર થયો છે. આપને તેમજ અમારે આજે જ લગભગ વિહારના કમના ક્ષેત્રમાં પહોંચવાનું છે. આ ભૂમિકા ઉપર આપણે પરમાત્મા વીતરાગ દેવના શાસનની અક્ષતતા વિષે આગળ ઉપર આગળ વધારનારા વિચારો અને કાર્યો હાથ ધરીશું. અને એક-સંખીનો સૂર તો અમારા ઉપદેશમાં તત્કાળ જ શરૂ થઈ જશે ”

(૪) જૈનેતર સમન્વય અને વ્યાપક એકસંખી.

શ્રી ઉજ્જયની નગરીમાં આવેલા શ્રી અવંતી તીર્થભૂમિમાંના શ્રી અવતી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના દર્શન નિમિત્તે તે ભૂમિમાં વિહાર પ્રસંગે યોગ્ય સ્થાનમાં સમવસરણની રચનાનુંકારિ ત્રણ ચંદ્રવા ત્રણ ખાલોઠરૂપે પણ ગઢ વગેરે ગોઠવણપૂર્વક સ્થાપનાચાર્યની સાન્નિધ્યમાં ધર્મદેશના ચાલી રહી હતી તેજ પ્રસંગે વૈદિકધર્મના અનુયાયિઓનો સિપ્રા નદીને કિનારે કુંભનો મેળો ચાલુ થઈ ચૂક્યો હતો. સર્વ મંડળેશ્વરો: મહાધિપતિઓ: અને મહાન મહાન ધર્મોચાર્યો: તથા સમર્થ વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણ: તથા ધર્મસંપન્ન માર્ગાનુસારી સંસ્કૃતિ ભક્ત સમૃદ્ધ: મધ્યમી: વગેરે આર્ય (હિંદુ) ગૃહસ્થ પ્રજાજનો: પવિત્ર મનાતી સિપ્રા નદીના જળાશયમાં સ્થાન કરી, જે માર્ગેથી પસાર થતા હતા, તે માર્ગેથી થોડે જ દૂર દેશનાસ્થળ હતું. તેથી પ્રભાવક જૈનાચાર્ય હોવાની જન-શ્રુતિથી આકર્ષાઈ, કુતુહલ વૃત્તિથી: કોઈ “ શું છે ?” એમ સામાન્ય જાણવાની બુદ્ધિથી: કોઈ જિજ્ઞાસા બુદ્ધિથી: કોઈ “ સંતના ઉપદેશમાંથી આપણને આ તીર્થભૂમિમાંથી પણ કાઈક સફળોધ મળશે ” એવી આકાંક્ષાથી તે તરફ આવી રહ્યા. કોઈ માત્ર એમ ને એમ ઉભા રહ્યા. કોઈ જોઈ રહ્યા. કોઈ જગ્યા મળી ત્યાં બેસી ગયા કોઈને વાણી. અને વિચાર:નું આકર્ષણ જનમવાથી બેસવાની જગ્યા શોધવા લાગ્યા. તેઓને વ્યવસ્થાપકોએ ઉચિત સ્થાને બેસાડ્યા. અને ઉપદેશધારા આગળ ચાલતી રહી. પ્રસંગ જોઈ, ઉત્તમ તક પારખી લઈ, આચાર્યશ્રીએ પણ પોતાની ઉપદેશધારા સર્વ શ્રોતાઓને અનુકુળ-બધબેસતી કરવાનો ઉપક્રમ કર્યો

વૈદિક ધર્મશુરુઓ પ્રત્યે.

“ મહાનુભાવો ! ભારતમાં જૈનધર્મની વધારેમાં વધારે નજીક વૈદિક ધર્મ: અને તેના ધાર્મિક સંપ્રદાયો: છે તેમજ ધર્મ: અર્થ: કામ: અને મોક્ષ: એ ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિ

“આપણે ઇશ્વરની પાસેથી માગવામાં પણ હતાની જરૂર નથી. તેમાં આપણે જાણીને ઇશ્વરનાં નીચાં અને ઊંચાં સાંભળ્યાં ના પડ્યાં. આ જીવને માનવસાદીના કૃત્રિમ વિશ્વચાલિત્રનાર સંસ્થાએ રહાસીનો પેશો તેના જ વિશ્વોમાંના બીજા વિષમમાં રખે છે. એક તરફ: વૈદિક ઈશ્વરના તથા ખ્રીસ્તીઓ ઈશ્વરની માગેલા આ જીવરત્નવૃક્ષની તરીકે અને બીજી તરફ: જૈન બૌદ્ધ અને વૈદિક મીમાંસકો ઈશ્વરને જતાલી સમજાવે એટલે કે-ખ્રીસ્તી યિવાયના બીજા જીવને નજાના પાસાનો ને અવરો અંદર જડાવાનો દાવપેચ જોર પકડી શકે. અને નરસેથી ‘ખ્રીસ્તીધર્મ’ પોતાનો પ્રચાર કરી, પોતાનું જોર વધારી શકે, આવા તો નાના-મોટા કેટલાયે દાવપેચ ગોડવાયા છે. તેનું વલ્લન આજે જ પૂરું કરી શકાય નહીં, તેને માટે બીજા કેટલાક દિવસો જોઈએ.”

આપ સર્વ વિચાર કરો, કે-વૈદિક દર્શનોમાં પણ મીમાંસકો જે સર્વશઃ સર્વંબાપક: ઇશ્વરજ કયા માને છે? પછી જગત્કર્તૃત્વની સર્વ વૈદિકાની માન્યતા જ કયાં રહી? યુઆ એક આશ્ચર્ય નથી? ત્યારે બૌદ્ધો જે મુખ્યપણે શુન્યવાદી હોવાથી એ જાનગડમાં પડતાં નથી. છતાં વિશ્વવ્યવસ્થાનું કોઈ ને કોઈ રીતે તેઓએ ઉપપાલન તો કરવું જ પડે છે જૈન દર્શન: સ્યાદવાદી છે, તેથી સ્યાદવાદની અપેક્ષાએ એક અને અનેક ઇશ્વરને માને છે. તથા ઇશ્વરનું સાક્ષાત્ કર્તૃત્વ માનવું નથી, છતાં બીજી અપેક્ષાએ કર્તૃત્વ માને પણ છે સર્વથા એકાત્મી અકર્તૃત્વ નથી માનવું: એમ તો નૈયાયિકો પણ સુતાર જેમ કખાટ પોતાને હાથે ઘડે છે, તેમ ઇશ્વરનું કર્તૃત્વ કયા માને છે? માત્ર ઇશ્વરની ઇચ્છાદ્રાગ તેનું કર્તૃત્વ માને છે

ત્યારે જૈનદર્શન પણ પરમ સત્સ્વ મહાસત્તાનું ઉત્પાદ-વ્યય રૂપ પથોથોનું કર્તૃત્વ અને ધ્રોવ્યસ્વ અકર્તૃત્વ માનવામાં વાઘો લેતું નથી. તેમજ વીતરાગ આત્માઓ રૂપ ઇશ્વરોની આજ્ઞાનું બરાબર પાલન સ્વર્ગ: મોક્ષ: વગેરે આપે છે, અને તેનો ભંગ કરવાથી નરકાદિક મળે છે. એ રીતે આજ્ઞાનું કર્તૃત્વ દ્વારા કર્તૃત્વ માને છે. પરંતુ, પાપીઓને પાપ કરાવવાનું કર્તૃત્વ તો વૈદિકો પણ માની શકતા નથી.

પરંતુ આ બધી તાત્વિક વિચારણાઓ છે, તેને વિદ્વાનો પૂરતી મર્યાદિત રાખી, તેમજ પોત-પોતાની ધાર્મિક માન્યતાઓમાં દંઢ રહી, અનુયાયીઓને દંઢ બનાવી, સવ સામાન્ય હિતોમાં એકસંધીથી વર્તવામાં સૌતું હિત છે. એ આજના ઉપદેશનો પ્રધાન સૂર છે. પ્રધાન સાર છે.

• એક-બીજાની માન્યતાઓની લડાઈ કરી, ને ઉલટા આજના દરેક ધર્મોના અનુયાયીઓ પોત-પોતાના ધર્મોના આચારોથી રહિતપણે વર્તતા થતા જાય છે. એ રીતે ધર્મના પ્રાણને પક્ષઘાતનો રોગ લાગુ પડી રહ્યો છે, તે દૂર કરવો જોઈએ. નહિતર ધર્મોની પક્ષાપક્ષી કરતા ધર્મોના આચારો જીવનમાંથી નિકળી જતાં જ, ધર્મસંસ્કૃતિ અને ધર્મ જીવનમાંથી નિકળી જશે. તેને સ્થાને અનાત્મવાદી ભૌતિક આચારો પ્રજાના જીવનમાં સ્થાન પામી જવાથી પ્રજા ધર્મ રહિત આપોઆપ બની જશે માટે બહુમતના ધોરણની જુદી જુદી સંસ્થાઓ ઉભી ન કરતાં, મહાજન સંસ્થાની એક જાજમ ઉપર જ ચાલુ ધોરણે સૌ એકઠા થઈ હિતનો વિચાર કરે, એજ યોગ્ય માર્ગ છે.

શાસ્ત્રીય અને તાત્વિક સમન્વય તો આપણા પૂર્વાચાર્યોએ ઘણો કયો છે. “ માત્ર ખંડન-મંડન જ કયું ” છે ” એમ સમજવામાં આપણી ભૂલ થાય છે. જેટલી બાબતોમાં ખંડન-મંડન થયા છે, તે સિવાયની બાબતોમાં સમન્વય છે, એ પણ એ ખંડન-મંડનો ઉપરથી સમજવાતું છે છતાં કાંઈ બાકી હોય તો આપણે ધર્મશુરુઓ મળીને વિચારી શકીએ છીએ. તેમા સામાન્ય પ્રજાને સંડોવવાથી તેનો ખુદ્ધિભેદ થવાથી મહા લડાઈઓ અને સંઘર્ષો ઉભા થશે. જેથી પ્રજા છિન્નભિન્ન વધારે થઈ જશે. આ અમારું સમજવું છે. અને સચોટ પ્રતિપાદન છે.

“ આપની વાત ખરેખર અમૃતવેલી સમાન છે. અને સર્વને જીવાડનાર સંજીવની સમાન છે. અમારા અંતરાત્મામાં ઘણો પ્રકાશ ફેંકાયો છે. અને ઘણા અનિષ્ટોથી બાવિ-આર્થ પ્રજાને બચાવવાનો માર્ગ ખૂલ્યો થયો છે. આ બાબતમાં વિશેષ વિચારણા પ્રસંગે આપસમાં મળીને કરીશું ” એક પ્રખર વિદ્વાન બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થે ઉભા થઈને પોતાનો અભિપ્રાય એ પ્રમાણે વ્યક્ત કર્યો.

તુરત જ બધાને શાંત પાડીને આચાર્યશ્રીએ જણાવ્યું કે— “ આપણા કરતા જુદી ધાર્મિક માન્યતા ધરાવતા હોવા છતાં ધર્મશુરુઓના નેતૃત્વ નીચે બ્રાહ્મણ જાતિએ સંસ્કૃતિના નિષ્ણાત અને સચોટ અમલદારો તરીકે સંસ્કૃતિની ભારે સેવા કરી છે, અને કરે છે, તેઓ હાલના અમલદારોની જેમ ખાસ કરીને પ્રાચીન કાળમાં પગાર લેતા નહોતા. પરંતુ, ઐત્થિક જે આપવામાં આવે, તે લેતા હતા, તેનો અર્થ એ હતો કે પ્રજા ઉપર તેઓનો આર્થિક બોજો વધી ન જાય, તેમજ ભારતીય ત્યાગપ્રધાન આદર્શને અનુસરીને જે મળે, તેમાં સંતોષ માનવાનો આદર્શ તેઓ ધરાવતા હતા. આથી દાન-દક્ષિણાના રૂપમાં જે મળે, તે લેતા. તેથી ઉઘાડે શરીરે, માત્ર લગોટી અને યજ્ઞોપવિત ધારણ કરીને, સંસ્કૃતિના અદ્ભુત સંચાલનમાં મન-ચયન-કાયા પરોવીને સ્વિરપણે બેસતા હતા. તેને બદલે આજે મોટા પગારદાર અમલદારોનો બોજો પ્રજાએ ઉપાડવો પડે છે. તે બ્રાહ્મ-

આચાર્યશ્રીએ તુરંત જ રૂબાંધું કે-“ મહાનુભાવ મહાત્મનું! તમારો પ્રશ્ન કોઈ જ મહત્વનો છે. પરંતુ આમાં તો કોઈ જ નરણ માગું છે. દો તમારું પુરુષો કોઈ સામાન્ય વ્યક્તિઓ તો ન જ હોય તેઓ “ ધર્મને જગતમાં જીવના રૂઢો કે તેને વિદાય આપી? આઃ જાતના અતિ મહત્વના નિર્ણય કરવાના દોષના ઉત્તરની એકા યના હોય. એટલે ઉદ્દેશ પાર પાડ્યા વિના ઉડીને ચાલ્યા જાય, એમ તો ન જ બને ને? અને જ્યારે ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાનો હોય છે, ત્યારે માગે પાડ્યા વિના ચાલે જ કેમ? અને ઉદ્દેશની ઉપેક્ષા કરીને બીજા નાના નાના કારણોથી ચાલ્યા જાય તો સામે ઉભેલા જીવન-મરણનો પ્રશ્ન તેઓને છોડે જ કેમ? એક દિવસ નહીં ને પછીના કોઇપણ દિવસે મર્યા વિના ચાલે જ નહીં. પરિસ્થિતિ તેઓને જાંપીને જોસવા દે જ શાની? ”

“ આપની આ વાત બરાબર છે, પરંતુ રસ્તો શો નિકળે? ”

“ રસ્તામાં કોઈ યુરકેલી નથી. મળનારા ધર્મશુરુઓ હોય ને? અને તેઓ ધર્મના વક્ષાદાર પણ હોય જ કે નહીં? ”

“ જરૂર હોય, તેમાં ચંકા રાખવાને કારણ નથી. જો ધર્મના વક્ષાદાર ન હોય તો તેઓ મળીને ઉકાળે પણ શું? અને તેવા મેળાપથી જગતને કાયદો પણ શો? ”

“ તો પછી ચિંતાતું બહું કારણ રહેતું નથી. ધર્મની અને ધર્મસંસ્થાની આખ્યા સ્પષ્ટ કરવી પડે. ધર્મ એટલે મોક્ષાતુકું ક્ષમાદિક આધ્યાત્મિક શુભોના વિકાસમાં સહાયક શ્રદ્ધાઃ જ્ઞાનઃ અને આચરણઃ તેની સાધના માટે રાગ, દ્રેષ, મોહ, ક્રોધ, કામ વગેરેની

વાસનાના ત્યાગ માટે તપ, વૈરાગ્ય, ધર્મપ્રવર્તન, ધર્મસંચાલન વગેરેમાં આપલોગ આપવો તે પણ ઉપચારથી ધર્મ છે. આ સિવાય સર્વમાન્ય બીજો અર્થ સંભવી શકે છે ? ”

“ નહીં જ. ”

“ આ શાશ્વતધર્મને જુદી જુદી રીતે લોકલોગ્ય બનાવવાનો ઉદ્દેશ રાખીને પ્રચલિત થયેલી ધર્મસંસ્થાઓ આજે જુદા જુદા ધર્મને નામે ઓળખાય છે. તેમાં જે ધર્મસંસ્થા વધારે સારી રીતે આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાન સમજાવતી હોય, વધારે સારી રીતે તેના સચોટ ઉપાયો દર્શાવતી હોય, ધરાવતી હોય, ત્યાગ: તપ: વૈરાગ્ય: વગેરેમાં વધારે સારી રીતે દોરવતી હોય, અને એ રીતે એકંદર ધર્મની વ્યાખ્યા ઝોરછે-વધતે અંશે તો સૌને લાગુ પડતી હોય છે. પરંતુ તેમાં જેને વિશેષે લાગુ પડતી હોય, તે ધર્મસંસ્થાનું મુખ્ય અને પ્રથમ સ્થાન નક્કી થાય. એ સ્વાભાવિક છે, અને તેથી તેનાં જે આગેવાન હોય, તેને મુખ્ય સ્થાન આપી બીજા તેના સહકારમાં રહે, અને મુખ્ય સ્થાન ઉપર બેઠેલા મહાત્મા પણ તદ્દન વીતરાગ તો ન સંભવે, પરંતુ જેમ બને તેમ રાગ-દ્વેષના ઉંચા પ્રકારના ત્યાગી હોય જ. જેથી તેઓ માત્ર ધર્મના રક્ષણ માટે પોતાની અફલુત સરળતા: નમ્રતા: વાત્સલ્યભાવ: રાખીને સૌનો નિબાલસપણે સહકાર લેવાની વૃત્તિ ધરાવતા હોય. પછી વાધો ક્યાં આવે ?

અમે તો ખાત્રીપૂર્વક કહીએ છીએ, કે-અમે તેમાં જરાપણ આશ્રય રાખ્યા વિના તેવા મહાત્માને અગ્રસ્થાન આપવામાં જરાપણ આનાકાની ન કરતાં તેવા મહાપુરુષના સેવક થઈ ચરણરજ લેવામાં જ અમારી જાતને વધારે ધન્યવાદપાત્ર માનીએ. તેમાં આશ્રય શો ? ખરી રીતે આપણા મહાપુરુષોએ તેના પણ માર્ગ નક્કી કરેલા છે. માત્ર આપણું તે તરફ લક્ષ્ય જતું નથી. એટલે જ વાધો છે. બીજો કોઈ વાધો નથી.

કદાચ પોતાના અનુયાયીઓની મોટી સંખ્યાના આધારે ખ્રીસ્તી ધર્મના મુખ્ય ધર્મશુરો પોતાને જગદ્ગુરુ તરીકે લવિષ્યમાં જાહેર કરવા માટે જે શુભ તૈયારીઓ કરી રહ્યાની ચંકા પડે છે. પરંતુ તેમને પણ સમજાવી શકાય કે “ મહાત્મન ! જો તમે જગતમાં ધર્મને ટકાવવા ઇચ્છતા હો, તો ધર્મના દૃષ્ટિબિંદુથી શુભવર્ત્તાને પ્રાધાન્ય આપવું એ વધારે સુદર અને ઉચ્ચ વ્યવસ્થા છે. જેમાં વધારે ધર્મ હોય તે આગળ રહી શકે. શુભવર્ત્તા આગળ સંખ્યાબળ એ નજીવી યોગ્યતા છે. કેમ કે તો તો મોટી સંખ્યા ધરાવતા માનવેતર પ્રાણીઓમાંથી આપણે આગેવાન શોધવા પડે. પરંતુ પોપ જેવા વ્યક્તિ કદી આવી બાબતમાં છુદ્ડ પકડે નહીં. ખરી બાબતમાં સૌએ બરાબર વર્તવું પડે, ” અને એ રીતે યોગ્ય તુલનાથી પોપ કે કોઈપણ આગેવાન થાય, તેમાં કોઈનેય શો વાધો હોય ?

આ રીતે મળીને યોગ્ય વિચારણા કરવાથી “ આધુનિક વિજ્ઞાનના પાયા ઉપર સ્થાપેલા ધર્મનું સામ્રાજ્ય સ્થાપવાના ઉદ્દેશથી આત્મવાદી ધર્મોને તે સામ્રાજ્યમાંથી કાઢી મૂકવાની ધારણાને વેગ આપનારી જે તૈયારીઓ થઈ રહી છે તથા બીજા પણ જે જે ઉત્પટાંગ પ્રયાસો ચાલી રહ્યા છે, તે આપોઆપ દૂર થઈ જાય. ”

તમારા આ સમ મંજરાની ૩. ૧૧] તે આપ કોને કમસ અને નિરુપાદ જવાશે
 કે તેની નથી. આપણા મારવાના મુખ્ય મુખ્ય ત્રણ મુજબ મળીને આ જાનતાની વિચારણા
 હાથ ધરે તો તેઓને પણ મનનાથી સમજા. તેઓ પણ આપ પ્રમાણ ૪ ૩. તેની માને
 વાળો નથી. આપણા માને તેઓ જે પ્રશ્નાઓમાં પાડેલોમા બેડલા છે, તે પાકવ
 દીકરી જવાની ઇચ્છાવાળા તેઓને મદદન કરી ના આ છે. પરંતુ તેઓને પ્રમાણથી સકાર
 કે-“ બધુઓ ! આપને ક્યા જનું છે, તે ક્યા રીતે જનાર આ વાક્ય નથી. તમને
 બીજા જ શહેરે લઈ જઈને ઉતારશે. જેવી તમારું મુકે પીના મુકારો. માટે તેમાની
 ઉતરી તમારે ક્યા જનું છે, તે વાક્યમા બિરાજો.” આ વાત તેઓ જરૂરી માનશે. કારણ
 કે વિદેશીઓએ પોતાના જાતજાઈઓના કિતને માટે દેશનો ઉદય કરવા માટે આ સંસ્થા-
 ઓના વાહનો ગોઠવ્યા છે. લોકો ગમે તે ઇચ્છાથી આ વાહનોમા બેસે, એટલે તે
 વાહનો વિદેશીઓએ ધારેલ સ્થળે લઈ જઈને ઉતારવાના છે. પરંતુ આપણા બાઈઓને
 પૂરી લાગણી: પૂરી શાંતિ: પૂરી સત્ય સમજાવવાની યુક્તિ:થી સમજાવી શકીએ કે-“ બધુઓ !
 આપની ઇચ્છા દેશનો ઉદય કરવાની છે, તે શા માટે ? ”

ત્યારે તુરંતજ તેઓ જવાબ આપશે કે “ આપણા બાઈઓના-આપણી પ્રજાના
 ભલા માટે ! ”

બસ, ત્યારે આપણે તેઓને એટલું જ સમજાવવાનું કે-“ બહાલા બંધુઓ ! આજનો
 દેશનો ઉદય આપણી સ્થાનિક પ્રજાના ક્ષણિક લાભો સિવાય સાચા અને સ્થાયી લાભનાં
 પરિણમે છે ? ”

આ પ્રશ્નનો જવાબ વિચારણા વિના તો આપી શકશે નહીં “ આપણી પ્રજાના
 સ્થાયી લાભનાં પરિણમતો નથી. એમ આપણે દાખલા: દલીલા: પ્રમાણે, પૂરાવા: માંડાં
 પરિણામો વગેરેથી ઠંસાવી શકીએ. પછી તેઓ પણ બુદ્ધિશાળી હોવાથી આપણી વાત

સ્વીકાર્યો વિના કેમ રહેશે ? અને કદાચ તેઓ આપણને વધારે અને સ્થાયી લાભો ખરે-ખર સમજાવી શકે, તો આપણે પણ ધર્મનો શા માટે આથક રાખવો ? પરંતુ મને ખાત્રી છે, કે અને આપમાંના પણ ઘણાને માનસિક વિશ્વાસ જ હશે, કે વિદેશીયોની પડદા પાછળની અજબ હિલચાલનો ખરાબર ખાલ આવતાં તેઓ પોતાની માન્યતામાં વધારે ટકી શકશે જ નહીં અને યોગ્ય માર્ગે આવી જ જવાના ”.

“ આપણે ન સમજાવી શકીએ, તો ? ”

“ તો તો આપણને બોલવાનો પણ શો અધિકાર છે ? જો આપણામાંનાં કોઈમાંયે સત્ય સમજાવવાની શક્તિ ન હોય, તો પછી જેને જેમ કરવું હોય તેમ કરે. આપણે બોલવાનું પણ રહેતું જ નથી. ભાવિભાવ, જગત્તુ જેમ થવું હશે, તેમ થશે. કોઈ શું કરશે ? ”

પરંતુ વિશ્વાસ રાખો કે—“ જેમ વિદેશીયોની પાસે વિજ્ઞાનઃ અદ્યતન ધનઃ કુનેહઃ યોજનાશક્તિઃ ખીજાઓને અંધારામાં રાખવાની આવડતઃ વગેરે ઘણાં તરવો છે, તે જ પ્રમાણે ધર્મપક્ષ પાસે અનંત સર્વજ્ઞ વીતરાગ સંતો અને ખીજા નાના-મોટા અનંત સંતોના જીવનઃ માર્ગદર્શનઃ તપોબળઃ અને તેઓના સમયથી વેરાયેલા ઉત્તમ પરમાણુઓ વગેરે આપણી આંત્ર-બાંત્ર પુષ્કળ બળ પ્રેરી રહ્યા છે. તે બાળત તમારા હૃદયમાં વિશ્વાસ છે કે નહિ ? ”

આ શબ્દો સાંભળતાં જ તે નાના સંન્યાસીજી બેસી ગયા. પરંતુ બેસતાં બેસતાં ફરીથી ઉભા થઈ નવો જ પ્રશ્ન કર્યો કે—“ વિદેશીયોએ કોન્ગ્રેસ શા માટે સ્થપાવી છે ? ”

“ તેઓ તો પોતાના સ્વાર્થો માટે સ્થાપે-સ્થપાવે, તેમાં આશ્ચર્ય પામવાને કારણ નથી. મહાપુરુષોને ભૂલી જાય અને કદાચ યાદ કરે તો શ્રી ગાંધીજી અને કોંગ્રેસની ભૂમિકાથી તેનો વિચાર કરે, એટલે એ સંસ્થા અને તેમાંની ભારતીય મૂખ્ય વ્યક્તિઓને સીમાચિહ્ન બતાવી રાખવાથી ભારતની ભાવિ પ્રજા પાછળના બળો તરફ દૃષ્ટિ કરી શકે નહીં અને એ રીતે આઠ-દશ આની પોતાની સંસ્કૃતિથી પ્રજા દૂર થતી જાય, અને છ-આઠ આની નવી જીવન-પ્રણાલિકાને ચોક્કસ રીતે અપનાવતી ધાય ત્યારપછી વળી ખીજા વાદો અને ખીજા નવા આગેવાનોની પ્રેરણાથી આગળ વધી ૧૨-૧૪ આની ભારતીય સાંસ્કૃતિક જીવન-પ્રણાલિકા છોડે. અને નવી જીવન-પ્રણાલિકા ૮-૧૦ આની સુધી અપનાવે. એમ કહે કહે આધુનિકતામાં ભારતની પ્રજા આગળ વધતી જાય, ત્યાં સુધીમાં આપણા આદર્શો અને હિતો માટેનો દેશનો ઉદય પણ ઘણો જ આગળ વધી ગયો હોય માટે ધર્મ, સંસ્કૃતિ વગેરેની બાળતમાં સીમાચિહ્ન તરીકે એ સંસ્થા અને તેના આગેવાનોને સ્થિર કરવામા આવેલા છે. અને એ જ રીતે મહત્ત્વના હેતુને ઉદ્દેશીને તેના દેશ-વિદેશમાં મોટા મોટા સ્મારકો કરવાની હિલચાલ ચાલુ છે. તેમજ બહાધી આવીને સફળાવપૂર્વક મરણના સ્થાનને સમાધિસ્થાન માનીને તેના ઉપર પુષ્પ, પુષ્પની માળા ચડાવે છે અને સન્માન દિષ્ટી વ્યૂએ છે, કારણ કે તેની સાથે પોતાના સંતાનોના ભાવિ

“ ખરેખર ! આપનું માર્ગદર્શન અમારે સ્વીકાર્ય છે. જેમાં જગતનું સર્વ પ્રકારે કલ્યાણ છે. ”

ઉઠતા ઉઠતા આ અદ્ભૂત વાત સાંભળીને સૌ પુલકિત ચિત્તે પોત-પોતાના ઉતારા-સ્થાન તરફ ઉતાવળા ઉતાવળા રવાના થવા લાગ્યા. કુંભના ધાર્મિક ભાવનાથી થતા મેળા ઉપર સૌ આવેલ હતા. તેથી તેને લગતા પણ કાર્યક્રમો હતા.

“ ભારતની પ્રજાની ધર્મયુદ્ધિ અને શ્રદ્ધા કેવી અજબ છે ? જેથી ધર્મશ્રદ્ધાથી દૂર-દૂરથી લાખોની સંખ્યામાં સ્નાન કરવા લોકો ઉતરી પડે છે ” સુપ્રીમ કોર્ટોના ચીફ જસ્ટીસ શ્રી મહાજનના આ મતલબના શબ્દો ઘણા જ મહત્વનાં છે. એમ આચાર્યશ્રીએ શ્રોતાઓનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું.

વિદ્વાન પ્રાણેશો પ્રત્યે-

રાત્રે આવશ્યકાદિથી નિવૃત્ત આચાર્યશ્રી પાસે કેટલાક પ્રાણેશ વિદ્વાનો અને વૈષ્ણવ ગૃહસ્થો ધર્મવિચાર કરવા આવેલા હતા. પરંતુ આચાર્યશ્રી વધારે સમય આપી શકે તેમ ન હોવા છતાં તેઓની સામે એક વિચાર મૂક્યો હતો કે-

“ વૈદિક ધર્મમાં અનેક સંપ્રદાયો છે. અને તે દરેક સંપ્રદાયોને (૧) પોતાના સિદ્ધાંતો અને આચારો હોય છે, (૨) તેના સંચાલનના નિયમો હોય છે. (૩) તે નિયમોના સંચાલક ગુરુઓ વિગેરે આગેવાનો હોય છે. (૪) શાસ્ત્રો, ધર્મશાસ્ત્રો વિગેરે હોય છે. અને (૫) ધર્મના સંચાલનમાં, આચારોના પાલનમાં ઉપયોગી ધર્મસ્થાનો, ધાર્મિક મિલકતો વિગેરે હોય છે, તે સૌ-સૌના સંપ્રદાયોની હોય છે. અને સામગ્રી રીતે વૈદિક ધર્મની માલિકીની હોય છે. છતાં તેને આજે પબ્લીકની એટલે કે તમામ પ્રજાઓની શી રીતે ગણવામાં આવે છે ? અને વૈદિક ધર્મના અનુયાયીઓ અને સંપ્રદાયો વિદેશીઓની આ નિરાધાર માન્યતાને ઊત્તેજન શા આધારે આપે છે ? તે સમજી શકાતું નથી. અને તે મિલકતોનો ઉપયોગ સંપ્રદાય કે વૈદિક ધર્મના જ્ઞાન, આચારો તથા ધર્મસ્થાનો અને ધાર્મિક પ્રતીકો મંજૂર કરવામાં થવો જોઈએ, તેને બદલે અનાત્મવાદી ભૌતિક પ્રગતિની સંસ્થાઓમાં ખર્ચવામાં સરમતિ શી રીતે અપાય છે ? તે સમજી શકાતું નથી. કેમકે જેમ દેશી વૈદ્યક, અને જ્ઞાનશાળાઓ ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિનો આદર્શ સ્વીકારે છે. ત્યારે હાલના ડોક્ટરી દવાખાના અને શિક્ષણ સંસ્થાઓ ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિનો આદર્શ સ્વીકારતા નથી.

“ આપણને પબ્લીક બહેર પ્રજામાં ગણી લેવાથી ભારતની પ્રજાનું બહેર જીવન વૈદિક ધર્મ અનુસાર ચલાવવાનું સ્વીકારવામાં આવે છે ” રખે એવી બ્રમણમાં પડતા, કેમકે બહેર જીવન તો અનાત્મવાદી પ્રાગતિક આદર્શો તરફ દોરવીને ચલાવવાનો આજે ઉદ્દેશ સ્પષ્ટ રીતે જોવામાં આવે છે. આધુનિક પ્રગતિ અને વૈદિક ધર્મ એક-બેક બની ગયાં, વૈદિકધર્મની આત્મવાદ પાષક સંપત્તિઓ અનાત્મવાદી પ્રગતિના બહેર પોપણમાં ધમધોકાર ખેંચાઈ બંધ એ સ્વાભાવિક છે અને તેમ કરવામાં કેટલાક મહાધીશો વાધો

“વિદક-વિપ્રમંડલી પવ-ત્રીયસ્નાન માટે આ પ્રદેશના નારા પ્રભાતમા આવેલી છે, કે ?”

“હા ! મહાત્મન્ ! તેઓમાંના ઘણા કાશી નદીયાઃ પ્રસ્થાનપુરઃ બંગાલઃ પંજાબઃ ગુજરાતઃ તામીલઃ દ્રવિડઃ વગેરે પ્રદેશોમાંના મુખ્યસિદ્ધ પ્રકાશ વિદ્વાનો છે. કેટલાંક બાબ્બ, કેપ્ટ, શબ્દેન્ડ, શેખર વગેરે વ્યાકરણના ગ્રંથોના સમર્થ વિદ્વાનો છે. કેટલાંક ન્યાય, તર્ક-શાસ્ત્ર, વેદાંત-મીમાંસા, યોગ વગેરે છ દર્શનોના અદ્ભુત વિદ્વાનો છે. ઉપરાંત જ્યોતિષ, (સ્મૃતિ) સમાજશાસ્ત્ર, ધંધાદારી વિદ્યાઓ, વૈદ્યક, શિક્ષ, સંગીત, અષ્ટાંગ-નિમિત્ત, સામુદ્રિક, વાસ્તુ વગેરે જુદી જુદી અનેક જીવનોપયોગી વિદ્યાઓના તલસ્પર્શી વિદ્વાનો છે.”

“પ્રાક્ષણોએ શાસ્ત્ર અને વિદ્યાનું થવું જ જોઈએ. અમારા ખ્યાલમાં આવ્યું છે, કે પ્રાક્ષણો પણ ધર્મઃ અર્થઃ કામઃ અને મોક્ષઃ એ ચાર પુરુષાર્થની મહા અહિંસક સંસ્કૃતિના મહા આધાર સ્થંભો છે. તેઓએ પણ સંસ્કૃતિના રક્ષણમાં અસ્તિત્વમાં ટકાવમાં અને વિકાસમાં અસાધારણ ફાળો આપ્યો છે. સંસ્કૃતિના આત્મારૂપ સંતમહાત્મા ધર્મશુર મહાજનોના મજબૂત હાથસમાન પ્રાક્ષણો છે. જૂતકાળના મહાપ્રાક્ષણોએ સંસ્કૃતિના રક્ષણમાં જે ફાળો આપ્યો છે, તે તેઓની કક્ષાની અપેક્ષાએ અસાધારણ ગણી શકાય તેમ છે. સંસ્કૃતિ ખાતર મોજ-શોખ, એશઆરામનો ભોગ આપવામાં ઘણા મહા પ્રાક્ષ-

હોએ અસાધારણ પુરુષાર્થ' બતાવ્યો છે. જેનો ઇતિહાસ વાંચતાં ઘણાં સુસ આત્માઓ રોમાંચ અનુભવતા હોય છે.

પ્રાદ્યલોના મુખ્ય ચાર કતંગ્યો અમારી નજરે ચડે છે. વિશ્વવત્સલ મહાસંતોના પ્રતિનિધિરૂપ ધર્મશુર સંતોની આજ્ઞામાં રહી—

(૧) મહાસંસ્કૃતિ ખાતર સર્વસ્વનો લોગ આપવો. મનઃ વચનઃ ક્રિયાઃ તેમાં સ્વેચ્છાથી જોડી દેવા.

(૨) સંસ્કૃતિના પૌષક, પ્રત્યક્ષજ્ઞાન, અનુભૂતજ્ઞાન અને શાસ્ત્રજ્ઞાનના અસાધારણ ખજાના બનવું. વિવિધ વિષયોના પદ્ધતિસર તલસ્પર્શી વેત્તા બનવું.

(૩) એ જ્ઞાનનો વારસો યોગ્ય વ્યક્તિઓ મારફત આગળ ને આગળ લંબાવવા સતત બચત ભાવે પ્રયત્નશીલ રહેવું.

(૪) મહાસંસ્કૃતિના વ્યાવહારિક સંચાલન માટે ભારતીય મહા આર્યપ્રજ્ઞાના વફાદાર અને પ્રામાણિક અમલદાર તરીકે ઉચ્ચ જીવન સંસ્કારોથી સંસ્કારિત રહેવા સાથે યથાયોગ્ય ઘટતી કામગીરી બચતભાવે આત્મા રેડીને બજાવવી.

પ્રાદ્યલુ ઉપરના કાર્યો માત્ર દાનઃ દક્ષિણાઃ પગારઃ હંતામઃ માન-પાનઃ પ્રાપ્ત કરવાની બુદ્ધિ તથા લોગો સંપાદન કરવાની બુદ્ધિથી ન કરી શકે, ન કરે. દાન, દક્ષિણા પણ તે ન છૂટકે જ સત્કાર-સન્માનપૂર્વક જ લે. કારણ કે તે સંસ્કૃતિને વરેલો છે. વરેલા હોય તે કતંગ્યનિષ્ઠાતું રક્ષણ કરવા પ્રાણની પણ પરવા ન કરે. સાદામાં સાદા અદ્ભુત જીવનથી ચલાવીને પણ સંસ્કૃતિની સેવાઃ ભક્તિઃ બ્રહ્મ જેમ દેવની સેવા-ભક્તિ કરે, તેમ કરે. કોઈપણ લાલચમાં ન પડે, ન ફસાય, પરંતુ આજે મોટા પગારોઃ અને બીજી લાલચોમાં ઘણાં પ્રાદ્યલો ફસાઈને મોટા મોટા હોદ્દા અને વિશ્વ વિખ્યાતિ મેળવતા હોય છે પરંતુ તેથી સંસ્કૃતિને અસાધારણ હાનિ પહોંચી રહી છે. વિશ્વના સાચા કલ્યાણને મહા ફટકો પડ્યો છે. તેથી પ્રાદ્યલોએ સવેળા ચેતવાની જરૂર છે.

“પ્રાદ્યલો વિપ્રેની આપની આટલી અગ્રાધ કૃપા ખરેખર આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે ! ! !”

“તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું મહાનુભાવો ! કંઈપણ નથી. બ્યારે જગત જડવાદ તરફ ધસી અધઃપાતના ખાડા તરફ ધસી રહ્યું છે. ત્યારે વિશ્વપ્રાણ અહિંસક સંસ્કૃતિ જ તેનું રક્ષણ કરવામાં આધારભૂત છે, જીવનપ્રાણ છે. આજે તેના રક્ષણ માટે એક ફણના પણ પ્રમાદ વિના તૈયાર થવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે. તે સંજોગોમાં પ્રાદ્યલો એ મોટામાં મોટું રક્ષક અંગ છે. તેની ઉપેક્ષા કેમ ધર્ષ થકે ?

ભારતની આર્યપ્રજ્ઞાના (૧) ધર્મશુરોઃ (૨) મહાજ્ઞનઃ (૩) પ્રાદ્યલોઃ (૪) રાજ્ઞોઃ જ્ઞાતિ-વ્યતિ ને વર્ણોના આગેવાનોઃ (૫) ધંધા અને કારીગરીના આગેવાનોઃ (૬) જાત-મહેનતથી ખેતી કરનારાઃ વગેરે સમગ્ર હિન્દુ પ્રજાના જ મુદ્ધિ, સમુદ્ધત ભારત દેશના જ મુદ્ધિ, પરંતુ સમગ્ર માનવજાતિના આદર્શ આગેવાનો છે. તેઓની જેટલી ઉપેક્ષા, તેટલું

કિસાબમા છે? પરંતુ તેને બાળબુદ્ધિના પાંજરા નહીં માને, વાસ્તાવિક રીતે એ કદી નવી કર્તવ્યનિષ્ઠા છે. આજના પ્રગતિશીલ સંયોમકોના બોલો પાકુ કાંઈ સામાન્ય લોગો અને કદો નથી. ”

“ વાહ ! વાહ ! પ્રતો ! વાહ ! સંસ્કૃત બાબા અને પ્રાચીન ચારોનો પુનરુદ્ધાર આ રીતે આપ જેવા મહાત્માઓની ગ્રેરક જાગૃતિથી હાથ-વેંતમાં જણાઈ આવે છે. સંસ્કૃત બાબાના પુનરુત્થાન માટે પરિવહો અને સંમેલનો બરાબ રહ્યા છે, તેમાં સહ-યોગ આપી તેના કાર્યોને ખૂબ વેગ આપવા દેશના અનેક વિદ્વાનો અથાગ પ્રયાસો ઉઠાવી રહ્યા છે. તે ખરેખર ! ઘણી આશા આપી રહ્યા છે. ”

“ અરે ! તમોએ એ ઠીક યાદ કરાવ્યું. એ પરિવહો અને સંમેલનો મહા ભેરવી-ચક્રો છે. જો બ્રાહ્મણો તેમાં ફસાશે, તો સંસ્કૃત બાબા: તેના ચાસો: તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી અનેક વિદ્યાઓ: અને તેની સાથે જોડાયેલી આત્મવાદની સંસ્કૃતિ: વગેરે શુભાપી બેસશે. અને બ્રાહ્મણોને તે શુભાવરાવવાના હથિયારો બનાવવાની તરકીબો કદાચ એ રીતે સફળ પશ્ચુ થઈ જાય, તો મહા અનર્થ થાય. માટે બ્રાહ્મણોએ સાવચેત રહેવું જરૂરી છે. ”

“ અહો ! આપની આ ચેતતા રહેવાની અજબ બલમણ સાંભળી અમારા દિલ ધડકી ઉઠે છે. રોમાંચ ખડા થાય છે. આમાં ચેતતા રહેવા જેવું શું છે ?

“ ચેતતા રહેવાનું પ્રયોજન જો તમારે સાંભળવું જ હોય તો આ પ્રમાણે છે :-

“આપનો મોટો અનુગ્રહ !”

“સાંભળો આજે સંસ્કૃત ભાષાના પુનરુદ્ધાર માટે આકર્ષક પ્રયાસો ચાલી રહ્યા છે. તેમાં શંકા નથી. પરંતુ તેથી સંસ્કૃત ભાષાનો: પ્રાચીન શાસ્ત્રોનો: અને સંસ્કૃતિનો વાસ્તવિક ઉદ્ધાર થાય એ માની લેવું યોગ્ય નથી. આ વાત બરાબર યાદ રાખી લો, ને તમારા અંતરાત્માના ઉંડાણના ખજાનામાં તે અક્ષરો વજ્રશિલામાં કેતરાય તેમ કેતરી લ્યો.”

“આપ આ શું ફરમાવી રહ્યા છો ? “અજબ વાત !”

“જે વાસ્તવિક જણાય છે, તે અમે કહી રહ્યા છીએ. સંસ્કૃત ભાષાના પુનરુદ્ધારનો માર્ગ જુદો જ છે, ને જુદો જ લેવાઈ રહ્યો છે. તે ઉપરથી કહીએ છીએ. સંસ્કૃત-ભાષા-પ્રેમી વિદ્વાનો ભારતીય જનતામાં સંસ્કૃત ભાષા દ્વારા આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞાન: તદ્દતુ-સારી જીવન ધોરણો; તદ્દતુકુળ વિચાર ધારાઓનો: પ્રચાર કરે તે માટે તે ભાષાનો ઉપ-યોગ કરવાની મૂળભૂત યોજનાઓને વેગ આપવા માટે આજે તે ભાષાના પુનરુદ્ધારના સ્વર્ણગા વગાડી રહેવાયા છે. આ મૂળભૂત ધ્યેયો પહેલેથી જ સંસ્કૃત ભાષાની સરકારી પરીક્ષાઓના વ્યવસ્થિત આયોજનો શરૂ થયા ત્યારથી જ તેની સાથે જોડાયેલા છે.

પરંતુ આ દેશની પ્રજામાં કોઈપણ બાબતમાં એકાએક પલટો લાવી શકાય નહિ, અને જ્યારે તંત્ર દેશી લોકોના હાથમાં અપાયુ એટલે તેને વેગ આપવાથી દેશની પ્રજા તેઓ ઉપરના વિશ્વાસથી ગોઠવેલા ધ્યેયો અને યોજનાઓ આગળ વધે તેમ છે, તથા તેને જેમ જેમ વેગ મળે, તેમ તેમ તે યોજના સવિશેષ સફળ થતી જાય, તેનું સુખ્ય પરિણામ એ આવે કે સંસ્કૃત ભાષા દ્વારા ભારતની ભવિષ્યની પ્રજાની સામે આધુનિકતા જ ખડી થાય. જેથી પરંપરાગત શાસ્ત્રીય વિજ્ઞાનો, કે જે, ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિના ઘટતી રીતે પોષણની દૃષ્ટિથી રચાયેલા ગ્રંથોમાં છે, તે સદાને માટે જગતની સામેથી ધીરે ધીરે તિરોહિત થતા જાય, તેની પરંપરા, જ્ઞાન પરંપરા, પઠન-પાઠન પરંપરા, જીવનમાં જીવાતા હોવાની પરંપરા :વગેરે તમામ પરંપરાઓ ક્રમે ક્રમે ને ધીમે ધીમે વખત જતાં હુમ્મ જ થતી જાય તેનો આગળ વધતો પ્રવાહ કપાઈ જ જાય, પછી ખાદ્યભોજના અસ્તિત્વનો કે સાધુ-સંતોના અસ્તિત્વનો પણ શો અર્થ ? ને શો ઉપયોગ ? કેમકે જેને માટે એ વર્ગનું અસ્તિત્વ જગતમાં ઉપસ્થિત છે, તે સંસ્કૃતિ તો મરી પરવારે, તો પછી તેઓના અસ્તિત્વનો શો અર્થ ? પછી અસ્તિત્વ પણ કદાચ ન રહે.

જો કે વચ્ચે વચ્ચે ભારતીય શાસ્ત્રો શુદ્ધરૂપે પ્રસિદ્ધ થાય, તેમાંનાં ઘણા વિદ્વાનો પ્રથંસાધાત્ર પણ જાહેરમાં ઠરાવાય, કેટલાક વિદ્વાનો સંસ્કૃતિ: અને પ્રગતિ: એ બન્નેયનું મિશ્રણ કરે. એ બધું વચ્ચે વચ્ચે ચાલ્યા કરશે. જે ભારતની પ્રજાને જામણમાં પાડવામાં ઉપયોગી થશે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો વિદેશીઓએ ગોઠવી રાખેલા ઉપર જણાવેલા મૂળભૂત ધ્યેયો તરફ જ આખીયે યોજના આગળ વધે જાય. સંસ્કૃત ભાષામાંથી જે છેવટે સંસ્કૃતિ અદ્દશ્ય થઈ, કેવળ વર્તમાન ભૌતિકવાદી જીવનની પરંપરા જ બચવા મળશે. તેવી પરિસ્થિતિ સર્જાય એ સ્વાભાવિક છે. અને “આ શું બન્યું ?” તેનો

“ખરખર! આપની આ મેનરની આવ-બજવા અને રાખેલાની છે. પરંતુ મકા-
ત્મન! પ્રાચીન યાત્રીની વાનો હવે ટકી ચકલી ચાલ્યા છે ખરી !

“તમારો આ પ્રશ્ન યવાત્વાને છે. તેમાં ચંદ્રા નથી. નાતુ યાત્રીના સંગત શોધ-
ખોજો ઉમેરાય, નવી શોધખોજો થાય, ઉડા અજનાસથી નમનું વિદ્વાનોની બુદ્ધિમા
લાસતા સૂક્ષ્મ અને ઉંચા પ્રકારના પ્રમેયોને પ્રગટ કરનારા ત્રિવેચનાત્મક સાહિત્ય તેના
અનુસંધાનમાં તૈયાર કરાય તેમાં કાંઈપણ બાધકપણું માનવાને કારણ નથી. ઘરેક વિદ્યાઓ
એ પ્રમાણે વિકાસ પામે તે ઇષ્ટ પણુ છે. પરંતુ તેનું મૂળ ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિ ટકે,
તેને પ્રોત્સાહન મળે, તેને વેગ મળે, તેની ખૂળીઓ સવિશેષ વ્યક્ત થાય તે રીતે તે
સર્વ તૈયારી કરવાની રહે છે. જો કે તેમાં સામા પદમાં મળયે, તેમ આજના સાધનો
તથા સગવડો: મળશે નહિં. તે કાર્યને જૂનવાણી: રૂઢિવાદિતા: સ્થિતિચુસ્તતા: આદિ કહીને
હસી કાઢવા, ઉપરાંત તિરસ્કૃત કરવામાં કદાચ આવશે. તેથી તે કાર્ય પરંપરાગત સ્વશક્તિ
ઉપર, સામગ્રીના આધાર ઉપર, અને તેની તરફના જિંચા પ્રકારના સફળાવના બંધનથી
કરવાનું રહેશે. કદાચ આધુનિક સાધનો: અને સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાનો આશ્રય પણ
કરવામાં આવશે, તે લેવાનું મન પણ થશે, અને તે લેવાથી લાભો પણ નાના-
મોટા સાક્ષાત્ દેખાતા હશે. અને તે કદાચ કોઇ કોઇ લેશે પણ ખરા. તો તેમાં
મિશ્રણ આવી જશે. મૌલિકતાને ક્ષતિ પહોંચશે, પહોંચી હશે. આ પરિણામો અચુક
માની લેવાના છે. તેવી કૃતિઓની પ્રશંસા પણ થશે. માટે ધર્મ: અર્થ: કામ: અને

મોક્ષ: એ ચાર પુરુષાર્થના જીવન ધોરણના આધાર ઉપર તમામ પ્રાચીન રચનાઓ છે. તે જ આધારશિલા ચાલુ રાખી તેમાંના પ્રાચીન મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને ચકાસી કાયમ રાખવા. તેના અનુસંધાનમાં અવાનતર સિદ્ધાંતોની સ્પષ્ટતા કરવી: તેની સાથે સંગત જે જે સત્યો મળી આવે, તે તે જોડી દેવા, તેમાં કશોયે વાધો નથી. ”

દા૦ ત૦ ભારતનું તે શું પરંતુ જગતભરનું સાંસ્કૃતિક કોઈપણ પ્રાચીન સાહિત્ય એછે વધતે અંશે ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિના આદર્શો અને પ્રયોગોથી વણાયેલું છે. પછી તે સંગીતશાસ્ત્ર હોય, શિલ્પશાસ્ત્ર હોય, ઇતિહાસ હોય, વૈદ્યકશાસ્ત્ર હોય, કામશાસ્ત્ર હોય, જ્યોતિષશાસ્ત્ર હોય, સામુદ્રિક કે જલદુગરની વિદ્યાનું શાસ્ત્ર હોય, અર્થશાસ્ત્ર કે રાજ્યનીતિનું શાસ્ત્ર હોય.

ધર્માર્થકામમોક્ષાણામાઽઽરોગ્યમુત્તમં મૂલમ્ । ચરક સંહિતા.

ધર્માર્થકામેભ્યો નમઃ । વાત્સાયન કામસૂત્ર.

ધર્માર્થકામમોક્ષાણામુપદેશસંવલિતમ્ ।

કથાયુક્તં પૂર્વવૃત્ત-મિતિહાસં પ્રવક્ષતે ॥ ૧ ॥ (મળેલા)

એ જ પ્રમાણે સંગીત શાસ્ત્રની પણ શરૂઆતમાં જ એ ઉદ્દેશ જણાવેલ છે. પ્રત્યેક શાસ્ત્રો એ દૃષ્ટિથી જ રચાયેલા છે.

દા૦ ત૦ વૈદ્યક શાસ્ત્ર ચાર પુરુષાર્થના આદર્શ તરફ લક્ષ્ય રાખી ચોતાના પ્રયોગો બતાવે છે. ત્યારે હાલનું ડોકટરી જ્ઞાન ધર્મ: અને મોક્ષ:ને તો સ્થાન આપતું ન હોવાથી પુરુષાર્થ રહિત કેવળ અર્થ અને કામને સ્થાન આપે છે. એ જ પ્રમાણે સંગીત માત્ર મનોરંજન પૂરતું જ ગોઠવાતું બળ્ય છે. તેમાં આધ્યાત્મિક ભજન: કીર્તન: વગેરેને સ્થાન નથી હોતું. એ જ પ્રમાણે ગણિત અને તે અનુસાર કળાદેશ એમ બે વિભાગમાં સાંસ્કૃતિક જ્યોતિષ શાસ્ત્રો હોય છે. ત્યારે આધુનિક પ્રત્યક્ષ જ્યોતિષ પણ માત્ર ગણિતની સુખ્યતાવાળું હોય છે. ભારતની પ્રજામાં તેને લોકપ્રિય બનાવવા સાથે સાથે કળાદેશો અહીંના શાસ્ત્રોમાંથી લઈને અહીંના પંડિતોની મદદથી જોડેલા હોય છે. પરંતુ ધાર્મિક-દૃષ્ટિ બાળતોમાં થતા કળો બતાવવા, અનિષ્ટ કળો ન આવે માટે શાંતિના ઉપાયો બતાવવા, એ આજના આધુનિક વિદેશીય સંશોધનના જ્યોતિષ શાસ્ત્રોના વિષય જ નથી. છતાં ચાર પુરુષાર્થના આદર્શો વગરના કળો બતાવેલા ચે હોય છે. એ પ્રમાણે સર્વ શાસ્ત્રો વિશે સમજી લેવું.

આ રીતે સાંસ્કૃતિક: અને પ્રાગતિક: એ બંને પ્રકારના શાસ્ત્રોની રચનાના આદર્શોમાં જ લેદ હોય છે.

સાંસ્કૃતિક મૂળભૂત શાસ્ત્રો, પછી તેના રચનારા જોતાચાર્ય: વૈદિકાચાર્ય: બ્રાહ્મણાચાર્ય: પારસીના ધર્મશુરુ: શીખના કે ઈસ્લામના ધર્મને માનનારા વિદ્વાનો હોય, કે કોઈપણ હોય, કે જે ચાર પુરુષાર્થની જીવન પદ્ધતિને માન્ય રાખતા હોય, તે મૂળ વસ્તુને આધારભૂત રાખીને સારી વસ્તુ તે ગમે તેમાંથી લઈને શાસ્ત્રો રચવામાં કદી હરકત

મૂંડી થઈ એવું કહેવ છે, માટે નાની બરના નાના કરાવાય છે, તે વારે આજ આપણની કાલેજ અપાય છે, તે પછી નોટી રદમા નો રદમા રાખી જ રમ શકાય ? તેઓએ તો જેવના નાના મુદ્દા જ નેનજ, અને એ રીતે નારતી ન નાસ્તુતિક બનવને પોષક રીવાજોમાં ખર્ચોના નાખાને રાષ્ટ્રીય કુચેવ કહેવામાં આવે છે, તે અટકાવનાની નીતિ શ્રીદીશોએ વળા વળો પહેલાથી બકાર મૂકી છે, અને તેવી રીતના તથા બીજા સામાજિક ખોટા ખર્ચો ન કરવાનો ઉપદેશ ધાર્મિક સામાજિક મુદ્દાના પ્રચારક સંસ્થાઓ યુવક સંસ્થાઓ પુસ્તકોઃ નવા બીજા સાહિત્ય દ્વારા વળા વળો પહેલાથી શરૂ કરાયેલો છે.

પરંતુ કાયદો કરી તેના ઉપર પ્રત્યક્ષ રીતે કડક અકુશ મૂકવાની તેવારી કેટલાક વખતથી આવી રહી છે, તેમાં નાની બચત કરવી અને તે સરકાર સંચાલિત નાણા બંડોળોની બેંકો વગેરેમાં જમા રાખવાની હિલચાલને હળવે હાથે શરૂ કરવામાં આવી છે, આ હિલચાલનું શ્રીદીશોના વખતથી શરૂ થયેલું આ બીજા તેમના લોખંડી ચોકડાને આગળ વધારનારી વારસદાર સરકાર આજે વેગ આપી રહેલી છે. દરેક હળવી શરૂઆતોના મૂળમાં ધ્યેયો કેવા હોય છે ? તેના દષ્ટાંતો માત્ર આ છે.

કન્યા કેળવણીને નામે શરૂ કરાયેલા આધુનિક શિક્ષણની શરૂઆત—“ પતિને પ્રેમપત્ન બિચારી સ્ત્રી કે કન્યા ખાનગીમાં વાંચી શકે, તથા પોતાના મનોભાવ બાગીતુટી ભાષામાં પણ પતિને મોકલાતા પત્રમાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વ્યક્ત કરી શકે, વગેરે માટે લખવા-વાચવા જેટલું તો ભણાવવું જોઈએ. “ એવી હળવી દલીલોથી કરાયેલી શરૂઆતથી આજે પરિણામ કયાં સુધી પહોંચ્યું છે ? “ કન્યાઓએ રસોઈ વગેરેનું પણ પદ્ધતિસર શિક્ષણ

નિશાળમાં લેવું જોઈએ.” એ તો કદાચ ઠીક, “હવે આજે અનાજની તંગી હોવાથી, તથા “ગ્રોટીન” તરવેની પ્રતિને સશક્ત થવા માટે જરૂર હોવાથી તે લોકોએ લેવા જ જોઈએ.” તેમજ “ઇંડા તો ફળરૂપ છે. માટે સ્ત્રીઓએ, કન્યાઓએ રસોઈમાં ઇંડા તથા માંસ-મગ્ગી રાંધતા શીખવું જોઈએ, અને તેની સૂગ રાખવી ન જોઈએ.” એમ સૂગ ન રાખવાનું એક વખતના ખેરાક પ્રધાન શ્રી.કનૈયાલાલ સુનશીએ પોતાના બાપણમાં સૂચન કર્યું હતું. એ બધું તો માત્ર જે રાજ્યને કરવાનું હોય છે, તેની સાદી બહેરાત પ્રજા સામે કરાવી દેવાની હોય છે. તેનો અમલ કેવી મક્કમ યોજનાઓથી કરાવાય છે? તે માટે નીચેના અવતરણથી ખ્યાલમાં આવશે—

“વિગત ૧૧ ફરવરી સન ૧૯૫૯ को ने स्थानीय सेकन्डरी स्कूलने गृहविज्ञानकी प्रेक्टीकल परीक्षा ली। आपने लडकीयोको कोई अण्डेकी सामग्री बनाने के लिये दी। प्रधानाचार्यने उन्हें कोई अन्य विकल्प देने”को कहा, किन्तु वह अपनी बात पर अड़ी रही। शाकाहारी छात्रोये रोई, किन्तु परीक्षिका महोदय नहीं पिघली” *

પરીક્ષાની ફરજ સરકારી હુકમોઃ આદેશોઃ અથવા હેતુઓનો અમલ કરવાની હોય છે. અહીં સુદો એક જ છે, કે-પ્રાથમિક શરૂઆત રોચક અને કેટલી હળવી હોય છે, અને તેના પરિણામ કેટલા મોટા પ્રમાણમાં જીવન જ લાવવાના હોય છે? તે ધ્યાનમાં લેવા આ અવતરણ ઉપયોગી છે, સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની હિલચાલનું મોટા પ્રમાણમાં આવનારું જીવન જ લાવે પરિણામ એ છે કે—ભારતીય સ્ત્રીઓ પરંપરાગત મર્યાદાઓનું રક્ષણ કર્યા વિના ખુલ્લી રીતે વ્યભિચાર થા મૈથુન ક્રિયાઓ કરતી-કરાવતી હશે, ને તે પ્રતિબંધ યોગ્ય ગણશે? કે કેમ? એ સંશય પડવા લાગશે. કેમ કે પતનને માર્ગે લઈ જવાતી પ્રજાની સ્થિતિ ક્યાં જઈને અટકે? તે કહી શકાય નહિ. ફરકેલા કારખાનાઓમાં કામ કરતી હિંદી મજૂર સ્ત્રીઓ તરફના ત્યાંના વિદેશીય ઇજનેરોઃ તથા બીજાઓના વર્તનના છાપામાંના હેવાલોમાંથી અતિશયોક્તિ બાદ કરીએ, તો પણ એ દિશામાં ભારતની મર્યાદા-શીલ સ્ત્રીઓ માટે ઘણું ચોંકાવનારું બહુવા મળે તેમ છે. તે ઉપરથી હજી બવિશ્યમાં ભારતીય સ્ત્રી-પુરૂષોના ચારિત્રની ઉતરતી કક્ષાની પરાકાષ્ઠા ક્યાં સુધી પહોંચશે? તેની ચિંતા કોઈ પણ સહુદયને થયા વિના રહેતી નથી. કાયદાથી ગમે તેટલું નિયંત્રણ મૂકાય, પરંતુ સ્ત્રી-પુરૂષોના માનસમાં મર્યાદાના પાલનની જે તમત્રા પરંપરાગત રીતે દહ-મૂળ રીતે ચાલી આવે છે, તે તુટી ગયા પછી તેના માનસની શી સ્થિતિ? અને તેના ચારિત્રની શી સ્થિતિ? આ પ્રશ્ન છે.

લાજ-પડદા-પદ્ધતિ કાઢી નાખવામાં સ્ત્રીઓ ઉપર દયા કરવાની ભાવના આગળ કરવામાં આવે છે. પરંતુ તેનું ભાવિ પરિણામ તદ્દન બે-શરમીમાં ન આવે, તેની બાહે-ધરી કોણ આપી શકે છે? એ ભાવિ જર્ણકર સ્થિતિ ન થાય, માટે તેનો વિરોધ કર-

* નામ ખાલી રાખવામાં આવેલા છે. કેમકે-આપણે વ્યક્તિ સાથે સંબંધ નથી. દ્વિતીયને નામે તંત્ર પોતાના હેતુઓની સફળતા માટે ક્યાંકથી પડોચેલ છે? તે પરિસ્થિતિનો ક્યાંક ગાંઠા પૂરતુ આ અવતરણ છે.

‘આપના અનિપ્રાયમાંથી અનોખું કંઈક જાણી અને નાના નાના મળી શક્ય છે. તે માટે જ આપણું મોતું રક્ત છે.’

પારસી ધર્મીઓ પ્રત્યે—

મહાત્મન! અમારા ધર્મના આદ્યપ્રશ્નેના શ્રી અષો જરથોસ્ત્રનો ઉપદેશ ભારતીય ધર્મના ઉપદેશ સાથે ઘણો જ મળતો આવે છે. તેનું ખંડન કરવાથી કશો લાભ જણાતો નથી. અમારામાં પારસી બ્રાહ્મણો છે. તે અમારા જીવનના જન્મ: વિવાહ: વગેરે સંસ્કારોની ક્રિયા કરાવે છે. તથા બીજી ઘણી રીતે ભારતીય ધર્મોની સાથે સમાનતા અમારા ધર્મમાં છે.”

“ મહાત્માવો ! અમારી ઇચ્છા કેમને માન્ય આત્મવાદી ધર્મનું ખંડન કરવાની દેશભાવ નથી. અમે તો ત્યાં સુધી કહીએ છીએ કે જેનો જે વારસાગત ધર્મ હોય, તેનું એક પણ અપવાદ વિના દરેકે દરેક સ્ત્રી-પુરુષોએ ચૂસ્તપણે યથાશક્ય રોજ પાલન કરવું જ જોઈએ. બાળક: બાલિકા: ને તેના પ્રથમથી જ સંસ્કાર પડે, અને તે ભવિષ્યમાં વિકાસ પામે તેમ કરવું જોઈએ. પણ હાલનું શિક્ષણ લીધા પછી તે સંસ્કારો કરમાં જ નહીં, કે સર્વંથા ઉચ્છિન્ન ન થઈ જાય, તેની તકેદારી મા-બાપોએ: ધર્મશુરુઓએ: અને ધાર્મિક હિતોનું સંચાલન કરનારાઓએ: પૂરતી રીતે રાખવાની જરૂર છે. વર્તમાન રાજ્ય-

તંત્ર પાસેથી તે આશા નકામી છે. કારણ કે તેના આદર્શો જુદા જ પ્રકારના છે. માટે લોકોએ વધારે સાવધ થવાનું રહે છે.

જગત્માં જેટલા પણ આત્મવાદના પાયા ઉપરના ધર્મો છે, ધર્મસંસ્થાઓ છે, તે સઘળાંએ આધ્યાત્મિક વિકાસમાર્ગના કેટલાક સિદ્ધાંતો: અને તદ્દનુકૂળ જુદા જુદા આચારો: ઉપર રચાયેલા છે. તેથી તેમાં ફેરફાર હોય; લાલે તેમાં આકારભેદ હોય, લાલે તેમાં ઓચી-વધતી યોગ્યતા હોય, પરંતુ તે સર્વે અંશે અંશે માર્ગાનુસારી હોવાથી, તે સર્વેમાં અંડનને પાત્ર નથી. માત્ર જ્યારે તુલના: સિદ્ધાંતોની વિશિષ્ટતા: એના આચારોના વિશિષ્ટ પરિણામોની વિચારણા: થયા: કરવાની હોય, ત્યારે તત્ત્વ સમજવા-સમજાવવા માટે દરેકના ગુણદોષ તથા ઉત્તરતી કક્ષાપણું: કે ચડીયાતી કક્ષાપણું: બતાવવાનું રહે છે. તેને અંડન-મંડન શબ્દ બોલો કે યોગ્ય તુલના: સમન્વય: અને સ્વરૂપ નિરૂપણ: કહો, જે કહેવું હોય તે ખુશીથી કહો.

તમે પારસી લાઇઓ ધર્મ ખાતર દેશ છોડીને; માલ-મિલકત છોડીને; આ દેશમાં આબ્યા, ને સ્તંભાણુ બંદરે ઉતર્યા, ત્યારથી તમારા ધર્મપ્રેમથી અમારી આર્થ પ્રજ્ઞના દિલમાં તમારા તરફ હંમેશાંને માટે સદ્ભાવના રહી છે. તેથી જ તમને આ દેશમાં અપનાવી દેવામાં આબ્યા છે, અને તમે તમારા વડવાઓની એ જાતની વફાદારી જાળવી રહ્યા છો, તેને સૌ આનંદનો વિષય માને છે. પરંતુ આજે વિદેશીય સ્વાર્થ પ્રચાર: તેના સ્વાર્થ ખાતર ભૌતિક વિજ્ઞાનના પ્રચાર: તથા બીજી લાલચોથી તમારાયે ઘણા યુવાનો અને શિક્ષિત ગણતા લોકો તેઓના હથિયાર બની, ધર્મસંસ્કૃતિના વિરોધના તરવાને ટેકા આપી, પરિણામે મહાસંસ્કૃતિના રક્ષણને ધક્કો ન પહોંચાડે, એ બાબત તમારા આગેવાનોએ ભારતીય આર્થમહાપ્રજ્ઞ અને સર્વ ધર્મવાદી પ્રજ્ઞ તરફ જાળવવાની વફાદારી અને એકસંધીની દૃષ્ટિથી ખાસ જાગૃત રહેવાનું છે. નહિતર, જાણતાં અજાણતાં તમારા સંતાનોથી જે આપણાં સૌના હિતનો દ્રોહ થઈ જાય. તેના બીજા રોપાઈ ચૂક્યા છે. અંકુસ કુંટી રહ્યા છે, ને તેનું વિષ ફેલાઈ ગયા પછી કોઈ ઉપાય રહેશે નહિ. કારણ કે ધર્મથી આજે બીજો કોઈ પણ ફાયદો હોય, કે ન હોય તે વાત બાળુએ રાખીયે, તો પણ આજની વિદેશીયોની સ્વાર્થભરી સાઠમારીમાંથી આપણું સૌનું રક્ષણ કરનાર ધર્મ સિવાય બીજું કંઈપણ સાધન નથી. અને તે એક જ આપણું સૌનું સમાન રક્ષક સાધન છે.

“લોકો પણ આપશ્રીનો આ ઉપદેશ ઘણો કિંમતી છે. અને અમારા અનન્ય હિતનો છે, જે ધર્મની રક્ષા માટે અમે અહીં લાગી આબ્યા, તેજ જો લલિપ્યમાં અમારાં કોઈપણ સંતાનો બોધ બેસતા જાય, તો ખરેખર અમે સર્વસ્વ ગુમાવી બેસીએ. અને અમારું ધન્યું સૌનું ધૂન મળે.”

ઈસ્લામીઓ પ્રત્યે—

“મારા માટા ફરીરા અને ઓલીયા પુરુષોના જીવન ચરિત્રો તપાસતાં તેઓ ખરેખર પોતાની રીતે મહાપુરુષોના માર્ગમાં ચાલનારા અને ચલાવનારા નાના-મોટા આત્માવિ અને માર્ગાનુસારી મહાત્માઓ હતા.” એમ જણાઈ આવે છે. ઈસ્લામના પ્રચાર માટે

માંથી પોત-પોતાના ધર્મમાં દાખલ થવા આવનારા લોકોને તત્કાળ પોતાના ધર્મમાં દાખલ પણ ન કરવા. જે ધર્મ છોડીને આવતા હોય, તેના આગેવાન ધર્મશુરુની રીત-સરની પરવાનગી ને મળી હોય, તો અને ને દાખલ કરવાને લાયક હોય તો જરૂર દાખલ કરવા, નહીંતર નહીં. એ જ પ્રમાણે જેની ઇચ્છા અમુક ધર્મ છોડીને બીજા ધર્મમાં કે સંપ્રદાયમાં જવાની હોય, તેઓના ધર્મપરિવર્તન કરવાના કારણોમાંની અનુકૂળતા: પ્રતિકૂળતા:ની તપાસ કરવી તેમને સમજાવી આપવી; પ્રતિકૂળતા દૂર કરવી; વગેરે ઘટતા ઉપાયો કરવા છતાં ને તે રહેવા ખુશી ન હોય, તો તેને જવાની પરવાનગી પણ રાજ-ખુશીથી આપવી નેહએ. કારણ કે ધર્માન્તર કરવાની કુદરતી ઇચ્છાને રોકવી બ્યાજબી ન ગણાય. તેમજ બીજા ધર્મમાં જનારે માત્ર ધર્મનો લાભ લેવા ખાતર જ ધર્માન્તર કરવું નેહએ. પણ સામાજિક: આર્થિક: કે એવા દુન્યવી લાભની લાલચે હરગીજ ધર્માન્તર ન કરવું નેહએ. ન કરવા દેવું નેહએ. ધર્માન્તર કરવા આવનારની એ પરીક્ષા પહેલી કરવી. અને તેને જ સ્પષ્ટ જણાવવું કે—“ ધંધો કે સામાજિક સંબંધો બાંધવાની કે બંધાવી આપવાની જરા પણ જવાબદારી અમારા ઉપર સમજવાની નથી. તેથી તમને કંઈ પડે, તો ધર્મનો લાભ મેળવવા ખાતર તમારે વેઠી લેવાની તૈયારી હોવી જ નેહએ. તમે ધંધાનો: અને કન્યાવ્યવહારાદિકનો તમારા જે ધધાદારી અને સામાજિક પ્રબંધો ચાલતા હોય તે ચાલુ રાખી શકો, ને ધર્મનું પાલન કરી શકો, અથવા જેની સાથે ઘટે તેની સાથે પરસ્પરના મેળથી સંબંધ સ્ત્રીધી રીતે બાંધો, તેમાં ધર્મક્ષેત્ર હસ્તપ્રદેશ કરશે નહીં, તેમજ ધર્મવિજ્ઞાને પસંદ કરેલા ઉંચા ધંધા અને ઉંચી સામાજિક સ્થિતિ-ને ધર્મક્ષેત્ર પણ હંમેશાં પસંદગી આપતું હોય છે. કેમ કે—એ ધર્મક્ષેત્રની મર્યાદામાં આવે છે. ” ઇત્યાદિ પોતાના ધર્મમાં પ્રવેશ કરાવતાં પહેલાં સ્પષ્ટ સમજાવવું તથા બીજી કસોટીઓ થે કરવી.

આ બ્યવસ્થાથી ખોટી રીતે ધર્માન્તર કરવા-કગવવાનો, અને એ રીતે જગતના ધર્મક્ષેત્રમાં જે અરાજકતા ઉભી કરવામાં આવી છે, તેનો સહજરીતે જ અંત આવશે. ખોટી ખેંચાખેંચી અને ધર્મોમાં ચાલતા વૈમનસ્યોનો ભુવાળ બેસી જશે. તેમજ ઘટતા ધર્માન્તરને ઉચિત અવકાશ મળી રહેશે. ને સૌ પોતપોતાના ધર્મનું પાલન વફાદારી-પૂર્વક સૂસ્તપણે કરશે, તો જીવનમાં જડવાદને પ્રવેશવાનો જગપણ અવકાશ મળશે જ નહિ. સાચી વિશ્વ-શાંતિ જળવાઈ રહેશે, અને ચિરસ્થાયી બનશે.

માની લ્યો કે—“ આત્મા નથી: મોક્ષ: કે નિર્વાણ: નથી: પરબ્રહ્મ નથી: પરમાત્મ-પણને સ્થાન નથી: માત્ર, ભૌતિક વિજ્ઞાનના આધાર ઉપર ચચાયેલા દુરનધોરણો પ્રમાણે જીવનું એજ માનવજાતનાં એકંદર હિતમાં છે. ” એ વાત ને ઉપર જણાવેલા ધર્મશુરુઓના શુષ્કના દરેકે દરેક ધર્મશુરુને સમજાય, સારી લાગે, તો તેઓ જ એ વાત પોતપોતાના અનુયાયિઓને સમજાવીને ધર્મો છોડાવી દે, અને આખું જગત ભૌતિકવાદી રસ્તે ભટ્ટે બાય. અને ને તે ધર્મશુરુઓ આ વાત ન સ્વીકારે તો તેને માટે દોષએ દુન્યવ ન કરવી નેહએ.

પાકીસ્તાનની રચના આંતરરાષ્ટ્રીય દાવપેચની એક ચાલ માત્ર છે. હિન્દુ પ્રજાને ચાંપમાં દબાવી રાખવા માટેનું ગૌરી પ્રજાનું એ એક હથીયાર છે. આત્મવાદી ધર્મોના કેન્દ્ર ધર્મો ધરાવતી હિન્દુ પ્રજા ઉચી-નીચી ધાય અને ગૌરાગ પ્રજા સામે માથું ઉચકવા જાય, કે તેની સામે ઇસ્લામી બળોને છૂટા મૂકવામાં આવે, એટલે તેને પોતાની સલામતી સંભાળવામાં પડવું પડે.

આ રીતે ધર્મનું રક્ષણ કરનારા ભારતના બે બળો રોજ આજે પણ પરસ્પર જાહેર કે ગુપ્ત રીતે સંઘર્ષમાં રહ્યા જ કરે. જ્યારે તેઓ એક સંધી જાળવે, તો બૌદ્ધ પ્રજા ચીનને પણ એકસંધીમાં જોડાવું જ પડે. તે ખ્રીસ્તી એકત્રી ગૌરી-પ્રજા, ત્રણેય પ્રજાઓને અને તેમના દેશો વગેરેને જીવિષ્યમાં ગળી જઈ શકે નહીં. એટલું જ નહીં પણ તેને ય મુધરી જવું પડે. અંગત સ્વાર્થ છોડીને માનવ-જાતના સાચા હિતમાં સામેલ રહેવું પડે જ.

આનું આડકતરું પરિણામ એ આવશે કે જેમ ભારતમાં ચાર પુરુષાર્થનું બંધારણ ખસેડી દઈ પુરુષાર્થ નિરપેક્ષ બંધારણ હોડાં વેવેલ ભારતીયોને જ આગળ રાખીને કરાવી શક્યા તેમ પાકીસ્તાન શરૂઆતમાં ઇસ્લામ ધર્મને તો છોડી શકશે નહીં જ, પરંતુ ધર્મ શિવાયની બાબતોને ધર્મ નીચેથી સરકાવી લઈ પ્રાગતિકતાના મિશ્રણવાળું બંધારણ કરવામાં આવશે. અને તેનો ચેપ ઇસ્લામી જગતમાં ફેલાતો જાય એ સ્વાભાવિક છે. જેથી વખત જતાં ધર્મનિરપેક્ષ ચાને ચાર પુરુષાર્થના આદર્શ વગરનું બંધારણ જીવિષ્યમાં ઇસ્લામી જગત માનવું થાય, અને પછી તો વિશ્વના સાર્વભૌમ એક તંત્રનું એક બંધારણ વિશ્વભરમાં વ્યાપક થતા (જે અમેરિકામાં તૈયાર થતું હોવાના સમાચાર પ્રથમ બહાર આવ્યા હતા) તેમાં દરેક બંધારણો ગતાર્થ થઈ જાય જ. એ સહજ છે.”

બૌદ્ધ ધર્મીઓ પ્રત્યે—

“બૌદ્ધ ધર્મ ભારતમાં પ્રચાર પામે, તેની અમને જરાપણ ઈર્ષા નથી કારણ કે તે ભારતની જ એક વસ્તુ છે. તે પાછો આવે, તેમાં ઈર્ષા કરવાનું શાને હોય ? ખુશી થવાનું હોય. અને કદાચ ભારતમાં ન આવી શકે તો ભારતના પ્રાચીન ધર્મ સાથે એક સંધીથી વર્તવામાં આવે તો પણ ઘણું છે.

પરંતુ એ સર્વ ઉચિત ધોરણે ન્યાયસર અને સ્વાભાવિક રીતે હોવું જોઈએ. આજે તો ભારતની વર્તમાન સરકાર બૌદ્ધ ધર્મને એવી રીતે ટેકો આપે છે, કે જે રીતે ખ્રીષ્ટીયો ગોઠવતા ગયા છે. અને ખ્રીસ્તી ધર્મગુરુઓ જેના વેગ આપી રહ્યા છે. તે ગોઠવણ એ છે, કે જૈનઃ અને વૈદિકઃ ધર્મનું બળ હવે-પ્રહત કરવા ભારતના પ્રાચીન એક ધર્મને-બૌદ્ધ ધર્મને આગળ કરીને જીવિષ્યમાં ખ્રિસ્તીધર્મના ચોટા પાયા ઉપરના પ્રચારને માટે ઘણી જ સરજતા થાય, નાટે આપણી દૃષ્ટિથી તે બખંકર વસ્તુ છે.

“વૈદિક ધર્મ મુખ્ય ધર્મ છે, ને જૈનઃ તથા બૌદ્ધ ધર્મ તેની આધારપત્તા છે. ત્રણેયની સંસ્કૃતિ એક છે.” એમ કહી, ત્રણેયની વિદ્યુત્ત સંસ્કૃતિ દ્વારા જીવિષ્યના

પરંતુ તેનો અર્થ ગૌરાંગ પ્રજના હિતના આધુનિક આંતરરાષ્ટ્રીય આદર્શોના રૂપમાં ફેરવી નાખીને તેનો પ્રચાર થવા દેવામાં આવે છે. જેમ જેમ પંચશીલ શબ્દ લોકોને મોઢે પ્રથમ વ્યાપક થતો જાય, તેમ તેમ યુરોપીયનેની વ્યાખ્યા સુજળના તેના ફળો તેઓને મળતા જાય, તે જાતની ગોઠવણ અમલમાં આવ્યા પછી, યુનેની સમ્મતિ અને ન સમજાય તેવી ગૂઢ ગ્રેરણાથી સામ્યવાદી ચીનના વડા પ્રધાનના હૃદયમાં તેનો વ્યાપક પ્રચાર કરવાનું ઠસાવવામાં આવ્યું હતું. તેણે ભારતના વડા પ્રધાનના કાનમાં વાત કરી, એટલે ભારતને વર્તમાન કૃત્રિમ વિશ્વશાંતિના પ્રચારનું કેન્દ્ર બનાવવા વિશ્વશાંતિના પ્રચારક તરીકેનું ગિરુદ ભારતને જીતાડરાવ્યું છે. અર્થાત્ ગૌરી પ્રજના લાભના આદર્શની વિશ્વશાંતિના પ્રચાર માટે ભારતનો ઉપયોગ કરવા માટે નેહરુજી દ્વારા તેનો પ્રચાર કરાવાય છે.

માર્શલ ટીટોઃ તથા મી. બુલ્ગાનીન ને મી. કૃષ્ણે આવીને તેને નાચી-કુદી હસી-હસાવીને તેઓ વેગ આપવા લાગ્યા હતા. તેમ તેમ ભારત ફૂલાતુ ગયું, અને " રૂસ હિંદ લાઇ લાઇ " ની ઘોષણા કરવા લાગ્યું. (૧) પારકો ધાર્મિક શબ્દ પોતાનો બનાવી, (૨) તેનો ચીની આગેવાન મારફત પ્રચાર કરાવી, (૩) પોતાના પક્ષના બીજાઓ દ્વારા તેની પાછળની લાવનારોની પ્રશંસા કરાવી, (૪) તેના પ્રચારને ભારત દ્વારા વેગ આપવાની ખુબી આ રીતે ગૌરાંગ પ્રજના મુત્સદ્દીઓએ અજમાવી દીધી છે, આવા આવા અનેક ધ્યેયોથી ઠલકતામાં મહા-બોધિ સોસાઇટી રથપાવી. ભારતવાસીઓને તેના કાર્યવાહકો અને સંચાલકો થતા રહેવા દઈ, અનેક રાજ્યદારી નિશાનો અને લક્ષ્યોઃ સર કરવામાં ગૌરાંગ પ્રજ સદા-તત્પર રહે છે.

“ આપનું સાંભળતા અમારા કાન અમકી જાય છે. અમને આશ્ચર્ય થાય છે, કે- “ ધર્મનિરપેક્ષ ગાંધીમાં બૌદ્ધધર્મનું આટલું બધું માન કેમ? કેમ કે-બહુમતની લોકશાહીમાં પ્રજાનો મોટો ભાગ હજી વૈદિક ધર્મ માનનારો છે. તેનું કાંઈ ચાલતું નથી. આગળ પડતો ભાગ જૈનધર્મના અનુયાયીઓનો છે. તેઓનું કાંઈ ન ચાલતા બૌદ્ધ-ધર્મને અસાધારણ ટેકો મળતો જાય છે. એટલે કે પ્રજાના બહુમતને ટેકો તેને મળતો જાય છે. આ લોક-શાસન કેવું? જેથી બૌદ્ધ-ધર્મ ન પાળે છતાં, મોટો ભાગ ન સમજે છતાં તેના બહુમતથી ભારતમાં બૌદ્ધધર્મના પ્રચારને ખૂબ વેગ મળે જાય; તેનું અમને પણ આશ્ચર્ય થાય છે.”

“ તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ જ નથી પૂર્વના ખ્રીષ્ટીય વાઇસરોયે વ્યાપારી સંબંધો બાધી અને ખાસ કરીને લોર્ડ લીલીન્થગોના સમયથી સગાધાનુષ્ઠ સર્વપક્ષીજીનો ઉપયોગ કરી, આ જાતનું લાવિ સર્જવા પૂર્વ ભૂમિકા સરકારી દફતરે મોઢવવામાં આવી છે જે આજે પલ્લવિત થઈ રહી છે. શ્રી દલાઈ લામા ચુનરટોના ઉપદેશને એક મદિ-નાના કાર્યક્રમમાં ભારત સરકારના આમત્રણથી પચન લામા નામે જાન્ય આવ્યા હતા; ત્યારે જ ચુનરટોના વ્યાપક કાર્યક્રમમાં બૌદ્ધ-ધર્મને પણ સંકળી દેવામાં આવ્યો હતો. એટલે કે—

(૫) ઈસ્લામ ધર્મના ખલીફા અને તુર્કસ્થાનના બાદશાહ એક જ હોવા છતાં હોર્ડ કંઝનના બુદ્ધિબળના ભોગ અનેલા મુસ્તફા કમાલપાશાને આગળ કરીને તે કેન્દ્ર એજ મુખ્ય સ્વરૂપમાં આજે રહી શક્યું નથી.

(૬) હવે બૌદ્ધ-ધર્મના દલાઈ લામાતું તિબેટમાં એવું જ કેન્દ્રભૂત સ્થાન હતું, તેને રશિયાની સહાયથી સામ્યવાદી ચીનદ્વારા ડગમગાવી દેવામાં આવ્યું છે. અને શ્રી પંચન લામાનો તેમાં આડકતરો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો. જેમ અમદાવાદના નગરથેકને સ્થાને તેની જ જાતિના કુટુંબના સફળગૃહસ્થને અમદાવાદના મેયર તરીકે રાખવામાં આવ્યા. જગતથેકના ભારતવ્યાપિ મહાજનના પ્રતિનિધિ તરીકેના અધિકારની સામે મીઠું છુમે ઠાન્ત્રેસ સંસ્થા: અને વાઇસરોય હોર્ડ રીપને આધુનિક મ્યુનિસિપાલ્ટીઓ: અને લોકલ-ઓર્ગેનિઝેશન બળ સ્થાપિત કર્યું. તે દરેકમાં ઉપયોગ ભારતવાસી ભાઈઓનો જ-એટલે કે-પોતાના જ જાત ભાઈઓનો કરવામાં આવ્યો હોય છે. આમ વિદેશીય સત્તાઓ પરસ્પર મળેલી હોવા છતાં બહારથી જુદી જુદી હોવાના દેખાવથી તટસ્થપણે રહી એકીસાથે ઘણું ઘણું પાર પાડી શકે છે.

બૌદ્ધ-ધર્મમાં પ્રવેશ કરવાનો આડકતરો ઉપદેશ મોટેભાગે ભારતમાં ન સમજાય તેવી રીતે ખ્રીસ્તી પાદરીઓ આપતા હોવાતું માની લેવામાં અતિશયોક્તિ જણાતી નથી. અથવા બહારથી બૌદ્ધ થયેલા યુરોપીય ગૃહસ્થોના પ્રચારથી નવાનવા બૌદ્ધ થતા જણાય છે. એવી શંકા એક વખત તેમણે સારનાથના બૌદ્ધ ધર્મચાર્ય ઉપર ૧૦૦૦ બૌદ્ધ બનાવ્યાના, ૫૦૦ બૌદ્ધ બનાવ્યાના કેટલાક તારો આવેલા હતા. તે જાણવા ઉપરથી થઇ હતી.

આ વિચારણા શ્રી રાજગૃહી પાસેના વૈભારગિરિ આદિની માત્રા પ્રસંગે માર્ગમાં મળેલા બૌદ્ધ-ભિક્ષુઓ સાથે ચાલતાં ચાલતાં થતા છેવટે જણાવ્યું, કે “ ભિક્ષુઓ ! જે તમે બૌદ્ધ-ધર્મ તરફની વફાદારી બળવવા ઇચ્છતા હો, તેને ટકાવી રાખવા ઇચ્છતા હોય, તો આજના યુરોપીય આદર્શના સાહિત્ય પ્રચાર: ધર્મ-પ્રચાર: તથા બીજી ઇચ્છતા હોય, તો આજના યુરોપીય આદર્શના સાહિત્ય પ્રચાર: ધર્મ-પ્રચાર: તથા બીજી લાલચોમાં ન ફસાઓ, તે હિતાવહ છે. તે બાબતો માત્ર બૌદ્ધ-ધર્મને જ નુકસાન કરશે એમ નહીં, ધર્મમાત્રને-એકંદર આત્મવાદી સર્વ ધર્મને અથવા મહાધર્મનેય હાનિ કરશે, એમ અમારી ચોક્કસ સમજ છે. ધું આજે એક તરફ ભૌતિકવાદ પ્રસરતો જાય છે અને બીજી તરફથી જનસમાજમાં ધર્મની ખરી જૂખ લાગી હોય, એન માનવુ યોગ્ય અને સંભવિત છે ? નહીં જ. માત્ર કૃત્રિમ રીતે યુરોપીય સ્કોલરો અને મુલ્કદારો તેને ધર્મના નાના મોટા હોકોને અને વિદ્વાનોને આગળ કરીને, ધન અને રાજ્યની યજ્ઞના ઝેરથી જગતને બતાવી શકાય છે. આ રહસ્ય જો તમારે ગળે ઉતરતું હોય, તો દરેક ધર્મના મૂળભૂત પરંપરાગત આગેવાનોદ્વારા, એકવંધીમાં રહો અને સર્વ ધર્મશુદ્ધિઓના કેન્દ્ર સાથે મળો, શિવાયની લાલચોના અને નવા અનુપાય વિધારવની કુલ્લિઓનાં ન રસાશે.”

આપની આ સૂચના અમને ઘોંઘેરી લાગે છે. અમારા આગેવાન મુલ્કદારોને અમારા હસાવીશું.

૧ (૧) ભારતમાંની ક્રેઝિસ વિગેરે નવી દબની મુખ્ય અને (૨) બીજી ઘણી સર્વોદયની સંસ્થાઓ બહારનાં આદર્શો અને હિતોના પ્રચારક અને સાધક બળો કેવી રીતે છે ? તેને સન્માર્ગે દોરવની. (૩) વિદેશીય હિતો માટે થતો દેશી વેપાર અને ખેતીમાં પડતો (૪) ભારતીય સમાજવ્યવસ્થામાં આજના સામાજિક પરિવર્તનો કરવાનાં રહસ્યો.

૨ ભારતની પ્રજાના જીવનમાં સર્વ દિશાએથી પ્રવેશ કરતું લોખંડી ચોકઠાનું રાજ્યતત્ત્વ અને તેનું લૌતિકવાદી નવું બંધારણ પણ બહારની એક વસ્તુ છે.

૩ લોખંડી ચોકઠાની પાછળ બહારના બળોના દોરીમંચારો કેવા કેવા થતા રહેલ છે ?

૪ ખ્રીસ્તી ધર્મ-શુરુઓ-પાદરીઓના ધર્મ-પ્રચારની પાછળ બીજા બીજા શા શા હેતુઓ છે ?

૫ આધુનિક લૌતિક વૈજ્ઞાનિકો અને આધુનિક વિજ્ઞાનના શા પરિણામો ? અને શી શી અસરો છે ?

૬ વિશ્વન્યાયના મૂળ: અને તેના મુખ્ય જોખમદારો.

૭ સર્વ મુખ્ય ધર્મોના મુખ્ય ધર્મ-શુરુઓના મુખ્ય ખાસ પ્રતિનિધિઓના કદ્યાણુ-કારી વિચારો અને નિર્ણયો કેવા હોય ?

૮ શિષ્યોને મહત્વનો સફળોધ: તદ્દન નિવૃત્ત જીવનની સાધના અને ઉપસંહાર:

આ આઠ વિશ્વન્યાયક મુખ્ય મુદ્દાઓ દ્વારા વિશ્વકદ્યાણુના ભાવિ ભાગોની વિચારણા: અને આજે તે સર્વથી કેવી રીતે જનતા ઉલટે માર્ગે જઈ ન્દી છે ? તેનો ખ્યાલ આપવાનો રહેશે.

(૧) ભારતમાંની ક્રેઝિસ વગેરે નવી દબની નાની-મોટી સંસ્થાઓ: તેના આદર્શો: અને પ્રયાસો: બહારના હિતોના સાધક: અને પ્રચારક બળો: કેવી રીતે છે ?

“ આ પ્રદેશના ક્રેઝિસી કાર્યકરો દ્વારા આપના જ્ઞાન: ત્યાગ: તપ: વૈરાગ્ય વિશ્વ-વાતસલ્ય અને બીજા અનેક સદ્ગુણ શુભાંગી: પ્રશંસા સ્થાળી ઉત્તમ પ્રેરણાઓ અને સન્માર્ગો મળવાની આશાએ આપ સૌમ્યમૂર્તિના દર્શનની અભિલાષા રાહી ન શકવાથી ખૂબ શાંતિ અને પૂરતો સમય લઈને ચરણ સેવામાં હાજર થવા છીએ. (જે હાથ નેટી મસ્તક નમાવી) ને અમારી નમ્ર સમજ પ્રમાણે આપછીને વદન દર્દાયે છીએ. ”

“ ધર્મલાભ (સર્વ કદ્યાણુનું મૂળ-ધર્મ પ્રાપ્ત થાઓ) ”

“ સર્વને વિદિત છે કે-ભારત અને ભારતની પ્રજા કટોકટીમાંથી પસાર થતી થતી હાલના તબક્કે આવી પહોંચી છે. દિવસે ને દિવસે જીવનને કપનું બનાવનારા વિષમ-વિષમતર-સંજોગો જગતમાં વધતા જ લગ્ય છે. એ પણ અને સમજીએ છીએ, કે- “ ભારતની અને જગતભરની સર્વ સંસ્કારી પ્રજાઓને અને તેઓના દેશોના પરંપરાગત

૧ (૧) ભારતમાંની કોંગ્રેસ વિગેરે નવી ઢળની મુખ્ય અને (૨) બીજી ઘણી સર્વોદયની સંસ્થાઓ બહારનાં આદર્શો અને હિતોના પ્રચારક અને સાધક બળો-કેવી રીતે છે ? તેને સન્માર્ગે દોરવની. (૩) વિદેશીય હિતો માટે થતો દેશી વેપાર અને ખેતીમાં પડતો (૪) ભારતીય સમાજવ્યવસ્થામાં આજના સામાજિક પરિવર્તનો કરવાનાં રહસ્યો.

૨ ભારતની પ્રજાના જીવનમાં સર્વ દિશાએથી પ્રવેશ કરતું લોખંડી ચોકઠાતુ રાજ્યતંત્ર અને તેતું ભૌતિકવાદી નવું બંધારણ પણ બહારની એક વસ્તુ છે.

૩ લોખંડી ચોકઠાની પાછળ બહારના બળોના દોરીસંચારો કેવા કેવા થતા રહેલ છે ?

૪ ખ્રીસ્તી ધર્મ-શુરુઓ-પાદરીઓના ધર્મ-પ્રચારની પાછળ બીજા બીજા શા શા હેતુઓ છે ?

૫ આધુનિક ભૌતિક વૈજ્ઞાનિકો અને આધુનિક વિજ્ઞાનના શા પરિણામો ? અને શી શી અસરો છે ?

૬ વિશ્વવ્યાપના મૂળ: અને તેના મુખ્ય ભેખમદારો.

૭ સર્વ મુખ્ય ધર્મોના મુખ્ય ધર્મ-શુરુઓના મુખ્ય ખાસ પ્રતિનિધિઓના કલ્યાણ-કારી વિચારો અને નિર્ણયો કેવા હોય ?

૮ શિષ્યોને મહત્વનો સફળોધ: તદ્દન નિવૃત્ત જીવનની સાધના: અને ઉપસંહાર:

આ આઠ વિશ્વવ્યાપક મુખ્ય મુદ્દાઓ દ્વારા વિશ્વકલ્યાણના ભાવિ માગોની વિચા રણ્ણ: અને આજે તે સર્વથી કેવી રીતે જનતા ઉલટે માર્ગે જઈ રહી છે ? તેનો ખાવ આપવાનો રહેશે.

(૧) ભારતમાંની કોંગ્રેસ વગેરે નવી ઢળની નાની-મોટી સંસ્થાઓ: તેના આદર્શો: અને પ્રયાસો: બહારના હિતોના સાધક: અને પ્રચારક બળો: કેવી રીતે છે ?

" આ પ્રદેશના કોંગ્રેસી કાર્યકરો દ્વારા આપના જ્ઞાન: ત્વાગ: તપ: વેદાગ્ય વિશ્વ-વાત્સલ્ય: અને બીજા અનેક સફળૂત શુભોની: પ્રથંસા સાજળી ઉત્તમ પ્રેરણાઓ અને સન્માર્ગો મળવાની આશાએ આપ સૌમ્યમૂર્તિના દર્શનની અભિલાષા રોટી ન થકનાથી ખૂબ શાંતિ અને પૂરતો સમય લઈને ચરણ સેવાના હાજર થવા છીએ. (જે હાથ ભેટી મસ્તક નમાવી) ને અમારી નમ્ર સમજ પ્રમાણે આપછીને વદન કરીવે છીએ. "

" ધર્મલાભ (સર્વ કલ્યાણતું મૂળ-ધર્મ પ્રાપ્ત થાઓ) "

" સર્વને વિદિત છે કે-ભારત અને ભારતની પ્રજા કટોકટીનાથી પગાર થતી થતી હાલના તબક્કે આવી પહોંચી છે: દિવસે ને દિવસે જીવનને કપરું બનાવનારા વિવિધ-વિષમતર-સંભોગો જગતના વધતા જ લાચ છે. એ પક્ષ અને સનજીએ ઊંચે, કે- " ભારતની અને જગતભરની સર્વ સંસ્કારી પ્રજાઓને અને તેઓના દેશોના પરંપરાગત

આદર્શઃ માત્ર ભૌતિક જીવનમાં ઉત્પત્તિઃ અને તેનું વાહન છે કેવિસ વગેરે વિદેશીય પદ્ધતિઃ અને આદર્શો ઉપરની સંસ્થાઓ. તેના આત્મા છે વર્તમાન પ્રગતિઃ અને કેવળ પ્રચારથી ઉભો કરેલો બહુમત. ”

“ આ વક્તવ્યને આશ્રય બરાબર ગળે ઉતારી પચાવી શકાતો નથી. ”

“ કમથઃ તે બરાબર સમજશે અને એકાંત હિતકારી હોવાથી પગિલાએ ખૂબ પ્રિય પણ લાગશે. તેમાં જરા પણ શકા નથી. નિર્ભેજ સત્ય અને હિતકારી માર્ગ જાણવાની પૂરી ઉત્સુકતા હશે, ને સાચી અહિંસા અને સત્યના દર્શન કરવા હશે, તો તેમા કશુંયે અશક્ય નથી. ” પ્રથમ ઘણી વાટાઘાટોઃ વાદવિવાદોઃ અને વિચારણાના ધર્ષણો થશે. પરંતુ એ ભૂમિકા વટાવી ગયા પછી, યોગ્ય માર્ગે આવી જતા વાર લાગશે નહીં.

એ ખ્યાલમાં છે કે-“ કેવિસ સંસ્થાએ પોતાના કમિક વિકાસકાળ દરમ્યાન કેવા કેવા ભગીરથ ઝંઝાવાતો વટાવી પોતાના કાર્યો પાર પાડ્યા છે ? આજની તેની વિરાટ શક્તિઓ અને લાખા હાથ ભવિષ્યમાં કેવી કેવી અફલુત સિદ્ધિઓ સ્વરૂપતાથી સર કરવા માટે તત્પર છે ? ”

સૌથી પહેલા એ સમજી લેયો, કે-

૧ ભારતમાની કેવિસ સંસ્થા એ વિદેશીય સર્જન છે. વિદેશીય જુદિઃ આદર્શોઃ હિતોઃ અને બધારણથી સુસંગઠિત છે. તે ભાગ્યેયના આધાર ઉપરનું સર્જન નથી. કથા પણ આવેશઃ પૂર્વગ્રહઃ અને આશ્ચર્યથી સજ્જિત ઘણાઃ વિના આ સત્ય સીધી પહોંતું સ્વીકારતે.

૨ યુરોપઃ અમેરિકાઃ વિગેરે દેશની માત્ર ગોરી પ્રજાના જ હિતો માટે ને પ્રજાના સમગ્ર બળોની સહાનુભૂતિથીઃ ખ્રીષ્ટીય પાર્લામેન્ટની પ્રેરણાથીઃ છાત્રાભ્યાસી ઇન્ડિયા એકિમના ઘડતરથીઃ અને ભારતના વાઇસરોયની આડકતરી રૂઢ પૂની સહાયથીઃ મી. જી. મનામના ખ્રીસ્તી ધર્મશુરુએ કેટલાક આધુનિક શિક્ષણથી શિક્ષિત ભારતવાસીઓને બહાનથી સહકાર લઇ, ૧૮૮૫ માં કેવિસ સ્થાપેલી છે. આ સુખ્ય હકીકત આ સંસ્થાને આધારે સમજાશે, તો જ સત્ય સમજી શકશે. જેની પહેલાં ખ્રી સંસ્થાને ભાવનમાં મનાધિકાર. હેઠથાસનઃ બહુમતઃ વગેરેનો પાયો નાખનારો ૧૮૮૦ માં ફાઉન્ડેશન દાયદો પસાર કરી ભારતીય મહાસંતોની સર્વ કલ્યાણકર સુવ્યવસ્થાના મૂળજૂત આગ્રાધાન મહત્વના તત્ત્વ ઉપર અસાધારણ ફટકો મારી ઉલટાવી નાખવાનું તીવ્ર પ્રયત્ન છે. તેનું હતું, જેથી કેવિસની સિદ્ધિઓને સફળતા મળવામા અનેક પ્રકારની સુઠરતાઓ રૂઢ છે. કેવિસ આ માટે સ્થાપવામાં આવી છે ? તે સ્થાપવાને હેતુ અવ્યક્ત ઇચ્છામાં ઇચ્છાઓના પેનાના મિત્ર ઉપરના મી. જી. મનામ દેકે પણ અતિ મહત્વના કારણમાથી પ્રગટ થાય છે “ ખ્રીષ્ટીય સંસ્થાને જે જાતની પગિરિધિ ભવિષ્યમાં ઉભી કરવાની નીતિ ગળેલી છે. તે સર્વવાને તથા સરકારને હુદી જવા માટે આ કેવિસની સ્થાપના કરવામાં આવી છે ” આનાં મહત્ત્વે

આગળ વધવા માટે હજીવે હજીવે વર્તમાન પ્રગતિને આગળ વધારવાના રાષ્ટ્રવાદઃ સમા-
જવાદઃ સામ્યવાદઃ સર્વોદયઃ અને ગોરી પ્રજાની જ પૂરી શાંતિનો વિશ્વશાંતિવાદઃ તેની
સાથે જોડવામા આવતા જવાય છે. તેઓમાંના કોઈનીયે સામેના બહારના વિરોધો એવા જ
કૃત્રિમ વિરોધો છે.

૭ લોખંડી ચોકઠાના વહીવટ માટેની વિશાળ પાયા ઉપરની દિલ્હી વગેરેમાં ચાલુ
કરેલી ઓટ્ટીસો અને હજારો ડીપાર્ટમેન્ટો ખાતાઓ દ્વારા ભારતમાં પરિવર્તન કરવાના દરેક
કાર્યોના ચક્રો સતત ગતિમાન હોય છે તેને વેગ આપી ભવિષ્યમાં કયે વખતે ? કેવું
રૂપ આપવું ? તેના કાર્યક્રમો લગભગ ગોઠવાયેલા જ હોય છે, તેને લગતી તે તે કાળે
બંધબેસતી યોજનાઓ બહાર આવતી જાય છે. “ તેને ભારતની પ્રજાને ટેકો છે ” એમ
ખતાવવાને તેનો દાખલો રાખવા કોંગ્રેસની રાખેતા સુજબની બેકડો બોલાવાય છે. લગ-
ભગ સરકારી તંત્રમાં જ કામ કરતા તેમાંના જ આગેવાનોના ભાષણો વગેરે આને ધાય
છે. એ જ ગુરુ અને એ જ ચેલા ધાય છે. પ્રજાને તે તે વખતે દેખાવોઃ પ્રદર્શનો વગે-
રથી અર્થદગ્ધ રીતે આકર્ષાને લગભગ બનાવટી રીતે ઉભા કરાયેલા પ્રતિનિધિત્વને આધારે
પ્રજાને નામે કરાવો કરાવાય છે. પછી તે બાબત ધારાસભામાં તંત્રના વિધિદ્વારા લવાય
છે. ધારાસભામાં પોતાની રીતે તેને પાસ કરે છે. એટલે પ્રજાએ જે વાત કબુલ કરી, તે
જ વાત ધારાસભાએ પણ પસાર કરીને પછી રાજ્યે તેનો અમલ કર્યો છે. ” આવો
દેખાવ બરાબર કરી શકાય છે. આ જાતની ગોઠવણો લગભગ વિદેશીયો જ કરતા ગયા
છે. તે યંત્રની માફક ચાલે છે. તેનો લાભ લઈ જાય છે વિદેશીયો. અને નિંદા-સ્તુતિના
પાત્ર બને છે કોંગ્રેસના નેતાઓ અને સરકારમાંના આગેવાનો. તેનો માર પડે છે ર્થાનિક
પ્રજ્જના મોટા ભાગ ઉપર.

૮ જેમજેમ વખત જતો જશે, તેમ તેમ તેમ સ્થાનિક પ્રજ્જના જીવનની નાનામાં નાની
બાબતોમાં પણ કોંગ્રેસ અને રાજ્યસભાની દરમિયાનગિરીના પ્રવેશદ્વારા વિદેશીય આદર્શો
વધુ ને વધુ પ્રવેશવા માડે, તેવી સરકારી દૃષ્ટિરે મોટા પાયા ઉપર ગોઠવણો છે. ડેટલીડ
નો એવી નાણુક અને ધાર્મિક માન્યતાઓ અને સિદ્ધાંતોની બાબતોમાં પરિવર્તન કરવાના
ગમેલા છે, કે ભારતની પ્રજા તેને જરાપણ સહન ન કરી શકે, છતાં હવે પછી કોંગ્રેસનો
કબજો કરનારા ઉપર જણાવેલા જુદા વાદોની સંસ્થાના દાખલ થયેલા જનતાવાદીઓ જ
કમે કમે તેનો પ્રચાર કરી, કોંગ્રેસને હાથ કરીને તે દ્વારા બહુમતી કરાવો કરવાની
સ્થિતિમાં આવી ગયા હશે, કે જેની આજની કોંગ્રેસ જ પૂર્વગ્રન્થિકા રહી હશે.

આમ મોટા પાયા ઉપર કોંગ્રેસ સંસ્થા દ્વારા વિદેશીયો પોતાના આદર્શો નિરાંને
ભારતમાં પણ ૧ યોજના (તંત્રણ) : ૨ નાણુ (કોથ) . અને ૩ વેનનિક લગતરી પુદ
સામગ્રી (બજ) : એ ત્રણ શક્તિ દ્વારા સ્થળ કરતા હશે.^૧

૯ દેશમાંના ઘણા લોકોઃ અને બુદ્ધિશાળી લોકો તમા દેશનું વર્તમાન પ્રજ્જને

નગર ત્યારે સમજશે, કે જો તે વખતના ઈંગ્લાંડમાંથી મળી આવનારા ગૂંઠ પૂરાના અને પ્રમાણની મદદથી જરાબર અભ્યાસ કરવામાં આવશે.

૩ ભારતના આર્ય પ્રજાજનો પોતાની પ્રજાની ધાર્મિક: સામાજિક: પ્રાકૃતિક: રાજકીય: વગેરેની પરંપરાગત સંસ્થાઓમાં જન્મથી જ દાખલ થયેલા રહેતા હતા. બહારની કે ઈર્ષ્ય સંસ્થામાં તેઓને દાખલ થવાનું કદી હતું જ નહીં, તેને બદલે નવી મંડળો નવી સંસ્થાઓ સિદ્ધિત નવયુવકો આ નવી સંસ્થામાં દાખલ થતા ગયા ને પરંપરાગત નિયમોનું પાલન ઉપેક્ષા કરી તેનાથી છૂટા પડતા ગયા. આ રીતે સ્થાનિક પ્રજા જે ભાગમાં નેતાઓ મુજબ આ સામ વિદેશિયો જરાબર જોઈ શકતા હતા. કેમ કે આ તેઓના જીવનમાંથી જાણ નહોતો. “ પોતે જે ભાગમાં બહેંચાર્થ જઈને નળજા પડે છે ” એવા પ્રજાજનો ભારતની પ્રજામાનો નવશિક્ષિત વર્ગ જોઈ શક્યો નથી. નેતાઓ નેતાઓને જ્યાં જ્યાં પ્રગટકો કરી, કેસો ચલાવી, જેઓમાં મોકલી સ્થાનિક પ્રજાજનોને તેમની ભવિષ્યના પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા, ત્યાંથી પણ તેમની ભવિષ્યના નિર્ણય સ્પષ્ટતા રહ્યોથી અગાળમાં જ રહી હતી. “ પોતાની પ્રજાજનોને જાણની આ પંચાઓ છે. ” એમ ભારતની પ્રજા માની જોઈ હતી.

આગળ વધવા માટે હળવે હળવે વર્તમાન પ્રગતિને આગળ વધારવાના રાષ્ટ્રવાદ: સમા-
જવાદ: સામ્યવાદ: સર્વોદય: અને ગોરી પ્રજાની જ પૂરી શાંતિનો વિશ્વશાંતિવાદ: તેની
સાથે ભેડવામા આવતા જવાય છે. તેઓમાંના કોઈનીયે સામેના બહારના વિરોધો એવા જ
કૃત્રિમ વિરોધો છે.

૭ લોખંડી ચોકઠાના વહીવટ માટેની વિશાળ પાયા ઉપરની દિલ્હી વગેરેમાં ચાલુ
કરેલી ઓટ્ટીસો અને હજારો ડીપાર્ટમેન્ટો ખાતાઓ દ્વારા ભારતમાં પરિવર્તન કરવાના દરેક
કાર્યોના ચક્રો સતત ગતિમાન હોય છે તેને વેગ આપી ભવિષ્યમાં કયે વખતે ? કેવું
રૂપ આપવું ? તેના કાર્યક્રમો લગભગ ગોઠવાયેલા જ હોય છે, તેને લગતી તે તે કાળે
બંધબેસતી ચોજનાઓ બહાર આવતી જાય છે. “ તેને ભારતની પ્રજાનો ટેકો છે ” એમ
ખતાવવાને તેનો દાખલો રાખવા કોંગ્રેસની રાજેતા મુજબની બેઠકો બોલાવાય છે. લગ-
ભગ સરકારી તંત્રમાં જ કામ કરતા તેમાંના જ આગેવાનોના ભાષણો વગેરે આજે થાય
છે. એ જ શુરુ અને એ જ ચેલા થાય છે. પ્રજાને તે તે વખતે દેખાવો: પ્રદર્શનો વગે-
રથી અર્ધદંઘ રીતે આકર્ષીને લગભગ બનાવટી રીતે ઉભા કરાયેલા પ્રતિનિધિત્વને આધારે
પ્રજાને નામે ઠરાવો કરાવાય છે. પછી તે બાબત ધારાસભામાં તંત્રના વિધિદ્વારા લવાય
છે. ધારાસભામાં પોતાની રીતે તેને પાસ કરે છે. એટલે પ્રજાએ જે વાત કબુલ કરી, તે
જ વાત ધારાસભાએ પણ પસાર કરીને પછી રાજ્યે તેનો અમલ કર્યો છે. ” આવો
દેખાવ બરાબર કરી શકાય છે. આ ભતની ગોઠવણો લગભગ વિદેશીયો જ કરતા ગયા
છે. તે યત્રની માફક ચાલે છે. તેનો લાભ લઈ જાય છે વિદેશીયો. અને નિંદા-સ્મૃતિના
પાત્ર બને છે કોંગ્રેસના નેતાઓ અને સરકારમાના આગેવાનો. તેનો માર પડે છે સ્થાનિક
પ્રજાના મોટા ભાગ ઉપર.

૮ જેમજેમ વખત જતો જશે, તેમ તેમ તેમ સ્થાનિક પ્રજાના ઇચ્છાની નાનામાં નાની
બાબતોમાં પણ કોંગ્રેસ અને રાજ્યસભાની દરમિયાનગિરીના પ્રવેશદ્વારા વિદેશીય આદ્યો
વધુ ને વધુ પ્રવેશવા માડે, તેવી સરકારી દૃષ્ટિએ મોટા પાયા ઉપર ગોઠવણો છે. કેટલીક
તો એવી નાણુક અને ધાર્મિક માન્યતાઓ અને સિદ્ધાંતોની બાબતોમાં પરિવર્તન કરવાના
રાખેલા છે, કે ભારતની પ્રજા તેને જરાપણ સહન ન કરી શકે, છતાં હવે રૂઝી દે.નેમનો
કબજો કરનારા ઉપર જણાવેલા મુદ્દા વાદોની સંસ્થાના દાખલ કરેલા સંસ્થાઓના જ
કમે કમે તેનો પ્રચાર કરી, કોંગ્રેસને હાથ કરીને તે દ્વારા મહાનગી સ્વયં સરકારની
સ્થિતિમાં આવી ગયા હશે, કે જેની આજની કોંગ્રેસે જ સ્વંમુક્તિકા રચી હશે.

આમ મોટા પાયા ઉપર કોંગ્રેસ સંસ્થા દ્વારા વિદેશીયો સંસ્થાના અદ્યો નિરંતરે
ભારતમાં પણ ૧ ચોજના (મંત્રણા): ૨ નાણા (કોષ): અને ૩ વેર નિકાસ કરતરી કુદ
સામગ્રી (બજા): એ ત્રણ શક્તિ દ્વારા સંરક્ષ કરતા હશે.

૯ દેશમાના ઘણા લોકો: અને બુદ્ધિમાની લોકો તમા દરેક વર્ગના પ્રજાને

અને સંસ્કૃતિને યતા ભયંકર ગેરલાભો જોઈ રહ્યા હશે, છતાં પ્રજાના સાચા આગેવાને
 અને કિતચિંતકો-પરંપરાગત વાલીઓ તેઓ હોવા છતાં ચું કે ચા ન બોલી શકે તે
 વિનિમા મૂકાતા જાય છે. કેમકે-સામાન્ય અજ્ઞાન પ્રજાઓને પોતાના પક્ષમાં કંઈ તેઓથી
 વિન્નદ કરાતી હોઈ તેવી સંસ્થાઓમાં ગોઠવાતી હોય છે. જેથી તેઓને “પ્રત્યાઘાતી”
 નરકે અને “સમાજવિરોધી તત્ત્વો” તરીકે જાહેરમાં બીરદાવવાની શરૂઆત થા
 ની છે. કે જે માયા કિતચિંતકો છે. કોંગ્રેસમાં જનારા અને તેને સફાઈ કરનારા
 કે કેને જ નહુમત કરાવો કરવામાં મળી જાય, એટલે જ “સમગ્ર પ્રજાનો અવાજ તેમા
 ના ના ગો.” એમ મનાય છે, ને બવિષ્યમાં ભારતીય આદ્યો તણખાવાનાર પણ ભારતીય
 નાના અનેમા ટકી ચકયા ન હોય તેવી સ્થનાઓ ગુઢ રીતે ગોઠવાગેલી છે.

જોતા હોય છે. પરંતુ, એક આખી પ્રજાનું ભાવિ કેમ ન વિચારવું ? તેના ચોગ્ય કારણો સમજી શકાતા નથી.

“ આપની આ વાતો ઉપરથી આખો ખૂલે છે, મન ચોકે છે. સત્યની ઘણી ઘણી આખી થાય છે. ભારતની આર્થિક મહાપ્રબળતા પ્રબળતા તરીકેની: સમગ્ર માનવજાતિ: અને વિશ્વ: તરફની: ફરજો સમજાય છે. આજ સુધીની બધી જ ખતવણી જ જુદે ખાતે જ ખતવાઈ છે. હવે ભૂલ સમજાય છે.

પરંતુ ગમે તેમ પણ આજે તો એ સંસ્થા સિવાય ખીજું કોઈ ભારતની પ્રજા માટે શરણરૂપ નથી. આટલું તો કોઈપણ સ્વીકારશે જ. ”

“ આ બાબત ધ્યાન બહાર હોય એમ માનવાને કારણ નથી. તે સંસ્થાને બહારથી અસાધારણ ટેકો છે. કેમ કે-બહારના હિતો માટેની: ને બહારની: હોવા છતાં ભારતીયોથી આલતી એ સંસ્થા છે. બહારના આર્થિક સંજોગો અને સહાયો ઉપર ભારતની પ્રજાને આજે મોટો આધાર છે. અને બહારવાળા તે સંસ્થા દ્વારા જ પ્રજાના ટેકા વાળી ગણતરી સરકાર વગેરે દ્વારા પોતાનાં નાણા ભારતમાં વિસ્તારે છે. વેપાર: ધધા: ઉદ્યોગો: ખેતી: રાજ્યોનાં સાલીયાણા: ધર્મના ઉત્સવો: તથા ધર્મચુર્યોના નિર્વાહો: વગેરે સીધી કે આડકતરી રીતે લગભગ તેની જ આર્થિક સહાયનૂતિથી ચાલે છે. કોરોડો લોકો ન:સમજાય તેવી રીતે તેના આધાર ઉપર છે. માટે તેના પડના બાદેર કહેવાનો તો લોકમત ગણાય છે, છતાં સત્ય એ એક એવી અજબ વસ્તુ છે, કે ક્યારેક પણ તે પોતાના ખરા સ્વરૂપમાં બહાર આવ્યા વિના રહેતું નથી. તેમજ વિશ્વત્તર પુરોગામી મહાકરુણામાથી યુગાતરોથી જન્મેલી સુખ્યવસ્થા જ્યાં પણ ઉઠે ઉઠે પડી હોય, ટપી હોય ત્યાંથી તે પોતાનો પ્રભાવ બતાવ્યા વિના ક્યારેક પણ રહેતી નથી. એ અગતી મહાશ્રદ્ધાના બળથી કહી શકાય કે-ગમે તેમ હશે, ને તેને નષ્ટ કરવાના નમે તેટલા મુશ્કેલીરથ પ્રયત્નો અને પ્રયત્નો હશે, તો પણ એક વખત પડશે આવ્યા વિના રહેશે નહીં. કારણ કે-અમુક વસ્તુ ગમે તેટલું ભેર કરે, તો પણ તેવા બતાવટી સંપત્તોથી તુરં વસ્તુ કદી પણ નષ્ટ થઈ શકતી નથી. આમ જાણ્યા પછી, એ કૃત્ર વસ્તુ તરફ વિરોધ કે ઉપેક્ષા: કેમ થઈ શકે ? તેમ છતાં કદાચ કોઈ એવી જ તક આવી જાય, કે-તે તુરં વસ્તુ બહાર ન આવી શકે, તો અમુકથી માનવજાતને માટે જાતનું માણ નિર્મિત પરિણામો આવવામાં ફેર શી રીતે પડે ? ”

“ મધ્યસ્થ બાવતું આ સંસાધન ધણું જ રોચક છે. ભારતની પ્રજાએ હવે કે-કે-નોએ વિશ્વાસ રાખ્યા વિના પોતાના સ્વલ્પ માટે ભગવંતું પડશે. પરંતુ, જારી ન હોય. આ સર્વોચ્ચના અનુયાયી બંધુને કેટલીક શકાઓ છે. તેના મુદ્દાના મેળવવા ઉપર છે, તો તેઓ તે મેળવી શકશે. ? ”

“ ખુશીથી મેળવી શકશે. ”

ને સર્વ સંસ્કૃતિ અને સંસ્કૃતિબદ્ધ-અબદ્ધ શેષ પ્રજાઓના નાશમાં અને ગોરી પ્રજાના જિનમાં પરિવ્રુત્તે તેમ છે. ત્યારે બારતીય આદર્શની સાંસ્કૃતિક સુવ્યવસ્થામાં વર્તમાન વર્તવડોના સુદૃઢ ગર્ભિતપણે વ્યવસ્થિત રીતે છે. અને તેમાં સર્વતુ હિત ગોઠવાયેલું છે.

(૨) દેશી વેપારીના મનનું સમાધાન અને બેતી વિષે:

“ અમારે કંઈક બુઝાસો કરવો છે ”

“ શી બાબત છે ? ”

૫ અનાજની તંગી અને ખાદ્ય ખોરાકના તરવો ઉપર ભાવ વધતો અટકાવવા: સેલ-લેલ થતી અટકાવવા: વગેરે નિમિત્તોથી અંકુશો લાવવાની પૂર્વ તૈયારીઓ પણ ઘણી વર્ષોથી થયેલી હોય. પહેલા તો ભાવ વધે, તેવી ગુપ્ત ગોઠવણો ચાલુ કરાયેલી હોય.

૬ પછી અંકુશો મૂકવાના હળવા અખતરા કરી, પાછા બંધ પાડવામાં આવે, વળી થોડા વખત પછી જરા આગળનું પગલું આગળ સરાતા કંઈક કડક અંકુશના અખતરા શરૂ કરવામાં આવે. એમ ધીમે ધીમે ને ક્રમે ક્રમે અંકુશો થોડા થોડા પ્રબળ પચાવાય ને છેવટે પૂરા મૂકી શકાય.

૭ વર્તમાનમાં પસાર થતી યોજનાઓના કાચા ખરડા પાછળના તરે દૃઢતામાં મૂકેલા હોય. પાઠ્ય પુસ્તકો મારફત તેના ફાયદા કેટલાક વખતથી સાદી સમજુતીથી વિદ્યાર્થીઓને શાળા-કોલેજોમાં ભણાવતા હોય, “એ પ્રકારના ફેરફાર એ આ દેશમાં કરવામાં ન આવે તો કેટલું નુકશાન થાય ? અને કેટલા લાભોથી વચિત રહેવું પડે ?” તે સમજાવવા અને ભારતીય ચાલુ રીતભાતમાં ઘણા દોષો બતાવનારા મુદ્દાઓ ભણાવતા હોય.

૮ તે ભણેલા યુવાનો સરકારી તંત્રમાં કોઈને કોઈ કામગિરી ઉપર ગોઠવાયા હોય, ને તે તે ખાતા દ્વારા તે કાર્યોને વેગ આપવામાં તે યુવાનો મદદ કરતા હોય.

૯ “નાણું હોય, તો દેશમાં વિદેશીયો સાથે ઉત્પાદનમાં હરિફાળ કરનારી ખેતી ખીલવી શકાય, ને ખોરાકનો પ્રશ્ન સ્વતંત્ર રીતે આપણાથી ઉકેલી શકાય ” તેની ભાવનાઓ છાપાઓમાં આગેવાનો ને સરકારી મોટા અમલદારો દ્વારા બહાર પડતી હોય.

૧૦ દેશી ખેડુતો: વેપારીઓ: ઉદ્યોગપતિઓ: વગેરેને તે તરફ ડોળાવવાના ગામડે ગામડે ને સર્વત્ર જુદી જુદી રીતે વ્યાપક પ્રચારો: તથા ગોઠવણો: ચાલુ રીતે ચાલતા જ હોય છે.

૧૧ વિકાસ યોજનાઓ: અને આર્થિક મદદ આપવાની યોજનાઓ: વ્યાપારી: રાજ દારી: અને વિશ્વજેક વગેરે વિદેશીની નાણાકીય સંસ્થાઓના કાનબ હાથે રીતે પાસ થતી હોય.

૧૨ તે દેશોના એલચીઓ બહારના દેશોના સ્થાનિક આગેવાનોને “તેનાના દેશ માંથી નાણાની મદદ મળવાની સારી સલાહના”ની ખાતરીઓ આપતા હોય, સાથે જ વિકાસ યોજનાઓમાં આર્થિક સહાય કરવામાં નાણાની સહાનુભૂતિની સાંકડા દંતો દર્શાવે, જતી નાણાં ખીરવા ન લલચાઈ જવાનો દેખાવ પણ કરવામાં આવે, જેથી સહાનુભૂતિની પાછી ખાતરી બહાર રીતે કરાય, તેની ગોઠવણો ચાલતી હોય, તેનું સમર્થન તેઓના એલચીઓ માહિતી પૂરી પાડીને કરે.

૧૩ (૧) જુદા જુદા સાચા ખોટા બહાનાથી દેશી વ્યાપારીઓને સંસ્કરણ પાડુ પદ્ધતિમાં કાચાથી વિનો ઉગા થાય અને (૨) વિદેશીઓને નાણા સંસ્કરણ બહાના આપ, તેથી ગોઠવણોવાળા ખીરધારના કાચા દેશનાં સ્થાનિક વ્યાપકતા કરના વર્તમાન સ્થિતિમાં કરે.

૧૭ રાખી હોય છે, કે-પ્રજાને છેવટે અકળાઈને યજ્ઞ એ માગે જવું જ પડે. કેમ કે-સ્વતંત્ર રીતે પ્રજા ધંધામાં ટકી શકે, તેવા પરંપરાગત સાધનો ને ધંધાઓને પહેલેથી જ ખોલરા અને નાબૂદ જેવા કરી નાખ્યા હોય છે. આવી ચારેમ બાબતની ગોઠવણો હોય છે. જેથી તેઓનું ધાયું જ કામ ચામ છે.

તેનો અર્થ એ નથી, કે “ પ્રજાની ઇચ્છાથી બધું થાય છે. ” પ્રજાની ઇચ્છા જતાં
 વરાં અનેક પ્રયાસો માત્ર થતા હોય છે. અને સરકારી કક્ષતરે તેવી પરિસ્થિતિ પણ
 બેઝંદકીય તેમ હોય છે. આ રીતે, જે દેશમાંઃ જ્યારથીઃ યુરોપીય પ્રજાઓએ પા
 નકો હોય છે. ત્યારથીઃ તે દેશને તે દેશની તમામ સ્થાવર-જંગમઃ-સજીવ-નિજીઃ
 સંસ્કૃતિઓને પોતાની માલિકીની માનીને, તેનો પોતાના હિતમાં ઉપયોગ કરવાના રૂપમાં
 રાજઃ નાજની પોજનાઓનો વિચાર આવી ચુક્યો જ હોય છે. પરંતુ તુરત તે તે બધા
 નાં રાજઃ જ કોનું નથી. સુલ્કીગિરીથી એવું પ્રાયશ્ચિક સચોટ બીજ હળવે કાઢે કા
 ળે જ નહીં અનુમાન સ્થાનિક પ્રજાના કેટલાક જોડોને આગળ કરી ભૂતકાળમાં રોપ
 ળે જ નહીં. આ પ્રાયશ્ચિક જામ તે ધંધામાં પહોંચેથી રહેલા જોડોને પ્રયત્ન અપાય છે.
 નહીં. આ પ્રાયશ્ચિક જામ તે ધંધામાં પહોંચેથી રહેલા જોડોને પ્રયત્ન અપાય છે.

“ આ જાતનો અનુભવ આજે અમને વ્યાપાર ક્ષેત્રમાં તો થતો રહ્યો છે. આ તાજ ૪ હકીકત બહાર આવી છે, કે—

ભારતમાં અમેરીકાના વેપારી માટે સુડીરોકાણની વધુ તક છે.

તા. ૧ (મે. ૧૯૫૬)

વૉશીંગ્ટન. ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં ભારતના નવ સપ્તાહોના પ્રવાસે ગયેલા ૭ સભ્યોના અમેરિકાના વ્યાપારીઓના પ્રતિનિધિમાનો હેવાલ ક્લીવલેન્ડ ઓહીયો ખાતે અમેરિકાના વ્યાપારીઓની પરિષદ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે. અમેરિકાના વ્યાપારીઓ માટે ભારતમાં સુડી રોકાણ સંબધમાં કેટલો વ્યાપક અને સગીન અવકાશ રહેલો છે, તેની વિગતો આ હેવાલમાં આપવામાં આવી છે.....

.....ભારતમાં સુદૃઢ અર્થતંત્ર ઉભું કરવા માટે ભારતીય વ્યાપારીઓ સાથે અમેરિકન વ્યાપારીઓ સહકાર કરી શકે તેવા ઉચ્ચ સાંબંધો છે.

.....ભારતમાં અમેરિકા પ્રત્યે સારી લાગણી છે. અમેરિકા સાથેના ભારતના વેપાર અને નાણા વિષયક સંબંધો પણ ઘણા જ સારા છે. અને આ સંબંધો છે તેના કારણે વડા સારા નવવાની ભારતના લોકોની સાચી ઇચ્છા છે.....

.....સારું નાણાકીય પીછાપીછા ધરાવતી વેપારી પેઢીઓ સાથે અમેરિકન આગીઓ માટે મોટા સહકાર કરવાની સારી તક રહેલી છે....

ભારતને વિદેશીય હુડીયામણની સખત મુશ્કેલી છે. અને તેની મુશ્કેલીમાં અમેરિકાની મદદનીશી મોટી સહાય કરી શકાય તેમ છીએ....

અમેરિકાના વ્યાપાર ખાતાએ આ પ્રતિનિધિ મંડળનો હેવાલ ગ્રહણ કર્યો છે ..

પ્રતિનિધિ મંડળે ૧૪ શહેરો, ૩૦૦૦ જેટલા માણસોના ૪૮ વેપારી નામો અને ૬૦૦ નાણાગીરો સાથે વ્યક્તિગત અર્થો વિચારણા કરી હતી.

તા. ૩-૬-૫૬ ટપાલની આવૃત્તિ જાનનાજીનિયાથી ઉત્પન્ન ભારતના

આવી રીતે અમેરિકાની નાણાં પીરવાની વિવિધ રીતો ઉપર આજે રજૂ કરવા આવતી વાંચતાજ હશે ? કારણ કે સ્થાનિક તંત્ર તેઓના આદર્શોની ભેજાવટ જેવું દેખાઈ બહારનાઓને વધુ ને વધુ અનુકૂળતાઓ વધતી જતી હોય છે અને સ્થાનિક પ્રબંધને કારણે અને નાણાંનાં આકર્ષણોથી ધંધાની મુશ્કેલીઓ વધતી જતી હોય છે.

અમેરિકા વગેરે બહારના દેશોની રૂઢ સુઠિઓ એ છે, કે “ નાણાં ને તે વધુ, વેડફાય-ખવાઈ જાય, ચોરાઈ જાય, પણ સ્થાનિક પ્રબંધ પાલેલો ને ચિકાલો ને તે કે નહીં તે રીતે તંત્રદ્વારા ખેંચવા જ બેઠેલો. જેથી નાણાંની ખૂબી પહેલી જાણતી નહીં કે કેવી નાણાંની મહદ આપે, અને જે થરતે આવે, તે રીતે કેવાને તકરાર કરે નહીં હોય જેવી પ્રબંધે પાછી આધિક પકડ દ્વારા સ્વિદેષ ભેરવવાની જરૂર પડતી હોય નહીં પડાય. ” વગેરે વધુ હેતુઓ હોય છે. હુડીયામણની વિવિધ રીતો એટલા જ માટે સુધીથી ચોક્કસ રાખી છે કે, “ આજે દેશને જરૂર પડે તો આજે ”

અમારા કેટલાક આગેવાન આપારીઓ નર્તમાન સંજ્ઞાના સંચાલક પ્રધાનો અને નેતાઓનો દોષ કાઢે છે, પરંતુ જારી રીતે તેઓનો આચારનો જ જુઓ નથી. માત્ર “પ્રથમથી ગોઠવાયેલું” તંત્ર જ આ બંધુ કરે છે. અને તેની આગળથી બહારના બધો કેવી અસરકારક રીતે કામ કરી રહ્યા હોય છે.” જે ઉપર જણાવેલ છે. તેનો તેઓને ખ્યાલ નથી હોતો. નેતાઓનું અજ્ઞાન જરૂર તેમાં જવાબદાર ગણાય. પણ તેઓનો આશય અંગત રીતે પ્રજાનું યુરું કરવાનો નથી હોતો. એ જરાબર સમજાય તેવું છે. તેઓનું આવે પણ શું ? મનમાં ભરેને ગમે તેવા પ્રજાને લાભ આપવાના વિચારો હોય. પરંતુ રાજ્યનું તે તે ખાતું કમે કમે પોતાની ધારણા પાર પાડતું હોય, તેમાં થોડાઘણ ફેરફાર સાથે સહી કરવી જ પડે. નહીંતર એ સ્થાન ઉપર રહી ચકાચ નહીં.

“તમે કાંઈક વસ્તુસ્થિતિ સમજતા જણાઓ છો આપારી મગજ છે ને ?”

“પરંતુ, આપના જેવા તદ્દન ત્યાગી પુરુષોને આવી બાબતો સાથે શો સંબંધ ?”

“કશોયે નહીં. પરંતુ ભારતની સ્થાનિક આર્થ (હિંદુ) પ્રજાના વારસામાં મહા-પુરુષોની અહિંસક સંસ્કૃતિના રક્ષણના સુતરનો વણાઈ ગયેલા આદ્ય આલે છે. આ જાતની સહાયારી પ્રજા અને તેનો ખેડુતઃ કે મજૂરઃ પણ કરીએ યાંત્રિક મદદ વિના તમામ ધંધા કરીને કોઈનીયે ઓશીયાળ વિના જાતમહેનતનો રોટલો ખાનારા છે. તેના એ તરનો આજે તુટી રહ્યા છે. તે પાપ વધવાની આગાહી કરે છે, અને તેથી જગજીવોને કષ્ટ આપવાની સંભાવના ઉભી થઈ રહી છે, અને ધાર્મિક જીવન ઉપર પણ અસર કરે જ. ચરક નામના વૈદ્યક ગ્રંથમાં પણ જણાવ્યું છે, કે “સામુદાયિક કષ્ટો અધમ વધે અને ધર્મનું બળ નબળું પડે ત્યારે જ આવે છે.” તે ન આવે માટે: અને બધી પ્રજાઓ સંસ્કૃતિના સંસ્કારમાં ટકી રહે: તો તેમાં સૌનું હિત છે.” આ કરુણા ભાવના જ માત્ર અમારા પ્રયાસમાં પ્રેરક છે. જે ત્યાગી પુરુષોને ય ઘટે છે. જે મહાપુરુષોએ તેવી ચેતવવાની જવાબદારી ત્યાગીઓ ઉપર પણ ખાસ મૂકી છે. કેમકે ત્યાગીઓ મહાપુરુષોના પ્રતિનિધિઓ છે.

ભારતનો પ્રજાજન ચોક્ષા અન્નઃ ધરના ચોક્ષા-ધી-દુધઃ ખાઈને, સારા આરોગ્ય-પૂર્વકઃ જાત-મહેનતનો ન્યાયી ધંધો કરતો હતો. આજનો યુવક નિર્બળ બનતો જાય છે. સારા અન્નઃ ધીઃ દુધઃ નથી મળતા, તેમાં વસ્તી વધારાનું બહાનું માત્ર જ છે. વસ્તી પહેલા કરતા બમણી વધવાથી બમણા ભાવ થાય. પરંતુ ચાર પાંચ ગણા તો ન જ હોવા જોઈએ ને ? માટે આ સર્વ થયેલા કૃત્રિમ સંજોગોના પરિણામો છે.”

“આપની કરુણાભાવના સર્વોમાં મૈત્રીની ભાવનાની પોષક છે, તેમાં શંકા નથી.”

“કેટલાક લોકો એવી બ્રમણા સેવે છે, કે-“મી. હુમે કેંગ્રેસની સ્થાપના કરી ત્યારે તેની ધારણાઃ અને ગણતરીઃ ગમે તેમ હોય. પરંતુ ૧૯૧૪ પછી અમદાવાદના સત્યાગ્રહાશ્રમની સ્થાપના પછી કેંગ્રેસનું સ્વરૂપ બદલાઈ જ ગયું છે. તેની તે વિદેશીઓએ સ્થાપેલી હોવા છતાં વિદેશીય સ્વરૂપની રહી નથી. અને વિદેશીઓની ધારણાથી ઉલટા પરિણામો આપ્યા છે.” આ કથન તદ્દન અજ્ઞાનથી ભરેલું છે. કારણ કે ભારતને લોખંડી

ચોકઠાનું સ્વરાજ્ય આપતાં પહેલાં તેની પૂર્વ ભૂમિકા તૈયાર કરવાની ગોઠવણમાં ઇંગ્લાંડના સુત્સદ્દીઓ હતા તેને યોગ્ય મોટા ફેરફારો જગતમાં કરી નાખવા માટે યુદ્ધના વાતાવરણો તેઓ ઉભા કરી રહ્યા હતા. દરમિયાન ભારતમાં કોંગ્રેસને વધારે આગળ લાવવા સંસ્કારથી વિરુદ્ધની સંસ્થા તરીકે બહાર થવા દેવામાં કોંગ્રેસ તરફ ભારતીય જનતાની સહાનુભૂતિ વધારે ખેંચાઈ આવે, ને તેથી સરચા મજબૂત થાય, આ યુક્તિ સફળ થવા દેવામાં ભારતીય રાજ્યદ્વારી ગણ્યતા આગેવાનો બરાબર ફસાયા અને પ્રીં સરકારની ભાવિ ધારણાને સફળ કરવામાં પૂરતા સહાયક થયા.

મી. હુમે સ્થાપી ત્યારે મુખ્ય ઉદ્દેશ તો એજ હતો કે—“ભારતની પરંપરાગત ચાલી આવતી સાંસ્કૃતિક અને વાત્સલ્ય શુદ્ધ વાલી સંસ્થાઓના સચાલકોઃ ધર્મશુરુઓઃ મહાજનોઃ દેશી રાજ્યોઃ અને રાજ્યોઃ જ્ઞાતિ સંસ્થાઓઃ અને તેના આગેવાનોઃ બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોઃ અને બીજા બળોઃ ધીમે ધીમે જાહેર જીવનમાંથી દૂર દેકાતા જાય. અને ઉચ્છરતી પ્રજા આ સંસ્થામાં ધીમે ધીમે મોટા પ્રમાણમાં દાખલ થતી જાય” આ હેતુ હતો. સત્યાગ્રહાશ્રમની સ્થાપના પછી, સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી પણ આ હેતુઓની સફળતા તો ચાલુ છે. તેથી વિદેશીયોની મૂળ ગોઠવણો બરાબર ફળી છે. ને આગળ વધી છે. ત્યારપછી પણ, ઉચ્છરતી પ્રજાને સમાજવાદ વગેરે બુદ્ધા બુદ્ધા વાદ દ્વારા કેન્દ્ર કે તેના જેવી વિદેશીય આદર્શો ધરાવતી સંસ્થાઓમાં જોડી નજીક મૂળ સંસ્થાઓને દીગે પાડવાની વાત આગળ વધે છે ઉછરતી પ્રજા તેમાં દાખલ થાય છે, તેથી જ તે હેતુ મેરુ છે એમાં બુદ્ધા બુદ્ધા પક્ષે ઉમા કરીને તેઓને કેન્દ્રની નજીક ડાકવા અને તેની નજીકથી થવા દેવાની યોજનાઓ આજે પણ બરાબર અમલમાં આવી છે મુકેશ જી. આજે આ આદર્શ હતો. શુદ્ધ સાંસ્કૃતિક પક્ષ મિથ્યાચના જે બળેલાઃ કે નહીં, તેમ જ સંસ્કૃતિના સંસ્કારોઃ શેઠ-થાકુદારોઃ કે બીજા વધીલાં વગેરે સહેજે જ સુપાંક નાનગણા હતા. તેને જ તેના દાખલ થતા હતા, અને તેઓજ પોતાના ઘણા બધા સંસ્કારોને સંસ્કારીને સંસ્કાર રતો વિરોધ કરીને એનારકીદ મંડળો વગેરે ચલાવીને કળિત કરતા હતા અને આજે “વિદેશીયોથી દેશને સુદ્ધ કરી દેશના લોકો સાટેના કેન્દ્રના સંસ્કારોને જોડવા” એ સમજાને પ્રજામાં તેની પ્રતિષ્ઠા વધારાતી જતી હતી એવી વિદેશીય મુદ્દા ને એ જ ઉપર સંસ્થાની પ્રતિષ્ઠા વધવાથી ખુશી જ થાય એ સ્વાચ્છ વિદ્ય હેતુ મેરુ છે. કેન્દ્ર કેન્દ્રની શક્તિ પ્રજાના મૂળમૂલ આગેવાનોને ખાતર આપવા એ જ એના હેતુ છે. કરવામાં આવ્યો હતો.

સુખ સુદો તો એજ છે કે... પ્રજાના કલ્પ મટે નહીં, કાનુ દેવના દેવ નથી
ખાસ આજ વાતની પ્રમથા કલ્પક કલ્પની તેને તો દુષ્ટિ મળે તેને જ નહીં
ખાવિ સંતાનો નાટે તેઓના આદોષે પ્રમાણિત નથી દેવ દેવને નહીં દેવ નથી
દેવો દેવો આપે એટલે પણ તેઓની કાનુ નથી કાનુ નથી કાનુ નથી કાનુ નથી
કાનુ ? એ જરા સુદમાથી વિચાર કરતા તુરજ રાજા નથી કાનુ નથી

... ..

રાણે છે. તેજ અમે જરાજર સમજી રાગીએ તેમ જીએ. મારાની દયાનિક પ્રજા એકંદર હિતની દૃષ્ટિથી વિદ્યુત પરિસ્થિતિના તજનનો પૂરો ખ્યાલ હવે સારી રીતે ખાતરી થકયો છે. અને ઘણી ઘણી પ્રમજાઓ હુમમાગી ફર થાવ છે. જોડવા: અને પ્રચારમા કુશળ વક્રીલ વર્ગ આ સંસ્થામા આગળ પડનો છે, તેનો હેતુ પણ હવે જરાજર સમજાય છે, કે-

“ પરંપરાના અધિકારસંપન્ન વર્ગની સામે એક બાજી: પ્રચારકુરાડ: બુદ્ધિયાળી ગણાતો: અને જનતામાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરતો આવેતો વર્ગ દેશમાંગી જ જોડનાતો જવો જોઈએ. જે વર્ગ વચલા માર્ગમા સ્થિર હોય, પ્રાચીન સ્થિતિનો પૂરો જ્ઞાતા ન હોય છતા કેટલેક અંશે પ્રાચીન ઇતિહાસ અતે શોધજોળને નામે પસપાતી હોય, તથા નવીનતાનો વિરોધિ હોય-છતા જમાનાને નામે: પ્રગતિને નામે: તેનો પાકો પસપાતી હોય. આમ વચલા માર્ગમા રહેલા વર્ગને આગેવાન જનાવવાથી મૂળમૂલ શક્તિઓને પરાસ્ત કરી થકાય તેને દેશનેતા ને લોકથાહીનો આગેવાન જનાનીને પોતાના હિતો જ આડકતરી રીતે વિદેશીયોએ સાધ્યા છે. એમ ખૂળ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. તેની સામે સમાજવાદ: સામ્યવાદ: વગેરે જોડવાઈ રહ્યા છે. આ બધી સાકળ હવે જરાજર સમજાય છે.

પછી સર્વેએ હાર્દિક બાવપૂર્વક વંદના કરી “ ધર્મલાલ ” આશી: માથે થકાવી નમ્રતાપૂર્વક વિદાય લીધી.

(૪) “ ભારતીય આર્યપ્રજાની સુસમાજ વ્યવસ્થામાં આજના સામાજિક પરિવર્તનો કરવાનાં રહસ્યો:

વિહાર દરમ્યાન એક વટવૃક્ષની નીચે મહાત્માઓ વિસામો લેવા બેઠા હતા. વચ્ચે તેઓના પૂજ્ય ઉક્તા આચાર્યશ્રી બિરાજમાન હતા. તત્ત્વજ્ઞાનની સૂક્ષ્મ વાતો ચાલતી હતી. તેવામા બાબુના ગામલોકોના બાળકો અને બાલિકાઓ તથા કેટલાક યુવાનો ત્યાં આવી ચડ્યા હતા. તેઓ ત્યાગી મહાત્માઓ સમજીને વારસામાં મળેલી ભારતીય સંસ્કૃતિની સભ્યતાપૂર્વક બેહાથ જોડી, મસ્તક નમાવી, વંદના કરી, આજુબાજુ બેસી ગયા હતા. કેટલાક એમ ને એમ ઉભા રહ્યા હતા. કેટલાક નાના નાના બાળક-બાલિકાઓ આગળ ઉભા રહેવા અને બેસવા આમતેમ દોડાદોડી કરતા રહેતા હતા. તેવામાં એક નાની બાલિકા થોડીક જગ્યા સમજીને વચ્ચેથી પસાર થઈ; સામે જવા દોડવા જતી હતી, તેવામાં એક મુનિમહારાજશ્રીએ તેને હાથથી અટકાવી, અને “ તેનો સ્પર્શ ન થઈ જાય ” માટે પોતે સંકેતપૂર્વક બસીને બેઠા. આ જોઈને એક ચાલાક યુવકે પ્રશ્ન કર્યો કે: “ મહાત્મન! આપશ્રીએ આ પ્રમાણે શા માટે કયું ? ”

પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં મુનિશ્રીએ કહ્યું કે-“ મહાનુભાવ ! તે બાલિકાનો સ્પર્શ થઈ જાય તો અમારે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું પડે. ”

“ તો પછી આપના સાધ્વીજી મહારાજશ્રીને કોઈ બાળકનો સ્પર્શ થાય તો-તેમણે પણ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું પડે ? ”

“ હા જ. ”

“તેણે શું કારણ ?”

“ તે તમને પૂજ્યતમ ગુરુમહારાજશ્રી સમન્નવશે.”

પ્રશ્નકાર યુવકે ગુરુમહારાજશ્રી તરફ ફરીને એ જ પ્રશ્ન ફરી પૂછ્યો. ગુરુમહારાજશ્રીએ જણાવ્યું કે—

“ મહાનુભાવ ! પોતાના જ નાનામાં નાના પુત્રને સાધ્યી, કે પોતાની જ નાનામાં નાની પુત્રીને મુનિરાજશ્રી નજર સ્પર્શી શકે. સ્પર્શે તો બન્નેયને પ્રાચક્ષિત હેવું પડે. તો પછી, બીજાના પુત્ર કે પુત્રીના સ્પર્શને માટે તો પૃછવું જ શું ? ”

“એક નિદોષ નાના બાળકના સ્પર્શથી શુ થઈ જાય ?”

“ પ્રશ્ન ઘણો સાદો અને સામાન્ય છે. પરંતુ, આધ્યાત્મિક યાત્રાજોની તે જાતની વ્યવસ્થા સૂચવવાના મહાનુભાવી દીર્ઘદષ્ટિ છે. આમાં સ્પર્શાસ્પર્શના વ્યાવહારિક ભૌતિક વિજ્ઞાન સાથે આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી મહાનુભાવી અને ચક્રસ્થો સમાવેશ છે. આથી જ ભારતીય જીવન પ્રણાલીકાના રહસ્યો માત્ર ભૌતિકવિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જ કલનારા વિદેશીયોને અને તેઓના અનુયાયિ ભારતીયોને સમજવા ઘણા જ શુભવસ્તુ ભરેલા ઘડ પડે છે, ને ખરાખર સમજતાયે નથી. તેથી, તેઓ તેને રૂઢિ. અજ્ઞાન. બેઝન: કહી, કંઈ કાઢના હોય છે: એટલું જ નહીં, પરંતુ તેની વિરુદ્ધમાં પોતાની કલ્પેલી માન્યતાઓ પ્રભાવે આધુનિકદબ્બે લોકમત ફેળવી, તેના ઉપર પ્રતિબંધ નૂકનના કારણે તેના પાતળતાઓનાં પસાર કરવા-કરાવવાની વિચારણા અને પ્રયાસો ઝુપી ઉઠે રહેતા જતા હોય છે. તારતની જીવન પ્રણાલીના સૂક્ષ્મ રહસ્યજન પ્રવળજનો તેથી આંતર-માનુષ્યોને તે કાળે કાળે અનુભવતા હોય છે. એક તો તેમ કરવામાં પોતાનાજ દેખાવારૂઢિ માન્ય અને વિદેશીય શલામીની માનસદશા બુલે છે ને દુ:ખી થાય છે અને બીજા તરફ, તેના પાતળતાઓનાં નિયંત્રણ આવી પડવાનો ભય સેવી દુ:ખી થાય છે. ને તેથી કરતાં જો કંઈ કાળે ના: આલથી કંપી ઉઠે છે. ”

“એવું બધું મને સમજાતું નથી. પરંતુ તારી જોડ મને રસ છે. તારું
પ્રકથાન થઈ જાય ?”

[illegible][illegible]

દર્શનાદિક વિષે સમજવાનું છે. કંઈન, સ્પર્શનાદિગી પ્રાપ્તિનું નતનો મંત્ર ગીતી રીતે થઈ જતો જણાતો નથી, પરંતુ તેમાથી જાંઝ ચવાના પદ્યગો ઉમા ચવાના કારણે બની જવાની ખાસ સંભાવના હોવાથી અગમનેતી ભરેલી પ્રાર્થેતી રૂપે તેનાથી પદ્ય દ્ર રહેવાની લલામણો કડક ચબ્દોમાં સંગોટ રીતે કરવામાં આવી હોય છે. નિમ્નેશા હમ્મેશાં એવી રીતે હોયની સંભાવના સુધી નિયંત્રણ મૂકના પડે છે. જેમ કે-ચોરીમા સહાયક કે ચોરીનો માત્ર ખરીદનાર પણ ચોરીના ગુન્હાની સજાને પાત્ર બને છે.

ત્યાગી મુનિ વગેરેની વાત તો જવા હો, પરંતુ પ્રાપ્તિનું આગી: સ્વકારાસંતોષી: ગૃહસ્થો માટે પણ તે મર્યાદાઓ પાળવાની ખાસ બતાવણ છે. જે આસન ઉપર શ્રી બેઠેલ હોય, તે આસન ઉપર પુરુષ બે ઘડી સુધી, અને પુરુષ બેઠેલ હોય, તે આસન ઉપર શ્રી ચાર ઘડી સુધી બેસવાનો ત્યાગ કરવાની મર્યાદા બતાવવામાં આવે છે. એવી નાની નાની બાબતો બતાવવાને રક્ષક વાડ: કિલ્લો: કહેવામાં આવે છે. જેમ રાજા શત્રુને રાજ ધાની અને પોતાના પ્રદેશથી દૂર ને દૂર રાખવા એક પછી એક અનેક યોજનાઓ રાખે છે. જેવી કે-કિલ્લો: ખાઈ: ગાઢ જંગલો: પહાડો: ચોકીયાતો: લશ્કર: વગેરે ગોઠવી રાખે છે, અને શત્રુઓ આમાંની એક વસ્તુને ઓળંગી પાર કરી આગળ વધી આવે, અને બીજીઓને ઓળંગવાની તૈયારીમાં પડે તેટલી વારમાં તો રક્ષણ કરવાની બીજી યોજના ઉભી કરવાની તક મેળવી શકાય છે. તે જ પ્રમાણે નતના રક્ષણ માટે આ બતની રક્ષક યોજનાઓ મહાપુરુષોએ શાસ્ત્રોમાં દીર્ઘદષ્ટિપૂર્વક બતાવેલી છે. તેનું પાલન સર્વ વ્રતોના રક્ષક સર્વને માટે જરૂરી થઈ પડે, એ સ્વાભાવિક છે.

સમજવાનું એ છે, કે-વિષય-વાસના એ એવું માનસિક સૂક્ષ્મ તત્ત્વ છે કે તે ક્યારે અને કયે માર્ગેથી પોતાનું પ્રાબલ્ય બતાવી હુમલો કરી દે, તે કોઈથી કહી શકાતું નથી. તેથી તેને બ્રહ્મ થવાના તમામ દૂર દૂરના ચે તમામ બારણાં પણ સજ્જડ રીતે બંધ કરવા-કરાવવાનું હિતચિંતકોનું લક્ષ્ય હોય છે, તેથી તેવા ઉત્તમ ઉપાયો બતાવવાનો મહાપુરુષો મહાપરોપકાર કરે છે. જેના પાલનથી કર્તવ્યનિષ્ઠ શ્રી-પુરુષો પવિત્રતા બળવી કર્તવ્યમાર્ગમાં સ્થિર રહી શકે છે.

આજે જે શિક્ષણ અને બૌતિક વિજ્ઞાન વધ્યું છે, પરંતુ તેથી શ્રી-પુરુષોના આસ્ત્રિ ઉત્તરોત્તર કેટલાં બધાં શિથિલ થતા બાય છે? તેનું કારણ ઉચિત અને જરૂરી મર્યાદાઓના પાલનનો અભાવ વધતો બાય છે, તે છે. પૂર્વના પુરુષો મુદ્દાસરના ઉપાયો દૂકામાં સૂચિત ને રૂઢ કરીને, એક રીતે અપૂર્વ શિક્ષણ આપતા હતા, ત્યારે આજે લંબાણથી અભ્યાસ કરવાથી પણ જીવન ઘડનારા સારભૂત તત્ત્વો કાંઈ મળતાં નથી. ઉલટા હોય છે, તે પણ મોટે ભાગે શિથિલ થાય છે, ચાલ્યા બાય છે. ને નષ્ટ પણ થાય છે.

“ તો પછી રજસ્વલા સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ અમુક દિવસ વર્જવામાં આવે છે, તેમાં તો તે વર્જનારા મુનિ મહાત્માઓ શિવાયના પણ પુરુષો-સ્ત્રીઓ વગેરે હોય છે. તેથી પ્રશ્ન થયું ત્રતને શું રક્ષણ મળતું હોય છે? પતિ પોતાની રજસ્વલા પત્નીને પણ સ્પર્શ ન કરે, પુત્ર કે પુત્રી પણ રજસ્વલા પોતાની માતાને સ્પર્શ ન કરે, એ કેવું વિચિત્ર ગણાય? ”

રજસ્વલા બાઇને તિરસ્કૃતની જેમ બાબુએ રાખે, તે કેટલું ખરાબ ગણાય ? ચપ્પુ વાગે અને આંગળી કપાવાથી લોહી નીકળે, ગૂંમડું ફૂટવાથી પડ નીકળે; ત્યારે કોઇ અસ્પૃશ્યતા સમજતું નથી તેલું શું કારણ ? માત્ર પાણીથી ઘોંઘા નાખવાથી ચાલી શકે છે. ”

“ કોઈ પૂછશે કે-“ પાણીથી પણ એ શા માટે ઘોંઘા ? ”

પરંતુ આવા પ્રશ્નોના જવાબ આપવાનો આ પ્રસંગ નથી. તેમજ તેટલો સમય પણ અમને આજે નથી. કારણ કે-હજી અમારે દૂર સુધી વિહાર કરવાનો છે. પરંતુ જ્યારે તમેએ જિજ્ઞાસાથી પ્રશ્ન કર્યો છે, તો અતિ સંક્ષેપમાં તેનો નિર્દેશ કરી દેવો યોગ્ય છે. ”

“ મહા કૃપા ! ”

“ હાઈ ! ખરી વાત એ છે, કે-સ્પૃશ્યસ્પૃશ્યનું એક વિજ્ઞાન છે. જેમ અમુક સંજોગોમાં સ્પૃશ્ય પદાર્થો સંપ્રયાતીત હોય છે. તેમજ અમુક સંજોગોમાં અસ્પૃશ્ય પદાર્થો પણ સંપ્રયાતીત હોય છે. તેના પ્રતિકારના શુદ્ધ શુદ્ધ ઉપાયો પણ એટલા અને વિચિત્ર પ્રકારના હોય છે. સંજોગો વિશેષના સ્પૃશ્ય અસ્પૃશ્ય અને સ્પૃશ્ય સ્પૃશ્ય બની જાય છે. લોકિક ને લોકોત્તર પણ સ્પૃશ્યતા અસ્પૃશ્યતા હોય છે. તેથી તેનું પણ એક વિજ્ઞાન છે. એ જ પ્રમાણે રસ-રંગ-ગંધ-શબ્દ. આકાશ-વાયુ-પૃથ્વી-અવગત વિજ્ઞાન હોય છે. એ વિજ્ઞાનોનો કોઈથીયે કદી ઇન્કાર કરી શકાય તેમ નથી. ”

હોય છે. તે તે ઉપાયથી જ તેનો તેનો પ્રતિકાર થાય તે બીજી રીતે તેનો પ્રતિકાર થઈ શકતો નથી હોતો.

એકના પ્રતિકારનો ઉપાય બીજાના પ્રતિકાર માટે તમ જાગે જ એવો પણ નિયમ નથી હોતો. તેલની ચિકાસ પાણીથી નહીં થાય. પરંતુ ડેરી રાખઃ કે એવી જ કોઈ લુખી ચીજનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. તે પ્રમાણે કરેજ અસ્પૃશ્યતાના પ્રતિકાર એક જ જાતના હોઈ શકતા નથી. પરંતુ મુઠા મુઠા હોય છે. તે પ્રમાણે ડોહી, પઠું, પણ અસ્પૃશ્ય પદાર્થો તો છે. પરંતુ તે ચોરૂખા પાણીથી પ્રતિકાર્ય છે. તે પ્રમાણે રજસ્વતાની અસ્પૃશ્યતા ચોથા દિવસે ચોરૂખા જળના રીતગરના સ્નાનથી પ્રતિકાર્ય હોય છે. અનુક વખત પણ પ્રતિકારનો ઉપાય બને છે તે પ્રમાણે ત્રણ ચાર દિવસનો વખત જવા દેવો એ રજસૂની સ્વચ્છતાનો ઉપાય છે.

તેમાં સાચું રહસ્ય એ છે, કે- આજના કેટલાક અજ્ઞાન લોકો રજસ્વતાના રજસૂને લોહી માની લે છે. તે ગંભીર ભૂલ છે. તે લોહી નથી પરંતુ, એક જાતની તે મલીન રજસૂ-ધૂળ-મેલ છે. સ્ત્રીની યોનિ મનુષ્યરૂપી વૃક્ષનું મનુષ્યરૂપી નવું ફળ જન્માવવા માટેનું સ્થાપિ ફૂલ છે. પુષ્પ છે. જેમ ફૂલમાં પરાગ-સ્વધૂળ-એકઠી થાય છે, તેમ સ્ત્રીની યોનિ રૂપી ફૂલમાં શારીરિક પ્રક્રિયાને કારણે રજસૂ-ધૂળ ઉત્પન્ન થયા કરતી હોય છે. તે મહિને એકઠી થઈને બીજા પ્રવાહી દ્રવ્યો સાથે બહાર વહે છે. તેમાં પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલી રજ ખાસ મલીન હોવાથી તેને ત્રણ દિવસ સુધી વહી જવા દેવી પડે છે પછીનું શુદ્ધ રજસૂ ત્યાર પછી આગળ આવે છે. જે ગર્ભ ધારણ કરાવવા માટે યોગ્ય હોય છે. તેથી અયોગ્ય રજસૂમાં ગર્ભ ધારણ ન કરવા દેવા માટે એ મર્યાદા વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં પણ પોતાના વિજ્ઞાનના આધારે કડક અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સ્વીકારાયેલી છે. સુખ્ય ઉત્પન્ન કરવાના વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી પણ તે કેટલું યોગ્ય છે? તે તમે પણ હવે સમજી શકશો. તથા જ્યાં જ્યાં રજસ્વલા સ્ત્રી હરે ફરે છે; ત્યાં ત્યાં તે રજસૂ ઉડતી રહે છે. તેમાંથી એક જાતની વિચિત્ર ગંધ-હુગંધ પણ સરૂઆતમાં ફેલાતી હોય છે, એમ અનુભવીઓ કબૂલ કરતા હોય છે.

તેથી આધ્યાત્મિક ક્રિયાઓ, મંત્રજપાઃ પૂજાપાઠઃ સ્તોત્રપાઠઃ શાસ્ત્ર વાંચનઃ વગેરે તદ્દન પવિત્ર સ્થાન ને સંજોગોમાં કરવાની ભલામણ ઠામ ઠામ દરેકના આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોમાં હોય છે, એક રીતે એ સર્વ ઉચ્ચ પ્રકારની સ્વચ્છતાના નિયમો છે; તેથી, રસોઈ, ખાન-પાનમાં પણ શુદ્ધિ રાખવી જરૂરી હોય છે. આ કારણો સ્વચ્છતાઃ પવિત્રતાઃ શુદ્ધિઃ વગેરેના નિયમોને અનુસરીને તેની અસ્પૃશ્યતા રાખવાનાઃ તેને દૂર એકાતમાં રાખવાનાઃ નિયમો વિજ્ઞાનને અનુસાર છે. એમ કોઈથીયે કબુલ કર્યા વિના ચાલે તેમ નથી જ. તેમાં તેના ઉપર દ્રેષ કે તિરસ્કાર હોવાની કલ્પના કરવી એ એક જાતની મૂર્ખતા મનાય કે નહીં?

પરમ યોગીઓની વાત જુદી જ છે. પરંતુ સામાન્ય જનસમાજને ધાર્મિક બાબ-તોમાં વારંવાર શુદ્ધિઃ સ્વચ્છતાઃ વગેરે બળવવાની ભલામણ તેના ભલા માટે છે. આધુનિક

ડોક્ટરો પણ સૈદ્ધાંતિક ન થવા દેવા માટે શુદ્ધ ખાનપાન, હવા, મકાન, વગેરે રાખવાની વારંવાર ભલામણો કરે છે, માટે ધાર્મિક માન્યતા ધરાવતા લોકો તે દિવસોમાં શુદ્ધિ પાળે, પળાવે, તે ખૂબ ખૂબ યોગ્ય છે. ધાર્મિક માન્યતાઓ ન ધરાવારોએને પણ જો તે મર્યાદાનું પાલન ન કરે, તો તેથી થતાં ખીજા દુન્યવી નુકસાનો ગૂઢ રીતે તો થયા વિના રહેતા જ નથી હોતા. માટે તેઓએ પણ આ નિયમોનું પાલન કરવું જોઈએ. માટે રજ સ્વલાની અમુક વખત અસ્પૃશ્યતા રાખવાની ભલામણ ભારતના વૈદ્ય શાસ્ત્રો ઉપરાત લગભગ દરેકના ધર્મશાસ્ત્રોમાં તો છે, પરંતુ બહારના શાસ્ત્રોમાં પણ છે. પારસી લોકોને પણ બરાબર પાળવાની ભલામણ છે. તથા બાઇબલના ઓલ્ડ ટેસ્ટામેન્ટમાં પણ તે વિષે વિગતવાર ભલામણ છે. અનાતમવાદી લોકોની અને અનાતમવાદી વિજ્ઞાનની માન્યતાને આતમવાદી ધર્મો અને વિજ્ઞાનો કબુલ ન રાખી શકે, એ સ્વાભાવિક છે. આ વિષય ઘણા જ બહોળો છે. અને અનેક વિજ્ઞાનો સાથે સંબંધ ધરાવનારો છે, એ બરાબર સમજો ભારતની જીવનપ્રણાલી સાથે સંસ્કૃતિના સિદ્ધાંતો તેની પાછળ અનેક વિજ્ઞાનો અને તત્ત્વજ્ઞાન સંકળાયેલા છે. કોઈ પણ રૂઢિ એમને એમ ચાલી પડેલી નથી હતી.”

“આપશ્રીનાં આ ખુલાસાથી અમારા મનનાં ઘરનાં (ખુલાસા) સમાધાનો થાય છે પરંતુ એક એ શંકા થાય છે, કે માનવ માનવ વચ્ચે તિરસ્કાર બુદ્ધિ અને ઉચ્ચનીચ બાતિનું અભિમાન અને તિરસ્કાર તો યોગ્ય ન ગણાય ને ?”

“વળી આ નવો પ્રશ્ન છેડાયો છે. અવકાશ નહીં છતાં, ને વિષે તમે કહેવો. મુત્તામાં એ છે, કે:- માનવ માનવ વચ્ચે તિરસ્કાર બુદ્ધિથી સ્પૃશ્યતા-અસ્પૃશ્યતા રાખે એ ને ઘણો મોટો દોષ છે. ને ધાર્મિક તથા સામાજિકે પણ મુત્તો પડે છે. પરંતુ, માનવ માનવ કલ્પના કરીને, વૈજ્ઞાનિક આધાર ઉપરની તે વ્યવસ્થા તોડી એ પણ એક કાલ્પનાર શુંકો કેમ નથી? માનવ પ્રત્યેની માનવીની તિરસ્કાર બુદ્ધિ બહાર પાડે છે કે જ છતાં, ચોરઃ ખુનીઃ વિગેરે પ્રત્યે નહીં, પરંતુ તેના એ કેવો વાદ સ્વભાવિક રીતે જ તિરસ્કાર બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે સમજાવે પાડે નથી.

શાસ્ત્રોમાં તો બાતિમદઃ જ્ઞાનમદઃ ગણના. વગેરે જોડે-જોડકરો જોડાવે છે નથી એટલું જ નહીં, પણ તે કરવામાં પાપકરે પાપ નહીં જાય એવું જોડાવે છે. પરંતુ ગણને કે જ્ઞાનને પાપરૂપ ગણવામાં આવ્યા નથી. “જ્ઞાન અને રૂઢિ વગેરે ને પાપ કરવા જ જોઈએ.” એવો ઉપદેશ હોય છે, એ જ પ્રમાણે, ઉચ્ચ બાતિ કે મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં શુભ છે, દોષ નથી પાપ નથી. પરંતુ ઉચ્ચેકેક ને વચ્ચેકેક ને તેનો માત્ર મદ કરવામાં અભિમાન કરવામાં કે. આ વિષેકે આ માનવજન્ય વચ્ચેકેક ને જરૂરનો છે.

મહત્વાગ કરવાની વાતનો આરોપ બાતિ કે. માનવ રૂઢિ વિષેકેક ને કરવામાં મોટી મુશ્કેલી થાય છે. જે આજે વિદ્યાર્થોનાં દરેક મનુષ્ય આજે, અધિક કેલિના સાથેકે માટે બાતિ. બગ. રૂઢિ વગેરે સામાજિક અવસ્થાના પાપના ઉપરોચી હોય છે. માટે સંસ્કૃતિના તેને અવરોધ રાખવો એ જ જરૂરનો છે.

રસ્ય-અરસ્ય, સુંઘવા ગોચ્ય-અગોચ્ય, ગમ્મગમ્મન, જાનાજાના, ગેપાગેપ વગેરેના મેનાનિક રહસ્યો હોય છે. આથી, વિદેશીય ઝોઝો પોતાના જ ચિંતો માટે ગમે તેમ આરોપો કરીને પણ દોષો કરાવે, તેના આધારે પણ આપણે ઝેરાતું ન જોઈએ.”

“આના (સંબંધમાં) અનુસંધાનમાં જ બીજા એ નાના પ્રશ્નો છે. તેના યુક્તા સાથે જ આખી દેવામાં આવે, તો મહાકૃપા !”

“જોલો ઉતાવળ કરો. સમય થાય છે.”

“આપણા દેશમાં પાછળ પડેલીઃ અને અસ્પૃશ્યઃ ગણાતી જાતિઓની ઉન્નતિ કરાઈ રહી છે, તે જાળતમાં આપ શું કહો છો ?”

“તેઓની કે કોઈની પણ ઉન્નતિ થાય તેમાં તો અમારી પ્રમોદ જાવના હોય પરંતુ “તેઓની ઉન્નતિ થાય છે.” એ મોટી પ્રમાણ છે. ઉન્નતિ કરવાના પ્રયત્નો તરીકે ગણાતા પ્રયોગો થતા હશે. પરંતુ ઉન્નતિ થતી હોય એમ દેખાતું નથી. એકદર અવનતિ તરફ ગતિ થતી હોય એમ જોવામાં આવે છે. મહાપુરુષોની વ્યવસ્થામાંથી અમૂલ્યૂલ પરિવર્તનને નામે આખી પ્રજાને અનેક રીતે રચૂલ કરાઈ રહી છે. તેવું આખી પ્રજાને જે તુકશાન થશે, તેમાંથી એ લોકો પણ શી રીતે બચી શકવાના હતા ? આજે તો માત્ર સ્વાર્થની ખેંચાણેથી આખી હુનીયા ઉપર ગોરી પ્રજાએ ફેલાવી દીધી છે. તેમાંથી તે સામાન્ય સમજના લોકો શી રીતે બચી શકશે ?

આર્થ મહાપુરુષોની અસ્પૃશ્યતાપાલનની છેલ્લી સામાજિક અને ધાર્મિક હેતુની સુવ્યવસ્થાઃ અને ઉંચામાં ઉંચી દેવ-મંદિર જેવી સંસ્થાઃ વગેરે વચ્ચેની મર્યાદાઓ હુપ્ત કરવાથી બીજી કોઈપણ મધ્યમ ગાણાની મર્યાદાઓ શી રીતે ટકી શકે ? ન જ ટકી શકે. તો પછી પ્રજા પણ પોતાના સાંસ્કૃતિક જીવનનું અસ્તિત્વ કેવી રીતે ટકાવી શકે ? ન ટકાવી શકે. તો પછી, પ્રજાઓની લાવિસ્પર્ધા પ્રસંગે પ્રજા શી રીતે ટકી શકે ? એ ખાસ વિચારવા જેવું છે.

પ્રજામાં અંદરોઅંદર ભેદનીતિ ઉભી કરવા માટે પ્રજાના એક-બીજા વર્ગોને પરસ્પર હરિક્ષાર્થમાં ગોઠવવા માટેની વિદેશીયોની આ જાતની પ્રચારક યોજનાઓ છે. આ શિવાય તેમાં બીજું રહસ્ય નથી. પાછળની જાતિઓને આગળ લાવવાનો હેતુ સંસ્કૃતિરક્ષક આગળની જાતિઓને પાછળ પાડવાનો હોય છે. એ રીતે દેશ, ઉદ્યોગો અને મિલકતો ઉપર આડકતરો કાબુ પોતાનો જમાવવાનો ઉદ્દેશ હોય છે. તેથી વર્તમાન પ્રગતિની આડે સંસ્કૃતિરક્ષક ભારતના બળો આવી શકે નહીં. પાછળની જાતિઓ આર્થિક ઉન્નતિ થવા છતાં સાંસ્કૃતિક બળોનું રક્ષણ કરી શકવાને અશક્ત જ હોય છે. આમ બન્નેય રીતે વિદેશીયોને ફાયદો થાય છે. માટે આ જાતની ઘણી હિલચાલો શાંતરૂપે ભારતમાં તેઓએ સો સો વર્ષો પહેલાથી સત્યાગ્રહ અને અસહકારની હિલચાલોની ચે પહેલાથી ચરુ કરેલી છે.

વિદેશીય આદર્શોને વેગ આપનારી કેબ્રેસ સરઘા પગભર થયા પછી, તેની સાથે પ્રજાની પોતાની હિલચાલોરૂપે પોતાની એવી બાબતો જોડી દેવામાં આવી છે. જેથી તેને લોકમત વગેરેનો ટેકો ગણાવી, ધારાસભા સુધી લઈ જઈ, કાયદો કરાવી ચકાય છે. તેને બહેરની વસ્તુ બનાવી દેવામાં આવી હોય છે. તેમાં દેશનો ઉદ્દય ગણાવવામાં આવ્યો છે. ખરી રીતે, તેમાં મૂળ હેતુ ભારતીય પ્રજાની સાંસ્કૃતિક વ્યવસ્થાના આ-મૂલ-દૂલ (મૂળથી માડીને ટોચ સુધી) પરિવર્તન કરી નાખવાના હેતુઓની સ્પષ્ટતા તેઓએ જોઈ છે, ને ગોઠવી છે, તેથી વાસ્તવિક રીતે, એ પ્રશ્ન આપણા દેશનો કે પ્રજાનો નથી પણ જનતાની ગૌરી પ્રજાનો પોતાનો છે. આ બાબત માટે જ્યારે લોર્ડ સ્ટેફર્ડ કીપ્સે હીંદ સ્વાતંત્ર્યધારો ખ્રીટીશ પાર્લામેન્ટમાં પસાર કરવા મૂક્યો ત્યારે તેને એ મતઢાળનો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો, કે—“ તમે ભારત માટે સ્વાતંત્ર્યધારો પસાર કરાવવા અહીં કાન્યા છો, પરંતુ ‘આપણા’ અસ્પૃશ્યતાના પ્રશ્નની શી પરિસ્થિતિ છે ? ”

જવાબમાં તેમણે આ ભાવાર્થમાં કહ્યું હતું, કે—“આપણે જે પ્રશ્ન આપે તેવી સ્થિતિમાં છે, કે—તેનું પરિણામ આપણી ધારણા પ્રમાણે અવધા કરશે. તે ઉકેલની દિશામાં છે. તેની ચિંતા કરવાની નથી.”

એજ પ્રમાણે યુ૦ એન૦ ઓ૦ માં આ પ્રશ્ન એજ દિવિનિદુને ગમે ના નીને
છણવામા આવેલો છે. વળી ભાગીય સાચુતિક નીતિ અને સ્વચરનાને ડુપા કાગલા
મુખ્ય લક્ષ્યથી યુ૦ એન૦ ઓ૦ એ પણ માનવી નમાનન નુ બાંહેધાર નુ દેવે દેવતા
ભૌતિક વૈજ્ઞાનિકોની સલાહ-સમ્મતિને આગળ કરીને બાહ્ય રીતે તેને કહે છે “ આ
અને “ આવા ” બહારના બીજા ઘણા પ્રશ્નો દેખાતેલાઓ અને સમજાતેલાઓ બહુ
સંસ્થાઓ મારફત બહારથી ભારતીય બનાવવામા આવેલા છે અને તેમાંથી
આખતો છે, કે તેમા તમારો પ્રવેશ ઘણી શક્યતા નહીં બતાવે છે. આથી
તમારૂં ગળુ શું ? તેની પાછળ પછા સૂચન રહસ્યો વિગતો હોય છે

સારાશ્ય એ છે, કે માનવનો તિસ્તકાર કરવાથી દેહી જનતામાં નહીં પણ તેનાં બાળકોમાં પણ એવો જ અસરકારક પ્રભાવ પડે છે. પરંતુ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી વિચારતાં, તેના મનની ક્ષમતા કે તેનાં શરીરની શક્તિમાં કોઈ ફરક પડતો નથી. એટલે કે, જો એક પુરુષે કોઈ કામ કર્યું હોય તો એક સ્ત્રીએ તે જ કામ કરી શકે છે. માનવો? શા ન માનવો? તે દૃષ્ટિએનો વિષય કે જનતામાં કે જનતામાં જોઈએ. માને, બીજા ન માને. બસ આ જ સ્થિતિ છે. તેથી એક જ જાતનાં માનવો જીવે છે. બીજા પ્રવર્તના રીત-રિવાજોના અનુકૂળ કે તે જાતનાં જાતનાં જીવે છે. એ જીવનની જીવન-શક્તિઓ જીવન-શક્તિઓ પરથી પરિણમી જાય છે. એ જ જીવન-શક્તિઓ જીવન-શક્તિઓ પરથી પરિણમી જાય છે. એ જ જીવન-શક્તિઓ જીવન-શક્તિઓ પરથી પરિણમી જાય છે. એ જ જીવન-શક્તિઓ જીવન-શક્તિઓ પરથી પરિણમી જાય છે.

1. What is the purpose of the study?
 2. What are the research objectives?
 3. What is the scope of the study?
 4. What are the limitations of the study?
 5. What is the significance of the study?

અને તેને માફકના ફેરફાર કરાવી નાખવા પ્રયત્નશીલ વહા મેકાઓથી છે. આમ છતાં તેઓ તે સઘળું એમ કહીને કરાવે છે, કે—

“ તમારા ભલા માટે અમે દરેક શોધો, યોજનાઓ અને પરિવર્તનો કરીએ છીએ ” આ જાતના દેખાવના વલણથી સ્થાનિક પ્રજા દોરવાય છે, પ્રથમ સુધારાને નામે ભારતીય આદર્શોનું પરિવર્તન કરાવીને મૂળ સ્થિતિથી અપૂર્ણ કરવામાં આવે છે, તે પછી પોતાના આદર્શ પ્રમાણે કાયદા કરાવીને મૂળથી જ પરિવર્તન કરાવવા તરફની પ્રેરણાઓ શરૂ કરતા હોય છે. ને સ્થાનિક પ્રજા જેમ અને તેમ મૂળભૂત મર્યાદાઓથી અચૂત થતી જાય, તેવી ઘટનાઓ આરેય તરફથી ગૂઢ રીતે ચાલુ કરાયેલી હોય છે. તેથી તે તે પ્રજાના ભલા માટે જે કંઈ હોય, તેથી કંઈક બહારથી ભડું થતું પણ દેખાતું હોય છે. એ સારાનો લાભ લેતાં લેતાં તેઓનો માલિકીહક્ક અને કબજો જ ચાલ્યો જઈ તેઓનો વિદેશીયોનો સ્થાપિત થઈ જાય છે. એ મોટો દોષ પ્રજાની આગળ વીંટળાઈ જાય છે. જે આજે જોવામાં આવતો નથી. તે સિવાય જો બીજું કંઈ ભડું કરવામાં આવતું હોય કે આવ્યું હોય તો પ્રજા તે માથે ચડાવે. તેમાં જરાપણ આનાકાની ન જ કરે.

આ સુદૃઢ પ્રજાના આગેવાનો આધુનિક સુધારા અને પરિવર્તનો સામે વાંધા ઉભા કરતા હોય છે. પરંતુ તેઓને આજ કારણે પ્રત્યાઘાતી કહી હડપૂત કરવામાં આવતા હોય છે. આ જાતનું સૂક્ષ્મજ્ઞાન ભારતના જે યુવકોને ન હોય, તેનો તેઓ લાભ ઉઠાવતા હોય છે અને શ્રી રાજા રામમોહનરાયથી માડીને દરેક પ્રદેશોમાના તેવા યુવકોનો તેઓએ આજ સુધી લાભ ઉઠાવ્યો છે. તે યુવકો ધાર્મિક કે સામાજિક મર્યાદાઓને ઓળંગી-વધતે અંશે ભગ યુવાનીના ઉત્સાહમાં કરી બેઠા હોય અને વિદેશીયોએ તેને ઉત્તરજન આપ્યું હોય તથા તેઓના નામે છાપા તથા પાઠ્ય પુસ્તકોમાં આગળ રાખતા આવ્યા હોય. સરકારી કામોમાં તેને વધુ વજન આપતા આવ્યા હોય એટલે પછી તેઓ પણ તે ભૂલોમાંથી પાછા ફરી શકે નહીં.

૧ ભારતીય રહસ્યોના ઉંડાણના અજ્ઞાન: અને વિદેશીયોની સ્વાર્થી જાળનાં ભાવિ પરિણામો: અને ગૂઢ હેતુઓનું અજ્ઞાન: તેઓને એક વખત દોરવી જાય. આમ શ્રી નર્મદ: શ્રી મહીપતરામ: વગેરે તે તે વખતના ઘણા યુવકો દોરવાઈ ગયેલા જણાય છે. અને પ્રજાના મૂળભૂત હિતોને નુકસાન પહોંચાડ્યું છે. હાલમાં તો આતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે યુવક સંસ્થાઓ સ્થપાઈ ગઈ છે. તેમાં ભારતની એ દિશાની યુવક પ્રવૃત્તિની સંસ્થાઓને સાંકળી લેવાની ગોઠવણો થઈ ગઈ છે. એટલે એ જાળમાં ફસાયેલા વર્તમાન યુવકો તો તેમાંથી છૂટી શકે તેવી કોઈ સલાવના નથી. અથવા ઓછી છે. વિદેશીય દૃષ્ટિથી થતા વર્તમાન સામાજિક સુધારા ભારતીય સમગ્ર પ્રજાને આ રીતે નુકસાન કરે છે. ।

ભારતીય સામાજિક ધોરણોથી ઉતરતી કક્ષામાં કોઈ કારણસર આવી ગયેલા લોકોની પુરોહિત ગુરુના નિયંત્રણ નીચે: જુદી જાતિ ગોઠવી આપીને: દરેકને પાછા લઈ શકાય છે. પરંતુ પરદેશીઓનો આગ્રહ “ બધાને સાથે લેળવવાનો છે ” પહેલાના વર્ગમાં નાપાસ

ધયેલાને ઉપરના વર્ગમાં એસાડી ઉપલા વર્ગને ફરકત કેમ પહોંચાડાય ? એજ પ્રમાણે ઉપલા વર્ગમાં પાસ ધયેલાને નીચલા વર્ગમાં કેમ એસાડાય ? જો નાપાસ ધયેલાની મોટી સંખ્યા હોય, તો તેને માટે એક નવો વર્ગ જોડી તેની વ્યવસ્થા કરી શકાય, નહીં કે તેને ઉપલા વર્ગમાં ચડાવી દેવાય એજ પ્રમાણે તેવા લોકોની એક નવી જ્ઞાતિ સ્થાપીને તેઓને માટે વ્યવસ્થા કરી શકાય એવો માર્ગ આર્યન્નમાજ વ્યવસ્થામાં છે. પરંતુ તે પ્રમાણે ન કરવા દેવા માટેઃ અને બધાયને સાથે લેણવવાનો વિદેશીયોનો આગ્રહ છે. અને એમ કરીને ભારતીય ઉત્તમ સમાજવ્યવસ્થા તોડી કે તોડાવી નાખવાનું હક્ક છે. એટલે એવા લોકોની વધારે પડતી કટ્ટમય વ્યવસ્થાઓનું શબ્દચિત્ર ખડું કરીને વચુંઃ જ્ઞાતિઃ જ્ઞાતિઃ અવિભક્ત કુટુંબ વ્યવસ્થાઃ છિન્નસિન્ન કળવવાનો ઉદ્દેશ છે. માટે જ આજે જેને રચનાત્મક અને પ્રાગતિક કાર્યો કહેવામાં આવે છે; તેમાં “નાતઃ જાતઃના બેદ વિના” અને તે જાતના લખાણવાળા ક્ષેત્રો ઉપર સમી કળાને ને જ્ઞાનના લેવામાં આવે છે. તથા નાત-જાતમાં વ્યવસ્થા ટકવા હિત માનનારા લોકોને પડું ધંધા ધન દોટલો રળવા ખાતરઃ એવી કબુલાતો કરવી પડે છે અને બહાર ચલણરોમાં એવા ધોરણો પાળવા પડે છે. કે-જેથી નાત-જાતમાં માનનારાઓને અગવડો આવે.

આ રીતે પ્રજાને આર્થિક સંકટામણમાં મૂકીને તેના ચરકાના નાનજિક કચરોઃ અને ધાર્મિકતાઃ જોખમમાં મૂકવાના હોય છે. આર્થિક આવીસ વિદ્યાર્થીને કાયદા રાજેડી છે. આ રહસ્ય ન સમજનારાઓ આ દેશનાના તેજાના અનુષ્ઠાનિયે ૧૬૧૩માં ઉપાડી લેતા હોય છે તે એક મહાન્ અજ્ઞાન છે. મનુસ્મૃતિના ૧૬૧૩માં ૧૦૧૪માં સૂચવી છે, કે-ખાણ્ડીક વગેરે દેશોમાં ગયેલા (બાવલીય) નાણાં ન વાપરે અને તેના સ્થાને પ્રજા સાથેના વ્યવહારોમાં ઘણા વખત સુધી ખાળી ગયેલા નાણાં વાપરે. આવીસ સંસ્કારથી રહિત વધારી તેઓને સાથે ન લેખી શકાય. આ રહસ્યનિર્ણયે પ્રજાના 'સુસંસ્કાર ટકાવી રાખનારા હિતચીઓએ આજના ૧૯૧૩માં નાણાં ન વાપરે.

[illegible]

જો કે-વર્ણુઃ જાતિઃ જ્ઞાતિઃ કુળઃ ગોત્રઃ દરેક શબ્દોના પ્રગતિનિમિત્તો ઉચ્ચ-નીચ-પણાની લાયકાત બતાવવા સાથે બુદ્ધ બુદ્ધ પણ છે.

વર્ણુઃ—ધંધાની વ્યવસ્થા બતાવે છે. વર્ણુ એટલે રંગ. તે ઉપરથી વર્ણો નક્કી કરવાની વાત મહાભારતમાં આવે છે.

જાતિઃ—જન્મની વ્યવસ્થા બતાવે છે.

જ્ઞાતિઃ—સમાન સંબંધ બતાવે છે.

કુળઃ—માતૃપક્ષની લાયકાત સૂચવે છે. તથા બીજી પણ લાયકાતો સૂચવે છે.

ગોત્રઃ—કુટુંબની લાયકાત સૂચવે છે.

કુટુંબઃ શબ્દ એકી સાથે રહેતા સ્વમીય વર્ગનો અર્થ સૂચવે છે.

ગીતામાં—

ચાતુર્વર્ણ્ય મયા સૃષ્ટં ગુણ-કર્મવિભાગતઃ ॥

ત્યાં પણ કુર્મશબ્દનો અર્થ ધંધા ઉપરાંત “ પૂર્વભવના કર્મ ” એવો દેવામાં શો વિરોધ આવે છે ? તેમજ “ ગુણ ” શબ્દના અર્થ (૧) શિક્ષણ અને તેથી મળતા સંસ્કાર (૨) કુટુંબની ચાલી આવતી લાયકાતઃ (૩) ક્ષમાતિ ગુણઃ તથા (૪) આતુવશિક શુદ્ધિઃ વગેરે ગુણ-શબ્દના અર્થ કેમ ન દેવા ? અંધકારોને “ તે ગુણો અપેક્ષિત નથી. ” એ શા ઉપરથી નક્કી કરવું ? કેમ કે બીજે ઠેકાણે એ વાત વિસ્તારથી કરી હોય છે. શ્રી આચાર્યારંગ સૂત્રમાં, ને અન્યત્ર સૂત્રોમાં તથા નિયુક્તિ-ભાષ્યાદિકમાં પણ “ જૈન-ધર્મ જાતિ વગેરે વ્યવસ્થાને માને છે. ” એમ પ્રતીત થાય છે.

અમાર્ગાનુસારી અને અતિ ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક અવસ્થામાં એ લેહની એટલી આવશ્યકતા નથી. એ વાત તો સર્વ ધર્મવાળા માને છે. અર્થાત્ પરદેશીયોએ પોતાની શ્રેષ્ઠતા બલિષ્ઠમાં સ્થાપવા માટે આ જાતનો વિચાર પ્રવાહ જોરથી ઓડેવડાવે છે. સમાનતાની કૃત્રિમ હવા ફેલાવી છે. “ દરેક જીવો પ્રત્યે સમભાવ રાખવો, તિરસ્કાર ન કરવો ” વગેરે અર્થ સમાનતાના છે, તે શિવાયનો બીજો અર્થ કરવાથી અનર્થ થાય. શું પુત્રી અને પત્નીને દરેક બાબતમાં સમાન ગણાય ? નહીં જ. ચોર અને શાહુકાર, જજ અને પટાવાળો, આ દરેકને દરેક બાબતમાં સમાન ગણવા ? તેવી જ રીતે ખૂની અને રક્ષક-સિપાઈને સમાન ગણવા ? વ્યવસ્થા બાબતવા જતાં પોલીસના હાથે થતાં ગોલીબારથી થયેલાં મરણને ખૂન કહેવામાં આવે છે ? અને શું તેને ખૂની તરીકેની સજા થાય છે ? નહીં જ. ત્યારે ઇરાદાપૂર્વક ખૂન કરનારને બારે સજા નથી થતી ? આ લેહ નથી સૂચવાતો ? તમામ લેહ ભાંગીને બધી બાબતમાં સમાનતા કેમ સ્થાપવામાં નથી આવતી ? પરંતુ ઇરાદાપૂર્વક કરાયેલા ખૂનની ખૂબ ઝીણવટથી-બારીકાઈથી તપાસ કરીને જુદી જુદી સજાઓ અને દંડની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. સ્ત્રીઓના બારે ને મોટા ગુન્હાની પણ પુરુષોના તેવા જ

શુંહા કરતા ઓઝી સળ હોય છે. ઇત્યાદિ અનેક વ્યવહારો ચાલે છે. છતાં સમાનતાની-અલેદની એકાંતથી વાતો કેટલી અસંગત અને અત્યથી દૂર છે ? તે સર્વ વસ્તુપરિસ્થિતિ તમારે વિચારવી જોઈએ.

પ્રજામાં જે સુસંસ્કારિતા ઉત્પન્ન કરાવવી હોય, ટકાવવી હોય તો લાયકાત પ્રમાણેના લેદની વ્યવસ્થા અને તેને માટે યોગ્ય નિયમનો અને મર્યાદાઓ સ્થાપવી જ જોઈએ, અને તેના પાલન માટે દંડ, સજાના નિયંત્રણો પણ જોઈએ જ. દરેક કાયદાના ભંગમા દંડ અને સજા કાયદાની સાથેસાથ જ ગોઠવાયેલા હોવા જોઈએ. સામાન્ય જનતા માત્ર સમજીતી, બોધ કે શિખામણથી યોગ્ય મર્યાદાનો અમલ અને અયોગ્યથી દૂર રહેવાનું નથી કરી શકતી. ઉચ્ચ રસ્તાની બાજુમાં પણ પાળ બાંધવી પડે છે. જેથી અન્યથા પણ બાજુમાં ન ગબડી પડાય.

પ્રજામાં હિતાહિતની સમજ ન આપવી હોય, તો શિક્ષણ થા માટે આપવામાં આવે છે ? અને હિતાહિતનો મંબંધ વ્યક્તિ સાથે હોય છે. તેથી અહિનકારી વ્યક્તિ-ઓથી દૂર રહેવાનું શીખવવું પડે છે.

ભારતીય સામાજિક મર્યાદાઓને બંધન રૂપે ગણાવેને, રચનારના નામે કોડોને ગમે તેવી રીતે વર્તવાની છુટ દેવી, અને ત્યાં વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્ય સ્પર્ધને નાશ કરવો, અને આજના કાયદાનો સહેજ પણ ભંગ થતાં સજા અને દંડ નિર્ધારિત અને તેના અમલ માટે જેલ, કાળા પાણી, ફાંસી, અને નાની-મોટી રકમના દંડો નિર્ધારિત હોવા આમા સમાનતા કયા રહે છે ? આ સર્વ આધુનિક પ્રગતિના દરમિયાન નિર્ધારિત અને બેસાડવા અને ભારતીય વ્યવસ્થાને ઉગ્રોડવા આ બાબતની એક વિષય સ્પર્ધા સિદ્ધિ છે. તેને સજા છે. તેને પરિણામે પ્રજા દિન-પ્રતિદિન નિર્ધારિત અને નિર્ધારિત પ્રત્યક્ષ બહુ પરિણામ છે. તે સામે જ હોવા છતાં તેના દોષો અને નુકસાનો પ્રજાની પરપરાગત વ્યવસ્થા ઉપર ઓઠાડવાના આવે છે. પૂરું આજના દંડ-કોડોને અવ્યવસ્થિત જીવન અને માનસ થતા બાધ છે તેના કારણે. આજના જ આજના છે અને એ બધા વગેરે કુતરો છે.

“એક માણસ ભૂલ કરે, અને તેની ઉપેક્ષા કરવાના આવે, તેને મોક્ષ મળે પણ ભૂલ કરે. અને તેથી અન્યની પરંપરા ચાલે. પરિણામે તે અને સજાને અલગ માધી નાથ ધાર માટે પ્રજામા દોષો અને મર્યાદાઓની રચના ન કરવા દેવા જોઈએ” એટલા જ માટે “બુઝારી. વેસ્વા: દોર. આજાર (જાન.) જાદુ કરી દોર. પાખંડી (કુચ્ચા) નિદ્રાવો: નો સસર્ગ દાનિક વ્યક્તિએ એ જ રીતે મોક્ષ અને મુક્તિ હોય, તો છોડી દેવો જોઈએ. કેમકે-જોઈતું મુક્ત વ્યવસ્થાનું છે. મોક્ષ સત્પુરુષોના સંસર્ગ અને સોજતના રહેણું. મુક્ત વ્યવસ્થા અને મુક્તિ એટલે જ કમી મુક્તિ: જગવાય છે. મુક્ત વ્યવસ્થા-ધર્મથી અલગ મુક્તિ એટલે કે મુક્ત વ્યવસ્થા-ધર્મ રહે છે. મુક્ત દેહથી મુક્તિ: એટલે કે મુક્ત વ્યવસ્થા-ધર્મ રહે છે, તે જ

ધાય. નહીંતર, દરેક કાર્યો સફળ ન થાય. વ્યવહાર ગુદિયી રહિત માણસ જે જે કાર્યો કરે, તે ધર્મની નિંદા કરાવે છે. અને ધર્મની નિંદા કરાવનાર પોતાને અને તેના ઢાળ-લાથી બીજાઓને સફળોપથી-ઉત્તમ સમજથી-ગોધિયી રહિત કરે છે. અથવા બોધ ઉત્પન્ન થવા ન દે ” વગેરે. [દ્રવ્ય સમ્પત્તિકા પાંચમું કોષ પ્રકરણ ગાથા ૩૮ થી ૪૪ સુધી.]

શાસ્ત્રોક્ત આ ઉપદેશ બહુજ કિતકર છે. પરંતુ પરદેશીયોનું લક્ષ્ય જ એ છે, કે જેમ જેમ પ્રજા પતન તરફ જતી જાય, તેની તેઓને ચિંતા નથી, તેમાં તેઓને આત્મિક આનંદ હોય છે. કેમ કે એ રીતે જ આ દેશમાં તેઓના ભાવિ હિતો, સ્વાર્થ અને આદર્શો સાધી શકાય તેમ છે. માટે જ મતાધિકાર અને બહુમતનું ધોરણ ઢાળવ કરવામાં આવેલું છે. એટલે જ આજે પ્રજાના હિતોનો કોઈ ધણી ધોરી જ નથી. તેમ હોવાથી પ્રજાના હિતચિંતકો પ્રજાના ભલાની ચિંતા કરીને, દોષોથી તેને રોકે અને પ્રજાએ તેમની આજ્ઞા માનવી પડે એ સ્થિતિ નથી એટલા માટે પૂર્વના કાળમાં ત્યાગી તપસ્વી ધર્મશુરોઓનું નિયંત્રણ પ્રજા ઉપર ગોઠવ્યું છે. કેમકે દુન્યવી સ્વાર્થોથી પર એવા ત્યાગી તપસ્વી વ્યક્તિઓ બનતા સુધી સ્વાર્થ તરફ ન જ દોરાય, કોઈ અપવાદ શિવાય. અને તેથી પ્રજાના હિતનો શુદ્ધ ચિંતક વર્ગ કાયમ પ્રજાને મળ્યા કરે. તેની અપેક્ષાએ ધરખારી અને નાના મોટા દુન્યવી સ્વાર્થથી ઘેરાયેલા દેશનેતાઓ; અને અમલદારો; ધારા-સભ્યો; કે પ્રધાનો; તેના જેવી ચિંતા શી રીતે કરી શકે ? કરે, તો પણ વાત્સલ્યભાવ શી રીતે લાવી શકે ? સર્વ પ્રાણીયો પ્રત્યે મનમાં વાત્સલ્યભાવના સદા કેળવતા ધર્મ-શુરોઓ જ મુખ્યપણે હોઈ શકે. ત્યારે આજે તેઓને હડધૂત કરવામાં આવે છે, તેઓની પ્રતિષ્ઠા હલકી પાડવામાં આવે છે, તેઓના અછતા દોષો પણ બહારમાં ચર્ચવામાં આવે છે. ત્યારે બીજાઓના છતાં દોષો પણ છુપાવાવમાં આવે છે. આ બધા વિષેની વિદેશીયોની ગોઠવણ ચાલી આવે છે જે પ્રજાના હિતમાં નથી. આ ઉપરથી આપણી અને તેઓની રચનાત્મક વસ્તુઓ તમારા જેવા યુવકોએ સમજવી જોઈએ. નહીંતર ભોળા યુવકોનો આજે તેઓ તરફથી દુરુપયોગ કરાઈ રહ્યો છે.”

“ આપની રહસ્યાત્મક ખુલાસાબરી વાણીએ અમારા અંતરાત્મામાં ચમત્કારિક રીતે પરિવર્તન કર્યું છે. આપનું સમાધાન ઘણું જ પ્રમાણભૂત અને સચોટ છે પરંતુ, હવે એક જ નાનો પ્રશ્ન છે, અને તે એ કે—“ ભારતમાં વન અને પર્વતોમાં રહેનારી પાછળની ઘણી જાતિઓને આજે શિક્ષણ આપીને આગળ લાવવામાં આવે છે. તેના ઉદ્ધાર કરવામાં આવે છે. ત્યારે ભારતના આર્યોએ તેઓને એમ ને એમ અજ્ઞાનતામાં સંખડતા કેમ છોડી દીધા હતા ? ”

“ આ બાબતમાં પણ ઘણું સૂક્ષ્મ રહસ્ય સમજવા જેવું છે. ભારતના આર્યો વગેરેએ તેઓને પોતાની રીતે જીવવા દીધા છે. જેને લીધે આજસુધી તે પ્રજાઓ ટકી રહી શકી છે. તેમને સળડવા દીધા નથી. તેઓનું હિત તે રીતે જ હતું. માટે તેમ કંઈ છે. હવે વધારે વખત એ પ્રજાઓને ટકવાનું ભાગ્ય જણાતું નથી. કેમકે—આજે તેઓને

શિક્ષિત બનાવી તેઓને આજની રીતે આગળ લાવવામા આવે છે. અને તેમાંના ઘણાં પરીવ, ડોક્ટર, બેરીસ્ટર વગેરે થાય છે. પરંતુ તેઓના સ્થાને ઉપર આક્રમણ ધમ વૂટેલુ છે. તેઓ પોતાની જમીન ઉપર સ્વતંત્ર રીતે આજે રહેલા નથી; તે ખીજની માલિકીની યર્થ ગઈ છે.

તેઓને આગળ લાવવાનો મુખ્ય હેતુ: આગળ પડતી અને સંસ્કૃતિગ્રસ્ત તરીકે બળ અને ક્ષેત્ર ધરાવતી પ્રજાઓની સામે હરિક્ષાર્ધમાં એક વર્ગ તરીકે મૂકવા માટે છે. તેઓને આગળ લાવવાને જોડાને ધંધા: ખેતી: સરકારી નોકરી: વગેરેમાં તેઓને આગળ ને આગળ સ્થાન અપાતું નથી, તેઓના વિચારને જોડાથી દુષ્ટિમિત્ર રીતે સ્થાન અપાતું નથી, તેમ તેમ સાંસ્કૃતિક પ્રજ્ઞના મુખ્ય વર્ગો નબળા પડતા જાય, અને છેવટે તે વર્ગ નબળો પડતાં પછાત વર્ગમાંથી પણ યોડાકને જ આગળ લવાયા હોય છે, તેઓને મુખ્ય સ્થાન અપાતું હોય છે. પરંતુ પછી તેઓને પોતાના સ્વાર્થના પ્રવહમાં કલાવના કલાય અંતર્ગત કરી લેતા શી વાર ? કેમકે-બીજાના બળથી, બીજાના હિંમતો મટે. નહતર લવાયેલા હોય, તે લોકોને તે હેતુઓ સફળ થયા પછી-આગળ જા માટે નાજવામાં આવે ?

પ્રીતી પાદરીઓ આ દૃષ્ટી તે લોકોની સેવાઓ કરવાનું કાર્ય કરી રહ્યા છે. એ રીતે કેટલાક પ્રદેશોના ઘણાં લોકો છેલ્લા ૪૦૦ (ચારસો) વર્ષના નાનકેટલા, બીજા બ્રહ્મકા ઉપર મૂકાઈ ગયા છે. તેમ હાલના પછાત લોકો નાનાં મૂકાઈ ગયા, એ પાત્રી ? એ પાત્રી કોઈપણ વ્યક્તિ આપી શકે તેમ છે ? એના લોકો - મૂકાઈ ગયા તે લોકો, તેમ હાલનાં કે લગભગ જે લોકો હવેનાં બને છે તે લોકો, એ છે, તેટલો વખત હવે પછી પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકે ? એનાં લોકો, એ પાત્રી આપ્યું બ્રહ્મ જેવી બ્રહ્મને પણ સંતતિનિયમન કરી પોતાની જાતે - મૂકાવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે, ને ઘણી રીતે તેનું અસ્તિત્વ જાળવવાનું કાર્ય સ્થિતિમાં મૂકી દીધેલી છે તે પછી પાછળની તે બાજીએનું ચિંતન - માત્ર આગળ પડતી બારતની બ્રહ્મ સાને બાંધવાના સૌંદર્ય - માટે પાછળનાઓને આગળ લાવવાની - પોતાનાં સંસ્કારોની રીતે - એનાં લોકો, એ પાત્રીએ તેમાં તે બાજીએનું પણ અર્થિત કે બાજીએનું

આજે તેમને ઉંચે ચઢાવવા માટે "આદિવાસી" રોડ બનાવવામાં આવેલો છે. તેઓને એ નામ આપવાનો અર્થ એ છે, કે... તેમને જે... પ્રદેશોમાંથી આવીને આ દેશનો વિકાસ કરી રહ્યા છે, અને... જેમાં દેશનો ઉદય થયા પછી રહેવાના હોય, તેમ... માટે આ દેશના ખરા વતનીઓ આદિવાસી કહેવા છે. આ દેશના... વતનીઓ પોતાનો હોવાનો, અને તમને એકલા... માનો ન કરી શકે. તમે રજૂ બહારના છે. એકે હો... અર્થાત આપણો હોનો છે. "અરુણદેવ" એ કે "જે... માંથી" આ પાત્ર આરંભી શરૂ થાય છે.

યાય. નહીંતર, દરેક કાર્યો સફળ ન થાય. વ્યવહાર શુદ્ધિની રહિત માણસ જે જે કાર્યો કરે, તે ધર્મની નિંદા કરાવે છે. અને ધર્મની નિંદા કરાવનાર પોતાને અને તેના ઢાળ-લાથી બીજાઓને સફળોપથી-ઉત્તમ સમજથી-ગોચિથી રહિત કરે છે. અથવા બોધ ઉત્પન્ન થવા ન દે ” વગેરે. [દ્રવ્ય સપ્તતિકા પાંચમું દોષ પ્રકરણ ગાથા ૩૮ થી ૪૪ સુધી.]

શાસ્ત્રોક્ત આ ઉપદેશ બહુજ હિતકર છે. પરંતુ પરદેશીયોનું હૃદય જ એ છે, કે જેમ જેમ પ્રજા પતન તરફ જતી જાય, તેની તેઓને ચિંતા નથી, તેમાં તેઓને આંતરિક આનંદ હોય છે. કેમ કે એ રીતે જ આ દેશમાં તેઓના ભાવિ હિતો, સ્વાર્થ અને આદર્શો સાધી શકાય તેમ છે. માટે જ મતાધિકાર અને બહુમતનું ધોરણ ઢાળવ કરવામાં આવેલું છે. એટલે જ આજે પ્રજાના હિતોનો કોઈ ધણી ધોરી જ નથી. તેમ હોવાથી પ્રજાના હિતચિંતકો પ્રજાના ભલાની ચિંતા કરીને, દોષોથી તેને રોકે અને પ્રજાએ તેમની આજ્ઞા માનવી પડે એ સ્થિતિ નથી એટલા માટે પૂર્વના કાળમાં ત્યાગી તપસ્વી ધર્મશુરુઓનું નિયંત્રણ પ્રજા ઉપર ગોઠવ્યું છે. કેમકે દુન્યવી સ્વાર્થોથી પર એવા ત્યાગી તપસ્વી વ્યક્તિઓ બનતા સુધી સ્વાર્થ તરફ ન જ દોરાય, કોઈ અપવાદ શિવાય. અને તેથી પ્રજાના હિતનો શુદ્ધ ચિંતક વર્ગ કાયમ પ્રજાને મળ્યા કરે. તેની અપેક્ષાએ ઘરખારી અને નાના મોટા દુન્યવી સ્વાર્થથી ઘેરાયેલા દેશનેતાઓઃ અને અમલદારોઃ ધારાસભ્યોઃ કે પ્રધાનોઃ તેના જેવી ચિંતા શી રીતે કરી શકે ? કરે, તો પણ વાત્સલ્યભાવ શી રીતે લાવી શકે ? સર્વ ગ્રાણીયો પ્રત્યે મનમાં વાત્સલ્યભાવના સદા કેળવતા ધર્મશુરુઓ જ મુખ્યપણે હોઈ શકે. ત્યારે આજે તેઓને હડધૂત કરવામાં આવે છે, તેઓની પ્રતિષ્ઠા હલકી પાડવામાં આવે છે, તેઓના અછતા દોષો પણ બહેરમા ચર્ચવામાં આવે છે. ત્યારે બીજાઓના છતાં દોષો પણ છુપાવાવમાં આવે છે. આ બધા વિષેની વિદેશીયોની ગોઠવણ ચાલી આવે છે જે પ્રજાના હિતમાં નથી. આ ઉપરથી આપણી અને તેઓની રચનાત્મક વસ્તુઓ તમારા જેવા યુવકોએ સમજવી જોઈએ. નહીંતર લોળા યુવકોને આજે તેઓ તરફથી દુરુપયોગ કરાઈ રહ્યો છે.”

“ આપની રહસ્યાત્મક ખુલાસાભરી વાણીએ અમારા અંતરાત્મામાં અમત્કારિક રીતે પરિવર્તન કર્યું છે. આપનું સમાધાન ઘણું જ પ્રમાણભૂત અને સચોટ છે પરંતુ, હવે એક જ નાનો પ્રશ્ન છે, અને તે એ કે—“ ભારતમાં વન અને પર્વતોમાં રહેનારી પાછળની ઘણી જાતિઓને આજે શિક્ષણ આપીને આગળ લાવવામાં આવે છે. તેના ઉદ્ધાર કરવામાં આવે છે. ત્યારે ભારતના આર્યોએ તેઓને એમ ને એમ અજ્ઞાનતામાં સળકતા કેમ છોડી દીધા હતા ? ”

“ આ બાબતમાં પણ ઘણું સૂક્ષ્મ રહસ્ય સમજવા જેવું છે. ભારતના આર્યો વગેરેએ તેઓને પોતાની રીતે છોડ્યા દીધા છે. જેને લીધે આજસુધી તે પ્રજાઓ ટકી રહી શકી છે. તેમને સળકવા દીધા નથી. તેઓનું હિત તે રીતે જ હતું. માટે તેમ કહ્યું છે હવે વધારે વખત એ પ્રજાઓને ટકવાનું ભાગ્ય જણાતું નથી. કેમકે—આજે તેઓને

શિક્ષિત બનાવી તેઓને આજની રીતે આગળ લાવવામા આવે છે. અને તેમાંના ઘણાં વકીલ, ડોક્ટર, એરીસ્ટર વગેરે થાય છે. પરંતુ તેઓના સ્થાનો ઉપર આક્રમણ થઈ ચૂકેલું છે. તેઓ પોતાની ભૂમિ ઉપર સ્વતંત્ર રીતે આજે રહેલા નથી: તે બીજાની માલિકીની થઈ ગઈ છે.

તેઓને આગળ લાવવાનો મુખ્ય હેતુ: આગળ પડતી અને સંસ્કૃતિન્નક તરીકે બળ અને ફરજ ધરાવતી પ્રજાઓની સામે હરિકાર્મમા એક વર્ગ તરીકે મૂકવા માટે છે તેઓને આગળ લાવવાને બદલે ધંધા: ખેતી: સરકારી નોકરી: વગેરેમા તેઓને આગળ ને આગળ સ્થાન અપાતું જાય, તેઓના વિચારને બદલથી કૃત્રિમ રીતે સ્થાન અપાતું જાય, તેમ તેમ સાંસ્કૃતિક પ્રજ્ઞના મુખ્ય વર્ગો નબળા પડતા જાય, અને છેવટે તે વર્ગ નબળો પડતાં પછાત વર્ગમાંથી પણ થોડાકને જ આગળ લવાયા હોય છે, તેઓને મુખ્ય સ્થાન અપાતું હોય છે. પરંતુ પછી તેઓને પોતાના સ્વાર્થના પ્રવલ્લમાં કબજા કરવા અત્યંત કઠોર રીતે લેતા શી વાર ? કેમકે-બીજાના બળથી, બીજાના હેતુઓ માટે, બીજા લવાયેલા હોય, તે લોકોને તે હેતુઓ સફળ થયા પછી-આગળ ના માટે નાબત ના આવે ?

ખ્રીસ્તી પાદરીઓ આ દૃષ્ટિથી તે લોકોની સેવાઓ કરવાનું કામ નહોતું કરતા તે એ રીતે કેટલાક પ્રદેશોના ઘણાં લોકો છેલ્લા ૪૦૦ (ચારે) વર્ષમા નાબત કરી ના બ્રહ્મિકા ઉપર મૂકાઈ ગયા છે. તેમ હાલના પાછળ લોકો નહીં પણ પાછળના પાછળના ખાત્રી ? એ ખાત્રી કોઈપણ વ્યક્તિ આપી શકે તેમ છે ? અને તે માટે જોઈએ તે તો લાલે, નસ હાલતમાં કે લગોટીબર જે કોઈક દબાવેલા માણસને મુક્ત કરવા છે, તેટલો વખત હવે પછી પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવા માટે જોઈએ તે વખતે પતી આર્થપ્રજ્ઞ જેવી પ્રજ્ઞને પણ સતતનિયમન કરી પોતાની જાતને સુધારવા મૂકવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે, ને ઘણી રીતે તેનું અસ્તિત્વ ને જાન નાબત કરી સ્થિતિમા મૂકી દીધેલી છે તો પછી પાછળની તે અતિઓતુ વિશે જોઈએ તે માત્ર આગળ પડતી બારતની પ્રજા સામે જાણિયતા દેખાતી નહોતી તે માટે પાછળનાઓને આગળ લાવવાની-પોતે સહાયતાની રીતે જોઈએ તે માટે પરિણામે તેમાં તે અતિઓતુ પણ અહિંત છે. અજાણ વિચારવાનું.

આજે તેમને ઉંચે ચડાવવા માટે “આદિવાસી” કહેવામાં આવે છે તેઓને એ નામ આપવાનો અર્થ એ છે, કે-“જેન અને નુકસાનને પ્રદેશોમાંથી આવીને આ દેશનો વિકાસ કરી શકે, અને તે દેશને સુધારી શકે” એવા દેશનો ઉદ્ધય થયા પછી રહેવાના હોય. તેમ આજે પણ અજાણ માટે આ દેશના ખરા વતનીઓ અધિવાસી કહેવામાં આવે છે. તેમના પાછળના પોતાનો હોવાનો, અને તને એકલા જોઈએ તેમના મુખ્ય વતની હોવાનો ન કરી શકે. તમે પણ અજાણ છે. એકે લોકોને તે અજાણ અર્થે આપણે રોડો છે. “અજરદિવા” એકે “અજર” એવા અર્થમાં “અજર” આ વતની બારતની સાંસ્કૃતિક અને જાતીય રીતે સુધારવા માટે જોઈએ.

શબ્દ આગળ કરવામાં આવેલ છે. તેથી આકિનાગીગોને પણ લાવિષ્યમાં પરિણામે કામ નથી. આજે ભલે લાભ દેખાય. પણ પરિણામે ગોરીપત્તા સૌકોઈની સરખી જ કયા કરવાના ધ્યેયમાં રાચતી હોય છે. છતાં, તેમના ધારના પ્રમાણે યરો ? કે કેમ ? એ એક પ્રશ્ન છે. માટે-જાની ભગવંતોએ કીડું યરો. આજની તમામ રચનાઓ તો આ જાતની ધારણાઓ ઉપર ચાલે છે. તે તમારે સૌએ સમજવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં સૂચન રૂપે સમજાવેલ છે. જાસ. સંતોષ ? હવે અમે વિચરીશું. “ પૂરો સંતોષ. અમારા હૃદયચક્ર હવે ખુલી ગયા છે. ખરેખર ! આપના જેવા મહાત્માઓથી જગતની જનતા સનાય છે. નહીંતર, જગતને નિઃસ્વાર્થભાવે શરણે લઈ તેડવાત્સલ્યથી કેાણ રક્ષણ કરે ? આપનું જીવન જ મુંગું મુંગું જગજીવોતું (જગતના જીવોતું) રક્ષણ કરે છે.

“ વંદના ! સહસ્રથાઃ વંદના. ”

“ ધર્મલાભ ! ધર્મલાભ ! ધર્મલાભ ! ”

એટલામાં બાળકો પોકારી ઉઠ્યા “ મહાત્માઓની જય હો. ! મહાત્માઓની સદાને માટે જય હો ! જય હો ! જય હો !

ભારતના જીવના અને નવા બંધારણના દૃષ્ટિબિંદુઓ.

[પ્રત્યેક ભારતવાસીઓએ નવા બંધારણની ઉત્પત્તિનું રહસ્ય ઘણી જ સક્ષમતાથી સમજવાની જરૂર છે. કેમકે તેની સાથે ભાવિ જીવનનો સંબંધ જોડાય છે.]

ભારતમાં અને સર્વત્ર ધર્મનું પ્રાધાન્ય હોવા છતાં ભારતના નવા બંધારણમાં પરંપરાગત પ્રાચીન ધર્મસંસ્થાઓ ઉપર પણ રાજ્યસત્તાનું નિયંત્રણ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું છે, તે શા આધારે ?

રીતસર વ્યાપક ચૂંટણી તો થઈ નહોતી. દેશી રાજ્યોના રાજ્યો કાયમ હતા, તેથી તેની પ્રજાઓમાં ચૂંટણી થઈ નહોતી. તેથી બંધારણ ઘડનારાઓને માત્ર બ્રીટીશ રાજ્યતંત્રનું બંધારણ ઘડવાનું હતું. “ પ્રાંતિક સરકારોમાં ચૂંટણીથી પ્રતિનિધિઓ મોકલવામાં આવ્યા હતા. અને તેમાંથી ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓએ બંધારણ ઘડ્યું. ” એમ કહીએ તો પણ તેઓને ધર્મ ઉપર નિયંત્રણ મૂકવાનો અધિકાર ક્યાંથી મળ્યો હતો ? કારણ કે ચૂંટનાર પ્રજાએ માત્ર રાજ્યતંત્રમાં રાજ્યસત્તાને સહાય કરવા અથવા પ્રજાનો અભિપ્રાય રાજ્યની બાબતમાં જણાવવા પોતાના ગણતા પ્રતિનિધિઓને મોકલ્યા હતા. ધર્મઃ અર્થઃ અને સમાજઃ તંત્ર ઉપર રાજ્યના અધિકારો કરવાની કે હોવાની પ્રજાને કલ્પના પણ નહોતી. કેમકે રાજ્યને એવો અધિકાર ન હોવાની ભારતની પ્રજાની પરંપરાગત રૂઢ માન્યતા હતી. તો પોતાનો અધિકાર તે જાતનો હોવાનો તેના પ્રતિનિધિઓ કઈ રીતે સ્થાપિત કરી શકે ? તેથી બંધારણ ઘડનારા પ્રતિનિધિઓને એ અધિકાર નહોતો. પ્રજાએ તો આપ્યો નહોતો. બંધારણ ઘડનારાઓએ સ્વેચ્છાથી એમ કયું “ તો લોકશાસન ક્યાં રહ્યું ?

જે કે બ્રીટીશ રાજ્યની પરંપરાગત કલ્પના યુરોપ બહારની પ્રજાઓ માટે એ જાતની હતી. કેમકે ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટની એ જાતની ઇચ્છા ઘણા વખતથી હતી. તેથી અંધારણુ ઘડવાની સત્તા આપનારો કાયદો તેવો ઘડ્યો અને તે આધારે હોર્ડ વેવેલે “ભારતની પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ ઘડે છે.” એવો બહુરમાં દેખાવ કરીને એ જાતનું અંધારણુ ઘડાવ્યું. હોર્ડ વેવેલને એ જાતની સત્તા ઇંગ્લાંડથી મળી હતી, એમ કહી શકાય. તેથી “ભારતના લોકોએ તે તફાવત સ્વતંત્ર રીતે ઘડ્યું છે” એમ ન જ કહેવાય.

તો ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટને એ જાતની સત્તા કેણે આપી હતી ? “ ઇંગ્લાંડની રાજ્ય સત્તાએ.” તેને એ સત્તા કેણે આપી હતી ? “ તેની પાર્લામેન્ટ સ્વંત્રતારી ઇંગ્લાંડની પ્રજાએ આપી હતી ” અથવા ઇંગ્લાંડના રાણી પહેલા એલીઝબેથની માન્યતા પ્રમાણે “ એ તેની સત્તા આવી આવે છે; તે બાબત પૂછવાનો તે કોઇને કંઈ રૂઝ અધિકાર આપશે નહીં.” તેને આધારે હશે. “ એ સત્તા માત્ર ઇંગ્લાંડના જ રાજ્યકર્તા રાણો, કે રાજા પાસે ક્યાંથી આવી ? ” પોતાની પાસે લશ્કરી બળ, નૌકાતુલ્ય લશ્કરી બળ; ધન બળ; અને મુત્સદ્દીગીરીતુલ્ય બળ; હોવાથી તેને આધારે એ ત્રણ સ્વયં પ્રાપ્ત થયું ? તો બળને આધારે તે સત્તા પ્રાપ્ત થઇ ગણાય. ન્યાયને આધારે નહીં એ જ એ જોઈએ. તે આજથી ૪૫૦ વર્ષો પહેલા તેની પાસે નશ્વર જ હતો. આજના પેઢલા ન હતા. તે પાસે તેની કસરત વધારેય હતી. બારતના અકબરની ક્ષતિ તેના કંઠા ને એ નહોતી. ન્યાય વિનાના બળના આધારની સત્તાની ક્ષણિક કિંમત ગિલાય કંઈ કિંમત ન હતી. સુખવસ્થામાં હોતી નથી.

કહેવામાં આવશે, કે-“ અમારી સત્તાની અવગણના કરીને જો કોઈ વ્યક્તિ અંદરની સમજૂતીને આધારે યુરોપની પ્રજા અને યુરોપના દેશોના નાગરિકોના યોગ્યતા વગેરેની વ્યવસ્થિત અને પૂરતી સમજૂતિ કરી. તેને અંદરની સમજૂતિના જમતના મોટા ભાગમાં ચોટાની સત્તા સ્થાપિત કરી તે આખાં દેશોના નાગરિકોના આગેધ યુરોપની પ્રજાએ આપેલી “ ચોટાની સત્તા ” ની અવગણના કરી પ્રજા પૂછવા દેશે નહીં ” એમ કહ્યું હોય, તો તે અવગણના કરીને વગેરેને એ અધિકાર અને સત્તા ક્યાંથી મળ્યા ? ”

[illegible]

એટલા માટે ખ્રીસ્તી ધર્મના ધર્મગુરુઓ બહારની આ મુનિક મિત્રાનનો વિરોધ કરતા હોય પરંતુ એ રીતે બંનેએ બીજી પક્ષોને અંતરમાં રાખવાની પુક્તિ કરી અંદરોઅંદર એક-બીજાને સહાય કરવાની જોડાણ પણ કેમ ન કરી હોય ? ઝરણ કે બંનેનું બળ રાજ-ખરોજ વધતું જાય છે. ત્યારે બીજાઓનું બળ એટલા જ વેગથી ઘટતું જાય છે. માટે આજે આ બધું માત્ર એકતરફી હોવાનું પ્રસ્વાર થાય છે.

“ ધર્મના અને પ્રજાના સમગ્ર હિતોના પ્રતિનિધિ ભારતના ધર્મગુરુઓએ રીતસર મળીને એકી અવાજે, ભારતનું નવું બંધારણ વાટાઘાટ કરીને વિચારું” હોય, અને તેના સ્વીકાર કે અસ્વીકારનો સંદેશો બહાર પાડેલા હોય ” તે હજી મુખી બહુવામાં આવેલ નથી. એ ઘટના બની જ નથી. રાજ્ય તો તેઓને પણ સામાન્ય પ્રજાજનો માનીને “ તેઓએ પણ બંધારણ સ્વીકારેલ છે ” એમ ગર્ભિતપણે માની લે. તો તે પણ ન્યાય-સર કેમ ગણાય ? અને ધર્મ માનનારી પ્રજાને તે બંધનકારક કેમ ગણાય ? ધર્મગુરુઓ માત્ર સામાન્ય પ્રજાજનો નથી જ. પરંતુ શ્રેષ્ઠ હિતચિંતકો અને પૂજ્યસ્થાન ઉપરના મહાન રક્ષકો તરીકે મનાતા આવેલા છે. તેને સામાન્ય પ્રજાજનો માની જ કેમ લેવા ?

આજના તંત્રને માત્ર રાજ્યતંત્ર પણ કેવી રીતે ગણી શકાય ? તે ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક, રાજ્ય, વગેરે માનવ જીવનના સર્વ તંત્રો ઉપર વિદેશીય આદર્શો પ્રમાણેનું નિયામક એક સાર્વભૌમ ગણાતું કૃત્રિમ તંત્ર થયું. તેને વિદેશીય સત્તાઓએ કાયદેસર ગણ્યું તેથી શું ? મહાપુરુષોની ચાર પુરુષાર્થોની સુવ્યવસ્થા જે સર્વનિયામક હતી, તેને ફર હડસેલીને તેનું જ સ્થાન જમાવતા આજના સાર્વજનિક મનાતા બંધારણની વ્યવસ્થા થઈ છે. તો પછી તેને રાજ્યતંત્ર પણ કેમ કહી શકાય ? ને “ આ બધું ન્યાયના ધોરણે છે ” એમ શી રીતે સિદ્ધ કરી શકાય. “ સર્વનું સર્વથા તેમાંથી હિત જ થશે ” એમ શી રીતે પ્રામાણિકપણે સમજાવી શકાય ? આ પ્રશ્ન છે.

આ નવું બંધારણ યુગ નોનું ના બંધારણના એક ભાગ જેવું છે ને પરંપરાએ ખ્રીડીશ પાર્લામેન્ટ સાથે જોડાય છે. તો ધર્મગુરુઓએ શા માટે આ રહસ્ય ધ્યાનમાં ન લેવું ?

સાચું રહસ્ય એ છે, કે—

“ ભારતનું નવું બંધારણ ખ્રીડીશ પાર્લામેન્ટના કાયદાને આધારે વાયસરોય લોર્ડ વેવેલે ભારતના જ લોકો પાસે ઘડાવ્યું છે. પરંતુ તેમાં ધર્મગુરુઓ, રાજાઓ, મહાજનના આગેવાનો, વિદ્વાન બ્રાહ્મણો, વગેરે ભારતના સાચા પ્રતિનિધિઓને ફર રખાવ્યા છે. ૩૫૦ વર્ષોના સંબંધથી પોતાને ઇષ્ટ તત્ત્વો વિદેશીઓએ જે તૈયાર કરેલા હતા, તે તેમાં જોડવી દેવામાં આવ્યા છે. યુરોપની પ્રજા અને તેનું અગ્રેસર ઇંગ્લાંડ પોતાની માનેલી સર્વોપરિ સત્તા, તે દ્વારા પોતાની ઉત્તરાધિકારી સત્તાને વારસામાં આપી છે, તે તેમાં જોડવામાં આવી છે, અને સાથે જ ભારતના પરંપરાગત રાજ્યતંત્રનું તત્ત્વ પણ તેમાં જોડી ઇષ્ટ પોતાના પરંપરાગત રાજ્ય તરફની વફાદાર પ્રજાને નવા રાજ્યને નામે રચેલા તંત્ર તરફ પણ વફાદાર રહેવા સૂચવી નવા બંધારણ દ્વારા સાર્વભૌમ સત્તા ગર્ભિત રીતે કબજા કરાવાય

છે. પરંતુ આજનું તંત્ર માત્ર રાજ્યસત્તા નથી, તેથી આવી સ્વાર્જનૈય સત્તા બારતની સમગ્ર પ્રજાએ સમજીને આપી નથી.

તેને બહારથી લોકશાસન ગણવાય છે. ત્યારે અંદરથી ગોરીપ્રજ્ઞની માલીકી અને સાર્વ-
ભૌમ સત્તા ગોઠવવામાં આવેલી છે. અને તેથી જ જમીનો અને દરેક મિલકતોની ઉવટની
માલીકી સાર્વભૌમસત્તાની માનીને તે જાતના કાયદા કરવામાં અને અમલના લાગવામાં આવે
છે. જો કે શરૂઆતમાં વચલા માગો લેવાય છે, પરંતુ ગર્ભિત રીતે સર્વસત્તાનો અમલ
કરવાની ભૂમિકા રચાય છે. આ રહસ્ય છે.

આ રીતે ધર્મ અને મોક્ષ પુરુષાર્થ નવા અંધારજીમાં રહે ગણવામાં આવ્યા છે, તથા ધર્મનિયંત્રિત હોય તે અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ ગણાય, તેથી તે એ ઉપરની ધર્મ-નિયંત્રણતા કાઢી નાંખીને તે બેને પુરુષાર્થ તરીકે ન ગણવાનો આદર્શ જે કવચનાં આવે છે. ત્યારે ભારતના પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રો, કૌટિલ્ય વગેરેના અર્થશાસ્ત્રો, રાજ્યવર્ધનના નવા વગેરેમાં બે ચાર પુરુષાર્થની વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કરાયેલો છે, તેને રૂઢ કરવામાં આવેલ છે, આ રહસ્ય છે.

૧૦૦ દોઢોને સુખસગવડો પહેલા મળે, પછી વખત જતાં એક એક નવો નવો સુખ-સગવડ તો શું પણ જીવણે મુશ્કેલ બની વધ, તો એવી સુખસગવડો નથી. વિકાસઃ એવી પ્રગતિઃ પચ્છનીય જેમ જાણી લેવાય? કે જાણી નહીં?

માટે નવું બધારણ બહારથી લાવે કહેવાનું હોય, તે- “નવમ્યે નિધિઓએ ઘડ્યું છે.” પરંતુ આર્ય તન્દ્રની વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ તે કદી શકાય ? ન જ કદી શકાય.

“અમારી ફરજ તો રાજ્યના અગત્યોનો છે. તમારો તો રાજ્યના અગત્યોનો છે. રાજ્યના અગત્યોનો છે, તે સિવાય અત્યાદે બીજાં માગ્યાં નહીં.”

[illegible]

“ହା ଯିବା ପରେ ଉପାଦେୟ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛି ।”

"એ બાબતે કે તમારી જગત રંગ મારું સમજાય છે અને એ
રંગથી તમારી દ્રવ્ય છે. એ શબ્દ તમારા કાનમાં પડે છે."

આ.પ્ર.કો. રૂ.૩૫૫ બાંધાયે છે અને આ રૂ. ૩૫૫ ને સંબંધિત રૂ. ૬૫૦ નાં

શીયો તરફથી આડકતરો એક વખતે મો ગમે તેટલો યશ મળ્યો હોય, પરંતુ આજ રાજ્યનીતિને શુભાવવાનો અપયશ ખરીદવાનાં તો જ પાડું છીએ એમનું નથી. તેની નોંધ ભારતીય આર્યપ્રજાને પ્રામાણિક ઇતિહાસજ્ઞરૂપી પાત્રના રીતે રહી શકે ?

“ ભારતની પ્રજા દેશી રાજાઓને ઝનૂલતી નહોતી. ” આ પણ રાજ્યદારીઓમાં રાજ્યદારીઓએ ઉભો કરેલો એક સ્ટંટ માત્ર જ હતો. શ્રી ગાંધીજીની વિચારસરણીમાંથી પણ આ જાતનો એક પણ સ્પષ્ટ અને નરોટ રાજ્ય ક્યાંયથી પણ મળી શકતો નથી. કે “ દેશી રાજાઓને ઉડાડી ઢંધ આ પવિત્ર રાજ્યનીતિને પણ ઉડાડી કેલી. ”

વકીલો અને પ્રચારકોના છાપાઓમાંના પ્રચારઃ જાહેર સમાચારોમાં તેઓના ભાષણો તથા એવી અદ્વરખાજી ને કેવળ બહારના ઢેખાવ પૂરતી જાહેર હિલચાલોથી સર્વ રાજાઓએ ગભરાવાની જરૂર નહોતી. તે હિલચાલોમાં સમગ્ર પ્રજાના અવાજનું બહુ વાસ્તવિક બળ નહોતું. જો કે ફટાટોપ જરૂર મોટા પાયા ઉપરનો હતો, પરંતુ ખરી વાત એ હતી કે બ્રીટીશો સાથેના જે સંધિપત્રો ઉપર દેશી રાજાઓ ટક્યા હોવાનું પોતાને માનતા હતા તે ઉપયોગી થાય તેમ રહ્યા નહોતા. તેના બીજા કારણો ગમે તે બતાવવામાં આવે, પરંતુ બીજી રીતે તેને ફેક કરવાની સ્થિતિમાં મુકવામાં આવતા હતા. તે પહેલાં જોડાણ-ખતની નવી રીત અખત્યાર કરવામાં આવી હતી. જેમાં દેશી રાજાઓ ફસાઈ ગયા. તે વખતે ભારતની પ્રજાની અને તેના પરંપરાગત આગેવાનોની સલાહઃ સૂચનાઃ માર્ગ-દર્શન વિનં રીતસર સમજપૂર્વક ધીરજ રાખી લેવાની રાજ્યો છોડતાં પહેલાં રાજાઓની ફરજ હતી. તે ફરજ બજાવવામાં ગભરાટ અને ઉતાવળમાં રાજાઓ નિષ્ફળ ગયા છે. એક રીતે વિશ્વાસ ધરાવતી ભારતની મહાપ્રજાને એ રીતે એક પ્રકારનો સ્વાધિ કટકો મરાયો છે. આજુ પરિણામ સૌએ એટલે કે આખી એક મહાપ્રજાએ ને જગતની બીજી રંગીન પ્રજાઓએ ભવિષ્યમાં ભોગવવાનું રહેશે જ. ભારતીય સાંસ્કૃતિક મુતસદીઓ આને હુમ્મથને માટે ગંભીર ભૂલ ગણ્યા વગર રહેશે જ નહીં.

જો કે ૩૫૦ વર્ષોના પરિચયથી વિદેશીઓએ પોતાના આ જાતના સ્વાર્થિ પગલાંને ચોગ્ય ગણનારો વર્ગ ભારતમાંથી પણ ઘણા વખતથી મેળવી લીધેલો હતો. પરંતુ એ તો માત્ર બાહ્ય પ્રચાર માટેનું જ અને પ્રયાસો પૂર્વક ઉપજાવેલું પરિણામ છે.

તેમ છતાં કોઈ પણ પ્રજા કે તેના શક્તિશાળી તરવો ક્યાંય પણ રાજ્ય કરે તેને બહુ વાંધા ભરેલું ન માની લેવાય, પરંતુ તે ન્યાય અને મહાપુરુષોની મર્યાદા પૂર્વક હોવું જોઈએ, જે આજે નથી. તેનું પરિણામ એક વખત જગતની સર્વ રંગીન પ્રજાઓને ભયંકર રીતે ભોગવવું પડશે. તે સ્થિતિ કરવી એ ગોરીપ્રજાની મોટામાં મોટી ખામી અને જગતને હાનિરૂપ પૂરવાર થાય છે બહારથી માત્ર ગમે તેટલી માનવતા બતાવવામાં આવે તેની કિંમત નથી. હજી પણ માનવ જાતિએ ચોગ્ય માર્ગ ઉપર આવી જવું જોઈએ. કોઈ પણ એક પ્રજા જ જગતમાં સંભોગવશાત્ સર્વોપરિ થઈ જાય તે પણ વાધા ભરેલું ન ગણીએ, પણ બીજી પ્રજાઓની છિન્ન-ભિન્નતાને ભોગે એમ થાય, ગૂઢ પ્રકારની મહા-હિંસાને પરિણામે એમ થાય એ કેટલો ભયંકર બતાવ ગણાય ? તે આજે મુખ્યપણે

વિચારણીય બાબત છે. આય' પ્રજાએ કે કોઈ પ્રજાએ કોઈના કદી પસંદ નાવા કોંગ્રેસીયા નથી. શ્રેષ્ઠ પ્રજાનું લક્ષણ: "સર્વ" ઉપર દેખાવની નહીં પસંદ વાસ્તવિક વાતચીતના હોવી જોઈએ." એ છે.

“ તેનો ઉપાય શો હોઈ શકે ? ”

“ભારતની મૂળભૂત રાજ્યનીતિ ફરીથી જગતમાં ચક્ર ફરવાના આવે, અને યોગ્ય દેશી રાજ્યો પાછા સ્થાપિત થાય તેમા પણ જ્યાં જરૂર હોય, ત્યાં તેના જ કુટુંબભાક્ષી યોગ્ય વ્યક્તિઓ શોધીને તેમના હાથના વાસ્ત્રાગત મન્યનંત્રની જવાબદારીઓ સોંપાય, ને તેમાં પ્રવેશેલા કેટલાંક અનિષ્ટ તત્ત્વો સફેદ રીતે દૂર થાય. ને મદ જનઃ નવા ધર્મ-શુભો આગેરે સારકૃતિક બળોના મુખ્ય અને મૂળમૂળ સંચાલનોની ત્રીજે પ્રથમની જેમ તેને ચાલુ રખાય. કેમકે-જગતમાં મુખ્ય સાચી વિશ્વ પાઠોમેન્ટ ને જ છે. ને પાછો અસ્તિત્વમાં આવી જાય જેથી સમગ્ર માનવજાત પાછી સ્ત્રીસદાનન. નિર્ભય અને સદાચર અને સુરક્ષિતઃ બની જાય તમારી ગોરી પ્રજાએ જે કદાચ વિદ્યાર્થ ક્ષેત્રે પેશ, તેના નકલ સુતરત્વે તેમાં જ લેખળી દેવા બેઠકે જેથી તેનાના ઉપચારના નિયમ નક્કી થાય તમા પામે. થોડા ઘણા સ્વાર્થ ખાતર મહાયુગ્યોએ પ્રચલિત કરેલી ઉભય નિયમો જગતમાંથી ફેરી દેવી, એ કેટલું અશ્વિન કાચ વધુ છે? ને જગતની નિયમો ને નમક માનવોના હિતની દૃષ્ટિથી નિષ્પક્ષપાતપણે વિચારાન્તે

[illegible]

“તમે ભારતના ધર્મશુદ્ધિગર્ભના ગોખા ગણાવ્યા, તેમાના હેટલાક કથુડ કયાં વિના ન પથ્થુ ચાલે. પરંતુ તમારો અભિપ્રાય એકંદર એક તરફી: પૂરી તપાસ વિનાના: તમારા પોતાના પ્રબળતા સ્વાર્થી વલણથી ગેરાગેરો અને મોટે ભાગે અસત્યોચી મિથિતા છે. ભારતીય જીવનવ્યવસ્થા અતિગદ્દન છે, તેના તમે અજ્ઞાપ કોઈ જણાતો નથી. અજ્ઞાત કયો હોય તોયે તેના અતિ ગદ્દન રહસ્યો સમજવામા આવવા ઘણા મુશ્કેલ છે. પરંતુ એ બાબત અમારે તમારી સાથે વાદ-વિવાદમા ઉતરવું નથી, તમારી સમજ પ્રમાણે તમે અભિપ્રાય આપો, તે તરફ અમારે બહુ લક્ષ્ય આપવાનું છે હોય નહીં. અમારું લક્ષ્ય તો તમને પથ્થુ સુધારવાનું છે, જો તમે સુધરી નાઓ અને વિશ્વવત્સલ મહાપુરુષોના મર્ગના તમારી શક્તિ પ્રમાણે સાચા વફાદાર બની નાઓ, તો જગતમા અત્યારે જે મહા-અશાંતિ અને વાસ્તવિક ઉંડી અવ્યવસ્થા પ્રસરતી જાય છે. તેના ઉપર ઘણો જ અંકુશ આવી જાય, એટલું જ નહીં પરંતુ તે અદ્રશ્ય થઈ જાય, અને જનતાનું કલ્યાણ થાય.

હોયો તો સૌમાં હોય છે. ભારતની પ્રજામા પણ હોયો છે, છતાં પ્રજા યીજી પ્રજાની અપેક્ષાએ એકંદરે ગુણોથી ભરેલી છે, તમારી પ્રજામાં પણ ઘણા ગુણો છે. પરંતુ તેની મૂળ ભૂમિકા આજે હોયોથી ભરેલી છે, હોયની નાતિ અને ગુણની નાતિ બન્ને પ્રજાઓમાં અવશ્ય છે, પરંતુ ભારતની પ્રજા હોયોમા છેલ્લો નંબર ધરાવે છે, અને તમારી પ્રજા ગુણોમા છેલ્લો નંબર ધરાવે છે. આટલું આકાશ અને પાતાલનું અંતર છે. તમારા વર્તમાન જીવન ગુણોથી ભરપૂર દેખાય છે, ત્યારે તેની મૂળ ભૂમિકામાં અસાધારણ હોયોનું ખાતર પૂરાયેલું છે ભારતની પ્રજા અને ધર્મશુલ્કોમાં વર્તમાનકાળે ઉપર ઉપરથી અઢલક હોયો દેખાય છે, પરંતુ તેની મૂળ ભૂમિકા આજે પણ ગુણોથી વણાયેલી છે, આટલું મોટું અંતર છે. આ સત્ય સૂક્ષ્મતાથી ધ્યાનમાં લેશો, તો જ આગળની વાત વધુ રસપ્રદ થશે.

આગળની વાત વધુ રસપ્રદ થશે.

ભારતવાસીઓની માનવતા ઘણી ખામીઓથી ભરેલી છે. ત્યારે તમારી માનવતા ક્યાંક ક્યાંક જ ગુણો નબરે પડે તેવી છે, આટલું મોટું અંતર છે. પરંતુ, ભારતમાં તમારા શિક્ષણથી વ્યુદ્ધાહિત લોકોઃ અને અજ્ઞાન લોકોઃ પણ આ મોટું અંતર નોંધ શકતા નથી. તો તમે બહારવાળા તો શી રીતે નોંધ શકો ? ન નોંધ શકો તેમાં આશ્ચર્ય નથીઃ ભારતની પ્રજાની જીવનચર્યા જ એવી ગોઠવાયેલી છે, કે-માનવ ગમે તેટલો સાદું અને પરિશ્રમી જીવન જીવે, તો પણ તે દુઃખીઃ ગરીબઃ માનસનો ન હોય, નમ્ર હોય,

વિનયી હોય, બહારની સંપત્તિરહિત-વંશોદીભેર બંધે જીવતો દેખાય, પરંતુ તે સંતુષ્ટ મનોવૃત્તિનો હોય છે એટલે ધર્મશુભ્યોને કાંઈ ખાત્ર કરવાપણું ન રહેતું હતું. તેઓ તો માત્ર ધર્મધ્યાન કરે, ધર્મના સુકાન બાળવી રાખે, અને વધારાકય પોતાના ત્યાગમય જીવનમાં મથાશુભ રહે. એટલે બસ. રાખેલા સુજળ બધું ચાલ્યા કરતું હોય છે. ”

“કયા બધું ચાલે છે ! એમ હોત તો અમારે કાષ્ઠપદ્ધ કહેવાનું ચા માટે હોત જ. ?”

“તે બધું” આ દેશમાં યુરોપીય દેશના લોકોના આગ્રહ પછી બગડ્યું છે, તેનું કારણ તમો-તમારી પ્રજા છે. તમારી પ્રજા જેટલી સંસ્કારી: સ્વચ્છ: કુદ્યજ: પ્રામશ્ચિક: પરોપકારી: વગેરે ગુણો ધરાવતી હોય છે; છતાં તેણે માનવતાનો જે જેટલો સ્નેહ જેટલી રીતે: ભયંકર ઘાત કર્યો છે, તેટલો: ધનિદાસના કઠી: કેડવડુ પ્રશ્નને કર્યો નથી આ હિસાબ નીકળે છે. માનવ ખરાબમાં ખરાબ થઈને જેટલી દલ સુધી ખરાબ થાય, તેટલી તેની ખરાબી કદથીને તેથી થતાં નુકશાનો વેડી લેવાની ક્ષમતા ન રહેતી. તમારી પ્રજા ઉપર છેલ્લામાં છેલ્લી ટોટિનો થોડો પાત્ર વિદ્વાન મૂકે, જેટલો તેમની માનવતાની ન કદપેલી હાનિની છેલ્લી ટોટિ સુધી તમારી આજ્ઞા વિના નથી. તમે જુદી જ પરિસ્થિતિ ઉભી કરે. આનો અર્થ એ નથી, કે “તમારી પ્રજા” જેટલી હની તેમજ આજે પણ સર્વ લોકો એવા જ છે” આજે પુણ્ય ને અજ્ઞાને ને, કે કાંઈક જ. તમારા દેશની પ્રજા બગડી છે, માત્ર બોલાવેલું કાંઈક -

[illegible]

“આપ શું કહો છો ? આટલા બધા વચ્ચે મ.પ.સ.”

"ના, ના, મહાત્માજી! અમારો કેસ પણ રૂબરૂ એકદમ સારું છે."
"પણ પરન કચાલુ થાયો."

[illegible]

ખુદ્દી અને સ્પષ્ટ વાત-ચીત જ ચોક્કસ છે આપણે જો સત્ય અને દિન ગમજવામા ઉપેક્ષા રાખીશું તો જનતા કોને ચરણે ?”

“અમારી સેવાઓ: પરોપકારના કામો: ત્યાં તેની પાછળના અધ્યધારણ ભોગો તરફ આપ જરાપણ લક્ષ્ય નહીં આપો ? અને એકાંક પત્ર પ્રસારવાનું વાક્ય નહીં સંજોગો ?”

“પ્રશંસા જ સાંભળવી હોય, તો સારી-જોડી પાણીએ સમજાવી શકાય. પરંતુ તેમાં હિત નથી. તમારા તરફના ભયંકર દોષોના રૂઝાવાણી જનતા સમજી રહી છે, તે દૂર કરવામાં તમારું શું કંઈક છે, તે દૂર ચતાં તમારી પ્રશંસા આપોઆપ પ્રસિદ્ધ જ સમજવાની છે.

તમે પરોપકાર જરૂર કરો છો, પરંતુ તમારા દેશના અને પ્રજાના હિતો ત્યાં જ્યાં ફરી વળ્યા છે, તેઓ ત્યાં ત્યાં પ્રથમ તો આર્થિક અને જીવન દુન્યવી સ્વાર્થો સાથે છે. અને એવું ભયંકર શોષણ ન સમજાય તે રીતે કરી રહ્યા હોય છે. તે વાતો તમે શું નથી જાણતા ? તેનો ઇપ્સ વર્ગોનો ઇતિહાસ છે. ન જાણતા હો તે કેમ અને ? જાણો છો છતાં આંખ આડા કાન કરીને તમે ચલાવો છો, એટલું જ નહીં પણ સીધી કે આડકતરી રીતે તમારો અને તમારા ધર્મના પ્રચારનો સ્વાર્થ હોવાથી તમે ધર્મશુરુઓ પણ તેને ઉત્તેજો છો, તેઓ જે શોષણ કરે છે, તેથી પ્રજાના જીવનમાં ઉત્પન્ન થતી અવ્યવસ્થા ઉપર તમારા પરોપકાર માત્ર બાહ્ય મલમપટ્ટા જ કરે છે ? કે જીવન કાંઈ કરે છે ? દિવસે ને દિવસે સ્થાનિક પ્રજા આંતરિક રીતે નિર્બંધ બનતી જાય છે. તમારી અને તમારા અનુયાયીઓ તરફથી નવા નવા સ્ટેટો કરીને નવી નવી લાલચો દેખાડાતી રહે છે, અને લોકો તમારા વિશ્વાસમાં આવીને સુખી થવાની આશામાં ને આશામાં તમારો સંપર્ક રાખે છે; પરંતુ પરિણામે તેઓ એક વધુ શક્તિ: વધુ સાધન: વધુ સારું જીવનતત્વ: શુભાવી બેસે છે, ત્યારે તમારામાંના પ્રચારકો ભૂતકાલના તમારા લોકોની ભૂલો કાઢીને ફરીથી લોકોને વિશ્વાસમાં લે છે, પછી નવો દાવ ખેલાય છે, વ્યાપારમાં ભારતવાસીઓને પ્રથમ ખેંચ્યા, તો રાજ્ય પડાવી લીધું, રાજ્યમાં ઉંચા હોદ્દા આપવા માડ્યા. તો શોષણ શરૂ થયું હતું. સંસ્કાર અને શાંતિ હરી લીધા, સ્વરાજ્ય આપીને ખેતી: જમીનો: અને કુદરતી વસ્તુઓ: ઉપર તમારી અનન્ય માલિકી અને સત્તાને વ્યાવહારિક સંચોટરૂપ આપવા આડકતરી રીતે બહાર પડી રહ્યા છો. અને છેલ્લે છેલ્લે પ્રજાની રહી-સહી સામાજિક અને ધાર્મિક વફાદારીને જમીનદોસ્ત કરવાના અસાધારણ ગૂઢ પ્રયત્નોમાં ન સમજાય તે રીતે સૌ લાગી રહ્યા છો.

તમે જ કહો છેલ્લા ઇપ્સ વર્ષોમાં કેટલી હિંસા કરી છે ? કેટલીક માનવબલિઓને પૃથ્વીના પટ ઉપરથી નામશેષ કરી છે ? ઇરાદાપૂર્વક યુક્તિયુક્ત યોજનાઓ પૂર્વક જે કાંઈ કયું છે, તેનો શું કેવળ ઉજ્જો જ ઇતિહાસ છે ? ભારતની પ્રજાએ કે જગતની ખીજ કોઈપણ પ્રજાએ કદી આટલું તુકથાન કયું છે ? બહુ બહુ તો ચોતાનો ધર્મ જોર-જીલમથી મનાવ્યો હશે, બસ. પરંતુ તેમ છતાં, મનમાં ગૂઢ રીતે રંગલેદ રાખીને તેને નામશેષ કરવાનો: તેના જીવનના સમસ્ત સાધનો ઉપર કબજો કરી તેવું શોષણ કરવાનો છેવટે તે દેશની પ્રજાની હસ્તી જગતના પટ ઉપર રહે કે ન રહે, તેની પરવા

કર્મો વિના, સ્વસ્વાર્થો સાધવાની ચૂદતમ પ્રવૃત્તિઓ જગત્માં કોઈપણ પ્રજાએ કરી કરી હોય તેવો કોઈપણ દાખલો નહીં મળે. ભારતના પૂર્વના લોકોએ તમારા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને ઘણો સંપર્ક સાધ્યો, તે વિશ્વાસ તમો કેડે મુકી પૂરેપૂરો ટકાવો ચક્રવા છે ? ખાછગથી અસાધારણ રીતે તમારા તરફથી તેનો ભંગ થયાના ઇતિહાસમાં પ્રમાણ છે, અને જે કેટલાક ચૂદ પ્રમાણો હશે, તે તો જગતના ધ્યાનમાં આવે ત્યારે ખરા, તથા જે પ્રમાણો નષ્ટ થઈ ચૂક્યા હશે, તે તો સદાને માટે અજ્ઞાન જ રહેવાના છે.

વર્તમાન વિજ્ઞાન: અને યંત્રવાદ: બહારથી સર્વને લાભ આપના જણાય છે, પરંતુ તમો છાતી ઉપર હાથ મુકીને કહો, કે “આખરે તેના બગથી તમારી પ્રજા એકતરફી લાભો મેળવી જાય છે, એ વાત કેટલી સાચી છે. ?” જરા ચિંતાવડોડાન કરો. આજે તમારા લોકો પાસે અઢલક સંપત્તિ છે, ત્યારે ઘણા દેશો અને પ્રજાઓ જે સદા અને પરિશ્રમી જીવનમાં રહેવા છતાં જે થોડી-ઘણી સ્વસંપત્તિ ધનવત્તા હતા તેવું જુઓ શોષણ થઈ જવાથી જે સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ છે, તેનો લાભ કઈને તમની નજર પડેલો. આદ્યો અને સ્વાધિં ઉત્પન્ન થઈ માટે વિકાસ યોજનાઓ માટે અઢલક નૈવેદ્ય મોકલ્યો છે, તેમાં કેવલ પરોપકાર જ છે ? કે અસાધારણ સ્વાર્થ મેળવે છે ? ન તો વિકાસ વાત કરો ! !

“અમે પણ હાલના યંત્રવાદ: અને વિજ્ઞાનને વળેલી નજરે જોઈએ છીએ, તેને માનવ પહોંચાડયું છે, તેની છટેચોક ટીકા કરીએ છીએ, અને તેનાથી જે રાજાઓને સ્વાધિં સાહિત્ય બહાર પાડીને સમજાવીએ છીએ.”

“એ વાત ખરી છે, પરંતુ મનમાં એ વાતના અર્થને સમજાવવાનું જોઈ શકે છે. તમારી પ્રજાના વૈજ્ઞાનિકો: રાજદારીઓ: અને સર્વ પ્રજા સમજીને એકંદર રીતે: કે પોતપોતાના સ્વાધિંથી: દેવતાઓ: જેવો જે સોદો કરી રાખેલો છે, તેવી પરસ્પરના લાભ: રહસ્ય તરી આવતું નથી, રાજદારીઓ: અને વૈજ્ઞાનિકો: બંને બળ અને લાગતાવળગતા બગથી પ્રતીધર્મનો પ્રચાર કરે છે, અને આજની શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં અપાતા શિક્ષણના પ્રકારને વિરોધી શિક્ષણ પહેલેથી જ ખુણીથી સત્પૂર્વક અપાતું આવ્યું છે અને અપાય છે. રાજનિક પ્રજા પોત-પોતાના ધર્મ અને જાત-જાતના રીતે ગરીબ ધાય, એટલે પ્રીતીધર્મના પ્રચારને જે અપાતું આવ્યું છે, તેના સંચાલકોને સારી તક મળે છે, અને જે રાજનિક પ્રજાઓને સંચાલિત લેટલા પ્રમાણમાં રાજ, લેટલા પ્રમાણમાં રાજનિક પ્રજાઓને સંચાલિત જીવન-પોષણ: અને ધર્મ-પ્રચાર: એવા પ્રકારે સંચાલિત કરેલી સજા. આદ્યિક દિ સર્વોચ્ચ અને સર્વોચ્ચ પ્રકારે સંચાલિત કરેલો અને સર્વોચ્ચ પ્રકારે સંચાલિત કરેલો.”

“રુચિય રીતે આ પરિપરિવર્તન: રુચિય રીતે સંચાલિત કરેલો.”

ન તમરા ધર્મને પાળનારા વૈજ્ઞાનિકો: કે સમજારીઓ: તમારો હાલિ'ક સિરા' કરે છે. બોલો—“વૈદ્ય-ગાંધીનું સંચાર” થયું કે નહીં? તેમજ બીજી પ્રજાઓના મધ્યમાં બંધ લોકો નબળા પડતા જાય; તેવી એકતરફી પરિસ્થિતિ જગતમાં ઉત્પન્ન કરવી તે માનવતાનો ભયંકરમાં ભયંકર ઘાત ગણી શકાય? કે નહીં?

મહાનુભાવો! આ રહસ્ય ચાતિયી વિચારો. એક તરફથી માનવતાનો ભયંકર ઘાત ચાલી રહ્યો છે, માટે જ તો તમારે માનવતાની શુભાંક અનાજે કૃત્રિમ બૂમો પાડવી પડે છે. એ જ સાબિત કરે છે કે—‘મગરના આસુ છે’

આજે એ સ્થિતિ કોઈપણને કબૂલ કરવી પડે તેમ છે, કે-યુરોપીય પ્રજાના સત્તાનો વર્તમાન પ્રગતિમાં ખૂબ સૌથી આગળ છે. દુનિયાની દરેક પ્રજાઓ તમારી સામે આશા ભરી મીટ માંડતી થઈ ગઈ છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ “તમારી પાછળ પાછળ દોડવામાં જ થોડી ઘણી પણ અસુક વખત પૂરતી પણ સલામતી છે” એમ માનતી થતી જાય છે. દરેક દેશમાંના અનુયાયિ દેશનેતાઓ લોકોને ઠાવકાઈથી તેનો ઉપદેશ પણ આપે છે. અને તેમા સ્થાનિક પ્રજાનો વિકાસ મનાવે છે. નહીંતર પાછળ પડી જવાનો ભય બતાવે છે. આટલી હદ સુધી તમારી પ્રજાની વિશિષ્ટતા સ્થાપિત થતી જાય છે. વર્ચસ્વ વધતું જાય છે, તે પણ કબૂલ કરવા શું તમે તૈયાર નથી?”

“એ તો અમે કબૂલ કરીશું જ.”

ત્યારે સાથે સાથે તમોને એ કબૂલ કરવામાં શો આંચકો આવે છે કે આજે જગતમાં ગોરી શિવાયની બીજી પ્રજાઓના આંતર દુઃખોમાં: અશાંતિમાં: અશરણમાં: નિરાધારીમાં જીવનશુદ્ધિ રહિતતામાં અને યાંત્રિક થવામાં: જે વધારે થયો છે, તેના અસાધારણ કારણોમાં તમારી સ્વાર્થવૃત્તિમાં થયેલો વધારો મુખ્યમાં મુખ્ય કારણ છે. “જેમ લાલો અને શુભો તમારે ફાળે લઈ જવા તમે ખુશી છો તો પછી માનવોને થતા ગેરલાલો અને દોષોનો ટોપલો પણ માથે જ આવી જાય તેને આપ કંઈ રીતે રોકી શકો તેમ છો? તેનાં સાચાં કારણો જણાવશો, તો અમારા અભિપ્રાયમાં ફેરફાર કરવાની અમને ઉત્તમ તક સાંપડવાથી અમારા અન્તરાત્મામાં પ્રમોદ થશે.”

“આપે અમને બોલતાં બંધ કરી દીધા.”

“તમને બોલતા બંધ કરવાનો આશય જ નથી. વધારે તો તમારું એ વાત ઉપર લક્ષ્ય ખેંચવાનું છે, કે-ભૂતકાળમાં ગમે તે બન્યું, પરંતુ ભૂતકાળમાં પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિઓની આધારશિલા ઉપર ઉભા રહીને ભવિષ્ય માટે તમો અને તમારી પ્રજાઓ જે ગૂઢ ખેલો અને જાડુગરી જાળો નવેસરથી બિછાવી રહ્યા છો, તે આટલેથી અટકાવો તો ઘણું સારું. અટકાવો તો માનવજાતિની ઘણી સેવા કરી ગણાશે. માનવતાનું ઘણું સન્માન કયું ગણાશે. નહીં તો તેને ઠોકરાવાય છે” તે શિવાય બીજું શું કહી શકાય? તમારી પાસે બીજો શબ્દ હોય, તો તે વાપરીયે. કેમકે સત્ય કહેવા જતા તમારા મનને જરાપણ દુઃખ લાગે, તેવું બોલવાનો જરાપણ આશય નથી. કૃત, કારિત અને અનુમતિ

રહિત મનઃ વચનઃ ક્રિયાની અહિંસામા માનનારા અને તેના વન ધારવું કરનારા હોતા હતાં હિતકારીઃ અને સત્યઃ કહેવાના પ્રસંગે તે કહેવાની ફરજ અને જવાબદારી ન બ્રહ્મવીરો તે અમે પણ મોટા ગુનહેગાર ઠરીએ, અને મહાપુરુષોના અમારા ઉપરના વિશ્વાસના ધાતના દોષી ઠરીએ.

મહાત્માભાવે ! પ્રજાઓ પોતપોતાના સ્વાર્થો સાધવાની હરિદ્વારમાં દોડીને જે પ્રજા વધારે પોતાના સ્વાર્થો સાધી જાય, તે સામાન્ય લોકોની દૃષ્ટિથી પ્રજાના પાત્ર જલે નફરત ધોય, પરંતુ આપણે અહીં માનવોના એકંદર સમગ્ર કિનોની વિચારવા ચાલે કે જે દૃષ્ટિથી ચકાસશે તો અમારા પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે અમારા કથનમાં વિન, નિન, રથ અને સત્ય અવશ્ય જણાશે. અમારી જે દુરંદ છે, તે તમારી પક્ષે કે માટે અન-કથનમાં સમ્મત થવા શિવાય તમારી પાસે બીજો ઉપાય નથી. એમ તમને જે ને

કપરી જવાબદારી બજાવવા જતાં તમારા હિલને જગાડ્યું. હું જ કહું કે તમે જ
અમારી વાતમાનુ એટલું હુઃખદાયક તરવ નિશ્ચય. યાજ્ઞો યજ્ઞ યજ્ઞે નવ ૧૩૦૧.૧
કંઈથી છીએ ને જો તમારા હિલને એટ લાગતી હોય, તો આ તરવ નવ ૧૩૦૧.૧
બધ કરીયે. તેજ વધારે ચોગ્ય છે.”

“ નહીં નહીં, અમે પણ માનવો છીએ. દુઃખધાની મારાં, તારાં, બધાંનાં દુઃખો અમારા હૃદયમાં ઉઠે ઉઠે અમૃત સાંચે છે. ખરખર ! આટલા દુઃખો, આટલા અમરજીભરી ઉપકારબુદ્ધિપૂર્વકની શિખામણની આ જગતના બધાં જાણનારો નહોતી, આજ મુધીમા શિખામણની આવા મુદ્દર પાડ્યા. આજના દુઃખો આવી વાતો સમજનારા અને સમજવનારા જગતના અગિયાર મહાદુરોનાં પરમ અહોભાગ્ય છે. એમ અમારો માનવતા ખતો નહોતો. ”

[illegible]

ભારતની મહાપ્રબળ થોતાના કેન્દ્રના નં. ૪૩૨-૧૯૬૦-૫૭૮
નક્ષત્રા ઉ પછી, બહે તેને સ્વરૂપિક કિલકલ. જન કિલકલ - ૧૯૬૦-૫૭૮
માસવામાં હોય.

[illegible]

ખીજની નોકરી કરનાર પણ મળી શકે, આવી અર્થતંત્રની સમતોલ ને ગૃહતમ સુચવરચના બહારના લોકોએ છિન્નબિન્ન કરી નાખી છે. ત્યારે આજે ભારત વગેરે તાજા દેશોમાં યુરોપીય પ્રજાની અદલત સંપત્તિઓ ખૂબીથી ઘણા વર્ગોથી પથરાઈ ગઈ છે. તેના આધારે નવા નવા ધંધાઓ ખોલીને લોકોને તેમાં આકર્ષી શકાય છે. ને તેના મૂળ ધંધા અને જીવન-સંસ્કારથી ઘણાને અચૂત પણ કરી શકાય છે તથા યરેલાઓને ધંધે ચડાવવા શિક્ષણ આપવાની દયા કરવા બહાર પડાય છે, ને તેને પરોપકાર ગણાવાય છે. શું તે સારો પરોપકાર છે? લોકો પોતાને ધંધે ચડેલા: અને સારી રીતે કમાતા હોવાનું જામણથી માનતા થાય છે અને તેમ મનાવાય છે. આજસુધી ભારતના શ્રીમંતો અને વેપારીઓને પંપાળવાની આંતર-રાષ્ટ્રીય નીતિ હતી. હવે મંજુરો અને ખેડુતો માટે કેટલાક વર્ગો માટે એ નીતિ છે. અને જેને પહેલાં પંપાળવામાં આવ્યા છે, તેઓને જાહેરમાંથી દૂર કરવા અને ક્ષીણશક્તિ કરવાની નીતિ છે.

તેઓ આજે જંગલો અને મોટરોમાં રહાલે છે. તેની જે પછાત લાગવાની છે; તેની તેઓને આજે કલ્પના પણ નથી હોતી. જુદા જુદા કરો, ધંધાઓના અને સંપત્તિઓના રાષ્ટ્રીયકરણ વગેરેને લગતા કાયદા: તથા અનેક યોજનાઓ પાછળ પાછળ એવી લાગેલી છે, કે જેની આજે કલ્પના નથી. “જો આ વાત સાચી હોય તો આજની કમાણીથી રાચવામાં તેઓ મહાજમમાં પડેલા છે.” એમ પરિસ્થિતિના સૂક્ષ્મ જાણકાર સમજી જતા હો છે ને? ખુલ્લા દિલથી કહો, શા માટે ચરમિંદા થઈ નીચે જુઓ છો? કેટલાક બિન-જવાબદાર ભારતવાસીઓનું લોભપણ: ખીજો ઉપર વધારે પડતો વિશ્વાસ મૂકવાની ટેવ: અને ખીજી જે જે ભૂલો: હોય તે પણ કહો. તે ધ્યાનમાં લેવા ભારતવાસીઓએ પણ તૈયાર રહેવું જ જોઈએ.

મહાનુભાવો! સાચી માનવતા ધરાવો. અને પ્રચારો. તેમાં તમારું અને સૌનું કલ્યાણ છે.

“તો અમારે શું કરવું જોઈએ?”

૧ “તમારે કૃત્રિમ રીતે ધર્મપ્રચાર છોડી દેવો જોઈએ. જે જે પ્રદેશમાં જે જે ધર્મ પરાપૂર્વથી આવ્યો આવતો હોય, તેને જ ચાલવા દેવો, તેમાં ડબલ ન કરવી, તેમાં સહાય કરવી, સ્થાનિક પ્રજાનો બુદ્ધિભેદ ન કરવો.

૨ સર્વ ધર્મના જોખમદાર મુખ્ય મુખ્ય પ્રતિનિધિ ધર્મશુરુઓએ મળીને પરસ્પરના ધર્મમાં યોગ્ય સુધારા-વધારા કરાવવા. એટલે કે મુખ્ય ધર્મશુરુ મારફત કરવા અને કરાવવાની તક ઉભી કરવી જોઈએ.

૩ આધ્યાત્મિકતાની લાયકાતની વિશિષ્ટતાને શ્રેષ્ઠ ધર્મ ગણવો. અહંમતની સંખ્યાને ધર્મની વિશિષ્ટ લાયકાત ન ગણવી.

૪ તમારા રાષ્ટ્રો અને વૈજ્ઞાનિકોને સારી શિક્ષામણુ આપીને શોધણુ કરતાં અપ-વ્યય કરતા અને અવ્યવસ્થા કરતા અટકાવવા.

પ ધર્મશુરુઓએ પ્રામાણિકપણે કેવળ ભૌતિકવાદી વૈજ્ઞાનિક શોધોને ઉત્તરજન આપવાનું અને તે મારફત લાભો ઉઠાવવાનું ઇચ્છી દેવું જોઈએ

૬ અલેકઝાંડર છઠ્ઠા પોપે જે મહા-અવ્યવસ્થાનો પાપો નાખ્યો છે, તે અવ્યવસ્થા દૂર કરવી. તેથી થયેલું નુકશાન અને શોષણને ભરપાઈ કરી નંખાવવા પ્રામણિક રીતે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. એ ભયંકર ભૂતલું વર્તમાનના અને ભવિના ખ્રીસ્તી ધર્મસુરક્ષા અને પ્રગતિએ યથાશક્ય હાર્દિક પ્રાયશ્ચિત કરવું જોઈએ.

૭ દેશના વિકાસને ખુલાસે નવેસરથી ધન આકર્ષવાની ને રૂના નવા મંત્રિની હક્કની પકડ વધુ જમાવવાની તરફીઓ પડતી સૂચવી જોઈએ

૮ યુરોપીય ગૌરાંગ લોકોએ સાદું: પવિત્ર: ધર્મમંદિર અને સ્વચ્છિક નિર્માણિક
શ્રમમય જીવન ગાળવા પાછા પ્રથમની જેમ કાળી જતું જોઈને નિરાશ અને નબળો
જીવન શરૂ કરી દેવું જોઈએ.

६. अन्य देश-देशावरोभांशी विवेकपूर्वक णां ननु ज्ञेयं

૧૦ સુખ્ય વડા ધર્મશુક્તના સ્થાનેથી પ્રીતિની પદ્ધતિ નોંધેલ છે.
આચાર્યો જગતના દરેક ભાગમાં આજે નિભાઈ બધા હતા તેમ જ વિદ્યા કે જે તેમની

૧૧ હરેક દેશ તથા પ્રજામાંથી આજ નેત્રીમા જે જે નેત્રી
હિસાબે આવતું ઘટતી રીતે જિનશનનું પાડુ આજ નેત્રીમા જે જે નેત્રી
રશિયા વગેરેની તેમજીઓ હજીવી કરી નાખી તેમજીઓ

१२ प्रागतिष्ठ श्रुतीथी विकास से

૧૩ આકર્ષેલું ધન ચાતું સોળી વડે ભાગે છે. એથી મળેલા પૈસામાંથી જોઈએ તેટલું બચાવે.

૧૪ તે પત્રનો ઉપયોગ ત્યાંનિક પ્રાચીન સ્થાને -
 ન કરવી જોઈએ. ત્યારે આજે તેના હરિયાણામાં
 પાણીના જગરાની પતાવટમાં શાં વિદ્યલક્ષ્મી

[illegible]

(8) *See* *supra* note 1, at 100-101.

અમારો ખ્યાલ રહે છે. ત્યારે તમારી વિધિ કડ્યાણની ભાવના જાડું જ દૂરગામી છે, કે-
“ ગોરી પ્રજા વિશ્વમાં ફેલાઈ જાય, તે સર્વોપરિ જાની રહે ને આનંદમાગિની બને ”
એ રીતે વિશ્વકડ્યાણનો તમારો આદર્શ છે. ગોરી પ્રજા પણ આનંદમાં રહે, તેની સાથે
વાધો કોઈનેય ન હોય. પરંતુ જીજ્ઞ પ્રજાઓને લોગે તે આનંદમાં રહે તે ભાવના
કરતા “ સાથે જ સર્વ પ્રજાઓ, જીજ્ઞ સર્વ પ્રાણીઓ ને જીજ્ઞ સર્વ જીવો પણ શક્ય
પ્રમાણમાં આનંદમાં રહે ” તે ભાવના વધારે ઇચ્છનીય છે. તેથી તમારા આદર્શોનું વિશ્વ-
કડ્યાણ ધણું જ દૂરગામી છે, કેમકે તમારી વિશ્વકડ્યાણની વ્યાખ્યા જ અપૂર્ણ અને એક-
તરફી છે ત્યારે અમારા ભગવંતોએ નિરંતર વિશ્વકડ્યાણ આત્મભગથી આડું રાખવાનું
કહ્યું છે. અમારા અને તમારા આદર્શો વચ્ચે આટલું બધું મહાન અંતર છે.

આ બાબતમાં સાત મુદ્દાઓ ઉપરના અમારા સૂચનો તમને યોગ્ય લાગે તો શ્રદ્ધ
કરી, તેના વિશ્વકડ્યાણમાં સદુપયોગ કરવો જોઈએ.

- (૧) ભૌતિક વિજ્ઞાનની શોધોની શી જરૂર ?
- (૨) ધર્મ સાથે અવિરોધ.
- (૩) આજની વૈજ્ઞાનિક શોધો માટે ખર્ચ અને પ્રેરણા:
- (૪) આજની શોધો અને વિનાશ.
- (૫) શોધોની અને તેના ઉપયોગની મર્યાદાઓ.
- (૬) જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં વિજ્ઞાનોનું અંતર્ગતપણું.
- (૭) અંતિમ હિતોપદેશ.

૧ ભૌતિક વિજ્ઞાનની આવશ્યકતા

પ્રાણીઓના જીવન બે માર્ગે વહેતા હોય છે. (૧) જેને યોગ્ય ઉચિત-સન્માર્ગ
કહી શકાય તે રીતનું વહન: અને (૨) જેને અયોગ્ય-અનુચિત-ઉન્માર્ગ કહી શકાય તે
રીતનું વહન: સ્વાભાવિક રીતે જ રસ્તામાં પડેલા એક દુઃખી સજીવને ઠોકર મારીને
કેટલાક ઢોકો ચાલ્યા જાય. તેને કોઈ પણ યોગ્ય ન ગણતાં, જો તેઓ તેને આશ્વાસન
આપે, તેનું દુઃખ દૂર કરે, તો તે વધારે યોગ્ય ગણે. તેમ જ કદાચ ન કરતાં, બાળમાં
થઈને હરકત ન આવે, તે રીતે પસાર થાય, તો પણ તે યોગ્ય ગણાય.

આથી એમ નહીં થાય છે, કે-માનવના ઉચિત જીવનમાં પણ ભૌતિક પદાર્થોના
ઉપયોગની જરૂર પડે છે; માટે જીવાત્મા પદાર્થના આધ્યાત્મિક ઉત્કર્ષમાં પણ ભૌતિક
પદાર્થોના પણ યોગ્ય ઉપયોગ સહાયક થાય છે. માટે યોગ્ય-અયોગ્ય ઉપયોગ માટે અને
યોગ્યાયોગ્ય ભૌતિક પદાર્થોની ચે તપાસ આવશ્યક થાય છે. આ સિદ્ધાંતના આધાર ઉપર
માનવીના જીવનમાં ભૌતિક પદાર્થોના ઉપયોગને મહત્ત્વનું સ્થાન છે. તથા જીવાત્માના
વિકાસના પ્રમાણમાં સાથે સાથે તેના ત્યાગને પણ એટલું જ સ્થાન છે. એક કામમાં જે
ખાસ ઉપયોગી હોય છે, તે બીજા કામમાં તદ્દન ત્યાજ્ય પણ હોય છે. આ એક સર્વ

માન્ય સિદ્ધાંત જણાશે. જ્ઞાન મેળવવા પુસ્તકોની જરૂર છે. પરંતુ પાઠ્યની કક્ષામાં પાઠ્ય થયા પછી તેના પાઠ્યપુસ્તકો છોડવાના જ હોય છે

આથી કરીને ધર્મપ્રધાન સંસ્કૃતિના સ્થાપકોએ આધ્યત્મિક વિદ્યાના સ્વેદ નિરૂપ્ય અને હોયોપાદેયના માર્ગદર્શન સાથે જ લૌકિક પદાર્થોના વિદ્યાગ પાયા ઉપરના નિરૂપણો સાથે જ તેની હોયોપાદેયતા પણ ઠરાવી હોય છે. તેને માટેના-વહેવના પૃષ્ઠ ૧૪૩ દર્શિ-ખિંદુઓ-રબુ કરનારા શાસ્ત્રીય નિરૂપણો જે પૂર્વે હતા, તેના વધુ એછા અગ્રતા અવશેષો આજે રહેવા છતા હવુ પણ ઘણા મળી શકે છે. ધર્મ અર્થે કામ. અને ને કામમાં વડતો ઉપયોગ કેમ કરવો ? તે પણ જનતાને શિખવાડેલું હોય છે. જેનો પરકિષ્તિ વારનો હજી પણ માનવજીવનમાં ચાલ્યો આવે છે.

જૈનશાસ્ત્રોમાંની ૨૬ વર્ગોષ્ઠાનું વર્ણન: તેના મૂળ ચટક-૨૦-૨૧ જેવા નિર્વક-૨૦-૨૧
ક્ષરણ: ખીખ્ત સ્વભાવો: તેના ભેદ-પ્રવિદો: અને અનંત સ્વરૂપ: એ નૈતિક-વૈજ્ઞાનિક વચન
નિરૂપણ છે. કાળ: ક્ષેત્ર: ગતિ: આગતિ: વગેરેના વિજ્ઞાનને પ્રત્યક્ષ રીતે બતાવે છે.
એટલે ભૌતિક તરવો જીવનમાં ઉપયોગી ભાગ ભજવે છે. તેના વિશેષ રૂપો અને ગુણો
પરંતુ તેનો ઉપયોગ કરનાર આત્માના વિજ્ઞાન વિના તે નિર્વક-૨૦-૨૧ જેવા નિર્વક-૨૦-૨૧

૨ ધર્મ સાથે અવિરોધઃ ઉપર નોંધાયા પ્રમાણે ૧૯૫૪-૫૫ ના વર્ષમાં ૨૬૪૭
અવધારામાં જૌતિક પદાર્થોની જરૂર પડે છે એટલે કે ૧૯૫૪-૫૫ ના વર્ષમાં ૨૬૪૭
પડે છે. તે પછી ધર્મ માત્ર જૌતિક વિજ્ઞાનને વિનંતી કરે છે કે ૧૯૫૪-૫૫ ના વર્ષમાં
એક અંગ હોવાથી તે બન્નેય પરસ્પરના પૂરક હોય, એટલે કે ૧૯૫૪-૫૫ ના વર્ષમાં
છે, પણ એમજ. તો પછી પાંચ પાગમા અંગે વિચારવું.
પુસ્તકમાં છેલ્લે ઉપસંહારમાં એક ખાસ નિર્દેશ-વર્ણન છે કે ૧૯૫૪-૫૫ ના વર્ષમાં
કે-“વિજ્ઞાનની શોધો અને તેના ઉપયોગની નીચેના વર્ણનમાં ૧૯૫૪-૫૫ ના વર્ષમાં
મોટામાં મોટો હોઈપણ શત્રુ હોય તો તે પુરસ્કારે.”

આચાર્ય જોતિક વિજ્ઞાનનો દર્શન મોત્યના પદ્મ નરસિંહ રાવેશ્વરજી
જાણુઃ બન્નેયને પરસ્પર પ્રિદોષી તરફે જાણુઃ રાવેશ્વરજી એકાદશી સદી
છે. આનો હજિતાય જલજ્ઞ રીતે નેચ દેવે એકાદશી સદી સુધી
રિજિના પરસ્પર પ્રિદોષિ છે. તેથી જે બન્નેજા પરસ્પર પ્રિદોષિ રીતે
સ્વાભાવિક છે.

[illegible]

હિલચાલ ઘણા વર્ષોથી ચાલુ કરવામા આવી છે. તેની સંસ્થાઓ: અને સચાલકો: ગોઠવાઈ ગયા છે. હવે તો, બહેમના નાશની પ્રવૃત્તિ મોટા પાયા ઉપરની ઝુંબેશરૂપે ચલાવવા માટેની ગોઠવણો થઈ ગઈ છે, ને વધતી જાય છે.

ધર્મનો મૂળ પાયો આત્મા છે. તેના છ સ્થાનના આધાર ઉપર ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિ અને તેના સમગ્ર વ્યવહારો-જીવનધોરણો વગેરે રચાયેલા છે. પરંતુ આત્મા ઇન્દ્રિય-પ્રત્યક્ષ નથી. તે અ-ભૌતિક છે. તેથી ગમે તેટલા ભૌતિક સાધનોની મદદથી કરોડો વર્ષો પછી તે શોધી શકાય તેમ નથી. તેથી, ભૌતિકવાદીની દૃષ્ટિમાં-જીવાત્માઓનું અસ્તિત્વ: અને તેના આધાર ઉપરની સમગ્ર રચના: એક બહેમમય જ દેખાય, એ સ્વાભાવિક છે. એટલે કે-જીવાત્માના અસ્તિત્વને આધારે તેના આધ્યાત્મિક વિકાસના પાયા વિક છે. એટલે કે-જીવાત્માના અસ્તિત્વને આધારે તેના આધ્યાત્મિક વિકાસના પાયા ઉપરની જે કાંઈ જીવનરચનાઓ: અને માન્યતાઓ: “ તે સર્વ બહેમો જ ” તેની દૃષ્ટિમાં ઠરે. પરભવ: જન્માન્તર: મોક્ષ: પરમાત્મા: આધ્યાત્મિક માનસની માન્યતાઓ: વગેરે બહેમો જ ગણાય. તેનો નાશ કરવાની હિલચાલ: તે વાસ્તવિક રીતે ધર્મના જ નાશની હિલચાલ થઈ પડે, તેમાં શું આશ્ચર્ય છે? બહારથી શબ્દ જ માત્ર “ બહેમના નાશ ” નો હોય છે. મૂળથી ટોચ સુધીનું પરિવર્તન કરી નાખવાના સબળડ પ્રયાસનો આ વ્યવહાર ભાગ છે.

વાસ્તવિક રીતે-સહાયક ભૌતિક વિજ્ઞાન સાથે ધર્મને વિરોધ નથી. પરંતુ આધુનિક શોધકો અને તેઓને ટેકો આપતી પ્રજાના આદર્શો આજે ધર્મથી વિરુદ્ધના છે. હૃદયના ઉંડાણમાં તેઓ ધર્મથી વિરુદ્ધ કદાચ ન હોય, તો પણ કામચલાઉ રીતે ધર્મનો વિરોધ કરવો, વિરોધ થવા દેવો, તે રૂપે પરિણામ લાવવું ” એ આજની જાહેર હિલચાલોનો તેઓનો આદર્શ છે. જેથી અનેક રીતે ધર્મનો વિરોધ ફેલાવાય છે.

૩ શોધો માટે સહાય: અને પ્રેરણાઓ:

ઇંગ્લેન્ડના એક વખતના વડા પ્રધાન મેકડોલને પોતાના બ્રીં પાર્લામેન્ટના એક બાણમાં જણાવ્યું હતું, કે-“ આધુનિક વિજ્ઞાન પોતાની મેળે વિકાસ પામે છે. ” અમેરિકન વિદેશ પ્રધાન મી. હલેસે અને હમણાં જ એક ત્યાંની આગેવાન વ્યક્તિએ જણાવ્યું હતું, કે-“ આધુનિક વિજ્ઞાનના વિનાશક સાધનો થોડાક જ કલાકમા આખી માનવજાતિને ખલાસ કરી શકે તેવી શક્તિ ધરાવે છે ” મી. હલેસે વધુમાં જણાવ્યું હતું, કે-“ અશાંતિના આવા કારણો છતાં અમે યુન એન એન વગેરે દ્વારા શાંતિના પગલા લઈ અશાંતિને કાળમાં રાખીએ છીએ, ખીલો ઉપાય નથી. ” પ્રેં આઈઝેકહુવરે એવા ભાવનું જાહેર કર્યું હતું, કે-“ અણુ અને હાઈડ્રોજન શક્તિ શાંતિના કાળમાં માનવોને રોગો દૂર કરવા તથા ખીજી ઘણી શારીરિક માનસિક શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવામાં મહત્વનો ફાળો આપશે. ” ઇંગ્લેન્ડના વડા પ્રધાન મી. એનથની ઇડને હાઈડ્રોજન બોમ્બની શોધને વિશ્વશાંતિનું પ્રતીક જણાવેલ છે. આ સર્વ નિવેદનોને શું સાચી વિશ્વશાંતિના પ્રતીકો તરીકે કોઈપણ સહૃદય વ્યક્તિ કબુલ કરી શકે તેમ છે? યુરોપીય

ગૌરાગ પ્રબળનો એ વફતાઓના આદર્શો પ્રમાણે બંધે તેમ હશે, પરંતુ સમગ્ર માનવ જાત અને સર્વ પ્રાણીઓ માટે એમ હોવાનું કોઈ માની શકે તેમ છે ? નહીં જ.

કોઈપણ અત્યારની વિશ્વપરિસ્થિતિ સમજનારા એ વાત કબુલ કરી શકે તેમ છે ? કે—“વિજ્ઞાનની શોધો માત્ર પ્રજા અને રાષ્ટ્ર એટલે કે રાજ્યના સલાય વિના, દેશના વના, સ્વયં આગળ વધતી જાય છે ? અજ્ઞાન હોકાની મોટી સંખ્યા એવી વાતો કબુલ કરી શકે, ને કબુલ કરવા દેવામાં આવે તેથી તેને આધારે તેના પાતળા સ્વાદો પીને પીએ સાધી લેતા રહે. એ બનવાનો છે, કે—વિજ્ઞાનની શોધો અને તેના પ્રયોગોનો પાછળ અબજોના તાણા ખર્ચાય છે, તેની મોટી મોટી સંખ્યાઓ થકે છે, શું તે સર્વે અર્થે વિજ્ઞાનિકો બીજા ધર્મા-રાજગારોથી કમાઈને કરે છે ? શું એ સ્વયં કે સંસ્કૃતિ પણ છે ? વાસ્તવિક રીતે, જાન્ય અને રાષ્ટ્ર જ અર્થ કરી નહીં નવને અને નવરે. પૂરા પાડે છે. તેમાં જો મન શું સંભવી શકે ?

પણ આખ્યા નથી. તેના ઉપર સંયમ શિખળો છે, માનવો પરસ્પર પેમઃ મમતાઃ સહાયઃ વગેરેથી પરસ્પરની સહાનુમૂતિમાં અને માનવતામાં રહે તેવા હૃદયો ઘડવાના પ્રયાસો કર્યા છે. માનવોને જડ ચંત્ર બનવા ન દેતાં સચેતન સાદુત્ત્વની બનાવ્યા છે. આજે ઘણા દેશોની પ્રજા આર્થિક રીતે ગરીબ થતી જાય છે. નિર્બળ બનતી જાય છે. ત્યારે બીજી બાજુ ચન્દ્ર અને સૂર્યમાં જવાની લાલચોની શુલ્કળાગે ઉડાડીને હજારો-અબજોના ખર્ચો ઉડાડાય છે, ને તેને સાથેક માનવામાં આવે છે.

આ દેશોના પ્રાચીન સંશોધકો શું આવી વસ્તુઓ શોધી ન શકત, કેમ ન શોધી શકત ? શું કારણ ? શું તેમને મન અને મગજ નથી હોતા ? નહોતા ? તેમની પાસે વિચારશક્તિ નહોતી ? હતી અને છે. માત્ર યુરોપની તુકંસ્થાન વગેરે સિવાયની માત્ર ગોરી પ્રજાને જ કુદરતે સંશોધક મન અને મગજ આપ્યા છે ? તેઓ જ શોધો કરી શકે ? તેઓને જ કોઈ દિવ્ય પુરૂષોએ આવીને આ પ્રેરણાઓ આપી ? આજે બીજી પ્રજાઓને મૂખ રાખવાની પ્રેરણાઓ પણ તેઓએ જ આપી ? પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આવું કાંઈ નથી. પરંતુ પોતાના એકતરફી સ્વાર્થો માટે બીજી પ્રજાઓ ઉપર સરસાર્થ મેળવવા માટે બીજી પ્રજાઓની શક્તિઓને હત-પ્રહત કરવા માટે જગતની માત્ર ગોરી પ્રજાએ બીજી પ્રજાઓથી ઘણી બાબતોમાં શુભ રીતે આ આડંબર ઉપાડ્યો છે. “તે કુદરતી છે. કુદરતી કાળઃ સમયઃ જમાનાને અનુરૂપ છે” એમ કહીને જગતને અજાણ્યમાં રાખી પોતાના તરફ આકર્ષે છે. આ શિવાય બીજું શું છે ?

આ દેશના મહાન્ લોકો તે તરફ ન વળ્યા તેનું કારણ “તેઓમાં શક્તિ નહોતી” એમ માનવાને કારણ નથી. તેઓ તેમા આશ્રવઃ અનર્થઃ પરિણામે માનવજાતનો વિનાશઃ જોઈ-જાણી શક્યા હતા આજે પણ એજ તત્ત્વ જીવે છે ને જાણે છે.

આ બાબતોનો તમે શાંતિ અને સમતોલપણે વિચાર કરજો. ગમે તેટલું કરવા છતાં જો તેનાથી માનવજાતને હાનિ થાય અથવા એકતરફી ફાયદો થાય, તેવી શોધો કરવાથી શો ફાયદો ? માણસ માણસ મટતો જાય, તેથી શો ફાયદો ? આ મુખ્ય બાબત વિચારજો.

માનવજાતના શરીરને માનસને તેના હિતોને એકંદર કેટલું તુકશાન પહોંચાડ્યું છે ? તેના ઉપર અંતના અંથો લખી શકાય તેમ છે. સ્વતંત્રતાને નામે તેને નાસ્તિકઃ ઉદ્ધતઃ અજ્ઞાનઃ અને સન્માર્ગરૂપ ધર્મનો વિરોધિ બનાવ્યો છે, અનૈતિકઃ અને બેશ્રામ રીતે અમર્યાદઃ અને અહિતકારી વર્તન કરતો કરી મૂક્યો છે નીતિમત્તા અને સભ્યતા તથા સન્નજનતાનો ડોળ કરતો કરી મૂક્યો છે. કામીઃ ક્રોધીઃ દ્વેષીઃ ઇર્ષ્યાળુઃ અને રૌદ્રઃ એક તરફ બનાવ્યો છે, ત્યારે બીજી તરફ રાંકઃ અને આતંઃ બનાવ્યો છે. જુઠોઃ પ્રપંચીઃ અને સ્વાર્થી બનાવ્યો છે. ન્યાયઃ નીતિઃ સદાચારઃ સત્યઃ પ્રામાણિકતાઃ અટલતાઃ દયાઃ હેતઃ પ્રીતિઃ પાપથી દૂર રહેવાની કાળજીથી રહિત બનાવાતો જાય છે. આ માનવજાતને શું સામાન્ય તુકશાન છે ? શું આ વાસ્તવિક પ્રગતિ છે ? પ્રગતિ શબ્દ કેવળ અર્થશૂન્ય રીતે વ્યાપક કરી દેવામાં આવ્યો છે. ભારતના અને સહજ રીતે વિકસિત ગુણો ધરાવતા

ખીજ ઘણા ઘણા મહાત્માઓના પવિત્રતમ જીવનઃ તથા નયોમય પ્રચારોને પરિણામે માનવજાતમાં ખીલેલા ઉપરના શુભોનો આજે દાખાવાટો કરી રહેવાયો છે. કેટલી કેટલી તપશ્ચર્યાઓ અને સંયમી જીવનોને પરિણામે પ્રચાર પામેલી ને પ્રજ્ઞના જીવનમાં જોત-પ્રોત થઇ રૂઠ થઇ ગયેલી મર્યાદાઓ અને વ્યવસ્થાનો કન્યચ્છાદન યર્થ નહો છે. શું તેને સાચી સ્વતંત્રતા કહી શકાય ? કામ-ક્રોધાદિકને શુદ્ધ અને સ્વચ્છારી જીવનના ચતુર્ગુણો તેના ઉપર અંકુશ રાખવાનું મહાત્માઓ શિખવના હોય છે ત્યારે આજે તેના પેટા બેકામ રીતે છુટા મૂકવામાં પ્રગતિ અને સ્વતંત્રતા સમન્વયવાનું આવે છે. વાસ્તવિક રીતે સ્વાર્થ ખાતર બીજી પ્રજાઓને નાશને માર્ગે લઈ જવાના આવા અવા ઉન્નતો નહીં વાળવામાં આવે છે. આ જાતના નહસ્થો ઘણા ઘણા પ્રાંત છિદ્ર અને નદીને કુદરે વેળે નદ્યા છે, તેમાં અપ્રામાણિકતાની કલ્પના કનવી વધારે પડતી છે નહીં એ નહીં અને અન્યાય કરવા બરાબર છે.

છે, તેના કરતા વધારે સચોટ માર્ગની શોધ તરીકે તેઓની સામે મૂકાયે, તમારે જ તેઓ તેની સામે જોવાની પથ તસ્વી લેશે. ને તપાસને અંતે ચોગ્ય કરશે, તો જ તેના સ્વીકાર પથ કરશે. અને આજ સુધીના માર્ગનો ત્યાગ કરશે ને કરાવશે. ત્યાં સુધી તે કોઈપણ વાત જ ન સાંભળે, એ જ તેઓને માટે ન્યાયી માર્ગ છે, કેમકે તેઓ તે તરફ જરાક નજર પણ કરે, તો સામાન્ય જનતાનો બુદ્ધિભેદ થાય, અને તેમાંથી મહાન અનર્થો જન્મે, માટે રત્નત્રયીરૂપ જીવનમાર્ગ એ જ સર્વના ચરણરૂપ છે. તેના અનુસંધાનમાં જ ભૌતિક વિજ્ઞાન હોય તે પણ ઉપયોગી છે. ખીચું નિરુપયોગી છે. આ માન્યતા પૂર્વ પ્રામાણિક અને વિશ્વકલ્યાણ કરનારી છે.

૭ અંતિમ ઉપદેશ: મહાતુભાવો! અમારે કોઈ પણ દેશ-વેશ-નાત-જાત-કુટુંબ-સગાં-રેનેહી-ભક્ત-અભક્ત-માનવ કે ઇતર પ્રાણી પ્રજા કે રાજા: કોઈપણ તરફ પક્ષપાત રાખવાનો નથી હોતો. તે સર્વનો અમોએ ત્યાગ કર્યો હોય છે, રાગ-દ્રેષ વિના સર્વ તરફ યથાશક્ય હિતકર વાત્સલ્ય જ રાખવાનું હોય છે. તેથી તમે પણ માનવજન્મ પામ્યા છો, તેને મહાપુરુષોને પગલે ચાલી સાચું કરો. ઉત્તમ માનવજીવનને ઉન્માર્ગે દોરવી તથા જાતે દોરવાઈ નિષ્કળ ન બનાવવું જોઈએ. તમારી પરિવર્તો સંસ્થાઓ અને સમ્મેલનોમાં આ જાતનું પરિવર્તન લાવો. ભારત જેવા દેશમાં આ જાતની તમારી પરિવર્તોની ચોજનાઓ પાછળના હાથોથી થતી હોવાથી “તેની તૈયારીઓનાં રહસ્યો આ દેશના મર્મર લોકો પણ નથી સમજતા” એમ તમારે ન માનવું જોઈએ. રાજ્યસત્તાના સંચાલકો તમારી અસર તળે આવતા ગયા છે, એટલે એ બધું ચાલી શકે છે. તે પરિવર્તોને હેતુઓ એ છે કે—“આ દેશની પ્રજાને ધર્મવિરુદ્ધ કરતી જવા સાથે ભૌતિક વિજ્ઞાનને પ્રશંસી કરવાનો. તથા ભૌતિક સાધનોનો તમારી પ્રજાના લાભો માટે તેનો ચાહ મેળવી લેવાની ભાવિ આશાઓ સફળ કરવી.” આવી સુદાની બાબતો બહુ જ સિદ્ધતથી હુપાવવામાં આવે છે.

દા. ૦ ત. ૦ આરોગ્ય વિશ્વ પરિષદ્ ભારત માટે પણ કરાવ કરે કે—“આંતરરાષ્ટ્રીય પદ્ધતિએ ભારતની પ્રજાનું આરોગ્ય સુધારવું” વિશ્વ વિજ્ઞાન પરિષદ્ ભારતમાં આવીને નક્કી કરે કે—“વિજ્ઞાનને ઉપયોગી તમામ બની જ વગેરે પદાર્થોની કોઈનીયે અંગત માલિકી નથી. પણ તે સર્વની ચીજ છે” ૧૪૯૨ ની તમારી પ્રજાની માન્યતા આ રીતે વૈજ્ઞાનિક પદાર્થો પૂરતી ભારત પાસે સ્પષ્ટ કળુલાત કરાવી છે, તેના દૂરગામી પરિણામો: અને તેની પાછળના ભાવો: ઘણા ભારતવાસીઓ સમજતા હોય છે. આ બધું ઠીક છે, પરંતુ તમે પોતે વિચારીને સન્માર્ગે આવી જાઓ, તો માનવપ્રજા માટે શુભ ચિહ્ન છે. જો કે કોઈ મહાપુરુષ આ અનિદોષાથી ઇષ્ટ પરિવર્તન કરશે જ. તેના સામર્થ્ય આગળ અનિદોષને ટકવું મુશ્કેલ છે.”

“આપશ્રીનો હૃદયસ્પર્શિ આ ઉપદેશ અમારા દિલમાં સોંસરવો ઉતર્યો છે એમ અમે પ્રામાણિકપણે કળુલ કરીએ છીએ. અને અમે બનતા પૂરા પ્રયાસોથી દિશા બદલવા ઘટતા તમામ પગલાં લઈશું. આજ સુધી અમને દિશા બતાવનાર કોઈ મળેલ નહીં

તેનું આ પરિણામ છે. અમારે અમારી જૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડ્યું. એમ હવે સ્વેચ્છા થાય છે.”

“ માનવો તરીકે માનવો અને ઈતરો તરીકેની તમારી વધારાના દરજ્જા જમનાના સાવધાન થઈ શોધ્ય ભાગે આલવાથી તમે પણ કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરો. ”

માટે પ્રજાએ તે આપવા જોઈએ ” તે કરીને એક મોટું પ્રિસ્ટ પામ તેમ છે. ત્યારે આધુનિક નાનામાં નાના તત્ત્વોને ઉત્તેજન અને નાણાની સગવડ આપવામા મોટા પાત્ર ઉપરના ખર્ચાઓ થઈ રહ્યા હોય છે. તથા આધુનિક પદ્ધતિના પોસ્ટ વગેરે તે તે આતાઓના કર્મચારીઓની હડતાલો દ્વારા સ્થાનિક પ્રજાની સહાનુભૂતિ મળવા બંધ તેઓના પગારોમાં વધારા કરવામાં આવ્યા છે, ને આવતા બંધ છે. ત્યારે તીર્થયાત્રા વિગેરે કરવા જનારા સાધુ: સંન્યાસી: બાવા: વગેરે ત્યાગીઓના ગણ રેડ્ડે વિગેરેના પૂરતા ભાડા લેવામાં આવે છે.

ભારતીય ધર્મોત્તમા રાજાનું રાજ્ય હોય, તેા વિદ્યાર્થીઓને કન્સેશન આપતાં પહેલાં, વહિક સાધુ-સંતોને તીર્થ-યાત્રાએ જવા માટે કદાચ મફત કન્સેશન પામેા આપત, અથવા તેા અરધું બાડું કરત, ને તેમ કરવામાં આર્થ રાજ્ય પોતાને ‘દુન્ય’ માનત. ત્યારે આજે તેા ધાર્મિક મિલકતોમાંથીયે આધુનિક વિકાસો માટે ફીને નામે અને બિવિધમાં કદાચ વધુ પ્રમાણમાં નાણાં લેવાની તરકીબોને વેગ અપાઇ રહ્યો છે તથા સાંસ્કૃતિક: ધાર્મિક: સામાજિક: વગેરે પરંપરાગત જીવન ધોરણોમાં અપાતા દાનો: તેમાં થતા ખર્ચ તથા અર્પણો:ને રાષ્ટ્રીય દુવ્યર્થ કહેવામાં આવે છે. અને તેવા દાનો ઉપર પણ કરો પડતા ગયા છે. ને પડતા બંધ છે. વિદેશીય આદર્શોની દૃષ્ટિથી જરૂર તે ‘દુવ્યર્થ’ છે, પરંતુ સ્વદેશીઓ પણ તેને ‘દુવ્યર્થ’ માને તે અદ્ભુત આશ્ચર્ય છે, આ બધું ઘસારો આપવાની નીતિ સૂચવે છે.

૬ આજે ન્યાયાધીશો: અને વકીલો: કોઈ ન્યાયને વરેલા નથી હોતા. તેઓ તેા ખીજી કોલેજોમાં અભ્યાસ કરીને ખીજા ધંધાર્થીઓ જેમ તૈયાર થાય છે, તે પ્રમાણે તેઓ પણ લૉ-કોલેજોમાં અભ્યાસ કરીને તેમાંના કેટલાક ન્યાયતંત્રમાં સરકારી નોકરી: કે વકીલાતોની સનંદો મેળવી, તે ક્ષેત્રમાં ધંધો મેળવે છે. વર્તમાન સ્ટીલક્રેમના રાજ્યે ન્યાયની પવિત્રતા બતાવવા પૂર્વોપરથી જે જે ધોરણો પાડેલા છે, તેને વફાદાર રહીને તેઓ તે કામ સારી રીતે બજાવે છે, ને પ્રતિષ્ઠિત રીતે સારી આવક મેળવે છે, પરંતુ જો તેઓને ધંધાની વધારે પડતી અનુકૂળતાવાળી ખીજી નોકરી કે ધંધો: મળી બંધ, તેા તેઓ તે ખીજા ક્ષેત્રોમાં પણ કામ ખુશીથી કરતા હોય છે.

પતિવ્રતા સ્વપતિને: ભક્ત ઇશ્વરને: રાજા પ્રજાના રક્ષણને: ધર્મશુરુ ધર્મના વ્રતોને: સાચો બ્રાહ્મણ સાસ્કારિક જીવનને: પ્રાણના લોગે પણ વળગી રહેવા બંધાયેલા અને તેને વરેલા હોય છે, તેને છોડી શકતા નથી. તે રીતે તેઓ (જન્મને કે વકીલો વગેરે) પ્રાણના લોગે પણ ન્યાયને વરેલા નથી હોતા કોઈ અંગત લાગણીશીલ હોય, તેવી વ્યક્તિ-વિશેષને અપવાદ તરીકે છોડી દઈએ, એ વાત જુદી છે, સિવાય આજે ન્યાય સાથે જોડાયેલા વર્ગોની સામાન્ય રીતે આ સ્થિતિ છે. પ્રામાણિક ન્યાયાધીશો: અને સારા વકીલોનો વર્ગ: આજના ન્યાય તરફની પોતાની જવાબદારીઓ સમજે છે, અને બરાબર અદા પણ કરતા હોય છે. પણ ન્યાયની જોખમદારી તેઓની ઉપર નથી હોતી. આ રહસ્ય સમજવા જેવું છે.

જવાબદારી અને જોખમદારીમાં ફરક છે વધીક કેન્દ્ર છતાંકવને જવાબદાર છે. પણ જોખમદાર નથી. જોખમદાર તો અચીક હોય છે. કેમકે તેનું દાર-હાનુ પશ્ચિમ તેને લોગવવાનું હોય છે. અચીકને ન્યાય થયે ? કે અન્યાય ? તેની મુખ્ય વિતા પ્રજના મુખ્યેને જ હોય. જ્યારે આને તે બહુ જ ગૌરુ છે. વસ્તુવિક રીતે પ્રાચીનકારી ન્યાયની પણ જોખમદારી ધર્મશુરુઓ ઉપર મુકાયેલી છે. નેકો ને બદલવાને વરેક. છે પરંતુ પીઠબળ વિના આને તે ન્યાયનો રીતસર અમલ દઇ દેતો નથી. અજના કાવ-દાના ન્યાયતંત્રને રાજ્યઃ પોલીસઃ અને લશ્કરનું તથા અનુક્રમ્યે વર્તનનત્રે ઉત્કરેલા લોકમતનું પણ પીઠબળ છે. તેજ રીતે ધર્મના ન્યાયતંત્રને પશ્ચિમી રીતે અને હોણું જ જોઈએ. પીઠબળનો ઉપાય તો એક જ છે કે દેશના ન્યાયને આધીન રાખી શકાય તેટલા ન્યાય સિવાયના પ્રજના ન્યાયિક વેરે ઉત્તરના ન્યાય પરંપરાગત ન્યાયતંત્રને ટકાવી રાખવા અને તેને વ્યવસ્થિત અને સિદ્ધ કરવા તેમ તેમા અમલ પ્રજનો સંપૂર્ણ ટેકો હોવો જોઈએ. ઉપનાત ન્યાયતંત્રને ન્યાયના ને ધર્મને ટકાવવો આવશ્યક જણાનું હોય તો પ્રજા ઉપર કુલ ન્યાયના આત્મપ્રભાવના પીઠબળ ઉપર ન્યાયની જાળવણી કરવાની જરૂર પડે. જોઈએ. કેમકે-તેમ ફરજ બળવવાના અન્યાયાના નિર્દોષ ન્યાયના ઉપેક્ષા, એ ધર્મની ઉપેક્ષા છે. “ પ્રજના હુવનના પશ્ચિમી રીતે ન્યાય અંશ મુધી વહે છે ? ” તેની આશની ન્યાયના પા

“ તે અનેક કાયદાઓ ઘડે છે. જુનાને મુધારે છે અને એ રીતે કાનૂનોનો મોટો ઘટાટોપ ખડો થઈ રહ્યો છે. ”

જન્મભૂમિ પ્રવાસી ૨૫-૫-૫૬ પા. ૧૨ બહારની આવૃત્તિ

“ વાત આટલી સાદી ને સીધી છે. ધારે તો જે કલાકમાં પત્ની જાય તેવી છે. પણ કાયદાએ કેવી માયાજાળ ઉભી કરી છે ? પેટો વકીલ રાખે. કાયદા મુજબ દાવા-અરજી ઘડે, દાવો દાખલ કરે, સમન્સ લગાડે; બચાવનામું રજુ કરે; બચાવનામામાં મૂળ પૈસા-ખરેખર દાવો છે કે નહીં ? એ વાતને શબ્દોની ઇન્દ્રજાળમાં એવી રીતે ગોડવી દેવામાં આવે કે ન્યાયાધીશ મૂળ લેણા-દેવાની વાત બાબુએ મૂકી જીજ્ઞા ઉત્ક્રાંત મુદ્દાઓના નિરાકરણમાં રોકાઈ રહે. મુદ્દો પડે ને વાત જે કલાકમાં પડે તેવી હોય, તેને જે વર્ષના વહાણ વાય, ને જે વર્ષે તો માત્ર ચુકાદો જ આવે. પૈસાના તો હુન્તા થાય. ને તે પણ વસુલ થાય ત્યારે ખરા ! વસુલ ન થાય ને ટાંચ નીકલે તો મિલકત તો પત્નીને નામે કે પુત્રને નામે હોય ને હુકુમનામું ધરાવનાર હુકુમનામાનો કાગળ લઈને દુર્ગા કરે. ”

“ ને કેવી અજબ સૃષ્ટિ છે ? સંસારના સર્વ વ્યવહારો ને સંબંધો અહીં નષ્ટપ્રાય ને ભસ્મીભૂત થયેલા દેખાય છે. ”

જન્મભૂમિ અને પ્રવાસી વેકેશનની વિચારસરણિ તા. ૨૫-૫-૫૬

“ પ્રથમ દૃષ્ટિએ એ વાત સ્પષ્ટ છે, કે જે જે બાબતોમાં કાયદા ન હતા તે તે બાબતોમાં મતભેદ કે ઝઘડા હતા. પણ તેનું પ્રમાણ નાનું હતું, ન હતું ત્યાં પણ બંને પક્ષે હઠાશ હ ન હતો. બંને પક્ષ થોડું થોડું ચલાવી લેતા. સહન કરી લેતા. ગમ ખાતા હતા. આજે કાયદાએ અધિકારો ઘડ્યા. એટલે પક્ષકારો કાયદાના શબ્દોને વળગી રહીને પોતાના હિતની ને પોતાના પક્ષની જ વાત કરે છે. એ રીતે આજે સાચું છે કે બોર્ડ; વ્યાજબી છે કે ગેરવ્યાજબી, નીતિયુક્ત છે કે અનીતિભયુ છે, પ્રામાણિક છે કે અપ્રામાણિક, વ્યવહાર છે કે અવ્યવહાર, પોતાને લાભ થનાર છે કે તેના પ્રમાણમાં સામાને વધુ નુકશાન થાય છે કે નહીં ? આવી વાત કોઈ ભેતું નથી. ”

જન્મભૂમિ અને પ્રવાસી અદાલતને આંગણે તા. ૨૦-૪-૫૬

“ હુનિયાના ઢંગ ભેઈને હુનિયા પ્રત્યે વૈરાગ્ય ધરાવનારાઓ ભે અદાલતના બનાવો ને દરિયાને ખરેખર રૂપમાં નીરખે ને વિચારે તો તેમને કદાચ આ જગતનું અસ્તિત્વ જ હઃખમય, માયાવી ને નિરર્થક લાગે. ”

જન્મભૂમિ અને પ્રો ૨૫-૫-૫૬ પૃષ્ઠ ૭

“ કોઈ પણ કાયદો ન હોવા છતાં અદાલતો હોઈ શકે. ને ન્યાય ચૂકવી શકે છે. કારણ કે ન્યાય અને કાયદો એ બે બુદ્ધિ વસ્તુ છે. કાયદા વિના ન્યાય હોઈ શકે પણ ન્યાય વિના કાયદો હોઈ શકતો નથી. એટલે કાયદો ન હોય તો રાજ્ય તરફથી ન્યાયનું કાર્ય ન થઈ શકે એવું નથી. ”

જન્મ ૦ ને પ્રવાહ તા. ૧૦-૧૧-૨૮ ૫૦ ૧૪

“ અદાલતમાં ચુંદાના બનાવોની જે વિગતો આવે છે. તેનું અન્વેષણ કરતા સામાજિક પરિસ્થિતિ અનેક રીતે વલુચની જતી હોય એમ દેખે છે. x x x અત્યંત અણગમે છે અવનતિના છેલ્લા પાટલે બેઠો છે. માનવતા પરવારી ઉઠો છે. અત્યંત સૂકો ગઈ છે. હયા, લાગણી કે સહાનુભૂતિ નાશ પામ્યા છે. માનવશુભની કિંમત નયુખતને તોલે તોળાઈ રહી છે. મૂલ્યોનું પરિવર્તન થયું છે, તે પરિવર્તન જામે બાબુ નહીં પણ ઉધાર બાબુ થઈ રહ્યું છે. x x x જે દેવદે દેવું, જે દેવદે દેવું, જે દેવદે દેવું, જે દેવદે દેવું અને અન્ય સ્થળોનું વાતાવરણ પણ તેમ જુદું છે, સહાનુભૂતિ લાગણીહિનતાથી ભરેલું જણાય છે. હરા માનવતાને કિંમત રાખે અને અદાલત નામે ૧૬ એને સૂકવી નાંખે તેવી છે

રચનાને વર્તમાન પ્રગતિને પોષક તત્વોને રચના આપવાની જોડાણોને જેડો આપે તેનો છે. જેથી સ્થાનિક પ્રજાનું જળ પીએ પીએ નળણ પડતું જાય. મોતેર અને આધ્યાત્મિક અધઃપાત થતો જાય તેવી રીતના કારણને આધારે ન્યાય આપવાનો હોય છે. મહે, આજ પદ્ધતિ યુરોપમાં હોય છતાં તેમાં એક એ જાનનો તફાવત હોય છે કે ત્યાં તમ સાથે ત્યાંની પ્રજાની ઉન્નતિ થતી જાય અને બીજી પાજણોને પગમ કરતાં કાનિ યામ, અને દિવસે દિવસે તેની અવનતિ થતી જાય. ચિચાળ અને જગજાના હોજન માટેના આમંત્રણનું દયાન્ત અહીં બરાબર બધ બેસતું ચરો.

બરી રીતે આજના ઘણા લોકો પણ આજની જાતને ન્યાયની જાત કહેવાને બદલે “કાયદાની કોટી” “લોક કોટી” કહે છે. કેમકે-તેના મૂળમાં ન્યાય નથી. પરંતુ બહારની પ્રજાના હિત માટેનાં તેની સરકારના કાયદા છે છતાં બારતાની પ્રજામાં તે સંસ્થાની લોક-પ્રિયતા ટકાવવા તે તંત્રને લગતા “ન્યાયાદાય, ન્યાયાધીશ, ન્યાય, ન્યાયતંત્ર” વગેરે શબ્દો બરાબર પ્રચારમાં છે. નવા બંધારણમાં પણ ન્યાય શબ્દનો ઉપયોગ છે. છતાં તેની વ્યાખ્યા તેમાં આપવામાં આવી નથી. એ શું સૂચવે છે? માટે આજની રચનાઓ ન્યાયના પાયા ઉપર નથી, કાયદાના આધાર ઉપર છે. બ્રીટીશ અમલદારો પણ પોતાની સરકારને “કાયદાની સરકાર” કહેતા હતા. પરંતુ ન્યાયના પાયા ઉપરના ભારતીય કાયદાના પાયા ઉપરેય નથી. તેથી તેને ન્યાયતંત્ર શી રીતે કહી શકાય? એ મોટો પ્રશ્ન છે.

માટે ન્યાયનો પિતા ધર્મ છે. એટલે જ કે ન્યાયનું મૂળ પણ ધર્મ છે. તેથી ધર્મ-શુરુઓ વાસ્તવિક રીતે ન્યાયની પ્રતિષ્ઠા અને જીવંતપણા માટે જોખમદારો છે. તેઓથી ઉપેક્ષા કેમજ કરી શકાય? અને તેઓ પણ ઉપેક્ષા રાખે, અથવા તો જગતમાં અન્યાયનો પ્રવેશ થતો રોકે નહીં તો જગતનું શરણ કોણ? પ્રાચીનકાળમાં જેમ ન્યાયતંત્ર ઉપરની કડક દેખરેખ ધર્મશુરુઓના આચાર્યોની હતી, તેમાં જે શિથિલતા આવી છે તે દૂર કરવી જ પડશે કે નહીં? અને જ્યાં-જ્યાંથી ન્યાય ઉડી ગયો હોય, ત્યાં ત્યાં તેની રોપણી ફરીથી કરવી પડશે કે નહીં? નહીંતર, ધર્મ અને ધર્મશુરુઓનું અસ્તિત્વ જ શી રીતે અને શા માટે ટકી શકશે? માટે ધર્મનો પિતા ન્યાય છે. એ સાચો વિશ્વ-ન્યાય છે. તેને અનુસરીને કાયદા હોય તે જ સાચા કાયદા. બીજાને કાયદા પણ કેમ કહી શકાય? માટે જેટલે જેટલે અશે ન્યાયને વિકૃત કરનારા દોષો ફેલાયા હશે, તેની ચિકિત્સા યોગ્ય સમજણ: દીર્ઘદષ્ટિ: અને કુશળતા: પૂર્વક કર્યા વિના ચાલી શકશે કે?

ન્યાયતંત્રને નામે: ને કાયદાઓને આધારે ફેંસલા કરવાનું તંત્ર ગમે તેટલું વિકસિત: વ્યવસ્થિત: અને આકર્ષિત: આજે બહારથી દેખાતું હોય, પરંતુ જો તેના મૂળમાં ન્યાય ન હોય, તો પછી તે ગમે તેટલી આકર્ષકતા શી રીતે અનુભવનાપાત્ર અને ઉત્તેજના-પાત્ર ગણાય? તે સમજવું જોઈએ.

* ન્યાયની સરકાર શી રીતે કહી શકે? કેમકે તેના મૂળમાં ન્યાય નથી. ઇંગ્લાંડની પાર્લીમેન્ટના કાયદા છે.

માનવ પ્રલના જીવનનાં પ્રત્યેક અંગ-પ્રત્યંગોતું આતું થે મનુતું ન્યાયના પાયા ઉપર રચાયેલું ચાલતું: અને પોષાતું: હોતું નેઈએ. તેના કોનો મનદેહ પડી શકે તેમ છે ?

“ આપતું નિદાન સાચું છે. તેની ચિકિત્સા પત્રુ દુઃખ રીતે એ જ કહેવાયે ધરી નેઈએ. પછી લોકશાહી હોય, રાજશાહી હોય, સનશહી હોય કે કે.ઈરકુ શહી હોય ગણતંત્ર હોય કે વ્યક્તિતંત્ર હોય, પરંતુ તે સર્વાંના ન્યાય હોવો નેઈએ ને ચિત્તતું દોષપણ તંત્ર બુદ્ધમ સિવાય શું ગણી શકાય ? ” ન્યયને જીવન ના પરતો પરતો જોખમદારી ધર્મશુરુવર્ગની છે. ” આપશ્રીની આ વાન પ્રમે । અ- રે ચિરન્ત, ચન્દ્ર છે. જે શબ્દો વપરાય તે સાચા અર્થમાં વપરાવા નેઈએ ઉચ્ચ શબ્દો ને નથી કંઈ નેઈ ને ” સહે ’

૨ જેમ બને તેમ અનુયાયિઓને ચાર પુરુષાર્થની પાંડિત્ય સિમર કરવા. તેમાં આવતા વિદ્યોનો અભ્યાસ કરી તે દર કરવાનો ઉપદેશ નામ આ ૩ સખવો, જેથી તે દૂર થાય. ને સૌ ન્યાયઃ નીતિઃ સંનિવારઃ અને એકંતર રમંભાગમાં વિગ્રહ પ્રાપ્ત કરે.

૩ બીજા ધર્મ કે સંપ્રદાયમાંથી ડોળપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયના મુખ્ય આગેતાનોની રીતસરની પરવાનગી વિના ઢાળા ન કરવા.

૪ સામાજિક અને આર્થિક સગવડો આપવાની તાત્કાલિક કોઈએ કોઈને થ ન આપવી, તેવી લાલચથી થતું ધર્મોન્તર થવા ન દેવું. ન કરવા દેવું. ન કરવું. તે જાણતામાં ધર્મોન્તર કરનાર પોતપોતાની સ્થિતિ વિચારીને આગળ પગતું ભરે. ધર્મોન્તર કરનારને સામાજિક અને આર્થિક સગવડો આપવાની ઢાળા કરનાર ધર્મસંસ્થાઓ ઉપર ફરજ નથી. આત્મકલ્યાણ માટે ધર્મોન્તર કરાય છે. સહજ રીતે સગવડો મળી જાય, એ જુદી વાત છે.

૫ કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયના ખંડન-મંડનની બાબતે બંને પરસ્પરના તારતમ્યની સૂચક વિચારણા રજુ કરવી યોગ્ય થઈ પડશે. સમાનતા અને સમન્વયને લગતું પરસ્પર પ્રામાણિક સાહિત્ય તૈયાર થાય, તે પણ ઈચ્છવા યોગ્ય ગણવું જોઈએ.

૬ કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયની આલતી ધાર્મિક મર્યાદાઓના પાલનમાં પરસ્પર આવશ્યક સહાય અને સહકાર આપવો. તે તોડવામાં સહાયક ન થવું. અજાનભાવે પણ કરેલું ધર્મચરણ જડવાદને અને તેના જીવનને માનવજીવનથી સામુદાયિક રીતે પણ દૂર રાખે છે.

૭ આધ્યાત્મિક વિકાસક બળો સાધકોને પૂરા પાડવાની યોગ્યતાને આધારે શક્ય પ્રમાણેથી પરંપરાગત જગતપ્રસિદ્ધ મુખ્ય ધર્મસંસ્થાઓનું સર્વમાન્ય થાય તેવું વર્ગીકરણ કરવું. એટલે કે-ધર્મોની યોગ્યતાની કક્ષાઓ નક્કી કરવી.

૮ કોઈપણ બીજા ધર્મ કે સંપ્રદાયના આચારો કે વિચારોનું સ્વચ્છ આજ્ઞા વિના કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયના અનુયાયિઓએ સીધે સીધું અનુસરણ ન કરવું કે સ્વધાર્મિકોમાં તેનો પ્રચાર ન કરવો. પોત-પોતાના આચાર-વિચારોમાં નિષ્ઠ રહેવું. કારણ કે-સામાન્ય જીવોનો બુદ્ધિભેદ તેઓનું અહિત કરે છે.

૯ કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયમાંથી કાંઈ પણ સારું લાગે, તે સ્વીકારવા યોગ્યતા મુખ્ય ધર્મશુર સ્વીકાર કરે ને જે ધર્મ કે સંપ્રદાયમાં તે દાખલ કરવાનું હોય, તેને યોગ્ય વ્યવહાર સ્વરૂપ આપે, દરેકને તે પ્રમાણે વર્તવા ફરમાવે, પત્રી દરેકે તે આજ્ઞાનો રીતસર અમલ કરવો. ત્યાં સુધી તેને સ્થાન ન આપવું.

૧૦ દરેક મુખ્ય ધર્મશુરોએ ધર્મ પુરુષાર્થ ઉપર આવનારા આક્રમણોઃ મુરકેલીઓઃ કે વિદ્યો દૂર કરવા સદા તત્પર રહેવું. પરસ્પરની વાટાઘાટઃ વિચારણાઃ કરી શકાય તેવી કોઈ યોગ્ય ગોઠવણ તાજી કરવી જોઈએ જેથી ક્યાંયથી નાનું પણ પાપ ઉભું થઈ જોર કરી ફરીથી જગત ઉપર આક્રમણ ન કરી શકે.

૧૧ ધાર્મિક હિસાબોઃ અને મિલકતોના સંચાલનમાં સંસ્થાઓની ઉપલેખોઃ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં આધુનિક આદર્શોની ઉપલેખો કરવા ન્યાયેલી સર્વધર્મ પરિષદ, વિશ્વનાથ પરિષદ, યુનેસ્કો સંસ્થા ધર્મસુધાલેખોઃ સમન્વય, સમાનતા એકેશી કર કરવાની સંસ્થાઓ. સમાજ-સુધારાની સંસ્થાઓ વગેરે જે ધર્મને હાનિકારક છે. તે બધા કરાઈ હેરા.

૧૨ દરેક ધર્મ અને સંપ્રદાયના મૂળ પ્રત્યેનાઓ. જેના દરેક વાતન મહત્ત્વ સંચાલકોઃ વર્તમાન સંચાલકોઃ ગુરુઓઃ અને તે ધર્મના સંસ્થાનિકોના સંસ્થાન સિદ્ધાન્તો તરફ પોત-પોતાના અનુયાયિઓનું સંસ્થાન અને સંસ્થા રેરે તેમ કરા. કરાવવુંઃ અને તદ્દનુકૂળ મજબૂત શિક્ષણ જ્ઞાન-અનુભવ કરાવવું અને તે રેરે પ્રયાસોને ઉત્તેજવા.

શિષ્યોને અંતિમ હિતોપદેશ અને ઉપસંહાર !

અહિંસક મહાવિશ્વ સંસ્કૃતિમાં વિદ્યમૂલ ને વિસત્ર નત્તામાન પ્રગતિને પોષક જે જે અનિષ્ટ તત્ત્વો ભારતની વિશ્વકલ્યાણ-કારિણી અને વિરોધી પ્રજ્ઞાના જીવનમાં પ્રવેશી ગયા હતા, તે પ્રવેશતા હતા તેને લીધે તેયાર કરાયેલી પૂર્વ મુમિકાને આધારે હવે પછીના ભવિષ્યમાં આગળના વધારે અનિષ્ટ તત્ત્વોને ઘસારાબંધ પ્રવેશા વવા માટેના સર્વતોમુખી ભગીરથ પ્રયત્નોએ ચાલુ થઈ ચૂક્યા હતા, એટલું જ નહીં, પરંતુ તેમાં પોતાની સર્વતોમુખી “ ઉન્નતિ ” એટલે કે “ સર્વોદય ” જોનારા સર્વ પ્રજ્ઞોમાંથી તમો સહકાર આપનારા પણ મળવા લાગ્યા હતા. તે સંજોગોમાં તેની પાછળના રહસ્યો અને ભયંકર ભાવિ પરિણામો ચાલુ સંજોગોના સૂક્ષ્મ અભ્યાસથી સમજી લઈ, માનવી જગતના કેન્દ્રમૂલ ભારતીય આર્યપ્રજ્ઞાના સંસ્કૃતિરક્ષક સર્વ બળો અને પ્રતિકોને સળંગ બનાવવામાં મહાશ્રાવક તરીકેના સર્વ કર્તવ્યો પૂર્વે બજાવવામાં આવ્યા હતા. ધાર્મિકતાને પોષક સંસ્કૃતિના મુખ્ય અંગોમૂલ વર્ણવ્યવસ્થા: જાતિ: જ્ઞાતિ: અવિભક્ત કુટુંબ: વગેરે વ્યવસ્થાઓ અને તેના રક્ષક અન્ય સર્વ તત્ત્વોને મજબૂત બનાવવામાં આવ્યા હતા. ગદ્યલતમાં રહેવાથી વચલા વખતમાં પ્રવેશોલી ખામીઓ અને નિર્બલતાઓ પ્રજ્ઞમાંથી દૂર કરાવી પરંપરાથી ચાલતી આવતી સામાજિક વ્યવસ્થા યોગ્ય શિસ્તમાં સ્થાપીને સુદૃઢ બનાવવામાં આવી છે. કારણ કે—“ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનને આધારે કરાતા આત્માના ધાર્મિક જીવનના વિકાસનું એ પણ મુખ્યમાં મુખ્ય અંગ છે.” એવું મહાજ્ઞાની પુરુષોત્તું કથન છે, ને તે સત્ય છે માટે જ, ઉચ્ચ જીવનવ્યવસ્થા ઉપરાંત આ જાતની માર્ગોત્સારી વ્યવસ્થા પણ એ મહાપુરુષોએ જ કરી આપી છે.

બૌદ્ધ ધર્મ જેવા અગાઉના ભારતીય તત્ત્વોના પ્રચારના બંધાને, જ્ઞાતિના ભેદ આદિ સુવ્યવસ્થા તોડવાનો પ્રાગતિક બળોનો ઉદ્દેશ:—સંસ્કૃતિને છિન્નભિન્ન કરી તેને આશ્રયે વ્યવસ્થિત જીવન જીવતા લોકોના જીવનને અસ્તવ્યસ્ત બનાવી દઈ, તેની મિલકતો: દેશ: તથા પ્રજ્ઞાના અસ્તિત્વ: ઉપર પણ રક્ષણને બંધાને કબજો મેળવી લઈ, પોતાના સ્વાર્થોમાં ઘટતો ઉપયોગ કરવાનો છે, તે જાતના પ્રયત્નો ચાલુ થઈ ગયા હતા એ રીતે જે જે વસ્તુઓ ભવિષ્યમાં નકામી: અને બિનજરૂરી: ઠરે, તેને જગતમાંથી ફેંકી દેવા સિવાય બીજો માર્ગ જ તેઓ પાસે પછી બીજો રહેવાનો નહોતો. “ તે રીતે સંસ્કૃતિને ફેંકાઈ જવાની સ્થિતિ થવા ન પામે, માટે માર્ગોત્સારી સુવ્યવસ્થાને ટકાવી રાખવી હિતાવહ છે.” એમ સમજી મહાજન સસ્થા: સર્વના વ્યાપક હિતોત્તું મૂળમૂલ અર્થતંત્ર: અને ધંધાદારી-વ્યાવસાયિક સુવ્યવસ્થાને મજબૂત બનાવવાની પૂર્વમુમિકાઓ પુન: દૃઢ કરવામાં આવી છે. વિશ્વવત્સલ વીતરાગ સર્વજ્ઞ મહાસંતોએ ઉપદેશોલી અને ઋષિ-મુનિ-પ્રણીત પવિત્ર આર્ય રાજ્યનીતિનું કલ્યાણકારી રહસ્ય પ્રગટ કરી તેના પુનરુદ્ધારનો માર્ગ સરળ કરી દેવામાં આવ્યો છે. સ્થાનિક દરેક ધર્મશાસનોને: અને મહાવિશ્વશાસનના મૂળમૂલ અને અવાંતર: કેટલાક યોગ્ય સુતત્ત્વોને: બુદ્ધિમા સ્થિર કરવામાં અને કેટલાકને પ્રકાશમાં મૂકવામાં આવ્યા છે.

દેશી રાજ્યોના ગાદીધર વારસદારો મોજશોખને રૂને ચડી જવાયો તથા ઉનાળે દોરવણી મળવાથી: વચલા કાળમાં કરેલી ગણીર ભૂટો પુઠારીને પૂના ને રૂપે લઈ ગયા છે. પોતાના બનને લોગે પણ સંતોએ ઉપદેશોથી નાચ્યું નિ અગવડ ને રૂને ને ચ રાતર પ્રગતિ રક્ષણ કરવા: પ્રામાણિકપણે નિયમ થઈ ગયા છે

પ્રવાહ ઠહેતો કરવામાં આગ્યો છે. શ્રી આચાર્ય મહારાજનો આદિ શ્રી ગુણશંકરી પ્રબળ શક્તિઓએ એકાગ્રતાના પ્રવાહને અનુમોદન આપ્યું છે. તેને ઉત્તેજન અને સહકાર પણ ઉંચા પ્રકારનો મળ્યો છે.

કેટલાક વખતથી મૂળ પરંપરામાં ઠંધાઈ રહેલા એકાગ્રતાના તત્ત્વને જાગૃત થવામાં સર્વ બાબતોએથી હાદિક અનુમોદન પ્રાપ્ત થયું છે. જેથી સ્વાર્થ અનાત્મવાદીઓ પોતાના પ્રચારના બળથી અજ્ઞાન જનતાને આવર્જિત કરી પોતાના જ હિતના વિચારો કમેકમે ઠસાવી તે જાતનો બહુમત ઉભો કરી લઈ, પોતાના સ્વાર્થો સાધવાની આખી બાજુ લાગે વખત ચલાવવા માટે ચૂંટણી: અને મતાધિકાર આપવાની પ્રવૃત્તિઓ: ચલાવવાની: “ જનતાની ઇચ્છાથી, ને જનતાના હિતને માટે દરેક કાર્યો કરવામાં આવે છે. ” એવો કૃત્રિમભાસ ઉભો કરી વિશ્વકલ્યાણકારી આજ્ઞાના સમગ્ર મહાતંત્રને જોરથી નાંખવાના પ્રયાસોમાં મેળવાતી જતી સફળતાઓ અટકાવી દેવાની પરિસ્થિતિમાં સ્વેચ્છાથી મૂકાતી ગઈ છે એક જ પ્રજાને લાભ આપનારી આજ્ઞાની મૃગતૃષ્ણિકા જેવી માત્ર કૃત્રિમ વિશ્વશાંતિ તરફ દોડતી જતી હુનિયા વિચાર કરતી થંભી જવાય તેવી સ્થિતિમાં મૂકાતી ગઈ છે. સાથે જ આધ્યાત્મિક પાયા ઉપરની પરંપરાગત પ્રાચીન ધર્મસંસ્થાઓ મારફત ફેલાતી જતી સાચી વિશ્વશાંતિની ખુશનુમા હવાની ઠહેવા લાગેલી લહરીઓનો સુખદ અનુભવ લોકોને થવા લાગ્યો છે. એકંદર ચારેય પુરુષાર્થોના સમગ્ર વ્યવસ્થા તંત્રના છેવટના અંગ સુધી અસ્ખલિતપણે સર્વ પ્રાણીઓનું વાલીપણું ધરાવતા વિશ્વવત્સલ મહાપુરુષોની આજ્ઞાનો પ્રવાહ પુનઃ ખરાબર ઠહેતો થઈ ગયો છે. વિશ્વના બારીકમાં બારીક તત્ત્વો સુધી તેનો સૂક્ષ્મ પ્રવાહ પણ પહોંચતો થવા લાગ્યો છે આખા વિશ્વમાં પથરાયેલા સંસ્કૃતિના સર્વ અંગ-પ્રત્યંગોમાં સળવળાટની ઝંઝૂળાતી પ્રસરવા માંડી છે.

સર્વ ધર્મોના અને સર્વ સમાજવ્યવસ્થાના શાસનો: સર્વ રાજ્યશાસનો: સર્વ આર્થિક અનુશાસનો:માં એકંદર માનવોના સમગ્ર જીવન તત્ત્વોમાં-ઉત્સાહ: ઉદ્વેગ: અને ચેતના:ના વિદ્યુતવેગી હળવા પણ સુખદ આંચકાઓ લાગી ચૂક્યા છે. જેથી બ્રહ્મતા: અસંતોષ: ને સુંજવણો:ની શુંગળાવનારી હવા આપોઆપ ઉડવા લાગી છે. સુખ: સંતોષ: તાજગી: અને આનંદ:ની લહરીઓ માનવહૃદયમાં અનાયાસે જ ઠહેવા લાગી છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ માનવેતર પ્રાણીઓએ પણ વર્તમાનમાં ફેલાયેલી સંહારલીલાથી છુટકારાનો દમ અગમ્ય રીતે લીધો છે. તેઓના આત્માઓમાંથી બચતો રાક્ષસ પલાયન થતા ન સમન્વય તેવી નિર્ભયતાનો તેઓ અનુભવ કરવા લાગ્યા છે.

ભારતની બહારના લોકો પણ સંસ્કૃતિનાથક વિદેશીઓની ભીંસોથી ભીંસાતા અટકવા લાગ્યા છે. એ ભીંસ સર્જનારી અને ભીંસ કરાવનારી ગોરીપ્રજા પણ સવેળા ચેતી ઉડી છે. અન્ય પ્રજાઓના માનવજીવનના પ્રવાહને દુષિત બનાવનારા સમગ્ર મોહક છતાં કાતિલ તત્ત્વોને સ્વેચ્છાથી: ને યોગ્ય સમજૂતીથી: ફેંકી દેવા તેઓ જાતે જ હૃદય પલટાવાથી તત્પર બની ગઈ છે. આ રીતે મહાહિંસક મહાસંસ્કૃતિને પોષક મહાસુપરિવર્તનો આવી રહ્યા છે.

જગતમાં જ્યારે પણ અનિષ્ટ તરવો પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે આ જન્મના અથવા ૫૨ જન્મનાઃ કે બન્નેય જન્મનાઃ જ્ઞાનઃ ધ્યાનઃ તપઃ ત્યાગઃ ત્યાગઃ દાનઃ વ્રતોરના બચાવો પ્રાપ્ત થયેલા પુરુષને થોડો એકપણ પુરુષથાળી નિર્મળ આત્માઃ અસાધારણ ઉદ્ધૃત-તથા કરી શકે છે. તો પછી અસાધારણ પુરુષબળ ધરાવતા યુગ્મદત્ત નદ-મોચેઃ અને કોટ્ટે-તર પુરુષબળ ધરાવતા વીતરાગઃ સર્વજ. તીર્થંકરઃ ભગવતે ના પ્રત્યક્ષ આજ્ઞા મુજબ વિધે તો પૃથ્વું જ થું ?

આ કાળે મહાશાસનની પહેલબેટ્ટી સ્થાપના કરના પંડિતે તીર્થંકર તરવરને પછીના દરેક તીર્થંકર ભગવતો પોતાના આત્મવિકાસ ન થે. ધર્મંકર ન સમૂહને તરેજ કરવાનું મુખ્ય કામ કરીને, તીર્થંકર-શાસનને જાગૃત કરીને તીર્થંકર તરેજે પતિવંધુ છે. તે તીર્થંકર કહેવાય છે. જેથી ધર્મપુરુષાર્થ જાગૃત કરનાર તરેજે પતિવંધુ લાગે છે. અને આરેય પુરુષાર્થની સાધનાના જન્મના માર્ગ તરેજે પતિવંધુ તીર્થંકરનું તીર્થંકરપણની અમરતું પાણીનું મિશ્રણ થાય છે.

પરીક્ષક ચંત્રથી: નિર્મળ આરીસાથી: તમામ વચાર્થ રીતે પ્રગટ ગઈ આવે છે. તેનું અસ્તિત્વ માત્ર પણ અનંત જીવોની કલ્યાણપરપરા અગમ્ય રીતે ચ જોવાડાવતું હોય છે. તેની આગળ કોઈનું ચે કાંઈ ચાલતું નથી. ગમે તેટલા પ્રપંચો: કાવચેયો: મુત્સરી-ગિરીના ખેલો: આટીધુટીભરેલી ચોજનાઓના આંતરિક રહસ્યો: વગેરે સૂચક ઉગતા જેમ ખાડા: ખરાબા: ટેકરા: વગેરે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. તેમ આગોઆપ ખુલ્લા થઈ જાય છે. પછી ભલેને ગમે તેટલી ગુપ્તતાથી તે કરવામાં આવ્યા હોય. છતાં પૂણી એ છે કે તેનું સર્વ ઉપર વાતસલ્ય હોય છે. હે પરમાત્મન! જો આપનું શાસન ન હોય તો બાપડા જગજીવોના જગતની અને અમારી પણ શી તથા થઈ હોત ?

જૈનં જયતિ શાસનમ્

આ પ્રકરણમાં મહાત્મા પુરુષની કલ્પના કરવામાં કાંઈ ખૂલ થઈ હોય ને તેથી પરમાત્માના શાસનની મારાથી કોઈપણ પ્રકારની આચાતના થઈ તો નમ્ર ભાવે હાર્દિક ક્ષમા માગી મિત્તળા મિ દુક્કં (મિથ્યા મે દુષ્ટત) ઇચ્છું છું.

સંસ્થાન વિચય ધર્મધ્યાન: તથા શ્રી ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચા કથા: વગેરે પ્રમાણો ધ્યાનમાં લઈ, મેં આ કલ્પના બાળભાવે એટલા માટે કરી છે કે સંવાદરૂપે મહાશાસનની મહત્તા અને વિશ્વકલ્યાણનો સાચો માર્ગ સરળતાથી સમજાવી શકાય. વર્તમાન સાહિત્યમાં તો સંસ્કૃતિબદ્ધ આર્થપ્રજ્ઞને ને તેના સાંસ્કૃતિક ઉત્તમ રિવાજોને હલકા ચિતરવામાં ઘણી ઘણી કલ્પનાઓ કરી બાકી મૂકાતી નથી, પરંતુ તેનું અવલંબન લેવું ઉચિત નથી.

શ્રી તત્ત્વવાર્થાધિગમ સૂત્રને કેન્દ્રમાં રાખીને સેંકડો અને હજારો ખાનીઓથી ભરપૂર છતાં સારખોધિનીરૂપે વર્તમાનકાળના વાચકોને ઉદ્દેશીને જે એક કાંઈક મોટી કહી શકાય તેવી ઇમારત ખડી કરી છે, તેને સામે રાખીને પરીક્ષા કરવામાં આવશે, તો આર્થપ્રજ્ઞના બાવી આર્થસંતાનોને ઉપયોગી માર્ગદર્શક એક મહત્ત્વનું સર્જન સજ્જનોને આ કૃતિ જણાઈ આવશે, એવી આશા છે.

આજે દરેક લોકો વર્તમાન સંજોગોને ધ્યાનમાં લઈને જોલતા: લખતા: અને વર્તતા હોય છે, ને તેમ કરવાની પ્રબળ ભલામણો ચે કરતા હોય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ, ભારતીય ધાર્મિક: સામાજિક: અને ખાનગી જીવન: પ્રસંગોમાં પણ આવજના “ જમાનાવાદ ” ને નામે જમાનાને અનુસરવાના વક્તવ્યો અને સાહિત્યમાં પણ તેની જ વાતો ઘુસાડાતી હોય છે. કેમ જાણ્યે કે- “ તે જ જીવનનું સર્વસ્વ હોય ” સર્વ કોઈ એ જ ધુનમાં હોય છે. વર્તમાન સાહિત્યમાં “ તેને અનુસરવાનું સમજાવવા ” ઘણા પાના રોકાતા હોય છે. તેથી અમે પણ ચાલુ સંજોગોના કારણો: હેતુઓ: અને અનુબંધો એટલે પરિણામો વગેરે રહસ્યોની તુલના મહાશાસનના પ્રભાવ સાથે આ ગ્રંથમાં કરતા રહ્યા છીએ. તેથી તે એક સમુચિત પ્રયાસ તરીકે સ્વીકૃત થશે, તો ઘણો આનંદ થશે. ખરી રીતે આવજના સંજોગો તે જમાનો કે કાળ પણ નથી. તેને જ વ્યવહાર કહેવામાં

આવે છે, તે પણ અયોગ્ય છે. આજની પ્રગતિ શિષ્ટોનો વ્યવહાર પદ્ધતિ નથી. તે પદ્ધતિ વ્યવહાર તો હોઈ કેમ થકે ? વાસ્તવિક રીતે હજારો છે. તેને જાણે નથી વ્યવહાર વગેરે નામો પ્રચારદષ્ટિથી આપવામાં આવેલા છે. પરંતુ વાસ્તવિક વસ્તુરિતિ નથી. શિષ્ટોના વ્યવહારો છ સ્થાનકોના પાયા ઉપર છે. જ્યારે આજે વિદ્યાર્થી છ સ્થાનકોના વ્યવહારો પ્રચારમાં આવતા બાંધ છે, તે તે રૂઢિ ઠાંપ છે.

મુખ્યપણે તો જૈનધર્મની અદ્ભુત મહત્તાનો ખ્યાલ કરવારૂ હોઈ શકે તેવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. જેથી, ખાસ જિજ્ઞાસુઓ : પૂર્વજાતિના મહાશયો તુલ્યોક્તિ કરવામાં લલચાય : વિશિષ્ટ જિજ્ઞાસુઓ મુનિશ્રવણ કર્યા કરી નહોતે - આજે રજા પડે આજમેનો સમુદ્ર છાંદગીબર અવગાહવા બાબતે જી રૂઢિ, તે સ્વચ્છ-કાચ તે રૂઢિ તરીકે જગતને પોતાના ચરણારવિંદોથી સદા પવન ફેરે, જે જ સ્વચ્છ-કાચ તે રૂઢિ - તે શ્રી ઉમા-સ્વાતિ વાચક મહારાજના જ શબ્દોના નીચેના નામો જ રજા પડે તે રૂઢિ નામો.

અર્હદ્-વચનં સમ્યગ્ ગુરુ-ક્રમેણાઽઽગતં સમવધાર્ય, ।
 દુઃખાઽઽર્તે ચ દુરાઽઽગમ-વિહત-મતિ-લોકમઽવલોક્ય, ॥ ૪ ॥
 ઇદમુચ્ચૈર્નાગર-વાચકેન સત્ત્વાઽનુકમ્પયા દુઃખમ્ ।
 તત્ત્વાઽર્થાઽધિગમાઽઽહ્યં સ્પષ્ટમુમા-સ્વાતિના શાસ્ત્રમ્ ॥ ૫ ॥

સ્પષ્ટ રીતે: સરળતાથી: સમજાય તેવો ભાવાર્થ:—

આ તત્ત્વાર્થાધિગમ નામનું (તત્ત્વજ્ઞાનનું) શાસ્ત્ર મેં ઉચ્ચૈર્નાગર શાખાના ઉમા-સ્વાતિ નામના વાચકે રચ્યું છે.

આ અર્થ (પવિત્ર)-ઉત્તમ શાસ્ત્ર રચવાનો મારો હેતુ: તત્ત્વોનો બોધ કરાવી, મોક્ષના અભિલાષી બનાવી, મોક્ષના અનંત સુખો પ્રાપ્ત કરાવવાનો પ્રાણીઓ ઉપર (ભાવ) અનુકંપા કરવાનો છે. મારો જન્મ ન્યગ્રોધિકા નામના ગામમાં થયો છે. આ પ્રથમી રચના કુસ્તુભપુર (પાટલીપુત્ર-હાલમાં પટણા) નગરમાં વિચરતી વખતે મેં કરી છે. મારા (સાંસારિક) કુટુંબનું ગોત્ર કુલીપણુ છે. મારા (સાંસારિક) પિતાનું નામ સ્વાતિ છે. મારા (સાંસારિક) માતાજીનું નામ જ્વાત્સી [વત્સગોત્રના] છે.

ગુરુપરંપરાએ હું:—

વાચકોના અગ્રણી શિવશ્રી નામના યશસ્વિ વાચકજીનો પ્રશિબ્ધ હું. અને અગ્યાર અંગના ધારક શ્રી ઘોષનન્દિક્ષમાશ્રમજીનો શિબ્ધ હું.

મેં સૂત્રોની વાચના—

મહાવાચક શ્રી ક્ષમણુ-મુંડપાદના શિબ્ધ મૂળ નામના યશસ્વિ વાચકાચાર્ય પાસેથી લીધી છે. તેથી હું તેઓશ્રી વાચકનો પણ એક રીતે શિબ્ધ હું.

હુંકામાં મારે છેવટે એટલું જ કહેવાનું છે, કે—

યસ્તત્ત્વાધિગમાઽઽહ્યં જ્ઞાસ્યતિ ચ કરિષ્યતે ચ તત્રોક્તમ્ ।

સોઽવ્યાબાધં સૌહ્યં પ્રાપ્સ્યત્યઽચિરેણ પરમાર્થમ્ ॥ ૬ ॥

જે કોઈ (બંધ-આત્મા)—

તત્ત્વાધિગમ-તત્ત્વજ્ઞાન-તત્ત્વાર્થાધિગમ નામનું શાસ્ત્ર જાણશે, અને તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણે વર્તશે, તો તે જેમ બને તેમ થોડા વખતમાં પારમાર્થિક અવ્યાબાધ મુખ-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે. ” ૧ થી ૬:—

જનશ્રુતિ અને ઉમા-સ્વાતિ આચાર્યશ્રીના નામ ઉપરથી માતાજીનું નામ ઉમા હોવાની વાત પ્રસિદ્ધ છે. માટે વાત્સી ઉપરથી ગોત્રજન્ય નામ હોવાનું લખ્યું છે.



શકાતું હતું. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષકની સત્તાની પર ગિજના આવતા હતા, જેની વર્ગમાં પાઠ આપવાની ખાસ મરકેડેની નહતી નહોતી. વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષકની જ પાઠ તૈયાર થઈ જતા હતા. તથા વર્ગમાં વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ તપાસ સમા શિક્ષકને મકરે થઈ શકાતું હતું.

મહેસાણાની ઉક્ત પાઠશાળામાં પ્રવેશ કર્યા પછી, શ્રી નવાગર મહામંડલ સુધી ફરીથી શરૂઆત કરી, કારણ કે-સરનારની જૈન પાઠશાળામાં કરેલો સુન-પાઠોનો અભ્યાસ બરાબર તાજો નહોતો.

પંડિત ભગવાનદાસ હરખચંદ તથા અ-વાપક હીરાચંદ દ્વારા કર્મપ્રયાત્નિક સુધીનો અભ્યાસ બહુ જ ગર્ભ-વિગારણા સાથે રસપૂર્ણ થયો, તે ભાંડારકરની જે સંસ્કૃત પુસ્તિકાઓ પૂરી કરી. જેની પ્રાથમિક શરૂઆત ગાંધીર અને હાર્દિક સહાનુભૂતિ વરાવતા તે વખતના સંસ્થાના મેનેજર શ્રી વલ્લભદાસ લાવાભાઈએ કરાવી હતી.

ભાંડારકરની જે સંસ્કૃત પુસ્તિકાઓ: લગુવૃત્તિ: તથા કેટલુંક શ્રી સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ (૧૮૦૦૦ હજારી) તું વાંચન પણ કરાવીના પંડિતો શ્રી રામલદમજી શાસ્ત્રીજી તથા શ્રી રઘુવંશ-મણિશાસ્ત્રીજી પાસે થયું.

પરંતુ લઘુવૃત્તિ પૂરી થતા પહેલાં મહેસાણા છોડી વીસનગર જવાનું થયું, જ્યાં તે વખતના પંચાસજી પાછળથી આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ પાસેના પંજાબી ઉદાસીન સંપ્રદાયના સંન્યાસીજી પાસે લઘુવૃત્તિ પૂરી કરી. અને ખાકીના સિદ્ધહેમનું વાંચન કેટલુંક થયું. આઝો અધ્યાય પ્રાપ્ત વ્યાકરણ: કાવ્યો: નાટકો: ન્યાય. તત્ત્વર્થ સિદ્ધસેનીય ટીકા: વગેરેના વાંચન સાથે ગુજરાતી ભાષામાં તે સમયે પ્રસિદ્ધ થતા વિદ્વાનોના લૌકિક સાહિત્યનું વાંચન: ૫૦ પૂઠ આચાર્ય મહારાજશ્રીના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિને સ્વાધ્યાયમાં: સહકાર અને શાસ્ત્ર-વાંચન-મનનનો ક્રમ વગેરે ચાલુ હતા.

ઈ. સ. ૧૯૧૪ પછી રાષ્ટ્રીય હીલચાલમાં પ્રવેશ: અમદાવાદની કોંગ્રેસના પંડાલ બાંધવા વગેરેમાં જેનો ઉપયોગ સારા પ્રમાણમાં થયો હતો તે હાથે કાંતેલા સુતરની ખાદીનું પણ ઉત્પાદન: વેચાણ. શ્રી દીવાળીબાઈ આલિકા જૈન ઉદ્યોગશાળાનું સંચાલન: ઘરના વેચાણ ઉપર ધીણાજમાં પીકેટીંગ: ખાદીધારણ: વગેરે પ્રવૃત્તિઓ ઉપરાંત-પાટણ (ઉત્તર ગુજરાત) ના કોંગ્રેસની પ્રાંતિક સમિતિના મત્રી તરીકેની ખાદી ઉત્પાદન વગેરેને લગતી પ્રવૃત્તિઓ: વગેરે ઈ. સ. ૧૯૨૧ સુધી ચાલુ રહ્યા. પરંતુ ચૌરીચોરાના હત્યાકાંડ પછી “આખી રાષ્ટ્રીય હીલચાલનું સંચાલન પોતે આપવા ધારેલા પોતાના હેતુ મુજબના સ્વરાજ્યની કડક માંગણી કરાવવા માટે દેશી વ્યક્તિઓને આગળ રાખી પાછળના હાથોથી શ્રીદીશ કડક માંગણી કરાવવા માટે દેશી વ્યક્તિઓને આગળ રાખી પાછળના હાથોથી શ્રીદીશ સુતસદીઓ જ ચલાવવાની રહ્યા છે. અને તેની પાછળ તેઓની ન સમજી શકાય તેવી અસાધારણ ચાલ છે.” એમ સ્પષ્ટ રીતે સમજાઈ ગયા પછી, તેમાંથી પ્રથમ શ્રદ્ધા ઘટવા લાગી, અને પછી જેમ જેમ વિશેષ પૂરાવા મળતા ગયા, તેમ તેમ તેને લગતી ભાવનાઓ સર્વથા ઓસરતી ગઈ, ને એ સત્ય બરાબર દૃઢપણે સમજાઈ ગયું.

દરમિયાન કાંઈક એ અસર તળે પાટણ [૩૦ ગુઠ] માં વિ. સં. ૧૯૮૦ થી વિશ્વનેતા સમર્થ વિદ્યકલ્યાણકર મહાત્માઓ પ્રાપ્ત કરવાના મુખ્ય ઉદ્દેશના પ્રાથમિક પ્રયોગરૂપે શરૂ કરેલ ‘જૈન વિદ્યાભવન’ નામની શિક્ષણના વિલક્ષણ પ્રયોગની સંસ્થા રાધનપુર લઈ જવામાં

સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર) માં રહીને ગણવેલો મત જૈનશાસનને ભાંગેર માનિ કરનાર કેવી રીતે છે ? તેના માલિક રહસ્યો દર્શાવતી 'મજ્જેનપપે ને તપ્પણ' નામની એક પુસ્તિકા હિંદી ભાષામાં અને " પ ડિત મુખસાલસુને હાર્દિક ગુમેચા પત્રનું સમર્પણ " ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરાયા તથા " હિત-મિત-પથ્ય-સત્યમ્ " નામના પત્રમાં તેઓ આપવાનું વચન પગથી રહ્યું છે. ખીજી કેટલીક હિંદી પત્રિકાઓ સાથે " પ્રજ્ઞના ભક્ષા માટે શ્રી વિનોબા ભાવેજીને ખૂદલો પત્ર " છપાયો અને વહેંચાયો. 'સ્ટીક પંચ સત્ત્વઃ' અને 'સ્ટીક દ્રવ્ય સપ્તતિકા'નું સંપાદન કાર્ય અવકાશે અવકાશે ચાલુ છે. હવે પછી જીવનનો પ્રવાહ શી રીતે વહેશે ? તે તો ભવિષ્ય કહેશે. સંસ્કૃતિ અને શાસનહિતનો અનેક પ્રકારનો વિચારપૂર્ણ પત્રવ્યવહાર આધિકારી સ્થાનો સાથે ઘટતી રીતે ચાલુ જ હોય છે.

" મારવાડના કોઈ પ્રદેશના ગામમાંથી ગુજરાતમાં આવી ખંભાત વસેલા વડવાઓ શિહોર થઈ અમરેલી આવેલા " ત્યાં મુઢીની હકીકત વડીલો પાસેથી સાંભળી છે. આર્ય-પ્રજ્ઞની અમુક અંશે આનુવંશિક વિગુહિ ધરાવતી દશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિના પારેખ કુંડેખમાં થયેલા શ્યામા પારેખના વખતથી તો આજ મુઢીના પુત્ર-પૌત્રાદિનું રીતસરનું વંશવૃક્ષ મળે છે. " આ વંશવૃક્ષની નોંધ રાખનારું કુંડુંબ કચ્છમાં રહે છે. " એમ જણ્યું છે. તેઓ પોષાગરી (પૌષધકારી ?) કહેવાય છે, જેઓ કઢાચ કડવામતી આવકની પરંપરાના હોય. ભારતના માનવ-વંશોની વૈજ્ઞાનિક વિગુહિ જળવવાની દૃષ્ટિથી મહાપુરુષોના વખતથી ચાલતી આવતી સુવ્યવસ્થાની જવાબદારી સંભાળતા આવા ઘણા વર્ગો ભારતમાં વિદ્યમાન છે. જેમ બને તેમ પવિત્ર જીવન ગાળતા તે ભાટ, ચારણ, બારોડ, વહીવંચા, વગેરે નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાંનો એક તે પોષાગરીઓનો વર્ગ છે. જેમ ધનોત્પાદક પ્રજ્ઞની આવકમાંથી અમલદારો, શિક્ષણ સંસ્થાઓ, મ્યુનિસિપાલિટીઓ, કોર્ટો, સંશોધક ખાતાઓ, પોલીસ, લશ્કર વગેરેના ખર્ચ ચલાવાય છે, તે પ્રમાણે પ્રજ્ઞના હિતની સાંસ્કૃતિક મર્યાદાઓના શિક્ષક-માર્ગદર્શક-રક્ષક વગેરે કામોના સંચાલક અમલદારો તરીકે સાડું અને સંયમી જીવન જળવવા ઐત્ત્રિક દાન ઉપર આજીવિકા ચલાવનારા વર્ગો ભારતમાં હતા અને છે. જેથી વૈજ્ઞાનિક આધાર ઉપર માનવ જીવનના સાંસ્કૃતિક તમામ નાના-મોટા તત્ત્વો વિકસતા અને પોષાતા હતા. છતાં તેનો ભાર પ્રજા ઉપર યોગ્યરૂપે ન થાય તે રીતે આવા વંશ નોંધનારો વર્ગ આનુવંશિક શુદ્ધિ જળવવામાં પ્રજાને અસાધારણ મદદગાર થાય છે. રાજકોટના ઠાકોરશ્રી સાથે પરણાવેલા અમરેલીના રાજકુંવરી સાથે તેના કામદાર તરીકે શ્યામા પારેખના કોઈ વંશજ રાજકોટ આવ્યા હતા.

તેઓ સ્વાભાવિક રીતે જ શ્રીમાલ હોવાથી જૈનશાસનની શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મૂળ પરંપરાના અનુયાયી હોવા છતાં રાણીજીના પરિચયથી હવેલીના પુષ્ટિ-માર્ગીય સંપ્રદાયનો વૈદિક ધર્મ પાળતા થયા હતા. સંભવ છે, કે-શ્રી વલ્લભાચાર્યના પ્રભાવથી, વડનગર, મહેસાણાના નાગર વણિકોની જેમ તેઓ ઉપર પણ અસર પડી હોય. આજે પણ તેમાંના પ્રજાપાળ પારેખના ઘણા વંશજો વૈષ્ણવ સમ્પ્રદાયનો ધર્મ પાળે છે. છતાં દશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિ તરીકે સ્થાનકવાસી સમ્પ્રદાય તથા શ્વેત મૂર્તિપૂજક પરંપરાના અનુયાયી કુંડેખો સાથે લગ્ન-સંબંધો હોવાથી, આજે ઘણા કુંડેખો મોસાળ પક્ષના સંબંધથી સ્થાનકવાસી સમ્પ્રદાય અને જૈનશાસનની મૂળ પરંપરાની તપાગચ્છીય પરંપરાને અનુસરે છે.

એક ભાઈ: તથા બે બહેનો: આશ્વાનાશ્વામાં જ પંચત પામ્યા હતા.

અમારી લગભગ ૮-૯ વર્ષની ઉંમરે જ માતૃગી ગ્રી મોં-લીઆઈ પંચત પામ્યા હતા. તેનો ઉદ્દેશ કરવાનું અહીં એટલા માટે આવશ્યક છે, કે-તેમની પાસેથી જાણવા મળ્યું હતું, કે-“તદન શૈરાવ અવસ્થામાં ઘરમાં બેસાડી, બંન કરી, ઘરકામે જવાનું થાય, ત્યારે પણ ચૂપચાપ બેસી રહેવું: આપે તો લેવાનું, ન આપે તો કરી જીદ કે લાલચ બતાવવાની નહીં. શાંત અને તટસ્થ બેવો સ્વભાવ બીજા બાળકો કરતાં બુદ્ધિ પડતો હતો.”

આ ઉપરથી જીંદગીમાં હિતોમાં આડે આવનાર વિરોધીઓ તથા અંગત શારીરિક હુમલો કરવાની ધારણા રાખનાર તથા બીજી રીતે હેરાન કરનાર તરફ પણ કદી મનમાં દ્વેષનો ડાઘ લાગ્યો નથી, અને ગ્રેમ તથા વાસદ્ય કરવા લાયક સ્નેહીઓ તરફ રાગનો ઉભરો આવતો નથી, તથા અન્યથા પ્રસંગે ચોક્કસ પરિવેશના વગેરે લાગણીઓ ઉભરાતી નથી. સંત પુરુષોની શાંતા-અશાંતાના વાંચન: અચળ:થી બે પ્રભાદ જાગતો હોય છે, અને ચક્ષુઓ જરૂર દ્રવતી હોય છે. માતૃગ્રીની તે વાતનો આજે પણ કાંઈક અનુભવ થાય છે.

માતાજી-સ્વેચ્છા મૂં પરંપરાના અનુયાયી રૂપાવટી-જોરાણા-નાગલપુરના દોશી કુટુંબના હતા. પરંતુ ગામડામાં ઉછેર થવાથી રામાયણ સાંભળવાનો શોખ ધરાવતા હતાં. થોડુંક વાંચતાં-લખતાં શિખ્યો એટલે મારી પાસે ગિરધરકૃત રામાયણ વંચાવે, અને બીજી શ્રોતા બાઈઓને તેના ભાવાર્થ તેઓ સમજાવે. આથી રામાયણના ભારતીય સંસ્કારી પાત્રોનો પરિચય બહુ જ નાની ઉંમરથી મને થયો. તથા વયોવૃદ્ધ પિતામહ શ્રી રામજી પારેખ સાથે વધારે સંપર્ક રહેવાથી, રાત્રે તેમની સાથે સૂતા પહેલાં મહાભારતની રસિક વાતો સાંભળવા મળ્યા કરતી હતી.

પિતાશ્રીના આજ્ઞાભિન્ને પાસેથી શ્રાવણ માસમાં તથા બીજા પ્રસંગે ભાગવત: મહા-ભારતના સ્વર્ગારોહણ પર્વ: તથા પ્રસંગે પ્રસંગે સત્યનારાયણની તથા બીજી કથાઓ સાંભળવામાં આવતી હતી. પિતાશ્રીના ખાસ મિત્ર ભાઈશંકર ભટ્ટ: માતૃગ્રીના મરણ બાદ તેમના મિત્રને આશ્વાસન આપવા ભગવદ્ગીતા સંભળાવતા રહેતા હતા. તે પણ વખતે વખતે સાંભળવા મળતી હતી. પછી તો સંસ્કૃત ભણ્યા પછી ૨૦-૨૫ વખત તે વાંચી જવાઈ હશે. તથા ભાગવતના કેટલા ભાગો વાંચવામાં આવ્યા. સાંભળવાનો શોખ એટલો બધો તીવ્ર હતો, કે-શિકાર-બુગાર-દારુ-માંસ-પરસ્ત્રીગમન વગેરેના ત્યાગી સ્વામીનારાયણ સમ્પ્રદાયના ગામના સંસ્કારી દરબારોમાં રૂપસિંહજી બાપુ અર્થ રસપ્રચૂર વાર્તાઓ કહેવામાં ભારે કુશળ હતા. પોષ મહિનાની કઠકઠતી ઠંડીમાં પણ તેમની કચેરીની બહાર ખૂલ્લા એટલા ઉપર બેસીને રાતના બે-ત્રણ વાગે વાર્તાઓ પૂરી થાય ત્યાંસુધી તે સાંભળવામાં આવતી હતી. કચેરીના બારણાં બંધ રહે. સૌ મોટી સગી પાસે તાપતા બેઠા-બેઠા વાર્તા સાંભળતા હોય.

પિતાશ્રીના ઉઠતાં પહેલાં ઘેર પહોંચી જવાનું. તેઓ તૈયાર થઈને થોડીવારે ઘર બહાર, તે પહેલાં, ઘરમાં દાખલ થઈ જવાનું જ.

તે ઉપરાંત, હુકાનની પાસે જ સ્વામીનારાયણનું મંદિર. સાંજે દરબાર દર્શન બધ ત્યારે બોલાવતા બધ. અને સ્વામીનારાયણ સમ્પ્રદાયનો મુખ્ય અંથ ‘વચનામૃત’ કે જે

ગુજરાતી ભાષામાં છે, તે મારી પાસે વંચાવે. પોતે તેના પ્લાવર્ય દર્શાવે છે, અને સંવેદન
ત્રાવાઓને સંભળાવે. આ સમુદાયનું મૂળ સાંખ્યદર્શન છે. વચન, મૃત્યુ, વેદ, નહિ પણ
આવે છે. આ રીતે વાર્ષિક મંથાના વાંચનના સ્વરૂપને જાણી શકો છો.

;

;

‘દાદા’ તરીકે પ્રસિદ્ધ વગોવૃદ્ધ વળતસિંહજી કરચારીજી જણાવેલું કે—“અંગ્રેજ અભ્યાસ કર્યો હોત, તો સારા ગ્રેડીસ્ટર તરીકેની ખ્યાતિ મળત” તે જ વળતે જવાબ આપ્યો હતો, કે—“દાદા! આપની ધારણા ડીક છે. એ ખુ” કદાચ ખાત, પરંતુ સત્યની નજીક આવવાને બદલે વધારે દુર જવાનું થાત. એ ખતી આજની વાલકો એકંદરે હિત તરફ સર્વ માનવાને લઈ જનારી નથી.”

ઘણા અંગ્રેજી પુસ્તકોનાં ભાષાંતરોનાં વાંચનઃ કવિ નાનાલાલ તથા બીજા સંખ્યાબંધ પ્રસિદ્ધ લેખકોનાં કાવ્યોઃ અને ગ્રંથોના તથા વર્તમાનપત્રોના વાંચનથી ઘણું ઘણું મજાવામાં આવ્યું. પરંતુ “માત્ર તેનાથી ભારત નજ સમજાત, કદાચ તેના અદ્ભુત જ્ઞાનથી વંચિત રહેવું”યે પડત. તેના ત્રિયે જોઠા ખ્યાલો યે બંધાત” એ આજે પણ સમજાય છે. અને હૃદય આનંદિત થાય છે.

પંડિત સુખલાલજીના સંપર્કથી જેન-જેનેતર ન્યાયના એટલે કે ‘અનેકાંત જયપતાકા’નો કેટલોક ભાગ તથા ‘સિદ્ધાન્ત મુક્તાવલી’ વગેરે ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવાની તક મળી. તેમજ વર્તમાનપત્રો વાંચવાના શોખમાં શરુઆતમાં વધારો થયો, પરંતુ બંનેયના આદર્શોની બિલકુલ સામસામી દિશા હોઈને પરિચય વધુ લંબાયો નહીં.

સન્મિત્ર શ્રી કપૂરવિજયજી મહારાજશ્રીની સદ્ભાવનાપૂર્વકની કૃપાદષ્ટિ નોંધવાત્ર હતી. ૫૦ પૂ૦ આચાર્ય મહારાજ શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજ-શ્રીની પણ અમીભરી દષ્ટિ, તેઓશ્રીના મહેસાણામાંના ચાતુર્માસ બાદ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં વિશેષ અભ્યાસ કરાવવાની ઇચ્છાથી અને બીજા પ્રસંગોથી વ્યક્ત થતી રહી હતી. પરમ-પૂજ્ય ૧૦૦૮ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના પરિચય પછી દષ્ટિમાં સાચી વ્યાપકતાઃ ઉદારતાઃ અને કામોમાં ચોકસાઈ તથા કેટલાક ઇતિહાસઃ ભારતીય જીવન વ્યવસ્થાના મૌલિક અવલોકોમાં ઘણા જ વધારો થયો હતો. પૂ૦ પંન્યાસજી શ્રી ધર્મસાગરજી ગણિવર્ચના પરિચય પછી જુદા જુદા કાર્યક્ષેત્રો માટે વિચારણા વગેરે કરવાનું પ્રસંગે પ્રસંગે બન્યા કરે છે.

ઔરીચોરાના બનાવ પછી આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે ખેલાતા મુત્સદ્દી જાદુગરોના જાદુઈ ખેલો જેવા આર્થિક અને રાજ્યકારી ભાષણો અને બનાવોના મૂળભૂત રહસ્યોનું મનન વધતું જવાથી તેઓની રચનાત્મક સ્વરૂપની મીઠી અને પરોપકારી જણાતી હિલચાલોની પાછળના સ્વાર્થોનો કેટલોક તલસ્પર્શી ખ્યાલ આવતો ગયો. જેના આધારે જુદા જુદા વિષયો ઉપર પ્રસંગે પ્રસંગે લખાયેલા પૂર્ણપૂર્ણ એક હજાર નિબંધ તો હશે જ. જુદા જુદા વિચારપૂર્ણ પત્રો તથા બીજા વિષયોનાઃ એમ બધા મળીને બે અઢી હજાર નિબંધો લખાયા હશે. જેમાંના કેટલાક છપાયા છે. કેટલાક વિસ્તૃત પત્રરૂપે જેમના તેમ છે, ને જેમને મોકલાયા હશે, તેમની પાસે ય કદાચ હશે. જ્યારે તેનો મોટો ભાગ અપ્રસિદ્ધપણે સંપ્રહા-એલો પડ્યો છે. જે ચારસો વરસોથી વિશ્વમાં ચાલતા સંસ્કૃતિઃ અને પ્રગતિઃ ના શરૂ થયેલા સાચા અને ગૂઢ ઠંડા યુદ્ધના રહસ્યો સમજવામાં લવિષ્યમાં કદાચ તથા પ્રકારના કોઈ પાત્ર જીવને ઉપયોગી થાય પણ.

આ પ્રસંગે એક હાર્દિક સદ્ભાવનાશીલ નિર્નિમિત્તક મિત્ર અને સહૃદયી વૈદ્યરાજ શ્રી કલિદાસ પોપટભાઈ શાસ્ત્રી-જમનગરવાળાનું સ્મરણ થઈ આવે છે. ચરકના કુંદરતી ઉપચારોના સૂક્ષ્મ જ્ઞાતા અને ઊંડા અભ્યાસી તથા પ્રયોગકૃશળ એવા તેમની સહાયથી

અને અન્નેય સામ્રાજ્યો આંતરરાજાના કાયની બચકે પ્રિયમીનથી અમો ગયા હતા. પછી
તો તેમના દશ વર્ષના પરિચયથી આયુર્વેદનો કેરલોક મિત્રેક અનુભવ અપવા ઉત્તરેન
આરોગ્ય બળથી રાખવા આપતનો જે અનુભવ મળ્યો હતો. તે નાચે નુ રહે. કામ
લાગે છે. ૬૭ વર્ષ જેટલી ઉંમરે પણ ખીજા સદૃશ્યે કમનાં મારી રીતે કાંઈક અનુભવે.
કાંઈક બળવાઈ રહ્યું છે. તેમાંના ઘણા ગયા, કામ કર્યો કર્યો સુચનરૂપે ના હોય.
ખીજા પણ વ્યાવહારિક ઘણા અનુભવ તેમની યાદથી અરુદો હતા. જેમ નિર્મળ રહે તે
ન્યાય; નીતિ; અને વ્યવહારશુદ્ધિ; ના મળેલા અનુભવનાં રચનો રહે. હશે.

હાલ તો અનુચિતધારી શ્રી છાયાલાલજી મુરુમુડા અને અનુભવરૂપે મારી ના
લાલજી વેદના સફલાયે કાંઈક સદૃશ્યે કલકતા ખાને કે દો ને હોય ના. જેમ ના
હાથ કાંઈ ને કાંઈ થયા કરે છે.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અર્થ	ગુરુ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અર્થ	ગુરુ
૫૬૨	૨૭	ઊત્સર્ગ	ઊત્સર્ગ	૬૧૧	૨૭	વિચારણા	વિચારણા
૫૬૩	૩૩	આદર્શ પદ્ય	આદર્શની	૬૧૨	૧	ચાલમેજનના	સાનિતોજનના
૫૬૪	૨	યોગજાઓ	યોગજાઓ	૬૧૩	૨૨	પા	પા
૫૬૭	૯	નિરોધી	નિરોધી	૬૧૪	૧૨	ગે	ગે
૫૬૯	૧૭	સવન	સવન	૬૧૫	૨૨	પ્રજાવાની	પ્રજાવાની
૫૬૯	૨૦	૧-૩૨	૧-૩૨	૬૧૬	૨	પતિષ્ટિ	પતિષ્ટિ
૫૭૦	૨૮	અગી	અગી	૬૧૭	૧૨	નાગર	નાગર
૫૭૪	૨	ઉદેશીને	ઉદેશીને	૬૧૮	૧૨	હાનિકારકતા	હાનિકારકતા
૫૭૪	૪	સવન	સવન	૬૧૯	૨૩	ઉડા	ઉડા
૫૭૬	૧૨	રૌદ્રધ્યાનના	આત્મધ્યાનના	૬૨૦	૩	તે	તેથી
૫૮૨	૨	સાંભળતા	સાંભળતા	૬૨૧	૧૪	ઝરનારાના	ઝરનારા બીજા
૫૮૩	૫	પડોલા	પડોળા				ઓના
૫૮૩	૨૬	ઉધ્વલોક	ઉધ્વલોક	૬૨૪	૧૬	આપના	આ
૫૮૫	૨	ઉપરિ	ઉપરિ	૬૨૪	૨૦	સૂચી	એમ ધર્મગુરુ
૫૮૬	૧૭	જાગતી	જાગતી				ઓએ સૂચી
૫૮૬	૩૦	નકારાપણાને	નકારાપણાને	૬૩૫	૨૧	પ્રત્યને	પ્રત્યને
૫૯૧	૨	છેવટે	છેવટે	૬૩૭	૯	કુવા	કુવા
૫૯૨	૨	દાખીને	દાખીને	૬૩૮	૨૩	છા	છા
૫૯૨	૧૫	રૂપાતિત	રૂપાતિત	૬૩૯	૬	ધારણુ વ્યવહાર	ધારણુ વ્યવહાર
૫૯૨	૨૩	પતંગજલી	પતંગજલી	૬૩૯	૨૨	દુ.ખ અને	દુ.ખ
૫૯૨	૨૪	થાય છે.	થાય છે. જે સામાન્ય	૬૩૯	૨૭	અનુયાયિ	અનુયાયી
			પ્રકારના હોય છે. કેમકે	૬૩૯	૩૧	સતત	સતત
			તેમાં છકાયના છવોની	૬૪૦	૪	સાવંદિક્ષ	સાવંદિક્ષ
			હિંસાનુ વજન વગેરે	૬૪૧	૨૬	કાળરાત્રી	કાળરાત્રિ
			છકા ગુણસ્થાનકને	૬૪૩	૧૫	લોકાના	લોકાના
			યોગ્ય અનુબંધ ધર્મરૂપ	૬૪૬	૩૪	તુટતી	તુટતી
			મહાવ્રતો નથી હોતા.	૬૪૭	૧૦	વિચરવાનું	વિચરવાનું
			એમ સર્વત્ર સમજવું.	૬૫૨	૫	દીનકર	દીનકર
૫૯૯	૨૦	ધુળરી	ધુળરી	૬૫૨	૭	નિમજ્જકો	નિમજ્જકો
૫૯૯	૨૮	દ્વયડ	દ્વય-ડ	૬૫૩	૧	લુટ	લુટ
૬૦૦	૯	કોડ વર્ષ પૂર્વ	કોડ પૂર્વ વર્ષ	૬૫૩	૧	જુડ	જુડ
૬૦૧	૧૩	નિરસ	નિરસ	૬૫૩	૪	મૂકી હતી	મૂક્યા હતી
૬૦૪	૧	પુલ્લી ચક્ષુથી	પુલ્લા ચક્ષુથી	૬૫૩	૧૧	ખૂન	ખૂન
૬૦૬	૩	જેન	જેન	૬૫૬	૯	મહાઅવિવેકી	મહાઅવિવેક છે.
૬૦૬	૮	પ્રણીત	પ્રણીત	૬૫૬	૧૭	લેવાઇ	લેવાઇ
૬૦૭	૨૬	અનત	અનત	૬૫૮	૯	સંસ્થામાં	સંસ્થામાં
૬૧૪	૧૦	હોય	હોય તે	૬૬૧	૧૧	લુલા	લુલા

[illegible]

“ કુટુંબીજનો માધ્યમિક પગ છે. ત્રા પૃથ્વિનુચ્ચના બંધનને જાણ કરવા દ્વારા આને નેત્રેનું પારલોકિક હિત યથાશક્તિ કરવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ. કુટુંબીજનો આવીને હિતપત્ર થવા લાયક બને. પરંપરાની ધર્મરાજ્ય માં વિચરે તે જાણી શકાય તેવી સીનો માનવલલ સફળ થાય. ભવાન્નરમાં પૃથ્વિનુચ્ચના કુટુંબીજનો જાણી શકાય તેવી થાય પૃથ્વિનુચ્ચના અને ધર્મસાધનાર રજા કરે ” આ જાણી શકાય તેવી થાય.

આવશ્યકીય મુદ્દારો

૧૭૩ મા પેજ ઉપર ૧૮ થી ૨૦ વીટી મુદ્દારો અંગ્રેજી અને ગુજરાતીમાં આપેલા છે.

Elizabeth was merely queen of England. It is a wonder how she could issue a charter. Her explanation was that she did this in her prerogative, the nature and ambit of which no man on any account, allow anybody to dispute or question.

* આ નિશાની જે ગણદ પદ છે, તે ગણદ



રચનાને વર્તમાન પ્રગતિને પોષક તરવોને સ્થાન આપવાની ગોડવળોને ટેકો આપે તેવી છે. જેથી સ્થાનિક પ્રજાનું બળ ધીમે ધીમે નબળું પડતું જાય, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક અધઃપાત થતો જાય તેવી રીતના કાયદાને આધારે ન્યાય આપવાનો હોય છે. બહે, આજ પદ્ધતિ યુરોપમાં હોય છતાં તેમાં એક એ જાતનો તફાવત હોય છે કે ત્યાં લાભ સાથે ત્યાંની પ્રજાની ઉન્નતિ થતી જાય અને બીજી પ્રજાઓને પ્રથમ કરતાં હાનિ થાય, અને દિવસે દિવસે તેની અવનતિ થતી જાય. શિયાળ અને બગલાના ભોજન માટેના આમંત્રણનું દષ્ટાન્ત અહીં બરાબર બંધ બેસતું થશે.

બરી રીતે આજના ઘણા લોકો પણ આજની કોર્ટને ન્યાયની કોર્ટ કહેવાને બદલે “કાયદાની કોર્ટો” “લો કોર્ટો” કહે છે. કેમકે-તેના મૂળમાં ન્યાય નથી. પરંતુ બહારની પ્રજાના હિત માટેનાં તેની સરકારના કાયદા છે છતાં ભારતની પ્રજામાં તે સંસ્થાની લોકપ્રિયતા ટકાવવા તે તંત્રને લગતા “ન્યાયાલય, ન્યાયાધીશ, ન્યાય, ન્યાયતંત્ર” વગેરે શબ્દો બરાબર પ્રચારમાં છે. નવા બંધારણમાં પણ ન્યાય શબ્દનો ઉપયોગ છે. છતાં તેની વ્યાખ્યા તેમાં આપવામાં આવી નથી. એ શું સૂચવે છે ? માટે આજની રચનાઓ ન્યાયના પાયા ઉપર નથી, કાયદાના આધાર ઉપર છે. બ્રીટીશ અમલદારો પણ પોતાની સરકારને “કાયદાની સરકાર” કહેતા હતા. પરંતુ ન્યાયના પાયા ઉપરના ભારતીય કાયદાના પાયા ઉપરેય નથી. તેથી તેને ન્યાયતંત્ર શી રીતે કહી શકાય ? એ મોટો પ્રશ્ન છે.

માટે ન્યાયનો પિતા ધર્મ છે. એટલે જ કે ન્યાયનું મૂળ પણ ધર્મ છે. તેથી ધર્મ-શુરુઓ વાસ્તવિક રીતે ન્યાયની પ્રતિષ્ઠા અને જીવંતપણા માટે જોખમદારો છે. તેઓથી ઉપેક્ષા કેમજ કરી શકાય ? અને તેઓ પણ ઉપેક્ષા રાખે, અથવા તો જગતમાં અન્યાયનો પ્રવેશ થતો રોકે નહીં તો જગતનું શરણ કોણ ? ગ્રામીનકાળમાં જેમ ન્યાયતંત્ર ઉપરની કડક દેખરેખ ધર્મશુરુઓના આચાર્યોની હતી, તેમાં જે શિથીલતા આવી છે તે દૂર કરવી જ પડશે કે નહીં ? અને જ્યાં-જ્યાંથી ન્યાય ઉડી ગયો હોય, ત્યાં ત્યાં તેની રોપણી ફરીથી કરવી પડશે કે નહીં ? નહીંતર, ધર્મ અને ધર્મશુરુઓનું અસ્તિત્વ જ શી રીતે અને શા માટે ટકી શકશે ? માટે ધર્મનો પિતા ન્યાય છે. એ સાચો વિશ્વ-ન્યાય છે. તેને અનુસરીને કાયદા હોય તે જ સાચા કાયદા. બીજાને કાયદા પણ કેમ કહી શકાય ? માટે જેટલે જેટલે અશે ન્યાયને વિકૃત કરનારા દોષો ફેલાયા હશે, તેની ચિકિત્સા યોગ્ય સમજણ: દીર્ઘદષ્ટિ: અને કુશળતા: પૂર્વક કર્યા વિના આવી શકશે કે ?

ન્યાયતંત્રને નામે: ને કાયદાઓને આધારે ફેંસલા કરવાનું તંત્ર ગમે તેટલું વિકસિત: વ્યવસ્થિત: અને આકર્ષિત: આજે બહારથી દેખાતું હોય, પરંતુ જો તેના મૂળમાં ન્યાય ન હોય, તો પછી તે ગમે તેટલી આકર્ષકતા શી રીતે અનુભવાનાપાત્ર અને ઉત્તેજનાપાત્ર ગણાય ? તે સમજવું જોઈએ.

* ન્યાયની સરકાર શી રીતે કહી શકે ? કેમકે તેના મૂળમાં ન્યાય નથી. ઇંગ્લાન્ડની પાર્લીમેન્ટના કાયદા છે.

માનવ પ્રજાતા જીવનના પ્રત્યેક અંગ-પ્રત્યેક ભાગમાં જે સ્વચર્યા રહે છે તે ઉપર સ્વાયેષુ ચાલતું અને પોષાતું હોય છે એટલે તેના કારણે જન્મ મૃત્યુ વગેરે નથી થાય ?

“આપનું નિદાન સાચું છે. તેની ચિકિત્સા પણ સચ્ચ રીતે થઈ ચૂકી છે. જો તમે જોઈશો તો જાણી શકશો. પછી દોકથાણી હોય, ગળથાણી હોય, સપ્તથાણી હોય કે દેડપંજર થાય કે હોય ગજુતંત્ર હોય કે વ્યક્તિતંત્ર હોય, પરંતુ તે સર્વને સ્વચ્છ રીતે નિવેશિત ને કિન્નુ દોઈપણ તંત્ર સુદ્ધ સિવાય શું ગળી શકાય? આ કોઈ પ્રશ્ન નથી. આપણે જોઈએ છીએ કે જોખમદારી ધર્મશુદ્ધિની છે.” આપણીની આ રીતે જોઈએ છીએ કે જોખમદારી ધર્મશુદ્ધિની છે. આપણે જોઈએ છીએ કે જોખમદારી ધર્મશુદ્ધિની છે. આપણે જોઈએ છીએ કે જોખમદારી ધર્મશુદ્ધિની છે.

૬. ધર્મ જરૂર નથી. અર્થિક નબરડો આપવાનો ત તરો. કેવળે કેવળે ન ન આપવી, તેને ત તરવો. ધર્મ જરૂર નથી. ન કરવો. ન કરવો. ન કરવો. તે આવતમાં ધર્મો-
નથી. કેવળે. તેને. તેની. વિચારીને. આગળ પગડુ તરે. ધર્મોન્તર કરનારને સામા-
ન્ય નથી. નથી. ધર્મ જરૂર નથી. આપવાની કામડા કરનાર ધર્મસંસ્થાઓ ઉપર ફરજ નથી.
આવતમાંથી મળે. ધર્મોન્તર કરવો છે. સફળ રીતે સમગ્રો મળી આવે, એ જુડી વાત છે.

૫. કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયના ખંડન-મંડનની જાણને બદલે પરસ્પરતા તારતમ્યની
વ્યવસ્થા વિચારવા સરુ કરવી યોગ્ય થઈ પડશે. સમાનતા અને સમન્વયને લગતું પરસ્પર
પ્રામાણિક આદર્શ તંપાર થાય, તે પણ ઈચ્છવા યોગ્ય ગણવું જોઈએ.

૪. કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયની આવતી ધાર્મિક મર્યાદાઓના પાલનમાં પરસ્પર
આવશ્યક તદાપ અને સહકાર આપવો. તે તોડવામાં સહાયક ન થવું. અજ્ઞાનભાવે પણ
કરેલું ધર્મોચ્છેદન જરૂર નથી અને તેના જીવનને માનવજીવનથી સામુદાયિક રીતે પણ
ફર નાંખે છે.

૩. આધ્યાત્મિક વિકાસક બળો સાધકોને પૂરા પાડવાની યોગ્યતાને આધારે શક્ય
પ્રમાણોથી પરંપરાગત જગત્પ્રસિદ્ધ મુખ્ય ધર્મસંસ્થાઓનું સર્વમાન્ય થાય તેવું વર્ગીકરણ
કરવું. અંતરે કે-ધર્મોની યોગ્યતાની કક્ષાઓ નક્કી કરવી.

૨. કોઈપણ જીવન ધર્મ કે સંપ્રદાયના આચારો કે વિચારોનું સ્વચ્છ આજ્ઞા વિના
કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયના અનુયાયિઓએ સીધે સીધું અનુસરણ ન કરવું કે સ્વધાર્મિકોમાં
તેનો પ્રચાર ન કરવો. પોત-પોતાના આચાર-વિચારોમાં નિષ્ઠ રહેવું. કારણ કે-સામાન્ય
જીવોનો શુદ્ધિભેદ તેઓનું અહિત કરે છે.

૧. કોઈપણ ધર્મ કે સંપ્રદાયમાંથી કાંઈ પણ સારું લાગે, તે સ્વીકારવા યોગ્યને
મુખ્ય ધર્મશુર સ્વીકાર કરે ને જે ધર્મ કે સંપ્રદાયમાં તે લાખલ કરવાનું હોય, તેને
યોગ્ય વ્યવહાર સ્વરૂપ આપે, ફરેકને તે પ્રમાણે વર્તવા ફરમાવે, પછી ફરેકે તે આજ્ઞાનો
રીતસર અમલ કરવો. ત્યાં સુધી તેને સ્થાન ન આપવું.

૧૦. ફરેક મુખ્ય ધર્મશુરોએ ધર્મ પુરુષાર્થ ઉપર આવનારા આક્રમણો: મુશ્કેલીઓ:
કે વિશો ફર કરવા સહા તત્પર રહેવું. પરસ્પરની વાટાઘાટ: વિચારણા: કરી થકાય તેવી
કોઈ યોગ્ય ગોઠવણ તાજ કરવી જોઈએ જેથી કયાંયથી નાનું પણ પાપ ઉભું થઈ જોર
કરી ફરીથી જગત ઉપર આક્રમણ ન કરી શકે.

૧૧ ધાર્મિક દ્રિયાઓઃ અને મિલકતોના સ્વરૂપના સ્વરૂપના ઉદયઃ ૫ નીકે
 ક્ષેત્રોમાં આધુનિક આદર્શોની ઉખડો ક્રન્વા ગ્લાયટી સ્વરૂપમાં પનિર, વિસ્તર ને પનિર,
 યુનેાની યુનરકો સંસ્થા ધર્મસુધાગ્રાઃ સમન્વય સમન્વય પડેને હર કુરર ને તરર ને
 સમાજ-સુધારાની સંસ્થાઓ વગેરે જે ધર્મને હનિકર છે. તે ને રૂપ કા ને હેર.

૧૨ દરેક ધર્મ અને સંગ્રહાલના મૂળ પ્રેરક છે. તે દરેક વાત ને ને
 સંચાલકોઃ વર્તમાન સંચાલકો શુરુઆ અને ને ધર્મના સ્વરૂપ ને રૂપ ને રૂપ ને રૂપ
 સિદ્ધાન્તો તરફ પોત-પોતાના અતુચાધિક્યે તુ રૂપ ને રૂપ ને રૂપ ને રૂપ
 કલાવયુઃ અને તરુતુકળ મજાજન શિક્ષક રૂપ ને રૂપ ને રૂપ ને રૂપ
 પ્રયાગોને ઉત્તેજવા.

શિષ્યોને અંતિમ હિતોપદેશ અને ઉપસંહાર !

અહિંસક મહાવિશ્વ સંસ્કૃતિમાં વિદ્યમૂલ ને વિદ્યક વતંભાન પ્રગતિને ગોપક જે જે અનિષ્ટ તત્ત્વો ભારતની વિશ્વકલ્યાણ-કારિણી અને વિદ્યાપૂજ્ય મહાઆર્યપ્રજ્ઞના જીવનમાં પ્રવેશી ગયા હતા, ને પ્રવેશતા હતા તેને તીવ્રે તૈયાર કરાયેલી પૂર્વ મૂંઝિકાને આધારે હવે પછીના ભવિષ્યમાં આગળના વધારે અનિષ્ટ તત્ત્વોને ધસારાળા ધ પ્રવેશા વવા માટેના સર્વતોમુખી બગીરથ પ્રયત્નોને ચાલુ થઈ ચૂક્યા હતા, એટલું જ નહીં, પરંતુ તેમાં પોતાની સર્વતોમુખી “ ઉન્નતિ ” એટલે કે “ સર્વોદય ” જોનારા સર્વ પ્રજાઓમાંથી તમો સહકાર આપનારા પણ મળવા લાગ્યા હતા. તે સંજોગોમાં તેની પાછળના રહસ્યો અને બચંકર ભાવિ પરિણામો ચાલુ સંજોગોના સૂક્ષ્મ અભ્યાસથી સમજી લઈ, માનવી જગત્ના કેન્દ્રભૂત ભારતીય આર્યપ્રજ્ઞના સંસ્કૃતિરક્ષક સર્વ બળો અને પ્રતિકોને સખળ બનાવવામાં મહાશ્રાવક તરીકેના સર્વ કર્તવ્યો પૂર્વે બજાવવામાં આવ્યા હતા. ધાર્મિકતાને પોષક સંસ્કૃતિના સુખ્ય અંગોભૂત વશુવ્યવસ્થાઃ જાતિઃ જ્ઞાતિઃ અવિભક્ત કુટુંબઃ વગેરે વ્યવસ્થાઓ અને તેના રક્ષક અન્ય સર્વ તત્ત્વોને મજબૂત બનાવવામાં આવ્યા હતા. ગફલતમાં રહેવાથી વચલા વખતમાં પ્રવેશેલી ખામીઓ અને નિર્બલતાઓ પ્રજામાંથી દૂર કરાવી પરંપરાથી ચાલતી આવતી સામાજિક વ્યવસ્થા યોગ્ય શિસ્તમાં સ્થાપીને સુદૃઢ બનાવવામાં આવી છે. કારણ કે—“ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનને આધારે કરાતા આત્માના ધાર્મિક જીવનના વિકાસનું એ પણ સુખ્યમાં સુખ્ય અંગ છે.” એવું મહાજ્ઞાની પુરુષોત્તું કથન છે, ને તે સત્ય છે. માટે જ, ઉચ્ચ જીવનવ્યવસ્થા ઉપરાંત આ જાતની માર્ગાનુસારી વ્યવસ્થા પણ એ મહાપુરુષોએ જ કરી આપી છે.

ગૌરવ ધર્મ જેવા અગાઉના ભારતીય તત્ત્વોના પ્રચારના બંધાને, જ્ઞાતિના લેક આદિ સુવ્યવસ્થા તોડવાનો પ્રાગતિક બળોનો ઉદ્દેશઃ—સંસ્કૃતિને છિન્નભિન્ન કરી તેને આશ્રયે વ્યવસ્થિત જીવન જીવતા લોકોના જીવનને અસ્તવ્યસ્ત બનાવી દઈ, તેની મિલકતોઃ દેશઃ તથા પ્રજ્ઞના અસ્તિત્વઃ ઉપર પણ રક્ષણને બંધાને કબજો મેળવી લઈ, પોતાના સ્વાથીમાં ઘટતો ઉપયોગ કરવાનો છે, તે જાતના પ્રયત્નો ચાલુ થઈ ગયા હતા. એ રીતે જે જે વસ્તુઓ ભવિષ્યમાં નકામીઃ અને બિનજરૂરીઃ હશે, તેને જગત્માંથી ફેંકી દેવા સિવાય બીજો માર્ગ જ તેઓ પાસે પછી બીજો રહેવાનો નહોતો. “ તે રીતે સંસ્કૃતિને ફેંકાઈ જવાની સ્થિતિ થવા ન પામે, માટે માર્ગાનુસારી સુવ્યવસ્થાને ટકાવી રાખવી હિતાવક છે.” એમ સમજી મહાજન સસ્થાઃ સર્વના વ્યાપક હિતોત્તું મૂળભૂત અર્થતંત્રઃ અને ધંધાદારી-વ્યાવસાયિક સુવ્યવસ્થાને મજબૂત બનાવવાની પૂર્વભૂમિકાઓ પુનઃ દૃઢ કરવામાં આવી છે. વિશ્વવત્સલ વીતરાગ સર્વજ્ઞ મહાસંતોએ ઉપદેશેલી અને ઋષિ-મુનિ-પ્રણીત પવિત્ર આર્ય રાજ્યનીતિનું કલ્યાણકારી રહસ્ય પ્રગટ કરી તેના પુનરુદ્ધારનો માર્ગ સરળ કરી દેવામાં આવ્યો છે. સ્થાનિક દરેક ધર્મશાસનોનેઃ અને મહાવિશ્વશાસનના મૂળભૂત અને અવાંતરઃ કેટલાક યોગ્ય સુતત્ત્વોનેઃ યુદ્ધિમા સ્થિર કરવામાં અને કેટલાકને પ્રકાશમાં મૂકવામાં આવ્યા છે.

દેશી રાજ્યોના ગાદીધર વાસ્તવમાં માન્યતાએ મળેલા જ નહીં એક દિવસે
 દોસ્તદારી મળવાથી: વચલા કાળના કહેલી ગાંધી મુદ્દા મુજબ તે રાજા ન રહ્યો એક
 છે. પોતાના જાનને લોગે પણ સંતોએ ઉપદેશથી રાજ્યની જાગૃત્તી મળે ત્યારે એ રાજા
 પ્રજાનુ રક્ષક કરવા: પ્રામાણિકપણે તૈયાર થઈ જાય છે

પ્રવાહ ઠહેતો કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી આચાર્ય મહારાજજી આદિ શ્રી સંકળમાંની પ્રજા શક્તિઓએ એકાગ્રતા પ્રવાહને અનુમોદન આપ્યું છે. તેને ઉત્તેજન અને સહકાર પણ ઉંચા પ્રકારનો મળ્યો છે.

કેટલાક વખતથી મૂળ પરંપરામાં ઢળાઇ રહેલા એકાગ્રતા તત્ત્વને જાગૃત થવામાં સર્વ બાબતોથી હાકિક અનુમોદન પ્રાપ્ત થયું છે. જેથી સ્વાર્થે અનાત્મવાદીઓ પોતાના પ્રચારના બળથી અજ્ઞાન જનતાને આવર્જિત કરી પોતાના જ હિતના વિચારો કમેકમે ઠસાવી તે જાતનો બહુમત ઉભો કરી લઇ, પોતાના સ્વાર્થો સાધવાની આખી બાજુ લાખો વખત ચલાવવા માટે ચૂંટણી: અને મતાધિકાર આપવાની પ્રવૃત્તિઓ: ચલાવવાથી: “જનતાની ઇચ્છાથી, ને જનતાના હિતને માટે દરેક કાર્યો કરવામાં આવે છે.” એવો કૃત્રિમભાસ ઉભો કરી વિશ્વકલ્યાણકારી આજ્ઞાના સમગ્ર મહાત્મને ખોરવી નાંખવાના પ્રયાસોમાં મેળવાતી જતી સફળતાઓ અટકાવી દેવાની પરિસ્થિતિમાં સ્વેચ્છાથી મૂકાતી ગઇ છે એક જ પ્રજાને લાભ આપનારી આજ્ઞાની મૃગતૃષ્ણિકા જેવી માત્ર કૃત્રિમ વિશ્વશાંતિ તરફ દોડતી જતી હુનિયા વિચાર કરતી થંભી જવાય તેવી સ્થિતિમાં મૂકાતી ગઇ છે. સાથે જ આધ્યાત્મિક પાયા ઉપરની પરંપરાગત પ્રાચીન ધર્મસંસ્થાઓ મારફત ફેલાતી જતી સાચી વિશ્વશાંતિની ખુશનુમા હવાની ઠંડેવા લાગેલી લહરીઓનો સુખદ અનુભવ લોકોને થવા લાગ્યો છે. એકંદર ચારેય પુરુષાર્થોના સમગ્ર વ્યવસ્થા તંત્રના છેવટના અંગ સુધી અસ્ખલિતપણે સર્વ પ્રાણીઓનું વાલીપણું ધરાવતા વિશ્વવત્સલ મહાપુરુષોની આજ્ઞાનો પ્રવાહ પુનઃ ખરાબર ઠહેતો થઇ ગયો છે. વિશ્વના બારીકમાં બારીક તરવો સુધી તેનો સૂક્ષ્મ પ્રવાહ પણ પહોંચતો થવા લાગ્યો છે. આખા વિશ્વમાં પથરાયેલા સંસ્કૃતિના સર્વ અંગ-પ્રત્યંગોમાં સળવળાટની ઝંઝૂળાતી પ્રસરવા માંડી છે.

સર્વ ધર્મોના અને સર્વ સમાજવ્યવસ્થાના શાસનો: સર્વ રાજ્યશાસનો: સર્વ આર્થિક અનુશાસનો:માં એકંદર માનવોના સમગ્ર જીવન તરવોમાં-ઉત્સાહ: ઉલ્લાસ: અને ચેતના:ના વિદ્યુત્તવેગી હળવા પણ સુખદ આંચકાઓ લાગી ચૂક્યા છે. જેથી ભ્રષ્ટતા: અસંતોષ: ને મુંઝવણો:ની શુંગળાવનારી હવા આપોઆપ ઉડવા લાગી છે. સુખ: સંતોષ: તાજગી: અને આનંદ:ની લહરીઓ માનવહૃદયમાં અનાયાસે જ ઠંડેવા લાગી છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ માનવેતર પ્રાણીઓએ પણ વર્તમાનમાં ફેલાયેલી સંહારલીલાથી છુટકારાનો દમ અગમ્ય રીતે લીધો છે. તેઓના આત્માઓમાંથી બચનો રાક્ષસ પલાયન થતા ન સમજાય તેવી નિર્ભયતાનો તેઓ અનુભવ કરવા લાગ્યા છે.

ભારતની બહારના લોકો પણ સંસ્કૃતિનાયક વિદેશીઓની ભીંસોથી ભીંસાતા અટકવા લાગ્યા છે. એ ભીંસ સર્જનારી અને ભીંસ કરાવનારી ગોરીપ્રજા પણ સવેળા ચેતી ઉઠી છે. અન્ય પ્રજાઓના માનવજીવનના પ્રવાહને હુલિત બનાવનારા સમગ્ર મોહક છતાં કાલિદ તરવોને સ્વેચ્છાથી: ને યોગ્ય સમમુતીથી: ફેંકી દેવા તેઓ જાતે જ હૃદય પલટાવાથી તત્પર બની ગઇ છે. આ રીતે મહાહિંસક મહાસંસ્કૃતિને પોષક મહાસુપરિવર્તનો ચાલી રહ્યા છે.

જગતમાં જ્યારે પણ અનિષ્ટ તરફો પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે જો જનતા અરેરે જનમતા કે જાનમેય જનમતા : જાત : ધ્યાત : તપ : ત્યાગ : સત્ય : દેવ : ના રહેરે- પહેલે પ્રાપ્ત થયેલા પુણ્યને યોગે એકપણ પુણ્યશાસ્ત્રી નિર્ભય અનન્ય અત્યંત રક્ષા કરે છે. તો પછી અસાધારણ પુણ્યમળ ધરાવતા પુણ્યધર નર નારીને કે જે જર પુણ્યમળ ધરાવતા વીતરાગ : સર્વજન : પીથક : નર નારી : નર નારી : વિષે તો પૂછવું જ શું ?

પરીક્ષક ચંત્રથી: નિર્મળ આરીસાથી: તમામ યથાર્થ રીતે પ્રગટ થઈ આવે છે. તેનું અસ્તિત્વ માત્ર પણ અનંત જીવેની કલ્યાણપરંપરા અગમ્ય રીતે વ ંહેવડાવતું હોય છે. તેની આગળ કોઈનુંયે કાંઈ ચાલતું નથી. ગમે તેટલા પ્રપંચો: ંવપેચો: સુત્રમ્વી-ગિરીના ખેલો: આંદીધુંદીભરેલી યોજનાઓના આંતરિક રહસ્યો: વગેરે સૂઝ ંગતા જેમ ખાડા: ખરાબા: ટેકરા: વગેરે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. તેમ આપોઆપ ખુલ્લા થઈ જાય છે. પછી ભલેને ગમે તેટલી શુષ્કતાથી તે કરવામાં આવ્યા હોય. છતાં ખૂબી એ છે કે તેનું સર્વ ઉપર વાત્સલ્ય હોય છે. હે પરમાત્મન! જો આપનું શાસન ન હોય તો બાપડા જગજીવેના જગતની અને અમારી પણ શી દયા થઈ હોત ?

જૈનં જયતિ શાસનમ્

આ પ્રકરણમાં મહાત્મા પુરુષની કલ્પના કરવામાં કાંઈ ખૂલ થઈ હોય ને તેથી પરમાત્માના શાસનની મારાથી કોઈપણ પ્રકારની આશાતના થઈ તો નમ્ર ભાવે હાર્દિક ક્ષમા માગી મિચ્છા મિ દુક્કડં (મિચ્છા મે દુઃકૃતં) ઇચ્છું છું.

સંસ્થાન વિચય ધર્મધ્યાન: તથા શ્રી ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચા કથા: વગેરે પ્રમાણો ધ્યાનમાં લઈ, મેં આ કલ્પના બાળભાવે એટલા માટે કરી છે કે સવાઈરૂપે મહાશાસનની મહત્તા અને વિશ્વકલ્યાણનેા સાચો માર્ગ સરળતાથી સમજાવી શકાય. વર્તમાન સાહિત્યમાં તો સંસ્કૃતિખંદ આર્થપ્રજ્ઞને ને તેના સાંસ્કૃતિક ઉત્તમ રિવાજોને હલકા ચિતરવામાં ઘણી ઘણી કલ્પનાઓ કરી બાકી મૂકાતી નથી, પરંતુ તેનું અવલંબન લેવું ઉચિત નથી.

શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રને કેન્દ્રમા રાખીને સેંકડો અને હજારો ખાત્રીઓથી ભરપૂર છતાં સારખોધિનીરૂપે વર્તમાનકાળના વાચકોને ઉદ્દેશીને જે એક કાંઈક મોટી કહી શકાય તેવી ઇમારત ખડી કરી છે, તેને સામે રાખીને પરીક્ષા કરવામાં આવશે, તો આર્થપ્રજ્ઞના ભાવી આર્થસંતાનોને ઉપયોગી માર્ગદર્શક એક મહત્વનું સર્જન સજ્જનોને આ કૃતિ જણાઈ આવશે, એવી આશા છે.

આજે ઢરેક લોકો વર્તમાન સંજોગોને ધ્યાનમાં લઈને જોલતા: લખતા: અને વર્તતા હોય છે, ને તેમ કરવાની પ્રબળ ભલામણો ચે કરતા હોય છે. એટલું જ નહીં પરંતુ, ભારતીય ધાર્મિક: સામાજિક: અને ખાનગી જીવન: પ્રસંગોમાં પણ આજના “ જમાનાવાદ ” ને નામે જમાનાને અનુસરવાના વક્તવ્યો અને સાહિત્યમાં પણ તેની જ વાતો ઘુસાડાતી હોય છે. કેમ જણ્યે કે-“ તે જ જીવનનું સર્વસ્વ હોય ” સર્વ કોઈ એ જ ધુનમાં હોય છે. વર્તમાન સાહિત્યમાં “ તેને અનુસરવાનું સમજાવવા ” ઘણા પાના રોકાતા હોય છે. તેથી અમે પણ ચાલુ સંજોગોના કારણો: હેતુઓ: અને અનુબંધો એટલે પરિણામો વગેરે રહસ્યોની તુલના મહાશાસનના પ્રભાવ સાથે આ અંથમાં કરતા રહ્યા છીએ. તેથી તે એક સમુચિત પ્રયાસ તરીકે સ્વીકૃત થશે, તો ઘણું આનંદ થશે. ખરી રીતે આજના સંજોગો તે જમાનો કે કાળ પણ નથી. તેને જ અવલોકી કહેવામાં

અર્હદ્-વચનં સમ્યગ્ ગુરુ-ક્રમેણાઽઽગતં સમવધાર્ય, ।

દુઃખાઽઽર્તં ચ દુરાઽઽગમ-વિહત-મતિ-લોકમઽવલોક્ય, ॥ ૪ ॥

ઇદમુચ્ચૈર્નાગર-વાચકેન સત્ત્વાઽનુકમ્પયા દૃઢમ્ ।

તત્ત્વાઽર્થાઽધિગમાઽઽહ્યં સ્પષ્ટમુમા-સ્વાતિના શાસ્ત્રમ્ ॥ ૫ ॥

સ્પષ્ટ રીતે: સરળતાથી: સમજાય તેવો ભાવાર્થ:—

આ તત્ત્વાર્થાધિગમ નામનું (તત્ત્વજ્ઞાનનું) શાસ્ત્ર મેં ઉચ્ચૈર્નાગર શાખાના ઉમા-સ્વાતિ નામના વાચકે રચ્યું છે.

આ અર્થ (પવિત્ર)-ઉત્તમ શાસ્ત્ર રચવાનો મારો હેતુ: તત્ત્વોનો જોધ કરાવી, મોક્ષના અભિલાષી બનાવી, મોક્ષના અનંત સુખો પ્રાપ્ત કરાવવાનો પ્રાણીઓ ઉપર (ભાવ) અનુકંપા કરવાનો છે. મારો જન્મ ન્યયોધિકા નામના ગામમાં થયો છે. આ ગ્રંથની રચના કુંભપુર (પાટંડીપુત્ર-હાલમાં પટણા) નગરમાં વિચરતી વખતે મેં કરી છે. મારા (સાંસારિક) કુટુંબનું ગોત્ર કુલીપણુ છે. મારા (સાંસારિક) પિતાનું નામ સ્વાતિ છે. મારા (સાંસારિક) માતાજીનું નામ જ્વાત્સી [વત્સગોત્રના] છે.

ગુરુપરંપરાએ હું:—

વાચકોના અગ્રણી શિવશ્રી નામના યશસ્વિ વાચકજીનો પ્રશિષ્ય હું. અને અગ્યાર અંગના ધારક શ્રી ઘોષનન્દિક્ષમાશ્રમણજીનો શિષ્ય હું.

મેં સૂત્રોની વાચના—

મહાવાચક શ્રી ક્ષમણુ-સુંડપાદના શિષ્ય મૂળ નામના યશસ્વિ વાચકાચાર્ય પાસેથી લીધી છે. તેથી હું તેઓશ્રી વાચકનો પણ એક રીતે શિષ્ય હું.

હુંકામાં મારે છેવટે એટલું જ કહેવાનું છે, કે—

યસ્તત્ત્વાઽધિગમાઽઽહ્યં જ્ઞાસ્યતિ ચ કરિષ્યતે ચ તત્રોક્તમ્ ।

સોઽવ્યાવાયં સૌહ્યં પ્રાપ્સ્યત્યઽચિરેણ પરમાર્થમ્ ॥ ૬ ॥

જે કોઈ (જન્ય-આત્મા)—

તત્ત્વાધિગમ-તત્ત્વજ્ઞાન-તત્ત્વાર્થાધિગમ નામનું શાસ્ત્ર જાણશે, અને તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણે વર્તશે, તો તે જેમ બને તેમ થોડા વખતમાં પારમાર્થિક અવ્યાબાધ સુખ-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે. ” ૧ થી ૬.

જનશ્રુતિ અને ઉમા-સ્વાતિ આચાર્યશ્રીના નામ ઉપરથી માતાજીનું નામ ઉમા હોવાની વાત પ્રસિદ્ધ છે. મારે વાત્સી ઉપરથી ગોત્રજન્ય નામ હોવાનું લખ્યું છે.



સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર) માં રહીને ચલાવેલો મત જૈનશાસનને ભયંકર હાનિ કરનાર કેવી રીતે છે ? તેના માલિક રહસ્યો દર્શાવતી 'અજૈનવને કે લક્ષણ' નામની એક પુસ્તિકા હિંદી ભાષામાં અને " પંડિત મુખલાલજીને હાર્દિક શુભેચ્છા પત્રનું સમર્પણ " ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરાયા તથા " હિત-મિત-પથ્ય-સત્યમ " નામના પત્રમાં લેખો આપવાનું વચન પળાઈ રહ્યું છે. ખીજી કેટલીક હિંદી પત્રિકાઓ સાથે " પ્રજ્ઞના લાલા માટે શ્રી વિનાયા ભાવેજીને ખૂદલો પત્ર " છપાયો અને વહેંચાયો. 'સદીક પંચ સૂત્રઃ' અને 'સદીક દ્રવ્ય સપતતિકા'નું સંપાદન કાર્ય અવકાશે અવકાશે ચાલુ છે. હવે પછી જીવનનો પ્રવાહ શી રીતે વહેશે ? તે તો ભવિષ્ય કહેશે. સંસ્કૃતિ અને શાસનહિતનો અનેક પ્રકારનો વિચારપૂર્ણ પત્રવ્યવહાર આધકારી સ્થાનો સાથે ઘટતી રીતે ચાલુ જ હોય છે.

“મારવાડના કોઈ પ્રદેશના ગામમાંથી ગુજરાતમાં આવી ખંભાત વસેલા વડવાઓ શિહોર થઈ અમરેલી આવેલા” ત્યાં સુધીની હકીકત વડીલો પાસેથી સાંભળી છે. આર્ય-પ્રજાની અમુક અંશે આનુવંશિક વિશુદ્ધિ ધરાવતી દશાગ્રીમાળી જ્ઞાતિના પારેખ કુટુંબમાં થયેલા શ્યામા પારેખના વખતથી તો આજ સુધીના પુત્ર-પૌત્રાદિતું રીતસરનું વંશવૃક્ષ મળે છે. “આ વંશવૃક્ષની નોંધ રાખનારું” કુટુંબ કચ્છમાં રહે છે.” એમ જણ્યું છે. તેઓ પોષાગરી (પૌષધકારી?) કહેવાય છે, જેઓ કદાચ કડવામતી શ્રાવકની પરંપરાના હોય. ભારતના માનવ-વંશોની વૈજ્ઞાનિક વિશુદ્ધિ જાળવવાની દૃષ્ટિથી મહાપુરુષોના વખતથી ચાલતી આવતી સુવ્યવસ્થાની જવાબદારી સંભાળતા આવા ઘણા વર્ગો ભારતમાં વિદ્યમાન છે. જેમ બને તેમ પવિત્ર જીવન ગાળતા તે ભાટ, ચારણ, ખારોડ, વહીવંચા, વગેરે નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાંના એક તે પોષાગરીઓનો વર્ગ છે. જેમ ધનોત્પાદક પ્રજાની આવકમાંથી અમલદારો, શિક્ષણ સંસ્થાઓ, મ્યુનિસીપાલિટીઓ, કોર્ટો, સંશોધક ખાતાઓ, પોલીસ, લશ્કર વગેરેના ખર્ચ ચલાવાય છે, તે પ્રમાણે પ્રજાના હિતની સાંસ્કૃતિક મર્યાદાઓના શિક્ષક-માર્ગદર્શક-રક્ષક વગેરે કામોના સંચાલક અમલદારો તરીકે સાદું અને સંયમી જીવન જાળવવા ઐત્થિક દાન ઉપર આજીવિકા ચલાવનારા વર્ગો ભારતમાં હતા અને છે. જેથી વૈજ્ઞાનિક આધાર ઉપર માનવ જીવનના સાંસ્કૃતિક તમામ નાના-મોટા તત્ત્વો વિકસતા અને પોષાતા હતા. છતાં તેનો ભાર પ્રજા ઉપર બોજાડપ ન થાય તે રીતે આવા વંશ નોંધનારો વર્ગ આનુવંશિક શુદ્ધિ જાળવવામાં પ્રજાને અસાધારણ મદદગાર થાય છે. રાજકોટના ઠાકોરશ્રી સાથે પરણાવેલા અમરેલીના રાજકુંવરી સાથે તેના કામદાર તરીકે શ્યામા પારેખના કોઈ વંશજ રાજકોટ આવ્યા હતા.

તેઓ સ્વાભાવિક રીતે જ શ્રીમાલ હોવાથી જૈનશાસનની શ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજક મૂળ પરંપરાના અનુયાયી હોવા છતાં રાણીજીના પરિચયથી હવેલીના પુષ્ટિ-માર્ગીય સંપ્રદાયનો વૈદિક ધર્મ પાળતા થયા હતા. સંભવ છે, કે-શ્રી વલ્લભાચાર્યના પ્રભાવથી વડનગર, મહેસાણાના નાગર વણિકોની જેમ તેઓ ઉપર પણ અસર પડી હોય. આજે પણ તેમાંના ઋજુપાળ પારેખના ઘણા વંશજો વૈષ્ણવ સમ્પ્રદાયનો ધર્મ પાળે છે. છતાં જ્ઞાતિશ્રીમાળી જ્ઞાતિ તરીકે સ્થાનકવાસી સમ્પ્રદાય તથા શ્રવેં મૂર્તિપૂજક પરંપરાના અનુયાયી કુટુંબો સાથે લગ્ન-સંબંધો હોવાથી, આજે ઘણા કુટુંબો મોસાળ પક્ષના સંબંધથી સ્થાનકવાસી સમ્પ્રદાય અને જૈનશાસનની મૂળ પરંપરાની તપાગચ્છીય પરંપરાને અનુસરે છે.

‘દાદા’ તરીકે પ્રસિદ્ધ વગોવૃદ્ધ વખતસિંહજી દરબારશ્રીએ જણાવેલું કે—“અંગ્રેજ અભ્યાસ કર્યો હોત, તો સારા બેરીસ્ટર તરીકેની ખ્યાતિ મળત” તે જ વખતે જવાબ આપ્યો હતો, કે—“દાદા ! આપની ધારણા ઠીક છે. એ બંનું કદાચ થાત, પરંતુ સત્યની નજીક આવવાને ખસેલે વધારે દૂર જવાનું થાત. એ બધી આજની ભલકો એકંદરે હિત તરફ સર્વ માનવોને લઈ જનારી નથી.”

ઘણા અંગ્રેજી પુસ્તકોનાં ભાષાંતરોનાં વાંચનઃ કવિ નાનાલાલ તથા બીજા સંખ્યાબંધ પ્રસિદ્ધ લેખકોનાં કાવ્યોઃ અને ગ્રંથોના તથા વર્તમાનપત્રોના વાંચનથી ઘણું ઘણું જાણવામાં આવ્યું. પરંતુ “માત્ર તેનાથી ભારત નજ સમજાત, કદાચ તેના અદ્ભુત જ્ઞાનથી વંચિત રહેવું”યે પડત. તેના વિષે ખોટા ખ્યાલો યે બંધાત” એ આજે પણ સમજાય છે. અને હૃદય આનંદિત થાય છે.

પંડિત સુખલાલજીના સંપર્કથી જૈન-જૈનેતર ન્યાયના એટલે કે ‘અનેકાંત જયપતાકા’નો કેટલોક ભાગ તથા ‘સિદ્ધાન્ત મુક્તાવલી’ વગેરે ગ્રંથોના અભ્યાસ કરવાની તક મળી. તેમજ વર્તમાનપત્રો વાંચવાના શોખમાં શરુઆતમાં વધારો થયો, પરંતુ બન્નેયના આદર્શોની બિલકુલ સામસામી દિશા હોઈને પરિચય વધુ લંબાયો નહીં.

સન્મિત્ર શ્રી કપૂરવિજયજી મહારાજશ્રીની સદ્ભલાવનાપૂર્વકની કૃપાદષ્ટિ નોંધપાત્ર હતી. ૫૦ પૂઠ અભ્યાસ મહારાજ શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીની પણ અમીલરી દષ્ટિ, તેઓશ્રીના મહેસાણામાંના ચાતુર્ભાસ બાદ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં વિશેષ અભ્યાસ કરાવવાની ઇચ્છાથી અને બીજા પ્રસંગોથી વ્યક્ત થતી રહી હતી. પરમ-પૂજ્ય ૧૦૦૮ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના પરિચય પછી દષ્ટિમાં સાચી વ્યાપકતાઃ ઉદારતાઃ અને કામોમાં ચોક્કસાઈ તથા કેટલાક ઇતિહાસઃ ભારતીય જીવન વ્યવસ્થાના ઔલિક અનુભવોમાં ઘણા જ વધારો થયો હતો. પૂઠ પંન્યાસજી શ્રી ધર્મસાગરજી ગણિવર્યના પરિચય પછી જુદા જુદા કાર્યક્ષેત્રો માટે વિચારણા વગેરે કરવાનું પ્રસંગે પ્રસંગે બન્યા કરે છે.

ચૌરીચોરાના બનાવ પછી આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે ખેલાતા મુત્સદ્દી જાડુગરોના જાડું ખેલો જેવા આર્થિક અને રાજ્યદ્રારી ભાષણો અને બનાવોના મૂળભૂત રહસ્યોનું મનન વધતું જવાથી તેઓની રચનાત્મક સ્વરૂપની મીઠી અને પરોપકારી જણાતી હિલચાલોની પાછળના સ્વાર્થોનો કેટલોક તલસ્પર્શી ખ્યાલ આવતો ગયો. જેના આધારે જુદા જુદા વિષયો ઉપર પ્રસંગે પ્રસંગે લખાયેલા પૂર્ણપૂર્ણ એક હજાર નિબંધ તો હશે જ. જુદા જુદા વિચારપૂર્ણ પત્રો તથા બીજા વિષયોનાઃ એમ બધા મળીને બે અઢી હજાર નિબંધો લખાયા હશે. જેમાંના કેટલાક છપાયા છે. કેટલાક વિસ્તૃત પત્રરૂપે જેમના તેમ છે, ને જેમને મોકલાયા હશે, તેમની પાસે ય કદાચ હશે. જ્યારે તેનો મોટો ભાગ અપ્રસિદ્ધપણે સંગ્રહ-એસો પડ્યો છે. જે ચારસો વરસોથી વિશ્વમાં ચાલતા સંસ્કૃતિઃ અને પ્રગતિઃ ના શરૂ થયેલા સાચા અને ગૂઢ ઠંડા ચુદ્રના રહસ્યો સમજવામાં ભવિષ્યમાં કદાચ તથાપ્રકારના કોઈ પાત્ર જીવને ઉપયોગી થાય પણ.

આ પ્રસંગે એક હાર્દિક સદ્ભલાવનાશીલ નિર્નિમિત્તક મિત્ર અને સહૃદયી વૈદ્યરાજ શ્રી કાલિદાસ પોપટભાઈ શાસ્ત્રી-જ્ઞમનગરવાળાનું સ્મરણ થઈ આવે છે. ચરકના કંદરતી ઉપચારોના સૂક્ષ્મ જ્ઞાતા અને ઊંડા અભ્યાસી તથા પ્રયોગકૃશળ એવા તેમની સહાયથી

અમે બન્નેય ભાઈઓ આંતરડાના કાયની ભય'કર બિમારીમાંથી બચી ગયા હતા. પછી તો તેમના દશ વર્ષના પરિચયથી આયુર્વેદનો કેટલોક માર્મિક અનુભવ મળવા ઉપરાંત, આરોગ્ય જાળવી રાખવા બાબતનો જે અનુભવ મળ્યો હતો, તે આજે પણ ઘણા કામ લાગે છે. ૬૭ વર્ષ જેટલી ઉંમરે પણ બીજા સહચરો કરતાં સારી રીતે કાર્યક્ષમ-આરોગ્ય કાંઈક જળવાઈ રહ્યું છે. તેમાંના ઘણા ગયા, છતાં કર્તવ્યો કરવા જીવનપ્રવાહ ચાલુ છે. બીજે પણ વ્યાવહારિક ઘણા અનુભવ તેમની પાસેથી મળ્યો હતો. જેથી પિતાશ્રી પાસેથી ન્યાય: નીતિ: અને વ્યવહારશુદ્ધિ: ના મળેલા અનુભવમાં વધારો થયો હતો.

હાલ તો ચતુર્થત્રતથારી શ્રી છોડાલાલજી સુરાણા અને બાળબ્રહ્મચારી ભાઈ કનૈયાલાલજી વેદના સદ્ભાવે કાંઈક સદુદ્દેશે કલકત્તા ખાતે રોકી રાખેલ છે. તદ્દતુકૂળ કવચિત્ કદાચ કાંઈ ને કાંઈ થયા કરે છે.

હિંમતલાલ: લલિતચંદ્ર: હસમુખલાલ: કેશવલાલ: વસંતલાલ: કાન્તાબેન (વિધવા): અને લીલાવતીબેન: કાર્યનિમગ્ન મારી મૂકેલાવે સતત એકાગ્રતાથી સંભાળ રાખનાર તેમના માતૃશ્રીતું નામ દિવાળીબાઈ છે. લલિતા: જ્યા: હીરા: અને સુશીલા: એ ચાર પુત્રવધૂઓ છે. ને ૧૨ પૌત્રો: ૮ પૌત્રીઓ: ૪ દોહિત્રો: અને ૮ દોહિત્રીઓ: તથા એક વિધવાન જમાઈ પ્રવીણલાલ (સુખ્ય નામ પ્રભુલાલ) શાહ સ્વકુટુંબ સાથે વિધવાન છે. પંચત્વ પામેલા જમાઈતું નામ ભગવાનજી વલમજી ગાંધી હતું. બન્નેય જમાઈ સ્વેં મૂં પરંપરાના અનુયાયી કુટુંબના છે.

કુટુંબીજનો વગેરેના નામોના સામાન્ય નિર્દેશ અહીં એટલા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે-તેમાંની કોઈપણ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ આ ગ્રંથના વાંચનથી કે બીજી રીતે પોતાના આત્માને ઉચ્ચ કક્ષાએ લઈ જવાની ગ્રેણી મેળવી શકે.

આ રીતે મારા જીવનના ઘડતરમાં જેઓનો ઓછો-વધતો પણ ફાળો છે, તેનું સ્મરણ કરવાની તક આ રીતે આ વિસ્તૃત ગ્રંથની સમાપ્તિ પ્રસંગે સાધી છે. પરંપરાએ પણ યુક્ત હેતુ સાથે અપ્રાસંગિક કે અનુચિત હોય, તો તેની ક્ષમા યાચી તે સુધારી વાંચવા વિનંતિ કરું છું. આને જીવનચરિત્ર ન સમજતાં પરિચાયક છુટક નોંધરૂપે જોવા વિજ્ઞાપિત છે.

શ્રી વીર સંવત ૨૪૮૫
શ્રી મહાવીર જન્મકલ્યાણક દિવસ
ચૈત્ર સુદી ૧૩, વિ. સં. ૨૦૧૫
૧૨ લોઅર ચિતપુરરાડ, બીજે માળે
કલકત્તા-૧

પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખના
જય વિશ્વશાસન.



સુધારા-વધારા

૫૦ પૂ૦ પંન્યાસજી શ્રી ધુરંધરવિજયજી ગણિવરશ્રીએ સૂચવેલ—

પૃ૦ ૪૮૬ ‘વચનશુદ્ધિ ઉત્સર્ગધર્મ’ અને ભાષાસમિતિ અપવાદધર્મ છે.’ એતું પ્રમાણ તપાસવું.

ખુલાસો:—શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજ કૃત અષ્ટપ્રવચનમાતાની સજ્જાયના આધારે લખેલ છે.

૫૦ પૂ૦ પંન્યાસજી શ્રી ક્રાંતિવિજયજી ગણિવરશ્રીએ સૂચવેલ—

પૃ૦ ૭૭૩ “છેલેથી બીજી લીંટીમાં વાક્યરચના બરાબર નથી.

ખુલાસો:—નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય: એ જાતના વિભાગમાં આવતો વ્યવહારનય શબ્દ અને નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર વગેરે સાત નયોમાં આવતો વ્યવહારનય શબ્દ એ બન્નેયની વ્યાખ્યા કંઈક જુદી જુદી જણાય છે” એમ કદાચ વાક્યરચના સંગત થાય.

અધ્યાપક શ્રી કુંવરજી મૂળચંદે સૂચવેલ—

પૃ૦ ૫૬૩ “સર્વ કષાયોનો ત્યાગ તો દશમા શુષ્કસ્થાનકને અંતે થાય છે” તો “સર્વ કષાયો” શબ્દ અહીં અસંગત લાગે છે.

ખુલાસો:—દશમાના અંતે સર્વ કષાયો જાય છે, એ બરાબર છે. અહીં સર્વ ઉત્સર્ગ સમજાવવા એમ સમજાવવામાં આવ્યું છે.

પૃ૦ ૫૯૪ પૂર્વધર ન હોય તેવાઓને પણ ચારિત્રથી મુદ્ધિજ્ઞાન રૂપે પૂર્વતું અર્થથી જ્ઞાન હોય અને તેના બળથી શુક્લધ્યાન કહેવામાં વાંધો જણાતો નથી.

ખુલાસો:—“પરંતુ ટીકા વગેરેમાં ધર્મધ્યાન કહ્યું છે.”

પૃ૦ ૫૯૯ “દેવલોકતું આયુષ્ય છક્રે કે કવચિત્ સાતમા શુષ્કસ્થાનકે બંધાય છે અને છક્રે-સાતમે ધર્મધ્યાન હોય તે સ્વર્ગે જાય, પરંતુ આયુષ્યના બંધ વખતે શુક્લધ્યાન ન હોય તેથી તે સ્વર્ગે કેમ જાય? એ વાત સંગત લાગતી નથી.

ખુલાસો:—एतच्चतुर्विधं शुक्ल-ध्यानमत्र द्वयोः फलम् ।

आद्ययोः सुरलोकप्राप्तिरन्त्ययोश्च महोदयः ॥ ૮૦ ॥

અધ્યાત્મસાર-ધ્યાનાધિકાર

આ શ્લોકમાં પ્રથમના બે લેહને સ્વર્ગલોકની પ્રાપ્તિ બતાવી છે, તે ઉપચારથી તેની ભૂમિકાને શુકલધ્યાન ગણીને બતાવી છે “ પહેલા શુકલલેહના ધ્યાની સ્વર્ગ પામે ” એમ વાંચવાથી ઠીક થયે, એમ જણાય છે.

૫૦ ૬૨૦ ૧૩ થી ૧૫ લીટી સુધીમાં “ સમવસરણની જે સંખ્યા બતાવી છે, તે સુવિહિત પૂર્વાચાર્ય મહારાજઓના કોઈપણ ગ્રંથમાં જોવામાં આવતી નથી ” એ પ્રમાણે વર્તમાન કાળના બહુશ્રુત પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયોદયસૂરિજી મહારાજ જણાવે છે. ને વિશેષમાં જણાવે છે કે-“ તે ગરુડાંતરોની માન્યતા પ્રચલિત થયેલી હોય ” તેથી તે સંખ્યામાં તેઓશ્રી સમ્મત નથી.



શુદ્ધિ - પત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૭૬	૯	બ ધાવે	બ'ધાવે છે.	૫૧૯	૧૯	મલીન	મલિન
૪૮૨	૧૧	પદ્મગલને	પુદ્મગલને	૫૨૦	૧૭	લાગતી	લગતી
૪૮૨	૧૩	અપળતા	અપળતા	૫૨૦	૧૭	આગળ	આગમ
૪૮૨	૨૦	મનના	મનમાં	૫૨૯	૨૩	ડભામો	ડભામો
૪૮૮	૨૩	કાચ	વસ્તુ	૫૩૩	૮	ઉનોદરી	ઉનોદરી
૪૮૯	૨૬	ભાવોનો	ભાવોનો શણગારેલા	૫૩૭	૧૨	ધાણુનો	ધાણુનો
૪૯૪	૨૫	કર્મધિન	કર્મધીન	૫૩૭	૨૪	આહાક	આહાર
૫૦૬	૧૨	સન્માન	સન્માન	૫૪૨	૧૯	દૈવસિક	દૈવસિક
૫૦૭	૩	વચ્ચે	વચ્ચે ન	૫૪૩	૬	દૈવાસિક	દૈવસિક
૫૧૦	૧૦	ઉપકાર	ઉપકરણ	૫૪૩	૧૮	ઉપગ્રહિત	ઉપગ્રહિક
૫૧૦	૨૩	પાય	પાંચ	૫૪૪	૩૦	મોટા	મોટા
૫૧૦	૧૦	મોહજનન	પ મોહજનન	૫૪૪	૩૧	મોટા દોષો	મોટા દોષ
૫૧૦	૧૬	વૃત્તિસક્ષેપ	વૃત્તિસક્ષય	૫૪૯	૨	યુદ્ધપાદિ	યુદ્ધપાદિ
૫૧૦	૧૦	બાધે	બાઝે	૫૫૦	૨૪	પુષ્પાલ	પુષ્પશાલ
૫૧૦	૩૦	ધસવાથી	ધૂમવાથી	૫૫૨	૧૭	દીક્ષા	દીક્ષા
૫૧૦	૩૩	વિદ્યાસિંહ	વિદ્યાસિંહ	૫૫૫	૫	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ
૫૧૧	૩૨	કૂર	કૂર	૫૫૬	૨૫	સમાજવાનો	સમાજવાનો
૫૧૧	૧૪	મરી	મરીયે	૫૫૭	૩	જાત	જાત
૫૧૬	૨૯	ઝોટુખિક	ઝોટુખિક	૫૫૮	૩	લાભ	લોપ
૫૧૭	૧૩	આધ	આધ	૫૫૮	૧૧	અસક્ત	સચક્ત
૫૧૯	૧૭	અવથા	અવથા	૫૬૦	૫	સેચુલર	સેચુલર
				૫૬૨	૨૭	ઉપધિનો	ઉપધિનો

સુધારા-વધારા

૫૦ પૂ૦ ૫૦ પંન્યાસજી શ્રી ધુરંધરવિજયજી ગણિવરશ્રીએ સૂચવેલ—

પૃ૦ ૪૮૬ ‘વચનગુપ્તિ ઉત્સર્ગધર્મ’ અને ભાષાસમિતિ અપવાદધર્મ’ છે.’ એવું પ્રમાણ તપાસવું.

ખુલાસો:—શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજ કૃત અષ્ટપ્રવચનમાતાની સજ્જાયના આધારે લખેલ છે.

૫૦ પૂ૦ ૫૦ પંન્યાસજી શ્રી કાંતિવિજયજી ગણિવરશ્રીએ સૂચવેલ—

પૃ૦ ૭૭૩ “છેલેથી બીજી લીંટીમાં વાક્યરચના બરાબર નથી.

ખુલાસો:—નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય: એ જાતના વિભાગમાં આવતો વ્યવહારનય શબ્દ અને નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર વગેરે સાત નયોમાં આવતો વ્યવહારનય શબ્દ એ બન્નેયની વચ્ચે ક’ઈક જુદી જુદી જણાય છે” એમ કદાચ વાક્યરચના સંગત થાય.

અધ્યાપક શ્રી કુંવરજી મૂળચંદે સૂચવેલ—

પૃ૦ ૫૬૩ “સર્વ કષાયોનો ત્યાગ તો દશમા શુદ્ધસ્થાનકને અંતે થાય છે” તો “સર્વ કષાયો” શબ્દ અહીં અસંગત લાગે છે.

ખુલાસો:—દશમાના અંતે સર્વ કષાયો જાય છે, એ બરાબર છે. અહીં સર્વ ઉત્સર્ગ સમજાવવા એમ સમજાવવામાં આવ્યું છે.

પૃ૦ ૫૯૪ પૂર્વધર ન હોય તેવાઓને પણ ચારિત્રથી મુદ્ધિજ્ઞાન રૂપે પૂર્વતું અર્થથી જ્ઞાન હોય અને તેના બળથી શુક્લધ્યાન કહેવામાં વાંધો જણાતો નથી.

ખુલાસો:—“પરંતુ ટીકા વગેરેમાં ધર્મધ્યાન કહ્યું છે.”

પૃ૦ ૫૯૯ “દેવલોકતું આયુષ્ય છટ્ટે કે કવચિત્ સાતમા શુદ્ધસ્થાનકે બંધાય છે અને છટ્ટે-સાતમે ધર્મધ્યાન હોય તે સ્વર્ગે જાય, પરંતુ આયુષ્યના બંધ વખતે શુક્લધ્યાન ન હોય તેથી તે સ્વર્ગે કેમ જાય? એ વાત સંગત લાગતી નથી.

ખુલાસો:—एतच्चतुर्विधं शुक्ल-ध्यानमत्र द्वयोः फलम् ।

आद्ययोः सुरलोकप्राप्ति-रन्त्ययोश्च महोदयः ॥ ૮૦ ॥

અધ્યાત્મસાર-ધ્યાનાધિકાર

આ શ્લોકમાં પ્રથમના જે લેહને સ્વર્ગલોકની પ્રાપ્તિ બતાવી છે, તે ઉપચારથી તેની ભૂમિકાને શુકલધ્યાન ગણીને બતાવી છે “ પહેલા શુકલલેહના ધ્યાની સ્વર્ગ પામે ” એમ વાંચવાથી ઠીક થશે, એમ જણાય છે.

૫૦ ૬૨૦ ૧૩ થી ૧૫ લીટી સુધીમાં “ સમવસરણની જે સંખ્યા બતાવી છે, તે સુવિ-
હિત પૂર્વાચાર્ય મહારાજઓના કેાઇપણ ગ્રંથમાં જોવામાં આવતી નથી ” એ
પ્રમાણે વર્તમાન કાળના બહુશ્રુત પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયો-
દયસૂરિજી મહારાજ જણાવે છે. ને વિશેષમાં જણાવે છે કે-“ તે ગચ્છાંતરોની
માન્યતા પ્રચલિત થયેલી હોય ” તેથી તે સંખ્યામાં તેઓશ્રી સમ્મત નથી.



શુદ્ધિ - પત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૭૯	૧૯	બંધાવે	બંધાવે છે.	૫૧૯	૧૯	મલીન	મલિન
૪૮૨	૧૧	પદ્મગલને	પુદ્મગલને	૫૨૦	૧૭	લાગતી	લગતી
૪૮૨	૧૩	અપળતા	અપળતા	૫૨૦	૧૭	આગળ	આગમ
૪૮૨	૨૦	મનના	મનમાં	૫૨૯	૨૩	ડભામૌ	ડભામૌ
૪૮૮	૨૩	કાર્ય	વસ્તુ	૫૩૩	૮	બિનોદરી	બિનોદરી
૪૮૯	૨૬	ભાવોનો	ભાવોનો શબ્દગારેલા	૫૩૭	૧૨	ધાણુનો	ધાણુનો
			ગ્રોહાની જેમ	૫૩૭	૨૪	આહાક	આહાર
૪૯૪	૨૫	કર્માધિન	કર્માધીન	૫૪૨	૧૯	દૈવસિક	દૈવસિક
૪૯૭	૧૨	સન્માન	સન્માન	૫૪૩	૬	દૈવાસિક	દૈવસિક
૪૯૯	૩	વચ્ચે	વચ્ચે ન	૫૪૩	૧૮	ઉપગ્રહિત	ઉપગ્રહિક
૫૦૧	૧૦	ઉપકાર	ઉપકરણ	૫૪૪	૩૦	મોટા	મોટા
૫૦૫	૨૩	પાય	પાંચ	૫૪૪	૩૧	મોટા દોષો	મોટા દોષ
૫૦૬	૧૦	મોહજનન	પ મોહજનન	૫૪૯	૨	શુશ્રૂષાદિ	શુશ્રૂષાદિ
૫૦૬	૧૬	તૃતિસક્ષેપ	તૃતિસક્ષેપ	૫૫૦	૨૪	પુષ્પશાલ	પુષ્પશાલ
૫૦૭	છેલ્લી	બાધે	બાધે	૫૫૨	૧૭	દીક્ષા	બીજા પાસે દીક્ષા
૫૧૦	૧૦	ધસવાથી	ધૃમવાથી	૫૫૫	૫	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ
૫૧૦	૩૦	વિદ્યાસિંહ	વિદ્યાસિંહ	૫૫૬	૨૫	સમાજવાનો	સમાજવાનો
૫૧૦	૩૩	કુર	કુર	૫૫૭	૩	જમત	જમત
૫૧૧	૧૪	મરી	મરીયે	૫૫૮	૩		
૫૧૬	૨૯	કૌટુંબિક	કૌટુંબિક	૫૫૮	૧૧		
૫૧૭	૧૩	આર્થ	આર્થ				
૫૧૯	૧૭	અવધા	અવધા				

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગ્રુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગ્રુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૬૨	૨૭	ઉત્સર્ગ	ઉત્સર્ગ	૫૬૫	૨૩	વિચારણા	વિચારણા
૫૬૩	૩૩	આદર્શ પશુ	આદર્શની પશુ	૬૧૩	૧૩	રાત્રી મોજનના	રાત્રિમોજનના
૫૬૫	૨	યોજનાઓ	યોજનાઓ	૬૧૬	૨૬	પણુ	પણુ
૫૬૭	૯	નિરોધોત્ત	નિરોધય	૬૨૭	૧૮	હેય	હેય
૫૬૯	૧૭	તણુ	ચાર	૬૩૦	૨૯	પ્રમ્મઓઓ	પ્રમ્મઓ વડે
૫૬૯	૨૦	૧-૩૨	૧-૩૧	૬૩૧	૨	પ્રતિષ્ઠિત	પ્રતિષ્ઠિત
૫૭૦	૨૮	એવી	એવી	૬૩૧	૧૨	ભયકર	ભયકર
૫૭૪	૨	ઉદ્દેશીને	ઉદ્દેશીને	૬૩૧	૧૨	હાનિકારકતા	હાનિકારિતા
૫૭૪	૪	સર્વત્ર	સર્વત્ર	૬૩૧	૨૩	ઉડા	ઉડા
૫૭૬	૧૨	રૌદ્રધ્યાનના	આત્મધ્યાનના	૬૩૩	૩	તે	તેથી
૫૮૨	૨	સાંભળતા	સાંભળતા	૬૩૩	૧૪	કરનારાના	કરનારા બીજાના
૫૮૩	૫	પહોણા	પહોણા				
૫૮૩	૨૯	ઉદ્ધવલોક	ઉદ્ધવલોક	૬૩૪	૧૬	આપવા	આ
૫૮૫	૨	ઉપરિ	ઉપરી	૬૩૪	૨૦	સૂચવી	એમ ધર્મશુરુ
૫૮૬	૧૭	જાગ્રતી	જાગૃતિ				ઓએ સૂચવી
૫૮૬	૩૦	નકારાપણાનો	નકારાપણાનો	૬૩૫	૨૧	પ્રત્યને	પ્રત્યને
૫૯૧	૨	છેવટે	^	૬૩૭	૯	કુવા	કુવા
૫૯૨	૨	દાખીને	રાખીને	૬૩૮	૨૩	છો	છો
૫૯૨	૧૫	રૂપાતિત	રૂપાતીત	૬૩૯	૬	ધારણુ વ્યવહાર	ધારણુ વ્યવહાર
૫૯૨	૨૩	પતંગજલી	પતંગજલિ	૬૩૯	૨૨	દુઃખ અને	દુઃખ
૫૯૨	૨૪	થાય છે.	થાય છે. જે સામાન્ય પ્રકારના હોય છે. કેમકે તેમાં છકાયના જીવાની હિંસાનું વર્જન વગેરે છઠ્ઠા ગુણુધ્યાનકને યોગ્ય અનુબંધ ધર્મરૂપ મહાવતો નથી હોતા. એમ સર્વત્ર સમજવું.	૬૩૯	૨૭	અનુયાયિ	અનુયાયી
૫૯૯	૨૦	ધુળરી	ધુળરી	૬૩૯	૩૧	સતત	સતત
૫૯૯	૨૮	દ્વયડ	દ્વય-ડ	૬૪૦	૪	સાર્વદિશ્	સાર્વદિશ્
૬૦૦	૯	કોડ વર્ષ પૂર્વ	કોડ પૂર્વ વર્ષ	૬૪૧	૨૯	કાળરાત્રી	કાળરાત્રિ
૬૦૧	૧૩	નિરસ	નીરસ	૬૪૩	૧૫	લોકાના	લોકાના
૬૦૪	૧	પુલ્લા અશુભી	પુલ્લા અશુભી	૬૪૬	૩૪	તુટતી	તુટતી
૬૦૬	૩	જૈન	જૈન	૬૪૭	૧૦	વિચારવાનું	વિચારવાનું
૬૦૬	૮	પ્રણિત	પ્રણીત	૬૫૨	૫	દીનકર	દિનકર
૬૦૭	૨૬	અનત	અનંત	૬૫૨	૭	નિમણુકો	નિમણુકો
૬૧૪	૧૦	હોય	હોય તે	૬૫૩	૧	લુટ	લુટ
				૬૫૩	૧	જુડ	જુડ
				૬૫૩	૪	મૂકી હતી	મૂકયા હતી
				૬૫૩	૧૧	ખુન	ખૂન
				૬૫૬	૯	મહાઅવિવેકી	મહાઅવિવેક છે.
				૬૫૬	૧૭	લવાષ	લેવાષ
				૬૫૮	૯	સંસ્થામાં	સંસ્થામાં
				૬૬૧	૧૧	લુલા	લુલા

[૧૦૮૭]

પ્રક્ર પંક્તિ અશુદ્ધ

શુદ્ધ

૧૫ ઉટ
૨૨ ગદાશા
૭ મક્ત

ગોટ
ગદા શાહ
અનના આપની
અને રાજ્યે મક્ત

૧૫ ૧૪ મા
૧૦ રાજ્યનો
૧૮ પરાવતન
૨૭ માલીકી

૧૩ મા
રાજ્યના કમળનો
પરિવર્તન
માલિકી

૨ કાથુ
૨૬ હોવાને
૬ જુથને
૨૧ ઈલાડના

કાથુ
હોવાનો
જુથને
ઈંગલાંડના રાણી

૩૨ દ્રષ્ટિથી
૨૬ રૂપે
૨૬ પાલીપત
૧૧ કચુલ

દ્રષ્ટિથી
રૂપે ચાલુ છે
પાણીપત
કચુલ

૨૫ આદર્શોમાંથી
૨૭ ખસડી
૩ અનુસંધનમાં
૨૫ ધામિક

આદર્શોમાંથી
ખસડી
અનુસંધનમાં
ધામિક

૨૨ સકામા
૬ ખેડેતોને
૧ ૧૬૦૭
૧૨ આવે છે.

સકામા
ખેડેતોને
૧૬૦૦
આપે છે.

૭ જુરા
૨૧ તેઓથી
૧૭ વિકાસી
૨૧ વેપારોના

જુરા
તેઓની
વિકસિત
વેપારોના ને

૨૧ ધોરણ
૧૧ હતી
૧૭ પ્રવેશના
૩ સકારો

ધોરણ
હતો
પ્રવેશવાના
સકારો

૨૮ ઇસાવાતા
૩૧ આપડા
૫ ઉપર
૧૪ વખત
૧૪ કરોડો

ઇસાવાતા
આપડા
ઉપકાર
વર્ષે
કરોડ

પ્રક્ર પંક્તિ અશુદ્ધ

શુદ્ધ

૨૫ ચલાવી
૮ પડે
૧૧ ઉન્માગ

સધાવી
પડયે
ઉન્માગીનુ-

૬ સારિતા
૨૬ આગળ
૧૨ ચોકડાની
૧૮ પ્રા.

સારિતા
આગળ
ચોકડાની
પ્રા.

૧૮ year
૧૬ cetero
૧૬ distrilution

year,
catera
distriluting

૧૨ આપવા
૧૭ ઇંગલાંડ
૪ ખેડેલો
૨૫ કોમન-

આપવાના
ઇંગલાંડ
ખેડેલો
કોમનવેલ્થ સંધનું

૧૬ વેલ્થનું
૨૧ એક
૧૮ માસ્ટર
૧૮ થાઓ in 1492

કોમનવેલ્થ સંધનું
એક
માસ્ટર
માસ્ટલ

થાઓ. કેટલાક પૂરાવાઓ in 1492

૭ સર્વ
૨૬ કરીનાખનું
૭ સાસ્ત્રો
૧૬ ન્ત

in 1492
x
કરી નાખનું
સાસ્ત્રો

૧૪ ધુમ્મા
૫ સ્થિર છે
૧૬ લોક
૧૧ છુટો

જ
ધુમ્મા
સ્થિર થાય છે
લોકના

૭૫૦ છેલ્લેથી ખીજ તાત્કાલીન
૭૫૩ ૨૦ વિશુદ્ધ
૭૫૭ ૨૫ જવાનો

છુટો
તાત્કાલીન
વિશુદ્ધ
x

૨૫ પૂછ્યા
૧૬ દોપયુક્ત
૩ કચુલા
૩ વિરોધ
૨૨ બે-ચાર

પૂછ્યા
દોપયુક્ત
કચુલા
વિરોધિ
બે-ચાર વાર

સુધારા-વધારા

૫૦ પૂ૦ પંન્યાસજી શ્રી ધુરંધરવિજયજી ગણિવરશ્રીએ સૂચવેલ—

પૃ૦ ૪૮૬ ‘વચનગુપ્તિ ઉત્સર્ગધર્મ’ અને ભાષાસમિતિ અપવાદધર્મ’ છે.’ એતું પ્રમાણ તપાસવું.

ખુલાસો:—શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજ કૃત અષ્ટપ્રવચનમાતાની સન્નિયાયના આધારે લખેલ છે.

૫૦ પૂ૦ પંન્યાસજી શ્રી કાંતિવિજયજી ગણિવરશ્રીએ સૂચવેલ—

પૃ૦ ૭૭૩ “ છેલ્લેથી બીજી લીંટીમાં વાક્યરચના બરાબર નથી.

ખુલાસો:—નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય: એ જાતના વિભાગમાં આવતો વ્યવહારનય શબ્દ અને નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર વગેરે સાત નયોમાં આવતો વ્યવહારનય શબ્દ એ બન્નેયની વ્યાખ્યા કંઈક ભુલી ભુલી જણાય છે ” એમ કદાચ વાક્યરચના સંગત થાય.

અધ્યાપક શ્રી કુંવરજી મૂળચંદે સૂચવેલ—

પૃ૦ ૫૬૩ “ સર્વ કષાયોનો ત્યાગ તો દશમા શુદ્ધસ્થાનકને અંતે થાય છે ” તો “ સર્વ કષાયો ” શબ્દ અહીં અસંગત લાગે છે.

ખુલાસો:—દશમાના અંતે સર્વ કષાયો જાય છે, એ બરાબર છે. અહીં સર્વ ઉત્સર્ગ સમજાવવા એમ સમજાવવામાં આવ્યું છે.

પૃ૦ ૫૯૪ પૂર્વધર ન હોય તેવાઓને પણ આસ્ત્રિથી મુદ્ધિસ્થાન રૂપે પૂર્વતું અર્થથી જ્ઞાન હોય અને તેના બળથી શુક્લધ્યાન કહેવામાં વાંધો જણાતો નથી.

ખુલાસો:—“ પરંતુ ટીકા વગેરેમાં ધર્મધ્યાન કહ્યું છે. ”

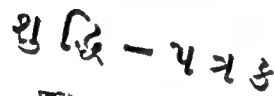

પૃ૦ ૫૯૯ “ દેવલોકનું આયુષ્ય છક્રે કે કવચિત્ સાતમા શુદ્ધસ્થાનકે બંધાય છે અને છક્રે-સાતમે ધર્મધ્યાન હોય તે સ્વર્ગે જાય, પરંતુ આયુષ્યના બંધ વખતે શુક્લધ્યાન ન હોય તેથી તે સ્વર્ગે કેમ જાય ? એ વાત સંગત લાગતી નથી.

ખુલાસો:—एतच्चतुर्विधं शुक्ल-ध्यानमत्र द्वयोः फलम् ।

आद्ययोः सुरलोकप्राप्ति-रन्त्ययोश्च महोदयः ॥ ૮૦ ॥

અધ્યાત્મસાર-ધ્યાનાધિકાર

સમવસરજીની જે સંખ્યા ખતાવી છે, તે સુવિ-
 દિત પૂર્વાચાર્ય મહારાજજીના કોઈપણ થંડમાં જોવામાં આવતી નથી ” એ
 પ્રમાણે વર્તમાન કાળના બહુશ્રુત પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયો-
 દયસૂરિજી મહારાજ જણાવે છે. ને વિશેષમાં જણાવે છે કે-“ તે ગરજાંતરોની
 માન્યતા પ્રચલિત થયેલી હોય ” તેથી તે સંખ્યામા તેઓશ્રી સન્મત નથી.



પ્રક્ર	પંક્તિ	અનુદ્ય	શુદ્ધ	પ્રક્ર	પંક્તિ	અનુદ્ય	શુદ્ધ
૧૪૬	૧૮	બધાવે	બધાવે છે.	૫૧૮	૧૮	મલીન	મલીન
૧૪૭	૧૯	પદ્મવને	પદ્મવને	૫૨૦	૧૭	લાગતી	લાગતી
૧૪૮	૨૦	અપળતા	અપળતા	૫૨૦	૧૭	આગળ	આગમ
૧૪૯	૨૧	મનના	મનના	૫૨૮	૨૩	ડલામો	ડલામો
૧૫૦	૨૨	નવ	નવ	૫૩૩	૮	ઉનોદરી	ઉનોદરી
૧૫૧	૨૩	લાવોનો	લાવોનો તાણુગારેલા	૫૩૭	૧૨	ધાણુનો	ધાણુનો
૧૫૨	૨૪	કર્માધિન	કર્માધિન	૫૪૨	૨૪	આહાર	આહાર
૧૫૩	૨૫	સન્માન	સન્માન	૫૪૩	૧૮	દેવસિક	દેવસિક
૧૫૪	૨૬	વચ્ચે	વચ્ચે ન	૫૪૪	૩૦	દેવસિક	દેવસિક
૧૫૫	૨૭	ઉપકાર	ઉપકારણ	૫૪૫	૩૧	ઉપકારિત	ઉપકારિત
૧૫૬	૨૮	પાય	પાય	૫૪૬	૨	મોટો	મોટો
૧૫૭	૨૯	મોહનન	મોહનન	૫૪૭	૨૪	મોટો દોષો	મોટો દોષ
૧૫૮	૩૦	દતિસંક્ષેપ	દતિસંક્ષેપ	૫૪૮	૧૭	શુદ્ધપાદિ	શુદ્ધપાદિ
૧૫૯	૩૧	આધે	આધે	૫૪૯	૫	પુષ્પાલ	પુષ્પાલ
૧૬૦	૩૨	ધસવાધી	ધસવાધી	૫૫૦	૨૫	દીક્ષા	દીક્ષા
૧૬૧	૩૩	વિદ્યાસિદ્ધ	વિદ્યાસિદ્ધ	૫૫૧	૩	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ
૧૬૨	૩૪	કૂર	કૂર	૫૫૨	૩	સમજવાનો	સમજવાનો
૧૬૩	૩૫	મરી	મરી	૫૫૩	૩	જાત	જાત
૧૬૪	૩૬	કોટુખિક	કોટુખિક	૫૫૪	૧૧	લામ	લામ
૧૬૫	૩૭	આવ	આવ	૫૫૫	૫	અચક્ત	અચક્ત
૧૬૬	૩૮	અવથા	અવથા	૫૫૬	૨૭	સેચુલર	સેચુલર
				૫૫૭		ઉપધિનો	ઉપધિનો

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૬૨	૨૭	ઉત્સર્ગ	ઉત્સર્ગ	૫૬૫	૨૩	વિચારણા	વિચારણા
૫૬૩	૩૩	આદર્શ પણુ	આદર્શની પણુ	૬૧૪	૧૭	રાત્રીભોજનના	રાત્રિભોજનના
૫૬૫	૨	યોજનાઓ	યોજનાઓ	૬૧૬	૨૬	પણુ	પણુ
૫૬૭	૯	નિરોધોર્ચ	નિરોધન	૬૨૭	૧૮	કોય	હેય
૫૬૯	૧૭	ત્રણુ	ચાર	૬૩૦	૨૯	પ્રજ્ઞઓએ	પ્રજ્ઞઓ વડે
૫૬૯	૨૦	૧-૩૨	૧-૩૧	૬૩૧	૨	પ્રતિષ્ઠિત	પ્રતિષ્ઠિત
૫૭૦	૨૮	અવી	એવી	૬૩૧	૧૨	ભયકર	ભય'કર
૫૭૪	૨	ઉદ્દેશીને	ઉદ્દેશીને	૬૩૧	૧૨	હાનિકારકતા	હાનિકારિતા
૫૭૪	૪	સવત્ર	સવ'ત્ર	૬૩૧	૨૩	ઉડા	ઉ'ડા
૫૭૬	૧૨	રૌદ્રધ્યાનના	આત'ધ્યાનના	૬૩૩	૩	તે	તેથી
૫૮૨	૨	સાંભલતા	સાંભળતા	૬૩૩	૧૪	કરનારાના	કરનારા બીજા
૫૮૩	૫	પહોલા	પહોળા			ઓના	
૫૮૩	૨૯	ઉધ્વલોક	ઉધ્વ'લોક	૬૩૪	૧૯	આપવા	આ
૫૮૫	૨	ઉપરિ	ઉપરી	૬૩૪	૨૦	સૂચવી	એમ ધર્મ'શુર-
૫૮૯	૧૭	જાગ્રતી	જાગૃતિ			ઓએ સૂચવી	
૫૮૯	૩૦	નકારાપણાનો	નકારાપણાને	૬૩૫	૨૧	પ્રત્યને	પ્રત્યનો
૫૯૧	૨	છેવટે	^	૬૩૭	૯	કુવા	કુવા
૫૯૨	૨	દાખીને	રાખીને	૬૩૮	૨૩	છો	છે
૫૯૨	૧૫	રૂપાતિત	રૂપાતીત	૬૩૯	૬	ધારણુ વ્યવહાર	ધારણુ વ્યવહાર
૫૯૨	૨૩	પતંગ-જલી	પતંગ-જલિ	૬૩૯	૨૨	દુઃખ અને	દુ ખ
૫૯૨	૨૪	થાય છે.	થાય છે. જે સામાન્ય	૬૩૯	૨૭	અનુયાયિ	અનુયાયી
			પ્રકારના હોય છે. કેમકે	૬૩૯	૩૧	સતત	સતત
			તેમાં છકાયના જીવોની	૬૪૦	૪	સાર્વ'દિશ્	સાર્વ'દિશ્
			હિંસાનુ વર્જન વગેરે	૬૪૧	૨૯	કાળરાત્રી	કાળરાત્રિ
			છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકને	૬૪૩	૧૫	લોકાના	લોકોના
			યોગ્ય અનુષ્ઠાન ધર્મરૂપ	૬૪૬	૩૪	તુટતી	તુટતી
			મહાપ્રતો નથી હોતા.	૬૪૭	૧૦	વિચરવાનું	વિચરવાનું
			એમ સર્વત્ર સમજવું.	૬૫૨	૫	દિનકર	દિનકર
૫૯૯	૨૦	ધુળરી	ધુળરી	૬૫૨	૭	નિમણુંકો	નિમણુંકો
૫૯૯	૨૮	દ્વયડ	દ્વય-ડ	૬૫૩	૧	લૂંટ	લૂંટ
૬૦૦	૯	કોડ વર્ષ પુર્વ	કોડ પૂર્વ વર્ષ	૬૫૩	૧	જૂડ	જૂડ
૬૦૧	૧૩	નીરસ	નીરસ	૬૫૩	૪	મૂકી હતી	મૂક્યા હતી
૬૦૪	૧	પુસ્તી અશુદ્ધી	પુસ્તી અશુદ્ધી	૬૫૩	૧૧	ખૂન	ખૂન
૬૦૬	૩	જેન	જૈન	૬૫૬	૯	મહાઅવિવેકી	મહાઅવિવેક છે.
૬૦૬	૮	પ્રણિત	પ્રણીત	૬૫૬	૧૭	લેવાઇ	લેવાઇ
૬૦૭	૨૬	અનત	અન'ત	૬૫૮	૯	સંસ્થામાં	સં'સ્થામાં
૬૧૪	૧૦	હોય	હોય તે	૬૬૧	૧૧	લૂલા	લૂલા

[૧૦૮૭]

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અનુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અનુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫	૧૫	ઉટ	ગિટ	૨૫	૨૫	અલાવી	સધાવી
૧૬	૨૨	ગદાશા	ગદા શાહ	૨૬	૮	પડે	પડયે
૧૭	૭	મકત	અને રાજ્યે મકત	૨૭	૧૧	ઉન્માર્ગ	ઉન્માર્ગીનુ-
૧૮	૧૫	૧૪ મા	૧૩ મા	૨૮	૬	સારિતા	સારિતા
૧૯	૧૦	રાજ્યનો	રાજ્યના કચ્છનો	૨૯	૨૬	આગધ	આગળ
૨૦	૧૮	પરાવર્તન	પરિવર્તન	૩૦	૧૨	ચોકડાની	ચોકડાની
૨૧	૨૭	માલીકી	માલિકી	૩૧	૧૮	પ્રા.	પ્રા.
૨૨	૨	કાથુ	કાથુ	૩૨	૧૮	year	year,
૨૩	૨૬	હોવાને	હોવાને	૩૩	૧૮	cetero	catera
૨૪	૬	બુથને	બુથને	૩૪	૧૮	distrilution	distriluting
૨૫	૨૧	ઈગ્લાડના	ઈગ્લાડના રાણી	૩૫	૧૨	આપવા	આપવાના
૨૬	૩૨	દ્રષ્ટિથી	દ્રષ્ટિથી	૩૬	૧૭	ફગલાડ	ફગલાડ
૨૭	૨૬	રૂપે	રૂપે ચાલુ છે	૩૭	૪	ખેડેલો	ખેડેલો
૨૮	૨૬	પાલીપત	પાણીપત	૩૮	૨૫	કોમન-	કોમનવેલ્થ સંધનું
૨૯	૧૧	કચ્છ	કચ્છ	૩૯	૧૬	એક	એક
૩૦	૨૫	આદર્શોમાશી	આદર્શોમાયી	૪૦	૨૧	માસ્ટર	માસ્ટર
૩૧	૨૭	ખસડી	ખસેડી	૪૧	૧૮	થાઓ in 1492	થાઓ. કેટલાક પૂરાવાઓ
૩૨	૩	અનુસંધનમાં	અનુસંધનમાં	૪૨	૭	સર્વ	in 1492
૩૩	૨૫	ધાર્મિક	ધાર્મિક	૪૩	૨૬	કરીનાખનું	કરી નાખનું
૩૪	૨૨	સકામા	સકામા	૪૪	૭	શાસ્ત્રોનો	શાસ્ત્રોનો
૩૫	૬	ખેડેતોને	ખેડેતોને	૪૫	૧૬	ન્ત	ક્ત
૩૬	૧	૧૬૦૭	૧૬૦૦	૪૬	૧૪	ધુમ્યા	ધુમ્યા
૩૭	૧૨	આવે છે.	આપે છે.	૪૭	૫	સ્થિર છે	સ્થિર થાય છે
૩૮	૭	જુરા	જુરા	૪૮	૧૬	લોક	લોકના
૩૯	૨૧	તેઓથી	તેઓની	૪૯	૧૧	છુટો	છુટો
૪૦	૧૭	વિકાસી	વિકસિત	૫૦	૨૦	છેલ્લેથી ખીજ તાત્કાલીન	તાત્કાલીન
૪૧	૨૧	વેપારોના	વેપારોના ને	૫૧	૨૫	વિશુદ્ધ	વિશુદ્ધિ
૪૨	૨૧	ધોરણ	ધોરણ	૫૨	૨૫	જવાનો	જવાનો
૪૩	૧૧	હની	હતો	૫૩	૧૬	પૂછ્યા	પૂછ્યા
૪૪	૧૭	પ્રવેશના	પ્રવેશવાના	૫૪	૩	દોષયુક્ત	દોષયુક્ત
૪૫	૩	સકાશે	સકચ્છે	૫૫	૩	કરણ	કરણ
૪૬	૨૮	કંસાવાતા	કંસાવાતા	૫૬	૩	વિરોધ	વિરોધ
૪૭	૩૧	ખાપડા	ખાપડા	૫૭	૨૨	ખે-ચાર	ખે-ચાર વાર
૪૮	૫	ઉપર	ઉપકાર				
૪૯	૧૪	વખત	વર્ષ				
૫૦	૧૪	કરોડો	કરોડ				

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગ્રુદ્ધ	ગુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગ્રુદ્ધ	ગુદ્ધ
૭૧	૨૩	દ્વિઅધક	દ્વિઅન્ધક	૭૬૭	૨	છે.)	છે. ચુ. ૧-૪૧/
૭૧	૨૩	ત્રિઅધક	ત્રિઅન્ધક	૮૦૨	૩૪	ચાર સંજવની	સંજવની ચાર
૭૩	૮	દ્વુટનાર	દ્વુટનાર	૮૦૪	૧૪	૬	૧૦
૭૩	૧૬	ધર્મના	ધર્મમા	૮૦૫	૧૭	પરાકાષ્ટા	પરાકાષ્ટા
૭૫	૨૪	વૃત્તિસંક્ષેપ	વૃત્તિસક્ષય	૮૦૭	૧૫	દર્શનનાદ	દર્શન બાદ
૭૬	૧૬	શુશ્રુષા	શુશ્રૂષા	૮૧૦	૧૬	ઉત્તમ	ઉત્તમ
૭૬	૨૨	ગૂંચવાડા	ગૂંચવાડા	૮૧૩	૧૦	વિદ્યાધરો	વિદ્યાધરો
૭૬	૨૪	ગૂંચેલા	ગૂંચેલા	૮૧૩	૨૩	પરદેશીયાના	પરદેશીયોના
૮૦	૫-૮-૧૦	તત્ત્વ	તત્ત્વ	૮૧૬	૧૦	ન્યુન	ન્યૂન
૮૦	૨૧	જૂના	જૂના	૮૨૧	૪	વિદેહાવિઙ	વિદેહાવિઙ
૮૦	૨૭	□	ખીજી રીતે: પુણ્ય:	૮૨૩	૫	નિરોગી	નીરોગી
			પાપ: આશ્રવ: બધ:	૮૨૪	૧	ઝર્ચ-	ઝર્ચ-
			સંવર: નિર્જરા:	૮૨૪	૩	લોચ	લોચ
			મુક્તતા: સ્વભાવો	૮૨૪	૧૬	ઉચે	ઉચે
			કમોમા ઉત્પન્ન થાય	૮૨૫	૩	સિદ્ધસ્ય	સિદ્ધસ્ય
			છે, તેથી પુરૂગલ	૮૨૭	૨૦	કર્મ	કર્મ
			સ્વરૂપ હોવાથી	૮૨૭	૨૮	તદ્યુક્તં	તદ્યુક્તં
			આત્માથી-પર-	૮૨૭	૨૮	તથા	તથા
			તત્ત્વો-અજીવો છે.	૮૨૯	૧૪	તત્ત્વા-ડધિ	તત્ત્વા-ડધિ
			માટે વિભાવરૂપ	૮૩૦	૮	વિજ્ઞાન	વિજ્ઞાનના
			હોવાથી મોક્ષાનુકૂળ	૮૨૯	૧૫	વાધ સૌહ્ય	ધ-સુહાડસહ્ય
			સ્વભાવરૂપ નથી.	૮૩૦	૨૧	ચાલતી	ચાલતા
૭૮૧	૨૦	કેટલાકો નાના.	નાના:	૮૩૦	૨૭	ઉટ	ઉટ
૭૮૨	૧૮	સમગ્રર્થ	સમગ્રવી	૮૩૦	૩૫	રોજગારી	રોજગારો
૭૮૩	૧૩	રીતે	એ રીતે	૮૩૫	૩	સર્વભૌમ	સર્વભૌમ
૭૮૩	૧૫	તદ્દન	તદ્દન	૮૩૮	૧૧	મૂખ્ય	મુખ્ય
૭૮૩	૨૯	જુદાઈ	જુદો	૮૩૮	૧૭	બહાને	બહાને
૭૮૪	૨૮	પ્રાગજ્યોતિષક	પ્રાગ જ્યોતિષક	૮૩૯	૨૦	જ ચાલી	ચાલી જ
૭૮૫	૭	ઉના	ઉના	૮૪૦	૨૮	યુગપ્રધન	યુગપ્રધાન
૭૮૫	૧૦	મનની	મનથી	૮૪૩	૨૨	નીતિ	રીતિ
૭૮૮	૨	પરિણામી	પરિણામીને	૮૪૩	૨૩	ધજનેરના	ધજનેરના
૭૯૬	૧૫	લાલ કે ન તો કાળું	અશુક્લારૂપ્ય	૮૪૩	૨૫	ધજનેર	ધજનેર
		હોય છે.	જુએ છે. (યોગ-	૮૪૪	૨૧	પડે	પડી
			સૂત્ર ૪-૬)	૮૪૬	૩૧	સ્થાપના	સ્થાપના
૭૯૫	૩૦	દુધ	દૂધ	૮૪૭	૧૫	હાદિક	હાદિક
૭૯૬	૧૪	લાલ,	ધોળું	૮૪૯	૩૩	શાળાઓ	શાખાઓ
૭૯૬	૧૪	લાલને,	ધોળાને	૮૫૦	૨૦	નથી	નવી

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અગુદ્ધ	શુદ્ધ
૮૫૩	૧૭	નેદંતુ	નેદંતુ	૮૯૫	૯	૪ સર્વવિરતિ	(૫) સર્વવિરતિ
૮૫૩	૧૭	કંતુ	કંતુ	૮૯૫	૨૬	૫ આંતર	(૬) આંતર
૮૫૦	૧૯	પ્રતિકોના	પ્રતીકોના	૮૯૩	૧૨	ચાલી	ચાલી આવે છે.
૮૫૩	૩૪	એટલું જ	એટલું જ	૮૯૭	૨૮	અથોની	તે અથોની
૮૫૫	૨૦	ચોકડું	ચોકડું	૮૯૮	૯	પ્રચારનો	પ્રચારને
૮૫૬	૩૧	આવ્યા	આવી	૮૯૮	૩૪	ક્ષેત્રદિ	ક્ષેત્રદિ.
૮૫૬	૧૬	ગુ. ૧	ગુદા	૮૯૯	૧૩	વર્તમાન તત્ર	વર્તમાન રાજ્યત ત
૮૫૬	૧૮	વણા	વણા	૮૯૯	૧૫	નાખવામા	નાખવાની
૮૬૦	૧૦	ચવાથી	ચવાની	૯૦૧	૧	પાળવામા	પાળવા
૮૬૦	૨૬	આગ. મી	મી. આર	૯૦૧	૧૭	ઔનકોત્રોમાદજ	ઔનકોત્રોમાદજ
૮૬૧	૨૩	કેમક	કેમકે	૯૦૧	૨૪	જપાટાબ ધ	અપાટાબ ધ
૮૬૦	૧૫	જાતનો	જાતના	૯૦૨	૨૫	૬ પ્રભાવ	(૭) પ્રભાવ
૮૬૩	૨૩	ગણાય	ગણાઈ	૯૦૨	૨૬	(૧) ગમ્છા	[૧] ગમ્છા
૮૬૭	૨૮	કાર્યો.	કાર્યો	૯૦૪	૧૯	નિર્દલ	નિર્દલ
૮૬૯	૨૭	ભારતમાં	૩ ભારતમાં	૯૦૫	૧	તો	તો
૮૭૦	૪	દોરવની	દોરવણી	૯૦૮	૨૮	૨ સ્થાનકવાસી	[૨] સ્થાનકવાસી
૮૭૧	૬	નમુના	નમૂના	૯૧૦	૨૬	આગમો	અ આગમો
૮૭૨	૨૭	મળેલા	મળેલા	૯૧૨	૨૯	શાસનભેદની	આ શાસનભેદની
૮૭૨	૩૨	યુ. એ. એસ	યુ. એસ. એ	૯૧૩	૩૪	છઠ્ઠ	છઠ્ઠે
૮૭૨	૩૨	કાર્ય	એ કાર્ય	૯૧૬	૯	શ્રી જૈન	હ શ્રી જૈન
૮૭૫	૧૧	રહેશે	રહેશે નહી	૯૨૦	૩૩	ચલાતી	ચલાતિ
૮૭૬	૧૧	દેશવિરતિ	૩ દેશવિરતિ	૯૨૧	૨૧	ભવભિરુ	ભવભીરુ
૮૭૬	૨૬	દેશચાં	(૧) દેશચાં	૯૨૪	૨૩	બ ધાણીય	બંધારણીય
૮૭૮	૧૬	ઉપયોગ	ઉપભોગ	૯૨૪	૩૧	અનુષ્ઠાનો	અનુષ્ઠાનો
૮૭૮	૩૧	સચિત્ર-અચિત્ર	સચિત-અચિત	૯૨૭	૨૦	માનમારા	માનનારા
૮૮૦	૩	કામ	કામ	૯૨૮	૩૧	ત્યાર	ત્યારે
૮૮૦	૧૬	આચર્યો	આચાર્યો	૯૩૦	૨૪	સ શોધોને	સ શોધનોને
૮૮૦	૧૫	ત્યા રૂપ	ત્યાગરૂપ	૯૩૧	૮	દુપિત	દુપિત
૮૮૦	૧૯	આવકાર	અવકાશ	૯૩૪	૨૦	(૩) દિગં	(૩) શ્રી દિગં
૮૮૦	૨૩	આજના	[૨] આજના	૯૩૮	૩૨	લાગે છે.	લાગી છે.
૮૮૧	૧૧	જાત	જનન	૯૪૧	૧૬	વાર્તા	વાતો
૮૮૪	૨૪	સૂરાયમાન	સૂરાયમાન	૯૪૧	૩૩	હોવાના	હોવાની
૮૮૮	૨૯	આત્માદની	આત્મવાદની	૯૪૩	૨૬	અમુલ્ય	અમૂલ્ય
૮૮૮	૩૨	વસતોં	વસ તોં	૯૪૪	૧૮	સમર્પિત	સમર્પિત
૮૮૯	૨૧	આત્મા વિગેરે	“આત્મા” છે	૯૪૪	૩૨	તેનું	મનુષ્યનું
૮૯૦	૫	ચલાવી	ચાલી	૯૪૫	૧૫	(૪) જૈનેતર	[૪] જૈનેતર
૧૩૭				૯૪૫	૨૮	કનુદલ	કનુદલ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૯૪૫	૩૪	ધાર્મિક	ધાર્મિક	૧૦૭૫	૧૨	ચષ્ટ	ચની કોષ
૯૪૫	૩૨	વૈદિક	અ વૈદિક	૧૦૭૮	૩	માત્રિક	મૌલિક
૯૪૬	૩૦	હિંદુધર્મ:	આ હિંદુધર્મ:	૧૦૮૦	૬	જ્ઞ	જ્ઞ
૯૪૭	૨૮	વિશ્વકલ્યાકલાદ	વિશ્વકલ્યાણકલાદ	૧૦૭૮	૧૫	સર્ગ	અને સર્વ
૯૫૨	૩૨	સ્થાપેત્રા	સ્થાપાયેત્રા	૧૦૭૩	૧૬	ધન-મુડી	ધન-મુડીરૂપ
૯૫૬	૧૦	વિદ્વાન્	દ્વ વિદ્વાન્	૧૦૭૩	૧૮	ઉપસંહાર	મંથના મહાઉપ- સંહારની
૯૬૭	૨૮	શિખ	ફ શિખ				
૯૭૨	૨૧	પારસી	૩ પારસી	૧૦૭૩	છેલ્લીલીટી	મુતેનાડર્ચમ્	મુતેનાડર્ચમ્
૯૭૩	૩૧	ધસ્લામીઓ	૩૦ ધસ્લામીઓ	૧૦૭૪	છેલ્લીલીટી	અખ્યુ	અહીં જણાવ્યું
૯૭૬	૨૧	બૌદ્ધ	ઋ બૌદ્ધ	૧૦૭૬	૭	તાન્ને	તાન્ને અને શુદ્ધ
૯૮૪	૧	એશિયાની	(૫) એશિયાની	૧૦૭૬	૮	પંડિત	પંડિતજી
૯૯૪	૪	(૨)	(૩)	૧૦૭૬	૮	અધ્યાપક	અધ્યાપક શ્રી
૧૦૨૦	૧૫	ભારતના	(૫) ભારતના	૧૦૭૬	૧૨-૧૮	સિદ્ધહેમ	સિદ્ધહેમ
૧૦૨૬	૪	બ્રીટીશ	(૬) બ્રીટીશ	૧૦૭૬	૧૩-૧૮-૨૦-૨૧	વાચન	વાચન
૧૦૩૧	૨૪	ભારતમાંના	(૭) ભારતમાંના	૧૦૭૬	૨૭	ચૌરીચોરાના	ચૌરીચુરાના
૧૦૩૯	૧૨	વ્યક્ત	વ્યસ્ત	૧૦૭૬	૨૯	હાથેથી	હાથેથી
૧૦૪૧	૬	પ્રાયશ્ચિત	પ્રાયશ્ચિત	૧૦૭૬	છેલ્લીલીટી	કરેલ	કરેલી
૧૦૪૩	૭	કહી	કરી	૧૦૭૬	૧૩	છપાયા	શોધી છપાયા
૧૦૪૩	૮	આધુનિક	(૮) આધુનિક	૧૦૭૮	૨૭	નોંધનારો વર્ગ	નોંધનારાયે વર્ગો
૧૦૪૪	૧૯	ભૌતિક	(૯) ભૌતિક	૧૦૭૯	૪	રાખનારા	રાખનારી
૧૦૪૫	૩૧	હિતને	હિતને	૧૦૮૦	૧૫	ધરાવતા હતા	ધરાવતા હતા
૧૦૪૬	૨૧	૩ શોધો	(૧૦) શોધો	૧૦૮૦	૨૬	કેટલા	કેટલાક
૧૦૪૭	૧	તેમ	આદર્શો	૧૦૮૦	૩૩	જન્ય	આવે
૧૦૪૭	૧૯	આગલ	આગળ	૧૦૮૦	૩૪	થઈ	થઈ મુદ્દ
૧૦૫૫	૬	ગયેલું	ગયેલો	૧૦૮૧	૯	ગામમાં	ગામોમાં
૧૦૫૬	૯	વૈદિક	વૈદિક	૧૦૮૧	૨૩	થતું,	થતું હતું
૧૦૫૭	૧૯	જવાની	થવાની	૧૦૮૧	છેલ્લીલીટી	રહ્યો છે.	રહ્યો.
૧૦૫૭	૨૩	નોંધકતા	નોંધકતા	૧૦૮૨	૨૧	પૂ. પંચાસજીથી	પૂ. શ્રી
૧૦૬૩	૯	મુખ્ય	(૭) (૧) મુખ્ય	૧૦૮૨	૨૩	ચૌરીચોરાના	ચૌરીચુરાના
૧૦૬૩	૨૩	ભાવિ	(૨) ભાવિ	૧૦૮૨	૨૭	એક	એકદ
૧૦૬૬	૧	શિષ્યોને	૫ શિષ્યોને	૧૦૮૩	૯	છે.	છે. નિવૃત્તિમાં ચે
૧૦૬૬	૧૧	પ્રતિકો	પ્રતીકો (સર્વત્ર)	૧૦૮૩	૧૦	થયા	પ્રવૃત્તિ થયા
૧૦૬૮	૩૩	મહા હિંસક	મહા અહિંસક	૧૦૮૩	૧૩	માતૃશ્રી	માતૃશ્રી જેવું
૧૦૬૯	૫	અદ્ભૂત	અદ્ભૂત	૧૦૮૫	૧	બેદને	બેદથી

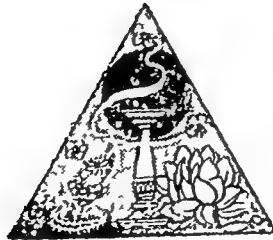
" કુટુંબીજનો સાધર્મિકો પણ છે. શ્રી પંચસૂત્રમાંના બીજા અને ત્રીજા સૂત્રમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે તેઓનું પારલૌકિક હિત યથાશક્તિ કરવા પ્રયત્નશીલ રહેવું પડે. તેથી કુટુંબ પુણ્યવંત ધર્મીતમા જીવોને આવીને ઉત્પન્ન થવા લાયક બને. પરસ્પરની ધર્મીરાધનામાં વિઘ્નકર ન થતાં સહકારી-સહાયકારી બને. જેથી સૌનો માનવલવ સફળ થાય. લવાન્તરમા પણ નીચે ન ઉતરતાં ઉચ્ચકક્ષાના જન્માતરો મળે, ને ત્યાં પણ પુનર્મોક્ષન અને ધર્મસંહ્યાર રહ્યા કરે." આ વસ્તુ આપણે જૂલતા જમએ છીએ.

આવશ્યકીય સુધારો

૭૨૩ મા પેજ ઉપર ૧૮ થી ૨૨ લીટી સુધીનો અંગ્રેજી ફકરો નીચે મુજબ સમજવો

Elizabeth was merely queen of England, and it was a matter of wonder how she could issue a charter in lands not under her sway. Her explanation was that she did this by virtue of her royal prerogative, the nature and ambit of which, she said, she would not, on any account, allow anybody to argue or call into question.

* આ નિશાની જે શબ્દ પર છે, તે શબ્દો હાપેલ પેજમાં સુધારવા.



તત્ત્વાર્થ દ્વિતીય વિભાગમાં વપરાયેલા શાસ્ત્રો અને ગ્રંથોના
નામની સૂચિ

અ

અધ્યાત્મશાસ્ત્ર ૭૨૯, ૭૬૬
અદ્વાલતને આંગણે ૬૮૫,
અધ્યાત્મમત પરીક્ષા ૫૩૧,
અધ્યાત્મ સાર ૫૯૦, ૬૦૮, ૬૫૦, ૬૯૭, ૧૦૮૪
અનુયોગદ્વાર ૪૮૭
અનેકાંતજયપતાકા ૧૦૮૨,
અરિહંત ચેઈયાણું સૂત્ર ૫૬૪,
અહંત્રીતિ ૬૬૭, ૧૦૫૩,
અવર ઇંડિયા ૬૯૩, ૧૦૧૮,
અર્થશાસ્ત્ર ૪૮૭, ૬૬૫, ૧૦૨૫,
અષ્ટપ્રવચનમાતા સ્વાધ્યાય, ૪૮૩ ૧૦૮૪
અગ્રેજી પુસ્તક ૭૨૩,
અષ્ટાંગનિમિત્ત ૯૩૦,
અહિંસાપત્ર ૬૬૨,
અજૈનપત્રેકા લક્ષણ ૧૦૭૮,

આ

આગમ ૫૪૭, ૬૨૬,
આગમસૂત્ર ૫૬૪,
આચારદિનકર ૬૫૨, ૬૮૦,
આચારાંગસૂત્ર ૫૦૫, ૫૪૭,
આટલાંટિક ચાર્ટર ૬૮૪, ૭૧૭, ૭૨૪,
આનંદધન ચોવીસી પ્રમોદા ૭૩૧, ૭૩૨, ૭૫૫,
૧૦૭૭,

આવશ્યક નિયુક્તિ ૫૯૩, ૬૫૫,
આવશ્યક હારિભદ્રીય ટીકા ૬૯૯,

ઈ

ઇતિહાસ ૬૬૫,

ઉ

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૫૪૭, ૧૦૧૫,
ઉત્પાદ પ્રવાહ ૫૪૮,
ઉપદેશપદ ૮૦૭, ૮૦૮,
ઉપમિતિભવ પ્રપંચા ૬૮૪, ૧૦૭૨,

ઓ

ઓહડ ટેસ્ટામેન્ટ ૧૦૦૬,
ઓનકોમ્પ્રોમાઇઝ ૧૦૨૩,

ક

કર્મવિચાર ૧૦૮૧,
કથાગ્રંથો ૫૧૦,
કર્મગ્રંથાદિ ૧૦૭૬,
કરેમિભંતે ! ૫૨૬, ૫૬૩, ૧૦૭૭,
કર્મપ્રકૃતિ ૧૦૮૧,
કામશાસ્ત્ર ૬૬૫,
કામસૂત્ર ૬૬૫,
કૈયટ ૬૬૦
કૌટિલ્ય અર્થશાસ્ત્ર ૬૮૩, ૧૦૫૩, ૧૦૫૭,

ગ

ગણિત જ્યોતિષ ૬૬૫,
ગ્રંથકાર ૮૦૬,
ગીતા ૭૮૫,

ચ

ચરક ૧૦૮૨,
ચરક સંહિતા ૬૬૫
ચરણાનુયોગ ૪૭૫,
ચૂંટણીનો કાયદો ૬૮૬,
ચૌદપૂર્વ ૮૧૬,

છ

છેદ્ધથો ૫૪૧,
છેદ્ધત્રો ૧૦૫૩

જ

જંબૂદ્વીપપત્તિ ૭૭૫,
જન્મભૂમિ ૬૮૫, ૭૨૧, ૭૨૪, ૭૨૫, ૯૯૯
જન્મભૂમિ પ્રવાસી ૮૭૮, ૧૦૬૦, ૧૦૬૧,
જાડુગરની વિદ્યાતું શાસ્ત્ર ૯૬૫
જીવનવિકાસ ૧૦૭૭,
જૈન આગમો ૬૦૮,
જૈનદર્શન ૭૩૮, ૭૬૨
જૈનશાસ્ત્રો ૧૦૪૫, ૧૦૫૧,
જ્યોતિષ ૯૬૦, ૯૬૫,

ટ

ટીકા ૧૦૮૪,

ઠ

ઠાણાગસૂત્ર ૭૬૦, ૭૮૪

ડ

ડાક્ટરીજ્ઞાન ૯૬૫,

ત

તર્કશાસ્ત્ર ૯૬૦,
તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૧૦૫૧,
તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર ૮૨૯, ૧૦૭૩,
" સિદ્ધસેનીય ટીકા ૧૦૭૬,
તત્ત્વાર્થ ભાષ્ય ૬૨૬,
તીર્થંકલ્પ ૫૨૧,
ત્રેલોક્ય પ્રજ્ઞાપિતિ ૫૭૮,

દ

દંડક ૫૨૯,
દંન્યાનુયોગ ૪૭૫,
દંન્યશુભ પર્વાથનો રાસ ૧૦૭૭,
દંન્યેકાલિક ૪૮૯, ૫૪૦,

દ્રોસપ્તતિકા સટીક ૧૦૭૮,
દ્વાત્રિશદ્ દ્વાત્રિશિકા ૭૭૭,

ધ

ધંધાદારી વિદ્યાઓ ૯૬૦,
ધર્મખિંદુટીકા ૬૫૪,
ધર્મશાસ્ત્રો ૧૦૨૫, ૧૦૫૧,
ધ્યાનચતક, ૫૭૧, ૫૯૦,

ન

નદિસૂત્ર ૫૮૨,
નિર્ચુક્તિ ૪૮૭,
નિર્ચોમ ૯૯૨,
ન્યાય ૬૬૮,

પ

પતંજલિ યોગસૂત્ર ૫૬૩,
પરિશિષ્ટપર્વ ૫૦૭,
પરિહારવિશુદ્ધિકલ્પ ૫૨૧,
પહેલું સૂત્ર-૭૩૯,
પંચસંગ્રહ ૧૦૮૧,
પંચવસ્તુ ૫૪૧,
પંચસૂત્રટીકા ૭૩૯, ૧૦૭૮,
પંચાશકવૃત્તિ ૧૦૫૩,
પંચાશક ૫૪૧,

પ્રજ્ઞાના ભલા માટે શ્રી વિનોબા ભાવેજીને
ખુલ્લો પત્ર ૧૦૭૮

પંડિત સુખલાલજીને હાર્દિક શુભેચ્છાપત્રનું
સમર્પણ ૧૦૭૮,

પાઠ્યપુસ્તકો ૧૦૫૪,

પૂર્વ ૫૯૮

પ્રત્યક્ષ જ્યોતિષ ૯૬૫,

પ્રવચન સારોદ્ધારાદિક ૫૦૬,

પ્રશ્નમરતિ પ્રકરણ ૭૬૦, ૧૦૭૬,

પ્રશ્નન્યાયકરણ ૫૫૨,

પ્રાચીનશાસ્ત્રો ૧૦૫૫,

પ્રાકૃત વ્યાકરણ ૧૦૭૬,
પ્રાકૃત પ્રવેશિકા ૧૦૭૭,

કે

કૃતવો ૭૨૧,
કૃષ્ણદેશ (જયોતિષ) ૬૬૬

ખ

બાઈબલ ૧૦૦૬,
બિહાર હિંદુ રીલીજીયન બિલ ૧૦૭૭
બુલ ૬૬૪, ૬૬૬, ૬૭૬, ૬૮૫, ૭૨૦, ૭૨૪,
૧૦૨૨,
બૌદ્ધજાતકો ૮૦૮,
બૌદ્ધશૈલ ૭૬૨,
બંધારણ ૬૭૬,

બ

ભગવતી ૪૮૬, ૬૨૬,
ભગવદ્ગીતા ૫૮૦, ૫૮૮, ૬૭૨, ૧૦૧૬, ૧૦૭૭
ભંગિકશ્રુત ૫૬૮,
ભાષ્ય ૪૮૭, ૬૬૦,
ભાગવત ૧૦૮૦,
ભાંડારકરની બે બુકો-૧૦૭૬

મ

મનુસ્મૃતિ ૧૦૧૫, ૧૦૫૩,
મહાભારત ૭૧૫, ૧૦૧૬, ૧૦૫૩, ૧૦૮૦,
માનચેસ્ટર ગાર્ડિયન ૫૬૦, ૬૬૬,
મિતાક્ષરા ૭૧૧, ૭૧૨,
મીમાંસા ૬૬૦,
મેળનાચાટી ૬૬૩, ૭૧૬,

ય

મથાલંકકલ્પ ૪૬૦, ૫૨૧,
માણવલ્ક્યસ્મૃતિ ૭૧૨,
યોગાધિકાર ૬૬૭,

યોગદંષ્ટિ સમુચ્ચય ૬૦૮, ૭૩૭, ૭૩૮,
યોગબિંદુ ૬૦૮, ૮૦૨,
યોગશાસ્ત્ર પંદર, ૫૬૨,
યોગસૂત્ર ૫૬૨,

ર

રાજ્યનીતિનું શાસ્ત્ર ૬૬૫,
રામાયણ ૧૦૮૦,

સ

સધુવૃત્તિ ૧૦૭૬,
સાઈટ ઓફ એશિયા ૬૮૦,
સાઈટ ઓફ વર્લ્ડ ૬૮૦,

વ

વચનામૃત ૧૦૮૧,
વનવર્લ્ડ ૬૭૧,
વાસ્તુ ૬૬૦,
વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય ૫૩૧, ૬૦૧,
વિંશવિંશિકા ૫૬૪, ૬૦૮,
વિજ્ઞાનનો ઇતિહાસ ૧૦૪૫,
વેદો ૫૬૧,
વેદાંત ૬૬૦,
વૈદક ૬૬૦, ૬૬૫,
વ્યવહારસૂત્ર ૧૦૫૮,

શ

શબ્દેન્દુશેખર ૬૬૦,
શબ્દકોષ ૫૫૮,
શાસ્ત્રગ્રંથો ૫૫૮,
શિલ્પ ૬૬૦, ૬૬૫,

સ

સકલાઈટ ૬૧૦
સટીક પત્ર નિર્ગ્રંથી ૬૨૫,
સમાનતાનું બહેરનામું ૬૮૭,

સમાજશાસ્ત્ર ૯૬૦,
સવાસો ગાથાનું સ્તવન ૮૦૯,
સંગીત ૯૬૦. ૯૬૫,
સમ્મતિતર્કસૂત્ર ૭૯૩,
સર્વજ્ઞપ્રકરણ ૭૩૮,
સહકારી મંડળીઓનો કાયદો ૯૯૦,
સામાયિકસૂત્ર ૬૬૩,
સાર્થ પંચ પ્રતિક્રમણ ૧૦૭૭,
સામુદ્રિક ૯૬૦, ૯૬૫,
સિદ્ધહૃદય ૧૦૭૬,

સૂત્ર ૩૮૭,
સિદ્ધાંતમુક્તાવલી ૧૦૮૨,
સ્વાધીનતાની પ્રતિ ૭૨૧,
સ્મૃતિ ૯૬૦,

હ

હિંદુ સ્વાતંત્ર્ય ધારો ૬૮૫,
હિંદુકોડળીલ ૬૮૯,
હિંદુ સમાજ રચના શાસ્ત્ર ૬૯૮,
હિંદુ મિતાક્ષરા ૭૧૧,



તત્ત્વાર્થ દ્વિતીય વિભાગમાં આવેલ શાસ્ત્રકારો અને ગ્રંથકારોના નામોની સૂચિ

મુદ્રા

અભયદેવસૂરિજી ૬૨૬
મી. આરનોદડ ૯૮૦
શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચક ૧૦૭૩
એલેકઝાન્ડર ૬૫૫ પોપ ૬૬૪, ૬૭૬, ૬૮૦,
૬૮૧, ૬૮૨, ૬૮૪, ૬૯૫, ૭૧૬
૭૨૦, ૭૨૦, ૭૨૪,
ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી પદ્મ, ૬૦૮, ૬૯૭,
૮૦૯,
કેશવલાલ મ. ગાહ ૧૦૬૧
કૌટિલ્ય ૧૦૨૫,
ગિરધર કવિ ૧૦૮૦
ગોવિંદનદાસ ૭૨૪,
ગોવિંદ મહાદેવ જોશી ૬૯૮,
ટીકાકાર ૫૨૪, ૫૪૫, ૫૬૭, ૧૦૧૫,
નિકોલસન કાલકોર (ગ્રો) ૭૧૧, ૭૧૮,
નહાનાલાલ કવિ ૧૦૮૨

બહુશ્રુત ૫૬૬
ભિષ્મ પિતામહ ૭૧૬,
મીનુમસાણી ૬૯૩,
મોહનલાલ મહેતા (સોપાન) ૮૭૪, ૮૭૫,
રામેશ્વરસિંહ ૬૯૨,
લોડ કર્જન ૬૯૦,
લોડ મોર્લી ૧૦૧૩,
વાત્સાયન ૬૬૫,
વીલ્કી ૬૭૧, ૬૭૨,
સહજાનન્દ સ્વામિ ૧૦૮૧
સૂત્રકાર મહારાજા ૫૬૬,
સિદ્ધસેન દિવાકર ૭૬૩,
સિદ્ધસેનગણી ૫૭૧,
હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી ૫૭૧, ૬૦૮, ૭૩૭, ૭૩૮
૭૪૦,
હેમચંદ્રાચાર્ય (કલિકાલ સર્વજ્ઞ) ૫૬૩, ૬૧૦

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા

અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણા

ધાર્મિક પુસ્તકોની યાદી

બાળ પ્રવેશિકા	૦-૪	તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર-સવિવેચન	
પહેલી ચોપડી	૦-૪	(ભા. ૨ જો)	૯-૦
બે પ્રતિક્રમણ મૂળ (ગુજરાતી)	૦-૮	રતનાકર પચ્ચીસી	૦-૨
" (હિંદી)	૦-૮	સમકિતના સહસ્ર બોલની સજ્જાય	
પંચ પ્રતિક્રમણ મૂળ (ગુજરાતી)	૧-૧૨	વિવેચન સાથે	૦-૧૨
" (હિંદી)	૧-૧૪	શ્રી યશોવિજયજી ચોવીશી સાર્થ	૦-૮
જિન ગુણ પદ્યાવલી	૧-૬	દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો રાસ ટપ્પા સાથે	૧-૦
પાંત્રીશ બોલ	૦-૫	આત્મહિતકર આધ્યાત્મિક વસ્તુ સંગ્રહ	૧-૦
સામાયિક ચૈત્યવંદન સાર્થ	૦-૬-૬	ધર્મેષદેશ તત્ત્વજ્ઞાન	૦-૪
બે પ્રતિક્રમણ સાર્થ	૧-૮	સમાધિ વિચાર	૦-૪
પંચ પ્રતિક્રમણ સાર્થ	૨-૧૦	અભયદય અનંતકાય વિચાર (હિન્દી)	૦-૧૧
જીવવિચાર સવિવેચન	૦-૧૨	" (ગુજરાતી)	૧-૮
નવતત્ત્વ	૧-૬	પ્રશ્નોત્તર રત્ન ચિંતામણિ	૨-૦
દંડક તથા લઘુસઘયણી	૧-૮	બ્રહ્મચર્યવ્રત	૦-૮
ભાષ્યત્રયમ્	૧-૧૪	આત્મજન્યુત્તિ	૦-૪
કર્મગ્રંથ ૧-૨ (ભા. ૧ લો)	૨-૦	વંડક ટીકા (પ્રતાકાર)	૦-૮
કર્મગ્રંથ ૩-૪ (ભા. ૨ જો)	૨-૦	સ્નાન પૂજા	૦-૮
કર્મગ્રંથ ૫-૬ (ભા. ૩ જો)	૨-૧૨	દેવવંદનમાલો	૧-૮
તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર-સવિવેચન		શ્રી સિદ્ધ હેમ રહસ્ય વૃત્તિ	૬-૦
(ભા. ૧ લો)	૯-૦		

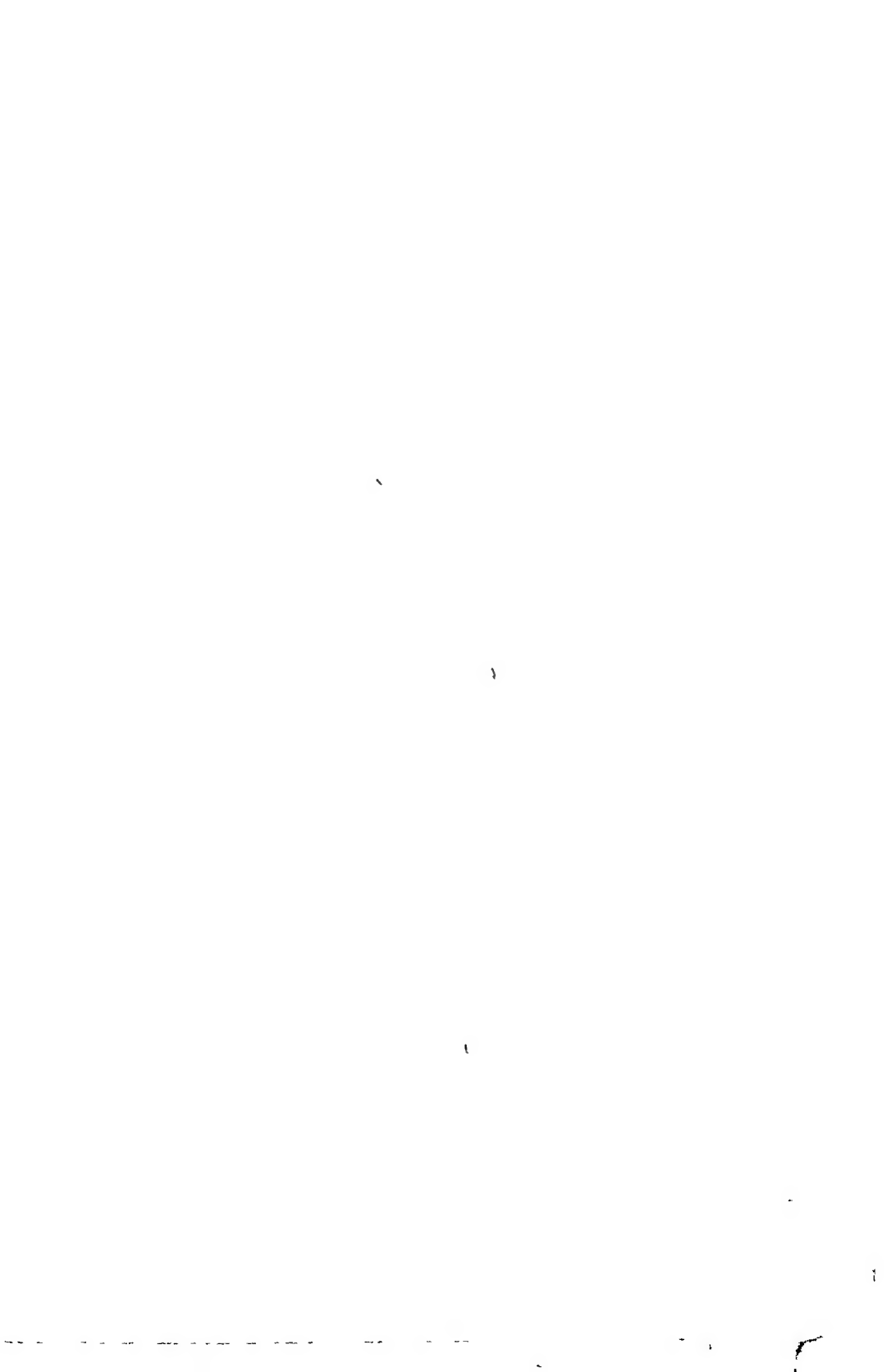
- આહકોને સૂચના:- (૧) માત્ર ધાર્મિક જ્ઞાનના ફેલાવા માટે જ અમારા તરફથી આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થાય છે. માટે કમીશન આપી શકતા નથી.
- (૨) પુસ્તકો અગાઉથી નાણા મળ્યા પછી કે વી. પી. થી મોકલી શકાય છે
- (૩) પોસ્ટેજ, પેકીંગ વગેરે ખર્ચ અલગ સમજવાનું છે.

—: પ્રાપ્તિસ્થાનો :-

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ
મહેસાણા (ઉ. ગુજરાત)



શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ
પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)



કામ કરનારા લોકોને તેવી સ્થિતિમાં યુરોપ: અમેરિકા: ના ઝોજો પણ અડતા નથી. અર્થાત્ તેનાથી દૂર રહે છે. તેઓ સ્વચ્છ યથા પછી તેને સ્પર્શ કરવામાં વાંધો લેતા નથી. એ પ્રમાણે, માતા બાળકની ગંદકી સાફ કરે અને સ્વચ્છ યથા પછી તેને સ્પર્શ કરવામાં ભારતમાં પણ વાધો લેવાતો જ નથી. માત્ર વારસાગત ચાલી આવતી વિજ્ઞાન-સિદ્ધ અસ્પૃશ્યતા શિવાયની દરેક અસ્પૃશ્યતા પાણી વગેરે જુદા જુદા પ્રતિકારક ઉપાયોથી પ્રતિકાર્ય હોય છે. ત્યારે વારસાગત અસ્પૃશ્યતાના પ્રતિહારના-શુદ્ધિના ઉપાયો જુદા જુદા પ્રકારના અને કટ્ટસાધ્ય હોય છે. તેમાં પાણી આદિથી, ન્હાવા-ઘોવા માત્રથી સ્પૃશ્યતા આવતી નથી ભૌતિક વૈજ્ઞાનિકો કદાચ વારસાગત અસ્પૃશ્યતાનો સંભવ ન સ્વીકારે, એટલા ઉપરથી તે અસંભવ કયુલ રાખી શકાય નહીં.

વારસાગત ઘણું શુભો: દોષો: સ્વભાવો: શારીરિક રંગ: આકૃતિભેદ વગેરે દરેક પ્રાણીઓમાં આવતા જોવામાં આવે છે. અને ભૌતિક વૈજ્ઞાનિકો પણ કયુલ કરે છે. છરીથી કાપી નાખેલ પૂંછડીવાળા ઉંદરથી જન્મેલા સંતાન ઉંદરની પૂંછડી કપાયેલી જ હોય એમ નથી જ હોતું. બહારના ઉપાયોથી કરાયેલા ફેરફાર અંદરની બાબતોને અસર કરી શકતા નથી. આંધળા થયેલા સ્ત્રી કે પુરુષના પુત્રાદિક આંધળા જ હોય એવો નિયમ નથી હોતો. સકારણ આંધળાપણું છતાં તેનાં શરીરના મૂળભૂત તત્ત્વોમાં વારસાથી સંબંધિત દેખતાપણું સંતાનોમાં ઉતરી આવે છે.

કાગડાના સંતાનો કાળા જ હોય છે, અને હંસના ઘોળા જ હોય છે, તેનું કારણ શું? વિચાર કરતા કહેવું જ પડશે, કે વારસાગત ઘણી ઘણી વસ્તુઓ સંતાનોમાં ઉતરી આવતી હોય છે તેથી, વારસાગત આનુવંશિક વિજ્ઞાનના અભ્યાસને આધારે એવી બાબતોનું જ્ઞાન મળી શકે છે. અને તેથી તે વિજ્ઞાનસિદ્ધ માની શકાય. તે વિજ્ઞાનને આધારે વારસાગત અસ્પૃશ્યતા પણ ઉતરી આવતી હોય, તો તેમાં શું આશ્ચર્ય છે? અલબત્ત, આપણે આજે તે વિજ્ઞાનનું ઉંડું જ્ઞાન ધરાવતા નથી. પરંતુ આપણા પૂર્વના જ્ઞાની પુરુષોને તે જ્ઞાન હતું, અને સાથે જ તેઓને આધ્યાત્મિક વિકાસનું જ્ઞાન પણ હતું એટલે તે દૃષ્ટિથી તેઓએ તેવી અસ્પૃશ્યતા બળવવાની ભલામણ કરી હોય, ને “આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞાનિકો તે ન માને માટે આપણે પણ તે તે ભલામણો ન માનવી.” એમ કહી શકાય નહીં. તેમ કહેવામાં તર્કશુદ્ધિ નથી. માત્ર વિજ્ઞાનોના આધાર ઉપર યોગ્ય વ્યવસ્થા બળવવામાં તિરસ્કાર શુદ્ધિની કલ્પના કરવી એ વધારે પડતું છે.

ભારતના જીવનમાં એવી બાબતો છે, કે જેને આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો કયુલ નથી રાખતા, કેમ કે તેઓ બધી બાબતો માત્ર ભૌતિક વિજ્ઞાનથી શોધી શકતા નથી. એટલા ઉપરથી આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનને આધારે શોધાયેલી બાબતોને આપણે શી રીતે ખોટી માની શકીએ? તે વિચારજો. આપણા દરેક જીવન અને તેની સાથે જોડાયેલા રિવાજો: ધર્મ: અર્થ: કામ: અને મોક્ષના આધાર ઉપર હોય છે, ત્યારે ધર્મ: અને મોક્ષ: વગરના માત્ર અર્થ: અને કામ: ના આધાર ઉપર આજના વિધાનો હોય છે, તે બંનેયનો મેળ શી રીતે જોસે?

જેમ આજની દાકતરી ચિકિત્સા અને દેશી આયુર્વેદની ચિકિત્સામાં મૌલિક ભેદ એ છે, કે-દાકતરી ચિકિત્સા ધર્મઃ અને મોક્ષઃ જોવા મુખ્ય પુરુષાર્થ નિરપેક્ષ હોય છે, ત્યારે દેશી વૈદ્યકની ચિકિત્સા ધર્મઃ અર્થઃ, કામઃ અને મોક્ષઃ એમ ચારેયને સામે રાખીને થતી હોય છે બીજા નાના-મોટા ભેદો ઉપરાંત મુખ્ય આ મોટો આદર્શભેદ છે.

એજ પ્રમાણે સામાજિક વ્યવસ્થા વગેરેમાં પણ આવો જ મોટો ભેદ છે. આજના સામાજિક સેવકોતું કાર્ય માત્ર ભારતીય સામાજિક વ્યવસ્થાની ટીકા કરવી, તેને હલકી પાડવી. જેમા ભારતીય સ્ત્રી-પુરૂષો ગૃહવ્યવસ્થાઃ કુટુંબવ્યવસ્થાઃ જીવન ધોરણોઃ વગેરેની કાંઈ ને કાંઈ ગર્ભિત ટીકા જ હોય છે અને જેમા વિદેશીય બાવિ આદર્યોની તરફેણ હોય, તેવા લેખો, નિબંધો, નોવેલો, નવલિકાઓ, નાટકો, સિનેમાઓના પ્રવેશો રચાતા હોય છે. ભારતીય સામાજિક કાર્યપણ નાની બૂઝ કે બનાવ બની જાય, તો તેને મોટું સ્વરૂપ આપી બહારમા તેણું હલકાપણું બતાવવાતું આજના કેટલાક વર્તમાનપત્રો અને સંસ્થાઓતું લક્ષ્ય હોય છે આજના સામાજિક સેવા, સામાજિક ઉદ્યોગ વગેરેતું આ જ લક્ષ્ય હોય છે. બીજો કોઈ નવો આદર્શ સામે છે જ નહીં

આથી કરીને, ભારતીય આર્યપ્રજામાં પ્રચલિત પરંપરાગત ધર્મો સ્વિચ્છ પદ્ધતિના ધર્મોના સ્વીકારથી ભારતીય રાષ્ટ્રી-જાટીની વિશુદ્ધિની ઘડવેદી બનાવવ્યવસ્થા દરેક રીતે નથી. તેથી બહારના ધર્મોમા સ્વેચ્છાથી કે બળાત્કારથી ગરેડાઓને પણ લઈ દેવાના નથી. ત્યારે, ભારતીય મુખ્ય ધર્મોના લોકોના પનોત્તર કે અંતરના રસના ઉપાસ, ભારતીય સામાજિક આર્યવ્યવસ્થાને ક્ષતિ પહોંચતી નથી હોતી કેનક-ભંગઃ અને તેથીઃ બન્નેય તેને ટકાવવામા માને છે, તેથી તેની જાળવણી કરવા આજના કે. નોડોને. આજ ધણી ધણી જાળતોમા બહુ લાજો વિચાર કરવાની જ દૂર નહીં છે એટલે કે જાળવણી. આજ ધુને વિચારમા લઈ ન શકાય. તેમજ તેને પાળનારી બહારની જીવન વ્યવસ્થા ન દે શકે છે. તથા આધ્યાત્મિક ઉચ્ચ કોટિમા ધર્મને લગતી સામાજિક ધોરણો નોંધેલી નહીં. માનવની દરેક ધર્મો સ્વીકારે છે, પરંતુ ઉત્તરતી કક્ષાની સામાજિક વ્યવસ્થા એટલે માનવોના લક્ષાદિક સામાજિક કાર્યોમા તો કોણીતું નિષ્ક્રિય નેરતું કે અસંવ્યવસ્થિત વિજ્ઞાન પણ છે, હુનિયાના દરેક લોકો પોત-પોતાની રીતેઃ મુજબ છે

હૈર હિટલરે જર્મનીમા કરેલ આ બળાત્કારના યાજ્ઞવલ્ક્યના પદ્ધતિના ધર્મોને ધ્યાનમા લેવામા આવ્યા છે. તથા યુરોપ-અમેરિકાના દરેક જગતે આજના વ્યવસ્થા નિષ્ક્રાંતો અને પ્રગટિતચિત્તો પણ હવે એ તરફો નોંધેલ છે. આજના દેશોમાં અનેક અગમચેતીઓપૂર્વક ન સમજાય તેવી વ્યવસ્થા કરેલ છે અને આજના દેશોમાં ચિંતાનો વિષય એ જ છે, કે-ભારતમા એ વ્યવસ્થાનું કુદ-મર્યાદા અનુસાર કે છે, તેને ઊભાં રાખવા પ્રયત્નો નહીં છે, તે કાળમા એ દેશોમાં આજ તરફો છે, તે હાલ છે. પરંતુ જે. રીતે આજના દેશોમાં આજના વ્યવસ્થાનું અભ્યાસે પોતાની પાસમા પ્રગટિત રીતે કરેલો અભ્યાસ કરેલ છે અને એટલે કે